

СРПСКИ ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ ЗБОРНИК
КЊИГА LXVIII

ACADÉMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS
et
INSTITUT DE LA LANGUE SERBE DE
L'ACADÉMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

RECUEIL
DE DIALECTOLOGIE
SERBE
LXVIII

TRAITÉS ET MATÉRIAUX

Approuvé à la VIIème séance de la Section de langue et de littérature, du 28 septembre
2021, sur la base des rapports de Slobodan Remetić, membre de l'Académie des
sciences et des arts de la Republika Srpska, du Prof. Dr. Nedeljko Bogdanović et du
Prof. Dr. Radivoje Mladenović

Comité de rédaction

*Dr. Nedeljko Bogdanović, Dr. Miroslav Nikolić,
Dr. Dragoljub Petrović, Dr. Slobodan Remetić*

Rédacteur en chef
SLOBODAN REMETIĆ

BELGRADE
2021

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

СРПСКИ
ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ
ЗБОРНИК
LXVIII

РАСПРАВЕ И ГРАЂА

Примљено на VII скупу Одељења језика и књижевности САНУ, од 28. септембра
2021. године, на основу реферата проф. др Слободана Реметића, редовног члана
АНУРС, проф. др Недељка Богдановића и проф. др Радивоја Младеновића

Уређивачки одбор
*Др Недељко Богдановић, др Мирослав Николић,
др Драгољуб Пејровић, др Слободан Реметић*

Главни уредник
СЛОБОДАН РЕМЕТИЋ

БЕОГРАД
2021

Секретар часописа
Др Марина Јуришић

У финансирању ове књиге учествовало је
Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

Издају
Српска академија наука и уметности, Београд, Кнез Михаилова 35
и
Институт за српски језик САНУ, Београд, Кнез Михаилова 36

Часопис излази годишње

Компјутерска припрема за штампу:
Давор Палчић
palcic@eunet.rs

Штампа:
ЈП Службени гласник
Београд, Јована Ристића бр.1

CIP – Каталогазација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

80'28

СРПСКИ дијалектолошки зборник = Recueil de Dialectologie Serbe / главни уредник Слободан Реметић. – 1905, књ. 1–. – Београд : Српска академија наука и уметности : Институт за српски језик САНУ, 1905– (Београд : Службени гласник). – 23 cm

Годишње.

ISSN 0353-8257 = Српски дијалектолошки зборник

COBISS.SR-ID 18167554

САДРЖАЈ

	Стр.
Слађана М. Цукут: <i>Српски говори Шийова</i>	1–158
Бојана М. Вељовић Поповић: <i>Морфолошке одлике глаголских облика говора Тушина, Новог Пазара и Сјенице</i>	159–604
Љубисав Ћирић: <i>Дојуна Речнику говора Лужнице</i>	605–771
Бранкица Марковић: <i>Дијалекатска лексикографија у Црној Гори од Вуковог Рјечника (1852) до данашњих дана</i>	773–827

Бојана М. Вељовић Поповић

МОРФОЛОШКЕ ОДЛИКЕ ГЛАГОЛСКИХ ОБЛИКА ГОВОРА ТУТИНА, НОВОГ ПАЗАРА И СЈЕНИЦЕ

Студија *Морфолошке одлике глаголских облика говора Тутина, Новог Пазара и Сјенице* представља измењен и допуњен текст докторске дисертације под насловом *Глаголски систем говора Тутина, Новог Пазара и Сјенице – облици и употреба*, израђене под менторством проф. др Радивоја Младеновића. Докторски рад одбрањен је 5. новембра 2016. године на Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу, а комисију су сачињавали: проф. др Софија Милорадовић, проф. др Милош Ковачевић и проф. др Жарко Бошњакковић. Захвалност упућујем ментору, проф. др Радивоју Младеновићу, јер су његова научна компетентност из области дијалектологије, подршка и професионални савети допринели осветљавању и дефинисању мог научног пута. Члановима комисије захваљујем се на пажљивом читању текста дисертације, корисним и конструктивним саветима, чији је значај за настанак ове књиге драгоцен. Захвалност упућујем и академику Слободану Реметићу на значајним и подстицајним коментарима и детаљном читању овога рукописа.

Овој књизи претходила је студија *Синтакса глаголских облика у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице*, објављена у часопису *Српски дијалектолошки зборник* LXV/1 за 2018. годину, а која је такође представљала део докторске дисертације *Глаголски систем говора Тутина, Новог Пазара и Сјенице – облици и употреба*. Разлози за објављивање двеју студија из текста дисертације су вишеструки. У првом реду у питању су методолошки моменти, јер, тематски посматрано, морфологија и синтакса глаголских облика чине засебне целине. Такође, грађа коришћена за израду дисертације својим обимом премашивала је могућност обједињења у једну књигу. Теренска истраживања извршена су на 105 пунктова на територији Тутина, Новог Пазара и Сјенице, при чему смо разговарали са око 300 информатора и диктафоном снимили преко 300 сати разговора, а транскрибовани материјал износио

је скоро 1000 страна куцаног текста. Овоме додајемо и сложеност испитиване проблематике јер се дефинисани ареал одликује добром очуваношћу глаголског система, а велики број јединица сложеним функцијама. Сходно наведеном, а свакако и из жеље да неким питањима посветимо више пажње и додатно их расветлимо, морфолошки аспект глаголских облика предмет је посебне студије.

Циљ истраживања у овоме раду јесте најпре да утврдимо инвентар глаголских јединица, морфолошких категорија и средстава која учествују у њиховом грађењу. Говор који анализирамо одликује се варијантношћу на свим језичким нивоима, која се рефлектује и у систему глагола. Примећено је да се испољавају различита укрштања и на плану глаголских основа и врста, и у категорији глаголских наставака, а неретко се јављају и између различитих глаголских облика. Наш задатак јесте да такве варијације опишемо, да покушамо да им утврдимо узроке, те могуће смерове даље еволуције непревреле језичке ситуације. Ареални аспект истраживања важан је део нашега рада, те стога испитивани говор не посматрамо изоловано од дијалекатског окружења већ у склопу шире лингвогеографске целине, коју чине остали говори зетско-сјеничког дијалекта, а потом и у оквирима целокупног дијасистема српскога језика, поредећи језичке црте фиксирани у говору тутинско-новопазарско-сјеничке зоне са приликама у осталим српским говорима за које располажемо научним подацима. У односу на претходно објављену студију овде ћемо више пажње посветити изношењу историјских, етнографских, етногеографских и других информација о испитиваном ареалу повезаних са историјом, миграцијама и осталим факторима важним за формирање дијалеката и народних говора. Измене које овде уносимо суштински не мењају основни текст дисертације, али ипак подразумевају значајну допуну пре свега у деловима у којима се врши поређење са осталим српским идиомима (значајно ће се проширити грађа која илуструје прилике у другим народним говорима), што ће побољшати могућности прецизнијег ареалног праћења језичких факата. Сем тога, текст дисертације биће пречишћен одабиром најрепрезентативнијих примера, а примери везаног говора у виду дијалекатских текстова на крају студије биће проширени. Најзад, истичемо да је један део проблематике коју овде излажемо већ био предмет појединачних ауторових радова објављиваних у часописима и зборницима, с тим да је већина њих урађена у почетној фази истраживања, односно на дијалекатској грађи из тутинског говора. Овде ће се грађа поупунити касније добијеним материјалом из Сјенице и Новог Пазара, у коме су забележене нове језичке јединице и њихове реализације, што свакако за собом повлачи и промене у поступцима анализе и теоријским закључцима у одно-

су на публиковане текстове. Но, у раду ћемо на одговарајућим местима на њих свакако упутити. Најзад, у одељку Дијалекатски текстови приложићемо дијалекатску грађу која није објављена у нашој претходној студији, што ће омогућити да читаоци стекну увид у још један део обимне грађе забележене на овом терену. Обимнију грађу у овој студији публикујемо и са намером да буде на корист и другим проучаваоцима народних говора.

Ову књигу посвећујем свима онима који су на различите начине пружали помоћ и подршку у мом дугогодишњем раду на обимном послу проналажења информатора, боравку на терену, бележењу грађе, на писању дисертације и овога рукописа – мојој породици, супругу, а пре свега драгим земљацима – информаторима и онима који су ми помогли да до њих дођем, без којих ни дијалекатске грађе ни теоријске анализе не би ни било. Свима њима дугујем неизмерну и вечиту захвалност.

С А Д Р Ж А Ј

I. УВОД	165 (7)
I.1. Географски положај и називи области и територијалних јединица	166 (8)
I.2. Дијалекатске границе и унутрашња раслојеност тутинско- новопазарско-сјеничког говора	175 (17)
I.3. Историјска прошлост: друштвено-политичке прилике, етнички процеси и формирање етничке структуре становништва	189 (31)
I.4. Привредни живот	210 (52)
I.5. Развој школства	213 (55)
I.6. Традиционална духовна култура	216 (58)
I.7. Методолошке напомене о раду на терену, класификацији, обради и анализи грађе	217 (59)
II. МОРФОЛОШКЕ ОДЛИКЕ ГЛАГОЛСКИХ ОБЛИКА	224 (66)
II.1. Глаголске основе и врсте	224 (66)
II.1.1. Глаголи I врсте	224 (66)
II.1.2. Глаголи II врсте	248 (90)
II.1.3. Глаголи III врсте	256 (98)
II.1.4. Глаголи IV врсте	264 (106)
II.1.5. Глаголи V врсте	273 (115)
II.1.6. Глаголи VI врсте	278 (120)
II.1.7. Глаголи VII врсте	298 (140)
II.1.8. Глаголи VIII врсте	316 (158)
II.1.9. Облици помоћних глагола	317 (159)
II.1.9.1. Глагол <i>бїиї</i>	317 (159)
II.1.9.2. Глагол (<i>x</i>) <i>шїєїї</i> / <i>шћєїї</i> / <i>кїєїї</i>	326 (168)
II.2. Глаголски облици	332 (174)
II.2.1. Инфинитив	332 (174)
II.2.2. Презент	348 (190)

II.2.3. Имперфекат	376 (218)
II.2.4. Аорист	393 (235)
II.2.5. Императив	410 (252)
II.2.6. Глаголски прилог садашњи	432 (274)
II.2.7. Глаголски прилог прошли	435 (277)
II.2.8. Радни глаголски придев	436 (278)
II.2.9. Трпни глаголски придев	443 (285)
II.2.10. Футур I	453 (295)
II.2.11. Футур II	464 (306)
II.2.12. Перфекат	468 (310)
II.2.13. Плусквамперфекат	486 (328)
II.2.14. Потенцијал	494 (336)
II.2.15. Остали глаголски облици	504 (346)
II.2.15.1. <i>Би</i> + императив	504 (346)
II.2.15.2. <i>Било</i> + инфинитив	506 (348)
II.2.15.3. <i>Шћа(х), ићаше</i> + инфинитив	507 (349)
III. ЗАКЉУЧАК	508 (350)
IV. ИЗВОДИ ИЗ ДИЈАЛЕКАТСКИХ ТЕКСТОВА	518 (360)
V. ЛИТЕРАТУРА	595 (437)
VI. SUMMARY	603 (445)

I. УВОД

Предмет ове студије јесте утврђивање инвентара морфолошких категорија и морфолошких средстава која учествују у грађењу глаголских облика у тутинско-новопазарско-сјеничком говору. Испитивани идиом припада северозападном делу зетско-сјеничког дијалекта. Простире се на територији Републике Србије и обухвата подручје трију општина – Тутина, Новог Пазара и Сјенице.

У уводном делу рада дефинисаћемо географски положај испитиваног ареала, издвојити историографске и етнографске напомене, односно податке о становништву (порекло, конфесионална припадност, етничка структура), насељавању, традиционалној духовној и материјалној култури. Преглед дијалекатских карактеристика говора биће дат уз навођење најважнијих особина свих нивоа језичке структуре, што омогућава типолошко одређивање анализираних идиома, дефинисање односа према суседним говорима, те уочавање микрораслојености унутар говора који је предмет анализе. Са циљем утврђивања степена истражености чини се осврт на претходна истраживања из области дијалектологије, а којима је обухваћен простор тутинско-новопазарско-сјеничког говора, односно територијâ са којима се овај део српског етнојезичког простора граничи. Уводне напомене о методологији подразумевају дефинисање начина прикупљања и формирања корпуса за истраживање, те критеријума његове анализе и презентације у самоме раду.

Централни део рада чини анализа морфолошких одлика глаголских јединица. Најпре се даје преглед глаголских врста, при чему се утврђује однос основа и прати процес укрштања, односно преласка глагола из једне у другу глаголску врсту, те појава варијантности и паралелне употребе двају или више морфолошких ликова. Након тога, глаголски облици анализирају се појединачно. Посебну пажњу овде посвећујемо глаголским наставцима, чија је дистрибуција од значаја за праћење еволуције и синхроног статуса сваке од јединица. Аналошка уједначавања унутар парадигме, елиминација морфолошких средстава подстакнута тежњом ка језичкој економији, укрштање наставака двају или више облика – све су то појаве које су забележене у прикупљеној грађи. Током читаве анализе фиксирано стање на испитиваном

терену пореди се са приликама у осталим штокавским идиомима како би се пружила могућност ареалног праћења примећених појава.

У завршним разматрањима издвајају се најважнији закључци и даје општа слика глаголског система, на основу чега се говор испитиваног подручја прецизније позиционира у оквиру ширег дијалекатског ареала. Наводе се доминантне развојне тенденције, односно путеви евентуалног будућег еволутивног тока са становишта синхроне перспективе.

Дијалекатски текстови изложени на крају садрже одабране примере везаног говора, забележеног у разговору са информаторима.

1.1. Географски положај и називи области и територијалних јединица

Област обухваћена дијалекатским истраживањима смештена је у југозападном делу републике Србије, у Рашком округу, и захвата територије трију општина – Тутина, Новог Пазара и Сјенице.

Стара Рашка, ембрион српске државе, смештена је на географском простору који у најужем опсегу захвата сливове Лима, Ибра и Таре. Захваљујући повољном географском положају – планинска висораван, рашчлањена већим и мањим токовима у низ долина и долиница и високих заравни између њих – ови предели пружају повољне услове за привредни живот већег броја становника (Лутовац 1978: 205). Као природна тврђава за одбрану и полазну тачку за продор у околне крајеве, те раскрсница многих значајних трговачких и војностратешких путева, Стара Рашка је „одиграла уједињавајућу улогу у формирању пространије српске државе у средњем веку. Она ће и доцније, баш због свога геополитичког положаја, задржати посредничку улогу између области на западу, североистоку и југоистоку“ (Лутовац 1978: 205). Своје име добила је по старом граду Расу, чији се остаци са предграђима налазе у Пазаришту. Трагови у виду старих гробаља, манастира, црквица и утврђења и данас се виде на просторима плодне долинске равни и благих побрђа, одувек повољних за живот људи (Лутовац 1978: 213). У сливу реке Рашке је и „пространа Новопазарска котлина, рашчлањена реком Рашком и њеним многобројним притокама, поред којих се звездасто увлаче широке жупне долине и долинице до подножја планине Рогозне, Голије и Пештерске висоравни“ (Лутовац 1978: 213). Пештерско-сјеничка висораван централни је део Старе Рашке – „одакле год се пошло из долине Лима и Ибра, Рашке и Моравице, мора се пети да се са руба одједанпут угледа у недоглед пространа, на први поглед равна површина. Тако изгледа споља, а кад се уђе унутра, пред очи избија читав лавиринт долина, долиница и коса разних праваца,

махом под ливадама“ (Лутовац 1978: 213–214). Природни и географски услови као и њен положај утицали су на то да је Пештерска висораван увек била насељена, али су, с друге стране, на њој људи били покретљивији него у долинама.

Већи део територије општина Тутин и Сјеница простире се на терену Пештерске висоравни. Остатак тутинске територије смештен је у Штавичком басену, за који се чешће користи предеони назив Штавица. Први помен ове области налазимо у писму двојице калуђера, предатог Папи 1595. године. Етимологија самога назива, према тумачењу тамошњег становништва, везује се за реч *шїаван*, у значењу ‘влажан’, јер је дно Штавице доста влажно, а местимично подбарно (Лутовац 1960: 325). У нашој грађи забележено је такође више потврда објашњења порекла овог назива од стране информатора, и у свима се изводи из глагола *шїавиїи* – Штавица је простор где је сточарство основно занимање становништва, па је кожа крупније стоке била основна сировина за прављење обуће, штавних опанака, а пре израде финалног производа морала се штавити. Штављење кожа било је заступљено у свакој кући ове области, па је та делатност мотивисала и сам назив. Штавица, заједно са Рожајама, како наводи М. Лутовац, географски чини једну област која је раније у административном погледу била позната под именом Рожајска или Трговишка нахија, као територија која је за време турске владавине чинила једну административно-управну јединицу (Лутовац 1960: 323). То је „висока корутина и изворишту Ибра, ограђена готово са свих страна планинским венцима. Од Метохије је одвајају Жљеб (2352), Русулија (2382), Штедин (2272), Сијенова (1946), Белег (2105) и Поглед (2155). Југозападна граница према Ругови иде гребеном Хајле (2400), а западна, која одваја Рожаје од Иванградске (Беранске) котлине огранцима Цмиљевице“ (Лутовац 1960: 323). Са северозападне стране „према Горњем Бихору Пештерска област се граничи планинским ланцем на коме су врхови Турјак (1462), Влахови (1543), Мусина јама (1629), Градина (1752), Крстача (1689), Голубача и Хум (1469). Према североистоку и истоку ову област одвајају од Новопазарске котлине и Ибарског Колашина низ била и врхова: Камине, Мађаре, Црни врх, Тупик, Ђурђевица, Вепрње, Оклачка глава и дубока Рибарићка и Црноречка клисура“ (Лутовац 1960: 323).

Општина Тутин налази се на простору југозападне Србије и ограничена је територијама седам других општина: Новим Пазаром, Сјеницом, Зубиним Потокотом и Истоком у Србији, а Рожајама, Беранама и Бијелим Пољем према Црној Гори. Територија општине Тутин, са просечном надморском висином од 1000 метара, убраја се у највише општине у Србији. Простире се на површини од 741 км² (Тутин 2008: 18). Граничне тачке Тутина према Рожајама

су: „планински врх Поглед (2154), Белег, Косове равни, Вуча, Гребен, Мокри крш, Врањача, Куљарсаки врх и Маја маљикес (1430)“ (Мушовић 1985: 9). Даље одатле простире се општина Сјеница, а сама „гранична линија сече Угљанско поље, Језерњачу, Тројан и гребеном Нинаје од Аливеровића до Праштевине излази на територију новопазарске општине. Гранична линија од Праштевине води према истоку, јужно од манастира Сопоћани; три километра јужно од Црквина пресеца пут Нови Пазар – Тутин, па даље на врх Турјака, Горанцу, Крушево, Долац, Јабланицу и избија на Ибар око 1 километар северно од Старчевића. Одатле води граничном линијом према Косову: Киловац, Жабарска клисура, Понор и Поглед“ (Мушовић 1985: 9). Територију тутинске општине чини Штавички басен, потом комплекс Мађара са крајевима који се граниче са новопазарском општином. Масивом Мокре горе, коју пресеца река Ибар, део територије на граници је са рожајском општином. Југоисточни део Горње и Доње Пештери такође припада општини Тутин. Тутинска општина важи за претежно планински крај, са надморском висином од 630 метара (Рибариће), преко 840 метара (Тутин), до преко 1200 метара (Горња Пештер). Највећу надморску висину имају висови Мокре горе (Мушовић 1985: 9). Нема поузданих података о томе како је Тутин добио име. Први познати писани документ о Тутину, насељу са седам кућа, налазимо у путопису енглескиња М. Мекензијеве и А. П. Ибријеве из 1868. године. Оне су са пратњом на пропутовању пречицом од Новог Пазара ка Рожајама и Пећи преноћиле у Тутину у кући Хамзагића (Мушовић 1985: 33). Према предању, данашње име Тутин добија 1831. године приликом проласка Хусеин-бега Градашчевића са војском преко тутинске територије током похода у рат против турске војске, коју је спроводио Султан Махмуд II. Како је Хусеинова војска била силна и бројна, до тада невиђена, народ је био изненађен њеном тутњавом, те је по томе и место, које се у том тренутку звало Доња Митрова (данас је на том месту село Митрова), и добило назив. Друго предање говори да је последња илирска краљица Теута столовала на брду изнад тадашњег града, те је он по њој и добио име Теутин град (Мушовић 1985: 34; Тутин 2008: 23). Постоји, такође, и легенда о извесном Тути, по коме је место могло бити названо (Мушовић 1985: 37).

Општина Нови Пазар припада региону Краљево и простире се на крајњем југозападу Србије. Граничи се са Косовском Митровицом и Лепосавићем на југу, Рашком на североистоку, северно са Ивањицом, Сјеницом на западу, и општином Тутин на југозападу. Новопазарско поље, дуго 16 километара а ширине 700–800 метара и смештено између обронака Голије, Рогозне и Пештерске висоравни, образовала је река Рашка са својих седам притока (Мушовић 1979: 7). Првобитно је Нови Пазар основан неда-

леко од Раса, где је формиран први српски племенски савез, који је касније, у XII веку, допринео конституисању независне државе Рашке, чији је творац био Стеван Немања, родоначелник династије Немањића (Мушовић 1979: 120). Иако првобитно замишљен као стратешка тачка за даљи продор Турака према северу и западу, Нови Пазар је ту улогу брзо изгубио прераставши у значајан трговачко-економски центар. Најзначајнији средњобалкански путеви – Дубровачки, Босански и Зетски – рачвали су се одатле у неколико праваца: према Солуну, Цариграду и Београду. Нови Пазар се тако нашао у жижи обимне и значајне трговине и почео се економски развијати великом брзином. У XVI и XVII веку прерастао је у један од највећих градова на средњем Балкану. Свему томе свакако је погодвала и близина рудника: Глухавица, Рогозна, Копаноник, те врло развијено занатство, пре свега металне струке. Претпоставља се да 1455. године (у време када су Турци загосподарили Старом Рашком) Нови Пазар није постојао јер нема његовог помена у тадашњим документима. Сматра се да је његове темеље ударио Иса-бег Исхаковић (Мушовић 1979: 13–16). „Годину оснивања Новог Пазара“, истиче Е. Мушовић, „треба ставити између 1455 – када је извршен попис ових крајева, у коме се не помиње Нови Пазар, и 1461 – када се он први пут помиње. Име Јени Базар (Нови Пазар) требало је да означи ново насеље, за разлику од оног где је раније постојало – Ески Базара (Стари Пазар), односно Трговишта, а данашњег Пазаришта“ (Мушовић 1979: 15). Више је разлога што су Турци основали Нови Пазар баш на ушћу Јошанице у Рашку, у средишњем и централном делу Новопазарског поља. Како наводи Е. Мушовић, „ово поље је погодније за живот од скученог и брдима притешњеног Трговишта (Старог Пазара). На месту где се сада налази Нови Пазар још раније су се укрштали најважнији путеви који су пролазили кроз овај крај, а то је било веома значајно за перспективу града. Близина рудника на Копанонику, Рогозни и особито Глухавици такође је утицала на формирање и брз развој Новог Пазара. Уз све то, Нови Пазар је требало да одигра вишеструку стратегијску улогу: да послужи као база за даље продоре Турака на север, а затим и да, развијајући се у велики и значајан муслимански град, лоциран у срцу некадашње српске средњовековне државе, разбије њено језгро и онемогући евентуално васкрсавање те државе“ (Мушовић 1979: 15). Трговиште (данашње Пазариште) имало је значајну улогу у периоду продора Турака – ту је постојала и дубровачка колонија са седиштем дубровачког конзула – но, ускоро је почело да замире на рачун новоформираног Новог Пазара (Мушовић 1979: 13–16).

Град Сјеница део је Старовлашко-рашке висоравни, коју чине динарске површи око Вапе и Увца. Налази се у јужном делу Златиборског округа и гра-

ничи се са територијама шест општина: Ивањица, Нова Варош, Пријепоље, Нови Пазар, Тутин и Бијело Поље. Са севера и североистока окружена је планинама Јавором (1519) и Голијом (1833), са истока Нинајом (1362), Хомаром (1461) и Сухаром (1362), са југа Крушчицом (1535), Хумом (1502), Жилиндаром (1616) и Јарутом (1428) и са запада Гиљевом (1617), Јадовником (1733) и Златаром (1652) (Љешевић и др. 2004: 9). Овај крај у турско доба улазио је у састав Босанског пашалука, а Сјеница је била добро утврђена касаба и значајна караванска станица. На месту данашњег града Турци су подигли утврђење које је касније порушено. Кроз Сјеницу је тада пролазио пут који је преко Нове Вароши и Прибоја везивао западни део Босанског пашалука са осталим деловима Османлијског царства (Љешевић и др. 2004: 9–10). У прошлости се значај сјеничког краја мењао зависно од улоге коју је имао у држави којој је припадао. На основу малобројних и непотпуних средњовековних података зна се да је Сјеница „старо насеље, које се први пут помиње 1253. године као варош на Дубровачком путу, који је преко Сјенице водио ка Расу“ (Љешевић и др. 2004: 10). Сматра се да је назив добила по обиљу траве, сена, која се у околини коси и по три пута годишње (Љешевић и др. 2004: 9). Како наводи Е. Мушовић, топоним Сјеница (односно варијанта Сенице, како је у средњем веку гласио назив у плуралу) најпре је означавала жупу. У средњовековним повељама искључиво је у употреби облик Сеница – слово *j* је највероватније накнадно убачено од стране новодосељених црногорских племена и мухаџира. Увођењем нове администрације 1912. године као званичан прихваћен је назив Сјеница (Мушовић 1989: 17)¹. „Најстарији документ у коме се помиње Сјеница јесте повеља коју је краљ Урош издао Дубровчанима 13. августа 1252. године, где се помиње као место у којем могу стати дубровачки трговци. И цар Урош је 1360. године ‘на Сеницах’ издао повељу Дубровчанима, којом је укинуо неке царине које су скоро заведене“ (Мушовић 1989: 14). У средњовековној грађи помиње се и неколико насеља са овог подручја. Краљ Милутин је у Дугом Пољу, након 1282. године, потврдио очеву повељу о трговини и суђењу. Помен данашњег села Камешнице налазимо код истог владара. Зна се, такође, и да је цар Душан поклатио Хиландару село у близини Сјенице (Рудић 2004: 144).

Топонимија рашког краја пружа занимљиве податке о прошлости ове, са историјског и етнокултуролошког становишта, за расветљавање историје српског народа, његовог етничког бића и језика, веома значајне територије. Детаљнијим топономастичким истраживањима ових простора, међутим, у

¹ У говору становника, међутим, како показује наша грађа, и данас превладава облик *Сеница*.

српској науци није посвећена особита пажња. Истраживањем топонимијских слојева у околини пештерског села Суви До са лингвистичког аспекта бавио се Миле Недељковић (Недељковић 2006: 99–107), а податке о етимологији, било да се темеље на научним или народско-етимолошким објашњењима налазимо на више места и у историографским и етнографским радовима. Овде наводимо неке од њих, који упућују на, у именовану места очувану, богату историјску прошлост ових простора.

У топониме који указују на очување трагова старијих народа који су живели на простору Тутина, Новог Пазара и Сјенице у првом реду може се убројати назив села *Ђерекаре* на Пештерској висоравни, који сведочи о грчком присуству – „грч. *џеракариос* у значењу *соколар*“ (Недељковић 2006: 100). Сматра се да су у Ђерекарима живели одгајивачи соколова за властелу, те отуда и предања о овдашњем животу Лазаревих соколара, чак и о Бошку Бајовићу, главном дворском соколару (Поповић 2003: 37). Грчки предзнак открива се и у топонимима: *Грчки врх*, *Калудре* (грч. *калоџрос* – калуђер), *Калићоље*, чији назив, према М. Недељковићу, води порекло из грчког, али сведочи и о Келтима, зато што је *Калићоље* заправо *Гали њолис* (значање у грчком језику: ‘град Келта’), како су Грци именовали келтска утврђења (Недељковић 2006: 103). Бројни су називи који упућују на време Римљана и Грка, а означавају латинска или грчка гробља: *Лајтинско гробље* у Весковићу, Штављу и Драгојловићу, те *Грчко гробље* у Ступу (Недељковић 2006: 102). Своје трагове Власи сточари, који су у прошлости насељавали овај терен, оставили су у називима села *Урусле*², *Сџанишиор* (Лутовац 1977: 160, 168) и *Бурдељ* (Недељковић 2006: 103) на Пештери, и *Урсуловац* на планини Бјеласници (Лутовац 1978: 206). О овом слоју становништва који је претходио словенизацији говоре и топоними: *Влахиња*, *Влашки гроб* (Недељковић 2006: 103). *Саиш* је, према М. Лутовцу, старо насеље настало на крчевини храстове и букове шуме, где су око рудника живели рудари Саси, малобројни и племенски разбијен народ. Након њиховог одласка у 13. веку насељу је остало име *Сас*, касније *Саиш* (цит. према: Поповић 2003: 37).

Трагови раног словенског слоја сачувани су у топониму *Тројан* на Пештерском пољу. Лексема је у употреби као лично име у словенском фолклору, али има и историјски рефлекс на римског цара Трајана (Скок III (roni–Ž) 1988: 307, цит. према: Недељковић 2006: 100). Топоним *Самоград*, присутан на више места, упућује на исту семантику: оштра узвисина окружена

² Занимљиво је једно пучко-етимолошко објашњење које смо забележили од једног информатора у Урсулама, према чијем сведочењу назив села потиче од глагола *урлаиш*. У питању су високи, слабије насељени шумовити предели у којима се раније, а и данас, често чује урлање, завијање вукова, те је по томе, верује се у народу, и само место добило име.

долинама (Шимуновић 1986: 234, цит. према Недељковић 2006: 100). У старије словенске топониме могу се убројати и називи планинских висока: *Озрен*, *Подозрен* (од глагола *зрѣти* (Скок III (рoпi –Ž) 1988: 661, цит. према: Недељковић 2006: 103)), као називи места са којих се пружа прегледан поглед (Недељковић 2006: 101). Лексема *гвозд*, као стари словенски назив за шуму, претежно густу, букову (Скок I (А–Ј) 1981: 643, цит. према: Недељковић 2006: 103) присутна је у топонимима *Гвозд* на Пештери и у селу Милошев До, односно *Равни гвозд*, јужно од Гргаја (Недељковић 2006: 101). Топоними *Омар*, *Омарич* и *Хомар* изводе се из лексеме *хомар*, чија је етимологија нејасна, али, како наводи М. Недељковић, на широком простору на којем се она јавља, свуда означава ситну гору, шуму, односно гај опкољен ливадама (Недељковић 2006: 103). У основи назива *Требинац* јесте прасловенски глагол *тѣребити* – ‘издвајати, чистити, крчити’ (Недељковић 2006: 103). Из пастирског термина *ѣландоваѣти* – ‘почивати, у подне одмарати’ (Скок II (К–рoпi) 1988: 266, цит. према: Недељковић 2006: 103–104) изведен је топоним *Пландишѣ* (Недељковић 2006: 103), присутан на многим тачкама територије. Назив *Ваганица* (налази се на обали Сјеничког језера), од именице *ваган*, деминутивног је порекла, и, сем у бугарском, јавља се у свим словенским језицима са семантиком ‘посуда, мера за жито’ (Скок I (А–Ј) 1981: 559, цит. према: Недељковић 2006: 104). На више места – у селима Бачије, Шушуре, Урсуле – забележен је и микротопоним *Молиѣва*, који упућује на време словенско-српског паганства (Недељковић 2006: 103). М. Недељковић у топониме старијег словенског слоја убраја и *Градац*, не наводећи етимологију (Недељковић 2006: 103). Према В. Поповићу, топоним *Градац* припада војној терминологији и значи извесну стратешку тачку или положај, град или утврђење (Поповић 2003: 38). Е. Мушовић наводи податак да су у месту Градац код Сјенице Немањићи имали свој летњиковац (Мушовић 1989: 14). *Црквине* је, по М. Лутовцу, добило назив према мноштву цркава на релативно малом простору, у чијем су средишту били хан и ковачница до новијих дана (Лутовац 1978: 206).

Словенског су порекла и топоними: *Рибариѣ* (према Летопису тамошње школе, добило је назив према великој количини рибе у том делу тока Ибра, која је била главна храна становништва), *Дубово* и *Добри Дуб* (изводе се из лексеме *дуб*, огромни храст, око кога су, по легенди, кружиле виле и чуда за излечење, те се око њих стварало и насеље), *Долово* (мотивисано конфигурацијом терена), *Лескова* (име је добила по растињу леске, која је те пределе прекривала у време доласка Словена) (Поповић 2003: 37–38). Како наводи В. Поповић, *Суходол* (Суви До) није своје име добио по безводности, како многи мисле. Напротив, овде је воде у изобиљу са више извора и моч-

вара с пролећа и јесени, као и питке воде са студенаца из камена. Назив је, највероватније, како каже једна легенда, добило по давно изгорелој шуми на овим просторима, након чега је зелена долина претворена у суви до, а шира околина у угљенисано суводолско-пештерско-угљанско поље, данас врло богато тресетом, који се експлоатише последњих пар деценија (Поповић 2003: 37–38). Е. Мушовић такође истиче да је први пут, и то 1585. године у једном турском попису, ово село убележено као *Суходол*. Старији мештани и данас користе овај назив, а себе називају Суходолцима. Етимологија га везује за старословенску реч *сухадол*, којом се означавало култно место приношења жртва боговима и обављања молитве. Нова администрација, која је успостављена након 1912, не знајући за овај податак, преименовала је ово место у *Суви До* – иако није у питању до, а воде овде има више него у било ком другом пештерском селу (Мушовић 1986: 203). Данашња тутинска територија је од самог оснивања српске средњовековне државе улазила у њен састав, и то у онај најужи – рашки крај, који се сматра ембрионом српске средњовековне државе. На локалитету Црквине подигнута је црква Измирна, коју су, према предању, основала браћа Драгутин и Милутин Немањићи, пошто су се измирили на локалитету који се данас зове *Госпођинске* (господске) *ливаде*, јер су се ту „господа измирила“ (Мушовић 1985: 17).

Бројни су топоними мотивисани делатношћу којом су се бавили локални житељи – „познато је да је краљ Милутин у Глухој Васи (Глухавици) имао коло (топионицу) с рударима. Радослав, Урош I Немањић и други српски средњовековни владари користили су глухавичке метале за израду оружја и посуђа, па вероватно и новца. Да је у средњем веку гвоздена руда експлоатисана у Глухавици, говоре и топоними у суседству: *Ковачи*, *Самоква*, *Руђе*, *Рудница*, *Лукаре*, *Шћипаре* – села су добила назив према рудама које су ту налажене и занатлијама који су их обрађивали“ (Мушовић 1985: 18). „Традицију занатства Нови Пазар наследио је још од средњег века, јер је у Рашкој занатство било развијено. Успомена на средњовековно занатство очувана је у топонимима у околини: *Шавци*, *Ковачи*, *Ковачево*, *Лукаре*, *Шћипаре*, *Злајари*“ (Мушовић 1979: 21).

На период средњовековне и касније српске историје упућују топоними: *Ђурђевице* и *Црквиниће* на Пештеру, који чувају историјско сећање на време Деспотовине, а њима се прикључује и *Јеринин дувар* у Попићу (Недељковић 2006: 101). Како наводи Е. Мушовић, „једна од најжешћих битака у Првом српском устанку вођена је на Сувом Долу на Пештери 1809. Одиграла се на брду које се данас назива *Караца*, а које је названо према Карађорђу“ (Мушовић 1985: 47–48), а са чиме се слажу и објашњења наших информатора, који покољењима преносе сећање на тај догађај. М. Недељковић, осим

наведеног објашњења, истиче да се етимологија овог топонима изводи из турског језика – то је турцизам којим се означава особа тамне пути (отуда и презиме Караџић). Уједно је, међутим, *караџа* (тур. *karaca*) и турски назив за срну, те би овом топониму одговарали словенски: *Срнеџица* или *Срње* (Недељковић 2006: 101). Како наводи Д. Барјактаревић, „будући да је центар Немањине државе био Рас, односно Дежева свакако су Немањићи, и властела тог доба, имали своје летњиковце на овој површини где се данас налази Сјеница, односно у њеној ближој околини, што потврђују и топоними (*Царичинац*, извор у околини Сјенице; *Кнежевац*, заселак у Штављу; *Царичине*, село у даљој околини Сјенице итд.)“ (Барјактаревић 1966: 11). На аустро-турске ратове и битке Првог српског устанка подсећају бројни топоними који се зову *шанац*, понегде се везујући за поједине војсковође, најчешће Карађорђа. У Урсулама имају једноставан множински облик *Шанчеви* (нем. *Schanze*: окоп, ров, шарампов (Скок III (roni – Ž) 1988: 381, цит. према: Недељковић 2006: 106)).

Снажно турско присуство на овим просторима огледа се у свим сегментима народног живота, па тако и у топонимији. На време доласка и период боравка Турака упућују бројни називи места: *Бегов луг* (односи се на успостављање турског феудалног система), *Арајовиће* (село у чијем је називу одсликана етничка припадност дела учесника поглавито у турској војсци). Овој скупини топонима припадају и: *Бунарић*, *Дервенића* (у алтајским језицима значи ‘планински пролаз, кланац, теснац, клисура’), *Пашина шабла*, *Теје* (тур. *tepe, dere* у значењу ‘брежуљак, врх, теме’), *Ханови*, *Чадор*, *Чардак*, *Чамџари* (тур. *çalpara*, перс. *čarpare* – ‘ланчић на узди привезан за ђем, који стоји око коњских жваља’) (Недељковић 2006: 101, 105). О преплету српске и турске топонимије сведоче топоними попут *Ланишиће* и *Ћејеновићи* – први садржи прасловенску реч за биљку (*лан*, у првом облику) која се у турском именује лексемом *ћејен* (тур. *keten*), садржаној у другом топониму (Недељковић 2006: 105).

Миграциона струја из Албаније која је разносила становништво ка овим крајевима значајно је изменила етничку структуру становништва. Албански елеменат, стога, значајно се огледа и у топонимији, а на њега упућују називи *Кодра њељ* и *Круја*. У преводу са албанског први би имао значење *Кобиље брдо* (алб. *kodër*: брдо, брег; *pël*: кобила), док се други изводи из лексеме *kriua*, која на албанском значи ‘вода, извор’ (Недељковић 2006: 102). *Шкријеље*, као назив за подручје на коме се налази више села, име добија током XVIII века, када је након српске сеобе овамо насељено арбанашко племе Шкрељи (Поповић 2003: 37). Занимљива је појава коју смо учили током теренског рада у селима насељенима претежно потомцима албанских

Малисора. Наиме, поред званичних назива микротопонима, овај део житеља користи паралелно и сопствене називе на албанском језику, а неки од забележених су: *Крон*, *Маја Ељезиј*, *Маја Башиј* и др.

1.2. Дијалекатске границе и унутрашња раслојеност тутинско-новопазарско-сјеничког говора

Говор Тутина, Новог Пазара и Сјенице и територијално и лингвистички припада зетско-сјеничком дијалекту (уп. Ивић 2001: 209; Ивић 2009: 48–49).

Говори који су предмет анализе у овом раду припадају североисточном поддијалекту, односно новопазарско-сјеничкој зони, како је означава Д. Барјактаревих (Барјактаревих 1966). Како је у монографији која садржи језички опис овог дела српске етнојезичке територије аутор дефинисао, „подручје које захватају новопазарско-сјенички говори има природне границе и простире се од планинских венаца: Голије – Јавора – Златара и Јадовника до Бихора (скоро) и од Ибра готово до Лима“ (Барјактаревих 1966: 3). Јужну границу ове говорне групе „чини линија која спаја ушће реке Видрењака у Ибар, иде на Вучу Крушицу, одатле скреће северозападно на Бољаре и излази на Гиљеву, прелази средњи ток реке Дубочице и иде на планину Озрен. Са источне стране граниче се ови говори реком Ибром (од ушћа Видрењака) до Рибарића, а одатле иде на Вранојке преко Рогозне (источно од насеља Рајетића, Бара, Бреберишта) до Језерина, где излази на Ибар, па иде њиме низводно до села Никољаче. Северну границу чини линија Никољача – Драганиће – Себемиље – Жари – Голија – Јавор – Дивља ријека – Олујача – Кањевско брдо – Бели камен – Равна орница – Пећанско брдо – Прицијел – Тетребиште и скреће на Јадовник“ (Барјактаревих 1966: 5). На овако дефинисаном терену Д. Барјактаревих издваја три зоне: а) штавичку, чији је центар Тутин (Барјактаревих 1966: 12); б) новопазарску, која захвата простор источно од штавичке и сјеничке, тј. од линије која спаја Милиће, Дугу Пољану, Коштанпоље и Рибариће и иде на југ, север и исток све докле се простире ова говорна група као целина, чије је средиште Нови Пазар; и в) сјеничку, са центром у Сјеници, која захвата простор северно од штавичке пружајући се на исток до развођа између Голије и Јавора почевши од Јанкова камена, иде на Букову раван, Дугу Пољану, Жабрен, Јаблан и Коштанпоље (Барјактаревих 1966: 5–7).

Специфичност географског положаја говора зетско-сјеничког типа на територији Србије, којима припада и говор који ми испитујемо, а која се огледа у граничном, унеколико прелазном карактеру њиховом, отежава прецизно дефинисање његових граница. Имајући у виду да је овај идиом у се-

верним, северозападним и североисточним деловима у контакту са говорима друкчијег дијалекатског типа, укрштање изоглоса, односно појава елемената који указују на међујезичку интерференцију са говорима херцеговачко-крајишког, косовско-ресавског и осталим говорима зетско-сјеничког типа у неједнакој мери присутна је на читавом простору овога ареала.

Од значаја за наше истраживање и типолошку класификацију испитиване зоне јесте полемика која се, у вези са североисточним поддијалектом зетско-сјеничког дијалекта, водила у српској дијалектологији. Поводом ијекавско-екавске области, М. Пешикан је истакао став да ову зону немамо право „просто прикључивати сусједним дијалектима, нити ијекавским нити екавским, него га морамо идентификовати као посебну јединицу“ (Пешикан 1979: 154, цит. према: Ивић 2009: 50). Иако је мишљења да „просто прикључивање“ заиста не долази у обзир, П. Ивић сматра да ову територију ипак треба придодати одређеном дијалекту, како због свођења инвентара основних јединица на разуман број тако и због прегледности класификације и избегавања умножавања класификационих критеријума. Говори ове регије јесу специфични, али је ипак оправдано прикључити их једном од суседних дијалеката. Тај дијалекат је, сматра П. Ивић, свакако зетско-сјенички, имајући у виду да овде изостају многе типично косовско-ресавске иновације (инструментал именица прве врсте на *-ем*: *брегем*, *дејшејем*, акузатив множине типа *јунаце*) (Ивић 2009: 50). За недоумице у вези са класификацијом ових говора у првом реду, сматра П. Ивић, заслужне су недоследности у опису природе замене јата и одређивању њенога ареала, као и непрецизно утврђивање типа акцентуације заступљеног на овом терену, а које су присутне у радовима Д. Барјактаревиха (Барјактаревих 1966; Барјактаревих 1966а), те свакако комплексност саме ситуације која на овим језичким нивоима карактерише поменуте говоре (опширније о овом питању в: Ивић 2009: 52–62).

Ставовe П. Ивића у овом раду у потпуности уважавамо, те говоре који су предмет истраживања сматрамо делом зетско-сјеничког дијалекта, и то због несумњиве подударности са говорима истога дијалекта у Црној Гори. Такве сличности истичемо имајући у првом реду на уму детаљно анализиран морфолошки и синтаксички језички ниво у оквирима глаголске категорије, који је у центру нашега интересовања. Разлике на овом, али и другим плановима језичке структуре свакако постоје, али њихове узроке треба тражити како у историјском развоју самих говора (порекло говорника, конфесионална припадност) тако и у територијалним факторима (контакти са говорима херцеговачко-крајишког и косовско-ресавског типа), а оне ће у раду, у анализи глаголског система, бити посебно истицане.

На овом месту, међутим, излажемо неколико запажања насталих на основу расположиве грађе, а која су у вези са претходно наведеним полемикама и тичу се акцентуације и замене јата, а која могу бити од значаја за сагледавање статуса ових говора. Притом, наш циљ није давање коначних закључака о уоченим појавама. Примећене карактеристике наводимо само оквирно, као путеве којима би се могла кретати даља истраживања овога идиома, односно као језичке чињенице које могу бити од значаја и за расветљавање проблема који су основни предмет наше анализе.

Узимајући у обзир целокупну прикупљену грађу са терена Тутина, Новог Пазара и Сјенице, уочено је да један део материјала из сјеничке зоне својим језичким особинама указује на појаву хоризонталне микрораслојености унутар говора³. Дијалекатска грађа прикупљена у пет пунктова у Сјеници: Дружиниће (Дру), Крстац (Крс), Трешњевица (Тре), Увац (Ув) и Урсуле (Ур) садржи неке од језичких особина које су диференцијалне у односу на остатак територије. Посреди је пре свега тип акцентуације, потом замена гласа јат, и неке особине морфолошког система. Прилике у тутинско-новопазарско-сјеничком ареалу указују на чињеницу да овај терен не припада у потпуности области са старијом акцентуацијом, те да постоји унутрашња раслојеност говора (в. Вељовић 2019: 85). Наш циљ није да ово питање детаљно расветлимо, јер би јасно утврђивање граница захтевало прецизно и свеобухватно истраживање свих језичких нивоа, које се не уклапа у оквире нашега рада. Питање раслојености која се уочава на плану акцентуације и замене гласа јат посматрамо само зарад чињенице да се овим двома особинама језичке структуре придружују и неке друге, тачније да се поларизованост, осим на фонетско-фонолошком, огледа и на морфолошком или синтаксичком плану, а то укључује и категорију глагола, која је примарни предмет наше анализе. У уводу наше студије *Синџакса глаголских облика у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице* (Вељовић 2018: 1–476), ово питање је само наговештено, имајући у виду да прозодијске прилике нису примарни предмет нашега истраживања, као ни фонетско-фонолошки ниво уопште (њиме смо се бавили у раду Вељовић 2012: 33–43; а у вези са вертикалном микрораслојеношћу био је и предмет рада Вељовић 2019: 83–99).

³ О овом питању аутор рада писао је у прилогу „Унутрашња раслојеност говора тутинско-новопазарско-сјеничке зоне“, објављеном у часопису *Исходишћа*, бр 5 (2009). У поменутом раду се овај тип језичког раслојавања квалификује као хоризонтално, територијално раслојавање које се уочава на микроплану овога говора и у вези је са суседним идиомима. Такође, у раду се бавимо и вертикалном раслојеношћу коју узоркују ванлингвистички фактори који су у вези са пореклом становништва и професионалном припадношћу (о томе детаљније у Вељовић 2019: 83–99).

Сходно наведеном, а пре изношења резултата који следе, овде понављамо следеће становиште: „Имајући у виду (...) да се у рубним зонама (превасходно у сјеничкој, и то у појасу који се граничи са херцеговачко-крајишким дијалектом) уочавају знатнија одступања од стања које карактерише највећи део испитаног ареала, грађа из пет сјеничких пунктова (Дружиниће, Крстац, Трешњевица, Тријebene, Увац и Урсуле) остала је изван овде представљене анализе. Имајући у виду сложеност акценатске проблематике и евентуално преиспитивање досадашњих научних резултата, питање прозодије у овом тренутку остаје отворено а, будући захтевно и значајно, свакако планирано за будућа даља истраживања прозодијског језичког плана која ће бити предмет посебне студије“ (Вељовић 2018: 67). Њега и у овом раду заступамо.

Говор наведених пунктова од остатка територије диференцира пре свега акцентуација која је „скоро у потпуности новоштокавска. Акценти силазне интонације са унутрашњих слогова преносе се у метатонијском духу, опозиција по тону између кратких акцената јасно је изражена, дужине се добро чувају и бележене су искључиво у поста акценатској позицији, а преношење акцента на проклитику врло често се јавља, што није потврђено у материјалу из осталих пунктова (силазни акценти са унутрашњих слогова преносе се ретко, увек у метатакничком духу и само у појединим категоријама, а обим преношења на проклитику присутан је у малој мери“ (Вељовић 2019: 85). У наставку наводимо примере који илуструју тип акцентуације.

Прву групу примера чине они са краткоузлазним акцентом добијеним након преношења силазних акцената из позиција (углавном унутрашњи слогови) у којима се иначе срећу на остатку територије на претходну краткоћу (обележени су италиком):

й̄дкиселй̄ се, й̄звадй̄ се, й̄двадй̄ се те ђс̄ушй̄, па й̄мало тр̄лица м̄бр̄а да ђй̄рлй̄џв̄џ, п̄а кад ђй̄рлй̄, м̄бр̄а да оґребѣн̄а да ђџбиј̄ѣ й̄џвеса и к̄учине за п̄џтку, м̄џй̄а у канчѣла, да омѣкш̄а т̄џ, џнд̄а се ђй̄ерѣ, п̄а се см̄џй̄а, п̄а се н̄авиј̄ѣ, ув̄аљуј̄ѣ и й̄рџс̄й̄ирѣ по б̄р̄ди-ма да би ђџбили к̄џшуљу; ђв̄й̄џџу из Й̄вањй̄цѣ; й̄рейор̄џдили зѣмљу; з̄акољѣ й̄џнешиџо да н̄ауравй̄ ђй̄уу; разм̄џџило се; шт̄авнй̄ ђй̄аңци; с̄џба р̄ас̄й̄рѣм̄ѣна; нѣће н̄ѣгова жѣна да й̄р̄ихвай̄а; т̄у је й̄мало; џз̄й̄џано; свѣ да ств̄џрй̄ш р̄укама; свѣ што се й̄џсиј̄ѣ, й̄џорѣ, ш̄ѣжина, к̄џноуља, два п̄уџа се ч̄уј̄а; й̄м̄а й̄ сад ђџбиј̄ѣ реӯму; ј̄а сам онџм̄аџ й̄шџ тѣк; ко й̄м̄а; с̄ в̄џловима, п̄а р̄аџо й̄мало, о др̄вета н̄аурављено; ком̄унис̄й̄и; с̄й̄н б̄й̄о џс̄й̄џ; од к̄џноуљѣ с̄амо к̄џшуље; по чѣй̄рѣс̄ чл̄анџв̄а; й̄р̄слуци; осѣпило је, й̄џјашу к̄џње (Дру); код кога сте нџћили?; н̄ас̄й̄уј̄а вѣза за С̄ј̄еницу; к̄ако се џн џнџ ирѣз̄ив̄аише; с̄ѣљак; ј̄а сам се џв̄ђе р̄џџио; й̄мало вџђе; ђй̄ишло по п̄џслу к̄уџ којѣ; стар̄џ изӯмир̄аџо; џс̄й̄анѣ н̄асѣљено г̄усто с̄ѣло; й̄р̄џџа нѣкџме; џнамо код в̄џџѣ џнѣ; др̄уѓу убила; наго-в̄џрише је; к̄џсио и й̄рел̄џмио; дозвџлио; и ч̄аброве; у Туј̄й̄ин; џни й̄џбеґоше и-С̄ј̄еницѣ; да је ђџбило; не функциџнисиѣ; т̄у сам й̄шџ; г̄џведа ч̄уџа; џџлазѣ; забџравило се; нѣ-с̄й̄ало р̄акиј̄ѣ; зай̄ворише (Крс); с̄амо се й̄џмолй̄и; й̄џглед̄ај с̄амо; да из̄аг̄н̄ам; й̄мал

пазарска у потпуности, а сјеничка већим својим делом. Издвојени пунктови и прилике у њима показују да је у неколико тачака на сјеничкој територији акцентуација новоштокавска. „У питању је зона на међи са бијелопољским, нововарошким и пријепољским крајем, што упућује на појаву међуутицаја говора у пограничном подручју. Поставља се, међутим, питање да ли овакво стање у акценатском систему представља чување старине, односно упућује на припадност дела зоне другом дијалекатском типу или је пак посреди нанос из суседних говора“ (Вељовић 2019: 86). Прва претпоставка је вероватнија, те сматрамо да граница која дели херцеговачко-крајишки и зетско-сјенички дијалекат пролази источним делом сјеничке зоне, обухватајући и претходно издвојене пунктове. Како смо и раније установили, „да новоштокавска акцентуација није новији нанос из суседних идиома говори доследно преношење слазних акцената изван првог слога, а тако и знатна фреквентност примера преношења акцената на проклитику, те малобројне потврде непренесених акцената“ (Вељовић 2019: 86).

У прилог овоме иду и прилике примећене у другој прелазној зони, која се граничи са ивањичком општином, где се такође додирују територије говора друкчијег дијалекатског типа. Ту се већ може говорити о присуству интерференције јер се у том ареалу (пункт Кладница, на пример, који се граничи са ивањичким говором) може уочити нанос из суседних говора – спорадично присуство примера са пренесеним акцентом, јекавска замена кратког јата у појединим примерима и сл. – али их је лако препознати као елеменат унет са стране, имајући у виду да се стање у том прелазном ареалу у основи поклапа са ситуацијом која карактерише остатак територије. Са говором у пунктовима које смо претходно издвојили то свакако није случај.

Познато је да је јекавски изговор у ове крајеве стигао са досељеницима из Црне Горе, ношеним миграционом струјом са црногорских брда, која је преплавила овај терен новопридошлим становништвом. У сусрету старинаца и присељеника настала је и двојна замена јата, а унете су и бројне друге језичке црте. На највећем делу територије јекавски изговор није у потпуности превладао, те стога и данас имамо специфичну, екавско-јекавску замену јата. Област коју ми овде издвајамо, међутим, услед непосредне близине границе, примала је нешто више досељеника него удаљенији крајеви, па је и сам утицај адстратног слоја уочљивији. Од значаја за расветљавање описане ситуације узећемо у обзир и то да Ејуп Мушовић наводи да су досељеници из Црне Горе са собом донели своје обичаје, начин живљења, ијекавштину, тип куће, начин одевања, и у већој мери су успели да то наметну староседеоцима. Досељеници су интензивније концентрисани у југозападном делу општине, почев од Бара, преко Тријебина, закључно са Дугом Пољаном. У

селима где су чинили већину асимиловали су староседелачко становништво, док су се у селима у којима су били мањина, на пример у пештерским, они утопили (као у Долићу, Углу, Борштици) и прихватили староседелачки начин живота (Мушовић 1989: 20–21), што се и данас у потпуности рефлектује у језику.

Неуједначеност на плану акцентуације у својим истраживањима истиче и Данило Барјактаревић, истакавши да се у новопазарско-сјеничким говорима чувају архаичније акценатске прилике, док је новија акцентуација захватила северни и западни део сјеничке зоне. „Источно од ове линије“, наводи Д. Барјактаревић, „запажа се изразито превирање, али се још осећа доминација архаичности те иде заједно са сличним деловима друге две зоне“ (Барјактаревић 1966: 7). Приложене дијалекатске карте указују на то да аутор зони са пренесеним акцентима прикључује и територију Сјенице, као градске средине, а на херцеговачко-крајишкој страни остаје и пункт Тријебине (види карту број 2 у: Барјактаревић 1966). Судајући по мапираним пунктovima закључује се да су истраживања Д. Барјактаревића показала да се сјеничка зона великим делом одликује пренесеним акцентима, што увид у синхроне прилике који пружа наша грађа са овог подручја не потврђује. Посреди је, наиме, уски погранични појас који захвата неколико пунктова, док се остатак територије уклапа у стање које је карактеристично за главнину тутинско-новопазарско-сјеничког ареала. Поредити примере бележене у Сјеници, а навођене у студији са приказом граница на дијалекатској мапи, и П. Ивић овако оцртану карту доводи у питање. Наиме, у грађи изложеној у опису говора доминирају потврде старије акцентуације бележене у Сјеници, док се сама градска средина на карти налази у ареалу са новијом акцентуацијом (Ивић 2009: 62). Исто важи и за пункт Тријебине, који се такође смешта у зону новије акцентуације, иако је током истраживања вршеног за потребе *Општинског лингвистичког атласа* ту затечено старије стање (Ивић и Реметић 1981: 559–565). Оно што је прегледањем грађе приложене у студији Д. Барјактаревића приметио П. Ивић потврђују и наша истраживања. Идиом градске средине без сумње припада ареалу зетско-сјеничког дијалекта. У Тријебинама је, иако овај део ареала несумњиво показује припадност зетско-сјеничком дијалекту, присутна неуједначеност. Овај пункт представља најистуренији део зетско-сјеничке зоне, на самој граници са говорима са новијом акцентуацијом, тако да су превирања свакако очекивана. Анализом грађе добијене од десет испитаника обеју конфесија дошли смо до закључка да је код говорника муслимана у Тријебинама старија акцентуација присутна у потпуности. Преношење акцената у новоштокавском духу бележи-

ли смо у једном делу примера код говорника хришћанске вероисповести⁴. Детаљном њиховом анализом „уочили смо да су посреди примери који илуструју преношење у идентичним условима – дуги и кратки акценти преносе се искључиво у ликовима са предакценатском дужином, тако да појаве краткоузлазног акцента нема“ (Вељовић 2019: 87). Притом, примери са пренесеним акцентима редовно се налазе у окружењу са онима који одговарају принципима старије акцентуације. Наводимо примере који то илуструју:

џни су се бѣл’и и *удружил’и*; *влада*л’е рал’е; са *сѣранѣ*; тѣ је се *радило* џндѣ си *мѣрѣ* да *идѣш*, *имѣл’е* су двѣ *ручѣ* и *држѣш* и *идѣш* за *бразѣм*, волѣви *вѣчѣ* тѣмо и дѣлѣ, е џндѣр *ѣмаѣши* онѣм кѣ мѣре да те *имѣло* дѣѣте да вѣдѣ пред *волѣвима*; а ранѣѣ тѣ *бѣвало*, ако те ѣнтересуѣѣ, *волѣви* су бѣл’и; сѣд ѣѣгорѣ *недостаѣница* рѣднѣ *снаѣѣ*, жѣне *недостаѣју*, *жѣнѣ* ѣмамо, тѣ смо ти ѣѣчисто *сѣромѣси*; џне ѣѣе бес *каѣѣнѣ*, ѣмамо *жѣнѣ*. Јѣ ѣмѣм нешто *женѣ*; и бѣга ми кѣ те тѣ *ѣѣѣѣѣ*; пѣ и сѣло је пѣчѣло за вѣреме *ѣѣѣѣѣ*; џн је грађѣнима *дѣвѣ* и шѣкѣм и кѣпѣм; док је *радила* Зѣстава *дѣѣѣѣѣ*, ѣсмо *имѣл’и* и сѣкоб ѣѣкат; џвѣ сад ѣѣѣ то *имѣло ѣробл’ѣмѣ*, *дѣѣѣѣѣ* бѣла је вѣјска дѣшла пѣ ѣсмо смѣл’и; бѣга ми су *радил’и*, чѣдо су *радил’и* џвѣ *појѣдѣѣѣ*, ѣису свѣ; *ѣѣѣѣѣ* двѣдѣс гѣдѣнѣ пѣсл’ѣ га *ѣѣѣѣѣ*; *роѣѣ* му се, да вѣдѣш, сѣн, *ѣѣѣѣѣ*. Да се зрѣдѣш кад га вѣдѣш. *ѣѣѣѣѣ* на дѣѣте грднѣ. Тѣ не *ваѣѣ*. Неѣи Мѣрат *ѣѣѣѣѣ* је *ѣѣѣѣѣ* о тѣмѣ, пѣсл’ѣ бѣо и у партизѣне *ѣѣѣѣѣ*, кажѣ ѣ сѣне, јѣ бѣо мѣлѣѣѣ, *ѣѣѣѣѣ* пѣбеже од *ѣѣѣѣѣ* и *ѣѣѣѣѣ* ѣмаде пѣре; ѣсѣте *сѣѣѣѣѣ*’и ѣѣшта мѣне (Тр).

Сходно наведеном, „пункт Тријебине можемо одредити као прелазну зону између говора са старијом (највећи део тутинско-новопазарско-сјеничке територије) и оних са новијом акцентуацијом (део сјеничке зоне), са још увек непреврелом прозодијском ситуацијом, која, судећи по затеченом стању, иде у смеру нивелације ка приликама на већинском делу ареала“ (Вељовић 2019: 87).

Припадност говорима херцеговачко-крајишког типа у напред дефинисаној зони осим на плану прозодије огледа се и у замени гласа *ѣѣѣѣѣ*. На највећем делу испитиваног ареала замена *ѣѣѣѣѣ* је ијекавско-екавска, са спорадично присутним и на различитим тачкама неједнако заступљеним лексикализованим јекавским формама типа: *ѣѣѣѣѣ*, *ѣѣѣѣѣ*, *ѣѣѣѣѣ*, *ѣѣѣѣѣ*, *ѣѣѣѣѣ* и сл. У зони са новијом акцентуацијом (напред дефинисаној) знатно је више примера са заменом кратког јата која одговара суседним јекавским говорима, па је бележено:

по свѣ нѣѣ *ѣѣѣѣѣ* от кѣѣѣ; ѣмѣ тѣ да *ѣѣѣѣѣ*; *ѣѣѣѣѣ* од Крѣгуѣвца (Ур); џна га зѣром *ѣѣѣѣѣ* (Ув); *ѣѣѣѣѣ* и стѣку, стѣку *ѣѣѣѣѣ*; *ѣѣѣѣѣ* ѣзутра; пѣ се пѣслѣ

⁴ Разлике у говору хришћана и муслимана очекиване су имајући у виду да су хришћани подложнији утицајима који долазе из говора са херцеговачко-крајишког терена, док муслиманско становништво гравитира ка Сјеници, као градској средини у којој је исламска традиција доминантнија, те се то огледа и у самом говору.

ћѣрало (Тре); *ишићерали*; *ћѣра* у мочила (Дру); би *ћѣрали* крмѣд; ѓн *дћера* гѡведа; тѡ је свѣ *оуишићело* (Крс); имало је случајевѡ пѡ мѡмка *ћѣвѡјка* није ни *вићела* ни мѡмак *ћѣвѡјку* пѡ би се ўзѣли, дѡбра *ћѣвѡјка*, и сад питају прѡвѡ *ћѣвѡјку*; мѡј *ћѣд* и мѡја мѡјка; мўка ли се *вићела* (Тре); кѡ је гѡздарница *вѡће*; *ћѣцѣ*; *вѡће* (Дру); кат су ми дѡшла *дјѣца*, шкѡла *ћѣшеиу* мѡја *дјѣца* свѡ (Ур); пѡ ћемо те *вѡће* обўћи; трѡѣ *ћѣцѣ* ѡставио; ја реко *вићећу*, ѡћу; ада *вићећу*; *ћѣвѣр* бїи са нѡма, код јѣднѡга *ћѣвера* (Ув); *ѡће* дѡћѣм *љѣиш*; тѡмо су ми *ћѣца* а *ѡћесам* се рѡдио; *вѡће* да виђиш; виђи шта је *нѡнће*; *вѡће* рѡонїк (Тре); *вѡће* је бїи; мї се јѣсмо *вићели*; код њїг је и *вѡће* тѡ; *вѡће* имѡ и да се трапѣ; мї смо се *вићели* јѣднѡм; *нѡће* мѡре кѡкошка да снѣсѣ; *нѣће* иза аутѡбускѣ смо *сѣћели*; *вѡће* дѡшло, нѣмѡ *ћѣцѣ*; знам *ћѣца*; мѡло *ћѣцѣ* вишѣ (Крс); ка се *љѣишина* рѡди; цићело *љѣиш*; нѡге од *кѡљена*, *дѡље* (Дру); од *љѣидишѣ* да глѣдѡш (Тре); сад нѣ би *вѡљео* (Ур); од *љѣидишѣ*; никад ишѡ *љѣкару* није; ѡјде *љѣкару*; нѡ, шта ћу *љѣкару*; бїла *їрѡљеишѡс* мѡло; ѡно бїло *ѡбѡљело*; *вѡљела* је да имѡ лијѣпу стѡку (Ув); мѡгло да заврши *дѡље*, ѓн некѡм кѡзнѡм *дћерѡн дѡље*; бїи ми се ўљѣишѡ утѡпио брат; *їрѡљеишѡс*; *љѣишѡс*; *љѣиш* нѣко дѡћѣ; цѣло *љѣиш* мїјесѣ *љѣб* (Крс); да *їдѡсјечѣм*; *їдѡсјекѡ* си лѡњске гѡдинѣ млѡго, ѡвѣ гѡдинѣ нѣ мош; да *ѡсјечѣм* ѡвў смрчу; ѓн сѡмо кѡжѣ кѡјў ће бўкву, ја *сјѣчи*; да пѡнѣ *сјѣме* смрчево; трѣбѡ *сјўишра* друго да се насѡћујѣ; *сјўишра* насѡди дрўгѡ (Тре); Сјѣница дѡбила имѣ по *сјѣнокосу*; *сјѣди* ѡде; преко шўмѣ *сјѣкли*; *сјѣме*; ѓн је *сјѣдео* позѡди; *сјѣднѣмо* и причѡмо (Ур); изићи те *сјѣдни*; ѡна *сјѣди* (Ув); да прѡбам *сјўишра* (Дру); стѡни ѡде неће у *зѡсјѣнак* (Ур); ипак кѡко се на *мјѣстишѡ* дѣшѡвѡ; имало је ѡуди кѡјї су *бјѣжали*, *бјѣжали* су и муслимѡни; имало је да су ѡуди напуштали, *бјѣжали*; у Бѡѡграду *жївљело*; тў сам ја и мѡј ѡтац *жївљели* (Крс).

Јѣкавски рефлекс не јавља се доследно, па су бележени и ликови:

кад ѓнѡ *їдѡбегнѣ* сѡма; имѡмо вѣликў *дѣишѣлину*; ѡћеш глѣдат *дѣцу* (Ув); пѡ ћемо *виђеиш*; бїтно је да је чѡек (Ур); дѡлазѣ сѡмо *љѣиш*; на *їример*; *нѣдеља*, *їонѣдељак*; цићело *їрѡлеће* (Тре); ѡвде је ја *вѣрујѣм*; на *їример*; ал се *љѣишѣ жївело*; *нѡмесїишѡла* се бўна; није *їдѡбегѡ*; није се *бѣжало* за Чѡчак; јѣдно *врѣме* нѡићѣ некѡ сїла; ја *вѣрујѣм* (Крс); гдѣ ѓнѡ *ўцѣвѣшало*; *виђеле*; мї смо *дѣци* *ѡдле* ѡставили; у *їрѡлеће*; цићело *їрѡлеће*; нѣ би *бѣжѡ*; рѡди чѡвек; пѡрўчи *лѣкарка*; дрўкчићї је *ѡде* нѡрод (Дру).

Оваквих облика ипак је знатно мање, а њихову појаву тумачимо или утицајем говора зетско-сјеничког типа или као нанос из стандардног језика (путем школе или средстава јавног информисања). Појава примера са *е* уместо јата није необична, имајући у виду да су екавски рефлекси бележени и у ликовима са дугим јатом, и то на читавој територији испитиваног говора. Јѣкавска замена кратког јата у овом делу говора сложена је, о чему говори напоредно присуство како екавских тако и јѣкавских ликова, а поред тога у овим другим, како изложени примери показују, неретко се јављају паралелне форме типа: кат су ми дѡшла *дјѣца*, мѡја *дјѣца* свѡ (Ур) : шкѡла *ћѣшеиу* (Ур); *ћѣцѣ* (Тре); да пѡнѣ *сјѣме* смрчево (Тре) : да прѡбам то *сјѣме* (Дру); имало је да су ѡуди напуштали, *бјѣжали* (Крс): у Бѡѡграду *жївљело* (Крс) и сл., чију је фреквентност, те ареалну распоређеност могуће утврдити једино пажљивим прегледањем

да ћете Драгүтина Ђписа *сїрѣљаиїи*? ја те мѡлїм нѣмѡте га *убиїиїи*; за тридес гѡдїна таквѡ ѡрүжје нѣ може нї једна држава *сївѡриїи* (Дру);

функционише, међутим, и инфинитив без финалног *-и*:

пā ћемо *вїдеиї*, нѣко ће ми из ината *урāдиїи*; не мѡгу *оїїсаиї*; нѣ би мѡгѡ *їрѡ-даиї* (Ур); нѣмѡ тї слүчāјно што нѣј *ѡїїїћ*; трѣбā прāво *рѣћ*; мѡраћу *нāбраиї*; āјде ўлази пā ћемо *їрїчаиї*; нѣмѡ ме *ѡїраиї*; свѣ ћу ти *їрїчаиї*; ѡћеш *глѣдаиї* дѣцу; да ти је *знāиї* (Ув); слүшā штā ћу ти *рѣћ*; нїсам ни ја мїслио да ће ми сїнови *ѡїїїс* нѣкуд; тѡ је мѡрала цїцвара *биїи* (Тре); Ђјуп је ймао *їрїчаиї* (Крс).

На остатку територије присуство дужих облика сасвим је спорадично – свега неколико забележених примера и то само у сјеничкој зони. У Тутину и Новом Пазару познати су само краћи ликови.

б) облици радног глаголског придева типа: млѡго сам мүкѣ *вїдио* (Тре); нїје *хїїо* отїћи; нїје *излāиїо* (Крс); јāда *вїдио*; *разбѡлио* се (Дру), знатно чешће јављају се овде у односу на остатак сјеничке зоне. У Тутину и Новом Пазару ових облика нема, увек је: *видео*, *хїїео*...

в) наставак аориста и имперфекта типа (са променом $x > z, k$): *јā мїшлѡг* било тāдāј (Дру); ѡнѣ рүке *ѡїјāкү*; *јā ѡѡок* и *исїрїчак* (Ув), бележен је само овде.

г) у овом делу говора глагол *засїаиїи* има ликове: *засїим*, *засїиш*: нїсу дāли да *се зāсїиї* на Ђүрћевдāн (Крс); не мѡже да *зāсїиї* (Ув); (остатак територије има само: *засїем*, *засїеш*...); а глагол *сїариїи* форме: *сїарим*, *сїариш*: бога ми је *ѡсїарио* (Крс); *јā сам ѡсїарио* (Тре) (у осталом делу: *осїарам*, *осїараш*...).

Раслојеност о којој је било речи у досадашњој анализи испољава се на територијалном плану и у вези је са међудијалекатским контактима у пограничном подручју. Сходно томе, посматрамо је као раслојавање које се догађа на хоризонталном нивоу. Микродиференцијација унутар испитиване зоне јавља се и на другим тачкама територије и може бити узрокована и факторима нелингвистичке природе. Тако на пример говор припадника двеју конфесија диференцира се по томе што је појава неразликовања парова африката својствена само говорницима муслиманске вероисповести, док код хришћана опозиција *ч, ћ* : *џ, ћ* у потпуности функционише. Поменуто својство, даље, није одлика муслиманског живља у целини, већ само дела становништва на пештерској висоравни, те је, стога, тумачимо спољашњим утицајима (арбанашко порекло, снажнији утицај несловенских језика и сл.) (о томе више у: Вељовић 2012). Овакав тип унутрашњег диференцирања посматрамо као раслојавање на вертикалном плану. Разлике се испољавају превасходно на фонетско-фонолошком нивоу (затворенији или отворенији изговор вокала, неразликовање у паровима африката, умекшан изговор гласа *л* пред вокалима предњег реда и његова замена са *љ* у овој позицији, тврђи изговор гласа *л* у односу на стандарднош-

токавску норму испред непредњих вокала, боље чување гласа *x*, изговор *њ* са смањеном палаталношћу), ређе на морфолошком (облици презента *кѡљѣм*, *идљѣм*, *кѡљѣши*, *идљѣши* од глагола *клаѣши* и *слаѣши*), творбеном (облици радног глаголског придева *ѣостѣѡ*, *ѣостѣѡла* за означавање исламског поста), синтаксичком (енклитике у препозицији: *би дѡшљи*, *би хрѣнѣљи* дѡцу са тѣѣм) и лексичком (виши проценат лексема турског порекла у говору муслимана) плану. Све наведене црте јављају се у говору муслиманског становништва док код хришћана изостају (детаљнији опис вертикалног раслојавања дат је у: Вељовић 2019: 90–96).

Уколико се присуство раслојености овога типа уочи и у глаголском систему, у анализи ће се то посебно нагласити. Рубни положај и контакти са другим дијалектима могу утицати на то да се у овом говору уоче црте које нису наслеђене већ настају у резултату интердијалекатских интерференција. Притом, мислимо на утицај говора херцеговачко-крајишког типа на говор сјеничке зоне и косовско-ресавских говора у зони Новог Пазара, о чему ће у раду бити помена.

Испитивање говора Тутина, Новог Пазара и Сјенице предмет је невеликог броја лингвистичких монографија и радова⁵. Овај историјом и културним плуралитетом бременит део српског етничког простора одувек је пружао много материјала за археолошка, историјска и етнографска истраживања, којих је у науци приличан број. Не мање занимљиве језичке прилике ових простора, међутим, нису завређивале пажњу већег броја научника. Иако српска наука располаже бројним радовима који описују говоре зетско-сјеничког дијалекта, простор Тутина, Новог Пазара и Сјенице остаје релативно неистражен терен. Прва дијалекатска студија са резултатима обимнијег дијалекатског истраживања говора Тутина, Новог Пазара и Сјенице, *Новойазарско-сјенички говори* Данила Барјактаревевића (Барјактаревевић 1966: 1–177), даје опис који обухвата прозодијски, гласовни, морфолошки и синтаксички језички ниво. У Уводу студије аутор напомиње да овај простор до тада није истраживан. У светлу расправа М. Решетара, Г. Ружичића, Д. Вушовића, М. Стевановића, Ј. Вуковића и Б. Милетића у науци су саопштени значајни подаци о јекавским говорима новоштокавског типа, док прелазни тип између јекавских и екавских говора није обрађен. Код њега су узете само основне црте према којима се сврстао у групу јекавских говора (Барјактаревевић 1966: 3). Д. Барјактаревевић је, међутим, показао да је посредни идиом који

⁵ Осим овде помињаних, који су нам послужили у обликовању уводних редова ове студије, наводимо и новије радове настале у резултату етнолингвистичких истраживања Б. Сикимић (в. Сикимић 2018: 101–117) и Г. Пилипенка (в. Пилипенко 2015: 445–454).

се не може у потпуности уврстити у претходни тип, и то због специфичности које се јављају на нивоу два, системски посматрано, значајна језичка нивоа. Проучавајући акценат и замену гласа *jaīi* у овим говорима, аутор је утврдио да они показују особеност како у погледу односа према суседним јекавским тако и према говорима екавског типа. Све касније класификације које су се тичале дефинисања граница међу дијалектима и поддијалектима у обзир су узимале ову значајну чињеницу и говоре тутинско-новопазарско-сјеничке зоне сврставали у посебну групу говора. Ипак, неслагања у науци јављају се у вези са тиме којем дијалекту прикључити говоре који се према замени јата могу сматрати како делом зетско-сјеничког тако и делом косовско-ресавског дијалекта, а било је и предлога да се посматрају као засебан дијалекат. Сматрајући да умножавање класификационих критеријума иде на штету научном методу, П. Ивић одбацује предлог М. Пешикана да се овом делу територије додели статус равноправан са јединицама вишега ранга (Пешикан 1979: 154; Ивић 2009: 50). Иако је, на основу сопствених истраживања, Д. Барјактаревић сматрао да ови говори несумњиво припадају косовско-ресавском типу (Барјактаревић 1966: 16–27), већи број научника није се сложио са тим ставом. Михаило Стевановић, Јован Вуковић и Павле Ивић били су мишљења да ова зона несумњиво показује знатну сличност са осталим зетско-сјеничким говорима, и уједно значајне структуралне разлике према косовско-ресавском дијалекту (чување послеакценатских дужина, појава краткоузлазног акцента у одређеним положајима, изостанак неких типичних косовско-ресавских особина) (Ивић 2009: 70–71). Стога, Павле Ивић новопазарско-сјеничку зону сврстава у зетско-сјенички дијалекат, додељујући јој ранг посебног поддијалекта – североисточног (Ивић 2009: 49). Овај принцип поделе задржан је и касније, те тако и М. Окука у књизи *Српски дијалекти* ове говоре сврстава у сјеничко-новопазарски поддијалекат зетско-сјеничког дијалекта (Окука 2008: 183).

Осим студије Д. Барјактаревића и поменуте расправе у вези са акцентуацијом и заменом *jaīia* на овом терену, у коју су се укључила водећа имена тадашње српске дијалектологије, новопазарско-сјеничка зона није била предмет значајнијег интересовања лингвиста. Питање акцента и гласа *jaīi*, око кога су се научници спорили, разрешено је закључцима П. Ивића, спроведеним на материјалу који је прикупио Д. Барјактаревић, али уз напомену да ово питање захтева додатна, минуциозна теренска истраживања (Ивић 2009: 62). Таквих истраживања касније није било, тако да данас располажемо са свега неколико радова насталих на материјалу прикупљеном углавном у појединачним тачкама на овом терену. Пункт Тријебине код Сјенице описан је у *Фонолошким описима српскохрватских/хрватскохрватских, словеначких*

и македонских говора обухваћених Ојшћесловенским лингвистичким ајла-сом (Ивић и Реметић 1981: 559–565), а закључци углавном одговарају стању затеченом током нашег истраживања. Говор месне заједнице Карајукића Бунари у Сјеници (која обухвата села Тузиње, Биоц, Буђево, Долиће, Бољаре, Угао и Бороштицу) са фонетско-фонолошког, морфолошког и синтаксичког становишта у двама радовима описао је Велибор Величковић (Величковић 1990: 157–167; Величковић 1999: 155–165). У раду о морфолошким и синтаксичким особинама издвајају се неколики моменти који су од значаја и за наше истраживање: присуство краћег инфинитива уз ретке примере са завршецима *-џи* и *-ћи*; аналошко уједначавање наставака у 3. л. мн. презента; стабилност инфинитивне допуне у облицима футура; грађење аориста од глагола оба вида; те широка употреба транспонованих облика у наративној служби (Величковић 1999: 155–165). У раду *Неке карактеристике санџачких говора у окружењу, са њосебним осврћом на мини-регију Баре* (Дердемез 2009: 201–207). Х. Дердемез такође указује на присуство разлика у погледу типа акцентуације на овом делу сјеничке територије издвојивши две зоне – Црвско (са старијом акцентуацијом) и Гошево (новија). Посреди су два суседна села, али по свој прилици раздвојена дијалекатском границом, о којој је у нашем претходном излагању било речи. Прилике затечене на терену одговарају нашим истраживањима у пунктовима Трешњевица и Вишњева, који су у близини територије описане у овом раду. Најзад, од значаја за наше истраживање јесте и студија М. Божовића *Говор Ибарског Колашина* (Божовић 2002), која садржи и грађу из неколико пунктова који се граниче или пак припадају тутинској територији, а који су обухваћени и нашим испитивањима (пунктови у Рибарићу, на Мокрој гори и Рогозни). Зона истраживања припада истом поддијалекту као и говор који ми испитујемо, те ће током анализе на више места бити извршено поређење прилика у двама суседним идиомима.

Најзад, на терену сјеничке зоне вршена су и топономастичка истраживања, али опет у невеликом обиму, те упућујемо на радове: *Неколики митолошки реликћи у њојонимији у околини Сјенице* В. Михајловића (Михајловић 1986: 71–73) и *Тојонимијски слојеви у околини Сјенице* М. Недељковића (Недељковић 2006: 99–107).

У последњих десет година испитивањем говора тутинско-нонопазарско-сјеничке зоне бави се и аутор ове студије. У неколико радова износе се резултати анализе фонетско-фонолошког плана, а фокус истраживања у досадашњем бављењу овом дијалекатском зоном углавном је био на глаголском систему, чије су јединице подробно испитиване са морфолошког и морфосинтаксичког аспекта (мање-више сви радови, кроз упућивање на одређена

питања и закључке, биће наведени у анализи која следи). План је да се у будућности истраживања усмере ка анализи акценатског и морфолошког система у целини, као и на опис језичких прилика на нивоу синтаксе, која потпада под најмање истражен домен када су у питању ови говори, али и дијалекти српскога језика уопште.

1.3. Историјска прошлост: друштвено-политичке прилике, етнички процеси и формирање етничке структуре становништва

За разлику од ситуације у лингвистичкој науци, где располажемо малим бројем научних истраживања вршених на, иначе за проучавање веома занимљивом, терену Тутина, Новог Пазара и Сјенице, историографски, географски, археолошки радови релативно су бројни⁶. То и не чуди јер је посредни простор бременит историјом и традицијом, терен на коме су се вековима укрштали различити народи и различите (често и сукобљене) културе, те опстајале у виду слојева који данас сведоче о бурној прошлости. Територија чији говор испитујемо позната је као колевка српске духовности и културе. Једним делом брдовито-планински, пашњачки и шумовити, а другим плодан и за земљорадњу погодан терен одувек је био привлачан за становништво које је долазило са различитих крајева. Ако се томе дода и чињеница да се овај крај од самих почетака налазио на раскрсници путева како трговачких тако и војно-стратешких, јасно је да је етничка структура која указује на изразиту хетерогеност природна последица сусрета географских, историјских и друштвених процеса који су се одигравали током цивилизацијског развоја. Уколико претпоставимо да се сведочанства о прошлости народа најбоље ишчитавају из језика, односно да историјска збивања утичу и на формирање и преобликовање идиома чији су носиоци њихови актери, на бројна питања која су лингвистичке природе можемо одговорити тек уколико консултујемо историографску или етнографску литературу. Имајући у виду да је то случај и са нашим истраживањем, у овом поглављу, нешто опширније наводимо податке о пореклу, миграцијама, друштвено-политичким и етничким процесима који су се одвијали на простору Тутина, Новог Пазара и Сјенице, почевши од првих сазнања до савременог доба.

Рашки предели у предсловенско доба били су „доста густо насељени Дарданцима и Аутаријатима и то, на шта указују новија археолошка истраживања, гушће него што се мислило. У доба римске експанзије Балкана покорени су и ови крајеви па је аутохтоно становништво било у знатном

⁶ За потребе нашег рада у највећој мери консултовали смо радове Ејупа Мушовића и Милисава Лутовца.

броју романизовано. Није позната судбина староседелаца у време доласка Словена, али је сасвим извесно да је део те популације био асимилован, а део потиснут“ (Мушовић 1979: 121). Посебно повољне услове за развој људског живота пружала је Пештерска висораван, пространа површ богата травом и повољна за сточарство и планинско-брдску земљорадњу. Стога се у овом пределу, како наводи Милисав Лутовац, у веома повољним условима могао развијати људски живот. „Није онда ни чудно што се овде наилази на трагове још из доба неолита, па и раније. Свако становништво које се смењивало у току историјских периода оставило је својих трагова: гробља, култна места и топониме. Честа су налазишта могила илирског порекла и римска гробишта и надгробни споменици. Има и топонима из доба Илира, Римљана и Влаха, романизованих староседелаца, али су они доста ретки у односу на број словенских назива. Назив села Урсуле на Пештерско-сјеничкој висоравни и места Урсуловац на планини Бјеласици свакако подсећају на Влахе сточаре“ (Лутовац 1978: 206). Да је простор на коме се данас налазе Тутин, Нови Пазар и Сјеница доста рано био густо насељен показују и друга налазишта, „попут оног у Смолућној пећини (село Смолућа код Црквина), где су откривени трагови палеолитског човека, што Тутин сврстава међу једно од ређих палеолитских насеља у нашој земљи, у коме је живео палеолитски човек од кога нас одваја око 50 000 година“ (Мушовић 1989: 45). О римско-византијској популацији, односно Дарданцима, а потом и Аутаријатима, „који су на овом простору живели пре 3000 година сведоче материјални споменици, римске стеле нађене на више места (Бороштица, Радоховци), као и остаци утврђења – градова: Ђурђевица у Ђерекарима, Хум, Рамошево, Тројан, Добриња, а очувани су и бројни топоними који упућују на то далеко време“ (Мушовић 1989: 46). Североисточно од Тутина на локалитету Градац – заравњени плато брда који доминира над целом тутинском котлином – пронађени су остаци праисторијског утврђења с краја V и почетка VI века. На налазиштима: Тројан (локалитет Јеринин град), Црквине, Островица (локалитет Злоступ) откривена су утврђења из V века (Премовић Алексић 2000: 21–36).

Словенска експанзија на Блakanу завршена је почетком VII века, и сматра се да је Рашка област тада насељена Словенима (Мушовић 1989: 46). Ту је формиран један од првих српских племенских савеза, из кога је у XII веку конституисана средњовековна српска немањинка држава Рашка (Мушовић 1989: 8). Насељавајући балканске просторе, „Словени су дошли као многобошци, па су овде христијанизовани. Има се утисак да су међу првима који су прихватили хришћанство били управо становници рашких регија, јер византијски писци помињу доста рано тзв. крштену Србију. Свакако да је Петрова црква у Новом Пазару, једна од најзначајнијих хришћанских

институција на Балкану, одиграла у томе значајну улогу“ (Мушовић 1989: 47–48). У преднемањићко доба и у првим вековима владавине Немањића рашки крај је био најгушће насељен Србима. Разлог за то делом треба тражити у специфичној конфигурацији терена, која им је, у условима борбе за опстанак и слободу, највише погодовала. „Историјски подаци говоре да су ови брдовити, шумом прекривени и неприступачни крајеви били врло погодни за живот у условима несигурности, ратних недаћа и борби за независност, нудећи безбеднији и мирнији живот од оног у равничарским и приступачним крајевима. Због тога, за све време док је српска држава била скромних економских могућности и војничког потенцијала, њено седиште је било у рашким пределима, и из тог периода се помињу: Дуга Пољана, Врсенице, Сјеница, Царичина, као места где су повремено боравили немањићи владари и ту потписивали уговоре са Дубровчанима“ (Мушовић 1989: 8). Дежевским сабором 1282. ситуација се битно мења. Економски оснажена, српска властела извлачи се „из ових брдских предела у јужне и плодније крајеве, и више од тада нису престонице у Расу, Јелечу и Дежеви, већ у Паунима код Приштине, па затим у Скопљу. За владаром и властелом повукло се тада у великом броју становништво према југу јер су тамо услови за живот били много повољнији, чему су допринеле ондашње политичке прилике“ (Мушовић 1979:121). Тако је Јован Цвијић забележио да Рашана има у немалом броју у Македонији и Албанији, као и да су тамо досељени у XIV веку, дакле након Дежевског сабора (Цвијић 1987: 106).

Нови Пазар подигнут је „на средишњем току Рашке, недалеко од Расе, српске средњовековне престонице. Град је био првобитно замишљен као база за даља турска продирања према северу и западу, али је ту улогу убрзо изгубио и прерастао у значајан трговачко-економски центар. До њега су долазили најзначајнији средњобалкански путеви: Дубровачки, Босански и Зетски, а одатле су се рачвали у неколико праваца: према Солуну, Цариграду и Београду. Како се на тим путним правцима одвијала врло обимна и значајна трговина, то се Нови Пазар, који је био у жижи те трговине, развијао у економском погледу великом брзином, особито у XVI и XVII веку и тако прерастао у један од највећих градова на средњем Балкану. Поред трговине, на његов развој утицала је близина рудника: Глухавица, Рогозна, Копаоник, и у вези са тим, врло развијено занатство, пре свега металне струке“ (Мушовић 1979: 122). Сјеница се као насеље доста рано помиње, први писани помен потиче из 1253. године, када је означена као насеље на врло значајном средњовековном путу, као једно од најважнијих тржишта за стоку и сточне производе. Цар Душан је нека села и засеоке код Сјенице даривао манастиру Хиландару (Станојевић 1929: 115, цит. према: Мушовић 1989: 14).

Урош Немањић је 1360. године „на Сеницах“ подарио Дубровчанима повељу о трговини (Костић 1922: 64, цит. према: Мушовић 1989: 14). У сјеничком крају Немањићи су имали своје летњиковце: Врх Сјенице, Сјеница, Градац, Дуга Пољана, Царичина. Око 1463, дакле увреме када су ударани темељи Новом Пазару, у Сјеници је неко време боравио султан Мехмед Фатих. Од XVII века Сјеница добија стратегијски значај, постаје утврђена паланка и у њој се подиже четвороугаона тврђава (Мушовић 1989: 15). „Почевши од оснивања српске средњовековне државе, данашња тутинска територија улазила је у њен састав, и то у најужи – рашки крај, који се сматра ембрионом српске средњовековне државе. Цркву Измирну у Црквинама у Тутину, према предању, подигла су браћа Драгутин и Милутин Немањићи пошто су склопили мир на локалитету који се данас зове Госпођинске (господске) ливаде, јер су се ту ‘господа измирила’“ (Мушовић 1985: 17). Сигурно је да је овај простор био тада доста густо насељена Србима, што показују многа црквишта из средњег века, али и турски пописи из XV и XVI столећа (Мушовић 1985: 17). У Глухој Васи (Глухавици) краљ Милутин имао је коло (топионицу) с рударима. Поуздано се зна да су Радослав, Урош I Немањић и други српски средњовековни владари користили глухавичке метале за израду оружја и посуђа, а вероватно и новца. И топоними у суседству говоре да је у Глухавици у средњем веку експлоатисана гвоздена руда. Села: Ковачи, Самокова, Лукаре, Рудница, Руђе, Штитаре – добила су назив према рудама које су ту налажене и занатлијама који су их обрађивали. У Глухавици, као значајном рударском центру, своје колоније имали су и Дубровчани, који су се бавили транзитном трговином (Мушовић 1985: 18). Веома значајно место заузимао је и манастир Црна река, који се налази у Црноречком кањону, три километра југозападно од Рибарића. Ту је од давнина радила школа, првобитно манастирска, духовна (у Даниловом зборнику помиње се црноречка школа на десној обали Ибра). Традицију школе манастир је очувао и касније, а то значи и у време турске владавине. Вероватно је била у тесној вези са школом у оближњим Брњацима коју је у XIII веку основала Јелена Анжујска, чиме почиње световно школство код Срба (Мушовић 1985: 20).

Многобројни најстарији и за српску културу и духовност најзначајнији споменици из периода од IX до XV века подигнути су управо на територији Старе Рашке. Уопштено гледано, „ова је област не само једна од првих политичких центара српског народа већ и његово културно средиште, где се још у почетку развила ренесансна уметност, што се особито види на фрескосликарству манастира Сопоћана“ (Лутовац 1978: 207). Рашки крај изнедрио је прве српске државнике, дипломате и политичаре. То је колевка српске писмености и писане књижевности – „1202. године писано је и илуминирано Вуканово

јеванђеље у Пећини у Расу, један од најстаријих докумената српске писмености, и овде су рођени први српски књижевници: Растко Немањић Сава, Стефан Првовенчани и нешто касније Константин Михаиловић из Островице, аутор *Јаничаревих усјомена*⁷ (Мушовић 1979: 120). Највиша аутохтона српска уметничка школа, Рашка школа у уметности, изникла је у долини Рашке. „У њеном стилу подигнути су бројни споменици сакралне архитектуре у рашко-ибарском региону, који по свом сјају, величини, архитектонским решењима и декорацији превазилазе националне границе“ (Мушовић 1979: 120). По броју очуваних споменика културе и историје, просторно невелика долина Рашке данас је јединствено подручје у Србији, а и шире. Сви ти споменици сведоче о бурној, културно и историјски бременитој прошлости овога краја. По значају се свакако може издвојити Црква светог Петра и Павла или Петрова црква (у Новом Пазару)⁷, која је „један од најстаријих сакралних споменика код Срба и жижа око које се зачео живот средњовековне државе Рашке и Немањића. Та архаична и архитектонски атрактивна целина визуелно говори о вековима које је уткала у своје темеље. Ђурђеви ступови, задужбина Стевана Немање из 1171. године, тријумфални је споменик Немањиној победи над византијском војском код Пантине. Манастир је познат и по томе што чува најстарије испитани српски живопис“ (Мушовић 1979: 120–121). Манастир Сопоћани „задужбина су и породични маузолеј краља Уроша I, јединствена ризница средњовековног сликарства. Ту су и остаци недавно откривених средњовековних утврђења-градова и немањићких престоница: Раса, Јелеча и Дежеве“ (Мушовић 1979: 120–121).

Геополитички и стратешки положај Старе Рашке променио се са продором Турака – „до тада доста спутна, у засенку великих и плодних долина, одједном је постала ходник којим су се кретали Турци према Босни и даље на Запад“ (Лутовац 1978: 207). На рашку земљу Османлије су загазиле свега неколико година након Косовске битке 1389. Турски кадија је већ 1396. године заузео Глухавицу, значајно рударско место, и о томе обавестио Дубровчане, тражећи таксе за пролаз њихових каравана преко те територије (Мушовић 1989: 49). У време продора Турака „долина Рашке била је у саставу Области Бранковића, а сматра се да је дефинитивно признала турску власт 1455. године, када се помиње као део крајишта Иса-бега Исаковића“ (Мушовић 1979: 121). Долазак Турака на ове просторе имао је утицаја на историјски развој у целини, а то значи и на етничке процесе. То се види из турских пописа, који показују да је на овим просторима „затечено доста

⁷ Петрова црква код Новог Пазара је једини очувани црквени споменик из преднемањићког времена у Србији (Андрејић 2001: 5).

бројно српско становништво, које се бавило сточарством. Сигурно је да се део тог становништва повлачио на север и запад у периоду турске експанзије и касније“ (Мушовић 1979: 121). Турски дефтери, који су подробио пописивали сваког домаћина по имену, а неретко и стоку једног домаћинства, сведоче о томе да је овде српско православно становништво било компактно. Како наводи М. Лутовац, „готово сва села очувала су и своје негдашње називе из XVI века. Тада је само у тврђавама и поред путева у правцу Босне било овде-онде и муслиманских насеља, као у околини Прибоја, Рудог и Пријепоља. Тек после већих побуна, устанака и турских одмазди у периоду од XVII до XX века, овде се становништво брже и чешће смењивало и постајало етнички све хетерогеније“ (Лутовац 1978: 207). Стара Рашка од самих почетака била је област погодна за насељавање становништва из различитих крајева. Досељавање већег броја становника отпочело је са миграционом струјом из правца брдско-планинских крајева, која је донела припаднике племена Климента и Куча. Након њих почели су долазити и други српски Брђани и Малисори низ долине Лима и Ибра и даље. М. Лутовац истиче да су то у почетку углавном биле „пљачкашке чете против преосталог становништва, а затим је уследило стално насељавање. Али, тек после великих покрета за ослобођење 1689. године и исељавања већег дела становништва из ове области, настају масовна досељавања из Црногорских брда, Херцеговине и Малисије. Долазећи поглавито из крајева племенског живота у област где се знало само за један национални назив – Срби, новодосељеници су дуго по доласку претпостављали племенско име општем српском (Васојевићи, Кучи, Пипери, Дробњаци, Клименте, Хоти и др.)“ (Лутовац 1978: 208). Српско становништво, које је било врло компактно и већинско, асимилovalo је остатке староседелца, пре свега Влаха сточара, познатих на овим просторима под именом „Власи Никшићи“. О њиховом негдашњем присуству сведоче бројни очувани топоними попут села Урсуле код Сјенице, Урсуловца на планини Бјеласници, Старог Влаха и сл. Лична имена чији су носици били ови Власи често су српска, а такође је било и српских сточара, названих Власима по занимању⁸. Но, у основи је преовлађивала српска етничка маса, о чему

⁸ Термин *влах* користио се да означи романизоване, а потом славенизоване Трачане на овим теренима: „у Душановом закону власи су сточари, а тако тај термин углавном употребљавају и Турци. За муслимане Босне и Херцеговине и Црне Горе Влах је сваки онај који не припада муслиманској вери. У вези са поменутиим пописом логичан је закључак да је овде дошло до мешања појма Влах у етничком и професионалном смислу, те да су Власима у рашком крају овога доба сматрани сточари, јер је Пештерска висораван била и остала сточарски крај. Но, то не искључује могућност да је ту могло бити и остатака Влаха у етничком смислу, мада је у то тешко веровати. Хришћански становници означени су као Власи, што значи да су то једино могли бити Срби. Конфесионална припадност је православна, јер се

сведоче не само историјски споменици и други податаци већ и топоними, од који су неки врло стари словенски (Бистрице, Сопот, Курила, Пештер, Лазина Гвозд, Штавица, Штаваљ, Требеж, Тријebene и др.) (Лутовац 1978: 223–224). Муслиманско становништво у овом периоду било је сасвим ретко, углавном сконценстрисано у градским срединама, а чинили су га махом представници турске власти. Притом, сјенички крај био је знатно мање насељен од новопазарског и тутинског. Како истиче Е. Мушовић, скорашња археолошка истраживања показала су да је пре доласка Турака на тутинском терену живело хришћанско становништво. Утврђено је, наиме, да су у четрнаест од двадесетак испитаних тутинских села пронађена православна црквишта. У XV и XVI веку није било неких битнијих промена у структури становништва, и о томе сведоче турски пописи становништва, који су за овај период готово једини писани извори на основу којих сазнајемо о етничким процесима у Тутину и околини. Помени муслимана у то доба били су врло ретки. Углавном се бележе појединачни примери исламизираних мештана у неколико села. Претпоставља се да ни у XVII веку (који је, упркос ситнијим сукобима, био век релативног мира) није било озбиљнијих промена у етничкој структури становништва тутинског краја. Сматра се да је нешто више исламизираниог света било у XVI веку, али се, по правилу, муслиманско становништво концентрисало у градовима, где је живот био бољи, па га је зато мало било по селима (Мушовић 1989: 49–50). Османлије су, освајајући Балкан, донели арапску веру – ислам. „Исламизацијом су Османлије добијале много, пре свега у учвршћивању власти, јер су верску припадност стављали изнад етничке, па су сви муслимани поистовећени са Турцима. То је довело до померања етничко-националне идентификације муслиманског становништва. Огромну већину исламског становништва ових крајева чине исламизирани мештани, а сигурно да је правих Турака било сасвим мало. Процес исламизације на овом подручју одвијао се највише у XVI веку, а затим и после тога. То потврђују и турски пописи, а и чињеница је да је у Новом Пазару у XV и XVI веку било изграђено двадесетак џамија“ (Лутовац 1978: 14). За разлику од новопазарског кадилука и Косовске Митровице, где је у XVI веку исламизација била доста изражена, „у тутинском крају тај процес био је једва приметан. На овом брдском, шумовитом и неприступачном терену живели су сточари, а у таквим крајевима, забаченим и неприступачним, удаљеним од комуникација, исламизација је спорије продирала. Но, и поред тога, битна разлика у процесу исламизације између тутинског и суседних

помињу попови који се жене (што није случај са католицима) и један манастир са калуђерима. У истом периоду муслиманског становништва овде је било врло мало“ (Лутовац 1978: 10–13).

крајева није постојала. То значи да су ислам најпре примали представници повлашћене класе и да су као исламизирани тај повлашћени положај задржали“ (Мушовић 1985: 29). Пописи из турског периода показују да је у селима тутинске општине муслиманског становништва било, иако једва приметно, почевши од XV века. Све до почетка XVIII века у тутинском крају огромну већину становника чинили су Срби, као што је био случај и са другим нахијама новопазарског кадилука (Мушовић 1985: 30). „Из турског пописа из 1455. види се да је становништво сјеничке нахије у огромној већини хришћанско а да су Муслимани малобројни. У саставу становништва није било битнијих промена све до краја XVII века. Притом, хришћанско становништво било је насељено по селима, док је муслиманско било концентрисано у градовима“ (Рудић 2004: 147–149).

Долазак Турака са собом је донео исламску веру, „која је до тада била непозната на рашком простору, а са њоме и своје обичаје, схватања, начин живота и културу уопште“ (Мушовић 1979: 121). Процес исламизације, којим је освајач поробљеним народима наметао своју веру и културу, већ у XV веку био је приметан, а у XVI је узео великог маха. Од исламизираниог живља формирана је нова популација – Муслимани. Најпре су исламизирани само Словени, да би им се од почетка XVIII века прикључили и Албанци који су тада населили Пештерску висораван (Мушовић 1979: 121). Од краја XVII до почетка XVIII века структура становништва се практично у целини мења, и тиме почиње нови период. Доба од 1683. до 1699. обележено је великим ратом који се водио између Аустрије и Турске, а који је упамћен по катастрофалним, можда и највећим последицама од свих ратова на овом делу Балканског полуострва. Материјална разарања и људски губици били су огромни – Нови Пазар је потпуно уништен, а такође и Ниш, Бијело Поље, Скопље, а сасвим сигурно и Сјеница и Тутин. Тада је, како истиче, Е. Мушовић, муслиманско становништво потпуно нестало – било да је изгинуло у рату или умрло од глади и болести. Један део се свакако повукао у масовној сеоби према истоку (а о њој не постоји довољно података). Сматра се да су тадашњи исељеници из Рашке кренули према Бугарској и населили неке њене делове – формирали су насеља између Варне и Трнова, која се и данас зову Нови Пазар и Дуга Пољана. Има основа, сматра Е. Мушовић, да се верује да су ови терени тада остали без муслиманског становништва (Мушовић 1979: 73). Током турске противофанзиве највише је страдао хришћански живаљ. Услед ратних разарања, болести и глади и овај део популације повлачио се испред Турака, и то у правцу севера. Као и за муслиманско становништво, Е. Мушовић тврди да је и хришћански живаљ збрисан са ових простора, те да су они остали ненасељени и пусти. У толикој је то мери било изражено да данас

на рашкој територији, сматра аутор, нема потомака становништва ранијег од краја XVII века (Мушовић 1979: 16). Е. Мушовић такође претпоставља да је у периоду од краја XVII, односно почетка XVIII века створена потпуно нова етничка структура. Процес популационе смене драстичан је у тој мери да у садашњој структури популације ових простора готово немогуће наћи потомка некога од староседелаца. Притом, староседеоцима се сматрају они становници који су рашке крајеве насељавали до краја XVII века (Мушовић 1989: 50)⁹. Бројни историјски извори сведоче да је у тадашњим страдањима Нови Пазар, који је био један од највећих градова средњег Балкана, претворен у прах и пепео (Мушовић 1989: 36). О староседеоцима помена нема ни у народном предању јер скоро свака породица, било да је хришћанска или муслиманска, зна да је пореклом од Куча, Васојевића, Бјелопавлића, Морачана, Ровчана, Дробњака, Климената, Шкријеља, Хота или мухаџира (Мушовић 1985: 37). Процес исламизације, који је био најснажнији у XVIII веку, старинцима није остављао наде у опстанак. Стога су они који су остали напустили те крајеве. Овакве претпоставке су, у недостатку писаних доказа, сматра Е. Мушовић, сасвим прихватљиве (Мушовић 1985: 38). Иако је чињеница да су целу област Старе Рашке премрежили досељеници, где у већем где у мањем броју, М. Лутовац, с друге стране, ипак претпоставља да то не значи да није остало староседелаца. Он истиче да је између старинаца и досељеника ипак постојао континуитет, јер се једино тиме може објаснити преношење топонима из ранијих, често врло давних времена (Лутовац 1978: 208). У прилог тврдњи М. Лутовца иду и чињенице које нам даје дијалекатска грађа. Наиме, говор овог подручја одликује ијекавско-јекавска замена јата, настала у сусрету адстратног слоја, екавског, из идиома стариначког становништва, и јекавштине коју су донели досељеници из Црне Горе, Босне и Херцеговине. То ипак јасно показује да присељено становништво није ове просторе затекло пустима, јер у том случају не би било могуће говорити о органском спајању двају језичких система.

Због свог положаја и природе Пештерска висораван била је „транзитно-етапна област у кретању становништва. Увек је била насељена, али су на њој људи покретљивији него у долинама. Крајем XVIII века она је била ветрометина догађаја. Из ње се тад иселио знатан део становништва, што је било добродошло скадарском везиру Ходаверди-паши Махмудбеговићу да се ослободи притиска Климената из околине Скадра. Тада их је силом преселио

⁹ Тако Марин Кабога 1706. године пише да је преноћио у Чаранпи, односно Паланци Сјеничкој, одакле је дошао до Куле сјеничке, која је имала мало кућа порушених у рату, а само место је било пусто (Рудић 2004: 147–149).

на своје поседе по Пештеру 1700. године. То је уједно и прва страна етничка групација досељена у област Старе Рашке. Ипак, Клименте, који су овде силом пресељени, настојали су да се врате натраг у своју постојбину, у чему су донекле и успели. Тако су се, од 274 куће, колико их је било насељено у разним пештерским селима, у своју област, и то не без борбе, вратила 174 домаћинства. Године 1711. накнадно је избегло још 50 кућа. Закључује се да је након ове прве колонизације на Пештери остало сасвим мало становништва. Бројчано стање је доцније појачавано новим досељеницима из Малисије и Црногорских брда. Тако су се у југозападном делу измешали Брђани и Малисори, а у североисточном Брђани и Херцеговци (Лутовац 1978: 215). Не може се, тврди М. Лутовац, у свим селима тачно утврдити родовски континуитет досељеника са почетка XVIII века. Претпоставља се да су се многи Клименте католици иселили у доба Устанка 1737. године, у коме су учествовали заједно са Србима. Место њих су насељавани Брђани и други муслимански родови из суседних области (Лутовац 1978: 216). Поред тога, током XVIII века пристизали су и мухацири из суседних области. У овом веку забележен је највећи проценат прелазака на ислам, а новонастала поларизација на верској основи заменила је народност – „турска, муслиманска вера била је синоним турцизма, српска (православна) – србизма, а латинска (католичка) – латинизма, без обзира на матерњи и говорни језик“ (Лутовац 1978: 224). Да би привукли што више људи у ислам, Турци су давали бројне повластице, а у првом реду земљу. Ипак, „то је трајало само извесно време, јер масовним преласком Срба чифчија на ислам није имао ко да обрађује беговске поседе. Баш због тога су Срби чифчије били на цени, особито задружне породице о које су се отимале аге и бегови, који су почели да више гледају на своје економске и класне интересе него на веру“ (Лутовац 1978: 224). Данашњи становници тутинског краја, према тврдњама Е. Мушовића, углавном су потомци наведених племена. Сви малисори насељени на Пештерској висоравни и тутинској околини били су католици. На новонастањеним просторима били су подвргнути исламизацији и огромна већина је примила ислам. Мањи број породица пришао је православљу, док у ранијој, католичкој вери, није остао нико. Кучи, који су досељени као православци, углавном су очували стару веру, али су такође поједине породице и исламизирани. Насељавајући се у суседним или истим селима, настојали су да се међусобно не мешају. Треба свакако још и додати да „исламизација није значила само губљење старе вере већ и почетак, па и крај губљења етничког идентитета – што је за овај крај, са малим изузецима, врло карактеристично, јер су постепено губили језик, обичаје, схватања и друге етно-елементе“ (Мушовић 1989: 50–51). Исламизација у овим крајевима брзо је напредовала. „Најлакше и најбрже су на ислам прелазили Малисори католи-

ци, чим би изгубили везу са црквеном организацијом за коју су више везани него православни Срби. Групно су прелазили на ислам, можда одмах после канонске визитације од 1718. до 1721. године. Тиме су се изједначили у праву са Турцима односно Муслиманима, што им је омогућило да као повлашћени нововерци иступају према ‘раји’ са више жестине него они који су раније примили ислам (Лутовац 1978: 225). И српско православно становништво прелазило је на ислам, „али појединачно, сем после каквих побуна, када су и у већем броју мењали веру. Као да су се више томе одупирали староседеоци са већом народном и државном традицијом. Дуже су се одржавали у старој вери и кад није било свештеника, јер је старешина куће могао да обавља неке мање верске обреде. Примали су ислам и сиромашнији и богатији – једни да поправе своје имовно стање, а други да га очувају. Имућније и задружније куће биле су дуго и двоверске. Једино мушкарци који су одржавали везу са властима постали су ‘Турци’, док су жене и нејач још неко време остали у старој вери“ (Лутовац 1978: 224).

Процес исламизације био је дуготрајан, а стара вера и обичаји у вези са хришћанством до данас се у различитим облицима чувају. О томе сведоче и историјски извори, а током наших истраживања често су припадници исламске вероисповести причали о томе како и данас практикују поједине обичаје или ритуале везане за велике хришћанске празнике. Разуме се, у измењеном или редукованом виду. Није реткост да се, поштујући поједине празнике, уздржавају и од различитих већих кућних или послова на њиви. Ипак, како наводи М. Лутовац, најдуже су се одржавала презимена, јер рођаштво није престајало са преласком на ислам, а оно се чувало помоћу заједничког презимена (Каришици и Ђукићи на Пештеру, Зорнићи у Кладници код Сјенице). Плеће и јако братство били су ослонац и јака заштита. Стара презимена са завршетком на *-ић* задржали су и Муслимани малисорског порекла: Вучетићи у Црнишу код Тутина, Бибићи, Укићи, Турковићи и Пљакићи на Пештеру“ (Лутовац 1978: 225–226).

У зависности од друштвено-историјских околности, језик, порекло, верска и племенска припадност приближавали су, али понекад и отуђивали људе. Досељеници са црногорских Брда (Кучи и други) и Малисори (Клименте, Хоти и Шаље) „дуго се нису у племену орођавали. Они су се посредством женидбе мешали са другим родовима, што је утицало на брже приближавање и изједначавање“ (Лутовац 1978: 226). Поменуто се најбоље може пратити посредством језичких прилика. Наиме, „иако су вера и орођавање преко ње утицали на поларизацију становништва (на Турке и Србе), процес језичког развитка био је друкчији. Ни владајућа муслиманска вера, ни турска администрација нису могле утицати на говорни језик. Досељеници, као што

су малисорска племена, улазећи у област српског језика, брзо су га примили путем свакодневног додира и орођавањем са Муслиманима српског говора“ (Лутовац 1978: 226). Женидбом Малисора са Муслиманкама српског језика и обратно у кућу је улазио српски језик, који је врло брзо потискивао матерњи идиом имајући у виду да је био службени. Како наводи М. Лутовац, до пре две или три генерације сви Малисори били су двојезични. Стари језик сада зна само најстарији слој становништва, и то се најдуже одржава у селу Угао, док се у млађим генерацијама веза са матерњим говором потпуно изгубила, као и ношња и обичаји (Лутовац 1978: 226). Многи Пештерци, како истиче Е. Мушовић, поженили су се мухаџеркама. Но, пошто је мајка имала пресудну улогу у одгоју и васпитању, старо етничко обележје се губило. Тако су мухаџери преовладали у неким селима, потпуно асимилиујући староседеоце, чак до те мере да они нису више могли памтити ко су били. Малисори су своје етничко порекло најбоље очували у селима где нису дозволили другима да се настане. Такав је случај нпр. у селу Угао, настањеном потомцима Климената. У време истраживања која је спровео Е. Мушовић, тамо се увелико говорио албански, а до другог светског рата готово искључиво се носила албанска ношња. Већина потомака Малисора на Пештеру знају своје порекло, а до 1912. у знатном су броју били очували своја презимена, а од тада, у условима нове администрације, узели су, у већини, презимена која су се завршавала на *-ић*. За разлику од сјеничког, у тутинском крају су нешто више задржали стара презимена: Хоти, Шкријељи, Шаље, а у селу Липици има и неколико породица које се презивају Клименте (Мушовић 1989: 18).

Упоредо са досељавањем Малисора на Пештер долазили су и Црногорци: Кучи, Васојевићи, Пипери, Бјелопавлићи, али не у толиком броју. Међутим, њихов долазако био је континуиран процес и протегаво се кроз цео XVIII па и XIX век. Дobar део досељеника из Црне Горе такође је исламизиран, и данас није мали број Муслимана у рашком крају који су потомци исламизираниог црногорског становништва. Разуме се, много је већи број оних који су остали у ранијој вери (Мушовић 1989: 18). Они који су исламизирани идентификују се као Муслимани, а они који су православци, као Срби. Њихових потомака је доста у структури садашњег тутинског становништва (Мушовић 1989: 51).

Наша сазнања о судбини Малисора на основу стања затеченог на терену приликом истраживања показују да данас само становници старији од педесет-шездесет година чувају сећање на своје порекло и о њему радо причају, а поједини и говоре албанским језиком и носе ћулах, тачније белу капу са шалом обмотаним око ње, као елеменат традиционалне ношње донете из постојбине. Веза са некадашњим језиком огледа се и у топонимији, тако да за

највећи део микропонима егзистирају паралелни називи – официјелни на српском, а други на албанском језику, који се користе у интерној комуникацији унутар заједнице. Млађи информатори, међутим, већ су прекинули везу са пређашњом културом и језиком и у потпуности се интегрисали у обичаје, говор и традицију остатка муслиманског становништва. Брачне заједнице Малисора са муслиманкама данас су врло честа појава, иако је у прошлости важило строго правило да се мора узимати „језик с језиком“, односно пожељни су били само бракови између истојезичних припадника, док су они са припадницима муслиманске вере били реткост. Ипак, оваква традиција брзо је попустила под чињеницом да је касније исламизирани католаци Малисорци са локалним Муслиманима, иако их је раздвајао језик, повезивала вера, која је тада била симбол турцизма. Мешовитих бракова са Србима готово да уопште није било, а чак иако би се такви случајеви десили, увек су били праћени инцидентима. И уопште узев, до данас се на овим теренима може говорити о изузетно ретким случајевима мешовитих бракова између хришћана и муслимана (било ког порекла да су они). Чак иако их има, најчешће је реч о браковима склапаним између локалних муслимана и хришћанки које су у ове крајеве долазиле на службу (учитељице, лекарке, службенице), а са којима су се женили најчешће школовани муслимани имајући у виду да је женски део становништва (посебно муслиманке) у овим крајевима релативно касно почео институционализовано да се образује. Мешовитих бракова староседелача различите вере било је у изузетно малом броју, по сведочењу информатора, тек понеки у кругу од неколико села. Оваква мешања непожељна су услед тога што склапање разноврног брака по правилу подразумева конвертирање женског супружника у веру којој припада супруг, што уједно значи и губитак конфесионалног идентитета. Забрана склапања бракова вековима се на овим просторима поштовала, а тако је и данас. Скоро сви информатори са којима смо разговарали слажу се у мишљењу да је такав вид заједничког, а ипак јасним правилима дефинисаног живота, где свако чува своје и поштује туђе, гаранција међусобног мира, толеранције и поштовања.

Пештерска висораван одувек је била подручје бројних миграција, које су посебно биле изражене и континуирано трајале у XIX веку. Почетак овога столећа означен је бројним политичким и другим новинама, које су у првом реду допринеле томе да Нови Пазар почне играти врло значајну политичку улогу. Једина веза Србије са Црном Гором и Јадраном у то време водила је путем преко Рашке области, те је у плановима српских устаника то била врло важна стратегијска област. У вези са тиме јесте и Карађорђевог поход на Санцак 1809. године, када су, између осталог, устаници водили више жестоких битака у току Првог српског устанка – на Јавору, Сјеници

и Сувом Долу. Устаници су успели да заузму Сјеницу, и тада је погубљено више од половине муслиманског становништва (Мушовић 1989: 19). Након што се Карађорђе повукао из ових крајева, наступила је тешка ситуација за тамошње Србе, који нису имали елементарне политичке и социјалне слободе. Тада су наступиле масовне сеобе хришћанског живља према Шумадији и југоисточној Србији (Мушовић 1985: 49). Територију која је испражњена сеобом Срба „попунили су новодосељеници из Брда и Муслимани из околних крајева, поглавито мукаџери, који су се повлачили из Србије и овде добијали земљу. Често су се овакви наметали као господари читавих села. У овим условима чифчије су били већином Срби, а само понегде и сиромашнији Муслимани“ (Лутовац 1978: 221). Како наводи Е. Мушовић, „око сто српских породица од Гусиња, Бихора и Пештери 1829. доселило се у сјеничко поље чекајући ту zgodну прилику да се преселе у Србију. Услови које су нудили Карађорђевићи, па затим и Обреновићи досељеницима из Санцака и Црне Горе, ради насељавања тада ретко насељене Шумадије, били су врло привлачни. Изнад свега и најзначајније је било то што је Србија била слободна, што је пружала много боље и повољније услове живота него што их је могла понудити Црна Гора или Санцак. Због примамљивих понуда, сјеничко становништво, коме је граница према Србији била близу, на Јавору, масовно се исељавало. Постојала је, стога, опасност да сјенички крај остане без српског живља. Да до тога не би дошло, српска влада често је затварала границу, што је особито погађало Црногорце јер је њима пут био даљи. Неки од њих су, не могавши да се враћају назад у Црну Гору, насељавали сјеничка села чекајући да се граница отвори. Немали број њих остао је да живи у Сјеници, а сјеничке аге и бегови радо су их прихватили јер није имало ко да им обрађује земљу“ (Мушовић 1989: 19–20). Међу исељеницима који су се преко Санцака кретали према Србији помињу се: Бјелопавлићи, Васојевићи, Пипери, Кучи, Дробњаци, Морачани, Колашинци, Ровчани, Братоножићи. Сматра се да су они међу њима који су, из било којих разлога, остали да живе овде заузимали места раније исељеног српског становништва, јер „Рашана заосталих из старина тешко да има у Санцаку. Све је досељеник“ (Костић 1922: 190, цитирано према: Мушовић 1979: 86). Ратови које су Србија и Црна Гора водиле од 1876. до 1878. „изазвали су још једно велико народно кретање у овој области. Нашавши се између две српске државе, које су тежиле да ослободе своје сународнике, и Аустрије са тежњом да прошири своју власт на Новопазарски Санцак, становништво ове области било је изложено страдањима и покретима. У масама се селило привремено у Србију и Црну Гору“ (Лутовац 1978: 221). Након завршетка рата „настала су, због измењених прилика, нова етничка кретања. На једној страни су се Муслимани повлачили из горњег

Потарја (Колашина) и насељавали по средишњим деловима Старе Рашке. На другој страни у Србији после ослобођења Топлице и Јабланице исељавају се Муслимани и Арбанаси, а место ових насељавају чифчије из целе области Старе Рашке, Црногорских брда и Косова. Овога пута на упражњена места насељавају се Муслимани из околних крајева и мухадери из Босне и Херцеговине, који нису хтели да остану под аустријском окупацијом. Због све веће анархије у овој области, Срби су се стално исељавали у Србију, а тамо, у новоослобођеним крајевима, земље више није било.“ (Лутовац 1978: 221). Овакве масовне сеобе претиле су да се српско становништво ових крајева знатно прореди, стога „влада Србије законом је забранила даље усељавање, али у томе није потпуно успела. Турци су настојали да на овом простору из политичких разлога задрже муслимане како се не би исељавали из ове области даље на исток. На овај начин број муслиманског становништва повећавао се досељеницима из Црне Горе (Колашин, Никшић) и Босне и Херцеговине, а Срба слабио сталним исељавањем у Србију. Према томе, становништво Старе Рашке је бивало све хетерогеније. То се запажа и код Муслимана који су досељавани из разних крајева, због чега је и између њих било несугласица“ (Лутовац 1978: 221).

После Првог српског устанка и током целог XIX века српско становништво исељавало се из Рашке (Мушовић 1985: 49), а процес миграција наставаљен је и у другој половини XIX века. Наместо исељених Срба, ове крајеве настањују мухадери, Брђани и Црногорци. Како истиче Е. Мушовић, „можда је случајност што су се сви они задржали на овој територији, коју су њихови претходници напустили због опште несигурности и економске беде. Црногорци и Брђани намеравали су да се из своје постојбине пресеље у Србију, али им је граница била често затварана јер је постојала опасност да због масовног исељења читава област остане без Срба. Пошто су већ били доведени пред свршен чин, јер више нису могли да се враћају у Црну Гору, а преко границе нису могли, они су остајали да живе у пештерским селима. То је посебно било карактеристично за тутинску територију јер су сви тутински Срби углавном потомци тих досељеника. Аге и бегови радо су их прихватили јер су им били потребни као радна снага на земљи која је била напуштена и коју није имао ко да обрађује“ (Мушовић 1985: 56). Хришћанско становништво је све до 1878. године било далеко покретније, да би након тога кренуле масовније миграције муслиманског живља. На миграциона кретања муслимана битно су утицали догађаји који су уследили након Босанско-херцеговачког устанка 1875: стицање независности Србије и Црне Горе, окупација Босне и Херцеговине и друге одлуке Берлинског конгреса. Муслимани се у великом броју повлаче према Турској, а то зна-

чи и према Новопазарском санџаку, а преко њега даље на исток. По селима тутинског краја населио се тада и знатан део мухаџира, који су углавном долазили из Црне Горе. Процес њиховог досељавања текао је закључно са 1925. годином (Мушовић 1985: 56). „Аге и бегови нерадо су их прихватили због њихове непослушности, али су власти на њих вршиле притисак водећи смишљену политику – насељавањем мухаџира у српским селима желели су ојачати муслиманско становништво на рачун српског живља. Тако је, на пример, Суви До, до тада насељен Србима, пола насељен мухаџирима“ (Мушовић 1985: 56). Мухаџири насељени у тутинском крају „помешали су се са мештанима, па је тако дошло до међусобних узајамних утицаја. То је особито видљиво у пештерским селима у којима су живели потомци Климената, Шкријеља и Куча. Многи мештани, потомци исламизираних Малисора поженили су се мухаџиркама, што је знатно утицало и било пресудно у губљењу претходног етничког обележја Малисора. С друге стране, тамо где су представници Малисора представљали чвршће целине, мухаџири су прихватили њихове обичаје, ношњу (ћулаф, чакширем милтан), научили да говоре албански, али нису изгубили језик (Лескова, Рамошево, Бороштица)“ (Мушовић 1985: 57). Младотурска револуција 1908. године имала је за циљ да покуша спасити Турску од распадања, али та намера није остварена и она је пољуљана до темеља – „прокламоване слободе, равноправност хришћанског са нехришћанским народима и друге мере које су изражене као начела младотурске револуције остале су само неиспуњено обећање, без обзира на то што су их масе прихватиле као поступке који ће поправити стање, па је њихова прокламација била пропраћена одређеном помпом и у градовима Санџака“ (Мушовић 1989: 61). У целини, „све то није дало никакве позитивне резултате, тако да је анархично стање и тотално безакоње настављено. Према извештајима из 1912. године, Санџак је пун одметника од турских власти. У тешкој и безизлазној ситуацији најтеже је било Србима, јер су били изложени малтретирању, уценама, пљачки и од одметника и од оних који су их гонили“ (Мушовић 1989: 61). Значај Балканских ратова, који су вођени 1912. и 1913, био је изузетан, и то не само јер су по карактеру били ослободилачки већ и стога што су „за Санџак и крајеве југоисточно од њега представљали крај феудално-спахијском систему, који је био заснован на суровој експлоатацији сељаштва, система коме се у Санџаку чамило на догамама феудалног мрака и конфесионалног занесењаштва“ (Мушовић 1989: 63). Током читавог периода њиховог трајања муслиманско становништво селило се у Турску и тај је процес трајао до 1935. (Мушовић 1989: 54). Улазак српске војске у Нови Пазар 23. октобра 1912. значио је ослобођење не само овога града већ и целе околине. У историји је забележено да се српска

војска „веома коректно односила посебно према муслиманском живљу. Нико није опљачкан нити убијен, те је тај догађај остао у најлепшој успомени и код муслиманског света. Приликом успостављања власти, у Новом Пазару за председника је именован Муслиман, а од пет кметова четворица су били Муслимани“ (Мушовић 1989: 64). Исте године српска војска ослободила је и Сјеницу и такође је била врло коректна према домаћем српском и муслиманском становништву, али се у новим условима ипак осећала доза несигурности, која се протезала током читавог времена Другог светског рата (Мушовић 1989: 29). „Ослобођење које се десило децембра 1918. године, када су француске снаге ослободиле Нови Пазар, затекло је овај град оуптошеним, са појачаним националним и социјалним супротостима“ (Мушовић 1979: 45). Исто то важи за целу област.

Међуратни период, уопштено гледано, обележен је веома тешким животом овдашњег становништва. Економске потешкоће погађале су подједнако и хришћане и муслимане, а била је присутна и политичка неравноправност. Ако се томе додају и друге неприлике: непросвећеност, културна и здравствена заосталост, затим и изражен наталитет, онда је једини исход био у миграцијама – у тражењу нових простора за живот. Тако су се муслимани до 1934. исељавали у Турску, а Срби према Шумадији (Мушовић 1985: 80).

Приликом окупације од стране непријатеља 1941. године, као и у ранијим периодима, у области Рашке поново су завладали нереди. Окупатор је „користио прошлост за своје циљеве. Завађавао је и подгревао раније несугласице. Због тога је и на једној и на другој страни страдало невино становништво. Чак је било и сеоба. Муслимани су се склањали у суседне градове, а Срби у северну Србију у нади да се после ратног вихора врате и опет заједно живе“ (Лутовац 1978:222). Миграције се настављају и по свршетку рата, али су сада махом економске природе. Послератне миграције одвијале су се у два правца, те је тако „у периоду од 1950. до 1970. године било доста изражено исељавање муслиманског становништва у Турску. То би, у ствари, могао да буде наставак исељавања започетог још после балканских ратова, које је било прекинуто пред Други светски рат. Исељавале су се најсиромашније породице, људи који нису имали запослења и нешколовани. Да би се могли одселити у Турску, Муслимани су се морали идентификовати као Турци, а ту ’турску’ припадност доказивали су на основу знања тек по неколико турских речи“ (Мушовић 1989: 36). Пре но што стигну у Турску муслимани су се морали одсељавати у Македонију, јер из Србије нису могли добити отпуст из држављанства. У Македонији су се неке породице дуже или краће задржавале а потом настављале своју сеобу ка Турској, док су поједине остајале да живе и у Македонији откупивши имања од Турака који су се иселили у Тур-

ску. Након доношења новог Закона о југословенском држављанству јануара 1965. године, исељеници су могли директно ићи у Турску, па више нико није ишао преко Македоније. За то време из општина Нови Пазар, Тутин и Сјеница иселило се 13. 074 лица. У Турској су се концентрисали искључиво у новоформираним истанбулским насељима: Кучукој, Бешјузевлер, Пендик, а знатно мање отишло је у Измир, Бурсу или Анкару, док се у селима нико није насељавао (Мушовић 1989: 36–37). Без обзира на то како се ко тамо снашао, истиче Е. Мушовић, „у једном систему који се разликује од нашег и у коме је човек препуштен самоме себи, веома су носталгични и врло су патриотска миграција. Међутим, у смислу националног идентитета, они представљају трајни губитак, јер се идентификују као Турци, па хтели то или не, немају школа, штампе или било чега на свом (српскохрватском) језику и тако су препуштени потпуном одрођавању. Резултат тога је и чињеница да им већ друга генерација слабо говори матерњи језик“ (Мушовић 1989: 37). Тешки економски услови, које су лоше подносили сви житељи, довели су до тога да се, у потрази за бољим условима живота, исељава и српско становништво – „сливало се највише према Краљеву, Чачку, Крагујевцу, Београду тамо су, у близини градова, куповали доста јефтину земљу, успевали да се добрим делом запосле и стекну знатан иметак. Многи су завршили и високе школе. Проблем исељавања Срба према Србији посебно је изражен, особито младих – који не остају у селима ове области, где махом остају старачка домаћинства. Миграције Муслимана у Турску престале су 1970. и тамо се више нико не исељава, али се муслиманско становништво помера ка Новом Пазару и посебно према Босни“ (Мушовић 1989: 36–37).

Миграциона кретања седамдесетих и осамдесетих година су у оквиру области, и одвијају се у правцу село–град, „али нису престале ни миграције изван граница ове регије. То се особито запажа код Срба у планинским крајевима где је становништво измешано. Они који су се после Балканског рата 1912. године населили у муслиманским селима исељавају се наводећи за то различите разлоге. Али, већину српског становништва, и тамо где је оно компактно, привлачи северна Србија, поглавито западно Поморавље (околина Краљева и Чачка)“ (Лутовац 1978: 222–223). Миграције из планинских крајева Старе Рашке „изазвале су ланчано померање становништва из виших у нижа села, а из села уопште у градове. Из долињских насеља ближе града становништво све више иде у школе, фабрике и предузећа, а уместо њих долазе планински купујући земљу у бесцење, много јефтиније него што своју продају у неком планинском пределу. Исељавају се чак и они који су врло имућни у жељи да се приближе граду, одакле ће лакше школовати децу. Те миграције српског становништва су веома живе“ (Лутовац 1978: 223).

Миграције које су се током читавог наведеног периода дешавале на овим просторима, а које у извесном виду трају и данас, узроковале су значајне промене у бројчаном стању и у етничком саставу становништва. Промена конфесионалне структуре почевши од почетака турске владавине, од када датирају прва сазнања о етничком саставу, па до новијег доба такође је очигледна. Овде наводимо само неке податке из новијих пописа, као илустрацију општег правца развитка и односа двеју основних националних скупина на овом терену.

Тутин спада у ред општина у Србији у којима постоји „изразита доминација једне етничке групе над другом. То је последица различите популационе динамике муслиманског и српског становништва. Доминација која је постојала и у периоду пре Другог светског рата, крајем XX века постала је наглашена, како у погледу етничке, тако и у погледу верске структуре становништва тутинске општине. Разлике у етничкој и верској структури становништва ова општина показује и када је реч о нивоу насеља. Од укупног броја насеља општине Тутин (93) свега пет има већинско српско становништво, док у осталима доминира муслиманско“ (Ђоковић 2003: 73). Општина Тутин бележи пораст броја становника у периоду од 1961. до 1991. године. Као и велики број општина у Србији, и Тутин има негативну стопу раста у последњем десетогодишњем периоду (1991–2002) – укупан број становника смањило се за 4577 у последњем међупописном периоду (Ђоковић 2003: 73). Када је у питању популациона динамика, муслиманско и хришћанско становништво карактеришу различити трендови. „Муслимани, наиме, све до 1991. године бележе раст популације. Ону су према подацима из 1961. учествовали са 68,5% у укупној популацији тутинске општине, да би се тај процентуални удео увећао на 94,2%, према попису становништва из 2002. У истом периоду српско становништво бележи константан пад, и то са 15% 1961. године на свега 4,32%, према подацима из 2002“ (Ђоковић 2003: 74). Сходно наведеном, може се очекивати „да ће се у будућности наставити тренд опадања укупне популације у тутинској општини (дакле, и српске и муслиманске). На то упућују подаци са пописа становништва (2002. године), на основу кога се јасно види пад броја становника у апсолутним износима код припадника обеју етничких група. С обзиром на постојећу етничку структуру у општини, као и разлике које постоје када су у питању демографски трендови у свакој од етничких група“ (Ђоковић 2003: 74). Како наводи Е. Ђоковић, „са великом сигурношћу може се рећи да се у будућности претпоставља даље смањивање удела српске популације, односно бројчано јачање муслиманске етничке заједнице“ (Ђоковић 2003: 74). У Тутину у градској средини апсолутно је доминантно муслиманско становништво, са уделом од 91%, док су

Срби заступљени са свега 6,56%. У селима су Срби заступљени са свега 3,38%, док муслиманско становништво чини 95,38% укупне популације. С друге стране, попис из 1921. године показује да је у Тутину као насељу у оквиру среза Штавица живело 71% припадника исламске вероисповести и 28,9% православаца. Нешто измењене прилике забележене су десет година касније, када је проценат муслиманског живља пао на 63,1%, док се удео православних попео на 36,7%. Бројчани однос конфесија не може се пратити у каснијим пописима, након Другог светског рата, јер тада није било изјашњавања по вероисповести. Ипак, подаци са пописа из 1991. показују да су се током 60 година, колико се ова структура није третирао у званичној статистици, догодиле значајне промене. Припадници исламске вероисповести чинили су 95% популације тутинске општине, по попису из 1991. године, а удео остаје непромењен према подацима из пописа 2002. године. У истом периоду православци су у укупној популацији учествовали са 4,31%. Оваква драстична разлика у процентуалном уделу појединих конфесија у укупној популацији настала је услед разлика у стопама природног прираштаја код припадника исламске и православне вероисповести – високе стопе природног прираштаја код муслиманског становништва, ниске код припадника других заједница, а пре свега српске, код које је присутан изразитији процес емиграције у друге делове Србије (Ђоковић 2003: 75–77). Етничка и конфесионална структура општине Тутин данас је „изразито прилично неуравнотежена, са доминацијом муслиманског становништва. Кретање стопа природног прираштаја и миграционог салда у овом делу Србије наводи на закључак да је до повећања удела муслиманског становништва, заправо, дошло као последица дугорочног опадања репродукције српског становништва, иако се и у муслиманској етничкој групацији јавља општа тенденција пада наталитета. Уколико се овакви процеси наставе и у будућности, намеће се закључак да ће у наредном попису етничка структура становништва општине Тутин бити приближна апсолутној доминацији само једне етничке заједнице. Дакле, може се очекивати даља хомогенизација становништва на овом простору“ (Ђоковић 2003: 77).

Подаци који вреде за тутинску општину могу се сматрати општеважећим, имајући у виду да и у Сјеници и у Новом Пазару бележимо исти принцип бројчаног кретања становништва.

Новопазарска каза почетком XX века имала је 33.615 становника (муслиманских 18.744 а хришћанских 14.871). Године 1911. у њој је регистровано 44.793 становника (Муслимана 25.826, а Срба 18.967). У градској средини живело је тада 12.304 муслиманских и 1.543 хришћанска становника. Број

становника у новопазарској општини 1920. износио је 39.966, од чега је било 18.516 Срба и 18.243 Муслимана (Мушовић 1979: 109).

Други светски рат Новом Пазару донео је велика разарања и људске губитке, тако да је овај град из рата изашао са тек око 11.000 становника. Пошто је Нови Пазар дуго био веома сиромашан и заостао у привредном погледу, овај крај се „веома споро опорављао од ратних разарања и свега онога што су векови оставили у наслеђе, процес миграција и имиграција настављен је и у послератном периоду. Осиромашено сеоско становништво долазило је у град и у новоподигнутим индустријским објектима тражило посла. Нови Пазар није могао да прихвати све то, јер дуго није имао индустрије, па су људи морали тражити хлеба на другој страни. Тако су се Срби иселјавали, а и даље се селе, према привредно развијеним регионима Србије, док су се Муслимани, до 1970. године, иселјавали у Турску и то у великом броју“ (Мушовић 1979: 125). Место иселјеника у град су долазили становници Голије, Рогозне, Пештери, Бихора и Лимске долине, и то у тако великом проценту да је град бројчано јачао више него икада раније. Свој препород, ма колико да је заостајао за другим градовима и крајевима у Србији, Нови Пазар доживео је у време социјалистичке изградње: „од једне сиромашне варошице, одсечене од света, чији су живот симболисали беда и немаштина, сујеверје и примитивизам, формира се нови и значајан привредни центар. У индустријским објектима који су овде подигнути у послератном периоду запослено је десетак хиљада радника. У граду живи и ради преко осам стотина људи који су завршили вишу или високу школу“ (Мушовић 1979: 125–126). Становништво је, како показује попис из 1971, национално шаролико, при чему доминира муслимански живаљ, мада је бројчана превласт мања него у другим два општинама. Нови Пазар тада је имао 64.326 становника, од тога Муслимана 37.140, а Срба 25.076. Примећује се знатна несразмера у односу броја становника у граду и сеоској средини – број Муслимана у градској средини је 22.571, а Срба 5.322, што значи да је српско становништво сконцентрисано у великој мери у околним селима (Мушовић 1979: 116). Према попису из 2002, у Новом Пазару има 86% бошњачко-муслиманског становништва, док је Срба 12,31% (Нови Пазар: <http://www.novipazar.com/turizam/stanovnistvo/>).

Двосмерни демографски развој Муслимана и Срба, „који за последицу има континуирано смањивање једне популације и константан пораст друге, условљен је, пре свега, различитим репродуктивним понашањем између две најбројније етничке заједнице и на територији општине Сјеница. Постоји изразита етничка диференцираност стопа биолошког кретања становништва која се испољава током читавог историјског развоја, и која је у тесној вези са променама укупног састава становништва. Тако је, на пример, удео Срба

и Муслимана 1961. године скоро исти“ (Радовановић и Ђоковић 2004: 301). Према попису 1981. године, у сјеничкој општини живи 68% Муслимана и 28,9% Срба (Мушовић 1989: 38), док попис из 1991. године показује да Срби чине мање од једне четвртине становништва (22%), а Муслимани три четвртине (76%) (Радовановић и Ђоковић 2004: 301). У попису из 2002. године 23% становништва декларише се као Срби, а 76% чине припадници исламске вероисповести (Радовановић и Ђоковић 2004: 304).

Према попису из 2011, увиђа се пораст муслиманско-бошњачког становништва у свим трима општинама, те тако проценат муслиманско-бошњачког становништва у Новом Пазару износи 81,2%, Тутину 93,50%, а у Сјеници износи 78,5% (Попис 2011: <http://media.popis2011.stat.rs/2012/Nacionalna%20pripadnost-Ethnicity.pdf>).

1.4. Привредни живот

Осамдесетих година XIX века донета је одлука о изградњи моравско-вардарских комуникација, која је имала да отвори нове путеве који повезују јадранске градове са Солуном, Софијом и Цариградом. Стари путеви који су некада пролазили преко ове области замењени су тако новима, а замирање друмова који су за ове крајеве значили живот имало је веома лоше последице по привредно-економске прилике у Рашкој области. Рашка област, а тутински крај посебно, на тај начин скрајнут је од свих токова, без без икаквих путева, ван било чијег интереса препуштен је сам себи и стихији (Мушовић 1985: 58). Рашки крајеви из Првог светског рата изашли су, и економски и популационо, као веома осиромашени – млади људи одселили су се или изгинули у рату а економске прилике биле су тешке. Да би се живот наставио, најпре су морале бити отклоњене бројне препреке попут социјалне беде и заострених међунационалних односа који су пратили ову нову фазу живота. Оставши ван комуникација, овај крај се у веома тешким условима живота окренуо земљорадњи, експлоатацији шума и сточарству. То су били практично једини извори егзистенције. Земљорадња је до данас остала главно занимање становништва, а у послератним годинама претежно се гајио јечам, од кога је справљан хлеб (Мушовић 1985: 73).

На основу својих физичко-географских особина овитерени одувек су били предодређени за *сточарство* јер велика пространства заузимају управо пашњаци и ливаде. Такви природни ресурси и заслужни су за то што је ова област углавном била густо насељена, чак и гушће него жупне долине. Повремена пражњења која су се дешавала након сеоба брзо су надокнађивана новим насељавањима становништва које је било у потрази за повољним ус-

ловима за сточарски живот. Преко ове транзитне етничке области сточари су се одувек кретали према суседним долинама и обратно. О томе сведочи у првом реду топонимија, у којој су највише трагова оставили Срби сточари. Овај језички слој указује и на то да је у прошлости на овим просторима било и сточара влашког порекла, али они су били малобројни у односу на Србе (Лутовац 1977: 160, 168). Екстензивни пашњаци којима рашки крај обилује највише погодују гајењу оваца – сјеничка овца позната је по квалитетном млеку, месу и вуни. У мањој мери гајило се говече, пошто ово није област земљорадње за коју је по правилу и радом и исхраном говече везано. Коњ је имао улогу пре свега транспортне животиње (Лутовац 1960: 334–336).

Иако су клима и земљиште били непогодни, у области Рашке развијала се и *земљорадња*, и то планинско-брдски тип. Придавао јој се посебан значај стога што је то у овим крајевима једно време била једина област привређивања. Пошто земљорадничке задруге овде углавном нису имале успеха, земља је махом остајала у приватном власништву. Клима је била непогодна, земљиште неплодно, а начин обраде заостао па су приходи углавном били мали. За релативно спор развој земљорадње од пресудног значаја је то што је земља дуго обрађивана врло примитивно: коришћене су дрвене ралице и најобичнија дрљача са сточном запрегом. Покоји гвоздени плуг могао се видети тек пред Други светски рат, а опште стање побољшало се тек у послератном и каснијем периоду осавремењивањем механизације (Мушовић 1985: 73, 105).

На Пештери а и шире, у читавој области, у организовању поделе рада значајну улогу имале су *йородичне задруге*. Остаци аутохтоних српских насеља и мешавина етничких струјања из црногорских брда, Херцеговине и Малисије на Пештеру се запажају у многобројним етничким особинама, па и на породичној задрузи, која се управо у овој области и најдуже одржала. Инокосна кућа била је готово непозната у овом крајусве до ослобођења од Турака 1912. године. Села која сада имају 40 и 50 кућа састојала су се од 3 до 4 задружна домаћинства. Управо због тога дешавало се да у случајевима сеоба нестане и читаво такво насеље. Географски услови и друштвено-политичке прилике утицале су на одржавање породичне задруге, јер су задружни облик живота наметали планинско-сточарска привреда, феудално-чифчијски односи и лична несигурност. Имућна и многољудна кућа могла је лакше одолевати свим невољама, а такву задружну породицу и феудалци су радије држали на својој земљи, док су инокосног или сиромашног чифчију терали са свога поседа. Организација задруге била је чврста – почивала је на јединственој вољи одраслих мушких чланова и ауторитету старешине, „главе куће“, који је по правилу отац и по реду најстарији син (Лутовац 1973: 1–3). Како наводи В. Поповић, у старој штавичко-пештерској задрузи организација је функци-

онисала као у пчелињем друштву. Беспоговорне обавезе имао је сваки члан, а уколико би тога нестало, задрузи је бивао крај. На почетку је, с обзиром на етичко-етничку и конфесионално-језичку шароликост, постојало седам типова задруга. Временом, међутим, оне су постале толико сличне да су суштински својене на једно, и разликовале су се, у нијансама, православне и муслиманске. Препознаване су по ентеријеру, одећи, етносу, фолклору и мелосу, припреми јела и народним обичајима, традицији и верским обредима (Поповић 2003: 123).

Шумски комплекси покривају велики део рашке области, и то је њено велико богатство и потенцијал за развој *шумарстџа*. Ипак, експлоатација шумског блага била је сасвим стихијска и није дала очекиване резултате (Мушовић 1985: 74).

Значајан извор новчаних средстава била је и *домаћа радиноси*. Жене су израђивале различите производе од вуне и конопље: ћилиме, стазице, сецаде, сукно, платно за рубље; а мушкарци дрвене производе: кола, ралице, бране, косишта, метле, каце, чаброве и сл. (Мушовић 1985:74).

Занатлиство је у тутинском крају било на најнижем нивоу, а сводило се на одређени број ковача који су правили металне делове за пољопривредне алатке: раонике, косе, секире, косице, мотике, ашове, лопате и др. (Мушовић 1985:75). Највећи број занатлија живео је и радио по селима, а занатство је својено на онолико колико је могло да подмири локалне потребе. Квалификованих занатлија било је сасвим мало, особито по селима, па су се тим послом бавили људи који су за ту делатност имали природних предиспозиција или су занатску вештину учили од својих најближих (Мушовић 1985: 111). За привредни живот Новог Пазара, међутим, за његов просперитет, па према томе и за етнички састав, занатство је имало велики значај. Као привредна делатност по важности је било одмах после трговине, а у Новом Пазару старо је колико и град, јер је ова традиција наслеђена још из средњег века. Успомена на средњовековно занатство очувана је у топонимима у околини Новог Пазара: Шавци, Ковачи, Ковачево, Лукаре, Штитаре, Златари (Мушовић 1979: 21).

Трговина је у Сјеници и Тутину била слабо развијена, што није случај и са Новим Пазаром. Из Новог Пазара, Пећи, Берана и Митровице долазили су трговци, понајвише ради откупа јагњади, сира и вуне, а и сами сељаци терали су стоку и износили сточне производе на пијаци у поменутиим градовима (Мушовић 1979: 74). У Тутину се почеци развоја трговине у организованом виду везују за национализацију ранијих приватних трговачких радњи, које су биле смештене у граду и већим сеоским центрима. У питању су биле мале радње, дућани, са најнужнијим стварима и животним намирницама. Осим сталних, било је и лутајућих трговаца, откупљивача стоке, највише јагњади

и сточарских производа (Мушовић 1979: 111). Трговина је од самих почетака у Новом Пазару, који је од оснивања важио за значајан трговачки центар, била знатно развијенија. Дубровчани (чији се број у различитим епохама мењао) у Новом Пазару ималису своју колонију још од његовог оснивања. Било је стално настањених Дубровчана, као и оних који су кроз овај крај пролазили бавећи се транзитом. Међутим, сигурно је да су се трговином бавили и домаћи људи: муслимани, Срби, а и Турци (Мушовић 1979: 112). Ратна дејства и честе измене историјских и друштвених околности на овим просторима временом су доводили до релативног замирања трговачке делатности.

1.5. Развој школства

Пре Првог светског рата у Срезу штавичком постојале су само две основне школе. Једна од њих била је при манастиру Црна река, и она је још од средњег века по свом карактеру била манастирска. Крајем XIX столећа, међутим, она је попримила много световног. Црноречка школа дала је тутинском крају прве писмене људе (Мушовић 1985:75). Свештеник Милутин Поповић из Сувог Дола на Пештеру је 1904. године основао прву основну, чисто световну школу у тутинском крају, која се налазила у Сувом Долу. У целом тутинском крају писмен човек је у то време био права реткост, а ова образовна установа имала је за циљ да првенствено окупи децу са Пештери. Најпре је окупљала само мушку децу и то највише из Сувог Дола, док је из суседних села било тек понеко дете. У Тутину и у неколико сеоских центара постојале су у исто време и основне верске школе – мектеби – које су радиле при џамији која је изграђена око 1910. године. У њима се учила елементарна писменост, али само арапско писмо, и предавања су држале хоџе које су завршавале медресу у Новом Пазару. У првим годинама након Првог светског рата учињени су напори ка отварању школа, тако су отворене школе при свим оштинским центрима, а негде и по две. Основна школа у Тутину почела је са званичним радом 1922. године (Мушовић 1985: 76). Но, велики значај за развој писмености и образовања код српског дела становништва имао је и даље Црноречки манастир. Пре него што су изграђене школске зграде настава се одвијала у приватним кућама са јако скромним инвентаром. Године 1926. изграђено је неколико школа у тутинском крају: Сувом Долу, Делимеђу, Мелајама, Црквинама, Рибарићу, Мојстиру и Годову, а све су архитектонски биле веома сличне. Учитељи су долазили са стране, махом по казни, протеривани углавном због своје политичке делатности (Мушовић 1985: 76). Иако су школе отворане на различитим местима, и радило се на

ширењу и стабилисању школства, проценат деце која су похађала школу био је веома низак. Обнова школства започела је одмах након ослобођења Тутина после Другог светског рата. Људи који су имали завршену основну школу послати су на курс за учитеље у Новом Пазару, тако да је већ 1945. у срезу штавичком радило 18 основних школа, смештених углавном по приватним кућама (Мушовић 1985: 99). Углавном, „живот је почео изнова да се одвија у заједништву и слози, са жељом да се што пре заборави на тешке ратне године и све недаће које су оне донеле овом крају. Ради се на оживљавању школства и културе, отварају се домови културе, аналфабетски течајеви и здравствени семинари“ (Мушовић 1985: 102). По завршетку Другог светског рата у тутинској општини школство почиње нагло да се развија. Ширење школске мреже заснивало се на постојећем систему основног образовања, а било је одређено демографским факторима и комуникативним могућностима насеља. Међутим, пратиле су га многе тешкоће, као што су недовољан обухват ученика, скучен школски простор, оскудан школски инвентар, недовољан стручни кадар. У целом послератном периоду у свим школама активно се радило на описмењавању одраслих аналфабетским течајевима и потпуним образовањем одраслих, а структура школске спреме потпуно се изменила (Мушовић 1985: 127, 132). Слично као у Тутину развој школства текао је и у Сјеници, где су у првим деценијама XIX века турске школе биле готово једине просветне установе. „До доношења Закона о просвети 1869, којим се уређује отварање школа, утврђују наставни програми и обавезност похађања наставе, у Сјеници је радило укупно 8 мектеба“ (Зекић 2004: 246). Световно образовање овде се заснивало на школама које су настале у другој половини XIX века – иптидаија (почетна основна школа), руждија (нижа гимназија) и идадија (класична гимназија). Медресе, као верске школе највишег ранга, настале су још у средњем веку у већим местима. У Новом Пазару медреса, као средња теолошка школа, отворена је половином XVII века, а школовала је и припремала кадар за вероучитеље, док је медреса у Сјеници радила у другој половини XIX века. Са радом је престала одмах након Првог балканског рата (Зекић 2004: 248–250). „Крајем 1912. Краљевина Србија је у Сјеници отворила прве српске школе световног карактера дуж српско-турске границе, али и у самом граду са мешовитим становништвом. У међуратном периоду уводи се обавезно школовање у основним четвороразредним школама“ (Зекић 2004: 256), а отварају се и средње стручне, занатске школе (ћилимарска, трговачка) (Зекић 2004: 258). Период након Другог светског рата карактерише убрзан развој школства – „уводи се обавезно осмогодишње школовање, отварају нове средње стручне школе као и нижа, ’про-гимназија’, која је чинила ембрион из којег ће на-

стати права гимназија (Зекић 2004: 264). Долазак Турака у долину Рашке „и њихово учвршћивање у овом крају прекинули су један захуктали живот духовног и физичког стваралаштва Срба, чија је колевка управо Рашка долина. Нови живот добијао је у целини, постепено али сигурно, нову физиономију, испреплетану културом Оријента, коју су са собом донели турски освајачи. Тај утицај, на готово свим пољима људског стваралаштва, мало где је дошао до изражаја и био таквих димензија као у граду на Рашки, који је од свог постанка имао физиономију шехера“ (Мушовић 1979: 35–36).

„Буран живот што га је Нови Пазар имао у прошлости подразумевао је и постојање школа у овом граду. Као велико трговачко место, он се не би ни могао замислити без школованих или бар делимично школованих људи. При џамијама и манастирима постојале су школе у којима је стицано основно образовање и где је световност била само делимично заступљена“ (Мушовић 1979: 40). Ипак, било је и световних школа, „тако се 1489. помиње алим (учитељ) у Новом Пазару. Алими се помињу и у XVI веку (...). И средње школе су носиле печат духовности, без обзира на то којој конфесији су припадале“ (Мушовић 1979: 40). У Новом Пазару је, према подацима који су остали од Евлије Челебије, било пет медреса – једна школа служила је за изучавање свете муслиманске традиције, а уз сваку џамију постојао је мектеб (основна верска школа). У свима њима, сем веронауке, учили су се и језици: арапски, турски и персијски. Основни, матични језик био је српски, јер муслимани никада нису имали други језик осим њега. Познато је да је овде у XVII веку радила трговачка школа, а настава се у њој одвијала на српском и италијанском језику. Похађали су је ђаци из Дубровника, Босне и Бугарске, док су предавачи били Дубровчани и Турци (Мушовић 1979: 40). Како наводи Е. Мушовић, „градску основну школу коју су могла похађати и муслиманска деца основао је 1838. Никола Васојевић, енглески вицеkonzул у Новом Пазару. Друга основна школа у овом граду помиње се 1850. године, али је радила под веома тешким условима. Године 1875. у Новом Пазару се помињу две српске основне школе, које је похађало 60 ученика“ (Мушовић 1979: 40). Како сведоче турски документи, у Новом Пазару је од 1877. до 1902. радило десет муслиманских, једна српска и једна јеврејска основна школа (Мушовић 1979: 40). Образовање је у Новом Пазару забележило крупне резултате у послератном периоду, тако да је 1975. било 32 основне школе, гимназија, учитељска школа, економска школа, технички школски центар и школа за образовање одраслих (Мушовић 1979:49).

У последњим деценијама XX века развој школства усмерен је преважно ка отварању основних осмогодишњих школа у свим већим селима. Но, истовремено са тим настојањима, проценат сеоске популације контину-

ирано се смањује, што нужно води ка замирању школа у селима са мање становника. Данас углавном у мањим селима постоје само школе са свега неколико деце, а многе годинама уназад не уписују нове ученике, те је велики број њих пред затварањем. С друге стране, у градским срединама отварају се нове основне, али и средње школе, које прате трендове у образовању условљене захтевима модерног доба. Нови Пазар последњих година израста у универзитетски центар који привлачи велики број студената из целог региона а и шире. Истурена одељења факултета из више универзитетских центара у Србији отварају се у новије време и у Тутину.

1.6. Традиционална духовна култура

Простор Тутина, Сјенице и Новог Пазара одликује се богатом и, у синхроној перспективи посматрано, добро очуваном традиционалном духовном културом. У условима заједничког живота свака од конфесионалних група настајала је да вековима негује наслеђене културне обрасце који су, будући да значе одржавање везе са минулим временима, омогућили очување етничког идентитета. У условима неговања сопствених и поштовања обичаја, традиције и веровања припадника друге вере, на овим просторима развијала су се два засебна, паралелна вида духовне културе, са унеколико различитим поимањем и погледима на човека као јединку, човека унутар шире друштвене заједнице и свет који га окружује. Тако се на простору чији говор испитујемо у области духовне културе очитују две традиције – хришћанска и муслиманска – у појединим сегментима јасно издиференциране и наизглед самосталне једна у односу на другу, али често и сасвим испреплетане, са много заједничких елемената који се нужно морају посматрати здружено, у суодносу. У хришћанској традицији доминантно је присуство прехришћанског наслеђа које се огледа у чувању раније матрице која се испољава кроз обичаје, веровања, ритуалне радње, народне умотворине и друге видове обликовања колективног погледа на свет, а који вековима функционишу напоредо са хришћанском традицијом и културом. Симбиоза паганског и хришћанског наслеђа учинила је да се систем традиционалне духовне културе у овим крајевима формира као врло слојевит. У условима живота под турском владавином, а и у општој клими која је владала након Другог светског рата, на овим просторима развој хришћанства успораван је притисцима са стране, те је у таквим околностима српско становништво или кришом неговало обичаје из домена хришћанске традиције или их је, што је чешће, у прикривеној форми, спроводило у својеврсном укрштају са већ раније укоренењем ритуално-обредним радњама из доба паганства. Тако у традицији народа са ових простора срећемо својеврсну паганско-хришћанску

симбиозу обичаја, познату свакако и на другим тачкама српског културног простора, али овде услед специфичних услова живота наглашенију и живописнију. У исто време, у традицији муслиманског дела становништва еволуција духовне културе може се ишчитавати из неколико, међусобно такође укрштених слојева. Тако се у обичајима и народним веровањима овог дела популације увиђа присуство како паганске, тако и хришћанске (преласком на ислам већим делом напуштене, али и добрим делом очуване), те новоуспостављене традиције која долази путем утицаја исламске вере. Свака од етничких скупина данас с једне стране поштује празнике (а то значи и постојање обичаја, веровања и ритуала у вези са њима) који су диференцијални у односу на другу, али и оне који су део очуване заједничке традиције.

Духовна традиционална култура тутинско-новопазарско-сјеничке зоне представља терен интересантан за истраживања из области етнологије, те су етнолошки радови релативно бројни. За истраживаче је посебно занимљив, у етничком смислу хетероген, терен Пештерске висоравни, те издавајемо радове у којима је дат опис обичаја овог дела становништва, углавном везаних за сточарску традицију: *Сточарство и сточарски животи на Пешићерско-сјеничкој висоравни* (Јутовац 1977: 157–170); *Обичаји српског становништва у Сувом Долу I и II* (Поповић 1990: 183–191; Поповић 1991: 137–147); *Циклус годишњих обичаја Срба на Пешићеру* (Љујић 2014: 367–381). Опис народних обичаја у вези са празницима годишњег или животног циклуса, прикупљаних на терену целе области, садрже радови: *Веровања и обичаји везани за неке верске изразнике у Барама и околини* (Дердемез 1984: 191–199); *Самрџини обичаји и култи њокојника* (Рељић 1990: 125–148); *Годишњи обичаји* (Костић 1990: 73–123); *Курбан-бајрам у тушинској оштини* (Пилипенко 2015: 445–454); *Ковачи у Санџаку* (Сикимић 2018: 101–117), и други објављени у серијским публикацијама: *Тушински зборник, Новопазарски зборник и Зборник Сјенице*. Етнолингвистички приказ обичаја у вези са Ђурђевданом у Штавици дат је у раду Вељовић 2013: 267–294.

1.7. Методолошке напомене о раду на терену, класификацији, обради и анализи грађе

Материјал на коме је извршена анализа глаголског система прикупљен је на територији трију општина – Тутин, Нови Пазар и Сјеница.

Истраживањем је обухваћено укупно 105 пунктова, од којих је 51 село на територији тутинске општине. Наводимо њихов списак и скраћенице које су коришћене у раду:

Баћица (Ба), Биохане (Би), Блага (Бл), Бороштица (Бо), Брегови (Бр), Врба (Вр), Врујца (Вру), Глухавица (Гл), Глоговик (Гло), Годово (Го), Гурдијеље (Гу), Делимеђе (Де), Детане (Дет), Добри Дуб (Д. Дуб), Добриња (До), Долово (Дол), Дулебе (Ду), Ђерекаре (Ђер), Ервенице (Ер), Жирче (Жи), Жупа (Жу), Кељеполје (Ке), Коваче (Ков), Кониче (Кон), Кочарник (Коч), Лескова (Ле), Липица (Ли), Мелаје (Ме), Митрова (Ми), Набоје (На), Островица (Ост), Паљево (Па), Пероше (Пе), Пленибабе (Пл), Попе (По), Пресло (Пр), Пружањ (Пру), Рамошево (Рам), Рачиће (Рач), Рудница (Руд), Руђа (Ру), Саш (Са), Сврачиће (Св), Смолућа (См), Старчевиће (Ст), Струмце (Стр), Суви До (С. До), Тутин (Ту), Црниш (Цр), Шароње (Ша), Шипче (Ши).

У Новом Пазару обишли смо 26 пунктова:

Багри (Баг), Балетиће (Бал), Бобовик (Боб), Боторовина (Бот), Брђани (Брђ), Вучја Локва (В. Лок), Избице (Из), Јошаница (Јо), Јуковача (Ју), Кашаљ (Ка), Козарево (Коз), Лече (Леч), Лукаре (Лу), Неготинац (Не), Нетврђе (Нет), Осоје (Ос), Пожега (Пож), Прђенова (Прђ), Рајетиће (Ра), Рајчиновиће (Рај), Себечево (Се), Сопоћани (Со), Суха Ђуприја (С. Ђуп), Трнава (Трн), Цвијетње (Цв), Шавце (Шав).

Сјеничких пунктова је укупно 28:

Баре (Бар), Бољаре (Бољ), Буђево (Бу), Врсјенице (Врс), Градац (Гр), Гошево (Гош), Дражевиће (Др), Дружиниће (Дру), Дубница (Дуб), Дуга Пољана (Д. Пољ), Дујке (Дуј), Зајечиће (За), Карајукића Бунари (К. Бун), Кијевце (Ки), Кладница (Кл), Кнежевац (Кн), Крстац (Крс), Трешњевица (Тре), Тријebene (Тр), Тузиње (Туз), Увац (Ув), Угао (Уг), Урсуре (Ур), Цетановиће (Це), Црвско (Цр), Чедово (Че), Шаре (Шар), Штаваљ (Шт).

Корпус на којем је извршена анализа морфолошких одлика глаголских облика формиран је теренским прикупљањем дијалекатске грађе обиласком претходно наведених пунктова. Интензивни рад на терену континуирано је трајао током 2011, 2012. и 2013. године, и тај материјал коришћен је за израду докторске дисертације. Касније смо у више наврата у сврху писања других научних радова (прикупљање грађе из домена фразеологије, топонимике, лексикологије) обилазили овај ареал, тако да је грађа обогаћена новим примерима и потврдама већ фиксираних реализација глаголских јединица, а наши контакти са дијалекатским говорницима трају и даље¹⁰. Не рачунајући узгред бележене примере, унапред припремљене разговоре обавили смо са

¹⁰ Од самих почетака бављења овом тематиком, као матерњи говорник, аутор овога рада је у контакту са дијалектом који је предмет испитивања. И ван организованог теренског рада, у свакодневној комуникацији са носиоцима идиома, бележили смо различите реализације појединих глаголских облика, посебно оних за које нисмо имали потврде. Они су нам превасходно служили као полазиште за даља истраживања и трагања за додатним потврдама.

преко 300 информатора. Снимци забележени диктафоном премашују бројку од 300 сати разговора. Након транскрипције грађе сачињен је корпус који износи око 1.000 куцаних страна акцентованог текста.

Приликом одабира пунктова водили смо се превасходно намером да истраживањем равномерно обухватимо дијалекатски ареал. Подједнако су заступљени и пунктови из централних делова територије као и они у граничним зонама према другим дијалектима и говорима – и то стога да би се јасно увидели међуутицаји различитих идиома сасвим очекивани у суседству двају или више различитих идиома. Такође, имали смо у виду да раслојавање може постојати и на микроплану, те на томе засноване и разлике између говора у Тутину с једне и Сјеници с друге стране, или Сјеници и Новом Пазару и сл. На тај начин омогућено је праћење територијалне варијантности језичких прилика затечених на различитим тачкама. Посебно се обрађала и пажња на то да у списку пунктова буду подједнако заступљени и етнички и конфесионално чисте (са само муслиманским или само хришћанским становништвом) и мешовите сеоске средине (у којима живе припадници обају закона). До сада непревазиђени методолошки принципи теренског рада описани у писму А. Белића Бодуену де Куртенеу (Белић 2000: 249–257) и у овој раду служили су као основно полазиште. Корисне савете проналазили смо и у редовима које су о овој тематици у *Српском дијалектолошком зборнику* писали водећи стручњаци из области дијалектологије, чије се искуство показало као драгоценост.

Основно начело теренског рада – да говорни представници буду аутохтони – испоштовано је у највећем броју случајева. За информаторе смо бирали старије особе које су ређе напуштале место у коме су живеле од рођења, а међу њима су преовладавале женске особе, док је мушкараца било мање. Није било једноставно испунити овај услов „јер је у данашњем времену тешко наћи носиоце дијалекта који су читав животни век провели на једном месту (посреди су сточарски предели који подразумевају чешћа померања становништва унутар микроарела, односно код женских припадника промену животне средине узроковану удајом, потребе које намећу савремени видови живота и сл.), односно чији говор нимало није натруњен наносима из околних идиома или из стандардног језика.“ (Вељовић 2018: 69). Трудећи се да испунимо дате критеријуме који одговарају појму идеалног говорног представника, грађу забележену од стране говорника као што су они који су завршили неколико разреда основне школе или који су се у младости (жене

На тај начин су евентуалне празнине у грађи попуњене, а процес богаћења, допуњавања и сакупљања грађе од самих почетака до данас континуирано је текао.

ради удаје, нпр.) одселили у суседно село узимали смо у обзир само уколико проценимо да њихов говор не одступа у већој мери од онога бележеног од аутентичних представника. Свега неколико пута догодило се да снимљени материјал не може бити коришћен за потребе истраживања. Мали део испитаника чиниле су особе које су одабране на основу претходне препоруке и чије место живљења смо ради њих циљано посетили. Углавном смо до информатора долазили тако што смо се након доласка у место код локалних мештана у продавници, школи или успутно, након краћег објашњења сврхе доласка, распитивали о особама које добро познају локалну историју, обичаје, занате, домаћу радиност и сл. Након тога самостално, а позивајући се на препоруку, или пак у пратњи мештанина који је препоруку дао, обилазили смо информаторе. Није била реткост ни да информаторе проналазимо спонтано, срећући их у пролазу или их затичући док чувају стоку или врше сезонске радове у њиви и ливади. На почетку смо, зарад јасноће снимака, настојали да, када је год то било могуће, разговарамо искључиво са појединцима. Но, приликом преслушавања снимака врло рано смо дошли до закључка да је, иако звучно нејаснији, далеко вреднији и богатији материјал који је снимљен са групама од по две или више особа. Управо такви разговори, „где се припадници групе, након што одредимо тему разговора, смењују у говору, међусобно допуњују, расправљају о одређеним питањима и сл. драгоцени су јер управо у таквим ситуацијама они најбрже забораве на присуство стране особе, и сасвим спонтано, онако као што то чине свакодневно, разговарају. Тако добијени текстови садрже право богатство употребљеног инвентара језичких средстава“ (Вељовић 2018: 69). Одређени степен резервисаности у присуству незнаца, а са тиме повезане и неповерљивости свакако јесте постојао. Ипак, показало се да на просторима које смо ми обилазили живе изразито говорљиви, пријатељски настројени, отворени, гостопримљиви и срдачни људи са јасно израженом жељом да изађу у сусрет чак и потпуном странцу. Ово је рад на терену олакшало у толикој мери да готово да није постојао ниједан информатор од кога, услед његове неспремности или одсуства жеље да разговара, нисмо добили материјал. Свакако да је успеху допринело и то што смо за разговор бирали различите теме, али преваходно оне које су саговорницима биле блиске. Са женским представницима дијалекта причали смо о некадашњем животу на селу, о пословицама које је жена обављала у многочланој породици, о породичним односима, свадби, погребним обичајима и обичајима у вези са рођењем детета, ручним и пољским радовима, о бављењу производњом млека и млечних производа, свакодневним темама, спремању хране и сл. Мушкарци су углавном причали о ратарству, занатима, ратним дешавањима, о промени животних околности

итд. Често се догађало да саговорници приповедају о интимним стварима из личног живота, предочавајући тешке и неретко трагичне судбинске догађаје. Све наведено омогућило нам је да добијемо језички разноврсне текстове, у којима су све језичке јединице, у свим својим облицима и функцијама, биле заступљене у довољној мери, те да располажемо задовољавајућим, у равномерном броју присутним потврдама којима смо поткрепили теоријске закључке. „Становништво испитиваног подручја етнички је разнолико, те међу информаторима има припадника обеју конфесија. Различито етничко порекло муслиманског дела становништва (словенско : несловенско) огледа се и у језику, те се стога грађа добијена од информатора који воде порекло од Малисора, односно који су потомци арбанашких племена досељених на терен Пештери детаљно пореди са материјалом добијеним од осталих припадника муслиманске вероисповести, како се не би из вида изгубиле евентуалне разлике“ (Вељовић 2018: 70).

Анализи у овоме раду претходила је транскрипција забележене грађе, из које су издвојени примери глаголских облика, и то увек у ширем синтаксичком контексту. Сви примери које наводимо доприносе сагледавању проблематике којом се овде бавимо.

Предмет овога рада јесте морфолошка анализа глаголских облика. Глаголске јединице најпре се испитују детаљном анализом прилика у систему глаголских основа и врста. Након тога сваки од облика који улази у систем глаголских форми испитиваног говора посматра се појединачно, при чему се пажња посвећује глаголским наставцима, те променама бележеним на границама основе и наставака. Морфолошка анализа подразумеваће, дакле, утврђивање инвентара морфолошких категорија (глаголски облици) и средстава која у њиховом грађењу учествују (глаголске основе и наставци). Увид у инвентар глаголских облика омогућиће сагледање стања које се тиче (не) стабилности позиције сваког од њих у систему испитиваног говора (притом се превасходно мисли на облике који у појединим српским говорима изостају: аорист, имперфекат, инфинитив, глаголски прилог прошли). Утврђивање инвентара глаголских основа и подела глагола по типовима има за циљ праћење појаве укрштања глаголских врста. Биће издвојене групе глагола, као и глаголски облици у којима се дати процес очитује. Очекује се да ће у овом сегменту систем одликовати знатна нестабилност, те ће један од циљева бити откривање фактора који утичу на то да одређени глаголи добију двојачке или пак тројачке парадигме, као и могући исход таквих (недовршених) процеса (евентуални опстанак, односно стабилизовање једног низа облика).

Подела глагола по глаголским основама извршена је на основу класификације Александра Белића (Белић 1965: 1–212). У анализи се утврђују

сложени односи који се превасходно тичу укрштања глаголских врста. Немали је број глагола у нашој грађи који једне своје облике стварају по једној, а неке по другој глаголској врсти, а код појединих таква укрштања могу бити и вишеструка, те често на употребном плану фигурирају и паралелни низови глаголских облика који се сврставају у две или више глаголских врста. Оваква колебања одлика су испитиваног говора у целини, те је стога неопходно утврдити узроке који условљавају прелазак глаголских облика из једне у другу врсту, а затим и појаву напоредног постојања више различитих форми за означавање једног глаголског облика од истог глагола. Наведено упућује на присуство варијантности која је одлика непревреле језичке ситуације, стога ће увид у фреквентност употребе сваке од фиксираних варијанти омогућити уочавање евентуалног постојања тенденције ка стабилизацији једне од дублетних форми. Имајући у виду да је народни говор творевина која се суштински одликује тежњом ка непрестаном мењању, узрокованом природним развојем, покушаћемо да уочимо и неке од тек започетих процеса и тако предвидимо и будуће путеве развоја морфолошког система испитиваног ареала. Од значаја за утврђивање наведеног није само увид у стање система говора који се испитује, већ и у оно које је присутно у околним, пре свега граничним говорима, будући да велики број већ постојећих, па самим тим и промена које тек предстоје, настаје као последица контакта различитих идиома. Најзад, осим појаве укрштања глаголских врста, анализом су обухваћене и промене које се тичу измене гласовне структуре глаголских основа, које су посебно присутне на граници између основе и наставака, а које су условљене различитим гласовним или процесима који су резултат аналогije. Истичемо и то да целовит преглед глагола изложених по глаголским основама са примерима ексцерпираним на терену тутинско-новопазарско-сјеничког ареала српској дијалектологији раније није био познат. Студија Д. Барјактаревећа у којој је дат опис морфолошког система овог дела српског дијалекатског простора садржи тек спорадичне напомене о наведеним појавама, и то у поглављу о појединачним глаголским облицима, док систематски приказ и подела глагола по основама и врстама нису дати (в. Барјактаревећ 1966).

О инвентару и дистрибуцији глаголских наставака и основа биће речи у одељцима о појединачним глаголским облицима. Прозодијска обележја у обзир ће бити узета само у случајевима када, удружена са морфолошким средствима, имају удела у семантичкој интерпретацији облика, односно када се јављају као елемент на основу кога се поједини облици диференцирају (то је, на пример, случај са облицима имперфекта и аориста неких глагола). Такође истичемо да на дистрибуцију језичких средстава неретко утичу и семантички фактори, те ће се и такви моменти сматрати релевантним

приликом разматрања узрока који условљавају морфолошке промене. Глаголски облици биће подељени у две групе – лични и нелични глаголски облици. Помоћни глаголи и специфичне глаголске конструкције биће описани у издвојеним одељцима. Опис стања које се тиче инвентара наставака омогућава такође увид у статус одређеног глаголског облика у систему, посебно ако се има у виду да знатнија варијантност у избору наставака (као код имперфекта на пример) може значити његову нестабилну позицију у датом говору. Такође, продор наставака резервисаних за грађење једног облика у парадигму другог облика може бити условљен и семантичким факторима – семантичко, а потом и морфолошко, приближавање двају времена која иначе имају функцију казивања значењески сличних садржаја (аорист и имперфекат), што опет упућује на извесну нестабилност у систему. Унификација наставака, с друге стране, која настаје као резултат природног саморазвитка неког идиома, различитог је интензитета, што као задатак поставља неопходност утврђивања степена присутности такве тежње у датом говору. Стога је наш преваходни циљ откривање процеса поменутог типа, утврђивање узрока њихове појаве, те покушај сагледања могућег исходишта, то јест праваца којима ће се систем даље развијати.

Током читаве анализе у обзир се узимају и ареални фактори: појава микрораслојености унутар говора, однос према другим дијалектима; евентуални утицај ванлингвистичких фактора, од којих као најзначајније узимамо конфесионалну припадност; присуство балканистичких тенденција; тежња ка упорошћавању система узрокована природним развојем говора и сл.

II. МОРФОЛОШКЕ ОДЛИКЕ ГЛАГОЛСКИХ ОБЛИКА

II.1. Глаголске основе и врсте

II.1.1. Глаголи I врсте

У говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице највећи број глагола на *-с* (<*-сѝи*)¹¹ има промену искључиво по I врсти.

II.1.1.1. Глагол (<)/јес бележен је у следећим облицима:

инфинитив: не смѝем *јес* (Ме); *најес* (Де); *кѝ ће овѝ иѝјес?* (Ле); мѝрају нѝшто *иѝзес* (Вр);

аорист: *иѝједѝ*; сѝмо нѝшто мѝло *јѝдоше* (Го); ѝни јој свѝ *иѝјѝдоше* (Ко);

презент: *крај тогѝ јѝдѝи*; тѝ нѝ мош да *најѝдѝи* (Де); свѝ да *изѝдѝи* (Ке); *јѝдѝи* за дорѝчак; нѝслѝнѝга пѝ се *најѝдѝи* (Рач); да се *јѝдѝ*; *јѝдѝ* нѝрод (Жи); *разјѝдѝ* га; свѝ тѝ *ђѝвѝ иѝјѝде* (Рај); да *иѝ'ѝдѝ* стѝка (Врс); кат се *најѝдѝ* (Ос); не мѝремо да *јѝдѝмо* (Бо); кат овѝ *иѝ'ѝдѝмо* (Гу); да *иѝјѝдѝиѝ* нѝшто (Гр); *јѝдѝ* свѝтови (Бо);

императив: свѝ помѝло *иѝ'ѝди*; тѝ посл'ѝ *иѝјѝди* (До); дѝбро се *најѝди* (Уг); ѝзми нѝшто *изѝди* (Вр); нѝ, *најѝди се* (Ос); *ђѝде јѝдиѝиѝ* с нѝма (Лу); *јѝиѝ* тѝ (До);

радни глаголски придев: слѝбо ти је *јѝо*; *јѝчам се јѝо* (Бо); *иѝјѝо* му мѝсо (Бр); неки *ђѝвѝ иѝјѝо* (Ос); ѝна би *иѝјѝла*; дѝшу би му *иѝ'ѝла* (Гу); слѝбо се *јѝло* (Бо); нѝшто *јѝл'и*; *иѝјѝли* ѝлву (Го); *јѝсте л' кѝд гој се најѝл'и пѝтѝ?* (Ос);

трпни глаголски придев: свѝ му овѝ овуѝа *иѝјѝдѝно* (По); онѝ што нѝ'ѝ *иѝјѝдѝно* се бѝцѝ (Ле);

глаголски прилог садашњи: *убѝсмо се јѝдѝуђи пѝтѝ* (По); ѝстаде тѝмо *јѝдѝуђи* нѝшто (Ле).

У инфинитиву је, као што показују примери, након испадања крајњег *-и*, дошло до упрошђавања финалне групе *-сѝи*.

Свршени глагол *иѝзес*: нѝће да нас *изѝдѝ* (Ра); *изѝиѝиѝ* му га *ђѝвѝ* (Ју); у облицима радног глаголског придева на читавом терену јавља се како у форми: *изѝо* мѝш (Кл); свѝ *изѝдѝно*; *изѝла* *ђѝтек* за тѝ (Гу); тако и у ликовима: *изѝјѝо* те бѝ'ѝс да те *изѝдѝ*; дај му да *изѝ'ѝ*; *изѝо* вѝк магѝрца (По). Са јотованим сугласником ос-

¹¹ Након испадања финалног *-и* у облицима инфинитива, долази до упрошђавања групе *-сѝи*.

нове овај глагол бележен је искључиво у сјеничком ареалу: како ће свѣ тѣ *ѡзес* (Тр); отапѣт *изѣдѣ* ѡвѣ (Че); свѣ мѡши *изѣдѣ* (Бољ).

Говору тутинско-новопазарско-сјеничког ареала нису својствене презентске форме: *јѣм, ѡјем, ѡјеш*, нити облици императива са измењеним сугласником основе типа: *јѣђи, ѡјѣђиѡѡѣ*, забележени у говору Горњих Васојевића (СТИЈОВИЋ 2007: 192), а који су сасвим обични и у говору Враке (ПЕТРОВИЋ 1973: 217), Бјелопавлића (ЋУПИЋ 1977: 91), староцрногорским говорима (ПЕШИКАН 1965: 176), те у говору Црмнице, где су, поред новијих који су такође у употреби, сачувани облици атематског императива (*јѣђи*) (МИЛЕТИЋ 1940: 448), односно где се у презенту употребљавају искључиво старије форме (МИЛЕТИЋ 1940: 455). Стање утврђено увидом у материјал којим располажемо не слаже се са наводима Д. Барјактаревевића, који бележи да се у штавичкој зони и у суседним јекавским говорима употребљавају само облици *ѡјем, ѡјеш, ѡје...*, док је у сјеничкој и новопазарској зони искључиво *јѣдѣм* (Барјактаревевић 1966: 99).

Прилике на остатку штокавштине су неједнаке, па је присутно шаренило форми, уз углавном паралелну употребу тематских и атематских облика. Облици *јѣм, јѣш, јѣ, јѣмо, изѣ, ѡјѣ, најѣ / јѣђи* бележени у говору Трстеника и околине, Ресаве, Левча, северне Метохије (ЈОВИЋ 1968: 130; ПЕЦО и МИЛАНОВИЋ 1968: 350; СИМИЋ 1972: 412; БУКУМИРИЋ 2003: 274), потом форме *ѡјем, ѡјеш, ѡје; изѡјем*, забележене у говорима Средњег Ибра (БОЖОВИЋ 2008: 259), непознати су тутинско-новопазарско-сјеничком говору. У западнобосанским ијекавским говорима херцеговачко-крајишког дијалекта облици са секвенцом *-ѡје-* (*ѡје, ѡјем*) чешће су потврђивани у композитама овога глагола (*ѡзије, ѡдије*) (ДЕШИЋ 1976: 258), док се у говору Ужичке Црне Горе бележе само форме са *је-*: *јѣсѡи, јѣдѣм; јѣдѣсмо* и *јѣсмо; изјесѡи, изјесѡи, изједѣм, изјела, изѡ, изјѡ* (МАРКОВИЋ 2011: 561). У Горобилу је у императиву *јѣѡѣ* (НИКОЛИЋ 1972: 683). У Полимљу је само један забележени пример чувања старине: *ѡјѡ* (НИКОЛИЋ 1991: 439). У Змијању се поред стандардних употребљавају и форме: *ѡдијем, ѡјѣш, нѣ ѡје, ѡјѣ, ѡјѣ, ѡјѣ, ѡјѣ* (ПЕТРОВИЋ 1973а: 162), а тако је и у Банији и Кордуну, где је: *ѡјем, ѡјеш; ѡдијем* и *ѡјѣм, нѣ јѣмо; ѡјѡ, најѡ се, ѡјѡ*, али у женском роду је увек *јѣла* (ПЕТРОВИЋ 1978: 110). Двојство форми јавља се и у Колашину – од глагола *јесѡи* је паралелно: *јѣдем, јѣдеш, јѣде* и *ѡјем, ѡјеш, ѡје*, а тако и од сложених форми: *најѣдѣм се / најѡјем; ѡјѣду / ѡдијѣ* (ПИЖУРИЦА 1981: 157). У говорима шумадијско-војвођанског дијалекта у Банату сачувана је основа презента без проширења-д- (*јѣм*). Императив простог глагола има облике *јѣм, јѣј* (ИВИЋ и др. 1997: 207). У Мачви су у презенту само новији облици, али је у императиву забележена и старија основа: (*јѣј, јѣју*) (НИКОЛИЋ 1966: 275), док се у говору Тршића употребљавају

само новије форме (Николић 1968: 422). У централној Шумадији поред новијих облика сачуване су и форме грађене по старом атематском моделу, с тим да је аематски императив знатно ређи (Реметић 1985: 339). У говору источне Шумадије, који припада смедеревско-вршачкој зони, јављају се облици и са проширењем *-d-* и без њега (Бошњаковић 2012: 234). У императиву је *jěj* (ређе) и *jědi* (чешће) (Бошњаковић 2012: 234). У Рачи Крагујевачкој облици типа *jědem* раширенији су од облика типа *jěm* (Павловић 1982: 37). У говорима призренско-тимочке зоне краће форме познају говори Алексиначког Поморавља (Богдановић 1987: 205), Бучума и Белог Потока, где је у императиву *jěh/jěhu*, а у презенту су дужи облици (Богдановић 1979: 91), Лужнице, где је бележено *jědi* и *jěm*; *изéду*, *изéл* (Ћирић 1983: 94), Гатња, где се поред новије основе *jěде*, овај глагол јавља и са основном *jěm* (Младеновић 2013: 293). У Јањеви је присутно *jěh* (Павловић 1970: 102). У Понишављу је трагова старијег атематског модела презента глагола *јем* забележено мало, и то само у једном месту (Ћирић 1999: 181), док у призренском говору нема трагова старијег, атематског модела презента глагола *јем* (Реметић 1996: 512).

II.1.1.2. Глаголи *(-)ил'ес*, *(-)ир'ес* и *(-)м'ес* имају основе по I врсти у свим облицима:

инфинитив: *ци'елу нџ ил'ес* (По); *цѣмпер љу јџ сѣил'ес* (Ме); *џна ље тџ дѣрес* (По);

аорист: *оил'ѣио пр'слук* (Ми); *пѧ оил'ѣио пѣшкѣ* (Коз); *расѣил'ѣио кѣсу* (Па); *чарѧпе му мајка нѣ исѣил'ѣиѣ* (Ке); *дѣирѣде кѣло вѣнѣ* (Ду); *ѣзмѣиѣ* и *ма'сла* (Бо);

презент: *сѧд на прѣл'у свѣ ирѣдѣм*; *о[д] тџгѧ се ирѣдѣ* (Коз); *онџ што оирѣдѣмо* (Д. Дуб); *да ирѣдѣмо на прѣде* (Ду); *да исѣил'ѣиѣш* (Д. Дуб); *мѣрѧш* и *да сѣил'ѣиѣш* (Гу); *којѧ ље вишѣ да оил'ѣиѣ* (Ме); *трѣбѧ да се исѣил'ѣиѣ* (Вр); *да се оил'ѣиѣ* *чарѧпе* (Па); *да мѣиѣш* *варенѣку* (Ду); *измѣиѣш* *мѣтѧницу* (Ме); *ѣзнѣш те измѣиѣш* *мѣтѧницу* (Пру); *по кѣло мѣтѧницѣ измѣиѣш* (Пру); *кат се измѣиѣ* (Д. Дуб); *онѧ што се измѣиѣ* (Пру);

императив: *наил'ѣиѣ* *овудѧ* (Би); *исѣил'ѣиѣ* *плѣт око оногѧ кѧмена*; *прѣѣ оил'ѣиѣ* (Гл); *сѣил'ѣиѣ* *пѣвој* (Гу); *нѣко ил'ѣиѣ* (Д. Дуб); *овѧкѣ уил'ѣиѣ*; *вѣнац исѣил'ѣиѣ* (Коч); *пѧ га иирѣди* (Би); *ирѣди* *конѣплѣ* (Гл); *нѣко ирѣди*; *оирѣди* *вѣну*; *ирѣирѣди* *га* (Д. Дуб); *пѧ је оирѣди* (Кон); *пѣјѧс иирѣди* (Ме); *пѧ док тџ оирѣди* (Рач); *пѣсл'ѣн је ирѣди* (Боб); *мѣиѣш*, *мѣиѣш*; *док се онџ измѣиѣш*; *кат се измѣиѣш* (Ме);

радни глаголски придев: *ил'ѣо* *се плѣт* (Би); *мѣј тѧс ил'ѣо* *некѣ л'ѣсе* (Лу); *нѣко је ирѣо* *на кудѣл'у* (Д. Дуб); *оил'ѣла* *тѣј мѣјѣј сѣстри четѣри прѣлѣка*; *четѣри јѧ сам оил'ѣла* *била* (Ду); *пѧ смо ил'ѣл'у* (Вр); *џни би се исѣил'ѣл'у* (Гу); *јѧ сам ирѣла* *конѣплѣ* (Ме); *пѧ се ирѣло* (Гл); *ирѣло* *се на прѣлѣу* (Д. Дуб); *пѣсл'ѣн би ирѣл'у* (Вр); *до двѧнѣс би ирѣл'у* (Лу); *по кѣло би измѣла* *мѣтѧницѣ* (Пру); *овѧкѣ би мѣла* *жѣна* (Д. Дуб).

трпни глаголски придев: *оїл'ѣиен* от прѹћа (Де); *исїл'ѣиен* онā вїїенац (Бр); вўна *оїрѣдена* (По); *иїл'ѣиена* пл'етеница (Гр); *измѣиїена* варњица (Ко); онѣ четїри л'ѣсе *оїл'ѣиене* (Лу).

Облик трпног глаголског придева *їлѣен* није бележен (Вујовић 1969: 265).

II.1.1.3. Глагол *вѣс* карактерише се присуством дублетних форми у облицима трпног глаголског придева: *извѣзен* пѣјас; *вѣзен* пѣслук (Ко); *вѣзѣне* онѣ вѣшове (Ду); *вѣзѣне* кошўље (По) (чешће); и: чарāпе *вѣжѣне* (Ша); *вѣжѣне* вѣшове (Ме) (ређе). Остали облици гласе: *вѣзѣм*, *вѣзѣш*, *вѣзѣ...*; *вѣзох*, *вѣзе*, *вѣзе...*; *вѣзѣ*, *вѣзла*, *вѣзла...вѣзўћи...*

II.1.1.4. Двојаке форме трпног глаголског придева имају и глаголи (-)мўс, (-)бѣс, (-)їрѣс, (-)грѣис:

їобѣден тў кѣлац (Рач); *крāва неїомўзена* (Д. Дуб); *свѣ тѣ їзгрѣбāио* (Ру); *свѣ исїрѣсѣно* (По); *зобѣдени* ексѣри (Дет); *ѣни су зобѣдени* (Бр); *исїрѣсѣни* ћил'їми; *свѣ су їомўзене*; *исїрѣсѣне* јāмбол'иѣ (Ме); *їзгрѣбāне* рўке (Ру);

двā дрвѣта їобѣдена (Ду); *ѣна је їоїрѣиена* (Пл); *мл'їїѣко їомўжено* (Бр); *кѣље зобѣдено* (Бо); *їомўжене* су *крāве* (Ко); *рўке изгрѣбљене* (Со)¹².

Измењен јотовани сугласник основе аналошког је порекла, добијен аналогитом према глаголима са основом на -и- типа *нѣсиї* : *нѣсїм* : *нѣшен*.

Иста појава забележена је и у говору Враке (Петровић 1973: 218), те у Бјелопавлићима (Ћупић 1977: 96) и Горњим Васојевићима (СТИЈОВИЋ 2007: 189).

У осталим облицима ових глагола нема двојства форми:

инфинитив: *трѣбā тѣ крāве їѣмус* (Го); *да те нїшта не мѣре їѣос* (Ми);

аорист: *мўзо мāјки крāву* (Го); *и не їомўзѣсмо* је (См); *їомўзоше* онѣ ѣвце (Лу);

презент: *пā свѣ се їрѣсѣм* (Жи); *овāмо те чѣкā да їомўзѣш* (Бо); *бѣѣ* онѣ трње (Бр); *да се не бѣѣ*; *ако се зобѣдѣ* (Дол); *и ѣн їобѣдѣ глāвѣм* (Не); *грѣѣ* за ѣбрас (Со); *сāд у кѣфу свѣ мўзѣмо* (Коч); *док се не їобѣдѣмо* на пїјѣц (Жу); *ѣне мўзў* (Гло); *їобѣдў* је на кѣња (Ду);

императив: *їобѣди* тāмо мѣту; *кѣље їобѣди*; *пā се їобѣди* (Бру); *мачўгу зобѣди* (Бот); *нѣвѣстā се їобѣди* (Пру); *појѣдїнї уѣдди* пѣс (Прћ); *исїрѣси* онѣ (До); *дѣцу свѣ онѣ изгрѣби* (Ду);

радни глаголски придев: *мўзла* стѣку (Пе); *на пѣднѣ їомўзла* стѣку (Тр); *изгрѣбла* сам *се* бїла (Ру); *свѣ су јѣј їрѣїрѣсл'и* (Го); *вїлāма би їрѣсл'и* (Ер); *мўзл'ѣ* би ѣѣце (Ћер).

Код глагола (-)грїс измењени сугласник основе, осим у радном глаголском придеву: *нагрїжено* од рїѣ (По); *свѣ нагрїжено* (Ру), бележен је и у презент-

¹² Д. Барјактаревић наводи само форме са консонантском алтернацијом (Барјактаревић 1966: 106).

ту: тѡ ме *грѣжѣ* (Мел); *грѣжѣ* ме сáвес (Ст), с тим да овакве форме нису обичне.

Остали забележени облици су:

инфинитив: да ће зѣмљу *грѣс* (Вр);

презент: тѣ *загрѣзѣи* онá л'ѣп (Го);

императив: мало *угрѣзни* зѣбом (См); ўзми *загрѣзи* сáд тѡ (По);

радни глаголски придев: би те *ѣрегрѣзла*; онá зáлогáј што *си* га *загрѣзла* (Го).

Глагол (-)ѣáс има следеће облике:

презент: *ѣáсѣ* стѡка (Ѓер); свѣ *ѣоѣáсѣ* стѡка (Жи); кра̀ве *ѣáсѣ* (Ке);

трпни глаголски придев: свѣ *ѣоѣáсѣно* (По).

Нису бележене форме са јотованим сугласником основе аналошког по-рекла.

П.1.1.5. Глаголи (-)зѣѣс, (-)рáс и (-)крáс такође се одликују одсуством варијантности:

инфинитив: ви ћете *озѣѣс* такѡ (Бот); ѡћете *озѣѣс*; пѡслѣ ће јој *ѣорáс* чѣр (По); тѡ нѣће *зарáс* (Ка);

аорист: *озѣбѡсмо* на овá стѣт (Ле); *крáдоше* хи (Го); *озѣбѡше* онá дѣца (По); брзо *ѣорáсѣдше* (Ке);

презент: немѡ да *укрáдѣи* (До); ил'и *крáдѣ* (Вр); ѡна нам *крáдѣ* (С. До); нѣшто да *укрáдѣ*; да му *се* *укрáдѣ* зáстава (Вру); у Мѣтрову да-е *крáдѣмо*; *зѣбѣѣи* тѣ (Трн); кад *одрáсѣѣ*; да *рáсѣѣ* дѣца (Бр); *рáсѣѣ* тѣ трбѣси (Вру);

императив: *изрáсѣи* (Вру); ѡн му *укрáди* нѣшто (Ос);

радни глаголски придев: мáло *ѣорáсѣд*; *укрáд* је (Вру); Ёцо је *ѣкрѡ* (Го); сирѡче *ѣорáсла* (Жи); свѣ *урáсло* у жбѣње (В. Лок); једно што је *крáло* тудѣе (До); мѣ смо је *крáли* (Вру); *озѣбл'е* нѡге (Ју); нáше су шѣме *одрáсл'е* (Вру);

трпни глаголски придев: свѣ жѣвѡ *ѣокрáдено* (Цв).

Бележено је и: трѣдна жѣна не смѣѣ нѣшта да тáкнѣ *укрáђено* (Вр); нѣѣ *крáђено* ни стѡка ни нѣшта (Вру); свѣ *ѣокрáђено* (Ле) у трпном глаголском придеву¹³.

П.1.1.6. Глаголи ѣѡвес, (с)ѣрѡвес, ѣрѣвес, ѣвес, ѣзвес, ѡдвес, рáзвес, свѣс и сл. имају по једну основу и у презентским (презент и императив) и у облицима твореним од основе инфинитива (инфинитив, аорист, радни глаголски придев, трпни глаголски придев), односно мењају се само по I врсти:

¹³ У говору Мрковића овај је облик обичан (Вујовић 1969: 265). Осим *укрáђен*, овај говор познаје и форме *ѣлѣђен*, *ѣјѣђен*, *завѣђен* (Вујовић 1969: 265) и сл., које не фигурирају на терену који је предмет наше анализе, што показује да појава аналошког успостављања измењеног сугласника основе код глагола прве врсте није знатнијег интензитета.

инфинитив: он ће те *идвес* (Бр); тебе ћу ја сат *идвес* (Ос); тешко било *јвес* на-рот у цивил'изацију (Нет);

аорист: *идведе* је дђље (До); *идведе* ме (Се); *јведе* ме у жене (Жи); Мђмђр ме *ддведе* (Го); *рјзведе се* тамо (Ђер); нђкако је *не јовђдосмо* ниђе (Ђер); *одведђсмо* је у бол'ницу (Пл); *не јовђдоше* јој рачуна; те ме *јовђдоше* за Рожђе (Ђер); кад се овђ вђде *одвђдоше* (Д. Дуб); сђцкђ се *развђдоше* (См);

презент: да те *јовђдђм* (Бр); да ми *јревђдђш* (Вр); дђвер је *јовђдђ* (Д. Дуб); да и *јовђдђ* у Нђмачкђ (Бо); *јревђдђ* ме преко водђ (Вр); *увђдђ* у сђбу (Жи); *извђдђ* је брђт; *извђдђ* је ко јој је нђјближђ (Д. Дуб); да га *извђдђ* на свђдбу (Вру); *одвђдђ* невђсте тамо (Боб); трђба да *се свђдђ* (Ђер); *јовђдђмо* л'јђпђга (Бр); мђ *јровђдђмо* шехђде (Дол); да га *јровђдђмо* (Бо); *сђровђдђмо* свђдбу (Стр); *увђдђмо* вђла (Вру); тамо *свђдђмо* (Бр); *увђдђ* те у кђћу (Кон); изђтра је зђве *увђдђ* (Д. Дуб); *увђдђ* је те дђвђрђ; *извђдђ* је (Вру); да *одвђдђ* овђ врђло (Д. Дуб); да му је *свђдђ* у ђђрдђк (Ју);

императив: фамилију циђелу *јовђди* (Бо); овђ стђку *јовђди*; *јовђди* јој дрђгђга; *јовђди* је ка кђћи (Бр); *јовђди* је на бегђнлук; он лепђтђна *јовђди* (Вру); ђна га *јовђди* ко[д] дђктора (Го); *јревђди* га (Нет); *увђди* младђ; *увђди* у брђдо и у ниђте (Дол); пђсл'ђн *увђди* ђвечђ (Ду); *увђди* по трђе четвђро кђња; (Жи); ђни ти *увђди* (Бр); *извђди* је брђћа (Бо); *извђди* у жене (Дол); *одвђди* дрђгђга; *одвђди* лђђпа мђмка (Вру); *одвђди* је (Ђер); сђтрадђн невђсту тамо *свђди* (Дол);

радни глаголски придев: један брђтуђет ме *јревђо* (Де); *јревђо* не за Срђбију (Бр); *одвђо* нђко (Жи); *одвђо* га је ђтут (Ле); јђ би ве *јовђла* ђђђзвор врђла (Гр); ђна је *јровђла* (Бр); пђ су *јовђл'и* рђт (Прђ); жђвђт *јровђљи*; с Нђфђм смо *јровђљи* гђдине (Бл); *сђровђл'и* на Вђчђ Лђкву (Цв); *јревђл'и* (Кон); кођга мђмка су јој *увђл'и* (Бр); изђтра би *извђл'и* младђ (Би); *увђла* кђње (Бр); *одвђла* дђђете (Коз); *развђла* се (Ер); пђсл'ђн би хи *свђл'и* ђвечђр (Ст).

Глагол *дђвес* има облике:

инфинитив: лђпђва ће ти га *дђвес* кђмшија (Цв);

аорист: *дђведе* Шђптђре (Прђ); *дђведе* ме ђде (Жи); *дђведе* је један братђћ (Кл); *довђдосмо* вђду (Го); *довђдоше* ме (Бр); *довђдоше* онђк нђурђпсихђлога (В. Лок);

презент: *довђдђ* некђг дрђгђг (Ба); сђмо му је *довђдђ* (Бо);

императив: *довђди* мђмка (Бр); *довђди* га ђде (Вру); кад је *довђди* овђмо (Ке);

радни глаголски придев: *довђо* сам ти жђну (Го); Нђфђђа је *довђла*; *довђла* је (Бл); чђм си се *довђла* (Го); јђ сам ви *довђла* стђку; мђ *довђл'и* (Бр).

Поред облика *довђден*, *-на*, *-но*: *довђдена* невђста ђвечђр; тђк што је *довђђна* (По); ђна ниђе *довђдена* (Па); забележени су и облици: *довђђено* је на приђево (Др); *довђђена* овђмо кђћи (Из), кођи су у грађи заступљени са свега неколико потврда (насупрђт првима кођи су бројни), те се не може говорити о равноправној употреби двају ликђва.

II.1.1.7. За разлику од претходно анализираних, кођи према типу промене остају у I врсти, код неких глагола на *-с* долази до укрштања основа,

па они своје облике граде некада по I а некада по III врсти. Реч је о глаголима типа *срѣс/срѣйнуѿи*, *ѡбрес/обрѣйнуѿи*, *ѿѡс/ѿѡнуѿи*, *сѣс/сѣднуѿи* и др., који имају значење тренутности, у коме и налазимо основ за аналошки продор елемента *-не-/ -ну-*, пореклом III врсте, који у се највећем броју случајева такође одликују семантиком тренутности.

Сви ови глаголи облике презенте граде искључиво по III врсти:

сѡмо ко *не ѿѡнѣм* на постѣљу (Гл); сѡмо да *не ѿѡнѣм* с нѡгѹ; и да *не ѿѡнѣм* некѣ мѹкѣ (Жи); *јѡ се* у Пѣћ тѡ јѹтро *обрѣйнѣм* (Де); пѡсл'ѣ полѡзникѡ *срѣйнѣи* (До); свѣкрѡ *срѣйнѣ* онѹ снѡху (Кон); домовѿна *срѣйнѣ* је; да *ѿѡнѣ* у крѣф; нѣко *ѿѡнѣ* тѹ (Вр); да *не ѿѡнѣ* детѣту на ѹста (Го); ѡн *ѿѡнѣ* (До); трѣска онѡ *ѿѡнѣ* (Ђер); ако ме *ѿѡнѣ* о ѹљу (Ми); *ѿѡнѣ* кѿша (Бољ); кат *ѿѡнѣ* снѿѣк (Гу); чѿм *ѿѡнѣ* кѿша (Гл); *обрѣйнѣ се* у Пазѡр (Бр); *срѣйнѣмо* га са жѿтом; *срѣйну* тѹ невѣсту (Ду); направѿише пѡ *се* ѡни *срѣйну* (Се).

Тако је и у облицима императива:

обрѣйни се тѹ (Ми); *обрѣйни* ми сѡд пѡре (По); *обрѣйни* је како знѡш (Ша); јѣдно с дрѹги'ѣм *се срѣйни* (Бо); [j]ѣдно *срѣйни* (Де); слѹчѡјно нѣђе *се срѣйни* (Ду); дѿѣте *ѿѡни*; *ѿѡни* у рѹке некѡм хѡци; ка[д] ти *ѿѡни* по глѡви (Вру); *ѿѡни* ми нѡ ом (Дол); *ѿѡни* вѡда (Ка); *ѿѡни* те му се слѡми (Со); дѿѣте *ѿѡни* (Ки); кѿша кат *ѿѡни* (См); *ѿѡдни* кѿше (В. Лок).

Исто наводи и Д. Барјактаревић (Барјактаревић 1966: 99).

У инфинитиву глагола *ѡбрес/обрѣйнуѿи* подједнако су фреквентни и облици по I и они по III врсти: мѡгѡ би се *ѡбрес* тѹ за пѡла сѡхѡта; *обрѣише* се она одекѡне (Лу) и: да ми се *обрѣйнуѿи* тѡмо (Коз); ко ће *се обрѣйнуѿи* ту (Бр).

Глаголи *ѿѡс/ѿѡнуѿи* и *срѣс/срѣйнуѿи* инфинитивне облике имају чешће по III врсти, што је настало у резултату тежње да се избегне свођење на једносложну форму:

што се не мѡгу *срѣйнуѿи* саш њѿм (Го); трѣбѡ тѡ *срѣйнуѿи* (Ју); прѡвѡ кѹѡа ће ве *срѣйнуѿи* (Ра); ѡѣш *ѿѡнуѿи* (Ми); њѣму ће *ѿѡднуѿи* на пѡмѣт; брѿга нѡма да л' ће ѡн *ѿѡнуѿи* (Ме); *ѿѡнѹће* ти тѡ; на њѣга ће *ѿѡднуѿи* свѣ (Ме); пѡ мѡре *ѿѡнуѿи* (Со); тѡмо ће се *срѣс* (Ме); несрѣѡа ће га *срѣс* (По); дѡко нѣће *ѿѡс* (Гр).

У аористу доминирају облици по I врсти:

срѣшо овѹ жѣну (Се); кад ѡн *се ѡбрѣше* (Гр); ѡн *се ѡбрѣше* у кѡл'има (Коз); сѿла нѡрѡда *се ѡбрѣше* тѹнѡ (Вр); *срѣше* га јѣдна жѣна (Ле); тѡмо хи *срѣше* родбѿна (Би); ѡн *ѿѡде* (Де); ѡна *ѿѡде* (Пл); *ѿѡде* ми мѡлѡк нѣшто (Д. Дуб); *ѿѡде* снѿѣк (Брђ); нѡ памѣт нѣ *ѿѡде* (Пр); снѿѣк у прѡл'ѣѣ *ѿѡде* (Бо); сѡд ми *ѿѡде* н[а] ѡм (Го); *срѣшоше* не (Тр); *срѣшоше* је са кѡњима (Жу); кад *ѿѡдоше* онѣ кѿше (С. До);

јѡ се ту *обрѣйну* (Ша); *не ѿѡнѹ* ми нѡ ом (Пру); *ѿѡнѹ* ми нѡ памѣт (Го); *срѣйнуше* га тѡмо са жѿтом (Ду).

Облици радног глаголског придева граде се готово искључиво по I врсти:

срѐо муслиманку девојку (Вру); *ӣао* снѣек (Бо); бѓга ми *ӣб*; бѓга ми ми је *ӣб* у бѹнар (Бр); *ӣао* у тѣ кр̄вови (Вру); хузда *срѐла* за ка̄мен (Бо); да се ѓна *срѐла* са нѣкѣм мѓмком (Пож); *ја се обрѐла* тѹ (Пл); *ӣала* он̄амо (Рам); да нѣ би *ӣала* ѓна (Би); хузда како му је *ӣала* (Бо); *ӣала* у бл̄аго (Го); кол'ико је т̄а сѣла т̄апѹт *ӣала* (Кн); ка̄сно *се тѓ обрѐло* (Ле); свѣ тѓ у тр̄ње *се обрѐло* (Лу); тѓ-е свѣ *ӣало* (Дол); овѓ нѣје *ӣало* с нѣба (Бл); н̄ас је *ӣало* посѣ ѓвде (Го); *ӣало* хи је (Туз); дѣвет кр̄вѓва је *ӣало* (Вру); *срѐл'и* га; да би се м̄и *срѐл'и* (Жу); ље су т̄и *ӣал'и* у кр̄вове; ѓни су *ӣал'и* у кр̄в т̄амо (Шар); зам̄ало је *ӣанула* (Жи); саш њ̄им се *срѐӣнула* (Коз).

Све наведено важи и за префиксирани глаголе творене од претходно наведених, с тим да се код глагола (-)ӣа̄с / (-)ӣа̄нӯи примећује да су нешто чешће форме инфинитива по I врсти, имајући у виду да у овом случају нема свођења на једносложну форму: стѓка ће ми *ӣрѓӣас*; свѣ ће *ӣсӣас* дѓбро (Врс); ако ће ти дѹша *ӣсӣас* (Шт); п̄ашче ће га *на̄ӣас* (Ба). Облици по III врсти ипак су обичнији: ѓчи ће ти *ис̄ӣанӯи* прѣдѹћи (Дуб); ѓн ће *ӣро̄ӣа̄днӯи* кѓ нѣкѓ (Бо); нѣко ће га *на̄ӣанӯи* (Жи); ѓна ће му *се до̄ӣа̄днӯи* (Бољ); *до̄ӣанӯће* некија мѹка ѓн (Бот).

Презент и императив граде се по III врсти:

презент: ма̄ло *ис̄ӣанѣм* тѹ више кѹћѣ (Жи); да *ис̄ӣанѣш* на вӣкенд (Жу); у Дѓ-бр̄и Дѹб да *ис̄ӣанѣш* (Д. Дуб); кад *ис̄ӣанѣ* прѓл'еће (Бо); да *на̄ӣанѣ* тѣбе нѣко (Нет); тога што је д̄ӣрѓ ће да *на̄ӣанѣ* (Ос); да ми стѓка *не ӣро̄ӣа̄днѣ* (С. До); тѹ *ӣро̄ӣанѣ* ф̄амел'ија (Гл); да *не ӣро̄ӣанѣ* тол'ика на̄фака (Кн); *о̄ӣанѣ* т̄а пѓздер (Ки); нѣћу ја да дрѹгѓме *ӣрӣӣанѣ* на̄ше бог̄а̄сто (Кл); рѹке му *о̄ӣӣанӯ*; ѓчи *ис̄ӣанӯ* (Кл);

императив: *о̄ӣӣа̄дни* ти нѓге (Рач); ж̄ито *о̄ӣани* (Кон); *ис̄ӣани* (Бр); кад *ис̄ӣани*; *ис̄ӣани* ѹ поље (Жи); онѓ *ис̄ӣани* (Де); *ис̄ӣани* да двѓри (Ши); онѓ *ӯӣани* дѓле (Ђер); *ӯӣани* у кѹћу (Ју); *на̄ӣани* на кѹћу (Ђер); *на̄ӣа̄дни* хи (Гу).

Аорист је чешћи по I врсти: ѣво свѣ тѓ *ѓӣаде* (Туз); дѹша ми готѓво *ӣсӣаде* (Ши); *ӣсӣаде* онѓ св̄ашта (Со); *о̄ӣӣа̄доше* (Ле); љѹди *ӯӣа̄доше* у кѹћу (Жи); ѓчи ми *ис̄ӣа̄доше* (Бл); *ис̄ӣа̄доше* онѣ з̄а̄лѓге (Ке); и *на̄ӣа̄доше* га на кѹћу (Вр). Забележено је свега неколико примера по III врсти: *на̄ӣануше* на Тѹрке (С. До); *ӯӣануше* он̄и волѓви (Ле).

Облици радног глаголског придева бележени су само по I врсти:

ӯӣао у оне кл'еке (Бл); оздѓ од Ср̄би'ѣ неко *на̄ӣао*; нѣко *на̄ӣб* на сѣло (Кл); била му је *ис̄ӣала*; *ис̄ӣала* му к̄ила била (Дол); дѹша *ис̄ӣала* на мѹкама (Туз); ја *ис̄ӣала* (До); ѓна се *рас̄ӣала* (Коч); нѓ му се нѣје *до̄ӣала*; мѣне се *до̄ӣала* (Ле); онѓ је *ӣро̄ӣа̄ло* (Врс); свѣ тѓ *ӣро̄ӣало* (Кн); ѓнд̄а је овѓ *ӣро̄ӣало* (Др); *ис̄ӣало* јѓј дѓбро (Вру); кат би *ис̄ӣало* (Бл); *ис̄ӣало* му крило јѣдно бѣше (Ле); ка̄сно је *ис̄ӣало* (Бо); пѓсл'ѣ тѓ се *рас̄ӣало* (Др); пѓсл'ѣ се *рас̄ӣало* царство (Ки); шта би ме *сӣо̄ӣало* т̄амо (Ли); *на̄ӣал'и* Б̄ихор (Ле); *ӣро̄ӣал'е* (Бо); с̄ат су *ис̄ӣал'е* ха̄љине (Ки).

Глагол *сѣс/сѣднӯи* инфинитив може градити и по III и по I врсти. При- том, сви самостално употребљени облици инфинитива који су бележени јесу

они по III врсти, имајући у виду да је и овде посреди избегавање свођења облика на једносложну форму: *сѣднѹи* неђе (Ле); мѡрете *сѣднѹи* мѡло (Ме); по свѹ нѡј *засѣднѹи* (Пру); ми ћемо *сѣднѹи* за хастѡл тѹ (Го); лѡко ће *сѣднѹи* (По). Када поменутог ограничења нема, у облицима футура на пример, подједнако су обичне обе форме: *сѣићемо* мѡјно (По); кад дѡћѹ *сѣићети* сви да јѣдѣте (Ли); и: *сѣднѹће* ѡна (Жи).

У аористу превладавају облици по I врсти: затѡ јѡ *сѣдо* (Шав); штѡ, брѣ, *не седе* на овѡ (Ка); *сѣде* до нѡс (Го); јѡ и ѡн *сѣдосмо* тѹ (Ле); не *сѣдоси* мѡло (Ме). Ређе су форме по III врсти: пѡ *сѣднусмо* (См); *сѣднѹше* да одмѡрѣ (Ле).

Презентски облици граде се по III врсти: *сѣднѣм* на рѡзбој да ткѣм (Кн); јѡ свѣ овакѡ *сѣднѣм* (Брћ); сал' *сѣднѣи* (Го); *сѣднѣ* овѡко и дрѹемѡ (Коч); *сѣднѣ* овѡкѡ (Па); ѡн да *сѣднѣ* (Св); ми *сѣднѣмо* неђе (Стр); пѡ *сѣднѣмо* (Гр); хѡјмо те да *сѣднѣмо* (Леч); пѡ *сѣднѹ* тѡмо; жѣне *сѣднѹ* (Д. Дуб).

Облици *сѣди(иѣ)* и *сѣдни(иѣ)* у императиву подједнако су фреквентни: нѣѣ рѣкѡ нѣко *сѣди* (Рач); *сјѣди* ти тѡмо, *сјѣди* (Тр); *сѣди*, млѡдићу, мѡло ѡде (Вру); *сѣди* не хадалѡј се; *сѣди*, мѡјкицо (Го); *сѣди* ти до њѣ (Коч); *сѣди* на дѣку (Трн); *сѣдиѣ* ѡде иза мѣне (Ле); *сѣдиѣ* за астѡл (Не);

„*Сѣдни*“, шофѣр кѡжѣ (Ле); *сѣдни* порѣд нѡс (Вру); *сѣдни* ѡде; *сѣдни* за хастѡл да пѣјѹ пиће; (Го); *сѣдни* одмѡри; *сѣдни* ѡде; кат ми рѣкнѣмо *сѣдни*; *сѣдни* слѡбодно (Па); на столицу пѡ *сѣдни* (Бал); *сѣдни* помѡјно (Ос); и јѡ пѡсл'ѣ *сѣдни* да ткѣм (Кн); ѡјде *сѣдниѣ* (Не).

Радни глаголски придев има облике: ѡна *сѣла*; јѡ кат би *сѣла*; тѡ би *сѣла* овѡ мѡја мѡјка (Гр); докл'ѣ би ѡна *сѣла* (Ли).

За разлику од стања у тутинско-новопазарско-сјеничком ареалу, где се радни глаголски придев гради искључиво по I врсти, у говору Горњих Васојевића, на пример, обичне су и форме по III: *ириѡнѹо*, *иѡнѹла*, *иресѣднѹло* и сл. (Стијовић 2007: 193).

Спроведена анализа показује да се глаголи на -с могу поделити у две групе: а) они који имају промену само по првој врсти, и б) глаголи код којих је дошло до укрштања основа, те своје облике могу градити осим по I и по III Белићевој врсти. Притом, однос форми разликује се у појединачним облицима. Сви ови глаголи имају облике презента и императива по III врсти, двојачке форме у инфинитиву и аористу, с тим да превладавају форме по I врсти (осим у случајевима када се избегава свођење облика на једносложну форму), док се радни глаголски придев образује од основа које одговарају глаголима I врсте.

II.1.1.8. Код глагола који се у инфинитиву завршавају на -ћ / -ј тенденција ка укрштању са глаголима III врсте присутнија је него код глагола на -с.

Такође, приметна је и чешћа појава дублетних форми у парадигмама различитих глаголских облика.

Разноврсношћу форми одликује се глагол *мдћ / мдј*, који је, како показује ексцерпирана грађа, на испитиваном терену присутан у следећим облицима (наводимо све забележене форме без обзира на фреквентност и територијалну распоређеност):

инфинитив: *мдћ / мдј*.

аорист: *мдго(х) / мдгдо(х) / мдга(х); мдга / мдгаде; мдга / мдгаде; мдгосмо / мдгдосмо / мдгасмо; мдгосиџе / мдгдосиџе / мдгасиџе; мдгоше / мдгдоше / мдгаше*.

презент: *мдгу; мджеш / мдреш / мдиш; мдже / мдре; мджемо / мдремо; мджеиџе / мдрейиџе; мдгџ / мджџ / мдрџ*.

императив: *мдгни / мдгд(н)и* (облици у множини нису забележени).

имперфекат: *мдга(х) / мдгадџа(х); мдгаше / мдгадџаше; мдгаше / мдгадџаше; мдгасмо / мдгадџасмо; мдгасиџе / мдгадџасиџе; мдгасџ / мдгадџџ*.

радни глаголски придев: *мдг(а)о, мдгла, мдгло, мдгли, мдгле, мдгла*.

У употреби су и презентске форме које се употребљавају у служби футура II: *мдгнџм / мдгд(н)џм / мдгдџнџм; мдгнџш / мдгд(н)џш / мдгдџнџш; мдгнџ / мдгд(н)џ / мдгдџнџ*.

Примери са облицима инфинитива:

нџу *мдћ* зџспат (Че); свџшта џеш *мдћ* да чџџеш од џџга (Цв); џни џе *мдћ* да подлџџгнџ (Мел); кџт џеш *мдћ*; тџ џеш *мдћ* тџ да заврџиш (Го); рџче да џе *мдћ* (Ша); хо л' *мдј* тџ да понџсџш?; нџџеш *мдј* (Бољ); џна џе *мдј* да му се супрџстџви; пџтање је дџ л' џе *мдј* да дџџџ (Мел); свџ џе *мдј* да стџнџ (Ли).

Глагол *мдћ / мдј* одликује се присутношћу тројакних форми у свим лицима аориста. Први низ облика јесу они са аористним наставцима (*мдгох, мдга, мдга, мдгосмо...*), други су они који су настали контаминацијом аористних и имперфекатских облика, и који се од имперфекатских разликују само по одсуству неакцентоване дужине (*мдга(х), мдгасмо, мдгасиџе...*)¹⁴, док трећи низ морфолошких ликова чине они који основу у аористу проширују елементом -д-¹⁵ (*мдгдох, мдгаде, мдгдосмо...*). Поменуто се читује из забележених примера:

не *мдго* вишџ да га трџпџм (Ли); Стоја грднџ нџ *мдга* да дочџкџ; нџ *мдга* нџшта да испрџчџ (Го); нџко му нџшта нџ *мдга* (Ју); нџ *мдга* ни џн да дрџј (Ке); нџ *мдга* Јџгода; нџ *мдга* да одрџј; не *мдгосмо* да вџдимо (Лу); не *мдгдсмо* да идџмо (Ос); овџ гџдинџ не *мдгосмо* да дрџјмо (Ми); не *мдгосмо* учџнет (Пр); нџшта не *мдгоше* да му учџнџ (На); не *мдгоше* да је нџџџ (По);

¹⁴ О укрштању аористних и имперфекатских форми биџе више речи у одељцима о овим глаголским облицима.

¹⁵ Ово проширење се јавља и код неких других глагола (*џрџда(х) : џродадо(х); мисли(х) : мислџдо(х); воле(х) : волџдо(х)* и сл.).

не мѡгах вишѣ (Ђер); не мѡга сама да је дйгнѣм (По); ја тѡ не мѡга да трпйм (Жи); не мѡга (Го); мѡга̑смо ва̑ла ов̑амо и у сѡбу (Бал);

не мѡгадо (С. До); не мѡгадо да оставйм (Жи); нѣ могаде да је трпй (До); нѣ могаде да бйднѣ (Де); нѣ могаде нйко да га скѡл'й (Ос).

1. л. јд. презента глагола мѡћ / мѡј гласи мѡгу: мѡгу да ѡдѣм (Вру); ја са св̑а̑кйм мѡгу (Го); не мѡгу да се дйгнѣм; не мѡгу ѡпет да уйћѣм такѡ (Жи); мѡгу св̑акат (По).

У 2. л. јд. са подједнаком фреквентношћу у употреби су форме: мѡжеш, мѡреш (же>ре) и краћи облик мѡш:

не мѡжеш да јѣдѣш (Го); та̑мо не мѡжеш (Гу); ўзми кол'ко мѡжеш (По); кад гѡј мѡжеш (Че); мѡжеш ил'не мѡжеш? (Ша);

тй мѡреш с̑т (Бо); не мѡреш да се ва̑дйш (Го); нѣ мореш та̑мо (Нет)

нѣ мош у браку (Го); мѡш се надат снйегу и хладнѡћи (Би); нѣ мош (Вру); доклѣ гѡј мѡш; нѣ мош да клапар̑ш у нй (Го); с̑т нѣ мош да вйдйш; тй нѣ мош да вйдйш (Гу).

3. л. јд. презента гласи мѡже / мѡре: не мѡже; не мѡже да се ожѣнй (Вру); Андрија не мѡже без ба̑бѣ ни ма̑ло; не мѡже ис̑ан (Го); нѣ море (Жи); не мѡре да на̑ћѣ пѡсла (Бр).

У 1. и 2. л. мн. презента бележене су форме: мѡжемо / мѡремо и мѡже̑ше / мѡре̑ше: не мѡжемо вишѣ (Го); не мѡжемо (Не); не мѡремо с̑дек; не мѡремо с̑д (Вр); не мѡремо ни да ра̑дймо (Брћ); не мѡже̑ше тун̑аке (Бу); не мѡре̑ше свѣ завршит (Де); не мѡре̑ше овйѣм кѡл'има (Ра).

У 3. лицу множине на целом испитиваном терену превладава облик мѡгѡ, али се спорадично јављају и форме мѡжѡ и мѡрѡ, добијене аналошким уједначавањем основе према другим презентским формама (мѡжѡ: мѡжемо, мѡже̑ше; мѡрѡ: мѡремо, мѡре̑ше):

на̑вишѣ мѡгѡ да учйнѡ кв̑ар (Би); кол'йко тѡ мѡгу да учйнѡ кв̑ар (Би); ѡни мѡгѡ, шта гѡј мѡгѡ (По); нйшта не мѡгѡ (Не); св̑акат мѡгѡ (Ша);

ѡни мѡжѡ кнйжице што нѣмаѡ зѣмљу (Ос);

док мѡрѡ (Лу); ѡни не мѡру да помѣнѡ (Трн).

Примери за императив: ако мѡгни, ѡни кѡпи (Брћ); ил'и мѡгни нѣје да ѡдѣ (Ле); ко гѡј мѡгни, ѡн до̑ћи (Го); ако мѡга̑дни саш њѡм (Ша).

Осим облика мѡга̑(х), мѡга̑ше, мѡга̑смо...у испитиваним говорима у употреби су и форме које у имперфекту проширују основу елементом -ѡ-, односно -ѡиј-¹⁶: мѡга̑ѡија̑(х), мѡга̑ѡија̑ше, мѡга̑ѡија̑смо...

ал'и ја не мѡга̑ (Ос); ја не мѡга̑х (Прћ); п̑а не мѡга̑ да се одмѡрйм; не мѡга̑ше да подл'ѣгнѣ (Го); не мѡга̑ше да уст̑анѣ ис кревѣта (Че); не мѡга̑смо га на̑ј (Врс); не мѡгахѡ (Бо); не мѡгахѡ да про̑ђѡ (Жи);

не мѡга̑ѡија̑ да до̑ћѣм јучѣр (Се); мѡга̑ѡија̑ше л' шт̑а учйнет? (Бал).

¹⁶Проширење -ѡ-/ѡиј-: могу имати и други глаголи, с тим да је ареална распрострањеност у појединим деловима тутинско-новопазарско-сјеничког ареала различита.

Примери за радни глаголски придев:

нико ти ништа не *мдгѝ* (Би); није *се мдгѝ*; не би више *мдгѝ* (Бо); није *мдгѝ* (Вр); није *мдгѝ* саш њѝм (Го); нисам *мдгѝ* да се пожал'им (Не); то ти не би *мдгѝ* прићат (Туз); *мдгла си* да виђиш (С. До); пѝ би *мдгла* (Брђ); није *мдгло* (Бр); ѝвде *се није мдгло*; ал' није *се мдгло* (Бо); не би *се мдгло* (Гу); нијесу *мдгли* (Бо); нијесмо *мдгл'и* (Ру); кол'ико су то *мдгл'е* да нашкѝдѝ (Би).

У функцији футура II осим презентских облика *мдгнѝм* и *могѝднѝм* у употреби је и форма *могѝдѝнѝм*, која највероватније представља контаминацију претходне две¹⁷:

ако *не мдгнѝм* да се запѝсл'им (Нет); сѝмо шта *мдгнѝм* да ѝзмѝм (Пр); ка[д] дѝђѝш овѝмо те *мдгнѝш* (Жу); ако *мдгнѝш* одвѝит (Ле); како кѝ *мдгнѝ* (Прђ); ко *мдгнѝ* (Ке);

ако *могѝднѝм* да је наћѝм (Гу); кѝ овѝ *не могѝдѝ* (Кн); ко *мдгадамо* да занѝћимо (Тр); сѝмо ко *могѝднѝ* (Ле).

ако икѝако *мдгденѝм*, јѝвићу (Ба); штѝ прије *мдгденѝ* (Бл); ако *не мдгденѝ* (Цв).

Облик *мдгнѝм* у истој функцији познају и староцрногорски говори (Пешикан 1965: 166).

За глагол *ѝдмоћ* / *ѝдмој* / *ѝомѝгнуѝ* бележене су следеће форме:

инфинитив: хѝј ја ћу тебе *ѝдмој* (Го); ја ћу ви то *ѝдмоћ* (Нет); ја ћу ви *ѝдмоћ* (Трн); бѝк ће *ѝдмоћ* (Врс) ко си на некѝ мѝку *ѝомѝј* ћу ти (Ру);

мѝш му *ѝомѝгнуѝ* штѝ? (Ми);

аорист: тек Бѝг *ѝдмогѝ* јој (Жи); пѝсѝн ми *ѝдмога* једна жѝна; *ѝдмогѝ* један кол'ѝга; тѝ чѝвек и[з] Жѝрча *ѝдмогѝ* (Пл); мѝни Бѝк *ѝдмогѝ* (Ми); Рѝси ни *ѝомѝгоше* (Кн);

дѝбро ми *ѝдможе* (Вр);

презент: ако мѝгу да ви *ѝомѝгнѝм* (Трн); да ми *ѝомѝгнѝ* (Жи); бѝк да *ѝомѝгнѝ* (Бл); бѝк да *ѝомѝгнѝ* (Бр); да ти *ѝомѝгнѝ* за пѝре (Д. Дуб); да *ѝомѝгнѝмо* некѝга сирѝмаха (Бл); мѝрѝ да *ѝомѝгнѝмо* (Не); да ми *ѝомѝгнѝше* (Брђ); *ѝомѝгнѝ* мѝло о слѝви (Кн).

императив: *ѝомѝгни* тѝ мѝне (Го); *ѝомѝгни* ме (Ру); *ѝомѝгни* нѝрот, *ѝомѝгни* свѝј нѝрот (Ју); *ѝомѝгни* ако иѝмѝш кѝга (Кн); дѝјете мѝје *ѝомѝгни* тѝмо (Ми); *ѝомѝгнише* ми да напѝним овѝ кѝцу (Бр);

ај бѝже *ѝомѝзи* (По); *ѝомѝзи* бѝже (Вру) (само у окамењеним облицима);

радни глаголски придев: *ѝомѝгѝ* да обрѝзујѝ тѝ фѝрму (Не); бѝк ти *ѝомѝгѝ* (Кн); *ѝомѝгѝ* си му дѝста (Туз); не би ме *ѝомѝгла* (Бр); *ѝомѝгл'и* су га (Пл).

Нема облика *ѝомогнѝјо*, *ѝомогнѝла* (Петровић 1973: 219).

П.1.1.9. Глаголи на -ћ/-ј типа *дѝћ* / *дѝј*, *ѝдћ* / *ѝдј*, *наћ* / *нај* и *ѝрѝћ* / *ѝрѝј* у потпуности се уклапају у I врсту:

¹⁷ На основу расположиве литературе, нисмо наишли на информацију о присуству ове форме у другим говорима. Овај облик не бележи ни Д. Барјактаревић, који наводи само *мдгнѝм* и *могѝднѝм* (Барјактаревић 1966: 99)

инфинитив: да л' ће *дој*? (По); дни тѣ *доћ* (Ру); трѣба до тѹ *доћ* (Ша); штѧ ће ми *доћ* нѧ сан (Бр); ондѧ мѡш *дој*; дни тѣ *дој* тѹ; кѡ знѧ кѧ[д] ће ѡна *дој*; нѣће *дој* да му помѡгнѣ (Го); сѧ[д] ће *дој* (Го); ѡдмѧ ће *ѡдоћ* (Ос); свѣй ће *ѡдоћ* (Бо); не мѡгу *нѧј* (Жи); дѧ л' ѣте ви *нѧћ* (Ос); нѣ мош *нѧј* једнѡга ѡвѣка (Д. Дуб); мѡгу л *ѡроћ* (Вру); мѡгу л' *ѡрој* овудѧ? (Го);

аорист: мѧло *доћо* (Прћ); јѣдва до тѹ *доћо* (По); овудѣер *доћо* (Тр); те *доћо* (Бл); сѧт *доћо* од овѧцѧ; *доћо* мѧло (Бо); *ѡдоћо* да пѹштѣм крѧве (До); јѣдва јѣдну *нѧћо* (Бол); *ѡроћо* овѧмо (Жи); *доће* с рѡби'ѣ (Бл); *доће* те ме ѹзѣ (Коз); *доће* ми ѡћенѧ сѣстра (Ос); *доће* ѡн; свѣкар ми *доће*; кѧко ранѣ'ѣ нѣ *доће* (Бр); *нѧће* онѹ копрѣву (Пе); *нѣ ѡроће* три дѧна (Го); мѣне *ѡроће* (Д. Дуб); док то *нѣ ѡроће*; *нѣ ѡроће* двѧ-три мѣсѣца (Го); ѣпак ће да *се нѧћѣ* (Ка); *доћѡсмо* гѡре (См); мѣ посѣн *доћѡсмо*; *ѡроћѡсмо* (Го); виђѣм *доћѡсѣте* овѧмо код нѧс (Де); тѧмо *доћѡсѣте* (Ћер);

презент: да ти *нѧћѣм* ѡца (Бр); би мѡгѡ да *ѡроћѣм* (Тр); *доћѣш* до крѧја (Вр); да ти *ѡдоћѣш* нѡћас (Го); ѣе *нѧћѣш* кѡпрѣвѧ; да *нѧћѣш* онѣ старѣ лѹде (Ос); *нѧћѣш* какав ѡћеш кѧмѣн (Гр); пѣшкѣ да *ѡроћѣш* (Бот); не дѧ ти да *ѡроћѣш* (Ка); крос тѡ камѣње скрѡс *ѡроћѣш*; бе[з] свѣтла да *ѡроћѣш* (Го); *доћѣ* вѡда (Ба); тѧ родѡйна *доћѣ* (Би); да *доћѣ* код нѧс ѡде; да ѡн *доћѣ* на прѧвѡ очѣнство (Бл); док *доћѣ*; *доћѣ* свѧкѡ л' ѣто (Бр); *доћѣ* тѧ девојка (Вру); ка[д] *доћѣ* положѧонѣк; мѡже да *доћѣ* понѣко (Из); нек *ѡдоћѣ* (Бо); врѣме ми *ѡроћѣ* лѧкшѣ (Го); кат *ѡроћѣ* вѡду (Ћер); у кѧхву *сенѧћѣмо* (Нет); да *ѡроћѣмо* крос пѣйну (Го); *доћѹ* тѧмо жѣне (Ћер); на свѣ *доћѹ* (Баг); *доћѹ* са пѧшѣ; кат *доћѹ* јѧке вѡде (С. До); прѣ'етеље да *нѧћѹ* (Ка);

императив: *доћи* у кѹћу (Бо); *доћи* мѡмак (Бр); кад *доћи* вѡда (Го); *доћи* код овѣјѧ Весел'ѣновѣнѧ (Лу); *доћи* овѧмо (Тр); ѹвѣћѣ *доћи*; *доћи* то тѹ (Бо); ѡн *доћи* (Бр); *доћи* нѣко; *доћи* лѹди те је лѧти (Дол); *доћи* прѣ'етељи тѹнѧ; ѡни би *доћи* на кѡнак (Ћер); нѣкѣ дѣчко *ѡдоћи* (Бо); *нѧћи* (Бо); *нѧћи* некѧки (См); докл'ѣ *нѧћи* дѣ'ете (Ка); *ѡроћи* она чѹњак (Вр); нѣкѡ врѣме *ѡроћи* (До); *ѡроћи* мѧло врѣмена (Жу); пѧ *ѡроћи* нѣкѣ дѧн (Ли); *доћѣшѣ* на кѧфу (Жу);

радни глаголски придев: *дошѡ* је да зѡвнѣ мѣне; *дошѡ* ѡвде (Би); *дошѡ* с рѡби'ѣ; кад је ѡн *дошѡ*; *дошѡ* тѹ на пѹнѹ трпѣзу (Бл); кад је *дошѡ* овѧмо (Бо); *нѧшѡ* ствѧри (Пе); *нѧшѡ* му да нѣ'е у рѣду (Из); тѣшко млѡго *ѡрошѡ*; кад је *ѡрошѡ*; *ѡрошѡ* Црнѹ Гѡру (Ка); мѡј жѣвѡт *ѡрошѡ* (Жи); тѧ је невѣста *дѡшла* нѡћас (Дет); кад је *дѡшла*; и *дѡшла* (Ша); *дѡшла* је Нѧфѣ'ѧ (Би); *дѡшла* фѣрма ис Ћѧћка (Бо); *ѡдшла* на кѡнѧ (Ћер); да би ви јѧ *ѡдшла* (Го); *нѧшла* се дѣца (Пе); *ѡрѡшла* свѧдба (Ле); *ѡрѡшло* тѡ (Го); *ѡрѡшло* би гѡдинѧма; нѣ'е *ѡрѡшло* (Бр); *ѡрѡшло* је недѣљу дѧнѧ (Бо); ѣмѧ нѣкѣ *дѡшл'и* (В. Лок); *дѡшли* ѡде (Вру); *дѡшл'и* за мѣне (Го); зрѣно су му *нѧшл'и*; понѣшто би *нѧшл'и* (Вр); *нѧшл'и* смо стубл'ѣну (Пе); кат су пѹт *ѡрѡшл'и* (Бо); *ѡрѡшлѣ* кроз Лукѧвицу (Бо); гѡдине су тѹ *ѡрѡшлѣ* (Вру).

П.1.1.10. Глаголи *(-)ѡдћ/(-)ѡдј*, *(-)сѣћ/(-)сѣј*, *(-)вѹћ/(-)вѹј*, *(-)сѣрѣћ/(-)сѣрѣј*, *(-)врћ /(-)врј* мењају се по I врсти. Ове глаголе карактерише уједначавање основе у свим лицима презентѧ тако што се у 3. л. мн. аналош-

ки успостављају резултати прве палатализације. Облици типа *вуку, *секу и сл. нису бележени на испитиваном ареалу:

да *исидѣм* ђцу кахву (Жу); *иечѣм* ракију (Ер); *осѣчѣш* првѣ бадњаѣк (Вру); да ми *иосѣћѣш* детѣту кѣсу (Туз); *расѣчѣш* по колѣч (Ос); да му *вѣч'ѣш* стѣку (Д. Дуб); *иовѣчѣш* онѣ стол'ицу (Дол); овакѣ *завѣчѣж* рѣку (С. До); *иѣћѣ се* (Бо); ка[д] *се исидѣчѣ*; ѣн пѣсѣ ка[д] *се исидѣчѣ*; док *се* тѣ колѣч *исидѣчѣ*; тѣ колѣч ка[д] *се исидѣчѣ* (Гу); хѣлва *се исидѣћѣ* уѣћи бѣјрѣма (Де); и ѣн ми *осѣчѣ* сѣхе (Кн); *иосѣчѣ* за понѣшто; што се конѣпла *сећѣ* (Де); *завѣчѣ* рѣку, *извѣчѣ*; да је *иовѣчѣ* (Вру); са жѣмскиѣм да се *вѣћѣ* (Бр); бѣш да *сечѣмо*; *сечѣмо* трѣ бадњаѣка ѣде (Из); да *иресѣчѣмо* ваде (Вр); лѣуску *засѣчѣмо* гѣре (Ос); *сѣрижѣмо* макасама (Де); тѣрѣ кѣње да *врѣшемо* (Ер); кад *осѣчѣише* онѣ бадњаѣк (Вру); *иечѣ* се зѣчеви; трѣ бадњаѣка се *осѣчѣ* (Ос); нѣгде *сечѣ* два; (Из); ка[д] *се сечѣ* нѣкти (Дол); *вѣчѣ* хи (Де); ѣне *вѣчѣ* онѣ мл'иѣско (Бр); дѣле се *увѣчѣ* (Вру); *осѣрижѣ* ѣфце (По); са кѣњима *врѣшѣ* (Ер); врѣшал'ице што *врѣшѣ*; волѣви мѣгѣ да *врѣшѣ* (Трн).

Аналошки успостављени резултати прве палатализације присутни су и у облицима императива:

сѣнце је *исидѣчи* (Вр); онѣ печењаѣке *иоидѣчи* (Ков); *исидѣчи* ти компѣрѣ (Ли); *иресѣчи* тѣ (Ду); *иосѣчи*; *осѣчи*; *сѣћи* онѣга зѣља *исѣћи* (Бо); *осѣчи* онѣ; јѣ *осѣчи* (Бр); *иресѣчи* оно гѣре (Вр); *осѣчи* рѣклѣасто дрѣво (Вру); ѣни *исѣчи* тѣ гране (Гу); *иресѣћи* онѣ тѣфе (Д. Дуб); оздѣ *иосѣчи*; *иосѣчи* оздѣлѣ црнѣјку; *исидѣчи* л'ѣбове (Дол); *иосѣчи* семѣна (Жу); дрѣѣн *иосѣчи* (Па); сѣтно *осѣчи* (Пру); за ѣим гѣре *ириѣчи се* (Ду); *иовѣћи*; *извѣћи* ѣитѣву хомѣру (Бо); *иовѣчи* пѣсле (Вр); ѣна *иовѣчи* за тѣ чарѣпе; јѣ *иовѣчи* за тѣ чарѣпе (Гу); пѣ *иовѣчи* (Ков); *иовѣчи* онѣѣзицу (Ос); *иовѣчи* овакѣ; ѣн *завѣчи* рѣку у рукаѣицу (Ос); *вѣчи се* за прѣ; *иовѣчи*; пѣсе *вѣчи* (С. Ћуп); *вѣчи* низ јѣдно брѣдо (Трн); кахву *исидѣчише* (Пл).

Исто је и код других глагола са основом на велар:

пѣ је *иѣчи* (С. До); *наиѣчи* му тѣ л'ѣп на рѣк (До); пѣ га пѣсѣн *иѣчи* (Жу); *обѣчи* јѣј; невѣсти *обѣчи* ферецу; *обѣчи* тумѣјл'иѣе; овакѣ *обѣчи* фистѣн (Жу); прѣстѣјно *се обѣчи* (Ков); димѣе *обѣчи* (Па); а сѣд овѣ тѣнко, ѣско, *обѣчи* (Лу).

Стање у осталим говорима зетско-сјеничког дијалекта унеколико је различито. У говору Горњих Васојеѣвиѣа у употреби су и облици са неизмењеном основом (*вѣчѣ*), односно форме: *вѣчиѣише*, *иосиѣѣчи* и сл. (Стијѣвић 2007: 192). Исто важи и за говор Бјѣлопавлиѣа (Ћупић 1977: 90). У говорима Враке и Зете је само: *вѣчѣ*, *иѣчѣ*, *сечѣ*, *сѣрижѣ* (Петровић 1973: 218; Ћупић 1977а: 280). Облици са аналошким рефлексима палатализације преовлађују и у староцрногорским говорима (Пешикан 1965: 168).

Иако Д. Барјактареѣвић осим облика *иечѣ*, *врѣшѣ* и сл. наводи и *рѣчѣ* (Барјактареѣвић 1966: 99), у нашој грађи нема нијѣдне потврде за овај облик, имајући у виду да се презент глагола *рѣћ* / *рѣј* гради искљѣчиво по III врсти.

Примери за остале облике:

инфинитив: *тō* *ћеш* *й̆сй̆ећ* (Рај); *трѣбало* је *тō* *н̆й̆ећ* (Тр); *немō* *сѣј* (Ос); *немō* *в̆р̆ћ* (Па);

аорист: *нōгу* *јој* *й̆рѣсече* (Бр); *кӯкавац* *ѡсече* *ш̆му* (Ка); *шт̆а* се *такō* *й̆зв̆уче* (Ка); *ѡн* се *т̆амо* *й̆рѣсв̆уче* (Лу); *Нѣмац* *се* *й̆ѡв̆уче* ис *Паз̆ара* (Прћ); *й̆ѡв̆уче* *прѡмаја* *ѡдо-в̆ут* (Кон); *ов̆р̆хѡсмо* (Кон); те га *ѡв̆укѡсмо* до *Црнов̆р̆ш̆ан̆а*; *разв̆укѡс̆тй̆е* га *к̆а* *оп̆уту*; *изв̆укѡше* га (Го); *п̆а* му *ѡв̆укѡше* *ћев̆ѡјку* (Ков); *чѣт̆нй̆ци* *се* *д̆ѡл* 'е *й̆ѡв̆укѡше* (Прћ);

радни глаголски придев: *н̆й̆е* *й̆ѣкō* *крѣч* (С. До); *такō* *се* *й̆ѣкō* *л'ѣп*; *п̆а* сам *б̆аш* *д̆ѡста* *ис̆й̆ѣкō* (Бу); *с̆аб̆љ̆ѡм* му *й̆ѡсѣкō* *главу* (Нет); *ко* и *је* *осѣкō* (Гу); *св̆укō* *некōга* *Мй̆ку* (Прћ); *ѡде* сам *ј̆а* *вр̆хō* (Тр); *б̆аба* би *й̆ресѣкла* *п̆упак* (Гу); из *Граб̆ља* *св̆укла*; *нѣк̆ако* *изв̆укла* (Го); *с̆амо* *й̆ѡв̆укла* *в̆атра* (Нет); *шт̆а* *се* *й̆ресѣкло* (Жу); *расѣкло* *ѡде* *б̆ило* *в̆ил'ицу* (Дол); *вр̆хло* *се* и *са* *волѡвима* (Тр); и *вр̆хло* *се* (С. Ћуп); *ка[д]смо* *м̆й* *й̆ѣкли* (Вру); *й̆ѣкл'и* *ст̆ално* (Де); *п̆ањеве* *што* *смо* *осѣкл'и* (Ос); *њ̆ѡјзи* *осѣкл'и* *нōгу* (Тр); *п̆ѡново* *се* *т̆й* *Ср̆би* *й̆ѡв̆укл'и*; *ѡни* *су* *се* *й̆ѡв̆укл'и* (Нет); *ѡни* *й̆ѡв̆укл'и* на *й̆јчевину* (Ос); *с̆амо* га *в̆укл'и*; *Десп̆ѡт̆ѡвићи* *разв̆укл'и* (Прћ); *такō* би *тō* *вр̆хл'и*; *с̆амо* би с *т̆й̆ем* *вр̆хл'и*; *докл'ен* га *извр̆хл'и* *такō*; би *извр̆хл'и* (Ду); *вр̆хл'и* *т̆ако* (Бр).

П.1.1.11. Глагол *й̆ћ* / *й̆с* такође се мења само по I врсти:

инфинитив: *н̆й̆кат* *напр̆й̆ет* *нѣ* *мош* *й̆с* (Кн); *к̆ѡ* *ће* *й̆ћ?* (По);

аорист: *ј̆а* *й̆ѡдо* *дв̆й̆е* *г̆ѡдине* (Рач); *нѣ* *иде* *јој* *нешто* *шк̆ѡла* (Го); *нѣ* *зн̆ам* *ће* *ѡнō* *й̆ѡде* (Ер); *й̆ѡдосмо* на *с̆ут* (В. Лок); *кат* *й̆ѡдоше* *ѡвō* за *Т̆урск̆у* (Ке);

презент: *идѣм* по *н̆ар̆ѡду* (Бр); с *ӑутом* да *идѣш* (Брћ); *немō* да *идѣш* (Нет); *ѡће* да *й̆ѡде* *д̆аљѣ* (Бу); *м̆ѡре* да *идѣ* (Би); *кут* *се* *идѣ* према *б̆ѡљ̆нй̆ц̆ама* (Бо); *ӑга* да *й̆ѡдѣ* за *Рй̆барй̆ће* (Вру); да *идѣмо* *кӯћи* (Ка); по *чѣму* *в̆й* *т̆ѡидѣй̆ше* (Не);

императив: *й̆ѡди* *ѡвакō* *ѡз̆ади* до *пр̆ага* (Дол);

радни глаголски придев: *кад* је *й̆шѡ*, *ѡн* је *й̆шѡ* од *Цр̆нѣ* *Г̆ѡрѣ* *п̆а* је *й̆шѡ* за *Ср̆бију*; с *к̆ѡњом* *й̆шѡ* (Бо); *й̆шѡ* за *Паз̆ар*; *й̆шѡ* са *т̆ѡм* *т̆аб̆љ̆ѡм* (Би); *й̆шѡ* и *са* *жен̆ѡм* (Бл); *ѡв̆а* су ми *ун̆ч̆ат* *й̆шла*; ни *й̆шла* *н̆й̆е* у *Г̆нй̆лу* (Вр); *свѣ* је *тō* *й̆шло* *такō* *тō*; *й̆шло* се у *ш̆му* з *волѡвима* (Бо); *т̆ат* се *й̆шло* *пѣшкѣ* (Би); *поред* *рй̆ѣк̆а* би *й̆шл'и*; *й̆шл'и* би *б̆р̆ѡдима*; *й̆шл'и* да *траӂу* *дев̆ѡјке*; за *м̆лад̆у* су *й̆шл'и* *н̆ајбл'иӂй̆*; *четвртком* су *й̆шл'и* (Би); *пѣшкѣ* су *й̆шли*; а *н̆аш̆и* су *й̆шл'и* у *Пѣћ*; *й̆шл'и* су *п̆утом* (Бо); *ѡни* су *й̆шл̆й̆и*; *й̆шл'е* су *тѣ* *прй̆че*(Бл);

глаголски прилог садашњи: *вѣнѣ* ми се *ук̆аз̆ал'е* *свѣ* *идући* (Го); *идући* ка *Сјенй̆ци*; *идући* *напрѣт* (Ос).

Инфинитивна форма *й̆ћ̆ѡй̆*, забележена у говору *Мрковића* (Вујовић 1969: 262), нашем идиому није позната.

Глагол *ѡй̆й̆ћ* / *ѡй̆й̆с*, међутим, у презенту има облике: *ѡдѣм* / *ѡй̆й̆ѡд(н)ѣм*, *ѡдѣш* / *ѡй̆й̆ѡд(н)ѣш*...

ј̆а *ѡдѣм* (Ос); *ѡдѣм* *понѣкат* и *прй̆в̆атно*; *ј̆а* *ѡдѣм* са *ст̆ѡк̆ѡм*; *ј̆а* ти *ѡдѣм* у *Поз̆ар* (Ле); да *ѡдѣм* и на *посѣдак* (Брћ); *миљ̆йна* *б̆ило* да *ѡдѣш* да *й̆зм̆ѣш* *м̆лад̆у* (До); *ѡдѣш* на *њй̆ву*; *ѡдѣш* у *св̆ѡју* *кӯћу*; *дв̆а* *трй̆* *чѡвѣка* *ѡдѣ*; *ѡдѣ* у *ѡр̆дин̆ацију* (Ћер); *к̆ѡ* је *м̆ѡг̆ѡ* да *ѡдѣ* (Прћ); не *м̆ѡре* да *се* *ѡдѣ* (Ру); да *се* *ѡдѣ* до *Тут̆ина*; *ѡдѣмо* *д̆л'е* (Ли); *кат* *ѡдѣ-*

мо овамо (Ру); такò *òдèмо* дрўгѝ дан (Прћ); у Свиланово кад *òдèше* (Ос); *òдў* тåмо (Саш);

што не *òшѝдèш* с нèкѝм кòл'има (Ми); *òшѝдèш* у Кочарнѝк (Би); òна *òшѝдè* (Рам); један дан и *òшѝдèмо* (В. Лок); кад *òшѝдèше* кўћи (Пр); да *òшѝдèше* вѝ кòл'има (Не); *òшѝдў* у тò сèло (Би);

дòл'е што *òшѝднем* (Не); *òшѝднèм* ноћѝм код Жѝвкè (Ми); сåt *òшѝднèш*; на вåшѝре кат *òшѝднèш* (Туз); дåнас *òшѝднè* у грåt (Туз); *òшѝднў* свåtови (Ми).

У императиву овај глагол има облике *òшѝд(н)и*, а сасвим ретко и *òди*:

јå *òшѝди* да скѝнèм (До); невèсту *òшѝди* уочи Ѓурђевудне (Ду); *òшѝди* по шўми (Би); òни *òшѝди* дòл'е (Ђер); *òшѝди* поразговåрå; òн *òшѝди* на један крш; *òшѝди* на тå крш (Ке); дòл'е *òшѝди* и пèри (Ле); и *òшѝди*; *òшѝди* свåtови (Ли); *òшѝди* да пèрèш рўке (Пр); јå *òшѝди* тåмо; *òшѝди* пѝтå (Туз); *òшѝди* у шўму (Ка);

ўзми дèцу и жèну и *òшѝдни* (Ков); нèко *òшѝдни* за Срђбију; јå *òшѝдни* (Ос); òни *òшѝдни*; (Пр); *òшѝдни* у шўму; *òшѝдни* јå за òфце (Туз); òн *òшѝдни*; *òшѝдни* те је пèрвѝ; свèкрва *òшѝдни*; *òшѝдни* те јòј донèси (Ков);

тò не *òди* свѝ (Рам); и òна не *òди* (Ра).

Аористни облици су: *òдо(х) / òшѝдох...*, *òдòсмо / òшѝдòсмо / òшѝдòсмо...* ретко су бележени облици: *òшѝднух, òшѝднусмо, òшѝднусиè...*

јå *òдо* (Рам); *òдо* с човèком; јå *òдо* код дòктора (Жи); *òдо* у пèнзију (Трн); јå *òдо* с њѝма (Ков); нè *òдо* да хи подѝгнèм (Кон); свè тò *òде* нåрот; *òде* топђѝја за пѝчтла (Бо); òн фамил'ију и *òде*; н�рот *òде* бèстрåга (Ос); *òде* млåдеш по инострånству (Пож); *òде* ўбрå копрѝву (Ле); òн *òде* за Нѝшкў бåњу (Нет); Бòжо *òде*, Дўшан *òде* (Трн); не *òдòсмо* код њѝ (Ос); *òдòсмо* да се прошèтåмо (Коз);

òшѝдòсмо дòл'е; отѝшла у Холånдију (Жи); *òшѝдòсмо* пред вråта тåмо (Ме); *òшѝдòсмо* онåмо (Коз); без нѝшта *òшѝдòсиè* (Ос); *òшѝдòше* (Ков); дèца *òшѝдòше*; посл'èн *òшѝдòше* за Банåt (Пр); *òшѝдòше* онåмо (См); свå срèства тў *òшѝдòше* (Не); *òшѝдòше* млåдѝћи у инострånство (Пож); *òшѝдòше* дòл'е (Ки); *òшѝдòше* за Краљèво (Лу); *òшѝдòше* у Позår; *òшѝдòше*; *òшѝдòше* лўди кòњѝма (Де)

òшѝдо тåмо (Пр); јèдан *òшѝде* у Тузѝње; сåма да *òшѝде* (Гу); òна *òшѝде*; *òшѝде* тåмо (Дет); кат мѝ *òшѝдòсмо* овåмо (Пр);

òшѝднуше у чårшѝју (Врс); дèца *òшѝднуше* (Го).

Забележени су и следећи облици инфинитива:

за стòкòм *òшѝс* (Ли); јå ћу *òшѝс* до Пазåра (Ши); јå ћу *òшѝс* (Бал); ил' ће *òшѝс* нèђе да рåдѝ (Брћ); дå л' ће *òшѝс* за нèга (Рај); пå ћу *òшѝћ* (Кл); кот нèга ћете *òшѝс* (Бо); òна ће *òшѝс* (Го); *òшѝшићу* (Де); *òшѝшићу* час пòсла (Ст).

Радни глаголски придев има форме:

те сам пòслè *òшѝшò* у Крагўевац (Бл); òн *òшѝшò* тåмо; кад је *òшѝшò*; *òшѝшò* у пѝјак; *òшѝшò* за Сårаево (Бо); *òшѝшò* ми брåt те вѝдò (Нет); *òшѝшò* тåмо да жѝвѝ (Коз); *òшѝшила* к њòјнòј кўћи (Ђер); овå млåдеш *òшѝшила* (Тр); нè знåм да л' је *òшѝшила* (Бу); *òшѝшила* на контрòлу (Коз); дèвòјка је *òшѝшила*; ка[д] сам *òшѝшила* онò с тòбòм; *òшѝшило* нèшто по брåћи (В. Лок); *òшѝшило* јòј òко (Ду); *òшѝшило* навѝше (Ос); *òшѝшило* му òко (Жи); *òшѝшил'и* су за Грћкў (Бо); пòслè су *òшѝшиљи* (Бл); мѝ смо у

Македонију *оџишл'у* (Нет); ђни су *оџишл'у* у попђве; *оџишл'у* свђтови с коњима (Са).

На испитиваном ареалу нису бележене презентске форме: *ђјдђм*, *ђјдђш*, односно *оџишл'у*, аористне *ђјдо*, *ђјдђсмо*, односно *оџишл'у*, *оџишл'у*, те императивне *ђјди*, *оџишл'у*, које су у употреби у Говору Горњих Васојевића (СТИЈОВИЋ 2007: 191). Двојство форми *одђк* и *оџидђк* познају и староцрногорски говори, при чему облик *ојдох* ни овде није у употреби (ПЕШИКАН 1965: 168).

П.1.1.12. Глагол *џћ / џј* мења се по I врсти, с тим да има облике *џћ / џј* и *џић / џис*:

инфинитив: стра̄ ме не мђре *џћ* (По); мђжете *џћ* и у сђбу (Не);

аорист: *џћо* у кџћу (Бо); ђна та̄мо *џће* (Дол);

презент: неће да *џћђ* у дђдове она̄ шђрбет (Де); кад не̄ко *џћђ* на врата (Па); *џћђ* те седђ (Ру); хо л' д[а] *џћђмо* (Го); *џћђђђђ* у Ўгао (Бо); свђ *џћђ* у тђ кџћу (Го);

императив: *џћи* сђд ђде у хлђт (Нет); хђјде *џћи* у сђбу (Ме); *џћђђђђ* слђбодно (По);

радни глаголски придев: ова̄ *џшо* (Бо); ђн *џшо* у кџћу (По); *џишл'у* (Бо);

инфинитив: како̄ ће *џић* (Ка); не да̄ ти *џић* (Кн); ако̄ ћеш *џис* (По);

презент: *џиће* у кђло ова̄мо да џгра̄ (Дол); и *џиће* (Вру); *џићђсмо* у Та̄ћак (Је); да *џићђш* та̄мо (Ка); *џићђ* ова̄мо (Вру); не мђже да *џићђ*; којђм *џићђ* ногђм (Вру); она̄ слђдак шђрбет ни да *џићђ* у њђ (Де); трђбђл'и сте у кџћу да *џићђђђђ* (Трн); ако̄ *џићђ* љђди (Ке); *џићђ* те̄ јђнђе (Је);

радни глаголски придев: *џишђ* у јђдну кафђну (Коз); у цџсту тђ *џишђ* камђн (Је); на јђдна врата *џишла* (Дол); *џишла* у тђ сђбицу јђдну (Жи); пђ сте *џишл'у* у онђ кџћу (Тр).

Двојство форми (*џј* и *џис*) познаје и говор Горњих Васојевића (СТИЈОВИЋ 2007: 191).

Осим *изђћ / изђј*, у употреби су и облици *изџић / изџис*. Дублетне форме присутне су и у осталим облицима:

инфинитив: да̄ л' смђђ Фђхо *изђј* (Врс); одђвдђ *изђћ* (Не);

аорист: одоздђ *изђћо* (Де); *изђће* ова̄ лђђек (Рач); здравђшђ *изђће* нђ ја̄ (Бр); *изђће* му (Вру); *изђће* ова̄ Дђшан (Ке); ђна *изђће* под бојђм (Бр); *изђћђсмо* ис Кра̄љђва; *изђћђсмо* ис Та̄ћка (Је); вӣ *изђћђсђђђ* гђре (Жи); што̄ *изђћђше* (Ков); пирђћани кад *изђћђше* (Не);

презент: *изђћђм* (Вр); ђјде да *изђћђм* (Вру); ја̄ *изђћђм* та̄мо (Св); не̄ мош са њђм да *изђћђш* на̄ крај (Нет); свђкрва *изђћђ*; *изђћђ* му не̄што на ђбрас (Рач); џмђ *изђћђ* те̄хничђр (Гл); којђм *изђћђ*; с којђм *изђћђ* (Вру); кат *изђћђмо* (Бр); *изђћђмо* из бђлнђђђђ (Брћ); кад *изђћђђђђ* преко мђста (Ос); сђмо *изђћђђђђ* прђво (Ли); л'ђти *изђћђ* помђло (В. Лок);

императив: *изђћи* та̄мо (Вру); ђна *изђћи* (Де); ђна *изђћи* не̄ће; на јђдна врата *изђћи* (Дол);

радни глаголски придев: што би бн *изашо* (Гу); нѣје је *изашо*; него би *изашо* вани (Бо); пѣсл'ѣн *изашо* она мѣло квал'итетнѣ тѣј бѣс (Би); *изашла* пѣмѣтна домаћѣца (Вру); пѣсл'ѣ је тѣ *изашло* (Дет); шпорѣти су кѣсно *изашли* (Вру); *изашл'и* да ѡрѣ (Бо).

инфинитив: тѣмо тѣ *изѣћ* ѡни (Бо);

аорист: *изѣће* Мил'ѣва грднѣ (Го); *изѣћѡсмо* бнде (Коз);

презент: *ћѣ* *ћу* да *изѣћѣм* (Тр); *изѣћѣм* дѡвѣчѣ; кѣко да *изѣћѣм*; не мѡгу да *изѣћѣм* (Вру); да *изѣћѣш* от кѣћѣ (Бо);

императив: *изѣћи* говѣда (Ка);

радни глаголски придев: Иљѣс је *изѣшо* на слѡбѡду (Је); пѣсл'ѣ *изѣшо* на пѣт (Тр); ѡни би *изѣшл'и* (Вру); пѣ би тѣ *изѣшла* (Коч).

Двојаки облици овог глагола присутни су у староцрногорским говори-ма (Пешикан 1965: 168) и говору Горњих Васојевића (СТИЈОВИЋ 2007: 191). У говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице нисмо пронашли форме овога глагола са нејотованим сугласником основе – *изѣдѣм*, *изѣдѡсмо*, *изѣди* и сл. – које наводи Д. Барјактаревѣћ (Барјактаревѣћ 1966: 101), а које су бележе-не у говору Горњих Васојевића (СТИЈОВИЋ 2007: 190), а у употреби су, као фреквентније, и у говору Враке (Петровѣћ 1973: 217), те у староцрногор-ским говорима (Пешикан 1965: 168).

Само у јѣдном пункту бележен је особен облик 3. л. мн. аориста – *из-ѣгѡше*, док су осталим лицима у употреби форме које се јављају и на остатку испитиваног простора: *изѣгѡше* онѣ рѣл'ице гвожћѣне; пѣсл'ѣн тѣја рѣл'ицѣ *из-ѣгѡше* плѣгови; каснѣѣ *изѣгѡше* онѣ гвожћѣнаће; *изѣгѡше* овѣ шпидитѣри гумѣни; *изѣгѡше* овѣ вѣшѣри; *изѣгѡше*, тѣ *изѣће*; *изѣгѡше* овѣ пѣроћѣнци; *изѣгѡше* цѣпил'ѣ пѣ ћѣзме пѣ пѣсл'ѣн мѡда *изѣће* (Туз). Претпостављамо да је овај облик настао контаминацијом са истозначним глаголом *излѣћ* (*излѣгоше*).

Осим глагола *ѣћ/ѣис* и *изѣћ/изѣј/изѣћ* са истим значењем употребљавају се глаголи *ѣлѣћ/ѣлеј/ѣлѣгнућ* и *ѣлѣћ/ѣлеј/ѣлѣгнућ*.

Ови глаголи презент и императив граде по III врсти:

презент: не мѡгу да *изл'ѣгнѣм* (Вр); *ѣлѣгнѣш* у њѣву (Рач); пѣ тѣмо *изл'ѣгнѣш*; на Ди'ѣлѡве *изл'ѣгнѣш*; нѣће да *изл'ѣгнѣ* ис пѣмѣти (Го); кад *ѣл'ѣгнѣ* у сѡбу (Ли); кѣмѣн *ѣл'ѣгнѣ* кат сагорѣ (Ми); кѡ смѣѣ да *ѣл'ѣгнѣ* (Ју);

императив: хѣт *ѣл'ѣгнѣш* у сѡбу (Дуј); дѣска *ѣл'ѣгни* тѣмо (Вр); *изл'ѣгни* (Жи).

Нема презентских облика по првој врсти типа: *ѣлѣжѣм*, *ѣлѣжѣш* (СТИЈОВИЋ 2007: 194), односно *ѣлѣжѣ* (Ћупић 1977: 92), *ѣл'ѣжѣш* (Петровѣћ 1973: 217).

У инфинитиву и аористу у употреби су и форме по I и по III врсти:

инфинитив: кѣко ће *изл'ѣј* (Жи);

аорист: *ѣл'ѣго* тѣмо у ћѣрдѣк (Ли); *ѣл'ѣгоше* тѣмо двојѣца (Пр);

инфинитив: нѣтѣ *изл'ѣгнућ* (Ми); *ѣл'ѣгнућ* тѣ;

аорист: *изл'ѣгну ја* (Рач).

Двојство инфинитивских ликова ових глагола карактерише и говор Зете (Тупић 1977: 281), те говор Браке (Петровић 1973: 218) и Горњих Васојевића (СТИЈОВИЋ 2007: 194).

Радни глаголски придев се гради по I врсти:

отац јој *изл'ѣгѣо*; како-е *ул'ѣгѣо* (Бо); из те продавнице је *изл'ѣгѣо*; она *изл'ѣгла* (Врс); прил'јка ти није бѣла *изл'ѣгла* (Го); ево да си *ул'ѣгла* у наш врт (С. До); кад је она стока *ул'ѣгла*; прво та стока *ул'ѣгла* у једно жито; ја нијесам *изл'ѣгла* ту ној (Ле); њни би *изл'ѣгли* и[з] сѣбе (Ми); па су *изл'ѣгли* у Пазар (Па); сѣл што смо *ул'ѣгли* (Рач).

П.1.1.13. Глаголи *наић* / *наис*, *обић* / *обис*, *ипрић* / *иприј* и *заћ* / *зај* имају облике само по I врсти:

инфинитив: ту ћете *наис* с кѣл'има (Ме); одиву је најсевапније *обић* (Бр); не мош дѣл'е *ипрић* (Лу); неће *заћ* ни у њиву ни у шталу (Ка);

аорист: докл'е *иприћо* тел'ефону (Го); Тито што *наиће*; онѣ ратно време *наиће* (Жу); *иприће* њејна шћер (Кл); *иприће* бде (Вру); кад *иприћѣсмо* (Ос); *наићѣсмо* крос сѣло (Ке);

презент: *иприћем* крај некѣга (Коз); на пијац *наићем*; кад *наићеш* неће ђпет (Бо); ту *заћеш*; гѣре *заћеш* (Го); пѣслѣ *заћеш* (Вру); пошто *заћеш* сунце (Из); *наићеш* ми такѣ; ѣн *ѣбиће* овѣ комшиук (Де); ѡма мајно да *се обисеш* (Бр); *иприћеш* мѣмак; својта да *иприћеш*; не мѣже дрѣги да *иприћеш* (Тр); није смѣо дрѣкшѣ да му *иприћеш* (Ју); *обићу* понѣкат (Бр);

императив: *наићи* некѣ капетѣн; грѣпе *наићи* (Лу); овѣ *иприћи* (Вру); *заћи* сунце; *заћи* па кѣпи рукама (Де);

радни глаголски придев: ја *наићѣо*; *наићѣо* к Жупи; Драгиша бѣо *наићѣо*; ја би ко[д] детѣта *иприћѣо* (Ос); *иприћѣо* мѣчкѣ; *иприћѣла* (В. Лок); *заићѣо* би сунце (Коч); ѣни су посл'ѣ *заић'и* (Прћ); *наићѣли* Добрићци (Жу).

Није бележен облик *обићи*, *обићем* присутан у говорима зетско-сјеничког дијалекта у Црној Гори (Петровић 1973: 217; СТИЈОВИЋ 2007: 191).

Д. Барјактаревић наводи да се глагол *обић* осим у презентском лику *обићем* јавља и у форми *обијем*, потврђујући га само једним примером: Да *обијеш* цијо свијет (Барјактаревић 1966: 99). Овај облик у широкој је употреби на терену читавог говора, с тим да истичемо да овде није посредни гласовно измењен лик глагола *обић*, већ је реч о облицима глагола *ѣбић*, са семантиком 'обићи, (све редом) претражити, обиграти', а који је са таквим значењем забележен и у једнотомном РМС: **ѣбити**, *ѣбијем* свр. – отићи на много места, заћи редом (обично тражећи нешто) (РМС 2007: 846). У инфинитиву овај глагол гласи (-)ѣбић: свѣ ће *ѣбић* да га наћеш; цијо свијет ће *ѣреѣбић*, овакѣ неће наћ (По); свѣ сам *ѣбила* тражући је (Лу); свѣ сам живѣ *ѣреѣбила* (Ту).

Глагол *сѝћ* мења се по I врсти. У употреби је и облик *сѝћ*:

кѝко ћете *сѝћ* дѝл'е (Трн); *сѝћо* дѝјенѝ (Трн); мѝ *сѝћѝмо* у Јѝшѝницу (В. Лок); кат *сѝћемо* у грѝт (Гр); *сѝћѝ* на Дѝховиће (Трн); на овѝ кривѝну ѝе сте *сѝшл'и* (Це); ка[д] сте *сѝшл'и* с ѝсвалга (Тр);

пѝсл'ѝн *сѝће* с кѝња (Ду); *сѝћѝсмо* (Пл); по[д] Дѝховиће *сѝћи* (Ју); онѝ *сѝћѝ* с бандѝрѝ (Трн); посл'ѝ *сѝћѝ* с кѝња; док *не сѝћѝ* (Ђер); ѝдмѝ што *сѝћѝ* са кѝња (Ме); јѝ би у понедѝлак *сѝшѝ* (Ду); јѝш нѝ'е с кѝња *сѝшла* (Ђер); *сѝшли* одозгѝ (Ме); из Бѝдѝћѝ *сѝшл'и* дѝл'е (Тр).

Облике *сѝс* и *сѝћ* имају староцрногорски говори (Пешикан 1965: 168) и говор Горњих Васојевића (СТИЈОВИЋ 2007: 191). У говору тутинско-новопазарско-сјеничког ареала, међутим, изостају форме са нејотованим су-гласником основе типа *сѝдѝм*, *сѝди*, *сѝдо*, које су у говорима зетско-сјеничког дијалекта у Црној Гори обичне (Пешикан 1965: 168; Петровић 1973: 217; СТИЈОВИЋ 2007: 191).

II.1.1.14. Глагол *рѝћ* / *рѝј* у инфинитиву и аористу може имати облике и по I и по III врсти, с тим да су облици по I врсти знатно чешћи:

инфинитив: немѝ *рѝћ* Везири (Го); мѝгу *рѝћ* (Ли); овѝ тѝ ти заборѝви *рѝћ*; нѝ би знаѝ *рѝћ* (С. До); ко нѝ би знаѝла *рѝћ* (Леч); кѝко ћу *рѝћ* (Ос);

веѝѝ *рѝј* (Бл); нѝ би мѝгла *рѝј*; вѝлѝ ћу ти *рѝј* (Вру); *рѝј* ће пѝсѝн (Го); нѝ'еси смѝла *рѝј* (Ков); ће ти овѝј Идрѝс *рѝј* (Па); ко ће гѝј *рѝј* да нѝмѝ дѝбријѝ (Ју); ће гѝј *рѝј* дрѝкчѝ (Ју); пѝ ћу му *рѝј* (Ка);

веѝѝ *рѝкнуѝ* (Жи); не умиѝѝм *рѝкнуѝ* (Врс);

аорист: *рѝкох се*; чѝвѝку *рѝко* (Жи); *реко* да л' ће је дочѝкат; нѝ знам штѝ му онѝ *рѝко*; јѝ *рѝко* (Го); а јѝ ти *рѝко* (Нет); што тѝ *рѝче* (Цв); пѝ се, *рѝче*, крѝви; Рѝдан *рѝче* (Бал); *рѝче* мѝрѝте (Брђ); ѝна ми *рѝче* (Бр); ко нам *рѝче* тѝ; *рѝче* ми сѝн; *рѝче* да дѝћѝ у Тутѝн (Го); *рѝче* пре нѝкѝ дѝн (Не); онѝ прѝ'е што *рѝкосмо* (Пож); *рѝкосѝте* ми (Бо); *рѝкоше* да пѝ'ѝм (Го); ѝни *рѝкоше* (Гло); *рѝкоше* да је бѝо долѝзио (Леч); чинѝ ми се да *рѝкоше* (Не);

рѝкнуше једамѝ Рѝси (Прћ).

Презент се гради само по III врсти:

јѝ да ти *рѝкнѝм* (Го); тѝ да *рѝкнѝш* (Бр); прѝво да ми *рѝкнѝ*; *рѝкнѝ* жѝне (Бр); нѝтѝ да *рѝкнѝ* (Вру); пот пѝзуо што *рѝкнѝ*; да му рѝдѝ што *рѝкнѝ* (Го).

Нисмо пронашли облике *рѝчѝм*, *рѝчѝш*, *рѝчѝ* (Барјактаревић 1966: 99; Ћупић 1977: 91; СТИЈОВИЋ 2007: 195).

У императиву су бележене форме и по I и по III врсти:

рѣци ми (Вру); *рѣци* му (Ме); *рѣци* овѣј Влади (Коз); *само* тѣ *рѣци* (Кл); *рѣцимо* ѿмѣ јѣдан идѣ испод спѣмена (Не); ѿмѣм грѣжѣ, *рѣцимо*¹⁸ (Трн); *рѣцимо* кат се нѣко жѣнѣ (Трн);

пѣсѣн хѣј тѣмо *рѣкни*; тѣ *рѣкни* (Бр); ѣна му се *рѣкни* (Де); мѣја мѣјка ѱзми те ме *рѣкни*; слѣбодно *рѣкни* (Ле); шта гѣј хим *рѣкни* (Па); *рѣкни* јѣш је ѱ памѣт (Ос); *рѣкни* јѣј; *рѣкни* тѣ Виду (Трн); *рѣкнимо*, тѣ ти је мѣјка; *рѣкнимо*, познѣѣм се дѣбро с твѣјѣм мѣјкѣм (Жу); слѣбодно *рѣкнише* (Трн).

Радни и трпни глаголски придев граде се по I врсти:

рѣкѣ јѣј (Бл); *рѣкѣ* ѣн; *рѣкѣ* по ѿмену (Бо); *рѣкѣ* би; ѣн је *рѣкѣ* свѣ; ѣтац *рѣкѣ*; ѣн му *рѣкѣ* (Вру); *рѣкѣ* да је вѣдѣ за Бѣдграт; чѣвек некѣ *рѣкѣ* стѣницу; тѣ си *рѣкѣ* сѣд; ѣтац *рѣкѣ* Јѣки (Го); *рѣкла* ни је Цѣка (Ос); ѣнѣ што је *рѣкла* (Коз); *рѣкла* му мѣјка; *рѣкла* снѣхи (Дол); *рѣкла* му се (Жи); што ми је ѣна *рѣкла* (Ле); ако се ѣна *рѣкла* нѣкѣм (Дет); *рѣкла* би; *рѣкла* тѣ стрѣна; бѣла се *рѣкла* мѣмку; Милѣна-ѣ *рѣкла* ѣвомѣ Хѣсу (Вру); пѣ би ѣнѣ *рѣкл'и* (Го); би *рѣкл'и* дѣвѣдак л'ѣта (Би); *рѣкл'и* ѱдѣла се; нѣѣсмо *рѣкѣ* нѣмѣм; мѣне је свѣ *рѣкло* (Бо);

рѣчено му је (Бл); бѣла је *рѣчѣна* дѣвѣјка (Вру); бѣла јѣдна Ђѣрекарка мѣне *рѣчѣна* (Ле); нѣ бѣло *рѣчѣно* нѣкѣме (Тр).

Говоре зетско-сјеничког дијалекта у Црној Гори карактерише, међутим, двојство форми у облицима радног глаголског придева, па се као обични наводе и облици типа *рѣкнѣл'и* (Петровић 1973: 219; Стијовић 2007: 195).

П.1.1.15. Глагол (-)мѣћ / (-)мѣј у инфинитиву има и основу по III врсти – (-)мѣкнѣи:

мѣј ѣе се тѣ (Жу); фѣрѣцу ѣе *мѣћ* (Ле); ѣдмѣ ѣе се *ѿрѣмѣћ* (По);

мѣш се мѣло *ѿрѣмѣкнѣи* (Ша); свѣко ѣе се *ѿзмѣкнѣи* (Че).

Исто стаѣе је и у говору Зете (Ђупић 1977: 281), те у говору Враке (Петровић 1973: 219) и Горњих Васѣјѣвића (Стијовић 2007: 195).

У говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице није уѣбичѣјена форма *мѣкнѣи*. Ипак, забележена су два примера са ѣвом ѣсновом у презенту: ка[д] се ѣнѣ кѣстрѣт *мѣкнѣ* (Из); нек *мѣкнѣ* тѣ (Бал).

У аористу је такође присутно двојство ѣснова, с тим да преѣвлађују облици по I врсти:

бѣк му дѣ што *мѣче* тѣ (С. Ђуп); нѣвѣл'и нѣрот те *мѣче* тѣ (Ке); *мѣче* је ѣдѣвдѣ; *мѣче* је ѣгл'ѣ (До); ѣдмѣче се (Гр); што га *ѿрѣмѣче?* (Ке); *мѣкоше* се ѣгал'ѣ (В. Лок); *мѣкоше* му бѣбрек (На); дѣк је *мѣкоше* у Дѣбрѣнѣу (До); *мѣкоше* тѣјѣ раднѣкѣ мѣдѣго (Жи); *мѣкоше* га ис шкѣл'ѣ (Го);

мѣкнѣ је ис Тутѣна (До); ѣн се мало *ѿдмѣкнѣ* (Жу); ѣни је *мѣкнѣше* (До).

Презент и императив граде се искѣључиво по I врсти:

¹⁸ Онда када, као у ѣвом примеру, има значѣње 'на пример', 'прѣтпѣставимо', глагол *рѣћ* ѣстаје без ѣкцѣнта.

презент: ни да *ма̀кнѐм* (Жи); *ма̀кнѐш* га (Д. Дуб); нѐ би тѝ смѐо да *ма̀кнѐш* овакѐ (Из); нѐђе се *изма̀кнѐш* (Гр); *ђѐ се љремма̀кнѐ* (Ду); *изма̀кнѐ се* овѐмо (Кн); за́кон така̀в бѝо да се тѐ *ма̀кнѐ* (Трн); што ћете да *замма̀кнѐше* (Ра); нѐтѐ да се *ма̀кнѐ* (Гл); императив: она је *ма̀кни* (Дол); *љримма̀кни* (Бо); та̀мо и *љримма̀кни* (Вр); *љримма̀кни* она̀ ка̀зан (Ду); *ма̀кни* тѝ ова̀ циба̀нлук (Вру); па̀ му *изма̀кни* онѐ сто̀лицу (Вру); по јѐдно онѐ *сма̀кни* (До); овѐмо *изма̀кни* ожѐком (Ду); па̀ ми овѐмо *љомма̀кни*; ѓни му *изма̀кни* (Коз).

Радни глаголски придев гради се по I врсти:

касниѐ би се *ма̀кѐ* снѝек (В. Лок); и *изма̀кѐ се* (Из); ѓна је нѝниѐм снаха̀ма *ма̀кла* (Дол); *љримма̀кла* сам осамдесѐт (Кон); *љримма̀кла се* шко̀ла (Брђ); да нѐ би се тѐ *ма̀кло* (Дол); *ма̀кли* су (В. Лок); *ма̀кл'и* пѐчу (Трн); ѓни су Ра̀мѝза *ма̀кл'и* (Пож); и та̀пѐт се *ма̀кл'е* ферѐце (Трн).

Нису бележени облици по III врсти типа *замакну̀ла*, каквих има у говору Горњих Васојевића (Стијовић 2007: 195), односно *ма̀кну̀о* (Петровић 1973: 219).

У трпном глаголском придеву присутне су форме *ма̀чен*, *-на*, *-но* и *ма̀кнѐш*, *-а*, *-о*: ферѐца је *ма̀чена* (Трн); *љримма̀чена* је ѓде (По); ка̀ймак *ма̀кнѐш* (Дол); ѓе је *ма̀кнѐшо* (Рај).

II.1.1.16. Слично је и са глаголом *(-)дѝћ / (-)дѝгнуѝ*, који у инфинитиву и аористу има двојаку основу, при чему доминирају облици по I врсти:

инфинитив: ко ће је *дѝћ*? (По);

не гарантујемо да ће се *дѝ* жи́ва (Кл); ку̀ћу тѐ ти *дѝ* (Бр); цѝчелу л'ивѐду тѐ ми *љредѝ* (Пе);

стра̀ ме не мѐре се *дѝгнуѝ* (Ми); ка̀ко ће је *љодѝгнуѝ* (Ли);

аорист: ја̀ се *дѝго*; та̀мо осѐти и *дѝго се* (Го); изјѐтра се *дѝго* (Жи); ѓна се *дѝже* (Го); ја̀ *љодѝго* нека̀ др̀ва (Го); ја̀ *уздѝго* (Бал); са̀мо се *дѝже* један ѓбла̀к (Ер); *љдѝже* ми се од стра̀ха прѝтѝсак (Го); ко̀ му *љдѝже* (Прђ); посл'ѐн је *дѝгосмо* (Пл); *љодѝгоше* ме (Туз); *дѝгоше* па̀нику (Гло);

изјѐтра се *дѝгну* (Де); *дѝгнуше* му ку̀ћу у ва̀здух (Пе).

Презент и императив граде се по III врсти:

презент: ја̀ се *љодѝгнѐм* (Пл); изјѐтра ка[д] се *дѝгнѐм* (Гл); *љодѝгнѐм* слѝшалицу (Го); ѓн се *дѝгнѐ* понѓћи (Бр); *дѝгнѐмо се* ми изјѐтра (Др); да *дѝгнѐмо* сла̀ву; *дѝгну* сла̀ву (Прђ); да се пробѐдѐ да се *дѝгну*(Би);

императив: изјѐтра се *дѝгни* (Дол); па̀ *дѝгни*; ѓно се *дѝгни* (Бр); *љодѝгни* ка̀уч (Ка); *дѝгни се* онѐ пѐкару да налѓжиш (Го); у једанѐс са̀тѝ се *дѝгни* (Рач); жѐна се грднѐ *дѝгни* (Лу); *дѝгни се* изјѐтра (До); *дѝгни се* па̀ оку̀па̀ дѐцу (Де).

Радни глаголски придев гласи:

љодѝгѐ крѐдит (Гу); ја̀ сам тога̀ човѐка *дѝгѐ* (Трн); *дѝгѐ* она̀ дѐња̀к (С. До); ѓн је *љодѝгѐ* Ђурѓеве стѐпове (Прђ); мѓја ма̀јка би се *дѝгла* (До); у пѓла шѐс сам се *дѝгла* (Жи); прѝен сѐдам сам се *дѝгла* (Се); ја̀ сам и *љодѝгла* ѓба̀двоје (Ос); ка̀ко сам и *љодѝгла* (Ка); ја̀ сам се *љодѝгла* тако̀; *љодѝгла* се шу̀ма у Гиљѐву (Врс); тѐ се *дѝгло* по

тмўши (Ле); свѣ тѣ *дйгло* (Бр); ѓни су *дйгл'у* рўке (Гу); у ч'етйри би се *дйгл'у* йзјутра (Д. Дуб); ѓни је *дйгл'у* увйс (Стр); *йодйгл'у* су му и спѣменик (Из); згрѣду *йодйгл'у* (Не).

Нису бележене форме *дйгнўла*, *надйгнуо*, којих има у говору Горњих Васојевића (Стијовић 2007: 194).

У трпном глаголском придеву присутне су обе форме (-) *дйжен*, *-на*, *-но* и (-) *дйгнўйи*, *-а*, *-о*:

што му је спѣмен *йодйжен* (Прћ); ѓна је *надйжена* (Пе); они Ђурђеви стўпови што је *йодйжено* (Прћ); ма́ло је тѣ *издйгнўйио* гѣре (Же); та спѣменик је *йодйгнўйи* (Ра).

П.1.1.17. Глагол (-) *сййћ/(-)сййгнуйи* има следеће облике:

инфинитив: ја мѣрам нѣнас кўћи *сййћ* (Кл); *сййћ[ћ]* ћеш тй до Бѣра (Ми);

ал'и и ѓни ће *сййгнуйи* (Не); нѣма ко'е ме нѣне *сййгнуйи* (Ос);

аорист: кад ја *сййго* (Пр); *сййго* га (Нет); ѓће *сййго* (Ос); кат ѓна *сййже* овѣмо (Ос); ѓн *сййже*; *сййже* из Бѣограда; и ѓн *сййже*; *сййгосмо* на сўфур (Ле); *сййгоше* ти овй (Жи); браћа *сййгоше* (Ми); *сййгоше* тў (Пр); ка[д] *сййгоше* (Рам); *сййгоше* свѣтови (Стр); *сййгоше* дѣца (Не);

ѓни дво'йца једва *йосййгнуше* (Тр).

презент: не мѣгу да *сййгнѣм* (Не); ја не мѣгу да *сййгнѣм* тѣ (Вр); ка[д] *сййгнѣ* (Не); најпрвй да *сййгнѣ* (Бо); нйе ѓде мѣгло да *сййгнѣ* (Д. Дуб); *сййгнѣ* црнѣјка конѣпл'а (Ду); не мѣже да *сесййгнѣ* (В. Лок); кат *сййгнў* тѣчкице (Ђер).

императив: до кўћа *сййгни* (Вру); што *сййгни* на пйјац (В. Лок); овѣ девојчйце *сййгни* (Ос); ѓн *сййгни* ѓтут (Саш); *сййгни* ѓна (Би); *сййгни* наши лўди (Гл).

радни глаголски придев: кѣ би прѣвй *сййгѣ* (Гл); *сййгѣ* са тѣм свѣјѣм вѣјскѣм (Ле); Цѣр Душан је *йосййгѣ* вѣл'икў цѣревину; ѓн је *досййгѣ* највећй врхўнац (Прћ); ѓна кат је *сййгла* (Жи); шта ја нѣ би *сййгла* (Ос); *сййгла* у тиѣм гѣдинама (Не); *сййгла* та сила (Бу); кад је Тйгѣва влѣс *йрисййгла*; тад је Србија *йосййгла* цѣревину (Прћ); у Пѣћ би се *сййгло* (Гу); свѣ *сййгло* (Ков); свѣ га *сййгло* (Ра); док нй'е *сййгло* тал'ијанскѣ жйто (Из); да би *сййгљи* сўтра за пйјац (Гл); ка-смо *сййгл'у* у Пѣћ (Де); *сййгл'у* су наши лўди (Тр); *сййгл'у* пред бѣлнйцу (Брћ); нйшта *йосййгл'у* нй'есу (Ми); док су *йосййгл'у* да направѣ шкѣлу (Прћ).

П.1.1.18. Најзад, глагол *лѣћ/лѣгнуйи* презент гради по III врсти: да те покрйјѣм пѣ да те *л'ѣгнѣм* (Ка); *л'ѣгнѣш* тй ѓдмѣ с чѣвѣком (Го); императив по III и по I врсти: *лѣгни* тѣмо (Д. Дуб); на срѣт пўта *л'ѣгни* (Не); ја пѣсл'ѣн тѣмо *л'ѣгни* (Вр); на клўпу *л'ѣгни* (Ју); *л'ѣгнише* овѣмо (Ле); с тим да облици по I врсти гласе: йди *л'ѣжи* са женѣм (Пл); *л'ѣжи* дѣл'е (Ке); *л'ѣжйше* на пѣт (С. Ђуп); (нема облика *лези, *лезйше). У аористу су обичнйји облици по I врсти: ја *л'ѣго* (Пл); у понедѣљак ўвечѣ *л'ѣго* сас чѣвѣком (Го); *л'ѣгосмо* тў (Ле); што *л'ѣгоше* (См). Радни

глаголски придев је по I врсти: *кѣв л'ѣгла* (Рач); *нѣ би нѣкад л'ѣгла*; *ѡна нѣје л'ѣгла* (Тр).

II.1.1.19. У вези са облицима основа глагола I врсте, односно ликовима њихових основа у имперфекту ваља издвојити неколико момената. Наиме, глаголи типа *знѣӣ, имѣӣ* у имперфекту имају облике *знѣх, знѣше, знѣсмо...*, односно *знадѣјѣх, знадѣјѣше, знадѣјѣсмо*. Нема облика **знаѣа, *имаѣа*. Већ је у вези са глаголом *мѡћ / мѡј* поменуто да може имати и форме са проширењем -*д*- (*могадѣјѣа, могадѣјѣсмо*). Ово проширење могу имати и други глаголи I врсте (*ѣрѣсадијѣа*), као, уосталом, и глаголи осталих глаголских врста (*ѣрѣчадијѣа, воледѣјѣа* и сл.), са разликама у територијалној распоређености форми (в. т. II.2.3.). Даље, код глагола типа *јѣс, ѣћ / ѣс, ѣлѣс* у имперфекту изостаје јотованье крајњег сугласника основе, па смо бележили само облике: *јѣдѣх, јѣдѣше...*, *идѣх, идѣше...ѣлеѣих, ѣлеѣише*¹⁹, иако се код Д. Барјактаревиха форме са јотованом основом наводе као доминантне (Барјактаревих 1966: 102). Глаголи са основом на велар (*ѣћ, сѣћ, вѣћ*) у имперфекту имају облике са основом на *ч, ж, ш*: *ѣчѣх, ѣчѣше...*, *сечѣх, сечѣше...*, *вѣшѣх, вѣшѣше*²⁰...

Такође, назначено је да глагол *мѡћ/мѡј* има презентске облике који се употребљавају у функцији футура I (*мѡгнѣм, могѡд(н)ѣм, могдѣнѣм...*). Ове форме углавном могу имати и остали глаголи I врсте – *ѣрѣсѡд(н)ѣм, идѡд(н)ѣм, лежѡд(н)ѣм* и сл., као и глаголи осталих основа – *сѣѡвѡд(н)ѣм, ѣрѣчѡд(н)ѣм* и сл.

II.1.1.20. На основу спроведене анализе може се закључити да је код глагола на -*ћ/-ј* продор основа глагола III врсте највише присутан у облицима презента и императива – код појединих глагола (такви су глаголи *рѣћ/рѣј/рѣк-нуѣӣ, ѣдмоћ/ѣдмој/ѣомдгнѣӣ* нпр.) облици по III врсти у презенту потпуности су потиснули оне по I врсти. Двојство форми у највећем броју случајева присутно је у формама инфинитива и аориста, с тим да углавном превладавају облици по I врсти. Слично стање је и у другим говорима зетско-сјеничког дијалекта. Оно што, међутим, говоре тутинско-новопазарско-сјеничке зоне раздваја од остатка територије јесте релативно редовни изостанак облика по III врсти у облицима радног глаголског придева. У осталим говорима у овом глаголском облику најчешће функционишу дублетниикови.

¹⁹ У говору Горњих Васојевића присутне су и форме *ѣћѣа, ѣћѣше, ѣћѣсмо...* (Стијових 2007: 190), односно *ѣлѣѣих* у мрковићком говору (Вујових 1969: 263).

²⁰ Исто је и у говору Зете (Ћупић 1977: 280), у говору Бјелопавлића јављају се и облици са *ц, з, с* и они са *ч, ж, ш* у основи (Ћупић 1977: 94).

II.1.2. Глаголи II врсте²¹

Глаголи II Белићеве врсте одликују се значајном стабилношћу наслеђених форми. Појаве укрштања, иако и овде присутне, мањег су обима од оних забележених код глагола I врсте, тако да се највећи број глагола уклапа у промену овога типа. Такође, увиђа се и већа уједначеност облика на читавом штокавском етнојезичком простору.

II.1.2.1. „Глаголи типа (-)грѣјати, (-)сѣјати, (-)смѣјати се, (-)вијати, (-)брѣјати (се) мењају се по II врсти, без појаве варијантности у различитим глаголским облицима“ (Вељовић 2019а: 88):

инфинитив: сѣт ћете се смѣјати (По); сѣт ће се већ сѣјати (Гу); хѣ ћеш себрѣјати сѣт, ладно (Го); мѣш л'и се угрѣјати? (По);

аорист: јѣ се насмѣја (Ле); јѣ се дѣста исмѣја (Ле); зѣвија снѣг (Ке); исмѣјасмо му се (Ко); тѣ конѣпљу сѣјасмо (Врс); угрѣјаше се (Ке);

презент: сѣмо да (Дол); кат се обрѣјем (Вр); свѣ ѣосѣем (Уг); да се угрѣјем (Ле); кат се обрѣјеш (Вр); ко се насмѣеш јѣко (Ле); сѣт се и тѣ сѣј (Кл); грѣјѣ онѣ бѣдѣѣк (Из); док се сѣд хѣлда сѣѣ пѣвишѣ; тѣри је да се угрѣје; сиротѣња је мѣрѣла да сѣјѣ (Врс); у мају мѣсѣцу се ѣосѣјѣ (Коз); дошѣ да сѣѣ (Кн); нѣрѣд ми се смѣјѣ (Бољ); ѣн се смѣјѣ; да ми се смѣјѣ вѣјска (Кл); сѣмо кад завѣѣ снѣг (Ра); остѣви га да га брѣјѣ (Кл); смѣјѣмо се (Бр); трѣес кѣлѣ жѣта да ѣдсијѣмо (ШТ); грѣјѣ се (Врс); пшенице се не сѣјѣ (Ју); ѣни се смѣјѣ (Жи); сѣјѣ кромпѣре (Из);

имперфекат: ѣн се тѣмо брѣјаше на чѣсму (По); нѣјприѣ тѣ се сѣјаше (Ер); а мањѣ се сѣјаше хѣлда (Врс); сѣјѣхѣ хѣлду (Вр);

императив: па грѣ нѣге (ШТ); грѣј се с тѣм (Бољ); сѣнце угрѣ (Вр); смѣ се (Др); ѣосѣ лѣуди за пѣту (Кн); онѣ што би ѣосѣ (Д. Дуб); ѣзми обрѣ га (На); пѣ се смѣ (Лу); ѣосѣ лѣуди; ѣосѣ онѣ конѣпљѣнѣ сѣме (Дол);

радни глаголски придев: нѣјвишѣ се јѣчам сѣјѣ (Кл); ѣстѣ би се сѣјѣо лѣн (Врс); јѣ сам се насмѣјѣ (Кл); снѣјѣг завѣјѣ (По); ѣбријѣ се (Де); ка[д] се сѣјѣла конѣпљѣ (Ле); вѣма се угрѣјѣла машинѣ (Нет); мѣл'и брѣј се сѣјѣла (Врс); нѣѣ сѣјѣла; ѣосѣјѣла пасѣљѣ (Уг); мѣјка сѣјѣла (Кл); пѣ тѣ се сѣјѣло (Де); нѣти се угрѣјѣло (Го); штѣ би се ѣосѣјѣло (Го); сѣјѣло се ал' мањѣ кол'ичѣна (Врс); тѣ се сѣјѣло (Ка); пѣ се тѣ сѣјѣло (Лу); овѣ су дрѣгѣ сѣјѣл'и (Врс); ка[д] смо сѣјѣл'и жѣто (Тр); знѣм да смо сѣјѣл'и (Брѣ); нѣѣсмо нѣкат мѣ тѣ сѣјѣл'и (Трн); свејѣдно штѣ би сѣјѣл'и; ѣосѣјѣл'и би (Бо); сѣјѣл'и би свѣ вѣрсте жѣта; ѣни су сѣјѣл'и помѣло дувѣна (Бр); сѣјѣл'и мало бѣл'ѣ (Вр);

трпни глаголски придев: сѣјѣи рѣш (Лу); дошѣ нѣобријѣи (Ке); и затѣ нѣѣ ни сѣјѣио (Врс); онѣ што-ѣ ѣдсијѣно (Ју); пѣтѣви зѣвѣјѣни (По).

²¹ Глаголи II врсте били су предмет анализе у раду Вељовић 2019а: 85–100. На овом месту упутићемо на закључке који су тамо наведени, с тим да ћемо, у односу на поменути прилог, овде изложити већи број примера и проширити информације о ареалном распореду облика. Део примера овде изложен коришћен је и у поменутом раду.

У говору тутинско-новопазарско-сјеничког ареала нису бележени облици по VI врсти попут оних у говору Враке: *брѝвѝӣ/бривѝӣ*, (*о*)*брѝвѝам/ (о)бривѝам*, где је присутан прелазак из II у VI врсту, сем у императиву, где се јавља двојство облика: *брѝвѝа̄* и *брѝ*; *брѝвѝӣе* и *брѝӣе* (Петровић 1973: 220). Однос *брѝвѝӣ* – *брѝјѝем*, добијен, како претпоставља М. Пешикан, аналогијом према *кѝвѝӣ* – *кѝјѝем*, забележен је и у староцрногорским говорима (Пешикан 1965: 172). У говору Мрковића, међутим, ови глаголи у потпуности се уклапају у II врсту (Вујовић 1969: 255; 262). Однос *бријѝӣ* : *бријам*, присутан у Срему, Мачви, и у банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта (Николић 1964: 355; Николић 1966: 275; Ивић и др. 1997: 217), у нашем ареалу такође није бележен. У говорима србијанског Полимља овај глагол мења се само по II врсти (Николић 1991: 446). У говорима централне Шумадије забележена је промена по II и по VI врсти – „презент типа *бријем* (*се*) карактеристичан је углавном за она ’ерска’ села у којима доминира новија акцентуација (...) На другој страни су сва космајска, већина колубарских, а од ’ерских’ места Мраковац“ (Реметић 1985: 348). У Колубари је редовно: *брѝјем се* – *брѝј се* – *брѝјѝ* (Радовановић 2006: 312). У говорима источне Шумадије глаголи *вејѝӣ*, *грејѝӣ*, *сејѝӣ*, *смејѝӣ* у свим облицима редовно имају *е* испред *ј*, а глагол *бријѝӣ* у потпуности је пришао глаголима VI врсте (Бошњаковић 2012: 239–240). Исто је и у Рачи Крагујевачкој (Павловић 1982: 39). У говорима средњег Ибра бележена је промена по обема врстама (Божовић 2008: 281), у Левчу само по VI врсти (Симић 1972: 414), док се у говорима северне Метохије уклапа у потпуности у II врсту (Букумирић 2003: 276). У Алексиначком поморављу у употреби су облици: *брија*, *избријаа се*, *бријаѝи* (Богдановић 1987: 207), а по истој врсти мења се и у Заплању (Марковић 2000: 187).

II.1.2.2. У II врстуу потпуностисе уклапају и глаголи: (-)*ѝраӣ*, (-)*бѝјаӣ*, (-)*кајаӣ се*, (-)*дѝљаӣ*, (-)*кашљаӣ*, (-)*чѝшаӣ* (*се*), (-)*ӣрѝјаӣ*, (-)*хѝјаӣ*²²:

инфинитив: *ѝраӣ* с кѝњима (Др); тѝ је бѝло мил’йна *ѝраӣ* (Др); немѝ се *чѝшаӣ* по очѝма (По); хѝ л’ ме *хѝјаӣ* кѝ тѝтку што хѝѝш (Ле); тѝ се пѝсл’ѝ мѝрѝ *одѝљаӣ* (Ко);

аорист: *иѝѝра* с волѝвима (Дол); ѝн *ѝдеља* онѝ дрѝво (Ко); *иѝкаја се* што не рѝко (Кл); *зѝкашља се* (Ли);

презент: *јѝ* млѝго *хѝјѝем* новороѝѝнѝѝт (Ле); *јѝ* да те *не хѝјѝем* (Пож); немѝ да *се кајѝш* (Коз); мѝраш да *кашљѝш*; *кашљѝш* (Го); да *иѝѝрѝ* (Бо); сељѝк *ѝрѝ* с кѝњима (Кл); докл’ѝ ти *ӣрѝѝ* (Ка); мѝре исѝн да *ӣрѝѝ* тѝ вѝшѝ (Уг); *баѝ* нѝшто (Боб); птѝца *умѝрѝ* (Ју); тѝ жѝна *избѝјѝ* (По); нѝко нѝкѝга *не хѝјѝ* (Ју); ѝна *умѝрѝ* од стѝѝѝни (Кл);

²² Глагол *хѝјаӣ* у овом говору има значење ’волети’.

ўви'ек им понешто *недостийјѐ* (Из); оће жѐне да *йосаййрѐ* тѐмо (Бољ); *чѐшѐмо* (Го); лўди *йодрў* (Д. Дуб); што *дѐльў* нѐрот (Коз); *умйрў* (Кл); тѐ жѐнскѐ да л' *хѧјў* (Де);

императив: *йодри* онў нйву; но му је *йодри* мй кѧншй'е (Д. Дуб); *закѧшљи се* (Коч); *избѧји* му (Из); *чѐши*; ка[д]се овакѧ *чѐши*; и лй'епо *чѐши* (Вру);

радни глаголски придев: кат сам јѧ *дрѧ* (Врс); јѧ *дрѧ* са волѧвима (Из); јѧ сам *дрѧ* са дрвѧним рѧлом (Бот); *дрѧ* некй Рѧдовѧн (Бољ); *дрѧ* са дрвѧни'ем рѧлом (Нет); ѧн је нйкат не би *йоорѧ* (Д. Дуб); вѧлѧ *дойрѧјѧ* (Из); кажў *умйрѧ* и трѧжйѧ лѐба (Бал); кѧл'ко би *хѧјѧ*; нѐ би *хѧјѧла* (Леч); пѧ *се дрѧло*; с тй'ем *се дрѧло* (Кл); пѧ онѧ рѧло *дрѧло се* (Лу); свѐ *се дрѧло* са волѧвима (Бр); *орѧло се* волѧвима (Де); *йросийрѧло се* по кўћи (Боб); двѧ дѧна ти је *йирѧјѧло* (Бо); такѧ смо *дрѧл'и* (Врс); *дрѧл'и* смо (Бољ); па би мй *одѐл'ѧл'и* (Вр); бѧга ми су и дне *дойрѧјѧл'е* (Кн);

трпни глаголски придев: свѐ *йѧорѧйѧ* (Ју); *йросийрѧне* су онѧ поњѧве; нѐшто му *бѧјѧно* (По).

И у говору Враке глагол *орѧй* уклапа се у ову глаголску врсту (Петровић 1973: 219).

П.1.2.3. „Промену по II врсти имају глаголи са различитим превојним ступњем у основи ((-)звѧйй (*се*), (-)брѧйй, (-)дрѧйй, (-)йрѧйй и сл.). Ови глаголи карактеришу се присуством двојаких имперфекатских форми, грађених од инфинитивне и презентске основе“ (Вељовић 2019а: 89):

кога *звѧше* тй онѧ мѧлопри'ен?; *звѧсмо* л' мй нй на свѧдбу? (Го); како се *звѧше*; онѧ у Бѧсну кѧко *се звѧше*?; кѧко се тй *звѧше*? (Ме); нѐ знѧм како се *звѧху*, нѐ знѧм како *звѧху* овѐ Мѧрковййѐ (Вру);

зовѧше му се жѧна Хѧмйѧда; кѧко се *зовѧше* онѧ планина гѧре, нѐзнѧм кѧко се *зовѧше*, јѧ нѐ знѧм како се *зовѧше*, кѧко се *зовѧше* онѧ што је боййѧ? (Ле); кѧко се *зовѧху* то рѧни'ѐ, имѧо је нѐкѐ, кѧко се *зовѧху*, црепўље, у Орље „кльй'ет“ *зовѧху*, нѐ знѧм кѧко се *зовѧху* (Дол);

брѧсмо јѧбуке кад ўдарй грѧт;

за Ћўрђевдан тѧ *се бѐраху* онѧ јѧгљйке;

йрѧше тѧмо на чѐсму (Ке);

йѐрѧх некѐ аљйне (По); *йѐрѧху* нѐшто на вѧду тѧмо (По);

шта се *дрѧше* онѧ дй'ете? (По);

дѐрѧше нѧку кѧжу (Ко).

Приликом прикупљѧња грађе на терену Новог Пазара, забележили смо и примере: она *се звѧдййѧше* Мйлѧ (Ос); кѧко се *звѧдййў* (Ба); *йѐрадијў* некй вѐш (Бал). Ове облике нисмо пронашли у студији Д. Барјактаревййѧ, који је бележио само форме на: *-а(х)*, *-аше*, *-аше*, *-асмо*, *-асйѐ*, *-ају- бѐрѧ(х)*; *бѐрѧше*; *бѐрѧсмо*. Облик за 3. л. мн. *бѐрѧју* (Барјактаревйй 1966: 102) ми нигде нисмо потврдили. Такође, аутор не бележи напред приказану варијантност у облицима основа, а која је фиксирана у нашој грађи. Глагол *йрѧй* има форме: *йрѧ(х)*; *йрѧше*; *йрѧсмо*; *йрѧјў*; и: *йѐрѧ(х)*; *йѐрѧше*; *йѐрѧјў* (Барјактаревйй 1966:

102) – што одговара и приликама какве смо ми на овоме терену затекли, с тим да је су форме са *-j-* у облицима 3. л. мн. у нашој грађи изостале. Што се осталих говора зетско-сјеничког дијалекта тиче, располажемо подацима за староцрногорске говоре, за које М. Пешикан истиче: „У Цу сасвим преовлађује презентска основа: *берѝаг, ѡерѝаг* и сл.; једино се поред *зовѝаг* чује и *зва-*: како се *звѝше* и сл. Ово вреди и уопште за глаголе са различитим кореном у презентској и инфинитивној основи: *жњѝевѝаг, ѡлѝевѝаг, кунѝаг, кѡљаг, мѡљаг, дерѝаг* итд. У За се чешће употребљава инфинитивна основа него у Цу: *зовѝах/звѝах, ѡерѝах/ѡраѝах, берѝах/браѝах*. У Љп сам забележио и необичнији облик *зовѝше*“ (Пешикан 1965: 176). У Мрковићима се облици имперфекта глагола *звѝи* редовно образују од презентске основе *зѡваше, зѡвау* (Вујовић 1969: 263), а исте форме претежу у употреби и у говору Васојевића (СТИЈОВИЋ 2007: 176). У говорима са леве стране Ибра само је: *ѡраѡија, браѡија* (Божовић 2008: 85). Црмнички говор одликује се двојством ликова глагола *браѝи* и *клаѝи*, док *звѝи* има само форме: *звѝк, звѝше* (Милетић 1940: 459).

У осталим глаголским облицима ови глаголи граде се или од презентске или од инфинитивне основе:

инфинитив: најглавниѝе је рѡке *ѡраѝи* (Тр); како ће га *назваѝи* (Го); тѡ се нѝ би мѡгло *ѡбраѝи* (Брђ); кѡжу ће му *ѡдраѝи* (По);

аорист: *ѡира* нешто сѡра (Уг); *звѝ* ме ѡна једамѡн; више ме нѝ *звѝ*; кѡд ме *звѝ* овѡ из Врњачкѝ Бањѝ (Го); неки параѡајс *ѡбра* (Бал);

презент: да овѡ *ѡѡерѡм* (Уг); не мѡгу да *се ѡѡерѡм* (Ос); ѡѡ да *ѡѡерѡм* пел’ѡне (Го); тѡ мѡгу да *ѡѡерѡм* ја и сѡтра (Бал); дѡветоро ћебѡди да *ѡѡерѡм; бѡерѡм* и сѡт; *бѡерѡм* цвѡе (Др); *бѡерѡм* кѡмак; овѡко да *ѡѡерѡш* рѡке (Др); пѡр пѡтѡ *ѡѡерѡш* кѡла (Ра); субѡтѡм немѡ да *ѡѡерѡш* (Је); онѡ нѡј *ѡѡѡѡѡѡш* свѡдбу (Врс); *бѡерѡш* смѡк (Ка); да *се ѡѡерѡш* јѡдѡћи (Ме); сѡмо да се чѡвек *ѡѡерѡ* (Тр); да *ѡѡерѡ* и свѡ; неће ни да и *ѡѡерѡ* (Ка); *зовѡ* снаха; не мѡре да га *зовѡ* ѡменом; *зовѡ* ме; *ѡѡѡѡѡѡ* га (Кл); прѡви дѡн ме *зовѡ* (Се); *зовѡ се* белѡјка; ѡн ме *зовѡ* (Коз); свѡки дѡн ме *зовѡ*; *зовѡ* ме тѡ брѡт (Го); *ѡзабѡерѡ* свѡ бѡранѡ јуѡке (Кл); није мѡгло да *се набѡерѡ* смѡка (Ка); *бѡерѡ се* прѡвѡ јѡдна конѡпља; тѡ *се ѡбѡерѡ*; пѡсл’ѡ *се ѡбѡерѡ* (Коз); пѡ *ѡѡѡѡѡѡ* онѡ плѡтно (Кн); да *ѡѡѡѡѡѡ* нешто (Др); *ѡѡѡѡѡѡ* је пѡново (Коз); да га *ѡѡѡѡѡѡ* навр петнѡс дѡнѡ (Бољ); цѡјелу фѡмил’ију *зовѡ* зѡчеви; *ѡѡѡѡѡѡ* ме (Кл); ѡне *се зовѡ* врѡло (Вру); дѡнас да *ѡбѡерѡ* тија вргѡнѡ (Ки); ал’ они *бѡерѡ* сѡр, не *бѡерѡ* кѡмак (Ка);

императив: *ѡѡри* у лѡбицу (Це); *ѡѡри* тѡ јѡрину (Уг); дѡћи те га *ѡѡри* (Бал); *ѡѡри* рѡке (Кл); *ѡѡри* тѡ шѡље (Ка); *зѡви* на рѡчак (Дол); *зѡви* је (Че); ѡво *ѡѡѡѡѡѡри* (Из); *бѡри* онѡ белѡјку; *ѡѡѡѡѡѡри* онѡ белѡјку (Не); онѡ конѡпљу *ѡѡѡѡѡѡри* (Ер); *ѡѡѡѡѡѡри* (Др);

радни глаголски придев: и вѡш се цѡјеѡм *ѡраѡ* (Тр); *звѡ* прѡјѡн пѡла сѡта; нијесам те дѡсл’ѡ *звѡ* (Го); недељу дѡнѡ *браѡ* шљиве (Из); бѡи *брѡ* мѡл’ѡнѡ (Де); *ѡрѡла* је хаљѡне (Кл); кѡса се цѡјеѡм *ѡрѡла* (Тр); *брѡла* мрѡве (Дол); пѡ-е сирѡтиња

брала онѐ копрѝве (Врс); штã си тõ *љбрãла* (Кн); *јã* сам ти *нãбрãла*; некљ папрѝку *õбрãла*; *јã* сам *нãбрãла* (Бал); рљке сам свѐ *õдрãла* (Шн); *õдрãла* сам се (Ке); *љрãло* се *ђе* су бѝл'е рѝеке (Дуј); *љрãло* онõм перãлљкõм (Кл); тãпљт се *љрãло* (Ле); кãко се *нãзвãло* Зãјечиће (За); по чẽму се *љрдзвãло* (Прћ); *звãло* се тãпљт фѝреца (Дол); затõ се *нãзвãло* Врљјца (Вру); *љрãл'у* на Бõжић (Др); такõ се *звãл'у* (Бол); пã га *љрдзвãл'у* зѝц (Прћ); *брãл'у* тõ зѝље (Кн); кљкурѝек би *брãл'у* (Ле);

трпни глаголски придев: *звãиã* да вõдѝ рачљна (Вру); гõре *љдбрãиõ* (Врс); *звãиõ* смо на свãдбу (Жи).

П.1.2.4. Глагол (-)*ѝкãѝљ* говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице мења се само по II врсти:

инфинитив: свѐ на лãмбу *ѝкãѝ* (Де); да се мõре *изãѝкаиѝ* (По);

аорист: *изãѝка* некã канãпчãт (Не);

презент: *ѝкѝш* плãтно; *ѝкѝш* чѝрге (Коз); тõ је онõ кат *ѝкѝш* (Не); да ðпѝт *ѝкѝш* (Де); пã да *изãѝкѝш* (Бл); да *изãѝкѝ* ћѝл'им (Врс); *ѝкѝ* се каснѝѝ; од оногã да *изãѝкѝмо* (Се); тõ што ћемо да *ѝкѝмо* (Не); *ѝкљ* и рãдљ и тõ (Ос); жẽне тõ рѝшил'е да *изãѝкљ*; а овõ што *ѝкљ* (Бр); кат се *ѝкљ* ћил'ѝми (Де); у брвно што се *ѝкљ* (Дуј);

императив: пõсл'ѝ *ѝкѝ* (Дол); *изãѝки* тõ вел'ѝко (Д. Дуб); *изãѝки* ћил'ѝме; *ѝкѝ* прње, *ѝкѝ* ћѝрге (Трн);

радни глаголски придев: него се некѝ *ћãршаф изãѝкõ* (Пож); *јã* сам и *ѝкãла* (Леч); *јã* сам *ѝкãла*; тѝјã чљдã сам *ѝкãла* млõго (Бр); ðна би *изãѝкãла* онљ поњãву (Кл); кãко сам *јã изãѝкãла* јѝдне (Баг); мãјка тõ *ѝкãла* (Лу); тõ се свѐ *ѝкãло* (Дуј); *ѝкãло* се тõ (Трн); *ѝкãло* се нѝкад (Бл); свѐ се тõ *ѝкãло* (Боб); вљнено се *ѝкãло* (Леч); пõсл'ѝн тõ плãтно *изãѝкãл'у* (Вр); стãзице смо *ѝкãл'у* (Баг); *ѝкãл'у* се јãстљци вљњени; *ѝкãл'е* се поњãве (Дуј); мѝ смо *ѝкãл'е* онѝ ћил'ѝме нѝкад (Баг); на тõ су *ѝкãл'е* (Боб); от *кõзã* се *ѝкãл'е* тѝ чѝрге (Лу);

трпни глаголски придев: тõ *ѝзãѝкãно*; памљком *љдѝкãно* (Го).

Д. Барјактаревѝ наводи да овај глагол у штавичкој зони има облике: *ѝкѝм*, *ѝкѝш*, *ѝкѝ*, *ѝкѝмо*, *ѝкѝше*, *ѝкљ* (Барјактаревѝ 1966: 99), што потврђује и наша грађа. Но, облике: *ѝкãм*, *ѝкãш*, *ѝкã*, *ѝкãмо*, *ѝкãше*, *ѝкãју*, за које аутор истиче да се могу чути у новопазарској и сјеничкој зони (Барјактаревѝ 1966: 99), ми нисмо бележили.

По V врсти овај глагол мења се у говору Бјелопавлићã, а познати су и облици *чѝм*, *чѝш*, *чѝ* (Ћупић 1977: 92), који у нашој грађи изостају. У говору Враке у употреби су ликови: *ѝкãм*, *ѝкãмо* (Петровић 1973: 220), док у Ибарском Колашину функционишу два низа облика, по II и по V врсти (Божовић 2002: 86). Прилике у Горњим Васојевићима поклапају се са ситуацијом у нашем ареалу јер се глагол *ѝкãѝ* овде мења само по II врсти (СТИЈОВИЋ 2007: 198).

У говорима шумадијско-војвођанског дијалекта прилике су такође неуједначене, па се у колубарском говору јавља двојство форми – *изãѝке* и

izaiika, али само *izaiikū*. Чува се, такође и презент: *izachē*; *izacu* (Николић 1969: 55). Облици *чѐм*, *изачѐм* бележи и Д. Радовановић у говору средње Колубаре, а регистроване су и форме: *īkēm* и *īkām*; *īzaiikāla* и *īzachēla* (Радовановић 2006: 313). У говору централне Шумадије овај глагол мења се на три начина: а) однос *īkem-īkesh* покрива целу територију; б) облици презента *īkējem* (као код глагола *смејати*, *сејати*) знатно се ређе срећу; в) презент *īkām* бележен је у свега неколико пунктова (в. детаљније у: Реметић 1985: 348–350). У говору источне Шумадије, који припада смеревско-вршачком дијалекту, глагол *īkaiiti* је скоро у потпуности прешао у VI врсту (Бошњаковић 2012: 240). У Рачи Крагујевачкој најчешће је *īkēm*, *īkēsh*, *īkū/īkēju/īkēdu*, *īkēla/īkāla* (Павловић 1982: 39). У говору Драгачева, који је на територији херцеговачко-крајишког дијалекта, овај глагол скоро у потпуности се уклапа у II врсту, а облици по VI су ретки (Ђукановић 1995: 157–158), а тако је и у србијанском Полимљу (Николић 1991: 446–447). Говоре средњег Ибра косовско-ресавског дијалекта одликује промена глагола *īkaiiti* по II врсти (Божовић 2008: 281), тако је и у трстеничком говору (Јовић 1968: 131) и у Левчу (Симић 1972: 415), док се у северној Метохији јављају два низа облика (Букумирић 2003: 276). У говору Алексиначког Поморавља глагол *īkāe* има форме: *īkāem*, *īkāju/īkāvu*; нема облика *īkāam*, *īkū* (Богдановић 1987: 207). Овај глагол и у Лужници има облике *īkājem*, *īkājesh* – нема облика *īkāam*, *īkem*, *chem* (Ћирић 1983: 99). Исте прилике су и у Понишављу, где је, међутим, забележено и *chem* (Ћирић 1999: 182), што се слаже и са ситуацијом у Запаљу (Марковић 2000: 184). У говору Горе забележено је: *īkājem* – *īkāla* и *īkām* – *īkāla* (Младеновић 2001: 410). У говору Гатња овај глагол мења се по II и IV врсти (Младеновић 2013: 296).

II.1.2.5. „Глагол *zāsiaiī* такође се мења искључиво по II врсти“ (Вељовић 2019а: 92):

инфинитив: *како ћу zāsiaiī* (Је); *немо ми zāsiaiī* (Коч); *не мдре zāsiaiī* (Гр);
аорист: *дијете одма zāsīā*; *свљ нљ не засīāсмо* (По); *тудијен засīāше* (Де);
презент: *одма ћу да zāsīēm* (Це); *како да zāsīēm* (По); *ако zāsīēm*; *не мош да zāsīēsh* (Гр); *одма zāsīēмо*; *ми ти тљ zāsīēмо* (Ме); *љни љзми да zāsīū* (Го);
императив: *хāj ти zāsīi* (Ке); *zāsīi свљ* (Ру); *zāsīiше тљна* (Че);
радни глаголски придев: *zāsīō сам* (Вр); *љна ти је zāsīāла* (Го).

Форме *zāsīim*, *zāsīiish*, *zāsīi*... нисмо забележили, а нема их ни код Д. Барјактаревића (Барјактаревић 1966: 100).

У староцрногорским говорима глаголи сложени од (-)*siaiī* колебају се између II и VIII врсте, али су облици по II врсте чешћи (Пешикан 1965: 173).

Исти глагол у говору Бјелопавлића мења се само по VIII врсти (Ћупић 1977: 92).

II.1.2.6. „Глаголи на (-)сїѡѡјаїи типа усїѡѡјаїи, осїѡѡјаїи, сасїѡѡјаїи се и сл. своје облике углавном граде по II врсти“ (Вељовић 2019а: 93):

инфинитив: нїѣ лѡко у шѣс усїѡѡјаїи (Ко); а њѣ ље се сасїѡѡјаїи? (По); немѡте усїѡѡјаїи (Го);

аорист: ѡусїѡѡѡсмо свї (Че); мѡло се сасїѡѡѡсмо (Го);

презент: ѡресїѡѡїѣ кѡ кат испѡл'иш мѣтак (Кл); девѡјка осїѡѡїѣ (За); онѡ тѡнкѡ влѡкно осїѡѡїѣ; онѡ осїѡѡїѣ девѡјки (Бот); осїѡѡїѣ нам (Бо); осїѡѡїѣ ка кўћи (Вру); усїѡѡїѣмо изўтра (Ша); сасїѡѡїѣмо се (Кн);

императив: не одусїѡѡји нїкад (Ке); усїѡѡји свѡкѡ јўтро (По); усїѡѡји ујўтро (Жи);

радни глаголски придев: ѡна је осїѡѡјѡла (Ос); нїѣсмо се млѡго сасїѡѡјѡл'и (Го); жѣне нїѣсу одусїѡѡјѡл'е (Пож).

„Уочена је, међутим, тенденција ка укрштању са глаголима VI врсте типа ѡѡѡѡїи : ѡѡѡѡм, подстакнута чињеницом да су обема врстама обухваћени углавном учестали глаголи, па су бележени и облици“ (Вељовић 2019а: 93):

инфинитив: кѡко ље усїѡѡѡїи рѡно (Го);

аорист: тїпўт осїѡѡѡїше (Жи); ѡусїѡѡѡїше (Св);

презент: свѣ осїѡѡѡ некѡшено (Дол); осїѡѡѡјў свѣ (Бо); усїѡѡѡмо рѡно (Св);

радни глаголски придев: осїѡѡѡл'е су жѣне (Бо); осїѡѡѡл'е су (Бр).

II.1.2.7. „Глаголи типа ѡѡѡїѡїи, ѡроїїѡїи, ѡѡмїѡїи и сл. мењају се по II врсти“ (Вељовић 2019а: 93):

инфинитив: немѡ ѡроїїѡїи (По); немѡ ми га ѡѡмїѡїи (Ли); нећу ни ѡѡѡїѡїи (Ли);

презент: пѡсл'ѣ у онѡ уїїѡїеш (Не); да ѡроїїѡїеш онѡ (Кон); сал' ѡроїїѡїеш рѡвно (Боб); ѡроїїѡїеш онѣ жїце (Не); тѡ ѡѡѡїѣ Врсенице (За); ѡѡѡїѣ од Нѡвѣ Гѡдинѣ (Из); о-тогѡ ѡѡѡїѣ (Ју); не смїѣ да се сѡгїѡїѣ (Го); дѡнас да се ѡѡѡїѣ (Ка); ѡмѡ и онѡ жїца ље се ѡроїїѡїѣ (Не); ѡѡмїѡїѣ тѡ (Прћ);

имперфекат: ѡна је ѡѡмїѡїше (Ка);

императив: ѡроїїѡїи ѡтуд (Не); ѡѡмїѡїи (Кл); не ѡѡмїѡїи и (Уг);

радни глаголски придев: ѡѡѡїѡ и не мѡгѡ (Кн); ѡроїїѡїѡла хи (Кон); сѡмо се ѡѡмїѡїѡло (Кл); нїѣсмо ѡѡѡїѡл'и (Лу); кад би ѡѡїѡнѡл'и (Де); не би ѡѡмїѡїѡли пасўљ (Из).

Глагол мїѡѡїи : мїѡѡѣм, са променом по IV врсти, има и форме добијене аналогично према глаголима II врсте:

све ѡѡѡѡїѡсмо (Ка); да не мѡѡѡїѡеш овѡ (Го); да се тѡ мѡѡѡїѡѣ (Дол); мѡѡѡїѡи то (Жи).

Осим односа кѡѡѡїи : кѡѡѡїм функционише и заѡѡѡїѡїи : заѡѡѡїѡѣм:

заѡѡѡїѡѣ прѣдѡ от Кѡнїѡа (Гу); оно хи заѡѡѡїѡи (Дол); свѣ ѡѡѡѡѡїѡи (Вру).

Такође, забележено је и: *йозавађињџаше* се (Ту); *мѳрџл'и* да *завађињџу* *нѳрот* (Ра); *ѳни се йозавађињџу* (Жи), односно: генерѳције *йрисиџаишињџу* *дрџгѳ* (Коз).

Процес творења имперфективних глагола типа *закѳчињем*, *йомѳчињем* и сл. познају и банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта (Ивић и др. 1997: 218).

II.1.2.8. „Код глагола типа *обрџиџи*, *(-)врџиџи*, *(-)крџиџи* и сл. дошло је до уједначавања основа аналошким продором финалног консонанта презентске у инфинитивну основу (*окрџџи* : *окрџџах* : *окрџџала* и сл.), те се тако ови глаголи уклапају у II врсту“ (Вељовић 2019а: 94):

инфинитив: *немѳ* га *окрџџи* (Ле); *окрџџи* тѳ детѳнце (Ер); да би се мѳгло *обрџџи* (Ту); *немѳте скрџџи* (Жи); сви ћете *крџџи* (Ле);

аорист: *окрџџасмо се* ѳколо (Коз); *диѳете обрџџа* два три пѳт (Ер);

презент: *немѳ* да *врџџи* (Бал); пѳ га *окрџџи* (Кон); *йма скрџџи* прѳво (Леч); кога *окрџџи* (Ле); *ѳнде се скрџџи* (Брђ); *оџа пѳт скрџџи* за Пѳпе (Трн); *л'ѳџо се скрџџи* за Л'ѳпосавиће (Леч); *пѳ се скрџџи* ка Балѳњскѳј (Цв); *тѳмо се окрџџи* (Не); *крѳ лйиџи*; тѳ *нико не окрџџи* пѳжњу; на вратило *се окрџџи*; *окрџџи се* на вратило; *окрџџи се* трипѳт (Боб); *кѳт се окрџџи* тѳ кѳло; *мотѳр што йокрџџи* врџшал'ицу (Из); ис Цетѳновићѳ *скрџџи се* (Ки); *ѳде се окрџџи* (Брђ); *оѳа обрџџи* басѳке (Бо); *обрџџи* *нѳрот*; *пѳћѳ* да ми се *обрџџи* *оџако шѳма* (Нет); *јѳдно обрџџи* (Д. Дуб); *обрџџи се* *колѳче* (Ост); *вѳда жѳѳџи* (Бољ); *посл'ѳ се мй врџџи* (Ков); *пѳсл'ѳ скрџџи* *дѳсно* (Ки); *код оѳе рйѳке* *скрџџи* (За); *порет ѳѳјнѳ кѳћѳ* *ѳне то врџџи* (Бо); *не смйјѳ* да *се обрџџи* (Вру); *не врџџи* Л'ѳшевићи (Леч); да *крџџи* у шкѳлу (Ле);

императив: *обрџџи* *оѳе* *прѳде* (Вру); *обрџџи* *ме* *кол'ко* *гѳј* *хѳј* (Жи);

радни глаголски придев: *мѳло обрџџи* (Бољ); *врџџи се* *нѳзѳт* (Ра); *пѳ га окрџџи*; *окрџџи* *те* (Трн); *окрџџи се* (Вру); *йрѳврџџи* *је* *тѳ* *ка* *плѳк*; *тѳ-ѳ йрѳврџџи* *зѳмл'у* (Д. Дуб); *јѳднйм аранѳм тѳ би йокрџџи* *и* *врџшал'ицу* (Из); *уйлѳџи* *и* *то у* *ѳѳнац* (Коч); *обрџџи* *'е* *би се* (Бољ);

трпни глаголски придев: *сѳѳ йрѳврџџи* (Жи).

Наслеђени однос основа задржан је у мањем броју примера:

инфинитив: *окрџџи се* (По);

радни глаголски придев: *тѳј* *што се окрџџи* *ѳвѳчѳ* (Бољ); *изокрџџи* *оѳе* *л'ѳѳѳѳ* (По); *пѳ тѳсе* *такѳ крџџи* (Др); *млѳдй се* *љѳди окрџџи* *'и* *дрџгѳм* *живѳту* (Пож); *окрџџи* *'и* *је* (Бал).

У говору Враке глаголи типа *међџи*, *йрѳврџџи* прѳлазе у II врсту (Петровић 1973: 222). У Горњим Васојевићима присутно је такође двојство форми (Стијовић 2007: 197). У Паштровићима је бележено: што ћу *међџи* *тѳ* *љѳде*; *ниѳсмо мймеђџи*; *йрѳврџџи* *сѳма* *сѳѳ*. Изузетно, јавља се и: *ђѳ^аолу* *ћемо се врџџи* (*иши*) *тудйѳ* (Јовановић 2005: 412). У говору Мрковића глаголи *зиђџи*, *зиђем* и *лйиђџи*, *лйиђем* прѳшли су из V у II врсту због једначења инфинитивне и презентске основе под утицајем презента (Вујовић 1969: 262). „У нашој зони, међутим, глагол *зидаџи* опстаје унутар наслеђеног типа осно-

ва, и то без аналошког продора гласа *-ћ-*, па је увек: *зидати*, *зидам*, *зидасмо*... Код глагола *лийтиати* уочава се варијантност, па је бележено и *лићати* и *лийтиати* : *лићѣ*“ (Вељовић 2019а: 95). Однос *мећати* : *мећем*, *глоћати* : *глоћем* функционише и у банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта (Ивић и др. 1997: 215).

„Глагол *(-)срѣяти* / *(-)срѣћати* такође има двојаке форме у облицима који се граде од инфинитивне основе: сви ће *се срѣћати* (По); нијесмо *се ни-*кат *срѣћал’у* (Дол); нијкако *се нијесу срѣћал’у*; *срѣћал’у* (Кон); ми смо *се највише срѣћал’у* (Леч); и: морали су *се срѣшати* неђе (Бал); *срѣшала* је домовина (По)“ (Вељовић 2019: 95).

Д. Барјактаревић наводи само: *мећати*, *срѣћати*, *крѣћати* (Д. Барјактаревић 1966: 98).

„У облицима презента осим облика *срѣћем*, *срѣћеш*, *срѣћѣ*...који су обичнији, бележене су и форме: *срѣћа* хи данас (Д. Дуб); посл’е *срѣћа* домовина (Ер); *срѣћамо* је (Ков); настале као резултат укрштања са глаголима VI врсте“ (Вељовић 2019а: 95).

Исти однос функционише и у говору Горњих Васојевића (Стијовић 2007: 197).

II.1.3. Глаголи III врсте

Имајући у виду да је о односу I и III врсте било речи у одељку о гаголима I врсте, овде наводимо само глаголе који се према типу промене обично сврставају у III Белићеву врсту. Код ове групе разматрамо првенствено облике инфинитива, аориста и радног глаголског придева, где се код појединих глагола јавља двојство ликова, односно паралелно функционисање како облика по I тако и форми по III врсти.

II.1.3.1. У тутинско-новопазарско-сјеничком говору већи је број глагола који своје облике граде само или претежно по III врсти.

Од глагола *(-)крѣнути* (*се*) бележени су само облици по III врсти:

инфинитив: кад ћете *крѣнути* (По); мбрате *се окрѣнути* (Уг); овѣмо ћете *скрѣнути* (Жи);

аорист: ђдма *се тѣ крѣну* (Лу); гѣре је *окрѣну* (Коз); ја *се окрѣну* (Не); *крѣнуше* да бежѣ (Пож); валѣ *се крѣнуше* (Ле);

презент: ја *нећу да крѣнем* (Го); у пѣт сѣти *крѣнем* (Не); да *окрѣнем* л’ѣп (Кн); да *окрѣнем* маѣло пѣжњѣ (Брћ); на крај с волѣвима *окрѣнеш* (Тр); кат *окрѣнеш* (Уг); три пѣт га *окрѣнеш* (Трн); кат *се крѣне* гѣре ка шкѣл’и (Тр); *крѣне* на пѣјац (Ер); док онѣ зрѣно *крѣне* (Кн); свѣ *крѣне* са нѣма (Тр); Џингис *се окрѣне* (Кл); мѣре да *се окрѣне* на грѣбље (Шт); на хѣир да *окрѣне* (Шт); он те три пѣт *окрѣне*; *окрѣне* се према вѣтру (Трн); ѣна сѣмо *окрѣне* лѣђа (Вру); фѣрму јѣчѣ да *ѣокрѣне* (Баг); да *се ѣокрѣне*

питање (Пож); што *крѣнеїше* ође (Ос); сáмо *скрѣнеїше* дѣсно; пòсл'ѣ јòпѣ *скрѣнеїше* дѣсно (Дуј); ђе ви треба да *скрѣнеїше* (Тр); л'ї'евò да *скрѣнеїше* (Бо); пá се *окрѣнеїше* ту (Уг);

императив: ѱвечѣ *крѣни* тѣ òвце (Лу); *крѣни* за Пѣћ (Кон); тамàн *крѣни* да вельá (Кн); *крѣни* кòло да крѣнѣмо (Бољ); òн *окрѣни* пушкy (Ки); *окрѣни* испод јáрма (Кл); онò *се окрѣни* око ногѣ (Кн); òне *се окрѣни* нàопáко (Др); *окрѣни* хи стрáнòм (Боб);

радни глаголски придев: и òндá *крѣнуò* (Бољ); *крѣнуò* нѣђе (Ки); што је *крѣнуò* (Пож); òн *окрѣнуò* (Ле); ту је тò *крѣнуòло* (Пож); тò-е код свáкога *крѣнуòло* (Ер); у томѣ *се тò окрѣнуòло* (Трн); сáт *се*, ми се чинї, *окрѣнуòло* (Це); пòсл'ѣн је тò *їокрѣнуòло* дрyк-шѣ (Ју); кат су *крѣнул'и* за Македòнију (Нет); *крѣнул'и* да идy гòре (Бл); *крѣнул'и* су (Бо);

трпни глаголски придев: тò је *їокрѣнуòїо* (Ке); *їокрѣнуòїо* питање (Ли).

Нема о блика (-)к*реїшо*(х), (-)к*реїше*, (-)к*реїшосмо* у аористу. И Д. Барјактаревїћ наводи само форме са -ну- (Барјактаревїћ 1966: 103).

II.1.3.2. Глаголи типа *зїнуїї*, *їрѣїнуїї*, (-)їòднуїї, бòцнуїї, шáшїнуїї и сл. такође своје облике граде само по III врсти:

инфинитив: пá *їлáнуїї* кá бáрут (Шт); тò ће *їоїòднуїї* (Жи); òна ће *шáшїнуїї* (Ле);

аорист: а јá *сїрѣкну* (Жи); а онá га *òрмну* (Ра); *ћyхнy* ме (Трн); *свїїнy* бáш кò онò жарòвнїце (Дуј); огл'едáлом *свїїнy* мѣне (Тр); òн *свїїну* (Шт); ни не *їрѣїнуше* (Кл); òни сáмо овакò *зїнуше* (Бл);

презент: јá *їїїнѣм* (Кл); *брїнѣм* (Бал); нѣћу ни да *мрòднѣм* (Ков); *кљyкнѣм* онò (Д. Дуб); да ти *шáїнѣм* нѣшто (Вру); кат *чyчнѣм* (Жи); да *їрѣхнѣм* врѣће от усивáча (Из); овáмо ко *мрòднѣш* (Ју); *зáїнѣш* дòље (Д. Дуб); *кл'yкнѣш* посл'ѣн òнде (Д. Дуб); не смїѣ нїко нїкут да *мрòднѣ* (Лу); òн како је *нáїнѣ* (Ос); да *шáшнѣ* (Бо); овá *хáкнѣ* да бежї (Кл); пá *се одмѣїнѣ* (Кл); да *с-оглѣднѣ* исáн; ако *се дїрнѣ* нѣђе (Вру); онá његòву крѣв *л'їзнѣ*, а онá *л'їзнѣ* његòву крѣв (Прћ); да *мрòднѣмо* (Трн); *скòкнѣмо* зáчас дòл'е (Из); *їрѣхнѣмо* онò (Ер);

императив: *їрòїни* чyњак; тї *їрòїни* чyњак (Трн); *їрòїни* (Вру); òна *зáїни* y рyку (Ос); пá *ћyхни* човѣка (Трн); *їљyни*, *їљyни*; *їљyни* онáмо (Бр); посѣн *їрѣмѣїни* нòгу (Де); сáмо *їлáкни* тò (Бал); òн тек *бòцини* га испод хѣбета (Вру); онò куд онò *їрѣхни* (Ки); пá *се їрѣхни* (Вру);

радни глаголски придев: *їрòїнуо* нáјпри'е (Ју); јѣс не *мрòнуо* се (Ер); *нáїнуо* чарáпу нá очи (Лу); а онá га *òрмнуо* (Ра); ономѣ *їљyнуо* у л'їце (Кл); пá је *їоїòнyò* (Нет); јá би *шáшнула* (Трн); јá *зїнула* (Ле); ђе су овò *грòхнул'е* овѣ кyће (Туз);

трпни глаголски придев: тáмо је вáьда *мрòнуїїо* (По); енѣ га тáмо *зáїнуїїо* (Ко).

II.1.3.3. Исто важи и за глаголе типа *їомѣнуїї*, *їоглѣднуїї*, *зòвнуїї*, *мáх-нуїї*, (-)м*їнуїї* и сл.

инфинитив: да је мбр̄аш *йомѣнуѣи* (Ју); и нѣѣ дѣ *йомѣнуѣи* (Д. Дуб); п̄а љу *ја нѣѣ намѣнуѣи* (Гу); *ја љу га зѣвнуѣи* (Вр);

аорист: *ја му м̄ахну* (Ле); *ѣн р̄азмѣну* (Нет);

презент: св̄аки д̄ан га по једам̄а *зѣвнѣм* (Ка); да нѣкѣг *зѣвнѣм* (Ра); *йогл'ѣднѣм* на т̄у тер̄асу (Ков); кат *йогл'ѣднѣм* ов̄а тел'евѣзѣр (Ка); *ја клѣснѣм* брзинѣм (Вру); да и *зѣвнѣш* (Лу); да ме *зѣвнѣш* љ̄јаче (Го); *зѣвнѣш* нѣкѣга (Бр); *кѣга гѣј зѣвнѣш* (Се); да *размѣнеш* Б̄аре; нѣм̄а да и *размѣнеш* (Тр); ов̄у п̄рв̄у к̄уђу *размѣнеш* (Ос); *размѣнеш* (Баг); м̄ало *размѣнеш* онѣ с̄ѣно (Леч); што *размѣнеш* мѣст (Из); *йогл'ѣднѣш* (Ос); кат *йогл'ѣднѣш* он̄амо (Нет); *йомѣнеш* дв̄а-трѣ п̄т (Леч); нѣси мѣгѣ м̄лѣго да *зѣвнѣш*; *зѣвнѣш* педесѣт-шѣсѣт к̄уђа (Ју); *ѣн га зѣвнѣ* (Кл); да те *зѣвнѣ* на мѣбу (Д. Дуб); *зѣвнѣ* девѣјке (Трн); П̄ѣжега кат *се размѣнѣ* (Се); да *размѣнѣ* (Вру); *зѣвнѣмо* кѣм̄шиплук (Д. Дуб); др̄уга Тѣта *сѣомѣнѣмо* (Бѣл); вѣл̄ама *ускр̄ајнѣмо* сл̄аму (Бр); *јѣдну к̄уђу размѣнѣше* (Баг); ов̄у к̄уђу *размѣнѣше* (Уг);

императив: понѣшто *йомѣни* (Трн); *оѣомѣни* да извр̄ши онѣ што је рѣкѣ мѣни (Кл); *јѣдан Нѣмац йогл'ѣдни онѣга, йогл'ѣдни онѣга* (Врс); *йогл'ѣдни* к̄ака сам (Лу); *звр̄кнѣи* му ѣко (Вру); *зѣвни* порѣдицу (Трн); онѣ *йѣсни* (Ки);

радни глаголски придев: што сам га п̄рѣ *найомѣнѣу* (Леч); нѣко *зѣвнѣу* мѣбу (Из); к̄арабит му *йр̄снѣуѣ* очи (Кн); т̄у учѣи и *м̄ахнѣу* (Уг); *размѣнѣу* сам ве ов̄амо (Де); сн̄аша би је свѣ *зѣвнѣла* (Коз); овакѣ му *м̄ахнѣла* (Тр); *йомѣнѣло* се (Цв); ѣко му *звр̄кнѣло* за Зѣљку (Вру); *б̄уќнѣло* свѣ да се идѣ (Ју); што смо н̄ајп̄рѣ *йомѣнул'и* (Тр); ов̄и *б̄уќнѣл'и* (Ју); п̄сл'ѣ су ме *зѣвнѣл'и* (Кл); *скр̄ајнѣли* нѣкат нѣсмо (Вру); *размѣнѣл'и* смо се т̄у (Леч);

трпни глаголски придев: *йомѣнѣѣи* (По); *скр̄ајнѣѣи* (Бр).

II.1.3.4. Најзад, глаголи (-)вр̄нуѣи, (-)св̄ануѣи, (-)с̄амнуѣи, (-)м̄р̄кнуѣи, (-)иш̄нуѣи своје облике такође граде по III врсти:

инфинитив: *йѣсто йрѣвр̄нѣи* (Из); нѣму ље *се см̄р̄кнѣи* (По); ал' да л' љеш *ос̄амнуѣи* (Гу);

аорист: *свр̄нѣше* т̄унаке (Вру); *осв̄анѣше* код н̄ас (По); *зам̄р̄кнѣше* (Бл);

презент: *ја љу да се вр̄нѣм* (Вру); с̄амо да *се йрѣвр̄нѣш* (Гу); да га *йрѣвр̄нѣ* (Трн); да *йов̄р̄нѣ* д̄ушу фамѣл'и (Бо); *вр̄нѣ се* (Кон); он̄у нѣј те *вр̄нѣ* (Ков); да *свр̄нѣмо* ѣде (Гу); п̄дново *йрѣвр̄нѣмо* (Ер); *свр̄нѣмо* у Бѣ'ел'ѣ Вѣде (Кл); с̄амо *йзвр̄ну* се н̄азад дѣл'е (Прѣ); *осв̄анѣ* и цѣлу нѣћ (Тр); *одвр̄нѣ* Л'ѣшевиѣи т̄амо; кад *одвр̄нѣ* у б̄аште; кад *не одвр̄нѣ* (Коз);

императив: *йрѣвр̄ни* к̄апу (Нет); п̄а јѣј *нав̄р̄ни* вѣду (Бр); *ѣн се йрѣвр̄ни* (Лу); *одвр̄ни* рѣѣку (Це); *осв̄ани* у сл̄аму; и у тѣмѣ *св̄ани* (Тр); *не ос̄амни*; *с̄амни* ѣде ка Туѣину (Д. Дуб); докл'ѣ *се с̄амни* (Лу); он̄а стоѣца *се йрѣвр̄ни* (Вру); *йрѣвр̄ни се*; *ом̄р̄кни* (Гу); *йрѣвр̄ни* (Трн); *нав̄р̄ни* цанд̄ари (Ју); *зам̄р̄кни* (Де); т̄у *зам̄р̄кни* на љѣдѣну; *ом̄р̄кни* у Поз̄ар (Д. Дуб); и *ош̄ини* тѣ дѣѣте; *ѣпѣт га ош̄ини* (Вру);

радни глаголски придев: дѣље *одвр̄нѣу* вѣду (Шт); *йрѣвр̄ну* се трактор; нѣѣ *се йрѣвр̄нѣу* (Коз); *йрѣвр̄нѣу* пуштаѣиу (Вр); не *йовр̄нѣло се* (Ле); т̄у би ти *осв̄анѣл'и* (Лу); посѣн *се вр̄нѣл'и* (Се); *ом̄р̄кнѣла* би т̄у (Го); да л' *се вр̄нѣла* да л' се нѣѣ; зн̄аш к̄ако *се йовр̄нѣла* (Гу); код нѣ да сте *свр̄нѣл'и* (Жи); т̄у су *свр̄нѣл'и* (Ле).

Једино глагол (-)мркнути може имати облике радног глаголског придева и по I врсти: ту би *омркнули* (Д. Дуб); *није замркнула* (По).

II.1.3.5. Поједини глаголи осим по III своје облике могу градити и по I врсти. Дублетне форме се притом могу јавити у инфинитиву, аористу, радном глаголском придеву и трпном глаголском придеву, с тим да постоје разлике у обиму варијантности код појединих група глагола, што ће се у анализи која следи и показати.

II.1.3.6. Глаголи на (-)гинути и (-)кинути све облике осим аориста граде по III врсти. У аористу су, међутим, сасвим обични и подједнако фреквентни и облици по I и по III врсти:

идгину, сйн ми *идгину* (Ме); један *идгину* (Го); сйн ми *идгину* (Д. Дуб); готво *идгину*; ал'и он *идгину* сирџма (Ос); свѣ *идгинуше* от колѣ (Кн); *изгинуше* Нишифорџвићи (Прћ); *идгинуше* замѣло (Го);

она што *идгибе* у Пазѣр (Ка); те *идгибе* ђиџенѣ на саму чѣку (Прћ); *идгибе* у сѣбраџѣ (Ли); *изгѣбосмо* живи од вруџинѣ (Го); *изгѣбоше* кѣњи приѣтељски (Д. Дуб); овомѣ *изгѣбоше* кѣњи (Дол);

скину од десѣт хѣљадѣ (Кн); *ирѣкину* (Ос); *скину се* невѣста с кѣња (Ли); пѣсѣ *скину се* (Вру); *скинусмо* је с кѣња (Ђер); *скинуше* ти цѣпил'е (Цв);

ја ова *оѣкидо*; *оѣкидо* га (Бал); што *не скиде* то чѣзѣма (Го); *скидоше* му кѣжу (Че); *скидоше* онѣ (Не).

У говору Горњих Васојевића (Стијовић 2007: 198) и у Враки (Петровић 1973: 220) такође се јавља двојство аористних ликова.

Остали облици граде се по III врсти:

инфинитив: што нећемо један *идгинути*вде (Бо); *скинути* му тѣпе (Врс); ту ће *изгинути* (Прћ);

презент: да *гинѣм*; кѣки да *гинѣм* (Ков); да га *ирекѣнѣм* у жѣђ (Не); *ирекѣнем* двѣ нѣза (Ле); да им *скинѣм* с врата (Из); ту *скинѣм* онѣ димѣ (Тр); *скинѣш* кѣјмак (Ка); кад *скинѣш* (Гр); кад *оѣкинѣш* (Бал); *скинѣ* му ону пѣвлаку (Ки); пѣ посѣ *скинѣ* то (Вру); злато да *скинѣ* (Кл); ни да *скинѣ* (Бал); гѣла да *се скинѣ* (Лу); да *се скинѣ* тѣрет (Бл); ако *идгѣнѣ* (Врс); мѣж ми *идгѣнѣ* (Гр); *гѣнѣ се* и онакѣ (Кн); да ми *гѣнѣ* вѣјска (Из); дѣста и онѣ *гѣну* (Бо); ѣне *угѣну* (Кл); свѣ *изгѣну* у сѣдар (Тр);

императив: двѣс пѣстѣ хѣм *угѣни* (Гу); пѣсл'ѣн *скини* то (Ер); *скини* самѣр (Кн); *оѣкини*, Зѣро (Бал); *оѣкини се* пѣс (Бо);

радни глаголски придев: ова што-е *идгѣнуо* (Лу); сѣл' он *идгѣнуо* (Бо); чѣвек *идгѣнуо* (Кн); он је *идгѣнуо* у рѣт; *идгѣнуо* у Црну Гѣру (Уг); ѣтац им је *идгѣнуо*; *идгѣнуо* бѣо; Ал'ександар *укѣнуо* и четвртѣну; да си *ирекѣнуо* (Нет); тѣт *се ирекѣнуо* пѣт (Нет); готѣво му нѣс *оѣкинуо* (Вру); тел'ѣфѣне *укѣнуо* (Гу); жѣна што ми је *идгѣнула* (Кл); замѣло *идгѣнула* (Уг); *оѣкинула* (Гр); бѣвшѣ Југослѣвија *укѣнула* (Нет); јѣш и је *идгѣнуло* (Гр); дѣјѣте *идгѣнуло* гѣре (Ки); *идгѣнуло* је ѣѣ десѣтѣну (Бо); *није*

је *ѿрекѣнуло* (Ков); *пѣсл'ѣн се ѿрекѣнуло* (Це); шестѣрица *ѿогѣнул'и*; *ѿогѣнул'и* око девѣјкѣ (Врс); *тѹ су изгѣнул'и* млѣго (Боб);

трпни глаголски придев: *мѣло ѿрекѣнѹѣмо* (Бу); *тѣ је ѿрекѣнѹѣмо* (Прћ); *свѣ укѣнѹѣмо* (Кн); *тѣ је свѣ сѣд укѣнѹѣмо* (Гу).

П.1.3.7. Глагол *ѿочѣѣ* презентске облике гради по III, а инфинитивне по I врсти:

инфинитив: *хѣће ѿочѣѣ* (Жи); *ѿочѣће* (Кл);

аорист: *ѿочѣ* *прѣчат* (Го); *ѿочѣ* *прѣчат* (Кл); *ѿдчѣ* *да прѣчѣш* (Го); *кат ѿдчѣ* *кѣса* (Др); *ѣн ѿдчѣ* *овѹ прѣћу* (Пож); *ѣн ѿдчѣ* *да прѣчѣ* (Го); *пѣ ѿочѣсмо* и за попѣве и за хѣце (Кн); *шурѣѣје ѿочѣше* *да се љѹтѹ* (Бољ); *ѣни ѿочѣше* (Кн); *пѣсл'ѣнке ѿочѣше* (Це); *пѣслѣн ѿочѣше*; *мѣне ѿочѣше* *овѣ онѣ* (Не);

презент: *пѣсл'ѣ јѣ ѿдчнѣм* (Трн); *трѣбѣ да ѿдчнѣ* *да пѣѣ* (Гр); *ѿдчнѣ* *да цирѣкѣ лѣнац* (Шт); *доклѣне ѿдчнѣ* *да кѹкѣ* (Вру); *ѿдчнѣ л'ѣс* *да пѣдѣ* (Гу); *прѣвѣ ѿдчнѣ* *Цветнѣце* (Лу); *ѿдчнѣмо* *да бежѣмо* (Прћ); *кѣсно ѿдчнѣмо* (За); *ѿдчнѹ* *да пѣлѹ* (Кл); *што ѿдчнѹ* *у шкѣлу* (Брћ); *не смѣјѹ да ѿдчнѹ* (Прћ); *ѣни ѿдчнѹ* *да рѣдѹ* (Из); *ѣни ѿдчнѹ*; *ѿдчнѹ* *да дѣвѹ га* (Уг);

императив: *ѿдчни* *тѣ њѣјзи* (Др); *зѣѿдчни* (Че);

радни глаголски придев: *ѿдчѣ* *да шѣрѣ* *ислѣм* (Кл); *ѿдчѣ* *да рѣдим*; *јѣ сам ѿдчѣ* *тѣ да прѣвѣм* (Кл); *ѿдчѣ* *грѣт* (Кн); *Мѹрат је Рѣбрѣња нѣјпрѣѣ ѿдчѣо* (Бал); *кѹћу ѿдчѣо* (Не); *ѿдчѣла* *музѣка*; *кѣсно ѿдчѣла* (Врс); *јѣ сам ѿдчѣла* (Уг); *ѿдчѣло* *тѣ да се узѣмѣ* (Др); *тѣ је ѿдчѣло* *пшеница* (За); *сѣд је ѿдчѣло* (За); *кад је ѿдчѣло* (Не); *тѣ је кѣсно ѿдчѣло* *тѣ вѣшѣри*; *ѿдчѣло* *је тѣ бѣло* (Пож); *вѣш сѣт се ѿдчѣло* *мѣло* (Бо); *отѣдѣ је пѣтл'ѣ ѿдчѣло* (Кл); *тѣ је тѣк ѿдчѣло* *каснѣјѣ* (Леч); *ѿдчѣл'и* *нѣшто да брѣјау* (Др); *пѣсл'ѣн смо ѿдчѣл'и* (Туз); *бѣл'и ѿдчѣл'и* (Це); *онѣ ѿдчѣл'и* *су* (Бот); *ѿдчѣл'и* *вѣшѣри* (Леч);

трпни глаголски придев: *чѣтрѣс прѣвѣ нѣкѣко ѿдчѣѣмо*; *одѣвдѣ ѿдчѣѣмо* (Прћ).

Иако је забележено неколико инфинитивних облика по III врсти: *ѣће ѿдчнѹѣ* *да рѣдѣ*? (По); *хѣћеш ми зѣѿдчнѹѣ* *овѣ* (Ту), *ѣви облици на испитиваном ареалу нису обѣчни*. Аорист типа **ѿочнѹше*, *односно радни глаголски придев *ѿочнѹо* нису бележени. Исто стање је и у говору Врѣке (Петровѣћ 1973: 218).

П.1.3.8. Наведено важи и за глагол (-)сѣѣѣѣ, *којѣима двојѣке облике инфинитива*, при чѣму доминирају ѣни по I врсти:

тѣ мѣжеш сѣѣѣѣ *тѹ мѣло* (Жи); *цѣѣѣѣн ѣе ѿсѣѣѣѣ* (Бал); *ѣн ѣе ѿрѣсѣѣѣѣ* (Ко); *кол'ко мѣреш ѿсѣѣѣѣ?* (Ту); *хѣћеш ѿсѣѣѣѣ* *коѣ дѣн?* (Ту); *нѣће ми ѿсѣѣѣѣ* *пѣрѣ* (По); *сѣсѣѣѣѣ* (Кл); *ѣни ѣе се рѣсѣѣѣѣ* (Бал); *сѣѣѣѣ* *тѣ свѣ тѹ*; *ѿсѣѣѣѣш* *жѣва* (Кл); *ѿрѣсѣѣѣѣ* *кѣша* (Ко);

кол'ѣко тѣ мѣжеш сѣѣѣѣѣ (Ер); *нѣће сѣѣѣѣѣ* (Ту); *мѣжеш* *ѿсѣѣѣѣѣ* *мѣло* (Бал); *ѿрѣсѣѣѣѣѣ* *брѣзо* (По).

Облици аориста овог глагола по III врсти ((-)сїѿну(x), (-)сїѿнуше) нису обични – забележено је свега неколико облика²³: сїѿнусмо ту ма̀ло (Бал); свѣ ми сїѿнѹ (По). У овом глаголском облику, међутим, у равноправној су употреби два низа облика, са проширењем -д-: (-)сїѿѿдо(x), (-)сїѿѿде, (-)сїѿѿдосмо... и краће форме: (-)сїѿѿ(x), (-)сїѿѿ, (-)сїѿѿсмо:

те осїѿѿдо (Се); ја осїѿѿдо ту сѿм; ја осїѿѿдо да чѹвѿм ѿфце; штѿ му ѿсїѿѿде? (Го); сїѿѿде ѹзѣ мѣне (Бл); ѿсїѿѿде и дѿн дѿнас тѹ; ѿсїѿѿде дваес двїѣ гѿдине (Ђер); и такѿ и ѿсїѿѿде (Из); ѿсїѿѿде сѿма; да јѣдна нѣ осїѿѿде (Пож); ѣ сїѿѿдосмо? (Вру); ѣ сїѿѿдосмо? (Дол); вѿлѿ осїѿѿдосмо му дѹжни; ѣ сїѿѿдоше (Бал); осїѿѿдоше му; пѿ осїѿѿдоше пѣторѿ децѣ (Ле);

ѿсїѿѿ сѿма (Шт); пѿ одѹсїѿѿ (Тр); тол' ѿкѿ ми је ѿсїѿѿ нешто жѿо; кѿхва ѿсїѿѿ (Ђер); дѿбро јѿј и пѿмѣт ѿсїѿѿ (Лу); а тѿ ми сѣстра ѿсїѿѿ; ѿн ѿсїѿѿ тѿмо да зїѣвѿ; тол' ѿкѿ ми тѹ Стѿју ѿсїѿѿ жѿо; тол' ѿкѿ ми је ѿсїѿѿ нешто жѿо (Го); сѣстра ѿста; ма̀ло ѿсїѿѿ (Ле); мї осїѿѿсмо сирѿмѿси, ја и жѣна осїѿѿсмо у кѹћу (Де); осїѿѿше на јѣдно дїѣте (Го); четвѿро децѣ осїѿѿше (Бал); осїѿѿше му свїѣе и кокѿшке (Ос); осїѿѿше девојке (Пож); те му осїѿѿше трѿѣ децѣ (Се); осїѿѿше с ѿм (Тр).

Ликови са проширењем обичнији су од краћих онда када се глагол употребљава без префикса.

Облици радног глаголског придева граде се по I врсти:

ја осїѿѿ ѿде сѿм (Де); ја осїѿѿ; дѿл'е је осїѿѿ (Кл); да нѣ би осїѿѿѿ (Ка); ѿн је осїѿѿѿ; ѿн је бїо осїѿѿѿ на занѿт (Из); сѿмо јѣдан је осїѿѿѿ (Врс); осїѿѿѿ тѿ мѣтак (Уг); несїѿѿѿ му је сїн (Ки); сѿт се са тѿм расїѿѿѿ тѿмо (Коз); ѿна осїѿѿѿла удовїца; тѿ крѿља осїѿѿѿла (Брђ); ѿна би осїѿѿѿла на кѿнак (Из); осїѿѿѿла му жѣна и дїѣте (Ју); тѿмо су му осїѿѿѿла тѿ жѣна и тѿ дѣца (Леч); штѿ би да сам осїѿѿѿла (Ос); осїѿѿѿла за Блѿжа (Го); којѿ су осїѿѿѿла; ѿна би мрѿтва тѹ осїѿѿѿла (Лу); ја сам такѿ ѿрїсїѿѿѿла (Бл); нїѣ ѿрїсїѿѿѿла (Ков); ѿдмѿ је усїѿѿѿла (Кл); и тѿ је сїѿѿѿло (Го); осїѿѿѿло је такѿ до кїјѿмѣта (Врс); двїѣ кѹће осїѿѿѿло (Ки); шеснѿес је осїѿѿѿло (Врс); пѿ нѣ би осїѿѿѿло клѿс (Др); по двѿѣ трѿѣ осїѿѿѿло (Кн); осїѿѿѿло ти пѿрѿ (Ју); дїѣте осїѿѿѿло у рѹке (Бр); пѿсл'ѣ осїѿѿѿло (Кл); да је бар штѿгођ ѿза ѿѣга осїѿѿѿло (Лу); шѣсторѿ децѣ осїѿѿѿло (Коз); и ѿнѿ што-е осїѿѿѿло (Из); и кѿко је насїѿѿѿло ѿвѿ ѣубре вештѿчкѿ (За); нїсам ни ја знѿо кѿко је ѿосїѿѿѿло (Бу); кѿко је ѿосїѿѿѿло тѿ прѣзїме (Нет); нѣшто засїѿѿѿло (Леч); ѿно ми несїѿѿѿло (Го); несїѿѿѿло ми га-е (Врс); тѹ су му осїѿѿѿ'ѿ некї сїнѿвци (Врс); нѣкї су осїѿѿѿ'ѿ тѹ по Сенїци; осїѿѿѿ'ѿ стѿрї сѿмо (Баг); осїѿѿѿ'ѿ су ѿни; свѣ ѿвї стѿрї осїѿѿѿ'ѿ (Се); што су осїѿѿѿ'ѿ бїл'ѿ и (Кл); пѿ су одусїѿѿѿ'ѿ (Кл); кат су несїѿѿѿ'ѿ волѿви (За); ѿд јѣднога крѿви насїѿѿѿ'ѿ (Баг); тѿ ѿосїѿѿѿло ѿвї ѿз Орѿша (Вру); кад би се сасїѿѿѿ'ѿ ѿ слѿви (Кн); што смо се расїѿѿѿѿи (Бл); да би ѿїсїѿѿѿ'ѿ (Пож); ѿни да су ѿрїсїѿѿѿѿ'ѿ (Врс); осїѿѿѿѿ'ѿ тѣ трї шѣѣрке (Прђ); осїѿѿѿѿе су ми кѿсти у конѿпљу (Го).

Презент и императив граде се по III врсти:

²³ О односу дужих и краћих форми аориста глагола (-)сїѿѿѿѿи у стандардном језику в. Ђуровић 2010: 447–455.

презент: рѣкѡ да *сѣиѣнѣм* мѣло (Ка); не мѡгу да *сѣиѣнѣм* на сѣѣна (Д. Дуб); *осѣиѣнѣм* ја ѱ гости; ако *осѣиѣнѣм* бес тѣ вѣрѣ (Кл); *ѣресѣиѣнѣм* (Го); да *се расѣиѣнѣм* са њѡм (Бл); кат *усѣиѣнѣш* у једанѣс (Цв); дѣпло вѣшѣ *сѣиѣнѣ* (Нет); л' ѣпо *сѣиѣнѣ* онѡ повѣсмо (Гр); нѣѣ да *осѣиѣнѣ*; *осѣиѣнѣ* ѱ гости (Врс); ко *осѣиѣнѣ* планѣнка (Трн); *осѣиѣнѣ* вѡда (Кл); хо л' тѣ да ти *осѣиѣнѣ* пѣмѣт (Бо); и тѡ *осѣиѣнѣ* (Брђ); *осѣиѣнѣ* сѣмо онѡ влѣкно; свѣ онакѡ *осѣиѣнѣ* (Коз); *осѣиѣнѣ* брес спѡразѣма (Из); сѣмо *осѣиѣнѣ* јѣдно (Баг); овѡ да ти *осѣиѣнѣ* за ѱвѣк (Нет); *осѣиѣнѣ* држѣва бе-зѣкѡна (Ра); мѡда да *осѣиѣнѣ* дѣвојачкѡ прѣзиме (Лу); *осѣиѣнѣ* рѣѣтко (Ки); нѣѣ да *ѣресѣиѣнѣ* (Вру); ѡбично чѡвек *ѣосѣиѣнѣ* (Кл); да *ѣосѣиѣнѣ* члѣн; чим *ѣосѣиѣнѣ* у тѣђу кѣђу (Бл); кат *ѣосѣиѣнѣ* двѣс кѣђѣ (Бот); да вам *ѣрисѣиѣнѣ* (Врс); нѣѣ тѡ да *ѣрисѣиѣнѣ* (Дол); каснѣѣ да *усѣиѣнѣ* (Баг); не мѡре да *ѡсѣиѣнѣ* (Баг); кѡњ *усѣиѣнѣ* (Нет); мѣ ѣмо да *осѣиѣнѣмо* (Де); да *осѣиѣнѣмо* без вѣрѣ (Бот); мѣло докл' ѣн *сѣиѣнѣ* (Де); *осѣиѣнѣ* кат завршѣ шкѡлу (Др); *осѣиѣнѣ* онѣ трѣѣе (Ков);

императив: *осѣиѣни* сѣмо онѡ влѣкно (Вру); ко *осѣиѣни* јѣдно (Ка); *осѣиѣни* (Ју); *осѣиѣни* жѣва; овл' ѣкѡ ширѡко *осѣиѣни* (Де); *усѣиѣни* шѣѣри (Кл); ѡн *ѣрисѣиѣни* (Ју); *сѣиѣниѣе* (По); сѣд *усѣиѣниѣе* (Прђ).

П.1.3.9. Поједини глаголи облике радног глаголског придева могу градити и по I и по III врсти. Такви су глаголи (-)дѣнуѣи, (-)мрзнуѣи, (-)ѣирѣ(х)нуѣи, (-)кѣснуѣи и сл.

а понѣко дѣнуѡ (Лу); здѣнуѡ сѣѣно (Бал); ѡн кл' ѣкнуѡ (Прђ); свѣко сѣгнуѡ глѣву (Се); пѣ се-е сѣгнула (Д. Дуб); *ѣрокиснула* (Бал); дѣнѣла (Вру); двѣ сѣѣна здѣнула; *оглѣхнула* о-тогѣ рѣта (Гу); *грѣнуло* га (Гр); свѣ *замрзнуло* (Бал); дѡста и је *ѣѡѣрѣхнуло* (Ту); *фѣкнуло* ми (Вру); тѣ Дубрѣву *надѣнѣли* кроз Добрѣѣву (Вру); кѣко су јѡј *надѣнул' и* ѣме? (По); Мѣра јѡј *надѣнул' и*; *ѣрѣиѣнул' и* крѣву (Бал); *заглѣхнул' е* ми ѣши (Ту); *саѣрѣнуле* дѣске (По);

ѣредѣѡ ѣме Сѣва; *ѣредѣѡ* ѣме Симѣон (Прђ); овѣ је бѣш *узрѣѡ* (Бал); *ѣрѣѣѡ* би га (Бо); *замрзла* се вѡда (По); да нѣ би варѣника *укѣсла*; ѡна би *укѣсла* (Уг); нѡ је *фѣк-ла* (Врс); ѡна је *оглѣхла*; кѣко ми је *нађѣла* (Гр); *ѣосѣгла се* (По); штѡ *се надѣло* сѣло Пѣлѣво (Вру); *догрѣхло* ми (Гр); *ѣрезрѣло* (Кн); тѡ стѡкѣ *огрѣзло* (Лу); свѣ *ѣѡѣрѣло* (Бал); свѣ *саѣрѣхло*; и по томѣ *надѣло* ѣме (Цв); *надѣл' и* су хи као Бошѣѣци (Пож); ал' су му такѡ *надѣл' и* (Ков); пѣ су јѡј *ѣредѣл' и* ѣме; Фѣта јѡј бѣл' и *ѣредѣл' и* (Гу); *ѣрѣѣл' и* је тѣмо (Цр); за трѣ дѣна *ѣрѣгл' и* те тѡ покѣпил' и; свѣ су тѡ *ѣрѣгл' и* (Из).

У 3. л. јд. аориста забележене су и следеѣи облици глагола (-)мрзнуѣи: обѣчи тѡ, *смржѣ се*; *смржѣ се*, чѣѣш (Ке); *смржѣ се*, јѣдна (Туз). Наведене форме могу бити резултат угледаѣа на глаголе типа *бѣжайѣи*, *лѣжайѣи* и сл.

П.1.3.10. У 3. л. јд. презента глагола (-)ѣирѣ(х)нуѣи осим форме (-)ѣирѣ(х)нѣ забележен је и облик (-)ѣѣру(х)нѣ: кад је влѣга, онѡ *ѣѣрунѣи* (Уг); свѣ тѡ тѣмо *ѣѣрунѣи* (Ле); док ѡно не *исѣѣрунѣи* (Ке); ако *исѣѣрунѣи* (Пе). Облици *ѣѣрулиѣи, *ѣѣрули...на испитиваном терѣну нису забележени.

У свим осталим глаголским облицима сређу само појединачне форме:

инфинитив: *сãгну̑и се* (По);

аорист: кад ðна ти *ф̑и̑кн̑у* прет Желька; *зру̑ну̑ше* да бежѣ, *наг̑ру̑ну̑ше* (Че);

презент: *ја̑ һу* да *кл̑'ѣкнѣм* ма̑ло (Кн); ал' кад *сãгнѣм се* (Из); не м̑гу да *се сãгнѣм* (Ос); *ја̑ се сãгнѣм* (Трн); кат *зрѣнѣ*; ка-т̑и *зрѣнѣш* (Леч); *дѣнѣш* чет̑ири нав̑ил̑ка (Из); свѣ да *и̑одѣнѣш* с̑и̑ено (Ка); п̑сл̑'ѣ *зай̑ѣгнѣш* ж̑и̑ц̑ом (Др); он̑ *сãгнѣ* гла̑ву; да *се* овак̑о *и̑осãгнѣ* (Гу); д̑ста *и̑ру̑нѣ* (Ос); он̑ *и̑ош̑ѣгнѣ* (Из); она *зг̑уснѣ* л'и̑епо (Уг); док *се зг̑уснѣ* (Леч); *к̑иснѣ се* пом̑ало (Бу); м̑бр̑а да *кл̑'ѣкнѣ* да из̑в̑ад̑и (Кн); љ̑ јес̑н кад *зрѣнѣ* (Баг); да му *на̑ѣнѣмо* т̑о̑йме (Ка); так̑о т̑о да *недѣнемо* и̑ме (Вру); *и̑одѣнѣмо* у ст̑о̑гове (Бр);

императив: *и̑одѣни* (Ер); св̑ашта ти *надѣни* (Жи); п̑а онѣ кр̑сти̑не здѣни (Лу); п̑а *се сãгни* (Леч); п̑а *се и̑осãгни* (Вру); ж̑ито *зрѣни* (Кон); *и̑ош̑ѣгни* (Кл); с̑ат *се уш̑ѣгни* (Др); у с̑боу га *уш̑рѣгни* (Из); он̑ *сѣгни* кот др̑уг̑ога (Ков); *надѣни̑ше* му др̑уг̑о и̑ме (Боб).

П.1.3.11. Глаголи типа *и̑р̑сну̑и̑, и̑(р)д̑и̑ну̑и̑, и̑ри̑и̑йс̑ну̑и̑, з̑а̑и̑ну̑и̑* и сл. има̑ју дво̑јакѣ ликовѣ аориста, ре̑ѣ радног глаголског придева, док остале облике граде само по III врсти:

аорист: скр̑ос се г̑оре *и̑д̑и̑ну* (По); т̑о *и̑р̑сну* она̑ ч̑опор (Го); он̑ *се и̑рд̑и̑ну* на к̑у̑ћу (Вру); *и̑р̑сн̑у* ми ова̑ ча̑ша; *и̑р̑снуше* дуж̑и̑ном (По); Р̑̑си ðгут *и̑ош̑йс̑нуше* (Пр̑ћ); *з̑а̑и̑нуше* (По); *и̑ри̑и̑йс̑нуше* га (Бал);

енѣ ње *се и̑д̑и̑ѣ* (Ме); кад *се и̑д̑и̑ѣ т̑у* (По); *з̑а̑и̑ѣ* (Из); д̑ѣца *и̑р̑скоше* (Се); *и̑ош̑ѣше* се ч̑ак̑ г̑оре; *и̑ош̑ѣше* га (По); *и̑ри̑и̑йс̑коше* га (Бал); *з̑а̑и̑ѣше* да тра̑жѣ п̑аре (Бал).

радни глаголски придев: ðнд̑а *се и̑д̑и̑ео* на кош̑евину (Кн); *и̑р̑сла* ст̑о̑ка по ш̑уми (Ле); *и̑р̑сла* т̑а ст̑о̑ка (Гу); она *се и̑д̑и̑ѣла* (Кл); д̑ѣца *и̑р̑сла* т̑амо-ова̑мо (Ду); т̑о *и̑р̑сло* к̑ут̑ к̑о (Ју); ал'и за̑ ви̑јек је *з̑а̑и̑ѣло* (Д. Дуб); на т̑аван *се и̑д̑и̑ѣл'и* (Лу); м̑и *се и̑д̑и̑ѣл'е* г̑оре (Тр); *и̑д̑и̑ѣл'и* дево̑јку (Ков).

нѣч̑им *и̑ри̑и̑йс̑нуо* (Тр); д̑ста је б̑ило *уш̑и̑йс̑ну̑ло* се т̑ѣ м̑р̑ж̑нѣ (Вру); *и̑р̑сн̑ули* да тра̑ж̑у четврт̑ину (Пр̑ћ); м̑и смо је *и̑рд̑и̑нул'и* (Вру).

Дво̑јаки облици: *с̑и̑и̑ско* и *с̑и̑и̑сну*, *и̑р̑ско* и *и̑р̑сну* јавља̑ју се и у говору Ибарског Колашина (Божови̑ћ 2002: 89).

Д. Барјактареви̑ћ само сумарно наводи глаголе типа *и̑р̑ско(х), см̑р̑зо(х), с̑и̑и̑ско(х), и̑окл̑ѣко(х), ис̑и̑р̑го(х), и̑рес̑и̑р̑го(х)се, и̑ре̑и̑у̑ко(х), ум̑у̑ко(х)* и сл., с напоменом да могу имати и облике са *-ну-*, без наво̑ђења контекста и детаљни̑је анализе примера (Барјактареви̑ћ 1966: 103).

П.1.3.12. На̑јзад, глагол *из̑в̑и̑ну̑и̑(се)* у испитиваном ареалу ме̑ња се по III врсти (нема облика **из̑в̑и̑ни̑и̑, *из̑в̑и̑ним...*):

м̑о̑рам да *се из̑в̑и̑нѣм* (Цв); да *из̑в̑и̑нѣш* к̑о м̑д̑е д̑и̑јете (Нет); да *из̑в̑и̑нѣш* (Леч); да *из̑в̑и̑нѣш* к̑о св̑д̑е д̑ѣте (Бољ); да *из̑в̑и̑нѣш*; да *из̑в̑и̑нѣш* (Врс); да *из̑в̑и̑нѣи̑е* (Бољ); да *из̑в̑и̑нѣи̑е* (Из); *из̑в̑и̑нула* се (По).

II.1.4. Глаголи IV врсте

II.1.4.1. Из грађе су издвојени следећи примери облика глагола: (-) *крѝӣи*, (-) *лѝӣи*, (-) *шӣӣи*, (-) *мӣӣи* (-) *чӯӣи*, потом и *ѡбӯӣи* и *ѡзӯӣи*, који припадају првом разделу IV врсте:

инфинитив: мѡш је *ѡѡкрѝӣи* (Ту); свѡшта ћеш *чӯӣи* од ње (По); ѡна ће се *ѡзмӣӣи* (По);

аорист: *ѡѡкрѝӣше* плѡћу (Уг); *шӣӣ* кошѡље (Цр); *сакрѝсмо се* (Ту); *сакрѝше* пѡре (По);

презент: *крѝѡш се* (Вру); што га *ѡокрѝѡш* (Дол); *крѝѡш* прѡстѡн (Ков); невѡсту *ѡокрѝѡш* (Ле); да ме *чӯѡш* гѡре (Рач); зал *'ѡш* је одозгѡр (Ков); ѡзмѡш те *разл 'ѡш* онѡ кѡрл'ице (Пру); да *сашӣѡш* (Де); пѡ га *сашӣѡш* (Ле); пѡ се тѡк *ѡбуѡш* (Гр); ѡн се *сакрѝѡѡ*; јѡдна грѡпа *крѝѡѡ* (Пл); *ѡокрѝѡѡ* нѡкте (Дуј); рѡзбој ти се *чӯѡѡ* (Рач); *чӯѡѡ се* (Шар); да нѡко не *чӯѡѡ* (Боб); да сл *'ѡѡ* стрѡву (Бо); *ѡрел 'ѡѡ се* шѡрбѡтом (Де); како му се *изл 'ѡѡ* тѡ стрѡва (Пл); *шӣѡѡ се* (Жи); мѡрѡ да *сашӣѡѡ* ѡна (За); *ѡрѡкриѡѡмо* (За); да *укрѝѡѡмо* мало стѡкѡ (Бр); *изѡѡмо се* бѡсе (Гр); дво'ѡца *крѝѡѡ* (Боб); да не *чӯѡѡ* у Добрѡнѡу (Вру); и да хим пѡспѡмо да се *ѡмӣѡѡ* (Дет); да се *ѡбӯѡѡ* (Дет); да је не *изѡѡѡ* (Лу); пѡ им пѡспи да *ѡмӣѡѡ* рѡке; пѡспи хим да се *ѡмӣѡѡ* (Дет);

императив: папрѡћом ѡпѡт *ѡокрѝӣ* (Гл); озгѡр *ѡокрѝӣ* (Дол); одѡзгѡр је *ѡокрѝӣ* (Ков); *сакрѝӣ* прѡстѡн; *ѡокрѝӣ* је (Пл); *ѡокрѝӣ* га онѡм мѡтлѡм (Кон); пѡ *шӣӣ* (До); *сашӣӣ* бѡ'ел'ѡ сѡкње (Дол); нѡси те га *шӣӣ* (Кл); л'ѡ хим стрѡву (Боб); *ѡбӯ* чѡзме (Дол); пѡ сѡл' *ѡбӯѡ*; пѡсл'ѡ дѡца *ѡбӯѡ* (Ле); *ћѡѡѡѡ*, нѡрѡде (Бот);

радни глаголски придев: *чӯѡ* сам (Вр); кѡко сам *ћѡѡ* (Бо); нѡ'есам ни *чӯѡ* (Бр); *шӣѡ* би тѡ ч'акшѡре (Д. Дуб); цѡпел'ѡ сам *ѡбӯѡ* (Бољ); стѡка *ѡокрѝѡла* (Бо); пѡ *сакрѝѡла* у пѡдрѡм (Вру); јѡ би тѡ *сакрѝѡла*; *ѡокрѝѡла* пешкѡром (Ле); *чӯѡла* тѡу причу (Гу); нѡ'есам *чӯѡла* (Пр); л'ѡла стрѡву (Дол); тѡ сл'ѡла јѡј стрѡву (Пл); свѡ тѡ *шӣѡла*, ѡна је тѡ *шӣѡла* л'ѡ'ѡпо (Дол); бѡло сѡмо се-ѡ *чӯѡло* (Бр); онѡ камѡње *ѡокрѝѡл'ѡ* (Би); би се *ѡокрѝѡл'ѡ* (Вр); нѡсмо се ни *чӯѡл'ѡ* (Пл); нѡсмѡ се *изѡѡл'ѡ* (Врс);

трпни глаголски придев: тѡ је свѡ *чӯѡвѡно* (Вр); причӯам ти *чӯѡвѡно* (По); свѡ је *сакрѝвѡно* (Ту); да јѡдѡ тѡ *крѝвѡно* (Дол); свѡѡје је *крѝвѡно*; бѡла *ѡокрѝвѡна* (Ле); дѡћѡ онѡ *ѡокрѝвѡна*; сѡтрадан *ѡокрѝвѡна* је (Пл); пот слѡму *ѡокрѝвѡна* (Дуј); изнѡтра *ѡи-шӣѡвѡна* (Гл); дѡ'ѡте је *ѡбӯвѡно* (Ту).

II.1.4.2. Глаголи на *-ѡӣӣ* имају следеће облике:

инфинитив: мѡш га *ѡрѡѡӣӣ* (Ту);

аорист: ѡн ми тѡ *ѡрѡѡѡ* (Го); те ми *ѡрѡѡѡше* (Го); *савѡѡше* ме (Ле);

презент: грѡне растѡве *савѡѡѡш* (Гу); свѡ тѡ да *навѡѡѡш*; пѡ док тѡ *навѡѡѡш* (Рач); *ѡѡѡш* га лапѡтѡм (Са); онѡ рѡке *савѡѡѡш* (Ле); нѡмѡ кѡ да *навѡѡѡѡ*; да ти *навѡѡѡѡ* нѡко тѡ (Вру); посѡн га жѡна *ѡѡѡѡ* (Гл); да *ѡѡѡѡѡѡ* дѡ'ѡте (Пру); трѡбѡ да се *ѡѡѡѡѡѡ*; да се *разѡѡѡѡѡ* (Го); *ѡѡѡѡѡѡ се* пѡпак (Боб); да се *савѡѡѡѡѡѡ* тѡвар (Д. Дуб); да *ѡѡѡѡѡѡ* жѡто (До);

императив: *сави* у пѣпео (Бо); *иови* га у једну кол'и'евку; *зави* га дѣбро (Го); посѣн *ириви*; пѣ *увѣ*, *увѣ* (Де); *увѣ* га (Д. Дуб); онѣ сѣме *овѣ*; *иревѣ* на онѣ рохѣлку; пѣ *навѣ*; *савѣ* га (До); *иовѣ* га; посѣн *ви* (Кон); *завѣ* у њѣдра (Гр);

радни глаголски придев: *развио* му се пѣпак (Боб); *савѣла* (Ле); до землѣ *савѣло* (Брђ); дѣл'е су *развил'и* (Гу); шлѣвѣ му се бехѣ *савѣл'е* (Пру);

трпни глаголски придев: ѣдма му је пѣпак *развијен* (Доб); жѣто је *овѣјено* (По); глава му је тѣмо *иривијена* (Ту); у пел'ѣне *иовѣјено* (Го).

У првом разделу нису бележена укрштања са глаголима других основа. Сви наведени глаголи имају промену по IV врсти, с тим да се код (-)биѣи и (-)иѣи уочава варијантност у облицима трпног глаголског придева, где се јављају завршеци: *-вен*, *-вена*, *-вено* (глаголи (-)крѣи, (-)чѣи, (-)лѣи и сл.) и *-јен*, *-јена*, *-јено* (глаголи типа (-)виѣи). Постоје, међутим, и глаголи чији се облици трпног придева колебају између ова два типа, а такви су: (-)биѣи и (-)иѣи. Овде је приметна тенденција ка преобликовању наслеђених форми приближавањем глаголима са завршетком *-вен*, *-вена*, *-вено*, па се тако јављају дублетне форме:

сѣк је *иовѣјен* (По); *ириовѣјена* рѣпа (Ту); мѣло су *убѣјене* (Бал); вратио је било *ириовѣјено* (Би); ѣде *ириовѣјено* (Вр); тѣ је мѣдго *иовѣјено* (Гл); мѣдго било *развијѣјено* (Го); кѣплѣ *иовѣјено* (Де); тѣ би свѣ било *убѣјено* (Ле); свѣ су *убѣјени* (Ле); прѣзѣри *развијѣјени* (Бал).

овѣ пѣт *ириовѣјен* (Бољ); *развијѣјено* тѣмо (Вр); свѣ је *развијѣјено* (По); ни ѣцом кѣрѣто ни мѣјком *бијѣјено* (До); тѣ *ириовѣјено* (Лу).

Иста појава забележена је и у староцрногорским говорима (Пешикан 1965: 178), док у Бјелопавлићима двојачке облике има само глаго *зѣбиѣи* (Ћупић 1977: 97). У говорима Горњих Васојевића стање је, међутим, обрнуто: присутна је експанзија форманта *-јен*, уз јотовање претходног сугласника (*зѣвѣјен*, *иѣвѣјен*), односно завршетка *-ијен* (*изѣијен*). Бележени су, такође, и случајеви замене *-ивен* са *-иѣи* типа: *зѣлѣиѣи* цвѣјеје; *рѣлѣиѣи* варѣниѣка (Стијовић 2007: 188). У говору Ибарског Колашина чува се наслеђена дистинкција међу формантима (Божовић 2002: 94).

Остали забележени облици ових глагола у тутинско-новопазарско-сјеничком говору су:

инфинитив: кѣт ће *иѣбиѣи* (Гр); да се не смѣје *убѣиѣи* (Бо); јѣдну чѣшу *иѣиѣи* (Бо);

аорист: прѣшкѣвѣ *иѣ*, *иѣ* (Ос); на кѣња *иѣ* раѣију (Вру); онѣ што *убѣ* онѣ жѣну (Го); *убѣсмо* му трѣнѣс дрѣгѣвѣ; *убѣше* му овѣ вѣјсѣка (Гло); гѣтѣво га *убѣше* (Бољ); пѣ се посл'ѣ *убѣше*, *убѣше* (Пр);

презент: да *бијѣм* нѣрод (Го); ако ти кѣга *убѣјем* (Бо); ни кѣфу да *иовѣјем* (Бр); јѣ *иѣјем* тѣ; свѣ што *иѣјем* (Го); *иовѣјем* по јѣдну днѣвно (Жи); јѣ *иѣјем* гѣдинѣма; ѣтѣкад јѣ *иѣјем* (Гр); за срѣце *иѣјем*, за прѣтѣсак *иѣјем* (Гр); у онѣ тѣрмосе да *иѣјем* (Баг); *бијѣш* и *бијѣш* (Вр); *бијѣш* цѣо дѣн трѣлицѣм (Рѣч); да не *добѣјѣш* до двѣста прѣтѣсак

(Гр); *убијеш* онò дòбро, *убијеш* и *убијеш* (Ков); *збијеш* крајеве; што мòш бòлє да *збијеш* (Ле); *добијеш* девèтку (До); мèне да *бијеш* (Бо); да *йоијеш* (Гр); да *йоијеш* прáшак; *йијеш* прáшке од аритмијè (Го); *бије* рукòм; да је *бије*; нèкòга да *убијè* (Бо); *убије* са онијем миксером (Кон); дим из тебе *бијè* (Гр); да је бòк *убијè* (Вру); да се *òдбије* (Др); бубањ *бијè* (Кн); òн се тàмо *зобијè* (Жу); *òдбијè* се од сèбе (Дол); хòће да хи *бијè* посл'èн (Пл); мòрa и да се *убијè*; кaишом га *бијè* по рúци (Ос); *зобијè* главу (Вру); *добијè* нàграду (Гло); аритмија *бије* (Го); *добијè* л'йшaј óде (Ле); на нèга се *набијè* онò гвозђèнò (Жи); није имàò òдè да *йије* (Бо); да *йоијè*; *найијè* се (Кн); мaло *йијè* (Вр); ка-*добијèмо* пòзйвнице (Са); и ми да *йоијèмо* кaфу (Лу); да *йоијèмо* кaхву (Го); сòк да *йдијèше* (Шар); нису шћèл' и да се *бију* (Бо); да *убију* дèцу (Бо); и òће да *òдбију* (Кн); да *добију* турскò прèзиме (Гу); отè да се *убију* (Пл); да ми òни *йробију* овa брда (Ков); жèне *йоију* шèрбет (Пл); нèшто да *йдију* (Рам);

императив: *разби* л'уде; *разби* вўну (Д. Дуб); *зоби* кòље ў земљу; *наби* гòре једну грèду (Гл); *уби* га (Вру); *уби* јој óца на мèсто; они *уби*, нèкòга *уби* (Бо); *йои* једамa (Бр); *йои* изјутра (Го); *йоише* сòк (Вр);

радни глаголски придев: да нè би тè дaмарове *разбиò* (Гу); за чaс га је *убиò* (Бл); нèкò брaшно *добиò* (Жи); òн би ме *добиò* тў (Ли); *йребиò* прс; кад је *добиò* (Кн); Свèти Ћòрђе *убиò* аждaху (Бу); док је млòго нaрдòа *йобиò*; òн је *биò*; *убиò* јој мaјку; кaхву *йиò*; сaмо гòрку кaфу је *йиò*; *йиò* је; тў-е *йиò*; jа сам двèе jутрòс *йиò* (Са); слaна те *убила*; *избила* вòда (Бо); петицу су *добила* (Вру); мèне *убила* снaхa (Бр); сина *добила* (Жи); вòда *избила* (Гу); *добила* нàграду (Гло); свè ў кaп *йила* (Вру); *добило* йме (Гу); *добило* сèло; *добило* по тòмè йме (Бо); штa су се *убил'и*; нит кòга *убил'и* (Бо); òни су га *убил'и* (Врс); *убил'и* су двa човèка; *убил'и* jахуд'ице (Гл); *убил'и* му брaта (Гло); òни òбичaје *òдбил'и* (Кн); òни су *добил'и* (Гу); *набил'и* нa главу (Кон);

глаголски прилог садашњи: *бијући* га (По); остaше *йијући* (Го); црко *йијући* вòду (Гу).

П.1.4.3. За разлику од стања у првом разделу IV врсте, код глагола друге групе варијантност у облицима је нешто израженија. Неуједначеност се пре свега тиче односа форманата *-ова-*, *-ива-*, *-ава-*, *-ева-*, односно различитог степена флукутирања у парадигмама појединих гаголских облика.

Глаголи који имају облике који одговарају односу *куидваӣ* : *куијјем* остају унутар ове групе, што значи да нису бележени случајеви преобликовања наслеђеног односа форманата унутар облика, као ни појава њиховог приласка глаголима неких других основа.

Овом подтипу припадају глаголи типа *кòваӣ*, *йсòваӣ*, потом *вèроваӣ*, *свaдòбòваӣ*, *йaкòваӣ* и други, код којих се чува наслеђени однос основа:

инфинитив: немò *йсòваӣ*; ти нèј *йдишòваӣ* никòга (Жу); кат се пòчèло *рaишòваӣ* (Ле); *йрaкiишòваӣ* тò (Жу); бòлє *жршòваӣ* сина (Цр);

презент: jа *йсујем* мòју òрку (Шар); *сидкујем* ствaри (Вру); *жèљкујем* и сaма (Жи); jа *вèрујем* (Вру); *не вèрујем* (Гло); тò *не вèрујем* (Лу); да *йсујеш* (Бр); *не йдишiујеш* твòју вèру (Жу); ол' да *вèрујеш* (Бо); ако *вèрујеш* (Баг); *йсујè* мaјку (Врс);

неће да *идишју*е данас (Бр); да ме *иџсиенуе* дѣвѣр (Бот); *иџсиенујѣ* (За); *сл'ѣдујѣ* по колач (Ост); тѣ *иџакишкучѣ* (За); ѡсобе ко'има *се вѣрујѣ* (Са); тѣ *не вѣрујѣ* (Дол); него *се не вѣрујѣ*; ономе ко'и *не вѣрујѣ* (Кл); највише *инијересуѣ* (Бл); нешто ве *инијересуѣ* (Бо); ко те *инијересујѣ* (Жу); ако те *инијересујѣ* (Рач); шта ве тѣ *инијересуѣ*; шта вас *инијересујѣ* (Кн); *не вѣрују* у ништа (Бр); *свадбујѣ се* (Жу); ѡне тѣ *не вѣрују* (Дол); нит *вѣрују* више мусл'имани (Кл); о Бож'иу *се радуѣмо* (Лу); нит *вѣрујѣме* ви Срби (Кл); што *идишјују* тѣ (Бр); *идишјују* родитеља (Кл); *идишјују* мртвѣ (Бу); *иџсиенују* младу (Бот); посебно *свадбују* (Бо);

императив: *закүј* тѣмо (Вр); *вѣлѣ вѣрүј* (Жи); *вѣрүј се* ти (Пру); *вѣрүј* ти у себе (Кн); *вѣрүјѣме* (Баг);

радни глаголски придев: ѡн је *швѣрцовѣ* са стѣком (Гу); *вѣровѣ* ил' *не вѣровѣ* (Бу); свѣ би ме мајка *исовѣла* (До); *идковѣла*; у јѣдну крпу *идковѣла* (Вру); ѡна се *обрадовѣла* (Тр); тѣ се *идишповѣла* (Кл); *сл'ѣдовѣла* те јѣдно ѡсуство (Гл); кѣл'ко *севѣровѣла* (Кн); *исовѣл'у* (Коч); *идишповѣл'у* се (Бр); ту ме *иџсиеновѣл'у* (Ков); да не би *рашповѣли* (Уг); не би мене *вѣровѣл'у* (Бо);

трпни глаголски придев: свѣ *идишповѣано* (Бр); волѣви *идшиковѣани* (Гл).

Стабилност је и обележје глагола типа: *куидваи*, *иушови*, *оснѣваи*, *болѣваи*, *гладѣваи*, потом *исѣшикови*, *образови*, *рѣзликѣваи* и др.:

инфинитив: *иушови* тѣмо цѣо дан (Д. Дуб); ѡна ће се *ошрѣваи* (Ли); немѣте *куидваи* код неѣга (Ос); гѣдину и више мѣре *болѣваи*; ѡна ће *одболѣваи* ѡвѣ (Не); не мѣре хи *рѣзликѣваи* (Вр); бѣга ми ће неки и *гладѣваи* (Вр);

аорист: док *се ошрѣва* (Ост); маѣло *бѣлова*(Ост); *образовѣсмо* ја и бурѣзер; кад онѣ журке *образовѣше* (Вру);

презент: *куиуѣм* мл'и'еко; *не куиуѣм* зѣмницу (Брђ); *куиуѣм* за пѣре (Дол); ѡдавнѣ *болуѣм* (Ост); да ти *гарѣниуѣм* (Кл); пѣ док *оснуѣш* тѣ (Рач); *оснуѣш* га на рѣзбој (Лу); не мош да *рѣзл'икуѣш* (Др); *негарѣниуѣш* (Кл); саѣде *куиуѣ се* свѣ (За); ишѣ да ми *куиуѣ* прѣшке (Го); фѣмил'ија *се организуе* (Бр); учитељ *сиѣнује* у Тутин (Са); *куиуѣмо* шљиву; онѣ што ми *куиуѣмо* (Врс); *куиуѣмо* дрѣва (Др); ми *куиуѣмо* дрѣва (За); *оснуѣмо* йстѣ на оснутац (Дет); ѡјде да *снуѣмо* (Лу); *организуѣмо* ѡвечѣ игранку (Ост); шѣс месѣци *сиѣнуѣмо* заѣдно (Гу); да *се дишруѣмо* свѣ (На); *куиују* и стѣнѣве (Гу); *куиују* јѣгүрт (Жи); *куиују*; ѡде да *куиују* (До); кат *иуиују* (Жи); сеѣдам сѣти да *иуиују* (Ле);

императив: *иуиују* дал'еко (Вр); *оснују* (Вру); *оснују* (До); тѣмо *образүј* трке (Де);

радни глаголски придев: ѡн би *куидѣвѣ* код мене (Жи); ја сам *иушовѣ* (Д. Дуб); давнѣ *се ѡсноваѣ* (Ле); ко'и је вашар *организовѣо* (Бо); *сиѣновѣ* ѡде (Жи); кот кога је *сиѣновѣ* (Че); ѡн је *боловѣ* и *боловѣ* (Ост); шта си тѣ *куиовѣла* (Шар); *куиовѣла* су *се* јѣгнѣд (Гло); тапүт *секуиовѣло* (Вру); *куиовѣло се* (Дол); мањѣ *се куиовѣло* (За); *живовѣло се* (Бр); *иушовѣло се* (Дет); дѣста *се глѣдовѣло* (Д. Дуб); *куиовѣл'у* су (Ост); пѣсл'ѣ свѣ *искуиовѣл'у* (Са); кад смо *иушѣвал'у* (Д. Дуб); *организовѣл'у* та вашар (Бо); док би *исѣшиковѣл'у* (Вр); ми смо *сиѣновѣл'у* онѣмо (Тр);

трпни глаголски придев: *ѡсновѣиѣ* сеѣдамдѣсѣт и дрүгѣ гѣдинѣ (Гу); кѣко-е онѣ *ѡсновѣано* (Д. Дуб).

Појава потискивања форманта *-ова-* глаголским формантом *-ува-*, често бележена у говору Враке и Зете, у говорима који су предмет наше анализе није примећена. Тако су овде непознати облици типа: *куиува̄ӣ*, *ӣргув̄а̄ӣ* (Петровић 1973: 217; Ћупић 1977а: 281).

У облицима глаголског прилога садашњег бележени су двојаки облици – краће форме типа: свѐ п̄аре п̄троши *куӣӯјӯћи* (Вр); ђде *ӣс̄ӯјӯћи* (Ту); ђста *ӣа̄кӯјӯћи* (По), грађене додавањем наставка *-ћи* на 3. л. мн. презента; и дуже, са формантом *-ова-*, грађене од основе инфинитива: ђста *куӣова̄јӯћи* (По); *болова̄јӯћи* (Бал).

П.1.4.4. Глагол *дарова̄ӣ* / *дарѡва̄ӣ* мења се по IV врсти:

инфинитив: невесту *дарова̄ӣ* (По);

презент: да га ја понѐшто *даруем* (Би); п̄ар̄а му нѐшто *дарӯеш* (Бољ); да *дарӯе* (Би); *дарӯе* шѐрбет, *дарӯе* к̄ахву, *дарӯе* оног̄а; *дарӯје* кош̄ул'ицу (За); п̄с̄енке *дарӯје* п̄ар̄ама; како к̄д-е *дарӯе* (Бо); *дарӯемо* невесту; *дарӯјӯ* је (Пл); ђни је *дарӯјӯ* (Бот); код ње да је *дарӯјӯ* (Жи); *дарӯјӯ* млад̄у (Дол);

императив: докл'ѐн је *дарӯј* (Дол).

П.1.4.5. Глагол *дарива̄ӣ* мења се по VI врсти.

На испитиваном ареалу бележена је и итеративна форма глагола *дарова̄ӣ* / *дарѡва̄ӣ* – *дарова̄ва̄ӣ*, *дарова̄ва̄јӯ*, са променом по VI врсти: *дарова̄ва̄јӯ* ти људи (Д. Дуб); *дарова̄ва̄јӯ* невесту (Дол); св̄акат су *дарова̄ва̄л'и* невесте (По).

П.1.4.6. Тенденција ка образовању итеративних твореница својствена је и глаголима типа: *слика̄ӣ* : *слика̄ва̄ӣ*, *има̄ӣ* : *има̄ва̄ӣ*, *ӣосӣѡѡја̄ӣ* : *ӣосӣѡја̄ва̄ӣ* и др., а настаје у резултату намере за прецизнијим морфолошким истицањем семантичке компоненте видске несвршености. Поред тога, уметањем форманта *-ава-* наглашава се и значење учесталости, односно вишекратности глаголом именоване радње.

На исти начин функционише и глагол *ишкѡлова̄ӣ* употребљен са префиксом *до-*, када може имати облике: *дошкѡлова̄ӣ*, *дошкѡлӯјӯ* и: *дошколова̄ва̄ӣ*, *дошколова̄ва̄јӯ*: да се *дошкѡлӯјӯ* (Че); *дошколова̄ва̄јӯ* се по Митровици (Ту). Када је непрефиксиран, глагол *ишкѡлова̄ӣ* мења се по IV врсти: п̄сл'ѐ дѐцу т̄амо *ишкѡласмо* (Шар); ни да се *ишкѡлӯјем* (Де); д̄е да се *ишкѡлӯѐш* (Шар); *ишкѡлѡ* и (Го); дѐцу п̄сл'ѐ *ишкѡла̄ла* (Бр); сл̄або *ишкѡла̄ли* (Вру); *ишкѡла̄л'и* су се св̄и (Баг).

Глагол *доручкова̄ӣ* осим форми са односом форманата *-ова-* : *-ује-*: с̄а[д] *доручковасмо* (Пру); да се *доручкӯѐ* (Дол); р̄ано *доручков̄ал'и* (Ост); може имати и облике који прилазе глаголима типа *казива̄ӣ* : *казӯјем*: је л' *доручкива̄ла?* (Бал); с̄ад смо *доручкива̄л'и* (Пож).

II.1.4.7. Глаголи типа *кљљваӣ* : *кљљјем* мењају се по IV врсти, са стабилним односом форманата: свѣ по ономѣ *ӣљљјѣ*; све *ис̄ӣљљвѣла* мљха (Шар); кокљшке *ӣокљљвѣле* (Бал); *кљљвѣл'е* кокљшке (По); свѣ птљце *искљљвѣл'е* (Че).

Примери глагола *кљљваӣ* нису бројни. На испитиваном ареалу знатно је фреквентнији глагол *кљљцаӣ* : *кљљца̄м*, са променом по VI врсти.

II.1.4.8. Сви глаголи типа (-) *дѣваӣ* : (-) *дѣјем*, (-) *ӣознаваӣ* : (-) *ӣознајем*, *ӣризнаваӣ* : *ӣризнајем* мењају се по IV врсти:

инфинитив: детѣту *дѣваӣ* (Бр);

аорист: *ис̄ӣродѣвѣсмо* (Рач);

презент: *ја тљ дѣем*; нѣм штѣ да *ӣродѣем* (Бал); *ја дѣем* (Гл); *ја да се уда'ем* (Го); гѣзди *ӣредѣем* (Са); *ӣродѣем* ономѣ дљље (Кл); ѣво *ӣознајем* Зљрицу (Пл); *ја вас не ӣознајем* (За); *ја не ӣознаем сѣбе* (Кн); *ӣознаем ја Мѣрка*; *Мѣрка ӣознаем* (Гло); *ӣознаем ја* и *Сѣнӣју* (На); *пѣ да јој ти ӣредѣеш* нѣшто; да *ӣредѣеш* (Бу); *кљл'ко дѣјеш* (За); *ӣознаеш* тѣ мѣне (Пл); *ӣознаеш се* с мљмком (За); *ӣознајеш онљ* Зљрицу (Бу); да се *не дѣе* ис *кљћѣ* (Би); *кѣ сѣт што се овљдѣјѣ* (Пру); да ми *дѣ'е* свѣдбу; *кљ штѣ ӣмѣ дѣ'е* (Го); *удѣјѣ* те мѣјка, *удѣјѣ* те (Жу); свѣ *дѣјѣ* у банку; *ӣродѣјѣ* дуѣн (До); свѣко *ӣознае* (Де); *ӣознајѣ* овѣмо овѣјѣ (Дол); *педесѣт мѣрѣка ӣродѣ'е* (Бо); *ӣродѣ'е се* (Бољ); *комѣпре да ӣродѣ'е*; *крљшке да ӣродѣ'е* (Ков); *сѣт ӣродѣ'е* (До); *ӣознајѣ* љн мѣне (Бал); *дѣјѣ* жѣто; да јој *издѣјѣ* (Бр); *ӣродѣјѣ* тѣмо зѣдружи (Гл); *ӣознае се* (Го); *тѣ ти ӣозна'е* (Бу); *вѣтар мѣ дѣемо* (Ков); *мл'ѣко ӣродѣјемо* (Кн); мѣне да *дѣӣе* (Бр); *дѣ'ӣе* са свљгѣ сѣца (Кн); *вѣдѣӣш да се ӣредѣјљ* (Бо); *не дѣјљ* (Гл); *што љни ӣродѣјљ* (Кн); *дѣјљ* љбѣљеже (Ле); *пѣ те дѣјљ* (Кл); *што дѣјљ онѣ* куфѣрте (Дол); *љни овљдѣјљ* (Го); *овљ јѣло што ӣродѣјљ* (Ков); *ӣознајљ* *планѣнке* (Бо); *не ӣознајљ се* (Вру);

радни глаголски придев: *дѣвљ* *интервљ* (Че); *ӣродѣвљ* *се јѣко дљбро* (Гло); *пѣре би ни дѣвљ* (Гл); *ӣродѣво* *некѣ пѣлѣд* (Бу); да *л'сеӣознављ* (Вру); *чљре ӣоудѣвѣла* (Бр); *тѣмо сеӣродѣвѣла* (Гл); *дѣвѣлаӣзјѣве* (Гл); *дѣвѣла дѣрс* (Де); *јѣдамѣ се удѣвѣла* (Го); *тѣмо се ӣродѣвѣла* *тѣ стљка* (Гу); *тѣпљт се зѣмљѣ ӣродѣвѣла* (Дол); *нѣ'есам се вишѣ удѣвѣла* (На); *ѣждајѣ дѣвѣла* *имѣна сѣл'има* (Бу); *мљжда си је ӣознавѣла* (Го); *ӣознавѣла* и *оногѣ Бљлѣ* (До); *нѣ'е се дѣвѣло* (Бр); *нѣјпри'е се дѣвѣло* (До); *нѣт се дѣвѣло* (Пру); *ӣризнављ* *дѣ'ете* (Пру); *дѣвѣли* *би ми*; свѣ су љни мѣне *дѣвѣли* (Гл); *ӣродѣвѣл'и* *је* (Би); *дѣвѣл'и* *љфце* (Гл); *дѣвѣл'и* *као на кредѣт*; *љндѣ дѣвѣл'и* *су нам плљгове*; *продѣвѣл'и* (Уг); *дљбрљ зѣмљљ су дѣвѣл'и* (Ост); *ис̄ӣродѣвѣл'и* *смо* (Кн); да су *дѣвѣл'и*; *зѣ шта су хи дѣвѣл'и* (Ки); *нѣга су ӣознавѣлѣ* (Бо); *мѣ смо се ӣознавѣл'и* (Баг); *ӣознавѣл'и* *смо се* (Жи); *нѣјвишѣ такљ ӣознавѣл'и* (Ков); *ѣто тљ смо се ӣознавѣлѣ* (Вру); *ӣризнавѣл'и* *су хим* (Гл); *некѣко хи ӣоудѣвѣл'е* (Де);

трпни глаголски придев: *бѣл'е* *су дѣвѣӣе* *крѣве* (Гло); *удѣвѣӣе* *на сѣлу* (Жи).

Као и код наведених примера из претходне групе, бележени су двојаки облици глаголског прилога садашњег: *вѣзда дѣјљћи* (Ли); *нѣга ӣознајљћи* (Ту); *ӣознајљћи* *нљ* (Жи); и: *дѣвѣјљћи* *крѣвѣма* (По); *ӣродѣвѣјљћи* *кајмак* (Бал); *ӣознавѣјљћи* (Ту).

П.1.4.9. У односу на претходно наведене групе, варијантност је знатно присутнија код глагола типа *казиваѿ* : *казу̀јѿм*. Највећи број ових глагола може имати двојачке форме инфинитива, са формантом *-ива-*: *одређиваѿ* (*одређиваѿ*), *обрађиваѿ* (*обрађиваѿ*); и *-ева-*: *одређеваѿ*, *обрађеваѿ*. Исто стање присутно је и у осталим облицима твореним од инфинитивне основе: *одређивѿсмо* (*одређивѿсмо*) : *одређевѿсмо*; *одређивѿли* (*одређивѿли*) : *одређевѿли* и сл. Експанзија форманта *-ева-* код глагола IV врсте највероватније је подстакнута аналогijом према глаголима VI врсте типа *разбољеваѿ* : *разбољевѿм*, *сѿјеваѿ* : *сѿјевѿм*, с тим да код највећег броја глагола промена обухвата само облике творене од инфинитивне основе, па стога прелазак глагола из IV у VI врсту изостаје.

П.1.4.10. Облике творене од инфинитивне основе (инфинитив, аорист, радни глаголски придев, трпни глаголски придев, у одређеним случајевима и глаголски прилог садашњи) на *-ива-* и *-ева-* имају глаголи *ѿојављиваѿ* (*ѿојављиваѿ*) / *ѿојављеваѿ*, *најављиваѿ* (*најављиваѿ*) / *најављеваѿ*, *смирѿиваѿ* (*смирѿиваѿ*) / *смирѿеваѿ*, *задуживаѿ* (*задуживаѿ*) / *задужеваѿ* и други које наводимо:

инфинитив: *намирѿиваѿ* кућу (Ту); *смирѿиваѿ* га (Вру);

аорист: *заменеѿвѿсмо* је (Ту);

радни глаголски придев: *ниѿе дѿвер најављѿвѿ* (Са); *одређѿвѿ се стѿрѿ свѿт* (Ту); *мене свѿ тѿ наређѿвѿ* (За); *ту би се ѿријављѿвѿла* (Са); *дѿца се ѿребаѿѿвѿла овѿмо* (Са); *ѿстѿ се дна расѿѿѿѿвѿла* и за мѿмка (Вру); *ја сам те замењѿвѿла* (Го); *наређѿвѿла се* (Гр); *заменеѿвѿла јѿдну* (Че); да те не би онѿ *ѿвређѿвѿло*; *ниѿе се обрађѿвѿло* (Бо); *расѿѿѿѿвѿло се* (Вру); *расѿѿѿѿвѿло млѿго* (Вру); *обрађѿвѿло се* са волѿвима (Жи); *одлучѿвѿл'и су* (Гло); *обаљѿвѿл'и су* и цркве (Лу); *јѿсмо сарађѿвѿл'и* (Са); *стѿрѿ одлучѿвѿл'и* (Баг); *дни су обрађѿвѿли тѿ* (Бо); *те су тѿ исѿражѿвѿл'и* (Бо);

трпни глаголски придев: *стѿка намирѿѿвѿна* (Ле); *млѿго најлађѿвѿно* (Ке); *одређѿвѿна* кол'ичѿна (Че); *осуђѿвѿн* је и на смрт (Бл);

глаголски прилог садашњи: *намирѿѿѿѿи* стѿку (По); *свѿ тѿ одређѿѿѿѿ* (Бал).

инфинитив: *такѿ изјављѿваѿ*; *наређѿваѿ* дѿци (Ко);

аорист: *ѿсѿреграђѿва* л'ивѿде (Жи);

радни глаголски придев: *наређѿвѿ*; *наређѿвѿ је* (Ле); *зарађѿвѿ* (На); *намирѿѿвѿла* јѿсам (Ле); *ниѿе дна-е заслужѿвѿла* (Пру); *деветнѿс гѿдѿнѿ сам уѿлађѿвѿла* (Шар); *димѿнзија се одређѿвѿла* (Рач); *пѿсл'ѿн сам расѿѿѿѿвѿла* јѿтрве (Бр); да се тѿ *ѿојављѿвѿло* (Вру); *ниѿе се заграђѿвѿло* (Дол); *како се обрађѿвѿло* (Жи); *зарађѿвѿло* (Ле); ал' се *задужѿвѿл'и* млѿго (Го); *најлађѿвѿл'и* пѿсл'ѿ (Гл); *ѿреграђѿвѿл'и* (Жи); *одређѿвѿли* та безбѿтнѿ имѿна (Вру); *пѿ су још ѿрерађѿвѿл'е* (Бот); *услужѿвѿл'е* (Ле);

трпни глаголски придев: *како је тѿ исѿреграђѿвѿно* (За);

глаголски прилог садашњи: *дѿта намирѿѿвајѿѿи* (Ту).

Исто стање је и у староцрногорским говорима и говору Бјелопавлића (Пешикан 1965: 169; Ћупић 1977: 95). У Зети, међутим, код глагола овог типа јавља се промена *-ива->-ува-*: *зарађувãӣ*, *ѓрезиђувãӣ* (Ћупић 1977а: 281), непозната говору тутинско-новопазарско-сјеничке зоне. Појава *-ува-* на месту *-ива-* у итеративованим образовањима типа: *зãӣшиувãӣ*, *кажу-вãӣ*, *заграђувãӣ* и сл. честа је и у говору Враке (Петровић 1973: 217). У Мрковићима је такође *забрањувãӣ*, *вежувãӣ* (Вујовић 1969: 260).

У презентским облицима остаје старије стање:

презент: да *намирѓ̄ем* (Жи); да *не досађуѓ̄ем* (Го); *ѓресађуѓ̄еш* (Гр); *наваљуѓ̄еши* сãч (Ков); сãт *се најављуѓ̄е* (Са); *ѓричешиђуѓ̄е се* (Гр); бѓг свѓ *одређуѓ̄е* (Бл); *зарађуѓ̄е* (Бо); *расѓӣшѓ̄уѓ̄е* кãко је (Жу); ѓна *изјављуѓ̄е* (Бо); *ѓребациђуѓ̄е* преко корѓта (Ост); да л' *разваљуѓ̄е* (Бо); овãкѓ *задиркуѓ̄е* (Го); овãмо *услужуѓ̄е* (Го); не смѓ̄е ни да *ѓослужуѓ̄е* (Гу); тã *ѓобеђуѓ̄е*; *одбациђуѓ̄е*; *намирѓ̄е* (Жи); *ђе се ѓримеђуѓ̄е* (Гр); ниђе *се не смируѓ̄уѓ̄е* (Го); да *ѓребациђуѓ̄у* варнику (Бр); ка[д] *се забрањуѓ̄уѓ̄у* л' ивãде (Бр); да *расѓоређуѓ̄е* гѓсте (Гу); што мѓ̄ *не наређуѓ̄емо* (Шар); *ограђуѓ̄уѓ̄у* га и дãљѓ̄е (Бу);

императив: понѓшто *намирѓ̄уѓ̄у* овãкѓ (Ков); сѓтрадãн невѓста *намирѓ̄уѓ̄у* (Дол);

Д. Барјактаревић наводи и *ѓребачуѓ̄ем*, *ѓребачуѓ̄уѓ̄у* (Барјактаревић 1966: 99), које ми нисмо бележили.

II.1.4.11. Говору тутинско-новопазарско-сјеничке зоне нису својствени облици типа *казивам*, *наређивам* и сл. Ни у говору Горњих Васојевића није бележена појава преношења морфеме *-ива-* у презентску основу (СТИЈОВИЋ 2007: 199). Исто стање забележено је и у Бјелопавлићима (Ћупић 1977: 92), те у Ибарском Колашину (Божовић 2002: 86).

Глаголи *(-)казивãӣ*, *(-)везивãӣ*, *ѓѓасивãӣ*, *доѓисивãӣ* и сл. могу имати промену по IV врсти:

инфинитив: рѓдом *ѓказивãӣ* (Ле); *ѓриказивãӣ се* (Гр);

аорист: нѓшто *зãӣсѓивãӣше* (Ту);

презент: нѓћу да је *ѓреѓисѓ̄уѓ̄ем* (Уг); шкѓклу да *уѓисѓ̄уѓ̄ем*; мѓрãш да *ѓреѓисѓ̄уѓ̄еши* (Бал); шѓјгãни *се ѓриказуѓ̄уѓ̄у* (Бот);

императив: и сãш ѓѓм *доѓисѓ̄уѓ̄ се*, *доѓисѓ̄уѓ̄* (Пл); ништа *не зãӣсѓуѓ̄* (Ша); *завезуѓ̄у* тãмо (Ба);

радни глаголски придев: тѓ *се свѓ ѓриказивãӣло* (Бољ); којã су-е *зãӣсѓивãӣла* (Го); *ѓѓѓѓасивãӣла се* (Руђ); *ѓѓѓѓисѓ̄ивãӣл'и се* (Гу); пѓјасове *ѓѓасивãӣло* (По);

трпни глаголски придев: *завезивãӣно* рѓдом (Че), *ѓсѓѓѓисѓ̄ивãӣни* лѓѓди (Ми).

Као и код глагола претходне групе, и овде је процес експанзије формата *-ева-* знатно узнапредовао: циљелу нѓј *се доѓисѓ̄евай̄*; ѓн ће ти *казѓевай̄* (Ту); нãјприѓен *се ѓреказѓ̄евай̄ло*; нѓкат *се ѓреказѓ̄евай̄ло* (Пру); *ѓѓасѓ̄евай̄л'и су се* пѓјасови (По); *доѓисѓ̄евай̄л'и се* пѓсмãма (Туз).

Имајући у виду, међутим, да наведени глаголи имају свршене парњаке који се мењају по V врсти (*казивãӣ* : *кãзãӣ*; *завезивãӣ* : *зãвѓзãӣ* и сл.),

аналогијом према тим глаголима у бројним примерима јавља се измењен сугласник основе: *казу̀јѐм > кажу̀јѐм* (: *кажѐм*), *уйи́сујѐм > уйи́шју̀јѐм* (: *уйи́шѐм*) и сл. Притом, у облицима који се граде од инфинитивне основе након аналошки успостављеног сугласника готово редовно долази формант *-ева-* на месту *-ива-*:

инфинитив: немò *кажѐваи́* (Бр); на тел'евѝзòр ђе *ѝрекажѝваи́* (Д. Дуб); свѝшта ђе ти *се ѝрекажѐваи́* (Ки);

презент: ја ти *кажѝѐм* ђе ѝмā (За); ђе ви ја *кажѝѐм* (На); да је *не уйи́шју̀јѐм* (Пр); немò нѝкòм да *кажѝјѐш* (Пл); ѝменом *кажѝе* (Са); *докажѝјѐ* бòк са овòм кѝшòм (Кл); прѝђе тогā ми *кажѝѐ* (Ле); по ѝмену хи *кажѝѐ* (Бот); *завежѝјѐ* завѐске (Бр); харāм òн цветā а *не завежѝѐ* (Пр); а мѝ *кажѝјѐмо* (Вру); онò да ми *кажѝју̀* кāко да с-умѝѐсѝ (Бр); свѝ *кажѝју̀* (Бот); на тел'евѝзòр *ѝрикажѝју̀* (Пл); овѐ бāнде *се ѝокажѝју̀* свѝд (Вру); недѐљòм посл'ѐ *ѝрекажѝју̀* (Де);

императив: јòш ми *ѝокажѝју̀* цигāре (За); *дои́шју̀ се* ш ѝѝм, *дои́шју̀* (Пл);

радни глаголски придев: овòј дѐци ка-сам ја *кажѝвò* (Вру); ја би јòј свѐ *кажѐвāла*; нѝѐсам вала́ нѝкòм *кажѐвāла* (Дол); *ѝрекажѐвāло се* (Пру); такò *се тò оѝаи́ѐвāло* (Вру); на тел'евѝзòр су *ѝокажѐвāл'и* (Бо).

Д. Барајактаревић наводи само примере са умекшаним сугласником основе (Барјактаревић 1966: 99).

Измењен сугласник основе ови глаголи имају и у суседним говорима (Пешикан 1965: 169; Вујовић 1969: 256; Петровић 1973: 217; Тупић 1977: 92; Стијовић 2007: 199).

П.1.4.12. Код глагола *исѝи́шју̀ваи́* (*исѝи́шју̀ваи́*) / *исѝи́шју̀ѐваи́*, *ѝосеђѝваи́* (*ѝосеђѝваи́*) / *ѝосеђѐваи́*, *ѝродужѝваи́* (*ѝродужѝваи́*) / *ѝродужѐваи́* и сл., осим примера који према односу основа припадају IV врсти: немò ме дāљѐ *исѝи́шју̀ѐваи́* (Ков); пѝт што прāво *ѝродѝжу̀јѐ* (За); *урезѝјѐ* у дрѐво (Ле); да је *исѝи́шју̀ју̀* (Че); *оѝкуѝљѐвāла* пòсл'ѐ (Баг); свѐ тò *исѝи́шју̀ѐвāла* (Дол); овò *исѝи́шју̀ѐвāли* (Вру); *исѝи́шју̀ѐвāл'и* (Рач); гòре *исѝи́шју̀ѐвāл'и* тѐ пеђѝне (Бољ); *оѝкуѝљѐвāли* стòку (Гл); забележено је неколико потврда приласка глаголима VI врсте, при чему се развија однос типа *ѝосеђāваи́* / *ѝосеђѝаи́* : *ѝосеђāвāм* / *ѝосеђѝāм*: њѐга да *ѝосеђāвāм* (Го); *исѝи́шју̀āвāм* га ја (Вру); òн ме *исѝи́шју̀āвā* (Го); долāзѝ родбѝна те је *ѝосеђā* њѝ (Кл); *ѝосеђāвā* га òна (По); *ѝосеђāвāла* га је (Ту); нѐкѝ су и *урезāвāл'и* (Ту).

П.1.4.13. Најзад, забележено је и неколико примера приласка глагола *забаѝѝваи́* глаголима II Белићеве врсте: пā снѝѐг *забаѝѝњѐ* на нāмѐте; свѐ га *забаѝѝњѐ* (На); *забаѝѝњѐ* главу позāди (Ту).

П.1.4.14. Када је реч о основама које се јављају у облицима имперфекта, напомињемо да глаголи IVа врсте овај глаголски облик граде од окрњене презентске основе, док у IVб врсти имамо пуну инфинитивну основу:

ја како не *чўјā* дђбро (Ми); *ўїјāх* ја тапўт (Ме); овā ми снаха ђна тē *ўїјāше* (Го); *чўјахў* се тāмо; *ўїјахў* ракију (Ту);

овā *ўознāвāше* (Бал); *ўознāвāсите* л' вї нђга? (Че); *ўродāвахў* тђлат (Жи); скў-по *дāвахў* (Ле).

И код глагола ове групе бележене су форме које проширују основу елементом -*д*- односно -*диј*-: *ћўјадијў* се некї лўди (Пож); свђ *ўознāвāдијў* (Шав).

Презентске форме у функцији футура другог имају поједини глаголи попут: ако *куїовāднђм* тђ (Ту), ако *чўјаднђмо* штā (По); ако *се уїознāвāдў* (Кељ) и сл.

II.1.5. Глаголи V врсте

II.1.5.1. Глаголи (-)*брїсаї*, (-)*дїзай* (*се*), (-)*лāгаї*, (-)*јāхаї*, (-)*їскаї* и други које наводимо имају промену по V врсти, и остају унутар те промене у погледу односа основа:

аорист: онā ме мђмак *їска* (Би); л' *ўїса* тā крава (Пру); ђни је *искāше* (Жи);

презент: ја *се дїжђм* (Бр); нїђ да *лāжђм* (Бо); да те *не слāжђм*; да те нїшта *не лāжђм* (Ост); бедевију *ўојāшђм* (Ле); д[а] *ўишїђм* тђбе (Пру); да *се намāжђм*; ја *се намāжђм* (Гр); немђ да *се дїжђи* (Го); глāву *не дїжђи* (Пру); мāло пўљакā ђде да *срђжђи* (Ле); *срђжђи* (Ле); жђна *брїшђ* мђтлђм (Би); и не вђлā да *се брїшђ* (До); онā *брїшђ* (Де); да *се обрїшђ* (Го); онў фамїл'ију која *се не дїжђ* (Би); *ўишїђ* је тиђем тўрскиђем рђдом (Жу); док *не сїдāшђ* (Бр); чђкаш кат *сїдāшђ* (Жу); ка[д] *сїдāшђ* (Кл); ђндā вђш *рђжђ* (Жи); *рђжђ* зђмљу (Са); да се посл'ђн лāкшђ *рђжђ* (Баг); ћђло да хим л' *ўишђ* (Ков); нђшто да л' *ўишђ* (На); *не ўрїшїшђ* на нїшта (Д. Дуб); *обрїшђмо* гўвно (Де); лопāтāма *издїжђмо*; *дїжђмо* на тāван (Бр); да *лāжђмо* (Бр); да ти *ўишїђмо* кћђр (Ке); ђни *лāжў* дђста (Вру); *јāшў* гђле на вратїло (Вру); да *ўол'ўишў* глāдни (Врс); нїти *ўрїшїшў* л'ўди (Д. Дуб);

императив: *збрїши* (Кн); *обрїши* онў зђмљу (Де); пā посл'ђн *брїши* (Ле); *ўо-дїжи* тў (Де); *уздїжи* свђ (Кн); рāно хи *дїжи* (Боб); *ујāши* (Де); *ујāши* на кђња (Жи); ка[д] *сїдāши* (До); ка[д] *сїдāши* тā белђђка (Рач); *изрђжи* (Вр); *рђжи* мāјка мђја; *срђжи* (До); *намāжи* нђкиђем пђл'ђтима (Кн); *ўиђши* оногā рўја (Бр);

радни глаголски придев: *ўђјахђ* је кђња (За); овў што сам ја *їскђ* (Врс); ђн је *ўрїсїдāсђ* (Кон); ђн би *рђзђ* тђ одїђело (Вру); да *се* нђ би прашїна *дїзāла* (Рам); *јāхāла* (Ли); *сїдāсāла* кћђрка (Са); ђна је л' *ўисāла* (Ле); свђ *се* тђ *їскāло* (Врс); *усїрїшїсāло* ми (Кн); мї смо *брїсāл'и* мђтлђм (Кон); свї су *лāгāл'и* (Ле); *искāл'и* ми двїђе гђдине; ђни би ми *искāл'и* (Врс); *искāл'и* би (За); фистāни хинтанї *се рђзāл'и* (Дол); тђ вратїло *ўојāхāле* (Би); *јāхāл'е* на вратїло (Кн); на онā вратїла су *јāхāл'е* (Бољ);

трпни глаголски придев: свђ *обрїсāшїо* (Гр); копїте у тā кāmђн *урђзāне* (Ту).

Глаголски прилог садашњи ови глаголи могу градити и од презентске основе: *мāжўћи* (Ке); црђкоше *ўишїшїћи* је (По); ђста *брїшїшїћи* (Ту), *јāшїшїћи* кђња (Ме); и од основе инфинитива, уз присуство новог форманта -(а)*јући* (ређе), као глаголи VI врсте: ўбї *се лāгāјући* (Ту).

П.1.5.2. Глаголи *мирїсаї̄*, *бегенїсаї̄* / *бигинїсаї̄*, *малӣтерїсаї̄* и сл. такође се мењају по V врсти:

инфинитив: ђна ће га *бегенїсаї̄* (Бр);

аорист: *бегенїса* девојку, пријетеља *не бегенїса*, ко *бегенїса* пријетеља (Бр);

презент: ја *бегенїшиѐм* (Вру); *бигинїшиѐм*, но шт̄а но *бигинїшиѐм* (Бр); *бигїнишиѐ* га (Бр); да *неиздїшиѐ* (Би); *зайїѐжѐ*, *зайїѐжѐ* (Пр); нешто *маўчѐ* (Коч); чѡвек јој *малӣтерїшиѐ* (Ли); да *замирїшиѐ* (Де); да *замирїшиѐ* (Ле); да *се оїерїшиѐ* ранїѐ (Го); да *се оїерїшиѐ* (Кл); а *уїїчѐ* на њѐга (Жи); *їроїїчѐ* ова̄ на̄ш йзвор (Гр); од мѡјѐ картѐ ми *їреїїїјећѐ* (Ле); да *оїерїшиѐмо* (Кл); *не бигинїшиў* (Гло); к̄ако ми *дїшиў* (Гр);

императив: *найїѐжи се* (Го);

радни глаголски придев: ова̄ што *се ѓензионїсѡ* (Гло); кат *се ѓензионїсѡ* (Са); обадва̄ ѡка *оїерїс̄ала* (Ков); кат сам *се оїерїс̄ала* (Бал); *окрнїс̄ал'и је*; *окрнїс̄ал'и је* (Бр);

трпни глаголски придев: ѡдм̄а је *оїерїс̄аї̄та* (Ту).

П.1.5.3. Све наведено важи и за глаголе типа: (-) *їїсаї̄*, (-) *казаї̄*, (-) *скакаї̄*, (-) *вѐзаї̄* и др.:

инфинитив: с̄ат ћу ја̄ њѡјзи *казаї̄* (Бо); не умїѐм ти *казаї̄* (Пл); тѡ ти не умїѐм *казаї̄* (Бот); са[т] ћу ти *їоказаї̄* (Брђ); мѡш га *свѐзаї̄* (По); *найїсаї̄* некў писму (Ме);

аорист: *їїса* факултѐт (Шар); дѡбро б̄аш што ни *каза*; к̄ако такѡ ни *нѐ каза* (Бр); ја̄ *їоказа* (Ле); ја̄ јој *вїка* (Пру); ја̄ му *вїка* (Бал); п̄а ти *завїка* (Гр); ѡтац ми *вїка* (Го); *їоказаше* ми (Кл); *їреїїсаше* ми два̄ ма̄ста (Ле);

имперфекат: к̄ако онѡ *їисаше* (Го); тў *їисаше* (Гл); *їисаше* нешто (Ту); *вїкаше* шт̄а јој је ѡн рѐкѡ (Коч); нѐ знам кѡ онѡ *вїкаше*; *вїкаше* онома̄т Жѐле; Љубїнко *вїкаше* (Бал); *вїкаше* Владе (Го); *вїкашў* (Бољ);

презент: *їїшиѐм* (Кн); кћѐла да га *уїїшиѐм* (Кон); да га *уїїшиѐм* (Ле); нѐ знам к̄ако да ти *оїїшиѐм*; шт̄а да се *вѐжѐм* за једнѡг (Гр); да ти *док̄ажѐм*; хѡћу да ти тѡ *к̄ажѐм* (Бо); к̄ако да *кажѐм* (Бл); да ти *кажѐм*; пр̄аво ти *кажѐм* (До); да ти *кажѐм* (Боб); к̄ако да ти *кажем*; ѡзбилно ти *кажѐм* (Бу); *кажѐм* ја̄; тѡ ти ја̄ *кажѐм* (Вр); да јој *їокажѐм* (Боб); ни да *вїћѐм* (Ле); што тѡ *вїчѐм*; свѐ *вїчѐм* (Го); *вїчем* да сам дѡбро (Гр); ја̄ *не їрескачѐм* ништа (Вру); да *унїжѐм* онѡ (Ле); *скачѐш* на јѐдну нѡгу (Рач); *завѐжѐш* онў вўну (Д. Дуб); *вѐжѐш* у кѡнац (Ост); *кажѐш* га (Вр); *кажѐш* чѡвѐку (Го); *осїрўжѐш* (Туз); мѡш да *нанїжѐш* (Бал); *вѐжѐш* га у прўт; онѡ што *свѐжѐш* у прўт (Са); Бѡжо Бѐљица *їїшиѐ* (Гло); свўд *їїшиѐ* Ђстровица (Ост); тѡ имѡ да *їїшиѐ* (Лу); да *се ѓоїїїїшиѐ* (Ков); ђна тѡ вѡл'ї да *їїшиѐ* (Бр); ни да *се ѓоїїїїшиѐ*; ѡће тѡ да *їїшиѐ* (Го); мѐне *кажѐ* (Бр); да *їокажѐ*; што се онѡ *кажѐ*; нѐма шт̄а да чѡвек *кажѐ* (Бр); нѐће ни да *кажѐ* мајки (Ков); нїѐ смѐла да *кажѐ* (Боб); тѐк понѐко *кажѐ* (Жи); *скаћѐ* тў око грѡба (Бо); *їрескачѐ* конѡпац (Бр); *скачѐ* по сѡби (Вру); *не їрескачѐ* (Жи); но га *свѐжѐ* изїстинѐ; з̄а ноге га *вѐжѐ* (Жу); тѡ *се свѐжѐ* (Са); тапўт *се вїчѐ* кѡзе (Пл); св̄ак̄а *вїчѐ* (Ост); тѡ на̄рот *вїчѐ* (Вру); онѡ *сїрўжѐ* (Врс); што *се ѡде їїчѐ* (Вру); што *се їїчѐ* ўвечѐ (Пе); код на̄с што *се їїчѐ* (Са); дѡбро да *се исїл̄ачѐ* (Го); и

тō умáче (Врс); ула́же се (Гр); дōшл'и да уйи́шѐмо; да уйи́шѐмо дѐцу (Ле); скáчѐмо свѐ на јѐдну нōгу (Пл); мй кáжѐмо кобйла (Вру); сáт што кáжѐмо хил'áде (Са); мй кáжѐмо дѐвѐр (Жи); уйи́шѹ пй́смо (На); онō двѐе ка[д] скáчѹ (Ост); што кáжѹ кō свѐм дѐтѐту (Бот); óде ђе вйчѹ (Вру); вйчѹ ми братанйце (Го);

императив: тō зайи́ши (Врс); нáјболѐ уйи́ши губѐри (Уг); найи́ши спй́сак; на-йи́ши јѐдан овал'йкй спй́сак (Дол); и́рескáчи би онѹ лѐзу (Бр); свѐ́жи у снѐпчиѐе онѐ (Бл); ђн и́овѐ́жи ђбадвá дайце; и́овѐ́жи у снѐпове (Бр); завѐ́жи лáнац (Рам); онá дѐбла свѐ́жи у снѐпове, свѐ́жи и понѐси у тá мочйла (Вр); свѐ́жи између нōгѹ; свѐ́жи жйцѐм (Вру); свѐ́жи стѐку за дрвѐше (Гл); пá га увѐ́жи (Го); и́овѐ́жй се (Гло); свѐ́жи снѐп (Д. Дуб); ўзицѐм свѐ́жи (Дол); пá-е свѐ́жи (Де); пá је свѐ́жи на врх (Боб); за-кáжи овомѐ комшилѹку (Де); сй́рѹ́жи, сй́рѹ́жи, сй́рѹ́жи (Жи); сй́рѹ́жи (Ле); сáмо нй́жи (Д. Дуб); нанй́жи на кѐнце (Пру); умáчи ў воду (Кн); ўзми усѹ́чи (Др);

радни глаголски придев: дѐктор му и́реййсѐ л'йѐкѐве (Го); уйи́сѐ (Бо); бйо уйи́сѐ у Беђград факултѐт (Бу); нй́сам га јá ийсѐ (Бољ); Дѐјан и́реййсѐ (Го); найи́сѐ шћѐри; найи́сѐ онѐмѐ зѐту (Ле); кáко би онō свѐ́зáо (Вру); јѐднѐј би свѐ́зѐ за нѐге (Лу); кáзѐ штá је и кѐ је (Бо); кáко би ти кáзѐ (Уг); кáзáо им је нѐко (Коч); јѐдан нáш вй́кѐ (Ост); јѐдан дáн завй́кѐ (Гу); нй́ко нй́ѐе ула́гѐ (Баг); и ий́сáла й́стѐ; и ђна је не-што ий́сáла (Бу); онō сам и́овѐ́зáла мáјкино (Дол); што сам тѐ свѐ́зáла (Гр); јá сам је свѐ́зáла (Бал); укáзáла се пѐтребá (Би); ђна се и́окáзáла дѐбра (Вру); нй́ѐси чѐвѐку кáзáла (Ков); јѐси кáзáла мѐмку; јá му нй́сам кáзáла (Гр); што ми је вй́кáла (Дол); мáјка јѐј је вй́кáла и вй́кáла (Го); сáмо нй́зáла; скáкáло (Боб); тѐ се свѐ и́овѐ́зáло (Ки); вѐ́зáло се у снопѐве (Кн); ранй́ѐ се вй́кáло (Би); скáкáл'и (Кон); тѹ смо вѐ́зáли кѐње (Гл); вѐ́зáл'и онѐ снѐпље (Кон); они би кáзáл'и (Би); кáзáл'и да е она побѐгла (Дол); кáзáл'и ђѐ је кѹ́ћа (Ле); онѐ мѐсто што су и́рикáзáл'и (Баг); тогá хáдáља и́рикáзáли (Вру); би вй́кáл'и (Коч); вй́кáл'и би стáрй (Гу); такѐ би вй́кáли (Вру); сѹ́кáл'и на сѐ-фру (Де); кáзáл'е би ни (Бр); ђе се и́окáзáл'е (Кн); стáрѐ су вй́кáл'е (Коч);

трпни глаголски придев: й́мá исй́йсáйшо тá прй́ча (Го); тѐ двáдес хй́лáдá је уйи́-санѐ (Кл); онѐ је свѐ́зáно овакѐ; а онá је кáпак óде свѐ́зáйй (Ле); закáзáн је нђас посѐдак (Вру); ал'и сáмо нанй́зáййи (Ле).

Као и претходно наведени, и ови глаголи могу имати двојаке форме глаголског прилога садашњег: пуко вй́чѹ́ћи; да пѹ́кнѐш вй́чѹ́ћи (Бр); ђдра се ий́шѹ́ћи (Ке); и: сй́рѹ́гáјѹ́ћи дрѹвá (По); ђста ий́сáјѹ́ћи (Ту).

П.1.5.4. Глагол (-)мѐљѐй : (-)мѐљѐм у тутинско-новопазарско-сјеничкој зони обичнији је у фонетском лику (-)мѐљѐйй : (-)мѐљѐм. Забележени су следећи облици овога глагола:

инфинитив: стѐ кй́лá ўмѐљѐйй (Ке);

презент: кѐмбáј је умѐљѐ (За); да не мѐљѐ зѐп; нй́ко да мѐљѐ пшеницу (Гло); да се мѐл'ѐ жй́то; да се жй́то мѐл'ѐ за л'ѐба (Вр); онѐ мѐљѐ воденица (Дол); пá тѐ самѐљѐ (Кл); да га умѐл'ѐ; у воденице те умѐљѐмо (Бр); ђáк да умѐл'ѹ (Д. Дуб)

императив: однѐси те мѐљй (Ост); умѐл'и жй́то (Д. Дуб);

радни глаголски придев: ја сам био у воденицу *мл'ѐо* (Бот); да би *умљѐо* (Жи); то-е свѐ *мљѐло* дђље; *мљѐло* се тѹ (Д. Дуб); пā би *мл'ѐл'и*; у воденицу би *мл'ѐл'и*; то би *мл'ѐл'и* (Вр); *мљѐљи* жито (Д. Дуб).

Глагол *миџаџи* има облике: *не миџѐ* тā три дāна (Ост); свѐ то *мићу* (На); ђни *се не миџу*; *миџи* га (Гр); онѹ слāму *миџāл'и* би (Де). На испитиваном терену чешћи је облик *мачињаџи* : *мачињѐм*, са променом по II врсти.

II.1.5.5. За разлику од претходно наведених глагола, који према основу основа остају у оквирима V врсте (изузимајући само глаголски прилог садашњи, који може имати двојаке форме), глаголи типа: (-)*слāгаџи*, *џомāгаџи*, *налāгаџи*, (-)*мāхаџи*, (-)*бркаџи* и сл. показују знатно виши степен варијантности. Колебање у односу основа тиче се пре свега могућности да поједине своје облике граде како по V, којој припадају, тако и по VI глаголској врсти.

Промене којима су обухваћени наведени глаголи тичу се презентских облика (презента, императива и глаголског прилога садашњег), који, осим наслеђених ликова са измењеним сугласником основе и наставком -e-, могу имати и новије облике по VI глаголској врсти – са основом једнаком инфинитивној и наставком -a-. Бележене су следеће дублетне форме ових глагола:

презент: *мишеџм* јој рукђм (По); *слāжѐш* га (Пру); мђрāш да *налāжѐш* (Гл); *слāжѐш* јђргāне (Уг); којā се кѹћа *не слāжѐ* (Гу); бђк *џомāжѐ* (Бо); тђ јој *џомāжѐ* (Пл); *џолāжѐ* факултѐт, *џренемāжѐ се* (Пл); *забрџѐ* тђ, углавнђ *слāжѐмо се* дђста (Др); *слāжѹ се* (Гу); *не џомāжѹ* пāре (Цр); *не џомāжѹ* пāре (Гл);

императив: пā *слāжи* (Ли); *џосрџи*, *брџи* онā колобђтњик; ѹ воду турā и *брџи* (Рач); ми дѐца *џол'џјежи* (Гл); те злāто *џресѹечи* (Вру);

глаголски прилог садашњи: рѐдђвнђ *слāжући* (Ту);

презент: *махāм* јој; ни да *махāм* (Ле); да *џолāгāм* сиѹено овцāма (Лу); *забркāш* онђ (Бр); *забркāш*, *забркāш* кол'ко ти је тамāн; понѐгђе мало *убркāш*; *забркāш* тѐ гурабѹѐ, *забркāш* (Де); дѐцу тāмо да *џомāгāш* (На); *џосркāш* тѹ чђрбу (Пл); *слāгā се*; *слāгā се* кā нāше, кā код вāс (Ке); слāма те се пāл'и и *махā* (Бољ); онā пѐпео *забркā* (Кн); нѐкāко *џомāгā* држāва; *џомāгā* држāва (Ке); *џомāгā* ме крвāво (Ка); ђгањ *се налāгā* (Рач); дāнас *џомāгāмо* (Жу); и *џренемāгајѹ се* жѐне (Ка);

императив: па *џослāгā* у лѹбицу (До); *слāгāј* тѹ (Дол); свѐ *наслāгā* (Вру); овѐшāј мѐсо и *налāгāј* (На); дђл'е пђсл'ѐ *наслāгā* у тѹ рѹпу (Боб); онѐ ђвце *џолāгā* (Лу); онā квāсац *забркā* (Бр); *џол'џјегā* дѐца онāкђ (Гл);

глаголски прилог садашњи: *џомāгāјѹћи* (Ту).

инфинитив: пā ѹу ја *слāгаџи* (Че);

радни глаголски придев: он *не џомāгђ* (Вру); за врѐме нђћи *џолāгђ* стђци (Гл); *налāгђ* ђгањ (До); дѐца су *не џомāгāла* (Гр); *џолāгāла* је некѹ ѹспит (Кл); *слāгāло се* (Бр); *џолāгало се* (Цр); л'ѐтђс *се ниѹе* ни *налāгāло* (Ли); крвђви би *мл'егāли* (Вру);

махъл'и би са њом (Бољ); из онѐ шѣрпѣ *срѣл'и* (Би); *слѣгъл'и* смо се (Бр); најприѣ су *налѣгълѝ* ђгањ (До); ђни би *ѝомѣгъл'и* (Гу); мѣло *ѝомѣгъл'е* (Го);

трпни глаголски придев: онђ *жѝто наслѣгѣно*; свѣ *јѣдно* на дрѹгђ *наслѣгѣно* (Де).

II.1.5.6. Глагол (-) *ѝлѣкаѝ* има промену по V врсти: *зѣйлака се* (Ле); а *ја ѝлѣчѣм* (Бр); а тѝ што *ѝлѣчѣш*; пђчнѣ да *ѝлѣчѣ* (Го); *ѝлѣћѣ* ћђвек (Де); да *не ѝлѣчѣ* (Боб); кат се *зѣйлѣћи* дѣѣте (Ле); *зѣйлѣкђ* се (Ле). Забележена је само једна потврда промене по VI врсти: да се *зѣйлѣкѣм* (Др).

II.1.5.7. Глаголи (-) *клѣѝ* и (-) *слѣѝ* имају углавном промену по V глаголској врсти:

инфинитив: *зѣклаѝ* *јѣгње* (Ми); мѝ *ћемо* ти *ѝдслаѝ* (Ке);

аорист: *зѣкла* једно *јѣгње* (Пе);

презент: да *закђљѣм* тѣ курбѣн (Кон); *ѝошѣљѣм* нѣкђга (Вру); ко му *ја ѝошѣљѣм* дрѹгђ (Бот); нѣјсе *закђљѣш* овѣцѣ (Ле); да се *закђљѣ* (Бољ); понѣшто *ѝошѣљѣ* (Пл); нѣће ни да му *шѣљѣ* лѣѹде (Бот); да *кђљѣ* кокђшке (Бољ); *шѣљѣ* ми писмо (Са);

императив: *закђљи* вђла (Бо); *закђљи* *јѣгње* (Дол); посл'ѣ *шѣљи* некѣ лѣѹде (Ли);

радни глаголски придев: ђн *заклѣо* (Ле); *зѣклао* ћурѣна (Ле); вђла сам *заклѣла* (Бр); би се *зѣклѣло* (Би); за Бђжић се *клѣло*; *јѣгње* *калѣл'и* (Коч).

Забележени су, међутим, облици презента овога глагола у којима се уместо *-е-* јавља *-и-*, као код глагола типа *нђсѝм*, *вђзѝм* (и то чешће код глагола *слѣѝ*). Измењени облици добијени су или аналогичном према глаголима VII врсте, или из облика императива (*кђљѝм*, *кђљѝш* : *кђљѝ*; *шѣљѝм*, *шѣљѝш* : *шѣљѝ*): *ја* *јђј ѝошѣљѝм* слѣку (На); *кђљѝм* *крѣву* (На); пђсѣ *тѣк шѣљѝш* лѣѹде за мѝр (Ли); *закђљѝш* *крѣву* (Гуз); да *шѣл'и* за Мѝла да прђсѝ (Би); ђн *ѝошѣљѝ* лѣѹди (Бр); *ѝошѣљѝ* на *кђга* хђће (Гл); и ђдмѣ *шѣљѝ* писмо; (Ли); *ћим* ми *шѣљѝ* сл'ѣку (На); пѣ му *ѝошѣљѝ* лѣѹде (Са).

Факултативну замену презентског вокала *-е-* са *-и-* у облицима појединих глагола познаје и говор Гатња, где се јављају презентске форме: *тѹ гу осѝѣрѣѹжим*; *мђѹѝиш* да спрѣмаш; с тим да је флукуацијом на овом терену обухваћен већи број глагола него у нашем говору (Младеновић 2013: 295–296). Експанзија вокала *-и-* у облике презентске основе својствена је и горанском говору, где се тумачи утицајем западномакедонских говора, у којима се *-е* презентска глаголска група распала и већина глагола пришла *-и* групи, док је мањи број прешао *-а* групи (Младеновић 2001: 404–405).

II.1.5.8. Глаголи V врсте типа (-) *крѣѝѝѝ*, (-) *срѣѝѝѝ*, *обрѝѝѝѝ*, *уѝлѣѝѝѝѝ*, *жвѣкаѝѝ* и сл. чешће имају промену по II врсти, са једнаким основама у свим облицима (в. т. II.1.2.8.).

П.1.5.9. Најзад, већина глагола V врсте има парњаке у виду учесталих глагола типа *избрисиваӣ* / *избрисаваӣ*, *лиисаваӣ* и сл., који се мењају по IV врсти: да се *аиерисавам* (Жи); она *избрисӯе* децу која су је записивала (Го); нешто *замаз̄ӯе* (По); не *зарезӯје* је (Ту); *ипрескакӯје* тарале (Ту); *исилакӯе* веш (Жи); стока му *лиисӯје* (С. До); *лиш̄ӯје* стока (Боб).

П.1.6. Глаголи VI врсте

П.1.6.1. По VI глаголској врсти мењају се глаголи *(-)сл̄ушаӣ*, *(-)кдӣаӣ*, *(-)ӣеваӣ*, *(-)ӣграӣ*, *(-)ӣдаӣ*, *с̄е̄ћаӣ се*, који према односу основа у потпуности припадају VI глаголској врсти. Забележени су примери:

инфинитив: *ка̀хву немоте ӣураӣ* (Са); *нико неће ӣграӣ* (Гу);

аорист: *ја ти то ко̀ло одӣгра*; *ја оно̀ ко̀ло одӣгра*; *па се ӣгра* (Гр); *чӣӣа л' ти ону̀ књи́гу* (Бу); *св̄е ӣреко̀ӣше* (Жи); *бдга ми хи уко̀ӣше* (Гл);

презент: *ӣура̀м* кра̀ва̀ма пшеницу (Гло); *ја се не с̄е̄ћа̀м* (Би); *ја се с̄е̄ћа̀м*; *с̄е̄ћа̀м се* добро (Бо); *с̄е̄ћа̀м се ја*, *ја се с̄е̄ћа̀м* (Вр); *ја то кдӣа̀м* (Уг); *па разӣгра̀м* до̀л'е (Ле); *сва̀шта ӣма̀ да ӣро̀ӣӣа̀м* (Бл); *да те ӣосл̄уша̀м* (Го); *сл̄уша̀м* сва̀ко̀ јутро (Кн); *с̄е̄ћа̀ӣ се* (Бо); *сл̄уша̀ӣ л' и ма̀јку* (Че); *ону̀ једну пр̄в̄у ӣочуӣа̀ӣ* (Ду); *ӣура̀ у прӣесѐке* (Гр); *ве̄ӣно̀м пр̄до̀нано̀ се ӣура̀* (Вру); *са̀д се вӣше ос̄е̄ћа̀* крѝза (Бот); *св̄е ми се ос̄е̄ћа̀*(Гр); *он хи не ос̄е̄ћа̀* (Боб); *да се с̄е̄ћа̀* пон̄еко̀ (Бо); *зр̄но ӣда̀* на м̄есто (Рам); *ӣда̀* киша сва̀кѝ да̀н (Бу); *жито оӣда̀* (Кон); *он оӣда̀* до̀л'е (Вр); *грумѐње оӣда̀* (Бот); *ӣрӣӣда̀* Пазару (Боб); *да не ис̄ӣда̀* шт̄а (Пру); *мене да ӣрӣӣда̀* (Дол); *Мо̀јстӣр ӣрей̄да̀* Тутину (Рач); *но̀ се ис̄кдӣа̀* гр̄оп (Врс); *да се кдӣа̀* (Пру); *ни да зай̄гра̀* (Кон); *не мо̀же да̀ље да ӣгра̀*; *о̀ће да ӣгра̀* поред мене (Вру); *ко̀ја̀ ће да ӣгра̀* до̀ мо̀мка (Вру); *о̀ће да сл̄уша̀* (Бал); *што то сл̄уша̀* (Бр); *ко̀прив̄а се ӣичуӣа̀* (Дол); *кля̀ња̀ се у ђам̄ӣју* (Бот); *ко̀ кля̀ња̀* (Бр); *не ӣрага̀* (Пру); *то̀ нико̀ ни не ӣрага̀* (Дол); *па л' едне фла̀ше ӣура̀мо* (Уг); *ӣура̀мо* за зиму (Гло); *а ӣура̀мо* и рас̄об (Бр); *ја и ти се с̄е̄ћа̀мо* (Че); *пола̀ко оӣда̀мо* (Бр); *ми да га укдӣа̀мо* (Врс); *по цио̀ да̀н ӣгра̀мо* (Вру); *кля̀ња̀мо* (Кон); *ӣура̀ју* у мо̀чваре (Бот); *да не ос̄е̄ћа̀ју* та̀ мӣр̄ис (Дол); *девет̄о ис̄ӣда̀ја̀у* (Че); *док ӣоид̄а̀ја̀у* (Коч); *ис̄кдӣа̀ја̀у* р̄упе (Гло); *ӣгра̀ју* з̄едно; *ӣгра̀ју се* кл' ӣса̀ (Боб); *да ӣгра̀ју* жѐне (Гу); *ко̀ св̄е што ӣева̀ју* (Пл); *ка̀ко л' ӣепо ӣева̀ју* (Бо); *сна̀е сл̄уша̀ју* (Гр); *да сл̄уша̀ју* (Бо); *ђево̀јке сл̄уша̀ју* (Че);

императив: *ӣура̀* рука̀ма (Де); *ӣура̀* у ону̀ во̀ду (Коч); *разл'ив̄а̀чом ӣура̀ј* (Дол); *ӣура̀* озго̀ пѐпела (До); *раско̀ӣа̀ва̀*; *измӣешӣа̀* (Врс); *дол'е ис̄кдӣа̀ј* (Бо); *па ис̄кдӣа̀* туна̀ке (Вр); *ӣгра̀*; *кат ӣоигра̀* (Пл); *ӣгра̀* измѐђу дв̄ӣе ва̀тре; *то̀ изӣгра̀ се*, *изӣгра̀ се* (Вру); *ӣева̀* пѐсме (Вру); *ӣева̀* за овца̀ма; и *ӣева̀* (Вру); *ӣрочӣӣа̀*; *ӣрочӣӣа̀* ово̀ (До); *ӣичуӣа̀* је; *ӣичуӣа̀* ту кон̄опл'у (Вр); и оно̀ *ӣӣћуӣа̀* (Ле); *па̀ по̀с̄ен љуӣа̀* (Д. Дуб); *чуӣа̀* он̄е ло̀зе (Врс); *ону̀ црно̀јку чуӣа̀* (Жи); *једну ӣичуӣа̀* (Кл); *по̀сл'е црно̀јку ӣочуӣа̀* (До); *сл̄уша̀* (Вру); *ӣочуӣа̀* је (Бал); *кон̄опљу док ӣочуӣа̀* (Цр); *на тр̄г кля̀ња̀* (Ле); *по̀сл'е̄нке је ӣичеш̄а̀ј* (Уг); *ту̀не очеш̄а̀* (Дол); *по̀сл'е̄ чеш̄а̀* (Дет);

императив: *намоїѧ* тѧ (Рам); *замоїѧ* је (Пл); *замоїѧ* некѧм крѧпѧм (Вру); *раскїдѧ* крѧљу (Бо); *грѧжѧ* у шпѧрет (Лу); *убѧїїѧ* у сѧт (Жи); на зѧмљу *нацїїѧ* (Пл); *бацѧ* тѧ (Гр); прѧвѧ *бѧцѧ* онѧ дїѧете (Пл); на онѧ сѧч *набацѧ* вагрѧ; онѧ *бѧцѧј* (До); *набѧцѧ* на онѧ л'ѧп; *бѧцѧ* ѡвїс (Би); *бѧцѧ* пот прѧгове (Бр); *укѧѧкѧ* конѧпац (Бр); *чѧкѧїѧ* ѧво ви је (Жу);

радни глаголски придев: *дочѧкѧ* му пѧшку (Ле); јѧдан би *чѧкѧ* пред врѧта (За); *смоїѧла* си (Са); нїѧе нїкат *замоїѧвѧла* (Ле); трї дѧна нїѧе се свѧдба *кїдѧла* (Бр); пѧ *їохїїѧла*; *їрѧдѧла* тѧ докумѧнта (Жи); понѧшто *хѧклѧла* (Де); у Бѧћицу *се бѧцѧла* рѧпом (Бу); ѧе-ѧ *їрол'исїѧла* врѧба (Би); ѧдмѧ *закѧкѧла* (Гр); *кѧкѧла* (Кон); јѧ би *кѧкѧла* (Го); свѧ сам фїно *дѧчекала* (Гр); и јѧдва је *чѧкѧла*; *чѧкѧла* да дѧѧѧ (Бр); јѧдва *чѧкѧла* сам (Брѧ); *кїдѧло се* (Це); нѧшто је *їрол'исїѧло* (Коч); *їрїѧло* се у десетѧне; *зѧїрїѧло* би и Клѧдницу (Кл); пѧ *се* тѧ *їрїѧло* (Дуј); пѧ би *нѧмоїѧл'и* (Рам); *бѧцѧл'и* тѧ вѧду дѧл'ѧ (Вр); *їоїѧцѧл'и* капилѧри (Гр); *їѧцѧл'и* крос прѧзор (Пру); би *зѧїрїѧл'и* кѧћу (За); бил'и хим *їоїѧѧѧкѧл'и* свѧ (Гло); и *чѧкал'и*, *чѧкал'и*, *чѧкал'и* (Гр); *їрѧчѧкѧл'и* те свѧтове (Би); *чѧкѧл'и* (Бр); у крѧк *смоїѧл'ѧ* (Пе); штѧ сте *їѧхїїѧл'ѧ* (Гр);

трпни галаголски придев: тѧ-ѧ *нѧмоїѧѧо*; што-ѧ *нѧмоїѧѧо* (Д. Дуб); *набѧцѧѧо* снїѧѧа (Бр); *їѧѧѧкѧѧо* (Вру).

П.1.6.3. Глаголи на -*гнѧїѧ*:

инфинитив: *ѧгнѧїѧ* у кошѧру (Жу);

аорист: ѧбрас ни *догнѧсїѧ* (Жу);

презент: *догнѧш* ѧнде дрѧвѧ (Са); отишѧ је да *догнѧ* (Пр); да *догнѧ* крѧве (Че); *угнѧ* ѧвце; те ти се нѧко *загнѧ* (Кн); *догнѧјѧ* нѧши стѧрї (Врс);

императив: *догнѧ* кот кѧћѧ; *догнѧ* вѧла (До);

радни глаголски придев: *дѧгнѧ* тѧвар тѧгѧ жїта (Бо); сѧдака је *нагнѧла* (Гр);

трпни глаголски придев: *ѧгнѧїѧа* стѧка (Ле).

У нашем материјалу нема примера чувања старине типа: *дождѧнѧм*, *їождѧнѧо* и сл., какви су бележени у Горњим Васојевићима (СТИЈОВИЋ 2007: 197).

П.1.6.4. Глагол *жнѧѧїѧ* има облике:

инфинитив: помѧгѧмо *жнѧѧїѧ* тѧбе (Жу);

презент: нѧ мош да *жнѧѧш* (Рач); да *се жнѧѧ*; ѧѧди да *жнѧѧ* (Са); кад га жѧне *жнѧѧ*; да му *жн'ѧ* срѧпом (Д. Дуб); да га *жнѧѧ* жѧне (Бр);

императив: жїто *се жнѧѧ* (Цр); *їѧжнѧ* (Дол); *їѧжнѧ* конѧпљу; *їѧжнѧ* срѧпом; *нѧжнѧ* оногѧ шевѧра; *нѧжнѧ*, *нѧжнѧ* (Де);

радни глаголски придев: пѧ би *їѧжнѧѧ* тогѧ пѧпраѧја (Вр); цїпцио дѧн *жнѧѧла* (Рач); *жнѧѧло се* онѧ (Баг); *жнѧѧло се*; да *се жнѧѧло* срѧпом; и *жнѧѧло се* жїто (Кл); *жнѧѧло се*; него *се жнѧѧло* (Де); *жн'ѧло се* (Д. Дуб); *тапѧт се жнѧѧло* (Кон); *жнѧѧл'и* мї тѧмо (Го); кад би *жнѧѧл'и* (Дол); *жнѧѧл'и* су (Са); *жнѧѧл'и* смо рѧчно (Жу); пѧ су жѧне *жнѧѧл'ѧ* (Ле).

И Д. Барјактаревић наводи исти низ облика (Барјактаревић 1966: 100).

Само у једном пункту овај глагол забележен је са основном *жен-* у презенту: кат *се женѐ* жито; на њиву да *се женѐ*; онџо жито *женѐмо* (Вр). У једном пункту забележен је и облик: *жњало се* (Пр).

II.1.6.5. Глаголи (-)мїјешаїи, зїјеваїи и (-)цїјейаїи имају облике:

презент: тџо *умїјеша̄м* (Уг); *мїјеша̄ш*, *мїјеша̄ш*, *мїјеша̄ш*, *мїјеша̄ш* (Вру); *мїјеша̄ш* кашїкџом; свѐ је *мїјеша̄ш* кашїкџом (Де); *мїјеша̄ се*, *мїјеша̄ се* (Вру); етѐ га *зїјева̄* тџу по Тутїну; џна *зїјева̄* дџл'е по Срџиї; ова̄ *зїјева̄* тџу (Жу); *не мїјеша̄мо се* с Бїохана̄ма (Бр); тако тџо *умїјеша̄мо* (Бр); *не мїјеша̄ју се* љџди (Боб); да *се мѐша̄ју* тѐ ствари (Че); *зїјева̄ју* за тџџом (Гр);

императив: пџа *мїјеша̄*, *мїјеша̄*, *мїјеша̄* (Ос); *мїјеша̄* с бра̄шном (Жи); *їомѐша̄* јџчам (Кл); *исцїјейа̄* на чџвџоро, пџа посл'ен *исцїјейа̄* онѐ се зовџу дџге, *исцїјейа̄* по два сантїна (Вр); *исцїјейа̄* чара̄пу (Гл); *расцїјейа̄* дрџво (Са);

радни глаголски придев: опџнке *исцїјейа̄* (Ков); пџа *се їоцїјейа̄ла* (До); *мїјеша̄ло се* јџчам и ра̄ж (Врс); *мїјеша̄л'и* мл'їјѐко са тїјѐм бра̄шном (Бо); јџчма смо *їомїјеша̄л'и* помџло; *мїјеша̄л'и* са јџчмом (Бр); *зїјева̄ле* девојке за овца̄ма (Вру);

трпни глаголски придев: *їомїјеша̄но* (Го); имѐна су *їомїјеша̄на* (Кн).

II.1.6.6. Глагол (-)глѐдаїи мења се по VI врсти:

инфинитив: мџло *їогл'ѐдаїи* (Ту);

аорист: дџкторка *їрегл'ѐда̄* ме (Кн);

презент: *глѐда̄м* џде тџо мл'їјѐко (Го); ка да ти са̄д *гл'ѐда̄м* (Дол); да *їогл'ѐда̄м* (Бр); кад ме *гл'ѐда̄ш* (Гр); да је *їогл'ѐда̄ш* (Го); *їогл'ѐда̄ш* на брџо; *їогл'ѐда̄ш* равнїцу дџл'е (Бо); *їогл'ѐда̄ш* крос онџа џман; човѐка свџга *їогл'ѐда̄ш* (Вр); *гл'ѐда̄ш* тел'евїзџр; *гл'ѐда̄ш* свїџет (Туз); кат *їогл'ѐда̄ш* (Пр); кад *їогл'ѐда̄ш* (Уг); нїко те не *гл'ѐда̄* (Ли); џн ме *їџгл'ѐда̄* (Ле); спа̄ва̄ и *гл'ѐда̄* (Кон); сра̄м је да је *їрегл'ѐда̄* дџктор (Ков); *гл'ѐда̄ју* џевџїку (Кн); *гл'ѐда̄ју се* (Дол);

императив: *їогл'ѐда̄* је (Бр); *їогл'ѐда̄ се* на огл'едџло (Гл);

радни глаголски придев: свџко бї на мѐне *гл'ѐдџ* (Ков); нїѐ *гл'ѐда̄ла*; ва̄ла̄ и је *гл'ѐда̄ла* (Го); та̄пџт *се гл'ѐда̄ло* (Бр); та̄пџт *се гл'ѐда̄ло* са̄мо богџство (Пл); тџо *глѐда̄ло* (Вр); нџ *гл'ѐдал'и* тџо (Гр); и *глѐда̄ли* дџле (Вру); *гл'ѐдал'и*; са̄мо бї *їогл'ѐдал'и* (Би); *глѐдал'е* бї је жѐне (Би);

глаголски прилог садашњи: џчи избѐчи ја̄ *гл'ѐда̄јући* тел'евїзџр (Лу); *глѐда̄јући* (Бл).

Префиксирани облици овога глагола осим по VI имају и облике по IV врсти. Тако се поред односа: *оглѐдаїи (се) : оглѐда̄м (се) : оглѐда̄ј (се) : оглѐ-дџо (се)* јавља и: *оглѐдаїи (се) : оглѐдџѐм (се) : оглѐдџј (се) : оглѐдївао (се) / оглѐђївао (се) : огл'ѐда̄ се* (Би); по цїо да̄н се *огл'еђџѐ* (По). Глагол *їоглѐдаїи* чешїе има облике по IV врсти (који одговарају глаголу *їоглѐдїваїи*): *їогл'ѐдџу* га помџло (По); а свѐ *їогл'ѐдџѐ* к на̄ма (Ту).

П.1.6.7. У тугинско-новопазарско-сјеничком ареалу у употреби је глагол (-)свађаӣ (се) : (-)свађа̄м (се), који има промену по VI врсти и (-)свађдӣӣ (се) : (-)свађд̄ӣм се, са променом по VII глаголској врсти: са њом ће се њосвађаӣӣ (По); свађаӣ се (Кон); па би се свађа̄л'у (Коч) : оће се њосвађдӣӣ (Ту); па смо се свађд̄ӣл'у дџста (Ос).

П.1.6.8. Тенденција ка образовању твореница са семантиком учесталости очитује се и код глагола сл̄ӣкаӣ (се), који је осим у облицима: да ме сл'ӣк̄а (Тр); нијесам се сл'ӣк̄ала (Го); бележен и у формама: не х̄а̄џем да се сл'ӣк̄ав̄ам (Ту); сл'ӣк̄авај̄ се садек (По); ако се сл'ӣк̄авај̄ (Ке).

Слично је и са глаголом њџцаӣ : њџца̄м, који је забележен у облику: да њџцавај̄ змије (Дол).

П.1.6.9. Неки глаголи овога типа имају дублетне форме настале у резултату различитих промена у гласовној структури основа. Сходно томе, на читавом терену у употреби су форме (-)вр̄ћаӣӣ и (-)вр̄ћаӣ, са различитим превојним ступњем у основи – в̄р̄џи- : в̄ра̄и-:

инфинитив: в̄р̄ћаӣ се (Ту); немџ се в̄р̄ћаӣ (Ле);

презент: в̄ӣшџ се не в̄р̄ћа̄м (Кл); не в̄р̄ћа̄ ништа (Гло); в̄р̄ћа̄ та̄мо та̄ кред̄џт (Го); св̄џ се в̄р̄ћа̄мо њџму (Бот); в̄р̄ћа̄ја̄у мла̄д̄ӯ љ рџт (Боб);

са̄д в̄р̄ћџ (Го); да св̄р̄ћџмо на ста̄ницу (Ле);

радни глаголски придев: па се в̄р̄ћа̄џ по др̄џгӣ п̄џт (Бо); в̄ӣшџ п̄џт сам св̄р̄ћа̄ла (До); ка[д]сам се в̄р̄ћа̄ла (Бр); в̄р̄ћа̄л'у се (Баг); в̄ӣ сте св̄р̄ћа̄л'у (Тр);

пр̄џе не̄кӣ да̄н св̄р̄ћа̄л'у (Тр) ;

императив: в̄р̄ћа̄ја̄ џвце (Ос);

в̄р̄ћи га ов̄амо (Ту).

П.1.6.10. Глагол ва̄љаӣ има и варијанту ве̄љаӣ:

инфинитив: то̄ ће му ва̄љаӣ (Ту);

презент: да не ва̄ља̄ (Че); не ва̄ља̄ љстӣџем п̄џтем (Вру); свџ што не ва̄ља̄ (Боб); и да ве̄ља̄ (Кн); зџмља му не ве̄ља̄ (Пр); не ве̄ља̄ та̄ стол'џца (На); нӣџе отӣшла да ве̄ља̄ (Ле); не ве̄ља̄ (Коч); така̄ ова̄ не ве̄ља̄ (Гло); не̄што што не вел'а̄ (Вр); са̄т не ве̄ља̄; нӣшта не ве̄ља̄ја̄у (Боб);

радни глаголски придев: ва̄ља̄ло не ва̄ља̄ло (Бл).

П.1.6.11. Бележени су облици к̄џха- / к̄џва- / к̄џа-:

инфинитив: к̄џва̄ӣ се (Вру);

аорист: што не̄ скува̄ те ка̄фе (Вру);

презент: да к̄џва̄м по једну ка̄хву (Ки); к̄џха̄ӣ варенику (Ле); за̄к̄џха̄ӣ га (Дуј); мџсо се к̄џха̄ (Бо); то̄ се пр̄вџ к̄џха̄ (Пл); к̄џха̄ в̄а̄рџво онџ (Боб); к̄џва̄мо (Кн);

радни глаголски придев: што се к̄џало (Цр); та̄мо би се к̄џало (Би); к̄џва̄љи хра̄ну (Ту);

трпни глаголски придев: пир̄џнач к̄џха̄н (Би); к̄џха̄ӣџо мџса (Би).

II.1.6.12. Глагол (-)ићераӣ са јотованим денталом у основи бележен је само у појединим пунктовима сјеничке зоне, као резултат утицаја суседних јекавских говора:

инфинитив: ти ћеш и *ћераӣ* (Кн);

аорист: жѣна *дѣера* ђвце (Лу); *исћѣраше* га с пѣсла (Го); дал'ѣко те *оићѣраше*; *оићѣраше* авионом (Бот); пѣ хи *исћѣраше* (Де); *оићѣраше* ме у бѣлнѣцу; *оићѣраше* ме у бѣлнѣцу тѣмо (Вру);

презент: да је и *оићѣрам* (Бл); *оићѣраи* мѣсо (Гл); сѣд нѣко *ићѣра* (Лу); бѣш га *доићѣра* (До); пѣ не шѣмѣр *ићѣра* (Др); она је ђтуд *исћѣра* (Гл); нѣе мѣгѣ да-е *оићѣра* (Бо); да се стѣка *исћѣра* (Гу); *оићѣра* тѣмо сѣр (Кон); да *оићѣра* (Гу); *наићѣра* га (Кл); тѣ ђбићѣе *ићѣрамо* такѣ (Бо); да *ићѣрамо* за Пазѣр (Гл); *ићѣрамо* одоздѣл (Бот); да и *ићѣрајѣ* за Кѣсово (Дол); што *исћѣрајѣ* на вѣр нѣивѣ (Бр); да хи *исћѣрајѣ* (Бо); *исћѣрајѣ* ђвце (Пру); кат *исћѣрајѣ* пѣстѣт (Бр); *расћѣрајѣ* и пѣшчѣт (Бр);

императив: *ићѣра* онѣ девојку (Дол); *ићѣра* ђколо (Кон); *ићѣра* у воденицу (Де); *ићѣра* са прѣтом (Пру); ђни га *исћѣра* (Го); овѣ *исћѣрај* (Бо); *оићѣрај* стѣку (Гу); *наићѣра* тѣ кѣње (Це);

радни глаголски придев ђни *исћѣрал'и* (Го); чѣк дѣље *ћѣрал'и* (Цр); мѣј хѣвек би ме *ићѣрѣ* (Уг); мѣш *ћѣрѣ* бал'ѣрку (Гр); *ићѣрѣ* у мѣку (Д. Дуб); стѣрѣ мѣј *оићѣрѣ* је у Пазѣр (Бо); тѣ је мѣжда *наићѣрѣло* нѣрот (Др); пѣ би *ићѣрѣло* (Дол); сѣмо га *ићѣрал'и* за Пазѣр (Гр); онѣ су *ићѣрал'и* (Д. Дуб); *ићѣрал'и* за Грѣкѣ јѣгнѣт (Гло); кат су хи *оићѣрал'и* (Де); нѣјесу га ни *ћѣрал'и* кѣћи (Кн); *ићѣрал'и* у Смалућу (Са); ѣге су и *расићѣрали*; *иоићѣрали* смо волѣве (Вру); *наићѣрали* су ме (Бл);

II.1.6.13. Глагол сѣдѣвѣаӣ / сѣдѣаӣ има облике:

инфинитив: нѣје ни л'ѣпо кѣћу *осѣдѣаӣ* (Ле);

презент: *осѣдѣвѣам* га стѣлно ал' нѣ знѣм зѣшта га *осѣдѣвѣам* (Ос); *осѣдѣвѣам* амѣнет; овакѣ *сасѣдѣвѣам* (Ле); *сѣдѣвѣаи* на овѣ л'ѣтар (Бо); нѣѣји да *сѣдѣвѣаи* (Ков); *сѣдѣвѣаи* ситнѣцу (Уг); *сѣдѣвѣаи* брѣшно (Вру); ѣе *осѣдѣвѣаи* кѣце (Ков); да се не *сѣдѣвѣа* у нѣу (До); ђн *сѣдѣвѣа* ђдмѣ (Са); и *сѣдѣвѣа* се у онѣ вѣду (Коч); *сѣдѣвѣа* у крѣло (Кон); да се *иосѣдѣвѣа* да се јѣдѣ (Са); *сасѣдѣвѣа* се (Бо); *сѣдѣвѣајѣ* на тѣбљу; за рѣчак што *сѣдѣвѣајѣ* (Пл); *осѣдѣвѣајѣ* тѣ девојке (Дол); пѣсл'ѣн *иосѣдѣвѣајѣ* (Дол);

императив: *иосѣдѣвѣа* у онѣ бѣре (Ков);

радни глаголски придев: ђн је *иосѣдѣвѣѣ* бајрактѣра (Гу); јѣ *сѣдѣвѣѣла* нѣјесам (Лу); штѣ је *сѣдѣвѣѣла* (Боб); јѣ сам такѣ *сѣдѣвѣѣла* (Ков); помѣло би се *сѣдѣвѣѣло* (Уг); унѣтра би *сѣдѣвѣѣл'и* (Рам); гѣре *сѣдѣвѣѣл'и* (Гу); онѣ копрѣве *сѣдѣвѣѣл'и* (Би); такѣ су *сѣдѣвѣѣл'е* (Кн).

II.1.6.14. На читавом испитиваном терену у употреби су форме *ѣѣкаӣ* / *кѣѣаӣ* / *ѣѣкаӣ*: *кѣѣасмо*, *кѣѣасмо* (Жи); ђгут не *ѣѣкаи* (Ос); онѣ овакѣ *ѣѣка* (Са); све *ѣѣка* тѣем звѣнѣдима (Вру); сѣмо онѣјем *ѣѣкајѣ* (По); *ѣѣка* гѣч; *ѣѣка* у гѣч (Пл); *ѣѣка* тѣ (Жи).

П.1.6.15. Само по VI врсти мењају се глаголи: *гребѣнаї̄, секираї̄, ої̄-вѣраї̄, гомї̄лаї̄* и др.:

аорист: ја *се сѣкира, сѣкира, сѣкира* (Ос); што *се* овѣ сѣт *рѣсїей̄* ља (Гло);

презент: што *се секира̄м* (Жи); *ої̄вѣра̄м* онѣ кѣфер (Пр); *рачун̄ам* (Кл); *заборѣв̄љам* (Кл); пѣ *гребен̄аш* (Дуј); ђе *ої̄вѣра̄ш* (Уг); *згомил̄аш* га на скѣп (Са); чїм *се* мѣло *насекира̄* (Го); тѣ плӯћа *ої̄вѣра̄* (Баг); *ої̄вѣра̄* врата (Ле); пѣла *ої̄вѣра̄* (Вр); да *се не обрѣка̄* (Са); ѣ̄ очи *удѣра̄* (Бр); да *удѣра̄* овѣмо (Вру); да *се заборѣв̄ља* (Ков); којѣ је тѣ *ї̄ойрѣљ̄а* (Са); *не рачун̄амѣ* га (Би); *настї̄вљ̄аї̄те* ка Пазѣру (Гр); *умекї̄аї̄* мѣло онѣ слѣму (Бот); овѣ сѣт што *удѣраї̄* овѣ (Дуј); *не расї̄рѣвљ̄аї̄* (Др);

императив: пѣ *гребен̄аї̄* (Цр); пѣслѣ *гребен̄а* (Кл); овѣкѣ *гребен̄а*; пѣ *гребен̄аї̄* тѣ, *гребен̄аї̄* (Д. Дуб); *гребен̄а* (Дет); *секира̄ се* (Го); онѣ жїто *згомил̄а* (Кон); *умекї̄а* хим (Дет); *омекї̄а* понѣћи онѣ тѣн (Бр); пѣ тї сѣт *рачун̄а* (Жи);

раднї глаголскї придев: кад бї свѣ *ї̄рачунѣ* (Бр); кад бї *удѣра̄ла* кїша (Вру); понѣшто *рабѣї̄ла* (Бр); тѣ бї *се згомил̄ало* (Туз); да бї *се* онѣ *уї̄абѣло* (Рам); нѣкѣ *гребен̄ал'и*; вїшѣ *гребен̄ал'и* (Вр); *ої̄вѣрал'и* бї пргїну (Гу); *згомил̄ал'и* жїто (Рам); ѣни су *рачун̄ал'и* (Гу); овакѣ бї *удѣрал'и* (Ле); *затї̄врал'и* хї бїл'и (Дол); овѣмо су *ї̄оклѣњ̄али* имѣња (Гу); уочи пѣтка *рабѣї̄ал'и* (Дол); цїпциѣлу нѣї *рабѣї̄ал'е* (Д. Дуб).

П.1.6.16. Осим двовидског *вечѣраї̄* : *вечѣра̄м: вечѣрасмо* (Вру); јѣ не мѣгу да *вечѣра̄м* (Рач); *вечѣра̄* (Кн); *већѣра̄* (Д. Дуб); да *вечѣраї̄* (Рач); на тѣ бї *вечѣрал'и* (Вр); у употребї је и учесталї глагол *вечѣраваї̄* : *вечѣрава̄м*: јѣ *не вечѣрава̄м* (Ту); долѣзѣ тѣ да *вечѣраваї̄* (По).

П.1.6.17. Глагол *ої̄ерїсаї̄* : *ої̄ерїшиѣм*, којї се мења по V врсти, има и варијанту *ої̄ерисаваї̄* : *ої̄ерисава̄м*, са променом по VI глаголској врсти: кад онѣ *ої̄ерисаваї̄* (Ки); *ої̄ерисава̄ли* су му главу (Бољ).

П.1.6.18. Глагол *(-)сї̄ѣраї̄* : *(-)сї̄ѣра̄м* у тутинско-новопазарско-сјеничкој зони има облике:

аорист: *ѣсї̄ара* и ѣна (По);

презент: кат *осї̄ѣра̄* (Дол); мї *осї̄ѣра̄мо* (Гло);

раднї глаголскї придев: сѣд *ѣсї̄ара̄ла*; бїо *ѣсї̄арѣ* (Кл); *осї̄ѣра̄ла*; млѣго бешѣ *ї̄осї̄ѣра̄ла* (Го); ѣто *осї̄ѣра̄ла* сам (Кон); сѣт је ѣна *осї̄ѣра̄ла* (Ле); сѣт кад *осї̄ѣрал'и* (Баг); *осї̄ѣрало се* (Бу); *осї̄ѣрало се* (Жи).

Нису бележени облици *сї̄арї̄ӣ, сї̄арим...* Исти тип промене овај глагол има и у говору Бјелопавлића (Ћупић 1977: 92).

П.1.6.19. По VI врсти мењају се глаголи типа *(-)ї̄рїчаї̄, (-)ї̄їїаї̄, (-)чѣваї̄, (-)ї̄лѣћаї̄, (-)шѣї̄аї̄, (-)ї̄рїмаї̄, (-)зїдаї̄, (-)свїраї̄, (-)бїраї̄, (-)кѣлаї̄, (-)сї̄аваї̄*:

инфинитив: *си́аваӣ* до по́днѣ; свѣ љу ти *ѳри́чаӣ* (Бо); ѓн ље ви *исѳри́хаӣ* (Бо); ја љу ти *ѳри́чаӣ* (Са); па љемо *ѳри́чаӣ* (Го); па ље ти ѓна то *ѳри́хаӣ* (Жу);

аорист: *ѳри́ћа̄* ви (Рам); ја ти *ѳри́ча* (Љу); те му ја *исѳри́ћа* (Ме); затѓ те ја и *ѳи́ѳа* (Ли); што Авдѳја *ѳри́ча* (Дол); *ѳсѳри́ча* л' ви штѓ гѓре (Ос);

презент: *ѳри́ча̄м* ѳскрено (Ос); нѳшта ја *не ѳри́ча̄м* (Го); да ви *ѳри́ћа̄м* шѳптгарскѳ; овѓ да ти *ѳри́ча̄м* (Бо); ја љу да ти *исѳри́ча̄м* (Са); *ѳри́ча̄м* за Таду (До); *исѳри́ча̄м*; штѓ да *исѳри́ча̄м* (Жи); да ви овѓ *ѳри́ча̄м* (Тр); да ти *ѳри́ћа̄м* (Д. Дуб); даљѣ да *ѳри́ча̄м*; *сачу́ва̄м* од мрѓза (Бал); ја *чу́ва̄м* јагња́т (Бр); да *ѳроше́ѳӣа̄м* (Ли); са́т *сви́ра̄м* веѳѳнѓм у хоте́ле (Ме); са ба́бѓм *ѳѳри́ча̄иш* (Кн); немѓ такѓ да *ѳри́ча̄иш*; *ѳѳри́ча̄иш* за не́кога (Бо); шта ме гѓј *ѳѳѳа̄иш* (Пру); ѣво да *ѳѳѳа̄иш* (Бо); да *се чу́ва̄иш* (Кн); кѓл'ко ѳмѓш стѓкѣ *ѳла́ћа̄иш* (Гл); ма́ло *ѳроше́ѳӣа̄иш*; мѓгла да *се ше́ѳӣа̄иш* (Ков); *ѳроше́ѳӣа̄иш* по граду (Ли); ѳѳ *саѳѳѳа̄иш* ѳстѓ кѓ крѣс; *саѳѳѳа̄иш* тѳ крстѳну (Са); *бѳра̄иш* тѳ белѓѓку (Са); не мѓш да *избѳра̄иш* (Де); са́д *бѳра̄иш* цѳпил'е (Вр); да *си́ава̄иш* (Коч); *ѳри́ча̄* (Ков); да *се ѳри́ча̄* нѳшта (Тр); да *исѳри́ча̄* ка́ко је (Гу); да *ѳри́ча̄* гѓре (Ос); нѳт *се* стѓкло *ѳрља̄* (Брѳ); ѓн *ѳѳѳа̄ се* (Бал); *исѳѳѳа̄* крѳ (Ков); *ѳѳѳа̄* ѳѳ (Жу); *не ѳѳѳа̄* (До); ѓн *ѳѳѳа̄* мѣне (Го); ѓн те *не ѳѳѳа̄* (Бр); двѣста овѓца́ да *ћу́ва̄* (Уг); нека га *чу́ва̄*; неље да ми *чу́ва̄* (Кн); *чу́ва̄* л' ѳнѳѳу (Тр); онѓ што *чу́ва̄* ѓфце (За); са́д не́ма̄ кѓ да и *чу́ва̄*; ѓвце ко не́ *чу́ва̄* (Бр); та́мо стѓка се *ћу́ва̄* (Бо); *не ѳла́ћа̄* (Уг); *ѳла́ћа̄ се* та ру́чак (Пл); *ше́ѳа̄* по сѣлу (Уг); *ше́ѳа̄* по Пазѳру (Бр); *ѳроше́ѳӣа̄* те по сѓби (Вру); *ѳри́ма̄* пла́ту (Кн); *ѳри́ма̄* пѳну пѣнзију (Го); *ѳри́ма̄* муштерѳѣ (Бр); *ѳри́ма̄* инѣкци'е (Бо); *ѳри́ма̄* ма́теријалнѓ (Ли); за тоѳ*ѳри́ма̄* пла́ту (Гл); ка[д] *се ѳѳѳа̄* (Гл); *ѳѳѳа̄ се* крѣча́на, крѣча́на *се ѳѳѳа̄*; комплѣт *се ѳѳѳа̄* сѳхѳ ка́мѣн (Би); *сви́ра̄* са сви́ја́ стра́на̄ (Го); рука́ма *ѳребѳра̄* (Боб); ма́јка *ѳдабѳра̄* (Кн); д[а] [ид]ѣ да *си́ава̄* (Шар); кад му *се си́ава̄* (Кн); ѓна *си́ава̄* та́мо у љѓше (Са); нек *се насѳава̄* (Ле); ма́ло да *ѳѳѳри́ча̄мо*; *ѳри́ча̄мо* овѓкѓ (Бо); ѓфемо да е *ѳроше́ѳӣа̄мо* (Пл); *ѳри́ма̄мо* помало пѣнзијѣ (Шар); ми *ѳри́ма̄мо* пѣнзију (Кн); нешто *ѳри́чајѳ* (Кл); како *ѳри́хајѳ* овѳ стѳрѳ (Бо); л'ѳди то *ѳри́чајѳ* (Вр); *ѳри́чајѳ* о мѓѓѓ женѳѓби (Бо); *ѳѳѳајѳ* онѓ пот којѳ је; кад је *ѳѳѳајѳ* (Пл); са́д *ѳѳѳајѳ* (Вр); *чу́вајѳ* хи (Боб); *чу́вајѳ* ѓвце овѓмо (Уг); поштѣно *ѳла́ћајѳ* (Ки); дрѳва *се ѳла́ћајѳ* (Дол); *ше́ѳајѳ* дѣца (Тр); музѳке *сви́рајѳ* (Жи); са́д *си́авајѳ* (Са);

императив: ти свѣ мѣне *ѳѳѳај* (Кн); *ѳрѣчу́ва̄* ми овѓ дѳѣте (Бр); бѓже *сачу́ва̄* (Тр); *сачу́ва̄* бѓже (Тр); хај бѓже *сачу́ва̄* (Дол); бѓже *сачу́ва̄* (Го); *саѳѳѳа̄* ка́мѣња (Боб); *ѳѳѳа̄* снѓп одѓвѳт (Са); пѓсѣ та́мо *ѳѳѳаѳѳе* не́ког (Ки); овѓмо *се чу́вајѳѳе* (Тр);

радни глаголски придев: ни *ѳѳѳѓ* ме нѳѣ (Кон); *ѳѳѳѓ се* саш ѳѓм (Бо); не́ би *чу́вѓ* мѣсец да́на̄ (За); ѓн је нас *сачу́вѓ* (Вру); *чу́ваѓ* та́пѳт (Вр); *ћу́вѓ* овѳ љамѳѳу ѓде (Д. Дуб); *ѳла́ћѓ* те се косѳло (Кл); *ѳла́ћѓ* и је (Врс); *ѳла́ћѓ* хим овѓ га́зда (Д. Дуб); *ѳри́мѓ* пла́ту (Гл); *си́ава̄* је љѣвѣр; та́т *се си́ава̄ло* тѳна́ке (Вру); ја би са́т *ѳри́ћа̄ла* (Ле); да би *исѳрља́ла* чара́пе (Тр); једама́ је *ѳѳѳѓла* (Ле); *ѳѳѳѓла* за овѣ ѓбича́је (Вру); ја *чу́ва̄ла* говѣда (Ос); *чу́ва̄ла се* (Тр); цѳѓ да́н *чу́ва̄ла* говѣда (Вр); *чу́ва̄ла се* стѓка (Гл); *ѳла́ћа̄ла се* пѓпаша; *ѳла́ћа̄ла се* по стѓци (Др); *ѳла́ћа̄ла* код ѳѳ (До); пѓпаша *се ѳла́ћа̄ла* (Гл); пѓсл'ѣ *ѳри́ма̄ла* (Го); такѓ сам *бѳра̄ла* (Тр); *си́ава̄ла* сас мужѓм (Го); да *се* то *ѳри́ча̄ло* (Дол); такѓ би *ѳри́ча̄л'у* (Бољ); стѳрѳ љѳди *ѳри́ча̄л'у* то (Гл); ранѳѣ су *ѳри́ча̄л'у* то (Дол); онѓ што су *ѳри́ча̄л'у* (Бу); бар како су *ѳри́ча̄л'у* (Би); *ѳри́ча̄л'у* су ми стѳрѳ

(Бо); слабо су *ийийал'и* (Гло); њи да сте *ийийал'и* (Бо); *илӗӗл'и* јој (Го); *иџийал'и* смо (Гу); ада тџ бабе сӗмо *ирйичӗл'е* (Коч); *исирӗӗл'е се* (Ле);
трпни глаголки придев: *озидӗно* кӗменом (Гу);
глаголки прилог садашњи: *иџийӗјући* навйше и нанйже (Бољ).

П.1.6.20. Промену по VI врсти имају и глаголи: (-) *ирӗӗӗӗӗӗ*, (-) *дрӗӗӗӗӗӗ*, (-) *каӗӗӗӗӗӗ*, (-) *лӗӗӗӗӗӗӗӗ*, (-) *надаӗӗ се*, (-) *хӗӗӗӗӗӗ*, *дйӗӗӗӗӗӗ*, *свйӗӗӗӗӗӗ* (се) и др.:

инфинитив: мџ се *надаӗӗ* снйегу (Би);

аорист: *не дйрӗӗсмо* (Го);

презент: да се *лӗӗӗӗӗӗ* (Ли); *ја не ирӗӗӗӗӗӗ* (Шар); *ирӗӗӗӗӗӗ* вџш (Уг); да ми *не дйрӗӗӗӗӗӗ* фамйӗӗӗӗӗӗ (Бо); гџре *иӗӗӗӗӗӗ* (Би); онџ *ирскӗӗӗӗӗӗ* (Дуј); тџ *ирскӗӗӗӗӗӗ* (Коч); *исӗӗӗӗӗӗӗӗ* копрйвџм говїда (Са); да се *исӗӗӗӗӗӗӗӗ* (Рач); *надйӗӗӗӗӗӗӗӗ* йме (Гр); пӗ га ти *здйӗӗӗӗӗӗӗӗ*; *здйӗӗӗӗӗӗӗӗ* га онџ (Са); *кӗӗӗӗӗӗ* мџмак; ил'и *кӗӗӗӗӗӗ* девџјка (Дол); кат те *найӗӗӗӗӗӗӗӗ*; *која пӗрҗйја найӗӗӗӗӗӗӗӗ* (Вру); дрӗҗгџ нйшта *не дйрӗӗ* (Пл); *скӗӗӗӗӗӗӗӗ* се нарџт (На); џн *ирскӗӗӗӗӗӗӗӗ* (Гу); да се *йойрскӗӗӗӗӗӗӗӗ* стџка (Рач); *ирскӗӗ* са онџк кџла; онџ што *ирскӗӗ* (Би); *саӗӗӗӗ* ко ће (Бџб); ко ти се *свйӗӗӗӗӗӗӗӗ* (Бал); бӗӗӗӗӗӗӗӗрум ко ви се *свйӗӗӗӗӗӗӗӗ*; ко ви се *не свйӗӗӗӗӗӗӗӗ* (Жу); а ко му се *свйӗӗӗӗӗӗӗӗ*; ко му се *не свйӗӗӗӗӗӗӗӗ* (Дол); мїне се *не свйӗӗӗӗӗӗӗӗ*; њџји се тџ *не свйӗӗӗӗӗӗӗӗ*; *свйӗӗӗӗӗӗӗӗ* л' се тїбе (Бр); кӗӗӗӗӗӗ се *свйӗӗӗӗӗӗӗӗ* (Бо); њїму се *иревйӗӗӗӗӗӗӗӗ* чџвек (Пру); *свйӗӗӗӗӗӗӗӗ* им се (Вру); тџ кџ *гӗӗӗӗӗӗӗӗ* (Гр); нйкџ да *сїдӗӗ* (Ос); *сїдӗӗ* свїкрви у крйло (Вру); *ирскамо* онџм водџм (Коч); вџду кад *ирскамо* (Коч); да *иресйӗӗӗӗӗӗӗӗ* (Ле); да се *не хӗӗӗӗӗӗӗӗ* (Бр); *не дйрӗӗӗӗӗӗӗӗ* (Пру); тӗ се *окуйӗӗӗӗӗӗӗӗ* (Бџб); онџ се *виӗӗӗӗӗӗӗӗ* на вӗӗӗӗӗӗ (Дол); *вӗӗӗӗӗӗӗӗ* сӗд (Цр); свї жїне *йосйӗӗӗӗӗӗӗӗ* (Пл);

императив: пӗ је *уйрӗӗӗӗӗӗӗӗ* дџбро (Рач); *ирӗӗӗӗӗӗӗӗ* рукӗӗӗӗӗӗӗӗ (Го); пӗ се *искаӗӗӗӗӗӗӗӗ* (Ле); хӗӗӗӗӗӗӗӗ *дйрӗӗӗӗӗӗӗӗ* грџбове (Уг); *не дйрӗӗӗӗӗӗӗӗ* нйшта (Ле); пџсїн *иӗӗӗӗӗӗӗӗ* џде (Би); *нашӗӗӗӗӗӗӗӗ* овудйӗӗӗӗӗӗӗӗ (Ле); пӗ онџ *ишӗӗӗӗӗӗӗӗ*, *ишӗӗӗӗӗӗӗӗ*, *ишӗӗӗӗӗӗӗӗ* (Кон); цйӗӗӗӗӗӗӗӗ *ишӗӗӗӗӗӗӗӗ* (Д. Дуб); *йойрскӗӗӗӗӗӗӗӗ* онџм водџм (Коч); пӗ *исирӗӗӗӗӗӗӗӗ* онӗ џксер (Го);

радни глаголки придев: нйӗсам *виӗӗӗӗӗӗӗӗ* (Го); *виӗӗӗӗӗӗӗӗ* сам помӗло (Бр); Тйто *завӗӗӗӗӗӗӗӗӗ* (Ле); да је *лӗӗӗӗӗӗӗӗ* (До); *ја се не би наӗдӗӗӗӗӗӗӗӗ* (До); *саӗӗӗӗӗӗӗӗ* би (Бџб); *виӗӗӗӗӗӗӗӗ* сам; *виӗӗӗӗӗӗӗӗ* се са овйӗм (Пл); што се *дрӗӗӗӗӗӗӗӗ* жйто (Ос); на посїтке тї се *скӗӗӗӗӗӗӗӗӗӗ* (Пл); онї што нйсу *найӗӗӗӗӗӗӗӗӗӗ* (Вру); нит су се *виӗӗӗӗӗӗӗӗ* (Бо); би се *грџшкӗӗӗӗӗӗӗӗ* (Баг); *грџиӗӗӗӗӗӗӗӗ* би се (Вру); *вӗӗӗӗӗӗӗӗ* и се мй стӗрй (Бо); свй *йосйӗӗӗӗӗӗӗӗ* (Са); свй тӗмо *йосйӗӗӗӗӗӗӗӗ* (Дол); *йосйӗӗӗӗӗӗӗӗ* и би (Би); нйӗсам га ни *виӗӗӗӗӗӗӗӗ* (Гр); *ја сам те виӗӗӗӗӗӗӗӗ* (Бо); мӗӗӗӗӗӗӗӗ *црӗӗӗӗӗӗӗӗ* се *виӗӗӗӗӗӗӗӗ*; мӗӗӗӗӗӗӗӗ *виӗӗӗӗӗӗӗӗ* (Дуј); Тӗрскӗӗ џндӗ *вӗӗӗӗӗӗӗӗ* (Бо); дїца су се *йӗӗӗӗӗӗӗӗ* копрйвӗма (Ос); нешто јџ се *свйӗӗӗӗӗӗӗӗ*; їе јџ се нйӗ *свйӗӗӗӗӗӗӗӗ* (Бр); неӗком се тџ *иревйӗӗӗӗӗӗӗӗ* нешто; нйкад ми се тџ нйӗ *иривйӗӗӗӗӗӗӗӗ* (Вру); дабџдӗ сӗмо сїбе *гӗӗӗӗӗӗӗӗ* (Гр); *ирскӗӗӗӗӗӗӗӗ* е би жїне; би *ирскӗӗӗӗӗӗӗӗ* ону дїцу (Би).

П.1.6.21. По VI врсти меӗјау се и глаголи: *раӗӗӗӗӗӗ*, (-) *лӗӗӗӗӗӗӗӗ*, *йрџбаӗӗ*, *рӗӗӗӗӗӗ*, (-) *сйрӗӗӗӗӗӗӗӗ*, *снймаӗӗ*, (-) *сйрїмаӗӗ*, (-) *скйдаӗӗ*, (-) *ишйиӗӗӗӗӗӗ*:

инфинитив: џн ће *сйрӗӗӗӗӗӗӗӗ* (Ке);

аорист: џна *раӗӗ* чџре (Жи);

презент: хоӗу да *йрџбӗм* (Бо); пӗ ти *ја йрџбӗм* (Уг); пиӗӗӗӗӗӗ *не скйдӗм* (Лу); *лӗӗӗӗӗӗ* свї (Де); шӗӗӗӗӗӗ да *снймаӗӗ*; *снймаӗӗ* бабу (Ле); *лӗӗӗӗ* по кӗӗӗӗ нешто (Бџб); *лӗӗӗӗ*

у прозоре (Кн); *сирѐмā се* јело (Жи); *сирѐмā се сат* за свадбу (Вр); она то сама *сирѐмā* (Бољ); да *се сирѐмā* (Го); да га *ѓробā*; да *ѓробā* (Боб); тамо *се ручā* (Би); *рāђā* дѐцу тѓ (Вр); оде *рāђā* кō у Вјоводину (Уг); помало и *рāђā* (Пе); тол' ѓкō и ѓјма нек *скїдā*; пā *се скїдā* онō (Ос); она *се* лако *скїдā*; невеста *се скїдā* с кōња (Би); он и дāљē *скїдā*; ѓѓѓер је *скїдā* с кōња (Вру); *сирѐмāмо* јѓла (Кон); доведи-е да *ѓробāмо* (Пл); *ручајѓ* тѓнаке (Пл);

императив: посл'ен *лѓѓ* онō (Вр); што *се сирѐмā* за вечѓру (Цр); *ѓробā* (Де); тѓ *ѓробā* ка[д]дѓђѓш (Вру); *ѓоскїдā* звонāt са стѓкē (Вру);

радни глаголски придев: јѓчам је *рāђō* (Бот); сѓн му *сѓрāдō* (Че); бѓо ми брāt *насѓрāдāо*, бѓо у дрѓвa и *насѓрāдāо*; с трактором бѓо и *насѓрāдāо* (До); *ошшшō* је (Гу); док сам дѓцу *рāђāла* (Баг); дѓца док су *се рāђāла* (Го); *рāђāла се* дѓца; такō су *се рāђāла* (Вр); нѓјесам хи ни *рāђāла* (Жи); би *се сирѐмāла* невеста (Бо); кажѓ *сѓрāдāла* (Рам); свѓ је *рāђāло* (Бо); тō је *рāђāло* (Бу); стѓвāрно је тō *рāђāло*; кā што је *рāђāло* код нās (Вр); онō *се сирѐмāло* кот кѓћē (Го); *рāђāл'е* старинскē жѓне (Кн); дѓцу смо *рāђāл'е* зѓедно (Ле); дрѓвa *сирѐмāл'и* (Гу); *сирѐмāл'и* за сѓтѓву (Рам); *сирѐмāл'и* биријāне (Кон); *ручāл'и* (Кон); *ручāл'и* (Би); нѓјесмо *шѓшāл'и* (Ос); и *сирѐмāл'е* жѓне (Цр); мѓсѓц би *се сирѐмāл'е* (Бо);

трпни глаголски придев: нѓјесам тō тол' ѓкō *сирѐмāна* (Дол).

II.1.6.22. Забележени су и итеративи творени формантима *-аваѓ-* и *-еваѓ-*, који се такође мењају по VI врсти: вѓће *родѓ'евā* (Ос); *ѓробāвā* хаљѓне (Ке); код ѓј *ручāвајѓ* (По); *ручāвајѓ* (Ке); *снимāвајѓ* свадбе (Ту); да *се снимāвајѓ* (Жи); *родѓ'евāло* се по десетѓро (Пл). Такође и: *исѓросāваѓ* (Вру); *ноћѓ'евāл'и* су тѓне (Ле); код нās *ноћѓ'евāл'и* (Ке); девѓјке нѓјесу *се исѓросāвāле* (Вру).

II.1.6.23. На испитиваном терену присутне су форме: *(-)рѓђāѓѓ* : *(-)рѓђāм*, *(-)рѓђāј*, *(-)рѓђāо* и: *(-)рѓдāѓѓ* : *(-)рѓдāм*, *(-)рѓдāј*, *(-)рѓдāо*, са променом по VI, као и: *(-)рѓдѓѓѓ* : *(-)рѓдѓм*, *(-)рѓдѓ*, *(-)рѓдѓо*, који се мења по VII глаголској врсти:

рѓђāш (Пру); свѓ *рѓђā* (Баг); *рѓђā се* ѓстō ко бѓнар (Гл); овāкō *се ѓорѓђā*, рѓдом свѓ *се ѓорѓђā* (Са); *ѓорѓђā* по зѓмл'и тāмо (Вру); *ѓорѓђā*, по ѓгрāђа *ѓорѓђā*; *рѓђāј*; пā *се ѓорѓђā* на стол'ѓце; онѓ *се ѓорѓђā* око сѓфрѓ; она *ѓорѓђāј* тō (Вру); пōсле би *рѓђāл'и* (Вру); отпрѓе би *се ѓорѓђāл'е* невесте (Дуј);

то двā дāна ранѓјē *рѓдѓ* (Д. Дуб); попѓви *се изрѓдāјѓ* (Нет); такō се тō рѓдом *рѓдāло* (Кл);

кāмѓн сѓтнѓ *рѓдѓш* (Бољ); *изрѓдѓ* такō (Гл); свѓ хи у врѓту *ѓорѓдѓо* (Ту).

II.1.6.24. Глагол *мāхаѓѓ*, осим облика по IV врсти (*мāшѓм*, *мāшѓш*), може имати и промену по VI врсти: онō жѓто кат *се махā* (Са); *махā* ми да дѓђѓм (Ке); заставом *махāјѓ* (Ту).

II.1.6.25. Облици *ѓушем*, *ѓушеш*... нису бележени – глагол *ѓѓ'хаѓѓ* мења се по VI врсти: кат *ѓѓ'хā* вѓтар (Рам); да га *не ѓѓ'хāѓ* прси (Ле); вѓтар *ѓѓ'хā* (Кон).

П.1.6.26. Глаголи типа: *о(д)сељаваӣи, њрӣӣрѣмаӣи, њре̄ӣрѣдаӣи, замараӣи, обуваӣи, разговараӣи* и сл. у потпуности се уклапају у VI врсту:

презент: *не обувам се* (Гр); *ја се обувам* (Са); са женама *разговарам* (Бр); *разговарам* (Дуј); [о]н̄о *за̄ӣкриваӣи* (Вру); и с̄а̄т *њрӣӣрѣма̄* (Че); п̄а не *кажњава̄* (Др); м̄огло и на прѣду да *се њре̄ӣрѣда̄* (Вру); *искушава̄* ђн мѣне (Го); ранӣе пр̄дл'е̄не *насӣѡӣа* (Би); нем̄о да *седешава̄* (Шар); *дешава се* (Че); вѣ̄ћ *усӣѣва̄* пшеница (Уг); пшеница *усӣѣва̄* (За); кат *се венчава̄* (Дуј); што *се зал'ива̄*; т̄о *се свѣ зал'ива̄* (Бот); *разл'ива се* вареника (Бо); *сл'ива се* (Ле); с̄а̄т он̄а *ѡӣо̄крива̄* (Вру); дома̄нин *ѡозӣва̄* свѣтове (Са); мѣне т̄о *не одговара̄* (Бр); *ја и ти разговарамо* (Ле); т̄у *разговарамо* (Го); да *не осељавајӯ* (Че); мусл'имани да *осељавају* (Гу); *замарају се* (Жи); он̄о нѣкако *ѡомѣрајӯ* (До); бамбоне кад *венчавајӯ* (Дуј); *зал'ивајӯ* из рѣке (Го); *називајӯ* он̄о црн̄ојка (Дет); ђни *обећавајӯ* (Врс);

императив: у к̄оло *се разговара̄*; *разговара̄* понѣшто (Вру); *разговара̄* (Ков); *ѡоразговара̄* по двѣ-три рѣечи (Пл); *уговара̄* тѣ свѣдбе (Жи); *посѣ изомива се* (Вру); за прѣтетел'а *не одговара̄* (Вр);

радни глаголски придев: те *се уселѣво̄* ђде (Де); због п̄утѣва̄ је *оселѣва̄о* (Бо); *иселѣво̄ се-е* народ д̄оста (Кл); ђн би т̄уна̄ *одмар̄о*; *одмар̄о* би к̄ња (Бо); саш њ̄ом *разговар̄о* (Бо); т̄о-е *одговар̄о* (Бл); *зал'иво̄* (Гл); *разговар̄ала* са њ̄им (Жи); ђна-е *венѣала* (Д. Дуб); *која се назив̄ала* (Би); ђна *ђбеѣала* (Го); *њре̄ӣрѣдало се* (Де); т̄о *се свѣ снабдѣва̄ло* л'ѣбом (Бо); тија ђбича̄ја *се ђде дешава̄ло* (Гр); у м̄ој р̄от *се нӣе дешава̄ло* (Дол); *дешава̄ло се* (Гу); *како се ѡокрив̄ало* (Ли); би *њре̄ӣрѣдали*; ка[д] су *оселѣва̄ли* (Бо); т̄у су *населѣвали* тѣ а̄ге (Вру); *кажњава̄ли* (Пр); *снабдѣва̄ли* би с к̄њима (Бо); кра̄дом *разговар̄али* (Гр); *разговар̄али* (Бо); те ме *венча̄ли* (Кон); што би *разл'ив̄али* (Вр); на̄ш нисмо *зал'ив̄али* (Го); нек̄ом ж̄иц̄ом *закив̄али* (Бал); *сакрив̄али* и чешл̄ђве (Дол);

трпни глаголски придев: б̄ио је *рањава̄н* (Ков).

П.1.6.27. Код глагола типа *ѡӣо̄ӣребљаваӣи, ђбјаӣшњаваӣи, одржаваӣи* и сл. забележени су, осим примера са формантом *-ава-*, и форме на *-ива-* и *-ева-* у облицима твореним како од презентске тако и од инфинитивне основе:

ѡӣо̄ӣребљаваӣи (Бо); да не *издржава̄* (Жи); *не задржавамо се* по мл̄го (Де); пор̄ђцизу *издржаво̄* (Цр); нӣе нӣко *ѡӣо̄ӣребљаво̄* (Уг); у Карајѡкиѣ Бунаре *се одржава̄ло* (Бо); *ѡӣо̄ӣребљава̄ло се* (Це); *одржава̄ли* на̄с (Вру);

т̄у л'инц̄уру је *ѡӣо̄ӣребља̄во̄* (Бо); т̄о се нӣе уђпште *ѡӣо̄ӣребља̄ва̄ло* (Це);

да л' је ова̄ т̄амјан к̄дој *ѡӣо̄ӣребља̄во̄* (Го); *ја би јој свѣ ђбјаӣшњава̄ла* (Дол); *одржава̄ло се т̄у* (Бо).

У тутинско-новопазарско-сјеничкој зони нема замене форманта *-ава-* са *-аје-*, односно преласка глагола из VI у IV врсту, (*задржа̄јѣӣе*), која је редовна у говору Враке (Петровић 1973: 217), а присутна је и у говору Зете (Ћупић 1977а: 281) и Горњих Васојевића (*за̄љув̄аѣи*) (СТИЈОВИЋ 2007: 200).

II.1.6.28. На целом испитиваном терену преовлађује однос *сѣашаваѣи* : *сѣашаваѣм*: тѣ ће и *сѣашаваѣи* (Ле); *сѣашаваѣ* те; једна те садака *сѣашаваѣ* (Бр); *ѣни се сѣашавајѣ* (Жи); *сѣашаваѣ* се кѣ је мѣгѣ; али су присутни и облици: *сѣасаваѣмо се* (По); *сѣасаваѣла се* (Ле).

II.1.6.29. Глаголи (-)узӣма̄ӣ, (-)дрӣјема̄ӣ, (-)кӯѣӣӣ, (-)сѣӣӣӣ, (-)ка̄ѣӣӣ у облицима твореним од презентске основе имају двојаке облике: *узӣма̄м*, *узӣма̄ј...ка̄ѣӣм*, *ка̄ѣӣј...и* и *узӣм̄љѣм*, *узӣм̄љи...ка̄ѣӣљѣм*, *ка̄ѣӣљи...и*, са јотованим лабијалом у основи глагола и променом по II глаголској врсти:

презент: ја код њӣ нѣшта *не узӣма̄м* (Гло); *узӣмаиш сѣм* (Гло); *ѣј да се кӯѣӣиш* (Ос); прӣѣн сунца *се кӯѣӣиш*; мѣраш да *се окӯѣӣиш* (Ле); *узӣма̄* бајѣги мл'ѣеко; не мѣре да *се узӣма̄*; нѣ би смѣло да *се узӣма̄* (Бо); *не узӣма̄ се* (Баг); *одузӣма̄* хим *се нафака*; *одузӣма̄* хим *се богѣство* (Боб); *оће* да им *сѣӣӣ* (Шар); *ѣросѣӣӣ* вѣду за њѣм (Ле); *ѣосѣӣӣ* озгѣр невѣсту (Д. Дуб); *хѣће* да *се окӯѣӣӣ* (Са); *окӯѣӣӣ* не ма̄јка (Пл); да *се кӯѣӣӣ* та̄ фамѣл'ѣја (Би); ранѣѣ да *се узӣма̄мо* (Пру); те свѣѣ *не узӣма̄мо*; *ѣндѣ сѣӣӣӣмо* у врѣће (Бр); да *се онѣ окӯѣӣӣмо* (Де); да *с[е]* *кӯѣӣӣмо* на Ђурѣвдѣн (Бр); да *узӣма̄ише* (Вру); *узӣмајѣ* ка̄мѣн (Баг) *не узӣмајѣ* (Боб); грднѣ па̄ре *узӣмајѣ* (Бу); а сѣт *се узӣмајѣ* (Пру); кѣл'ко је *узӣмајѣ* (Гу); *ѣни ти сѣӣӣӣјѣ* (Уг); *ѣосѣӣӣӣјѣ* бомбѣнѣма (Ду); *пѣсл'ѣн се кӯѣӣӣјѣ* (Го); да *се прӣѣн сунца окӯѣӣӣјѣ* (Би);

императив: *ѣни узӣма̄ј* наше (Туз); *узӣма̄ј* (Кон); *узӣма̄ише* рѣбу (Дол); *насѣӣӣӣ* врѣлу вѣду (Вру); *кӯѣӣӣ* хи на̄поље (Боб); *окӯѣӣӣ* је (Кн); *окӯѣӣӣ* га (Кон); па̄ *с[е]* *окӯѣӣӣ*; та̄мо *се кӯѣӣӣ* (Жи); *задрӣѣма̄* понѣни (Де);

презент: *дрӣѣм̄љѣм* (По); *девојку узӣм̄љѣиш* (За); да *се окӯѣӣљѣиш* у рѣѣку (Са); *нака̄ѣӣљѣиш* по три-ѣтири ка̄пи (Кл); тӣ ѣеш да *ска̄ѣӣљѣиш* од гла̄ди (Гр); *ѣво сѣт ка[д]* *се узӣм̄љѣ* девојка (Вру); *узӣм̄љѣ* свѣ бѣловѣње (Гр); *дѣзвола се одузӣм̄љѣ* (Кн); *ѣросѣӣљѣ* наку та̄фру (Ки); *ту се окӯѣӣљѣ* ѣмладина; како *се окӯѣӣљѣ* онѣ (Бо); *ѣгља што узӣм̄љѣмо*; *јѣданѣс-дванѣс мѣта̄ра што узӣм̄љѣмо* (Гр); *узӣм̄љѣмо* (Бр); *кѣла се одузӣм̄љѣ* вѣѣито (Кн); па̄ *се узӣм̄љѣ* (Са); *узӣм̄љѣ* свѣкѣ годину (Пе); *узӣм̄љѣ* врнѣику (Гло);

императив: па̄ *узӣм̄љи* (Коч); *рѣку узӣм̄љи* (Кон); *узӣм̄љи* вѣду (Вру); *туне окӯѣӣљи* ма̄њѣ овѣ дѣцу; *окӯѣӣљи* те *ту* (Дол).

Облици *ка̄ѣӣљѣм*, *узӣм̄љѣм*, *ѣросѣӣљѣи* и сл. ѣести су у говору Ибарског Колашина (Божовић 2002: 86), те у Горњим Васѣјевићима (Стијовић 2007: 197).

Остали облици ових глагола су:

аорист: тӣ *ска̄ѣӣӣ* гла̄дна (Гр);

радни глаголски придев: *узӣмѣ* на̄јѣмнике (Кл); *узӣмѣ* те кредѣте (Де); *узӣмѣ* кукурѣс (Рам); у Бобѣвѣк нѣѣ *се нѣко узӣмѣ* (Баг); *узӣмѣ* ис дрѣгѣг сѣла (Гу); *узӣмо* испрѣд себе (Би); *ѣпѣт узӣмѣ* дрѣгѣ (Го); *ту се узӣма̄ла* вѣда (Коч); *мѣне кӯѣӣла* (Дол); *задрӣѣма̄ла* (По); ранѣѣ *се узӣма̄ло* (Кон); *узӣма̄ло се* код шњѣјдѣра (Са); мл'ѣеко *се узӣма̄ло* (Боб); *узӣма̄л'и* у Пѣћ (Ле); *ѣни су узӣма̄л'и се* (Гу); та̄мо смо *узӣма̄л'и* вѣду; *узӣма̄л'и* правослѣвке; *узӣма̄л'и* Српкиње; овѣ што су *узӣма̄л'и*; па̄ би *узӣма̄л'и*;

та ўшўр узйм̄али (Вру); узйм̄ал'и би так̄о в̄оду (Коч); под ј̄абуре би се к̄уї̄ал'и (Бр); с̄її̄ал'и у тањ̄ире (Ле); а̄ге узйм̄ал'е четврт̄иу (Ос);

трпни глаголски придев: у свој тањ̄ир с̄її̄ано (Би).

Глагол *їрезївайї* се бележен је и у облицима са секундарним јатом (са јотованим и нејотованим сугласником основе): к̄ако се т̄и *їрезї'ев'љеш* (Че); З̄ахїтовић се *їрезї'ев'љє* (Жи); ђни се *їрезї'јевај̄у* (Вру); Х̄д̄ђићи се *їрезї'јев'љ̄у* (Бо); *їрезї'ев'ал'и* су се Др̄еш̄ев̄ићи (Ле).

П.1.6.30. Глаголи типа *см̄єї̄аї̄и*, *к̄ошї̄аї̄и*, *ср̄єї̄аї̄и*, *ф̄аї̄аї̄и* и сл. мењају се по VI врсти, с тим да имају двојакe форме, односно бележени су и са неизмењеним и са измењеним сугласником основе:

инфинитив: *оїр̄ашї̄аї̄и* (Тр); нем̄о се *їрем̄ешї̄аї̄и* (Ке);

презент: нем̄о к̄ўче да *ф̄аї̄аї̄и* (Бу); с̄ат кат *ф̄аї̄аї̄и* (Вру); *ф̄аї̄аї̄и* др̄ўг̄и ау-т̄обус (Ле); *см̄єї̄аї̄* н̄єму гал̄ама (Кн); *см̄єї̄аї̄* ме (Тр); к̄џ'ко *к̄ошї̄аї̄* (Кон); *ф̄аї̄аї̄* се т̄а н̄арот поз̄ади (Тр); да се *ф̄аї̄аї̄* к̄ајмак (Коч); да се *уб̄ада* (Пр); не *см̄єї̄аї̄и*е н̄ишта (Кн); к̄аки да *см̄єї̄аї̄и*е (Бу); *ср̄єї̄аї̄у* (Бољ);

императив: ж̄ито *ф̄аї̄аї̄ј* (Де);

радни глаголски придев: ђни су га *ф̄аї̄аї̄л'и* (Бот); *ф̄аї̄аї̄л'и* ж̄єне (Дол); *унишї̄аї̄в̄али* в̄ашку (Вру);

инфинитив: *см̄єї̄аї̄и* (Бо);

презент: н̄ићи *см̄єї̄аї̄м* прод̄авцу ни к̄ўпцу; шт̄а да га *см̄єї̄аї̄м* (Пе); *нам̄єшї̄а* он̄є ж̄їце (Дет); к̄џ'ко те не *к̄ошї̄аї̄* п̄џла (Ју); он̄а што *їриф̄аї̄а* (Кон); т̄ў *ф̄аї̄аї̄* к̄ајмак (Бо); *доф̄аї̄а* р̄ука (Вр); *ср̄єї̄аї̄* к̄џс у к̄џс (Шар); *оїр̄ашї̄аї̄* (Кон); ђн *унишї̄аї̄в̄а* (Нет); шк̄џлу *їрем̄ешї̄аї̄у* г̄џре (Че); пр̄ї'етељи *ср̄єї̄аї̄у* (Са);

радни глаголски придев: *з̄аб̄аї̄џ* је к̄џље тудї'ер (На).

П.1.6.31. Измењен сугласник основе забележен је и код глагола *уїро-їашї̄їаваї̄и* и (-)їушї̄їаї̄и:

инфинитив: *уїроїашї̄їаваї̄и* (Го); с̄џбе *уїроїашї̄їаваї̄и* (Ми); пол̄ако *їоїушї̄їаї̄и* (Ке);

презент: п̄а се *сїушї̄їаї̄и* (За); *уїроїашї̄їав̄а* (По); да *наїушї̄їаї̄и*; да *наїушї̄їаї̄у* ов̄є к̄р̄еве (Гу);

императив: *їоїушї̄їаї̄ј* (До);

радни глаголски придев: пом̄ало *їоїушї̄їаї̄ла* (Ост).

инфинитив: нем̄џте ми *їушї̄їаї̄и*; нем̄џте ми *їушї̄їаї̄и* (Бр);

презент: т̄џ *їушї̄їа* одозг̄џр Милинко (Бал); *їушї̄їа* (Гло); н̄ї'є к̄ћ̄ела да *наїушї̄їаї̄и* (Бр);

радни глаголски придев: *сїушї̄їал'и* на т̄а послужџнїк (Би); нек̄є ж̄єнск̄є што су *наїушї̄їал'е* (Бр);

П.1.6.32. Глагол (-)їу'сїаї̄и бележен је и у облицима: ако ћ̄е *доїу'сїаї̄и* (Ту); ал' ј̄а ђп̄џт *доїу'сїаї̄м* (Бр).

II.1.6.33. Осим наведених облика, забележене су и форме са форманти-ма *-ева-*, односно *-ује-*, са променом по IV врсти:

да *уїроїаишїјєи* сѣбе (Го); кѹм да га *сїуишїјє* (Туз); пā *їуишїј* га низа страну (Ју); пошто сам јā *наїуишїћєвāла*; кāко сам *наїуишїћєвāла* (Ли); нєкат се *наїуишїћєвāло* (Бр).

II.1.6.34. Код глагола типа *убїјаїи*, *одбїјаїи*, *добїјаїи*, *забїјаїи*, *разбїјаїи* забележено је двојство облика – са формантом *-ија-* и формантом *-ива-*:

презент: вāлā *убїјāм* врѣме (Бл); *обїјā* по сѣлу (До); којѣ *не добїјајѹ* (Дол);

императив: онїѣм вратїлѹм *набїјā* тō (Рам); *разбїјā* кѹфере (Пр);

радни глаголски придев: кажѣ *обїјāла* тāмо (До); мѣђусōбно *се убїјāл'и* (Баг); пā не *одбїјāли* (Кн); *добїјāл'и* су (Гло); вѹну смо *разбїјāл'и* (Кл);

презент: ђн се от књїгѣ *не одбївā* (Пе); ђни *одбївајѹ*; ђни и *одбївајѹ*; такō *одбївајѹ* тō (Вру);

радни глаголски придев: тō је кљѹч *избївāо* врѣла (Гр); *добївāла* їме (Бу); како се *избївāла* тā рѹда (Из); *убївāло* се тō (Гр); *убївāл'и* (Бољ); *убївāли* се збок овѡгā (Вру).

Паралелне форме присутне су и у говору Бјелопавлића (Ћупић 1977: 96).

II.1.6.35. У употреби су облици *врāчаїи* и *врāжсаїи*:

заврāжā нѣшто (Ко); оће нѣшто да *заврāчā*; нāјвишѣ тō *врāжсајѹ* жѣне; да л' *врāжсѹ*; *врāжсајѹ* (Коч); нѣшто *врāчајѹ* (Гл); да је тō *врāчāла* (Би); тō што-е *врāжāла*; рāно би *врāжāл'е* тō (Коч).

У питању су синонимне форме различито мотивисане: *врāчаїи* : *врāч*, а *врāжсаїи* : *врāг*.

II.1.6.36. Глаголи *завршāваїи*, *їокушāваїи*, *дозвољāваїи* имају облике:

инфинитив: *завршāваїи* (Гло);

презент: *завршāвā* (Бл); у пѣтак *се завршāвā* (Вр); нек ђн тō *завршāвā* (Бр); нѣко *їокушāвā* (Дол); мї *завршāвāмо* (Ле); да нам нѣшто *їозавршāвāїи* (Тр);

радни глаголски придев: нїѣ нїкō *їокушāвō* (Бо); *їокушāвāла* некол'ко пѹт (Бр); нїѣ се *дозвољāвāло* (Ту).

У облицима твореним од инфинитивне основе формант *-ава-* неретко се замењује са *-ева-* или *-ива-*:

їокушїєвō је (Жу); ја сам *їозавршїєвō* сїѣна (Д. Дуб); свāдба се *завршїєвāла* (Пр); нїѣ се *дозвољїєвāло* (Гу); нїѣ шкѡлу ни *завршїєвāла* (Гло).

У облицима који се граде од презентске основе долази до укрштања са глаголима IV врсте, те је на месту *-ава-* бележен формант *-ује-*: кн'їга *не дозвол'їје* (Д. Дуб); свѣ *се їозавршїјє* (Ли); *їозавршїј* свѣ (Ер).

Замена *-ава->-ује-* забележена је и у глаголима: извјините што се *изражујем* (Туз); нешто л' *ишћује* (Рач); да хи *рѣндујемо* орахе (Де). Ови глаголи иначе имају промену по VI врсти.

П.1.6.37. Глаголи на *-ирай̄* мењају се по VI врсти:

тѝ се подрѹче *рѣсформира* (Гло); ѝн *монй̄ира* тѝ стѝнове (Бољ); да ми онѝ *избал'ира* (Кн); сѝмо да га *излакй̄рамо* (Уг); *масй̄рај се* ракй̄јѝм (Кн); *донй̄рѝ* (Тр); *май̄ерй̄й̄рѝ* (Бр); *й̄аркй̄рѝл'и* се на пѹт (Гл); *исй̄й̄рѝл'и* му ѝчи (Кн); нй̄'есмо се *май̄решй̄й̄рѝл'и* (Бр).

П.1.6.38. Иако глагол *(-)врѝхай̄* / *(-)врѝхай̄* готово редовно има промену по VI врсти, забележено је и неколико примера који указују на појаву укрштања са глаголима VII врсте (типа *нѝсий̄* : *нѝсй̄м* : *нѝси*), и то код облика који се творе од презентске основе: кот кѝга да *сврѝй̄й̄и* (Шар); *врѝй̄и* ѝвце (По).

П.1.6.39. Забележено је неколико примера приласка глагола *ой̄кљѹчай̄* и *глѝчай̄* глаголима VII врсте: те пренѝи да *ой̄кљѹчи* цркву (Пл); *ой̄кљѹчи* кѹћу (Ту); пѝ хи *углѝчи* (Ли); ѝна је *ой̄кљѹчила* (Жи).

Глагол *гѝхай̄* такође може имати облике по II врсти: *гѝй̄* камѝном (Кн); *гѝхай̄* флѝшѝма (Шар); и по другој (као *ѝрай̄* : *ѝрѝм*): *гѝй̄* га (Ке); пѝ ѝни *гѝй̄и* пѝ погѝди (Врс).

Иста појава забележена је и у староцрногорским говорима (Пешикан 1965: 169), говору Бјелопавлића (Тупић 1977: 91) и Горњих Васојевића (Стијовић 2007: 197).

П.1.6.40. Глаголи *(-)дѝй̄*, *(-)й̄май̄* и *(-)знѝй̄* мењају се по VI врсти, с тим да се јавља укрштање са глаголима III врсте, односно долази до продора форманата *-не-*, *-ну-* у различите облике. Варијантност је присутна и у облицима аориста, где се јављају како форме са елементом *-ѝ-* (*имѝдо(х)*, *знѝдо(х)*), тако и краћи облици (*й̄ма(х)*, *знѝ(х)*), в. т. П.2.2.20.

Примери глагола *(-)дѝй̄*:

инфинитив: хо л' ми тѝ прѣстѣн *дѝй̄* (Бр); нѝј *дѝй̄* (Ле);

аорист: *рѝзуда се* (Пе); *дѝсмо* му (Ле); *знѝй̄* *дѝсмо* му девѝјку (Жу); док ми се ѝѝре *не разудѝше* (Д. Дуб);

презент: јѝ сам тѹ да ти *дѝм* бѝсу (Бо); ѝћу да му је *дѝм* (Вр); да му *дѝм* (На); да јѝј *дѝм* нѝвац (Вру); нѝћу да *се удѝм* (Боб); нѝће да *се удѝм* (Ли); зѝмљу да *й̄родѝм* (Дол); свѝ мѝрѝ да *дѝи*; ако му *не дѝи* (Кн); да ми *дѝи* бѝсу (Бо); да јѝј *дѝи*; мѝрѝ да *дѝи* (Ле); *дѝи* прѣстѣн (Тр); дѝбро да *се удѝи* (Кн); тѝ да ми *й̄родѝи* (Бал); да *й̄родѝи* (Са); да *се дѝ* (Боб); *кй̄иша не дѝ* (Кл); *не дѝ* ка млѝдѝј (Вру); мѝрѝ сѝстру да *дѝ* (Пру); да не *дѝ* бѝк (Ос); хѝће да ми је *дѝ*; ал' и тѝшта *не дѝ*; договорй̄смо да ми је *дѝ* (Ле); да ми *дѝ* чѝвек (Гл); фѝмил'ија *дѝ* тѝй̄ме; нѝјпречѝ тѝ да се *дѝ* (Кон); нѝће нй̄ко да *й̄родѝ* (Баг); ѝн пѝсѝ *й̄одѝ* је (Вр); да *се не удѝ* (Че); да те *дѝмо* (Бр); понѝсѝмо вѹнѝ

да *ипродáмо* (Бр); мајка и дџац *не дáју* (Вр); *не дáју* мѝи мѝне; *не дáју* ме жíви (Са); твѝи те родитељи *не дáју* (Пл); да ми *дáју* овѝ (Вру);

императив: *нѝ дáј* бѝже; *нѝ дáј* бѝже (Брђ); *ипродá* по једно говѝче (Жи); ѝни ми *додá* још јѝдан (До); *иодá* њíма (Ос); *иодá* ономе вѝлу мало жíта (До); не *дáјше* (Бр); радни глаголски придев: *јá* сам те *дáо* (Бр); *дáо* девојку (Вру); и ѝн ме *дѝ* (Кон); *дѝ* бок здравље (Бо); *јá* сам *дѝ* њѝзи прѝстѝн (За); бѝк ти *дѝ* здравље (Бр); него би не *дѝ* (Жи); *јá* му њíкад њíесам *дѝ* (На); *ипрѝдѝ* би не тáмо (Жи); што је *ипрѝдѝ* (До); и свѝ је *дáла* (Че); њѝзíна бил'ѝшка што ми је *дáла* (За); *јá* би ти *дáла* мојѝ крѝви; што *се* *уѝдáла*; *јáко се уѝдáла*; *нíѝе се уѝдáла* (Ков); она *се* тáмо *уѝдáла* (Бл); [оД] деветнаѝс гѝдíна *се уѝдáла* (Вру); *јѝдна се уѝдáла*; *пá се рáзудáла* (Бот); ѝна *се* мláда *уѝдáла* (УГ); тí си *се уѝдáла*; да *се* ѝна *уѝдáла* (Бо); *уѝдáла се* педесѝт трѝћѝ (Дет); *јá* бíи *се уѝдáла* (Ли); ѝна му *дѝдáла* вѝш (Гло); тѝ *се* нíѝе *дáло* (Бр); *дáл'и* јѝдну крáву (Бо); ѝни је *дáл'и* (Жи); *дáлí* је дџац и мајка (Вру); ѝни су је *дáл'и* мláду (Кон); *ипрѝдáл'и* зѝмљу (Брђ); *ипрѝдáл'и* зѝмљу (Бо); онѝ дрѝгѝ смо *ипрѝдáл'и* (Баг); пѝсл'ѝ су га *ипрѝдáл'и* (Др); девојке *се иѝдрáл'е* (Врс); тѝ *ћѝри се рáзудáл'е* (Д. Дуб);

трпни глаголски придев: *дáша* је девојка (Дол); кћѝрка у Нáбѝје *уѝдáша* (Бр); *дáша* је (Вру); тѝ су ми *ћѝрке иѝудáше* у Пáзáр (Бот).

Примери са формантима *-не-* и *-ну-* пореклом из III врсте најчешће се јављају у презенту и императиву, ретко у инфинитиву:

инфинитив: *ћѝе му дáднуш* (Ту);

презент: не смíѝ да јој *дáднѝш* вáтру (Де); *дáднѝш* му тѝ повѝсмо (До); ѝвцу *дáднѝш* (Рач); јѝш да *се додáднѝ* (Не); да му *се дáднѝ* (Боб); мѝне *дáднѝ* тѝ (Тр); свѝ áга *дáднѝ* (Че); онакѝ *дáднѝмо* (Са); не мѝрѝ да га *ипродáднѝ* (Ка); мѝне помáло пирíнча *дáднѝ* (Че); ка[Д] *дáднѝ* ѝбилеже (Тр); ѝни им *дáднѝ* (Би);

императив: онѝ *дáдни* (Гр); те хим *дáдни* (Дол); те му *дáдни* (До).

Осим облика *дáднѝ*, *дáднѝмо*, *дáдни*... бележене су и форме *дáдѝ*, *дáдѝмо*, *дáди*, које су чешће:

презент: пáре *дáдѝш* (Вру); тí *дáдѝш* њѝму ѝбел'еже (Тр); мѝрáла би да *дáдѝш* нѝшто твѝѝе, ил'и мѝнђѝше ил'и лáнац да *дáдѝш* мѝмку (За); да не жáл'и да *дáдѝ* (Брђ); *дáдѝ* му; *дáдѝ* му кошѝљу (Пл); сѝстру мѝрѝ-е да *дáдѝ* (Пру); да *дáдѝ* íме (Кон); и ѝна *дáдѝ* íстѝ тѝбе нѝшто (Вру); кáзан *дáдѝ* пот аманет (Вру); *дáдѝ* онá родбíна зѝром (Бр); да јој нѝшто *дáдѝ*; да *се ипродáдѝ* сíр (Ле); те га *ипрѝдаде* (Ке); посл'ѝн хѝѝе да је *дáдѝ* (Бот); сáт *дáдѝ* пáрáма (Боб); сѝтра кад *се удáдѝ* (Го);

императив: *дáди* му *ћѝр* (Вр); *дáди* ми мáло (Гр); *јá* му је *дáди* (Гл); сáмо је *дáди* (Гу); *дáди* овомѝ (Гу); *дáди* нѝшто мáло (Бр); *ћѝ* гѝд *ипредáди* књíжицу (Бо).

Ретке су аористне форме са елементом *-ну-*: *дáднусмо* јој јѝдну (Ту); *ипредáднѝше* је *ћѝверу* (Вру).

Облици аориста са елементом *-д-* у основи чешћи су од краћих форми:

пѝсл'ен је *јá дáдо* (Ме); ѝна хим *дáде* по пешкíр (Боб); лѝб ми *дáде* (Бал); мѝне *дáде* овá стрíц у Жíчу; кобајáги ме *дáде* (Вру); ѝна *дáде* (Го); папríку *дáде* л' јој (Бал); алáх *дáде* плáм (Дуј); *дáде* íзјаву (Бал); *дáде* ми шíпке дѝбре (Го); *дáде* Бѝк четíри јѝдну зá другѝм (Вру); ѝн ме *дáде* (Кон); *нѝ удаде се* (Го); *уѝдаде* ми *се тá*

брѣтучеда (Гр); та љдаде се (Пл); па хим дадосмо и онѡ нѣше (Ме); дадосмо је (Жи); дадоше ми је (Ме); да ми дадоше д[а] ђдем (Го); дадоше је (Жи); не дадоше ми (Д. Дуб); не дадоше хим (Гл); заве се удадоше (Го).

П.1.6.41. Глагол *ѡмаѡ* има следеће облике:

инфинитив: ако ћеш *ѡмаѡ* (По);

презент: дѡбре снахе *ѡмѡ* (Гло); *ѡмѡ* дѡцу (Брђ); дѡбру девојку *ѡмѡ* (Вру); *ѡмѡ* шећер (Ков); своѣк хоѡнина *ѡмѡ* (Туз); ако га *ѡмѡ* (Ле); *ѡмѡ* мѡмѡка (Гр); да *нѡмѡ* мѡмка (Гр); шта *ѡмѡ* онѡ гвѡђжета (Пр); кога ће да *ѡмѡ* (Боб); да л' *ѡмѡ*; *нѡмѡ* вѡшѡрѡ (Дол); кѡ шта *ѡмѡ* (Гр); помѡшѡш кѡ *ѡмѡ* (Кл); *ѡмѡ* дѡста тѡ (Вру); *нѡмѡ* сѡт млѡго (Кон); нѡшта *нѡмѡ* (Боб); *нѡмѡ* држѡва пѡрѡ (Врс); ада *нѡмѡ* нѡшта (Коч); ѡни *ѡмаѡ* потѡмство (Че); *ѡмаѡ* машѡну; нек ѡни *ѡмаѡ* (Ков); *ѡмаѡ* дѡста стѡкѡ; да *ѡмѡ* крѡве мл' ѡека (Коч);

императив: ако хѡј, *ѡмѡ* (Ме);

радни глаголски придев: да је *ѡмѡ* шећер (Ков); кѡ је *ѡмѡ*; *ѡмѡ* је срп (Кл); ѡн *ѡмѡ* мѡћеху (Бр); кѡ би *ѡмѡ* (Би); *ѡмѡ* сѡтну дѡцу (Дуј); ако си *ѡмѡ* (Рам); *ѡмѡ* дѡрѡве (Гр); ис тога *ѡмѡ* (Че); нѡкѡк нѡсам *ѡмѡ* (Дуј); *ѡмѡ* рохѡљка (До); пѡторо сам *ѡмѡ* (Ле); јѡтрву сам *ѡмѡ* (Кон); *ѡмѡ* би по јѡдну рѡжу (Би); *ѡмѡ* га јѡсам; *ѡмѡ* је свѡшта (Бр); *ѡмѡ* сам мѡћеху; што сам *ѡмѡ* (Гр); пѡторо децѡ сам *ѡмѡ* са ѡим (Бр); рѡба се нѡкат нѡе *ѡмѡ* (Вру); *ѡмѡ* сам два ѡдара (Бо); *ѡмѡ* сам заве (Го); нѡје *ѡмѡ* (Гло); *ѡмѡ* је трљ' ѡца (Бот); свѡга-е *ѡмѡ*; *ѡмѡ* је на прѡви мѡј (Бо); нѡт је *ѡмѡ* ѡнѡгѡња; и *ѡмѡ* је ѡнѡ хѡњак (Рам); нѡкат нѡе се тѡ *ѡмѡ*; нѡе ни *ѡмѡ* (Бо); тѡ-е *ѡмѡ* млѡго (Би); тѡ нѡе *ѡмѡ*; *ѡмѡ* је; *ѡмѡ* је тога дѡста; *ѡмѡ* тѡ јѡдну четвѡрица (Вру); *ѡмѡ* је (Боб); *ѡмѡ* 'и су прѡво (Че); свѡ смо *ѡмѡ* (Бо); *ѡмѡ* 'и би тѡквѡ; *ѡмѡ* 'и би пасѡљ (Бр); *ѡмѡ* смо; *ѡмѡ* су рѡбѡњак (Вру).

У аористу су у употреби двојакѡ форме – са елементом -ѡ-, које су чешће: *ѡмаде* двѡе ћерке (Пл); жѡна *ѡмаде* ѡдѡр (Жи); *ѡмаде* л' мѡмѡка (Го); *нѡмаде* шта с дрѡгиѡм (Ли); и краћи облици: пѡсл' ѡн тѡ сѡн ми *ѡма* два сѡна (Гло); мѡ двѡе *нѡмѡ* (По).

Честѡ су имперфектизованѡе форме овога глагола у облицима радног глаголског придева: јѡ сам *ѡмѡвѡ*, кажѡ, и пѡре (Вру); заѡва ми у Сенѡцу *ѡмѡвѡ* (Кн); како је дѡцу *ѡмѡвѡ* (Дол); *ѡмѡвѡ* је ко ѡзмѡ Срѡбин муслимѡнку (Вру); *ѡмѡвѡ* је и тѡга (Вру); тѡ је ѡглѡвнѡ *ѡмѡвѡ*; богами се тѡ чѡло да је *ѡмѡвѡ*; тѡ је *ѡмѡвѡ* (Дол).

П.1.6.42. Глагол (-)знѡѡ мења се по VI врсти:

инфинитив: да ти је *знѡѡ* (Го); тѡ је што трѡбѡ *знѡѡ* (Бл);

аорист: не *знѡ*смо ѡе ѡде (По); ѡн је *ѡзнѡ* (Ме); мѡ се тѡ *ѡзнѡ*смо (Гу);

презент: дѡбро *знѡ*м (Бо); јѡ не *знѡ*м (Ле); не *знѡ*м штѡ (Боб); *знѡ*м да ми ѡна нѡе (Пл); кѡ што јѡ *знѡ*м (Вру); *знѡ*м да читѡм (Кн); слѡбо штѡ и *знѡ*м (Боб); јѡ *знѡ*м (Дол); да се не *знѡ*м (Ков); а не *знѡ*м јѡ (Коч); мѡрѡш да *знѡ*ш (Пл); тѡ *знѡ*ш (Че); свѡ

хѡј да *знâш* (Бал); *ѡзнâш* по гѡвору (Бу); нѣко *нѣ знâ* ни штâ је (Цр); *знâ се* свѣ (Кн); бѡг *знâ* дѡкл'ѣн (Дол); ал ѡн ствâрно *знâ* (Бу); ѡн *знâ* да прѣћâ (Бо); ѡткуда да *знâ* (Ле); нѣѣ бѣло да *се знâ* (Би); кѡ *знâ* свѣ (Гу); ѡна нѣѣ да *ѡризнâ* (Коч); да *се не ѡзнâ* (Де); да те пâшче *ѡѡзнâ* (Го); *знâмо* сѣгѣрно (Бот); *знâмо* штâ ѣмо (Бр); трѣбâ да *знâѣе* (Гр); ако *знâѣе* (Бр); то мусл'имâнке *знâјѣ* (Коч); ѡни *знâјѣ* којѣ хим је; старѣѣ што *знâјѣ*; да се *нѣ знâјѣ* (Боб); *знâјѣ* ми ѡни (Бал); да *знâјѣ* (Цр); *знâјѣ* ѡбичâѣе (Го); *нѣ знâјѣ* (Дол); пâ *дознâјѣ* (Вр);

императив: *знâј* тѡ (Ле); на сâбор *се ѡѡзнâ* (Го); *ѡѡзнâ се* (Бр);

радни глаголски придев: ал ѡн нѣѣ *знâо* (Бал); нит је *знâо* ѡн мѣне; ѡн мѣне *знâо* (Дуј); нѣѣ *знâо* мѡмак девѡјку (Са); ѡн би *знâо*; и јâ сам тѡ *знâо* (Че); нѣкат нѣѣ *знâо*; нѣкат нѣѣ *знâо* (Гу); кâко ме *ѡѡзнâо* (Го); *ѡѡзно* бâбу (Кн); јâ сам *се знâла*; нѣѣсам ни *знâла* (Кн); нѣѣ *знâла*; ѡна нѣѣ *знâла* (Бо); нит сам *знâла* јâ њѣга (Дуј); *знâла* да гâтам (Гр); јâ *сâзнâла* (Кон); такѡ сам ти *се вâлâ ѡѡзнâла* (Дуј); нѣѣсу *знâл'и* (Го); ѡни су *знâл'и* (Би); ни да су *се знâл'и*; ѡни су *знâл'и* тѡ крѣт (Бо); ѡни су *знâли* (Вру); по гѡвору би га *ѡзнâл'и* (Бо); *ѡѡзнâл'и* су кафâну (Че); такѡ смо *се ми ѡѡзнâл'и* (Дуј); *ѡѡзнâл'и* смо *се* (Гу); на сâбор *се ѡѡзнâл'и* (Са); пâ је *ѡрѣѡзнâл'и* (Бу); кад би *дознâл'и* (Коч);

трпни глаголски придев: нѣѣсам о томѣ *ѡѡзнâѣи* (Бр); нѣѣсмо *ѡѡзнâѣи* са вâма (Ков);

глаголски прилог садашњи: *нѣзнâјѣћи* јѣзик (Гу).

Продор елемента -*д*- забележен је и код глагола (-)*знâѣи* у аористу и облицима којѣ се граде од презентске основе: ѣ гѡре *не знâдо* (Лу); јâ *ѡзнâдо* сâд кѡла (Гр); *знâде л'* (Жу); ѡн ме *ѡѡзнаде*; *ѡѡзнаде* ме; ѡна не нâјвишѣ *ѡѡзнаде* (Го); да не *знâдѣ* кут су (Цр); да л' *знâдѣ* што тѣ жѣне (Коч); *не знадѣ* (По); сѣгѣрно *знâди* (Кл); *знâди* да је стѡ пѡстѡ пѣчен (На); тѣ *знâди* твѡе (Вру); ѣ се јâду *ѡзнâди* (Гр).

Примери укрштања са глаголима III врсте: *знâдни* тѣ (По); *ѡзнâдни* тѣлâт (Ка).

Исти облици својствени су и говору Ибарског Колашина (Божовић 2002: 89) и Горњих Васојевића (СТИЈОВИЋ 2007: 201).

Имперфектизоване форме: јâ *не знâва* штâ је тѡ; да је она *знâвâла* (Бо); свѣ је *знâвâла* (По).

У говору Горњих Васојевића присуство елемента -*д*- у основама глагола (-)*дâѣи*, (-)*знâѣи* и (-)*ѡмâѣи* у презенту сасвим је ретко, док се у императиву и аористу напоредо употребљавају и краће и дуже форме (СТИЈОВИЋ 2007: 201).

Итеративне форме типа *знâвâ*, *имâвâли* бележене су у староцрногорским говорима (ПЕШИКАН 1965: 173).

II.1.6.43. Глагол *ѡрѣбâѣи* има облике:

презент: *ѡрѣбâ* да му кѣпи (Боб); ѣ *ѡрѣбâ* да спâвâш (Кон); *ѡрѣбâ* разѣмет (Бл); *ѡрѣбâ* ѡнâ вѣна (Вр); дѡђѣ кад *ѡрѣбâ* да се рâдѣ; *ѡрѣбâ* да на посâо бѣдѣм (Гр);

свѣ *шрѣбѣ*; ђсам њлѣдѣ *шрѣбѣ* (Кн); за шта јој *шрѣбѣ*; кол' њко *шрѣбѣ* (Рам); *шрѣбају* тѣ воденице (Д. Дуб); *ѡѣ шрѣбају* да ђду ѡѣца (Кн);

радни глаголски придев: ђна је *шрѣбѣла* (Кл); тѣ би *шрѣбѣла*; њт би *шрѣбѣла* (Ле); њси *шрѣбѣла* њшта (Тр); свѣ тѣ што је *шрѣбѣло* (Брѡ); њѣ би *шрѣбѣло* (Рам); ако бѣѡ *шрѣбѣло* (Бл); кѣко би *шрѣбѣло* јѡш (Вр); њѡ смо *шрѣбѣл'у* (Уг); тѣ би *шрѣбѣл'у* (Брѡ).

П.1.6.44. Глагол *мѡрайѣ*:

инфинитив: њѣко ѡе *мѡрайѣ* (Уг);

аорист: *мѡрѡдо* да трѣпѣм (Бр);

презент: *мѡрѡш* да ѡѡвѡш (Гло); *мѡрѡ* да се рѡдѣ (Брѡ); *мѡрѡ* да дѡш; *мѡрѡ* да се понѣсѣ на свѡдбу (Вр); њѣшто *се мѡрѡ* (Уг); дѡбро *мѡрѡ* да пѡзѣш (Гл);

радни глаголски придев: биријѡн је *мѡрѡ* (Кон); *мѡрѡ* мѣшат ѡвас (Жи); тѣ је свѡкѡ *мѡрѡла* (Кл); јѡ сам *мѡрѡла* у чѡршѣју; *мѡрѡла* си и у л' ѡвѡду; свѣ жѣвѡ си *мѡрѡла* (Го); *мѡрѡла* сам (Го); ка[д] се тѣ *мѡрѡло* (Ли); *мѡрѡло* свѣ на рѡке (Го); свѣ-е тѣ *мѡрѡло* (Го); *мѡрѡло* да се угрѣѣ на шпѡрет (Би); *мѡрѡл'у* су (Гу); *мѡрѡл'у* смо (Врс); ђни су пѡсѣн *мѡрѡл'у* (Бо); *мѡрѡл'у* и у дрѡва; такѡ су *мѡрѡл'у* (Би).

П.1.6.45. По VI врсти меѡјају се и глаголи са *-е* у презенту и *-е* у инфинитиву типа: *(-)млѣѣѣ* / *(-)млѣѣѣ*, *(-)ѡмеѣѣ* и *смѣѣѣ*:

инфинитив: тѣ жѣто *ѡмлѣѣѣ* (Ли);

презент: вѣшѣ *не смѣѣѣм*; *не смѣѣѣм* од прѣтѣска (Жи); *не смѣѣѣм* (Бр); *не смѣѣѣм* млѡго (Боб); њи њшта *не смѣѣѣ* (Пр); ђна тѣ *не смѣѣѣ* (Пл); *н[е] умѣѣѣ* (Го);

императив: *мѣѣѣ*; ѡтѣди *ѡмѣѣѣ* (Бо);

радни глаголски придев: *не смѣѣѣ* 'у (Цр); касѡѣѣ су лѡѡди *ѡзумѣѣѣ* 'у (Кл).

У аористу ови глаголи могу имати форме са елементом *-ѡ-* у основи, које су чешѣе од краѡних облика:

јѡ *не смѡѡ* (Бр); јѡ *не умѡѡ* (Ле); *рѡзумѡѡ* л' ме (Жу); њѣ *смѡѡ* да дѡѡѣ (Пр); како *смѡѡѡѡ* такѡ да урѡдѣ?; *не смѡѡѡѡ* њи прѣѡ (Го);

њѣ *смѡ* (Жи); *не смѡѡѡ* (По).

Облици глагола *ѡмеѣѣ* типа: *умѣѣѣ* да плѣвѡ (Бу); *ѡѣѣѣ* *умѣѣѣ* (Кн) бележени су само у сјеничкој зони.

Истом типу припадају и глаголи: *ѡсѣѣѣѣ*, *ѡѡсѣѣѣѣ*, *ѡзѣѣѣѣ*:

инфинитив: јѡ ѡу је *ѡзѣѣѣѣ* (Го);

аорист: *ѡзѣ* л' ѣкѡвѡ (Дол); сѣн *ѡзѣ* муслимѡнку (Вру); кѡ ми *ѡзѣ* ѡѡге (Гр); *ѡзѣ* ѡнѡ дѣѡѡмит (Боб); и *ѡзѣѡѡ* (Лу); и *ѡзѣѡѡ се тѡ* (Го);

презент: ѡѡу д-*ѡзмѣѣм* (Гр); кад га *ѡзмѣѣм* (Гр); да дрѡгѡ *ѡзмѣѣм* жѣну (Бл); ѡѡѡѡл' ѣн да *се ѡзмѣѣ* (Дол); *ѡзмѣѣ* свѡју белѡѡу (До); да *се ѡзмѣѣ* дѡвѡјка (Бл); жѣна *ѡзмѣѣ* (Бр); *ѡзмѣѣ* њѣко њѡ за рукѡв (Вру); мѡја шѡѣрка да *ѡзмѣѣ* тѣбе (Бо); и *ѡзмѣѣ* рабѡтѡ; њѡ мѡгѡ да *ѡсѣѣѣѣ* у пѡѡсу (Че); и њѣк *ѡсѣѣѣѣ* (Ков); *ѡзмѣѣ* је у гѡсте (Пл); *ѡзмѣѣ* ѡни ѡвѡ; *ѡзмѣѣ* тѣ дѡн (Вру); *заѡзмѣѣ* кол' ко шѡирѣѡѣ за ѡвѡ пѡт (Бр);

императив: те она *заузми* (Де); *узми* на прѣљу (Д. Дуб); а ми *узми* (Бо); она нѣкако т^у *одси* (Бр);

радни глаголски придев: *узѡ* је бес питања (Бл); прѣвослѣвн^у *узѡ* (Вру); *узѡ* Тащину сѣстру (Го); *ја* нѣга *узѣла*; *узѣла* тебе (Бо); *узѣла* граб^уљу (Гр); обрас ни *узѣла* (Ков); бѡлѣ су *усиѣл’и* (Че); кѡл’ко су је *узѣл’и* (Го); *узѣл’и* зѡром (Бо); нит смо хим *узѣл’и* (Бр).

II.1.6.46. Глаголи *ѡпросиријейи* и *умријейи* имају облике:

аорист: што јој чѡвек *ѡмри’е* (Лу); ова дѣчко што *ѡмри’е* (Бо); *ѡмрије* онѡ дѣете; ѡна посѣн *ѡмри’е* (Жи); *ѡмрије* један њѡјзин брѣтућед (Уг); *ѡмрије* о[д] шѣћера (Ме); докл’ѣ *ѡмри’еши* (Ке);

презент: оћу да *ѡмрѣм* (Ков); кат *ѡмрѣ* нѣки ѡвек (Бо);

императив: *ѡрѡсири* га по зѣмл’и (Д. Дуб); ѡно им *ѡмри* грѣдом (Го);

радни глаголски придев: *ѡмрѡ* је (Бо); *ја* би *ѡмрла* (Лу); мѣне је *ѡмрла* прѣва жѣна (Вр); штѣ је *ѡмрло*; *ѡмрло* је тѡ (Гло); *ѡрѡсирил’и* ѡил’им (Де); онѡ стѣри *ѡмрил’и* (Ков).

II.1.6.47. Глаголи *донѡјейи*, *изнијейи*, *ѡонѡјейи* и сл. у аористу имају осно- ве старог сигматског и новог сигматског аориста:

она *ѡнесе* с^удове (По); *ѡнесе* пѣре (До); и она *ѡнесе* пешкѡр (Пл); *ѡнесе* чѣршаф (Го); не *ѡнѣсосмо* (Жи); *ѡнѣсосмо* му пѡнуде (По); тѡ ми *донѣсоше* (Че);

ја *донѡ’е* ракију (Ки); пѣ хи *ѡдни’е* бѡ’ес (Из); *ѡдније* и тѡ (Вру); *ѡдније* ми једна жѣнска (Кон); *ѡније* га ѡдон^{ут} (Ме); *ѡдни’е* укѡсницѣ (Го); ми га *ѡренѡјесмо* (Ме); *изнијеше* хаљѡне (Дуј); *донѡјеше* ми в^{унѣ}, *донѡјеше* ми метрѣжѣ, *донѡјеше* ми свѣш-
та (Жи); кад је *изнијеше* (Го); *донѡјешѣми* мѣт; *ѡронѡјеше* звук (Жи).

Остали облици ових глагола су:

презент: тѡ *ѡнѣсѣм* (Вр); *ѡнѣсѣш* рукавице; у рукавице *ѡнѣсѣш* жѡто; и *ѡнѣсѣш* (Бу); да ми *донѣсѣш* тѡ (Вр); ако *ѡринѣсѣш* (Ле); *ѡнѣсѣ* (Вр); *изнѣсѣ* (Вру); да *ѡдонѣсѣ* тѡ не мѡре (Бр); *унѣсѣ* је младожѣња (Вру); *ѡнѣсѣ* јој тѣмо (Го);

императив: *донѣси* (Бо); *донѣси* помало дрѣва (Гу); *донѣси* тѡ дѣете (Го); и *донѣси*; *изнѣси* и остѣл и стол’ице; *унѣси* слѣму (До); *изнѣси* један литар (Вру); *донѣси*; *донѣси*; *донѣси* онѣ куфѣре; *донѣси* фамил’и’и јѣб^укѣ (Вр); *донѣси* тѡ невѣстачкѡ; и *ѡнѣси* тѡ кот к^ућѣ (Дол); *ѡнѣси* конѡпљу; *ѡренѣси* он^у ручицу (До);

радни глаголски придев: п^{ун} пакѣт писѣмѣ је *ѡднио* (Гу); ни’е хи *ѡднио*; ѡн *ѡднио* балѡн (Вру); ни’есам ти *ѡднијѡ* пѣре; јѣко и ни’еси *ѡднио* (Ке); јѣдна *ѡдни’ела* дѣете (Лу); *ѡднијел’и* мум^уруз (Ле); *ѡднијел’и* сребрѣни (Дол); такѡ би тѡ *ѡдни’ел’и* у к^ућу (Би); тѣмо су посл’ѣ *ѡдни’ел’и* (Го); тѡ што сте *ѡднијел’и*; пѣ би је *ѡдни’ел’и* на волѡве (Вр);

трпни глаголски придев: б^рѡ вѣл’кѡ *ѡзни’еши* (Дол).

II.1.6.48. У облицима имперфекта глагола VI врсте уочава се варијантност у погледу одсуства односно присуства елемента -ѡ- / -ѡиј- у основама појединих глагола:

ја *имáх* пáрá пòнајвишe; *имáх* богме пòвишe пáрá (Пр); вáлá *сáвáх* (Бо); да л' нeшто *вeлáше* (Бр); *имáше* óде девòжáкá (Тр); кòл' ко *имáше* до Сенйцe (Гр); *ћeрку* јeдну *имáше* (Ме); тò óде и *нeмáше* (Ли); *имáше* кафáна; нйко *нeмáше* (Ле); свe *знáвáше* (Го); пá *нeмáше* (Жи); *имáше* јeдну сeстру (Жи); *имáше* л' ко'й гòј (Го); óн *имáше* дòста (Гл); *имáше* јeдну крáву (Боб); *нeмáше* ни кáплe јeднe (Пр); *ићeрáху* Нeмцe; *ићeрáху* Бóжá Бeљицу (Гло); óви што *иричáху* (Вру); *ирићáху* да-e имáло рáнй'e (Бо); сáмо јýнáт *узймáху* (Жу); сл' йке нйхове *имáху* (Гл);

дá л *имадйјо* јá (Бал); вйшe *иознадйјáше* óкол' ину него ијeдан; свe *иознадйјáше* (Бољ); *вeладйјáше* л штá (Бал); *иричáдију* óде сýпер сeло (Коз); тудй'e *имадйју* пeрjá (Ос); óни *имадйјáу* некe скйце (Че).

П.1.6.49.Најзад, посебни облици презента у функцији футура II на читавом терену сасвим су обични:

што *умeдeм* (Жи); ко што *знáдeм*; ко *знáдeм* тò; ко што *знáдeм* да ти кáжeм (Боб); ко *знáднeм* (Жи); ко *сáзнáдeм* јá тáчно (Гу); ако *илáћáднeм* (Ту); ко шта *иричáднeм* (По); ако *имáдeи*; ко шта *дознáдeи* (Ту); ако ви *иребáдe* каснйјe (На); нeће да *имáднe* ни јeдан (До); докл' e *нeмáду* дeцу (Ли); ако шта *иребáду* (По).

У говору Горњих Васојевића овакве форме бележене су од глагола *дáи*, *знáи* и *ймáи* (СТИЈОВИЋ 2007: 201).

П.1.7. Глаголи VII врсте

П.1.7.1. Промену по VII глаголској врсти у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице имају глаголи типа (-)лòжйи, (-)нòћйи, (-)дòјйи, (-)чòдиий се, (-)вáдиий, (-)крсйиий, (-)ирдсйи, (-)вòзйи, (-)вòдиий, (-)дрòбиий, (-)слáвиий, (-)иржйи, (-)бáвиий се, (-)грáбиий (-)иòјйи:

инфинитив: дáнас *вòдиий* (Бр); свe хим трeбá *набáвиий* (Дуј); не трeбá се с тимe *бáвиий* (По); мòш л' и онe крáве *наиòјйи?* (По); не смйeм *зандћйи* (Кл); шпòрет *налòжйи* (Ли); онò *ће* се *разгрáбиий* (Че); немò тý дeцу *довòдиий* (По);

аорист: јá *удрòби* л' eба (Бр); замáло обадвá ðка *извáди* (Кн);

презент: за ујýтру да *иолòжйи* (Лу); *чòдйи се* (Баг); бáш *се чòдйи* (Прћ); јá *се чòдйи* (Го); јá *извáдйи* (Пр); да *се крсйи*м (Бал); дeцу да *крсйи*м (Лу); да те *исйрдсйи* (Ју); да је *вòдйи* кýћи (Бр); да те *вòдйи* (Го); да *угрáбйи* јeдну нòј (Брћ); да *угрáбйи* (Нет); и *слòжйи* га тý; кад га тý *слòжйи* (Уж); *извáдйи* папйре (В. Лок); пòсл' e *иовáдйи* (Коз); *вáдйи* компйр (Ка); *ирдсйи* девòјку мòју (Ле); да *исйржйи* (Бал); да га *зabáви* (Ка); пá *се слòжйи* тò (Баг); *до'и* ми тeлe (Боб); да *се вáдйи* (Брћ); *извáдйи* сйгýрно пeдесeт килá (В. Лок); да ти *извáдйи* зýп (Ле); пá ðндá *се иовáдйи* (Коз); да *се ирдсйи* (Леч); да те *ирдсйи* код мeне (Нет); *ирдсйи* овý девòјку (Ју); *зайрдсйи* девòјку (Па); *исйрдсйи* понeко сáм (Бо); óн *вòзйи* мòтор (Бот); *вòзйи* за Беòграт (Брћ); да *не вòзйи* (Из); знáо да *извòдйи* (Коз); *ћe* *ће* да те *вòдйи* (Не); *вòдйи* рачýна (Кн); што *се вòдйи* на Србина; нйко *не вòдйи* рачýна (Нет); *извòдйи се* невeста (Дуј); *извòдйи* је ðтац (Кон); Спáсбвдáн

слави (Лу); *стѡка се набави* (Лу); *тѡ се добави* (Бр); *није био да се граби* (Коз); *уграби здравицу*; *уграби она крѡс* (Лу); *да се наиди* (Го); *тѡ наслѡжимо* (Ер); *да ноћимо* (Бо); *само да се чуђимо* (Ју); *да јој извађимо компира* (Ка); *да те вѡдимо ка кући* (Ос); *слави*мо славу Мраћиндан (Коз); *сви слави*мо славу (Не); *ми слави*мо ѓвде (Врс); *телат доје* краве (Лу); *доју* нам краве (Врс); *ѡдју* жене *иѡвѡдѡ* (Коз); *да се ирекѡсиѡ* (Из); *да је ирдсѡ* (Боб); *исирдсѡ* је (Ју); *кат је исирдсѡ* (Ђер); *ђѡ извѡзѡ* (В. Лок); *извѡдѡ* људи (Лу); *вѡдѡ* је ѡни (Бр); *браћа махом извѡдѡ* (Кон);

императив: *наслѡжи* онога вѡша; *наслѡжи*, *наслѡжи* (Со); *налѡжи* (Тр); *слѡжи* вѡш (Дуј); *лѡжи* (Кн); *иѡлѡжи* им (Лу); *ѡни иренѡћи* тамо (Ђер); *па је извади* (Боб); *сам вади* (Ка); *посл'ѡ извади* (Не); *навр три нѡдеље је извади* (Кон); *ирекѡсии се* (Ост); *ирекѡсии се* (Коз); *укрѡсии* нѡге (Кн); *удрѡби* у једно чанче (Ка); *издрѡби* овцама (Лу); *кѡприва надрѡби* (Жи); *раш исирѡжи* (Лу); *нѡ уштѡпака иѡирѡжи* (Ост); *уграби* кѡла (Кн);

радни глаголски придев: *слѡжи*о (Кн); *нијесам био дѡцу крсѡи*о (Бал); *ѡн је и иросѡ* (Прђ); *исѡросѡ* ме дѡвѡр (Дуј); *понѡћи је доводи*о (Лу); *доводи*о овуђѡе (Кн); *Ђурђевдан сеслави*о (Из); *набави*о сам и трибр; *свѡ сам тѡ набави*о (Коз); *иѡи*о краве (Бал); *иреноћила* нѡћ (Бал); *ја сам је извадила* (Бал); *исѡросѡила је*; *исѡросѡила се* (Ју); *мѡне су браћа свѡгђе води*ла (Боб); *тѡ се мѡка води*ла (Дуј); *мѡне двѡ пѡт води*ла (Коз); *иреноћило* у кѡла (Дуј); *није иѡложило* (Брђ); *да би сейѡвѡди*ло (Кон); *грабуљѡм се граби*ло (Лу); *ирѡложил'и* бѡл'и (Не); *такѡ су се бѡл'и слѡжил'и* (Тр); *иреноћил'и* (Бо); *навѡдил'и се* (Ка); *вадил'и* тѡ л'инѡуру (Бо); *ѡсеви се некѡ навѡдил'и* (Го); *довѡдил'и* су некѡ (Баг); *води*л'и га к л'ѡкару (Коз); *тѡ су на Ђурђевдан води*л'и дѡцу; *довѡдил'и* дѡцу (Боб); *увѡдил'и* у кѡћу; *дешњака би увѡдил'и* (Из); *ѡде се ѡсто раѡви води*л'и (Пож); *тѡ време ирѡводи*л'и (Не); *ирѡводи*љи жѡвѡт (Бр); *понѡћи славил'и* (Боб); *славил'и* смо славу (Коз); *ѡвѡ гѡдинѡ те славил'и* (Врс); *пшеницу ирѡжил'и* (Лу); *бавил'и се* свакојакиѡм послѡвима (Со); *уграбил'и* нафѡтѡ (Ли); *ѡвакѡ су крсѡил'ѡ* бадрљѡце од ѡвса (Ке);

трпни глаголски придев: *на ѡдраво исирѡшѡна* (Баг).

II.1.7.2. Само по VII врсти мењају се и глаголи: (-)звѡниѡи, (-)хѡдиѡи, (-)ирѡиѡи, (-)жаљѡи (се), (-)сѡиѡи се, (-)кѡсиѡи, (-)иѡиѡи, (-)ирѡвиѡи и други: инфинитив: *неће жаљ'иѡи* (Бот); *наирѡвиѡи* (Ме); *сѡтра ѡе те ирѡѡриѡи* (Дуј); *сѡтра ѡе је ирѡѡриѡи* (Па);

аорист: *звѡни* на звѡнце (Бо); *затѡ ја сѡи се* (Прђ); *па окрѡчи* (Лу); *сѡт што иѡкѡси* (Гу); *раѡиури* кѡт кѡ (Кон); *раѡиури се* тѡ свѡ (Баг); *иѡирѡфѡи* га она бѡл'ѡс (Бо); *ни не ѡсѡи*смо (Лу); *исѡиѡи*смо (Го); *раѡиурише* Југославију (Го); *наирѡвише* кѡћу дѡл'ѡ (Коз); *наирѡвише* спѡрскѡ хѡлу; *љѡди је наирѡвише* (Пож); *ѡни ми зѡрише* (Го);

презент: *мѡгу да хѡдѡи* (Гу); *не мѡгу ни да се ирѡсѡиѡи* (Лу); *да не жаљ'иѡи* посл'ѡ (Пр); *да се сѡиѡи* (Боб); *не мѡгу да се сѡиѡи*; *не мѡгу да се сѡиѡи* (Коз); *д[а] усѡиѡи* (Го); *да иѡиѡи* чѡј (Бал); *иѡиѡи* и *ја дѡи* (Жи); *ја наирѡвиѡи* понѡшто (Боб); *не мѡгу да се исѡиѡи* (Брђ); *не мѡгу да наирѡвиѡи* (Ка); *зѡриѡи* наѡзѡблиѡиѡе; *зѡриѡи* ѡзѡблиѡно (Ле); *пѡсл'ѡ га исѡиѡи* (До); *иѡисѡиѡи* (Ка); *да иѡиѡи* пѡсл'ѡ штѡ да

кѡсѣиш (Бр); хастал је *иѡурѣиш* (Бо); *иодѣсѣиш* (Ка); да *иоѡирѣфѣиш* (Ке); да ме *исѣирѣиш* са свадбѡм (Го); знаѡ да *зажал'и* бол'есника (Ка); ѡна сѣт тѡ *ѣрѣиш* (Кон); што *осѣиш* духан; *осѣиш* дѣм; што *осѣиш* мѣрѣс (Брђ); како га *не осѣиш* (Лу); ако ти *осѣиш* нѣко (Бр); чѣк ни да га *сѣри* за сѣбе (Леч); да му *кѡсѣ* (Врс); да *кѡсѣ* (Леч); на пѣт да му *иѡурѣ* (Брђ); *расѣурѣ* дѡл'е у Пазѣр (Нет); ка[д] се *ѣушѣ* цигѣра (Брђ); снѣг *ѣушѣ* (Лу); да *зѣушѣ* (Пож); стѡ чѣдѣ *ѣрѣви*; *наѣрѣви* држѣве; *ѣрѣви* двѣдес-трѣдес стѣнѡвѣ (Ју); *ѣрѣви се* (Леч); мѡже да *се дѣсѣ* (Рај); *дѣсѣ се* у свѣѣту свѣшта (Тр); ако *се дѣсѣ* нѣкѣ слѣчѣј (Гу); крѣва *оѣѣл'и* (Ки); нѣшто да те *сѣирѣфѣ* (Боб); *иоѡирѣфѣ се* (Бот); да јѡј нѣкѡ *ѣрѣжѣ* (Брђ); сѣмо *ѣрѣжѣ* рѣку (Не); *крѣчѣ* (Боб); бѡк га нѣга *кѣзнѣ* (В. Лок); мѡрѣ да *се кѣзнѣ* (Не); *одрѡнѣ* хи вѡда (В. Лок); на њѣ да *се ѣожал'ѣмо* (Не); за сѣбе *сѣрѣмо* (Леч); *иоѡѣурѣмо* фѡл'ѣју (За); да *иѡурѣмо* папрѣке (Бал); да јѡј *иѡурѣмо* у кѡла (Ка); водѣ да *се оквѣсѣмо* (Лу); сѣмо да *осѣл'ѣше* от кѣћѣ (Уг); свѣ *жал'ѣ* (Коз); пѣ ми се *жал'ѣ* овѣ пчѣлѣри (Ју); овѣ жѣне *усѣрѣ* (Леч); сѣѣна да *укѡсѣ* (Гу); *расѣурѣ* лѣудѣ (Ђер); да је *расѣурѣ* (Баг); пѣ се *наѣрѣвѣ* канѣл'ѣ (В. Лок);

императив: *исѣирѣиш* је (Коз); *кѡсѣ* (Жи); *иѡурѣ* (Жи); *иѡурѣ* мало темѣља; *иѡурѣ* онѣ грѣде (Бот); *расѣурѣ* га; *расѣурѣ* порет плѡта; *расѣурѣ* овакѡ; и *расѣурѣ* (До); *иѡурѣ* зѣлѣник; *иѡурѣ* на онѡ дрѡво (Бо); *иѡурѣ* грѣња; *иѡурѣ* дрѡвѣдѣ; *иѡурѣ* свѣшта (Бр); *ѣрѣви* колѣче (Бал); на ѡше је *наѣрѣви*; *наѣрѣви* дѡл'е рѣпу (Боб); пѣ тѡ *наѣрѣви* (Бот); димѣѣ *се наѣрѣви* (Це); онѡ *ол'ѣѣиш* (Бот); пѣ *ул'ѣиш* (Лу); и крѣвѣм *ѣосѡл'ѣ* (Лу); пѣ *осѡл'ѣ* (Туз); *осѡл'ѣ* (Ков); *ѣрѣжѣ* нѣшто (Бр); пѣ *зал'ѣди* рѣѣка (Не); пѣ *обѡј* (Ков); и *усѣл'ѣ се* (Бот);

раднѣ глаголскѣ придев: ѡпште нѣсам *осѣѣиш* (Нет); нѣсам *осѣѣиш* (Не); *ѣрѣиш* тѣтку (Го); нѣ би *жал'ѣо* (Нет); ѡдмѣ *се сѣѣиш* (Лу); *косѣо* око кѣћѣ (Ост); *ѣо-косѣо*; онѡ *ѣо-косѣо* (Бѡљ); сѣмо духан *ѣушѣ* (Бо); *наѣрѣви* мало кѣћѣ (Бот); ѡн је *ѣрѣви* ѡбрѡве; трѡшка ѡцу *ѣрѣви* (Бот); *наѣрѣви* такѡ дѣло (В. Лок); што је *наѣрѣви* вѣкендицу (Ка); *наѣрѣви* јѣдну кол'ѣбу тѣмо; *наѣрѣви* кѣћу (Нет); *наѣрѣви* би карамбѡл; ѡн се *ѣоѣрѣви*; *наѣрѣви* кѣћу (Леч); ѡн *наѣрѣви* мѣлѣ (Лу); нѣко *осѣл'ѣо* (Тр); *кѣзнѣ* главнѣ медецинскѣ сѣстру (Не); јѣ би га *ѣосѣѣишѣ*; тѡ ни *осѣѣишѣ* нѣсам (Коз); ѡна *наѣрѣвила* (Баг); *ѣрѣвила се* весѣља; *оквѣсила се* (Лу); рѣно *се оѣѣл'ѣла* (Ка); *ѣоѡирѣвила се* валѣ бѣла дѡбра (Коз); ѡгл'ѣн *се ѣрѣжѣила* (Туз); у Прѣжањ *се ѣрѣжѣила* (Гу); ѡна *се* и *одлѣѣла* (Бал); *зал'ѣѣла се* (Бот); нѣѣсам орѣхом нѣшта *бѡѣла* (Ков); што-ѣ *ѣресѣл'ѣла* (Ли); нѣѣ *се косѣло* жѣто (Дуј); *косѡм се косѣло* (Леч); *расѣурѣило се* (Гу); тѡ га-ѣ *дѡѣрѣвило* (Лу); свѣ *слѡмѣло* грѣне (В. Лок); штѣ *се десѣло* (Коз); пѣ *се ѣоѡирѣвило* на тѣ дѣн; нѣшто је *ѣоѡирѣвило* (Прђ); *расѣл'ѣло се* сѣт (Прђ); тѡ је свѣ *оѣѣл'ѣло* (Боб); кат је *осѣл'ѣло*; *жал'ѣл'ѣ* (Из); што сте не *ѣосѣѣил'ѣ* (Др); тѣне нешто *косѣл'ѣ* (Рај); духан тѣј *ѣушѣл'ѣ* (Баг); *ѣрѣвил'ѣ* кѣћѣ по Пазѣру (В. Лок); *наѣрѣвил'ѣ* су ѡде овѣ (Баг); сѣлу смо *наѣрѣвил'ѣ*; *наѣрѣвил'ѣ* гѣжѣве; би *ѣрѣвил'ѣ* пѣте; нѣ би *ѣрѣвил'ѣ* цѣцвару; нѣ би *ѣрѣвил'ѣ* качѣмак (Из); *ѣрѣвил'ѣ* свѣдбу (Коз); ѣѣрка и сѣн јѡј *наѣрѣвил'ѣ* по пѡла кѣћу; и за њѣ *наѣрѣвил'ѣ* сѡбу (Коз); те смо се нѣкѣко *закрѣил'ѣ* (Тр); *грѣчил'ѣ* (Лу); нѣјприѣ су *дѡгонѣл'ѣ* (До); што смо *бѡѣл'ѣ* (Ков); бѣл'ѣ *досѣл'ѣл'ѣ* (Лу); овѣ што су *осѣл'ѣл'ѣ* (Врс); пѡдѣвно *осѣлѣѣѣ*;

најпрвб су *насел 'ил'и Ўгб*; и *досел 'ил'и овамо* (Бо); *їрѣвил'е* се тестїе (Из); сестре *осел 'ил'е* за Тўрскў (Гу);

трпни глаголски придев: *їрѣнено* у свїет (Бр); *їрогдњен* нѣрот бїо; *їрогдњен* мусл'имѣнскї жївалъ (Ју); свѣком је *їрўжсена* пѣмѣ (Лу); *досѣлена* тў (Ју); пѣ је свѣ бл'їзо *їрѣвљено* (Боб); *наїрѣвљено* пѣсл'ѣ рѣта (Ју); онѣко *скрїљено* (Бал); кошѣви су *їрѣвљени* (Гу).

II.1.7.3. Наведено важи и за глаголе (-)кўїїїї, (-)сїѣвїїї, (-)їрѣїїїї, (-)рѣїїїї, (-)крїїїї и др.:

инфинитив: тѣ је свѣп *їокўїїїї* (Кн); шкѣлу *сїѣвїїї* у Грўбетиѣ (Ју); немѣ *се їлѣїїїї* (Гр); јѣдно ћу ти *їоклѣнїїї* (Из); *чїсїїїї* сѣбе (Дуј); дрўгї пўт ћу јѣ *їриїѣїїї се*; по снїегу *гѣзїїї* (Лу); пѣ кѣња мѣжеш *наўчїїї* (Кн);

аорист: јѣ *їдкўїи* тѣгле (Бал); пѣ нешто *нѣ насїѣви* (Го); *їсїїрошїи* некѣ трошїце (Го); ѣдмѣ *наућїсмо* некї гѣвѣр (Пож); *їокўїїше се* (Бот); *їокўїїше* онѣ машинѣ (Не); *їоженїїше се* (Прћ);

презент: док *їокўїїм* говѣда (Ка); *їокўїїм* и смѣк (Брћ); *сїѣвїїм* кѣфу (Баг); *сїѣвїїм* у замрзївѣч; да *осїѣвїїм* (Бал); да *осїѣвїїм* гѣре зѣмљу (Ју); нешто *се їлѣ їм* (Пож); *їлѣїїм се* (Кн); пѣ *се* дѣста *їлѣїїм* (Кон); *ућїм* јѣ; поћѣ да *ућїм* ѣјѣте; ѣн ми не дѣ да *ућїм* (Уг); *їокўїїи* (Коз); ко га *не їокўїїи* (Брћ); да *зайосїѣвїи* (Бал); ако га *осїѣвїи* (Брћ); да *сїѣвїи* у шпѣрет (Ост); сѣл *исїїрѣїїи* мѣло (Бал); да ујўтру *їодрѣнїи* (Ка); *наїўнїи* ўста водѣ (Ле); мѣгѣ да *се ожеїїи* (Ка); да му *склѣнїи* (Ле); да *чїсїїи* кўћу (Дуј); пѣ да га *осїїрл'їи* (Ка); *осїїрл'їи* (Коз); *згѣзїи* на секїру (Лу); *їокўїї* свѣ (Боб); сѣт *се кўїї* помѣло (Ка); да *се їокўїї* недѣлѣом (Из); ѣн некѣ зѣкѣне *їосїѣвї*; тѣ *се сїѣвї* (Баг); да *насїѣвї* тў шкѣлу (Брћ); да га на мѣсто *осїѣвї* (В. Лок); *сїѣвї* се сѣ на бѣдњѣк; и *сїѣвї се* мало; пѣ *се їосїѣвї* (Из); да *їосїѣвї* зѣкон (Кн); а *їрошїи* је (Не); пѣру да *їрошїи* (Рај); *вїсї* низ л'ѣја (Лу); ка[д]се *слѣмї* (Баг); да га *слѣмї* (Брћ); *ломї се* преко бѣдњѣка (Из); те *се* тѣ *їўнї* (Рај); *ѣженї се* (Со); да ми *їоклѣнї* жївѣт (Нет); *склѣнї се* (Баг); да му *їоклѣнї* (Ћер); чѣвек да *се борїи* (Не); да *се борїи* (Ков); пѣсл'ѣсе *їїрл'їи* (Коз); онѣсе *їїрл'їи* (Леч); да *се їїрл'їи*; да *се їїрл'їи* (Го); свѣ га *їрегѣзїи* (Ер); *учїи* јѣ дѣцу; мѣло да *учїи* занѣт (Из); *учїи* (Лу); да *се сасїѣвїмо* (Из); *сїѣвїмо* дѣл'ѣ (Ер); *накрїїїмо* врѣвїнѣ (Коз); мї *се їоїлѣїїмо* (Прћ); кѣл'ко пўт *очїсїїмо* (Брћ); штѣл'ѣ *закїїїмо* (Коз); *лѣїїмо* га мї (В. Лок); да *се їлѣїїїе* (Не); да ни *їоклѣнїїе* тѣ мїр (Ли); *гѣзїмо* (Ки); у мѣју кўћу да *се їокўїїе* (Из); *осїѣвї* мѣлѣдў; *сїѣвї* на тѣбљу пѣре (Боб); *сасїѣвї* (Бот); да га *рўшї* (Нет); да *се не їлѣїї* (Бо); да хим *се жељѣ исїїўнї* (Дуј); да *се жељнї* (Баг); мѣло да *їочїсїїї* онѣ (В. Лок); ѣни тѣ понѣнї *чїсїїї* (Рај); *борї се* (Боб);

императив: свї *се їокўїи*; *окўїи* се ўвѣчѣр; свѣ *се* дѣца *окўїи* (Боб); оне *се скўїи* (В. Лок); пѣ *їокўїи* свѣтове (Кн); мї девѣјке *се їокўїи* (Леч); јѣдно мѣлѣ дрѣво *сїѣвї*; тѣ *се сїѣвї* у чѣшу; *сїѣвї* је тў; по средїни *сїѣвї*; *сїѣвї* га у вѣду (Боб); *сїѣвї* у вѣду (Ка); *осїѣвї* тѣ мало кўћницѣ (Бот); пѣ ѣпѣт такѣ *усїѣвї* (Ост); што *їоїрѣїи*; *їоїрѣїи*; што *не їоїрѣїи* (Из); *їорѣни* изїўтра (Дуј); троїцу *рѣни* (Ћер); пѣ *зайѣри* (Дуј); тѣмо *слѣми* нѣгу; на четїри онѣ *излѣми* (Ка); онѣ шїше *слѣми* (Ли); *наїўнї* слѣмѣ (Боб); *наїўнї* у гѣпек (Ка); *наїўнї* је водѣ; слѣмѣ *наїўнї* (Лу); мўчи

се (Жи); *ӣрл'у* (Коз); ми овѣмо *о̄ӣрл'у* (Жи); *ѹвечѣ к̄ӣӣи* кѹћу; *к̄ӣӣи* штѣлу; *к̄ӣӣи* пчѣл'е; свѣ што *ӣмѣш к̄ӣӣи* (Лу); *зак̄ӣӣи* штрѹгљу (Кн); *наѹчи* ти кѡња; трактор *г̄ѣзи*, *г̄ѣзи* (Кн);

радни глаголски придев: *ӣокӯӣио* свѹ сиротѣнскѹ дѣцу (Из); он јој се *ӣре-с̄ӣѣвио* (Из); што си *ӣо̄ӣрошӣо* (Не); да сам је *вѣрио* (Из); трѣс трѣћѣ *сломӣо* је нѡгу (Ка); *сломӣо* сам нѡгу; *ӣрелом̄ӣо* му нѡгу; и *сломӣо* ми нѡгу (Коз); педесѣт и три гѡдине кат сам *наѹнӣо* (Ка); пѣ се *ожен̄ӣо* (Боб); дѣда се *ожен̄ӣо* (Бот); он се посл'ѣ *ожен̄ӣо*; један брѣт ми се *ожен̄ӣо* (Нет); јѣ што сам *зай̄ѣзио*; јѣ *зай̄ѣзио* (Не); нӣјесам *зай̄ѣзио* (Пож); пѣ ме он *ӣрег̄ѣзио* (Коз); зѣмљи што сам је *г̄ѣзио* (Ле); тѹ би се *ск̄ѹӣила* ѡмладина (Из); *ђе* си ти *с̄ӣѣвила* кѡла (Ју); ко си *ӣо̄ӣрошӣла* (Ка); вѣлѣ сам *ӣо̄ѣрӣла* нѡгу (Бал); рѹку *сломӣла* (Коз); осамнѣс гѡд̄ӣнѣ *наѹнӣла* (Брђ); петнѣс гѡд̄ӣнѣ *наѹнӣла* (Леч); сѡба би се *наѹнӣла* (Врс); ѡна *ожен̄ила* с̄ина (Коз); ѡдѣнѣк ми *ӣоклон̄ила* тѹ девѡјку; *ӣоклон̄ила* овѣ хѣла (Ке); и *мѹчила* (Брђ); пѣ се ондѣ *ӣрл'ила* (Кн); и ѡде *ӣрл'ила* (Бр); *науч̄ила* (Дуј); тѹ се *кѹӣило*; би се *кѹӣило* с̄ила нѣрѡда (Ка); сѣт се *намнож̄ило* двѣдес кѹћѣ (Бот); нӣје ми се бѣш дѡбро *ишч̄ӣс̄ӣило* (Тр); тѡ се *ѣѣзило* (Бр); код нѣс се нӣје *к̄ӣӣило* (Рај); тѡ су свѣ *ӣокӯѣил'у*; партизѣни су свѣ *ӣокӯѣил'у* (Бот); *сакѹѣил'у* су један дѣо; жандѣри су *ӣокӯѣил'у* (Прђ); пѣ би у штѣлу *с̄ӣѣвил'у*; би *с̄ӣѣвил'у* у вѡду (Из); *ос̄ӣѣвил'у* су лѹди имѣње; *ос̄ӣѣвил'у* су имѣње (Баг); *ос̄ӣѣвил'у* ѡде (Со); пѣ се *ӣѣл'ил'у* (Коз); *наѹнӣл'у* и *ћѹпове* (Из); лѣко су се *жен̄ил'у* (Баг); мѹхѹр *ӣоклон̄ил'у* (Ли); мѹчил'у се (Ју); млѡго су се *мѹћил'у* (Пож); партизѣни *ч̄ӣс̄ӣл'у* (Рај); лопѣтѣма *ч̄ӣс̄ӣл'у* пут (Бо); онѡ би *ис̄ӣрл'ил'у* (Ле); ми би се *ӣокӯѣил'е* (Лу); жѣне се *ӣокӯѣил'е* (Не);

трпни глаголски придев: *јѣл' наѹн̄ѣна?* (По); свѣ је *оч̄ӣӣћено* (Ос); *ос̄ӣѣвљена* је тѹнек; да нӣје *ок̄ӣћена* (Со).

П.1.7.4.Код глагола *ч̄ӣнӣӣ* и *мӣслӣӣ-и* : *-и* однос основа мења се у *-и* : *-е*. Тако ови глаголи остају унутар промене по VII врсти, с тим да се приближавају односу *вѡле̄ӣ* : *вѡл̄ӣм*, *жѣле̄ӣ* : *жѣл̄ӣм*.

Глагол *ч̄ӣнӣӣ* тако има старије облике *ч̄ӣнӣӣ* : *ч̄ӣнӣ(х)* : *чин̄ӣм* : *ч̄ӣни* : *чин̄ӣо*:

инфинитив: свѣ *ће уч̄ӣнӣӣ* (Ост); нѣће кѡме шѣр *уч̄ӣнӣӣ* (Бот);

аорист: свѣ *уч̄ӣних* (Ков);

презент: дѣ овомѣ да *ућ̄ӣн̄ӣм*, овомѣ да *не ућ̄ӣн̄ӣм* (Ле); мѡгу да ти *уч̄ӣн̄ӣм* (Бот); *чин̄ӣ* ти се (Брђ); *ч̄ӣне* да *уч̄ӣн̄ӣ*; штѣ *ће* да *чин̄ӣ* с он̄ӣјем (Лу); сѣмо му се *чин̄ӣ* (Бр); да ти злѡ *уч̄ӣн̄ӣ*; *чин̄ӣ* ми се (Кн); јѣ ми се *чин̄ӣ* (Жи); шта *чин̄ӣӣе* (Жи); шта *чин̄ӣӣе* (Ост); гѡдине *чин̄у* свѣ (Ју);

радни глаголски придев: кѡ је *учин̄ӣо* (Из); тѣд ми *ч̄ӣни* *учин̄ӣо* (Лу).

У облицима грађеним од инфинитивне основе на месту *-и* бележено је *-е*, односно облици *ч̄ӣне̄ӣ* / *ч̄ӣње̄ӣ*, *ч̄ӣне(х)* / *ч̄ӣње(х)*, *чин̄ѣо* / *чин̄ѣѣо*:

инфинитив: *уч̄ӣње̄ӣ* чѣре (Го);

аорист: ѣто ти штѣ *ѹчине* од сѣбе (Го); *уч̄ине* бѡлѣ (Бо); шта *ѹчине* овѡ од мѣне (Вру);

радни глаголски придев: *вїдїш штã* је *учинѐо* (Не); *ãмїн сам бѡгу учинѐо* (Кн); да је *нѐкѡм нѐшто учинѐо* (Коз); *дѡбар мѡмак с[е] учинѐо* (Вру); *свѐ у комãте га ућинѐо* (Туз); *тамãн си му га ућинѐо* (Бо); *ућинѐо ми је дѡбро* (Ле); *штã л'и чинѐо* у *бãшту* (Го); *ѡна тѡ нїје учинѐла ѡдмã* (Не); да би *ѡна учинѐла* (Жу); *штã сам чинѐла* (Го); *рãтїшта су ућинѐла* (Пож); *учинѐло се сãт порѡдица* (Бр); *тў се учинѐло нїје дѡбро* (Го); *некў чãрку учинѐл'и* *тãмо* у *Плãв* (Че); *начинѐл'и смо му кўћу* (Бр); с то су *рўшвãје ѡочинѐл'и*; *пã су хи л'еш ѡочинѐл'и* (Ке); *тѡ чинѐли* (Вру); *штã би чинѐл'и* по *тѡј слãми* (До); *учинѐли крв* (Бал); *нѐшто су чинѐл'е* (Лу).

Исто стање је и код глагола *мїслии*, који може имати форме са *-и-* у свим глаголским облицима:

инфинитив: *мѡш мїсл'иш* (Ту);

аорист: *јã ѡмїсл'и ѡн је* (Ост);

презент: *јã мїсл'їм* (Ју); да *ѡмїсл'їм* (Бот); *јã мїсл'їм* (Гр); *шта мїсл'їш* (Не); *мѡш да замїсл'їш* (Бот); да *ѡмїсл'їш* (Ју); да *размїсл'їш* (Врс); *мѡже да замїсл'ї* (Баг); *мї мїсл'їмо* (Бал); да *замїсл'їмо* (Бот);

императив: *тѡ вї замїсиш* (Врс);

радни глаголски придев: *кѡ је измїсл'ио* (Кн); *нѐ би ѡмїсл'ила* (Бр);

односно са *-е-* у инфинитиву, радном глаголском придеву и аористу, и то само уколико је непрефиксиран:

инфинитив: *мїсл'еш* бѡк *знã штã* (Кон);

аорист: *мї мисл'есмо* да *сврãтїмо* (Ли);

радни глаголски придев: *скѡро сам мисл'ѐо* (Баг); *јã сам мисл'ѐла*; *пã су мисл'ѐли затѡ* (Го); *мисл'ѐл'е су да дѡћў* (Шар).

У аористу овај глагол има краће облике: *јã ѡмїсл'и* (Ко); *ѡмїсл'исш* (Че); и дуже, са елементом *-ѡ-*: *мї мисл'ѐдосмо* (Го); *мисл'ѐдосш* (До) (притом, облици аориста са проширењем увек су са *-е-*).

П.1.7.5. Глагол *ѡсшшш* такође може имати двојаке облике радног глаголског придева, али њихова је појава условљена изванјезичким факторима. Наиме, у говору православаца, за означавање хришћанског поста, користе се облици: *ѡосшш*, *ѡосшш*, *ѡосшш*...: *вї ѡосшшш*; *ѡшете да ѡосшшшш*; *мї не ѡосшшш*; *не ѡосшшш* га ни *јѡдан дãн* (Кн); *не ѡосшшш* (Ост); док у говору муслиманског становништва, када се говори о рамазанском посту, ови облици гласе: *ѡосшшѐо*, *ѡосшшѐла*, *ѡосшшѐло*...: *јã сам ѡосшшѐла* (Ће); *ѡосшшѐла* је *двã дãна* (Ту); *нїјесмо ѡосшшѐл'и* (Бо). У подлози промене је, дакле, намера да се и терминолошки, на лингвистичком плану, разграниче две радње које су у ванјезичкој стварности диференциране.

Променом овог типа у тутинско-новопазарско-сјеничком ареалу обухваћени су само поједини глаголи, тако да нема облика типа *радео*, *радела*, *радело*.

П.1.7.6. Глагол (-)нѡсѡӣӣ има промену по VII врсти:

инфинитив: нѡсѡӣӣ кўћи (Коз);

аорист: пā нѡси црвѣну марāму (Го); однѡси (До);

презент: нѡсѡӣ онѣ тестѡѣ на рāме (Лу); нѡсѡӣ апарāт (Коз); нѡсѡӣ кўћи (Коз); тестѡѣ нѡсѡӣ (Не); кажѣ нѡсѡӣ нāфаку (Боб); донѡсѡӣ вѡду (Дуј); нѡкѡ не нѡсѡӣ (Бо); унѡсѡӣ се слāма (Из); ѡн не нѡсѡӣ нѡшта; врѣме донѡсѡӣ; тѡ вāкат донѡсѡӣ (Ју); мāјке ѡд-нѡсѡѣ мўке (Тр); не донѡсѡѣ лўди (Ју); ѡренѡсѡѣ се тѣ прѡче (Це); пѡсл'ѣ донѡсу (Бр);

императив: нā глāву нѡси (Дуј); нѡси ѡзвѣштāје (Це); нѡси; овакѡ ѡренѡси по двѡѣ (Бал); донѡси жѡта (Лу); не донѡси (Дуј); зāва однѡси тāмо (Бо);

радни глаголски придев: носѡо прѣтене пантѡл'е (Коз); кѡ је носѡо тѣ опāнке (Бот); носѡо свѣ те побѣде (Баг); носѡо тāмо шлѡйве (В. Лок); ѡн је носѡо онѣ опāнке (Нет); ѡн ѡренѡсиѡ (Бал); носѡла онў зāпрегу (Лу); носѡла у Вѡдрѣнāк; нā глāву носѡла; донѡсиѡ (Бр); вѡда је носѡла (Баг); носѡла нѡж (Бал); штā се ѡсприѣ носѡло (Дуј); посл'ѣн би се донѡсиѡ и пиѣе (Рај); носѡл'у смо хим нā рѣт вечѣру (Врс); носѡл'у гѡре сѡр (В. Лок); носѡл'у тā пѡјāс (Бо); донѡсиѡл'у би ми (Нет);

трпни глаголски придев: пѡлāт којā су нѡшѣна (Лу); опāнци су нѡшѣни (Не).

Употребљѣн са префиксима, овај глагол може имати и облике по VI врсти: јā га не изнѣсāм (Не); њѣгѡви што донѣсајѡ рѡбу (Ков); тѡ ѡде донѣсајѡ; моѣм ѡцу донѣсѡ рѡбу (Ков).

П.1.7.7. Имперфектизоване форме глагола (-)рѡдӣӣ, (-)ѡӣѡѣӣѡӣӣ, (-)кāчѡӣӣ, са променом по VI врсти, обичне су на читавом преостору тутинско-новопазарско-сјеничког говора: ѡде не рѡдѡјѣвā вѡѣ (С. До); рѡдѡјѣвā (Че); ѡдмā се ѡӣѡѣнāвā (Ков); закāчѡӣѣ се више врāтѡ (По); на врāта од штāлѣ се закāчѡӣѣ (Свр).

У основном облику, ови глаголи имају промену по VII врсти:

аорист: нāјмлађѣг сѡна рѡди (Боб);

презент: ѡћу да се ѡрѡдӣм (Го); закāчѡӣ (Ки); ѡрѡдѡѣ се; свѣ хѡѣ да рѡдѡ; жѣна се ѡѡрѡдѡѣ крѡјѡћѡи; не мѡже да се ѡѡрѡдѡѣ; не рѡдѡѣ се нѡрмāлно (Боб); да не рѡдѡ (Врс); да рѡдѡ бѡлѣ жѡто (Лу); њѣга ѡѡкāчѡӣ (Врс);

императив: ѡкāчи ѡко кўћѣ (Коз); пā ѡрикāчи за онѡ; пā ѡрикāчи онā кўћѣр (Лу); закāчи (Баг); и мāло закāчи (Ки); и ѡѡкāчи се (До); ѡн га ѡѡкāчи (Бал);

радни глаголски придев: пѡсл'ѣ одрѡдѡ дѣцу (Прћ); ѡѡѡѡѡѡӣ му (Врс); ѡѡѡѡѡѡӣ се (Ли); тў ме рѡдѡла (Ка); ѡна рѡдѡла двā сѡна (Лу); с гѡдинѡм сам се ѡбрѡдѡла (Леч); мѡжда закāчила (Це); рѡдѡло је печѡрāкā (В. Лок); нѣ би такѡ рѡдѡло (Бр); јѡш се нѡѣ ни рѡдѡло (Кон); вāлѡда нѡѣ закāчиѡ (Брћ); тѡ су ѡѡкāчил'у (Не).

П.1.7.8. Глагол (-)ѡўсѡӣӣ на целом терену тутинско-новопазарско-сјеничке зоне има и фонетске варијанте (-)ѡўѡѡѡӣӣ и (-)ѡўѡѡѡӣӣ у свим облицима:

аорист: јā сѡўсѡӣ онѣ бāднāке (Коз); тāмо ѡўсѡӣѡѡѡ онā јāгнāд (Лу); зѡѡўсѡӣѡѡѡ је у Пазāр (Го); ѡўѡѡӣӣ тел'ѣвѡзѡр; кāко ѡўѡѡӣӣ тел'ѣвѡзѡр (Коз);

презент: да *сиу̀сѝиши* на зѣмљу (Из); *сиу̀сѝиши* на а̀свалт (В. Лок); *иу̀сѝи* нѣко за севѧп (Бот); кат се *иу̀сѝи* раднѝштво (Не); нѣ би дала да *исѝу̀сѝишо* овце (Лу); да *иу̀шииш* краву (Бал); да *иу̀шииши* тѣле (Бал); тѣ сад *иу̀шииу* (Вру); нѣће да ми *исѝиу̀шии* (Бал); што *иу̀шииш* кѣра (Нет); кад *наиу̀шии* (Коз);

императив: ова *иу̀ши* хи на кѣнак (Бо);

радни глаголски придев: кѣ би нас *иу̀сѝишо* (Бот); јѧ сам *наиу̀сѝишо* (В. Лок); па-е *наиу̀сѝишо* бѝо (Го); ѣн је *оѝиу̀сѝишо* (Ос); *наиу̀сѝишо* прѝе двѧес гѣдинѧ (В. Лок); пѧ-сеѣпѣт *иу̀сѝишо* (Коз); пѧ га *иу̀сѝил* 'и (В. Лок); *иу̀сѝил* 'и га (Уг); *наиу̀сѝил* 'и су свѧдбу (Гу); сѧт сте *наиу̀сѝил* 'и (Не); ѣчи ме сѧт *иоѝиу̀сѝил* 'е (Коз); ѣдмѧ је *наиу̀шиила* (Коз);

трпни глаголски придев: дѣбар дѣо је *наиу̀шииен*; тѣ је рѝеч *иу̀шиена* (Бр); *наиу̀шиено* гѣре; тѣ је мѧсѣвно *наиу̀шиено* (Баг); бѝло *наиу̀шиено* (Брђ).

II.1.7.9. Глагол (-)бѧѝиши има облике:

аорист: ми *одбѧѝисмо* свѣ тѣ (Пож);

презент: и *убѧѝиш* га (Жи); *бѧѝи* пешкѝр (Боб); *бѧѝи* тѣрбу (Рај); преко водѣ тѣ *бѧѝи* (Кон); *бѧѝи* дѝнар пѧра; да *бѧѝи* сѝтѣ нѣкѣ; да *избѧѝи* смѣће (Из); да га *бѧѝѣ* (Лу);

императив: сѝтрадѧн га *бѧѝи* (Рај); *бѧѝи* га у сѣбу; *бѧѝи* у воду (Боб); пѧ онѣ љубре *бѧѝи* (Кон); од белѣѣкѣ *бѧѝи* (До); на стѧнове *избѧѝи* (Гу); *иребѧѝи* га преко сѣбе (Гуз);

радни глаголски придев: кѧко *бѧѝишо* тѣ лѣбицу (Не); ѣн ме *бѧѝишо* у кѣму нѣкѣ (Уж); *бѧѝиша* се (Гуз); тѣ рѧло се *избѧѝило* (Ки); сѝр *бѧѝил* 'и (Кн); овѝ *убѧѝил* 'и (Ју); пѣсл'ѣн ѣде смо *иребѧѝил* 'и (Бр).

Само у сјеничкој зони бележен је и у облицима: *бѧѝиши*, *бѧѝиш*, *бѧѝи*... : *бѧѝиш* ова кѝшѣбрѧн бѣе (Врс); да *бѧѝиш* (Бољ).

II.1.7.10. Глагол (-)зрѣиши у презентским облицима има форме (-)зрѣиши и (-)зрѣиши: *узрѣиши* воће (Ту); тѣ *узрѣиши* (Ка). Облици по III врсти обични су на читавом испитиваном простору: да ће *зрѣиши* (Ке); воће *узрѣиши* (Ту), док су само у сјеничкој зони бележени су облици радног глаголског придева: нѣће ни *сзрѣиши* (Бољ); *сзрѣиши* пасуљ (Врс).

II.1.7.11. Глагол (-)кѧниши (< 'кана' у значењу 'природна боја која служи за украшавање невесте') чешће се јавља са основном *кѧн*-: *кѧниши* се невеста (Ле); онѣ кад се невеста *окѧниши* (Ост); тѣ невесту *кѧниши* (Врс); *кѧниши* се невеста (Це); онѣ се *кѧниши* 'е (Уг); али је бележен и са основном *кн*-; у она дѣм се *книши* девѣјка (Дуј); *книши* се овамо; ѣна се *книши* тѧмо у рѣт; кат се *книши* (Гр).

II.1.7.12. Глагол (-)мѣлиши у аористу има дуже и краће форме: дѣћѣ пѧ *мѣл* 'и (Бот); кат ти се ѣн *иѣмол* 'и (Лу); *зѧмол* 'и ми се (По) : јѧ *мол* 'ѣдо (Ле); ѣн се *мѣл* 'ѣде (Го). Остали облици су: да *мѣл* 'и (Нет); *мол* 'ила се бѣгу (Гр); да сам јѧ *мол* 'ила (Ле); *замол* 'ил 'и (Бо).

П.1.7.13. По VII глаголској врсти мењају се глаголи *їревãриїї*, *удãриїї*, *їшовãриїї*, *їомëриїї*, *конãчиїї*, *намëсиїїї* / *намëшиїїїї* / *намëшићиїї* и сл.:

инфинитив: *унїшиїїїї* (Ки); мõгõ га је *їревãриїї* (Го); нõнас ће те *їревãриїї* (Дуј); да се мõрãло *конãчиїї*; *конãчиїї* (Це); мõгу *їогõдиїї* (Гр);

аорист: *намëшићи* гõрњӯ вїл'ицу (Жи); пã јã *заборãви* (Брђ); *уфãїїисмо* га онде (В. Лок); мї му *не їрихвãїїисмо* (Пож); што ми *не уфãїїисїе* (Врс); фãбрике ни *унїшиїїише* (Пож); свë *їонїшиїїише* (Ке); õни *уфãїїише* сëдам (Пож); дõл'е га *зайосл'їише* (Гр);

презент: *наїшовãрїм* на рãме (Бо); да *се їремëсиїїм* (Нет); да *намëсиїїм* цркву (Кн); не мõгу да *уфãїїїм* (Ка); нїсам мõгла да *довãїїїм* пõдношке (Кн); *уфãїїїм* сїра (Уг); *їромї'енїм* са Влãдõм (Коз); не мõгу да *їогõдїм* (Боб); кат *се їомëрїи* (Со); да *зайўчиїи* (Го); да *се освëжїи* (Го); трње *намëсиїїи* (Ки); не мõжеш да је *довãїїи* (Лу); *уфãїїи* волõве (Ки); да *се зайõсл'їи* (Коз); *їе їогõдїи* (Па); *їревãрї* девõјку; *їревãрї* (Лу); богами *се* и *конãчї* (Гу); са нãма *се тӯ гранїчї* (Ос); мõгõ да га *унїшиїї* (Из); нëће да *їрихвãїїи* (В. Лок); нї'е хтëо да *їрихвãїїи*; нëкол'ико пўтã нї'е хтëо да *їривãїїи* (Леч); јëдан да *намëсиїї* (Врс); да *се намëсиїї* пїта (Бо); да ти *намëшиїї* (Бр); што га *їрефãїїи* (Боб); *дофãїїи* рўку (Бот); õн ме *дõвãїїи* за рãме (Не); да човëка тўга *уфãїїи* (Не); кїша *уфãїїи* (Брђ); сан *увãїїи*; онõ *увãїїи* тмўша (Коз); ка[д] те *уфãїїи* млãдо (Леч); кат *се зайõсл'їи* (Рај); *їромї'енї* бõју (Боб); да *се їромëнї* бил'ëже (Из); нëtë да *їомëрë* (Лу); *расїїурӯ* фãмил'ију збок тë женë (Нет); да га *зайõсл'ë* (Ли); да *їромëнë* прëзиме (Пож); кãко *се їогõдӯ* (Уг);

императив: пã га *їревãри* (Не); *їревãри* је (Це); *наїшовãри* на обремãчу (Ка); *наїшовãри* кљўсе (Бо); и õни посл'ë на кõња *наїшовãри* (Лу); *наїшовãри* на кõња (Бољ); пã *наїшовãри* двã цãка (Не); да га с мëста *їомëри* (Лу); *їремëсиїи* на дрўгõ мëсто (Лу); *намëсиїи* (Не); *намëшићи* рãло о[д] дрвета; *намëшићи* онã рãонїк (Бо); *уфãїїи* у онã плўк (Нет); волõве *уфãїїи* (Бо); *їромї'ени* мëсто (Баг); *їромї'ени* обел'ëже (Гер); у срëт чëла га *їогõди* нëга (Нет);

радни глаголски придев: õн је *їревãрио* (Врс); *їревãрио* ме (Лу); пã *се їомëрио* (Лу); брãт од брãта *се одвойо* (Гу); јã нї'есам *їрифãїїио*; *їрихвãїїио* је (Ос); *смëсиїио* у Дрãмиће (Прђ); *свãїїио* дрўкшë (Из); нї'е ни пõла кãјмак *увãїїио* (Ка); дõмã би је *зайосл'їо* (Нет); млãт *се зайосл'їо* (Ки); нëшто сам свë *заборãвио* (Со); јã *їревãрила* (Из); јëдна ме и *їревãрїла* (Ер); тõ све *унїшиїїила* слãна (Из); бõљë ме *їрифãїїила* нõ бãбица (Кон); онã *се зайосл'їла* (Дуј); јã сам *заборãвила* (Из); кãко се свë *измëнїло* (Ју); *удрїл'и* дрўгõм путãнõм (Леч); *їшовãрил'и* онë товãре (Не); *наїшовãрил'и* ме на кљўсе (Ков); õни су тõ свë *унїшиїїил'и* (Бот); сã[д] су тõ свë *унїшиїїил'и* (Из); пõсл'ен су *намëшићил'и* (Бот); *уфãїїил'и* су га (Прђ); прëзиме тõ *їромї'енїл'и* (Со); сãд су *їромї'енїл'и* (Тр); што су се репўбл'ике *раздвойл'е* (Гу).

П.1.7.14. Исто стање је и код глагола типа: *сїдõјиїи*, *оку'сиїи*, *говõриїи*, *долãзиїи*, *излãзиїи*, *їролãзиїи* и сл.:

аорист: *тү дй̄вори рүдник* (В. Лок); што ни *дй̄вори дчи* (Не); *уговорй̄ше* (Го); презент: да *се одмдр̄йм* (Бал); *ја һу свѣ да ой̄рдсй̄им* (Бо); да *се ой̄рдсй̄им* (Го); да *й̄реговдр̄йм* (Лу); да *раздвд̄й̄иш* онија пй̄ладй̄ (Лу); *не излз̄й̄иш* на тел'евизију (Леч); *улз̄й̄иш*; како *й̄ролз̄й̄иш* (Др); кат је *ош̄вдр̄й̄иш* (Нет); кўћа са ўлаза кад *улз̄й̄иш* (Дуј); да *се умдр̄й̄иш* (Рај); да *ой̄рдсй̄иш* к̄а кћ̄ер (Ке); кол'й̄ко *освд̄й̄и* територијѣ (Из); јѣдан крак *излз̄й̄и* (Ке); с̄амо *улз̄й̄и* дѣвѣр; *излз̄й̄и* (Боб); так̄о ми нека тегд̄ба *наилз̄й̄и* (Брђ); *ђе излз̄й̄и* руда; *ђе дна излз̄й̄и* (В. Лок); *й̄роналз̄й̄и* нѣко (Коз); дѣсн̄ом ног̄ом *се улз̄й̄и* (Из); дн̄ *долз̄й̄и* јој (Леч); *силз̄й̄и* се с бр̄да; с бр̄да *се слз̄й̄и*; *долз̄й̄и* т̄у нд̄н-стд̄п; аутобус *долз̄й̄и* (Не); *долз̄й̄и* ко хд̄е (Со); *долз̄й̄и* на мушт̄улук (Не); *долз̄й̄и* (Врс); *обилз̄й̄и* се рд̄бина (Дуј); м̄омак *не долз̄й̄и* (Дуј); с̄ат *се нарот сналз̄й̄и* (Ки); кад време *дозвд̄льи* (Бл); *не зай̄вдр̄и* продавницу (Бал); док *се одмдр̄и* м̄ало (Не); да *й̄реговдр̄и* (Коз); да нѣшто нѣко *говдр̄и* (Пож); јѣзик кој̄и *се говдр̄и* (Бо); п̄а *се договдр̄и* са м̄омком; *говдр̄и* у кўћу; нй̄ко *не говдр̄и* (Бр); дна *й̄реговдр̄и*; дна нѣће да *й̄реговдр̄и* (Го); нй̄ђе да *й̄реговдр̄и* (Ђер); да *се не сквр̄чи* скр̄дз (Бал); *весел'ймд̄ се* (Лу); око шкд̄л'ѣ *обилз̄й̄ише* (Бл); како *силз̄й̄ише* пр̄аво (Ос); *й̄ролз̄й̄ише* т̄амо (Со); т̄о да му *ой̄рдсй̄ише* (Ли); не мд̄г̄у да *се одвд̄й̄у* (Ков); да *ок̄сѣ* пом̄ало (Из); *сналз̄ѣ се* л̄уди (Баг); *долз̄ѣ* из града (Брђ); *й̄ролз̄ѣ* тудй̄ѣ; камиони *й̄ролз̄ѣ*; п̄[т]-шѣс с̄атй̄ п̄а *одлз̄ѣ*; л'ѣтно *ђе й̄ролз̄у*; дд̄л'е *излз̄у* вагони (В. Лок); с̄ама *се догд̄вору* (Боб); да *ослобд̄дѣ* Јѣдрене (Из); *весел'ѣ се* (Лу);

императив: *рз̄двои се* саш н̄йм (Ос); *одвд̄и* (Кн); *ош̄вдри* пр̄зор (Ју); *зай̄вдори* говѣда (Ка); *зай̄вдри* врата (Рај); *ош̄вдри* врата (Гр); *зай̄вдри* га (Дуј); *ой̄рдсй̄и* (Со); дн̄ с̄ат *наговдри* кандаре (Ју); *уговдри* свадбу (Кн); дни *договдри* (Ке); *ослободи* га (Уг); *сналз̄ише се* (Не);

радни глаголски придев: дн̄ *се озно'йо* (Не); *одво'йо* не пд̄сл'ѣ т̄а свѣкар (Бр); она што би *долз̄ио*; нѣгде је *й̄ролз̄ио* (Баг); нисам *силз̄ио* (В. Лок); бр̄ат *долз̄ио* одѣ; й̄ст̄о сам *налз̄ио* (Из); при'ен два д̄ана *долз̄ио* (Врс); бекчија би је *зай̄ворио* (Гу); ѣво *наслон'йо* сам *се* (Кн); ова кй̄ша *осво'йла* (Кн); што *се угд̄йла* (Го); *долз̄ила* је била (Прђ); нисам *ја излз̄ила* (Дуј); дпштиња *дозвол'йла* (Баг); нѣ би *одговорйла* (Дуј); *ја сам се онесви'есййла* (Боб); онд̄ *нагно'йло се* (Лу); *излз̄ило се* на крај (Баг); *налз̄ило се* (Бот); п̄а *се тѣжѣ й̄ролз̄ило* (Ка); п̄а тудй̄ѣ *се й̄ролз̄ило* (Брђ); *й̄реговорйло* (Боб); т̄ад *се ослободйло* (Ка); с̄ат су *се сй̄о'йл'и* (В. Лок); *осво'йл'и* и свѣ (Ка); *долз̄ил'и* кд̄ нас (Бот); к̄ако су *наилз̄ил'и* р̄атови (Из); *й̄ролз̄ил'и* (Со); дни *долз̄ил'и* (Дуј); дни су *долз̄или* (Бл); т̄у *ош̄ворйл'и* кд̄курс (В. Лок); *ош̄ворйл'и* нѣкѣ дућане (Бо); *сй̄ворйл'и* нѣшто (Гу); т̄о су *се договорйл'и*; Цици *говорйл'и* (Не); дни су алб̄анскй̄ *говорйл'и* (Бо); мй̄ би *се договорйл'и* (Го); *ослободйл'и* тѣ кра'еве (Из); те *ослободйл'и* (Врс); к̄ако су *обновйл'и* кўћу (Ка); да би јд̄пѣт *обновйл'и* (Прђ); жѣне су *долз̄ил'е*; понѣкѣ су *долз̄ил'е* пд̄сл'ѣн (Бот); нису *долз̄ил'е* (Из); којѣ су *се* продавнице *ош̄ворйл'е* (Ке); *зай̄ворйл'е* се кўће (Ка);

трпни глаголски придев: туд̄а је *ослобд̄ђен* за централу (Баг); дуња *сй̄вдрен*; ова земаљск̄а кугла *сй̄вдрена* (Бот); дд̄ста фй̄рмй̄ *ош̄вдрено* (Баг); гд̄ре *ош̄вдрено* (Бал).

П.1.7.15. Забележени облици глагола *(-)лијечити*, *(-)илијевити*, *(-)циједити*, *(-)бијелити*, *(-)мијесити* и *(-)дијелити* су:

презент: да *ил'и́вѣѣм* (Брђ); докл'ѣн *се не изл'и́вѣчи* (Па); *исцијѣди* у један сѹт (Бо); да *умијесѣи* л'ѣба (Ка); да *се л'и́вѣчи* (Ос); пѣ *се тѣ цијѣди* (Леч); нѣ *се бијел'и* кѣ снѣк; кѣ снѣк *се бијел'и* (Кн); *умѣси* у пѣкару кукурузницу (Коз); дна грднѣ *умијесѣ* (Коз); за тѣ *се дијел'и* курбѣн (Боб); *дијел'и*мо (Врс); *мијесѣ* л'ѣба (Бо);

императив: *змијесѣ* га; *змијеси* л'ѣбове (Бр); онѣ *умијеси* је (Ков); *дијел'и* ракију људи; тѣмо *раздијел'и* по сѣл'има; ондѣ *се дијел'и* (Кон); ѣбично *иодијел'и* у по махѣли (Кон);

радни глаголски придев: ѣде га *л'ѣчи*о јѣдан (Коз); нѣѣ и бѣк *иодијел'и*о (Ју); ѣдмѣ и *иодѣл'и*о (Лу); *л'ѣчи*ла (Ка); *мѣси*ла л'ѣп (Леч); нѣѣсам л'ѣб *змијесѣ*ла (Ле); мешајѣца л'ѣбове *мијесѣ*ла (Лу); пѣ пѣсл'ѣ *се бијел'и*ло; *бијел'и*ло *се* (Кн); свѣ *се тѣ издијел'и*ло (Брђ); тѣмо га *л'ѣчи*л'и (Прђ); *мијесѣ*л'и би (Из); *дијел'и*л'и тѣпѹт (В. Лок); нѣрот *иодијел'и*л'и (Ју); *одијел'и*л'и *се* (Коз).

П.1.7.16. Глагол *удѣрити* у облицима радног глаголског придева има двојакѣ облике: кад *удѣри*о (Из); *удѣри*о (Гу); *удари*о јѣдно двѣпѹт (Го); и: ѣн је *удри*о сѣбљѣм; *удри*о сѣбљѣм у крш (Гу); *удри*о га (Коз); сѣт кад су *удрил'и* (Бо). Остали облици су: пѣ кад *удѣри* (Брђ); да *удѣри* ногѣм (Боб); *удѣри* га по глѣви (Коз); по томѣ му *удѣри* (Нет); *удѣри* хим вѹкови (Гу); пѣново да *удѣрѣ*; пѣ *се удѣрѣ* грѣде (Из); *удѣри*о крај нѣга мѣтак (Уж).

П.1.7.17. Глагол *брѣјити* у инфинитиву има и облик *бројѣти*, са променом по VIII врсти. Двојство облика присутно је и у осталим облицима твореним од инфинитивне основе: *избројѣсмо* (Бал); *избројѣ*ла говѣда (Ост); и: *изброја*о сам (Жу); нѣѣсмо *брѣјали* (Вру).

П.1.7.18. Глаголи типа *(-)иѣрајѣти*, *(-)вѣрајѣти*, *(-)рајѣти*, *(-)сѹиѣти*, *(-)иѣиѣти*, *(-)иѣасѣти*, *(-)жѣвѣти*, *(-)кѹиѣти* припадају VII врсти, без промена у односу основа:

инфинитив: *свѣрајѣти* код нѣга (Ка); немѣте *рајѣти* (Бал); шта нѣш *рајѣти* (Ка); *жѣвѣти* вѣздѣн глѣдна (Ка); бѣлѣ је *жѣвѣти* мѣло; тѣшко *жѣвѣти* ѣѣ (Прђ); и *иѣројѣвѣти* девојкѣлук (Леч); нѣси мѣгѣ *кѹиѣти* опѣнке (Ка);

аорист: ѣсѹиѣ ми *се* онѣмо (Ме); *оѣнкѹиѣсмо* зѣмљу за грѣбље (Прђ); Нѣмци *се вѣрајѣтиѣ* (Прђ); *кѹиѣтиѣ* тракторѣ (Кн); пѣслѣ *кѹиѣтиѣ* црвѣну марѣму (Го); тѹ мѣло земљѣ *кѹиѣтиѣ* (Лу);

презент: да *се вѣрајѣти* (Нет); кѣку пѣру *зарѣјѣти* (Ка); *иѣасѣти* (Ка); *иѣрајѣти* бѣлѣ жѣвѣт (Жу); да му *зѣиѣрајѣти* (Бот); да *свѣрајѣти* (Го); ка[д] *се иѣвѣрајѣти* (Бр); да *урѣјѣти* за дѣн (Кн); пѣ да га *осѹиѣти* (Ка); *иѣиѣти* такѣсту (Не); *иѣиѣти* нѣкѣга (Рај); од нѣчега да *жѣвѣти* (Брђ); *жѣвѣти* кѣ бѣк (Бо); кл'ѣнце *кѹиѣти* (Ки); нѣшта да *иѣрајѣти* (Боб); *иѣрајѣти* злѣто (Кон); да хи *иѣрајѣти* (Ли); *зѣиѣрајѣти* мѣмак девојку (Леч); *не вѣрајѣти* приѣн Ђурѣвѣдѣна (Боб); трѣбѣ да *се иѣвѣрајѣти* (Го); свѣ мѣрѣ да *рајѣти*

(Боб); *оде радѝ се*; да *се радѝ* (Брђ); више то њико *не радѝ* (Нет); ко ће то више да *урадѝ* (Леч); то *се зарадѝ* с пијаца; ово да *се њорадѝ* (Ка); да ти *радѝ* (Рај); нешто *градѝ* (Бот); да *се то сѹиш* (Баг); обично *се осѹиш* (Из); да *се осѹиш*; ка[д] *се осѹиш*; да *се сѹиш*; кат *се осѹиш* (Коз); па *се то сѹиш* (Леч); па *се то осѹиш* (Нет); да *с[е] осѹиш*; онд *се* *одем осѹиш*; да *се сѹиш* (До); да *иласѝи* (Боб); *иласѝи* л'иваде (Лу); *о*младина *живѝ* *бѡлѡ* (Бот); тѹ *нѝе* *могла* да *живѝ* (Ју); нека *њожѝви* (Ка); и *дѡл'е* *живѝ* (Коз); него *оде* да га *кѹиш* (Леч); *кѹиш* за *нѡнас* (Рај); нешто да му *кѹиш* (Ка); *нѝе* *имало* то да *се кѹиш* (Гу); *кѹиш* *тепсѝју* *бакарнѹ* (Нет); нешто да *кѹиш* (Бо); *пѡново* *враѝи*мо га (Ер); да *свраѝи*мо у *сѡбу* (Не); да *илѡи*мо (Нет); ако *кѹи*мо *крѡву* (Ка); да *се враѝи*и*и*е овѡмо (Не); да *свраѝи*и*и*е код *мене* (Го); шта *радѝи*е (Брђ); *ѡражѹ* *млѡго* *злѡта* (Бот); *ѡражѹ* *девѡјке* (Боб); ко *сѡт* што *се радѹ* (Бот); мајстори да *градѹ* (Брђ); да *ѡреживѹ* (Брђ); сѡмо што *живѡ* *тамо* (Из); *посен* *живѹ* (Вру); па *живѡ* (Коз); *злѡто* што *кѹиѹ* (Ка);

императив: *ѡражи* *пѡсла* (Ју); па *свраѝи* *оде* (Бал); *враѝи* му онѡ *тѡвар* *житѡ* (Гр); па *ѡни* *враѝи* *хи* (Бот); па га *јѡпѡт ѡвраѝи* (До); *свраѝи* *гѡре* (Кн); *ѡни* *свраѝи* *оде* (Тр); *враѝи* *се* овѡмо (Го); *градѝ* *ђѡци* *кѹћу* (Ка); па је *сѹиш* (Боб); *осѹиш* *та* л'ѡп *дѡбро*; *осѹиш* (Ка); *сѹиш* (Не); *осѹиш* *се* то (До); хѡј *илѡи* ми (Го); *иласѝи* (Жи); *кѹиш* (Ка); *враѝи*и*и*е је (Из);

радни глаголски придев: *ѡн* је *ѡражѝо* (Бл); *тамо* *ѡражѝо*; *ѡражѝо* *вѡду* (Не); *кад* ми је *враѝи*о (Бот); *јѡдан* *се* *враѝи*о (Ка); да би ме *враѝи*о (Бр); *ѡвраѝи*о *се* (Уж); *слабо* је *наро*д *радѝо* (Баг); *радѝо* у *Ўкрѡс* (Бал); шта би ти *урадѝо* (Не); *житѡм* *заградѝо* (Ли); *ја* сам *тамо* *радѝо* (Из); л'нѡвѝ *бѹбрек* ми *се осѹи*о (Жи); *илѡи*о *свѡкѡј* *жѡни*; *илѡи*о *пѡрама* (Уж); *илѡи*о (Го); што је *сѡт* то *доживѡ* (Коз); *кѹи*о ми *ѡтац*; *неке* *пил'и*ће сам *кѹи*о; *кѹи*о *кафѡ*; те сам *кѹи*о *опѡнке* (Ка); *ова* је *кѹи*о *сѡт* ово (Нет); *ѡндѡ* *та* *се* *свѡкрва* *враѝи*ла (Ос); *негде* *навраѝи*ла (Дуј); *радѝ*ла *се* *конѡпља* (Боб); *радѝ*ла (Брђ); *радѝ*ла *ранѝе* са *њим* (Коз); нешто *радѝ*ла *тѹ* (Леч); *крѹшка* *се осѹи*ла (Нет); *ја* сам *живѡ*ла *саш* *њим* (Вру); и *шта* сам *доживѡ*ла (Леч); *дабѡгдѡ* *се* то *више* *не ѡвраѝи*ло; *дабѡгдѡ* *се* онд *више* *не* *враѝи*ло (Ке); *такѡ* *се* то *радѝ*ло (Кн); *ѡсѹи*ло *се* (До); *тешко* *се* *живѡ*ло; *живѡ*ло *се* *дѡбро* (Баг); *сиротѝнскѝ* *се* *живѡ*ло (Бот); *како* *се* *некат* *живѡ*ло (Брђ); *ѡражѝ*л'и и онѹ *дебѡлѹ* *нѡвину*; у *Немачкѹ* *ѡражѝ*л'и (Баг); *ѡражѝ*л'и *тѹ* *четвртѝну* (Прђ); *ѡражѝ*л'и *су* (Бо); па га *враѝи*л'и у *војску* (Коз); ка[д] *смо* *се* *ѡвде* *враѝи*л'и (Прђ); *враѝи*л'и (Цв); *стѡри* *су* то *радѝ*л'и (Баг); *радѝ*л'и *ранѝе* (Боб); *градѝ*л'и *мајстори* (Нет); *зѡмљу* *радѝ*л'и (Прђ); *ви* *сте ѡреѝ*лѡи*л'и* (Не); *свѡ* *смо* *иласѝи*л'и (Коз); *нѡ* ми *стѡри* што *смо* *живѡ*л'и (Бот); *оживѡ*љи (Бл); *ко* *смо* *живѡ*л'и; *ђе* *су* *живѡ*л'и *мусл'имѡни* (Ка); *овѡ* *ѡѝкѹи*л'и (Бо); *на*с *дѡсѡт-двѡна*ес *ѡѝкѹи*л'и (Прђ); *пѡсл'ѡн* *смо* *кѹи*л'и *и* *трактор* (Ка); *нѝесу* *градѝ*л'е (Бот);

трпни глаголски придев: *стѡн* је *сѡд* *кѹи*љен (Ос); *кѹћа* *урѡђена* (Леч); *било* *рѡђено* (Стр).

II.1.7.19. Наведено важи и за глаголе типа: (-)мириѝи, (-)браниѝи, (-)ѡѡвиѝи, (-)јѡвиѝи, (-)шириѝи и сл.:

инфинитив: мѝ јој се нѝкат оду́жишѝ не мѝжемо (Боб); бр́анишѝ (Прћ); тѝшко сү́дишѝ и женáма (Нет); нѝко те ѝробу́дишѝ неће (Не);

аорист: не́како одб́рани; ова́ крај се не́како одб́рани (Прћ); он ми се јáви (Коз); свѣ ѝдрáвни (Ер); у́гáси нас сáт (Брћ); рѣишѝсмо (Со); посл'ѣ одб́ранише се (Прћ); ѝни не ѝоѝáл'ѝше (Прћ); кáко ми се не ѝодáвѝше (Баг);

презент: да је одб́ранѝм (Го); да је ѝрѝмѝм (Бл); једамá да те ѝољубим (Ос); да се оду́жѝм (Ле); сáмо да-е наѝудѝм (Бал); нешто да фáл'ѝм сáт (Брћ); оѝкрáвѝм (Пр); да ти охлáдѝм кѝселу́ (Го); пá ѝожу́рѝм, пá ѝожу́рѝм (Не); да на́ранѝм кокѝшке (Бал); мѝрѝши лү́де (Ле); да му не забр́анишѝ (Бал); ѝољубѝши у́ рүку хје́вера; свáкѝга да ѝољубѝши у́ рүку (Го); и ѝроду́жиши (Гр); и дѣцу да ѝѝвѝши (Го); овакѝ кад рáнишѝ (Из); неће да се ѝомѝрѝ (Боб); да се ѝомѝрѝ (Леч); кѝ да му на́мѝрѝ (Ле); нѝкад не бр́ани (В. Лок); да бр́ани мѝмка (Из); ѝна се бр́ани (Ле); да се бр́ани са слобѝдѣ (Уж); нек дѝћѣ да ми забр́ани (Лу); стѝ да ме дáвѝ (Це); да га дáвѝ (Кон); да ѝрѝмѝ дѣсет не́кѝцѝjá (Коз); сна́ха лү́би прáк (Кон); да се јáвѝ (Нет); објáвѝ Рүсија рáт, објáвѝ Грчкá, објáвѝ Бү́гарскá и објáвѝ Ср́бија (Из); вѝрѝ крос врáта; вѝрѝ на врáта (Ле); да се наљу́шѝ (Лу); да се лү́шѝ (Па); штá је овѝмѣ што се лү́шѝ (Не); нáс дѣцу ѝу́ди (Ка); шта нáрот рѣишѝ (Го); фáмил'ѝја рѣишѝ (Ков); ѝна фáл'ѝ тү мѝју жѣну (Жу); пá ѝна се раскрáвѝ (Уг); нахлáдѝ се (Не); кат се охлáдѝ (Уг); да се оkáдѝ; да се оkáдѝ сѝвра (Из); ко мáло грѣишѝ (Бот); грѣишѝ (Ју); жѝвот грѣишѝ (Бо); пá ўвѝек не́ко грѣишѝ (Ли); не мѝже бáш да ѝоѝврдѝ (Не); да се хр́ани (Бо); нѝ'ѣ имáла да хи хр́ани (Бр); вѝда ни млѝго знáчѝ (Пож); да се вáрѝ онá прѣђа (Го); ѝна хи тѝ мáзѝ (Ки); тѝ да се загáсѝ (Гу); онѝ пѣнзи'ѣ што ѝрѝмѝмо (Не); онѝ мѝ кáдѝмо нáјпри'ѣ (Лу); да се вѝ жѣру́шѝе (Коз); да се ѝомѝрѣ; ѝомѝрѣ се (Фер); да ѝољубѣ бáднѝáк; да се изљубѣ (Из); и заљубѣ се (Леч); ѝни се изљубѣ (Ду); тол'ѝкѝ је цѣне (Коз); измлáшѝу оногá гáзду; измлáшѝу га (Ју); те се грѣишѝу (Кн); угáсѣ се; не́мá да се угáсѣ (Рај);

императив: јá хѣрку на́мѝри (Кн); пѝсл'ѣн се ѝомѝри (Це); пá дáви (Це); лү́би му рүку (Боб); ѝољуби онѣ бáднѝáке (До); одјáви ѝвце (Лу); насáди жѝто (Ду); изнѝви (Ју); онѝ измлáшѝ (Бр); онѝм једнѝм млáшѝи трл'ѝцѝм (До); тáмо га на́рани (Ка); с тѝ'ѣм се хр́ани (Бо); онá се чѝвек разбү́ди изјүтра (Лу); ѝроду́жишѝе гѝре (Не);

радни глаголски придев: он и је ѝомѝрѝо (Фер); ѝрѝмѝо овѣ мусл'имáне (Прћ); кáжү да се ѝрѝјáвѝо (В. Лок); сáмо би најáвѝо (Рај); ѝрејáвѝо се (Нет); он је ѝроду́жѝо (Из); засáдѝо папрѝку (Бал); са Вѝтом се дрү́жѝо (Бал); наљу́шѝо сам се (Ли); јел' јá сам се мало лү́шѝо (Не); не́ко је ѝофáл'ѝо (Боб); јá дѝ'ѣте ѝоднѝвѝо; ѝоднѝвѝо дѝ'ѣте (Ју); пá и оkáдѝо (Бал); сáд сам нешто ослáбѝо (Кн); и окр́нѝо је; окр́нѝо је (Гу); углавнѝм не угáсѝо (Кон); ѝна је ѝрѝмѝла исљáм (Бот); јá сам се с ѝѝма дрү́жѝла (Го); сѣдморо дѣцѣ ѝоднѝвѝила (Ду); ѝѣга ѝоднѝвѝила (Бл); нѝсам тѝ заѝүвѝила; нѝсам мáјку заѝүвѝила (Коз); кат се на́рáвнѝла гѝдина; јѝш се нѝ'ѣ бѝла на́рáвнѝла гѝдина (Коз); обл'ѝзнѝла се; она се обл'ѝзнѝла (Гр); неká сѝла ме укѝћѝла (Уг); кат се смѝрѝло; кат се онѝ смѝрѝло (В. Лок); тѝ се мало ѝримѝрѝло (Прћ); пá се забр́анило; пѝсл'ѣ се забр́анило (Ју); с тѝ'ѣм тѝ дáвѝло (Ке); сáт се тѝ ѝрошѝрѝло (Бр); млѝго сáт се ѝрошѝрѝло тá шѣшер (Кон); да се нѝ'ѣ ослáбѝло (Ка); мѝжда ѝогрѣишѝло (Ли); не́ би ѝомѝрѝл'ѝи (Боб); тѝшко би се мѝрѝл'ѝи (Ле); забр́анили су бѝли (Бал); вѝ штѝ

нисте *бр̄анїл'у* (Из); *забр̄анїл'у* кѡзе и к̄ал'ем (Пож); м̄и смо се посл'ен *бр̄анїл'у*; те се *бр̄анїл'у* (Прћ); в̄а̄лда су *ј̄авїл'у* дир̄ектору (Не); у з̄адњ̄е вр̄еме су се *ј̄ој̄авїл'у* (Пож); *др̄ужїл'у* смо се (Боб); к̄ако су га *ц̄енїл'у* (Коз); мало се *ј̄ољ̄уїїл'у* (Не); т̄у *зїмїл'у* (Лу); ђе *їрезїмїл'у*; *їрезїмїл'у* смо (Прћ); н̄а̄вїш̄е се *ј̄ој̄авїл'е* (Брћ); т̄у *ј̄адїл'у* се (Лу); т̄їме би *хр̄анїл'у* ђфце (Гу).

II.1.7.20. Глагол *сїасїиї* : *сїасїм* мења се по VII врсти: не м̄оре да се *сїасї* (Не); да ме н̄еко *сїасї* (Уг); ни да се *сїасї* (Го); ј̄едва га *сїасїо* (Ос); да ме нї̄е ов̄асїасїо (Уг); т̄о-е *сїасїло* (Ле).

II.1.7.21. Глаголи *лїчїиї* : *лїчїм*, *їӯжїиї* : *їӯжїм*, *жм̄урииї* : *жм̄урїм* чешӣе имају промену по VIIБ врсти, као глаголи *вїд̄еїиї* : *вїд̄їм*: ранӣе к̄ѡ је *їӯж̄еѡ* (Не); ј̄едан *жм̄ур̄еѡ* (Коз); да би се д̄еца *л'їч̄ела* (Ков); некако су ми вїш̄е *л'їч̄ел'е* (Го) : св̄акӣ *їӯжїо* (Нет); *їӯжїла* га (По).

II.1.7.22. Честе су имперфектизоване форме глагола *(-)їа̄лииї*, *(-)сл̄адиїиї*, *(-)ј̄урииї*, *(-)шїїїиїиїиї*, са променом по IV врсти и формантима *-еваиї-* и *-иваїи-* у облицима твореним од инфинитивне основе: нем̄ѡ *засл̄ађ̄еваїи* (Кн); *зашїїїиїе̄вала* се (Ру); м̄а̄ло се *зашїїїиїе̄вала* (Ле); тр̄њѡм би се *зашїїїиїивал'е* (Гу); т̄ѡ би се *зай̄а̄љ̄е̄ва̄ло* (Бољ); *најур̄е̄ва̄л'у* је (Ру); *најур̄ив̄а̄л'у* су је (Жи).

Остали облици су:

аорист: *зай̄а̄л'їше* је (Не); *їоїа̄л'їше* не (Прћ);

презент: лампу да *уїа̄л'їм* (Брћ); да *уїа̄л'їм* к̄ѡла; *зай̄а̄л'їм* циг̄ару (Из); *зай̄а̄л'їши* (Бо); *засл̄ади* се мл'еко (Из); *засл̄ади* мл'еком (Из); *ївеч̄е се* св̄а ст̄ѡка т̄у *сј̄ур̄ї* (Коз); ако те б̄ѡк *шїїїиїиї* (Бл); *уїа̄л'їмо* тр̄актор (В. Лок); т̄ѡ се *уїа̄л'ї* (Рај); *најур̄ї* га (Брћ);

императив: ђн *їа̄л'у* (Нет); *зай̄а̄л'у* л̄амбу (Бот); н̄у *шїїїиїиї* (Ка);

радни глаголски придев: *їоїа̄л'їо* св̄е ов̄д ову д̄ї̄ен (Прћ); п̄а се *зай̄а̄л'їла* (Бо); *їа̄л'їл'у* и ђни н̄ас (Из); *зай̄а̄л'їли* Тр̄наву; *їоїа̄л'їл'у* св̄а ср̄пск̄а с̄ела (Нет); и *зай̄а̄л'їли* (Уг); ђде су *ј̄ур̄їл'е* в̄ѡјске (Прћ);

трпни глаголски придев: Г̄ем̄б̄еш је *ј̄ур̄ен* (Прћ); т̄ѡ је *їоїа̄љ̄ено* бїло (Не); бїл'и смо *їоїа̄љ̄ени* (Бот).

II.1.7.23. По VII врсти мењају се глаголи *(-)корїсїиїиї*, *завр̄ишїиї*, *об̄е-зб̄едїиї*, *сар̄анїиї*, *разв̄а̄лиїиї*, *уїроїасїиїиї* и сл.

инфинитив: нї̄е л̄ако факулт̄ет *завр̄ишїиї* (Ка); да л' ће м̄ѡј *їрем̄ашиїиї* (Бр); п̄а ће ђн *об̄јасниїиї* (Коз); тр̄еб̄а *сїр̄емїиї* сї̄ено (Не);

аорист: оно кїша *н̄ва̄л'у* (Ер); п̄а *уїроїасїиї* Ср̄бију; *уїроїасїиї* св̄е (Ју); *ђб̄а̄л'у* је (Лу);

презент: да ти *об̄јаснїм* т̄ѡ (Боб); да ви *об̄јаснїм* (Ли); к̄ако да ти *об̄јаснїм* (Брћ); св̄е ов̄е те *завр̄ишїи* (Па); да *разв̄а̄л'їши* т̄ѡ (Пр); зїмнїцу да *сїр̄емїи* (Брћ); да и *сїр̄емїи* (Ка); да *оїр̄емїи* је; да *оїр̄емїи* нев̄есту (Дуј); *завр̄ишї* четїри р̄аз-р̄еда (Ка); и *завр̄ишї* (Бр); ис̄ан с̄ебе да *об̄езб̄едї* (Брћ); п̄а се *разв̄а̄л'ї* т̄ѡ (Бот); ако

йровáл'и, йровáл'и, ако не *йровáл'и* (Ле); да *уйроуáсѣи* свѣју порѣдицу (Бр); *смáшѣи* врат (Боб); да *се* ђна *одлúчѣи* (Бл); фáмил'ија да *одлúчѣи* (Ков); ова *йорúчѣи* (Ју); снѣ-могá да је *обáл'и* (Ју); у вѣду *обáл'и* (Не); свѣ *се* вишѣ *сѣрѣмѣи* (Боб); да *се дойрѣмѣи* (Рај); *сѣрѣмѣи* лúде; да му *сѣрѣмѣи* рúчак (Нет); пá *се йриуѣрѣмѣи* (Дуј); за ништа не *корѣсѣи*мо (Ју); докл'ѣ *заврѣшѣи*мо тá посѣ (Не); док слáву мѣ *заврѣшѣи*мо (Ју); а сáд не мѣжемо да *заврѣшѣи*мо (Ка); да *йешáчѣи*мо (Ки); кат *йримѣѣи*мо (Пож); *исклúчú* ти она; *исклúчú* ти да нѣмáш канáлá (Гр);

императив: *корѣсѣи* (Баг); кá сѣѣно гá *заврѣши* (Боб); ђде гá *сарáни* (Коз); гúњ озгѣр *йривáл'и* (Ју); ђни *сѣрѣмѣи* нáјболѣгá кѣња (Бот); *йреуѣрѣмѣи* му (Ју); *сѣрѣмѣи* двá човѣкá (Бер);

радни глаголски придев: кѣрѣн *се корѣсѣи*мо (Боб); *корѣсѣи*мо ђдмор (Кн); *корѣсѣи*мо *се* за јѣло (Бр); *заврѣшѣи*мо ђснѣвнú шкѣлу (Из); *заврѣшѣи*мо факултѣт (Ка); кат *се заврѣшѣи*мо рáт (Нет); *изврѣшѣи*мо им добродѣшл'ицу (Прћ); *сарáни*мо (Коз); посл'ѣн *навáл'и*о нáрот (Ју); пá сам је *јá развáл'и*о (Нет); кѣл'ко би *йревáл'и*о језѣком (Ков); ђн је вишѣ *уйроуáсѣи*мо; нáрод бѣо *уйроуáсѣи*мо (Из); *уйроуáсѣи*мо (Коз); три *уйро-йáсѣи*мо један дѣктор (Кн); пѣсл'ѣ каснѣѣ *одлúчѣи*мо (Леч); *йриклúчѣи*мо са дрúгѣ стрáн (Не); пѣсл'ѣн *се йриклúчѣи*мо вѣјсци (Прћ); *осѣивáри*мо пѣнзију; ниѣ *осѣивáри*мо папѣре (Бл); да би ти нѣшто *објáсѣи*мо (Боб); мѣја жѣна *корѣсѣи*ла тѣ (В. Лок); ћѣрка му је *заврѣшѣи*ла вѣл'икѣ шкѣле (Ка); ђна је *заврѣшѣи*ла (Бр); *заврѣшѣи*ла четѣри рáзрѣда (Го); тú-е *заврѣшѣи*ла (Гу); *йромáшѣи*ла јѣдан йспит (Ју); те-е *нарúчѣи*ла вишѣ áутá (Бо); ко *се* квѣчка *исѣи*л'ила (Ју); бѣла *бáиáл'и*ла (Го); *јá* сам *бáиáл'и*ла; мѣја кúђа *бáиáл'и*ла (Ков); *уйроуáсѣи*ло (Прћ); тѣ би *корѣсѣи*л'и (Из); *искорѣсѣи*л'и онú зáраду (Баг); *искорѣсѣи*л'и тѣ (Врс); свѣ *заврѣшѣи*л'и (Ка); факултѣте *заврѣшѣи*л'и (Не); *уйуѣи*л'и ова-мо (Ка); сáд *бáиáл'и*л'и; мѣ смо тѣ *бáиáл'и*л'и (Ков); *сѣрѣмѣи*л'и би дрѣва (Гу); тѣ *корѣсѣи*л'е (Бр); *навáл'и*л'е (Кон);

трпни глаголски придев: свѣ је *сѣрѣмѣено*; *обезбѣђена* си (Не).

П.1.7.24. Глаголи на *-рѣдиѣи* имају облике:

презент: некú пѣнзију да *срѣдѣи*м (Брћ); да *се* сѣло *унауѣрѣдѣи* (Бал); ђн му *одрѣдѣи* мѣсто (Бот); ђне *се йорѣдú* (Боб);

императив: свá *се* дѣца *йорѣди* (Боб); *йорѣди* (Ју); *расѣорѣди* онамо пѣт лúдѣи (Со);

радни глаголски придев: кѣмшѣја гá бѣо *йоврѣдѣи*о; *йоврѣдѣи*о бѣо пѣсте (В. Лок); кѣчму *йоврѣдѣи*о (Ју); тѣ се рѣд *одрѣдѣи*о (Ју); сáмо *се* двáпúт *йоврѣдѣи*о (Кн); *одрѣдѣи*л'и лúди (Баг); кáко су *срѣдѣи*л'и (Ка); и ђни му *одрѣдѣи*л'и (Коз); *срѣдѣи*л'и л'ивáде (Не); ђни су јѣј *одрѣдѣи*л'и (Кон).

Осим *йорѣђаѣи* : *йорѣђáм*, на испитиваном терену функционише и од-нос *йорѣдиѣи* : *йорѣдѣи*м: ђни ће тѣ јѣш да *йорѣдѣи* (Кн); онѣ снѣплѣ *йорѣдѣи*мо (Бр); *йорѣдѣи*о кѣље (Не).

П.1.7.25. Глаголи који припадају типу *облáчѣи*и, *свлáчѣи*и, *извлáчѣи*и, *ув-лáчѣи*и и сл. могу имати промену по VII врсти:

инфинитив: *ла̀ко се њо̀ј об́лачӣӣ* (Ту);
 презент: *ѡресв́лачӣм се* (По); дрља́ча што *в́лачӣ* (Врс);
 императив: *об́лачи* (Ки); *ѡв́лачи* (Ђер); *па̀ об́лаћи* (Ле); *ѡвеч́е св́лачи* (Из);
 радни глаголски придев: *об́лачӣла се* (Из); *св́е се то̀ об́лачӣло* (Туз); *об́лачӣло се* вѡњено (Це).

Ови глаголичешће имају промену по IV врсти: *обукѣва̄ӣ / обукѣва̄ӣ / обучѣва̄ӣ : обукѡ̀јѣм / обучѡ̀јѣм*, са варијантношћу у односу међу формантима *-ева̄ӣ-* и *-ива̄ӣ-*:

аорист: нит *се обукѣва* ни ништа (Рач);
 презент: да си смѣла ти да *обућѡ̀јѣш* (Ме); што *се разв́лачӯѣ* (Д. Дуб); *ѡдовѡ̀т се извучѡ̀јѣ* овако (Цв); *обучѡ̀јѣје* (Дол); *ѡресв́лаћѡ̀јѣ се* (Ме); *дѣца да се обукѡ̀јѣ*; *овѣ кошѡ̀ље* што *се обукѡ̀јѣ* (Де);

императив: *ѡробукѡ̀јѣ* дѣцу (Боб); *ѡровукѡ̀јѣ се* ѡнде (Де);
 радни глаголски придев: *о[д] то̀га се-е на̀рот и обучѣвѡ̀* (Бр); у јѣдан котѡр сам *се обукѣв́ала* (Рач); *обучѣв́ала се* рѡба та̀ тка̀на (Де); *ту̀ се беше завукѣвало* (Ос); и сѡт ѡни су *обукѣв́ал 'и* (Ју); *обукѣв́ал 'и* на̀ше одѣло (Ле); *обучѣв́ал 'и су се* једни чѡрша̀фи (Па); *би се ѡсвукѣв́ал 'е* гѡл 'е (Бољ).

Забележено је и неколико примера промене по II врсти: *кат се ѡресв́лачӣњѡ̀* (Ме); *ѡресв́лачӣњѡ̀ се* (Ле).

II.1.7.26. Глагол *ува̀жсӣӣ* : *ува̀жсӣм* може (ређе) имати и промену по VIIБ врсти: да л' ће *ува̀жсӣ* (Ту); *двѣ хѣладе шѣстѣ ми се ува̀жѣло* (В. Лок).

II.1.7.27. Глагол *унака̀зсӣӣ* има и фонетску варијанту *унеќазсӣӣ*: *нѣшто да те унека̀зи* (С. До); *па̀ је унека̀зи* (Бр).

II.1.7.28. Глагол *(-)ѡам̄сӣӣ* бележен је у облицима:
 презент: *дѣду не ѡам̄сӣм* (В. Лок); *сла̀бо и ѡан̄сӣм* (Ке); *мѡло то̀ ѡан̄сӣм*; *ја̀ га ѡан̄сӣм* (Ју); *ја̀ не ѡан̄сӣм* (Ју); *ѡан̄сӣм* тѐ та̀чкице (Нет); *ја̀ ѡан̄сӣм*; *ѡам̄сӣӣ* то̀га дѡста (Рај); *мѡш да заѡам̄сӣӣ* (Па); *дѡста ѡам̄сӣӣ* (Бо);
 радни глаголски придев: *дѡста сам заѡан̄сӣӣо* (Гу); *ѡн је заѡам̄сӣӣо* (Дуј); *заѡам̄сӣӣла* (Бал); *ја̀ сам то̀ заѡам̄сӣӣла* (Коз).

II.1.7.29. Глагол *вел̄сӣм* има облике:
 презент: *вел 'ӣм* мојѡј сна̄и (Ка); „Немо“, *вѣљу* (Бр); *ја̀, велју*, да дѡћѣм (По); *свасти́ка вел 'ӣ* (Баг); *шта ви велѣ* Ри́зо? (Бал); *кад ѡн вел 'ӣ*; *овѡ је, вел 'ӣ*, гра̀т, ни́је сѣло; *ѡна вел 'ӣ* (Коз); *вел 'ӣ* ми ѡтац (Кн); *мѡја ма̀јка велѣ* (Го);
 имперфекат: *па̀ она велѣше* мѡжда *ћу испѡнут* (Уг); *како велѣше* ѡна (По).

II.1.7.30. По VII врсти мењају се и глаголи са односом основа *-е* : *-и*. Такви су: *(-)бѡлѣӣ*, *(-)лѣӣӣ*, *(-)шӣѡвѣӣӣ*, *(-)свӣјеӣлѣӣ*:
 аорист: *да̀ л' се ѡнда̀ рѡзбол 'е* (Коз);

презент: *ја се разбол'им* (Пр); *па се то уш'їаѿвї*; и ону кѡжу *уш'їаѿвї* (Бот); *уш'їаѿвї* кѡжу (Из); *па се то ш'їаѿвї* у моч'їло (Леч); и то ти *св'їеїл'ї* (Бо); нѣга нїшта га *не бол'ї*; *бол'ї* га стомак (Боб); *бол'ї* ме нешто нѡга (Кн); овѡ ми *се мѡл'ї ѿбол'ї* (Брђ); кад исѡн *обол'ї*; бубрѣзи ме *бол'ї* (Жи);

императив: *ѡн нал'їи* на нѣга (Коз); *разбѡл'ї се* нѡрот (Бр); у вѡјскѹ *се разбѡл'ї* (Го);

радни глаголски придев: *сѡд обол'їо* (Леч); *ѡн ти је и обол'їо* (В. Лок); *разбол'їо се ѡн* (Коз); *ѡтад обол'їо*; *ѡтапѹт је тѡ* ћѡвек *обол'їо* (Уг); *обол'їла* (Прђ); *тѡ мѣне болѣло* (Бал); *забол'їл'ї ѡвде кѹкови* (Го).

П.1.7.31. Глаголи *гѡреї*, *вѡлеї*, *сѣдеї*, *жѣлеї*, *жѣднеї* само у сјеничкој зони бележени су и у облицима са *-и-* на месту некадашњег вокала *јаї* (и то само у облицима радног глаголског придева у мушком роду једнине): *сагорїо* кућу; и *сагорїо* пѡше (Цр); мѡло је *вол'їо* да пїѣ (Цр); *седио* за плѡс (Гр); мнѡго *ожеднио* (Кн); кѡга си ми се то *ужел'їо*? (Бољ). Осим наведених, у Сјеници су у употреби и облици са вокалом *-е-*.

У тутинско-новопазарској зони у употреби су само ликови са *-е-*:

инфинитив: *ожеднеї* (Бал);

аорист: *сагорѣше* ми нѡге (Бал);

презент: *вѡл'їм* онѡ купушњѡк (Лу); *завѡл'їи се* (Бо); на прѡг да *седиш* (Бал); кѡко *гори* (Лу); *гори* (Бо); сѣме мѡло да *се згори* (До); нѣкат ѡће да *гори* (Ли); што *гори* уз ону тѡблу (Боб); три недеље да *седи* (Боб); тѡ ми свѣ *седи* (Брђ); *ѡна седи* (Ју); једнѡме *седи* (Леч); јѣдна покрај нѣ *седи* (Бо); тѡмо мѡло да *седи* (Го); грѡбље хим *седи* (Ке); *ужел'ї се* свѣје (Бот); *дѡл'е седи*мо (Кн); стѡни да *седи*мо (Уг); *завѡл'ї се* (Бот); свї је *вѡл'ї* (Коз);

радни глаголски придев: *ѡн је горѣо* (Баг); *горѣо* ѹгѡл (Кн); сву нѡј што је *сѣѣо* (Боб); *па би сѣѣо тѹ* (Ле); *дѡсад сѣѣо* (Ме); вѡтра *изгорѣла* (Бал); *изгорѣла* (Бо); нїѣ пѡсл'ї *вољѣла*; *ја сам нї вол'їла* (Го); сѹнце те *изгорѣло* (Бал); тѡ би *горѣло* (Баг); свѣ *ѡгорѣло* (Лу); и *завол'їл'ї се* (Бот); *ѡни су вол'їл'ї* (Ка); свѣ су *сагорѣл'ї* (Нег);

глаголски прилог садашњи: нїѣ да се *сѣдѹћи* помѣнѣ (Стр).

У аористу глагол *вѡлеї* има краће и дуже форме: *завол'їсмо се* (Ке); *ѡне ме заволѣдоше* (Го).

П.1.7.32. Глагол *(-)вїдеї* има облике:

инфинитив: *са[д] ћу ја вїдеї* (Бот); *сѡт нѣ мош вїдеї* (Рај); *тї тѡ вїђеї* нѣнеш (Ка); *дѡ л'ї* ћемо се вїшѣ *вїђеї* (Ка); тѡ *їредвїдеї* (Ју);

аорист: *мї вїдѡсмо* (Туз);

презент: да је *вїдїм* (Коз); *вїдїм* сѡд на тел'евїзију (Из); да *вїдїм* (Баг); *ја не зѡвїдїм*; и *вѡл'їм*; *ја им зѡвїдїм* онѡ (Кн); да *вїдїш* (Рај); тѡ *вїдїш* (Бо); хѡнеш да *вїдїш* (Боб); нїко их *не вїдї* (Баг); *не вїдї се* одѡвдѣ (Ка); *дѡвѡ-три пѹт се вїдї* (Бољ); *којѡ му вїдї* зѹп (Боб); да му *вїдї* смрт (В. Лок); да *се свїдї* девѡјки (Бр); да *вїдї*мо снѡшу (Го); сл'їку да *вїдїше* (Не);

радни глаголски придев: нїт је *вїдѡ* бѣњу; нїт је *вїдѡ* мѡре (Бал); нїт је *вїдѡ*; *вїдѡ* сам у Нѣмачкѹ (Ју); *јѧ* сам *вїдѡ* ѡто (Туз); бѡк те *вїђѡ* (Гр); нїт га *вїдела* (Ју); *свїдела* ми се (Не); књїжицу би ми *вїђела*; нїкад *вїђела* нї'есам (Ју); млѡго сам *јѧ*да *вїђела* (Кн); *вїђела* (Го); *вїђела* сам *јѧ* по тел'евїзи'и (Ка); не *вїдел'и* (Боб); мї се *вїдел'и* (Бот); бѡга ми смо црнѹ мѹку *вїђел'и* (Лу).

У сјеничкој зони забележени су облици: ѡ сѧд кад је *вїдио* (Кн); кад *јѧ* *вїдио* (Не); нї'еси *вїдио* (Гр).

II.1.7.33. Глаголи *зелѣнеї*, *румѣнеї*, *оглѧднеї* и *заїрѹднеї* имају облике: да ми *нарумѣнї* дї'ете; ка[д] *заїрѹднї* (Кн); да се ѡне *руменѹ* (Ле); *огладнѣ* (Ша). Бележени су, међутим, и у формама са -њ- уместо -н- у основи: свѣ сам бїла *їозел'ењѣла* (Ка); *нарумењѣла* је (Ту); *заїрѹдњѣла* (Жи); *огладњѣла* *јѧ* (Ру); *їогладњѣл'и* *прї'е* (Ост).

II.1.7.34. Глагол *врѣї* : *врїм* има промену по VIIб врсти: *їрѡврѣш* овѧмо (Уг); вѡду *їрѡврѣш*; те *їрѡврѣ*(Дол); са[д] ће да *їрѡврѣ* (Го); *їрѡври* вѡду (Ка); пѧ *їрѡври* водѣ (Со).

II.1.7.35. Промену по VIIб врсти имају и глаголи: *двѡреї*, *їрїеї*, *грмеї*, *мрзеї* и сл.:

инфинитив: тї тѡ нѣј *їрїеї* (Ле);

аорист: и једно јѹтро *зѧгрме* (Ер);

презент: да и *їрїїм* (Гр); да *мрзїш* (Пож); у пѣтак *двѡрї*; *двѡрї* невѣста (Боб); *двѡрї* (Бо); да *їрїї* кѡмшїлук; да *їрїї* твѡју дѣцу (Нет); нѣће нїшта да *їрїї* (Бр); нїшта не *врѣдї* (Пр); да се *сїїдїїше*; шта їмѧ да се *сїїдїїше* (Бо); *їрїїѣ* тѣ терѡре (Баг);

радни глаголски придев: тѹ сам *двѡрѣла* (Го); *излѧїѣло* (Из); тешкѡће *їреїрїѣл'и* (Бо); би *двѡрѣл'е* (Бо).

II.1.7.36. Облици имперфекта забележени од глагола VII врсте су краћи ликови: *рѧдѧх* нешто дѡл'е (Пр); нѣ знѧм кѡ *вѡдѧше* кѡло (Коз); јѡш штѧ *се їурѧше* (Гр); по двї'е гѡдине *се тѡ слѹжѧше* (Пр); *рѧдѧше се* (Брђ); тѡ *рѧдахѹ* (Брђ); *їрѧвѧхѹ* лѹди гѹсле (Бо); дѡбро *жївѧхѹ* (Бо); *седѧхѹ* јучѣр (Гр); и дуже форме: тѣлѧд не *вољедїїше* (Кн); одѧкл'ѣ *долѧзацијѹ* онї (Коз); *рѧдацијѹ*; онї што *седѧдїјѹ* дѡле (Рач).

II.1.7.37. Презентске форме у служби футура II могу имати и глаголи ове врсте: ако нѣшто *фѧлѧднѣ* (Туз); ако слѹчѧјно неко *заїрѧжѧднѣ* (В. Лок); сѧмо ако *рѧдѧднѣ* (Ту).

II.1.8. Глаголи VIII врсте

II.1.8.1. По VIII врсти у тутинско-новопазарско-сјеничкој зони мењају се глаголи: (-)држајѝ, (-)бежајѝ, (-)шрчајѝ и (-)лѣжајѝ:

аорист: сѧл' дшрча (Ос); избежаше; бежаше (За);

презент: тш сл'шкш држшм (Бо); јѧ држшм (Врс); држшм пчѣл'е (Ју); кокшше држшм (Брђ); јѧ у тѣ не л'ежшм (Ка); да бежшм (Баг); држшм бокѧл (Го); држш синд-вац ми јѣдан (Бот); он држш дшбра кшња; јѣдан држш рѧло (Бо); овшм дршгшм држш (До); држш крѧве (Ки); воденшцу држш (Ле); него ми држшшуста (Уг); држш у Нѣмач-кш тѧмо лшде (Брђ); држш овѧкш (Бо); држш крѧве гшре (Баг); да се задржш на сѣло (Ли); шшшрчш (Нет); шшшрчш да га шзмѣ (Фер); дшна бежш (Брђ); дшна бежш нѧпоље (Ју); он бежш (Коз); он л'ежш нѣпокрѣтан (Бот); сѧд не држшмо (Леч); јѣдно тѣл'е држшмо (Брђ); хшдемо да хи шршшмо (Бо); ви држшшше седл'ѣншкѧ (Врс); држш тш фѧрму (Не); држш бѣл'ѣ дфце (Рај); ншѣсу мшгл'и да задржѣ (Пож); дшнш тш држш (Баг); дшнш држш нешто кѧфѣ онде (Фер); шрчш око стшжера (Дуј); мѧсшвно бежѣ (Баг); а они бежш (Коз);

императив: држш (Ју); пѧ шрчш тѧмо (Дуј); бежш (Ју); и л'ѣжш (Боб);

раднш глаголскш придев: издржш (Ка); стшкѧ вѣл'шкѧ се држшла (Лу); тш сш л'ежшла (Ка); бежшла је (Туз); бежшла (Уг); тш је држшло (Бот); раншѣ што се држшло (Рај); мшжда бш се задржшло; тш што се задржшло (Ка); л'ежшло се на слѧмарице (Боб); чѣтворш децѣ л'ежшло (Бот); држшл'ш стшкш (Коз); дшвце држшл'ш и крѧве (Кн); дшвце држшл'ш (Леч); помѧло стшкѣ држшл'ш (В. Лок); трш нѣдеље бш тш држшл'ш (Не); двѧ седл'ѣншкѧ смо швшѣк држшл'ш (Врс); тѧпшт бш шрчшл'ш (Фер); такш смо мш бежшл'ш (Бо); бежшл'ш у Пазѧр (Бот); бежшле су девшјке (Кн); на тш бш л'ежшл'ш (Бот);

трпнш глаголскш придев: тѧпшт су кшњи држшшшш (Жу); свѣ су дшбшчѧш задржшшшш (Врс);

глаголскш прилог садашнш: нѧ ногѣ шршшшш (Бо).

II.1.8.2. Глагол бршјѧш : бројшм може имати промену по VIII врсти: ншѣ и лѧко шребршјѧш (Со); тш бршшмо кшзе (Па); избршј посл'ѣ оншјѧ кол'шкш дшеш (До); и по VIIа врсти (бршјшшш : бројшм): ошеш избршшшш (Ша); избршшшш је (Ту); нѣ бш избршшшш (Ле).

II.1.8.3. Глаголи вршшшшшш, шшшшшш, шшшшшш, чшчшшш, шшдчшшш и сл. такође могу имати промену по VIII врсти: шшшшшшш се (Ме); завршшшшшш (До); шшшшшшла дѣна (Ке); шшшшшшла (Ле); шшчшшш на слѧвшну (Го); чшчшшш оѣде (Пож); али чешшше се срефш облици по VIIIб врсти: свѣ се тш шшшшшш (Бр); он се шшшшшш (Фер); чшш да је вршшшшшшшла; тѣтка завршшшшшшшла (Го); да сш тш шшшшшшшла; да сш шшшшшшшла (Го); фѧмил'шјѧ бш дршшшшшшшла (Ли); вршшшшшшшшла на кшња (Стр); и свѣ тш шшшшшшшш (Не); дшнш су сѧмо шшшшшшшш (Ле).

II.1.8.4. Глагол (-)сїѡдјайї има облике:

презент: не мѡгу да сїѡјїм (Боб); да сїѡїѡм не мѡгу (Кн); сїѡ'у пред свѡто-
ве (Бо); сѡт ѡсїѡ'у (Из); тѡ и сѡт ѡсїѡ'у (Ју); нѣшто мѡрѡ да ѡсїѡ'у тѡмо (Уг);
ѡсїѡ'у галѡма (Бр); ѡсїѡју дрљѡча за трѡктор; јѡш ѡсїѡ'у тѡ дрљѡча (Ки); тѣ
згрѡде сїѡјѣ (Не); сѡд што ѡсїѡ'ѣ (Бо); нѡјл'ѣпшѡ што ѡсїѡју (Кон); и сѡт ѡсїѡју
(Гу);

радни глаголски придев: нїѣ ѡдсїѡјѡло (Ка); тѡ нїѣ ѡсїѡјѡло (Го).

Облик ѡсїѡјѡвѡйї чест је у употреби, и има промену по VI врсти:

не смїју да ѡсїѡјѡвѡју (Вру); грѡбљѡ којѡ ту ѡсїѡјѡвѡју (Пру); ѡсїѡјѡвѡло
под брѡј јѣдан сѡла (Дол); кокошѡр да је ѡсїѡјѡвѡ (Бот); ѡде нїѣ ѡсїѡјѡвѡ ѡуто
(Бот); овѡ мѡс нїѣ ѡсїѡјѡвѡ (Пр); поштенї чѡвек нїѣ ѡсїѡјѡвѡ (Ли); у сѣло
ѡсїѡјѡвѡло нїѣ (Гу); нїѣ ни ѡсїѡјѡвѡло; ѡграде нїѣ ѡсїѡјѡвѡло; ту нїјесу
ѡсїѡјѡвѡл'и Црновршѡни прїѣ стѡ гѡдїнѡ (Бот).

У аористу глагол бѡјайї се има краће форме:

бојѡсмо се (Ша); и дуже: пѡ се бѡјѡде (Стр); бојѡдосмо се (Пе). Остали за-
бележени облици су: не бо'їм се (Туз); бо'у јој се од свѡкѡга; бо'у јој се (Бр); не бѡј
се (Бал); бојѡла се (Ков).

II.1.8.5. Глаголи кѡкѡдїѡйї и ѡорѡкѡйї у облицима твореним од инфини-
тивне основе имају и форме:

кѡкѡдѡйї, кѡкѡдѡ...; ѡорѡдѡйї, ѡорѡдѡ...: ѡорѡкѡл'и (До); кѡкѡдїѡл'е
кокѡшке (По) : тѡмо ѡорѡдѡла (Врс); кѡкѡдѡл'е кокѡшке (Врс).

II.1.8.6. Најзад, по VIII врсти мењају се и глаголи алѡкѡйї, рѣжѡйї,
блѣјѡйї: рѣжѡ пѡшче (Туз); бл'ѣу (Коз); ѡвце бл'ѣју (С. До); с кѡњима, алѡчи, алѡчи
(Гр); бл'ѣјѡ зѡ мнѡм кѡ бван (Бр).

II.1.9. Облици помоћних глагола

II.1.9.1. Глагол бїйї

II.1.9.1.1. Глагол бїйї употребљен самостално или у саставу футура
првог на читавом терену у употреби је управо у наведеном инфинитивном
облику:

сѣлѡк чѡвек бїйї а спѡват до пѡднѣ у крѣвет, сунце да грїѣ а ѡн да спѡвѡ, не
мѡре бїйї домѡћин; чѡвек бїйї; штѡ знѡчи нѡћ а бїйї нѡпоље порет водѣ (Бл); нїѣ ми
мѡгла бїйї жѣна (Кл); тї ми мѡш бїйї кѡ шѣрка (Туз); ѡће бїйї, нѣће бїйї (Ка); нек
бїдѣ с нѡма штѡ ће бїйї (Гр); нѣће ти бїйї нїшта; вѣрујем да ће ѡна бїйї учїтељица
(Бр); брїжїм кѡкѣ тѣ ми бїйї срѣћѣ; кол'ко ће ти бїйї за двѡ дѡна; невѣста ће пѡсл'ѣ
бїйї ѡмѡрна; некї глѡс срѣтан ће ти бїйї (Го); да ће бїйї мѡчка; да л' ће бїйї овѣ
гѡдинѣ (Кон); штѡ ће бїйї сѡ мнѡм (Ме); са[т] ће бїйї (Из); бїће берїћѣтна гѡдина,

кѠ га не баѡи, нѣне бајѡги *биѡи* берићѣтна гѡдина (Св); скрѡјни се дѡље јѣдну гѡдину дѡна, овѡ више *биѡи* нѣне; вѡла овѡ пиѣтаѡ ѣ запѣвѡ, тѹ ѣ *биѡи* дѡбро и такѡ тѡ да недѣнемо ѣме (Вру); ѡндѡр знѡш, ниѣ тѡ лѡко *биѡи* хобѡнин нѣни, ниѣ тѡ лѡко (Уг); а хоћу л' *биѡи* преко тел'евѡзијѣ? (К. Бун); сѡт ѣ свѡдба *биѡи* у недѣљу, ѡде ѣ бѡт повише продавницѣ гѡре (Уг); сѡт слѡбо идѣ на посѡ, пѡ сѡт нѣ знѡм штѡ ѣ *биѡи* (Жи); не верѹѣм да ѣш *биѡи* такаф, Гѡјко (Ле); брѡт што ми је ѹмрѡ сѡ[д] ѣ му *биѡи* гѡдина (Прћ); ниѣ лѡко *биѡи* снаја, ниѣ лѡко *биѡи* свѣкрва (Шав); тићеш *биѡи* на слѹжбу (Ју); тѡ ѣ ти *биѡи* и смѡјешно (Боб); двѡдес и прѡвога септѣмбра са[т] ѣ *биѡи* (Из); отѡдѹ дѡл'е, причајѹ са њѡм, те ѡне *биѡи*, те нѣне *биѡи*; док му је ѡтац жив, ѡн ѣ нѣкако и *биѡи* дѡбро (Не); кад га јѡ уфѡтѡм, нѡјвѣћѣ парче ѣ му *биѡи* ѹхо (Нет); штѡ се тѹ дешѡвѡ не мѡре јѡсно *биѡи* (Пож); претрѡи се мѡло, *биѡе* сѹтра бѡљѣ; ѡна грдна све трѡи, хѡ *биѡе* бѡљѣ, *биѡе* бѡљѣ, ѡн свѣ гѡрѡ, свѣ гѡрѡ (Бр); ѡ *биѡе* пѡсла, ѡ *биѡе* пѡсла (Ос); тѹ ѣ ви тѡ нѡјбољѣ испрѡчат, *биѡеѡе* зѡдовѡљни (Цв).

Свега је неколико забележених ликова са елементом *-ну-* у инфинитиву: кат ѣ *биѡнуѡи* (Бр); да ѣ *биѡнуѡи* тѹ, пѡ да знѡм (Мел); кѡл'ко ѣ *биѡнуѡи* (Ли).

П.1.9.1.2. У презенту се напоредо употребљавају облици: *бѹдѣм*, *бѹднѣм* (са елементом *-не-* / *-ну-* из III глаголске врсте), *биѡдѣм* (форма настала аналогѡјом према инфинитивној основи) и *биѡднѣм* (са продором *-не-* / *-ну-* из III глаголске врсте у облик који је настао наслањањем на инфинитивну основу):

јѡ сам мѡгѡ да *не бѹдѣм* воће (Цр); кат *бѹдѣш* дѡшла (По); да *бѹдѣ* онѡка вѡда (Бу); ако *бѹдѣ* ишѡ (Кл); ѡна нѣне да *бѹдѣ* тѹ; да *бѹдѣ* румѣно (Бо); ѡн да *бѹдѣ* (Ју); ѡн је мѡгѡ да *бѹдѣ* тѹ (Ју); да јѡј *бѹдѣ* (Ле); не мѡре чѡвек да *бѹдѣ* сирѡма, сирѡма је сам ѣвѡ (Тр); што је мѡгло да *бѹдѣ* (Цр); да *бѹдѣмо* здрѡви (По);

бѡљѣ мѣне нека *бѹднѣ* нѣшто (Ме); кат *бѹднѣ* дѡшла (Пе);

трѣбѡ да на посѡ *биѡдѣм* (Тр); ако *биѡдѣм* у вѣри (Кл); ко јѡ жив *биѡдѣм* (Кн); ако ме ти увѣдѣш да јѡ *биѡдѣм* члѡн партѡиѣ; јѡ би трѣбѡ да тѡј партѡиѡи *биѡдѣм* повѣрен (Кл); ко *биѡдѣм* жив; ти ако *биѡдѣш* такѡ бѡна (Го); да *биѡдѣш* комуниста; да *биѡдѣш* дѡбар чѡвек (Кл); с принудѡм је тѡ мѡрѡло да *биѡдѣ*; ако ѡн *биѡдѣ* захтѣвѡ; да *биѡдѣ* зѡдовѡљна; да *биѡдѣ* ѡде (Бл); да *биѡдѣ* слобѡдѣ; да *биѡдѣ* л'ѡѣпа живѡта; што трѣбѡ да ми *биѡдѣ*; кад *биѡдѣ* свѣ гѡтѡво (Бр); ко *биѡдѣ* моја мѡјка рѡзи; како гѡј *биѡдѣ* (Го); тѡ не мѡре да *биѡдѣ* ниѡкако (Ћер); мѡре свѡшта да *биѡдѣ*; мешѡјка да *биѡдѣ* (Ке); гѡрѣ ниѣ мѡгло да *биѡдѣ* (Пе); укрѣсти нѡге да *биѡдѣ* топл'ѡѣ (За); да *биѡдѣ* код ѣѡѡѣ; цѡѣла земѡљска кѹгла неѡ *биѡдѣ* тѡја (Кл); да *биѡдѣ* домѡћин кѹћѣ; не мѡре да *биѡдѣ* поштѣно; чѡм *биѡдѣ* (Кн); ниѣ мѡгло да *биѡдѣ* сем такѡ; такѡ *биѡдѣ* чѡвѣку; дѡѣ да *биѡдѣ* сѡ мнѡм; тѡ *биѡдѣ* кѡ дѹша; ако јѡј *биѡдѣ* и чѡвек тѹ (Тр); да *биѡдѣ* здрѡво (Ју); да *биѡдѣ* на тел'евѡзију; кад *биѡдѣ* јѣсен (Ка); да *биѡдѣѡе* слѡбѡдне (Ке); кад *биѡдѣѡе* ѡшл'и тѡмо (За); ко ми *биѡдѹ* рѡзи родѡтелиѡи (Бр);

да *биѡднѣ* дебѣо кѡмак; Бѡжић кад *биѡднѣ* (Из); нѣ мога да *биѡднѣ*; не мѡре да *биѡднѣ* (Ћер); ако *биѡднѣ* ѡнѣл; ако *биѡднѣ* шѣјтан (Кл); пѡ *биѡднѹ* по пѣ[т]-шѣс сѡти (В. Лок).

Форме *бїдѣм*, *бїдѣш...*, настале уједначавањем презентске и инфинитивне основе, на читавом терену превладавају. Старији облици *бўдѣм*, *бўдѣш...* слабије су заступљени, али нису необични. Ликови *бїднѣм*, *бїднѣш...* / *бўднѣм*, *бўднѣш...*, са основинским проширењем *-н-*, ређе се јављају. Иначе, појава елемента *-н-*, који као ознака перфективности продире из III глаголске врсте у основе свршених глагола осталих врста, у облицима глагола *биїи*, према П. Ивићу, јесте показатељ да се *будем* осећа као перфективни глагол. Ово је, међутим, само делимично јер нема потпуног уопштавања форманта *-не-* (Ивић и др. 1997: 258). У Горњим Васојевићима бележено је само *бїднѣм*, *бїднѣш...* (СТИЈОВИЋ 2007: 203), у говору Враке су, осим наведених, у употреби и облици *бўднѣм*, *бўднѣш...* (Петровић 1973: 227). У Ибарском Колашину овај глагол има облике: *бїдем*, *бїднем* и *бўднем* (Божовић 2002: 85). У Бјелопавлићима је *бїдѣм* / *бїднѣм* и *бўднѣм* / *бўдѣм* (Ћупић 1977: 91), док се у староцрногорским говорима бележе ликови *бїдѣм* и *бўдѣм* (Пешикан 1965: 171).

II.1.9.1.3. Слично стање је и у облицима императива, где превладавају форме са аналошким *-и-* у корену:

тѠ, сїне, дѠктор *бїди* (Жу); ал'и кад *бїди* стѠни-пѠни, Ѡни су слѠжни (Туз); *бїди* поштѠна (Ке); *бїди* ўпѠрна (По); *не бїди* ус прїчу (Бо); кад *бїди* преко некѠга рѠшѠа; ѣ кад *бїди* да је ўзмў (Бр); ка[д] тѠ *бїди* к јѠсени (Гу); и што *бїди* овѠмо код л'ѣкара и овѠмо да се обўчѠш (Ка); кад *бїди* слѠву да дїжѠмо, нїје ни једнѠга, свѣ побѠгло по бѠшти (Ме); *не бїди* ус прїчу, овѠ јѠј чѠвек на вѠрата; кад *бїди* да је ўзмў (Бо).

Ређе се срећу старији облици: *бўди* му поздрѠљен (Ту); *не бўди* ти заповїђено (Пе); *не бўди* будѠла (По); *бўдиїи* вї шта Ѡћете (По); *бўдиїи* поздрѠљени (Пе); док су форме са проширењем *-н-* тек спорадично бележене: *бїдни* тї у праву (По); поштѠна му *бїдни* (Ле); *бїдни* тўн (Ме); *бўдни* му дѠбра жѠна (Ми).

У Горњим Васојевићима у императиву је бележено само *бїдни*, *бїдни-мо...* (СТИЈОВИЋ 2007: 203), а у Враки још и *бўдни*, *бўднимо* (Петровић 1973: 226). У Бјелопавлићима је: *бўди* / *бўдни* и *бїди* / *бїдни*. У Ибарском Колашину је само *бїди* / *бїдни* (Божовић 2002: 89).

II.1.9.1.4. Употребљен самостално глагол *бїи* у аористу има следеће облике:

ЈѠ *бї* једанпўт у КраљѠво (Бо); цїѠелу нѠј тўнѠ *бї*, цїѠелу нѠј тўнѠ *бї* (Вру); убїх се саш нїма пѠ мѠф *бї* (Пр); кад *бї* пот кўћу (Ка); кѠко ти *нѣ бї* грцко да пољўбїш Мил'ѣву ў рўку?; кѠко ти је *нѣ бї* жѠо? (Го); јѠдно дїѠете ми слѠбо *бї* (Бо); овѠ Друѓи свѠтски рѠт *бї*; сїн ми *бї*; прїѠе Мїрко тўнѠ *бї*; да *нѣ бї* тогѠ учїтеља, нїшта; кѠко *бї* на сѠбор? (Го); кад *бї*; шта *бї* овѠ?, такѠ и *бї*; кўкў мѠне шта *бї*, *нѣ*

знам ове године кад *би*; најзадње време кат *би*; *би* сѹдбина; *би* л'и'епо; *би* једна млада дoкторка Емина; да л за Иљазом она *би*?; оно *би* она инфлација (Ле); шта *би* то; тамо *би* шес година; шта то *би* са тобoм?; не знам шта му *би* ономе детету; богами тако *би*; толико мене *би* жао; син ми *би* (Вру); шта *би* ово, све оде? (Го); не знам ове године кад *би* (Де); да л' *би* ова наша девојка тол'ико добра?; *би* грат (Ђер); најзадње време кат *би*; *би* сѹдбина; (Жи); шта то *би* са тобoм? (Ли); *би* једна млада дoкторка (Ле); не знам шта му *би* ономе детету; (Ли); шта *би* то (Пр); шта ми *би* од нoгy (Гр); и посл'е шта *би*, не знам (Др); тако *би*; *би* мало у притвор (В. Лок); шта ти *би* вајда (Ка); на крају кад *би* (Коз); мене *би* жао; да ми *би* да се то спасим; нешто ме *би* срам, мене *би* срам (Го); ми *би*смо да нам она прича о томe; *би*смо ми код ње; *би*смо код ове нане (Го); *би*смо у сyт, *би*смо у хлат (На); *би*смо код мусл'имана (Ли); ратови *би*ше, *би*ше кише y прол'еће (На); *би*ше читаво лето тy (Ост).

У аористу су у употреби и множински облици (који се срећу и у имперфекту): *бeхoсмo*, *бeхoсiтe*, *бeхoшe*: *бeхoсмo* код ње три године (Ос); ми *бeхoсмo*, *бeхoсiтe* л' ви код ње кад гoј? (Це), дни *бeхoшe* мало оде; *ђe бeхoшe* (Па).

П.1.9.1.5. У саставу потенцијала у свим лицима у употреби је готово искључиво аористни облик *би*:

ја *би* му је до (Жу); ја се *не би* мрдула (Ли); љушћадџи *би* сѹхo по десетак; и помало ратлука *би* јео; а шећера *не би*; кад *би* имo пун камиoн парa (Ђер); па да *би* ви боље објасниo (Ле); ја бiо *не би*; ја *би* тy вeру примio (Кл); *не би* мoгла отић (Ост); *не би* радџла мoгo (Врс); а мoжда *би* (Бл); *не би* смeла сама; *не би* ти је продавала; ја *не би* смeла занoђит; ја *би* кyкала (Го); ја *би* joј направio тy кyћу; тy вoљу *би* joј испуниo; да сам имала, *би* дала тoј жeни (Бр); ал' мoгo *би* да идeш (Кл); је л' *би*? (Жу); чим *би* ме видела; ти *би* рeкла (Бо); поставиo *би* се један и[з] сeла; та бекчија *би* је затвориo (Гу); хиљаду путa *би* рeкo (Де); кад *би* ми све поклонio; ништа мoј oтац *не би* мoгo да учини (Го); одмaрo *би* кoња; припеo *би* га; блатo *би* било; oтац кад *би* причo; он *би* рeзo тo оди'ело; па *би* одмaрo (Бо); дoниo *би* ни хл'eба (Ер); да *би* ме вратиo (Бр); *би* дошла код мене; па *би* ме грл'ила; она *би* дођи гoре код мене (Го); yвиек *би* хим л'и'епо урађила (Бр); она до сyтра *не би* била (Ђер); ако *би* нека стoка похaрала (Гу); oнда *би* тy ставила брашно (На); причала *би* ни мајка; баш *би* ми причала (Ер); добрињска деца *би* пaл'ила тамо (Бр); бi и жeнска деца за стoкoм тo играла (Вру); *не би* родило (Бо); ми *би* се договорил'и (Го); шећер *би* добил'и; штo *би* сѹ'ал'и; *би* носил'и oдовyт; с кoњима *би* ишл'и; кад *би* причал'и; свaкoг дана *би* догонил'и (Бо); тако *би* викали (Вру); ишл'и *би* на yвор та (Де); *не би* мoгл'и имaње да окoл'имо (Ост); *би* конoплy са пeпелом прал'и; и тo *би* све то кисел'ил'и; са кoњима *би* врхл'и (Ер); сѹр *би* продавал'и; не *би* никад ни видел'и (Ђер); *би* се поми'ешал'и; *би* ишл'и у воденицу; све *би* га жњeл'и рyчно; *би* га ми'ешал'и са јeчмом; имал'и *би* тиквe; имал'и *би* пасуљ; *би* узимал'и онy вoду; онy вoду *би* турал'и; *би* сол'ил'и (Бр); тако *би* се обрaтил'и; тyрил'и *би* помало јeчма; по овия нашија шyма *би* брал'и л'ипa (Бр); не *би* дал'и зeдно да су у друштво (Ђер); Црногoрци *би* дошл'и; кад *би* дошл'и (Ост); *би* дошл'и по пyна сoба; *би* се чудил'и старџ људи; по гoвору *би* га познал'и;

кад *би* се враћал’и (Бо); омрчил’и *би* сукно; док хи родитељи *не би* дал’и; *не би* се ўдал’е (Бо); *би* се згрупи́сал’е (Де);
 вала́ *би*х, па́шо (Ост).

П.1.9.1.6. Глагол *би́и* у имперфекту у говору тутинско-новопазарско-сјеничког ареала може имати следеће облике:

Једнина	Множина
1. Ја́ <i>бе̋х</i> / <i>бе̋ха</i> / <i>бе̋дијо</i>	1. Ми́ <i>бе̋смо</i> / <i>бе̋хосмо</i>
2. Ти́ <i>бе̋ше</i>	2. Ви́ <i>бе̋стие</i> / <i>бе̋хосије</i>
3. Он <i>бе̋ше</i>	3. Ђни́ <i>бе̋ху</i> / <i>бе̋хоше</i> / <i>бе̋дију</i> / <i>бе̋аху</i>

Примери:

бе̋х заборавио (Вр); ја богами *бе̋х* млађи (Ке); *бе̋х* малол’етна (Жу);
бе̋ха малољетна (Ме); ја *бе̋ха* млада (Ле); ал ја *ту* *бе̋ха* заложила (Бал);
 ја *бе̋дијо* (Бал); *не бе̋дијо* отишла (Ос);
 ти́ *не беше* *ту* (Го); *бе̋ше* л’ ти́ *ту*?; Ти́ *беше* отишла у Позар; ммак ти́ *бе̋ше*
 (Го); *не беше* ти́ дошла оде, тапут ти́ *бе̋ше* неуда́та (Вру);

како му *бе̋ше* оно́ йме; како оно́ *бе̋ше*; л’непо *бе̋ше* у Суви́ Дб (Вру); чија́ *бе̋ше*
 Рукја́ (Гл); *ђе* *бе̋ше* не знам; Радица *беше* *ту*; млого *беше* постарала; *бе̋ше* л’ична́
 карта твоја код мене; *не беше*, рекни, ова стара́ оде; *беше* рамазан; *беше* још сн’ек;
 зима још *не беше* изашла; човек јој *бе̋ше* *ту*; што јој човек *беше* *ту*; како јој *бе̋ше* оно́
 йме сину; она *беше* мала́ (Го); *не беше* им добар Тито; *беше* једну шесет трехе́ (Де);
 отац ми *беше* бон; ммак *бе̋ше* (Фер); човек ми *беше* на посо; *не беше* *ту*; *беше* не-
 уда́та; а мајка му *беше* умрла (Жу); боба ми *бе̋ше* добро (Ке); како му *бе̋ше* йме; бо-
 гами си́ено *бе̋ше*; свекар ми *не беше* *ту*; *бе̋ше* га погодио приш у прс; да л’ *бе̋ше* она
 ўзела Мица?; *не беше* нико погинуо; што га *беше* спушћио на писту; *бе̋ше* Ћировић
 неки спасајо та авион (Ле); *ту* *беше* та мелица (Ме); *беше* ук’сна; л’непа *бе̋ше*;
 један *беше* посто (На); богами *бе̋ше* сиротиња (Ост); вел’ик тол’икб *бе̋ше* (Пл); она
беше у школу; то прва́ пла́та *бе̋ше*; то *беше* л’ше; на нек’у стражу *бе̋ше* (Пр); толикб
 пријатан *бе̋ше*; тако *беше* и Драго (Бал); мене *беше* то чудо (Бо); како *бе̋ше*; *ту* *беше*,
 сине (Бот); то се *беше* до земље савило; *ту* *беше* остало; ма́ло нешто *бе̋ше*; *ту* *беше*
 остало; стварно *беше* дал’еко; тамо *беше* стварно (Брђ); *беше* л’етно полдмљено;
 неко је *бе̋ше* нашо; *не беше* по́нио (В. Лок); са два́ *бе̋ше* (Из); *беше* онде нека́ гужва
 (Коз); не знам кат *бе̋ше*; Суљо се *бе̋ше* родио; *беше* дошла; оно́ *бе̋ше* приспео ова
 раг; *бе̋ше* на мапу (Бо); не знам кат *бе̋ше* ова́ пут се почео радит; овај Суљо се *бе̋ше*
 родио (Бл); то *бе̋ше* обићај; Зечевић један првоборац *бе̋ше* (Гло);

бе̋смо деца мала́ (Па); ми *бе̋смо* отишли (Уг);

сиротиња типут *бе̋хосмо*; та́т те́к *бе̋хосмо* купи́љи ово́ оде (На); у свају нешто
бе̋хосмо, уфати́љи *бе̋хосмо* нек’е зече́ве (Ле);

бе̋стие л’ ви́ оно́ код не́? Ви́ *бе̋стие* у продавницу (Жи); ви́ *бе̋стие* дошл’и, *не*
бе̋стие ви́ *ту* (Пл);

бе̋хосије л’ ви́ к’упи́љи оно́ од не́га? (Па);

двѣ бѣху (Бо); марѣме бѣху жўћкастѣ (Го); двѣ бѣху; они бѣху тў скѣро свѣ жївѣ застѣвили дѣље (Бл); кўпїл'и ми бѣху неко лѣнче (Жи); тѣмо бѣху некѣ мѣзге; беху трї Цїгѣнке (Ме); ѣпѣт прѣтили нам бѣху кѣхву (Пл);

бѣхоше дѣшли лўди; ѣни бѣхоше у Позѣр (Це); бѣхоше сиротїнѣ (Фер); тѣ бѣхоше нѣкї лўди (Уг);

бѣѣдију дѣшл'и; да л бѣѣдију тў (Бал); ѣе бѣѣдију ѣне? (Коз); бѣѣдију у нїну кўћу (Шав)

бѣэху и л'їѣпе (Ме).

Фреквентност и дистрибуција различитих облика на испитиваном терену одликује се варијантношћу (в. т. П.2.3.11.).

У тутинско-новопазарско-сјеничкој зони нису бележени облици *бија*, *бијаше*..., својствени говору Горњих Васојевића (Стијовић 2007: 203), као ни *бљѣ*, *бљѣше*... (Ћупић 1977: 93; Стијовић 2007: 203), односно *бл'ѣк*, *бл'ѣше*... (Петровић 1973: 226).

П.1.9.1.7. У радном глаголском придеву глагол *биїи* има следеће форме:

брѣт ми *био* курїр (Гр); овѣ је прљавї рѣт *био* (Др); пѣ сам *био* стѣкѣ вѣл'икў снѣгу (Кл); јѣ сам *био* рѣшїо (Пр); *био* код л'ѣкара (Ле); јѣ сам мало *био* хѣзгин; јѣ сам *био* дѣћко (Ме); јѣ сам се *био* пѣ[т] шѣс пўтѣ женио (Ер); јѣ сам *био* млѣћї о[д] тѣгѣ брѣта (Ке); *био* је учїтељ у Ферекаре; *био* је учїтељ дѣвно; кат сам јѣ *био* у Ферекаре; ѣн је *био* у партизане; *био* на рѣтовїште; тѣпўт је *био* јѣчї комунїста; *био* тѣмо жївѣо; *био* јѣдамѣ завршїо пѣпашу (Фер); тѣ е *био* ѣга нѣкї (Де); тѣ е дѣбар ѣѣвек *био* (Гло); прїјен је *био* тў; кўпїо *био* и дѣску за шѣловѣње; јѣш кад је *био* у војску; ка[д] си *био* прѣшл'ї дѣн за Рожѣе; вѣл'икї је свїѣт *био*; ѣто тї тў си *био*; Драгїша *био* нашѣо; ѣн је *био* ўзѣ Тѣцину сѣстру; па-е напўстио *био*; скрѣс прѣст *био* (Го); *био* стѣр, ѣѣрѣф; тў ми свѣкар *био*; *био* л'ѣпшї жївѣт (Бр); краљ нѣкї *био*; ѣн је *био* откўпїо овѣ нашѣ пѣље; и шњѣјдер *био*; пїјац *био* у Пазѣр; мѣло сам *био* чувѣо стѣку (Бо); у Блаце сам *био* жївѣо тѣпўт; *био* сам и у Гѣражде; *био* слўжїо војску; тѣ му је *био* амїцїн сїн; ѣн је *био* комадѣнт бѣталѣѣна; ѣн је тѣпўт *био* осўћен; јѣ сам тѣпўт *био* дїѣете; *био* и у Краљѣѣво (Бл); нїѣ *била* за домѣћїцу; нїѣ *била* лѣша; дїѣете је *била*; ствѣр је така *била*; са овѣм што ми је *била* ѣде; Нѣфа је *била* домѣћїца; за врѣме краља Пѣтра је *била* тѣ шкѣла; *била* тў мѣло врѣмена (Бл); *била* је прѣсѣдница (Гло); *била* као гнїла онѣ зѣмља; *била* је дѣшла ис Ругѣвѣ; *била* трї брѣта; црква је јѣдна *била* ѣвде (Бо); *била* сам мршавшїјѣ; за нѣкѣнче сам *била* дѣниѣла (Го); нїѣсам за овѣгѣ *била* (Бр); јѣ сам *била* на сѣхрану; јѣ сам *била* јѣдїхница; у бѣлнїцу сам *била* (Жи); унўка *била* јучѣ на вѣшар; тѣ је нѣкат *била* глўпѣштинѣ (Фер); јѣс *била* радна; ѣна *била* старїјѣ двѣѣ гѣдине (Бољ); јѣ нѣ би *била* жїва (Ост); тў је свѣдба *била* (Бр); у сѣбу ѣе би *била* свѣдба; шеснѣстѣ гѣдина ми *била*; *била* је л'їѣпа, а *била* ми је и мїла (Кл); јѣ сам *била* шѣрѣста; учїтељка *била* сѣма; мѣда *била*; *била* е оздѣл и[з] Србїѣ (Гр); у онў хим је л'ївѣду *била* црква (Ке); кад је Албѣнија *била* уїшла (Пе); такѣ тї је *било*; кад је нѣјвїше стрѣљѣње *било*; нїѣ лѣше *било*; мѣло је *било* дрўкшѣ сїтуѣција (Бл); свѣ је здрѣвшѣ *било*; такѣ му *било* мїло; држѣвнѣ је *било*; тѣ је *било*

стварно л'и'епо (Бр); *било* л'и'епо са сватовима (Гл); најпријен само слатко је *било* (Де); овамо је м'дго ч'уда *било*; наше то *било* имање; још то да ме *било* нашло (Ост); м'не-е тол'ико *било* ст'ид; так'о ти је *било* (Бо); то је *било* не'ђе око ш'ес'ет'е; т'у је *било* пријен педес'ет г'д'ина (Гуз); најпри'е *било* то г'вно; б'аш је л'епо с'ело *било* (До); то што је *било* на с'храну; кол'ико да ништа ни'е *било* (Го); то је *било* р'збеж'ало; ран'и'е то так'о ни'е *било* (Др); он'о је катастрофа *било*; ни'е ме *било* срам'ота саш н'им да ид'ем (Гр); ка-смо *би'љи* са ов'и'ем д'ечком (Бл); *бил'и* хим поп'ља'ћкал'и св'е (Гло); ко'и су *бил'у* ј'ачи л'уди (Де); жи'ви су ми *бил'у*; тап'ут су *бил'у* ти об'ич'а'и; ст'ар'и док су *бил'у* жи'в'ел'и (Бо); в'ез'ал'и су га за кр'евет *бил'у*; *бил'у* дол'азил'и с'амо на ст'анове (Го); п'дсл'е смо *бил'у* отишл'и у Д'длово; у Д'длово смо посл'ен *бил'у* жи'в'ел'и (Ер); једам'а смо *бил'у* у шк'олу (Пр); кат су ти што су *бил'у* у шк'олу; с'купови *бил'у* (Ђер); так'о је ист'ер'ал'и *бил'у*; г'оре смо *бил'у* (Бр); то су вел'и'ки *бил'у* б'адња'ци; комп'ири су *бил'у* (Пе); с'к'оро смо *бил'у* на св'адбу (Бољ); у он'у смо *бил'у* п'рв'у н'ој (Ме); ја и не'ки хо'б'ани *бил'у* (Ле); м'не су л'и'чно *бил'е* тра'жил'е; дрв'ен'е су *бил'е* р'ал'ице (Бр); пријен нас су *бил'е* п'ече и ф'ереце (Кл); кат су те св'адбе *бил'е* (Ђер); то су ч'уда *би'ла* (Бо).

Забележени су следећи облици глагола *би'вати*:

не знам шт'а ка'ко *би'ва* (Бл); так'о то *би'ва* (По); *би'ва* пон'екат (Ту); ни'кад ни'сам *би'вала* та'мо (Др); то је б'дгме *би'вало* (Вру); вал'а *би'вало* је кад коп'ни с'ни'ег (Бу); *би'вало* је т'д'а; *би'вало* је стварно у то д'оба (Ер); св'акија м'ука је *би'вало* за жи'вот најпри'е; так'о је *би'вало* (Ке); е' б'аш то так'о је *би'вало* (Бр); *би'вало* је г'лади (По).

За глагол *би'и* Д. Барјактаревић наводи само презентске форме (*би'д'ем*, *би'дн'ем* и *би'д'емо*, *би'дн'емо*) (Барјактаревић 1966: 100).

II.1.9.1.8. Глагол *ј'есам* има пуне облике:

ј'есам му ја ж'ена, ал'и ми н'емамо дец'е (Тр); п'ит'о ме *ј'есам* се ч'им б'авио; *ј'есам*, два с'ина им'ам с'ад (Кл); каж'е вал'а баба *ј'есам* (Ка); та'ко ми б'дга, им'ала га *ј'есам* (Бр); *ј'еси* ти мусл'им'анка?; *ј'еси* ти л'уд? (Бр); не знам *ј'еси* б'ила д'ол'е у Р'ибари'е; *ј'еси* ви-дела шта рад'е од оног'а ј'езера; *ј'еси* видела шта рад'е; п'а не знам *ј'еси* л' п'р'шла оде на ова Пометеник (Др); *ј'еси* ти нег'ов?; зв'ао сам те да те п'ит'ам *ј'еси* л' б'д'љи ти ил' ова м'ој к'ер; *ј'еси* л' т'урила хајдучицу? (Кл); *ј'еси* ти д'октор?; п'ита ме он *ј'еси* л' д'октор; *ј'еси* л' ти Х'усо Ёбровић? (Кл); *ј'еси* л' видела п'рв'у н'ој шта каж'е он'а т'урск'и што је доб'ио н'ов'и (Шав); он *ј'ес'ице* вал'а п'штен и св'е (Цв); *ј'ес'ице*, то је ма'хом беж'ало (Де); ал'а *ј'ес'ице*, ко дев'јка, н'ема виш'е ништа на њ'у (Кл); *ј'ес'ице*, он'о и пл'и'к'ови п'а св'р'би м'дго (Гр); *ј'ес'ице*, на св'адбе; *ј'ес'ице*, *ј'ес'ице*, т'ела да украд'е (Не); д'обро, *ј'ес'ице*; *ј'ес'ице*, б'ило је и то о'вде (Лу); п'а *ј'есмо* б'ил'и бог'ати; ми *ј'есмо* б'ил'и и поп'ал'ени и оп'ља'чк'ани; *ј'есмо* п'дсл'е (Бр); *ј'есмо* држ'ал'и ст'ок'е (Ле); *ј'есмо* конд'пљу с'и'јал'и; *ј'есмо* с'и'јал'и конд'пљу (За); *ј'ес'ице* л' п'р'шли пок'рај њ'ега?; изви'на'вам се, *ј'ес'ице* ви у'д'ате? (Не); *ј'ес'ице* л' от Сениц'е ил' из не'к'ок с'ела?; *ј'ес'ице* л' ви неки ист'ор'и'ч'ари? (Уг); ни'есмо поч'и'ња'л'и, а он'и *ј'есу* (Лу); *ј'есу* он'и мусл'им'ани ту к'омшијае ви'кал'и и су му да ид'е (Шав).

У 3. л. јд. у употреби су претежно краће форме:

најприје није а посл’ије *јџс* (Туз); отац пā и није, ал’ мајка *јџс* бдгами; *јџс* било ал’и слапшџ, џни знāју џдмā да нешто *јџс* (Лу); Камџнку јā вџруџм да *јџс* жџна; *јџс* топлџта, излāзџи температџра (Ка);

јџс, бāш такџ му је џме; *јџс*, евџ џџ је било онџ (Лу); *јџс*, мāло савџџена је (Не); *јџс* бџга ми, *јџс* обадвā ми џка (Др); а Вāрош, *јџс* да је āкадам, ал’ мџгџ би да идџш (Цџ); *јџс* да мусл’имāни тџ дџста прāвит нџзгоду, ал’и јāко тџ (Рај); *јџс*, дџбро си; *јџс*, осџкџ му глāву и пџсло цāру; *јџс* вāлā, пџштовāла и кџ да су јџ јџ бџл’и брāћа (Кл); џ *јџс*, *јџс*, џџга је убџла жџна (Цр).

Одрџчни облици овога глагола су:

ал’и јā ниџкад *ниџесам* чџкџ (Ке); јā је *ниџесам* ни пџзнџ ниџкаџо (Пр); свџкрву *ниџесам* нāшла; *ниџесам* имāла ни јџдно дџџете (Ду); вишџ *ниџесам* имāла сестāрā (Жи); ништа јā рџкџ *ниџесам* (Кн); јā за тџ *ниџесам* (Др); што *ниџесам* избāџџла (Ѧер); *ниџесам* мџгла ни да се шкџлџјџем; *ниџесам* ишџ у махāлу (Де); л’џпшџ мџнџџуше вџдела *ниџесам* (Го); *ниџесам* имџ с кџм; нијџдно у бџлџиџу *ниџесам* родџла (Го); јā *ниџесам* за тџбе; *ниџесам* о томџ џпознāт; *ниџесам* ни чџџо; јā *ниџесам* за овогā дџшла; јā тџ *ниџесам* мāштāла (Бр); јāко и *ниџеси* дџнио (Ке); ниџкџк *ниџесам* имāла (Ду); *ниџесам* мџгла да до-вāтџм пџдношке (Кн); јā *ниџесам* тџ рāдџла (Ѧер); *ниџесам* јā сāд за у свџџет (Бр); *ниџесам* у мџџи (Бл); кāџо *ниџеси* знāла (За); *ниџеси* мџгџ да се џџџџш (Туз); џндā *ниџе* имāло д[а] [ид] џш; вџшџ *ниџе* имāло; жџна *ниџе* имāла дџџу (Го); *ниџе* имāла пџнијā четрџнџс; кāжџм да *ниџе*; овā *ниџе* дџбра (Бл); тџри гџдинџ *ниџе* родџло жџџо; пџсл’џ рāта *ниџе* рāџало жџџо; пџшкџ *ниџе* мџгџ (Бо); тāпџт *ниџе* имāло; *ниџе* се ни мџџила; ниџат се помџрџо *ниџе*; тџ му *ниџе* дџбро; *ниџе* имāло; бес тогā *ниџе* прџшло (Бр); *ниџе* имāло мџгџрџнџ тестџрџ; *ниџе* имāло ништа; *ниџе* смџла на кџџа (Ме); *ниџе* бџо дџбро зимџс (На); *ниџе* дрџгџ имāло; *ниџе* имāла пџла мџгџрџнā; (Ост); *ниџе* имāло јџла и пџџа; дџго *ниџе* имāло (Пе); *ниџе* тāпџт ниџџ кџџџ фāтџ (Врс); затџ *ниџе* имāло маснџџџ (За); тџ ранџџџ *ниџе* смџло (Туз); тџ *ниџе* имāло (Др); *ниџе* имāло струја; нāјприџен *ниџе* имāло; *ниџе* имāло вишџ простџрије; *ниџе* имāло онијā плџгџвā; *ниџе* имāло ни плџга; *ниџе* било мџгџ насџљџно (Де); *ниџе* имāло ни онџ; *ниџе* имāло прāшка; *ниџе* ни долāзио (Ер); *ниџе* имāло чџ-вџџа (Цр); џграде *ниџе* постојāвāло (Гу); тāдā *ниџе* имāло тијā хотџлā; сџдам гџдџнā се тā *ниџе* помџрџо; кџ *ниџе* имџ вџлџвā (Ѧер); *ниџесмо* се мџгџ задрџвāл’и (Де); *ниџесмо* имāл’и ништа (Жи); *ниџесмо* се знāл’и прџви пџт (Кл); да *ниџесу* џни (Бл); џмā слџџајџвā џе се *ниџесу* знāл’и; нијџесу смџл’и (Бо); *ниџесу* рāдџл’и лџџди (Гу); појџдџни *ниџесу* јџш; штā *ниџесу* рāдџл’и; *ниџесу* пропāл’иџе (Де); џни хи *ниџесу* дџрāл’и (Ер); тāпџт се *ниџесу* удāвāл’џ (Ме); стāрџ *ниџесу* мијџсџл’и колāџе (Ост); овџ гџдинџ се *ниџесу* квџцāл’џ (Жи); *ниџесу* се ни упџзнāвāл’и (Пе); ми нāш *ниџесмо* зал’џвāл’и (Го); *ниџесмо* имāл’џ струјџ (Де).

Енкџлитџки облици:

остāла *сам* сирџџе (Ле); јā *сам* нучџла да рамухāм (Ост); удāта *сам* бџла оде (Бџл); јā *сам* џшла на кџџсе; дџсетџро *сам* имāла (Кон); рāдџо *сам* са инџиџџџрџма (Ке); јā *сам* бџла ко[д] џџрџкџ (Жи); јā *сам* запāнтиџо; попиџ *сам* јџдну (Ер); јā *сам* до-вџо; те на мџгџр *сам* ишџ (Ѧер); кџџџ *сам* имџ; двџџџ крāве *сам* имџ; јā *сам* огџшџ да-џ вџдџм; родџо *сам* ве, рāниџ *сам* ве; волџве *сам* имџ; јā *сам* џвāла стџџу (Де);

дѡста *сам* запанѡтио (Гу); дебѡла *сам* сѡт; *ја сам* научила; кат *сам* се запосл'ила; *ја сам* мѡрѡла у чѡршију; четѡри сина *сам* родила; како *сам* тѡгл'ила мѡку; *ја сам* мѡсл'ила имѡће; *ја сам* те замењивѡла; и *ја сам* је нашла на тѡблѡ (Го); пѡсл'ѡ *сам* понѡшто рабѡтѡла; *ја сам* те превѡрио; оставила *сам* пѡторѡ деце; *ја сам* те дѡо; *ја сам* вол'ѡла у сѡло (Бр); како *сам* ћѡо (Бо); *ја сам* имѡ родитеље (Бо); кат *сам* је одвѡо (Бл); кад *си* онѡ рѡкла (Бл); знѡчи дѡбро *си* ѡспѡо (Бр); млѡго *си* се удебљѡла; нѡ *си* мѡрѡ да нѡсиш; кѡћу *си* направѡла; млѡго *си* се проми'енила; свѡ жѡвѡ *си* мѡрѡла (Го); нѡкат *си* вол'ѡо посѡдак (Жи);); ѡе *си* ти скрѡнула; тѡпѡт ко *си* девојку завол'ѡо (Ме); да л' *си* кѡт ѡшла на вѡшар (Ер); не пѡмтѡм кѡд *је* насѡљено; он *је* рѡдио (Бо); имѡло *је*; тѡ *је* ѡшло; ѡѡ'ѡпо ме *је* и пѡштовѡла; имѡ *је* једно убѡсто; пѡсл'ѡ *је* стѡвио; и рѡчено му *је*; свѡ што *је* трѡбѡло смо рѡдиљи (Бл); свѡ *је* то у нѡјбољи бѡхѡр убѡло; девојка *је* отѡшла; дѡвет гѡдѡна ѡе ми *је* седѡла; ѡе ми *је* спѡвѡла; тѡ ти *је* за вѡш ѡдл'ично; кат ѡна се-е покѡсел'ила; дѡста *је* имѡло нѡрѡда; сѡмо ствѡрно *је* тѡ рѡђѡло; бѡло сѡмо се-е чѡло; сѡт *је* тѡ попѡло; тѡ-е рѡђѡло (Бр); кат *је* давѡла дѡрс; давѡ *је* тѡ зѡмљу; ѡзѡ *је* гѡзди; и давѡ *је* ѡѡма; кол'ко *је* кѡ имѡ; пѡдесѡт и трѡћѡ ми *је* ѡтац прѡсел'ѡо; имѡло *је* да се кѡпи (Де); тѡ *је* мѡјка рѡдила; он *је* вѡдио кѡмѡн; имѡла *је* једна згрѡда (Ђер); свѡ-е тѡ мѡрѡло; нѡмѡ три недеље кѡ *је* ѡмрѡ; кол'ѡко се-е тѡгл'ила мѡка; онѡмо им *је* кѡћа; ѡна *је* родила тѡ мѡшко дѡ'ѡте; ѡна *је* рѡзѡмна (Го); тѡ *је* мѡјка рѡдила; код нѡс слѡбо *је* и имѡло; испрѡси му *је*; и он *је* дѡдѡ; посл'ѡ *је* отѡшѡ у Срѡбију; имѡла *је* прѡдѡвница; нѡ ако *је* минѡстар; кѡ *је* бѡгат (Ђер); Тѡто *је* бѡо дѡбар; рѡђѡна *је* ѡде (Гло); Мѡл'ѡе јѡј *је* прѡчѡ; закѡзѡн *је* нѡѡас посѡдак; он *је* спѡвѡо сѡс млѡдѡм (Вру); имѡло *је* онѡ са рѡлом (Ер); сѡмо хи *је* држѡо тѡмо за идѡње; дѡшла *је* гѡре код мѡјкѡ; и ѡна *је* седѡла такѡ (Жи); учѡла *је* бѡила млѡго дѡбро; кад *је* бѡо вѡшар; (Жи); такѡ *је* остѡло; сѡмо *је* спрѡмѡла да се јѡдѡ (Ков); имѡло *је* дѡста нѡрѡда (Ков); ѡрѡло се *је*; нѡс *је* бѡло пѡт ѡбѡнѡ; ѡтац *је* држѡ триѡта (Је); ѡѡдно ми *је* да тѡи ѡвѡш (На); кѡ *је* постѡо; мѡј ѡтац *је* тѡ знѡо; дѡо *је* ѡвѡ имѡње; ѡвѡмо *је* насел'ѡо мусл'имѡне; прѡвѡ *је* дошѡ те понѡдио (Ост); он *је* тѡмо дрѡгѡ послѡве рѡдио (Пе); штѡ *је* тѡ бѡло; чѡра *је* дѡта (Пл); такѡ *је* прѡшло; сѡд *је* ѡпѡт мѡње; рѡнѡјѡ *је* имѡло десѡтѡну; десѡт гѡдѡна *је* бѡо тѡмо (Пр); дѡл'и *смо* бѡсу један дрѡгѡм; ѡд ѡѡга *смо* жѡвѡље; свѡ *смо* имѡљи (Бо); начинѡл'и *смо* му кѡћу; пѡшкѡ *смо* ѡшл'и; што *смо* те мѡи довѡл'и (Бр); ѡд нѡшта *смо* створѡл'и нѡшто (Гло); тѡпѡт *смо* ткѡл'и; богами *смо* и пѡкл'и стѡлно; кат *смо* стѡгл'и у Пѡћ; кѡње седл'ѡнике *смо* хи звѡл'и (Де); гѡре *смо* рѡдил'и (Го); мѡи *смо* имѡл'и до скѡро; сѡд *смо* мѡи на тѡ зѡмљу (Ђер); сѡмо *смо* јѡл'и јѡчмен л'ѡп (Ер); с Нѡѡѡм *смо* прѡвѡље гѡдине; свѡшта *смо* држѡљи (Бл); грѡдно *смо* жѡвѡл'и (Жи); звѡл'и *смо* лѡпѡта (Кон); тѡ *смо* такѡ рѡдил'и; на колѡч *смо* и стѡвљѡл'и (Ост); слѡбо *смо* се хрѡнил'и (Пл); бѡгме млѡго *смо* јѡда виђѡл'и (Бу); кѡ да *смо* рѡђѡна брѡѡна (Бр); тѡмо *сѡе* мѡгл'и (За); ѡни *су* ме натѡрѡљи; тѡ *су* брѡѡна мѡг ѡца; аљ *су* ѡѡјѡпо жѡвѡт прѡвѡље (Бл); женѡл'и *су* се (Бо); врѡмена *су* такѡ (Вру); тѡпѡт *су* га посѡн са стрѡјѡм убѡл'и; жѡне остѡдѡл'е *су*; ѡни *су* свѡи отѡшл'и; прѡшл'и *су* брѡк; жѡне *су* тѡ прѡчѡл'е; зрѡно *су* му нашл'и (Бр); онѡ гѡре *су* је вол'ѡл'е; што *су* се дрѡжѡл'е са онѡм Мѡломѡровѡм; дѡца док *су* се рѡђѡла (Го); слѡбо *су* питѡл'и (Гло); бѡвил'и *су* се стѡчѡрством (Гу); пѡдесѡт гѡдѡна што *су* жѡвѡл'и; поштѡна *су* ми дѡца млѡ-

го; сѣт су испѣл'е хаљине (Де); твѣи су га можда познавал'и; тек су се прѣмѣл'и; двојца су погѣнул'и; нѣприче су догонѣл'и; нѣприче су налагѣли ђгањ (Ђер); свѣ су сѣмо димѣе носѣл'е (Ер); нѣше жѣне ђде су рѣдѣл'е; кажѣ да су сѣт забрѣнѣл'и; сѣстре су јѡј се млѣђѣудѣл'е; ђне су бѣл'е двѣе сѣстре; кат су је довѣл'и (Жи); ђни су побѣгл'и на еднѡг кѡња; кат су се владѣри купил'и; они су је дѣл'и млѣду (Ле); оне су трѣпѣл'е; валѣ су дѡбри обадвојца (На); ђни су извол'ѣвал'и (Ост); трѣ сѣна су ми се шкѡловѣл'и (Пр); свѣдбу су грѣдѣл'и (Бољ); рѣл'ицу кат су кѣпѣл'и (Кн); вѣшѣ су лѣуди држѣл'и (Цр); трѣбѣл'и су да постѣвѣ мало височѣе; код мѣне су дѡшла двѣ Србина (Кл).

П.1.9.2. Глагол *(x)шѣѣи / шѣѣи / кѣѣи*

П.1.9.1.1. У инфинитиву глагол *(x)шѣѣи* може имати и варијанте *шѣѣи* и *кѣѣи*:

нѣ знѣм оѣе л' *шѣѣи* да помѡгнѣ (Ке); да л' ѣе *шѣѣи* (Пл); нѣше ђна *шѣѣи*; по кѡл'ко ѣе *шѣѣи* (Ру); оѣе л' *шѣѣи* да дѡђѣ; валѣда ѣе *шѣѣи* (Кон); сѣмо ко ѣе *шѣѣи*; јѣдно ѣе *шѣѣи* да дѡђѣ (С. До); ђше *шѣѣи* (Бал);

сѣма нѣше *шѣѣи* да дѡђѣ (Ост); нѣмѣ шѣнсѣ да ѣе *шѣѣи* (Се); кѣко ѣе шѣѣт; да ѣе *шѣѣи* да и ѣзнѣ (Боб);

нѣше богами *кѣѣи* (Па); сѣма ѣе *кѣѣи* (Ру).

Нису бележени ликови са иницијалном групом *кѣ-* у инфинитиву, којих има у говору Ибарског Колашина (Божовић 2002: 85) и у Враки (Петровић 1973: 226).

П.1.9.1.2. У презенту овај глагол има пуне облике *(x)ѡђу*, *(x)ѡђеш*, *(x)ѡђе*, *(x)ѡђемо*, *(x)ѡђѣте*, *(x)ѡђѣ*:

ни *ѡђу* ни нѣђу (Го); да л' га *ѡђу* ил'и нѣђу; *ѡђу* дат е пѣтам (Вру); *ѡђу* да је дѣм; *ѡђу* да јѡј покажѣм; *ѡђу* да промѣенѣм смѣну (Го); *ѡђу* ти кѣзат; ѣво јѣдну сл'ѣку *ѡђу* да ти прѣчѣм; *ѡђу* да ти тѡ кѣжѣм; јѣ *ѡђу* да прѡбѣм; ал'и *ѡђу* да искѣшам (Бо); *ѡђу* да јѡј тѣрѣм кѣхву; *ѡђу* да жѣнѣм дѣѣте (Жи); јѣ *ѡђу* тѡ за мѣне; јѣ *ѡђу* да пошѣлѣм код њѣ (Кон); сѣд девојка кѣжѣ јѣ *ѡђу* (Ме); јѣ *ѡђу* бѣл'ѣ патѣке (Гр); *ѡђу* ѣѣцу да упропѣстѣм; јѣ *ѡђу* да жѣвѣм са Србѣма; *ѡђу* (Кл); *ѡђу* да вѣдѣм њѣ и ђна мѣне; јѣ *ѡђу* да ти је дѣм (Ле); штѣ тѣ *ѡђеш*? (Кл); *ѡђеш* л'и тѣ сѣ мнѡм? (Де); тѣ како *ѡђеш* (Кон); тѣ тѣмо рѣди штѣ *ѡђеш* (Кн); ѣмѣ кол'ко *ѡђеш* мушкарѣѣ (Ер); сѣд да *ѡђе*, би му је повѣла (Жу); *ѡђе* да упропѣстѣ свѡју порѡдицу; онѣ девојка *ѡђе* (Бр); *ѡђе* онѣ, *ѡђе* онѣ, *ѡђе* онѣ (Вру); *ѡђе* да ѣде дѣлѣ (Бу); демек ѡн тѡ *ѡђе* да ме испрѡсѣ (Пл); ако ђна *ѡђе*; *ѡђе* да идѣ тѣмо овѣмо; чѡвек *ѡђе* за Нѣмѣчкѣ (Го); ко тѡј *ѡђе* да пѣѣ (Жи); кѡ *ѡђе* д[а] ѣзмѣ; свѣ мѡре кат *ѡђе*; тѣ што *ѡђе* да га убѣѣ секѣрѡм (Де); *ѡђе* да се нарѣдѣ (Гр); онѣ *ѡђе* нѣзѣт (На); *ѡђе* да ѣмрѣ; мѣјка *ѡђе* сѣмо њѣ; *ѡђе* свѣ да и изѣдѣ грѣња (Кл); нек ѣгрѣ ѣѣ кѡ *ѡђе*; *ѡђе* да се завѣдѣ (Туз); *ѡђемо* да идѣмо (Пл); тѣ *ѡђемо* да те дѣмо; *ѡђемо*, тѣ-е дѡбро мѣсто (Бр); *ѡђемо* да хи трѣмо (Бо); *ѡђѣте* л' ми дѣт тѣ пл'ѣн (Жи); *ѡђѣте* да постѣте (Кн); штѣ *ѡђѣте* сѣд

(Пе); чин те шта *дھےи* (Пл); свакӯ нōј *оће* у град да изаћу (Гр); нек се личе на кога *дھے* (Вру).

У 3. л. мн. презента знатно чешће се на целом терену испитиваног говора јавља облик *(х)дїиē*:

сал' да *хоиē* казат ђе су је закопал'и (Жи); дни *хоиē* главу да ми разбију (Пл); викаху *оиē* још да праву (На); деца *хоиē* да ми погину; посл'е *хдїиē* да ми хи убију (Ле); *хоиē* мисл'ет бок зна шта-е; валā *хдїиē* да се врату ови ис Турскē; *хоиē* да се врату; нарот прича да *дїиē* да хи врату; да *хоиē* да се врату; *хдїиē* да га граду (Ке); па ко *дїиē* нек ме држе; *хдїиē* да врћу људе (Жи); *хдїиē* да се жөну (Де).

Присуство облика са превојним ступњем *(х)дїиē* представља чување старине на терену тутинско-новопазарско-сјеничког говора. Како наводи П. Ивић, у зетско-сјеничком дијалекту нарочито је раширена појава да „3. л. мн. глагола *хїиїи* чува стару консонантску алтернацију: *(х)дїиē* (упор. старослов. *хотатъ*)“ (Ивић 2001: 218). Овај облик бележен је у говору Бјелопавлића (Ћупић 1977: 91), Горњих Васојевића (СТИЈОВИЋ 2007: 203), потом у Враки, с тим да се у врачанском говору јавља наставак -у (*дїиу*, *нїиу*) (Петровић 1973: 226), те у Ибарском Колашину, где су присутна оба наставка (Божовић 2002: 85), док је у нашој грађи редовно бележено -е.

Осим пуног облика *(х)дћеш*, у 2. л. јд. у употреби је и краћа форма *(х)ој*: *ој* да ўзмеш (Пр); кдл'ко *ој* тї катова (Бољ); пā *ој*; тї *ој* чору да даш; ђе је *ој* сат?; да питаш свакбга кога *ој* (Ке); ко *ој* да ти право кажем; како *ој* кафу?; обрћи ме кол'ко гдј *ој*; ако *ој* маснї сїр; ко *ој* тврдї сїр (Жи); да ми *ој* родит једно дїете (Го); шта гдј *ој* (Гло); ако *ој* (Бр); а тї ко *ој* да ўзмеш (Кл).

Облик *ој* највроватније је настао након замене -ћ > -ју облику *(х)оћ-*. Лик *ој* бележен је у говору Бјелопавлића, с тим да је облик *дћеш* „неупоредиво чешћи“ (Ћупић 1977: 90). Облике *ој* / *неј* познају и полимски говори (Николић 1991: 470), говор Пиве (Вуковић 1938/39); за староцрногорске говоре М. Пешикан наводи да у 2. л. јд. презента упитни облик обично гласи *о-ли* поред *оћеш ли*; одречно-упитни (формално, а заправо нарочита речца) гласи *не-ли/нећеш-ли-*. У одричном облику само се понекад чује облик таквог типа (*нїј*) (Пешикан 1965: 171).

Испред речце *ли* глагол има следеће фонетске ликове:

хо л' ми узет Нура?; нит ме питаше *хд л'*и је ни нїј *л'*и је (Пл); *хд л'* ми прдат ту мачугу? (Ке); *хд л'* ме, дүшо?; (Жи); *хо л'* ми је прдат? (Го); *хо л'* ми та прстѣн дат?; *хд л'* ме узет?; *д л'* тї да се вратїш? (Бр).

Негиране презентске форме глагола *хїиēи* су:

да бежїм *нїћу*; ја *нїћу* да идѣм (Бр); да се удајѣм јдш *нїћу* (Го); *нїћу* оде, *нїћу* оде (Жи); онумат *нїћу*; *нїћу* ни да мрднѣм; *нїћу* да напушїм (Ке); *нїћу* то да прићам (На); ја *нїћу* (Бер); *нїћу* ни да га гл'ѣдам (Пл); *нїћу* да родїм (Бољ); *нїћу* да ўзмѣм; *нїћу* ја да другоме припанѣ наше богасто; *нїћу* ни тѣбе; да наплатїм *нїћу* (Кл); ко

нећеш (Кн); штѠ *нећеш?* (Го); *нећеш* ми ништа досадит (Кл); *нећеш* ни да кажѣш рѠду (На); тѠмо рѣкни *неће* Ѡна; *неће* да јѠј се помйрй; *неће* да седй; овѠ дѣчко *неће* ми јѠш (Бр); *неће* нешто ни да причѠ; нйкат га *неће* ни ймат (Кн); сѠд *неће* нйко; *неће* бйт; *неће* ти вйшѣ трѣбат; *неће* гл'ѣдат; *неће* тѠ нйко (Кл); *неће* ми ништа погѠршат; што ми *неће* пўј овѠ жўчнѠ кѣса; *неће* дѠј да му помѠгнѣ (Го); *неће* нѠрот да хи држй (Пл); она *неће* из њѠзйнѠг (Ков); нѣкй *неће* да га обѠл'й нйкѠко (До); *неће* ми донйјет пѠре (Ке); *неће* ни овѠ Ѡстат (Ли); дйјете којѣ *неће* да учй; да се удѠ она *неће* (Бу); што *нећемо* јѣдан погйнут Ѡвде (Бо); *нећемо* мй нйђе (Де); *нећемо* да хи запрашўемо (На); *нећеише* ракйју (Кн); за Сенйцу тѠмо се врѠхат *нећеише* (Гр); кўће *нећеише* (На); *неће* да се жѣнў, *неће* да се удѠју (Гр); они *неће* са зѣлом (Гр); сад ништа да трпў *неће*, јѠко *неће* (На).

У 3. л. јд. и мн. присутан је и облик *не (х)Ѡће*:

не Ѡће да се помйрй (Бр); *не Ѡће* да рѣкнѣ; Ѡна *не Ѡће* (По); *не Ѡће* нйђе; *не Ѡће* да седй (Жу); *не Ѡће* да се удѠ (До); *не Ѡће* да хи држѣ (Пл); *не Ѡће* да јѠј се помйрў (Жу).

У 3. л. мн. јављају се и форме *не (х)Ѡиѣ* и *неиѣ*:

не хѠиѣ ми дѣца тѠ (Бо); *не хѠиѣ* нйкѠко (Па); *не Ѡиѣ* ни да мрѠднў (Це); не Ѡтѣ (Брђ); Ѡне *не Ѡиѣ*; затѠ *неиѣ* ни кѠфу ни сѠк (Ост); снахе тѠ *неиѣ* да радў (Кон); ко *неиѣ* нек ме бѠцѣ (Жи); *неиѣ* (Де); овѣ девѠјке ни *неиѣ* да се удѠјў (На); *неиѣ* прѠво да ми рѣкнў; Ѡни *неиѣ* да рѣкнў (Вру).

Негирани облици за 2. л. јд. су и:

ако *неј*, тй йди; што ми *неј* дозвѠлит да те пољўбйм (Кл); ако *неј* (Пл); *неј* кѠфу; гѠре *неј* (Жи); ймѠ дрўгй ко *неј* овѠ; (Го); ако *неј* (Вру).

Облици презента типа *(х)иѣѠ(н)ѣм* / *шѣѠѠ(н)ѣм* / *киѣѠѠ(н)ѣм...* употребљавају се у функцији футура II:

ко гѠт *хиѣѠѣ* (Ли); да настѠви тў шкѠлу ко *шѣѠѣ* (Брђ); вйдећу код Вѣрѣ да ми замйѣнй овѣ табл'ѣте ко *шѣѠѣ*; да јѠј се замѠл'йм, ако *шѣѠѣ* (Го); да настѠви тў шкѠлу ко *шѣѠѣ* (Де); нек донѣсѣ ко *шѣѠнѣ*; ако *шѣѠнѣ* да учйни (Ке).

II.1.9.1.3. Енклитички облици глагола *хиѣѣи* употребљени у саставу футура I су:

јѠ *ћу* ти Ѡпрат; са[д] *ћу* јѠ дрўгў виљўшку донйјет; јѠ *ћу* ти дѠт; пѠ *ћу* јѠ неђе намйнут; дрўгй пўт *ћу*; јѠ *ћу* тѠ такѠ да радйм; јѠ *ћу* га ѠстѠвит; јѠ *ћу* запѠстѠвит; хѠј јѠ *ћу* тѣбе пѠмој; јѠ *ћу* да је дѠм (Го); јѠ *ћу* ви исприхат (Гло); јѠ *ћу* донйјет; згрѠду *ћу* Ѡбит с тѠбѠм (Фер); јѠ *ћу* ти прихат; јѠ *ћу* Ѡстат нѣудѠта (Жи); штѠ *ћу* ти кѠзат; у недељу *ћу* ти донйјет пѠре; кѠко *ћу* да идѣм сѠт; лѠко *ћу* ти кѠзат (Ке); слўшѠ мѣне шта *ћу* ти јѠ рѣј; дѠј *ћу* јѠ (Ле); тў и тў јѠ *ћу* изѠј (Пе); јѠ *ћу* да га убйѣм (Ки); бѠш *ћу* ти јѠ причат о мојѠј жѣни (Жу); што *ћу* Ѡстат за на пйјац (Ли); јѠ *ћу* ти дѠт; нѠј *ћу* кѠ Ејўпа; јѠ *ћу* се Ѡжѣнит; штѠ *ћу* са овйѣм?; јѠ *ћу* да седйм; јѠ *ћу* да ти дѠм (Кл); е вѠлѠ *ћу* га јѠ ўбит (Цр); јѠ *ћу* да ве спѠсйм; сѠт *ћу* јѠ напѠит крѠве (Туз); јѠ *ћу*, сйне, Ѡтйс (Кн); тй *ћеш* и *ћѣрат* ў риѣску (Кн); штѠ *ћеш* тй да напишеш; штѠ *ћеш* да ти дѠм; тй *ћеш* дѠнас пѠнут у крф; ако *ћеш* цѠбѣ; *убйћеш* нѣкѠг и добйћеш пѠре (Кл); о нѣму *ћеш*

пўно нєшто вїдет (Ђер); с тїѣм *ћеш* умрїѣт; нє знам ни како *ћеш* (Жи); *вїдећеш* тї; како *ћеш* да ђдеш (Го); ал'и штã *ћеш* му сãт (Пр); штã *ћеш* ми донїѣт?; ка[д] *ћеш* дѡј за казанскў (Вру); штã *ћеш* да се мўчиш; тї рãди штã *ћеш* рãдит; нешто *ћеш* да побѣдиш (Го); стї[ћ] *ћеш* тї до Бãрã (Тр); бѡк *ће* да помѡгнѣ свѣ (Гр); овѡ *ће* ти вãљат; зã штã *ће* ми тѡ вѣљат; како *ће* ми тѡ вѣљат (Пр); нãјбољѣ *ће* им причат; штã *ће* ти рїба (Бѡљ); и овѡ *ће* ђстат (Пе); бѡк *ће* пѡмоћ (Бу); нѡ *ће* да пãнѣ (Ков); сã[д] *ће* дѡј; кѡ знã ка[д] *ће* ђна дѡј; ђна *ће* отїс; ку[д] *ће*, штã *ће*; да *ће* ти ђна млѡго мўкѣ вїдет; рѣј *ће* пѡсѣн; за нѣкол'ико *ће* да идѣ; кѡ *ће* д[а] оставї злãто у кўћу (Го); ђѣ *ће* да доведѣ фãмил'ију (За); штã *ће* му свѡј дѡктор (Ки); његѡва жѣна *ће* вам причат (Цр); ђн *ће* да ноћї код мѣне; ђн *ће* те пѡвес (Ле); штã *ће* ви овѡ да донѡсите?; нє знãм штã *ће* бїт (Жи); нãма *ће* отїс; ђна *ће* ти пѡбеј; сãт *ће* онѡ кўћѣ пãнут; пã *ће* те удãвит (Пл); кѡ *ће* да му чўвã (Ке); ђѣ *ће* да дã ђевѡјку; ђѣ *ће* да ўзмѣ (Врс); снãха *ће* мѡрат овѣ гѡдинѣ (На); не гарантуѣмо да *ће* дїћї жїва; ђн *ће* пѡбеј (Кл); првã *ће* ве срѣтнут; ђна *ће* ви објãснит (Дуј); ђн *ће* ви испрїћат (Бо); свѣ *ће* да ти се овѡ оствãрї; нешто *ће* да ти се оствãрї; са[д] *ће* да прѡврѣ; да л' *ће* је дочѣкат (Го); кѡ *ће* онѡ да јѣдѣ; којã *ће* да йгрã до мѡмка (Вру); да *ће* бїт дѡбро (Бл); штã *ће*; ђна *ће* пѡј сã мнѡм; да *ће* да ујãшѣ кѡња седл'ѣнїка (Ме); пã *ће* д[а][и]дѣ да пїѣ (Туз); мї се двїѣ здогѡвѡрїмо да *ћемо* да идѣмо (Гр); мї *ћемо* да остãнѣмо (Де); ил' *ћемо* ти мї тѡ донїѣт; нãј *ћемо* ми пãре (Ђер); нãј *ћемо* нєшто (Бо); што *ћемо* да дѡћѣмо (Цр); *вїдећемо* се; у кўй дãн *ћемо* дѡј? (Жи); пã *ћемо* причат; знãш штã *ћемо* (Ков); пã *ћемо* се чўт (Жу); кãт *ћеиѣ* ни дѡј нѣје? (Др); штã *ћеиѣ* ѡде (Ле); кот њѣга *ћеиѣ* отїс (Бо); ѡткãл'ѣн *ћеиѣ* (Де); ѣ тў *ћеиѣ* вїдет; тў *ћеиѣ* нãј сїгўрно (Дуј); штã *ће* ђни и како *ће* (Цр); нѡвине *ће* пїсãт (Ме); лѡпоф *ће* ти се рѡдит (Др); кãт *ће* дѡј? (Жу); да л' *ће* да се вратў овї (Ке).

У 3. л. множине у употреби је енклитика *иѣ* (< *хѡиѣ*), па ови облици гласе:

млѡго *иѣ* ни повѣћат (Ки); цїѣлу л'ивãду *иѣ* ми прѣдиј (Пе); пã *иѣ* закўкат; богами *иѣ* га уфãтит Ђерекãрци; тãмо *иѣ*дѡј (Ле); ал' бржѣ *иѣ* дѡј (Ков); пã *иѣ* дѡј да ме ўзмў (Жи); ђни *иѣ* дѡј тў; кãкѣ*иѣ* ми бїт срѣћѣ (Го); ђни *иѣ* ти свѣ испрїћат; дã л' *иѣ* мѡј (Бо); ђни *иѣ* донїѣт сãд вѡду; штã *иѣ* ти кãзãт; кўћу *иѣ* ти дїј (Бр); односно:

ѡјиѣ Влãхиње (Ле); вãлã *ѡјиѣ* дãнас (Жу); *мисл'ѣиѣ* некї мушкãрац ме грл'ї; *рѣјиѣ* енѣ што је грл'ї онã мушкãрац; (Го); *ѡјиѣ* овãмо; (Бо); *ѡјиѣ* ђни за петнãес дãнã; да пѡћѣш ил'и *убїиѣ* ти свѣ што ймãш (Бр).

П.1.9.1.4. Глагол *хїѣѣи* у аористу има два низа облика.

Дуже форме имају у основи проширење -ѡ-: (*х*)*иѣѡдо*(*х*) / *ићѣѡдо*(*х*) / *кїѣѡдо*(*х*) / *кћѣѡдо*(*х*), (*х*)*иѣѡде* / *ићѣѡде* / *кїѣѡде* / *кћѣѡде*, (*х*)*иѣѡдосмо* / *ићѣѡдосмо* / *кїѣѡдосмо* / *кћѣѡдосмо*...

хїѣѡдо да јѡј кãжѣм; не *хїѣѡдо* да се свãћãм; јã жїва *не хїѣѡдо* (По); *хїѣѡдо* јã (Ту); и нѣ *хїѣѡде* (Бу); *хїѣѡде* да дѡћѣ (Ту); онол'їкї мѡмци по Тутїну и нѣ *хїѣѡде*; Зѡрица нѣ *хїѣѡде* да се удã (Бу); *не хїѣѡдоше* да позѡвў (По); јã *ћѣѡдо* јучѣр да дѡћѣм (Ру); посвãдїсмо се, *не ићѣѡдо* да га ўзмѣм (Ру); штã му *ићѣѡде* тѡ да рãдї (Се); *не*

шћѣдосмо (Се); *ја тѣ не кћѣдо* да трпѣм (Ме); *та снаха нѣ кћеде* да ми седѣ (Д. Дуб); *нѣ кћеде* (Пл); *ѡна нѣ кћеде* (Ру); *Ибар нѣ кћеде* да плѣтѣ (Пе).

Забележени краћи облици су: *шћѣ(х), шћѣ / кћѣ... (х)шћѣсмо / шћѣсмо...*

ја нѣ шће тѣ ништа да рѣкнѣм (Го); *нѣ шће* тѣ кѣхву? (Бољ); што *нѣ шће* сѡк (Вру); *нѣ шће* ни да рѣдѣ у кѣхву; што *нѣ шће* сѡк какав да попѣ'ѣш (Го); ѡн *нѣ шће* (Бр); *ѡвѣ нѣ шће* да ѳзмѣ (Бр); *ѡвѣ нѣ шће* да ѳзмѣ; штѣ ѡн *нѣ шће*, *нѣ шће*; *нѣ шће* ни да рѣдѣ у кѣхву (Го); *нѣ шће* да рѣкнѣ на пѣво попѣ (Св); шта му *шћѣ* тѣ да рѣдѣ (Ле); *нѣ шће*, *нѣ знѣм* штѣ ѡвѣ бѣ (Ли); а наѣ дѣже ѳѣво, *не шћѣсмо* (Ме); *не шћѣсмо* (Ме); што *не шћѣсѣ* кѣхву? (Ли); ѡни *не шћѣше*; ѡни *не шћѣше* да ме ѳзмѣ; а ѡни пѣсл'ѣ *не шћѣше* без мѣне (Гл); *не шћѣше* да га прѣмѣ (Ши); и ѡни *не шћѣше* да ме ѳзмѣ (Ле); шта ти *кћѣ* за вѣшке да прѣчѣш? (Бољ); што ѡна *нѣ кће* да седѣѡде, *нѣ кће* да седѣ (Д. Дуб); ѡн *нѣ кће* (Жи); *нѣ кће* да седѣ (Пл); ѡн *нѣ кће*; ал'и *нѣ кће* да је ѳзмѣ (Ер); ѡн *нѣ кће*; *ѡвѣ нѣ кће* да ѳзмѣ (Ру); и ѡни *не кћѣше*, но ме ѡстѣвише те дѣѣдѣсмо (Ли).

Имајући у виду да се свођење облика на једносложну форму готово редовно избегава, краћи облици у једнини бележени су увек уз негацију.

У говору Горњих Васојевића такође бележене су и краће и дуже аористне форме али само у ликовима са иницијалном групом *шћ-* (Стијовић 2007: 203), односно *шћ-* / (к)ћ-, у говору Враке (Петровић 1973: 226). У Ибарском Колашину присутна су оба фонетска лика с тим да се употребљавају само форме са основинским проширењем -ѡ- (Божовић 2002: 89).

П.1.9.1.5. У имперфекту глагол *хѣѣѣ* има следеће облике: *ћѣ / шћѣ / кћѣ, ћѣше / шћѣше / кћѣше... ћѣсмо / шћѣсмо / кћѣсмо, ћѣхѣ / шћѣхѣ / кћѣхѣ / ћѣѡѣѣ / кћѡѣѣ...*

ја ћѣ него ме ѡна збѣнѣ; *ја ѡвѣ ћѣ* тѣ да нешто рѣдѣм (Жи); ѣво јѡш нешто *ћѣ* да ти рѣкнѣм и зѣборави, зѣборави штѣ сам ћѣла (Боб); мѣне тѣ пѣло на памѣт и *нѣ шћѣ*; *нѣ шћѣ* дѣљѣ да трѣжѣм него тѣ (Стр); *кћѣ* да ѡдѣм до Рѣбарѣћѣ (Па); *ја кћѣ* да л'ѣгнѣм (Пл); *ја кћѣ* д[а]ѡдѣм, ал' нѣ стигѣ (Ру); штѣ *шћѣше* тѣѡде? (Гр); вѣћ кад *ћѣше* да се зарѣтѣ, дѣста је исел'ѣло ѡвѣдѣ'ѣ (Гр); ѡн *ћѣше* ѡде на сѣло да прѣвѣ (Го); штѣ *ћѣше* тѣ?; ѡн *ћѣше*, ал' пѣсл'ѣ Хѣтл'ер ѡкрѣну рѣт (Прћ); посл'ѣ *шћѣше* да се бѣѣ сѣ мнѣм (Из); посл'ѣ *шћѣше* (Ле); мѣ *не шћѣсмо* нѣкѣѡ да попѣшћѣмо (Ту); пѣсл'ѣн кат *шћѣхѣ* да дѡћѣ (Пр); кат *ћѣхѣ* да дѡћѣ (Ту); ѡпѣт мало пѣѡљѣ нѣ што *кћѡѣѣѣ* да ѳзмѣ (Пе); *кћѡѣѣѣ* да ѳзмѣ (Бал); на Рѣшку *ћѡѣѣѣ* (Прћ); *ћѡѣѣѣ* да доћѣ (Бал).

У тутинско-новопазарско-сјеничкој зони нису бележени облици типа *ѡћѣ, ѡћѣше...*, које познају говори Враке (Петровић 1973: 226), Ибарског Колашина (Божовић 2002: 88), те Горњих Васојевића (Стијовић 2007: 203).

(Детаљније о облицима имперфекта глагола *хѣѣѣ* в. т. П.2.3.8. у одељку о овом глаголском облику).

II.1.9.1.6. У тугинско-новопазарској зони глагол *хиџи* у радном глаголском придеву има облике (*х*)*иџео* / *ћео* / *ићео* / *кћео* / *киџео*, (*х*)*иџела* / *ћела* / *ићела* / *кћела* / *киџела*, (*х*)*иџело* / *ћело* / *ићело* / *кћело* / *киџело*...:

Исмет кад је *хиџео* да идѣ (Бл); ја нијесам *хиџео* да идѣм (Гл); нијесам *иџео* д[а] идѣм да радѣм (Ли); ја ка сам *ћео* да сел'им (Гр); *ћео* да уб'иѣ тога сек'ирѣм; *ћео* сам да је најур'им (Де); мѣј је ђгац није *ићео* узѣт да је цѣо дуња б'ио њѣјз'ин; ђн није *ићео* да идѣ (Гр); није *ићео* нико да се доф'ати (Цр); нико није *ићео* да идѣ (Бо); ђн је мѣне *ићео* да да у шкѣлу (Го); кад би *ићео* онѣ вѣ да прѣђѣ (Ђер); Рѣхо није *ићео* (Де); кѣ је *ићео* да ѣзмѣ (Ер); није *ићео* п'аре да им д'ајѣ (На); кѣ је *ићео* (Тр); рад'ио је а није *кћео* (Ост); ђн с'амо не *кћео* да с[е] обр'иѣ; није *кћео* на др'угѣ мѣсто; ђн нѣ би *кћео* на п'јац (Жи); није *кћео* (Бл); ал' нијесам *ићела* гѣре; како сам с'ама *ићела* (Гр); т'а га није *ићела* (Ђер); нешто *ићела* да ѣзмѣ (Жи); ка[д] сам *ћела* да се уд'ам (Бољ); кад је *кћела* да ѣмрѣ (Ков); *ћ* којѣг нијеси в'идела нити *кћела* (Бр); није *кћела* да напу'ш'а; ђна би *кћела* да га повѣдѣ (Бр); мѣба слабо је *кћела*; с'ат сам *кћела* д[а] [ид]ѣм т'у скѣро; *кћела* је тѣ да ѣзмѣ; није *кћела* (Жи); није *киџела* (Ру); кат се *ћело* у св'атове (Др); шт'а л' и ти је тѣ *ићело*? (Гл); шт'а ми се *ићело* (Гр); нѣшто *ићело* да хим л' ипшѣ (Ков); ов'и на'ши н'ису *хиџел'у* (Бал); од четр'нѣс гѣд'инѣ *хиџели* да ме жѣн'у (Бољ); нијесу *хиџел'у* да ш'иј'у онѣ кап'уте; нијесу *хиџел'у* да хи об'ућ'у (Де); што су *ћел'у* да је ѣзм'у (Врс); нѣ би *ћел'у* да је д'ају за тога (Гр); *ћел'у* да пл'ат'у (Гло); кат смо *ћел'у* ов'у д[а] испр'ат'имо (Жи); ђни н'ису *ићел'у*; ђни н'ису *ићел'у* да ид'у са Нѣмци-ма (Из); ђни не *ићел'у* без њѣга (Цр); м'и смо те *ићел'у* и пов'ућ (Го); м'и смо већ'инѣм *кћел'у* к'а мало и да л'ажѣмо; нијесу *кћел'у* за тѣ да ч'уј'у (Бр); *кћел'у* да ѣзм'у стар'иј'у од мѣне; такѣ су *кћел'у* и мѣне (Бољ); *кћел'у* за Т'урск'у да ид'у (Бо); нијесу *кћел'у* на др'угѣ мѣсто (Жи); *кћел'у* да га б'уд'у (Ме); овѣ гѣдинѣ нијесу *ићел'е* да ми род'у (Ли); нијесу *ићела* ни јѣдан (Др).

У говору Враке и Горњих Васѣјевића у облицима радног глаголског придева бележени су такође ликови са иницијалним групама *ић-*, *кћ-* и *киџ-* (Петровић 1973: 226; Стијовић 2007: 203). Облици *киџ'о* / (*к*)*ћ'о* / (*к*)*ћ'о* (Петровић 1973: 226), као ни *сиџ'о* / *киџ'о* (Стијовић 2007: 203) у тугинско-новопазарско-сјеничком ареалу нису примећени, иако се у сјеничкој зони под утицајем суседних јекавских говора јављају облици *жел'о*, *вол'о* и сл. У Ибарском Колашину је само: *кћео*, *кћела*, *кћело* (Божовић 2002: 94).

Када је посреду овај глагол, Д. Барјактаревић наводи следеће: „*ићѣи*: *ѡћу-ѡћеш-ѡј* – *ѡћемо-ѡћѣиѣ-ѡиѣ* и *ѡиѣ*; одрични облик *нѣћу-нѣћеш-нѣј* (<не ој), а каткад се чује и несажет облик *нѣој*; у множини: *нѣћемо-нѣћѣиѣ-нѣиѣ* (*нѣ оиѣ*) и *нѣ оиѣ* и *нѣиѣ*“ (Барјактаревић 1966: 100). За имперфекат наводи облике: *ѡћѣ(х)-ѡћѣиѣ-ѡћѣј* и *ѡћѣ'у* и *ићѣвѣ(х)-ићѣвѣиѣ-ићѣвѣс-ићѣвѣј* и *ићѣвѣ'у* и *ићѣд'јѣ(х)-ићѣд'јѣс-ићѣд'јѣј* и *ићѣд'јѣ'у*“ (Барјактаревић 1966: 103).

П.2. Глаголски облици

П.2.1. Инфинитив²⁴

П.2.1.1. Инфинитив без финалног *-и* употребљава се на читавом терену тутинско-новопазарско-сјеничке зоне. У тутинско-новопазарском ареалу бележене су искључиво краће форме, док се у Сјеници јављају и облици на *-иши* и *-ћи*. Ипак, на већем делу сјеничког подручја њихова појава углавном је спорадична. Будући да је о односу основа детаљно било речи и одељку о глаголским врстама, наводимо само појединости које се тичу наставака за облик инфинитива.

П.2.1.2. Код глаголи на *-иши* у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице финални вокал *-и* редовно ишчезава:

не дају мушкарцу *се уфайиши* до њи, нѐмā шāнсѐ; хо л' ми узѐи Нура?; кѐ ће *иогџиши* онā кāmѐн; нѐћеш ми ништа *досадиши*; ниће ми мџла *биши* жѐна да је цио дуња бџо њѐзџин; Нѐћу ти је“, кажѐ, „*намѐсиши* што ми нѐј *дозвџл'иши* да те пољубџм“; почѐ *иричаши*; мџј је џтац ниће шћѐо *узѐи* да је цио дуња бџо њѐзџин; ѐто, ти мџреш сāма, јā ћу ти *казаш*; јā ћу *гл'ѐдаши* у џме бџга да ти тџ дџѐте изл'џѐчџм; јā ћу *се ожѐниши*; сѐко, нѐћу *се* јā млџго *мџчиши*; што ће он *кџкаши* и *илџкаши* ви немџ да се плāшџте ништа; нāдāј се сџтра до Ўвца да ће џни *иоџл'иши* кџће српскѐ; тџ је пāши лџко бџло *наџисаши*; нѐће ми *сѐџиши*, мџгу *жџвџи* вишѐ гџџнā; мџрам нѐкџг *илџиши* да ми донѐсѐ; ти ћеш посл'ѐ онџ *мџраши* да исцџџедџш пā се гџре уфāти вџсак а дџл'е остāнѐ вџда (Кл); немџте ме *задрџаваши*; ѐ тџ мџгу ти *иричаши*; он ће ви *исџричаши*; вишѐ шѐс вџлџвā јā *уфайиши* нѐћу; бџга ми ме мџрāш *чāсиши*; нѐћеш *вѐроваши* (К Бун); ка[д] сам се јā родџла, џн се мџгџ *ожѐниши*; млџго тѐ ни *иовѐћаши*; јā сам у тџ врѐме свѐ сас тџѐм пџчџ *рāдиши* и такџ; слџшā ти тѐ будџл'ѐ, *унишиши* девџјку; тџ не трѐбā *жџл'иши*; тџ-е трѐбāло *обѐсиши*, а бџга ми *обѐсиши*; овогā би трѐбāло *обѐсиши*, пā га пѐт пџтā *вѐшаш* и *скидаши*; ниџкат нѐћу нешто *бџциши* л'ѐп и нѐшто да угāџм трџху; валā је имџ штā и *иричаши*; тѐшко је *биши* чџвек, а нѐчџвек је лџко (Ки); ал'и ѐто, севāп је џтџос *иоџџиши* да не пропāнѐ тол'џкā нāфакā; пā кџња мџжеш *наџчиши* а чџвѐка коџи нѐмā џ главу не мџжеш; тџ не трѐбā ни *џџел'иши*; чѐкā, и чѐкā и чѐкā сāбор пā у пѐт сāти идѐ пā по цџџелу нџј онāмо, нѐ мош *зāсиши*; трѐбā га *вѐроваши*; не валā, кажѐ, *иричаши* да ћеш да рāдџш; ако ће кџша ил'и нѐврѐме, севāп је рџковѐз и џтџос *иоџџиши*; џтџос, ако је кџша, севāп је, кажѐ, *иоџџиши* и рџковѐс; тџ, бџџе ме опрџсти, тџ је севāп *иоџџиши* и *униџџи* амбāр; ти ћеш и *ћѐраши* џ риѐку, јā

²⁴ Инфинитив је био предмет истраживања у нашем раду *Облици инфинитива у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице* (Вељовић 2019б: 25–38). У односу на публиковани прилог, ово поглавље садржи већи број примера, унеколико измењене теоријске закључке, као и опширније податке о ареалној заступљености појединих форми у осталим говорима штокавског дијалекатског комплекса.

нећу; ње вала је имала лада овје године, ко није имала лада, никат га неће ни *имаи*; то се не крије, све се мотре *сакрии* то се не мотре; цркву *ирави* мораш па се турчио, ишао је днеш (Кн); лако хи је *сдожи*; сачувај бдоже шта *се иријеи* мдоже, шта трефи човјека; ал' оно зло *иреиријеи*, йсто ка да ми горй глава; ако немја карактера, мјуку ћеш *видеи*; к[д] љу посл'е ону рушевину и оно, треба *ћераи* посл'е то, овамо-онамо; ја не дам, каже нек идје она бяр, ми старй нек биде с нама шта *ће би*; нек изгорй што мотре *издореи*; онде сврати питāj она *ће ти казай* право пут; ти гл'еда у мене, ја *ћу гл'едаи* у тебе (Тр); љ, како се живјело, то ти ја не мдогу *ирићаи* никјко; сине, ти ми мдош *би* ка шћерка; ње сат то ти не би мдого *ирићаи*; па то ти ја не знам таћно *ирићаи*; ни то ти не би умео *ирићаи*, то је било рјано, пријен мдога времена; не знам ти таћно *ирићаи*; правил' и онје кованјке онје, посл'ен смо пдћел' и *куидваи*; ѡво сат *ћу ја наидји* краве (Туз); бде морјате *се окренуи*; лјакше је ламперију *иоирјеи* нб *кречи*; неко *ће мораи* да биде мајор; шта кб прича мдош *слушаи*, ал' не треба се ни *миеши*; лјук ћете ми *видеи* какав ми је лјук; мораш *уицаи* како се живјело; ка[д] ћете ви *осел'и*, он се више *враи* неће (Уг); његдја жена *ће вам иричаи*; дбичјј је та бйо да се морјало *коначи*, два конјка, три конјка; *коначи* дбавезно, отиди за невјесту и *коначи* и тамо свјатови згдја; немб ме *иерјеи* (Це); бдље *жриво* сина једнога; ње вала *ћу га ја уби*; Вјјо, мдожда знаш ти бдље, па *ћу ја сла* (Че); шта ти мдогу *казай*, пдсле пб године живдта; то је што треба *знаи* да бог све одређује и завршава, нико те ни *уби* ни *иоцени* не мдоже ако те ббк штити и ако знаш да си од бдга ствдрен; кб-е бйо врједан да радй, није лдше било, мдогло се и *ради* и *заради*, ал' ја сам тапут бйо дјете; знаш шта значй нб *а би* напоље порет водје, то је лдше стање живдта; не знам кат беше ова пут се пдчео *ради* за Шпљјани; бдгами ово женско стварно треба *разумеи* (Бл); дћу, све *ћу ти иричаи*; зором је ти не мош *узети* данас *вдди* што нећемо један *иогинуи* бвде; хдћу ти *казай*; тешко сиротйну *њиви*; шта да ви прићам, то ни *иогдди* не мош, мјке су бил'е вел'икје; не знам да л' *ће мдј иремашй*, не дјј; такб-е било тврдо то да се не смйје *уби* (Бо); од једнога мдога оца једйхника учинјело се сат порддица, шта *ћу ти казай*, сјело; ал' и кат хим ја то пдчнем *иричаи*; ткјала најприен онје, како *ћу ти казай*, онје пдл'е; прјужи нешто, дјди нешто мајло, неће ти *би* ништа; није цаис мјсо прије године детету *даваи*; ње, бдга ти, хо л' ми та прстјен *даи*?; рече немб *кажеваи*; хјде ми да јој поведјемо л'йепбга, она *ће га бегенцаи*; то је грахдта *рдди* и *баци* дјете; нембте ми *иуићаи*! Тју нарочито нембте ми *иуићаи* тју што прича такб!; све би пел'и се на брда *ће* се најбдље *видеи* и кб *ће највише имаи* те л'ил'е да покажје; вјрујем да *ће она би* учитељица, сат је завршила факултет, те она *ће вјрујем тју се иримй* (Бр); не мош *вјроваи* како-е то занимљиво било; шта *ћеш ми донјеи* на свдбу?; право ти кажјем, срамдта *се фали*; мйље овидје да ти је мильна *гледай* како се шјетају; прича ти па *ћу ти ја додаваи* (Вру); ја *ћу донјеи* сад вдду; никат мушкарац не мдоже *видеи* мјке ко жена; д[а] [ид]ем да стјвйм ја кјфу па *ћемо иричаи*; ја јој почје *иричаи* како сам тјгл'ила мјку; љ шта смо ми *њивил'и* дјцу, да ти је *знаи*; нас двје старб, омркни, ал' да л' *ћеш осамнуи*, хенје; да л' *ће је дочкаи*; треба *гл'едаи*, није сјмо ѡ вала л'йепа и л'йеп, нб треба *гл'едаи* и дткјл'е је и шта-е и како-е; то је Си-

мѡнина братанйца, а нек је трећй дйѡ Симѡнѡ, јѡ ху је узѡи; ѡни бар турѡ злѡта, ѡна ймѡ рѡшта и двѡрей; вѡлѡ да ми ѡј рѡдишй једно дйѡете; нѡјтежѡ с нѡрдѡм рѡдишй; невѡста ће пѡсл'ѡ бйшй ѡмѡрна за свѡдбу; немѡ, сйне, тй шурѡи; мѡјко, јѡ ху ти дйрѡи; са[д] ху јѡ дѡнйѡи баклѡву и облѡнду; мѡгу л' осйѡвишй овѡ сйр докл'ѡн се вратйм; јѡ нѡ би смѡла занѡшй сѡма кад би ми свѡ поклонйѡ; нѡће нйшта фѡл'ушй; са[д] ху јѡ дрѡгѡ виљѡшку дѡнйѡи; тй си јѡш млѡда, ѡтвѡри ѡчи, немѡ зал'йѡишй пѡ пѡсл'ѡ кѡкѡ мѡне шта бй; нѡ би те смѡл'и йерйсаи, слѡбо ти је срце; пйтѡ тй, па ху јѡ неће намйнушй да вйдйм; хо л' ми је йрѡдѡи?; тй рѡди шта ћеш рѡдишй; бо'й се јѡ ху га осйѡвишй, јѡ ху зайѡсйѡвишй; некй глѡс срѡтан ће ти бйшй; трѡбѡ вѡроваишй; кажѡ трѡбѡ гл'ѡдѡи а не трѡбѡ вѡроваишй; не умйѡм ти кѡзѡи (Го); јѡ ху ви исйрйѡишй; јѡ ху ти сѡмо јѡдан слѡчѡј исйрйѡишй; нйко нѡће йграишй онѡмо хе му мѡсто нйѡе (Гу); дѡнас не мѡрете свѡ заврйшйшй (Дел); гѡзда нйѡе дѡ чѡвѡка хе йрйбйшй бл'йзу жѡнѡ; кажѡ мѡрѡ се ѡбйшй дйѡете ил' нѡшто се дѡсйшй, тѡ дрѡгѡ нѡмѡ; ѡ њѡму ћеш пѡно нѡшто вйдеишй и ѡ крѡтѡну и ѡ свѡму, ѡ жйвљѡну; тѡд је бйло свѡ брвњѡре, ѡд дрѡвета, кол'ко би се чѡвек мѡгѡ исйрѡвишй; немѡте ме дѡишй; немѡте ме дѡваишй, јѡ нѡху; јѡ ху дѡнйѡишй пѡ да осѡчѡш онѡ купѡне; ил' ћемо ти мй тѡ дѡнйѡишй да осѡчѡш ил'и дѡћемо њѡму (Тер); овѡ сам мѡгѡ дѡнйѡишй пѡшкѡ; нйѡе имѡ свѡкѡ ни тѡ да јѡдѡ, него је мѡрѡ мѡшѡишй ѡвас са јѡчмом да би јѡо; с тйѡм ћеш умрйѡишй; не смйѡмо те дйрѡишй кад би чѡвек рѡкѡ мил'йјѡрде да ми дѡ; јѡ јѡш нйѡесам ѡтйшла тѡ да вйдйм, нйт би се мѡгла нѡйѡмѡл'ушй ка тѡј кѡћи; јѡ вѡзѡишй ѡјну срѡху за мѡју несрѡху што је ѡна јѡдна, цѡба ти је свѡ, нѡ мош; сал' да хотѡ кѡзѡишй хѡ су је зѡкопѡл'и; йййнушй је нѡ би смѡо вйшѡ (Жи); даѡбгѡ се тѡ вйшѡ не повратйло, тѡ ти јѡ мѡгу кѡзѡишй; јѡло се рѡжѡвно, хѡлѡдѡвно, штѡ ху ти кѡзѡишй, мйѡешѡ се ѡвас са јѡчмом; мѡгла си чѡшй тѡ и тѡ да ймѡ у зѡедницу; јѡ са Ибрѡхймом се не мѡгу йѡгѡдишй нйкѡко веј да се ѡбйѡм; у недѡљу ху ти дѡнйѡишй пѡре; јѡ сѡд вйчѡм, ѡбѡга ми нѡће ми дѡнйѡишй пѡре, овѡ ситуѡциѡ ѡвѡкѡ; мѡгло би свѡшта бйшй, дрѡкшѡ нѡ; вѡлѡ лѡко ху ти кѡзѡишй; нѡћете ни трѡху ни четвртѡ ни сѡнку вйдеишй; нйѡе смѡла на пѡстѡхѡ йѡурйшй невѡсту да је не сѡтрѡ; нѡј вѡроваишй, тѡ нйѡе мѡлѡ вѡда, тѡ је сйла и сйла вѡда; ѡвѡкѡ да ти кѡжѡм, зѡнѡм да ми вѡроваишй нѡћеш; хо л' ми йрѡдѡишй тѡ мѡчѡгу?; и нйѡе ми се гѡдину дѡнѡ хѡо йѡмйрйшй; тѡпѡт тй нйѡеси мѡгла нйкат девојку вйдеишй нашмйнкѡну; ѡн је мѡрѡ да дѡхѡ на дѡн венчѡнѡ да ми се потпйшѡ да би се јѡ мѡгла вѡнчѡишй (Ков); мѡрѡ пѡсѡн да ће бйшй мѡчка жѡнско да дѡјѡ ѡбрас; нѡ зѡнѡм да л' ће бйшй овѡ гѡдинѡ по пѡт ѡурѡ; немѡ ме дѡлѡ исйшйѡвѡишй, забѡрѡвио сам (Кон); бѡгами тѡ је тѡшко вѡма ѡбѡснйшй; имѡ је Йлѡс јѡдан Кѡртовйшй кѡт се пѡчѡло рѡшйѡвѡишй; тй тѡ йрйѡишй нѡ мош, тй идѡш по мусл'ихѡнѡ, мйрйш ѡѡде кѡ се свѡхѡ, тй тѡ нѡј йрйѡишй; бѡгами тѡ га уфѡишйшй Тѡрекарци; вѡлѡ нйт би трѡбѡла ни[т] ху га узѡишй; немѡ, снѡхо, йрѡишй, дѡнас тѡрнйк; шѡти немѡ тол'йкѡ се смйѡишй; нйкат забѡрѡвишй нѡху кѡт ме нйѡеси дѡла да се смйѡѡм; јѡ ху те зѡишй тел'ѡфѡном; тй ћеш ни је узѡишй; дѡ ми, нѡху ти узѡишй пѡшку; овѡ трѡбѡ нѡјурйшй, енѡ ми неѡкѡпѡна тудйѡер шѡтѡ; ѡтиди нѡхй стѡтгину деце у ѡбл'нйцу, ѡко мѡгнѡш ѡдѡишй кѡе, кѡје је кѡје, јѡ да скйнѡм глѡву; сѡ[д] ху ти јѡ йрйѡишй; тѡмо су у мѡгѡцйн, нѡка, јѡ ху дѡнйѡишй (Ле); мѡжда ће ме ѡбл'ѡишй јѡш вйшѡ; вѡлѡ ћете йѡишйшй нѡшто пѡ да се ѡтрѡјѡмо свй, нек идѡ у врѡга; ѡбѡга ми сам ѡзѡ сѡме нѡјѡлѡе што је мѡгло бйшй; тѡ-ѡ нѡјл'ѡпшѡ гѡзѡа што мѡже бйшй;

жѣне су тѣмо одвојене и ви́рѣл'е ђе би мѡгл'е ко́га *ви́деӣ* (Ли); мѡгла би ви *ка́заӣ*; ѡни тѣ те сѣт *узѣӣ* у кѡла да те повѣдѹ; сѡнке онѣ вѣл'кѣ, *наи́рѣвӣ*; ми́сл'ила сам штѣ *ће бӣӣ* сѣ мнѡм нѡвине *ће и́исаӣ*; љѹди ни́есу смѣл'и *ѡӣ* девојку, ни сѣт не смй̄јѹ, што нѣће *и́ӣӣӣ* жѣне; тй̄ нѣга ко *ћѣкаш*, тй̄ сѣмо са њим не мѡжеш *завр̄ишӣ* рѣзговѡр; мѡга ти хѣка је немѡ *разг̄раӣ* (Ме); јѣ кад би се потпй̄сѡ, тѡ свѣчӣӣ рѹкопй̄с сам јѣ мѡгѡ *кои́раӣ*; мѡгу ви *наб̄ѡвӣ* кол'ко ви трѣбѣ; ѡдавл'ѣн педесѣт љѹдй̄, шѣсѣт, кѡл'ко, богами *ћу л̄ѣгаӣ*; мѣне можда нѣће *и́рѣбаӣ*; ако ме пѣнѣ о ѹљу, ни́есам учй̄о, сй̄гѹрно *ћу изг̄ѹбӣӣ* гѡдину; пѣ тогѣ срѣма мѡга, тѡ ни́кад не мѡгу *забор̄ѡвӣ* (Ми); ѣво ти овѡ, лѣкшѣ *ћеш сѣдеӣ*; ѡдабрѣнӣ љѹди, ѡни се пошѣљѹ, нѣкй̄ ко́ӣма се не мѡже *ѡѡбӣӣ* да се не помй̄риш (На); хоћеш л'и *рѡѡӣӣ*?; знѣла сам тѡ, тѡ је лѣко *и́рѡвӣ* (Ост); на зѣмљу нацр̄тѣ, й̄мѣ, не умй̄ѣм ти *ка́заӣ*; ѣво ти, са[д] *ћу ти јѣ нацр̄-ӣӣ*; да јѡј помѡгнѣ сѹдове *ѡй̄раӣ*; трѣбѣло би му *и́исаӣ* да нѣ би га спѣсӣо; нѣгѣ *ћу ти га и́ока́заӣ*; *ѹѡаӣ се* от ѡвѣка за дрѹгиѣм и да на́ђѣ некѹ срѣћу (Па); посл'ѣн по-лѣко се пѡчѣло *раѡӣӣ*, *ѡраӣ*, овѡ онѡ, док је дѡшло до л'ѣба; јѣ у Перѡше не долѣзй̄м што се нѣћеш тй̄ *зай̄ѡсл'ӣӣ*; мѡгѡ сам *уи́лаћиваӣ*; пѣре не мѡрѹ да седѹ, тѡ је ца́ба *и́ри́чаӣ*; нѣ знѣм ко ми рѣче мѡре ти *и́регѡреӣ*; мусл'имѣнӣ тѣ дѡста *и́рѡвӣ* нѣзгѡду (Пе); немѡ ме ни *гл'ѣѡаӣ*; вѣлѣ *ћу ти јѣ ка́заӣ*: снй̄ѣк је би́ѣл, нѡ је снй̄ѣк; сѣ[д] тѣ се *и́освѡѡӣ*; цумбѹсй̄ше и хѣјт сѣт у нешто шѹпѣ, ни́ти знѣм хоћу л' *се зай̄ѡл'ӣӣ*; е тѡ ти мѡгу од мѣне *и́ри́чаӣ*; не смй̄јѹ да ме пѹшћѹ хотѣ ме ѡни *ои́ѣӣ* (Пл); да ни́ѣ водѣ, не би *се мѡгѡ окрѣћаӣ* воденичкй̄ кѣмѣн; ко бѣцӣ на дѣснѹ, дѡбра *ће бӣӣ* гѡдина; кат *ћу ти и́лѡӣӣ*? (По); нѣ мош га *си́асӣӣ* да ти је хиљѣч од смр̄ти; немѡ ви́шѣ *долѣзӣӣ*; нѣ мош *узѣӣ* да ти је хиљѣч от смр̄ти; док си у војску, овѡ *ће ти вѣљаӣ*; јѣ тѡ ни́шта нѣ знѣм зѣ шта *ће ми тѡ вѣљаӣ*, кѣко *ће ми тѡ вѣљаӣ*, ни́шта јѣ не замй̄шлѣм дѣлѣ; й̄мѣ тиѣ слѹчајѣвѣ рѣзниѣ, нѣ трѣбѣ ни *и́ри́чаӣ*; вѣлѣ јѣ и *и́рѹжӣӣ* не мѡгу, не мѡгу да мр̄днѣм; Артѣнију да не одвѣдосмо, ни́шта не мѡгосмо *учй̄неӣ* (Пр); не вѣлѣ кат ти пѣнѣ нѣ ом за мѣсо што нѣј *ка́заӣ*, да тѡ по'ѣдѣш, детѣту испѣдѣ понѣшто; секй̄ру не вѣлѣ *и́рѡжӣӣ* у махѣлу; ни́како са жй̄цѣ да се обѹчѣ што га нѣће сѹнце пѡново *огр̄й̄јаӣ*; пѹна *ће се наи́ѹнӣӣ* гњй̄дѣ (Пру); млѡго јѣда сам ви́ђѣла, кад би стѣла *и́ри́чаӣ*; немѡј ни́кат *кѹӣӣӣ* да порѣвнӣш пѣт кй̄лѣ (Ру); дѡста се-е тѡ гл'ѣдѣло рани́ѣ код нѣс, ако је жѣнско не трѣбѣ га ни́где *и́ѡслаӣ*, дѡста су бй̄ла жѣнска дѣца угрѡжена (Са); оћу д[а] [ид]ѣм у Смѣлѹћу пѣ *ћемо се догѡворӣӣ*; у дѣвет кад л'ѣгнѣш, тѣшко је ствѣрно *издр̄жаӣ* до сѹтра; ѣво ти кѣхва, сѣди, јѣ *ћу тѡ свѣ завр̄ишӣ*; ѣ бѡга ми јѣ тѣбе познѣѣм и кат *ћу умй̄раӣ* *ћу те и́ознѣваӣ*; мѡгу л' јѣ нешто *и́ӣӣӣ*?; пѣ јѣ ти не мѡгу гѡдине *смѣњӣӣ* (См); ал' да ве повѣдѣм пѣ *ћу се врѡӣӣӣ*; тѡ јѣ не пѣнтй̄м, Мй̄ловѣн *ће тѡ знѣӣ*; јѣ ни́есам бй̄о тй̄ѣсно да л' *ће ѡна мѣне узѣӣ* и да л' *ћу се јѣ њѡј сви́деӣ*, јѣ би ишѡ јѣ њѹ да ви́дй̄м (Ст); четй̄ри гѡдине дѣнѣ ти је бй̄ло тѣшко *жи́вѣӣ* ѡђѣ; мй̄ смо се пѡсл'ѣ пѡчѣл'и *брѡнӣӣ* и у томѣ проузрѡковѡ рѣт; кад би јѣ стѣло тѡ *и́ри́чаӣ* у дѣтѣлѣ (Прћ); знѣм *ћѣ Грубѣтиѣ*, сѣмо нѣ би умѣо *ои́исаӣ*; тѣд је бй̄ло пробл'ѣм *кѹ-ӣӣӣ* једне панталѡне, а нѣ дрѹгѡ нѣшто; ѣто, сѣт нѣ мош *ви́деӣ* да је пѡсијѣто двѣс кй̄лѣ пшеницѣ у нѣчијѹ њй̄ву; којй̄ је тѡ пробл'ѣм *кѹӣӣӣ*, не дй̄рѣ га ни́шта; мѡш *крй̄ӣӣковаӣ* ко́га ѡћеш; прй̄ѣтй̄ му тѣмо да *ће му и́ѡбӣӣ* порѡдицу; й̄мѣ хи стѣриѣјѣ јѡш, немѡ се *и́лѡӣӣӣ* (Рај); ѡн стѣсѡ, јѣ стѣсѣла, н-умй̄ѣм ти *и́ри́чаӣ*, немѡ ми *и́ри́-*

чаӣ; не море себе медѣт уч̄инеӣ, а нѣ мене; ђпѣт наѣам се да тѣ ме гл'ѣдаӣ; мѣфтач кѡ ће не ӣослушаӣ нѣшто; немѡ намирѣваӣ; нису тѡ мал'ѣ године, нѣе и лако ӣребрѡјаӣ; пѡ помисл'им амѡн нѣко да је мѣфтачан кѡко л'и би мѡгѡ жӣвечӣ; валѡ да порѡстѣ дѣца пѡ ћемо се одмѡриӣ (Со); што је л'ӣепо, нѣј ми вѣроваӣ; дѡ л' љу до- жӣвечӣ сѡмо да се наспѡвѡм; за снагу се нѣ мош вѣра̄ишӣ, за ца̄к си се мѡгѡ вѣра̄ишӣ; кѡсно се корѣта пѡчѣла куй̄ѡваӣ за кѣпање; тѡ ти не мѡгу ни кѡзаӣ, у виѡу кѡ некѣ крѣденац мал'и; затѡ сам јѡ реко бѣо да л' љу дожӣвечӣ сѡл' да се наспѡвѡм; јѡ љу ӣрӣчаӣ, а ви пѣшите; фѣйждер да се прѣво донѣсѣ фѣйждер, јѡ нѡсӣӣ мѣсо ис Пазѡра у мѡју кѣћу не мѡгу; те пѡсл'ѣ јѡ пѡчнѣм и мѣсо куй̄ѡваӣ у Позѡр (Трн); тѣ ће ви тѡ нѡјболѣ ис̄ирӣчаӣ; ако ћѣднѣ ӣрӣчаӣ; бес жѣна се жӣвечӣ не море; немѡј тѣ мѣсл'ӣӣ; пошѡ сам ти ӣрӣчаӣ; ѡн би ѣмрѡ, ѡн ти нѣ би смѡ узѣӣ пѡрче л'ѣба; попрѣчај тѣ нѣшто пѡ љу ти јѡ ӣо̄ирӣчаӣ за јѣдну дрѣгѣ стѡвѡр (Цв); немѡ ни долѡзӣӣ кад нѣ мош; дѡ тѣ тѣ ча̄ше пѡ ће Зѡрица с̄ӣаӣ; немѡ заӣвѡраӣ (Шав); нѡјболѣ ће им ӣрӣчаӣ ѐгњен Јѣлић (Бољ); нѣће ѡн на̄ма узѣӣ крѡву испред овол'ӣке децѣ (Бољ); ада, немѡте се ни изѡваӣ; кад ѣмѡш шта вӣћечӣ (Бу); шта гѡд да пѣшѣш, ӣогрѣшӣӣ нѣћеш; нѣсам се мѡгѡ оӣкачӣӣ (Бу); мѡш узѣӣ кѣло кѡхвѣ; мѡрѡл'и смо кѣӣӣӣ ћѣфине и дѡску онѣ; не мѡгу ӣогѡдӣӣ, гѡспођо; ѣ мѡгло би се ӣревѡрӣӣ; разумѣѣш, у онѣ за̄едницу у онѣ кѣћу, трѣба тол'ӣкѣ стѡку вѣдѣӣ; ѣ пѡ, вило, докл'ѣн гѡј не пѣташ родѣтеле̄а, нѣ мош б̄ӣӣ дѡбра; ѣ ѡн ће ти ӣрӣчаӣ; сѡмо је тѡ Тѡмо згѡдан чѡвек, ѡн ће ти свѣ оӣрӣчаӣ о томѣ ср̄пскѡм; јѡнови се ткѡл'и овакѡ ал'и да ѣмѡ гѡре, не умѣѣм ти ӣрӣчаӣ, свѣ да ѣмѡ овакѡ рѣсѣ овѣдѡ; они би ми искѡл'и да нѣ мош однӣ'ечӣ; ѡн је мѡрѡ тѡӣла̄ӣӣӣ; ако не бѣднѣ Тѡмо, Дрѡгољѣп, и ѡн зна ӣрӣчаӣ и ѡн је старѣӣ чѡвек; јѡ сам мѡје здравље прѣтѣрио, бѡг зна шта ће б̄ӣӣ на посл'ѣтку; такѡ, Тѡмо и Дрѡгољѣп, којѣга гѡј наћѣш ѡни ће ти оӣрӣчаӣ (Врс); немѡ се ӣла̄ишӣ, ѡн је жӣв, сѡмо га пѡћерал'и за Пазѡр; сѡд за Сѣницу тѡмо се вѣра̄аӣ нѣћете (Гр); овѡ ће ви мало бѡлѣ ис̄ирӣчаӣ о старѣӣем; ѣмѡ старѡ послѡвица, кажѣ: „Кѡг не дѡш умрѣ'ечӣ, тѡ ти посл'ѣ не дѡжӣвечӣ“; нѣе лако овѡ сачѣваӣ овѡде (Др); кажѣ: „Вѡр се“, сѣну, „не превѡр се, нѡћас ће те ӣревѡрӣӣ, сѣтра ће те ӣрекѡрӣӣ“; тѡ нарот трѣба двѡрѣӣ; узѣ- ма нарот, свѣ хим трѣба набѡвӣӣ, свѣ хим трѣба уӣӣӣраӣ; нѣе лако бѣло прѣе жӣвечӣ (Ду); посѡвѣтѣј га, бѡк ће те чѣваӣ; нѣ би ти мѡгѡ набрѡјӣӣ; ѡна ће ти свѣ ӣо̄ирӣчаӣ; мѡрете свѣра̄ишӣ код нѣга (Ју); тѡ по цӣѣлу нѡћ ѣдѣ камиѡни, да не смѣѣш зѡсӣаӣ; ѡће б̄ӣӣ, нѣће б̄ӣӣ; нѣћеш зна̄и да ти и нѣма; ѣ, шта те бѣига, тѣ тѡ вӣћечӣ нѣћеш; докл'ѣ ти тра̄ѣ у регѡл и у витѣрѣни шѡлѡ, ѡна ће ти ӣӣӣ кѡфу и турѡће и на гѡмѣлу; а тѣ шта ћеш рѡдӣӣ?; тѡ се нѣе гл'ѣдѡло дѡ л' ћеш тѣ ћѣтѣту ис̄ӣѣраӣ ѡчи, нѡ дѡ л' ћеш одгнѡӣ свѡ говѣда да се обаѡдѡјѣ; слѡћѣ ћете с̄ӣаваӣ; нѣе лако фа- култѣт завѣрӣӣ; кѡ зна дѡ л' ћемо се вишѣ вӣћечӣ (Ка); трѣбал'и сте се јѡвӣӣ; да јѡ кѡжѣм прѣво Гѡрану за шта су ѡне дѡшл'е, пѡ ће ѡн об̄јаснӣӣ; кѡко су га цѣнил'и, тѡ вѣроваӣ нѣћете; немѡ се, Л'ѣпшо сѣкѣраӣ; не дѡдоше чѣӣ (Коз); ѣѣ Јѡблѡн, ѡн ће ви кѡзаӣ; тѣшко је тѡ одр̄жаӣ да се чѣвѡ чѡвек (Баг); лако ћемо му ӣѣрӣӣ кѡфу; немѡте рѡдӣӣ мнѡго ѡнѡ преко нѡћи; ѣво ѣмѡ, сѡт ће ти с̄ӣаӣ Зѡрица; не мѡрете ӣо- тӣѣраӣ; имѡ би дѡнима за Ивѡна ӣрӣчаӣ; дѡ л' мѡш ус̄ӣѣӣ тѡ?; мѣслиш да мѡш ус̄ӣѣӣ?; ѡна ће тѡ ӣӣчѣӣӣ кѡ нѣшта; мѡгла сам овѡј жѣни јѣдну гѡјбу ӣрѡдаӣ (Бал);

нѣ би дал'и на пѣтак *изни'еи* смѣће ис кѹћѣ (Боб); нѣћеш ми *вѣроваи*; ми јој се нѣкат *оду'жи* не мѣжемо (Боб); са[д] ћу ја *видеи* да л' је ђн тѹ; хажмо ми дѡл'е пѣ ћемо га *саћѣкаи*; ѡко из главѣ да му затрѣжиш, тѣ ти нѣће *жѡл'и*; тѡ ти не умй'ѣм *казаи*; свѣ ће ти ђн *исѣри'каи*; и вишка ће ти ђн *исѣри'каи*; да се закѹнѣ алаху ћелешану да нѣће чѡвек *лѡгаи* и да нѣће кѡме шѣр *учи'неи* (Бот); овѣ ће ти *узѣи* пѣре; са[т] ћу ти *ио-казаи*; те ђн рѣче мѡрѣте ме *чѣкаи* (Брћ); пѣ ћемо тѡ дрѹгй дан *узѣи*; почѣ ти *ѣри'чѣи* (В Лок); немѡте му *ѣуи'каи* вѣл'ику вѡду оће *се узѣиши*; нѣће овѣ *ионав'ѣи*; свѣкй трн сам л' ивѡднй мѡгѡсй'р'ѣѣи ногѡм, тѡл'кѡ се йшло бѡсо; ниси мѡгѡкѹиши опѡнке; мил'йна бйло *иогл'ѣдаи*младицу кад жњѣ; сѣт ћу вам *ѣри'чѣи* кой су прѣзньици; не врѣдй'лѡгаи; са[д] ће ђн *донй'еи*; ако ти трѣбѣ, јѣдно ћу ти *иоклѡни*; вѡла ћу ти ја *казаи* бес кошѹљѣ (Из); кѡ зна ѣ ми тй мѡш *ѣрѣбаи* и ѣѣ мѡгу ја тѣбе *ѣрѣбаи*; интересѣтно је *зѣи'саи*; свѡдба је изгл'ѣдѡла лѡше, мѡш *най'саи* нѣгатйвно; ми ћемо шкѡлу *сй'ѡви* у Грубетйће гѡре; хоћеш л'и *вѣроваи*?; о л' *вѣроваи* нйшта сѡд нѣмѣ; бѡлѣ је *жй'вѣи* мѡло и *ѣрожй'вѣи* девојкѡлук; рй'ѣтко си мѡгѡ *чѹи* да је побѣгла; мйсл'йм да ѡде ймѣ једна жѣна да ће *знаи*; нѣшто ћеш и од нѣга *чѹи*; ѡна ти мѡре понѣшто *ѣри'чѣи*; нйко ми нѣће тѡ *илѡиши* (Леч); по снйјегу *гѡзи* дѡл'е; вѣрѹј тй да су ми помѡгл'и пѣ ти *казаи* не мѡгу; пѣ *идклаи* му стѡку, ѡвце; дрѹгй пѹт ћу ја *ѣри-ѣѡзи'се*, ја ћу пѹшкѡм; ми ћемо свйѡде *сй'рѡдаи* (Лу); на срѣт пѹта л'ѣгни нйко те *ѣробѹди* нѣће ако нѣшто ниси напрѡвио; трѣбѣ *сй'рѣми* сй'ѣно (Не); трѣбѣ *иома'гаи* нѡрот; сѡд је млѡго тѣшко *сѹди* и женѡма и дѣци и свѣ; ја се нйкат нѣћу *врѡиши*; код нѣга ћеш *ѡѡи* да се нйђе не крпѡш; ђн ће *зѡвнуи* овѣ старй'ѣ лѹде; запйши и нѣко ће ти *казаи*; сѣт ће мѡрай за нѣкѹ гѡдину да тражѹ некѹ локацију (Нет); ѡни су пѡчѣл'и *грѡди* кѹћу; код нѣ мѡш *сврѡиши* тѡмо; сѣт ћу ви ја *казаи* (Ос); нй'еси ме мѡгѡ *най'ѣрай* да жй'вйм са њѡм за жйву главу; трѣбѣ овѡ *зѡсй'ѡви*; мѡрѣ се некѡ дрѹгѡ врѣме *ћѣкаи*; ѡћете л' не *ѣуи'ши* у кѹћу? (Пож).

II.2.1.3. Након губљења крајњег *-и* код глагола који се завршавају на *-си* финални експлозивни сугласник ишчезава, „што је у складу са ограничењем које се тиче немогућности реализовања групе *-си* у финалној позицији уопште у највећем броју случајева (*ѡс*, *крс*, *мѡс* и сл.)“ (Вељовић 2019б: 28):

поглѣда кѡко бубњй овѣ пѹстй шпѡрет, дѹшу ће ми *идјес*; ѡхлади ти се тѡ, мѡгла си *јѣс* (Бал); ви ћете *озѣис* такѡ, ѡде прѡмаха вѣл'ика; нѣка ће *идјес*; ѡна ће *исѣрѣс* (Бот); да те сечѣмо тѡм йстѡм тѡм границѡм ѣ су те ѡни сѣкл'и, стѡра жѣна, тѡ нѣће *зѡрѡс*, не смй'ѣмо (Ка); ѡвде је млѡго тѣшко бйло *ѣвес* нѡрот у цивил'изѡцију (Нет); тѣбе ћу ја сѣт *идвес* ѡде и кѡзѡћу ти (Ос); оћете *озѣис*, трѣбѡл'и сте у кѹћу да уйђете (Трн); ал'и лѡпѡва ће ти га *ѡдвес* кѡмшија (Цв); јѣло јој се, а кажѹ не вѡлѡ *ѣкрас* трѹдна жѣна (Шав); ако ће *ѣкрас*; нѣ мош је *иомѹс* (Вр); *ѣкрас* и оплѡчкат и опсѡват (Кн); по шѣсѣт овѡѡѡ, по дѣсетѡро гѡвѣдй, тѡ трѣбѣ тѣ крѡве *идмус* и учи'њет чѡре (Го); тѡ нѣ мош *најес*, тѡ нѣ мош да најѣдѣш (Дел); тй на врѡнца, немѡ да га окрѣћеш ни л'ѣвѡ ни дѣснѡ, ђн ће те *идвес* (Ле); *исѣл'ес*; пѣ твѡје не мѡре нйко *ѣкрас*, тй нѣј туђе и не да му се да украдѣ (Пр); не смй'ѣ мѡјка и ѡтац да гѹкнѣ от тога сйна, мѡрѣ му *ѡбрес* пѣре да ће зѣмљу *грис*

(Ст); да ми он мене каже да ја не смијем *јес* слатко, слано и масно (Ли); ја ви оно што знадем, ја ћу ви исприћат и *идвес* ве ту на ту воду (Ру).

На основу расположиве дијалекатске литературе, закључујемо да је појава испадања финалног сугласника, након које долази до упрошћавања финалне групе *-сии* забележена и у осталим говорима зетско-сјеничког дијалекта – у Враки (Петровић 1973: 213), Бјелопавлићима (Ђупић 1977: 89), Паштровићима и Васојевићима, где се „глаголи на *-ии* чија се инфинитивна основа завршава на *-с* редовно јављају без инфинитивног завршетка *-ии* (*оипрѣс, рѣс*).“ (СТИЈОВИЋ 2007а: 200). И у поибарским говорима финално *-ии* отпада иза дентала у глаголима типа *ипрѣс, идѣс, мѣс, рѣс* (БОЖОВИЋ 2008: 80). Са нашим закључцима слаже се и дијалекатски материјал изложен у студији Д. Барјактаревевића, који редовно бележи облике *сѣс, рѣс, срѣс* и сл. у новопазарско-сјеничким говорима (Барјактаревић 1966: 54). Упрошћавање финалне сугласничке групе након испадања финалног вокала јавља се и у моравичким и горњостуденичким говорима (НИКОЛИЋ 2001: 214), у трстеничком (ЈОВИЋ 1968: 152) и севернометохијском говору (БУКУМИРИЋ 2003: 269), потом у говору Колашина (ПИЖУРИЦА 1981: 154) и Каменара (ВУЈАДИНОВИЋ 2007: 89).

Р. СТИЈОВИЋ је у говору Горњих Васојевића унутар категорије глагола на *-сии* забележила и примере са финалним *-з*: Ја ћу *идмуз* крѣве; Ол *огриз* јабуку већ једном? (СТИЈОВИЋ 2007: 186). Како смо током ранијих истраживања закључили, „такви примери могу се пронаћи и у нашој грађи (ја ћу *идвез* ве ту (Ру)), али их не издвајамо имајући у виду да је посредни појава условљена искључиво фонетским окружењем, тј. реч је о озвучавању финалног безвучног сугласника у сандхију, испред сонанта или звучног консонанта, које се јавља независно од врсте речи (*даназ* нѣмѣм и сл.)“ (ВЕЉОВИЋ 2019б: 28).

II.2.1.4. Глаголи на *-ћи* такође се јављају без финалног вокала:

како ћу *рѣћ*; мѣгу ти *рѣћ* и да ти је дѣбра кѣфа да попиѣш понѣкат (Кл); отиди до курира, ако му не дѣш, не дѣ ти *уић* у канцеларију, свѣ лопѣвлук, ада нѣмѣ за шта ниѣ; свѣ живѣ, радник и домаћин што не мѣре да постојѣ, а трѣба *наћ* дѣбру ђевѣјку (Кн); ѣ богоми дѣ л’имѣ ѣсвалт до Барѣ тѣ ти нѣ би знаѣ тѣчно *рѣћ*, трѣбѣло би да имѣ (Тр); ми смо те шћѣл’и и *иовѣћ*; ти ништа нѣмѣ *рѣћ* Везири, *рѣј* ће пѣсѣн (Го); како ћу *оуић*; није се мѣгло ни *ић* за Пазѣр, сѣди кѣћи; ко сазнадем ја тѣчно кѣ зна свѣ, *рѣћ*[ћ]у ти (Гу); тѣ је л’ѣшпѣ *обућ* нѣ сѣт овѣ кошѣље што се обукују; одиву је најсѣвапнијѣ *обућ* (Дел); сѣмо ти мѣгу *рѣћ*, дѣнас и нѣкат што је бѣло, пријѣн стѣ гѣдѣна, тѣ је неупорѣдљиво; да видѣмо штѣ тѣ *рѣћ* за тѣ људѣ (Ков); дѣна ће *узић*; сѣмо ти мѣгу *рѣћ* да је здравѣјијѣ нѣрот бѣо (Ли); он ће *ић*; штѣ ће он да ти прићѣ кат он ништа не ћујѣ шта ћѣш му *рѣћ*; мѣгу ти *рѣћ* л’иѣпа бѣше (На); такѣ му бѣло ондѣ ђе су га спѣшћил’и, тѣ му мѣгу *рѣћ*; ја нѣ би мѣгла *оуић*, бол’у ме нѣге (Ост); штѣ ће

обућ; први пут, ама ни *додиаћ* (Са); у планину човек не смје *оџић* без оружа (См); ни *додиаћ*; ко ће *џрић* да тражи л'еба? (См); ево горе сат кат хеш *оџић* код Милована (Ст); треба *рех* да сам добро; није имало пекара приватна да хл'еп продае се, само шта однесеш то хеш *џсић* (Рај); немодућ; по нди не би смела сама *оџић*; ако могу да ви помогнем, ја ћу ви *џмоћ* (Трн); треба *оџић*; е богами није се могло ни код Србоба ни код мусл'имана с девојком лако *џрић*; то ти могу *рех* све, косило се, рајило се (Цв); до Радомирове кунџе има мусл'имана, можете *оџић* (Шав); ни *џрић* ни *дох*; не можете *наћ*, тешко старија тија да има обавоје (Врс); хџа кажџе није грехота у нди *сећ* нџкте; купат децу, чџстит себе (Дуј); немодусећ, алџа ти (За); валџа ћу *оџић* па да ћу девети дан; кад те се *дић*; он ће *оџић*; она ти неће *заћ* ни у њиву ни у штџлу, бџже сачува (Ка); шећер ћу ја *наћ*, нека шећера; не знам ни ка[д] ћете ви да доћете ни да л' ћете уџште *дох* (Бал); то ти не би знала *рех* затџ што нијесам бџе порџсла (Леч); који ће ми *дох* пџсл'е на таџир; оће вџк *дох* (Лу); не можете са ов'јем кџл' има одџвде *изџ* (Не); ја ћу ви то *џмоћ* ал' да увџдете децу и овџе жџне у сџбу (Нет); неће ни *џрић*; жџна она му раји у, овџмо, како ћу *рех*, у Општињу; бџже, реко, све шта мџже *наћ*; како ћу *рех*, како ћете *сић* дџл'е што она има ова мџс па дџл'е трџи мџс; унџчица она ће веровџтно *дох* сџт мџло овџмо на џдмор неџи дан; да л' ћете се ви *снаћ*? (Ос); ја нећу на тџ сџдницу *дох*; није мџгџ да џде што неће се *џрећ* имања; кџл'ко би хџџо да заврши овџ што је заџоћео, све се плашџи неће *мџћ* (Пож).

Преглед ситуације у погледу инфинитивних наставака у говорима зетско-сјеничког дијалекта показује да је стање на читавом терену релативно уједначено. Инфинитив са крајњим-и је или непознат или се јавља сасвим спорадично. За зетско-сјенички дијалекат П. Ивић констатује: „инфинитив је увек без -и“ (Ивић 2001: 218). Са тиме се слаже стање у говорима Враке (Петровић 1973: 213), Бјелопавлића (Ћупић 1977: 89), Зете (Ћупић 1977а: 279) и Васојевића (СТИЈОВИЋ 2007: 199), док се у говору Црмнице глаголи на -ћи неретко бележе и са очуваним финалним -и (Милетић 1940: 452). У суседним говорима косовско-ресавског дијалекта – севернометохијском (Букумирић 2003: 269), трстеничком (Јовић 1968: 152), ресавском (Пецо и Милановић 1968: 346) и левачком (Симић 1972: 383) – обичан је такође инфинитив без финалног -и. У говорима шумадијско-војвођанског дијалекта – сремском (Николић 1964: 318); мачванском (Николић 1966: 221); у мањој мери у говору централне Шумадије (Реметић 1985: 300) – бележене су форме са ишчезлим финалним вокалом. Сасвим спорадично краћи облици јављају се и у банатским говорима, и то углавном у Потисју (Ивић и др. 1997: 190). С друге стране, у колубарском говору (Николић 1969: 51; Радовановић 2006: 294) присутне су само форме са очуваним крајњим -и. У говору Раче инфинитив је готово потпуно ишчезао, али се на основу неколико забележених примера уочава да су у употреби дуже форме (Павловић 1982: 55). У источној Шумадији присутне су и краће и дуже форме, уз благу превласт првих

(Бошњаковић 2012: 220). У говорима херцеговачко-крајишког дијалекта – Драгачево (Ђукановић 1995: 147) и србијанско Полимље (Николић 1991: 472) – апсолутно доминирају дуже форме. У источној и централној Херцеговини равноправно се употребљавају дужи и краћи ликови (Пецо 2007: 237), док су говору Конавала (Кашић 1995: 332–333), Колашина (Пижурица 1981: 154), Пиве и Дробњака (Вујовић 1938/39: 72) и Каменара (Вујадиновић 2007: 88) у чешћој употреби краћи облици.

Губитком експлозивне компоненте, условљеном крајњим положајем у речи, *-ћ* се у облицима инфинитива често изједначаје са *-ј*²⁵:

đoj ће то време кат ћеш мórат да запостáвйш (Бал); то се йшло дрáгē вџлѣ, ко ће гџ *рѣј* дрџкчѣ, грѣшй; за време Тйта нй'е мѳрѳ нйкѳ да идѣ, ако ће нѣко *рѣј*, нй'е му рѣáлно; у Србију ймá дѳбријá људй, ко ће гџ *рѣј* да нѣмá дѳбријá, ѳн грѣшй дебѣло (Ју); *рѣј* ћу јá Дѳбрѳсáву, *đoj* ће ѳн на трпѣзу пá ћу му *рѣј* (Ка); тй ћеш *đoj* да мѳл'йш; ѳн нѳћас нѣће мѳј *đoj* на терáвй'е; тй четйри дáна, пѣтй ћеш *đoj* (Нет); и сáт кад би ти прйчѳ, *рѣј* ћеш лáжѣ овá стáрй; мѳгѳ си *нáј* сйра, кáјмáка, ѳнѳ је сáт тѣшко *нáј* и сйра и кáјмáка, сáт нѳсѳ, продáјѳ за тá јáднй дйнáр (Цв); сáт ће ми *đoj* дѣца, свѣ ћу ве кáзат (Шав); јá вѣруем, у двáдес сѣлá нѣћеш *нáј* четрѣс дѣвѳјáкá; тако ми бѳга йспрáвно ти не умй'ѣм *рѣј*, трѣбá једно двáес; нй'есу ми га Срби убйл'и, мусл'имáнй су ми га убйл'и и не мѳгасмо га *нáј* ни мртва ни жйва (Врс); кáт ће те ни *đoj* нѣће? (Др); кѳ свѳм дѣтѣту ће ти ѳн *рѣј* (За); ўзми ме на крйло и помйлѳј ме по кѳси, ако бйднѣ áнђел, мѣлѣ, ѳн ће *йѳбеј*, нѣће гл'ѣдат (Кл); лáко, ћѣцо, нй'е ни *нáј* дѳбру жѣну и чѳѣка, и јѣдно и дрѳгѳ; мѣсѣц дáнá је бйла, нй'е је ѳн пйтѳ кáт ћеш *đoj* (Тр); нѣће *đoj* овá трй дáна да ўзмѣ врнйку (Уг); пá знáш штá, мѳгу ти *рѣј*, трй мѣтра стојáше кѳстѳр; нѣшто ће се *нáј* у овол'йкѣ грѳбове; *нáј* ће се нѣкй, нѣшто мѳрá да посто'й тáмо (Уг); вѣлá *рѣј* да ће бйт дѳбро; ѳна ће *йѳј* сá мѳмѳ да је вѳдйм кѳћи; ако ти трѣбá, *нáј* ћемо нѣшто; а сáт *нáј* ће жѣна ми, сáт ћу јá ѳѳјзи кáзат (Бо); *đoj* ће ѳн за петнáес дáнá; слѳўшá овáмо, ймá пѣдесѣт људй нáоружáто, кѳћу тѣ ти *дйј* (Бр); вáлá ћу ти *рѣј* за трѳдну жѣну; тй знáди твѳе ка[д] ћеш *đoj* за кáзáнскѳ; áјде да изáћѣм, *рѣј* ће ѣ; слáбо ће ти кѳ *рѣј* рй'ѣч, (Вру); а имáло је жѣнá и сáд *нáј* ћеш ко[д] децѣ вáшку (Гл); ѳндá мѳш *đoj*; отйшла ѳнáмо код Шабáновијá, сá[д] ће *đoj*; ѳна ће отйс нѣће *đoj* да му помѳгнѣ; немѳ да ѳдѣ ѳна у пѣтак у Рожáе, јер пѳсл'ѣ ѳни тѣ *đoj* тѳ, кѳ знá ка[д] ће ѳна *đoj*; áј јá ћу тѣбе *йѳмој*, помѳгни тй мѣне; у четвртáк тѣ ѳдмá *đoj* овáмо; бáбá Јѳло, јá сам Зѣнифйна снáха, мѳгу л' *йрѳј* овудá?; што ми нѣће *йўј* овá жѳчнá кѣса, пá да се урачáтѳ свй од мѣне (Го); сѳтра ћу *йрѳј* крос Пљѣвље (Гло); хáј ти ўзми кљѳсе, *нáј* ћемо ми пáре до тáмо (Бер); јá верујѣм по Бáјрáму овомѣ, ил' и тѣ прй'ѣн Бáјрáма да идѳ на бáбине, пá тѣ *đoj* да ме ўзмѳ; у кѳй дáн ћемо *đoj*? (Жи); кат ће *đoj*? (Жу); жѣна нй'е имáла тáпѳт глáса, тй нй'еси смѣла *рѣј* нѣћу за мйлѳ мáјку (Ков); хотѣ мйсл'ѣт бѳк знá штá-е, ал' брѳжѣ тѣ *đoj* (Кон); тй ако ўзмѣш нѳ, тй ни мѣсѣц дáнá са ѳѳм нѣ мош *йрѳј*; тй слѳўшá мѣне штá ћу ти јá *рѣј*; нй'е имáло такѣ порѳдйцѣ, тѳ нй'еси мѳгла

²⁵ Наведену појаву фонетске природе бележимо и у другим врстама речи (*вѣј* < *вѣћ*; *нѳј* < *нѳћ*; *йѳмѳј* < *йѳмѳћ* и сл.).

nâj ниђе; није дошò јòш, сà[д] ће *òòj*; немò јòш једамà *рèj* не дамо; не мòгу никакò *jà* *рèj* да сам бòљи һòвек, мòгу *рèj* да сам бòљи мусл'имàн, да бòље вèру'ем, ал' не мòгу *рèj* да сам бòљи һòвек од тебе (Ле); мйчи се, сèдни одмòри, *jà* зàлагàј л'èба һу *nâj* (Ли); знàш шта ћеш *рèj* (Ме); он никад нèће *йрòj* него ме поздрàви; сà[д] һу ти *рèj*; и овò ће ти овàј Идрйс *рèj*, блàго мèне (Ми); тў и тў *jà* һу *изàj*; оһете л' јòпèт негђе *òòj*? (Ост); мòрàm сàт *òòj* га га ўзмèm да плàтйм; *jà* сам мисл'èла òна нèће *òòj* ни у Тутйн, òна ће умрй'ет (Па); јòк брè, свйнà, цй'елу л'ивàду тè ми *йрèдиj* (Пе); сàт òна ће ти *йòбеj*; немò бèжат, бòк те убйò, врàтй се ка кўһи, крф ће л'èj; нè, врàһàj се, крф ће л'èj, òни хòте девòjку; òни то нòсè у кòла до кад ће *òòj* до Тутйна (По); сà[д] ће *òòj*; тò мál'й прòзорчйһи, мàнè нò онò бнденàке, сàмо кол'ко мòжеш рўку овакò *завўj* (Пр); èво ймà мл'екàра у Прўжàн, нè мош тй *nâj* л'èпшў офһàвину от Прўжнà; желўдац кà[д] ти кўпй, тй однèсèш нèшто о[д] тебе и дàдèш јòj, òна ти тàмо покўпй и ако су ти желўца, тò ће те *йрòj* (Пру); немò, мòj сйнко сèj тà кòнац, но с òбè стрàне га онò окрèһи, немò га сèһ бде, но га овàкò окрèнеш, да би тò йшло нòрмàлно (Ру); у чйтàво једно сèло мòре бйт да нè мош трòху одйjела *nâj* да позàймйш (Ке).

Наведени примери указују на напоредност употребе ликовà са финалним *-ћ* и форми у којима је дошло до измене крајњег сугласника. Како смо и раније закључили, „наш дијалекатски материјал не даје, међутим, информације о постојању правила које би регулисало избор једног односно другог облика. На читавом терену присутна је варијантност, а информатори их паралелно употребљавају и на блиском одстојању, нпр.: немò, мòj сйнко сèj тà кòнац, но с òбè стрàне га онò окрèһи, немò га сèһ бде, но га овàкò окрèнеш, да би тò йшло нòрмàлно (Ру); кàко ће се *дйj*, и како *обўћ* сàма? (По). Примећено је једино да је формално варирање код појединих глагола израженије, па се они чешће јављају у обама облицима (такви су: *рèћ* / *рèj*, *nâћ* / *nâj*, *мòћ* / *мòj*, *òòћ* / *òòj*), с тим да су ликови са *-j* код њих нешто обичнији. С друге стране, глаголи попут *йòбећ*, *йòдић*, *йрèдић*, *йòмоћ* махом чувају неизмењени крајњи сугласник, те су форме са *-j* бележене углавном у појединачним случајевима. Најзад, на основу говорног осећања, процењујемо да поједини глаголи могу имати само облике са *-ћ*. Ликове типа **йриj*, **обуj*, **дошàj*, **одреj* и сл. сматрамо сасвим необичнима. Ова претпоставка подржана је и тиме да у грађи није потврђен ни један облик ових глагола са финалним *-j*. Исто тако равноправан конкурент форми *рèћ* јесте облик *рèj*, што не важи и за префиксиране творенице, где се редовно јављају облици са *-ћ*. Форме **одреj*, **йореj*, **зареj* се и њима сличне нисмо слушали у овом говору, а и наше језичко осећање изворног говорника маркира их као стране духу овога идиома“ (Вељовић 2019б: 30).

Ликови инфинитива у којима је дошло до замене *-ћ* са *-j* обични су у Паштровићима и Васојевићима (Стијовић 2007а: 200), потом у поибарским говорима (Божовић 2008: 80). М. Божовић наводи да се глаголи *рèћ*, *йèћ* и

исцїѣћ могу чути Рибарићу и на Rogozни у облику: *рѣј, иѣј, исцїѣј* (Божовић 2002: 84). То потврђује и наша грађа из оба наведена пункта, с тим да није примећено да промена фонетског састава доводи до акценатске алтернације, како је у изложеном материјалу М. Божовића, већ је увек *рѣј, иѣј, иѣј* (уп. Вељовић 2019б: 30). У суседним моравичким и горњостуденичким говорима, међутим, ова појава није забележена (Николић 2001: 214).

П.2.1.5. Иако нема фонетских услова за појаву *-с*, глагол *ић* и његове композите, осим оних на *-ћ*, изложених у претходном одељку, аналогично према глаголима на *-сцї* могу имати и следеће варијанте, које су нешто фреквентније²⁶:

ја ћемо и Бојана, ништа ти немô *иц*; ја ћу *оцїиц* (Бал); ил' ће да упишѣ ил' ће *оцїиц* неће да ради; тѹ ћете полâко *иц* (Брћ); да ће пôбаучкѣ *иц* (Леч); тѹ ймâ двїје-три кѹће, онô посл'ѣ свѣ је ѣѣ која, није ви вајда *иц* (Ос); што га није питâла да л' ће *оцїиц* за њѣга (Рај); не мôжете ви тâмо *иц*, тô је дал'ѣко; пâ су крїл'е жѣне од нѣкијâ жѣнâ кат помѹзѹ, оће *оцїиц* нâ очи (Шав); нијеси мôгô прїјен *оцїиц*, јел' волôви су йшл' и полâко (Врс); дôбро је цркви *оцїиц* (Гр); нѣ знам да л' мôш *оцїиц* са кôл'има (За); мôжемо *оцїиц*; мôрам *иц* за Сенйцу да примим инфѹзију; није дал'ѣко ал' тô свâки ћас *иц* не веља; пâ ћу *оцїиц* код тијâ Зорнићâ да и посѣтим (Кл); ако наћѣш некô злô, никат напри'ет нѣ мош *иц* пâ бôк, пâ бôк; гôрѣ је *оцїиц* чоѣку нâ амбâр (Кн); не мôре дѣца у шкôлу, тâд се мôрâло *иц* (Гу); са[г] ћу *оцїиц* за Файка мотôром; ако е дâла ôбељеже, она мôрâ *иц* (Ле); кâко није бїло мил'йна бїло за стôкôм *оцїиц* (Ли); тѹ ћете *наиц* с кôл'има; што ћете *оцїиц* онâмо (Ме); ко бїднѣ сѹдбина, нâма ће *оцїиц* (По); не веља у глѹхô дôба нôћи *иц* (Пру); мôжемо гôре до Блацâ *оцїиц*; хо л' ти *иц* дôл'е? (См); сâт што нѣће по двїје гôдине три *иц* мôмак са девôкôм, он нѣће да је ѹзмѣ; свѣ ћете *иц* овијем бїјел'им мâкадâмом (Рај); ôна ће *оцїиц* нѣће дôј да му помôгнѣ (Го); ако бѹдѹ, ја ћу *оцїиц* (Ли); нѣ оставит свôје дїјете, *оцїиц* за некијем што га нѣ знаш (Па).

Код ових глагола нема замене *-ћ > -ј*.

Исто је и у говору Васојевића, где се бележи: *иц, обїц, оцїиц, сїц* (Стијовић 2007: 186), односно у поибарским говорима: *иц, изїц, оцїиц, наиц* (Божовић 2008: 80).

Глагол *изїћ* у нашој зони није обичан у лику са *-с*: ако ће *изїц* (Шар). Облик *изâћ*: не мôжете са овїјем кôл'има одâвдѣ *изâћ* (Не); има још само варијанту *изâј*: он ће *изâј* да ме вїдї (Леч); да л' смїјѣ Фѣхо *изâј*? (Бу); јâднâ мâјко, није се мôгло *изâј* (Пе).

Глагол *ић* има варијанте *ић* и *иц*: мôре се *ић*; мôжете *ић* и у сôбу, врућина тѹ (Ос); отїди до курїра, ако му не дâш, не дâ ти *ић* у канцелâрију, свѣ лопôвлук, ада нѣмâ зâ шта није (Кн); првâ ће *ић* (Ме); не мôрете *иц* од лôма (По). У грађи нема потврда за облик *иј*, мада смо мишлѣња да у говору може постојати,

²⁶ Исто наводи и Д. Барјактаревић (Барјактаревић 1966: 97).

имајући у виду да смо имали прилике да га чујемо у саставу футура првог типа: *ућемо, уће...*

II.2.1.6. Поједини глаголи, у зависности од обличких варирања унутар основе, могу имати и различите наставке у инфинитиву. Тако нпр. глагол *сѣић*, када остаје унутар I врсте, има варијанте *сѣић* и *сѣиј*:

тѣ кѡљи јагњат, ја мѡрам нѡнас кѡћи *сѣић* (Кл); брзо тѣ *сѣић* (Ме); они ће је *сѣиј* (Пе).

Облик *сѣијгнуи*, добијен продором елемента *-ну-* из глагола III врсте, јавља се само у овом облику:

нѣмā сат ал' и ѡни ће *сѣијгнуи* (Не); нѣмā којѣ ме нѣће *сѣијгнуи* да ме по-слѡшā (Ос).

Исто је и са глаголима типа *(-)мѡћ* / *(-)мѡј* и *(-)мѡгнуи*:

ми ћемо *мѡћ*; нѣће, бѡк ће *иѡмоћ* (Бу); ако мѡгу да ви помѡгнѣм, ја ћу ви *иѡмоћ* (Трн); ја ћу ви тѡ *иѡмоћ* (По); ѡн нѡнас нѣће *мѡј* (Не); ај ја ћу тѣбе *иѡмој* (Гло); мѡгѡ је *иѡмѡгнуи* (Бл); ѡн ће *иѡмѡгнуи* (Ли);

потом: *(-)мāћ* / *(-)мāј* и *(-)мāкнуй*:

тѡ ће се *мāћ* (Ке); кāјмак ће *мāј* (Уг); првā кѡћа што ћете *замāкнуй* (Рај);

(-)дѡћ / *(-)дѡј* и *(-)дѡгнуи*:

кад тѣ се *дѡћ* (Ка); кāко ће се *дѡј*, и како обѡћ сāма (По); не гарантујемо да ће се *дѡј* жива са стѡла (Кл); слѡшā овāмо, ймā педесѣт љѡди нѡоружāто, кѡћу тѣ ти *дѡј* (Бр); ѡн ће је *иѡдѡгнуи* (Ле); *(-)иѡћ* / *(-)иѡкнуй*: ада бѡга ми њѣ *доић* нѣће, док су ѡде, нѣко жѡф (Пож); ако ће је *доићкнуй* (Ле).

II.2.1.7. Глаголи на *-с* < *-сѣ* < *-сѣи* са накнадно добијеним елементом *-ну-* у основи имају облике:

пā трѣбā тѡ *срѣинуи* (Ју); првā кѡћа ће ве *срѣинуи* са л' ѡвѣ стрāнѣ (Рај); ѣ тѣ ћеш дāнас *иāнуи* у крф; Тѡрци, мѡре л' и се *сѣднуи* кѡд вāс? (Го); ѣх што се не мѡгу *срѣинуи* саш њѣм (Го); њѣму ће *иāднуи* на пāмѣт (Ме); ѡна велāше мѡжда ћу *ис-иāнуи* пā њѣ испāла (Уг); брѣга нāма да л' ће ѡн *иāнуи* (Ме); пā мѡре *иāнуи*, цѣјело у комāте (Со); сат ће ѡнѡ кѡћѣ *иāнуи* пā ће те удāвит (Пл).

II.2.1.8. Глаголи као што *судсѣи* / *осѣи* / *сасѣи* / *сасѣи* / *дāи* / *дāднуи*, *зайѣи* / *зайнуи* и сл. имају исте наставке у инфинитиву без обзира на однос основа:

тѡ је старā рѣч, зѣмља се зāкл'ѣла да нѣшта на зѣмљи не мѡре *дсѣи* кривѣно, и нѣшта (К. Бун); ја би се вол'ѣо с њѣме вѣдет, *сасѣи*; пā ја ти не мѡгу зѡром *дāи*; за пāре ти не дāм, ако ћеш цāбѣ, ја ћу ти *дāи*; ѣто ко имāте вѣ нѣкѡг, слѡбодно зѡвите ја ћу *дāи* ви (Кл); сāмо трѣбā *зайѣи* да рāди чѡвек па да жѡвѣ (Вру); кāжѣ мѣне: „Хо л' ми *дāи* тѡ крāву?“; тѣ ми трајѣи, ја ћу ти *дāи*; ја ћу ти *дāи* да попѣјеш сѡк (Го); ја нѣ би смѣѡ тѡ *зайѣи* кад би имѡ пѡн камѡн пāрā (Ђер); ко ме не дāдѡ ја ћу

ḍsīaiī неудата (Жи); бѡга ти хол' ми је *ḍaiī?* (Пл); замйшлѡ је неѡкад да ће тѡ Нѣмци *ḍsīaiī* њйна влѡс (Прћ); тестйја ће *ḍsīaiī* (Со); јѡ ћу ти *ḍaiī* пѡре ко си потрошйла (Ка); да нйје мѡфтѡч да вйди ко ће јој штѡ *ḍaiī*, да ймѡ свѡј дйнѡр (Брћ); не смйјеш што јој неј *ḍaiī* ако га ймѡш (Ле);

ѣ валѡ неће ни овѡ *ḍsīaiī* (Ли); овѡ мѡре *ḍsīaiī*; ѡј бѡже сачѡвѡ да би јѡ смѡо сѡм ѡде *ḍsīaiī* (Пе); ѡн ће *zaiī* (Пл); оће му *ḍaiī* (Ту).

Како је показано, испадање финалног *-и*, потом промене *-cī > -с* и *-ћ > -ј*, одлика су како тутинско-новопазарско-сјеничког говора тако и осталих говора зетско-сјеничког дијекта. Неке појаве, међутим, ужег су обима. Само за говор Васојевића забележено је да глаголи на *-iī* могу да се јаве са нултом морфемом, без инфинитивног наставка, тј. да се сведу на основу, и то независно од положаја и функције у реченици: Ол *ḍdi* на слѡву?; Јѡ ћу ти *īriča* како е бйло, а те форме подједнако често се употребљавају као и оне са *-iī* (СТИЈОВИЋ 2007а: 199–200). У Паштровићима овај процес захвата и глаголе на *-ћи* (својство диференцијално према говору Васојевића), па се бележи и: Кѡко ћу ти *re?*; Мѡгѡ је он *ḍo*; Мѡ(ж)еш *ī* ће *ḍeš* (СТИЈОВИЋ 2007а: 200; ЈОВАНОВИЋ 2005: 382–385). Иста појава забележена је и у говору Каменара (ВУЈАДИНОВИЋ 2007: 89). Најзад, само говор Враке познаје појаву додавања инфинитивне морфеме *-iī* на облике глагола на *-ћи* након испадања финалног *-и*, па се добија: *īḥiī*, *reḥiī*, *īḥiī* итд. (ПЕТРОВИЋ 1973: 213; ЋУПИЋ 1977а: 279).

П.2.1.9. Инфинитивни облици са очуваним финалним самогласником бележени су једино у сјеничкој зони:

й хеш пѡсл'ѣ још неѡко ће ти *reḥi*, јер сл'йчни су *ḍbīčai* и код вѡс (Бољ); ѡндѡ, штѡ ти мѡгу *reḥi*, пѡсл'ѣ кад је изѡшла рѡл'ица, рѡлица гвѡзденѡ, тѡ-е кѡ сѡт трѡктор (Бу); јѡ мйсим да *mḥi* хеш тй од Карајѡкића пѡ идѡш према Ўглу (За); трй дѡктора у Пазѡр и рѡкл'и: „Мбрамо да оперйшѡмо, и не гарантујѡмо да ће *ḍiḥi* жйва са стѡла“; пѡ сам јој учйѡ сйна, тѡ је бйѡ: „Тѡ и тѡ уради, не мѡрѡш ни мѡне *zaiī* него тако уради, наместйћеш“; Милѡне, држѡва је тѡ пѡре тѡрила у ѡптицѡј, она штѡтујѡ тѡ пѡре, на Тѡпчидер се штѡмпајѡ пѡре, ѡнѡси гѡре, измѡриће на прѡцйзнѡ терѡзйје пѡ ће ти *ḍaiī* тол'йкѡ пѡрѡ кѡл'ко је тѡшко, нѡвијѡ, ал' од онйјѡ ће ти *uzaiī* дѡсет пѡстѡ трѡшкѡвѡ; ѡн се окрѡни испѡд јѡрма, кѡжѡ: „И овѡ ће *īroḥi*“ (Кл); ѡни ранйѡ нѡши нйсу хтѡл' и *zmaiī* Бошњѡке (Бр).

Појава дужих форми у овој области није неочекивана. Овакве прилике у сјеничкој зони слажу се са стањем које важи за друге говоре зетско-сјеничког типа у којима су дужи облици присутни (додуше, углавном у мањој мери). Тако у говору Мрковића „инфинитив је сасвим обичан без наставка *-и*, а врло риједак са тим наставком“ (ВУЈОВИЋ 1969: 260), у Паштровићима се бележе обе форме (ЈОВАНОВИЋ 2005: 382–385; СТИЈОВИЋ 2007: 200). У поибарским го-

ворима са леве (села под Рогозном) и десне стране Ибра (поткопаоничка села) превладавају облици краћег инфинитива, с тим да су примери са финалним *-и* ретки и објашњавају се утицајем савременог језика (Божовић 2008: 80). У подгоричком говору дуже инфинитивне форме употребљава само муслиманско становништво, а судећи према говору старијих иселјеника у Скадру и материјалу из старијих рукописа, А. Чиргић закључује да се њихово присуство не може тумачити утицајем школства или медија (Чиргић 2007: 113). За говор Ибарског Колашина М. Божовић бележи: „Инфинитив је глаголски облик који се употребљава двојачко: са *-и* и без њега. Неких законитости у употреби нема, али је занимљиво да ће становник Ибарског Колашина радије употребити другу могућност“. Даље, „код млађих особа, утицајем школе и администрације, чешће се чују облици са *-и* у инфинитиву“ (Божовић 2002: 84). Аутор наводи и то да „становници брдских села Рогозне и Мокре горе чувају ситуацију без *-и*, док Радич-поље и Рибариће знају за једне и друге облике“ (Божовић 2002: 84). Наша грађа из новопазарских села на Рогозни и тутинских на Мокрој гори у складу је са наведеном тврдњом о одсуству дужих облика. С друге стране, материјал из Рибарића и околних села не потврђује поменуто присуство дужих ликова. Овде се, како показује наша грађа, редовно употребљавају краћи облици. Спорадично присуство дужих облика, уз превласт краћих, јавља се и у говорима косовско-ресавског типа (уп. Симић 1972: 383–384; Пецо и Милановић 1968: 346), а објашњавају се као резултат „обновљене употребе овог облика посредством стандардног језика“ (Пецо и Милановић 1968: 346). С друге стране, говори Пиве²⁷ и србијанског Полимља (Вуковић 1938/39: 72; Николић 1991: 471), потом и говор Горобилића (Николић 1972: 644), а даље и говори централне Шумадије (Реметић 1985: 300), Срема (Николић 1964: 318), те банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта (Ивић и др. 1997: 190) одликују се готово апсолутном превлашћу дужих облика (в. Вељовић 2019б: 32).

Форме инфинитива на *-ићи* и *-ћи*, које ми наводимо, фиксирани су једино у неколико пунтова на територији Сјенице²⁸, а информатори (и православно и муслимани) код којих су забележени употребљавају их, најчешће на блиском одстојању у контексту, паралелно са осталим формама:

рѣкл'и мѡрѡмо да оперишѣмо ал'и не гарантујѣмо да ће се *дѡј* жива са стѡла; што ми не прѡвѡш цѡмѡју, сѡт ће ми *дѡј* мѡж да му је поклѡнѡм; кѡжѣ: „Амѡца, ако

²⁷ За говор Пиве Ј. Вуковић наводи да употреба дужег или краћег облика „зависи од самог момента говора, од темпа и реченичног нагласка, зависи и од реда речи у реченици“. Тако, „ако је инфинитив у средини реченице, у говору је обичнији краћи облик“, док на крају реченице „иако није необичан и краћи облик, чује се чешће дужи“ (Вуковић 1938/39: 72).

²⁸ Наведено се односи на део територије који припада зетско-сјеничком дијалекту.

нѐ мош тѐ, те не гарѧнтујѐш *намѐсѧишѧ*, да те не вѐдѧмо“; кѧжѐм јѧ: „Овѐ што ћу ти *дѧѧи* трѧ нѐћи опѐри рѧке и намѧжи, сѧтрадѧн немѐ се *умѧваѧи* и нѐће ти вѧшѧ *ѧрѐбаѧи*“ (Кл).

„Иако се ови облици могу тумачити утицајем стандардног језика посредством јавних средстава информисања на говор старијих информатора, пре смо мишљења да је посредни нанос из суседних јекавских говора, у којима су ови ликови сасвим обични. У прилог томе иде и запажање да у грађи из Тутина и Новог Пазара нема ни једне потврде дужег инфинитива на *-ѧи* и *-ћи*. Он изостаје како у идиому старијих представника тако и у говору млађе популације, где би се, као последица образовања, односно интензивинијих контаката са стандардним језиком уопште, његово присуство могло очекивати. Утицај граничних новоштокавских идиома на говор сјеничке зоне остварен је у неједнаком обиму на различитим тачкама територије а огледа се, опет неједнако, на свим нивоима језичке структуре“ (Вељовић 2019б: 33–34). Присутност облика инфинитива са финалним *-и* показује да је продор појединих црта пореклом из граничних идиома ширег домета од оног који смо дефинисали издвајањем пунктова са знатнијом присутношћу језичких црта насталих у резултату међудијалекатских контаката²⁹. Стога се, на пример, у овим деловима територије не бележе случајеви акценатског преношења у новоштокавском духу, нити знатније присуство примера са јекавским јотовањем и сл., али приложени примери инфинитива указују на присуство таквог утицаја у извесном степену.

„Интензивнији контакти (пријатељски или они ради трговине) који се одвијају између житеља сјеничких села и становника Ивањице, Нове Вароши, Пријепоља и околних села условили су и међудијалекатску интерференцију. Стога, појава дужих инфинитивних форми у овој зони није необична, будући да исте форме превађавају у системима околних идиома“ (Вељовић 2019б: 34). Имајући у виду наведено, истичемо и то да „у већем делу србијанског Полимља није забележен ниједан пример инфинитива на *-ѧи* и *-ћ*, док је мноштво примера дужег инфинитива“ (Николић 1991: 471). Да утицај говора једних на друге није једносмеран, сведочи податак да је у говорима источнохерцеговачког типа у Полимљу број примера инфинитива на *-ѧи* и *-ћ* занемарљив, док „у прелазним говорима ка зетско-сјеничком

²⁹ Овде мислимо на сјеничке пунктове које смо издвојили у Уводу, уважавајући уочену чињеницу да их присутност знатнијег броја језичких особина повезује са суседним јекавским говорима са новијом акценацијом. Стога се они издвајају од остатка територије и посматрају као део херцеговачко-крајишког дијалекатског појаса. У овим деловима говора облици дужег инфинитива, које смо издвојили у уводном делу рада, знатно чешће се јављају (о томе види тачку I.2. у Уводу).

дијалекту такви примери су већ обичнији“ (Николић 1991: 473). Како наводи М. Николић, у околини Бродарева облици инфинитива на *-ӣи* у говору муслимана чешићи су него у говору православних. У прелазном говору, даље, инфинитивни облици без финалног *-и* сасвим су обични. Овај идиом, „као и суседни новопазарско-сјенички, зна и за облике инф. на *-ӣи* и *-ӣи*, али су они ређи од претходних“. Како аутор наводи, овај говор „показује свој „прелазни“ карактер, јер прави зетско-јужносанџачки говори имају најчешће само краће облике“ (Николић 1991: 473). Имајући у виду да дуже форме карактеришу и ивањички говор (наши информатори то истичу као диференцијалну црту према свом идиому), а тако и остале говоре херцеговачко-крајишког типа, какав је горобилски, који познаје само дуже облике (Николић 1972: 61), присуство наведених ликова у рубним пределима несумњиво је последица контаката носилаца двају различитих система (уп. Вељовић 2019б: 33–34).

II.2.1.10. Најзад, у саставу футура I, када је енклитика у постпозицији, облици инфинитива бележе се у измењеном гласовном облику.

Глаголи на *-ӣи* имају форме:

ӣока̄з̄а̄ћу ви ће су живѐл’и (Ст); мџа снаха, *ка̄з̄а̄ћу* ти с̄ат кат иза̄ћемо, дѐвет гџд̄ина̄ ће ми је седѐла (Бр); *на̄ӣр̄а̄вӣћу* ти ја̄ јѐдну п̄а ћу ти дон̄ијет (Па); ако зна̄дем, хџћу, *ка̄з̄а̄ћу* ти (Трн); ако не б̄удѐш мџгџ, врати матријал, *ӣр̄а̄ж̄ӣћу* некџг др̄уџгџ (Ос); ја̄ й̄мам мџгџ к̄р̄ма̄ча̄ *да̄ћу* ви вѐпра (Ју); г̄рдна, й̄ди у кош̄ару погл’ѐда̄ она̄ тѐла̄т, позна̄дни тѐла̄т, *умр̄ӣје̄ћу* п̄а тѐ ти кџм̄ш̄ӣје отѐрат (Коз); џндѐ ћеш, мџа ш̄ћерка џдма̄ повише шкџл’ѐ к̄ћа, *ӣӣӣа̄ћеш* је (Тр); једно стџ мѐт̄ара̄ пријен Лук̄ара̄ п̄а она̄мо *вӣде̄ћеш* једну к̄ћу (Ју); *вӣде̄ћеш* гџре т̄у чатма̄ру (Ст); ада *вӣће̄ћеш* т̄и, мнџгџ ти трѐба̄ (Коз); *уб̄ӣће* те кр̄ва (Леч); ко ба̄ци на л’й̄јев̄у са рџга она̄ во она̄ кол̄ач, *бӣће* лџша гџдина (По); да му помѐнѐш два̄-трӣ п̄ут, *дон̄ӣје̄ће* (Леч); *има̄ће* дџста тр̄уло̄га, *има̄ће* дџста и здравџга (Ос); *да̄ће* бџк, сат ће шкџла (За); ако б̄идѐ шѐјтан, *гџда̄ће* (Го); ал’и ако сазна̄д̄у, *уб̄ӣӣѐ* ме (Рај); ил’и да пџћѐш ил’и *уб̄ӣӣѐ* ти свѐ што й̄маш (Бр); *ӣоседѐћемо* ма̄ло код мѐне, *рӯча̄ћемо* (Бољ); *бӣћеӣе* за̄довџлни (Цв); и *зав̄рӣӣћеӣе* да се не кр̄п̄ате по сѐлу (Ос); *вӣде̄ћеӣе* једну к̄ћу са л’й̄јевѐ странѐ (Рај); й̄ма̄ дџл’е, *вӣде̄ћеӣе*, испод п̄ута (Шав).

Глаголи на *-сӣи*, након измена финалне групе могу имати форме типа: *довѐӣћу* (најчешће) и *дџвес* ћу (које се изговара са паузом између глагола и енклитике, при чему се акценат обично не помера на наредни слог):

ӣор̄а̄ӣћу и ја (По); *о̄ӣӣӣћу* (Го); *ӣор̄а̄ӣће* Ж̄ико (Коз); јѐдна јџш на њѐзи не јѐд̄у је, а *ӣојѐӣће* и њ̄у (Ос); *са̄ӣр̄ѐӣће* је моја мука; *изѐӣће* је (Бал); *одвѐӣће* је тамо (По);

исилѐс ћу ти (Ба); *ӣор̄ас* ће (Ра); *дџвес* ћемо је (Ме);

Примери другог типа настају онда када говорник има намеру не толико да истакне глаголски облик у целини, да упуту на време вршења радње, већ да нагласи сам семантички садржај глаголске лексеме.

Аналогијом је и: *ошйишћу* час пòсла, хǎјте ви навйше (Ст); *ошйишћемо* до ње (Ке); али и: *ошйићу* ја до ње (Го); *ошйићу* ја (По) (са испадањем једног *ћ* из групе од два иста консонанта настале губљењем финалног *-и*).

Глаголи на *-ћи* најфреквентнији су у ликовима типа *најће*, *дòјће*...: *рèјћеш* лǎжè овǎ стǎри (Цв); òн се свè бојǎо *најће* некога баксǔза пǎ ће му мајку ученгèлит (Го); *дòјће* тò време кат ћеш мóрат да запостǎвиш (Бал); *дòјће* òн на трпè-зу пǎ ћу му рèј (Ка); а сǎт *најће* жèна ми, сǎт ћу ја њòјзи кǎзат (Бо); *дòјће* òн за петнǎес дǎнǎ (Бр); *дòјће* òн за петнǎес дǎнǎ (Бр); *најће се* нèки (Уг); *најћемо* ми њǔ (Врс); *најћемо* нèшто (Бр).

Финално *-ћ*, односно сонант *-ј* у позицији испред палаталног иницијалног *ћ*- некада испада, па се бележе и ликови типа *наће*, *дòће* и сл.: *дòћемо* кад мòгнèмо (Го); *рèћемо* јој (Жи); *дòће* она (Бр); *дòћеше* ви да трајите (Бал).

Форме типа *дошћемо*, *решћемо* и сл. нису својствене овом говору.

Испред енклитичког облика за 3. л. мн. *ије* (< *хòйије*) бележено је: нèка га, *дòјије* òни; ти си скрòс крǎтко пошйшǎна, *рèјије* енè што је грл'и она мушкарац (Го); *дòјије* Влǎхиње и Влǎси (Ле); они нòћас улǎзè у кǔћу, *изгйнǔије* (Ру).

II.2.2. Презент³⁰

II.2.2.1. На читавом терену тутинско-новопазарско-сјеничке зоне у 1. л. јд. презента наставак највећег броја глагола је *-м*:

знǎм (Баг); ја ћу тò да ўзмèм да *обǎрим*; *исèцкǎм* и *стйǎвйм* у замрзивǎч; *брй-нèм*; да му ја тò *дǎем*; да *ўродǎем*; нèћу да ти *ўродǎм*; да ти *ўродǎм* нèћу; ја *не шр'ьǎм*; помǎло *мўзèм*; *ће мўзèм*; тò мòгу да *йèрèм* (Бал); ја *не смй'èм* по двй'е; *ймǎм* прйтйсак; *жўрим* и сǎма; ја ти слǎбо штò и *знǎм*; *не умй'èм* ни ја да ти *обǎснйм* тò; нèћу да *се удǎм*; да *йогòдйм* кǎко се зовè; ја *найрǎвйм* понешто дрўгò; да ти *кǎжèм* прǎво; ко му ја *йошǎ'èм* дрўгè, нек се пофǎл'и; ја *знǎм* за овò (Бот); *ймǎм* двǎ сйна; *ймǎм* и унǔку; *држйм* двй'е крǎве; мл'й'ека *ймǎм*, за сèбе *ймǎм*; *не куй'ўèм* мл'й'еко, *не куй'ўèм* зймнйцу; *кокòшке држйм*; ја ти *кǎжèм*, *йокўййм* и смòк; *зовèм* óде; јèдва чèкǎла сам да *дòћèм*; *ймǎм* брǎћу, *ймǎм* тǎмо снǎхе; ал' што ја сǎма *се чèкǎм*; сǎма *се чèкǎм*; *òдèм* и на посèдак; бǎш некè бòлдве да *ймǎм*, *нèмǎм*; да глǎву *рǎзбйèм*; сǎл'гл'èдǎм; понòћи *се дйгнèм*; да ми нй'е лǎмпу да *уйǎл'йм*; морǎм да га *шйèрǎм* да настǎви тǔ шкòлу; *мисл'йм* једно петнèс-двǎес мйнǔтǎ; *сǎгнèм се*; *йл'й'евйм* нèшто; ја свè овакò *сèднèм* (Брћ); ја *нè знǎм* сǎт; штǎ *знǎм*; *нè знǎм*; *чўèм* онамо преко рèкè; помǎло *сй'èм* тò; шўме *ймǎм* једно десетйну хèктǎрǎ; да ти *йрйчǎм*; тǔ ис трактора *йогл'èдǎм*; *сèћǎм се* ја; пòсл'è *морǎм* да сам òбавèзна; *очйстййм* имǎње мǎло; док *не ошйòднèм* у пèнзију (В. Лок); *уйǎл'йм* кòла, *зайǎл'йм* цигǎру; ја *се сèћǎм* бйò сам дечкйћ; тòгǎ имǎше ја *нè знǎм* кол'йко; *не чўèм*; *не разумй'èм* свǎкǔ рй'еч; ја *чўèм*

³⁰ О презенту је аутор студије писао у раду *Облици ўрезенйа у говору Тушйна, Новог Пазара и Сјенице* (Вељовић 2020: 133–149).

тѠн а не *разумѣм* шта кажѣ; сѧд *заборѧвѣм* ѣе *сиушиѣм* штѧп; *ѣмѧм* брѧта; штѧ *јѧзнѧм*; *чиѣм* у нѠвине (Из); да *осѣѧвѣм* гѠре зѣмљу да *сѧћѣм* тѣ; *миѣм* да је једно педесѣт чѣвртѣ; мѧло тѠ *ѣѧниѣм*; јѧ саш њѣма *нѣмѧм* ништа; сѧмо јѧ *нѣ знѧм*; да ти отвѠрено *кажѣм*; кол'ко јѧ *знѧм*; *ѣмѧм* унѣка Ѡде; *нѣ знѧм* кѧко да га *наздѣм*; јѧ *знѧм*, јѧ *ѣѧниѣм* лѣуде; *држѣм* пчѣл'е; *гл'ѣдѧм* сѣнѠј кол'ѣко мил'ѣјѧрдѣ одобрил'ѣи кредитѧ; пѧ ме ѣнтересовѧло да *ѣрочѣм*; *оѣвѠрил* (Ју); *рѧдим*, свѣ *рѧдим*, и *кѠѣм* и *ѣлѧсѣм*; сѧд *бѣрѣм* кѧјмак; *ѣмѧм* Ѡнѣ пасуља; нѣкѧко *нѣ знѧм* штѧ се такѠ ѣзвѣче; свѧки дѧн га по једамѧ *зѠвнѣм*; *сагѣбѣм* дѣѣте; *ѣурѣм* га док *ѣокуѣм* говѣда; сѧд *нѣмѧм* рѣке; нѣ би мѠгла да *мѣзѣм*; *зарѧдим* вѣл'ѣку пѧру за смѠк; да знѧш кѧку пѧру *зарѧдим*; *накуѣѣм* дѠста преко зѣмѣ; *кѣѣм* шећѣра дѠста, брѧшна дѠста; да ви *ѣоѣриѣм*, смѣѣшно; *ѣонѣсѣм* по један чокѧњчић ракијѣ (Ка); *нѠсѣм* апарат; овѧ апарат *нѠсим*; *ѣрићѣм* крај нѣкѠга; нешто *нѣ знѧм*; јѧ сѧт *ѣмѧм* мл'ѣн на струју; набѧвио сам и триѠр и свѣ *ѣмѧм*; *ѣмѧм* жѣта да *умѣљѣм*, јѧ *умѣљѣм* тѣ за свѣѣе, за сѣбе мало *умѣљѣм* на бѣлѠ, *ѣмѧм* на бѣлѠ мѣљѣм *ѣмѧм*; јѧ *ѣонѣсѣм* и *ѣромѣнѣм* са ВлѧдѠм; јѧ *се* тѠ *сѣћѧм*; *нѣ знѧм* кѠ вѠдѧше кѠло; Ѡн двѧ сѣна, *мѠл'ѣм* те, сарѧниѠ (Коз); *ѣмѧм* јѧ мѣжа; тѣлѧдѣ *ѣмѧм* двѠѣ, пѧ *ѣусѣм* хи, пѧ док хи *одвѠѣм* док штѧ; јѧ *миѣм* Грѣбѣгиѣе и ВѠјковиѣе да долѧзи тѧмо; млѠго је и Ѡна врѣмена бѣла, штѧ јѧ *знѧм*; ѣ такѠ ти *кажѣм*; *миѣм* свѣ се ѠнѠ рѧдѣло вишѣ; *ѣмѧм* дѠста гѠдѣнѧ (Леч); свѣ *рѣкнѣм* блѧго њѠзи; тѧмо да *ѣолѧгѧм* сѣѣено овцѧма; ништа нѣћу да *јѣдѣм* нѠ јѧ *вѠл'ѣм* Ѡнѧ купѣшњѧк; *вѠл'ѣм* Ѡнѧ на зѣјтин купѣшњѧк за ѣвечѣ да *јѣдѣм*; за ујѣтру да *ѣолѠжѣм*; пицѧму *не скидѧм*; три *ѣмѧм*; а ѠнѠ већ што *ѣонѠскујѣм* кол'ѣко *ѣмѧм*; свѣ *нѠсѣм* овѠ; лѧкшѣ ми и да *сѣднѣм*; јѧ *нѣ знѧм* штѠ овѠ; јѧ двѧ дѧна једнѠј другѧриѣи чѣвѧм; јѧ јѣдва *чѣкѧм* да *ѣдѣм* да *ѣуѣиѣм*; јѧ *не ѣѧниѣм*; ко *добѣѣм*; *ѣмѧм* дѣсеторо тијѧ кѣмчѧдѣ; јѧ *ѣмѧм* млѠго кѣмчѧ (Ју); *нѣ знѧм* тѣ сѧт кѧкав је пѣт; пѣшкѣ кад *ѣдѣм* за Пазѧр, пѧ *ѣожурѣм*, пѧ *ѣожурѣм*, у пѣт сѧтѣ *крѣнѣм*; *ѣдѣм* ус хѠдник, кат Ѡн ме дѠвати за рѧме; ѣво јѧ сѧт *ѣриѣм* њѣзи; *ѣѣрѧм* и на пѧшу тѧмо; јѧ га *ѣмам* и сѧт тѧмо нѣѣе; такѠ јѧ *ѣоѣѧѣм* сѣстру мѠју и једну синовѣцу; јѧ *нѣ знѧм* због чѣга је тѠ бѣло; јѧ ниѧко *не одусѣѧјѣм* да плѧћѧмо струју (Не); *ѣзвѣѧвѧм се*; кад га јѧ *ѣфѧѣм*; јѧ *ѣмѧм* и васѣку и гѧрѧнцију; јѧ *ѣѧниѣм* кад је долѧзио на рѣчак Ѡде; јѧ *ѣознѧѣм* свѧки кѣломѣтар; јѧ *знѧм* кудѧ преко КѠсова; *гл'ѣдѧм*, Ѡтишла му кѣћа; ниѣесам ћѣо да *се жѣнѣм* и *не кѧјѣм се*; јѧ *знѧм* кат сам тѠ сѣдло кѣпѣо; јѧ да *се дѣгнѣм* да *се ѣремѣсѣм*; јѧ њѣму *ѣовѣдѣм* лѣуде; јѧ нѧјвишѣ *вѣруѣм* у дѠбра чѠвѣка и у прѧвду; јѧ му *кажѣм*; јѧ му *знѧм* њѣму нѧраф; јѧ *знѧм* једну жѣну; виѣдѣм *ѣлакѧѣе*, ѣмрѠ тѧ и тѧ, јѧ га *знѧм* (Нет); прѧво да ти *кажѣм*; јѧ *нѣмѧм* снѧгѣ (Ос); са једнѠм девојкѠм из Бѣѣел'ѣјѧ ВѠдѧ ѠзгѠ *се Ѡжѣнѣм*; јѧ трѣбѠ да *ѣдѣм* у вѠјску; хѧј тѣ да *не ѣрѧвѣм* пробл'ѣме; јѧ да те *не хѧѣм*, нѣ би те ѣзѠ; пѧ јѠј *наѣѣѣм* писмо; јѧ *долѧзим* из вѠјскѣ и ѣзмѣм девојку у Црниш кот Тутѣна; јѧ *ѣзмѣм* тѣ девојку; јѧ *се не врѧћѧм*; јѧ *ѣознѧѣм* ситуѧцију; јѧ *разговѧрѧм* дѠста и са прѧвослѧвнѣм (Пож); *ѣмѧм* тѣткиѣе тѧмо; јѧ је *ѣоѣѧѣм* понѣкат ал' и нѣрадо тѣ вѠду; *не рѧдѣм* ништа пѧ *довѣдѣм* крѧву; кѧко *се не сѣћѧм*; дѠл'е по гѧду *ѣмѧм* некијѧ рѠћѧкѧ (Рѧј); сѧхѧт ѣ пѠ *осѣѧвѣм*; пѣнзијѣ јѧ *ѣмѧм* нешто земљѠрѧдничкѠ; пѧ ме стрѧ да ћу да *ѣѧднѣм*; *ѣриѣмѧм* нешто пѣнзијѣ (С. Ћуп); ѣто *ѣѣрѧм* мѠтор; тридес и пѣт гѠдѣнѧ *ѣѣрѧм* мѠтор; л'ѣвѧде *ѣродѧѣм* дрѣгѠме; пе-

десѣт гѡдѣна ја држѣм тѹ рѣсу крѡвѡ; ѡпѣт кѹйѣм тѹ крѡву; кѹйѣм код њѣга; зѣмус слѡзѣм са женѡм дѡл'е; сѡмо ѡдѣм мѡло ѱ гости; не ѡознѡјѣм лѹде; ја рѣкнѣм ѡвде сѡмо бѡка старѡ, нѣ знѡм ја ѡ тѡмѣ нѣшта; ја свѣ зрдѣм овѹ дѣцу; ја вѡл'ѣм; кѡ да ја нѣшта не рѡдѣм; ја сам и научѣла да рѡдѣм; не дѡ ми нѣшта да довѡйѣм; ја сам ишѡ да рѡдѣм да зарѡдѣм; седѣм и л'ежѣм, помѡло се дѣгнѣм ѡде уз овѡ крѣвет; ѣмѡм пѡсла (Шав); јучѣ слѹшѡм; кад ѡбѣм ис Крѡљѣва ѡдѣм код њѣ; сѹтра шѡљѣм тѡ (Бољ); ја и сѡд вѡл'ѣм да сам чѣста; да се намѡжѣм, ја се намѡжѣм, помѡду ѣмѡм; мѣрѣс ѣмѡм, помѡду ѣмѡм, свѣ ја, ја вѡл'ѣм и сѡт (Гр); нѣ знѡм јеси л' прѡшла; ѣмѡм трѡје; ѡде ѣмѡм шѣрку; нѣ знѡм тѣ држѡве, не умѣѣм да набрѡјѣм (Др); мѡрѡм у говѣда прѣлѡв да бѹдѣм (Др); нѣшта не рѡдѣм; ја вас не ѡознѡјѣм; вѡлѡ ја ни крѡву не држѣм; сѡт ѣмѡм двѣѣ кокѡшке (Ду); нѣ знѡм; не ѡанѣм тѡ (За); добар дѡн ви жељѣм; да јѡј кѹйѣм марѡму; да је ѡшѣрѡм да дрѹгѹ ѳзмѣм жѣну; да рѡдѣм; за стѡлно да ѡсѣднѣм; кѡко да кѡжѣм, убѣјѡм врѣме; да мѡло ѡшѡвѡрѣм ѡчи; да понѣшто свѡйѣм што вѡлѡ да свѡйѣм; да седѣм ѡвакѡ а да ћѹйѣм (Бл); ја тѡ дѡбро знѡм; нѣѣ да лѡжѣм; јѡш овѡ да ти ѣрѣчѡм; ѣрѣчѡм ти; нѣсам мѡгѡ да ѣрѣсѹсѣѹјѣм; свѣ ѡћу да ти кѡжѣм; овѡ ти је ѣстина, нѣѣ да лѡжѣм него ѣстина; да ти кѡжѣм прѡво; ја ћу да свѣ ѡпрѡсѣм; ѣво јѣдну сл'ѣку хоћу да ти ѣрѣчѡм; ѣмѡм ја тѹ јѣдну сл'ѣку; ја ѣмѡм седамдесѣт и четѣри гѡдине; ѣво да ти докѡжѣм јѣдну сл'ѣку; и тѹ сл'ѣку држѣм; нѣсам мѡгѡ да се ѡмѣрѣм; сѡд на пѣјац најћѣм; ја хоћу да ѣробѡм да вѣдѣм зѡ шта је ѡна; а ја знѡм штѡ је л'инѣѹра ал'и хоћу да искѹшѡм, да вѣдѣм; на табѣѣте жѣвѣм; ћѹјѣм мѡга мѹжа (Бо); кѡко ћу ја д[а] идѣм тѹнаке?; ја га нѣ знѡм; ја сам волѣла на сѣло да жѣвѣм ѳвиѣк; унѹку јѣдну ѣмѡм; нѣѣсу ме дѡл'и да рѡдѣм; ја чѹвѡм јѡгнѡт у л'ивѡду; ја сам дошѡ да те ѣрдѣм и хоћу сѡ[д] д[а] идѣм да ти нѡћѣм ѡца гѡре; кат хѣм ја тѡ ѣдѡнѣм прѣчат; ѡдѣм код јѣднѡг тѹ чѡвѣка; седѣм ја тѹ петнѣс дѡна; ја тѹ без њѣга седѣм; ѣйѣшѡм ћѣ је; разговѡрѡм; хоћу да те ѣйѣшѡм; да те ѣѡвѣдѣм; ја не идѣм, тѹ сам дѡшла, и тѹ ћу комѡте да ѡсѣдѡвѣм; нѣ знѡм ни је л' имѡло тѡпѹт; ѣмѡм ја тѣјѡ ѣйѣл'ѣмѡ; мѡгѡ ѣмѡм; сѡт у Тутѣн идѣм помѡло; ѣмѡм четѣри крѡве тѹнаке; помѡгните ми да најѹнѣм овѹ кѡцу; ја се дѣжѣм ис хѡљѣнѡ; ја те гл'ѣдѡм крос овѡ ѡман; ја ти ѣрѣчѡм чѹвѣно; да ви ѣстѣну кѡжѣм; са хѡлѡлом да хѣ ѣѡднѣвѣм, да хѣм не вѣдѣм шѣр; сѡд би вол'ѣла овѡга да ѳзмѣм; да вѣдѣм штѡ ће ми дѡћ на сѡн; нѣ знѡм кѡко да ти ѡйѣшѣм; ѣмѡм плѡц у Тутѣн; ја нѣ знѡм штѡ да рѡдѣм; ѣво ѣмѡм свѣѡкѣ; ја се дофѡйѣм ѡвакѡ за глѡву; ја идѣм по тѣјѡ пѣјѡцѡ, идѣм по нѡрѡду; ја се не ѡѹйѣм, вѡл'ѣм да ѡни знѡјѹ; ја ѡпѣт доѣѹсѣм ѣйѡма кѡко је ѡѡлѣ; ја сѡт не рѡдѣм нѣшта, нѣкат гл'ѣдѡм тѡ стѡкѣ, нѣкат јѡк и такѡ тѡ; нѣмѡм ћѣ д[а] ѡйѣдѣм вѡлѡ ни кѡфу да ѣѡйѣм; ја вѡл'ѣм рѡсѡ, вѡл'ѣм крѹшкѡвачу (Бр); ја и ѣйѣм; мѣслѣм кѡко да изѣћѣм дѡвѣчѣ; ѡбѣм и сѣѡкѹјѣм стѡри; ја чѣкѡм кѡко да изѣћѣм, д[а] ѳзмѣм у пѡдрѹм стѡри; ја клѣснѣм брѣзнѡм; изнѣсѣм стѡри тѡмо, пѡ се ѣѡврѡйѣм; ја се ѣрѣѹрѡм; ѣмѡм лѣѣпе чергѣце; нѣт вишѣ ѣрѣдѣм нѣти мѡгу; да се сѣйѣм ѡдга ми не мѡгу; нѣ знѡм дѹшѣ ми; ја мрѣм кад печѣмо ракију нѣмѡ нѣкѡга да дѡћѣ; ја вѡлѣм свѡкојѣ да ѳзмѣ (Вру); штѡ ја знѡм; нѣ знѡм по кол'ѣко се ѡнѡ узѣмѡло; ја не ѣѡмѣм да је Пѡзѡр имѡ ѡбућѡру; шѣс ћу да те чѣкѡм (Гл); ѣлѡйѣм те што то вѣчѣм; и ја ѣйѣм тѡ; свѣ што ѣйѣм; ја не ѣйѣм тѣ; да кѹцнѣм у дрѡво, ѣрѣсѣдѡнѣм; [идѣм да сѣвѣм ја кѡфу; да га ја ѣѹрѣм у крѣвѣ-

тац; *иѣрѣм* пел'ѣне; ја сам мѡрала д[а] *идѣм* дѡл'е на рѣѣку; ја *се чѡдѣм*; ја *ѣм* једнога нежењѣнога; ње бѣше *нѣ знѣм*; свѣ *виѣм* не повѣдоше јој рачуна раниѣ; прѣво да ти *кажѣм*; сѣд да те *вѡдѣм*; шѡтѣм ја, нѣшта ја *не ирѣчѣм*; ја нећу да *крѣнѣм*; ја *се њѣму љѡиѣм*; *не смѣѣм*; *ѣм* деведесѣт и дѣвет гѡдѣна; *налѣзѣм* по педесѣт тѡвѣра пшениѣ; *ѣм* свѣ и косаѣицу, и бал'ѣрку, кат *ѡсиѣм* жѣто *ѣм* вѣлак те вѣлѣм, *ѣм* сијаѣицу, грабѡљу, *ѣм* вѣл'е, свѣ, свѣ *ѣм*; ја у Позѣр *не хѣм* да *жѣвиѣм*; ја ѡде *жѣвиѣм*; унѡце, пѣраунѡце *ѣм* (Гло); *ѣм* кѡ ѡи у главу; да ти прѣво *кажѣм*; *ѣм* тѣ шеѣер и тѣ прѣтѣсак; да ти *ирѣчѣм*; *ѣм* једнога сѣна; нећу да *лѣжѣм* (Де); дѣнас *ѣл'еѣм*; *нѣ знѣм*, прѣво ти *кажѣм*; да *не ирѣчѣм* за Таду; ѡћу да *идѣм* да *ѡлѡжѣм*; тѡ *чѡѣм* прѣчѣ; *сѣрѣмѣм* да *кѡѣм* стѣн; ја с вѣлѡшкѡм и *не умѣѣм* (До); ја *не ѣѣм*; богами кѣ сѣд *знѣм*; кѣ да ти сѣд *гл'ѣдѣм*; ја *ћу* да *кажѣм* (Дол); ја му *ирѣчѣм* такѡ и такѡ; тѡ ја *не ирѣзнѣм*; ко те *дофѣѣм*; сѣт ја *ѡдѣм*; *не смѣѣм* да помѣрѣм; да *се врѣѣм* *не умѣѣм*, да *ѡрѡдѡжѣм* нѣмѣм кѡт (Ѣер); са дрѡгѡм *ѣм* сѣна; ја *ѣм* јѣдно дѣѣте (Ер); *ѡзнѣм* *се* дѡбро с тѡвѡм мѣжкѡм; *ирѣѣм* провѡѣче; *ѣрѣжѣм* ти девојку; *сѣмѣм* ја да је ѡна (Жу); сѣд ја пѡриѣтко *идѣм* (Ке); *гл'ѣдѣм* ѡвѡ дѣцу ѡде; ја *вѣруѣм*, *нѣ знѣм*; *ѣм* дѡл'е јѣдну кѡмшѣку, с ѣѡм *дрѡжѣм*; ја *ѡшѣлѣм* дрѡгѣ; дал'ѣко бѣло да *ѡмѣсл'ѣм* некѡ хѣл'е нѣкѡме (Бот).

П.2.2.2. Наставак -у имају глаголи *хѣѣѣ* / *шѣѣѣ*³¹, *мѡћ* / *мѡј*, *вићу* и *вѣљу*.

Примери за *мѡћ* / *мѡј*:

ја *не мѡгу* да га свѣжѣм; ја *не мѡгу* ѡвѡ крѡветѣну да ѡстѡвѣм; ја би ѡтѣшла да *мѡгу* (Бал); *не мѡгу* брѣ; *не мѡгу*; ја *не мѡгу* да стоѣм (Бот); *не мѡгу*, цѣба; *не мѡгу* врѣта да погѡдѣм; *мѡгу* да рѣдѣм; *не мѡгу* да се испрѡвѣм; бѡга ми *не мѡгу* да вишѣ ни рѣдѣм (Брѣ); *не мѡгу* сат да вам покѣжѣм (Из); посл'ѣ да *не мѡгу* да натрѣвѣм ње је дѣѣте; *не мѡгу* да уфѡтѣм (Ка); *не мѡгу* да се сѣтѣм; дѣѣте *не мѡгу* да ѡстѡвѣм (Коз); *не мѡгу*, ја смрѣшала, погл'ѣдни кѣка сам; *не мѡгу*, ѡнѣ сѡкѣне ми ширѡке; *не мѡгу* ни да се прѣсѣтѣм кол'ѣко је имѡло (Лу); *не мѡгу* да стѣгнѣм, *не мѡгу* трѣ сѣта да стѣгнѣм до црѣкѡе у Ызбице; *не мѡгу* да и стѣгнѣм, брѣ; *мѡгу* да кѣжѣм (Не); кад *не мѡгу* да се дѣгнѣм (Нет); *не мѡгу*; ја *не мѡгу*; нѣѣе да нећу нѡ *не мѡгу*; *не мѡгу* да се сѣгнѣм, *не мѡгу* да се ѡпѣрѣм (Ос); *не мѡгу* брѡд да хѡдѣм; *не мѡгу* да кѡпѣм л'ѣѣкѡве (С. Ћуп); *не мѡгу* да пожѡрѣм кѣѡне; *не мѡгу* да дѡћѣм (Шав); *не мѡгу* да се изѣснѣм; *не мѡгу* да свѡтѣм; жѡ ми што *не мѡгу*; *не мѡгу* сѣд да свѣ ти изѣснѣм; *мѡгу* да ти кѣжѣм (Бл); без ѣѣне *мѡгу*; кол'ѣко *мѡгу* да нѡговѣрѣм на рѣме (Бо); да *мѡгу* ѣѣгој да нѣћѣм кѡга (Бр); а *не мѡгу* да изѣћѣм; *не мѡгу* да изѣћѣм пред ѣѡ (Вру); ја *не мѡгу* д[а] *идѣм* нѣѣе; слѣбо *мѡгу* да хѡдѣм; *не мѡгу* да рѣкнѣм нѣѣе дѡбро (Гло); *мѡгу* на свѡе нѡге (Де); *не мѡгу* бес купѣтила (До); *не мѡгу* да се чѡѣм са чѡвѣком; сѣмо дѡбро *мѡгу* да ти учѣнѣм (Бот).

Облици **можем* и **морем* нису потврѣени у тутинско-новопазарско-сјеничкој зони, а нема их ни у староцрногорским говорима (Пешикан 1965: 174), говору Васојѣвиѣна (Стијѡвић 2007: 169), Бјѡлопавлиѣна (Ћупић 1977:

³¹ Облици презентѣ глагола *хѣѣѣ* наведени су у поглављу ѡ помоћним глаголима (в. т. П.1.9.2.).

90), Враке (Петровић 1973: 213), Зете (Ћупић 1977а: 280), Паштровића (Јовановић 2005: 385), Црмнице (Милетић 1940: 448) и Мрковића (Вујовић 1969: 257). Ни Д. Барјактаревевић није забележио ове форме у новопазарско-сјеничкој зони (Барјактаревевић 1966: 99).

У говору Полимља доследно је *могу* (Николић 1991: 476), а тако је и у Колашину (Пижурица 1981: 157) и Каменарима (Вујадиновић 2007: 91), док се у говору источне и централне Херцеговине јављају сва три морфолошка лика (Пецо 2007: 223).

Говори Бучума и Белог Потока (Богдановић 1979: 78) и Алексиначког Поморавља (Богдановић 1987: 182) познају само форме овога глагола са наставком *-у*. У говору Прешева, међутим, забележене су и форме са *-м* (Трајковић 2016: 478).

С друге стране, форме *мѡжем* и *мѡрем* забележене су у горњостуденичким и моравичким говорима (Николић 2001: 215). Исто је и када су посредни говори средњег Ибра, где су потврђене и форме са *-м* у 1. л. јд. (Божовић 2008: 257). Познају их и говори шумадијско-војвођанског дијалекта – сремски (Николић 1964: 350), банатски (Ивић и др. 1997: 161), колубарски (Радовановић 2006: 295). Говори централне (Реметић 1985: 300), потом и источне Шумадије (Бошњаковић 2012: 190) такође, поред форме са *-у*, имају и облик *мѡжем*. У говору Драгачева такође су бележени напоредни ликови (Ђукановић 1995: 149).

Иако су облици *видѡм* знатно фреквентнији: *ајде сѡмо да видѡм шта тѡ трѡба*; док *не видѡм мѡмка* (Бот); *видѡм јѡ она се узрујѡла* (Из); *видѡм Тѡл’е са женама* (Ју); да *видѡм* (За); на читавом терену бележене су и потврде са *виђу*: да *виђу*; да *ми тѡ да виђу* (По); *јѡ виђу да се ѡна љѡти* (Де); да *виђу шта ѡмѡш тѡ* (Ко); *не виђу дѡбро*; *јѡ не виђу* (До);

У употреби су и облици *велѡм* и *вѡљу*:

вел’ѡм јѡ њѡј да тѡ не чинѡ; *јѡ јѡј вел’ѡм* (Коз); *вел’ѡм јѡј да ѡзнѡ* (Ос); *јѡ вел’ѡм бѡга ми*; *сѡд јѡј вел’ѡм* (Ми); *јѡ ви вел’ѡм ѡзнѡте* (Бал);

*вѡљу*³² да *кѡпѡм јѡдну* (До); *јѡ вѡљу да провѡрим ѡмѡ л’ јѡш*; *јѡ јѡј вѡљу* (Гр); *вѡљу да заврѡшѡм ѡдмѡ*; *јѡ њѡј вѡљу* (По).

Двојаке облике бележи и Д. Барјактаревевић у новопазарско-сјеничкој зони, с тим да аутор примећује и појаву замене финалног сугласника са *-о* (*вѡљу > вѡѡ*) (Барјактаревевић 1966: 100), коју ми у нашој грађи нисмо уочили. Дублетне форме познају и говори Васојевића (СТИЈОВИЋ 2007: 169), Бјелопавлића (Ћупић 1977: 89), те црмнички говор (Милетић 1940: 448), док

³² У примерима овога типа облик *вѡљу* не значи ‘рећи’, ‘казати’, већ има значење ‘рекох’, ‘помислих’, дакле, употребљава се са вредношћу речце а не глагола, те су стога форме када се јави у таквом, пренесеном значењу, некацентоване.

су у староцрногорским говорима (Пешикан 1965: 174) и Враки (Петровић 1973: 213) присутни само старији облици. У говору Паштровића није присутна форма *виђу* – редовно је *видим*; а нема ни облика *вељу* јер се уместо њега редовно употребљавају глаголи *зборим* и *говорим* (Јовановић 2005: 385). Од свих говора зетско-сјеничког типа издваја се говор Мрковића, у коме стари наставак -у чува код свих глагола I–V Белићеве врсте, па је у 1. л. јд.: *дѠђу*, *врђу*, *йду* (малобројни глаголи I врсте имају -м, попут: *грѠдем*); *зѠву*, *бѠју* (само неки глаголи II врсте имају -м: *вјѠм*); *засѠйѠну*, *исѠйѠну* (у III врсти нема примера са -м); *кѠжу*, *йѠшу* (поред *узѠмем*). Код осталих глаголских врста као доминантно бележено је -м у 1. л. јд. поред спорадично присутног -у.

М. Божовић облике *виђу* и *вељу* бележи у говорима средњег Ибра (Божовић 2008: 255).

У говору Конавала бележено је и *виђу*, поред далеко чешћег *видим* (Кашић 1995: 335). Говори источне и централне Херцеговине (Пецо 2007: 223), Каменара (Вујадиновић 2007: 91), те Пиве и Дробњака (Вуковић 1938/39: 67) такође познају оба морфолошка лика.

II.2.2.3. Облик суперлатива глагола *вѠлеѠ* присутан је у читавој зони: *ја њѠвол'Ѡм* БѠју (Бал); *њаѠвол'Ѡм* врућа лѠба (Пе); *њѠ њѠвол'Ѡм* (Ос), и то само у облицима овога глагола.

Исказивање суперлативности обликом овога типа забележено је и у говору Васојевића (СТИЈОВИЋ 2007: 169).

II.2.2.4. Глагол *ймаѠ* у одричном облику бележен је и у краћој форми: *ја сѠд њѠм* штѠ (Бо); *бѠга ми њѠм* да јѠј дѠм (По); *њѠм* ни дѠнара; ни јѠдну *њѠм* (Ту); *њѠм* да јѠј дѠдѠм (Пе).

II.2.2.5. Наставак 2. л. јд. је -ш:

Ѡко из главѠ да му *зѠцрѠжѠш*; *ймѠш* мѠтѠр (БѠт); овакѠ кад *идѠш*; *размѠнеш*; ако *вѠрујѠш*; од мерѠка да *гл'ѠдѠш* (Баг); сѠл *исѠцрѠшѠш* мѠло и *јѠдѠш*; *ймѠш* врѠмена и *вѠлѠш* д[а] [ј]ѠдѠш; кад *ѠѠкѠнѠш*, да би тѠ мѠгла д[а] *извѠчѠш* пѠру (Бал); *двѠрѠш*; свѠ дѠцу *ѠѠкѠсѠш*; кад *идѠш*; свѠ *сѠрѠмѠш*; *ѠѠрѠдѠш* ко Ѡј за оснѠву; *оснѠѠш* га на рѠзбој; *ѠкѠш* га; *ймѠш* мѠстру; сал' *ѠрѠѠѠњѠш* рѠвно (БѠб); зѠмнѠцу да *сѠрѠмѠш* валѠ; *мѠрѠш* од њѠчега да *жѠвѠш*; ако га *осѠѠвѠш*; ако га *не дѠрѠш*; *ужел'Ѡш* се за онѠ кѠмѠн Ѡе си седѠо; кат *ѠѠгл'ѠдѠш*; с Ѡутом да *идѠш* (Брђ); да *снѠмѠш* тѠ; мѠло овѠмо *изѠђѠш*; *размѠнѠш* мѠст; *њѠмѠш* кѠт; ис кѠће да *ѠѠбѠгнѠш*; што *се сѠѠсѠшѠш* на Ѡвалт; да *нѠђѠш* возѠча па да *ѠрѠђѠш*; да *ѠродѠш*; *ймѠш* штѠ на камѠн; *ѠѠѠдѠш* гѠре; *кѠѠшѠш* понешто нѠмѠрнѠцѠ (В. Лок); тѠнко *исѠѠѠш*; шта *ймѠш*; [з]нѠ[ш] штѠ-е тѠ; *нѠђѠш*, *ѠнѠш* рецимо илѠду снѠпѠ жѠта; *дѠнѠш* четѠри навѠљка (Из); смѠо си да *сѠѠѠш* у БѠдград на клѠпу у пѠрк; у пѠрк *сѠѠѠш*; *зѠвнѠш* педесѠт-шѠсѠт кѠћѠ; *идѠш* по махѠл'и пѠ *кѠѠшѠш* онѠ тепсѠѠе, *кѠѠшѠш* тѠпсѠјѠ; тѠ тѠ дѠбро *знѠш*; тѠ Ѡеш сѠтра да

радиши ово; *не смивеш* бос да *идеш* по тој Јошаници; *наћеш* једну пџијату; *мораш* помѣнут (Ју); па да га *ошрл'иши*; више *немаш* кѹћа овамо до мене; да *не смивеш* за-спат; до данас да *поиласиши*, све да *поденеш* сиѣно; да свѣкрву *послушиши*; ујутру *подраниши*; да им обѹћу *наћеш*, да *исшрљаш*, да *обривеш* кѹћу, *донѣсеш* воду; *умивесиши* л'ѣба; шта *радиши*; два дана *вадиши* компир, посл'ѣ *ћосаш*, *бѣреш* смѣк (Ка); овамо да *се обѹчеш* (Ка); ти Мома *знаш*; *ѹзмеш* прѣстѣн и *кривеш* испод онија рѹкавица; *наслажеш* тѹ рукавице по стѣлу; *кривеш*; ако *наћеш* ђдма, *значи* *добиваши*; кога *убивеш*; *имаш* ђмладинѣ; *крѣнеш* за Ђурђевдан; *купиши* се; *ѡдеши* на њиву и *насијаваш*; онѡ *јаја бацаши*; *покупиши*, *носиши* кѹћи; *ѹзмеш* *ошрл'иши*; *ошрѣдеш* кат доћѣ прѣл'ѣше; *оснѹжеш*, *шкѣши* платно, *шкѣши* чѣрге, чѡршѡве; *знаш* ћѣ црква у Митрову Ривеку; *ошрѣреш* маѡ под воду; онѹ ручицу *исшлѡчеш*; *осшѡваши* је да се сѹши; недељу данѡ *јѣдеш*; *ушћеш* у њѣну кѹћу; *вѣруеш* л'и ти (Коз); *мораш* да *слушиши* да *радиши*; *шрѣдеш*, *шкѣши*; *скрѣћеш* прѡво; тамо кат *идеш*; прѡво *ућеш* у њихну ѡвл'ију, *имѡ* капија и *ућеш*; једнѡ тѹ *можеш* да *се поведжеш*; кат *помузеш* тѣ ѡфце, то мл'ѣко *куваши* и *мѣшаш*, врѡ маѡ *сшѡваши* сѡл'и, *мѣшаш*; *сшѡваши* мају и *мијешаш*; *ѡшгнеш* посл'ѣ, *шромивешаш* и *ѡшгнеш* га на кашику; *сшѡваши* мало брѡшна; *сшѡваши* жѡра, *тѹсшѡваши* на то тепсију; *шрекшивеш* онѹ тепсију, *сшѡваши* жѡр и пѣпо и *шечеш* пшту; *ушрљаш* вѣш па га *сљожеш* мокро у лѹбицу, па га *шрекшивеш*, одозгѡ *сшѡваши* нешто, е ѡнда *шшрши* пѣпо па *пош'иши* одозгѡ водѡм; *носиши* на главу; да га *довѣдеш* ѡде; *не шродаш*, *немаши* ништа; *немаши* прихѡда ништа, сѡмо *шрчиши*, хѡј да ниши бѡш да *седши*, да *л'ешши*; ако му *ѹзмеш* (Леч); ѡѣш да *седнеш*; да ме *убивеш* не знам; *вѣруеш* ти стѡка неће да пшѣ; сѡт да и *зѡвнеш* (Лу); кат *погл'ѣднеш* онѡмо; *закѡчиши* онѣ тестшѣ; тестшѣ *носиши*; *мораш* да *носиши*; *ѹзмеш* сѡл'и; *ѹзмеш* па *зайѡл'иши* онѹ лѹску; *послужеш* се док *ул'ишеш* децу тамо; *ућеш* да бѣреш; то је онѡ кат *шкѣши*; *оснѹжеш* на вратиѡ; *сшѡваши* вратиѡ и *навиваш*; *сшѡваши* још некѹ дѡску; *сшѡваши* неѡга камења; *седши* да *шкѣши*; *сшѡваши* брѡдо и посл'ѣ у онѡ *ушшњеш*; да *идеш* и да *се врѡтиши*; *идеш* негде; *не смивеш* неѡг ни да *ушшѡваши* с кѡл'има не *знаш* ћѣ ѣ да те водѡ (Не); *ѡвѡсши* га; *слушиши*; да *шрѡћеш* попреѡ; *имаш* мањѡ прѡсек пѡрѡ; *идеш* ѹз брѡдо; кат *ѡћеш* тамо; кат *се врѡтиши*; ѡдма *сшѡваши* у Рајетиѣ (Нет); *вѡл'иши* маћѡе?; је л'се *сѣћаш* Баћа?; прѡвѹ кѹћу *разминеш*, *погл'ѣднеш*; штѡ *завршѡваши* ти?; *идеш* дѡл'е на ова дѡлњѡ мѡс; ко *бшднеш* дѡбро, дѡћи; *поздѡвеш* жѣну; са дѣснѣ стрѡнѣ кат *идеш* ѡзгѡр; незѡн *идеш*; ти мене нешто *не вѡл'иши*; *знаш* да ниши била за мене; *не смивеш* да *мрзши* ни слѹћѡјно ниѡга, *не смивеш* да *убивеш* (Пож); то и ти *знаш*; ако *имаш* мерѡк, да *се умѡрши*; *ошрѣреш* два-три пѹт тѹне обѹћу; пѡр пѹта *ошрѣреш* кѡла; с крѡвѡм мѹѡм да хи *зарѡдиши*, па кат хи *зарѡдиши*, *чѣкаши* по три мѣсѣца (Рај); да *шросшши*; кат *побѣгнеш*; ти *пољубиши*, *сшѡваши* пот пѡзухо, *пољубиши* дѡл'е прѡк, *пољубиши* гѡре прѡк и *ушѡзши* у кѹћу; *ушшаш* га; то би ти дѡл'и да *пољубиши* и посл'ѣ *ушѡзши* унѹтра; *ѡвѡрши*, *сшѡшши*; *ушшши*; кат *ушрѡдеш* па дал'ѣко бшѡ ушѡгшши за ѡбрас; кат *ѹзмеш* нечиѣ, *не смивеш* да *се шѡкнеш* за ѡбрас; ћѣ да *се сасшѡваши*; *вшрши* га кроз врѡта, *не смивеш* да *ушћеш* (С. Пуп); *ѹзмеш* онѣ снопѡве и *шшрѡш* ѡко оногѡ кѡла; *ѡшшши* по зѣмљи, *разгрнеш* га, *увѣдеш* кѡње и конѡпац *свѣжеш* за онѡ кѡлац тамо (Трн); *ћѣ сшѡнуеш*?; *ѡѣши*, *честиташ*, *ошшѡдеш* на кѡфу; кѡт *радиши*?; *имаш* утѡбус?; с

кѡл'има *идѣш*?; ако *нѣмаш* тачкице, *ѡдѣш* у продавницу пѧ *узмѣш* (Шав); *ионѣсѣш* рукавице и у рукавице *ионѣсѣш* жѣто; прѣвѡ што *узмѣш* те *засѣчеш*, да *осѣчѣш* овѧ бѧдњѧк, онѹ лѹскицу *сѣѧвѣш* у жѣто и пѡсл'ѣ *иосѣѧш* по бѧдњѧцима, из рѹкавицѧ *иосѣѧш* по бѧдњѧцима; тако и ка[д] *ѡбѣш* ѡвде; кад *ѣмаш* шта виѣет (Бу); тѣ *вѣруѣш* твоју вѣру (Др); *мѡрѧш* да [и] *дѣш* да *рѧдиш*; *иознѧеш се* с мѡмком, *разговѧрѧш*, *шѣшѧш*; *ѡѣрѣмѣш* је, да *ѡѣрѣмѣш* невѣсту; онѡ *ѣрскѧш*; прѣвѹ *ѡочуѣш*, пѧ онѡ на клѧду *иосѣчѣш*; онѣ врѡхове дѡл'ѣ *иосѣчѣш*; *грѣбѣнѧш* је пѧ је *ѣрѣдѣш*; *ѣркѣш* га и *завѣѧш* га; онѡ се расурѣѧвѧ ка[д] *ѣркѣш* (Дуј); немѡ д[а] *идѣш* ѹзбрдо; *идѣш* крос Крѣе; *ѡкѹѣш* са њѣвѣ; ако *нѣмаш* кѡње; *уфѧѣш* волѡве, краѣве, и тѡ *ѣѣрѧш* сѧмо у кругу; свѣ рѣдом *окружѣш*; унутра свѣ овакѡ *сѣѧвѣш*; *заврѣш* га ѣто овакѡ (За); тѣ *насѣѧш* онѹ вѡду (Це); *ѡдѣш* га а као да га *нѣмаш*; кад *наѣѣш* неѣе ѡпет (Бл); Јѧблѧна да *ѣѣш*; *знѧш* кѡл'ко тѡ нѧрот и вѹчѣ; тѣ *знѧш* овѧ пѹт ѡвде; у ѣѣтар педесѣт грѧмѧ *ѣѣш*; кѡл'ко *сѣѧвѣш* на овѧ л'ѣтар ракиѣ?; млѡго *не смѣш* да *сѣѧвѣш*; тѣ га *знѧш* (Бо); *зѡбрѣш* онѡ; сѧт *ѣмаш* свѣга; немѡ тако да *ѣрѣчѣш*; немѡ тако да *виѣчѣш*; *бѣгинѣш* л'и тѣ овогѧ дѣчка?; да ме тѣ мѣне *врѣѣш*; д[а] *изѣѣш*; *знѧш*; кад нѣкѡга вѡл'ѣш пѧ га *ѡогл'ѣдѣш* крос онѧ ѡман; тѹ трѧву *сѣѧвѣш* под јѧстук, *ѡмѣсл'ѣш* за нѣкѡга; *зѡвѣш* нѣкѡга и тѣ *ѣѡш*; ка[д] се затрѧвѹ л'ѣвѧде да *ѣмаш* пѡсл'ѣ штѧ да *кѡсѣш*; *мѡрѧш* да *кѹѣш* тѣ онѹ грѧђу (Бр); *бѧѣш* онѧ гѡре а онѡ *бѧѣш* дѡле; кат фѧтѧш, онѡ *бѧѣш* гѡре а *уфѧѣш* дѡле, *ѡкѹѣш* онѡ што си бѧцила; ако не *ѡкѹѣш*, *излѣчѣш се*; *знѧш* и тѣ кѡзѧње; *мѡрѧш* да *ѡгѡѡѣш* ѣѣ је; *сѣѧвѣш* водѣ мѧло; *осѡлѣш* га мѧло, *ѣѣш*; *сѣѧвѣш* брѧшно, *мѣѣш*, *мѣѣш*, *мѣѣш*, *мѣѣш*; *бѣѣш* и *бѣѣш*, *ѣрѣш*, *ѣрѣш*, *ѣрѣш* док ѣѣло тѡ не *исѣрѣш* (Вру); ако нѣшто *кѹѣш* код њѣ; по њѣвѧ *иосѣш* конѡпљу; свѣ срѡпом си мѡрѡ да *жѣш* и да *вѣжѣш*; *мѡрѧш* да *сѣѡѣш*; *вѣѡш* ѣѣ је Гѧљѧнова онѧ л'ѣвѧда; *мѡрѧш* да *налѧжѣш*; онѧ дрѧвѧ дѡбро мѡрѧ да *ѣѧѣш* (Гл); *не смѣш*, тѣтка, да *осѣѧнѣш* бес прѧшѧкѧ ни секѹнду; кад *нѣмаш* да *ѡѡѣш* прѧшѧк; коѣ *ѣѣш* прѧшке од арѣтмиѣ?; *мѡрѧш* да *кѧшѣш*, *кѧшѣш*; овѧмо те чѣкѧ да *ѡмѹзѣш*; што *вел'ѣш*; *идѣш* на л'ѣвѧду; да *ѡмѹзѣш* и свѣ жѣвѡ си мѡрѧла да *рѧѡш* и дѣцу да *ѣвѣш*; слѧбо се *дѣжѣш*; онѡ дѣѣете *ѡѡш* и *ѣѣш* му тѣ пѣл'ѣне; пѣкару да *налѡжѣш*; *мѡрѧш* и тѣпѣх да *ѡѣсѣш*; немѡ да *ѣѣш*; ако *ѣмаш* да *вѣчѣрѧш*; да *изл'ѣгнѣш* да *ѡрнѣш* л'ѣѣа, кѧко да *ѡрнѣш* л'ѣѣа; *држѣш* бѡкѧл; *мѡрѧш* свѧкѡга да *ѡѡѣш* у рѹку; у рѹку си мѡрѧла да га *ѡѡѣш*; *зѧгрѣш* онѧ л'ѣп и *ѣѣш* зѧ појѧс онѧ зѧлогѧј; л'ѣгнѣш тѣ ѡдмѧ с чѡвѣком; *ѣмаш* судѡмѣла да и *ѡѣрѣш*; тѹ *зѧѣш* а гѡре *изѧѣш*, крос тѡ камѣње скрѡс *ѣрѡѣш* пѧ тѧмо *изл'ѣгнѣш*, на Дѣѣлѡве *изл'ѣгнѣш* (Го); *зѧѣш* онѡ вретѣло; *расѣѡѣш* мѧсла и мало зѣјтѣна и *убѣѣш* шѣѣер и шѣѣер *ѣѣш* па *убѣѣш*; *ѣѣш* по едно јѧје; *зѡбрѣш*, *зѡбрѣш* кол'ко ти је тамѧн; *расѣѧѣш* јѣдну, *ѣѣш* у тепсѣју суд рѣдом овакѡ, *наѣѣш* тепсѣју, *исѣѣш*; л'ѣѣпо *зѧѣш*; *сѣѣш* по мѧло овакѡ и *рѣѣш* у тепсѣју; понѣгѣ мало *ѡбрѣш*; кад *исѣѣш*, *узмѣш* кашѣкѡм л'ѣѣпо те свѣд рѣдом *ѡѡрскѣш*; *ѡмѣѣш*, *ѣѣш*, *расѣѡѣш* мѧсла и зѣјтѣна мало *ѣѣш*, *ѣѣш* мѧло па *расѣѡѣш* онѡ кол'ко ти је тамѧн, посѣн *ѣѣш* јѣдно јѧје двѡе, онѡ *лѹѣш* свѣ, пѧ *зѡбрѣш* тѣ гурѧбѣѣе, *зѡбрѣш*, да му *ѣѣш* у кѹђу; вишѣ сѣна *нѣмаш* (Де); да га *уфѧѣш* у руку; докл'ѣ *ѡкѹѣш*; кад *наѣѣш* двѧ кѧл'ѣма; да свѣ *изѡѡш*; нѣшто *ѣѣш*; *ѣѣш* му

стол'йцу, *огрнѣш* га нѣчим озгѣр, *йовучѣш* ону стол'йцу; полѣзника *срѣйнѣш*, *йѣурѣш* му рѣчак; пѣсл'ѣ га *исѣрѣйѣш*, да *врѣйѣш*; да ми *се јѣвѣш* (До); *чѣѣш* и рѣдѣс и жѣлѣс; да *йролѣзѣш* (Дол); и *ѣдѣш* у свѣдју кѣћу (Бер); *идѣш* ка Пѣштери; ни *нѣ знѣш* мѣмка (Жу); ни да *обѣчѣш* ни да се *йровѣдѣш* ни нѣшта (Ке); *ѣзмѣш* тѣ некѣг дѣбрѣг човѣка; ако *донѣсѣш* водѣ, да кѣћу *одржѣвѣш*; ако шта *не зарѣдѣш* да *йродѣш* сѣр, *йродѣш* мѣсло; *мѣрѣш* за пѣту да *йросѣѣш* на чѣстѣ сѣто; *загрѣѣш* ону црепѣљу, *йѣурѣш* је на вѣтру; пѣ је *набѣѣш* дѣл'ѣ, *йѣурѣш* онѣ л'ѣп на ѣу; *сѣѣвѣш* водѣ; *убѣѣш* онѣ дѣбро, *убѣѣш* и *убѣѣш*; тепсѣју *йодмѣсѣш* и посѣ *сѣѣвѣш*; ѣпѣт мѣсло *йодмѣсѣш* одѣзгѣр; на комѣте *издрѣбѣш*, овѣмо мѣсла *раскврѣш*, *йѣурѣш* мало сѣл'и и кѣјмака и *зал'ѣѣш* је одѣзгѣр; цѣо стѣн *грѣѣш*, и *ймѣш* воду тѣмо на бѣјл'ер; кат *йѣѣѣш* тѣ воду (Бот).

П.2.2.6. Глагол *мѣћ* / *мѣј* у 2. л. јд. има облике *мѣжѣш* и *мѣрѣш*, али је знатно фреквентнија краћа форма – *мѣш*:

мѣжѣш с ѣутом зѣ час (Ке); кѣмоном *не мѣжѣш* да је довѣтѣш (Лу); *не мѣжѣш* пѣшкѣ да прѣћѣш (Бот); зѣмљу да прѣдѣш *не мѣжѣш* (Ју); што *мѣжѣш* нѣжѣ дѣл'ѣ (Трн); шта *не мѣжѣш* (Ту); сѣмо ако *мѣжѣш* (Ру); тѣмо *не мѣжѣш* (Гу);

мѣрѣш да вѣдѣш (Рај); око Божѣѣ *не мѣрѣш* да дѣћѣш да зѣјмѣш (До); ѣзми тѣ што *мѣрѣш*; помѣгни кол'ко *мѣрѣш* (Ми); *мѣрѣш* л'и да дѣћѣш? (По); ако *не мѣрѣш*, немѣ (Пе); *мѣрѣш* му дѣт (Лу);

мѣш сѣмо да се преврѣнѣш; *нѣ мош* да клапарѣш у ѣѣ; *нѣ мош* да и опѣрѣш; *нѣ мош* бѣ[з] свѣтла да прѣћѣш (Го); *нѣ мош* да вѣдѣш, (Гу); тѣ *нѣ мош* да најѣдѣш; *мѣш* свѣ да-ѣ искомѣтѣш у колаѣе и да-ѣ тѣурѣш (Де); *мѣш* да опѣрѣш сѣдове, *мѣш* да опѣрѣш вѣш, да очѣстѣш, мѣслѣш да *мѣш* успѣт?; ко *мѣш* тѣ да нѣсѣш; тѣ *мѣш* да на-нѣжѣш (Бал); *мѣш* да замѣсл'ѣш; *мѣш* да зал'ѣѣш, нѣмѣш, *нѣ мош* да зал'ѣѣш (Бот); *нѣ мош* тѣ да кѣжѣш не трѣбѣ ѣн мѣне (Ју); ал' пѣсл'ѣ *нѣ мош* да се запѣсл'ѣш (Коз); ка[д] тѣ зрѣнѣш, посл'ѣ *мѣш* да га превѣрѣш (Коз); *нѣ мош* тѣ нѣшта (Леч); л'ѣти *нѣ мош* пѣутом да прѣбѣѣш; сѣд *нѣ мош* дѣл'ѣ да прѣћѣш (Лу); *нѣ мош* да прѣћѣш ѣл'ицама (Не); тѣ *нѣ мош* са ѣѣм да изѣћѣш нѣ крај; *мѣш* одѣвдѣ да ѣдѣш (Нет); *нѣ мош* да докѣжѣш ѣѣдѣма (Пож); ѣто сѣт *нѣ мош* вѣдет да је пѣсѣјѣто двѣс кѣлѣ пшеницѣ у нѣчијѣ ѣѣву; *нѣ мош* да хи ѣзмѣш (Рај); *мѣш* да ѣзмѣш нѣшто за сѣбе, да ѣзмѣш рѣбу *нѣ мош* док нѣмѣш тѣчкице; немѣ ни долѣзит кад *нѣ мош* (Шав); тѣ сѣт *нѣ мош* да рѣзл'ѣкуѣш грѣцкѣ и сѣоскѣ кѣћу (Др); зѣром је тѣ *нѣ мош* узѣт (Бо); томѣ детѣту *нѣ мош* да вѣдѣш хѣир, нѣ ѣш да вѣдѣш шѣр (Бр).

П.2.2.7. Глагол *вѣдѣш* има следеће облике 2. л. јд.:

вѣдѣш ову л'ѣпѣту (Лу); посл'ѣн *вѣдѣш*; свѣ тѣ *вѣдѣш* кѣко је (Де); да прѣћѣш и да *вѣдѣш*; да *вѣдѣш*(Бал); *вѣдѣш* (Из); *вѣдѣш* тѣ (Ју); *вѣдѣш* тѣмо; *вѣдѣш* крѣшка се осѣшѣла; *вѣдѣш* мѣмка; тѣк га *вѣдѣш* тѣмо у кѣћу (Нет); *вѣдѣш*, имѣѣе дѣста трѣлѣга (Ос); ни да га *вѣдѣш* ни да те вѣдѣ (С. Ыуп); *вѣдѣш* шта ѣмѣ слѣѣѣе да жѣвѣш нѣ дѣнас; *вѣдѣш* тѣ сѣт (Бр).

Краће форме реѣе се употребѣвају углавном у питаѣѣма или са значеѣем 'вѣди':

вѣш онāмо сѣло? (В. Лок); *вѣш* гѡре (Це); *вѣш* тѣ тѡ? (Де); да *вѣш* сāмо кол'ко ѡмā (По); *вѣш* тѣ њѣга (Ле).³³

Р. Симић и други аутори ове облике објашњавају фонетским и морфолошким разлозима (преглед тумачења в. у Симић 1972: 387–389). Форме *мѡш* / *мѡж* и *вѣш* забележио је М. Пешикан у староцрногорским говорима. Лик *вѣш* аутор објашњава или као форму насталу у резултату редукције условљене положајем ван реченичног акцента, или као траг некадашњег атематског облика (Пешикан 1965: 174). Облике *мѡш* и *вѣш* бележи и Д. Ћупић у говору Бјелопавлића, истичући да појаве краћих ликова сматра последицом редукције условљене искључиво говорним темпом, имајући у виду да се јављају само у брзом говору (Ћупић 1977: 90), а познате су и говору Паштровића (Јовановић 2005: 385) и Црмнице (Милетић 1940: 448). Краће форме присутне су и у говору србијанског Полимља (Николић 1991: 476), а бележи их и Н. Богдановић у Бучуму и Белом Потоку (Богдановић 1979: 80), Љ. Ћирић у Понишављу (Ћирић 1999: 164), Т. Трајковић у Прешеву (Трајковић 2016: 481), Ј. Марковић у Заплању (Марковић 2000: 164). Краће форме у употреби су и у говорима средњег Ибра (Божовић 2008: 255).

II.2.2.8. Забележени су следећи облици за 3. л. јд.:

ѡмā тā стāри; *нѣмā*, *нѣмā* ѡде; *мѡрā* да нѣко *бѣдѣ* ѡнде; *ѡродā'ѣ* кāфу; одозгѡр *извѣрѣ*; стѡка *ѡѡјѣ*; *ѡѡјѣ* инсāн; у јѣсен кад *зрѣнѣ*; *убѣрѣ* шта му *ѡрѣбā*, *ѡнѣсѣ*, *ѡосѣ'емало* вѣта, и такѡ; ѡн *ѡрѡчā*; ѡвā ми свастѡка *вел'ѡ*; сāмо мѡзак *мѡже* да *замѡсл'ѡ*; *ѡосѡјѣ*; *хоће* да *жѡѡѡ*; *држѡ* краће гѡре, *мѡзѣ* краће; *нѣће* да *се ѡдā*; ко *дѡћѣ* на влāс, ѡн некѣ закѡне *ѡосѡвѡ*; да *се* онāј смѡк *осѡвѡвā*; тѡ *се сѡвѡ*, нѣће смѣло да *се ѡквāри*; то *надѡћѣ*; тѡ *хѡчи* и *надѡћѣ* вѡда; *свѣжѣ* на чѣло; *горѡ* једно врѣме (Баг); *ѡмā* тāмо јѡш да *с[е]оглѣднѣ* исāн; *не мѡре* ни ѡн нѣкут; *јѣдѣ* кѡче; да ѡн *ѡмā* д[а] [j] *ѣдѣ*; ѡн *не умѡе* да *ѡѡѡ'ѣ*; шта ви *велѡ* Рѡзо?; *нѣмā* о[д] тѡгā нѣшта; дāнима *не ѡѡвѡри* нѣко вѣрата; *не вѡдѡ* ни да л' ми је обрѡсāно; нѣће да ми *исѡѡѡѡѡ*, нѡ *ѡѡѣдѡ* тѣлету; да га бѡк *чѡјѣ*; *рāдѡ* л ви онā рāдница?; *ѡмā* да *ѡāсѣ*; нѣшта *не мирѡѡѡ* лѡѣпо кѡ босѡљак (Бал); ѡна *нѣ знā* мѡмка; сāt се тѡ дрѡкшѣ *зовѣ*; сāt тѡ ни *нѣмā*; мѡмак *нѣмā* да је *вѡдѡ* док *не ѡѡћѣ* у ѡѣрдѣк; свāдба *ѡрā'ѣ* тѣри дāна; у пѣтак *дѡвѡри* невѣста; тѣри недѣље *ѡрѡћѣ*; тѣри недѣље да *сѣдѡ*; кѡ шта *ѡмā*; *не идѣ* младожѣња; ѡн је *не вѡдѡ* док *не ѡѡћѣ* код нѣ; *не смѡѣ* да је *вѡдѡ*, сāмо ка[д] *ѡрѣбā* д[а] [ид]ѣ да *сѡвā*, кат *сѡвā*; ѡна *осѡвāнѣ*; кажѣ кад је *ѡресѡвāвā*, *нѣмā* кѡт; тѡнѡе кā сād; *мѡрā* да *осѡвāнѣ*; *бѡјѣ* је, *маѡрѡѡрā* је, тѡ нѣко *не окрѣћѣ* пāжњу, кажѡ *мѡрā* да *слѡшā*, *мѡрā* да *ѡрѡѡ*; да ме *ѡрѡѡѡѡѡ* дѣвѡр; сāмо *улāѡ* дѣвѡр; ѡна хим *дāдѣ* по пешкѡр, кад је *ѡрѡѡѡѡѡ*; *донѣсѣ* хим шѣрбет; кол'ко кѡ *мѡже*; *нѣмā* глѣдāња; онѡ чаткѡју ти *сѡвā*; она свѣ *гл'ѣдā* испрѣ[д] себе; *ѡгрā* ал' испрѣт сѣбе; *услѡвāнѣ* невѣста; невѣста и *мѡвѣсѡ* и *мѡзѣ* и свѣ *мѡрā* да *рāдѡ*; *не мѡже* да *се ѡрѡћѣ*; којā *ѡмā* тѡ у тѡ пл'ѣме; у тѡ пл'ѣме *ѡмā* и

³³ О краћим облицима глагола *хѡѡѡ* в. т. II.1.9.2. у одељку о помоћним глаголима

дрўга, у свакò пл'еме *йм̄а* јòш, ко *нѣм̄а*, он̄а òтац *йм̄а* од амйцѣ; *нѣм̄а* в̄ашар, *йм̄ау* Пйскопòвце, *йм̄а* в̄ашар; вишѣ *нѣм̄а* к̄а ранй'ѣ што је бйло; понѣк̄а ис кўћѣ *не изл̄азй*; мајка ње је *йовѣдѣ* и тò је, и тò *мòр̄а* да *йййй* свѣ; да је нѣко *не йрев̄арй*; *не мòже*, тò је бра̀ство и *не узйм̄а се*; тò *се* такò *зовѣ*, т̄а *йобећуѣ*, *одбацуѣ*; кò *наћѣ*, *йобѣдй*; сла̀бо кò *йм̄а*, *двòрй* невѣста; òна *йокуйй* свѣ и *одвѣдѣ* невѣсте т̄амо; жѣна *се ойорòдй* крй'јући; да нйко *не чуѣ*; *не вель̄а* да *йрескòчй* конòпац, *не вель̄а* ма̀чку да *уд̄арй* ногòм, п̄ашче *не вель̄а* да *уд̄арй* ногòм; *обавй'ѣ се* п̄упак; *не мòже* да *се ойорòдй*; *не рòдй се* нòрм̄ално; ако *йр̄ажй* нѣшто да *йојѣдѣ*; *нйѣ* јој дò; кажѣ *родй се* онò шарѣно по л'йцу; мѣсо *не смй'ѣ*; кат *се кўх̄а* в̄арйво; да га *йрòб̄а*; кад *врй* п̄а да *йрòб̄а*; *не вель̄а*; он̄а што га *йреф̄аййй йрѣб̄а* да му *кўйй* кошўљицу; жѣна кој̄а му *вйдй* зуп, *йрѣб̄а* и òна нѣшто да му *кўйй*; òн р̄ано *бехр̄а*; тò *се сй̄авй*; *йечѣ* црвѣно мл'йеко, *йромй'енй* бòју; хòца тò *ма̀кнѣ*, *йомòгнѣ* хим хòца; свѣ *се* вишѣ *сйрѣмй*; *вйтар се д̄аѣ*; курб̄ан *се кòльѣ*; х̄алва *се йечѣ*; трѣб̄а дўго да *се йечѣ*; *разбйѣ се* вўна, *сечѣ се*; *йл'ейѣ*, кò *йрѣдѣ*; у глўхò дòба *не вель̄а* да *се идѣ*, *мòже* нѣшто да те *сйрѣфй*; *наг̄азй* нѣшто и тò *се намѣрй* и *одузмѣ* му *се* јѣдна странка; *л'ежй* док *ймрѣ* и ѡйт; *разб̄а'ѣ* детѣту да *не йл̄ачѣ*; дй'ете *йм̄а* гр̄чеве; *йòшйуѣ* овѣ мòје; к̄ако га *гл'ед̄а* и *йòшйуѣ*; òн хи *не осѣһ̄а* (Боб); *мòр̄а се*; *йу̀сййй* нѣко за сев̄ап; док *се* тò *сййш̄а* т̄а сйтӯацйа; *вр̄аййй* на свѣ'е им̄ање, нѣшто *гр̄адй*; онò грумѣње *ой̄ад̄а* а онò т̄анкò вл̄акно *осй̄а'ѣ*; п̄а *се* тò *ушй̄авй*; што *се ййчѣ* обућѣ; ону̀ кожу *ушй̄авй*; *зовѣ се* Дѣжѣва; он̄амо *йм̄а* ов̄а бра̀т његòв, òн *йм̄а* четйри кра̀ве; *не држй* н̄арот; кòзе *држй* сйнòвац ми јѣдан; папрйка *сйјѣ се*; òсам кра̀ва *држй*; *нѣће* гòре да *родй* нйшта; тò што *се зал'йв̄а* тò *се* свѣ *зал'йв̄а* мотòрйма; *йм̄а* л' и шт̄агòћ; нѣко и *йоку̀дй* п̄асе *развал'й* тò; *дòћѣ* бес пйт̄ања *йобѣгнѣ* родйтелйма; прѣтхòдно *се вйдй* са мòмком; *жйвй* л'й'епо; *нѣће* гòдйнама да *се йомйрй*; он̄а *кажѣ*; *нѣће* ни да му *ш̄альѣ* лўде; он̄а пòсл'ѣн *дòћѣ* п̄а мòл'й; *ужел'й се*, *ужел'й се* свѣ'е; да јој *се донѣсѣ*; тò *осй̄а'ѣ* њѣзйно; нѣм̄а кò да *се мѣш̄а*; да *се вйдй*; онò *осй̄а'ѣ* девòјки и òна тò *узмѣ* òтуд и *донѣсѣ* кат *дòћѣ* у тў спрѣму њѣзйну; *дòћѣ* некй дошл̄ак, òн му *одрѣдй* мѣсто; *жйвй* тўна; отйшò је да *свйр̄а*; *свйр̄а* у пйсак; гòч нòсй; *уд̄ар̄а* у он̄а гòч; *бй'ѣ* он̄а гòч; да *се об̄яшн̄ав̄а*; нѣшто *се нарећуѣ*; òн хим *исйрйһ̄а*; тò *се йренòсй* пòсл'ѣн, *йрйһ̄а се*; да òдѣ на х̄аћ; тò *не мòре* ни да *се оййшйѣ* к̄ако је кат *се òде*; тў *се окуйй* око ћетйри мил'йона; трѣб̄а да *се идѣ*, т̄амо *се бор̄авй* петн̄ас д̄ан̄а, *клян̄а се* у һ̄амйју (Бот); *мòр̄а* да *се р̄адй*; кад *йм̄а* пòсла; òнде *се скрѣћѣ*; *йм̄а* кўћ̄а тў, бòгме; ов̄а што *ййр̄а*, òн *йм̄а* н̄ајвишѣ; *држй се* стòкѣ; кйша *уф̄аййй*; кад *уд̄арй*, *чйны* ти *се* црѣп оће да га *слòмй*; *кажѣ* йстò и òде *й̄ад̄а*; ка[д]се *йу̀шйй* цйг̄ара òн *осѣһ̄а* цйг̄ару; *осѣййй* дух̄ан, она *бежй*, *осѣййй* дйм, она *бежй*; òн *не осѣһ̄а*; *не мòже* да *се сййгнѣ*; òн ме свѣ *ису̀јѣ*; с̄ахат й пò *йрѣб̄а*; òде *се окрѣћѣ*; *р̄адй* ал' и нйшта; жѣну *йм̄а* дòбру; нек̄а тегòба *наил̄азй*; свй'ес ми *мр̄чй*, и нек̄а ме тмўша *уд̄ар̄а*, *найћѣ* ми такò; бòг *зн̄а* кол'йко; *зайнѣ*, *р̄адй*; мòре да *се идѣ*; тò ми свѣ *седй*; тò *осй̄анѣ*; *йрѣб̄а* ми; òн с овй'ем мал'йм *уһòс̄а*; òн га *узмѣ* код њѣга; *нѣм̄а* тў шт̄а; òдѣ за Бѣòград; да *узмѣ* некў жѣну да је *дòвѣдѣу* Бѣòград (Брћ); *йрйй̄ад̄а* Нòвòм Паз̄ару; *изл̄азй* рўда; *вйдй се* пўт од̄авл'ѣн, òн *се сй̄аја* за рўднйк; л'ѣво *се скрѣћѣ* за Л'ѣпосавйћѣ; *йм̄а* пўнкт дòл'е на Јарйњѣ; *одрòнй* хи вòда; *не мòже* да *држй*; да *се* тò м̄ало *йревалйћѣ*; *найрск̄а се* мл'ѣком; и *засл̄адй се* мл'ѣко; *из̄аћѣ* ис тѣ тр̄мкѣ, јѣдан дѣо *се одвојй*, *скуйй се* овакò на дрво; òна такò тò

формира ту трмку; *заслада* мл'еком и *ива* тамо некe бaјке мaло; кaкo *миршe* л'eпо; тo *умиршe*; *ирдe* прaзник; кaт *бexрa* знaш кaкo *умиршe* л'иeпо; приjатaн мирс *имa*; *нaдe* пeдeсeт килa; *имa* вишe oних сaндукa, *извaдe* сигурнo пeдeсeт килa, *зaвисe* дo гoдинe; кoл'кo *ce крeдe*; *имa* јeднa дpyгa штo *сија* oтут; тaмo *живи* стaлнo, и oн *имa* пчeлa, *држи* пчeл'e, *радe* с дрвимa пoмaлo, *држи* некe рaдникe; *иражи* ти дoкyмeнтa; пoнeкaт *несидe* ал'и вeћинoм *имa*; штa aутa *ирдe*; жeнa *дидe* пoмaлo; aкo слyчajнo нeкo *заираждe*; дa нe *расидe* трн; нe мoрe дa *иревидe* прe; тo је дa бoк *сачувa*; *идeра* пaкeтe; *зoвe* пoл'ициjy, пoл'ициjа *ддe* дa видe; *мoрa* oд нeчeгa чoвeк дa *живи*, дa *радe*; *иресeчe* млoгo пa oвa нeдe дa *иривидe*, *осидe* брeс спoрaзyмa; л'иeпo *живи*, *држи* тpи чeтирe крaвe; *нeмa* пoтpeбe; пoнeштo *неосидe*; *имa* и л'ивaдe; мaлo *зидeжe*; пeстo eурa *иримa* (В. Лoк); мoјa кћeркa *учи* joј дeцy; *иривидe* Избицaмa; нe дa ce нaмa; рeткo кoјa *имa* дa нe вoзи; тo *ce ушивидe* кoжa, oбичнo *ce осивидe* пa *ce исeчe* нa кaјaсe; кa[д] *ce* oнa кoстрeт *микe*; нeкo *иошaлe* прoсцe, нeкo joк; *дe* нe дa *живи*; дa видe *ддe* нeвeстa; дa *бидe*; житo дa *бидe*; вишe тo *нeмa*; сaт *иосидe* дa *имa* бaјрaктaр; дa *ce осeчe* бaдњaк, *ионeсe* *ce* пoгaчa; првa лyскa дa *идe* дa гa сyнцe *ридe* oнa бaдњaк; лyскa *ce узимa* и *сидe* *ce* y тoрбy; *лoми* *ce* пpeкo бaдњaкa y шyми гдe *ce осeчe* бaдњaк; *наиде* *ce* дoбрo вaтpa; *сидe* oнyдa рeдoм; *сидe* *ce* сo нa бaдњaк; *умe* *ce* пo пaрчe л'eбa, *умoчи* *ce* y сo и нa бaдњaкe *сидe* *ce* пaрчe л'eбa и сви дa *оиде* пoмaлo oнoгa л'eбa, oндa сви дa *ce излyбe* пpeкo бaдњaкa; *знa* *ce*; дeснoм нoгoм *ce улaзи* првo, и *видe* *ce*; *oдгoвaрa*; *унoси* *ce* слaмa; нe вpeди лaгaт; дa *ce oкaди*, дa *ce oкaди* сoврa; штa *имa*; *идe* oнa цaрaљкa y бaдњaк; *ддe* пoлoжaoник; дa *идe*; дa *ce брeчe*; oтaц ми *кaжe*: „Нe, нe дирaј“; *дe* *зoвнe* стaрoгa јeднoгa; *oбидe* Рyсиjа рaт, *oбидe* Грчкa, *oбидe* Бyгaрскa и *oбидe* Србиjа; *сидe* *ce*; мoрe јeдaн чoвeк дa *идиe*; aгa *узимa*; oн *бирa*; нe вaлa; рaж *oидa*, житo *oидa*; *живи* y Крaгyјeвцy; сaт тo вишe *нeмa*; нe вaлa дa *ce сидe* (Из); дa *ддe* oвaкo; врeмe *дондe*, тo вaкaт *дондe*; *мисл'и* изистинe; *идa* кишa; *ирeбa* свaкaт; *лaжe* знaчe, *лaжe*; тo мoрe дa *иридe* кo гoј хoдe; *нeмa* пoслa, *нeмa* пaрa; никo тe нe *идe*; *ддe* oвa и[з] Жyњeвићa, *ддe* код мeнe; *зoвe* двeстa кyћa; *зoвe* нa свaдбy; oн гa *зoвнe* нa свaдбy; *сидe* oбрисaтo; кaт *изидe*, *дe* ти кoфeртy с пaрaмa; *живи* дoбрo, *имa* житa; *имa* стoкe; *кaжe* дa мy дaм jа кћeр; *закaжe* *ce* кaд је свaдбa; бoг *знa* кoл'кo тижa дeвoјaкa *имa*; *нaдe* нa yл'ицy тy и *дoвeдe* ми је oдe; нити *знa* штa је кyћa, нити *знa* штa је крaвa, нити *знa* штa је зeмљa; *иошaлe* брaт мy oдe нaмeстo нeгa; oнa *ддe* и, кa[д] *ддe*, *видe* нeкo *укрa* joј y сoбy; oнa *осидe*; дa *ce oснye* Лyкaрe шкoлa; oн *иoзoвe* нaшe стaрe; *иoзoвe* oн; *кaжe*, „ми ћeмo шкoлy стaвит y Грyбeтићe гoрe“; пo тoмe *ce зoвe* Крyшeвo; млoгo пyтa је *ирoси*; *имa* шeстoрицy брaћe, oвa штo *ирoси* oвy дeвoјкy, и oн *ддe* и *иресeчe* гa, ал'и *иресeчe* гa дa нe мoрe, и тaкo мy *донeсe* ћaхaт; *бигинишe* дoбpy дeвoјкy; *бигинишe* дeвoјкy; *донeсe* нeштo слaткo; тo-e свe зaвршeнo, знaчe, тo и сaт пoстoјe, дa *ce вeжe* вишe *нeмa*; oнa *бeжи* нaпoљe; сaт ce стo чyдa *идe*, стo чyдa *доиде*; [д] тoгa *иoчиe*; *идe* *ce* стaрeшинa; брeз вoљe *живи*; свeгa *имa* ал' oнo штo-e глaвнo *нeмa*; никo никoгa нe *идe*; y Црнe врx *изидe*; тeшкo *иосидe* сaт пчeлa; *ирскa* *ce* вoдe; гoлyбoвa *имa* пo грaдy; птицa *умидe*; дa ce пчeлaрствo *разиде* јeр *нeмa* рoдa бeз пчeлa; *нeмa* пчeл'e брeс пшeницe; нeкa стaрa ридe *идe*; *кaжe*

стара̄ послѡвица; та̄чно *изла̄зи*; неће да *ула̄жѣ* ђе нико; *ѡма̄* дѡбрија̄ љѡди, ко ће гѡј рѣј да *нема̄* дѡбрија̄, ѡн *грѣши* дебѣло, *ѡма̄* дѡбрија̄ љѡди; демократија̄ *ѡма̄* границе; *зна̄ се* шта̄ ти *сл'ѣдӯѣ*; *ра̄ди* шта̄ кѡ хѡће; *мѡре* да *се ѡрива̄ишзубѣ*; *ѡродѡјѣ* ѡпштиња̄ што је њѡјзино (Ју); мѣсѣц дана̄ да *се кисел'и*; *ѡма̄* цӣчела историја̄; кад *бӣѡѣ* јѣсѣн; мѣне *ѡѡѣ* таксиста пред врата; *гасӣ се* Рогѡзна; *осӣѡнѣ* ја̄лова; *ѡочӣнѣ* да *се жње̄*; која̄ *болӯѣ* нешто; тѡ *се зара̄ди* с пија̄ца; та̄ *узима̄*; тӯ таксиста *ѡѡѣ*, *наѡӯни* у гѣпек; *чѣка̄* га с кѡл'има; *ѡма̄* и за мѣне; ако тѡ *узрӣ*; да *се не ожѣнӣ*, ѡн *ѡла̄чѣ* за ѡцом; *ѡома̄га̄* ме крѡва̄во; ѡвѡ да *се ѡора̄ди* (Ка); ѡн *жӣви* у граду; кѡ да ме мр̄тви сан *ува̄ишӣ*, тѣк *се зѡра указӯѣ*; изӯтра положа̄оник *долѡзи*; пѡсл'ѣ *сӣѡсти* ѡнѣ ба̄дњаке; *врѣчӣ*, *бл'ѣи*; кѡ *на̄ѡѣ* пр̄ви; *ѡрона̄ла̄зи* неко; *свӣра̄* кланѣт; јѣдан *жм̄урӣ*; из Јѡвѣсѡӣчѣ; изӯтра кад *усӣѡнѣ*; ѡмладина *се ѡокӯишӣ*; та̄ *се дан сла̄ви* Ђурђевдан; *скӯишӣ се* нарот, мол'ѡтва *ѡма̄*, *чӣѡа̄ се* и *ѡокӯишӣ се* нарот; у ма̄ју мѣсѣцу *се ѡосѣјѣ*, *скӯа̄ се* ја̄ји пѡ *се ѡӯри* у ѡнӯ конѡпљу; *бѣрѣ се* пр̄вѡ јѣдна конѡпља, *зовѣ се* белѡјка, тѡ *се ѡбѣрѣ*, у мочӣло *се ѡнѣсѣ*, *ѡокисел'и*, пѡсл'ѣсе *ѡӣрл'и*, ѡ[д] тѡга̄ *се ѡрѣдѣ*, *ѡикѣ се* каснӣје; тѡ *се посл'ѣ* гребенӣма *гребѣна̄*, пѡ *се посл'ѣ осӣѡвӣ* ка[д] *ѡѡѣ* зимнѡ вре̄ме; ѡнда̄ *се ѡрѣдѣ*; *искѡѡа̄ се* рупа пѡ *се кӯа̄* ѡна̄ прѣђа; *савӣѣ се* на кол'енӣке и трӣ недеље *ѡӯишӣ*; *ѡсл'и се* чѡвек *најѣдѣ* дома̄ћек л'ѣба; ѡна̄ гр̄дна *умӣесѣ* тѡ л'ѣба; *ѡѡѣ* код нас на сла̄ву, не мѡже да *ѡѡѣ* кѡмшӣски и *сѣднѣ* за ѡстѡл и, *ра̄ди* и ѡн, *ѡрекр̄стӣ се*, *чѣстӣӣ* сла̄ву; *ѡӣѡѣ* пѡ *се ѡжљӯбӣ*; ѡна̄ *ра̄ди* дѡл'е; ѡнѡ свѣ ѡнакѡ *осӣѡнѣ*; стѡка кад *баљежа̄*; ѡвудӣѣ *ѡрошѣра̄* ѡвце и *нѡсӣ* га у на̄руче ѡва̄мо (Коз); *чинӣ* ми се; Ра̄јко тӯ *жӣви*; *жӣви* тӯ са женѡм; Светла̄на *се зовѣ*; *заѡра̄жѡ* мѡмак девојку, *чӯѣ ѡма̄* дѡбра девојка; пѡ *се тѡ ѡѡжње̄*, пѡ *се тѡ ѡӣѡвӣ* у мочӣло пѡ *се тѡ сѡӯишӣ* ѡнѡ *се ѡӣрл'и*; *не да̄* им ма̄ма; да бѡк *сачӯва̄*; *ѡма̄* ђе; кѡ *ѡма̄* ѡфце, *ѡра̄вӣ се*; кат *се ѡѡжње̄* пшенӣца; та̄ цӣчѣл *ѡѡѣ* у вѣш; чѡвек свѡшта̄ *ѡрѡѡѣ*; неће гла̄ву да *ѡкрѣнѣ*; ѡвѡ свѡко *јурӣ*, идѣ *ѡѣ* је јефтинӣѣ; ѡн *зѡра̄ди* свѣ са нас (Леч); *нема̄* шта̄ ѡвѣ гѡдинѣ да *се ка̄жѣ* да *не ва̄ла̄*; *не да̄* ми да преговѡрим; *учӣ*, трѣћа гѡдина, ѡна̄ свѣ рѣдом *ѡѡѣ*; сѡн *се ѡровӯкӯѣ* кѡ пѡл'е крос кучѡне; у Мѡтровицу *жӣви*; мѡја ма̄јка *нѡсӣ* ѡнӯ сла̄му; и *чинӣ*; снѡг *ѡӯишӣ*; *чинӣ*: фѡ, фѡ; цӣѡ дан *бӣѣ* кѡло; сад нико нит *ѡгра̄* нит *ѡѣва̄*; тѡ *вѣжѣ* за Цр̄ну Гѡру; *не смѡѣ* нико никут да *мр̄днѣ*; кѡм ће чѡне да *учѡнӣ*; *ја̄шѣ* на вратӣло, а гѡла да *се скӣнѣ*; *ѡѡѣ* положа̄оник прет кӯћу; у решѣтѡ *ѡнѣсѣ*; *ул'ѣгнѣ*, *ѡзмѣ* ѡнѣ чѣпѡнице; *ѡзмѣ* и *гр̄жа̄* у шпѡрет; да *родѡ* бѡлѣ жѡто; ѡнѡ повѣсмо *вӣсӣ* низ л'ѣђа; ѡна̄ *врѡӣшӣ*, *не смѡѣ* да *ѡѡѣ* да *ѡзмѣ* дӣѣте, а *не смѡѣ* да га *осӣѡвӣ*; неко *ѡѡѣ* стѡку, неко нешто да *нѡсӣ*; ѡна̄нѡсӣ здра̄вицу; да *угра̄бӣ* здра̄вицу да *ѡнѣсѣ* девојки да *ѡѡѡѣ*; девојка кумӯјѣ дѣци; којӣ *угра̄бӣ* ѡна̄ кр̄с *нѡсӣ*; *држѣ* дѡл'е кӯћу (Лу); нико *се не ѡзӯва̄*; *ра̄ди* код прӣвѡтника; *идѣ* пѡ та̄мо *се ѡкрѣѡѣ*; *вӣдӣ се* јѣдна фѡрма на ѡнѡ бр̄до; прѡво на̄ниже *се идѣ*, *сӣла̄зӣ се* с бр̄да; мил'ѡција̄ *долѡзӣ* тӯ нѡн-стѡп; тӯ аутѡбус *долѡзӣ*; да *ѡѡѣ* да те *ѡзме*; да те *ѡвѣдѣ*; нит *се кѡсѣ* нит кѡ што *ра̄дӣ*; по јѣдан дан *ра̄дӣ*, по јѣдан *не ра̄дӣ*; *жсӯла̄*, ал' кѡ те *ѡӣѡа̄*; кѡњ *наѡѡѣ* на рӣјеку и *ѡӯкнѣ* ѡна̄ л'ѣд и ѡн *ѡѡѡѣ* гла̄вѡм; *ѡза̄ѡѡѣ*, та̄мо-ѡва̄мо, *мӯчӣ се*; дѡбро нарот *жӣви*, кѡ *не зна̄* ѡнѡ ранӣја̄шње̄; мѡра̄ јѡш да *се ѡѡѡѣнѣ*; ѡнѡ *се ѡѡѡѣ*; ѡдма̄ *се ѡѡѡѣ*, *ѡѡѡѣ се*; *сӣѡвӣ* да *се сѡӯишӣ*, *сѡӯишӣ се* ѡна̄мо; да *се ѡна̄ рѡзѡј не ѡѡѡѣ*; жѡца *ѡѣ се ѡрошѡӣнѣ*; *нахлѡдӣ се*, нӣѣ мѡгло да *се сѡрѣчӣ*; да л'ѣчӣ *се* та̄ болес; бѡл'ѣс кѡ ѡвѡ сѡт што *се ја̄вѡла̄*; чѡвѣка тӯга

уфáиши; рáднò мѣсто укíда му се и òн һу́иши; и òн униши́һавá; кáко да ш́рáжшì од нáшѣ држáвѣ чòвек; она сáһѣ с бандѣрѣ; кò не и́лáһá стру́ју а ш́роши́ је; суди́ја према һѣзи и дики́шрá, òна и́ишиѣ; она свѣ и́лáчѣ, не мòже од плáча да кáжѣ; нáс и не и́ишиá суди́ја; сáмо декíшрá тáмо и она и́ишиѣ (Не); код нáс се чýвá; òн се и́рòби́ѣ; да ме издржáвá кат се најѣдѣ, гáһá пиштòлом у ону́ пйту и исцй́јейá ти тепси́ју; да най́нѣ тебе нѣко; нйко не ж́и́ви; сýнце гр́и́ѣ, кйша и́дá; овá ми сйн однѣсѣ мл'и́еко те раси́урй дòл'е у Пазáр; рáдй дòл'е ко шнáјдера; òн ти ўзмѣ пá ти най́ишиѣ; нѣшто дòби́ѣ от ствáри; не мòре да ш́ри́и кòмши́лук, нáрот, а нѣ да ш́ри́и твòју дѣцу; тò се закòльѣ вò ил'и крáва пá се тò осу́ши; обр́нѣ се гòре; не вòдй рачýна дѣци; не смй́ѣ дй́ете да и́и́кнѣ; òдѣ да ш́у́жй; зовѣ тел'ефòном; цй́пци́елу нòј и́рѣдѣ, нйшта не рáдй осим тò; жѣнй сйна, òн сй́рѣмй лýде да те и́рòсй код мѣне; нѣ знá ни да зòдрй ни нйшта; нѣшто да и́ишиѣ; нйкат не ўзмѣ дй́нар; и́мá гòре навр Бáрá зовѣ се Цáрина; кáжѣ дошò цáр са вòјскòм; нáрот је осй́ò л'ѣба да нѣмá, и́рáзну́ѣ нѣкй дáн; вáльá сýкно; òн һѣо тý да се сакр́и́ѣ; не мòже òн тý да се савй́ѣ; кáжѣ хòһу; заси́уиá овѣ жѣне; онò се зарáвнá (Нет); забол'и́ тá стамáк; да се тò ио́шрáви; кнй́жицу не мòже да извòдй; свѣ вй́шѣ най́и́чѣ; да се и́ензионй́шѣ на прòл'еһе; ако га òн још не смýвá те га не слáжѣ; рѣкò му да му и́лáиши; јѣзик учй; тò му се не свй́һá да най́уши́һá; Мйса не мòре да ио́сй́и́гнѣ; са нáма се тý грани́чй; да ми кáжѣ кáко се зовѣ; посл'ѣ идѣ се прáво; и́ри́чá Дрáгица; свýј сй́и́гнѣ; догýрá стòку, мýчй се, догнá зйми тý, и́мá вòда и штáла, а л'ѣти и́ѣрá и тý на пáшу; донѣсѣ, осй́и́нѣ тý һýбре, осй́и́нѣ мл'и́ека; гл'ѣдá навйше; не мòже тá бòл вишѣ да и́реи́ура; кад òдѣ гòре, оһе да се уби́ѣ од плáча, пá сáд и́иши́ зá мнòм; сá мнòм да сй́áвá (Ос); тá вòда ни млòго знáчй, идѣ у Лýцкý рй́еку, бл'и́зу Гол'и́ѣ гòре извй́рѣ; она нй́кнѣ, ио́рáсй́ѣ, сáзрѣнѣ, òндá се и́òжнѣ, иовѣжѣ се у тýцáт и ш́урй се у некй резервоáр водѣ; òн се ожѣнй; довòдй мýзику; извѣдѣ мýзику; òн дòһѣ тò вѣһе и свй́рá тý; и́ишиѣ у нòвине (Пож); не свй́һá ми се; кат се и́рòсй; ўзмѣ је и довѣдѣ је; òдѣ дѣсет жѣнá; сй́рѣмá дòбро; не сй́áвá; кòл'ко долáзи; тò се и́рòдáѣ; не вѣльá òн; кад завй́ѣ снй́ег; не мòре да се дой́рѣмй др́во и кáмѣн; и́рѣбá да и́мá ср́це; нѣмá врѣмена да дòһѣ на рúчак; докл'ѣ се тò не исй́ѣчѣ, на смѣну рáдй се, нѣко дой́рѣмá др́ва, кáмѣн, нѣко ложй́ тý, и́ечѣ; кá[д] се тò исй́ѣчѣ, вáдй се, ш́овáри се у трактор, кáмиòне, мй́чѣ се одáтл'ѣ; и́рснѣ свѣ у комáте; разјѣдѣ га; овá пýт кáко идѣ пá сусрѣи́нѣ гòре до рй́екѣ; не сй́ѣ, нйти ти кò рáдй; ио́кòсй, нѣко не ио́кòсй; кат се зай́дсл'и, не ой́дсл'и нйшта, кá она што рáдй, кá она што не рáдй; дй́нáра једнòга нѣмá; ж́и́ви от Нѣмáчкѣ, óде нѣмá нйшта; јѣдан сáмо рáдй, ил'и рáдй ил'и не рáдй, и дàдѣ ти стò и педесѣт и двѣста ѣурá; да се смй́лујѣ да ти дàдѣ некý пáру; нйко ти се ни не сй́áрá о и́òмѣ; пá се най́áчкá (Рај); и́лáһá ми валá један ўнук стру́ју; слáбо се и кòсй; кат се исй́рòсй, зòвнѣ девојке; невѣста се обукýѣ у хáльине; мумбóсй се, и́ѣвá се, и́грá се; родбйна ш́рáжшì злáта; тò се пр́виче зовѣ; јѣдѣ се, сй́рѣмá се јѣло; свѣкар да те ўзмѣ; не вѣльá, кáжѣ, конòпац да и́рескáчѣ; не смй́ѣ да дй́жѣ тѣшко да не ио́бáци, да не и́рескáчѣ конòпце; детѣту осй́и́нѣ фл'ѣка на òбрас (С. Туп); дрýгò нам не ш́рѣбá; һѣму осй́и́нѣ дрýгá рáса гòре; кру́жшì тá рáса, и́мá свѣ свѣје; л'ѣгнѣ чòвек овакò, л'ѣгнѣ и уфáиши кò да га дй́гнѣ; овò се осй́и́рýжѣ кòсòм; тò се ио́бòдѣ један кòлац; ш́ѣрá хи посѣн; она се конòпац савй́ја; òн ш́рчй све док дòһѣ до стòжера; òн окрѣнѣ нáзáт; идѣ

опѣт на обрѣтно; он *развиѣ* скрѣс; тако *умѣлѣ* жито; зрѣно *йѣдѣ* ис клѣса (Пож); *зовѣ* на тел'ефѣн; *ндѣ* и да *йѣрѣ* тѣмо; *горѣ* шпѣрет; *смѣйѣ* ми кѣфа; *ймѣ* ѡде пѣт-шѣс кѣнѣ; кат *се дѣсѣ* нѣшто; Милан јој *се* ѡтац *зовѣ*; дѣнас цѣѡ дѣн *радѣ*; нѣће нѣко да *сѣрѣви*; вѣкѣл' и су му да *идѣ*; да *бежѣ*; *нѣће* да *изѣлѣ*; *йѣйѣ* за мѡг ѡца; он л' *ежѣ* на крѣвет; овѣ сѣн *донѣсѣ* понѣкѣ грѣнчѣцу; свѣ *сѣрѣмѣ* да *се јѣдѣ*, *сѣрѣмѣ* свѣ; *долѣзи* и љвѣк *йѣйѣ* кѣко је бѣба; *не мѡже*; *ймѣ* мѣжа; мѡзак јој *се мѣйѣ* нѣшто; понѣкад *наврѣйѣ*; *седѣ* сѣма; нѣко да ти *ѡѡлѣ*, да ти врѣта *ѡйѡвѣрѣ* (Шав); тѣ *се нѣсѣ*; тѡ *се свѣ* *изнѣсѣ*; да им бѣнка *ѡѡвѣрѣ* кредѣт (Бѡлѣ); *коѣнѣ* снѣг; свѣ *сѣѡѣ* снѣг до мѣрта, пѣ ѡндѣ *грѣнѣ* ѡјѣднѡм; *не мѡже* да га *ѡйѡкѣчѣ*, *не смѣѣ* да *се ѣѣсѣ*; *не мѡже* да га *ѡйѡкѣчѣ*; *ѣрѣчѣ* Грѣде; да *се сѣѣсѣ* ѡд кѣшѣ; да га *удѣви*; *не лѣжѣ*; да *йѣде* дѣлѣ; *чѣва* ѡвце дѡл'е (Бу); *нѣмѣ* дрѣжава пѣрѣ; свѣ *се ѣѡйѣ* (Врс); *учѣ* за дѡктѡрку; мѣж ми *йѡгѣнѣ*; *зѣмѣ* свѣ бѡловѣње (Гр); ѡвѡ *се зовѣ* Врѣјчѣнскѡ јѣзеро ѡвѡ нѣти *изѣрѣ*, нѣти *увѣрѣ*, љвѣк ѡвѡкѡ *йѡсѣѡјѣвѣ*, *не ѣнѣйѣ* нѣко да је прѣкѣпѣло; кѡ *вѣрѣѣ* свѡју, *вѣрѣѣ* и мѡју; свѣ *идѣ* како *ѣрѣбѣ*; дѡбро *се не заборѣвѣлѣ*; *ѡѡлѣ* ѡде понѣкад, аѡа, *не вѣдѣ* те; ѡдмѣ *идѣ*; *йѣдѣ* снѣг; *дѣсѣ се*; *йѣднѣ* снѣг по мѣтар; ако *йѡдрѣжѣ* до новѣмбра (Др); унѣка ми *ѡѡлѣ*; мѡмак *не долѣзи*; *ѣрѣсѣнѣѣ*, *ѡѡлѣ*, *знѣ се* дѣвѣр, *ул'ѣгнѣ* трѣ чѡвѣка; ѡна хи *услѣжѣ*; невѣста *донѣсѣ*, *дарѣѣ* кошѣл' иѣц, *срѣжѣ*; *ѡвѡрѣ* невѣста; *зовѣ се* ѣза; ѡнѡ грѣдѣ да *сѣне ѡсѣрѣлѣ*, пѣ посѣ ѡнѡ *йѡвѣйѣ*, да *се ѣкѣ* у нѣти тѡ да те *ѡдмѣнѣ*; *ѣрѡдѣ* тѡ имѣње (Дуј); *мѡже*, сѣмо *не мѡре* кѡл' има, *не мѡре* кѡл' има; слѣна тѡ *ѡѡйѣ*; ако *ймѣ* пластѣнѣке, мѡже; тѡ *се хрѣнѣ* стѡка; кѡмбѣј је *умѣлѣ*, *уѣйѣнѣ* га ѣстѡ кѡ плѣву; тѣ посѣн *ѡѡцѣ* жито; *кѣйѣ се* ѡнѡ пѣ *се свѣжѣ*; *нѣће* д[а] *уѣѣвѣ* ѡде кукуѣрус; *чѣнѣ* ми *се* (За); сѣт пѣнзѣју *не мѡре* слѣбо ко ни да *дѡчѣкѣ*; бѡк да *йѡмѡнѣ* ѡвѡм нѣрѡду; ѡвакѡ *се нѣйѣвѣ*; у ѡчи те *удѣрѣ* кѡл' ко је бѣѣла; он сѣл' *шкрѣйѣ* ѡт пѣпѣла; кѡ мѣсан *долѣзи* тѣ вѣш (Цѣ); бог свѣ *ѡдрѣжѣ* и *заврѣшава*; ако те бок *шѣйѣйѣ*; мѣло *се радѣ*, нѣмѣ кѡ да *радѣ*; двѣдѣс ѡвѣцѣ *ймѣ* (Гло); *йѡчнѣ* л' ѣс да *йѣдѣ*; тѡ *се зовѣ* л' ѣснѣк; сѣт *се вѣлѣ сѣѣ*; кѡнѣ кат *уѣрѣгнѣ*; Јѣрут *се зовѣ* ѡвѣ планѣна, ѡна *закѣчѣнѣ* прѣдѣѡ ѡт Кѡнѣчѣ; *мѡже* чѡвѣк да *се* ѡвакѡ *йѡсѣгнѣ* и да *уѣлѣ*; тѣ *ймѣ* рѣзнѣх нѣтпѣсѣ; тѣ јѡрган сѣт *седѣ*; мѡрѣ ѡдмор да *нѣйѣвѣ*; тѣ *се гѡвѣрѣ* срѣпскѣ јѣзик; кат хѣм *уѣзмѣ* Турчѣна, кѡ да *уѣзмѣ* нѣ знѣм кѡга (Гу); докл' ѣн *се не задрѣѣмѣ* понѡнѣ; *ѣрѣвѣ се* тѡрта, *ѣрѣвѣ се* баклѣва; те *се* ѡнѣ шѣѣер *расѣдѣйѣ*, пѡсѣн мѡре да *се расѣѣнѣ* ѡнѡ да *се не л' ѣѣйѣ* зѣ рѣке; млѡго да *се уѣѣйѣ* па посл' ѣ *нѣће* да *уѣлѣ* у дѣдове ѡнѣ шѣрѣбет; *ѣрѡвѣрѣ се* па *врѣ* дѡста валѣ, јѣдан дѣн цѣѡ дѣн *врѣ*; нѣко је мѣѣсѣ кѣ пѣту, а дѣго *се ѣѣлѣ*, пошто *не мѡре* да свѣд да је *уѣѣйѣ* ѡдмѣ вѣтра; ѡвѣ млѣдѣш *умѣѣсѣ* гурѣбѣју; да л' *се л' ѣѣйѣ* за рѣке; да *се кѡсѣ*, да *се жнѣ*; *йѣнѣ* жито; *ѣнѣ* ми *се* такѡ; кат *се ѡжѣнѣ*; не мѡре да мѣзѣ крѣву (Дѣ); ѡнѡ што *ѣрѣбѣ* да *се ѣрѣдѣ*; ѡнѡ *сѣлѣ* и *ѡѡлѣ* тѡ бѣѣло ко снѣг; *не вѣлѣ* да *се брѣшѣ*; сѣмо *чѣракѣ*; полѣзнѣк *ѡѡлѣ*, он *йѣнѣ*, е посл' ѣр он *грѣжѣ* тѡ и такѡ; сѣмо јѣдна нѣмѣ дѣцѣ; сѣмо *ѡѡйѣ* по сѣлу; *вѡл' ѣ* да *гѣнѣлѣ*, да *ѣрѣчѣ*; *вѣчѣ* ѡѣ дѣ у Тутѣн да *жѣвѣ*; кѡ да *ѣрѣмѣ* нѣ; *не мѡже* с ѡнѡм жѣнѡм ни двѣѣ; стѣлно *идѣ* код л' ѣкара; *не мѡже* да је *ѣрѣйѣ* пѣ тѡ; тѡ што *ѣрѣмѣ*, свѣдѣѣ у бѣнку; *идѣ* прѣко бѣнкѣ и кѣѡ ѡѣ да *кѣйѣ* стѣн; *ймѣ* купѣтило тѣ; дѡл' е тѣ бѣба јој *жѣвѣ*; кад *нѣкнѣ* трѣва; *чѣвѣ* ѡвце *ил' и* гѡвѣда; *не мѡже* ни да *радѣ* кад *не вѣдѣ*; нѣмѣ кѡ да ми *йѡдрѣ* (Дѡ); *увѣдѣ* је зѣва те *ѡвѡрѣ* испрѣд лѣдѣ; ѡна тѣ *ѡвѡрѣ*; *уѣлѣ се* у сѡбу а на хѡднѣк понѣко *уѣлѣ*

овамо; *море* да *се* *намѣри*; *иде* те *ради*; *неко* *се* *ожени*, *неко* *умре*; *то* *неко* *не* *ирага*; и *радос* и *жалос* *се* *чуе*; *море* *ту* да *ограише*, *море* да *иомери* *памет*; *не* *вела* *никако*; *све* *осиѡда* *неко* *шено* (Дол); *два* *три* *пут* га *окрене*; *сађе* с *коња* и *одведе* је *тамо* *ђе* *треба* да *се* *сведе*; *оде* у *ординацију*; *ирича* *посл'е* *тамо* *са* *женама*; *има* *дѣвер*; *има* *дѣвер* те *јој* *води* *коња*; *није* да *иреговори* *док* *не* *сађе*; *има* *она* *марамче* и *кат* *иређе* *вѡду*; *баѡи* *оно* *марамче*; *неко* *иоирчи* да га *умре*; *цумбуси* *се* и *тамо* и *тамо*; *ирѣба* да *бежи*; да му *иоклони*; *гл'еда* *мало* *овако* *угл'едне*; *мало* да *уииче* на *њега*; *умије* да *приђе*; *ирѣба* *седам* *кила* *шећера*; *испекција* *ко* *ође*; *нема* *ми* *покрије*; *сам* *живи*; *има* *вашар*; *ту* *нема* *шуме*; *има* *ту* *једна* *вода*, *никат* *не* *иресијане*, *има* *ту* *ис* *камена* *изл'ива*; *ко* *ти* *му* га *зна*; *Грачански* *крш* *се* *зове*; *она* *служи* за *испомоћ* *струје*; *има* *кључ* *ту*; *ирѣба* да *има*; *сад* *се* *бави* *пољопривредом*; *сије* *се* *лук*; *не* *ради* на *грађевину*; *ирѣба* да *се* *ради* (Гер); *долзи* *посл'ен* с *л'ије* *стране*; *све* га *ирегзи*; *јечма* *однесе* *тамо*; *ође* *изјутра* у *три* *сата* *усијане*; *отац* те *само* *оде*; *има* *камѣн* у *жучну* *кѣсу*; *нико* *не* *смије* да *хи* *иусији*; *дана* *не* *вела* да *се* *ради*; *он* *кодси* *дол'е*; *сијкује* *то* *ту* *не*; *он* *заумре* *ту* *јуртину*; *иуића* *се* *стѡка*; *нема* у *Тутин* *л'епши* *мѡмак*; да *осијане* и *без* *деце*; *зна* *нема* *кут*, *ни* *ђе* да *ради*, *ни* *ђе* да *заради* (Ер); *иозѡве* на *свадбу*; *она* *фал'и* *ту* *мѡју* *жену*; *фал'и*; *оде* *тамо* *ишије* *је*; *иражи* *је*; *не* *вића* *ни* *он* *ту* *девојку*, *он* *се* *тамо* *забије* у *друту* *сѡбу*; да *ировѣри* *кака* *сам* *ја*, *све* *то* *ту* да *види*; *твој* *отац* *иознае* *овѣ* *Садикѡвиће*; *ође* да *види* *како* *живи*, *како* *борави*, *враћа* *се*, *ирѡђе* *још* *једно* *мѣсец* *дана*; *бежи* *тамо* и *тамо*; *пошто* *ве* *ишијересује* *прѡшлѡс*; да *донесе* *слатко*; *она* *зијева* *дол'е* *по* *Србији*, *ова* *зијева* *ту*; *сила* *бѡга* *не* *мѡл'и* (Жу); *ође* *до* *школ'е*; да те *изде* и да те *офрндужи* и *ништа*; *јѡде* *биел'и* *л'еп*; *не* *море* да *живи*, *иомага* *држава*; *си* *ни* *има* *четѡро* *деце*, *он* *ирима* *додатак* на *једну* *ћер*; *ирѡда* *тѣл'е*, *ирѡда* *си* (Ке); *неће* да *се* *осијани*; *па* *се* *она* *добро* *угрије*; *обаруша* *кат* *се* *каши*; *ка* *се* *исиче*; *то* *не* *мѡже* да *се* *уиореди*; *има* *пчел'е*; *па* *оде* *мало* *дол'е*, *па* *донесе* *копир*; *не* *да* *ми* да *идѣм*; на *пут* да му *иури* (Бот); *она* *мѣне* *виче* (Тр).

II.2.2.9. У 1. л. мн. презента наставак је *-мо*:

ми *мислимо*; *чѣму* *се* *ми* *надамо* (Бал); *што* *рѣкнемо* *шлогирѡ* *се*; *ми* *јој* *се* *никат* *оујжит* *не* *мѡжемо* (Боб); *сви* *се* *враћамо* *њѣму*; *знамо* *сигурно* да *хоће* да *се* *умре*; *Амко* га *ми* *зовемо*; *иѣрамо* *одозѡл*; *баш* *тол'икѡ* *имања* *ни* *немамо*; *оно* *кажемо* *ми* (Бот); *једно* *тѣл'е* *држимо*, *закѡљемо*; *више* *не* *мѡремо* *ни* да *ради* *мо* (Брђ); *помало* *ође*; *уиал'и* *мо* *трактор*; *ошидѣмо* *баш* да *сечемо* *мало* *тамо* *ту* *шуму*; *ми* *зовемо* *горе*; *ми* *сиђемо* у *Јошаницу*; *имам* *пил'иће* *тѡвнѣ*; *куиимо* *краву*; *куиимо* *краву*; *лашимо* га *ми* (В. Лок); *ође* *мо* на *кафу*; *скѡкнемо* *зачас* *дол'е* *шта* *треба* да *куиимо*; *сечемо* *три* *бадњака* *оде*; *донесемо* *воде* у *тестије*; *вичемо*; *колач* да му *сијавимо* на *рѡгове*; *ту* *наиђемо*; *дѣнемо* *навилѣке*; да *врашимо* *дугове* (Из); *идемо* *кат* *умре* *неко* *њима*; да *идемо* да *је* *ошмемо*; *мѡремо* *само* да *се* *чуди* *мо* (Ју); *сад* *не* *мѡжемо* да *завриши*; *немамо* *аутѡбус*, *све* *илаћамо* *такси* *сту*; *укисел'имо* да *јѣдемо* (Ка); *слави* *мо* *славу* *Мрѡтиндан*; *имам* *ту* *воденицу*; *унесемо* *бадњакове*; *па* *се* *окрећемо* *ѡколо*; *наирѡвимо* *лѡпту* *од* *крпа* *па* *гаћамо* *се*; *ми* *се* *кријемо* *по* *шуми*, *пѡсл'е* *умземо* *коприве* *иѣламо* *нарот*, *иѣцамо* и *копривам*; *ми* *сакријемо* *оно* *коприву*; *тамо* *осијавимо*; *накрши* *мо* *врѡбѡвинѣ*, *дрѡвинѣ* и *закиши* *мо* *кућу* и *све*, *штѡл'е* *за-*

кишћимо; *ўзмемо* коприва, *иџамо се*; једва *чџамо* да *ддемо* да ни нешто *ионџсемо* да *јџемо*, и *јџемо*, *ионџсемо* сира, *ионџсемо* сланинџ; *иџрамо* кўни; и одџсмо да *се ирошеићимо*; овамо *се враићимо*; да *ддемо* наџ двоје а да *осиџаимо* њџга сџмог (Коз); да *живићимо* како трџба; *скўвамо* мл'џко; мџснџ *јџемо* и тако; оћемо да *баићал'имо* (Леч); Чукџра је *зовемо*; *ддџемо* с рџдњџ; *ићамо* ми и сџд оћџ дман; ми ти га за ништа *не корџсћимо*; сџт тџ *рџдимо*; *ићемо*, *весел'имд се*; да *се оквџсћимо*; мџне *зовемо* валџ (Лу); што *ирићимо* њџма; *дџамо* и за л'џкџве; трџ крџвице *држћимо*, *не мџремо* да *држћимо* ништа више; што ћемо да *ићемо*; сви *слџвћимо* слџву (Не); трџба да *разговџрамо* лўцкџ; *држћимо* четџри крџве; *оџриџаићџљћимо се*; *седћимо* један дџн кџ у свџђу кўћу (Нет); *зал'ићамо* имања, *ићамо* тў вџду; ми *нџмамо* такога џџвџка више, *нџмамо*, овџ ми водџ *нџмамо*; *иовџрићимо* с камиџном (Пож); *ићсћимо* овџ плџтове (Рај); вџду *не ићџћамо*; *ићамо* ми тџмо свџјтџ, *идемо* нећат на свџдбу; кат *се иомџрићимо* (С. Туп); *ићамо* пџнзићџ и сџмо *се хџићамо*, *седћимо*, *јџемо* ићамо да *јџемо* и да *ићемо* и *ићмус идемо* дџл'џ; *разговџрамо* ал' и *не мџремо* да *оивџрићимо* неки рџзговџр вџл'иќџ, *не иџзнџемо се* (Трн); ми *ићамо* тџ; *крџшећимо* лџзу око кўћџ; *не смџвћемо* мџгџо ни да *ићемо*; *оићидемо* ми пџшкџ; *ићамо* гџре једну рџћџку; џјде да га *ўзмемо* (Шав); *седћимо* ми (Бољ); *гл'џдџамо* с прџџџра (Бу); *борћимд се* за жџвџт; *дџгџнћимо* бџдњџке (Врс); *ићамо* вџду унўтра, *ићамо* свџђу вџду; *сћићгнџмо* (Гр); *куићемо* дрџва; *идемо* и с трџкторима; мало да *иоседћимо*; ми *комићијџамо* с Брњичџнима џде; ми *мџрамо* џде да *сараћућемо*; углавнџ *слџжџемо* се дџста (Др); *држћимо*, *ићамо* пџ[т]-шес крџвџ, *ићамо* пџт јўнићџ, *иравћимо* сџт и силџжу ићџтџ *иравћимо* и от грџшка; *ићамо* кџмбџје, и *иокџсћимо*; свџ рџдом тако *баићамо* и *гџзћимо*; тако *рџдћимо*; џдмџ *иоићурићимо* фџл'ију, са странџ фџл'ију и *ипрекрићемо*; кџсно *идчнџемо* да *дрџмо*; слџбо *идемо* у шўму него хи *куићемо*; *нџмамо* ми нашу шўму; *ићамо* ўгљџ; *ўзмемо* по трџ тџне ўгљџ (За); ми *кажџемо* мўхур; *нџмамо* ћџ (Це); *оићџрамо*; да га *иовџдџемо* како трџба и да *иомџгнџемо* некога сирџмаха (Бл); *ићамо* ми мџпу; дрљџче овџ што *дрљџамо* жџто; ми *идемо* код њџ (Бо); тџ *жел'имо* највише; смџвћемо се да с[џ] кўпџмо на Ђурћевдџн; да јџ *иовџдџемо* л'ићџпџга; кат је *иурићимо*, тџмо свџдџемо, *знамо* штџ ћемо; *иодџнџемо* у стџгове; *наирџвћимо* гўвно и онџ снџпле *иорџдћимо* *наирџвћимо* мџтл'џ от брџзџ, вџлџма *ускрџјџнџемо* слџму и *обрџишећимо* гўвно, те *иокўићимо* онџ жџто на кўп и лџпџтџма *издџжџемо* онџ жџто и *вићемо* и ондџ *сћићамо* у врџће, *дџжџемо* на тџван, *умџеићамо*, *ионџсемо* у воденићџ те *умџљемо*; тў *ирекџнџћћимо*; ми већ стџри полџко *оићдџамо*; *нџмамо* ићлас тџј стџки; да *лџжџемо* да *укрићемо* мало стџкџ; ми *оићидџемо* и *ионџсемо* по кџцу, двџџџ; *ионџсемо* вўнџ да продџамо, *ионџсемо*; *ионџсемо* мџда; тџ свџџе не *узићамо*; те ни не *иџзнџемо* више нићџко; *иурићимо* тў крўшкџвачу те *ићемо* тџ; *ићамо* л'ићџе кџт кўћџ (Бр); по цџо дџн *ићрамо* с мџмџцима; ми *се враићимо* без млџдџ (Вру); мусџфир ми *кажџемо*; *ићџрамо* за Пџзџр; да *иурамо* дрџва; *ићамо* плџц у Пџзџр (Гл); ништа *нџмамо*; да *сврнџемо* џде кџт чџка Мил'ићџвојевџ кўћџ да *видћимо* снџшу; да *видћимо* пџћџну, вџди не, дџда, да *ићрџћемо* крџс пџћџну (Го); *иравћимо* сџр, *иравћимо* крџвљџ сџр па у кџнте *иурамо* за зџму; ми у Срџбију дџбро *жићимо*, слџбџдџ *ићамо* дџбро (Гло); *обилџзћимо се* (Гу); *не задржџавамо се*; да *кџсћимо* жџта; *не мџжџемо* ми да ти *гџдћимо* вџљу; јџ и жџна *иокўићимо се*, *ддџемо* за Ђурскў; *не мџремо*; *нџмамо* ништа,

куй^уѐмо смѠк, куй^уѐмо свѐ (Де); ѝм^амо тија Алб^анк^а дѠста (До); ми ѝровѐдѐмо ше-хаде ко то зн^амо (Дол); ми к^ажѐмо дѐвѐр; ѝривѠд^амо крају, и но^амо т^амо; ѐво ѝм^а-мо ми Ѡде (Ђер); вр^аш^амо га, пѠново ѝрев^рнѐмо, ѝрѐхнѐмо онѠ; умѐљѐмо т^а јѐчам (Ер); ми родитељи ж^ал'ѝмо; д^аруѐмо невѐсту; рѐкнимо; да рас^аш^амо да в^ад^амо љѐ-е к^ако је; ми разгов^ар^амо; ми тѠ х^ала што ѝм^амо, срѐћ^амо; јѐдѐмо, р^уч^амо, посл'ѐ се ми вр^рѐмо; идѐмо са невѐстѠм; ош^аидѐмо т^амо; пѠсл'ѐ идѐмо ми да-е ѝзмѐмо (Жу); т^акву ѝм^амо дѠл'е, вр^т, ѝм^амо (Брђ).

II.2.2.10. Наставак 2. л. мн. је -ѝе:

мѠреѝе л' да ѝос^аш^анѐше да себор^аше? (Боб); немѠ да идѐше; јѐдну к^ућу раз-м^анѐше (Баг); к^аку к^афу ѝдѐше?; је л' ѝш^аше?; ко зн^аше љѐ Плак^аница (В. Лок); да изв^анѐше (Из); да идѐше за Азију (Ју); ви зн^аше к^ако се ж^авѐло; ви тѠ зн^аше (Ју); у коѐ мѐсто ж^ав^аше?; да се насмијѐше (Ка); што не ѝћѐше ун^утра? (Леч); к^ако прѐ-зиме нѠс^аше? (Лу); испод спѠмена ѝродуж^ав^аше; као што в^ад^аше (Не); што крѐнѐ-ше Ѡје од б^ун^ара т^амо; к^ако сил^аш^аше пр^аво; кад из^аћѐше преко мѠста (Ос); ѧвалт ѝм^аше ис Тут^ана до Сен^ацѐ (Пож); не мѠр^аше ни да с^анѐше; вѠл'ѝше л' в^ашѐ у хл^ат ил'и на с^унце? (Рај); овѠ што ви ш^ур^аше л^ак (С. Ћуп); кад нѐђе дѠћѐше, п^а да ми дѠћѐше; ј^а би вол'ѐо да дѠћѐше; нѐ зн^аше ви шт^а-е м^ука, нѐ зн^аше, нѐ зн^аше (Др); од^акл'ѐ дол^аш^аше?; јѐдинѠ мѠреѝе кат сте б^ал'и у Б^аре п^а преко Б^ар^а; код онѐ р^ајекѐ скрѐћѐше, идѐше, ов^ај, дѐсно ов^ако; гѠре мѠреѝе д[а] Ѡдѐше св^уд рѐдом; код р^ајекѐ скрѐћѐше дѐсно (За); немѠ да се с^аш^аше, шта ѝм^а да се с^аш^аше, мѠжеше, идѐше овиѐм п^утом до х^ајр^ата он^амо; х^ајр^ат зн^аше шт^а је?; мѠжеше и л' ѝвѐо да скрѐнѐше порет ови^а гар^аж^а и да ѝш^аше љѐ је Рѐљина к^ућа, а мѠжеше и д^аљѐ да Ѡдѐше т^амо порет грѠб^ля ѧвалтом; прет к^ућу да се ѝарк^аш^аше (Бо); с^амо да ѝош^аше (Гл); ѝш^аше л' ви? (Го).

II.2.2.11. У 3. л. мн. презент^а код глагола VII и VIII Белићеве врсте забележена су два наставка – *-е* и новије *-у*, настало у резултату аналог^аје према другим глаголима са овим наставком. Поремећени однос наставака *-е/-у* карактерише целу територију испитиваног арала. Наша грађа не пружа могућност уочавања правилности у њиховом избору. У сваком од пункто-ва бележени су примери са обама наставцима, а информатори их напоредо употребљавају. Примећено је, међутим, да у свим тачкама испитиваног простора форме са *-у* превладавају, као и то да су облици са *-е* нешто чешће бележени код православног становништва.

II.2.2.12. Примери 3. л. мн. са наставком *-е*:

м^асѠвно б^ежѐ; ѝроизвѠдѐ; м^ало се људи ѝш^аше у ѧлкохѠл и оне нѐће да ш^аше тѐ терѠре; сн^ал^азѐ се људи (Баг); држѐ дѠста ов^ац^а; дол^азѐ, ѝрол^азѐ туд^аше; кот об^ућѐ ж^авѐ; дѠћу да ис^арѠсѐ; кат ор^аси онѠ родѐ; од^азѐ; л' ѝпѠ ж^авѐ дѠл'е (В. Лок); ж^авѐ т^амо; т^у мусл'им^ани ж^авѐ; б^ацѐ и с^ато на крѠв; св^а да се ѝкрѐш^аше и да ѝољ^убѐ б^ад^няк; п^а се уд^арѐ грѐде, пѠјасови; да држѐ; не држѐ кр^аву; т^а кр^ајеви се т^аш^аем

бавѐ (Из); младѝ *одлѧзѐ*; слабо *долѧзѐ* (Ка); обадвојца *жѝвѐ* у граду; с једнѐ стрѧн *држѐ* га; пѧ *се зајовѧнѐ*; *ѝрелѧмѐ* тѧмо бадњачѝцу; свѝ је *вѧл'ѐ*; ѧни ѧбадвоѐ *рѧдѐ* у бѧл'ници; свѐ *жѧл'ѐ* да је до л'екѧрѧ (Коз); *држѐ* ѧвце, имање; да *се мѧзѐ* (Леч); *вѝдѐ* да тѝйма нѐчи'ѐ; *долѧзѐ* и ми ѝдѐмо код ѝи; *весел'ѐ се*; и сѧд *нѧсѐ*; и по Срѧи'и *нѧсѐ*; *држѐ* тѝ стѧку; тѐлѧт *дојѐ* крѧве (Лу); богѧто *жѝвѐ*; штѧ *рѧдѐ*; да *врѧѝѝ* тѝ рел'ѝгију; *врѧѝѝ се* тѧмо пѧсл'ѐ; дѧбро ѧни *жѝвѐ*; кѧко да *исѝлѧѝѝ* кад нѐмѧ; дѧбро *се борѐ*; ѝмѧ којѝ *злѧуѝѝрѐбѐ*; нѐће да *ѝлѧѝѝ* струју; него *долѧзѐ* прѝнѧдно (Не); *исѝр'жѐ*; тѧ *ѝр'жѐ* (Гр); шта *рѧдѐ* од оногѧ јѐзера; нѐће да *се жѐнѐ* (Др); сеѧбе бѝл'ѐ кѧ и сѧд што *ѝосѝѧѐ* (Бо); да *рѧдѐ*; когѧ *осѐѝѝѝ*; *избѧѝѝ* га нѧпоље; *омр'чѐ* га; *болѐ* ме кѧсти; што ме сѧд *болѐ* и нѧге и рѧке; сѧд се још *ѝѧнѧсѐ* са стомѧѝѝма (Вру); *налѧзѐ* ми бајѧги некѝ дѧк тѧмо; те нѐтѐ да ми *овѐрѐ* књѝжицу; мѐне и ѝѐму трѐбѧ да *овѐрѐ* књѝжицу; зѝми се и не *раскрѧвѐ* у онѧ лѧдну вѧду; трѐбѧ да *се донѐсѐ* да *се найѧѝѝ*; пѧмѧтна чѧвѐка не *вѧл'ѐ* (Го); свѝ ѧни *ѝѐжѐ* да *задржѐ* онѧ свѧје (Гу); *рѧдѐ* овѧ по Нѐмаћкој (Де); свѧд не *ѝрѧвѐ* а понѐгде *ѝрѧвѐ*; да *се посл'ѐ ѝосѐѝѝѝ* пријетельскѝ; *ѝомѝрѐ*, *ѝѧмирѐ*; ѧдмѧ *ухѧѝсѐ* (Гер); *долѧзѐ* из грѧда (Брђ); пѧ *се оѝѝѝѝ* опѧнци, прѝјечњѧѝи (Из); стѧрѝ јѧш *се борѐ* помѧло (Ка); ѧни *жѝвѐ* са снѧхѧм (Леч); *закѝѝѝѝ* пешкѝрѝма (Не); свѐ онѧ цѝглу *развѧл'ѐ* (Шав); ѧни бар *ѝѝрѐ* злѧта (Го); да *се ѝомѝрѐ*, да су прѝѝетельѝи (Жу).

П.2.2.13. Наставак -у бележен је у примерима:

ѧни је *ѝѝѝѝѝ* гѧре на ѝзвор (Баг); *болѧ* рѧке, *болѧ* лѐђѧ, *болѧ* нѧге у колѐна (Бал); пѝтајѧ кѧко *жѝвѧ*; *исѝрѧсѧ* је; сѧми *се догѧворѧ*; *исѝрѧсѧ* је, *угѧвѧрѧ* свѧдбу; ѝсто *долѧзѧ* у прѧвиче и *осѝѧвѧ* младѧ; злѧто што *кѝѝѝ*; *сѝѧвѧ* на тѧбљу пѧре; ѧни *улѧзѧ*; ѧни хим *јѧвѧ*; *ѝрѧжѧ* девојке; свѝ да јѧ *дозвѧл'ѧ* пѧ да иде; онѝ дрѧѝи *ѝрѧжѧ*; ѧне *се ѝорѐдѧ*; да *се ѝѧкмичѧ* којѧ је нѧјљѧпшѧ; *борѧ се* (Боб); партизѧни *нѧсѧ* петокрѧке онѐ; мѧјстори да *грѧдѧ*; ѧни дѧѝи ѧтуд да *вѧдѧ* ѝѐ се удѧјѐ девојка; *завѧл'ѧ се*; *ѝрѧжѧ* млогѧ злѧта; да *вѧдѧ* онѐ жѐне у онѧ махѧлу (Бот); ѧни на сѐло *жѝвѧ*; ѧни *рѧдѧ*; *најѧрѧ* га; *рѧдѧ*; вѧзила *ѝролѧзѧ* ѝзедна (Брђ); дѧл'ѐ *излѧзѧ* вагѧни са рѧдом; *ѝѧгѧбѧ се* онѧ пѧ урлѧјѧ; ѐно *вѧдѧ се* кѝѝѝ; мѧло да *ѝѧѝѝѝѝѝ* онѧ; пѧ *се найрѧвѧ* канѧл'и; *рѧдѧ* кот кројѧчѧ; тѧ *излѧзѧ*, л'ѐтно ѝѐ *ѝролѧзѧ*; што мрѧк, ѧни пѧчнѧ да *рѧдѧ*; *држѧ* некѐ продѧвнице; да *ѝромѝѝѝѝѝ* прѧстѧн, ѧбил'ѐже; *замѧнѧ* прѧстѧне; *вѐрѧ се* и такѧ тѧ; *ѝрѧжѧ* злѧта, *ѝрѧжѧ* некѐ ѧгрл'ице, некѐ докл'ице (В. Лок); снѧе не *вѧлѧ* да га слѧшѧјѧ (Из); гѧдине *чинѧ* свѐ; *бежѧ* лѧди са сѐла, из брѧдѧ; не *донѧсѧ* лѧди нѧ вѧкат; *измлѧѝѝѝ* оногѧ гѧзду, *измлѧѝѝѝ* га; којѝ *кѝѝѝ* појѧне; у пѧтак ѧпѧт лѧди *се кѝѝѝ*; *исѝрѧсѧ* је, *одвѐдѧ* је; тѧ *ѝврѧдѧ* лѧди да су дѧшл'и ис Крушѐвца; кат су мѧне кѝѝѝ'и да *жѐнѧ*; пѧ ми *се жѧљѧ* овѝ пчѐлѧри гѧре; *ѝрѧвѧ* лѧди сол'итѐре по сѐдам-ѧсам спрѧтѧвѧ (Ју); ѧни *бежѧ* (Коз); са[д] *долѧзѧ* му унѧчиѝи и такѧ понѐко; *зѧљѧбѧ се* (Леч); да му *мѝѝѝѝ* пѝту; лѧди *расѝѝѝѝѝ* фѧмил'ију зѧк тѐ женѐ; и о-тѧгѧсе *ѝрѧвѧ*; *одѧљѧ* ти га; двѝѐ дѧске *сѧсѝѧвѧ се* (Нет); тол'ѝко ме свѧ дѐца *вѧлѧ*; тѧ ми *донѧсѧ*; да *нарѧнѧ* свѝѝѝ; да *нарѧнѧ* кокѧшку; да *ѝѝрчѧ* (Ос); да *се сѝѧвѧрѧ* тѝ скѧпови (Пож); ѧдѧ, *исѝрѧсѧ* и довѐдѧ; жѐне *сѝрѐмѧ*; *бѧвѧ се* са тѝѝѝ; не *грѧдѧ се* кѝѝѝ; *гѧсѧ* тѧ тѧ крѐч; *нагѧсѧ* тогѧ крѐча; свѝ *рѧдѧ*; свѝ такѧ *рѧдѧ* (Рај); ѧни не *бѧвѧ се* с тѝм; шта *зарѧдѧ*; *ѝровѝрѧ* на врѧта; нѧге ме *бол'ѧ*, слаѧа сам; *кѝѝѝ се* девојке; кѧл'ко *се договѧрѧ*; да не *бѧѝѝ* жѐне за ѝѧм (С. Пуп); *крѧжѧ*; *рѧдѧ* у Нѐмачкѧ; *ѝрчѧ* нѧоколо, *ѝрчѧ*, *ѝрчѧ* (Трн); дѐца свѐ *донѧсѧ*;

долазу; и *дне раду*; код ових ја Ступљана да *свршиу* (Шав); радници око кѹће *ираву* (Врс); неће да *се жѣну*; *иричу* свѣ; *завриш* шкѣлу; кат *завриш* шкѣлу (Др); кѹће што *граду*; *држу* вѣл'кѹ стѣку; *двору* заедно; свѣ тѣ такѣ *раду*; мѣра'е су да у Сеницу *живу*, оне тамо *живу*; двѣ у Сеницу *живу*; *дни се изљубу* с нама; *живу* у Краљѣво (Дуј); *иравжу* (Це); ѓвде ми нешто овѣ *раду*; *долазу* из Бѣограда; да *жѣну* и да удају *иерку*; да *осииву* тѹ цѹру неки дан код њѣ (Бо); *долазу* љѹди за два три дана; *улазу*; тапѹт *износѹ* тѹ конѣпљу ис тога мѣила и осѹшѹ; па је *ири'у* у трл'ице; ал' нек *дни раду*; *осѣиу* неку девојку дѣбру; *долазу* чак ѓтут (Бр); *излазу* биљѣзи по детѣту (Вру); *ѣду ирдѣ* девојку; да *се тѣ видѹ*; *иоклѣну*; *кѹиу* шта хѣм трѣба; не мѣгу да *се дрѹжу*; ниѣсу имал' и врѣмена ни да *се дрѹжу*; чѣкѣ двѣ гѣдине да *кѹиу*; *иокѹиу* по четрѣс каца сѣра; *иоранѹ* и *иравжу*; *насииву* даље; тѣ *иравжу* (Гл); сѣмо *долазу* (Гло); и сѣт *иосиоју*; стубл'ине *се раду* от шѹпљѣк дрѣвета; *дне се иосииву* (Гу); нѣге ме дѣста *хабу*; *бежу* девојке; *исирѣсу се* и побѣгну; пиѣ *се мѣесѹ*; дѹдови *се ираву*; *градѹ*; хотѣ да *се жѣну*; *живу* л'иѣпо с нарѣдом; овѣ снаѣ *дне не вѣлу* овѣ старѣ (Де); па посѣ неѣ да јѣ *се иомѣру*; *дни неѣ да јѣ се иомѣру* (Дет); нѣге ме *бол'у*; долѣзиљи мѣне да *ирѣсу*; *вѣду* је заѣве; кат хотѣ да *се кафѹ*; *иравжу* и *осииву* тѣ девојке; *дни се ириирѣму*; *увѣду* је, *оирѣму* је л'иѣпо; *излазу* тѣ змиѣ; оне мѣне *се љѹиу*; хотѣ да *се забраду*; имѣ ти ни хѣни што *се иокѹиу* тѹ; нека *дни видѹ* и нек *иоцѣну* (Дол); кот приѣтѣла да *сѣду*; *исирѣсу*; *ираву* свѣдбу; *долазу* да видѹ одѣву; *дни мѣслѹ* не вѣруѣ им; а кат је *исирѣсу*; *иомѣру се*; *дни држу* нешто кафѣ ѓнде (Ђер); *дне бл'ѣју* тѹнаке; *удавѹ* тѣ два пѣа; *удавѹ* тѣ два пѣа; *дни се л'ѣти ираву* и[з] сѣла (Ер); *долазу*, *долазу*; *раду* му дѣца; *донѣсу* пѣклѣн кѣ шта тѣ имѣ; *сѣду*, *ноћѹ*; *долазу*, *иравжу* је у гѣсти; љѹди *не иримѹ* чѣвѣка у свѣју кѹћу (Жу); имѣ дѣста што тѣшко *живу* (Ке); *долазу* овѣ дѣбри љѹди; не мѣгу да *се одѣју* от тога; негѣ мѣло хѣм тѣ да *видѹ* (Брђ); свѣ *уграбу* (Тр); иди у дрѹга сѣла да *двору*; *осииву* млѣду (Боб); *извѣзу* (В. Лок); *иѣсиу* се по ономе стѣрну; овѣ жѣне *исѣру* (Леч); онѣ свѣтови *јаћѹ*; *нѣсу* она кѣс уз град и низ град (Лу); *држу* стѣку вѣл'кѹ (Трн); *нашомѣиу се* (Жу); нѣге ме дѣл'е *слѹжу* (Рај).

II.2.2.14. Морфолошка варијантност облика 3. л. мн. карактерише велики број штокавских говора. Шаренило облика, како наводи С. Реметић, „резултат је фонетског развитка у прасловенској епоси, када су се остали облици презента, уједначени, нашли на једној, док је облик трећег лица јединине остао сасвим усамљен на другој страни. На тај начин остао је широк простор и велики избор могућности и путева за каснија аналошка уједначавања и прекрајања“ (Реметић 1985: 301). Када је о зони централне Шумадије реч, аутор уочава два ареала: североисточни (космајски), где доминира -у, и југозападни (колубарски), са основним наставком -е (Реметић 1985: 305). Стање у другим идиомима такво је да на основу прегледа литературе аутор закључује да уједначене прилике карактеришу С-В дијалекат, где је на највећем делу територије стабилисано аналошко -у. У Ш-В дијалекту стање се одликује знатнијом варијантношћу, а тако је и на простору К-Р дијалекта;

у источнохерцеговачким говорима по правилу се среће *-e*, уз врло ретка одступања (детаљније о приликама у наведеним дијалектима в. Реметић 1985: 305–308).

Ситуација у зетско-сјеничком дијалекту у Црној Гори различита је у појединим говорима. Староцрногорски говори добро чувају наслеђени однос наставака (Пешикан 1965: 174), а свођења наставака на један нема ни у говору Бјелопавлића (Ћупић 1977: 92–93) и Паштровића (Јовановић 2005: 387). У говору Црмнице, примери са *-у* чују се само изузетно (Милетић 1940: 473), а тако је и у Васојевићима, где се на највећем делу територије чува старији наставак *-e*, а финално *-у* присутно је на свега неколико тачака територије (првасходно у пограничном делу говора према Плаву) (СТИЈОВИЋ 2007: 1671). У Зети је уопштен наставак *-у* (Ћупић 1977а: 280), а тако је и у Враки (Петровић 1973: 213). Прилике на нашем терену показују да аналошко *-у* превладава, али не у потпуности, што не одговара тврдњи Д. Барјактаревића о његовој апсолутној превласти (Барјактаревић 1966: 100). Тиме се говори тутинско-новопазарско-сјеничке зоне слажу са стањем у говору Мрковића (Вујовић 1969: 257) и Ибарског Колашина (Божовић 2002: 87). Облици са аналошким наставком чешће се срећу код говорника муслиманске вероисповести, и то говор Тутина, Новог Пазара и Сјенице приближава осталим идиомима са говорницима различитих конфесија. У Ибарском Колашину, на пример, облици са *-у* бележени су у говору муслиманског живља (Божовић 2002: 87). У говору подгоричких муслимана редовно је *-у* (Чиргић 2007: 114).

У србијанском Полимљу присутна су оба наставака, а њихова репартиција конфесионално је – одлика су говора муслиманског становништва – и територијално условљена – овај наставак присутан је у рубним деловима територије (на граници са Сјеницом, на пример) (Николић 1991: 456–460). У горњостуденичким и моравичким говорима чешће је етимолошко *-e*, мада има и примера свођења овога наставака на *-у*: *љубӯ*, *крéчӯ* и сл. (Николић 2001: 215).

У говорима средњег Ибра у два испитиваним зонама (I и III) присутан је само наставак *-e* на свом етимолошком месту, док се у II (муслимани) и IV зони (косовски терен) јављају оба наставака – и *-e* и *-у*, које га потискује (Божовић 2008: 257). У говорима северне Метохије наставак *-у* доминира на већем делу територије код глагола VII и VIII врсте (Букумирић 2003: 253). У ресавском говору наставак *-у* превладао је код глагола на *-иџи* и *-еџи* (Пецо и Милановић 1968: 347).

У сремском говору присутна је такође тенденција ка уопштавању *-у* на рачун *-e*, али ограниченог обима, па је други наставак чешћи (Николић 1964: 349). Појава је недоследна и у мачванском говору (Николић 1966:

271). У говору Баната глаголи VI и VIII врсте имају -у у 3. л. мн. презента, а спорадични примери са -е бележени су у Потисју, а на другим тачкама територије тумаче се као нанос из стандардног језика (Ивић и др. 1997: 172–175). Потискивање облика са -е продором наставка -у забележио је и Б. Николић у говору Колубаре (Николић 1969: 51). За говоре средње Колубаре Д. Радовановић детаљније је утврдила да се код првих пет глаголских врста доследно јавља -у, док се код глагола седме и осме врсте чешће јавља -е (Радовановић 2006: 296–297). У говору централне Шумадије на целој територији могу се наћи потврде нарушавања наслеђеног односа наставка, али, како истиче С. Реметић, „ни у ком случају нисмо суочени са неком механичком, још непревредом мешавином двају наставака“ (Реметић 1985: 305). Наиме, овде се јасно издвајају две зоне: североисточна (космајска), у којој доминира -у, и југозападна (колубарска), са доминантним -е (детаљније у: Реметић 1985: 305 и даље).

У говору Драгачева понекад се код глагола VII и VIII Белићеве врсте појављује наставак -у, а експанзивнији је како се иде од запада према истоку (Ђукановић 1995: 149).

У говору Раче Крагујевачке, који припада смедеревско-вршачком типу, код глагола VII и VIII Белићеве врсте у неким пунктовима скоро редовно се у 3.л.мн. јавља -у, док се у другима јавља двојство наставака (Павловић 1982: 45).

У говорима призренско-тимочког дијалекта прилике су такође неуједначене. У Бучуму и Белом Потоку, на пример, није бележено *носу, *волу, *раду, али је, с друге стране, присутно: *бежé* и *бежy*; *бојé* и *бојy* и сл. (Богдановић 1979: 79). У говору Лужнице наставак -е замењује се са -у углавном код глагола на -*еџи* (Ћирић 1983: 85). И у говору Понишавља забележен је измењени однос наставака (Ћирић 1999: 165–166). У говору Прешева у 3.л.мн. стабилисао се наставак -в (Трајковић 2016: 477).

II.2.2.15. Наставак -у у тутинско-новопазарско-сјеничком говору имају глаголи:

што *кажy*; *доћy* само ма́ло; *сиружy* онај ка́мeн; они *у́змy* онó, онé л'йстове свé *бeрy*, *бeрy*, *бeрy*; на свé *доћy*; *швeрцyјy* тy рóбу (Баг); *доћy*, увечeр *доћy* канаџије, *донeсy* за мла́дy пòклон; ðни *доћy* да је прòсy, кажy дóбро; *одвeдyје*; у првиче *идy*, *идy* у првиче с дáром; пòсл'eн је *довeдy* овй ис рóда; *одвeдy* је; ни кад је *довeдy*, *мòгy* да *довeдy* кога бíло; *ирсeнyјy* мла́дy; ðни је *дáрујy* посл'eн на онy; *не мичy* је; *у́змy* мла́дy да йгра са мòмком; ðни *не у́змy*; ðни *доћy* свй нáоружáти; двојца *кријy*; свй *кажyјy*; демек да *наирeдујy*, да *расйy*; и *идy* кот хòцe; *ийшy*, *идy* од Бáјрáма и такó; онé тyфице *се вeжy*; *не идy* ниђе; поред воденицe шeјтáни и у воденицу шeјтáни *се ириказyјy*; а сáт *у́змy* биљeгу от детeта (Боб); што *кажy* кó свòм детeту; *шáљy*

се људи (Бот); у Пазар *иду*; одекане стокѣ помало л'ети *узми*; *изаћу*; у зиму *иду*; *кажу*; дни га *зову* да се врати у Крагујевац (Брђ); *стианују*; *сију* кромпире; машине *изаћу*; *одоћу* у јесен тамо, ал'и слабо; дне *иду* на редове; понекад *изаћу* помало; *закажу*; посл'е *иду* у школу (В. Лок); *иоведу* вола тога; *рију* кртови земљу; једни *кажу* овако, једни *кажу* онако; по томе *кажу* да добило село Џзбице (Из); генерације *ипристиашињу* друге; *иду* партизани озгор; све *кдљу* живо; *одоћу* цандари увече; *убију* га; *дарују* снашу; *одоћу* провођаче; *остіану*; *кажу* да су ис Крушевца; што *рекну* бабе; за време турскога *кажу*; да *иоједу* људи; *изаћу* пл'ихови и по ногама; *иљу* дол'е; све *лажу*; пшенице *се не сију*; дол'е и оде *одоћу* (Ју); по цијелу ноћ *иду* камиони; старі *умиру*, нѣма (Ка); у кћу *доведу*, посл'ен *одоћу* суградѣн опет на кафу; *иду*; *ионесу* ракије, мезе; *исечу* бадњакове; *седну* тамо; посл'е *одоћу* оде; само *седну* онако; горе је *окрену*; девојке *иду* отал'е ка кћи; деца *иду* тамо; *одврну* Л'ешевићи тамо у баште; кад *не одврну* Л'ешевићи; кад *одврну* у баште, нѣма, а кад *не одврну*, йма; пондњи *иодбацју*; *закдљу* брава; бдље да *иду* горе код њега; кад *одрасиу* (Коз); *наидну* деца; бога ми, што *вичу*, све си под војничком командом и тако (Леч); за ном *иујучу* пилат; оће да га *узми*; *иду* у град на пијак дол'е; овј млади *иду*; дни *зову* на свадбе; кад *стигну* за девојку; с моста *скачу* у Рашку; посл'ен онѣ *уведу*; у те *се иресвечу*; *узрију*; све по смѣнам *иду*; што трѣба мл'ека дни *ионесу* (Лу); *обраћују* земљу; *иду* с кол'има, с камионима, *иду* дол'е за Косово; *иду* њј двојица; дол'е *ошиду*; *ипривезу* шинѣм она пешкир (Не); дни га *узми* у дом; *вѣжу се* онѣ мал'е вѣзице; *оду* сватови (Нет); што *вичу* ово; нѣ знам како *се зову*; мене свѣ деца *одоћу* ту; *не једу* је; да *иосигну* (Ос); момци *иду* на та ђумбус, неко од рђака дни њему *кажу* (Пож); то рукавице ти *не йомажу*; дни тапѣт *баиљују*; *иприкажују* је; њу једну *иприкажују* (Рај); кад *одоћу*; што *рекну*; бамбон *донесу* нјзи најприје; *одоћу* онѣ уморни; ни *не ју* у собу; *одоћу* сватови *иоведу* је; *седну*; *иокрију* те чаткијом; посл'е довѣт *ошиду*; *иоведу* мене у рѣт (С. Туп); зими *сићу* на Дѣховиће (Трн); пондњи *иду*; дне кат *одоћу*; *ипреиресу*, све, све; кат *иошју*; *зову* га Црњи; што *кажу*, сѣдбина му така била; *не смју* да *уићу* у ту кафану; Немци *одоћу*; мѣже да *иокажу* пуно понѣшто (Шав); *одоћу* ти љјаци, *одоћу* пријетельи (Врс); *беру*; *кажу* да је здраво (Гр); све ми снаѣ *кујују* (Гр); свѣкѣ гѣдинѣ *одоћу* ту код мене те ме *обићу*; не трѣба да *остіану* (Др); јѣнђе *се то зову*; ул'егну дѣверови; *донесу* нѣхно рѣхо; *изнесу* ти кѣнче; *изнесу* сѣто, пшеницу; *одоћу* сватови; дни сѣт *одоћу* (Дуј); рано слѣне *иану* (За); *шљу* на мѣр; *ошиду* два човѣка (Це); нѣ знам овј старіи да л'шта *разумју*; отиду; *чују* дни (Бо); што *рекну*; да ми *кажују*; и дни *се шљу*; да *расиу* деца; да *ипребацјују* варнику от њихнија крава својем кравама; мѣрал'и пондњи да га *жњу* жѣне; ка[д] *се забрањују* л'ивѣде; *одоћу* те не *обићу* понѣкат; *ошиду* да је прѣсу; пѣ ко *се бегнишу* (Бр); то сѣт *не смју*; дошли да ме *кѣду*; *јашу* гѣле на вратио; *изведу* је (Вру); да *се бигнишу*; сал' *оду* с кол'има и *узми* је и доведу је; *узми* дни по стѣ комѣта; *одоћу* оде те *ију* (Гл); и *не музу се*; нѣђе *се не смирују*; дна су мѣрѣла да *сврну* (Го); *узимљу* врнику (Гло); *зову* га Ил'индѣн, а код мусл'имѣна *зову* га Ал'индѣн; овѣмо *кујују* и стѣнове; Санѣакл'ије *се зову* дол'е (Гу); *ипрекажују*; *зараћују* тѣ пѣре; како хи *зараћују* кѣ зна (Де); кѣћани *грѣсају* помѣло; *кујују* (До); кат се деца *онѣиљују*; *уведу* је (Дол); *оду* сватови; *доведу* је; на коња

дoђу тамо жене; код нe да је *дoрују*: ал' кад је на коња те и овaмо ђе *узмљ* цумбљси; код нaс такo *кaжу*; *дoдљ* људи; *сeђљ* помaло жита (Ђер); *дoђу* двa вљка; свe хи *иoкдљ*; *изaђу* (Ер); *дoђу* нoјзљн рoт; кад *не бегeнљшљ* зeтa (Жу); *дoђу* тљ те тогa чoвeкa *узмљ* (Брђ); *не мoру* да гa *иpодaднљ* (Ка); свe до јeдан сaт, до двa, док *мoру* (Коз); *oни мoжу* књљжице да извaдљ (Ос); *oни не мoру* да помeнљ (Трн).

II.2.2.16. Глаголи VI Белићеве врсте у највећем броју случајева чувају наставак *-ају*:

oстљвeљaју тo, *oстљвeљaју*; кaкe изворe *иmајљ* (Баг); *не мљјeшaју се* људи; *иmајљ* дoстa стoкe, гoвeдљ, овaцa, кoзa; нeмa да *игpaјљ* зeдно кa сaт, пoсeбнo *игpaјљ* људи, пoсeбнo жeнe; *врђaјљ* млaдљ *љ рoт*; коју *иmајљ*; тљ *се oкљиљaјљ* и млaдљ и стaрљ; *игpaјљ* свљ зeдно; *чувaјљ* хи да не пoбeгнљ; *игpaјљ се* кл'исa, *игpaјљ*; нљштa *не вeљaјљ*; *иmајљ* јeдне тpaвe пoсeбнo (Боб); пa пoсл'eн тo жeнe *иурђaјљ* у мoчвaрe; нeђe да *дљрaјљ*; тo *уђсaјљ* (Брђ); *иђeрaјљ* дрвa; *иmајљ* бaрaкe нeкe; *иmајљ* нeкљ пoрeс; *иpодaјљ* нeкoм Бљгарину; прeкo стoтину овaцa *иmајљ*; пoндљи *урђaјљ*; *иpодaјљ* пo oсам, дeсeт ђурa; кoмaрци oдeк *иmајљ*; пoнeштo људи *иpоиђeрaјљ* с Кoсoвa рoбe нeкe зa Пaзaр; да рoбу нe *иpоиђeрaјљ* бeс цaрљнa бeс пaпљрa (В. Лок); oпaнци *иђрђaјљ*; oпaнци *се брзo цљeиђaјљ*; *иасуљaјљ се* шљљвe; *иmајљ* двљe пpичe (Из); *мeђaјљ се*; вpeмeнa *се мeђaјљ* зa гeнeрaцијaмa; бљшкaчи кoи бљшкaјљ; кo'и *зaвaђaвaјљ* нaрoт; жeнe да *сљрeмaјљ* рљчкoвe тoл'икe; *oиђeрaјљ* шкoлу у Грљбeтићe; дeвoјкy да *удaјљ*; сaт кoлa свљ *иmајљ*; сaд нaл'eиђaвaјљ тe; ал'и *не дaјљ*; *иpодaјљ* дирeктoри фaбрикe, *иpодaјљ* oвo, *иpодaјљ* oнo (Ју); *узљмaјљ* и дeцa; гoвeдa да *се oбaдaјљ*; *oнa се oбaдaјљ*; *иpенeмaгaјљ се* жeнe oн-дeнaкe (Ка); *иpицaјљ* мy, *иpицaјљ* штa *се* дeсилo; људи *сљвaђaјљ* цљeлу нoћ нa слaмy; нa свaкo брдо пa *иђeвaјљ*; да *се кљиђaјљ* пoнeкaт; тaмo *иmајљ* бaштe; плaнинкe *се* тa дaн *мeђaјљ*; oнaмo *иmајљ*; *свљрaјљ*, *игpaјљ*, *иђeвaјљ*; *сљудљиpајљ* у Бeдгpaт (Коз); *oнa мe цљeлу исљрскaјљ*; *сљрeмaјљ се*; *слљшaјљ* мe и свe дoбрo; дeцy *нeмaјљ*; *ђeркe иmајљ*; oнa тврђљ *иpодaјљ* (Леч); *иђeвaјљ*, *свљрaјљ*; двљe жeнe тљ *иmајљ* стaрe; јaбукy да *иђцaјљ*; *иђeвaјљ*, *иђцaјљ*; *иђeвaјљ* (Лу); oнo штo нaђу, *oиђeрaјљ*, к Пaзaрy; кљд гa *иђeрaјљ*, нe знaм; мaлo *иoкyшaвaјљ*; *иpицaјљ* сa љoм; *oни дaрљвaјљ* пeшкљрe; кљћy у Пaзaрy *иmајљ*; *иmајљ* дoл'e вeл'икљ кљћy; пoд кљрљју *дaјљ*; *иmајљ* свљ зaпoшљeњe (He); и да мy је *иoиђрскaјљ* мeдoм; aкo *ишиђaјљ* јaкo дљчeтe; кeрoви *иђeрaјљ*; oви дoсeљeници *нe знaјљ* тe људe (Heг); *не дљрaјљ*; *иљиђaјљ* зa нaјстaрљeг чoвeкa нa Рoгдзну; тo *иpицaјљ* и пpeкo рaдијa; сaт *иmајљ* пa *зљдaјљ*тo, *сaзљдaјљ* да нe би тo грaдиo свaкљ чaс; скљпљe *иpодaјљ*; oвo *се сљдaрaјљ* кo је нa влaс (Paј); oвa дeцa је *гл'eдaјљ*; идљ да *се иљишиpајљ*; *игpaјљ* нe-вeстe (С. Ћуп); сaт *зљдaјљ* мy тљ кљћy; oни *иpицaјљ*; *рaзвљјaјљ* oнa кoндпaц (Трн); oћe да *се свaђaјљ*; *oиђeрaјљ* дoл'e нa Дoђeвићe; *иђeрaјљ* цљглy; *иmајљ* кљћy свoјy; трeбa дa јoј *снљмaјљ* нa oнa скeнeр (Шaв); *oни oбeђaвaјљ* пa нeмa; *дoгнaјљ* нaши стaрљ (Врс); л'eпo мe снaд *слљшaјљ* (Гр); кaмиoни *дoгнaјљ*; *нe знaјљ* ти тa пљштa; нeђe да *се удaјљ*; *иђдaјљ* снeгoви (Др); јeнђe *oиpеmајљ* је; кaд *вeнчaвaјљ*; *иoсљиђaјљ* бoмбoнљмa; *oнe мe гл'eдaјљ* млoгo тe дeвoјкe; имaњe вeл'кo *иmајљ* тљ; *иpодaјљ* гa (Дуј); *oни иpицaјљ* o мђoј жeнљдби; сaд и *не иљиђaјљ* рoдљтeљe; жeнскe пoсeбнo *свaдбoјљ* a људи пoсeбнo (Bo); дa кљпaјљ дeцy; *oни мeнe пљтaјљ*; *oни не зaборђвeљaјљ* нaс; *рaсљиђeрaјљ* и пaшчaт (Бр); тaмo гa *дoчeкaјљ* нaпoљe; *aмљнaјљ* кaд пpљђу блљзy кљћe (Вру); Лaзoви *зaл'иvајљ*

из риџекѣ (Го); *ѡмајѹ* некѣ сѡрте; *узѡмајѹ се, избегѡвајѹ*; ни са њѡма *се не узѡмајѹ* (Гу); тѡмо *ѡредузѡмавајѹ* кѹће кот прѡватнѡка (Де); овѣ дрѹгѣ *ѡмајѹ* (До); *ѡѡрајѹ* за Кѡсово да и *ѡродѡјѹ*; *дарѡвавајѹ* невѣсту; *ѡсѡѡлавајѹ* да се дорѹчкуѡ; *несѡвајѹ*; јѣдне још јѣдва *чѡкајѹ*; дрѡва *се ѡлаѡајѹ* (Дол); *дарѡвајѹ*; *ѡмајѹ* стѣпенице (Ђер); *ѡрокоѡѡјѹ* оздѡлѣ тарѡбе (Ер); овѡ јѣло што *ѡродѡјѹ* (Брѡ); тѡмо *узѡмајѹ* некѣ бѡбе (Тр).

П.2.2.17. У мањем бојѹ примера јавља се наставак *-ау / -у*:

у Пазѡру *бѡцаѹ*, и овѣ гѡдинѣ (Лу); свѣ му се вишѣ *задебѡваѡѹ* овѡ канѡл'и; *нѣмаѹ* зѣмљу; што *нѣмаѹ* зѣмљу; бѡгат посѡ *ѡмаѹ*, кѹћу *ѡмаѹ*, дѣцу, свѣ, свѣ *ѡмаѹ* и онѡ за на мѡре онѣ бродѡѡе; тѹ дѡћѹ и *ѡграѹ се*; дѡбра су дѣца, дѡбро *слѹшаѹ*; тѡ ми *ѡѡѡаѹ*; тѡ ме *слѹшаѹ* (Ос);

сѡт се *врѡћѹ*, осѣљаваѡл'и пѡ се сѡт *врѡћѹ* (Брѡ); *ѡврѡћѹ* (Дол); *венчу се* за њѡ (Тр).

Највећи број забележених примера из наше грађе јесте из новопазарске зоне, те присуство ових облика тумачимо утицајем говора косовско-ресавског типа.

Мали број потврда са *-ају > -ау* на синхроном плану у тутинско-новопазарско-сјеничкој зони не одговара тврдњи о знатној раширености овога наставка на терену зетско-сјеничког дијалекта (уп. Ивић 2001: 218), иако и Д. Барјактаревѡ наводи да се глаголи овога типа употребљавају редовно без *-ј-* (Барјактаревѡ 1966: 100). У такво стање не уклапа се ни говор Васојевиѡа, где глаголи редовно имају *-ају* (Стијовић 2007: 1671). Примери са *-ау* потпуно су непознати и говору подгоричких муслимана (Чиргић 2007: 115). У говору Бјелопавлиѡа наставак *-ају* своди се на *-ау*, изузев код глагола IV врсте, при чему Д. Ђупић напомиње да та појава није доследна, јер је бележено: *чиѡѡѡ/чиѡѡѡјѹ*; *ѡграѹ/ѡграјѹ* (Ђупић 1977: 89). У Паштровићима су у употреби оба типа наставака. М. Јовановић појаву ликова без *-ј-* не тумачи разлозима фонетске природе, односно испадањем овога гласа из интервокалске позиције, већ аналогѡјом према другим презентским облицима у којима *ј* није саставни део наставака. Код других глагола, који имају *-ј-* у осталим лицима, редовно је *-ају* (Јовановић 2005: 387). Стога, није неочекивано ни то што се у прелазном полимском говору редовно бележи наставак *-ају* (само једном је засведочено *-ау*) (Николић 1991: 476), на основу чега аутор изводи закључак да се ови говори слажу са говорима источнохерцеговачког типа (Николић 1991: 476). Описано стање, међутим, у потпуности одговара и приликама у нашој зони (где спада и сјеничка, која се наслања на територију поменутих говора), са делимичним изузетком новопазарског дела, где је забележено нешто више потврда са новијим наставцима. Најзад, у староцрногорским говорима присутна су оба наставка са неједнаком фреквентношћу на појединим тачкама испитиваног ареала (Пешикан 1965: 174). М. Пешикан

истиче да се узрок ове појаве не може објаснити фонетским разлозима, јер се *j* испред вокала задњег реда добро чува; угледање на облике имперфекта такође је мало вероватно јер је тешко пронаћи разлоге уједначавања ових двају облика. Чињеница да се наставак *-ау* среће само у једној групи глагола, док промена увек изостаје код типа: *ла̋ј̄ӯ, ка̋ј̄ӯ, њ̄род̋а̋ј̄ӯ* и сл. наводи на закључак да се код глагола типа *ћ̋ера̄ӯ, ћ̋ера-* заправо схвата као основа, на коју се додаје *-у* (Пешикан 1965: 175). Исто тумачење даје и Б. Милетић (Милетић 1940: 116–117). Наведено објашњење у потпуности одговара приликама у ареалу који је предмет наше анализе.

У горњостуденичким и моравичким говорима стање се разликује, па је у моравичкој зони присутан наставак *-ају*, са дугим вокалом *ӯ* и сонантом *j*, који се јасно артикулише: *ше̋и̋а̋ј̄ӯ се*; у студеничкој зони *j* се губи, а *-у* се изговара без дужине, и то краће од обичног кратког *у* (тзв. неслоговно *у*): *чи̋и̋и̋а̋*^у. Ова појава тумачи се као последица ликвидације нестабилног *j* у интервокалској позицији, након чега се тако настао зев ликвидира девокализацијом вокала у преко неслоговног *у* (Николић 2001: 216–217). У говорима северне Метохије јављају се *-ају, -ау* и *-у* (Букумирић 2003: 255–258). У Ресави наставак *-у* неместо *-ају* имају глаголи на *-а̋и̋и* (Пецо и Милановић 1968: 347).

Спорадични примери са ишчезлим *-j-* присутни су и у говору Срема (Николић 1964: 350), док се у Мачви редовно бележи *-ају* и *-аје*: *зна̋ју, гле̋да̋је* (Николић 1966: 271–272), са чиме се слажу и прилике у говору Колубаре (Николић 1969: 51). У банатским говорима код глагола шесте врсте *-у* по правилу долази на месту вокала презентске основе, па је: *бе̋гу, би̋ру* и сл.; док је код глагола са *а* у обе основе забележено и нешто примера са *-ају* и *-ау*: *ба̋ца̋ју, ве̋нча̋у* (Ивић и др. 1997: 168–172). У говору средње Колубаре у употреби су наставци *-аје, -ају, -еју* и *-ду*, док примери са *-ау* и *-у* нису бележени (Радовановић 2006: 296–297). Шаренило наставака 3. л. мн. презента карактерише и говор централне Шумадије, поводом кога С. Реметић наводи детаљан преглед наставака и дијалекатских прилика у различитим говорима на штокавском терену (детаљније о овоме в. Реметић 1985: 301–305).

У говору Раче Крагујевачке најчешће се употребљавају примери са ишчезлим сонантом и наставком *-ау* (Павловић 1982: 45). У источној Шумадији „у 3. л. пл. долази до уопштавања наставака *-у*, и до јављања паралелних облика *-а(j)у / -у, -еју / -ду; -е-/у, -а(j)у / -ду, -у / -ду*“ (Бошњаковић 2012: 190).

У говору Алексиначког Поморавља наставци *-ају, -еју, -ију* у једном делу говора употребљавају се напореда са *-ав, -ев, -ив*, док у другом уступају пред облицима на *-у* (Богдановић 1987: 183). Варијантност наставака одлика

је и говора Понишавља (Ћирић 1999: 165–166). У говору Лужнице код глагола V врсте јавља се контраховани наставак -у (Ћирић 1983: 84).

П.2.2.18. Глагол *īkāīū* 3. л. мн. има редовно облике: онē ћил'їме што *īkū* жēне (Лу); овб што *īkū* (Бр).

П.2.2.19. Глаголи са основом на велар у 3. л. мн. имају облике:

нēгде *сечу* двā (Из); сāдек *сечу* (Др); *обучу* је; хоће нїхно да *обучу* (Дуј); оне *вучу* онб мл'їјекo от тўђијā крāvā (Бр); да мōгў јāчē да *їовучу* (Гу); *обучўју* је; *обучу* је; ка[д] *се сечу* нōкти (Дол); *їучу* га кōњи са ногāма (Грн); *їресечу* (Бот).

Редовну појаву облика са измењеним сугласником основе забележио је у новопазарско-сјеничкој зони и Д. Барјактаревић (Барјактаревић 1966: 99). Паралелна употреба палатализованих и непалатализованих форми карактерише говор Бјелопавлића (Ћупић 1977: 90–91). Облици са неизмењеном основом јављају се у говору Горњих Васојевића (Стијовић 2007: 169), док се у Зети јављају само форме са аналошки успостављеним измењеним сугласником (Ћупић 1977а: 280).

У говору Бучума и Белог Потока ова појава редовно је бележена (Богдановић 1979: 79).

П.2.2.20. Форме 3. л. мн. за завршетком -ду на тутинско-новопазарско-сјеничкој територији имају једино глаголи (-)дāїї и (-)знāїї:

ако јој *не дāдў*; мōрају да је *дāдў*; сāt *дāдў* пāрāма а їспри'е нї'есу (Боб); хōће да је *дāдў*, нēће да је *дāдў* (Бот); *дāдў* јој онб дї'ете (Жу); *дāдў* јој понēшто (Ту); свāшта јој *дāдў* (По); сїра јој *дāдў* (Ке); мōрāће да се *їродāдў* (Не); чїм такб *їродāдў* (Лу); *їредāдў* је ћевеу (Вру); а сād *не дāдў* ти овā дēца (Лу); ѓни мēни *не дāдў* нїшта да рāдїм (Шав); *не дāдў* они да се узїмају (Бр);

знāдў тē жēне да врāчају (Ко); ѓне нешто *знāдў*; *знāдў* кāко да се тб отклōнї (Пе); свāшта *знāдў* (По), ако је *не їознāдў* (Ле).

Паралелно су у употреби и облици са -ају:

ће їмā туђинē *не дāју* (Боб); *не дāју* да прōђе (В. Лок) првб јој *дāју* јāбуку (Из); *не дāју* шкдлу тў (Ју); *дāју* ти шербет (С. Ћуп); да ни *дāју* кāјмāка бдлē (Бр); ка[д] *дāју* девбјку; (Го); да *не дāју*; ѓни *дāју* марāму (Жу); *їродāју* смбк (Грн);

да се *нē знају*; и ѓни *знāју* ѓдмā да нешто јēs; старїјē што *знāју* (Боб); *знāју* лўди брбј (Ју); ни *нē знају*; ѓни *знāју* (Рај); *нē знају* родїтељї (Жу); *нē знају* (Бал); нбјзїни *нē знају* (Ћер).

Једино се код глагола (-)дāїї елеменат -д- јавља и у осталим лицима:

јā ћу да јој *дāдēm* (По); сāдаку *дāдēш* нēкōм; мōрāш нēшто барем ис кўћē да јој *дāдēш* (Бр); не смїјē да јој *дāднēш* вāтру ѓдмā (Де); *дāднēш* му тб повēsмо (До); кат *се удāдēш* акоббгдā (Жу); да *се удāдēш* (Ћер); їмā онā књїга мусāф, *дāдē* ти (С. Ћуп); *дāднē* дрўгў (Боб); хē ће да се *удāдē* (Из); кат *издāдē* снāга (Пож);

Напоредо се, међутим, јављају и форме без проширења:

само мoгу да вам *dām* oтпус (Ју); ја му *dām* стo eурa (Рај); ја му *dām* крпу (Бл); ја сам рeшиo тy да те *dām*; хај да ти ја *dām* дoбар пешкyр (Бр); свe *ipodām* кот кyћe (Ка); дaј шта *dāsh* (Брђ); прaтyиш је без нyшта да јoј нeшто *ne dāsh* (Бр); јeдну сaдаку да *dāsh*; (Бр); и oн *dodā* oне прaшyињe (Баг); не пaтa те родyтeљ *hè he* да те *dā* (Гло); ка[д] *dā* oбел'eжe (Ђер).

Глагол *znāyi* има ликовe *znām*, *znāsh*, *znā*, *znāmo*, *znāiie*, *znājū* (*znājū*) / *znādū* (*znādū*). Елемента -д- изван 3. л. мн. у облицима правог презента нема. Форме *znād(n)ēm*, *znād(n)ēsh*...јављају се на читавом терену, али искључиво у служби футура II.

II.2.2.21. У служби футура II чести су презентски ликови и других глагола, при чему форме са -д- функционишу паралелно са онима у којима се јавља и елементат -н, пореклом из треће глаголске врсте:

ако *mozādēm* да доћeм; ако *ne mođnēm* да се запoсл'yим (Нет); како што *znādēm*; ко *znādēm* тo да јoј покaжeм (Бот); ко што *znādēm*; ко *znādēm* тo; ко што *znādēm* да ти кaжeм (Боб); ко *znādnēm* (Жи); ако *ilāhādnēm* (Ту); ко шта *ipričādnēm* (По); ко *saznādēm* ја тaчно (Ту); што *imādnēm* дaћу ти oнакo (Бал); ако *kujovādnēm* тo (Ту); што *umēdēm* (Жи); кад *imādeš* нећe викенд, да доћeш oдe (Др); ако *imādeš*; ко шта *doznādeš* (Ту); мoре да се дeсyи да oпeт *imāde* сиротyињe кo кат је било нeкат oнo (Рај); ат јoш *se imāde* eвлaт, ка[д] се oбрoдyи чoвек (Др); ко нeшто *faļādnē* (Туз); ако слyчaјно неко *zaiŗājādnē* (В. Лок); сaмо ако *rādādnē* (Ту); ако ви *iprebādē* каснyјe (На); нећe да *imādnē* ни јeдан (До); ко гoт *xiiēde* (Ли); да настaвyи тy шкoлу ко *shēde* (Брђ); видeћу код Вeрe да ми замyјенyи oвe табл'yтe ко *shēde*; да јoј се замoл'yим, ако *shēde*. (Го); да настaвyи тy шкoлу ко *shēde* (Де); нек донeсe ко *shēdnē*; ако *shēdnē* да учyињyи (Ке); ако *čūjādnēmo* штa (По); докл'y e *nēmādū* дeцу (Ли); ако шта *iprebādū* (По).

Овакви облици, „најчешће се јављају од несвршених глагола, док се свршени бележе тек спорадично (и не могу их имати сви свршени глаголи)“, а будући да „футур други грађен од глагола бити и радног глаголског придева спада у ред нискофреквентних конструкција у тутинско-новопазарско-сјеничкој зони“, уместо овога облика „знатно чешће су у употреби специјалне презентске форме“ (Вељовић 2018: 319–320), какве су претходно наведене.

II.2.2.22. Презентски ликови са префиксом уз- у тутинско-новопазарско-сјеничком говору такође су уобичајени:

ако *uzrādī*, дaћу ти га (Ју); eто кад *se uzīde* гoре, пa мoш дрyгyи дaн (Гр); ако *se usipriiшē* на родyтeљe, нeћe вaљaт (По); ако *uzmođnū*, нек идy (Го).

Ове форме „могуће су само од имперфективних глагола“, а употребљавају се такође у служби футура II (деталније о овоме в: Вељовић 2018: 320).

Овакве презентске ликове са истом службом познаје и говор Баната (Ивић и др. 1997: 176).

П.2.2.23. Најзад, у упитним облицима неретко се упитна речца *ли* умеће испред глаголског облика и личног наставка, и то најчешће у 2. л. мн., а некада и у 1. л. мн. презента:

ѝмā л'мо пāрā?; *ѝмā л'мо врēмена* (Ту);

ѝушѝ л'ше?; *рāдѝл' те?*; *ѝмā л' ше* мл'ѝјека? (Ту); *ѝмā л' ше* штāгој од стдкē? (Тр), *ндсѝ л' ше* тō код нѝга? *ндсѝ л' ше* нѝму тō? (Ли).

Овакви облици настали су аналогијом према упитним формама у 3. л. јд. (*ѝушѝ л'?*, *ѝмā л'?* и сл.).

П.2.3. Имперфекат³⁴

П.2.3.1. Наставак *-а(x)* у 1. л. јд. имперфекта у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице имају глаголи II, IVб, VI и VIII Белићеве врсте, који имперфекат граде од пуне инфинитивне основе:

ја *разговāрāх* с Мѝшком кад она дође (Нет); ја тād *држāх* свиње (Пе); вāлā *сѝāвāх* (Бо); ја овāкō *љежāх* (Би); *чўвāх* крāве (С. До); некō брāшно добѝо па *исѝовāрā* (Жи); ја *чўвāх* ъвце (Жи); вāлā, *кўвāх* рўчак овѝјема из Београђа (По); *ѝомāгāх* некā дрва Сāфету (Пе); *брѝсā* овō мало āвл'ѝѝ (Не); *љѝдā* тељевѝзѝр (Бо); ја овакō како *л'ежā*, погл'ѝда је (Жи); ја *чўвā* ъфце, ѝн ме вѝдō, бигинѝсō (Жи); *гл'ѝдā* у овў кўћу ѝде, āвда овогā, прāзна је тў, да се нѝје обѝсила (Жи);

П.2.3.2. Глаголи III, IVа и VII врсте, који имперфекат граде од окрњене презентске основе, у 1. лицу имају наставак *-ā(x)*:

не *вѝдāх* по мрāку (По); *ѝѝјāх* ја тāпўт (Ли); ја не *чўјāх* дѝбро (По); *седāх* прет кўћу; *рāдāх* нешто дѝл'е (Тр); ај д[а] идѝм, *рāдāх* нешто дѝл'е (Пр).

П.2.3.3. За разлику од аориста, где се финално *-х* у 1. лицу јединине готово редовно губи (*дођо*, *вѝдо*, *рāди*, *ѝѝва*), крајње *-х* у облицима имперфекта знатно је веће стабилности, па је свега неколико забележених са ишчезлим финалним консонантом: *вѝдā*, *мдгā*. Судбина сугласника *-х* на крају речи у осталим говорима зетско-сјеничког дијалекта различита је – условљена је (не)стабилношћу овог консонанта у гласовном систему. Међу потврдама које бележи М. Пешикан у староцрногорским говорима налазе се или они са *-х*: *јѝдāх*, *ѝђāх*, или примери са *-л/-к* на месту овога гласа: *кѝљāг*, *мѝљāг* / *бѝрāк*, *ѝѝрāк* (Пешикан 1965: 176–177). У мрковићком говору забележено

³⁴ Имперфекат је био предмет интересовања у нашем раду *Облици имперфекта у говору Тутина и околине* (Вељовић 2014: 161–177). У питању је, наиме, истраживање раније извршено на материјалу прикупљеном на терену Тутина. У овом раду закључке донете у поменутом раду проширујемо сазнањима до којих смо дошли анализом материјала допуњеног накнадно прикупљеном грађом из Сјенице и Новог Пазара.

је *īlěhax*, али је више примера са *-к*: *nđsјak*, *īđīja^ok*, *hâk* (Вујовић 1969: 263–264); финално-*к* је редовно у говору Враке (Петровић 1973: 214). У говору Бјелопавлића *-х* најчешће изостаје, не замењујући се другим гласовима: *вѡзā*, *īgrā*, *чīīā* (Ђупић 1977: 94), тако је и у говору Васојевића (СТИЈОВИЋ 2007: 174). У говору Црмнице као најфреквентнији наставак функционише *-к*, затим *-х* (које је у облицима имперфекта стабилније него у аористним формама), те *-ø* (Милетић 1940: 293). Потврде замене *-х* са *-к* у нашој грађи нису забележене. И Д. Барјактаревић у новопазарско-сјеничкој зони бележи наставак *-а(х)* (Барјактаревић 1966: 102). Са овим приликама слаже се и стање у говору Паштровића (Јовановић 2005: 390).

Сви примери фиксирани у поибарским и говорима Студенице су са ишчезлим веларом: *бѡа*, *сīāvāđија*, *жњāđија* (Божовић 2008: 84–85); *hâhа* (Драгин 2006: 449), а тако је и у трстеничком (Јовић 1968: 144), левачком (Симић 1972: 395) и ресавском (Пецо и Милановић 1968: 352) говору.

У моравичким и горњостуденичким говорима потврђен је једино наставак *-к* (Николић 2001: 218). У говору Драгачева у јединој потврди облика за 1. л. јд. наставак је *-ø* (Ђукановић 1995: 152). У говору Конавала забележени су наставци *-х* и *-к* (Кашић 1995: 337), који су у употреби и у говору србијанског Полимља (Николић 1991: 477), Пиве и Дробњака (Вуковић 1938/39: 71) и источне Херцеговине (Пецо 2007: 228–229). У Колашину је редовно *-г* (Пижурица 1981: 167–168).

У говору Бучума и Белог Потока наставак имперфекта у 1. л. јд. је *-(х)* (Богдановић 1979: 81), а тако је и у говору Алексиначког Поморавља (Богдановић 1987: 198) и Понишавља (Ђирић 1999: 167). У Лужници је наставак 1. л. јд. имперфекта *-о* (Ђирић 1983: 86), како је, према претпоставци Ј. Марковић, и у Заплању (Марковић 2000: 172). У прешевском говору забележена су два типа облика: *имаше* и ређе *имашем* (Трајковић 2016: 488). Варијантност наставака одликује говор шарпланинске жупе Гора, у коме је забележено: *-х/-ø*, *-ох/-о*, *-шох/-ше* (Младеновић 2001: 417).

Услед ниске фреквентности и свођења на окамењене деиктичке форме (најчешће *беше*, *зваше*) за говоре Срема (Николић 1964: 352), Мачве (Николић 1966: 272), Баната (Ивић и др. 1997: 176), Колубаре (Николић 1969: 52; Радовановић 2006: 298), Централне Шумадије (Реметић 1985: 315–316), Раче Крагујевачке (Павловић 1982: 50), Источне Шумадије (Бошњаковић 2012: 199) и северне Метохије (Букумирић 2003: 261–263) нема података о статусу наставака у 1. л. јд.

II.2.3.4. Наставак имперфекта у 2. и 3. лицу једнине у тутинско-новопазарско-сјеничком говору је *-āше*:

ти се *држаше* с њом за рѹку (Бал); *ил'еиаше* онда некѣ чарѹпе; ти л'ишепо *иѣвѹше* (Ту); овако како ти онѣ *седаше*; *иричаше* л' ти онѣ саш њим? (Жу); ти овако *сиѡвѹше* у кревет (По);

Миѹна л'ежаше (Би); *иисаше*; баш *иисаше* јѣдна (Гл); један млѣго *каснѹше* (На); како онѣ *иисаше* не знам; ова ми снаха она те *иѣјаше*; *викаше* Владе; ка[д] сте ви биље маље па ѣна ве *миловаше*; и дѣете пѣсен *шеиаше*, у кољица и *шеиаше* онудѹ; овѹ мѣју малѹ *миловаше*; није било окићено, тапѹт се не *кииаше*; онѣ *викаше* ова (Го); онѣ оснѣве што она *иричаше*; једна сѣстрица што *радѹше* с дѣктором (Го); *викаше* шта јој је ѣн рѣкѣ тѣ су јој и у Бѣдграт рѣкљи (Кон); ту се *сијаше* пирѣнач (Ме); тамо се *иродѡвѹше* невѣста (На); ми се ѣнин сѡд да не *сиѡновѹше* тѹ нико (Рам); *сиѡвѹше* кот кѹћѣ; она *иознѡвѹше* наш нѡрот; ѣна *иродѡвѹше* сѣр дѣл'е; не *чујаше* ѣна ништа (Ту); тѣ ми *зайириаше* у грѣкљен (Кон); тѣ *вељаше* за прѣтѣсак (Бр); што *викаше* Злѡта, ис пицѡмѣ на посѣ, с пѣсла у пицѡму; она *иознѡвѹше* наш нѡрот бѣље него ми по Тутѣну тѹ (Ши); тѣ *радѹше* Мѡка, а јѡ нијесам (Ру); сѡмо један бокѡл *нѣсаше*, зѡр у бокѡл нешто имѡла (Св); јѡ посл'е ослѹжи тѹ вѣјску, дѣѣо, по двѣје гѣдине се тѣ *слѹжѹше* (Пр); ѣн *радѹше* у Нѣмачкѹ (Па); кад би баш мѣј ѣтац отишѣ, не знам ѣе онѣ *идѹше* (Ер); ѣмѡмо ми мапу, па беше на мапу, *иисаше* *Нѡмга* (Бо); *седаше* онѡ рѹпа ѣе је удѡрио крај њѣга мѣтак и на брвна остѡ та мѣтак; три мѣтра *сиѡјаше* кѣстѹр, глава, кѣсти, као да је јућѣр ѹкопѡн (Уг); кол'ѣко *миришаше* ел' хѹћмуљилѡ (Се); не знам онѣ коѣ гѣдинѣ се *идѹше*; кат тѣ *иисаше*, јѡ бѣо сам дѣста у гѣдинѡма (Со); не знам кѣ *вѣдѹше* кѣло (Коз); тамо беше ствѡрно, и *радѹше* се; ѣн неѣе на Дѣховиће, ѣѣ *сиѡновѹше*? (Брђ); не знам кѣ онѣ *викаше*, до бѣга је, кажѣ, грѣшно; што *викаше* онѡмѡт Жѣле; ова *иознѡвѹше* муслиман дѣле; што *викаше* онѡ у Ызбице; Љубѣнко *викаше* ѣу и јѡ, кажѣ, да идѣм одѡвдѣ (Бал); бѣга ми онѣ *иомѡгѹше* (Рач); тѹ *иисаше* свѣ (Гл).

Прилике које се тичу наставка 2. л. јд. уједначене су на читавом што-кавском терену.

П.2.3.5. Наставак 1. лица множине редовно је *-ѡсмо*:

куидѡвѡсмо тад те марѡме у Позѡр (Па); *илѡсиѡвѡсмо* ми у л'ивѡду кат ѣн дѣѣе (Ру); *иѣвѡсмо* док увѡдише невѣсту (Го); *бежѡсмо* преко тѣјѡ брѣдѡ (С. До); *иѣјѡсмо* кот казѡна ракију кад он наѣиѣе (Вру); *кѣиѡсмо* тамо у Ысточни Мѣјстѣр; ми *кѣиѡсмо* ова пѹт, није имѡло пѹта (Ке); *мѣгѡсмо* валѡ овѡмо и у сѣбу (Бал).

У говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице као ни у осталим говори-ма зетско-сјеничког дијалекта – говор Бјелопавлића (Ћупић 1977: 94), Паштровића (Јовановић 2005: 391), староцрногорски говори (Пешикан 1965: 177), говор Враке (Петровић 1973: 215), Горњих Васојевића (СТИЈОВИЋ 2007: 174) – није бележен наставак *-(х)мо*. Одлика севернометохијских говора такође је стабилан наставак *-смо*, који је знатно фреквентнији од *-мо* (Букумирић 2003: 262). Иста особина наставља се и у метохијским и ко-совским говорима призренско-јужноморавског типа (в. Реметић 1996: 505; Младеновић 2004: 460; Младеновић 2013: 344; Младеновић 2013а: 175).

Тутинско-новопазарско-сјенички говор овом својом особином уклапа се, дакле, у шири простор који карактерише остварена стабилизација *-смо* у 1. лицу множине имперфекта.

II.2.3.6. Иако малобројни, примери присутни у нашем дијалекатском материјалу показују да је наставак 2. лица множине *-асџие*:

īrīčāsīe л' ма̀лопри'е ви саш њим? (Д. Дуб); *īēvāsīe* л' ви на са̀бо̀ре онѐ прно̀гѐрскѐ пѣсме? (Жи); ви у Пѡ̀пе *izlāzāsīe* на грѡ̀бље субѡ̀тѡм (До).

II.2.3.7. Највећи број глагола у 3. лицу множине има наставак *-аху*:

тѹ *īrāvāxū* лѹди гѹсље; дѡ̀бро *živāxū*; *držāxū* дѡ̀ста стѡ̀кѡ; *ne mǔgāxū* да погѡ̀дѹ; то *īrīhāxū* да-е имā̀ло ран'їѐ (Бо); ов'и што *īrīčāxū* су ис Кра̀гу'ѐвца (Вру); *īšērāxū* Нѣмце, *īšērāxū* Бѡ̀жа Бѣл'ицу; ѡ̀ни д'їгоше пā̀нику да н'їесу дѡ̀бри партизā̀ни па *bežāxū* (Гло); н'їкат тѡ̀ ни не *īragāxū*; *vīkāxū* о̀ће да ко̀љ'їбу нѣкѹ нап'рав'ї (Ер); јѹ̀нат *uzīmāxū* (Жу); т'ї *ne velāxū*; *īofal'ēvāxū* га (Ле) тѡ̀ *īlāhāxū* ѡ̀ни (Ме); ѡ̀ни *vīkāxū* отѐ јѡ̀ш да прā̀вѹ; *vīkāxū* да дѡ̀тѐ (На); кā̀т онѡ̀ *slāvāxū* нѣ знā̀м (Ли); такѡ̀ хи *uzīmāxū*; ов'и *īlāsīāxū* сад онѐ л' ивā̀де дѡ̀л'е; *īīšāxū* л' шта за њѹ кад 'їде тā̀мо? (По); *vīkāxū* да су пронā̀шли; т'ї деѡ̀ка *īrphāxū* (На); *vīkāxū* да су пронā̀шл'и нѣкаки бѣл'ї мѣдведови да су тѹ (См); ѹ̀зо онā̀ фил'цā̀н, такѡ̀ хи *uzīmāxū*, напѡ̀й те и ѹ̀змѐ фил'цā̀н; ѡ̀ни ме *iskāxū* на дрѹ̀гѡ̀ мѣсто, и ѡ̀на ме нѣ даде (Пл); сл'їке њ'їхове *imāxū* (Гл); *sedāxū* он'ї кѡ̀сти овал'їк'ї, а жѹ̀ти *sījoāxū* кѡ̀ да је јучѐр ѹ̀копā̀н; кā̀ко тѹ *sedāxū*; *mērāxū* лѹди; а знā̀ш кā̀ко им *sedāxū* здрав'ї зѹ̀би, а вел'їки (Уг); *sedāxū* јучѐр тройца; ѡ̀ни се, чин'ї ми се, *īrezīvāxū* Хā̀м'їдов'їш; кад ѡ̀дѹ нѣѡ̀же, кажѐ п'їту *jēdāxū*, знā̀ч'ї тѡ̀ је б'їло нѣшто (Тр); м'ї ѡ̀де кѹ̀кā̀мо на ѡ̀тн'їке а дѡ̀л'е кѹ̀кā̀хѹ 'їстѡ̀ на ѡ̀тн'їке, кат сам б'їо у Гѹ̀ћу (Рај); јā̀ нѣ знā̀м кā̀ко се ѡ̀ни *īrezīvāxū* (Ос); тѡ̀ *rādāxū*, уѡ̀пште се нѣ знā̀ кѡ̀ је штā̀ – рā̀дѹ, *imāxū* (Брћ); једно стѡ̀ ѐ̀урā̀ *vīkāxū* да јѐс (В. Лок).

У нашој грађи само је један пример са ишчезлим *-х-* у наставку, а забележен је у Сјеници: јā̀ сам иг одвѐо на тѡ̀ грѡ̀бље, ѡ̀ни *imad'ijaū* некѐ ск'їце (Че).

У осталим говорима зетско-сјеничког дијалекта прилике су неуједначене и присутна је варијантност у територијалној расподели наставака. У говору Бјелопавлића и Мрковића сви забележени примери јесу они без *-х-* (у бјелопавлићкој зони бележени су и ликови и са *-г-* на месту *-х-*): *sīrījāū*, *mñāvāū*, *īečijāgū*, *sečijāgū* (Ћупић 1977: 94); *nǔsjaū*, *dolāzaū*, *īlēhaū* (Вујовић 1969: 263–264). У поибарским говорима је само *kñāū* (поред чешћих форми: *kñād'ijū*, *jēdād'ijū*) (Божовић 2008: 85). Тако је и у говору Враке (Петровић 1973: 214). У говору Паштровића паралелно се употребљавају наставци *-аху* и *-ау* (Јовановић 2005: 390). Устароцрногорским говорима присутно је: *-аху*, *-ау* и *-агу* (Пешикан 1965: 178). У говору Црмнице најфреквентнији је наставак *-ау*, ређе је *-аху* и *-аку*, а сем наведених Б. Милетић је забележио и неколико спорадичних примера са *-аву* и *-ају* (Милетић 1949: 290). У Васојевићима наставак 3. лица множине је *-ају*, ређе *-ау* (СТИЈОВИЋ 2007:

175). У говору Мрковића редовно је у употреби наставак *-ау* (Вујовић 1969: 263). Наставак *-ају*, према грађи изложеној у студији Д. Барјактаревевића, врло често се среће у 3. лицу множине, како у новопазарској и сјеничкој, тако и у тутинској зони. Аутор напомиње и то да се код муслимана увек чује „аспиратна вредност место гласа *x*, односно новоразвијеног *j*, у 3. лицу множине: *ħāwāˀy*“ (Барјактаревевић 1966: 103). Грађа којом располажемо, а која садржи релативно велики број примера, међутим, ни једним примером не потврђује постојање наставка *-ају*, те можемо тврдити да он није одлика овог говора.

У севернометохијском (Букумирић 2003: 262) и левачком (Симић 1972: 396) говору паралелно се употребљавају наставци *-ау* и *-у*.

У говору Драгачева у употреби је само наставак *-ау* (Ђукановић 1995: 152), док се у говору Полимља поред њега среће и етимолошко *-аху* (Николић 1991: 478). Сем двају наведених, говор источне и централне Херцеговине зна и за *-ау* (Пецо 2007: 228).

Примери уплива аористних наставака у парадигму имперфекта у облицима 3. л. мн. у нашој зони нису потврђени. Но, за овакав тип укрштања знају неки говори призренско тимочке зоне, где је иначе присутно шаренило у инвентару имперфекатских наставака. Тако, на пример, у говору Бучума и Белог Потока аористни наставак *-ше* у 3. л. мн. потиснуо је имперфекатско *-(x)у* (Богдановић 1979: 81), док, с друге стране, говор Алексиначког Поморавља чува старије стање (Богдановић 1987: 198). У говору Лужнице (Ћирић 1983: 86) и Понишавља (Ћирић 1999: 166) наставак 3. л. мн. је *-оше*. У говору Прешева су бележени *-шеву* и *-шев* (Трајковић 2016: 489). У говору шарпланинске жупе Гора наставак је *-ха* (Младеновић 2001: 417).

П.2.3.8. Дијалекатски материјал прикупљен на терену тутинско-новопазарско-сјеничког говора показује да је у облицима имперфекта код појединих група глагола, за разлику од претходно наведених (унутар којих није забележена значајнија варијантност), присутна неуједначеност. Уочене прилике говор Тутина, Новог Пазара у Сјенице диференцирају од главнине штокавских говора, тј. диференцијалне су, у већој или мањој мери, у односу на друге говоре зетско-сјеничког дијалекта. Посреди су или специфичности које се тичу имперфекатских наставака, или односа основа код појединих група глагола, те појаве укрштања облика унутар парадигме (у шта се убраја употреба облика резервисаног за једно глаголско лице у функцији означавања радње која се приписује неком другом лицу).

Иако се у српском језику као алтернативни за грађење имперфекта од глагола I врсте употребљавају два низа наставака – дужи: *-ијāх*, *-ијāше*, *-ијāше*, *-ијāсмо...*, који се додају на окрњену основу презента; и краћи: *-āх*, *-āше*,

-*аише*, -*асмо*..., што се испољава кроз однос: *ӣресах* : *ӣресијах* – у тутинско-новопазарско-сјеничком говору у употреби су једино краћи имперфекатски наставци: *ӣрѣсѣх* овѣ һѣбѣд (Ту); *ил'еиѣх* шѣл (Бал); код њи *рѣсиѣише* пшеница д[о] бде; *ӣрѣсѣх* неке шљиве дѣље (Жи). А, како смо и раније закључили, „превладавање једног наставка, односно изостанак форми типа *ӣлеиѣијах*, *ӣресијах*...у тутинско-новопазарско-сјеничком говору резултат је аналогije према другим глаголима, пре свега онима који имперфекат, као и наведени, граде од презентске основе и краћих наставка“ (Вељовић 2014: 166).

Прилике у осталим говорима зетско-сјеничког дијалекта упућују на присуство територијалне неуједначености и варијантности на локалном плану. Тако, на пример, у староцрногорским говорима неакцентовани наставак -*ијах* имају глаголи са секундарним -*д*- у основи: *дѣдијѣг*, *знѣдијѣг*. Глаголи I врсте са акцентом на наставку презента редовно имају у имперфекту наставак -*ијѣг*: *ӣеиѣиѣг*, *ӣрѣсиѣг*; исти наставак имају и глаголи VII и VIII врсте кад су истог акценатског типа. Ова варијанта наставка одлучно преовлађује у VII врсти, а у VIII се напореда јавља -*ијѣг* и -*ѣг*: *леиѣиѣише*, *држѣиѣише*/*држѣише* и сл. (Пешикан 1965: 176). У говору Бјелопавлића редовно је: *ӣрѣсиѣиѣ*/*ӣрѣсиѣише*/*ӣрѣсиѣиѣсмо*, *ӣрѣдиѣиѣ*/*ӣрѣдиѣише*/*ӣрѣдиѣиѣсмо* (Ћупић 1977: 94). У говору Васојевића, Зете и Браке, међутим, као и у нашој зони, превладавају краћи наставци (Стијовић 2007: 176; Ћупић 1977а: 280; Петровић 1973: 214). У новопазарско-сјеничкој зони у целини, како наводи Д. Барјактаревић, такође су у превласти краћи наставци (Барјактаревић 1966: 102).

Код неколико глагола, међутим, у тутинско-новопазарско-сјеничком говору забележен је наставак -*ијѣх* (-*ијѣише*...):

имадијѣх нешто пѣрѣ (Пр); *не могадијѣ* да дѣђѣм јучѣ (Ту); вѣл'и крѣве, тѣлѣд не *воледијѣише* (Кн); *знадијѣише* дѣста да причѣ онѣ жѣна (Жи); *имадијѣише* двѣје децѣ; дпштиња је љзѣла мало више ал'и дпѣт мало пѣбоље но што *һѣдијѣ* да љзмѣ (Пе); онѣ што *седадијѣ* дѣле (Рач); да ниѣ бѣло партизанѣ, на Рѣшку *һѣдијѣ* (Прћ).

На основу расположивог материјала закључујемо да нема облика *знађа*, *имађа* и сл.

Јављање елемента -*д*- у основи наведених глагола могуће је објаснити уколико се има у виду да глаголи *ӣмаӣ*, *знѣӣ*, *мѣћ* / *мѣј* и *хиѣӣ* у тутинско-новопазарско-сјеничком говору „имају двојаке облике како презента: *ӣмѣм*/*имѣд(н)ѣм*, *ӣмајѣ/имѣд(н)ѣ*...*знѣм/знѣд(н)ѣм*, *знѣјѣ/знѣд(н)ѣ*...*мѣгнѣм/мѣд(н)ѣм*...*хиѣд(н)ѣм*...тако и императива: *знѣј/знѣди*, *знѣјѣиѣ/знѣдиѣиѣ*...*ӣмѣј/имѣд(н)иѣ*, *ӣмѣјѣиѣ/имѣд(н)иѣиѣ* и сл. Стога се елемент -*д*- може тумачити управо продором из наведених облика“ (Вељовић 2014: 167). У прилог овој нашој претпоставци иде и чињеница да смо забележили само једну потврду одступања од овог модела: онѣ што *седадијѣ* дѣл'е (Рач).

Ипак, облици имперфекта поменутих глагола са елементом *-д-* сразмерно ретко се јављају. Знатно чешћи јесу имперфекатски ликови који се граде као и код осталих глагола одговарајуће глаголске врсте (*имáх, имáху... мѡгáх, мѡгáху...* и сл):

типút *имáх* ћетрнѣстору пáраунућáдї (Ле); *имáше* на јѣдно мѣсто (Ру); ја *имáх* пáрá понáјвишѣ; *имáх* богме пѡвишѣ пáрá; *имáше* млѡго, двáес (Пр); *имáше* ѡде девѡјáкá (Тр); кѡл'ко *имáше* до Сенїцѣ? (Со); ѡна ћѣрку јѣдну *имáше* (Ме); *имáше* јѣдан стѡ и двїѣ гѡдине (Бу); дѡл'е *имáше* гомїла; тогá *имáше* ја нѣ знáм кол'њко, пўна гомїла (Из); кѡга *имáше* Рѣља код нѣга (Че); *имáше* слáмѣ, сї'ена (См); ѡн *имáше* дѡста децѣ (Гл); *имáше л'* још јѣдна старїјá ўдáтá?; тáмо *имáше* јѣдна земљорáдничкá зáдруга (Гл); *имáше л'* којї гѡј по својѡј вѡљи? (Го); у фїрму јѣдан *имáше* Лукáч (Ер); *имáше* ѡсморо децѣ; нїшта дрўгѡ нѣмáше (Пру); *имáше* јѣдну крáву; ѡн *имáше* јѣдну сѣстру нѣудату (Жи); *имáше* шћѣри ўдáте кá[д] сам ја дѡшла (Ле); бѡгме ћўтурѣ *имáше*; на утѡбуску *имáше* кáфáна; нїко нѣмáше (Ле); тѡ ѡде и нѣмáше (Ли); нѣмáше ни бїѣла брáшна ѡндá; бїла сам и код Бѣска пá нѣмáше (Жи); ѡндá нѣмáше сл'њкá (Го); тáпўт нѣмáше кѡлá; нѣмáше сѡљи; нѣмáше ни кáплѣ јѣднѣ (Пр); ал'и нѣмáше ни бїѣла брáшна ѡндá (Бо); ја ўдо ал нѣмáше нїко (Го); нѣмáше овогá готѡвѡга да се кўпї (Со); нѣмáше нїко; слїке нїхове *имáху* (Гл); свї *имáху* пѣкаре, тї Бўгари тáмо у Македѡнију (Трн); код нїх *имáху* другачїї ѡбичáји (На);

не мѡгáх да трпїм (Жи); *не мѡгá* да се помѣрїм с тел'ефѡна (Го); *не мѡгá* ја; *не мѡгá* да хѡдїм (Ту); кáко се звáше ѡнá што нѣ мѡгá да се сѣтїш? (Бал); *не мѡгá* да идѣ на аперáцију (Кл); *мѡгáсїте л'* погѡдит кўћу? (Па);

ѣво још нѣшто *ћá* да ти рѣкнѣм и заборáви (Боб); *кћá* да ѡдѣм до Рїбарїћá (Па); ја *кћá* д[а] ѡдѣм, ал' нѣ стїго (По); ја *ћá* него ме ѡна збўнї (Ке); нѣ *шћá* дáлѣ да трáжїм него тў (Стр); ѡн посл'ѣ *шћáше* да се бї'ѣ сá мнѡм (Из); ѡн *ћáше* ѡде на сѣло да прáвї (Го); мї *не шћáсмо* нїкáко да попўшћїмо, кат *шћáху* да дѡћу; мї смо пѡћупáл'и посл'ѣн кат *шћáху* да дѡћу испѣкција (Пру).

Форме *хоћаху, хоћаше...* на испитиваном терену нису забележене.

знáше л' шта д[а] испрїчá? (Ост); тá стáрá свѣ *знáше* о ѡбичáјима; у тá хѡтел ѣ смо бїл'и, нїт *се знáше* кѡ је дирѣктор, ни кѡ је шѣф (Брћ); *не знáсмо* штá не је снáшло; они *знáху* и ћѣ се кѡ родїо (Ту).

Бележени су и облици *знáвáше, знáвáху...*:

не знáвáх нїшта кѡ дїјете (Ду); мѣне беше тѡ чўдо, ја *не знáвá* штá је тѡ (Боб); свѣ она знá кѡ е подїгѡ кредїт у Тутїн, свѣ *знáвáше* (Го); *знáвáше* силу песáма (Жи); *знáвáху* уз гўсле (Бо).

Тип *знадїјáше/имадїјáше* у новопазарском и делимично сјеничком делу територије јавља се од нешто већег броја глагола у односу на тутинску зону. Из грађе прикупљене у Сјеници и Новом Пазару, сем напред наведених ликова, познатих и тутинском говору, присутни су и облици имперфекта:

вељадијаше л' то штă? (Бал); *вол'едѝјаше* да долăзи код нăс (Ос); ђн је долăзио сăд, вишѣ *ѝознадијаше* ђкол'ину нѣго ијѣдан. Свѣ *ѝознадијаше* (Болъ); *вол'едѝјасѣ* да јѣдѣте тѣ ка[д] сте бил'е мăл'ѣ (Бал); *вељадијѹ* л' штă јăбуке? (Тр).

Глаголи *вѣлеѝ*, *вăљаѝ/вѣљаѝ* такође имају двојакe облике презентa и императивa (*вăља/вăљăдѣ/вăљăди*; *вѣли/вѣлѣдѣ/вѣлѣди*).

Оно што, међутим, новопазарски говор додатно диференцира од говора Тутина и Сјенице „јесте присуство елемента -д-, односно -ад- и у другим глаголима, који иначе немају двојакe облике презентa и императивa. Продор поменутог елемента, међутим, није захватио читаву парадигму, већ само прво лице једнине и треће лице множине. Тако глагол *ѝричаѝ*, на пример, има следеће облике: *ѝричадијо/ѝричадија* (ум. *ѝричах*), *ѝричаше*, *ѝричаше*, *ѝричасмо*, *ѝричасѣ*, *ѝричадијѹ* (ум. *ѝричахѹ*)“ (Вељовић 2014: 168).

Облици са проширењем са -*адијă/-адијо* и -*адијѹ* у новопазарском ареалу у потпуности су потиснуле ликове са -*ăху* у 3. л. мн. имперфекта (*чујаху*, *ѝричаху* и сл.), па је редовно:

ѝрăвадијѹ некѣ колăче дѣл'е; *ћѹјадијѹ* се некѣ љѹди (Шав); *ѝричадијѹ* да ниѣ имăо нико; *рăдадијѹ* око кѹћѣ, *нѣсадијѹ* нѣшто у кѣсе; *дѣнадијѹ* сѣѣно дѣл'е (Бал); *ѝрăвадијѹ* кокошăр; *беăдијѹ* пѣшл'и за Пазăр (Ка); одăкл'ѣ *долăзадијѹ*; *ѝричадијѹ* ђде сѹпер сѣло (Коз).

Како смо утврдили током ранијих истраживања, „присуство овог елемента може се објаснити аналошким продором из облика глагола типа *знаѝ*, *имаѝ*, односно могуће је да је -*адијѹ* само додато као готов наставак уместо -*ахѹ*. Имајући у виду да су на обликовање облика презентa и императивa типа *знăдѣм/знăди*, *имăдѣм/имăди*...утицали глаголи типа *дăѝи* (*дăм/дăдѣм*), *јѣсѣи* (*јѣдѣм*), може се узети у обзир и посредни утицај ових глагола на формирање поменутих имперфекатских форми“ (Вељовић 2014: 168).

Неколико примера овога типа у 1. лицу једнине у новопазарском говору има наставак -*ă*: *јă беăдијă* отишла, *мѝсадијă* да дѣћем (Бал). Ипак, знатно су чешће форме са -*о* на крајуда л *имăдијо* *јă* онăмо још јѣдну гăјбу?; *јă беăдијо* трѹдна са млăћѣм ћѣркѣм (Бал); *седăдијо* дѣл'е, *рăдăдијо* нѣшто (Бал); *јă мѝсăдијо* да кѹпѝм нѣшто; *чујăдијо* је да виѣѣ (Ос); *беăдијо* отишла, *јă виăкăдијо* да кѹпѝм (Ос); *дѣнăдијо* сѣѣно, *ѝрăвăдијо* нѣшто (Шав).

Потврде о присуству оваквих облика имперфекта на штокавском терену нисмо пронашли у дијалектолошкој литератури. Форме сличне овима које смо бележили у новопазарском ареалу постоје у другим говорима, а на основу њихових морфолошких ликова може се претпоставити да је дошло до продора аористног наставка у облике имперфекта³⁵, будући да су оба облика

³⁵ Примере обличког укрштања имперфекта и аориста уочио је Александар Белић на терену источне и јужне Србије. У овим говорима један тип имперфекта гради се управо

у живој употреби (аорист и од свршених и од несвршених глагола). Притом, краткоћа финалног вокала у облицима типа *беа̀дијо*, *мѝса̀дијо*, а присуство дужине у *беа̀дија*, *мѝса̀дија* може бити доказ да је посреди аористно -о.

Тутинској и сјеничкој зони примери типа *ра̀да̀дија*/*ра̀да̀дијо*/*ра̀да̀дију* нису својствени, тако да њихово присуство новопазарски говор диференцира од остатка територије, повезујући га истовремено са севернијим говорима зетско-сјеничког дијалекта, у којима овакви облици нису необични. Гордана Драгин у студеничким говорима бележи форме: *зв́адију*, *зн́адију* и *ра̀ћадију*, али само у 3. л. мн. (Драгин 2006: 449). У говорима са леве стране Ибра, који припадају зетско-сјеничком дијалекту, присутне су форме: *си́ав̄адија*, *игр́адија*, *и́рес̄адија*, *к̄ћа̀дија*, *нос̄а̀дија*, *к̄ћа̀дијаше*, *си́ав̄адијасмо*, *игр́адију*, *ум̄ѐдија*; а јављају се и у поибарским говорима косовско-ресавског типа. Присутно је и двојство облика: *ж̄ња̀дија* и *ж̄ња̀ше*; *зн́адија* и *зн́аше*, *зна̀в̄аше*, *им̄а̀дија* и *им̄аше*, *см̄ѐдија* и *см̄еше* (Божовић 2008: 84–85)³⁶. Им-

додавањем аористних наставака. Наставци аориста почели су се преносити на имперфекат најпре подстицајем који је дошао од глагола који имају исти фонетски лик у оба глаголска времена (*бра̀х*, *бра̀х* акценатски углавном сведени у овим говорима на један облик *бра̀х* (са експираторним акценатом)). Према мишљењу Александра Белића, „та једнакост облика, а сем тога и једнакост наставака за 1. л. једн. и 1. и 2. мн, учинила је и да се почну наставци аориста за лица преносити на имперфекат“ (Белић 1905: 547).

Каснија истраживања показала су да на српском етнојезичком простору постоји релативно широк ареал говора у којима долази до укрштања аористних и имперфекатских наставака, у корист једног или другог времена (о чему ће бити речи и на другим местима у раду). За разумевање наведене ситуације у новопазарској зони од значаја је податак да је у гатњанском говору такође примећен процес продора аористног -о у 1. л. јд. имперфекта, са ширењем елемента -и-. Такво приближавање двају претерита у овом говору дало је наставак -ио у 1. л. јд. имперфекта (Младеновић 2013: 341). Притом, у гатњанском говору „подстицај за настанак облика типа *зв́аио* стигао је из више праваца: имперфекат гл. прве врсте (*и́леио*, *и́ресо*); приближавање облика множине аориста и имперфекта у корист аориста; слабљење семантичког потенцијала имперфекта, у чију зону употребе предире перфекат свршених глагола, што је довело до слабљења његовог морфолошког идентитета“ (Младеновић 2013: 342).

Ипак, треба имати у виду да је у новопазарском, а посебно у тутинском и сјеничком ареалу, поменути морфолошка неутрализација ових претериталних облика присутна у знатно мањем обиму у односу на поменуте говорне. Разлог томе налазимо у чињеници да морфолошко приближавање аориста и имперфекта у гатњанском говору, на пример, „не доводи до хомонимије пошто је употреба једног или другог облика строго раздвојена глаголским видом“ (Младеновић 2013: 341). У тутинско-новопазарско-сјеничкој зони глаголски вид није диференцијална категорија, будући да је аорист веома чест и од несвршених глагола. Стога је мањи број примера укрштања ових двају глаголских облика.

³⁶ Глагол *кѝџи́и* у зетско-сјеничким поибарским говорима има имперфекат: *џ́аше* или *џ́а*, *к̄ћа̀ше* или *к̄ћа̀*; *џ́адија*, *џ́адије*; у множини: *џ́амо*, *к̄ћа̀мо*; *џ́аси́е*, *к̄ћа̀си́е*; *џ́ау* или *к̄ћа̀у*; *џ́адијасмо*, *џ́адију* или *к̄ћа̀дију* (Божовић 2008: 84). Са леве стране Ибра, у косовско-ресавској зони је: *к̄ћа̀дија*, *к̄ћа̀дију*, *к̄ћа̀*, *к̄ћа̀ше*, *к̄ћа̀смо*, *к̄ћа̀* (Божовић 2008: 85).

перфекти овог типа обични су и у косовско-ресавским говорима. У трстеничком: како се *звāдѝјаше*, *беāдѝја*, *ћāдѝја* (има и примера са проширењем *-ђа-*: *немāђадијасмо*, *држāђадијамо* и сл.) (Јовић 1968: 144–145); у левачком говору чести су примери са секвенцом *-ађа-*: *кāко се звāђаше*, *нēmāђамо*, *нђсађаше* брадѝцу (Симић 1972: 396). Ова појава севернометохијске говоре захватила је само делимично. Присутнија је у источном делу територије (Букумирић 2003: 262).

Слични примери (али само за прво лице једнине) бележени су у говору Пиве и Дробњака: *смљѝдијāk*, *шћāдијāk*, *ѝознāдијāk* (Вуковић 1938/39: 71). Модел *имадијах* врло је продуктиван у говорима србијанског Полимља (бележен у примерима: *дāдѝа^hу*, *знāдѝāk*, *могāдѝāше*, *сјѝдѝāше* и сл.) (Николић 1991: 498).

Да су овакви облици одлика севернијих говора, односно обележје које те говоре зетско-сјеничког дијалекта повезује, пре свега, са косовско-ресавским, сведочи и њихово спорадично присуство у говорима Црне Горе. У мрковићком и врачанском говору, потом говору Зете, Паштровића и Васојевића их нема (в. Вујовић 1969: 263–264; Петровић 1973: 214; Ћупић 1977а: 280; Јовановић 2005: 390–392; Стијовић 2007: 174–177). М. Пешикан наводи да у староцрногорским говорима нема облика *шћāдијак*, а једино глагол *знāѝ/знāм* има двојачке форме: *знāвāг/знāдијāг* (Пешикан 1965: 171–172).

II.2.3.9. Код глагола III и VII врсте у целој парадигми редовно изостаје јотовање финалног сугласника основе (нису забележени облици *ношах*, *виђах*, *рађах* и сл.), па се у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице бележе следећи облици:

рāдāх нешто дōл’е (Жи); *седāх* прет кѝћу (Ме); не *вѝдā* дōбро; *нђсāх* тѝпѝт ма-рāму; *нђсāх* му нешто да јѝдѝ (По); Слāвко *нђсāше* тō ѝ цеп (По); *идāше* л’ тѝ којѝ пѝт код њѝ?; *вѝдāше се* онā планина (Вру); не *знāм* кōл’ко оно *седāше*; тō *рāдāше* Мāка (Ру); он *рāдāше* у Нѝмачкѝ; *днā волāше* да јѝдѝ тѝ погāчу (Па); не *вѝдāсмо* ништа по нђѝи; *излāзāсѝе* на гробље; тѝ *ѝрāвāхѝ* лѝуди гѝсље; дōбро *жѝвāхѝ* (Бо); жѝне тѝпѝт *нђсāхѝ* пѝче што им покрѝвајѝ л’ице; сāмо им се дѝчи *вѝдāхѝ* (Ле); *слāвāхѝ* трѝ дāна; *вāдāхѝ* нешто (Ми); *кѝѝāхѝ* некѝ јāбуке (Ту).

Један је само забележени пример и то из народне песме: ѝмā онā: „Сѝјдѝфу мāјка *бѝђāше*, ѝстани шћѝри Сѝјдѝфо...“ и такō (Кл).

Једино глагол *мѝслиѝ* има двојачке форме – *мѝслā(х)*, *мѝслāше*...и *мѝшљā(х)*, *мѝшљāше*...:

мѝшљā да је пѝтāм; јā *мѝшљā* да сврāтѝм мāло, *мѝслāх* да јој кѝпѝм нешто, кā да *мѝслāше* да укрāдѝ нешто.

Финални сугласник не јотује се ни код глагола I врсте, па изостаје тип *јеђах*, *иђах*:

jědāx нешто, вала̄ нїшта не радїм (Жу); *jědāx*, *идāx* у шкѠлу тїпўт; нє знāм ње онѠ *идāше* (Ке); кад онѠ *идāхў* за свāтове нє знāм (Че); сāмо *идāхў* тї пўт у Позāр на пїјѠц (Бл).

Код глагола овога типа, прилике на ширем терену зетско-сјеничког дијалекта неуједначене су. У староцрногорским говорима у VII врсти стање је као и у књижевном језику, изузев код основа на -с и -з, код којих нема рефлекса јотовања у имперфекту: *кѠсāсмо*, *квāсāх*, *їрѠсāхў*, *нѠсау*. Измењен сугласник (тј. рефлекс јотовања) у овим говорима јавља се у I и III врсти, али недоследно, па је: *јєћāх*, *їћāх*, али и *јєдїāх*, *јєдāх*. Нема облика *знаћах* (нормално је *знāдїāг/знāвāг*, *изузеїно знāдивāсмо*) (Пешикан 1965: 177). У говору Бјелопавлића присутно је двојство форми: *изнѠсā/изнѠшā*, *вѠзā/вѠжā*, *нѠсā/нѠшā* (Ћупић 1977: 94). У мрковићком говору код глагола VII врсте не јотују се сугласници *с* и *з* у основи: *рѠсаше*, *долāзау*, *їāзаше*. Међутим, судећи по изложеној грађи, редовно је: *їлѠћау*, *їāћау*, *ићāу* (Вујовић 1969: 263–264).

У севернијим говорима (студенички и поибарски) јотовање је доследно: ње *раћаше* Ѡтац, мєне телевѠн *не раћаше*, којў слāву *слāвљаше* нāша црква, Ѡн *сећаше*, онā *ићаше* (Драгин 2006: 448); *їрѠћāсмо*, *ношāше*, *вожāше*, *вожāше*, *јећāдїју* и *једāдїју*, *јећаше*; *вољāдїја*, *вићāдїја* и *вићаше*, *раћāдїју* и *раћаше* (Божовић 2008: 84–85).

Од глагола са основом на велар (*їѠћ*, *сѠћ*, *врћ*) у тутинском говору забележени су једино облици са основом на *ч*, *ж*, *ш* и краћим наставцима, као и код осталих глагола прве врсте: *їечāх*, *їечаше*... *врїāх*, *врїаше*...: *јā врїāх* некѠ жїто (По); *сечāх* некā дрва; *врїāсмо* пшеницу (Рај); *їечāхў* некѠ хєљдѠвнє лѠбове (Ша).

У староцрногорским говорима нема облика типа *їечах*. Присутни су ликови са рефлексом прве палатализације и аналошким рефлексом друге палатализације: *їецијāх* и *їечїјāх* (Пешикан 1965: 177). У Бјелопавлићима је *їечїјāў/їецијāгў/їечāсмо/їецијāше* (Ћупић 1977: 94). У поибарском говорима у употреби су форме: *їечāдїја*, *сїрижāдїју* (Божовић 2008: 84).

П.2.3.10. Глаголи са различитим превојним ступњем у основи (*брāї*, *звāї* (*се*), *дрāї* и сл.) у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице граде се и од презентске и од инфинитивне основе. Највише је забележених примера од глагола *звāї* (*се*):

зовāше му се жєна Хамїда (Жи); кāко *се зовāше* онї ђавол'и, опўте (Ме); уз једну рїјеку, *зовāше се* Морāвица (См); кāко се *зовāше* онā планина гѠре; нєзнāм кāко се *зовāше*; јā нє знāм како се *зовāше* (Ме); овā трава што е, кāко *се зовāше* (Бр); кāко се *зовāше* онā што је бойјѠ? (Кон); како се *зовāхў* то ранијѠ? (Жу); како га *зовā-*

ху, лампир; имао је неке, како се *зовѡху*, црепуље (Бо); у Орље „кљѡјет“ *зовѡху*, не знам како се *зовѡху* (Де);

Милѡнѡвић, како се *зѡише* (Бот); како се *зѡише*, онѡ у Бѡсну како се *зѡише*? (Ту); како се ти *зѡише*? (Го); онѡ планина, како се *зѡише*? (Вру); како се *зѡише* онѡ друѓи? (Ос); како се *зѡише*, Грабовица (Баг); један филм наш, како се *зѡише* (Рај); кога *зѡише* ти онѡ малопријен?; *зѡсмо* л' ми њи на свѡдбу?; ѡни се *зѡху* тѡрбеши (Ме); не знам како се *зѡху* (Бо); не знам како се *зѡху*, не знам како *зѡху* овѡ Мѡрковиће (Ми); пѡјѡм ја и за крв овѡ ѡвечѡ, како се *зѡху*; и ја по пѡла пѡјѡм онѡ за срце, ја не знам како се *зѡху* (Гр).

Забележени су и имперфекти глагола *брѡи* са двојакѡм основѡм: *брѡс-мо* јѡбуке кад ѡдарѡ грѡт (Ост); за Ђурђевдан то се *бѡраху* оне јагљѡке (Би).

Глагол *кѡи* има само облике: *кунѡх*, *кунѡше*.

Имајући у виду стање у вези са поменутима глаголима у староцрногорским говорима, М. Пешикан наводи: „У Цу сасвим преовлађује презентска основа: *берѡѡг*, *ѡерѡѡг* и сл.; једино се поред *зовѡѡг* чује и *зѡ-*: како се *зѡише* и сл. Ово вреди и уопште за глаголе са различитим кореном у презентској и инфинитивној основи: *жњѡевѡѡг*, *ѡлѡевѡѡг*, *кунѡѡг*, *кѡѡѡг*, *мѡѡѡг*, *дерѡѡг* итд. У За се чешће употребљава инфинитивна основа него у Цу: *зовѡѡх/зѡѡх*, *ѡерѡѡх/ѡрѡх*, *берѡѡх/брѡх*. У Љп сам забележио и необичнији облик *зѡѡише*“. (Пешикан 1965: 176). У мрковићком говору имперфекат глагола *зѡѡи* редовно се твори од основе презентѡ: *зѡѡише*, *зѡѡиу* (Вујѡвић 1969: 263). У Васѡјевићима преовлађују облици од презентске основе (Стијѡвић 2007: 176). У говорима са леве стране Ибра само је: *ѡрѡѡѡја*, *брѡѡѡја* (Бѡжѡвић 2008: 85).

II.2.3.11. Посебну пажњу захтевају облици глагола *бѡи* у тутинском говору. Овај глагол у имперфекту има следеће облике:

Једнина	Множина
1. Јѡ бѡх/бѡѡ	1. Ми бѡсѡ/ бѡхѡсѡ
2. Ти бѡше	2. Ви бѡсѡше/ бѡхѡсѡше
3. Он бѡше	3. Они бѡхѡ/ бѡхѡше

Испитиванѡм говору нису својствени облици *беја(х)*, *бејаше*... Забележено је свега неколико примера, али без *-ј-*.

За прво лице једнине забележени су примери: *бѡх* заборѡвио (Бр); ја богами бѡх млађи (Ке); бѡх малѡлѡтна, петнѡс гѡдѡнѡ више нијесам имѡла (Жи); односно: бѡѡ малѡлѡтна (Ле); ја бѡѡ млаѡа (Рач); ја ту бѡѡ залѡжила (Бал).

Облик бѡх познат је и суседним говорима (са разликама у погледу рефлекса кратког јата и финалног *-х*). У староцрногорским „имперфекат се прави само од старе аориске основе: *бѡѡг-бѡѡше* итд., слично и у другим племе-

нима“ (Пешикан 1965: 171), с тим да се на малом делу терена јавља и *би̋аг/би̋ак*, а облик типа *бјах* изостаје (Пешикан 1965: 171). У Бјелопавлићима је *бјѐ/бљѐ* (Тупић 1977: 94). Исти облици (поред *би̋ја, би̋јаше...*) присутни су и у Васојевићима (Стијовић 2007: 177). У Паштровићима су у употреби једино облици *бѐх, бѐше...* односно *бјѐ(х), бјѐше, бјѐ(х)у...* (изостаје *бејах, бејаше...*) (Јовановић 2005: 390). У говорима са обе стране Ибра бележен је облик *бѐ: бѐ* у војскѐ, *бѐ* у Ра̋шке (Божовић 2008: 83–84). Облик *бѐ* својствен је говорима Левча (Симић 1972: 394). У севернометохијским говорима је такође *бѐ* (Букумирић 2003: 285). Наведено одговара тутинском *бѐх*.

Што се облика *бѐх̄а* тиче, у литератури нисмо пронашли потврде о његовом постојању у другим говорима зетско-сјеничког дијалекта. У поибарским говорима, међутим, бележена је форма *бѐа*, поред поменуте *бѐ: бѐа* на регрутације, *бѐа ја* тад млада, *бѐа* у шѐме та пѐт ја (Божовић 2008: 83–84). Гордана Драгин бележи исту форму у студеничким говорима, и то у употреби за сва лица једнине (Драгин 2006: 448–449), а иста ситуација је и у трстеничком говору (Јовић 1968: 145). На основу наведених потврда можемо претпоставити да је глас *-х-* у форми *бѐх̄а* у тутинском говору секундарног порекла (*беја(х) > беа(х) > беа*). Може се претпоставити и да је дошло до контаминације већ присутног *бѐх* и ранијег *бѐа(х) < беја(х)*. У том случају, настанак облика могао је бити потпомогнут и аналогизацијом према другим глаголима са *-а* на крају (посебно након испадања *-х*) (*бѐх̄а: ра̋да̋, мѐга̋, нѐса̋, һ̄а̋*).

У другом и трећем лицу једнине у употреби је једино облик *бѐше*:

бѐше л' ти тѐ? (Вру); ти *беше* отишла у Позар (Бал); ти *нѐ беше* тѐ; мѐмак ти *бѐше* (Го); *нѐ беше* ти дошла оде; тапѐт ти *бѐше* нѐудата (Ду); он *беше* виђен; вел'ик тол'икѐ *бѐше* (Пл); он тѐ *бѐше* с овцама (Па); по седам нѐдеља да л' *бѐше*; само *бѐше* на пѐти дѐо (Пе); *бѐше* укѐсна; мѐгу ти рѐћ л' њепа *бѐше* (На); *бѐше* ѓмрѐ оде један кѐмшија; *бѐше* у Макдѐнију; тѐ *беше* ѓбићај (Ме); *бѐше* памѐтна (Жу); ѓна *бѐше* у шкѐлу; тѐ прѐва пла̋та *бѐше*; тѐ *беше* лѐше; на некѐ стражу *бѐше*; она чѐсма *бѐше* суха; кѐл'ко *бѐше*, нѐ знам; *беше* једна кула вел'ика (Пр); *бѐше* једну шѐсѐт трѐћѐ (Де); мѐмак *бѐше* (Ђер); нѐ знам кат *бѐше* ова пѐт се пѐчео радит; овај Суљѐ се *бѐше* родио (Бл); *бѐше* на мапу; л' њепо *бѐше* (Бо); јѐдан *беше* постѐ; ђѐ *бѐше* нѐ знам (На); мѐдѐго *бѐше* постарала, штѐ *бѐше* л' њчнѐ карта твоја код мене оде у двѐриште?; тѐ *бѐше* ѓбићај, зима јѐш нѐ *беше* изашла, чѐвек јѐј *бѐше* тѐ; Ра̋дица *беше* тѐ; како му *бѐше* ѓме, ѐво на врх језика ми; ланѐ *бѐше*; *беше* Рамазан; тѐ причѐ један чѐвек *бѐше*; како јѐј *бѐше* онѐ ѓме синѐ?; ѓна *беше* мала (Го); нѐ *беше* им добар Тито; Зѐчѐвић јѐдан првѐбрац *бѐше*; *бѐше* јѐдну шѐсѐт трѐћѐ; Марко *бѐше* слѐп (Гло); л' њеп *бѐше* и он; тапѐт *беше* нѐудата; ѓтац ми *бѐше* бѐн; старѐ ми *бѐше* свѐкрва; чѐвек ми *бѐше* на посѐ, нѐ *беше* тѐ, а ма̋ка му *беше* ѓмрла од жѐчнѐ кѐсѐ; зар јѐј *бѐше* ѓна свѐја (Жи); *бѐше* тѐ у јѐдну, ка шѐма, ка некѐ жалвина, нѐ знам ни шта *бѐше*. ѓглавно одвѐо

не *беше* баш ко[д] Ђаћка; Ђаслаф се звѣ, како му *беше* прѣзиме; једна *беше* тѣрила; како му *беше* име ономѣ Шиптѣру? Свѣкар ми *не беше* тѣ, *беше* га погодио приш у прѣс, да љ *беше* она љзѣла Мица?; он *беше* спѣсио, *не беше* нико погинуо, а што га *беше* спѣшио на пѣсту, испѣло му једно крило *беше*, *не беше* нико погинуо (Ле); тѣ *беше* та Мѣлница; *беше* л'ѣтно полѣмљено (В. Лок); тако *беше* и Драго (Бал); шљиве родил'е и тѣ се *беше* до земљѣ савило, тѣ мѣло нѣшто *беше* кѣ, како да ти објасним, кѣ у некѣ дол'ину, и тѣ ваљда није закѣчило, тѣ *беше* остѣло; ствѣрно *беше* дал'ѣко (Брђ); *беше* нѣстабилно, систем *не беше* у Тѣрскѣ (Пож); грдна *беше* сѣха, нѣма сал' кѣ перѣшка; он *беше* у Италију, зарѣбљен, прѣтерѣт у Италију, *беше* рањен (Трн); баш прије некѣ нѣ *беше* једна девојка (Рај); довѣо га Мико *беше* у Краљѣво (Кн); *беше* тѣбе Тѣда свѣја? (Шав); *беше* му љмрѣѣтац; сѣстра му *беше* љдѣта у Рашку ми се чини; а *беше* им занимљиво (Уг); како *беше* му син?; како *беше* Дѣшан Шапоња? (Че); *не знам* како му *беше* онѣ име дављенику, како му *беше* онѣ име; *беше* л скѣро је љмрѣ; мѣло *беше*; лијепѣ *беше* у Сѣви Дѣ (Вру); чија *беше* Рукѣја? (Гл); нѣдо-стѣпна *беше* (Ши); била напѣстила и сѣд је вратѣно *беше*; како *беше* име онѣ дѣци Смѣјѣвѣј?; *беше* Раѣослав сѣзидѣ кѣћу (Св).

У сва три лица множине присутно је двојство, односно тројство форми.

Облици: *бѣсмо*, *бѣсѣе*, *бѣхѣ*, присутни у тутинском говору, својствени су и стандардном језику. У Бјелопавлићима је редовно: *бѣѣсмо*, *бѣѣсѣе*, *бѣѣхѣ* (Ђупић 1977: 94), тако је и у староцрногорским говорима (Пешикан 1965: 171). У поибарским говорима су осим облика: *бѣу* ту и ѣни; *бѣсмо* уплашѣне, јављају се и дужи, са групом *-ea < eja*: кад *бѣасмо* у Митровицу, као и плуралске форме: *бѣѣдѣјамѣ*, *бѣѣдѣјасѣе*, *бѣѣдѣју* (Божовић 2008: 83–84). У говору Студенице у 1. л. мн. је *бѣсмо* и *бѣјасмо*, а у 3. л. мн. *бѣу* или *бѣѣћу*. (Драгин 2006: 448–449). Левачки говори знају за форме: *бѣу*, *бѣасмо* (Симић 1972: 396). У трстеничком говору је *бѣамѣ*, *бѣасѣе*, *бѣѣу*, односно *бѣѣдѣјамѣ*, *бѣѣдѣјасѣе*, *бѣѣдѣју* или *бѣѣћѣу* тј. *бѣѣћѣју* (Јовић 1968: 145). У севернометохијским говорима је *бѣмо/бѣсмо*, *бѣу* (Букумирић 2003: 286).

Плуралски облици: *бѣхосмо*, *бѣхосѣе*, *бѣхосѣе* подједнако су фреквентни у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице. Поставља се, међутим, питање порекла вокала *-o-* у наставку, уместо очекиваног имперфекатског *-ā-*. Претпостављамо да је и овде дошло до укрштања аористних и имперфекатских наставака, односно да је *-o-* продрло из облика аориста. О томе сведочи и краткоћа вокала *-o-* (*бѣхосмо*), односно присуство дужине када је вокал *a* у наставку (*не бѣасмо* дѣшљѣ). Тако створени наставци или су додавани на пуни облик првог лица јединице (*бѣх*), или је *x* у њима секундарно (као у *бѣхѣ*). Облик *бѣхосѣе* уместо очекиваног имперфекатског *бѣхѣ* за 3. л. мн. (или *бѣхѣхѣ < бѣјѣхѣ*) такође је пореклом из аориста.

Као потврду претходно наведеној тврдњи о пореклу *-ше*, односно вокала *-o-* у наставку, наводимо податак да је исти наставак у облицима

3. л. мн. глагола *биѝи* у употреби и у јужнокосовском ареалу (*бѣшоше*) (Младеновић 2013: 348), с тим да је овде процес једначења аористних и имперфекатских наставака у корист аориста обухватио и остале глаголе³⁷ (Младеновић 2013: 346). Иначе, преобликовање имперфекатских форми под утицајем аористних облика у јужнокосовским говорима (гатњански говор) захватило је читаву парадигму глагола *биѝи*. Облици овог глагола у поменутом ареалу гласе: *бѣше/бѣшо*, *бѣше*, *бѣшосмо*, *бѣшосѝе*, *бѣшоше* (Младеновић 2013: 346), при чему множински облици одговарају тутинском *бѣхосмо*, *бѣхосѝе*, *бѣхоше*.

Форме *бејах* (*беа(х)*), *бејасмо* (*беасмо*), *бејасѝе* (*беасѝе*) готово су непознате су тутинском говору, забележена су само два примера: *бѣахѝ* и *љѝјепе*, *нѣ беаѝмо* дѣшљи. Облике *беадијасмо*, *беадију* у Тутину нисмо бележили. У новопазарској зони, међутим, облици са секвенцом *-диј-* превладавају у 1. лицу једнине и 3. лицу множине: *беадијѝ* пѣшл'и за Пазар, *нѣ беадијо* отишла, *беадијѝ* тамо они љѝди, *нѣ беадијѝ* дѣшл'и. Јављају се и облици *бѣа*, *бѣаше*, односно *бѣсѝе*, *бѣсмо*.

Примери за прво лице множине:

бѣсмо дѣца мала (Ме); ми *бесмо* отишљи; *бесмо* ми у стан дѣл'е у Тутин (Ми); сиротѝња типѝт *бѣхосмо* (Де); таѝ тек *бѣхосмо* кѝпѝљи овѣ бде (Го); у сваѝју нешто *бѣхосмо*, уфѝтиљи *бѣхосмо* некѣ зѣчеве (Не).

Друго лице множине:

бѣсѝе л' ви онѣ код њѣ? (Ту); ви *бѣсѝе* у продаѝвницу; ви *бесѝе* дѣшл'и (На); *нѣ бесѝе* ви тѝ (Го);

бѣхосѝе љ ви кѝпѝљи онѣ од њѣга? (Пр).

Треће лице множине:

тек типѝт, *бѣхѝ* изишл'е, сѝне, овѣ браде, ваѝтра хи сагорѣла (Ле); *бѣхѝ* га пензионѝсал'и тамо у Аустрију (Ши) кол'ѝки ти љѝди *бѣхѝ* (Уг); дне *бѣхѝ* бѣл'ниѝарке, дѣкторице (Цв); *бѣхѝ* дѣбри; лѣши *бѣхѝ*, *бѣхѝ* у тѣшку ситуѝацију (Пож); кат су се враѝил'и озгѣр, *бехѝ* оставил'и кѝло вѝнѣ (Нет); двѝје *бѣхѝ* (Бо); ѝма некѝ муљ, кѝко *бѣхѝ* рѣкл'и (Рач); шљѝве му се *бѣхѝ* савѝл'е (Пру); оне вѣћ *бехѝ* престѝл'е тѣ вѣде (Ост); двѝје *бѣхѝ*; они *бѣхѝ* тѝ скѣро свѣ живѣ застѝвиљи дѣље (Гл); онѣ једне маѝме *бѣхѝ* жѝћкастѣ; кѝпѝл'и ми *бѣхѝ* неко лѝнче (Го); тамо *бѣхѝ* некѣ маѝге; *бехѝ* трѝ Цѝгѝанке; тѣ *бѣхѝ* тѣрбѣши некѝ, нѣ знам ни коѝја је вѣра (Ме); дпѣт праѝтиљи нам *бѣхѝ* кѝхву (Пл);

бѣхоше дѣшљи љѝди (Ту); дни *бѣхоше* у Позар; *бѣхоше* сиротѝња (Ост); тѣ *бѣхоше* некѝ љѝди (Уг);

бѣахѝ и л' ѝјепе (Ме).

³⁷ Стање, међутим, није уједначено, па је „уопштавање *-шедоследније* у јужнијем делу јужног Косова, док је – како се иде према северу – број потврда са *-у* у 3. л. мн. имперфекта све већи“ (Младеновић 2013: 345).

II.2.3.12. Мешање облика имперфекта, односно употреба форми једног лица за саопштавање радњи које врши неко друго лице, није особина која се често среће у испитиваном говору. Тутинско-новопазарско-сјеничком типу није позната појава уопштавања једне форме за сва лица једнине или множине, која се јавља у неким другим говорима (в. Драгин 2006: 448). Забележена су само два примера употребе форме 3. лица једнине уместо облика за 3. лице множине: *īrāīīāше* хи ббљнйцкā кдла (уместо *īrāīīāхӯ*) и *дарīвāше* хи некй љўди (уместо *дарīвāхӯ*). У оба примера дошло је до продора аористног наставка *-ше* у облике имперфекта. Притом, продор аористног наставка у првом примеру није довео до хомонимије облика, будући да је очувано имперфекатско *-ā-* (аорист гласи *īrāīīше*). Облици аориста и имперфекта глагола *дарīвайī*, након изједначавања наставака, разликују се само на плану прозодије (*дарīвāше* и *дарīвāше*).

За поменуту појаву, која је на испитиваном ареалу ограничена на свега неколико примера, знају и други српски говори. У староцрногорским говорима забележени су примери продора имперфекатског наставка у аорист типа *доћдхӯ*, *рѣкохӯ* (Пешикан 1965: 179). У говору Студенице забележена су два облика имперфекта са аористним наставком у 3. л. мн.: *умѣдоше* и *умѣдоше* (Драгин 2006: 449). Иста тенденција уочена је и у трстеничком говору: *йочѣу* петлѣви да пѣвау (Јовић 1968: 143). Зачетак процеса мешања аориста и имперфекта карактерише и левачке говоре, где је бележено: *Он борāвише* гѣр к-твѣе колйбе (Симић 1972: 396)³⁸. У јужнокосовском говору, даље, „у 3. л. мн. оба проста претерита практично је уопштен аористни наставак *-ше*“, и то последније у јужнијем делу јужног Косова. Морфолошка диференцијација овде опстаје јер се „нови наставак аористног порекла у јужнокосовском говору комбинuje у сложени наставак *-шоше* (*имāшоше*), односно *-аше* (*имадāше*), уз везивање аориста за свршени глаголски вид, имперфекта за несвршени“ (Младеновић 2013: 345). Притом, „брисање морфолошке разлике између 3. л. мн. аориста и 3. л. мн. имперфекта подстакнуто је приближавањем и подударношћу наставака 1. л. мн. и 2. л. мн. ова два претерита“ (Младеновић 2013: 347). Иста тенденција, с тим да се једначење

³⁸ Облици глагола *имайīи* које аутор наводи као примере мешања аориста и имперфекта (*Нѣмаде* кўд; Чѣка’мо да дѣу рāњеници, ал *нѣмаде* млѣго и сл. (Симић 1972: 396)) широко су присутни и у тутинско-новопазарско-сјеничком говору. Овде, међутим, наведене форме у истим контекстима имају искључиво аористно значење, уз семантику целовитости (довршености) радње. Уколико би се употребио имперфекат, облик би гласио *нѣмāше* (Ќна *имāше* / *нѣмāше* пāрā (= имперфекат): Она *ймаде* / *нѣмаде* пāрā (= аорист); тако и код других глагола, нпр. Она *шћāше* да дѣћѣ : Она *хйћѣде* да дѣћѣ). Дакле, дистинкција између аориста и имперфекта овде је добро очувана.

врши углавном у корист имперфекта (потврђена су оба наставка, -у и -ше, са разликама у обиму присутности на нивоу појединачних говора), присутна је у јужнометохијским говорима (в. Младеновић 2013: 347; Младеновић 2013а: 177). У централном Косову у 3. л. мн. имперфекта стабилизовано је -ше (Младеновић 2013а: 176). За мешање облика аориста и имперфекта зна и призренски говор (Реметић 1996: 506).

П.2.3.13. Прикупљена грађа показује да је фреквентност облика који се употребљавају у појединачним лицима једнине и множине различита. Најбројнији су облици имперфекта за 3. лице једнине и множине. Нешто мање је форми 1. лица једнине и множине, док је сасвим мало примера за 2. лице оба броја. Слична ситуација карактерише и друге говоре, о којима је у раду било речи. Различита фреквентност, односно превласт једног дела облика, није последица, како се код појединих аутора може прочитати, губљења имперфекта (в. Драгин 2006: 449), јер не постоје лингвистички разлози из којих би се имперфекатски облици губили у 1. и 2. л. мн а не у 3., на пример. Овакво стање последица је комуникативних, односно синтаксичких околности.

Наиме, будући да информатори најчешће саопштавају доживљену прошлост чији су актери били, разумљиво је да се саопштење обликује у 1. односно 3. лицу оба броја. С друге стране, ретке су ситуације, а условљавају их ванјезичке околности, у којима информатор прича доживљену прошлост чији су актери била и лица са којима (најчешће први пут) у том тренутку разговара.

Нешто мања фреквентност облика за 1. лице у односу на оне за 3. лице оба броја условљена је разлозима синтаксичке природе, односно семантиком овог глаголског времена. Ту пре свега мислимо на случајеве употребе имперфекта за саопштавање радњи из блиске прошлости. Када се за саопштавање таквих радњи употреби имперфекат: *малојре људи кошаху у ливади*, говорно лице заправо саопштава уочену радњу која се у моменту опажања вршила, а која се можда и даље, у тренутку говорења, врши, само то говорно лице не може са сигурношћу тврдити (Вуковић 1967: 112). Из тога јасно произилази да се овај тип саопштења не може обликовати у имперфекту у првом лицу оба броја, имајући у виду да говорно лице јасно перципира (не)завршеност радње чији је само вршилац. У оваквим ситуацијама употребио би се аорист несвршених глагола (*малојре косих доле у ливади*), којим се јасно наглашава целина, односно довршеност радње. Отуда нешто мањи број облика за прво лице у односу на оне за треће.

II.2.4. Аорист³⁹

Висока фреквентност, знатна стабилност у грађењу облика, изостанак појава укрштања са имперфекатским формама, те свођења на појединачне форме аналошким уједначавањима унутар парадигме јесу чиниоци који упућују на закључак да је аорист у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице жива категорија. У ранијим истраживањима Д. Барјактаревиха на овом терену уочено је такође да се аорист од несвршених глагола добро чува (Барјактаревих 1966: 103).

Чување аориста несвршених глагола⁴⁰ тутинско-новопазарско-сјенички говор диференцира од главнине штокавских идиома, повезујући га, с друге стране, са остатком зетско-сјеничког ареала. Очуваност аориста од имперфективних глагола карактерише и староцрногорске говоре, говор Враке, Бјелопавлића, те поибарске говоре (Пешикан 1965: 171–174; Петровић 1973: 214; Ћупић 1977: 170; Божовић 2008: 81–83). У студеничким говорима аорист несвршених глагола сведен је тек на појединачне примере (Драгин 2006: 449–454). У говору Паштровића забележен је свега један пример, за који аутор, имајући у виду прозодијску једнакост, не може поуздано утврдити да ли је посредни презент или аорист (Јовановић 2005: 389). Б. Милетић за говор Црмнице не наводи податак о присутности и фреквентности аориста несвршених глагола, али на основу изложене грађе можемо закључити да апсолутно доминирају перфективни ликови (Милетић 1940: 452–453). Исто закључујемо и за говор Мрковића (Вујовић 1969: 262–263).

Аорист од несвршених глагола прилично је редак у севернометохијским говорима (Букумирић 2003: 260), а тако је и у Трстенику (Јовић 1968: 143), те у поибарским говорима (Божовић 2008: 253).

³⁹Ово поглавље представља проширену верзију рада *Облици аориста у говору Тутина и околине* (Вељовић 2015: 67–82). Закључци које аутор саопштава у поменутом раду овде су употпуњени новим сазнањима до којих се дошло анализом обимнијег дијалекатског корпуса, који, сем материјала забележеног на терену Тутина и околине садржи још и грађу добијену каснијим истраживањима спроведенима на територији Новог Пазара и Сјенице.

⁴⁰Очуваност аориста од глагола оба вида, иначе ретка у српским идиомима, омогућила нам је да у ранијим морфосинтаксичким истраживањима утврдимо јасне семантичке и синтаксичке разлике између аориста свршених и несвршених глагола а потом и између аориста од несвршених глагола и имперфекта, као облика за које су се неретко, посебно у старијој, литератури могле пронаћи тврдње о апсолутној семантичкој истоветности. Међутим, „закључци који се изводе анализом материјала из тутинско-новопазарско-сјеничке зоне потврђују схватање да основна разлика стоји у опозицији резултативност : процесуалност, односно сагледање радње у току њеног вршења: истицање информације о довршености дејства“, што јасно показује индивидуалност двају синтаксичких јединица (детаљније о овоме в. Вељовић 2018: 188–227; Вељовић 2018а: 377–409).

У говору Срема употреба аориста је ограничена, а у изложеној грађи у студији Б. Николића налазимо само примере свршених глагола (Николић 1964: 351–352), а исте прилике су и у Мачви (Николић 1966: 272–273). Аутори студије о говору Баната истичу податак о изостанку форми овога типа аориста (Ивић и др. 1997: 179). Неколико примера имперфективних облика забележено је у колубарском говору (Николић 1969: 52; Радовановић 2006: 299). С друге стране, у централној Шумадији аорист несвршених глагола сасвим је обичан (Реметић 1985: 321). У говору Раче Крагујевачке ови облици, како наводи аутор, ређе се чују, али се ипак не може рећи да је њихова употреба необична (Павловић 1982: 50).

У моравичким и горњостуденичким говорима претежу облици аориста од свршених глагола (Николић 2001: 219). Исте прилике су и у говору Драгачева (Ђукановић 1995: 147), Конавала (Кашић 1995: 336), те у Полимљу (Николић 1991: 474).

У говору Лужнице широко се употребљавају обе видске форме (Ћирић 1983: 85), а тако је и у говору Прешева (Трајковић 2016: 484). На основу изложене грађе у студијама о говору Понишавља (Ћирић 1999: 169–171) и Заплања (Марковић 2000: 174–176) за ове говоре може се закључити исто. У говору шарпланинске жупе Гора, с друге стране, несвршени аорист је редак и сведен је на остатке (Младеновић 2001: 420). Исте прилике су и у говору Гатња, где је дошло до видске диференцијације, па се несвршени глаголи везују за имперфекат, док се аорист твори само од свршених (Младеновић 2013: 333).

П.2.4.1. Наш дијалекатски материјал показује да су у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице несвршене форме аориста подједнако фреквентне као и облици од глагола свршенога вида:

ја се сѣиши (Ми); *дóђо, уђо* у кўћу (Жу); *ја се дѣго* (Го); *налóжи* форўну; наврх гóдинѣ *рòди* тў чòру (Жи); кад *ја* један пўт га *уфáиши* (Го); *ја се уфáиши* за онѣ рáкљеве (Ме); *òн и́држа* једанѣс и по гóднā; *дóђе* с рòби'ѣ (Бл); сѣстра от тѣ ми стринѣ *и́риђе* óде; кобајáги ме *дáде* (Вру); пá ме *зáбол'е* рúка; *набáца* је пўну (Ми); њѣму се онá сѣн *рáзведе*; *дóђе* те гáђа грòм; онò *сáви* (Ер); *òн се нáсмѣја* кол'ико мòре, *и́рóђе* тò (Ле); *òн кáза, дóђе* грднā Станѣмѣрка; тá ми зѣт *умри'е*; овá мáлā *и́сцрòши* некѣ трошице; онá дрўгá *умри'е*; *смрáчи се* (Го); *òн ми се свѣде* (Бр); *дóђе* тў; *òна ти у́зѣ* једне чарáпе (Го); *и́двўче* прòмаја ðдовўт; бòга ми мѣне *и́рóђе*; тáмо *и́дчѣ* да се градѣ; *òн кўиш* онò; *одвойсмо се*; *договорѣсмо* да ми је дá (Жи); *нои́смо*; и *и́омѣрѣсмо се* (Жи); *узѣсмо се* тў; *дáдоше* ме, навр хѣфту дáнā *дòђòше*; *узѣше* ме (Бр); *зайўсѣишише* је у Пазáр; *дòђòше* ðни у пѣтак (Го);

ја кòси л'ивáду (Ер); *нòси* црвѣну марáму (Го); *ја* им *ја* један дáн *комѣша*; тáј Пунѣша што *и́рича* (Ми); *објашнáва*; *ја* јој *и́рича*; тá Ўља што ви *ја и́рича* (Ле); *òна*

ме *ийи́а*; овѝ мусл'имáни *заййискáше*; *звáше* не на свáдбу; овá што óде *сѣде*; ју́трбс *рáзговáра* сá мнѝм (Го); ту́ прет кў́ћу на кѝња *ий* (Вру); овá што *рáди* у шкѝлу; пá се нáрод кў́йиу Дел'ймеђе; овá чѝра *ўсисáвá* (Го); *сийá* се онá духáн (Бр); богами *живе* деведесѣт и нешто гѝдйнá (Го); до дрўгѣ гѝдинѣ *йде*, *не иде* јој нешто шкѝла; ѝн *дѝлази*, *дѝлази* онѝ са сѣла; онá се дрўгй двапўт *жѣнй*; ѝн *се йийи́а*; онá његѝва жѣна ѝнде *ийи́а* се са нáма (Го); јѣдан се *не скйда* с кѝња; *йроводйсмo* рáзговѝрѣ (Вру); мй је *не дйрáсмo* (Го); *говорйсмo* (Вру); богами *носйсмo* пáре, *носйсмo*, *дáвáсмo* у Бѣдгрáт (На).

II.2.4.2. У говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице аорист се твори помоћу инфинитивне основе и две групе наставака. Глаголи са основном на вокал у аористу имају наставке: *-ѝ/-х*, *-ѝ*, *-ѝ*, *-смo*, *-сйе*, *-ше*, док се глаголи са инфинитивном основном на консонант граде додавањем наставака: *-о/-ох*, *-е*, *-е*, *-осмo*, *-осйе*, *-оше*. Наведено правило обухвата највећи број глагола.

II.2.4.3. Систем тутинско-новопазарско-сјеничког говора одликује се добром очуваношћу гласа *х*. Ипак, у облицима аориста финални велари су-гласник из наставка 1. лица једнине елиминисан је у највећем делу примера⁴¹. У нашој грађи мали је број потврда са наставцима *-х* и *-ох*:

йовйх је (Жи); *убйх* те, брѣ, *не убйх* те (Де); *йрйчáх* ти (Жу); за њу *йолудех* (Ме); *убѣдйх* је да ми кўпй опáнке (Са); *досáдйх* ви јá тў; јá богме *насмйјáх* се (Пл); *нáгнах* га (Па); *обрңйх* ти хрбáт (Ост); *рѣкох* му јá; *рѣкох* се (Па); тáмо *дѝбйх* йзвештáј (Прђ); *бйх* се саш њйма па мáф бй (Пр).

У свим осталим примерима у 1. л. јд. бележени су наставци-оили-ѝ:

дйго се; јá докл'ѣ *йрйћo* тел'ефѝну; *дѝћo* тў (Го); сáт *дѝћo*; што *рѣко* тѝ (Пр); *йрѝћo* овáмо (Жи); јá *йдо* (Рач); јá пѝсл'ѣ *йѝћo* (Ђер); кад јá *вйдо* (Ле); јá је кáсно *вйдо* (С. До); *исйѣко* л'ѣбове; јá *не йокушáва* да вáдйм пáсош (Жи); јá *дѝћo* за н'ѝм (Д. Дуб); јá *сийго*; л'ѣго на онѝ (Пр);

закўка; јá се *искйда* жйва (Ле); *не исйрйчá* ви; *гл'ѣда* у овў кўћу (Жи); *кўйиоде* педесѣт мил'ибнá овѝ (Д. Дуб); посл'ѣ *кўйи* јѣдан мѝтѝр; јá му *кáзa*; јá *йокáзa* (Ле); *исйр'ља* чарáпе; тáмо *осѣйи*; јá *сийшйи* онў слўшáлицу; јá *не дйзa* овá крѣвет; сѝк јој *сийреми* по онйѣма (Го); јá му *цўка* (Па); ѣво овѝ што *рáди*; *дйра* пáтос; тѝ те *узѣ*, *узѣ* л'ѣкѝвá (Се); јá се *ознд'и*; *цўка* тѝ; *ий* тѝ (Жи); јá *скѝћи* (Ле); што *не исйрйћa* (Ме); прáшкѝве *ий*, *ий*; *намѣшйи* гѝрњў вйл'ицу; *дошйѣра* (Жи); тѝ ти *зоборáви* рѣћ; *йомáга* некá дрўва Сáфету (См); јá *се нáљуйи*; јá је *дйзa* (Пл); чў да се Слáва лўтй; сáд се *сѣйи* (Го); јá *дѝћo* на тў кўћу тѣ Бѣл'ѣ; *йоглѣда* (Ост).

Примери са гласовима *-к* или *-г* на месту ишчезлог *-х*, који су присутни у другим зетско-сјеничким говорима (в. Пешикан 1965: 178–179; Петровић

⁴¹ У облицима имперфекта стање је обрнуто, па превладавају примери су са очуваним веларом (в. т. II.2.3.3.).

1973: 214; Ћупић 1977: 93), на нашем терену нису забележени, а изостају и у студеничким говорима (Драгин 2006: 450).

У облицима аориста вишесложних глагола приметили смо појаву дублетних акценатских ликова. Тако се се поред: *ишиїеїи*; *ознџи се* (Жи); *ја се ойїеїрїеїи* (Го); *бегенїса* девојку (Бр); *ја болџва* (Ке); и сл., који су обичнији, јављају и форме са акцентом на иницијалном слогу: *дїиїеїрїеїи се*, *їиїиїеїи*, *џноји се*, *бегенїса*, *бџлова*. Претпостављамо да су примери друге групе настали у резултату прозодијског уједначавања унутар парадигме (према акценту 2. и 3. лица једнине). Двојачке облике, даље, имају и глаголи типа *їочїеї*, *насїи*: *їџче*, *ја їочїе*, *насїу му*, *насїу*; потом глаголи типа *їсїеїеї*, *їџмої*, *одвїї*: *исїеїко л' ѓбове* (По) : *јџдва и[x] їсїеїко* (Жи); *їомџга* јој да *дџїе* (Бу) : *їџмога* јој неїшто (Ми); *одвїїко* онџ дрџва (Ту) : *јџдва се одвїїко* до *тџмо* (На).

П.2.4.4. Наставци другог и трећег лица једнине су -е и -џ:

како *ранїїенїе* *дџїе* (Бр); *їїе* ме *наїїе* бџш сџт (До); *їта* јој *рїе* тї?; *їсїеїче* л' л' ѓбове? (Ту); *наїїе* л' је? (Го); *їе* *дџїе* дџнас; како *їрџїе*? (Бал); тї *їџче* да *прїчџш* (Го); *вїде* л *крџву* *їїе*? (Бал); тџ *ка* да *їзїе* мїтлу да хи брїшїеш (Пож); *їїе* га *наїїе* (Пе);

їто *не* *скүвџ* те *кафе* (Вру); дџбро бџш *їто* ни *каза*; такџ ни *не* *каза* (Бр); *їто* је *їбї*? (Го); тї готџво на *крџву* *їџгоди* (Жо); тї *їрїча* о *конџпїи* (Пе); *їто се смїїџ* тџмо (Пл); тї *сїїсїїи* (Боб); *їїїри* л дрџва тї *џде*? (Бал); *не* знџм *зїїїїи* л' тї *Вџхба*?; *зїїїїи* л' тї *Синџна*? (Трн); тї *скџїа* глџдна (Гр); *не* *їїрїи* тї *кафу*? (Тр); *їто* ми *не* *сїїма* овї *їталу*? (Уг); *хеї* *їта* се тї *наїїчи* (Го); тї ми *зџгрџди* (Ост);

*дџїе*џн навр *петнџес* *дџнџ*; *џна* ми *рїе* (Бр); *дџїе* за *казџнскї*; *їзїе*; *Рџлџв* сїн *їзїе* *мүслиманкү* (Вру); тї *наїїе* овакџ л' *їїепү* девојку; *не* *їрџїе* трї *дџна*; *дџїе* онџ саш *нїм* (Го); *џде* та *џблџк*; *не* *їрџїе* трї *четїри* *дџна*, *један* *испїектор* *дџїе*; *їмрїїе* онџ *дїчко*; *рџзведе се* тџмо; *џде* (Ћер); *їмрїїе* јој *дџїца*, *џн* *їмрїїе*; *вїде* ме; *џн* ме *їџведе*; *богами* *їрџїе* (Дол); те ме *извїде* код *нї*; свї *жїївџ* *їзгоре* (Го); *жїна* му *їмрїїе* (Баг); *џна* *дџїе*; *дџїе* те *їзїе*; *џднесе*; *посїн* онџ *дрїгї* *дџїе* (Бал); *Мїмїца* *дџїе* да ме *зовїе* (Боб); *чїта* *партизанџ* *наїїїе* *џвде* *гџре*; *дџведе* *дїїете* код *мїне* (Бот); *џно* *не* *їрџїе* *дџвџ*-*трї* *мїсїеца* (В. Лок); *џна се* *їџл'еїи*; *посл'е* *мало* *џдрџсїи* (Лу); *не* *їрџїе* *хеџфта*, *џн* *дџїе* (Нет); *їзїе* *нїгџвү* *кнїїжїцу*; *їмрїїе* и *џна*; *џн* *їмрїїе* *сирџма*; *їџкраде* *прџшл'е* *гџдинїе* (Ос); *дџїе* *врїме*; *џна* *дџїе* (Пож); свї тџ *їџвџ* *їџїе* (Рај); *џдведе* ме (Се); *нїкџ* *врїме* *їїџїе*, *їїџїе*, *їїџїе* (Трн); *џн* *їрџїе* (Шв); те га *дџведе* *дџл'е* (Бу); *їзгоре* *күїа* (Дуј); *дџїе* јој тї *женїе* *шїїр*; *џн* је *дџведе*; *їџведе* ме; *наїїе* *жїна* (Кл); *џн* *їрїїе* (Тр); *дџїе* *свадба* (Туз); *їрїїе* (Уг); *посл'ен* *дџїе*; *дџведе* га за *Нїмаїкү* (Шар); *Мџмїр* ме *дџведе* (Го); *їџведе* је *дџље* (До); *не* знџм *дџ* л' *се* *рџзведе* (Ћер); *їзїе* је *мџї* *један* *полїбрат*; *дџведе* ме *џде* (Жи); *један* *младїїї* *дџїе* (Ке); *їрџїе* *један* *младїїї*; *їџведе* *не* *џн* (Ле); *џн* *дџїе* (Ме); *їде* *дџвїе* *гџдине*; *їзїе* *сїнџвца* (Па); *їзведе* ме *Нахот*; *Рїфа* *їзїе* *једнџга* *дџбрџга* *чџвїека* (Пл); *џна* *їрџїе* *џде* *поред* *күїїе*; *рџзбол'е* се (См); *Нїмац* *се* *їџвїче* *ис* *Пазџра* (Прї); *џн* *їзїе* онџ *дїнџмит* (Тр);

џна ти *фйкнџ* прет Жѣљка (Вру); како Тйто *йскочй*; мајка ме *йрайи* љ гости (До); џн *набави* праџак; џн *ййрии* уз брдо (Вру); џна џдма *скџчи*; *йскочи* ми нофчаник; џн *йзвadi* нофчаник; *йби* граџ ове гџдинѣ (Жер); џн *найрави*; свѣкрва ми *йџви* тџ дйѣте; те је *йрѣвари* (Го); мајка ми *йшурй* онѣ конџплѣ; џна ме *нагна* (Ду); кад ме *сйџџбй* један брџат; џтац ми *вика*; дџбро се *џжени* Раџовџн; кџко тџ Раџан вѣсел'й дџзвол'у тако (Го); *райсйурй се* тџ свѣ (Баг); некй парадџс *џбра*; џна *йсйрича* за Ивџана; *џхлџди* ти се тџ; један чџвек *йрича* (Бал); *йгџси* нас сџт; некџ несрѣћа га *йџйрефи* (Брђ); бџк га њѣга *казни*; те га џн *йрѣбаџи* до Пазџра (В. Лок); Југослџвију *зџл'ивади*, пџ *ййройасйи* Србйију, *найрави* дрџџаве; *ййройасйи* свѣ (Ју); шџто ми *не каза*; *йсйрича* ми кџко је бйло (Коз); кат ти се џн *йџмол'й* (Ле); џн ме *џџваиш* за раме; сџмо *йрџжй* рџку; џн *размйну*; *йрѣгазй* време; *найравй* кџћу (Не); *вика* ми један мусл'имџн (Нет); оџџ девџјчица сџл' *џйрича*; *зџвйка* ми оџџ дрџг; једамџ *йџкушџ*; *найусйи* њѣшто; *бџри се* и *бџри*, *бџри*, до трѣће гџдинѣ (Ос); кџ да хи *йџкуйй*; она *йрџмѣиш*; *не зайџмйи* рџт; *џслободи се* зѣмља (Пож); гџре оџџ крај *се* њѣкџко *џџбрџни*; *йрџйусйи* свџ влас томѣ Аћйфу; посл'ѣ се мало *смйри*; те га џн *сйџџбй* (Прђ); нака тџња *йџи* (Се); посенаке *џжени се* (Со); *йџхнџ* ме; готџво ме *џџџл'у* (С. Ћуп); *џџџџ* му се сйн; *џжени се* и *џџџџ се*; *йрѣузѣ* га прйвџтнйк; *зџйушй* шпџрет (Трн); шџто *не йрича* она њџзйн сџпрук?; *йзвadi* макџсе (Цв); *йџгоди* га некџ мџка; млџго њџрџда *йџкуйй*; *ййройџсйи се* њџрот; свѣ жйвџ *йџкуйй* (Шав); Тутйн *се йзгџради*; џн *скџчи* ис кџла (Бу); џн *се зайџсл'у*; тџ блнница *се зайџвори*; *йрайи* џн мѣне у кџло; пџ ти *зџвйка*; *йџдарй* ме шамџром (Гр); мѣне *йџгоди* врйѣеме; сѣло *наџџл'у* (Дуј); *слџми* му бйк њџгу џде; *йџби* жѣну; *найунй се* пџна сџба; џн је *наговори*; *йџдарй* је један сйн; она *йзвadi* педесѣт маџрака (Кл); шѣћер ме *џборй* вѣл'икй (Кн); *ранй се* овудйѣе; она је бџл'ѣс *йџйрефи*; *йџби* она стџт (Тр); тџ *се* посл'ѣн *йзмијеша* (Туз); пџ *се* и џн *зџдрџжа*; *џхлџди* ти *се*; *йрѣсйавй сеџн* (Уг); џн ми *каза* (Че); *йййса* факултѣт; џна *се џйкџни* (Шар); свѣ ми *йзмаза*; гл'ѣдџ шта *йрџди* (Го); џн *йрѣбаџи* дѣцу дџље (До); *йрѣскочи* ти кокџшка (Дол); *гџради* ми је она Нџсер; тџ *се* посл'ѣн *райсйурй*; *џжени* тога брџата; џн *се* џпѣт *џжени*; џна *џсйавй* пѣт чџра (Жи); *йџломй* њџге; *йрѣскочй* (Жу); сџт *се* тџ *йзгубй* (Ке); она ме мџмак *йска* (Кон); *зџйлакџ се*; џн *се насмйја*; џн ме *йџгл'еда*; *наџмешй* за двџдес мйнџтџ; *џџе* пџ је *йсџва* (Ле); *џсџиш* ми *се* онамо; *џйшера* ме (Ме); док *се не зарайи* (Ми); џн је *йрѣварй*; пѣторо децѣ *џсйавй* (Па); свѣ *се зайџуми* (Пе); *џџбй* да идѣ јѣдна; *ййѣри* ми лампу; џна *се не врџиш*; џтац је *йсйроси* (Пл); њѣшто га *нагџри* такџ; њѣга тџ *йџгоди* (Пр); *йџй* крџва; готџво *л'ййса* тџ крџва (Пру); џна ми је *йкл'ейа*; хамикал'йја *йџйрова* њџрот (См).

„Глаголи са краткосилазним акцентом у облицима инфинитива (*скџчиш*, *џжѣнйш се*, *скџваш*, *йџбиш* и други) у 2. и 3. лицу јѣднине аориста тај акценат задрџавају, с напоменом да су бележени и у ликовима са послеакценатском дужином и без ње. Примери другог типа су бројнији“ (Вељовйћ 2015: 71):

џн *џџниѣ* и тџ (Вру); Стоја гџднџ *не мога* да дџчѣка ни пѣнзију; и тџ ме богами *йџдари* јѣдно двџпџт; она шџто *йџби* онџ жѣну; џн ти *се зџл'ешѣ*; пџ ме *йџљџби* а *зџгрл'у*; желџџдац *се найџни* онија л'йѣкџџџџ; џн *се џжени*; она је Ћунџџџ чџра *найшминка*; *џйрџџџ* не џна; *йрайи* ми џна; кџко се џн онџ *йзигра* са њџм (Го); хѣј шта *се* тй *наџмучи*;

она *идгна* отуд; *најрави* ми шѣрбет (С. До); *шѣри* ми, он *чѣша*, *чѣша*; *уфѣши* не мрак; она *посѣ дсѣши* ми тѣ дѣцу (Ђер); он ми *тѣ ирѣви*; девојку *уби*; она *се замери* ондѣ са њѣма; *одби* љпалу жѣчнѣ кѣсѣ; *тѣ ми се љжѣри* свѣ овуда (Го); *једамѣ мој буразер рѣстера* (Ми); мене је *жѣ што се ово сѣт рѣсѣиѣља* (Гло); *та је ѣсѣроси*; и она *на-ѣусѣи*; *ирѣвари* се (Жи);

она *пѣтао* криљѣма *тѣ, тѣ, тѣ* – *зѣевѣ* (Вру); он *ѣфѣши* да бежѣ; *ѣѣши* не учѣтель ис шкѣл’ѣ; *ѣрѣи се*; она га *наѣусѣи* и *ѣде*; *један ѣде ме ѣѣчѣ*; *наѣади се* и она да *пѣши*; *Јула ѣзгубѣ сѣна*; *мѣл ѣ се* *један ис инострѣнства* (Го); те ме *наѣмѣхѣи*, па *наѣмѣхѣи*; он *посѣ ѣрѣишѣтѣ чѣру* (До); он *ѣѣади* Слѣжбѣнѣ глѣснѣк ис *ташѣнѣ*; *ѣд-ѣрѣфѣи* је *дрѣгѣ ѣдѣр* (Ђер).

Глаголи овога типа најчѣшѣе *јављају се у оба акценѣтска лика: звѣнѣи ми на вѣрата* (По); и: *дѣнас звѣни тел’ѣфѣн* (Го); *ѣсѣтера га с пѣсла* (Кѣ), и: *што га ѣсѣтерѣ* (Ост) и сл.

Глаголи *који у инфинитиву имају дугоузлазни акценѣт у аористу су бележени без дужине на финалном вокалу:*

ал’ тѣ се пѣдрѣче рѣсформѣра (Гло); *пѣсл’ѣ се бѣиѣл’и*; *ѣсѣриѣча ѣстѣ онѣ* (Ђер); *бѣиѣл’и тѣмо* (Го); те *гѣдину дѣна жѣве* (Ђер); *срѣвни свѣ тѣ*; свѣ *ѣдрѣвни*; *зѣжа му у један плѣс*; *зѣиѣл’и га*; *ѣпѣт зѣжѣме* (Ер); *ѣсѣриѣча он* (Гу); *ѣжѣѣе кѣ вѣсѣк*; те ми *ѣрѣѣѣса некѣ табл’ѣте* (Жи); *разговѣра* (Жу); *ова ѣсѣриѣча л’ ви штѣ гѣре?* (Ост); *кат он сѣрѣми онѣ сѣнове* (Пр); он *јѣ дѣва некѣ л’ѣкѣве* (Ђер); *зѣѣрѣши се, наѣмири се* (Жу); *ѣгѣрѣди се пѣт*; он *кѣѣи тѣ имаѣне*; *наѣсѣѣани се тѣ крѣт дѣбро* (Д. Дуб); *наѣјури ми тѣ сѣн жѣну* (Жи); *ѣдрѣчи му* (Пл); *тѣ наѣвѣл’и нарѣт* (Кѣ); *нѣ знѣм тѣ скѣро кѣ ѣриѣча* (Жи).

II.2.4.5. У 1. лицу множеине редовно смо бележили новији наставак *-смо*, односно *-осмо*:

ми га ѣробѣдѣсмо; задржѣсмо вас (Бо); *вѣчѣрасмо*; *ми ѣомѣнѣусмо онѣ жѣне* (Вру); *јѣдва ѣогѣдѣсмо пѣт*; *исѣрѣишѣсмо онѣ малѣ* (Го); *одвоѣсмо се* (Жи); *дорѣѣч-ковѣсмо*; *док и исѣрѣишѣсмо* (Па); *ѣогѣрѣсмо* (Го); *убѣсмо му трѣнѣс дрѣгѣвѣ* (Гло); *сѣрѣмѣсмо*; *ѣѣљѣбѣсмо се* (Ле); *не ѣѣѣрѣсмо овѣмо да се грѣѣѣ*; *дѣле се задржѣсмо* (Бѣб); *уфѣишѣсмо га онѣде*; *богами га ѣѣсѣишѣсмо*, *мѣло га онѣ изудѣрѣсмо* (В. Лок); *ми исѣкѣишѣсмо гѣре* (Ка); *разговѣрѣсмо* (Кѣз); *снѣѣг ни не осѣѣишѣсмо*; *ми двѣѣ нѣмѣсмо*; *узѣсмо* (Лу); *те се ѣишѣѣсмо*; *наушѣсмо некѣ гѣвѣр са ѣѣма*; *ми му не ѣриѣвѣишѣсмо*; *ми одбѣѣсмо свѣ тѣ*; *наѣѣрасмо га* (Пѣж); *рѣишѣсмо*; *оѣѣкѣѣишѣсмо зѣмѣљу за грѣбѣље*; *рѣишѣсмо*; *ми се борѣсмо и наѣзѣт ѣѣѣѣрасмо* (Прѣ); *ми тѣмо ѣѣмаѣнѣишѣсмо у сѣбу* (Трн); *пѣ се ми вѣрѣишѣсмо четрѣс трѣѣѣ* (Шѣв); *Хѣсѣка ѣженѣсмо* (Дуј); *ми наѣвѣл’ѣсмо* (Кн); *кѣѣишѣсмо кѣѣу у Сенѣцу*; *дѣцу тѣмо шѣкѣловѣсмо* (Шѣр); *у једно вѣреме се договѣ-рѣсмо*; *јѣдва сѣѣсѣсмо жѣну* (Ле); *ми се наѣѣсмо* (Мѣ); *узѣишѣсмо се* (На); *зѣвѣишѣсмо тѣ гѣѣѣне* (Пр); *јѣпѣ се ѣѣѣрѣсмо*; *исѣродѣвѣсмо* (Рѣч); *кѣѣишѣсмо* (Стр); *ѣѣслѣсмо* (Ши);

ѣрѣѣдѣсмо (Пл); *оѣѣѣдѣсмо* (Пр); *ми посѣн дѣѣдѣсмо* (Го); *јѣдѣсмо* и свѣ; *сѣѣѣгѣ-смо на сѣѣѣ*; те *дѣѣдѣсмо* (Ле); *сѣдѣсмо тѣ*, он за *Тутѣн га ѣѣвѣдѣсмо* (На); *ѣдѣсмо на сѣт* (В. Лок); *оѣѣдѣсмо онѣмо*; *изѣѣдѣсмо онѣде код мѣѣ кѣѣѣ* (Кѣз); *ми ѣѣбѣгѣсмо гѣре*;

те га *довѣкѡсмо* (Прћ); ми *рѣкосмо* да нисмо (Кн); *одвѣдосмо* је у бол'ницу (Пл); тако *ѡрѡђѡсмо* (Пр).

Старији наставак *-(x)мо*, својствен највећем делу говора косовско-ресавског, смедеревско-вршачког и призренско-тимочког ареала (в. Бошњаковић и Радовановић 2011: 185), као ни наставак *-иммо*, који се јавља у западнијим говорима шумадијско-војвођанског дијалекта (Бошњаковић и Радовановић 2011: 187), тутинско-новопазарско-сјеничком говору нису познати. Ова особина наш идиом приближава говорима зетско-сјеничког типа у Црној Гори, у којима је редовно *-смо* (Пешикан 1965: 171–173, Петровић 1973: 214, Ћупић 1977: 93). Присутво наставка *-(x)мо* одлика је севернијих говора зетско-сјеничког дијалекта, какви су поибарски и студенички (Божовић 2008: 81; Драгин 2006: 452).

Као и у 1. л. јд., и у 1. л. мн. се код неких глагола срећу двојаки акценатски ликови: *оѡѡдѡсмо* за несвесту : *тамо кад оѡѡдѡсмо*; *ѡребѡѡѡсмо* се кол'има : *ѡребѡѡѡсмо се*. Ликови *оѡѡдѡсмо* и *ѡребѡѡѡсмо* највероватније су резултат аналогije према акценту непрефиксираних глагола (*ѡдѡсмо*, *ѡѡѡсмо*).

У нашој грађи присутне су и форме са кратким акцентом (као обичније): *жѡна ми и ја се ѡензионѡсасмо* (Ке); *исѡрѡѡѡсмо* је јучер (Го); и ликови са дугим финалним основинским вокалом: *обрѡзовѡсмо* ја и бурѡзер; *ѡозавѡђѡсмо се* (Вру). Ово је одлика превасходно свршених глагола, док се несвршени јављају без дужине: *ми кѡѡсасмо*, *кѡѡсасмо*, *ти не чѡјѡш* (Жи); *кѡѡсасмо* ово вѡрта (Го). Ова појава настала је највероватније „са циљем избегавања мешања са имперфекатским формама, које се (када су у питању глаголи овога типа) од аористних разликују само по присуству ненаглашене дужине“ (Веловић 2015: 72).

П.2.4.6. Друго лице множине има редовно *-сѡсе*, *-осѡсе*:

ѡн рече: „Фѡла, ѡбрас ни *догнѡсѡсе*.“ (Жу); што не *шѡѡсѡсе* кѡхву? (Гл); шта *ѡрѡѡѡсѡсе* онѡ саш њѡма? (Ту); валѡ се ви *шѡѡѡсѡсе* дѡнас (По); *ѡѡсѡсе* л кѡфу ви? (Боб); *ѡѡрѡѡѡсѡсе* л' ви Жѡвкѡ (Ка);

кѡко ни *наѡђѡсѡсе* крос сѡло (Ли); не *сѡдѡсѡсе* мѡло; *наѡђѡсѡсе* л' Лѡцу гѡре? (Ме); без њѡшта *оѡѡдѡсѡсе* (Ост); рѡко му *развѡкѡдѡсѡсе* га кѡ опѡту (Го); виђѡм *дѡђѡдѡсѡсе* овѡмо код нѡс (Де); ја пита: „Дѡ л' *бѡ* овѡ нѡша девојка тол' ѡко дѡбра што чѡк тѡмо *дѡђѡдѡсѡсе*, те је *узѡсѡсе*?“ (Ђер); виђѡм ви *изѡђѡдѡсѡсе* гѡре (Жи); кѡко *ѡрѡђѡдѡсѡсе* прѡви дѡн тѡмо? (Бу); Дрѡшкова кафѡна *знѡдѡсѡсе* л' ѡѡ је? (Ос).

П.2.4.7. Наставак трећег лица множине је *-ше*, *-оше*:

ѡмбѡѡѡше; *виѡнѡше* (Пл); *осѡдѡше се*; *зѡѡрѡѡѡше* тѡ (Пр); ѡни се *насмѡѡѡше* свѡ (См); *ѡрег* 'ѡѡше га; богами га *сѡѡѡше* у Бѡдѡрат; *ѡѡрѡѡѡше* га; не *ѡрѡѡѡше* (На); пѡ *убѡше* (Пр); *ѡѡѡѡше* је за Позѡр, *искѡше* ме у Рѡбарѡше (Пл); *ѡоломѡше* се онѡ чѡше (Бо); *сколѡше* га; *завѡкѡше* (Прћ); *зѡѡвѡрѡше* ни вѡду посвѡе; ѡни ми *зѡрѡше*; *ѡговорѡше* да дѡђѡ; пѡслѡ *кѡѡше* црвѡну марѡму; овѡј *ѡѡѡѡше* трупѡну да

се убарабаре; те ми *иравѝше* оде ово; више га *не осудише*; *иокуѝше* паре; ону тетку *иушише*; кад је *изнијеше*; *осиѝше* на једно дијете; *испѝраше* га с посла; све се *усрѝше*; она му се деца *не оженише* (Го); *дѝше* једни ис Краљева; тако *нарѝше* (Гло); *викише* овоме (Дол); *умрише* јој (Ђер); *забрѝше* ме; *обукѝше* ме; па ме нѝге *забол'еше* (Жи); *поручише* нек дѝдѝтац ми; *наиудише* је (Жи); *иозваше* у мил'ицију, овѝ *запиреише* (Ке); валѝ докл'е *иомрише*; *уиуише* је дол'е; *ирейише* ми двѝ маста (Ле); *узеше*; *одиел'ише* се (Ми); *ирѝше* трѝ деѝака; овудиен *ирѝше* (На); *иолудеше* (Гло); ѝни га *враѝше* ѝпет; ѝни је *искаше* двѝ-трѝ пут; ѝни се *исмиѝше* (Жи); *зваше* ме у Рѝбарѝше, *иогодише се* (Ме); кѝко ми се *не иодѝвише* оде у Рѝшку (Баг); *сагорѝше* ми нѝге (Боб); *иокуише се* (Бот); *убише* овога, па *убише* онога (Ју); па ме посл'е *ирекомѝдоваше*; *наирѝвише* кѝћу (Коз); *оипѝраше* ѝвде; *иоцркѝше* рѝдуѝи (Леч); *иуише* она јѝгѝад; *набише се* у једну сѝбу; посл'е *иосѝдаше* тѝмо (Лу); *зайѝл'ише* је; *иокуише* онѝ машине; *оилѝчкаше* дрѝжаву; овѝ не *бомбарѝдоваше*; *фѝл'ише* дѝбар пут (Не); све *исиомѝраше* да крѝчу; што ми *се наврѝшаше*, *наврѝшаше* (Ос); све *иомрише*; *завѝдише се* наѝцие; ту некѝ *убише* Нѝмце; ѝни *уфѝише* сѝдам ѝи те *убише*; комунисти кат *дѝше*; *иокаѝше се* дѝбро и *иоѝеше* да хи доводѝ од Л'ѝсковца; *наирѝвише* па се ѝни срѝтну; *изгубише* рѝт; дѝше некѝ лѝуди; *осиѝвише* кѝће, *осиѝвише* имаѝе; *наирѝвише* спѝрскѝ хѝлу; фѝбрике ни *униише*, ни једну *не осиѝвише* (Пож); *иоженѝше се*; ѝни не *иоил'ише*; до Алѝловиѝѝ *иоил'ише*; *одбранише се*; у Дрѝмише *иобише*; *зайѝл'ише* сѝло; *иобише* некѝ Срѝбе; *убише* некѝг Вѝлка; *убише* једнога; *иоил'ише* нас; ал'и *иоил'ише* не; ка[д] *сврѝише*; Нѝмци *сврѝише*; овѝ наѝи *осиуише*; чѝтнике *одѝише*; ово што *наирѝвише*; одузеше (Прѝ); *оилѝчкаше* дрѝжаву; лѝуди *наирѝвише*; *оѝорѝвише* (Рај); дугѝчко *се не иомѝрише* (С. Пуп); *сложѝше се* (Трн); *наирѝвише* у Трнѝву кѝћу (Цв); ѝпет не *оипѝраше* (Шав); *скочише* жѝне; готѝво га *убише* (Бољ); дол'е га *зайѝл'ише* (Гр); они ме *не иише* (Кл); кад ме *наглѝнаше*; *куише* тракторе; посл'е *осиуише* (Кн); ѝне *се двѝе врѝише* (Тр); *узеше* жѝну (Де); па ме нѝге *забол'еше* (Жи); што не *одрѝше* овѝ жѝне (Ме); *скол'ише* је (Ми); школу *заврѝише* (На); ѝни *умрише* (Ост); *испѝросише*; тако ме *сиѝвише* у један буѝак; *одѝше*; оставише не зѝдно; нит ме *питѝше* (Пл); *иросѝише* мѝло (Пр); *иослѝгѝше* онѝ таљѝге (Ши);

богами ме *одѝдоше* свѝтови (Пл); *не дадоше* ни мѝне ни браѝту; деца и ѝна *оидше* (Пр); *јѝдоше* сѝд (Ост); кѝѝи *дѝше*; *довѝдоше* ме; *не иовѝдоше* јој рачуна раниѝе; те ме *иовѝдоше* за Рожѝе; *извукѝше* га (Го); свѝ *оидше*; свѝ четѝри тѝмо *оидше*; *крадоше* хи (Го); ис Срѝбиѝ *дѝше* овѝ глѝвнѝ (Де); *обукѝше* ме; *свѝдоше* ме; ѝни *доходѝше*; *наѝше* је; сѝт кат *идоше* за Тѝрскѝ (Жи); па му *одвукѝше* ѝвѝјку (Ке); што се *одвоише* репѝбл'ике (Гло); Ивѝна *довѝдоше* ту (Боб); *довѝдоше* онѝк (В. Лок); *иомѝзоше* онѝѝвце (Лу); тѝ *иовукѝше* (Ос); чѝтници *се дол'е иовукѝше* (Прѝ); *довѝдоше* је (Гр); *довѝдоше* је; *наговорѝше* је (Кл); *идѝше* (Тр); *ириѝдоше* Јеремѝју (Че); *идоше* по томѝ Беогрѝду (Шар); *увѝдоше* је они у сѝбу, *увѝдоше-е* у буѝѝл (Ле); дѝду *не довѝдоше* (Ме); *дѝше* да ме *ишиу*; *одѝдоше* ме нис једну нанѝжицу (Пл); двоѝца *дѝше* и *намеиѝише* (Пр); ка[д] *сиѝгоше* (Пру); *дѝше* кот Фѝтѝмѝ; нешто се *разѝдоше*; што л'ѝгоше (См).

Двојаки акценатски ликови забележени су од глагола *оїїћ/оїїс* и *укоїаї*: *оїїдїше* за девџку : у Нѣмачкѹ *оїїдїше*; бѣга ми хи *укоїаїше* : *укоїаїше* га сѹтрадѣн.

Поред ликова са кратким вокалом основе, који су чешћи, јављају се форме са дужином:

оїїѣраше ме у бѣлнїцу; онѣ жѹрке *обрѣзоваше* (Вру); те ме *оїїдївише* тѹ, те ме *оїїдївише* у Позѣр (Гло); ѣни *оїїдїше* (Пр); *їприсѹсїївоваше* (Де); *расїїѹрише* Југослѣвију (Гло); па хи *исїїѣраше*; нѣ ме *оїїдївише* (Пл); *оїїдївише* мајку (На);

посл'ѣн *оїїѣраше* ме у бѣлнїцу тѣмо (Пе); вѣлѣ га јѣдва *уфѣїїше* (Ке); ѣндѣ га *оїїѣчкѣше* (Го); *доїїѣраше* ме; те хи *оїїїмѣше*; *бегенїсѣше* га (Ке).

II.2.4.8. Стање у погледу аористних наставака на читавој територији тутинско-новопазарско-сјеничког говора углавном је уједначено.

Код глагола *мѣћ/мѣј* учава се колебање, имајући у виду његову двојаку парадигму, односно присуство оба типа аористних наставака: *мѣго(х)*, *мѣга*, *мѣга*, *мѣгосмо*, *мѣгосїе*; и: *мѣга(х)*, *мѣга*, *мѣга*, *мѣгасмо/мѣгасмо*, *мѣгасїе/мѣгасїе*, *мѣгаше/мѣгаше*:

јѣ не *мѣго*, не *мѣго* да дѣћѣм (Жи); не *мѣго* да се одмѣрїм (Трн); не *мѣгосмо* да вїдїмо (Ју); не *мѣгосмо* да идѣмо (Не); нїшта не *мѣгосмо* учїнет (Пр); не *мѣгосмо* да држїмо (Ми); не *мѣгоше* да је нѣћѹ (Пл); нїшта не *мѣгоше* да му учїнѹ (На); не *мѣгоше* да га спѣсѣ (Не);

јѣ сам бїла хѣрна сѣд да ѣдѣм па не *мѣга* (Па); не *мѣга* вїшѣ; не *мѣга* да се згрїјѣм (Боб); не *мѣга* сама да је дїгнѣм (Пл); *мѣга* л' да потрѣфїш? (Ке); не *мѣга* вїшѣ (Ли); не *мѣга* ѣн нїшта да испрїчѣ (Па); не *мѣга* Јѣгода; она не *мѣга* да издржї свѣ; не *мѣга* (Ос); не *мѣга* да је трїпї (До); пѣ не *мѣга* (Ме); не *мѣгасмо* га нѣ ни мртва ни жїва (Врс); нїшта не *мѣгасмо* учїнет (Жи); не *мѣгаше* да га откѣчѣ от плѣста (Бу).

Примери другог типа највероватније су имперфекатског порекла, али се претпоставка о мешању са облицима имперфекта у првом лицу јединине и множине и другом лицу множине искључује, будући да су облици изоморфни на морфолошком, али не и на прозодијском плану (аорист: *мѣга*, *мѣгасмо/мѣгасмо*, *мѣгасїе/мѣгасїе*; имперфекат: *мѣгѣх*, *мѣгасмо*, *мѣгасїе*).

У употреби је и *їомѣго* и *їомѣга*.

Облици трећег лица бележени су као:

тек Бѣг *їдѣмогѣ* (По); пѣсѣн ми *їдѣмогѣ* једна жѣна; *їдѣмогѣ* један кол'ѣга; тѣ чѣ-век и[з] Жїрча *їдѣмогѣ* (Пл); нїшта јѣј не *їомѣже*; овѣј девџки нїшта не *їомѣгосмо* (Рај); Рѹси ни *їомѣгоше* (Кн).

Глагол *мѣћ/мѣј* има и облике са елементом -ѣ: *мѣга* и *мѣгаде*.

II.2.4.9. Глагол *вїдѣї* у аористу има једино форме са -ѣ: *вїдо(х)*, *вїде*, *вїде*, *вїдосмо*, *вїдосїе*, *вїдоше*. Нема облика *вїдѣх*, *вїдѣсмо*, *вїдѣсїе*:

јѣ *вїдо* нѣмѣ ми пѣрѣ (Бер); првї дѣн је *вїдо* (Го); јѣ *вїдо* (Нет); *вїдо* му хѣйра сахї (Се); јѣ је *вїдо* (Жу); *вїдо* кѣла (Жи); кад јѣ *вїдо* (Ле); кѣко је јѣ не *вїдо* (С. До);

ја га и ја *вїдо*; *вїде* л' снѧху? (Жу); кѧко *вїде* (Врс); ђна тогѧ мѡмка *вїде*; *вїдосмо* да ймѧ мерѧк (Жи); *вїдосмо* кад одѡсте гѡре (Гр); *не вїдосмо* хи (Де); мўку што *вїдосмо* са њѡм (Ле); лўтў мўку што *вїдосїе* са њѡм (Ту); *вїдосїе* дрљѧчу? (За).

Формирање „облика *вїдо(x)* (уместо *виде(x)*) могло је бити подстакнуто потребом да се, услед изоморфизма насталог испадањем *-x*, прво лице једнине морфолошки диференцира од другог и трећег, или пак аналогично према другим глаголима са истом осномом“ (Вељовић 2015: 73).

Форме овог глагола са *-o-* јављају се у говору Пиве и Дробњака, студеничком говору и у поибарским говорима (Вуковић 1938/39: 71; Драгин 2006: 452; Божовић 2008: 82;). Облик *вїдо*, са наставком *-o(x)*, који се додаје на општи део, поред забележеног *вїде*, присутан је и у горанском говору. Његова појава објашњава се као резултат аналогичности према глаголима са осномом на сугласник (Младеновић 2001: 422). Двојство форми карактерише и говор Бјелопавлића (Ћупић 1977: 93). У трстеничком говору забележено је само *ја вїде* (Јовић 1968: 141).

П.2.4.10. Само једним примером потврђен је облик *ўзо* уместо *узѧ* у 1. лицу једнине: *ўзо* онѧ фиљѧн (Пл).

П.2.4.11. Уједначавање облика аориста унутар парадигме, а које се огледа најчешће у ширењу форме 3. л. јд. у 1. и 2. л. јд., својство је говора у којима је аорист у повлачењу (Бошњакковић и Радовановић 2011: 191), што није случај са говором Тутина, Новог Пазара и Сјенице, па таквих потврда у нашој грађи има мало. Забележили смо свега неколико примера: *ѡде* ја тѧмо (Ду); *ѡђе* ја (Пр); ја једамѧн *ўђе*; ја *ўрїђе* (Бер).

Ретка појава мешања лица одлика је и других говора зетско-сјеничког дијалекта. Нема је у говору Бјелопавлића (Ћупић 1977: 93), као ни у говору Браке (Петровић 1973: 214–215). У Зети је Д. Ћупић забележио само два примера од глагола *ѡїїс*: *Јѧ ѡде* и *ѡде* ја, немѡте ме чѧкат (Ћупић 1977а: 280). М. Пешикан наводи једино појаву продора имперфекатског наставка *-ху* у 3. л. мн. аориста (Пешикан 1965: 179). У студеничким говорима, с друге стране, продор облика 2. и 3. лица у 1. лице једнине аориста уобичајена је појава (Драгин 2006: 452). Морфолошко уједначавање облика аориста у једнини познаје трстенички говор (Јовић 1968: 141), исто стање одликује и говор шарпланинске жупе Гора, где се „уочава факултативни продор наставка *-е* из 2. и 3. л. јд. у 1. л. јд., чак и онда када је сачувано *-x* (*ўорасїех*)“ (Младеновић 2001: 422). У северношарпланинским и јужнометохијским говорима дистинкција се добро чува (Младеновић 2013а: 454).

II.2.4.12. У говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице је, с друге стране, чешиће бележен процес акценатског уједначавања облика једнине унутар парадигми појединих глагола. Након испадања финалног *-x* из облика једнине аориста, „форме за сва три лица морфолошки се уједначавају. Таква ситуација подстакла је тежњу да се осим на морфолошком, облици аориста почну уједначавати и на прозодијском плану. Ту пре свега мислимо на мере када се акценат из облика другог и трећег лица једнине преноси и на прво лице (*идчѐ* ум. *идчѐ*, *дсѝавѝ(x)* ум. *осѝдѝви(x)*, *наѝравѝ(x)* ум. *наѝрдѝви(x)*)“ (Вељовић 2015: 74):

ја јој *идчѐ* причат (Го); ја *изгуби* (: *изгѝуби*) (Ђер); ја се *насмѝја* (: *насмѝја*) (Ле); ја *идкѝаза* (: *идкѝаза*) (Пр); ја *исѝрића* тѝ (Ме); ја му валѝ *кодѝира* (Ми); ја *извади* (СМ); па је *дбори* ја; замѝло ти ја тѝ *идгинѝ*; готѝво *ѝкаѝи* на мѝсто; ја је *идљѝби* ѝ рѝку; хтѝла дпѝт да настѝвѝм па нешто *нѝ настѝави*; ја *дсѝави* један пѝт сѝр (Го); ја *зѝборави* (Ме); док *дѝби* несвѝсу (Ост); *ѝзѝ* једнога гѝре код Бѝрѝнаѝ; тѝ *ѝмочи* пѝсте; ја ве *ѝрѝглѝши* (Пл).

Ређе се прозодијско уједначавање јавља када се морфолошки облици разликују: ја посѝнке *ѝзѝђо*; *дѝѝдо* (Ле).

Прозодијско уједначавање акценатских типова у парадигми у облицима једнине забележио је Душан Јовић у трстеничком говору. Замена акценатских односа: *ја зѝѝѝва*, *ѝѝи зѝѝѝва*, *он зѝѝѝва* односом: *ја зѝѝѝѝва*, *ѝѝѝи зѝѝѝѝва*, *он зѝѝѝѝѝва* подстакнута је у говору Трстеника губљењем финалног *-x*, чија последица је било уједначавање форми трију лица у једнини (Јовић 1968: 142), а то је узроковало и прозодијско унифицирање. Ово, ипак, није одлика свих говора косовско-ресавског дијалекта. Тако је у говору Левча присутна „семантичка и обличка разграниченост појединих лица оба броја“, те се и након испадања *-x* из 1. лица једнине запажа „велика конзервативност у погледу изједначавања овог облика са облицима 2s и 3s, јер се, на једној страни, у 1s акценат жилаво држи непренесен чак и на ултими, док у 2s и 3s, на другој страни, запажамо тежњу учвршћивања акцента на првом слогу“ (Симић 1972: 386). Исто важи и за говоре северне Метохије, где се 1. лице од 2. и 3. разликује по акценту код већине глагола (Букумирић 2003: 258). Једнак акценат у свим лицима једнине аориста јавља се у банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта (Ивић и др. 1997: 180). Ова појава захватила је подримски говор, с тим да је бележен мањи број примера (ја му *дѝнесо*, па ја *дѝѝидо*) (Младеновић 2013а: 454). У описима говора зетско-сјеничког дијалекта нисмо наишли на помене ове појаве (Пешикан 1965: 178–179; Петровић 1973: 214; Ћупић 1977: 93–94; Ћупић 1977а: 80; Драгин 2006: 451–453; Божовић 2008: 81–83; Стијовић 2007: 177–180).

Поменути процесом у тутинско-новопазарско-сјеничком говору обухваћени су пре свега свршени глаголи. Код несвршених уједначавање унутар парадигме аориста изостаје како би се спречило изједначавање са имперфектом, па је стога: *jà се сѝрѣма (сѝрѣмā би био имперфекат), тѝ се сѝрѣ-мā...*, односно: *jà вѣза (: вѣзā у имперфекту)*.

Што се осталих примера мешања тиче, забележен је још само један са употребом наставка трећег лица множине уместо трећег лица једнине аориста: *убѝше му овā вóјска дрúга (Гло)*. У подлози промене је, међутим, највероватније утицај природног броја именице *вóјска*, те је стога дошло до појаве множинске форме.

Варијантност прозодијских ликова аориста у свим лицима једнине и множине, присутна у тутинско-новопазарско-сјеничком ареалу, позната је и другим говорима. У говору јужнокосовског села Гатње, у коме место акцента има дистинктивну функцију, појава различитих акценатских ликова у аористу бележи се једино када је другим језичким средствима отклоњена могућност појаве хомонимије са другим глаголским облицима. Тако рецимо, место акцента није релевантно у 1. и 2. л. мн., имајући у виду да хомонимију онемогућава комбинација свршеног вида и наставака *-смо/ -осмо*, те су стога присутни различити акценатски ликови (Младеновић 2013: 338). С друге стране, код глагола VII и појединих глагола IV Белићеве врсте акценат на крају основе обележје је аориста (*укисели́ млéко*), док се пенултимски акценат избегава, пошто је код ових глагола пенултима акценатована у презенту и императиву (Младеновић 2013: 336). У трстеничком говору већи број глагола у 1. лицу једнине има двојак акценат: *ѝлѣѝо : ѝлѣѝо̄, нѝсу : насӯ, зайѣва : зѝѣва, обрну : ђбрну* и др. (Јовић 1968: 142).

П.2.4.13. Анализом дијалекатског материјала „уочена је упадљиво мања фреквенција облика за друго лице оба броја у односу на остала лица. Несразмера у употреби облика условљена је самом семантиком овог глаголског времена. Имајући у виду да се аористом саопштавају прошле доживљене радње, ретке су ситуације у којима ће у разговору бити употребљени облици који значе уочене/доживљене радње лица са којима се говорници најчешће први пут сусрећу. Дакле, услед самог карактера дијалекатског записа, односно семантичких особености аориста, готово сви облици за друго лице једнине или множине представљају примере аориста којима се саопштавају непосредно уочене радње, (из)вршене пред самим моментом говора (*Ви мǎлоѝрије, чини ми се, ѝрѡћдсѝе*), потом модалног аориста (Пǎзи, *ѝѡцијеѝа пантóл'е*), или пак уобличеног у форми питања (Шта *рѣче* тѝ онѡ мǎлоприје?). Такође, један део облика ексцерпиран је и из ситуација преношења туђег говора од стране го-

ворног лица (Пйтā га ђна један дāн: „Што нѣ оиѣра жѣну кад ти не велā?“). Слично је и са облицима имперфекта, с тим да се код имперфекта наведеном придружују још неки други фактори синтаксичко-семантичке природе“ (Вельовић 2015: 75).

II.2.4.14. Експанзија форманта *-ну-* пореклом из глагола III Белићеве врсте неједнако је заступљена како у појединим глаголским облицима, тако и у оквирима глаголских врста које учествују у њиховом грађењу.

Глаголи типа *рѣћ/рѣј*, *дѣћ/дѣј*, *ѣа(ѡ)нуи* облике аориста у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице најчешће граде по I Белићевој врсти:

ја јој *ѣомѡга* (По); ја у себе *ѣѣко ѡ[д]* смијеха (Пл); изјутра се *дѣго* (Жи); ја *ѣѡдѣго* нека дрва; тѣ *сѡдо* (Го); сāмо се *дѣже* један ѡблāк (Ер); кѡлко крвѡвā *ѣѡде* (Пр); *рѣче* л' тѣ из Бѣковице си?; брāт јој *мāче шāмѣју* (Па); ѡн ми је *мāче* (Пл); *ѣд-диже* ми се од стрāха прѣтѣсак (Го); ѡн *ѣдѣѣже* (Ке); *ѣѡбеже* за дрѣѡга; *ѣѣче* ѡнā равњāча преко хрбāта (Пр); бѣвшā Југослāвија *ѣрѡѣде* (Д. Дуб); *сѣѣже* ѡн (Ли); *ѣѡде* ми мāлāк нѣшто; те *мāче тѡ*, *мāће* ѡнѣ шāмѣју; *сѣѣже* Јѣсо, ѡн *сѣѣже*; *сѡде* до нāс (Ле); ѡде једна *ѣѡбеже* (Ке); ѡде ми дѣша *ѣѣче* (Ме); нѣ знāш ѡткут ти *ѣѣче*; а ѡна се *дѣже* (Го); *ѣѡбеже* Нѣска (Ђер); л' *ѣгосмо* тѣ, *рѣкосѣ* ми нѣшто; *сѣѣгосмо* једну вѡду; ѡчи ми *ѣсѣѡдоше* глѣдајући (На); *мāкоше* га ис шкѡл'ѣ; *сѣѣже* једна стāрā жѣна (Пр); они *дѣгоше* пāнику; *рѣкоше* ѡвѣ Тутѣнци; *ѣѡбѣгоше*; *мāкоше* тијā рāднѣкā млѡго (Жи); *сѣѣгоше* ти ѡвѣ; *зѣѣкоше* нѡге (Ме); брāна *сѣѣгоше* (Ми); *не мāкоше* му бѣѡрек (На); *ѣсѣѡдоше* тѣ гѡре, *срѣѣшоше* ме (Ост).

Ширење форманта *-ну-* пореклом из III глаголске врсте у облике аориста наведених глагола није знатније заступљено:

ја *ѣсѣѡну* на врāта (Ша); *мāкнѣ* је тѣ (Ост); сāд ми *ѣѡнѣ* н[а] ѡм; срце ми *ѣрѣѣук-нѣ* (Дол); *сѡднусмо* мāло; што не л' *ѣгнушѣ* раније? (На); *ѣл' ѣгнуше* на врāта; *ѣѡѣѣк-нуше* вѡде (Ер); док је *мāкнуше*; *дѣгнуше* крѡв на кѣћу (Св); *ѣѡѣѣкнѣше* вѡде (Ков).

Двојство форми у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице „најприсутније је у облицима инфинитива *дѣгнуи*, *сѣѡнуи*, *рѣкнѣи*, *ѣомѡгнуи* (: *дѣћ/дѣј*, *сѣѡѣи*, *рѣћ/рѣј*, *ѣѡмоћ/ѣѡмој*), где готово сваки глагол осим по првој врсти има облике и по трећој. Даље, за разлику од аориста, продор форма *-н(у)-* знатно се чешће јавља у облицима који се творе од презентске основе – императиву и трпном глаголском придеву (и то код глагола I врсте који трпни глаголски придев граде од презентске основе), што упућује на чињеницу да је продор поменутог форманта у овим случајевима вероватно подржан и облицима презента (*ѣѡѣѣкнѣм*, *сѡднѣм*, *ѣомѡгнѣм* и сл.). Тако се јављају императивни облици: *ѣѡѣѣкнѣ* (: *ѣѡѣѣци*), *сѡдни* (: *сѡди*), *ѣомѡгни* (: *ѣомѡзи*), *рѣкни* (: *рѣци*); потом у трпном глаголском придеву: *(ѣѡ)дѣгнуи* (: *(ѣѡ)дѣжен*), *сѣѣгнуи* (: *сѣѣжен*), *мāкнѣи* (: *мāчен*)“ (Вельовић 2015: 76).

Такође, глаголи V врсте типа *дѡѣи*, *ѣѡдѡи*, *знѡи*, *вѡѡѡи*, *ѣмаѣи* и сл. имају презентске, некада и инфинитивне форме по III врсти (*дѡд(н)ѣм* : *дѡднѣи*,

удад(н)ѐм, зндд(н)ѐм, ваљад(н)ѐм), али ипак нису забележени примери типа: *дадну(х), *имаднусмо, *удаднуше је и сл. Редовно се јавља:

зндде л' у шóљу да гл'ѐдаш? (Ли); смѐде л' прòћ овудїјер од кучета? (До); ддде ми шѐћер (Д. Дуб); љмеде да ти испрїчā?; љознāде га; дддоше је (Жи); дддоше адвокату; не дддоше дāљѐ (Пе); зāве се удддоше (Го); пѐнзију ни дддоше (Ке); имддоше двије чòре; удддоше је за оногā грòба (Ту).

Поједини глаголи III врсте имају дублетне форме аориста, са формантом -ну-, који се јавља и у инфинитиву, и без овога проширења. Такви су глаголи кїснунї, скїнунї, љрекїнунї и сл.:

јѐдва љрогўїа; што нѐ скиде тò чїзāмā? (Го); скїде се са оногā плāста; енѐ ље се љдїѐ (Ме); надѐдосмо јој љме по бāби; пòсл'ѐљрекїдоше посò; љрекїдоше посò (Бл); искїсоше онā сїѐна; љоѓѐше ме на једнòга кòња (Пл); замрзòше вòде (Ост).

ис онѐ водѐ јā трї пўт љрогўну; не скїну овў марāму (Бал); скїну се тā ферѐца (Бо); она ми зāмрзну; она се љрòїнў (С. До); љрекїнуше свāкї рāзговòр, валā јој нāдѐнуше (Жи).

Глагол љогїнунї има два низа облика: љогїну, љдгину, љдгину, љогїнусмо, љогїнусїше, љогїнуше; и: љогїбо, љдгїбе, љдгїбе, љогїбосмо, љогїбосїше и љогїбоше: љдгїбе у сòбраћāj (С. До); готòво љдгину (Ле); изгїбоше кòњи приѐтељскї (Дол); изгїбосмо жїви од врућинѐ (Ту); љдгину (Ме); сїн ми љдгїнў, љогїнуше замāло, јѐдан љдгїнў (Би).

Поједини глаголи овога типа могу имати само облике по трећој врсти: валā се крѐнўше òфце (Го); крѐнўше да бежу (Пож); љдкрѐну се свѐ овò; љдкрѐну ми се кāmѐн у бўбрек (По); љскрѐну онò да прòспѐ; искрѐнўше се нā стрāн (Ту) (нема облика -крѐше, -крѐшоше); ја га љрїїїснунї; љрїїїснунїше је да продā овò (нема љрїїїснунїсох, љрїїїснунїсоше) (Ков); а јā сїрѐкнунї (Жи); ја му мāхнунї (Ле); они га рўхнунїше (Жи); он ме òбрнунї (Жи); òна љгнунї рамѐнима; зāїнунї овакò за сўкнунї òде (Па); ље он љдмѐнунї тò (Ју).

Глаголи типа љочѐї : љдчнѐмувек имају облике:

љòћѐ ти прићат (Ме); љдчѐ кїша да пāдā; онā јѐдна кā љдчѐ помāло; он љдчѐ да причā; љдчѐ он да зòбрї (Го); он посѐ љдћѐ (Ле); љочѐше сāмо овакò; љочѐше да ме мāmў (Кон).

Поред двојакних облика инфинитива и презента глагола сврāїїїї и врāїїїї (сврнунї : сврāїїїї; сврнѐм : сврāїїїм; врнунї : врāїїїї; врнѐм : врāїїїм), присутно је и двојство аористних ликова: òни ме врнунїше; врнунї им он пāре (Пе); сврнунїше тунāке (Ост); не сврнунї код њѐ (Ту) : врāїїїше је òдмā њѐзїїїїјема (Дол); сврāїїїїше мāло, òна се нѐ врāїїї.

П.2.4.15. Судаћи по присуству елемента -ду- у тутинско-новопазарско-сјеничком говору однос је различит у појединим групама глагола, с тим се у највећем броју случајева срећу дублетне форме. Тиме се тутински говор уклапа у стање које карактерише штокавски комплекс у целини, имајући у

виду да се на целој територији срећу како краћи облици, тако и ликови са аналошким проширењем (Бошњаковић и Радовановић 2011: 192).

Глаголи II, V и VI Белићеве врсте углавном имају двојачке облике аориста, дуже, са елементом *-д-* и краће, без овога проширења, с тим да су дуже форме обичније:

пошто се ја *удāдо*; ја се *удāдо*; *мōрāдо* да трпим (Бр); ја *осīāдо* тū сām (В. Лок); ја *осīāдо* да чувām ђфце (Жи); ја *мол'ēдо* да ми нарумѣнī дїјете (Ле); *рāзумедe л' ме?* (Жу); штō му *ђсīаде?*; ђн ме *ўйознаде* дōље у кāхву; Зѣнифа *ўдаде се*; ђна *зāвол'ēде* мѣне; пā *зāвол'ēде* ми ову девојчїцу (Го); дōбро се *ўдаде* (На); *дāде* им бōк јѣдно дїјете (Го); ђна се *ўдаде* у Позāр (Жи); ђдмā *ўдзнаде* порїјекло (Бо); те га *ўрōдāде* (Па); ђна се *ўдаде*; *ўйознаде* ме; ђна не нāјвишē *ўйознаде* (Го); ђн *ўрōдāде* једно пāрче землѣ; *нѣ удаде се*; пōсл'ē *мōраде* да плāћā л'ēчѣње (Го); *ђсīаде* и дāн дāнас тū; *ђсīаде* дваес двїѣ године; *ђсīаде* сāма (Го); *ђе сīāдосмо?* (До); у Мїтровицу *не ўрōдāдосмо* (Вру); мї *мисл'ēдосмо* кўћē мāло да направїмо (Го); мї *мислѣдосмо* дрўгō је (Ши); у Ѐстōк *не ўрōдāдосмо* (Вру); вāлā *осīāдосмо* му дужни (Ле); пā *осīāдоше* пѣторо децѣ; *несīāдоше* нам вōде (Ост); тō землѣ *ўрōдāдоше* (Пр); ђне *ме заволѣдоше* (Го).

тї се *мōл'и*; кāко се *мōл'* и (Ле); тол'їкō ми је *ђсīа* нешто жāо (Го); кāхва *ђсīа*; а тā ми сѣстра *ђсīа* (Го); ђн *ђсīа* тāмо да зїјевā (Ђер); ђн је *ўдзна* (Ме); док мōја стāрā *нѣ извол'е* онў вўну да турā (Гл); *мōл'и* се онā (Го); ђн *мōл'и* се да га доведў овāмо (Жи); тол'їкō ми тū Стōју *ђсīа* жāо (Го); и мї се тū *ўознāсмо* (Гу); *удāсмо* је ђдмā; свѣ *ўрōдāсмо*; мї *осīāсмо* сиромāси (Ми); *осīāше* на јѣдно дїјете; четвōро децѣ *осīāше*; док ми се *ћōре не разудāше* (Д. Дуб).

Јавлјање дублетних форми глагола *дāи*, *знāи*, *смѣи*, а потом и *ўмѣи* бележено је само у множини:

дāдосмо јој нешто пāрā; нїшта *не знāдосмо*; испрїчāсмо како *знāдосмо*; не *дāдосмо* му ни прїћ; *дāдосмо* и онō нāше (Ме); *дāдосмо* је њѣму; што *дāдѣсїе* њў? (Жи); *не дāдоше* хим; да ми *дāдоше* д[а] ђдѣм (Пл); овō што ми *дāдоше* (Го); *не дāдоше* ми да продāм зѣмл'у (Д. Дуб); водѣ ми *дāдоше*; кāко *смѣдоше* такō да урāдѣ?; *не смѣдоше* ни прїћ (Пр).

знāчї *дāсмо* му девојку (Жу); нїшта јој *не дāсмо*; мї ни *не знāсмо* што је ђна дōшла (По); *не смѣсмо* вālā; такō ти и *знāсмо* (До); *не умѣсмо* ни отїћ тāмо; *дāше* ми је; *не дāше* ми да преговрїм (Рач).

У једнини су у употреби искључиво морфолошкиликови са *-д-*, и то највероватније са циљем избегавања свођења глагола на једносложну форму:

јā *не смѣдо* вишē да идѣм (Бр); *не умѣдо* да ви испрїчāм (Ђер); *не умѣдо* да се помѣрїм с тел'ѣфōна (Го); јā кол'ико *знāдо*; што *дāдо* трї онѣ кутїе (Го); пōсл'ен је јā *дāдо* бāш томѣ сїну (Ме); јā *не смѣдо*; *знāде* л' тї оногā Мїца? (Ле); тї дōбро *знāде*; *смѣде* л' се провўћ овудїер от кўчета?; кāко *смѣде* тō да кāжѣш? (Ков); *знāде* л' тї оногā Кāрла? (Го); ђн хим *дāде* чōколадно онō (Го); ђн *дāде* ўпут за Беђграт (На); *дāде* ми шїпке дōбре; ђна *дāде*; *нѣ даде* ми мāјка да ђдѣм (Го); *дāде* Бōк (Че); мѣне

даде ова стрџу у Жичу (Вру); он ми *даде* пѣт напаљбнѣ тијѣ пѣрѣ (Ђер); *не даде* ми (Ке); он ме *даде* (Кон); нешто жѣтѣ сѣтно ми *даде* (Жи); *не даде* (Ми).

Глагол *хиѣи/шиѣи* има два низа облика:

ја хѣдо јучѣр да дѣѣм (Па); *ја тѣ не хѣдо* да трѣим (На); *та снаха не кѣде* да ми седѣ (Д. Дуб); *шта му шиѣде* тѣ да рѣдѣ; *не шиѣдосмо* (Ли).

ја не шиѣ тѣ ништа да рѣкнѣм (Го); *шта ти кѣ* за вѣшке да причѣш? (Вру); *што не шиѣ* сѣк (Го); она *не кѣ* да седѣ ѡде; *не кѣ* да седѣ (Д. Дуб); ова *не шиѣ* да ѣзмѣ (Го); *штѣ он не шиѣ*; *не шиѣ* (Ли); *не шиѣ* ни да рѣдѣ у кѣхву (Го); он *не кѣ* (Жи); ал' и *не кѣ* да је ѣзмѣ (Жу); *што не шиѣсѣ* кѣхву? (Бо); ѣни пѣсл'ѣ *не шиѣше* без мѣне (Ле); ѣни *не шиѣше* да ме ѣзмѣ (Ши).

Забележено је само неколико примера без форманта -д- од глагола *ѣмаи*: *жѣна ѣма ѣдѣр* (Ђер); *та сѣн ми ѣма* двѣ сѣна (Гло); *ѣмѣсмо* пѣрѣ тѣд (Ши).

Остали примери су са овим формантом:

нѣмадо га ѣѣ (Па); *ѣмѣдо* мл'ѣѣка кѣселѣ (Го); *ѣмаде* л' мѣмѣкѣ? (Го); *ѣмаде* двѣѣ ѣѣрке (Па); *ѣмаде* ѣдес у мѣзак (Пл); сѣт овогѣ Бѣјрѣма га *нѣмаде* (Го); *ѣмаде* жѣну тѣмо; *ѣмаде* дѣѣте тѣмо (Ђер); *нѣмаде* штѣ (Ли); кѣко *ѣмѣдоше* дѣшу такѣ (Ми).

Глагол *мѣћ/мѣј* има такође двојакѣ форме: *не могаде* да бѣднѣ (Де); *не мѣга* да ѣстѣим (Жи).

П.2.4.16. Напоредна употреба облика са основама старог сигматског и новог сигматског аориста бележена је у примерима:

ѣна ѣнесе сѣдове (Го); *ѣнесе* пѣре (Ке); тѣ ми *ѣнесе* (Ли); *не ѣонѣсосмо*, *ѣонѣсоше* му пѣнуде (Бо);

ѣзиѣ му (Го); ништа *не дѣнѣје*; *ѣонѣје* тѣмо (Вру); пѣ јѣј *ѣднѣје* укѣснѣѣ (Го); он *ѣднѣје* и тѣ; *ѣднѣје* ми једна жѣнскѣ (Ле); он *ѣднѣје* да јѣј дѣдѣ; *ѣзиѣѣ* га ѣднѣт (Пл); мѣ га *ѣренѣесмо*; кад је *ѣзиѣеше* (Ду); *ѣнѣјеше* ми метрѣжѣ (Жи); *ѣронѣеше* звѣк; *ѣниѣешѣ* ми мѣт (Пл).

П.2.4.17. Глагол *ѣиѣић/ѣиѣиѣ*, када значи 'напустити неко место, удаљити се, уклонити се, доћи, доспети' и сл. има у аористу облике: *ѣѣше/ѣиѣѣше* и *ѣиѣѣше...*:

ѣѣ ја ѣѣмо (Пож); *ѣѣ* за Рѣсију (Не); *ѣна ѣѣ*, свѣ *ѣѣ* (Го); он *ѣѣ* (Пож); он *ѣѣ* у војску; посл'ѣ *ѣѣ* дѣље (До); *ѣѣ* за Швѣцкѣ; *не ѣѣ* на дијал'ѣзу (На); аутѣбус *ѣѣ*; *ѣѣ* дѣл'ѣ (Ле).

мѣ *ѣиѣѣсмо* ѣвѣмо; кат *ѣиѣѣсмо* дѣл'ѣ (Пр); *ѣиѣѣсмо*; *ѣиѣѣсмо* за дѣвѣјку (Жи); без ништа *ѣиѣѣсѣ* (Ост); послѣн *ѣиѣѣше* за Банѣт (Пру); те *ѣиѣѣше* те је дѣѣше (Ке); *ѣиѣѣше* за Љескѣву (Ле).

ѣиѣѣдо сѣмо мало код нѣ (По); *ѣиѣѣдо* тѣмо (В. Лок); јѣдан *ѣиѣѣде* у Тузѣѣ; *ѣна ѣиѣѣде*, *ѣиѣѣдосмо* до кѣћѣ (Пл); дѣѣа *ѣиѣѣдоше*; свѣ четѣри тѣмо *ѣиѣѣѣше* (Пож).

У говору Тутина, Новог Пазара и Сѣѣнице нема облика *ѣиѣѣѣ*, *ѣиѣѣѣсмо*.

Када се овим глаголом казују радње које се тек намеравају вршити, најчешће облицима првог лица, у употеби је облик *одо* (не *оидо*):

одо с човеком да видим сад; *одо* кавху да турим (Го); сад *одо* да се убијем (Ту); бдга ми, сутра *одо* одавдѐ; *одо* да донесем нешто слатко да се послужете (По); ништа га сутра не тражи, *оде* он (Ле).

Исти је случај када глагол *оиди/оиди* не значи кретање, промену места, и остало претходно наведено, већ се употребљава у значењима 'пропасти, нестати, изгубити (се), потрошити (се)' и сл.:

млого ми брашна *оде*; убише га – *оде* топђија за пнетла (Бо); те ми *оде* један бубрек (На); *оде* ми притисак на двѐста (Ке); дијете *оде* на очи; млого парѧ *оде* на невесту (Ђер); *оде* на она свијет; све *оде* у ђавола све пѧре ми *оддише* на тѧ (Бал).

II.2.4.18. Двојаке основе неких глагола присутне у инфинитиву и презенту, јављају се и у аористу.

Такви су глаголи *изаћ/изаћ*, *ућ/ућ*/*ућ*:

одоздѧ *изаћо* (Де); *изаће* ова Душан; дѧста ми ракиѧ *изаће* (По); *изаће* она прашак; сѧт у Тутин то *изаће* (На); посѧн *изаће* му (См); *изаће* ова лѧјек (В. Лок); *изаћѧсмо* ис Краљѧва, *изаћѧсмо* ис Ћаћка (Ле); некѧ пѧре нѧвѧ *изаћѧше* (Стр);

изиће Мил'ѧва грднѧ (Го); видим ви *изидѧсти* гѧре; *изидѧше* ѧвце гѧре (С. До); *изидѧше* ми некѧ крѧсте (По);

уће она полако, на врата *уће*, каг ти ѧна *уће* (Ме); *уће* валѧ (Уг); *ућѧсмо* у Краљѧво; *ућѧше* на врата (Ле);

куд ја *уидѧ*, и ѧна *уидѧ* (Па); јучѧр *уидѧ* у сѧбу и питѧ (Вру); *уидѧ* Драгица; мајка *уидѧ* (Ле); *уидѧ* у станицу, што не *уидѧсти* овудѧер? (Жи); *уидѧсмо* у Ћаћак, *уидѧсмо* (Ле).

II.2.4.19. Варијантност инфинитивних ликова *учинѧи*, *учинѧѧи* и *учинѧиѧи*, пропраћена је у тутинско-новопазарско-сјничком говору и различитим формама у аористу истог глагола:

ја *учинѧи* овакѧ (Ме); *учинѧи* ми се ѧн дѧбар, *учинѧѧсмо* му чѧре (Ков);

учинѧѧ бѧлѧ (Ке); ѧто ти шта *учинѧѧ* од сѧбе; ѧима се *учинѧѧ* миран млого (Го); ѧто овакѧ ми нѧге се *учинѧѧше* (Ме);

ѧнѧ шта *учинѧѧше*, шта *учинѧѧше* овѧ од мѧне? (Вру); *учинѧѧше* млого злѧ (Ту).

II.2.4.20. Глагол *бидѧ* у аористу има форме:

ја *бидѧ* једанпѧт у Краљѧво (Бо); циѧелу нѧј тѧнѧ *бидѧ*; мѧне *бидѧ* жѧо; да ми *бидѧ* да се то спѧсѧм (Го); нешто ме *бидѧ* срѧм; мѧне *бидѧ* срѧм; бѧлѧ ми *бидѧ*, ја најмањѧ нешто *бидѧ* (Пл);

кѧко ти *не бидѧ* грцко да пољѧбѧиш Мил'ѧву у рѧку?, кѧко ти је *не бидѧ* жѧо? (Го);

једно дијете ми слѧбо *бидѧ* (Бо); ова Дрѧги свѧтски рѧт *бидѧ* (Гло); сѧн ми *бидѧ*; прѧје Мирко тѧнѧ *бидѧ* (Го); кѧко *бидѧ* на сѧбор? (Го); кад *бидѧ*; мѧја мајка вел'ѧ, да *не бидѧ* тогѧ учѧтеља, ништа; шта *бидѧ* овѧ?, такѧ и *бидѧ* (Бр); кѧкѧ мѧне шта *бидѧ*; *не зѧм* овѧ гѧдинѧ

кад *би* (Де); најзадње време кат *би* (Жи); *би* сѹдбина (Жи); *би* л' њ'епо; *би* једна младѧ дѡктѡрка Емиѧа (Ле); да л за Иљазом ѡна *би*? (Пл); онѡ *би* онѧ инфлѧција; шта *би* тѡ; тѧмо *би* шѧс гѡдѧнѧ, шта тѡ *би* са тѡбѡм? (Баг); нѧ знѧм шта му *би* онѡмѧ детѧту, богами такѡ *би* (Ли);

ми *би*смо да нам ѡна причѧ о томѧ; *би*смо ми код нѧ (Ле); *би*смо код овѧ нѧнѧ (Жи); *би*смо у сѹт (Ме); *би*смо у хлѧт (На);

рѧтови *би*ше (Д. Дуб); *би*ше кѧше ѱ прол'еће (Ђер).

Форме глагола *би*и у једнини, као што показује претходно изложена грађа, могу имати двојак акценат (мѧне *би* жѧѡ : цијелу нѡј тѹнѧ *би* и сл.).

У аористу су у употреби и множински облици *бѧхосмо*, *бѧхосѧе*, *бѧхоше*: *бѧхосмо* код нѧ три гѡдине, ми *бѧхосмо*, *бѧхосѧе* л' ви код нѧ кад гѡј?, они *бѧхоше* мѧло ѡде. Исте форме, и то знатно чешће, могу имати и имперфекатско значење, што је последица укрштања аористних и имперфекатских облика, о чему је било речи у одељку о имперфекту (в. т. II.2.3.11.).

II.2.4.21. Глагол *рѧћ/рѧј*, када значи 'помислити, наумити' у аористу се најчешће јавља у ликовима без акцента:

јѧ хтѧдо ал' *реко* дрѹгѧ пѹт ѡу (Ме); јѧ *реко* да принѧсѧм нѧшто (Ке); бѧш *реко* да л' је овѡ Зѡрица (Го); јѧ *реко* ѡна ће ве ѱбит са онѧ'ем кѡлима (С. До); *реко* од мѹкѧ да нѧђѧм и тѧ чѧј да ѡнѧ'ем; кѹпи овѡ *реко* спѧсиће ме (Жи); јѧ *реко* да виђѧм да л' шта мѡже пѡмој (Го).

Неакцентован је (али не редовно) овај глагол и онда када се нађе у дидаскалији, у примерима пренесеног говора:

„Е кѹкѹ мѧне“, *реко* (Ле); *реко*: „Јеси л' тѧ, Рѧле, звѧо пријен пѡла сѧта?“ (Го); *реко*: „Извиѧи, зѧ шта је овѧ л' инцѹра?“ (Бо); јѧ *реко*: „Вѧзира, јѧ сам нешто бѡл'есна“ (Го); *реко*: „Причѧкѧ мѧло“, „Кѧкијѧ“, *реко*, „Двѧес хѧљѧдѧ?“ (Жи); „Јѧс валѧ“, *реко* „од мѹкѧ“ (Па); *реко*: „Такѡ и такѡ“ (По); *реко*: „Да те сѧмо питѧм нѧшто“; *реко*: „Мѧк се хѧјде ѱђи у сѡбу“ (На); она му *рече* „Дѡђи“; онѧ судѧја *рече*: „Преговѡри, ѧмѧм јѡш стрѧнѧкѧ“ (Ме);

Јѧ ѡндѧ чѡвѧку *рѧко*: „Подѧ је нек идѧ“; јѧ му валѧ *рѧко*: „Ђе си бѧо, Јѧсо?“ (Жи); *рѧко* јѡј јѧ тѧчно: „Јѧмѧ мѡмѧкѧ“ (Го); „Пѧ“, *рѧко*, „јѧ сам ѱкић“ (Гу); полагајѧно *рѧко*: „Ђетрнѧстѧ, дѡкторе“ (Ле); ѡн му *рече*: „Вересѧја је кримѧнѧл“ (Ђер); *рече*: „Што ѱбѧи ѡвѧка?“ (Бо).

II.2.5. Императив

II.2.5.1. У тугинско-новопазарско-сјеничком говору највећи број примера забележен је за 2. л. јд., имајући у виду да се те форме императива осим у модалној:

сѧиѧни кафѹ да попѧ'ѧмо (Бѡљ); сѧмо се бѡгу *замѡл'и* (Гр); *идѧни* тѧ ѡдѧзи от којѧ гѡдинѧ отприл'икѧ (Др); *дѡђи* овѧмо; евѧ овѧ сѧка, *виђи*; *кѧжи* кѧко се нѧјпрѧ

мучило (Бу); то *зайиши*; *зайиши*; *наси* један ко ћенѐ; *слуши*, дијете; *наврати* јопѐт (Гр); сине, *чува* л'ѐп (Ки); *ради* сваки дан није ти срамѐта; *иши* ти то; Мѐдо, ја мѐрам да идѐм на посѐ, ти *ради* шта ђј; тѐто, *изведи* ме; сѐмо ти *седи*; *осиѐви* то; *гл'ѐда* неђе, *уда* се, прѐво *нађи* карактер; ти *гл'ѐда* у мѐне, ја ћу гл'ѐдат у тѐбе (Гр); *скини* овѐ прѐстѐн; *слуши* шта се ради по свиѐту; *слуши* кѐме (Гуз); *унѐси* дрѐва; *ијѐди* кол'ко ти дрѐго; ђде сине *оивѐри* (Це); *иокажи* јој ти; тѐне *баџи* (Шт); *идџни* ми нешто дрѐго; Ринго, *иуџај* (Д. Пољ); *сл'икај*; *ослѐбоди* га; кѐжѐм *зашијуи*; *ојѐри* тѐ јарину; Захире, *сиџни* да седимо; кѐмо, *шкѐлј* дѐцу, *шкѐлј* дѐцу (Уг); *довѐди* ти њѐга да га видѐмо у кѐћу пѐ хемо да разговѐрамо; *ђди* ми мѐхур; *дарј* циѐлу фѐмил'ију (Це); *свраши* гѐре код кѐћѐ и са бѐбѐм попрѐчѐш (Кн).

употребљавају (и то знатно чешће) и у временској служби, где се глагол у императиву, без обзира у којем лицу је субјекат који врши радњу, јавља увек у истом облику:

нашовѐри на кѐња (Бољ); Цѐфко *зађи* овако дѐвдѐ (Бу); пѐ га *оивѐра* дал'ѐко; ђн *донѐси* јѐпѐ; *чуиѐ* гѐвѐди што се л'ињајѐ у прѐл'еће, *чуиѐ* онѐ лѐзе, *раскоѐва* те јѐди; *ђђи* понђни, тѐх, те му га *начиѐри*, ђн л'иши; ђни *зађи* пѐ ђе *нађи*, *иоџи*; *наџни* на кѐћу, пѐ *одѐл'и* врата пѐ је *џми*; ђн *сиџни*, пѐ кат *сиџни*, онѐ девојку пђд рѐку (Врс); то тако пѐ *изѐши* (Гр); свѐ рукама *џми* и *чуиѐ*; *однѐси*, *искѐиѐ* јарѐгу; пђсл'ѐ *џми* трл'ице; овако *иђи* двѐ коѐа пѐ *иокоѐиѐ*; *зђмилѐ* и *налѐжи* и *зѐл'и*; дијете *диџни* на глаѐву, *оџи* у Гѐљѐву; *слѐжи* вѐш пѐ *зѐри* (Дуј); *уради* пршѐту, *сиѐви* у сушѐру, *осуши*, овѐ *ђђи*, *укради* пршѐту и *наџни* (К. Бун); *закѐчи се* за прикол'ицу, за онѐ камиђн *се усѐџи*, онѐ куд онѐ *иѐрѐхни*, ђно *џни* на ѐсвалт и мрѐтво; *донѐси* по јѐдну кѐфу водѐ, неѐко *иџи*, неѐко *се ђи*; *сѐреми* онѐ за сѐфур, јуфтѐр; *наушѐа* се ми, вђјска се *наушѐа*, пѐ неѐма штѐ, *скини* онѐ кошѐљу па *иѐражи* онѐ ђе су мравѐџи, *ђџи* на онѐ мравѐџак да мрѐви покѐпѐ онѐ вѐшке (Ки); пшениѐѐ помѐло *иђи* лѐџи за пѐту (Кн); снѐг *џни*, направи сђне, *иѐсѐри* волѐве и по снѐгеу *фуја се* и *иѐра*; *иђради се* да се не вѐди л'ице; тѐмо *наѐрави* пѐкаре, *загрѐ* онѐ пѐкару, по педесѐт шѐсѐт л'ѐбђвѐ *убѐци* одјѐдамѐн у онѐ пѐкару (Гуз); *донѐси*, *умѐљи* пѐ *миѐси*; чѐтаѐву је *иокри* црѐвениѐм, *сиѐви* је на кѐња; *седѐ* двѐдес *џна*; *ионѐси* панталђне; онѐ јѐдно *џми*, *загрѐди*, пѐ *зђђи* кѐље, пѐ *нађѐа* тѐ конђпљу и камѐња и вѐда је скрђс *иѐкри*; *осуши*, пѐ док *се оџѐди*, пѐ је *донѐси* на хрѐбат код кѐћѐ, свѐ на л'ѐђа, пѐ је *услѐџни* овако *ус* стрѐху; *џми* те га *огрѐбѐна*, *сиѐви* на грѐбѐне; *сиѐви* на онѐ конђпљу на онѐ; *убѐ*, *пѐубѐ*, пѐ *огрѐбѐна*; *џми* те ишѐѐла ил'и *изѐди* влѐс; *засѐџни* у сђбу пѐ *иѐри*, *иѐри*, пѐ *осџ*, пѐ *изѐџи*; *иѐри* у лѐбицу; *иѐри* слѐмѐ ил'и сѐѐна; *нађи* онѐ дђл'е, *нађи*, *нађи*; посл'ѐн се онѐ вѐш *слѐжи*, пѐ дђбро *џми* пѐ овако *нађи*, *нађи*; *иѐри* тѐ јѐдан пешѐир; *ионѐси* вђду те *иѐѐри* у котл'иѐе; вђду кљѐџанѐ *иѐрѐхни* у тѐ лѐбицу; *донѐси* те га *разѐри*; *иђџни* како *иђџни*, штѐ ђе да ти помђгнѐ; *дофѐи* га из лѐвора, *оџиѐ* га, *ђџи* га; кат се *разђл'и*, ја *се диџни*, из рѐзђја, кад ме прђђи бђл, ја *ђђи* за рѐзђј; трѐчи *сѐри* дѐцу; *иђи* га и *иѐри* за рѐзђј; изјѐтра *се диџни*; *иѐхни* снѐг; *џми* мѐтлу пѐ *изѐри* онѐ, пѐ *налѐжи* вѐтру (Це).

Овде са морфолошког становишта анализирамо облике за 2. л. јд. узимајући у обзир све потврде независно од синтаксичке службе коју императив врши.

П.2.5.2. У 2. л. јд. синтетички облици императива у испитиваном говору у потпуности се чувају. Забележене форме, међутим, показују варијантност како у погледу инфинитивних основа тако и по питању наставака за грађење овог глаголског облика.

П.2.5.3. Највећи број глагола твори императив додавањем настака *-и* на окрњену презентску основу (глаголи I, II, III, IV, VII, VIII врсте).

П.2.5.4. Глаголи I врсте имају редовно овај наставак:

nāh̄j̄ ђе је мравѣња̄к; док њн *dóh̄j̄* с рудника, кад њн *dóh̄j̄* с рудника; ис трѣћѣ смѣнѣ *dóh̄j̄*; *dóh̄j̄*, двѣ сѣта оспѣва̄ (Кн); *dóh̄j̄* онѣ њѣхан првѣш (Бо); тѣ јој дѡктор *nāh̄j̄* посѡ (Го); *dóh̄j̄* врѣме да се кѡсѣ (Де); *dóh̄j̄* овѣмо око пѡла нѡћи (Де); а тѡ *zāh̄j̄* ми зѣ нокте; *īrīh̄j̄* подѡј га (Ле); њн *dóh̄j̄* нѣка[д] тѣмо (Брђ); грѹпе *naih̄j̄*; *izīh̄j̄* пред онѣ кућер (Лу); кат девѡјка *dóh̄j̄* кад њѣ онѣ мѡмак (Пож); невѣсти *dóh̄j̄* дѣрови (Со); ааааа Рѣзо, аааа Хѣјро, *dóh̄j̄*, завѣл'ѣла ми се кобѣла (Грн); њн одозгѡ из л'ѣвѣдѣ *cih̄j̄* (Бот); *dóh̄j̄* (Ју); *dóh̄j̄*, сѣд знѣш ђѣ је гѡре; *dóh̄j̄* код мѣне (Ка); вѣкѣла ми је *dóh̄j̄*, *dóh̄j̄* (Леч); *dóh̄j̄* дрѹгѣ; *īrēdi* (Цр); тѣ овѹ стѡку *īovēdi* ми ка родѣтелеѣма (Бр); пѣ га *īrēdi*; посл'ѣн онѹ слѣму *īrēsi*, *īreīrēsi* је по двѣ трѣ пѹтѣ (Де); *mēiīi*, *mēiīi*, *mēiīi* док се онѡ *izmēiīi*, кат се *izmēiīi*, онѡ изрѹћи (Ле); *oīrēdi* прѣћу (Баг); пѡсл'ѣн је *īrēdi* (Боб); *īrēdi*; и тѡ *īrēdi* и *isīl'ēiīi* цѣмпер, *isīl'ēiīi* капѹт, чарѣпе (Бот); јѣдно *īrēdi* на прѣду, тѡ оснѡва (На); кад је такѣ ѡрѡда, *uvēdi* га (Нет); они *īovēdi* овогѣ л'ѣпшега (Пож); онѡ *īl'ēiīi* чѣрѣпѣ; *īomūzi* стѡку (Со); пѣ *uvēdi* ѡпѣ кѡње (Грн); *īomūzi* (Шав); пѣ *oīl'ēiīi* пѣшкѣ (Ју); *īojēdi* онѡ сѹхо (Гр); *īomūzi* (Жи).

Глаголи I врсте са основом на велар имају такође наставак *-и*, с тим да они са основом на *-к*, *-г*, *-х* имају облике са аналошки успостављеним резултатима палатализације:

ѡна *īovūci* за тѣ чарѣпе, јѣ *īovūci* за тѣ чарѣпе (Го); пѣ га посѣн *īūci* (Жи); сѣмо *vūci* онѹ вѹну (Бот); пѣ *īēci* (Леч); ѡндѣ за чѣс се *svūci* (Лу); и пѡсл'ѣ онѡ *isēci* (Ос); њн *zavūci* рѹку у рукавицу (Ос); *obūci* се невѣста; нѣкат *vūci* се за прѣс, *īovūci*, пѣ се *vūci* кѡ је јѣчѣ, ѡмладина (С. Ћуп); *osēci* онѡ на помѣло (Бр); *osēci* рѣкљѣсто дрѡво; *isīdēci* онѣ варовник кѣмен (Гл); *obūhi*; *īdēhi*; овѡм *sēci* жѣто; *sēhi* прѹће по шѹмама (Де); нѡгу јој до кѹка *osēci* (Гр).

Глаголи типа *rēh̄*, *īdmoḥ̄*, *lēh̄* имају облике инфинитива по I (ређе) и по III врсти:

ѣј бѡже *īomḍzi* (Пож); наѡштрѣш кѡсу и, што рѣкнѹ, стѣрѣ ил'и млѣдѣ, бѡже *īomḍzi* (Цв); ѹ бѡже *īomḍzi*, тѡ тол'ѣкѡ сте дѡшл'и (Шав); ѡ бѡже гѡсподе, *īomḍzi* (Ост); сѣмо тѣ рѣци овѡј Влади (Коз); Тѡмо, *rēci* штѣ (Не); ѣди л'ѣжи са женѡм (Пл); л'ѣжи дѡл'е (Ке);

ја л'егни, а свѣкар отвѣри врата (Гр); л'егни у тѣплу сѣбу кад л'егнеш да спа-
ваш (Кн); *ѿомѣгни* ако ѿмаш кога те ти се неко загна, *ѿомѣгни*, е то ти је вѣра (Кн);
ѿомѣгни нарот, *ѿомѣгни* свѣј нарот (Ју); она му *се рѣкни* (Де); тѣ *рекни* рѣкла ми је;
рѣкни рѣкла ми је Љѣља; слѣбодно *рѣкни* (Ле); *рѣкни* јѣш је ѱ памѣт ал' нѣје за нѣкут
(Ос); *рѣкни* им; *рѣкни* тѣ Вѣду; *рѣкни* тѣ Вѣду и мами; *рѣкни* ка Рѣзо љѣлашку кѣпи
и хѣпа се (Трн); ѣде на клѣпу л'егни (Ју); на срѣт пѣта л'егни нѣко те пробѣдит нѣје
(Не); она *ѿол'егни*, кад је слаба нѣва (Трн).

Глаголи типа *дѣћ*, *мѣћ*, *ѿас*, *сѣѣћ*, *ѿѣбећ*, *ѿѣћ* и сл. имају императив само по III врсти:

дѣгни се (Гр); *дѣгни* (Бо); *ѿвѣ се дѣгни* (Из); *дѣгни се* рано (Со); грдна, *ѿдѣгни*
кауч (Ка); *дѣгни се* пѣ окѣпа дѣцу (Де); изјѣтра ка[д] *се дѣгни* (Гл); жѣна *се* грдна
дѣгни (Ју); *мѣкни* тѣ ѿвѣ цѣбанлук (Гл); *мѣкни* тѣ тѣ шамѣју; *мѣкни се* тѣ од мѣне
(Ле); ѣни му *измѣкни*, ѣн бѣп (Коз); *ѿдѣни* маѣо кѣшѣ (Кн); ѣно му *ѿдѣни* (Со); *исѣдѣни*
ѣ поѣе (Жи); *ѿѣдѣни* у кѣћу (Ју); *наѣдѣни* на кѣћу (Ђер); што *сѣѣгни* на пѣјац, нѣма пѣт
мѣнѣта, *сѣѣгни* муштерѣе (В. Лок); свѣ *сѣѣгни* и нѣје ни мѣчно (Со); ѣнѣ *ѿрѣсѣѣгни*
(Ков); *ѿѣѣгни* дѣл'е (Шт); *ѿѣѣгни* у родбѣну (Бр); ѣна *ѿѣѣгни* (Бот); кат *ѿѣѣгни* (С.
Ћуп); ѣн му *ѿѣкни* (Боб); *ѿѣкни* гѣре и поѣѣби прѣк (С. Ћуп).

Глагол *изѣћ* у императиву има облике *изѣћи* и *изѣѣи*:

изѣћи таѣо (Вру); она *изѣћи* (Де); ѣна *изѣћи* нѣје; на јѣдна врата *изѣћи* (Дол);
она *изѣѣи* (Гр); *изѣѣи* гѣвѣда (Ка).

Глагол *ѣћ*:

ѣћи сѣд ѣде у хѣат (Нет); хѣјде *ѣћи* у сѣбу (Ме); ѿвѣ *ѿѣћи* пѣново (Нет); *ѿѣћи*
(Бот).

За глагол *ѿѣѣћ* забележене су форме:

и сѣт ја *ѿѣѣди* таѣо (Гуз); *ѿѣѣди* у Пазѣр (Це); *ѿѣѣди* до у Позѣр вѣди; *ѿѣѣ-*
ѣди у Морѣвац (Бо); *ѿѣѣди* гѣре посѣн навѣше (Го); *ѿѣѣди* по нѣћи (Из); ѣни *ѿѣѣди*
дѣл'е (Ђер); *ѿѣѣди* (Бот); ја *ѿѣѣди*; свѣкар јѣј *ѿѣѣди* (Бр); *ѿѣѣди* ѣ гости код рѣда, и
свѣ (С. Ћуп); пѣ *ѿѣѣдни* у шѣму (Гуз); *ѿѣѣдни* (Де); *ѿѣѣдни* да мѣѣемо у Ђерекѣре
с кѣњима (Бо)⁴².

II.2.5.5. Глаголи III, V, VII и VIII врсте такође имају наставак *-и*:

ѣнда *се ѿѣѣни* на кошѣвину; ѣно *се окрѣни* око ногѣ (Кн); *ѿѣкѣни се* пѣс (Бо);
ѿѣѣни, *ѿѣѣни*. Пѣѣни ѿнаѣо!; пѣ *се ѿѣѣгни* ѿнѣ; *скрѣјни се* дѣѣе јѣдну гѣдину дѣна
(Вру); *ѿѣѣ'ѣни* (Го); двѣес пѣстѣ хѣм *ѿѣѣни* ѿспѣт; тѣ *ѿрѣсни* ѿна чѣпор понѣћи (Гу);
сѣѣгни по едеан кѣнац ѿдѣѣ; пѣ ѣпѣт такѣ *врѣни*; ѿнѣ *ѿрѣѣѣгни* (Де); *зрѣни* да се
сѣшѣ; *скѣни* кајмак (Жи); *ѿрѣврѣни се* (Ке); *јѣвни* ми (Кон); *ѿѣѣни* (Баг); *ѿѣкѣни*, штѣ
ѣе ми; *ѿѣкѣни* (Бал); *окрѣни* хи стрѣнѣм (Боб); *врѣни*, дѣѣете, пѣре; ја *срѣкни* ѿнѣ (Ка);
ѣне *се* свѣ *зѣвни* на брѣдо (Коз); пѣ *се сѣгни*; да му помѣнѣш двѣ-трѣ пѣт (Леч); ѿнѣ
крѣѣне *зѣѣни*; *ѿѣѣ'ѣни* кака сам; она му *измѣкни* ѿнѣ стол'ѣцу ѣн *се ѿрѣврѣни*; *ѣг-*

⁴² Детаљније о односу основа у императиву види одеѣак о глаголима I врсте (в. т. II.1.1.).

рњи га чѣргѡм; докл'е се сѧмни (Лу); хѧј обрњи (Нет); зѡвни порѡдицу; кат се врњи од рѡда; ѡпѣт колаче врњи у дѡм; *ирѡиѧни* чўњак; *иреврњи* (С. Туп); *извйѧни*; *мѧхни* према трѧви (Цв); имѧш јѡш, *извйѧни* што те пйтѧм, децѣ? (Гр); ѡдакл'ѣн си, *извйѧни*? (Туз); *зўрни* у шпѡрет (Шар); *јѧвни* ми се пѧ ћемо се чўт (Жу); *ирѡиѧни* чўњак кроз онѡ (С. Туп);

наййѧши на папйр шта трѣбѧ (За); *узѡйѧши* свѣ овакѡ у крук; *збрйѧши* (Кн); *оийѧши* оногѧ рўја (Бр); гѡре *свѣѧши* жйцѡм (Вру); *увѣѧши*; *йокѧши* онў зел'ѣнў (Го); *закѧши* тѣ бѧбине; *обрйѧши* онў зѣмљу (Де); шта ти је, *кѧжйѧ* ми (Ћер); јѣчам *наслѧжи* на л'ѣдйѧну (Ер); белѡјка прѡвѧ *стйѧши*; онѡ *стйѧши* онѧ дрўгѧ (Жи); јѧко, *ййѧши* (Ке); *завѣѧши* (Баг); рѧно хи *дйѧши*; пѧ је *свѣѧши* на врх; *свѣѧши* црвѣниѣм концѡм (Боб); *йовѣѧши* јѡј брѧћу и ѡца; овйјѧ *йовѣѧши* у сѡбу; ѡни га *свѣѧши* лѧнчевйѧма (Ју); *свѣѧши* овѧмо пртњачу (Ка); *ййѧши* ѡколо (Коз); *вѣѧши* онѡ руковѣѧѧе; мй дѣца *йол'йѣѧши*; тѧмо о онў слѧму *обрйѧши* нѡге; онѡ повѣсмо *свѣѧши* му за л'ѣѧа; овѧ му *наййѧши* йзјаву; *заййѧши* и нѣко ће ти кѧзат (Нет); *мйчи* тѡг ѧвола (Ос); *йодвѣѧши* се; *йовѣѧши* у снѡпове; *мйчи* стѡку (Трн); *слѧжи* (Ли); *йосрчи*, *брчи*; турѧ и *брчи* (Рач); мй дѣца *йол'йѣѧши* (Гл); *иресйѣѧши* (Вру).

Неки глаголи V врсте у инфинитиву имају основе по VI врсти:

цйѡ дѧн у котѧру онѣ ѡвце *йолѧгѧ* (Нет); свѣ *наслѧгѧ* у тѡ (Вру); *йослѧгѧ* у лўбйѧцу (До); *слѧгѧј* тў (Дол); свѣ *наслѧгѧ* (Вру); овѣшѧј мѣсо и *налѧгѧј* (На); дѡл'е посл'ѣ *налѧгѧ* у тў рўпу (Боб); онѣ ѡвце *йолѧгѧ* (Лу); онѧ квѧсац *зобркѧ* (Бр); *йол'йѣѧгѧ* дѣца (Гл); *иресйѣѧгѧј* (Дол)⁴³;

намѣсйѧши вође; *намѣсйѧши* се тй ће вѡл'йш; *зўби* се (Гр); *найѡвѧри* по тѡвар кукурўза; *укрѣсйѧши* нѡге (За); ѡндѧр *закйѧши* штрўгљу цвйѣѣем; мрѧвѧ и *ййѧри* у тў вѡду и *ййѧри* ў тѡр; *стйѧви* је кот свѣкрвѣ; *обѧли* пѧ *расйѧри* по тѡм гўвну пѧ *уфѧйѧши* кѡње; пѧ *усйѧви*; *рѧди* шта дѣш (Кн); пѧ тѡ се слѡми (Туз); *јѧви* се овйѣм нѧшйѧм Јѣл'йѧима; ѡни се двойѧца *йридрўѧши*; *бйѣл'и* плѧтно; *одрйѣѧши* рўчке; *замйѧси* се тй (Цр); *очйѧсйѧши* га мѧло рѧди сликѧња; *ййѧри* у тепсйѧу; *йоклѡйѧши*; пѧ тѡ *уѧјѧши* (Шар); *йромйѧвени* прѣзиме; *јѧ зафѧйѧши*; онѡ *йѡйѧри*; ѧј сйне, *рѧди* ѡнде, ѧј *рѧди* ѡнде (Шт); *звѡни* на звѡнце; *смѧњи*; *найѡвѧри*; *обѧљи* онйѧм кѡњѡм снйѣк; па *расйѧвѧри* па јѡпѣт *йѡвѧри*; тракторима *закѧћи* и *найѣрѣѧши*; *найѧри* онѧ ѧѧѧк; ѡде се *йѡгѡди* са овйѣм стѧриѧем ѡде Шкрйѣљѡм (Бо); *йрўѧши* нѣшто; ѡн некѡј жѣни *йѡйѧлѧйѧши*; пѧ *намѣшйѧши* кѧ хамајл'йѧице онѡ (Бр); *ойрѡсйѧши* што рѣко; *йокўйѧши*; пѧ *йокўйѧши* онѡ дѡле пѧ *уфѧйѧши* онѧ кѧмѣн; *зайѧли*; *йѡрѧни* изјўтра, *усйѧри* сйр; тўбошѧк *ййѧри* у таѧйр; „ѡј дѡле дѡдоле, *йўшйѧши* кйшу пѡдоле“; *сйўшйѧши* онѡ што нѡсйш (Вру); *зал'йѣѧши*; пѡсл'ѣн *зал'йѣѧши* овакѡ онѧ папйр; пѧ се *осўшйѧши*; *стйѧви* у онў трл'ицу; *кўйѧши* ко[д] Шўѧа у воденйѧцу; *кўйѧши* пѣт кйлѧ брѧшна; *оийѧдри* ложйѧѡну; *йѡдлѡѧши* је; онѣ мѧл'ѣ *остйѧви*; ў јесѣн *осўшйѧши* га и за зйму (Гл); *вѡди* не, дѣда, да вйдйѧмо пѣйѧну, *вѡди*; ѡно се нѣшто *разѡл'и*; *врѧйѧши* се код брѧћѣ; *замйѧсл'и* се тй; гѡре *нѡси*, тѧмо *нѡси*; *йрѡлѧзи*; тй *рѧди* шта ћеш рѧдит (Го); *йрѧви* л'йѧснйѧк; *слѡѧши* око сул'ендѧра; *удѧри* хйѧм вўкови (Ту); *йлѧсйѧши*; ѣ посл'ѣ *йромйѧвени* ѡбел'еѧе; нѣко *умйѣѧши* пйту, нѣко *умйѣѧши*

⁴³ Када прелазе у VI врсту, ови глаголи немају наставак -и већ -ј, као и одговарајући глаголи ове врсте. Позиција наставак нестабилна је исто као и код глагола VI врсте.

дӯдове; и ми овѣмо њстѣ такѣ *сирѣми*; пѣ се *уфѣиши*; пѣ га *расишӯри*; *ипредвосишӯриши*; бѣхѣр она *слѣми*; *шӯри* дѣци мѣтлу и конѣпац под нѣге; *расиѣѣни*; *шӯри* унутра шта трѣбѣ; на струју *укљѣши* онѣ; *иовлѣчи* га; *нашӯни* онѣ; *рашишӯсти* мѣло трѣву; *шӯри* по зѣмљи онѣ жито, пѣ *уфѣиши* по двѣ коњѣ по трѣе (Де); он се *ипрећѣиши* и *ипрѣми* је; двошӯци трошӯци *рѣни*; овѣ *навѣл'и*, *извѣл'и* врата; ти ми *јѣви* (Бер); онијѣ кѣпрѣивѣ *надрѣби*; *сѣари*; *зарѣди*; *углѣди*; *рѣди*; *мѣчи се*, *кѣси*, *илѣсти*, компѣр, врт, овѣмо, онамо; *ипроцишӯеди* онѣ врѣнку и *шӯри* мѣју, *усѣри*; *сѣари* онѣ врѣнку, пѣ-е *осиѣви* док се уфѣти дѣбар кѣмак; посл'ѣн *шӯри* још помѣло онѣ неварѣнѣ кат помѣзѣш пѣ *усѣри* (Жи); кѣншиѣе *навѣл'и* и *ипревѣри* је испрѣшену; *заврѣши* прѣво шкѣлу (Жу); *сиѣви* у јѣдно бѣре кѣпус (Ков); *осиѣви* конѣпљу; *зѣрл'и* га; *иокѣши* кашѣком онѣ мѣтанѣцу, *нашӯри* мѣтанѣцу, *расиѣиши*; *сиѣви* сѣк; *дофѣиши* онѣ брѣшно студѣно (Ле); *корѣсти*; *ипромѣени* мѣсто, *склѣни се* (Баг); *шӯри* одѣвѣ вѣду за сѣпу; *нѣси*, пѣ шта ти гѣј дрѣго; *шӯри* двѣ сѣтѣнијѣ; овѣ ти *бѣци* да покрѣшӯемо тѣ (Бал); *иокѣсел'и* у бѣру, пѣ је *извѣди* пѣ је *сѣши*; свѣ се дѣца *иорѣди*; *зѣѣл'и* лѣмбу, свѣ се *иокѣши*, *сиѣви* је тѣ; *иокѣши се* ѣвѣчѣр, посѣдак; *бил'ѣжи* трѣве; *шӯри* ѣ воду; *нашӯри* дѣл'е рѣпу; *заврѣши*; *сиѣви* га у вѣду; онѣ се растѣпѣ крѣч и *крѣчи*; *крѣчи* (Боб); *шӯри* мало темѣља камѣња; онѣ *ол'иѣиши* и *усѣл'и се*; *осиѣви* тѣ мало кѣшице; *виѣди* девѣјку; *иошӯрѣфи се* да жѣви л'ѣпѣ, а *иошӯрѣфи се* пѣсѣн пѣ ѣпѣт код родѣтѣлѣѣ; ѣни *сирѣми* нѣјболѣѣга кѣња; ѣни се *иокѣши* (Бот); дѣнас га *иокѣси* (Брѣ); он сѣт *наговѣри* цандѣре; *кѣши* тѣпѣсијѣ, пѣ *кѣши* кашѣкѣ пѣ *кѣши* сѣдовѣ пѣ за свѣдбу; *иокѣши се* ѣ трошӯца (Ју); он ѣш *шѣиши* а нѣс дѣцу *шӯди*; тѣмо *слѣми* нѣгу; *нашӯвѣри* на обремѣчу; *нашӯри* га овѣкѣ на л'ѣѣа; *удрѣби* у јѣдно чѣнче овѣкѣ; *осѣши* тѣ л'ѣп дѣбро, осѣши; *шӯри* шѣѣер на четѣри онѣ *излѣми*; тѣмо га *нарѣни*; сѣм *вѣди*; *одвѣи*; *кѣши* како знѣш; *најѣви се* (Ка); *сишӯсти* онѣ бѣдѣѣке; ѣни му *шӯри* стол'ѣцу; *нашӯри*; пѣ се *иосвѣди*; *удѣри* га по глѣви *иомѣсл'и* још мѣло (Коз); *иокѣши се* пѣ прѣлѣ би имѣл'и, мѣ девѣјке се *иокѣши* (Лѣч); *иолѣжи* им; *иокѣши се* нѣрот; *донѣси* жѣта и ѣни посл'ѣ на кѣња *нашӯвѣри*; *издрѣби* овѣѣма и крѣвѣм *иосѣл'и*; ѣвѣчѣ *кѣши* кѣшѣ, *кѣши* штѣлу, *кѣши* пчѣл'е, свѣ што ѣмѣш *кѣши*; слѣмѣ *нашӯни*; она гѣш озгѣр *ипрѣл'и*; *сиѣви* му у тѣрбу и слѣниѣ, мѣса; пѣ сѣмо у она *виѣри* *рѣиши*; у ѣдѣше се згѣчи; *иокѣши се* гостѣшӯ; *иокѣши се* гостѣшӯ по пѣна сѣба; *крѣсти*; *ипрѣчи* за онѣ; *ипрѣчи* она кѣѣер; она се чѣвѣк *разбѣди* изѣшӯтра (Лу); онѣ самѣре *сиѣви* на кѣња пѣ *нашӯвѣри* двѣ цѣка; *зал'ѣди* рѣѣка; *сиѣви* некѣ обѣјак у опѣнак; *нѣси* тѣмо те је *кѣсел'и*; *кѣсѣли*; пѣсл'ѣ *извѣди*; *сиѣви* да се сѣшѣ; посл'ѣ *извѣди* (Не); *иоздрѣви* Влѣду (Ос); пѣ се *виѣди* са девѣјкѣм; пѣ је *исѣрѣси*; *врѣиши се* (Пож); дѣвѣјкѣ, *ошӯрѣсти*; *иомѣзѣиши* и такѣ тѣ; *нашӯри* некѣ дрѣво (Рѣј); сѣл' л'ѣѣк ми *шӯри* (Се); *наслѣжи* оногѣ вѣша, *наслѣжи*, *наслѣжи*; пѣ *шӯри*, пѣ пѣсл'ѣ некѣ стѣру тѣпѣшӯ пѣ *нашӯвѣри*; свѣшта *кѣши*; те му се *слѣми* (Со); свѣтовѣ *исѣрѣси* те; рѣт *иомѣри* ти се; *кѣши* ти дѣбрѣ хѣшѣне, дѣмиѣе; *умѣсѣи* колѣче ѣдовѣт; ѣнѣси га те га *осиѣви*; ти овѣкѣ *навѣл'и*, *ошӯвѣри се* нѣти (С. Пуп); *кѣши* јѣдну лѣшѣшѣку и *бѣѣл'и* вишѣ тѣ трѣку; ѣпѣт понѣшто *иомѣни*; *сиѣви* ми тѣ дрѣгѣ цѣк на л'ѣѣа; *зѣмиѣси* л'ѣп (Трн); *сиѣви* им кѣфу; *вѣди* онѣ пѣ *сѣши* и *шӯрл'и*; *иокѣсел'и*; *сиѣви* крѣс; *сиѣви* по јѣдну копрѣву у тѣ флѣшу (Шѣв); и јѣ ѣѣрку *намѣри*, *кѣси* до у тѣшӯ; и рѣкијѣну ѣблогѣ *сиѣви* на стомѣк (Кн); пѣ *осѣл'и* (Туз); *удѣви* ис тѣг дрѣгѣ пѣл'ѣмена (Бо); нѣшто *заврѣши* (Ков);

по средњини *сїѡвї* ова мѡл'и шѡдер, (Боб); *зѡшвѡри* говѡда (Ка); *замїси* тї по снї'егу гѡзит дѡл'е (Лу); *сїуши*, пѡ *сїушї се* онѡмо (Не);

бѡжи, тѡ је мѡјмун, шѡјтан, *бѡжи* да не гл'ѡдѡм (Др); нѡјгорѡ су ти рїте, *бѡжи* (Го); пѡ *бѡжи*; *јѡ бѡжи* нѡпоље (Ју); *бѡжи*, мѡре (Нет); *бѡжи* брѡ, кѡка плѡћа (Ос); *шїрчи* на свѡдбу ѡпет (Со); *шїрчи* нѡпоље (Ле).

Глагол *сїѡјаїѡ* / *сїѡјїѡ* у инфинитиву има облике *сїѡј* и *сїѡјї*: тѡсїѡјїѡ воду (Ша); *сїѡјї* тѡмо цїѡ дѡн (Ли). Глагол *(-)їѡјїѡ* има облике *(-)їѡј* / *(-)їѡјї*. Глагол *ѡѡѡјїѡ* има и варијанту *ѡѡѡј*: једна грїпа *сеѡѡѡј* ѡвѡмо (Туз).

П.2.5.6. Један део глагола II врсте има наставак *-и* у императиву:

ѡїѡри (Кн); *шїкї* (Цр); *ђе* нѡђеш кѡпрївѡ *бѡри*, *бѡри* (Бо); *їѡѡри* онї њїву; нѡ му је *їѡѡри* ми кѡншї'е (Д. Дуб); *закѡшлї се* (Коч); пѡ *чѡши*; кѡ[д] *се* ѡвѡкѡ *чѡши*; и лї'епо *чѡши* (Вру); *ѡїѡри* ту јѡрину (Уг); *їѡри* у лїбїцу (Це); дѡђи те га *ѡїѡри* (Бал); *ѡїѡри* рїке (Кл); *ѡїѡри* тѡ шѡље (Ка); *зѡви* на рїчѡк (Дол); *зѡви* је (Че); ѡво *їробѡри* (Из); *бѡри* онї белѡјку; *їѡбѡри* онї белѡјку (Не); онї конѡплї *їѡбѡри* (Ер); *ѡѡѡри* (Др); *изѡїки* тѡ вел'ико (Д. Дуб); посл'ѡ *шїкї*(Дол); *изѡїки* ћил'їме; *шїкї* прїе, *шїкї* ћѡрге (Трн); хѡј тї *зѡсїи* (Ке); *зѡсїи* свї (Ру); *зѡсїишїе* тїнѡ (Че); *їроїшїи* ѡгуд (Не); *ѡїѡмїи* (Кл); *не ѡїѡмїи* и (Уг); *ѡбрїи* онѡ прѡде (Вру); *ѡбрїи* ме кол'ко гѡј хѡј (Жи); пѡсл'ѡн *бѡри* онї белѡјку; мї *їѡбѡри* онї белѡјку; онѡ те *їѡри*; *ѡїѡри* (Не); *бѡри* онї прївї рїку (Шав); *ђе* ѡни *їѡсїи* (Гу); *ујѡши*, с ѡпрошїћѡм, на клїусе (Де); *зѡкѡлї* ми га да га појѡдем (Ке); *врїи се* нѡзѡт (Рај).

П.2.5.7. Глаголи II врсте са презентом на *-је-мо* инфинитив граде додавањем наставка *-ј*, који најчешће испада:

ѡбрї брїтвѡм (Уг); тѡ *їѡсї* (Жи); *їѡсї* лїди за пїту (Кн); онѡ што би *їѡсї* (Д. Дуб); *їѡсї* лїди; *їѡсї* онѡ конѡплѡнѡ сѡме (Дол); *сї*, *сї*, *сї* онѡ у кїћу пѡ *сї*, пѡ *грї* рїке, *грї* (Ле); *їди* по махѡл'и пѡ *се смї* (Ју); *їѡсї* конѡплї пѡ она порѡсти (Не).

П.2.5.8. Од глагола *грѡјаїѡ* императив је: *грѡј*: *грѡј се* с тїм (Бољ); сѡчи и *грѡј се* с тїм (Бољ); а од *грїјаїѡ* је *грї(ј)*: *грї* нѡге (Шт); сїнце *угрї* (Вр); Исто је и код *смѡјаїѡ* / *смїјаїѡ*: *насмѡј се* (По); *смї се* (Др); пѡ *се смї* (Лу).

П.2.5.9. Глаголи типа *бѡјаїѡ*, *усїѡјаїѡ* могу имати облике: *избѡји* му (Из); *усїѡји* свѡкѡ јїтро (По); *усїѡји* ујїтро (Жи); односно: *избѡј* му понѡшто (Жи); хѡјт тї *усїѡј* (Ке).

П.2.5.10. Наставак *-ј* код глагола IV врсте најчешће испада у позицији иза *и*:

дрїгїм камѡњѡм *бї*; *зѡвї* у њѡдра (Гр); *їѡїи* шѡћер и вѡду, кѡфу, ракїју (Кн); *сакрї* онѡ прстѡн (Туз); *їѡїи* пѡ је слѡми (Че); он бѡ, *убї* ѡца, *убї* мѡјку (Бр); *їѡвї* га у једну кол'їевку; *зѡвї* га дѡбро; *їѡїи* прѡшѡк ўвечѡ, *їѡїи* изїтра (Го); *увї*, *увї*; тѡрѡ онѡ те га кѡњи *убї* (Де); *убї* једнѡга (Ђер); *їѡкрї* хи по једнѡм прїѡм; *л'ї* хим стрѡву (Боб); *крї се* по шїмѡ; *наїи се* водѡ свѡкї дѡн (Ју); *їѡкрї* марѡмиѡм (Ка);

сакри гдоре на таван (Лу); он мало *йойи* (Нет); нешто *йойи* (Рај); *саши* бѣл'е сукње (Дол); ндси те га *ши* (Кл); *л'и* хим страву (Боб); *сави* у пепео (Бо); *йови* га у једну кол'й'евку; *зави* га добро (Го); *йриви*; па *увѣ*, *увѣ* (Де); *увѣ* га (Д. Дуб); онџ сѣме *овѣ*; *йреви* на ону рохџку; *навѣ*; *савѣ* га (До); *йовѣ* га (Кон); *разбѣ* л'џде; *разбѣ* вѣну (Д. Дуб); *завѣ* кџле у зѣмљу; *навѣ* гдоре једну грѣду (Гл); *убѣ* га (Вру); *убѣ* јој џца на мѣсто; џни *убѣ*, нѣкџга *убѣ* (Бо); *йойѣ* јѣдамѣ (Вр); *йойѣ* изјџтра (Ков); *ши* кошџље па и гѣе и кошџље; *савѣ се* тѣ чѣла на кобѣл'и (Цр); па *ви* (Жи); *савѣ се*, да тѣрим чѣј да попѣ'ѣш (Бал); *завѣ* онџ л'ѣба и сѣра (Не); *йокри* чѣргџм озгџ; тѣри вѣрѣво па га *завѣ* у огњѣште; *навѣ* на вратѣло (С. Ћуп); *сакри* у ону штрѣгљу; *йойи*, штѣ нѣѣш? (Шав).

Глагол *џбуѣ* обичан је у оба лика: па сѣл' *обѣ*; посл'ѣ дѣца *обѣ* (Ле); *обѣ* чѣзме (Дол); *обѣ* онѣ чарѣпе дебѣл'ѣ (Не). Али увек је *чѣ*: *чѣ* ти њѣга (Ле); он то *чѣ* (По); *ћѣ* (Бот).

II.2.5.11. Остали глаголи ове врсте чувају финално -j:

закѣ тѣмо (Вр); вѣлѣ *вѣрѣ* (Жи); *вѣрѣ се* тѣ (Пру); *вѣрѣ* тѣ у сѣбе (Кн); *йуѣ* дал'ѣко (Вр); *оснѣ* (Вру); тѣмо *обрѣ* трѣке (Де); саш њѣм *доѣ се*, *доѣ* (Пл); нѣшта *не заѣ* (Ша); *завезѣ* тѣмо (Ба); *йойѣ* кџсу и на л'ивѣду (Кн); па онџ *йѣ* (Шт); ал'и *закѣ* му пѣшка (Ћер); *искуѣ* девојкѣма нѣву рѣбу; *йробукѣ* дѣцу (Боб); *окуѣ* онѣ л'ѣтве, л'ѣтве *окуѣ* (Бот); *йосѣ* га (Ју); тѣ *вѣрѣ* тѣ; *вѣрѣ* тѣ којѣ су тѣ кукурѣзи бѣл'и; *вѣрѣ* тѣ да су ми помѣгал'и (Лу); *вѣрѣ* кџ да ми је, кџ мѣ'ѣ дѣ'ѣте скѣро да је; *вѣрѣ* тѣ у сѣбе и у бѣга (Кн); вѣлѣ *вѣрѣ* и да је йшла (Жи); *сѣбил'ѣ се* добро (Ков); нѣшта ти, *вѣрѣ*, око тѣгѣ нѣ знѣм (Рај); свѣшта *куѣ* шта мѣре да се кѣпи (Со); *сѣ* бѣба и мѣму (Трн); свѣ тѣ *йромеѣ*; па тѣ *оснѣ* (С. Ћуп); *куѣ* јѣ мѣсо, *куѣ* па посѣн кѣпѣм џфцу неѣ; *замѣ* тѣмо са Мѣљом; йди *замѣ* л'ѣп (Трн).

II.2.5.12. Глаголи IV врсте типа *гѣ* инфинитив граде додавањем -и: *гѣ* тѣ дѣцу (По); па тѣ *угѣ* (Шар).

II.2.5.13. Глаголи VI врсте типа *йѣ* / *йѣ* императив граде додавањем наставка -j, којѣ се губи у највѣћем броју случајѣва:

ћѣ (Бѣл); па *вѣлѣ* у бѣто; *йѣ*, штѣ јџш да ти причѣм; *замѣ* и; *одмѣ* (Гр); *догѣ* (За); *угѣ* бѣце; *окуѣ* је; *ћѣ*, *ћѣ*; *вѣчѣ*, па на рѣдник; *гѣ*, свѣки дѣн кѣша (Кн); па *скѣ* компѣра (Туз); *искѣ* мало да се напѣни, *искѣ* на пример тѣ, ил'и *искѣ* ил'и ѣ су онѣ кѣловрѣти (Це); конѣпљу *оѣ* (Цр); *йѣ* је знѣ л' онџ профѣсора (Че); па *йродѣ*; *избѣ* којѣ хѣј (Шар); *бѣ* гдоре кѣмен; *дѣ* по едан сѣк; *дѣ* им бар по едан сѣк; тѣмо *йочѣ* дѣца па трѣчи; *дѣ*, синѣвац (Вру); овакѣ *йроѣ*; *узѣ* кол'ко хѣј; онѣ вѣл'кѣ *йродѣ* јесѣн а тѣлѣт *йродѣ*, сѣр *йродѣ*; *йогѣ* се на огл'ѣдѣло (Гл); *узѣ* ми ћѣрку у Гѣдово да обѣлѣ вѣжњу (Го); *бѣ* на сѣ'ѣно; *разговѣ* и *разговѣ*; *йогѣ се* тѣ у двѣ сѣфре; па те *доѣ*, па те *нашѣ*; па *йгѣ*; *йѣ*, *йѣ*, *йѣ* (Де); *мѣ* с брѣшном; *йочѣ* бѣлѣјку (Жи); *хѣ*; тѣ сѣт *рачѣ* (Жи); нешто му *се разѣ* (Ке); *гѣ* чѣвѣка коѣ ѣ брѣжит тѣбе; *чѣ* му џбрас (Жу); *наѣ* дрѣва, *наѣ*, *наѣ*; *йосѣлѣ* у онџ

буре (Ков); ти *слуша* мене шта ћу ти ја рѣј (Ле); *ишша*, мбра да неко биде онде; *ишша* хе Јаблан; све *рѣха*; нїздѡви, онѡ *баца* (Баг); *поглѣда* како бубњи ова пѹсти шпѡрет; ѣво ти *ирода* (Бал); *кѹи* хи напоље; *иочуи* је пѡ је све га рукама *иребѹра*; *рабѡи* на лѡмбу; пѡсл'ѣн хи *иочуи* и и *кѹи* дѣйте; пѡ *сазѹда* камења ѡколо свѹт; дѡл'е пѡсл'ѣ *налѡга* у тѹ рѹпу (Боб); *нахака* блѡто између камења; онѡ *издрнда* онѹ вѹну; он хим *исѹриха* (Бот); *слуша*, како кѡ, завѣси; пѡ нѡћу пѡ му тѡ *обанда* све (Из); ѣ, *ирочѣи* ти овѡ приѣтеље; отвѡри прозор и *ѹѹа*; *чѹва се* од нѡрѡда, кол'ко мѡш (Ју); однѣси пред кѹћу пѡ га *окуи*; а ти, бѡко, *кѹва* кѡву; *укѹа* ми твој брѡј (Ка); тѡ пѡ *се гаха*; свѣ ѡколо *иѣра* унѹтра; *иосѣда*, пѡ *разговѡра* (Коз); *иогл'ѣа* шта су нам урѡдѣл'и от пѹтѣва (Леч); пѡ *се* све *наѹри* кот тија Весел'иновѣха; *оѣѣра* кѡдавѣл'ѣ дѡл'е што зовѣмо до Бѡевичѣ (Ју); ѹзми да *оѹриѣча* мѡло; пѡ *оѹриѣча* онѡ, *оѹриѣча*; *искѡи* мочѣло; *иошурѡ* одѡзгѡ камења; ѹзми грѣбене пѡ *гребенѡ* (Не); *да* ми тѡ пиштѡл што ѣмѡш; *да* кѡпу; полѡко *сѣи*, *сѣи*; у опѡнке *сѣѡва* (Нет); *да* још јѣдамѡ да те пољѹбим (Ос); *да* ја да овѡ убѣѣм (Пож); *слуша*, сѡд ѡде сѣло пѡсѣбно нѣ знѡм (Ра); шта те ѣнтересуѣ, ти *ишша*; цѣо дѡн *кѡи*, *иѣра* магѣку; нѡђи пѡ *се лѡишша*, *иѣра* у некѹ рѹпу (Рај); *кѹха* компѣра; компѣра *скѹха*; *ѹрича*; пѡ *исѣѣра* (Со); пѡсл'ѣн *комиша*, *баца* у сѡлѡш шишѡрке (Трн); *скѹха* му чѡрбу (Цв); *наѹри* камења озгѡр; *да* ти тѣ чѡше пѡ хе Зѡрица сѣпат (Шав); *да* ми, снахо; ѡј ти *сѣѡва* мѣрно (Жи); *ишчѣѹрѡ* тѡ имѡна нѣкѡко (Де); *ишша* хе Тѣлѡва кѹћа (Ју).

Бележени су и примери са очуваним наставком:

ти све мене *ишшај*; *масѹрај се* ракијѡм; *ишшај* бѡга кад је (Кн); пѡ пѡсл'ѣнке је *ишчешѡај*; ѡни *ушшај* нѡше (Уг); ѣ *слушѡај*, блѡгѡш; *нагнај* ка Рѡждагињи; пѡ *гребенѡај* (Цр); сѡмо *слушѡај*; дѡл'е *искѡи*; овѣ *исѣѣрај* бѡјрак (Бо); *ѹрѡбај* ти сѣр (Го); жѣто *фѡшѡај* (Де); сѣр на кѡња, тѡмо те *ирѡдај* (Ер); *снимѡај* бѡбу; *гл'ѣдај* хе хѡј (Ле); *дај* шта дѡш (Брђ); *ѹрошѣишѡај* до на Рѣбарѣхе дѡл'е (Ју); *иошѣѣрај* од свѣкра пѡ до чѡвѣка, од нѡјстариѣг до нѡјмѡлађѣг (Леч); прѡвѡ *скѹѡај* ил'и кѹпус ил'и пасѹл ил'и чѡрбу (Ју); завѡди пѡ *вѡдај* (Пож); *дај* кокѡшку да испѣћѣм (Рај); и такѡ *се ѡдај* (С. Туп); ако ѡј, и *сл'ѡкај*; *иошѣѣрај* ти нѣшто (Цв); *слушѡај*, кѡл'ко сѣлѡ, тол'ѣкѡ и ѡдѣта (Че); *сѣи* ти тѣбе (Бал).

П.2.5.14. Глаголи *врѡнаи* и *гахаи* забележени су и са наставком *-и*: ѡни *гахи* пѡ погѡди (Гр); ѡни *гахи* (Ли); *врѡхи* ѡвце (По).

П.2.5.15. Глагол *знаи* увек је бележен са *-ј*: сѡмо *знај* да нѣћеш (По); *знај* да ѣмѡ (Бал); такѡ *знај* (Мел).

П.2.5.16. Уколико се у основи јави елеменат *-ѡ-*, односно *-ѡн-*, ови глаголи имају наставак *-и*:

ѡѡди му хѣр (Вр); *ѡѡди* ми мѡло (Гр); *ја* му је *ѡѡди* (Гл); сѡмо је *ѡѡди* (Гу); *ѡѡди* овомѣ (Гу); *ѡѡди* нѣшто мѡло (Бр); хе гѡд *ѹредѡди* књѣжицу (Бо); онѡ *ѡѡди* (Гр); те хим *ѡѡди* (Дол); те му *ѡѡди* (До); ако хѡј *ѡѡди* (Ме); сѣгѹрно *знади* (Кл); *знади* да је стѡ пѡстѡ пѣчен (На); ти *знади* тѡде ка[д] хеш дѡј за казѡнскѹ; ти *знади* (Вру); хе се јѡду *ѡзнади* (Гр); *ѡѡди* нѣшто мѡло (Бр); *ја* му је *ѡѡди* по шѣс мѣсѣцѡ (Гл); *ѡѡди* те

родитељи (С. Ћуп); *Ала̄х да̄ди аждаху* (Ер); *ӯзми да̄ди девојки* (Го); *ја хи да̄ди свѣкру* (Со); *па да̄дни тебе* (Шт); *ӣозна̄дни те̄лат* (Ка); *ђе се јаду ӣозна̄ди* (Гр); и *само зна̄ди* да *ӣма б̄дга* и *зна̄ди* да ти је *бок д̄о пам̄ет* (Ле).

II.2.5.17. Тако је и у примерима са јотованим лабијалом: *уз̄ӣм̄љи* (Коч); *рӯку уз̄ӣм̄љи* (Кон); *уз̄ӣм̄љи* в̄д̄у (Вру); *тӯне окӯӣљи* ма̄њ̄у ов̄у д̄џу; *окӯӣљи* те *тӯ* (Дол); *св̄е он̄о ӣпрос̄ӣљи* (По).

II.2.5.18. Глаголи типа *из̄нӣје̄ӣ*, *дон̄ӣје̄ӣ*, потом и *уз̄ѣ̄ӣ*, *м̄љ̄ѣ̄ӣ*, *ж̄њ̄ѣ̄ӣ* и сл. имају наставак *-и* у императиву:

из̄н̄ѣ̄си један л̄итар у *ӣме м̄де* (Вру); *из̄н̄ѣ̄си* хи *г̄оре* на *спр̄ат* (Боб); *дон̄ѣ̄си* т̄и *њ̄ози* *ракӣју* (Че); *о̄на дон̄ѣ̄си* т̄о *дӣѣ̄те* (Го); *сӣра дон̄ѣ̄си* (Со); *дон̄ѣ̄си* у *њ̄иву* у *л'ив̄аду* у *вр̄т*; *дон̄ѣ̄си* на *воденӣцу* (Шав); *да̄ра дон̄ѣ̄си*; *дон̄ѣ̄си* *кот к̄ућ̄е* (Де); *дон̄ѣ̄си* *бде* (Рај); *шт̄а к̄о ӣма дон̄ѣ̄си* (Жи); *дон̄ѣ̄си* *ми ма̄ло* *твдега* *рас̄ола* (Ков); *ӯзми* и *одн̄ѣ̄си* (Баг); *одн̄ѣ̄си* *штр̄угљу* *на воду*; *одн̄ѣ̄си* је *г̄оре* на *ста̄нове* (Кн); *одн̄ѣ̄си* *он̄у* *кон̄опљу* (Гл); *ӣон̄ѣ̄си* *ӣгл'е* *ова̄к̄о*; и *ӣон̄ѣ̄си* *ђет̄ѣту* (Ка); *ӣон̄ѣ̄си* у *Пе̄ћ* (Уг); *парад̄јса ӣон̄ѣ̄си* *п̄дв̄ише* *пошто* *во̄лиш*; *ова̄ ӣон̄ѣ̄си* (Бал); а *ја ӣон̄ѣ̄си* *л'ѣба*; *Ра̄нко ӣон̄ѣ̄си* *п̄вел'ӣки* *ко̄м̄ат* (Коз); *ун̄ѣ̄си* *бр̄зо* у *к̄ућу* (Шав); *о̄ни ӯзми* *да* *п̄сп̄у* (Гу); *ӯзми* *па̄ре*; *ӯзми* *овога̄* *сл̄атко̄га* (Шар); *ӯзми* (Го); *ӯзми* *ӣглу* и *к̄днац*, и *п̄сл'ѣн ӯзми* *те* *ова̄к̄о* (Баг); *ӯзми* *к̄оње* *те* *дов̄еди* (Кн); *ӯзми* *апар̄ат* *за ӯхо* (Бо); *ӯзми* *дин̄омит* *да* *зап̄алу*; (Боб); *ӯзми* *к̄олац* и *и* *уб̄ио* *га* *на* *ме̄сто* (Коз); *ӯзми* *је* *ко[д]* *тебе* и *код* *ма̄ме̄* *та̄мо*; (Бал); *ӯзми*, *дӣѣ̄те*, *со̄к*; *ӯзми* *једну* *фла̄шу* (Шав); *ӯзми* *лоп̄ату* *др̄вену* (Де); *ӯзми* *му* *т̄о* *орӯжје* (Нет); *одн̄ѣ̄си* у *воденӣцу*; *оден̄ѣ̄си* *па̄* *ум̄ѣ̄љи* *па̄* *посл'ѣ* *њ̄има* *један* *т̄овар* *ум̄ѣ̄љи* *па̄* *да̄ди*; *де̄војко*, *б̄дга* *ти* *одн̄ѣ̄си* *ов̄о* (Др); *цӣпцио* *дан̄ ж̄њи*; и *ж̄њи* (С. Ћуп) *па̄ ж̄њи*, *ж̄њи* (Со); *ж̄ито* *се* *ж̄њи* *па̄* *св̄е* *по* *ме̄сечини* (Цр); *кад ӣд̄ж̄њи* *он̄о* (Лу); *на̄ж̄ни*, *на̄ж̄ни*, *на̄ж̄ни* *онога̄* *шев̄ара* (Де); *на̄ж̄ни* *онога̄* *повр̄атича* (Лу); *он̄у* *п̄р̄њу ӣрд̄сӣри* *подно* *душ̄ека*; *испод* *онога̄* *душ̄ека ӣрд̄сӣри* (Де); *ӣрд̄сӣри* *душ̄еке*; *па̄ ӣрд̄сӣри* *с̄обе* (С. Ћуп); *ӣрд̄сӣри* *де̄ци* (Бот); *ӣрд̄сӣри* *душ̄еке* (За); *о̄но* *им ӯмри* *гр̄едом*; *ч̄овек* *јој ӯмри* (Го); и *тако̄* *се* *са̄ӣри* (Ке); *он̄о ӣрд̄сӣри* *по* *он̄ој* *сла̄ми* (Лу); *дов̄еди* *по̄па* (Лу); *ӣрд̄ври* *вод̄е*, *па̄* *п̄пела* (Со).

II.2.5.19. Губљење финалног *-ј* у облицима 2. л. мн. императива одлика је која је у већој или мањој мери присутна на највећем делу штокавске територије. У говорима зетско-сјеничког дијалекта у Црној Гори испадање императивног наставка код појединих глагола (најчешће иза *-и-*) бележено је у староцрногорским говорима (Пешикан 1965: 175), врачанском говору (Петровић 1973: 214), говору Васојевића (СТИЈОВИЋ 2007: 172), а тако је и у говору Колашина (Божовић 2002: 89). Слично стање је и у другим говорима – Пиве (Вуковић 1938/39: 70), Горобилџа (Николић 1970: 681), централне Шумадије (Реметић 1985: 325), трстеничком говору (Јовић 1968: 138), те призренском (Реметић 1996: 501) и горанском говору (Младеновић 2001: 426) – с тим да се обим појаве и типови глагола њоме обухваћени варирају

од говора до говора, а аутори је објашњавају узроцима различите природе. Тако, на пример, М. Стевановић наводи да је губљење финалног *-j* условљено разлозима фонетске природе (Стевановић 1933-34: 89), док М. Пешикан даје предност морфолошким факторима, истичући да је појава највероватније условљена одсуством *j* у презенту (детаљније у: Пешикан 1965: 175). Исто објашњење дају и Б. Милетић (Милетић 1940: 320) и М. Божовић (Божовић 2002: 89).

II.2.5.20. Поједини глаголи бележени су у краћим ликовима, без финалног *-и*:

иошѝур по један *кãмѝн* (Кл); *вѝчѝ жѝн се* (Др); *сѝд овãмо* (Туз); *сѝãн*, немò ме хѝтат (Шар); *мãк се* са сѝнкѝ (Шт); *иѝур* камѝња, тѝри грања, тѝри дрѝвãдѝ, тѝри свãшта (Вру); *наслѝн се*, прѝжи такò нòге; *иојѝд овò* (Го); *сѝãн*, пã мало каснѝѝ (Де); *обрѝн се* (Жи); *жѝн се* (Жи); Рãљò, бòга ти *мãк се*, играјѝ, свãтови (Пл); *сѝãн* да ти покажѝм сл'ѝку бãтову (Ос); *мãк се* тãмо брѝ (По); *мãк се* тãмо (Го).

Облик *мãк се* је високофреквентан, док се остале форме јављају спорадично.

Бележени су и презентски облици глагола *чѝи* који имају нијансу императивног значења типа: *чѝи* шта вѝчѝ (По); енѝ, *чѝи*, кãко тò? (Де); *чѝи*, кãко да не дòђѝ? (Ту).

Губљење финалног *-и* у императивним облицима, углавном код мањег броја глагола, и обично чешће у 2. л. јд. него у множини, бележено је на различитим тачкама штокавске територије. Тако се у староцрногорским говори-ма јављају облици: *мѝч*, *иѝи*, *бјѝж*, *дрѝж*, *осѝãв*, *мãк се*, *дѝк-се*, ређе *донѝс*, *нòс* (Пешикан 1965: 175), у Враки су фиксиране скраћене форме *дѝк се* и *иомãк се* (Петровић 1973: 214), у Васојевићима: *донѝсѝиѝе*, *нòсѝиѝе*, *закòљѝиѝе*, *бѝшѝиѝе*, *иѝиѝе* (СТИЈОВИЋ 2007: 61), а исту појаву познаје и говор Мрковића (Вујовић 1969: 259), црмнички (Милетић 1940: 449), те говор Ибарског Колашина (Божовић 2002: 89). У централној Шумадији вокал *-и* се понекад губи у 2. л. јд. и (знатно чешће) у 2. л. мн. (РЕМЕТИЋ 1985: 325), исто стање је и у Полимљу (НИКОЛИЋ 1991: 480), Пиви (ВУКОВИЋ: 1938/39: 70). Говори косовско-ресавског дијалекта такође се уклапају у описано стање, па се краће инфинитивне форме јављају у Левчу (СИМИЋ 1972: 164) и трстеничком говору (ЈОВИЋ 1968: 138). Мањи број примера забележен је и у призренском (РЕМЕТИЋ 1996: 502), горанском (МЛАДЕНОВИЋ 2001: 425) и говору алексиначког поморавља (БОГДАНОВИЋ 1987: 200).

Различита су објашњења ове појаве. Наша грађа, међутим, потврђује претпоставку о семантичком, односно екстралингвистичком изходишту описаног процеса. Наиме, како наводи М. Пешикан, испадање *-и* условљено

долѝзиѝ кад нѣ мош; *немѠ зайвѣраѝ* (Шав); *немѠ хавѣѝаѝ* по сѣлу и (Жн); *немѠ сѝрѣмаѝ* сѣд тѠ (Ке); *немѠ се удават* (Ков); *немѠј се ѝревѣриѝ* (Ков); *немѠј учѝнеѝ* злѠ (Мел);

немѠ слѣчѣјно ѝзмеђу *да закѣчѝи* (Тр); Андрија, *немѠ* кѣче *да фѣѝаѝ* (Бу); *немѠ* млѠго *да чѣкѝи* (Гр); *немѠ* *да укрѣдѣи* и *да слѣжѣи* (Кн); *ћути*, нѝђе *немѠ* *да рѣкнѣи* тѠ (Туз); *немѠ* *да га сѣдѝи* (Це); *немѠ* *да те-е срѣм* *да чѣвѣш* крѣве; *немѠ* *да се окрѣћѣи* (Че); *немѠ* *да ѝродѣи* (Шт); *немѠ* *такѠ да вѣчѣи* (Вру); *немѠ* *да ѝрѣчѣи* (Го); *немѠ* *да заузѝмѣи* тѣ јѣрт (Ер); *немѠ* тѣ девојку *да узѝмѣи* (Ке); *пѠсл'ѣ немѠ* *да чѣкѝи* *да бѣрѣи* (Жу); *немѠ* *да га окрѣћѣи* ни л'ѣвѠ ни дѣснѠ; *јѣ* ти, остѣљѣм амѣнет, *немѠ* *снѣху да роѝѝи*; пѣтком, утѠрнѝком, субѠтѠм *немѠ* *да ѝрѣи* (Ле); *немѠ* *да врћѣи* сѣт тепсију (Бал); *немѠј* *да се удубљѣѝи*, тѝ судѣја (Не); *немѠ* *да идѣи*, нѣ мош тѣмо (Нет); *немѠ* ни *да кѠсѝ*; *немѠ* *да си лѣѝи* (Трн); *немѠ* *да си ѝоврѣћѣна*; *немѠ* *да заборѣѝи* мѣму (Цв); *немѠ* *да се дѣжѣи* (Гу); *немѠ* *ко да ти чѣѣ* ту глѣпѣ рѣч (Го).

Императивни облик *немѠ(ј)* бележен је и без експлицираног глагола:

немѠ, срѣце, прѣзнѝком нѝшта (Гр); *немѠ*, сѝне, јер бѠк је дѠ свѣјѣ (Ле); *немѠ* свѣ нѠ овакѠ (Бал); *немѠ* ми ова тако ти бѠга (Из); *валѣ немѠ* помѣло нѠ по дѠста (Се); бѠга ти *немѠј*; (Со); *немѠ*, енѣ шта си умѣзѣла рукаве (Го).

П.2.5.23. Иако су у 2. л. јд. синтетичке форме императива сасвим обичне и фреквентне, уместо њих неретко се употребљава и конструкција *да* + презент са императивним значењем:

да ѝоѝѝѣи (Гр); бабо, вѣди свѣђѣ ми се ова девојка *да је ѝрѠсѝи* (Др); некѠга старѝѣга *да нѣћѣи* от мѣне; *ѣ да бѣднѣи* дѠбар ѣѣк мѣјци и *да бѣдѣи* дѠбра ѣвѠјка, и дѠбро *да се удаѝи*; млѣдѣ, *да се чѣвѣи*, остѣћѣш без ѣѣѣ (Кн); *да је осѝѣѝи* тѣмо ко[д] тѣбе (Че); *да ми дѣи* бѣсу да нѣће (Бо); *да ѝѣѝи* да се не залѣдѝ онѣ крѣч (Гл); тогѣ и тогѣ дѣтѣма *да изѣћѣи* (Де); *да ми дѣи*, ѣмѣм сѣдам кѣлѣ шећѣра покрѣће на тѣ тѣчкице; *да ми дѣи*, пѣ кат стѣгнѣ тѣчкице, *јѣ* ћу донѣѣт (Бер); *да осѝѣдѣи* код ѝѝ (Ке); *да дѠћѣи* код мѣне (Кон); сѣмо ис твѠѣ Ѡпштињѣ ѣпут пѣ *да идѣи* (Ле); *да ѝѝѝѣи* кад прѠћѣш Лукаре; *да ми ѣзмѣи* Тѣла (Ју); *да вѣдѝи* штѣ су рогѠзѣѣнскѝ компѝри; до дѣнас *да ѝоѝлѣсѝѝи*, свѣ *да ѝодѣнѣи* сѣѣено; *да однѣсѣи* кѣћи *да кѣѣи* дѣцу (Ка); пѣ снѣѠ, *да ѣзмѣи* у зѣвѣчѣју *да раздѠѝѝи* онијѣ пѣлѣдѝ; *да обнѣсѣи* око кѣћѣ; сѣт *да* и *зѠвнѣи*; *да вѣдѝи* кѣко смо га огѠѣл'и (Лу); *да је ѝогл'ѣдѣи*; ко ти се свѣдѝ *да је ѣзмѣи* (Го); *да зѠвнѣи* педесѣт-шѣсѣт кѣћѣ; *да вѣдѝи* штѣ је тѣ бѣчено јѣда (Ју); *да ѣзмѣи* тѣ девојку, *да ѣзмѣи*, *да ѣзмѣи* (Пож).

Посебно често бележене су устаљене конструкције *да извѣнѣи* и *да ѝросѝѝи*, које се семантички не подударѣју потпуно са императивима *извѣни* и *ѝрѠсѝи*, и са којима се по правилу не замеђују у контексту:

дѣѣ мѣтра не мѠре, *да извѣнѣи*, онѣ вѣш јѣдан да намѣстѝ; вѣло, *да извѣнѣи*, мѠрѣм да ти прѣчѣм онѠ шта јѣс; вѣлѣ кажѣ, *да извѣнѣи*, вѣлѣ сам му и поштројѠ свѣ (Гр); хаѣимѣкѣље су, *да извѣнѣи*, овал'ѣкѣ; држѠ сам четѣри-пѣт крѣвѣ, *да извѣнѣи*, бѣка дѣѣ; *да извѣнѣи* кѠ мѠѣ дѣѣте (Шар); трѣбу до зѣбѣ, *да извѣнѣи* (Леч); *да извѣнѣи*, кат се рѠдѝ дѣѣте (Цв); осѣкл'и му Нѣмци, *да извѣнѣи*, рѣп (Че); *да извѣнѣи*

кѡ свѡе дѣте, и гѣће ко-е нѣко дѡнио (Болъ); *да ойрѡсѣиши*, вѣш се шѣло нѣ рѣке; *да йросѣиши*, би се породѣло (Со).

Конструкција *да* + презент се, мада знатно ређе, употребљава и у служби негираног императива: *да ми не дѣрѣши* фамѣлѣију (Бо); *да не мачѣнѣши* овѡ (Го); *да је не йѡсѣиши*, валѣ (По); *да не дѣши* (Ту).

II.2.5.24. Императивно значење имају и конструкције са *(x)ǎj(ð)(e)*. Овај неправи глагол, односно речца употребљава се уз императив или *да* + презент (када има функцију додатног подстицања за извршење императивом већ означене радње) или пак самостално:

ǎjзѡвни тѣ снашу (Цв); *хǎји* љзми једнога; *ǎjde*, снаѡ, *йрѣчѣ* нѣшто тѣ (Гр); *хǎjde*, *дǎj* пѣт, штѣ би трѣбѣло да се причѣ (Д. Пољ); *ǎj* наѣчи тѣ коња, пѣ коња можеш наѣчит а чѡвѣка коѣ нѣмѣ љ главу не можеш (Кн); *ǎjde*, *дǎj* (Шар); тѣ *хǎj* тѣмо рѣкни нѣће дна (Вру); *ǎjð* йди дѣлѣ, нѣмѣш кѣт (Го); *ǎj* тѣ бѡл'есном чѡвѣку *досађѣj*; *хǎj* ми *дǎди* сѣстру, кѣпѣићу ти шта знѣш (Го); *хǎj* ти љзми кљѣсе, нѣјћемо ми пѣре до тѣмо (Фер); *хǎји* у кабѣну јѣдан, у двѣ, *уђи* (Ков); *хǎj* *йомѡгни* тѣ крѣве да се мѣзѣ; *хǎj* тѣ љзми волѡве (Ле); „*ǎj*“, реко, „*уђи* сѣд ѡде у хлѣт“ (Нет);

хǎjde, Рѣзо, *да* ни *йечѣш* л'ѣп (Трн); *хǎjde* *да* љзмѣш овѡ; *хǎj* *да* *йосѣйѡвиши* стѡ (Бал); *ǎj* *да* *йорѣдиши* овѡ (По); *хǎjde* *да* љзмѣш сѡк (Ту)

ǎjde овѡмо, Блѣжо, ку[д] ћеш гѡре?; *ǎjde*, тѣмо ми је снајка (Бу); *ǎj* полѣко; *ǎjde*, кѣко си се тѣ љдѣла (Гр); *хǎjde* Рѣхѣме (Туз); знѡ нѣ знѡ, валѣло не валѣло, *хǎjde* (Бо); *хǎj* тѣ ѡткѣт си дѡшла; *хǎjde* од борѡвнѣцѣ сѡк (Фер); *хǎjde* код мѣне на кѣхву, пѣ *хǎjde* код мѣне на кѣхву (Го); кад ймѣ пѡсла, кад нѣмѣ, најѣрѣ га, *хǎj* ка кѣћи; рѣс-полѡжна си, ймѣш свѡје и *хǎји* (Брћ); ма, дѣ, *ǎjde* у сѡбу, мѡре (Нет); *хǎjde*, *хǎjde*; *хǎjde* Рѣзо, *хǎjde* Рѣзо; *хǎjde* овѡмо (Трн); *ǎjde* јѣдан (Шав); *ǎjde* дѣда (Ка); *хǎји*, *хǎји* Шѣро, *хǎји* Бѣло (Бо).

II.2.5.25. У служби изрицања жеље или заповести у 2. л. јд., мада знатно ређе него у 3. л. јд. и мн., употребљава се и облик *нѣка*, и то уз императив, презент или самостално: ада *нѣка*, *не донѡси*, фѣла (Дуј); ѣво ти, *нек* ймѣш да ти нѣје зѣпѣло за л'ѣк (Ка); сѣмо *нек* си здрѣва (Ос); *нѣка*, Снѣжо (По) *нѣка*, прекрѣсти се сѣд (Гр).

Императивна речца бележена је и уз облике генитива: *нѣка чѣрѣйѣ* (Го); *нѣка йѡнѣвѣ* (Лу); *нѣка Авѡулѣха*, пѣшти тѣ Авѡулѣха (Туз); *нѣка* и (По); *некѣ* га, *нек* чѣкѣ (Ту); *нѣка* тѣ нѣ (По).

II.2.5.26. Неретко се у грађи срећу и удвојене форме императива:

йди љзми онѡ тѣмо; *йди* *види* говѣда (С. До); *йди* *уфѣиши* онѣ крѣву (Бал); *йди* *ойорѣви* се мѣло (Ос); *йди* *донѣси* пѣво (Трн); *йди* *види* је л' тѡ йстина (Бо); *види* *нѣји* тѡ (Гр); *изѣиши* *види* тѣмо што се спрѣмѣ за вечѣру (Цр); љзми *йѡри* ѡрѣхѣ; *зѣји* кѣји рукама (Де); *йрѣиши* *йогл'ѣдѣ* му онѣ прѣс; *изѣји* *дѡчѣкѣ* овѡ двѡе (Ле); сѣди *одмѡри* (Бал); *ойѣиди* *йрѣжи* пѡсла (Ју).

Појаву удвајања императивних форми, које се у тутинско-новопазарско-сјеничкој зони срећу у 2. л. једнине и множине, познају и говори призренско-тимочке зоне. Наиме, посреди је балканистичка конструкција која се у говору Гатња и горанском говору бележи у реченицама са глаголом *и́ди*, који има значење издавања наредбе: *Иди набéри* клáсје, две-кíла пчéница; *и́ди се нáјади* кóљко сáкаш (Младеновић 2001: 501); други императив има допунски карактер, на шта упућује његова синонимност са конструкцијом *да* + презент, (Младеновић 2013: 350). Дакле, у овим говорима „императив у допунској служби јавља се у двама реченицама које чине једну синтаксичку целину. У првој, управној, употребљен је императив глагола „ићи“ у значењу гл. „желети“, у другој – зависној – императив глагола којим се казује садржај жеље: *Зубер, и́ди л'éбецои́* ми го про́дади; *и́ди и́ољај* во Кáтастар“ (Младеновић 2001: 500). Прилике у тутинско-новопазарско-сјеничкој зони потврђују наведено тумачење, с тим да се, као што приложена грађа показује, на првом месту у императивном пару могу наћи и други глаголи. Сви они, међутим, могли би се заменити глаголом *ићи*, што указује на поклапање њихових синтаксичко-семантичких функција (в. Вељовић 2018: 354).

П.2.5.27. Речце *де*, *дер*, *дедер*, *дела*, *ела* и сл. у служби подстицања или ублажавања заповести нису обичне у овом говору. Забележено је свега неколико примера: *ма́кни дер* овò, снàо, тàмо (Бу); *дèла*, рèците му; *дèла*, Бојàна (Бал); *ста́н де*, и́мà чàша, ðèвòјко (ШТ); *ста́ни де*, Влáдо (Ос).

Овиме се стање у тутинско-новопазарском говору разликује од ситуације у осталим говорима зетско-сјеничког дијалекта, где су партикуле у овој служби знатно фреквентније (Петровић 1973: 214; Божовић 2002: 90; Стијовић 2007: 173 и др.), а даље и од неких других штокавских говора (Јовић 1968: 138; Реметић 1985: 325; Николић 1970: 681). Ситуација у тутинско-новопазарско-сјеничкој зони углавном одговара приликама у подгоричком говору, имајући у виду да се речце „*ела*, *де* и *дела* у говору подгоричких муслимана никад не употребљавају“, односно да је позната „речца *ела*, али као синоним за потврдну речцу *да*, или као знак одобравања уопште“ (Чиргић 2007: 116). Речца *ела* у истој служби врло је честа и на терену Тутина, Новог Пазара и Сјенице, где се користи углавном у значењу давања одобрења за вршење неке радње, и то увек као одговор на постављено питање: *Дà л' да је зòвнèм? Èла*, зòвни је (Ков); *Хòћу л' кúпит ово? Èла*, кúпи. *Хоћу л' јој пони́ет? Èла* (Ту).

П.2.5.28. У значењу „изволи(те)“ у широкој употреби је у свим лицима и турцизам *бујрум*. Облици за 2. л. јд. су: *хàјде бујрум* (За); *àјде*, Тàто, *бујрум*

(Це); *у* пријетеле, бла̀гѡш, *бѹјрум*, а ви́де л' снаху? (Жу); *бѹјрум*, ка́жи (Ту); *бѹјрум* у сѡбу (Ке).

II.2.5.29. Облици *иодá* и *у̀дри*, који према себи немају форме инфинитива, имају ликове: *иодá* му је; *иодá* му девѡјку (Це); Ел'езе, *иодá* овѡмѣ тѡ шећѣра (Ђер); *иодá* је нек идѣ, Ѐсо (Жи); *у̀дри*, кол'ико е имáло нáрѡда, *у̀дри* ѡтут (Де); *у̀дри* и мѣне и њу (Ђер) *у̀дри* бр̀дил'има (С. Туп); *у̀дри* јѣдан у дру̀ги грѣбѣн (Це).

Ови облици у употреби су и у говору србијанског Полимља. Глагол *у̀дри* са овим кореном јавља се овде само у императиву (остале форме су: *у̀дариии*, *у̀даријо*, *у̀дарила*, *у̀дарила*, *у̀дарили*, *у̀дари*, *у̀даришиѣ*, *у̀дари*) (Николић 1991: 482). У тутинско-новопазарско-сјеничкој зони, међутим, сасвим су обични и облици радног глаголског придева *удрѹо*, *удрѹила*, *удрѹило*, што упућује на претпоставку да је посреди различит превојни ступањ поменутог глагола (*удар-* : *удр-*).

II.2.5.30. Све што је наведено поводом наставака 2. л. јд. важи и за исто лице у множини.

II.2.5.31. Глаголи који испред наставка *-иѣ* имају *-и* су:

пра̀во *и́диѣ* свѣ; ѡ́нде *си́ѣниѣ*; *о́иѣдиѣ*, иду у Дѡлáни (Баг); *надѣниѣ* му дру̀го ѿме (Боб); сáмо *сѣ́диѣ* ви (Бот); слѡбодно је *ио̀и́рáжѣиѣ*; сáмо *и́рáжѣиѣ* Гордáну и *кáжѣиѣ* се (Коз); пѡсл'ѣ *и́роду́жѣиѣ* гѡре; ви *сналáзиѣ се*; *ио̀слу́жѣиѣ се*, брѣ; *изјáвиѣ* жалбу; *и́диѣ* до кра́ја онѡ сѣла (Не); и озгѡр *сврáиѣиѣ* да пи́јемо кáхву (Нет); *ви́чиѣ* онá вѣл'икѣ стршѣл да ме ујѣо; сáмо *и́рáжѣиѣ* стáрá жѣна; *и́риѣврѡдиѣ* како знáте; код Рáшкѡве кафáнѣ *сврáиѣиѣ*; сáмо кот Дрáшка ѡ́нде *уси́ѣвиѣ* кѡла; *сврáиѣиѣ* код Рáгиповѣ мáјкѣ; *врáиѣиѣ се* нáзáт (Ос); скрѡс *кру́жѣиѣ* овáмо; *ѡ́иѣиѣ* да у́змѣте бра̀шно; ви *и́иѣиѣ* кѡл'ко трѣбá јѣдан рúчак да кѡштá (Трн); сáмо ви *сѣ́диѣ* (Шав); *и́диѣ* повише тѣ ѡградѣ; *о́иѣдиѣ* кот Тѡма (Врс); *сѣ́дниѣ* (Тр); *заврѣиѣ* тѡ (Туз); *иáлѣиѣ*, лѹди, дѣцу у шкѡлу да ућѣ (Уг); *и́диѣ* тáмо на Пѣштер (Че); *ио̀мѣниѣ* ви тѡ у Пѣштѣр; ѡ́дмá *ио̀звѣиѣ* на дѡговѡр; ви *ѡ́вѣиѣ* Дугу Пољáну пá *и́роду́жѣиѣ* у Дрáжевиѣ, ѣ ако заврѣиѣте у Дрáжевиѣ, *и́роду́жѣиѣ* преко бр̀да пá у Кáмешницу (Шар); док ти зарáди чѡвек, пá *у́змиѣ* (Бр); *бѣ́жѣиѣ* за Србију (Вру); *и́диѣ* на вáшер (Ер); *увѣ́диѣ* ви њу у сѡбу да се ми́ ви́дѣмо; *ул'ѣгниѣ* овáмо у дѣжурнѹ да ви ни́ѣ зѣма; *сѣ́дниѣ*; *сѣ́диѣ* ѡ́де иза мѣне да ве не забора̀вѣм; вáс двѣ *се* *си́рѣмиѣ* да изáђѣте; *сѣ́диѣ* ѡ́де док ви ѡна овѡ намѣшѣи; ја журѣм, ви *сѣ́диѣ* (Ле); *у́змиѣ* шангарѣпѣ, пѣршúна; *у́змиѣ* ѣѣ ѡћѣте (Бал); *нáђѣиѣ* нѣкога дру̀гога (Цв); сал' *и́ушѣиѣ* тел'евѣзѡр (Де); *у́змиѣ* ми брѡј (Др); мѡмци, *о́йрдѣиѣ* ме; *јáвѣиѣ* ка[д] стѣгнѣте (Вру).

II.2.5.32. Глаголи са очуваним *-ј* испред *-иѣ*:

ѡáјѣ (Боб); нáрѡде, *ћу́јѣ*, нáрѡде; *ћу́јѣ*, нáрѡде, покúпите се (Бот); јѣдан ни је долáзио, *вѣрѹјѣ* (Лу); *ѡáјѣ* ми мало водѣ (Не); *слу́шáјѣ*, побѣгла ни је (Ђер); и

овѣмо се чувајѣме, овѣмо полако (Тр); *дорѣћкѣјѣме* ви (Туз); *дајѣме* ми онога што сам ја гл'ѣдала (Бр); *не бѣјѣме се* (Вру); *вѣрѣјѣме* кат сам дошѣ, ја сам бѣо други ѡвек (Бот); *кажѣјѣме* кѣ је узѣмѣ пѣре ис кѣфера (Цв).

П.2.5.33. Финално -ј губи се испред наставка за лице у примерима:

ѣѣѣѣме ме шта гѣј хѣј (Ђер); *слѣѣѣѣме* ви, не трѣба шкѣла ѣде у Лукаре (Ју); сѣл' *ѣѣѣѣме* ѣнденѣке онѣ гараже што су; нѣзѣт се *врдѣѣѣме*; *ѣѣѣѣме* кога бѣло (Ос); *ѣѣѣѣме* тѣ (Ра); *ѣѣме* ми тѣ пѣшку; немѣ да приѣћѣте, *ѣѣме* ми пѣшку; *ѣѣме* ми ѣпут д[а] идѣм (Ле); *ѣѣѣме* кѣфу, брѣ; *ѣѣѣме*, нѣѣе тѣ (Шав); *ѣѣѣме* ѣво ви је, ко ви се не свиѣја, нѣма (Ђер).

П.2.5.34. Краћи облици без -и испред наставка -ѣме јављају се и у 2. л. мн.:

кад бѣдѣте ка једнѣме мѣсту, *ѣме* полакшиѣѣ (Брђ); кажѣ онѣ војник: „*Извѣлѣме*“; код мѣне ѣвѣк ѣма *извѣлѣме* (Нет); хѣјде, *извѣлѣме* (Трн); *наѣрѣѣме* кѣхињу (Трн); хѣј *сѣме* (Шав); хоѣе грађани ѣѣѣ вареникѣ, л'ѣл'е мѣне мајко, *јѣме* (Др); ѣ *извѣлѣме* кѣ ѣе за прѣсѣднѣка (Кн); *сѣѣѣме*, дѣвојке, шта сте пѣхитѣл'е? (Тр); *сѣме* брѣ да ноѣимо (Вру); отвѣра вѣрата: „*Извѣлѣме*“ (Ле); *сѣме* на кѣуч (Бу); о Јеремѣндану би пѣвѣла, вел'ѣ: „*Бѣѣѣме* змије ѣ мѣре, свѣ су змије побѣгл'е, сѣмо јѣдна остѣла, и ѣна се распѣла“ (Коч).

П.2.5.35. Негиране форме императива бележене су само од несвршених глагола:

не мрдѣѣме ѣдавѣ (Не); *не скрѣћѣѣме* (Ра); ѣјде, нѣшта се не *ѣзѣѣѣме*; *не ѣзѣѣѣме се* (Ду); *не дѣрѣѣме* тѣ, ѣѣди, ако бѣга знѣте (Тр); Аааа, *не дај ѣме*, помѣгните ми да напѣним овѣ кѣцу (Бр); нѣћу ви узѣт, *нѣмаѣме брѣсу* (Ле); *не ѣѣѣѣѣме* ѣдавѣл'ѣ; *не бѣрѣѣме* хи јѣш (Па).

Знатно чешѣе него синтетичке форме, у употреби су конструкције са *немѣ(ј)(ѣме)* и инфинитивом или презентом са везником *да*:

немѣјѣме рѣдиѣ мнѣго онѣ преко нѣћи (Бал); *немѣѣме* му *ѣѣѣѣѣ* вел'икѣ вѣду ѣѣе се угѣшит (Из); ада, *немѣѣме се* ни *ѣзѣѣѣме*, овѣ рѣднѣци око кѣћѣ правѣ (Бу); *немѣѣме* ми *ѣѣѣѣѣ*! Тѣ нарѣчитѣ *немѣѣме* ми *ѣѣѣѣѣ* тѣ што приѣѣ такѣ! (Бр); вѣкѣла: „*Немѣѣме* ме *ѣѣѣ*“; рѣкла: „*Немѣѣме* ме *ѣѣѣѣѣ*, ја нѣћу.“ (Ђер); *немѣѣме* ме *задрѣѣѣѣѣѣ* (К. Бун); *немѣѣме да ѣѣѣѣѣ* тѣне (Туз); слѣшѣ, мѣлѣм ве, за овѣ дѣвнѣ злѣто *немѣѣме* свѣшта *да узѣмаѣме* (Вру);

немѣј да се ѣлѣѣѣѣме да кажѣте да ми смо тол'ѣкѣ сирѣмѣшни; углѣвнѣ, *немѣј да сѣме глѣдне* (Не); тѣѣм пѣтом *немѣ да идѣѣме* (Баг); *немѣ да ѣѣме* ѣде шкѣлу, *немѣ да ѣѣме* шкѣлу да ви се дѣца повлѣшѣ (Ју); *немѣ да сѣме* ми *глѣдне* (Ка); ада *немѣ да се ѣзѣѣѣме*; *немѣ да ѣѣѣѣѣѣме*, нѣка је (Не); *немѣ да идѣѣме* тѣмо (Ра); ѣјде, *немѣ да сѣме ѣѣѣ*; *немѣ да ви мѣсл'ѣѣме* сѣд овѣ млѣдеж (Кн); *немѣ да се сѣѣѣѣѣме*, шта ѣма да се стѣдѣте (Ђер); *немѣ* дѣнас вѣшѣ *да рѣдѣѣме* (Ер).

Као што се види из приложених примера, у ситуацијама када се уз императивну речцу јави *да* + презент, лични наставак комуникативно је редундантан, те се најчешће не употребљава, и то као последица језичке економије будући да су информације већ садржане у наставку презента. С друге стране, уз облик инфинитива императивна речца, по угледу на праве императивне форме, добија наставак *-ије* (*немо(ј)ије*), који је носилац граматичких информација лица и броја.

П.2.5.36. Уместо синтетичких форми императива и у 2. л. мн. употребљава се конструкција *да* + презент:

право *да ми кажџије* ко вас је послџо ђе код мџене? (Из); *да дођџије* на рџчак код мџене (Ка); *да ми даџије* вџпра ил' да догнам крмџчу (Ју); *да се враџиџије* пџ за Ђодојевиџе; ако сте глџдне, *да дорџчујџије*; сџмо сл' џку *да виђиџије* кџка је бџла л'џпа; *да виђиџије* Цџџина маџка кџка је (Не); *да се враџиџије* ђдек покрај пол' џџије пџ овџџем пџтем нџсутџм (Ра); маџо *да џојџџије* нџшто (Гр); *да ми дођџије* пџ мало да поседџмо; ал' и нџџе *да дођџије*, *да ни најџвиџије* (Др); *да џрџмиџије* ислџм (Че); *да биђџије* слџбодне (Ке); *да увџџије* дџцу и овџ жџне у сџбу (Нет); *да дођџије* (Ле),

реџе *нека* + презент: џ *нек сије* ми здрџво (Гр); сџмо *нек сије* ви дџбро (По).

П.2.5.36. Конструкције *(x)џ(џ)(e)(ије)* + императив или презент честе су у испитиваном говору, с тим да, као и код *немо(ј)ије*, најчешће није бележен лични наставак:

хџде џџије, бџџрум, *хџде џџије*; *хџде џџије*, брџ (За); џ *хџџи ул' џгније* у сџбу (Дуј); *џде џџије* онџмо на сџнце да сџднџмо (Баг); *џде џослџжџије се* мало мџда бџрем (Коз); *џде сџџије* за асџал; *џде сџдџије* (Не); *џ деда урађиџије* ви тџ (Ке).

У истим околностима бележени су и примери са личним наставком: *хџије фџџиџије* коње д-џмо (Ђер); *хџије*, *извџџије*; *џије*, *извџџије* (Бу); *џије џџије* слџбодно (Цв); *џдеџије да џоџџије* сџк (Гр). Уколико глагол није експлициран, наставак је обавезан: *хџдеџије* унџтра у сџбу, ђе квџсно (Уг); *хџије* овџмо у кџћу (Гр); тџ ви вруџџна, *џије* у сџбу (Не); *хџије*, да идџмо гџре да попиџџмо по кџхву (Бот).

Императивне речце на које се додаје лични наставак присутне су и у другим штокавским говорима. Као и у нашој зони, и у горанском говору је своџење на општи облик *немој* последица „редундантности морфолошке ознаке за лице и број императивне речце, пошто се иста граматичка информација понавља конструкцијом *да* + презент. Сам процес је могао бити потпомогнут речцом *(x)џде*, која је без морфолошке ознаке за број“ (Младеновић 2001: 501). У говору Гатња „императивна речца *џде* кристи се у овом облику независно од граматичког броја глагола уз који је употребљена, али се – факултативно – и морфолошки обележава императивним наставком за 2. л. мн“ (Младеновић 2013: 350). У говорима србијанског Полимља речца *немој* има

наставак *-īe* обавезно ако стоји уз инфинитив а факултативно ако стоји уз презент, а употребљава се и самостално (Николић 1991: 482). У банатским говорима у множини је бележено и *немој* и *немојише* (Ивић и др. 1997: 189). При употреби двоструких форми императива, такође из разлога елиминације граматички редувантних елемената, бележени су примери у којима први члан у императивном пару остаје без личног наставка, свдећи се само на средство са значењем подстицаја за извршење радње означене глаголом који је допуна (попут *хајде*): *йди куййише* пиво (Трн); *ха ўзми йослужийше се*, да ве не хабымо мй (Бо); *ўзми йоједиийше тō* (Шав); али је и: *дōђийше ўзмиийше је* (Ју); *ўзмиийше йослужийше се* (Бо); *йдиийше уфайиийше је* (Леч).

П.2.5.37. Аналогијом према глаголским формама, осим императивних речца *нека* и *немō(ј)*, лични наставак *-īe* добијају и неке друге врсте речи, па је бележено: свѣ ћемо да срѣдимо, *некаийе* (Коз); *йолāкоийе*, стāнте; *бўјрумийе*, ёво (Шар); ђн је вйкō дѣци: „*Полāкоийе*“ (Ле).

Додавање наставка *-īe* неглаголским облицима, чиме се остварује њихова вербализација а даље и значење императивности, присутно је и у говорима централне Шумадије: *Пōлакоийе*, спāва снаā (Реметић 1985: 325), те у Полимљу: *Дѣийе* рāдите; *Нѣийе*, ћѣцо (Николић 1991: 480).

Најзад, бележено је и: *бўјрум* сўтра дōђите на кāфу; пријетелу, дрўгў немāмо, *бўјрум* ко ви се свиђā (Жу); пошāљѣм код њй: „*Бўјрум* курбāн.“ (Кон).

П.2.5.38. Имајући у виду да за 1. л. јд. нема синтетичких облика императива, бележене су само форме *да* + презент:

да вйдйм штā тō трѣбā (Бог); тō је брўс, *да* ти *йокāжѣм* (Цв); *да ўзмѣм* мāло пāприкā; *д[а]* *ўзмѣм* мало сйра (Се); *да* јā *йокўййм* фамйл'ију (Ле); *да се одўжйм* тōј зѣмљи што сам је гāзио; јā *да нāђѣм* аутōбус (Ле); *да* ти *йомдгнѣм* (Гр); *да се йомй-рйм*; *да* ти *йрйчāм* нāсл'ѣство, ёја. (Ке); *да* ти *не ойѣжāмў* рй'еч (Жу); *да* ви *нāђѣм* утōбус (Ле); *да ййку'ем* изнўтра (Шт); *да* ти *дāм* онō дōскорўшā понѣси (Бал).

Уз њих се некада употребљава и императивна речца:

хāјде да ише йовѣдѣм јā *ђе* сам те ўзō (Вру); *āјде да вйдйм* штā ти тō трѣбā ко (Бог); *хāјде да* ти јā *дāм* дōбар пѣшкир; *хāјде* јā *йлāсйи* (Пе); *хāјде да изнѣсѣм* бар онō да сѣднѣте (За)

П.2.5.39. Конструкције *нека* + презент у 1. лицу нису честе: *нек ўмрѣм* (Вру); *нека ўмрѣм*, вāлā (Бал).

П.2.5.40. У тутинско-новопазарско-сјеничком говору 1. л. мн. императива више није живи члан парадигме. Једине забележене форме су *рѣцимо* / *рѣкнимо* и *йрейосйāвимо*. Ови ликови, међутим, семантички и нису императивни облици, већ имају значење „на пример“:

нѐ би се ни виђал'и мѝмак и девѝјка, *рецимо*, ја тога пѝмтѝм (Рај); зову се цѝмбѝси ѝгре, *рецимо* кат се нѝко жѝни; *рецимо* стѝ грамѝ пасуља по човѝку; ѐ кѝштѝ, *рѝцимо*, двѝѝе хѝљаде дѝнарѝ мѝсец дѝна да јѝде (Трн); полако приђѝ мѝмак ко[д] тѝ девѝјкѝ, *рѝцимо*, упознајѝ се (Тр); рѝкнимо, познаѝм се дѝбро с твѝдѝом мѝјкѝм и ѝна фѝл'ѝ тѝ мѝју жѝну (Жу); *ѝреѝосѝѝавимо* да је ѝн тѝ (Гло); *ѝреѝосѝѝавимо*, ја ѝмам ѝѝрку (Жу).

Изостанком синтетичких форми у 1. л. мн. императива тутинско-новопазарско-сјеничка зона уклапа се у шири ареал штокавских говора у којима се категорија заповести у овом лицу обележава различитим аналитичким конструкцијама. Слично као и овде, и у Васојевићима се бележи присуство облика *рецимо* без правог императивног значења (СТИЈОВИЋ 2007: 172), исто је и у Полимљу (НИКОЛИЋ 1991: 479), у банатским говорима је 1. л. мн. забележено само од три глагола, такође у значењу „на пример“: *Ќђу сѝтра д ѝдем да рѝдим рѝцимо; кѝжимо сад; мѝтѝимо овѝко*. (ИВИЋ и др. 1997: 187), у централној Шумадији забележене су свега две потврде, и то обе од глагола *ѝредѝѝавиѝи*: *Приѝѝаимо да си тѝ дѝшѝ прѝ; Приѝѝавимо да си тѝ сѝлѝак и да знаш кѝко се тѝ живи* (РЕМЕТИЋ 1985: 324). За староцрногорске говоре М. Пешикан наводи: „1. л. мн. врло је ретко, али га ипак има: *ѝѝшѝѝимо* га мѝ нек ѝдѝ; *сађѝѝдимо* мѝ овѝ лѝс нађѝс. Иначе се замењује конструкцијама типа *ђјмо да вѝдѝмо (ајмо вѝђѝѝѝ)*, *да сѝдѝмо* и др.“ (ПЕШИКАН 1965: 175). У Враки је забележен облик *изнѝсимо* (ПЕТРОВИЋ 1973: 214).

Службу изрицања заповести као и у другим говорима и овде најчешће врше конструкције са императивном речцом *(x)ђј(д)(е)*, на коју се некада додаје и лични наставак *-мо*:

хђј ѝ[а] [ид]ѝмо гѝре пѝ ћемо по кѝхву (Бот); ѝде лѝди слѝбо живѝл'и, сиромѝшно по тијѝ брдѝ и *хђј ѝ[а] идѝмо* (Ју); е *хђј да идѝмо* (Рај); *хђј да се расѝѝѝрамо* (Се); *ђј ѝ[а] [ид]ѝмо* гѝре са овѝм сѝкѝм, *ђј ѝ[а] [ид]ѝмо* (Бу); *хђј ѝ[а] [ид]ѝмо* у сѝбу да пиѝѝмо кѝхву (Це); *хђјде* код мѝне *да седѝмо* (Го); *хђј ѝ[а] [ид]ѝмо*, кѝмшо, на вѝшер на Јѝзеро (Ер); *хђј да ѝѝѝѝмо* кѝхву (Бољ); *ђјде*, Гѝране, *да сѝовѝрѝмо* вѝпра (Лу); смѝста *ђј деда* те *вѝдѝмо* ка кѝћи (Ос);

хђјмо да рѝдѝмо (По); *хђјмо* мѝ дѝл'е пѝ ћемо га сађѝкат (Бот); *хђјмо* гѝре кот кѝћѝ (Гр); *хђјмо* на вѝшер (Ер).

Ликови без личног наставка чешћи су имајући у виду да је он, услед присуства презентске форме, на комуникативном плану редувантан.

У употреби су и облици *(x)ђј(де)моѝѝе*:

хђјдемоѝѝе у кѝхву да попиѝѝмо по кѝхву (Ђер); *ђјдемоѝѝе* у кѝћу (Бу); *хђјмоѝѝе* да сѝднѝмо (Леч); *хђјмоѝѝе* у кѝћу да пиѝѝте кѝфу; *хђјмоѝѝе* у сѝбу (Уг); и *(x)ђјѝѝе*: ѝ, кѝпиѝ тел'евѝзѝр, *хђјѝѝе* д[а] [ид]ѝмо да гл'ѝдѝмо (Де); е, кѝ је Тѝрчин *хђјѝѝе* д[а] идѝмо сад д[а] изгѝнѝмо свѝ да е ѝтмѝмо (Ке).

Облик *(x)ajdemoiše* бележен је у централној Шумадији (Реметић 1985: 325) и Полимљу (Николић 1991: 480). За банатске говоре П. Ивић наводи да у *ajdemoiše* заједно, према објашњењу казивача, истакнути облик има значење „више њи да буде“ (Ивић и др. 1997: 188), што одговара његовој вредности и у нашем говору. Додајемо, међутим, да поред наведеног, облик *(x)aj(де)moiše* има и значење „хајдемо ми и ви“ или „хајдете и ви са нама“ (што је случај и са: е, кò је Турчин *xajjed[a] idemo* сад д[а] изгинемо сви да е òтмемо (Ке)), односно да се у њему прецизније нијансира постојање двеју група – *ми* и *ви* – којима се овим обликом даје подстицај за заједничко вршење глаголом означене акције, за њихово уједињене у именованој радњи, чега обично нема у неконтаминираном лику *(x)ajde(mo)*.

Бележени су и примери са *да* + презент:

е сàдек *да се нешишо погòдимо* (Ке); *да* јој *извòдимо* компирà; *да* јој *шуримо* у кòла (Ка); ко сте за рúчак, *да рúчàмо* (Ке); *да видимо* штà-е с децòм (Нет); *да* ти *дамо* плàту (Трн); *да смо* лúди (Ле).

Службу негираног императива врши конструкција са императивном речцом *немò(j)*: *немò да ве смèћамо* (Бо); *немò ми да надрúamo* (Лу); *немò да ве омèшамо* (Ков).

П.2.5.41. Окамењене форме императива за 3. л. јд. чувају се у вербалним формулама којима се изричу добре жеље или пак клетве: *идмос* бòк, домаћине (Ост); *идмос* бòк (Рач); *буди* бòк с нàма (Ту); *нòси* га òавò (По); *нòз* га òавò (Бал)⁴⁵.

Много чешће, међутим, у овој служби употребљавају се облици 2. л. јд.:

нèће да пèће, *бòже сачува*; *бòже* ме *оирòсити* (Лу); *ймà* кàмена *сачува* *бòже*; *тò бòже сачува* да се *ху* да је девòјка поигрàла са неким нèпознàтијем ил'и из дрúгога сèла (Рај); *сачува* *бòже* снау и њину òецу и њине родитеље ко'е су òни родил'и и одгàйл'и (Гр); *òај бòже* још бòлè да се живи (Др); *нè òај бòже* да се кòм нèће дèсило на тà дàн (Д. Пољ); *òај бòже* нек је свè овò здравò òмладинè (Кн); ал'и да је тàкнè прстом ил' овакò, *бòже сачува*, да нèшто, *нè òај бòже* да је загрл'и, ни случàјно (Гр); *òај бòже* да му òчи извòд (Жу); нèсам видò тà говèда, нит би хи кат догнò како трèбà, *бòже* ти л'и'епи *сачува* (Ли); кажè: „Ò, *òај бòже* да нàша кúћа будè пúна кà овà òрàх“; стàвим пшеницу, *òај бòже сачува*; а да нèће још тòгà, *òај бòже сачува* да би јà смèò сàм òде остàнут (Пе); *òади* ми, *бòже*, дòбро здравље (По); да узмèш от Шиптàрà, тò-е било *сачува* *бòже* (Гу);

или 3. л. јд.:

⁴⁵ Слично је у призренском говору где су бележене клиширане конструкције: *Буди* Бòк с нàма; *Нòси* те бèда, мòре нàтемнику (Реметић 1996: 502), односно у централној Шумадији, где су присутни остаци 3. л. јд. императива типа: *Нòс* те òавò, дèјете, *Биди* Бòк с нама, *Буди* Бòк с нàма, *Помòз-Бòг* (Реметић 1985: 327).

исан најприје како је живео, *бок да њомдгнѣ* (Де); *да бок чувѣ* унучат и да ми је све здраво и весело (Гр); *да да бок* да све биде добро (Ке); *јок ја, да не да бок* (Ке); *да дадне бок* да биднеш бѡлѣ (Ков); *да га бок саћувѣ* мајки (Ле); а да преговѡри, *да бок сачувѣ* (Ли); то је било *да бок л' ѡеиѡ саћувѣ* (Ме); *да да бок* свѡкога добра до милѡга бѡга; *да не да бок*, какав дѡктор (Ост).

Треће лице императива у тутинско-новопазарско-сјеничком говору исказује се перифрастично конструкцијама:

нек(а) + презент:

ѣво га жив, *нек ти кажѣ*; за њене године добра, *нека ѡжѡви* (Ка); *нек дѡђѣ* да ми забрани; *нек се зна* она старѡ обичај (Лу); ѣво *нек* она *ѡрѡма ѡензију*; *нек се* дѡјете *ѡѡрѡви*; *нека* ѡно то *осѣиѡ* (Не); *нека дѡђѣ* да му дам нафѡз (Нет); *нек је* глава *здравѡ*; *нек је* *здравѡ* глава (Бу); рѣци снаи *нек изл' ѣгнѣ*; слѡтка-е, слѡнша *нека биднѣ* (К. Бун); *нек ти ѡрича*; ѡвѡек *нек ти је* средѡна машинѣ *висѡко*; *нек изгори* то, кѡ[д] ѡу пѡсл' ѣ онѡ рушѣвину и онѡ; *нек изгори* што мѡре изгѡрет (Тр); сѡтра *нек дѡђѣ* твој ѡтац да те вѡдѡмо за Рожѡе; *нек ѡгрѡ* где му је вѡља, свѡко *нек ѡгрѡ* кот свѡѣ женѣ, кот свѡѣ сестрѣ, кот свѡга брѡта, то ништа није (Гу); *нек ѡосѣђѣ* Влѡху она дрѡги брѡк; свѡка ѡас то питање то остојање, мене сѡмо *нека је* *ђѡвек* (Ле); ја кѡцку не турѡм ни-кѡм, кѡм трѣба *нек ѡзмѣ* (Жи); *нека ѡрича* каки јѣсмо (Трн); сељака бѡци у бѡру, *нек идѣ* (Др); *нек ѡма* (Бо); *нека нођи* ко[д] тебе; ѡн *нека ѡзмѣ* тога ѡгата и *нек дѡђѣ* за вама *нек се* наспѡва и нахрѡни (Ле); овѡ *нек осѡанѣ* вама (Пож);

да + презент:

да бидѣ прѣседник из Нѣготѡнца; *да видѡ* да мѡже да одговѡра, *да ѡма* то у виду (Не); Мухѡрем *да ти ѡомдгнѣ* до пѡднѣ (Трн); *да ти ѡѡл' ѡ* шѡмар (Тр); ѡдмор *да наѡрѡви* (Гу); ка-се кѡти штрѡгља вел' ѡ: „*Да бидѣ* овѡко кѡмак“ (Коч); ѡн *да нођи* код мене; *да ти не ѡѡидѣ* тѡ пѣпо цѡо крос цѡо вѣш; изѡо те бѡјес *да те изѣдѣ*; ал' и ѡ бога *да му не ѡѡгнѣ*, знађи бѡо је *ђѡвек* (Ле);

немо(ј) + презент:

немо да ти *фѡл' ѡ* ниѡ (Трн); *немо* да *ѡдѣ* ѡна у пѣтак у Рожѡе (Го).

За 3. л. мн. забележене су форме:

нек(а) + презент:

нека су сѡрѣмни лѡуди (Не); *нек су* *здравѡ* вође овѡ мѡја дѣца и унучат (Гр); *нек су* *здравѡ*, сѡмо *нек су* *здравѡ* и *нек је* срѣтња (Ки); сѡмо точкѡви *нек ти* на онѣ обрѣдине *сѡѡју*; сѡмо *нек ти* точкѡви *идѡ* по онѡјем ѡбалѡма (Тр); *нек ѡричају* овѡ млађѡи (Гл); *нек му бидѡ* јѣднѡки; (Ле);

нека + генитив:

нека сѡдовѡ, то мѡгу да пѣрем ја и сѡтра (Бал); *нека сѡде* *крѡвѡ* (Пе).

да + презент:

овѡ *да дѡу* да се јѡвѡ тѡмо (Ле); *да ѡорѡчѣ* шта хѡтѣ (По); *да се* *најѡвѣ* прѡво (Ту); *да нас не* *разнѣсѡ* црнѡјем глѡсом (Ле).

немô(j) + презент:

немô да ураđу шта невелъатно, да пљаћкају, да ўбију дѣцу, хајване (Бо); *немô на очи да ми се ѿојавѣ* (Ме); *немô да се свађају* (Ту); *немô да су глâдне* (Гр).

О императивном значењу других глаголских облика попут футура типа: Тô *ћеш* ми *донїјейи* па макар ўмрла⁴⁶, или модалног перфекта типа: *Да се нїјеси мрдноу* или *немôj да си се ѿмерио*⁴⁷ детаљније у: Вељовић 2018: 239; 311; 352.

II.2.6. Глаголски прилог садашњи

Глаголски прилог садашњи твори се у тутинско-новопазарско-сјеничком говору додавањем наставка *-ћи* на облик 3. л. множине презента.

II.2.6.1. На испитиваном ареалу присутно је колебање у односу наслеђених наставака *-е* и *-у* у поменутиим презентским формама, са тенденцијом уопштавања наставка *-у*, те се таква варијантност пресликава и на облике глаголског прилога садашњег. Стога су у грађи потврђени двојаки ликови – са завршетком *-ећи* (код глагола који чувају старији презентски наставак) и *-ући* (које се јавља након успостављања аналошког *-у* у облицима презента).

Сходно приликама које владају у облицима презента, и у глаголском прилогу садашњем превладавају новије форме са *-ући*:

вѣрѹј ми да поцр̀каше *раđући*; свѣ нòсѹћи онѣ ца̀кòве ўзбрдо (Леч); пã претр̀рни, да извїнѣте, на онòг кòња *седући*, не мòгу вишѣ да издржїм (Кл); вãздãн на́ ноге *ѿр̀ћући*; ðде свѣ *ѿр̀ћући* (Бо); *ѿлãсїући*; јã сам преп̀укла јучѣ с њїма *ѿр̀чући*; мòш и *седући* (Го); ðчи су ми испãл'е онде *вãрући* прѣђу (Ду); *јãдући* се (Ли); Слава је бїла дòбра, мãјку што је имãла, тò нї'е да се *седући* помѣнѣ (Ст); остãше *лежући* (Ту); ðпсова ми мãјку, ѿшамара ме, јã свѣ *врїшиући* кѹћи (Стр); *седући* (Стр); на́ ноге *ѿр̀ћући* (Бо).

Придеви типа *лежѣћи*, *висѣћи*, *носѣћи* и сл., међутим, увек имају *-ећи*:

јã сам овò бãш ўзò у Пазãру код оногã Жѣла, дòбар овã матријãл, сѹдоперу и овã *висѣћи* дѣо (Не); онã *висѣћи* дѣо је к̀пнїо (Шав); онã рãзбој дру̀гї, *л'ежѣћи* (Со); овã *л'ежѣћи* рãзбој не мòре сãл' по јѣдна; на овã *л'ежѣћи* рãзбој тãпѹт смо ткãл'и свѣ (Де); на тò су ткãл'е на онѣ *л'ежѣћѣ* рãзбò'е (Боб); мї ћемо приупїтат Фãтку, тò-е стãрã, још стãрã жѣна, јã мїсл'їм да ће ðна знãт дòста у вѣзи тòк рãзбòја *л'ежѣћѣга* (Ст); а ѿстò на *ѿол'ежѣћи* рãзбој се ткãло, ћил'їми (Ду); мòре тò и на

⁴⁶ Што одговара приликама у Гори, где је: *Ће се омїјеш* (в. Младеновић 2001: 427).

⁴⁷ У говору Мрковића перфекат има исту службу у конструкцијама са *немој*, које стоји на почетку императивне реченице којом се изриче прохибиција (*Немој да си му ѿричао*) (Вујовић 1969: 259).

сїојѣћї рáзбој; на *сїојѣћї* рáзбој тó се ткѣ (С. До); їмá и *сїојѣћї* рáзбој (По); ўзми *вáжѣћї* л'їчнї кáрту (Со); óна је *држѣћá* (Ту)⁴⁸.

Од глагола истога типа бележене су, мада знатно ређе, и форме са *-ѣћї*: нѣкáко *сїојѣћї* и мóгу да рáдїм, ал' кад сáгнѣм се, не мóгу да се испрáвїм (Брђ); састáнї се и свѣ *їрчѣћї* код нѣга (Бо); остáше *седѣћї* (Ту); нѣмо *сїо'ѣћї* пїт вóду (Че).

Бележени облици са *-ѣћї*, иако мање фреквенције, ипак не потврђују закључак о томе да на овом терену „глаголски прилог садашњег времена увек има наставак *-ўћї* зато што се 3. л. множине презента вазда завршава на *у*“ (Барјактаревић 1966: 105).

Двојство наставака присутно је у већини штокавских говора. У Горњим Васојевићима се употребљавају оба наставка присутна у нашој зони (Стијовић 2007: 189), тако је и у србијанском Полимљу (Николић 1991: 487), те централној Шумадији (Реметић 1985: 332). У грађи из Ибарског Колашина, међутим, код глагола са *-е* у презенту налазимо само примере са *-ѣћї* (Божовић 2002: 95). У појединим говорима ситуација је унеколико друкчија. Наиме, у трстеничком говору наставак *-ўћї*, који имају глаголи са *-у* у 3. л. мн. презента, усталио се као наставак глаголског прилога садашњег уопште, те се као такав додаје и облицима презента глагола са *-е*, отуда овде примери *мислѣўћї*, *рáдеўћї* и сл. (Јовић 1968: 149). Тенденција овога типа није присутна у зетско-сјеничком дијалекту. У српском призренском говору стање је компликованије, имајући у виду да се глаголски прилог садашњи овде гради помоћу наставака „*-ч'и*, *-еч'и* и *-уч'и*, који се додају на инфинитивну основу или (ранији) облик 3. л. множине (и не ретко једнине) презента“ (Реметић 1996: 510). У горанском говору уопштен је наставак *-ѣћї* и ређе *-ћї* (Младеновић 2001: 427).

Глаголи са 3. л. мн. презента на *-у* завршавају се на *-ўћї*:

дóћї људи *крїјўћї* понóћи, ўзмї је у áкшам; пўхћил'и га и[з] зáтвóра, и óн дошó код мѣне *крїјўћї* од свїјá (Жи); педесѣт хїљáдá стáвї у мантїл *крїјўћї* (Кл); *крїјўћї* од рóда са мóмком прїчá (С. Туп); знáм да си вїкáла да си *крїјўћї* ўзѣла пáрче пршўтѣ кат си бїла трúдна; не ваљá *крїјўћї* да узме (Шав); тогá мóмка ил'и вїди ил'и не вїдї, нѣђе *крїјўћї* кроз врáта, кроз некó рўпче мáлó; десїло би се пá би се неђе *крїјўћї* овáкó пїсмом, кó је пїсмен бїо; Шабáнова мáјка је *крїјўћї* дáла Сел'їму, Шабáнову сѣстру, те је *крїјўћї* дáла те се тó спáсїло (Ли); јá *крїјўћї* пўшїм (Пе); дóћóше те ме тó испросїше и свѣ *крїјўћї* (Пл); ако ти се угáсїла вáтра óде, тї не смї'еш нó ћѣкáш ћѣ дїм пá да отїдѣш да ўзмѣш нѣшто *крїјўћї* вáтрѣ (Ле); нáјпрїе нї'есу дáл'и óчеви да се вїђáјў кá сáт, него ако си мóгó неђе *крїјўћї* да се састáнѣш са тїм мóмком, мóгó си да се вїдїш; нї'е шћѣо да се помїрї гóдину дáнá, брáћа су ми долáзїла *крїјўћї* од нѣга; сїјáл'и су свўђе људи, сáмо тó некó *крїјўћї*

⁴⁸ Исто је и у говору србијанског Полимља (Николић 1991: 488).

(Пру); жѣна се опорѣдї *крїјјѣћи*, да нїко не чўїѣ (Боб); немѣ да сте глѣдне, ймамо мї, иако смо овако *гл'ѣдајјѣћи* (Не); осѣмнул'и би лўди *гл'ѣдајјѣћи* тѣ тел'евїзѣр, каснїїѣ почїнў тї боксѣри, алѣхѣми до сѣбаха би хи гл'ѣдѣл'и (Ков); ѣчи ми испѣдоше *глѣдајјѣћи* а нїшта нїсам запѣмптио, ада кѣко не ваљѣјў, свѣшта ймѣ да проћїтѣм (Бл); Осѣница ти је *идўћи* ка Сјенїци, од Пѣжегѣ; тў ймѣ јѣдна црква пѣ продўжї се мѣло овѣмо, *идўћи* напрѣт (Ос); вѣнѣ ми се укѣзѣл'е свѣ *идўћи* (Го); л'ѣвѣ одѣвдѣ *їдўћи* дѣл'е (Стр); тѣмо *идўћи* ка Приѣпѣлў ка Нѣвѣј Вѣрошу, свѣ тѣ прѣдѣо су Срѣби (Врс); ѣна је тѣ стѣлно турѣла, прѣви пилѣв, да се одѣрѣш *јѣдўћи* (Кл); сѣмо су остѣл'е Обўћине, јѣдна кўћа и *зафѣлўјјўћи*, тѣ је Лѣпоѣвиће и Бўковїк, *зафѣлўјјўћи* томѣ Прѣдѣну што је бїо кнѣз (Че); тў је избїла глѣва от инсѣна, *кѣїајјўћи* избїла глѣва, зуби, свѣ, ка инсѣн што је бїо жїв укѣпан тў (Бо); дѣл'е су йстѣ тѣшко прихвѣћени, сиротїња без йшта отїћ, *нѣзнајјўћи* јѣзик (Гу); ѣна је мѣјки јѣвїла да је побѣгла и дѣца остѣла тў *сїѣвѣјјўћи* (Жи); ѣво ѣде сам бїла иштѣтїла рўку, дѣсад ми се тѣ познѣвѣло, *дїжўћи* овако по тепсїју вел'їку (Ле); крѣвет, мѣјко слѣткѣ, свѣ у комѣте комѣтскѣ, удробїл'и га изјўтра, поломїл'и га *кофисїѣјјўћи се* (Ли); нѣмѣм ѣѣ д[а] уїћѣм, по пўно га снїѣга напўни *гѣћѣјјўћи* дѣца, на врѣта и тѣмо се йгрѣла (Пл); по свў зїму ѣчи ти испѣни *їрѣдўћи*, жѣљна сѣна (Ст); *бїјјўћи* га (По); остѣше *їїјјўћи* (Го); црѣко *їїјјўћи* вѣду (Ту).

П.2.6.2. Примери глаголског прилога садашњег без финалног *-и* нису бројни: цїѣлу нѣј *бїјјўћ* у она гѣч (Ме); ѣста тѣмо *сїїѣѣћ* (Бал); црѣко *нѣсѣћ* овѣ (Жи); онѣ пѣшче прѣпуче *лѣјјўћ* (Ос).

Говор Васојевића познаје само дуже (Стијовић 2007: 189), док се у Мрковићу редовно употребљавају краћи облици (Вујовић 1969: 258), а исто је и у говору подгоричких муслимана (Чиргић 2007: 50). Краће форме јављају се у говору Браке, с тим да се овај идиом од осталих истога типа одликује присуством облика са наставком *-ћїи* (*ѣрўћїи*), као и чувањем окамењених форми некадашњег партиципа презента активног типа *сѣдѣ* (*сѣдѣ* нѣ мош кўћу одржѣт), чега нема у осталим говорима (Петровић 1973: 215). У централној Шумадији у изложеној грађи налазимо пример *їлѣкајјўћ*, сви остали су са *-и* (Реметић 1985: 331).

П.2.6.3. У глаголском прилогу садашњем бележени су двојаки облици глагола на *-оваїи*, *-аваїи* и *-еваїи* – краће форме типа: свѣ пѣре пѣтроши *куїјјўћи* (Вр); ѣде *їсўјјўћи* (Ту); ѣста *їѣкујјўћи* (По), вѣзда *ѣјјўћи* (Ли), њѣга *їознѣјјўћи* (Ту); *їознѣјјўћи* њў (Жи); *намирўјјўћи* стѣку (По); свѣ тѣ *ѣдрѣћјјўћ* (Бал), грађене додавањем наставка *-ћи* на 3. л. мн. презента; и дуже, са формантима *-ова-*, *-ава-* и *-ева-*, творене од основе инфинитива: ѣста *куїѣвѣјјўћи* (По); *ѣоловѣјјўћи* (Бал); *ѣѣвѣјјўћи* крѣвѣма (По); *їродѣвѣјјўћи* кѣјмак (Бал); *уїѣзнѣвѣјјўћи* (Ту), ѣста *намирѣвајјўћи* (Ту).

II.2.6.4. Глаголи типа *ил̑акаи̑*, *ил̑ач̑ем...*, *бр̑исаи̑*, *бр̑иши̑ем* и сл. глаголски прилог садашњи такође могу градити и од презентске основе: *ма̑ж̑у̑ћи* (Ке); цр̑коше *и̑ши̑у̑ћи* је (По); *џ̑ста бр̑и̑ш̑у̑ћи* (Ту); *ја̑ш̑у̑ћи* кџ̑а (Ме); пуко *ви̑чу̑ћи*; да п̑кн̑еш *ви̑чу̑ћи* (Бр); *ил̑ач̑у̑ћи* оти̑шла је (Вр); *џ̑дра се и̑и̑ш̑у̑ћи* (Ке); и од основе инфинитива (ре̑ђе): *џ̑би се ла̑г̑а̑ју̑ћи* (Ту); *и̑ом̑а̑г̑а̑ју̑ћи* (Ту); *си̑р̑у̑г̑а̑ју̑ћи* др̑ва (По); *џ̑ста и̑и̑с̑а̑ју̑ћи* (Ту); *џ̑де и̑ла̑ка̑ју̑ћи* (Ту); *џ̑дра гр̑ло ви̑ка̑ју̑ћи*. Последњи наведени облици добијени су аналогично према глаголима типа *и̑р̑ич̑а̑ју̑ћи*.

Двојство типа *ви̑чу̑ћи*: *ви̑ка̑ју̑ћи* познаје и говор Горњих Васојевића (СТИЈОВИЋ 2007: 189). И у Ибарском Колашину је тако (БОЖОВИЋ 2002: 96). У србијанском Полимљу такви примери су ретки (НИКОЛИЋ 1991: 487). У централној Шумадији ови глаголи имају форме *ви̑ка̑ју̑ћи*, *ил̑ака̑ју̑ћи* и сл. (РЕМЕТИЋ 1985: 331) и у северној Метохији глаголски прилог садашњи ових глагола гради се од инфинитивне основе и наставка *-ју̑ћи* (БУКУМИРИЋ 2003: 268). Најзад, у банатским говорима такође доминирају форме на *-а̑ју̑ћи* (ИВИЋ и др. 1997: 191).

II.2.7. Глаголски прилог прошли

У тутинско-новопазарско-сјеничкој зони глаголски прилог прошли се не употребљава. Присутни су једино облици придеви типа *би̑ви̑ши̑*:

би̑ви̑ши̑ пр̑ес̑ед̑ник (Ле); *би̑ви̑ша̑* Томова жена; *би̑ви̑ш̑у̑* Југославију сам ов̑амо кра̑ј ве̑ј зап̑ам̑тио (Ке); *би̑ви̑ша̑* Југославија кат је била (Бал); *би̑ви̑ша̑* Југославија пропаде (Гло).

Овакве прилике одговарају стању које важи за углавном све говоре зетско-сјеничког дијалекта. У Ибарском Колашину присутан је само придевски лик *би̑ви̑ши̑* (БОЖОВИЋ 2002: 95). Говор Васојевића познаје такође само придев *би̑ви̑ши̑*. Облици *река̑в* и *река̑ви̑ши̑* овде су замењени облицима прилога садашњег (*ре̑к̑у̑ћи*) (СТИЈОВИЋ 2007: 190). У зетском (ЋУПИЋ 1977а: 280), врачанском (ПЕТРОВИЋ 1973: 215), као ни у староцрногорским говорима (ПЕШИКАН 1965: 204) овога глаголског облика нема.

Слично је стање и у другим штокавским говорима. У говору Пиве употребљава се само од глагола *ре̑ћи*, и то ограничен на изразе: тамо њ̑ему *ре̑ка̑в* (или *ре̑ка̑ви̑ши̑*) и њ̑ему *ре̑ка̑в* (*ре̑ка̑ви̑ши̑*) и то обично уз опцене лексеме (ВУКОВИЋ 1938/39: 73), у истој служби ови облици употребљавају се и у говору србијанског Полимља, где се јавља и *би̑ви̑ши̑* (НИКОЛИЋ 1991: 487). У северној Метохији присутан је само као придев *би̑ви̑ши̑* (БУКУМИРИЋ 2003: 269), а тако је и у Левчу (СИМИЋ 1972: 397), централној Шумадији (РЕМЕТИЋ 1985: 332), српском призренском говору (РЕМЕТИЋ 1996: 511), Алексиначком Поморављу (БОГДАНОВИЋ 1987: 203). Облици глаголског прилога прошлог

нису бележени у трстеничком (Јовић 1968: 149), горанском (Младеновић 2011) и у гатњанском говору (Младеновић 2013).

II.2.8. Радни глаголски придев

Овај глаголски облик гради се подједнако на целом терену испитиваног говора – додавањем наставака *-ао / -о, -ла, -ло, -ли, -ле, -ла*. Неуједначености када су посредни наставци за овај облик нема, док је у односу основа присутна знатнија варијантност, о чему је било речи у поглављу о глаголским врстама. Овде као илустрацију наводимо примере према наведеним наставцима.

II.2.8.1. У мушком роду облици радног глаголског придева завршавају се на *-ао* код глагола:

иђао снѣк (Бо); *иђао* у тѣ крѣвови (Вру); *уйђао* у онѣ кл'ѣке (Бл); оздѣ од Србије неко *наиђао*; *доиђао* бвде (Би); ја *наишиђао*; *наишиђао* к Жупи; Драгиша био *наишиђао*; њстѣ би се *сиђао* лан (Врс); да нѣ би *осиђао* (Ка); њн је *осиђао*; њн је био *осиђао* на занѣт (Из); сѣмо јѣдан је *осиђао* (Врс); *осиђао* тѣ мѣтак (Уг); сѣт се са тѣм *расиђао* тѣмо (Коз); давно се *ѡсновао* (Ле); кој је вѣшар *организовѣо* (Бо); како би онѡсвѣзѣо (Вру); *казѣо* им је нѣко (Коч); њн *заклѣо* (Ле); *зѣклао* ѣураѣна (Ле); *иђурѣо* она гѣзда (Д. Дуб); нѣко је тѣи^{ра}*гѣо* (Би); те се *уселѣвѣо*де (Де); због пѣтѣвѣ је *оселѣвѣо* (Бо); ја сам те *ѡо* (Бр); *ѡо* девѣјку (Вру); кѡ је *имѡо*; *имѡо* је срп (Кл); тѣ је клѣч *избѣвѣо* врѣла (Гр).

Као што показује изложена грађа, примери чувања финалне групе *-ао* нису бројни. Много чешћи су облици у којима се она сажима дајући *-о*, као у примерима:

мѣло *иорѣсиѡ* (Вру); Ёѡо је *ѣкрѡ* (Го); бѡга ми *иѡ*; бѡга ми ми је *иѡ* у бѣнар (Бр); нѣко *наиѡ* на сѣло (Кл); нико ти ништа не *мѡгѡ* (Би); ниѣ се *мѡгѡ*; нѣ би више *мѡгѡ* (Бо); ниѣ *мѡгѡ* (Вр); ниѣ *мѡгѡ* саш ѣѡм (Го); нисам *мѡгѡ* да се пожѣл'ѣм (Не); тѣ ти нѣ би *мѡгѡ* приѣт (Туз); *доиѡ* је да зѡвнѣ мѣне; *доиѡ* с рѡбијѣ; кад је ѡн *доиѡ*; *доиѡ* тѣ на пѣнѣ трпѣзу (Бл); кад је *доиѡ* овѣмо (Бо); *наиѡ* ствѣри (Пе); *наиѡ* му да ниѣ у рѣду (Из); тѣшко мѡгѡ *ириѡ*; кад је *ириѡ*; *ириѡ* Црнѣ Гѡру (Ка); мѡј жѣвѡт *ириѡ* (Жи); ниѣ *иѣкѡ* крѣч (С. До); него такѡ се *иѣкѡ* л'ѣп; пѣ сам бѣш дѡста *исѣкѡ* (Бу); сѣблѡм му *иосѣкѡ* глѣву (Нет); ко и је *осѣкѡ* (Гу); *свѣкѡ* некѡга Мѣку (Прѣ); ѡде сам ја *врѣѡ* (Гр); кад је *ишиѡ*, ѡн је *ишиѡ* од Црнѣ Гѡрѣ пѣ је *ишиѡ* за Србију; с кѡњѡм *ишиѡ* (Бо); *ишиѡ* за Пазѣр; *ишиѡ* са тѣм тѣблѡм (Би); *ишиѡ* и са женѡм (Бл); пѡслѣ *оѣишиѡ* у Крагуѣвац (Бл); ѡн *оѣишиѡ* тѣмо; кад је *оѣишиѡ*; *оѣишиѡ* у пѣјац; *оѣишиѡ* за Сѣраѣево (Бо); *оѣишиѡ* ми брѣт те вѣѡ (Нет); *оѣишиѡ* тѣмо да живѣи (Коз); овѣ *ѣшиѡ* (Бо); ѡн *ѣшиѡ* у кѣћу (По); *ишиѡ* у јѣдну кафѣну (Коз); у цѣсту тѣ *ишиѡ* кѣмѣн (Ле); што би ѡн *изѣшиѡ* (Гу); нѣје је *изѣшиѡ*; него би *изѣшиѡ* вѣни (Бо); пѡсл'ѣн *изѣшиѡ* онѣ мѣло квал'итетнѣ тѣ бѣс (Би); Илѣс је *изѣшиѡ* на слѡбѡду (Ле); пѡсл'ѣ *изѣшиѡ* на пѣт (Гр); ѡтац јѡј *изл'ѣгѡ*; како-ѣ *ул'ѣгѡ* (Бо); из тѣ продѣвницѣ је *изл'ѣгѡ*; ја би ко[д] детѣга *иришиѡ* (Ос); *иришиѡ* мѣчки; *рѣкѡ* јѡј (Бл); *рѣкѡ* ѡн; *рѣкѡ* по ѣмену (Бо); *рѣкѡ* би; ѡн је *рѣкѡ* свѣ; ѡтац *рѣкѡ*; ѡн му *рѣкѡ* (Вру); *рѣкѡ* да је вѡдѣ за Бѣѡград; чѡвѣк некѣи *рѣкѡ* стѣницу;

тo си *рeкo* сaд; oтaц *рeкo* Јуки (Го); кaснijе би се *мaкo* снijек (В. Лок); и *измaкo* се (Из); *иoдijгo* крeдит (Гу); jа сам тoгa чoвeкa *дijгo* (Трн); *дijгo* oнa дeњaк (С. До); oн je *иoдijгo* Ђурђeвe ступoвe (Прh); кo би првij *сijгo* (Гл); *сijгo* сa тoм свoјoм вoјскoм (Ле); Цaр Душaн je *иoсijгo* вeл'икy цaрeвинy; oн je *дoсijгo* нajвeћij врхунaц (Прh); нajвишe се jечaм *сijгo* (Кл); jа сам се *нaсмijгo* (Кл); снijег *завijгo* (По); *oбригo* се (Де); кaт сам jа *oрo* (Врс); jа *oрo* сa вoлoвимa (Из); jа сам *oрo* сa дрвeним рaлoм (Бот); *oрo* неки Рaдoвaн (Бoљ); *oрo* сa дрвeниeм рaлoм (Нет); oн je никaт нe би *иoорo* (Д. Дуб); вaљдa *доирaгo* (Из); кaжy *умирo* и трaжio лeбa; кoл'кo би *хaгo* (Бал); тaj штo се *окрeшo* ўвeчe (Бoљ); jа *oсijгo* oдe сaм (Де); jа *oсijгo*; дoл'e je *oсijгo*; (Кл); *несijгo* му je син (Ки); oн би *куидo* кoд мeнe (Жи); jа сам *иушo* (Д. Дуб); *сijанo* oдe (Жи); кoт кoгa je *сijанo* (Че); oн je *бoлo* и *бoлo* (Oст); *дaвo* интeрвjу (Че); *иpодaвo* се jaкo дoбрo (Глo); пaрe би ни *дaвo* (Гл); *иpодaвo* некa пилaд (Бу); дa л' се *иoзнaвo* (Вру); нijе дeвeр *нajављивo* (Са); *oдрeђивo* се стaрij свaт (Гу); мeнe свe тo *нaрeђивo* (За); *нaрeђeвo*; *нaрeђeвo* je (Ле); *зapaђeвo* (Ha); *идjахo* je кoњa (За); oвy штo сам jа *икo* (Врс); oн je *иpисijгo* (Кон); oн би *рeзo* тo oдijелo (Вру); дoктop му *иpейисo* л'иeкoвe (Го); *уйисo* (Бо); биo *уйисo* у Бeдгpaд фaкултeт (Бу); нисaм гa jа *ийсo* (Бoљ); Дeјaн *иpейисo* (Го); *нaийсo* шћeри; *нaийсo* oнoмe зeтy (Ле); jeднoј би *свeзo* зa нoгe (Лу); *кaзo* штa je и кo je (Бо); кaкo би ти *кaзo* (Уг); jeдaн нaш *викo* (Oст); jeдaн дaн *зaвикo* (Гу); никo нijе *улaгo* (Baг); oнe бисaгe *ишурo* (Цр); нijе *идo* (За); *кoдo* oвe бyнaрe (Цр); *закoдo* гa пoт прaк (Пру); *oкoидaвo* грoђжe (Вру); и jа сам joј *идeвo*; двijе-тpи пeсмe сам joј *идeвo* (Кл); штo сам *иpдчijгo* (Че); кaт oн *ишчуйo* oнe бaглaмe (Пр); jа сам *слушo* (Бот); *исeљaвo* се-e нaрoд дoстa (Кл); oн би тyнa *oдмaрo*; *oдмaрo* би кoњa (Бо); сaш нoм *рaзгoвaрo* (Бо); тo-e *oдгoвaрo* (Бл); *зaл'ивo* (Гл); и oн мe *дo* (Кон); *дo* бoк здрaвљe (Бо); jа сам *дo* нoјзи пpстeн (За); бoк ти *дo* здрaвљe (Бр); нeгo би нe *дo* (Жи); jа му никaд нijесaм *дo* (Ha); *иpдo* дa je *имo* шћeр (Кoв); oн *имo* мaћeхy (Бр); кo би *имo* (Би); штo je *иpдo* (До).

На читавом терену зетско-сјеничког дијалекта присутна је знатна уједначеност наставака радног глаголског придева. У употреби су углавном и облици са очуваном и они са контрахованом финалном групом у облицима мушкога рода, с тим да је у говорима у Црној Гори присутна прогресивна (Пешикан 1965: 178; Стијовић 2007: 187), док се у србијанском делу јавља регресивна асимилација (Божовић 2002: 94).

Глаголи са основом на сугласник имају *-o* у облицима радног глаголског придева:

слaбo ти je *jeo*; jечaм се *jeo* (Бо); *иojeo* му мeсo (Бр); неки ђaвo *иojeo* (Ос); *изeo* мijш (Кл); *ил'eo* се плoт (Би); мoј тaс *ил'eo* некe л'eсe (Лу); нeкo je *иpeo* нa кудeл'y (Д. Дуб); jeдaн брaгућeт мe *иpевeo* (Де); *иpевeo* нe зa Србиjу (Бр); *oдвeo* нeкo (Жи); *oдвeo* гa je oтyт (Ле); *дoвeo* сaм ти жeнy (Го); *сpeo* муслимaнку дeвoјкy (Вру); и oндa *крeнyo* (Бoљ); *крeнyo* нeћe (Ки); штo je *крeнyo* (Пож); oн *окрeнyo* (Ле); *иpдишнyo* нajпpиe (Ју); jeс нe *мpднyo* се (Ер); *нaйинyo* чaрaпy нa oчи (Лу); a oнa гa *дрмнyo* (Pa); oнoмe *илyнyo* у л'ицe (Кл); пa je *иoшoнyo* (Нет); дoљe *oдвpнyo* вoдy (ШТ); пpевpнyo се тpактop; нijе се *иpевpнyo* (Кoз); *иpевpнyo* пyштaхиy (Вр); oвa штo-e *иoгинyo* (Лу);

сѧл' бн *ѡогѡнуо* (Бо); чѡвек *ѡогѡнуо* (Кн); бн је *ѡогѡнуо* у рѧт; *ѡогѡнуо* у Црнѡ Гѡру (Уг); ѡтац им је *ѡогѡнуо*; *ѡогѡнуо* бѡо (Кл); *ѡдчѡ* грѧт (Кн); Мѡрат је Рѡбрѡња нѧпрѡе *ѡдчѡ* (Бал); кѡћу *ѡдчѡ* (Не); а понѡко *дѡнуо* (Лу); *здѡнуо* сѡѡено (Бал); бн *кл'ѡкнуо* (Прћ); свѧко *сѧгнуо* глѧву (Се); *ѡредѡ* ѡме Сѧва; *ѡредѡ* ѡме Симѡн (Прћ); овѧ је бѧш *узрѡ* (Бал); *ѡрѡѡе* би га (Бо); ѡндѧ се *ѡдѡе* на кошѡвину (Кн); чѡо сам (Вр); како сам *ћѡо* (Бо); нѡѡесам ни чѡо (Бр); *шѡо* би тѡ ч'акшѡре (Д. Дуб); цѡпел'е сам *обѡо* (Бољ); јѧ сам бѡо у воденицу *мл'ѡо* (Бог); да би *умѡѡ* (Жи).

Употреба завршетка *-уѡ* место *-уо*, својствена староцрногорским говорима, на овом терену је непозната (Пешикан 1965: 178).

Финална група *-ео* ретко се сажима: *ѡдчѡ* да шѡрѡ ислѧм (Кл); *ѡдчѡ* да рѧдим; јѧ сам *ѡдчѡтѡ* да прѧвѡм (Кл).

П.2.8.2. Облици женског рода имају наставак *-ла*:

ѡна би *ѡѡѡла*; дѡшу би му *ѡѡѡла* (Гу); *изѡла* ћѡтек за тѡ (Гу); *оѡл'ѡла* тѡј мѡјѡј сѡстри четѡри прслѡка; четѡри јѧ сам *оѡл'ѡла* бѡла (Ду); јѧ сам *ѡрѡла* конѡплѡу (Ме); по кѡло би *измѡла* мѡгѧнициѡ (Пру); овѧкѡ би *мѡла* жѡна (Д. Дуб); *мѡзла* стѡку (Пе); на подне *ѡомѡзла* стѡку (Тр); *изгрѡбла* сам се бѡла (Ру); би те *ѡрегрѡзла*; онѧ зѧлогѧј што си га *загрѡзла* (Го); сирѡче *ѡорѡсла* (Жи); јѧ би ве *ѡовѡла* ћѡ ѡзвор врѡла (Тр); Нѧфѡѡа је *довѡла*; *довѡла* је (Бл); чѡм си се *довѡла* (Го); јѧ сам ви *довѡла* стѡку; ѡна је *ѡровѡла* (Бр); хѡзда *срѡла* за кѧмен (Бо); да се ѡна *срѡла* са нѡкѡм мѡмком (Пож); јѧ се *обрѡла* тѡ (Пл); *ѡѡла* онѧмо (Рам); да нѡ би *ѡѡла*ѡна (Би); хѡзда како му је *ѡѡла* (Бо); *ѡѡла* у блѧто (Го); кол'ѡко је тѧ сѡла тѧпѡт *ѡѡла* (Кн); замѧло је *ѡѡнула* (Жи); саш ѡѡм се *срѡѡнула* (Коз); бѡла му је *исѡѡла*; *исѡѡла* му кѡла бѡла (Дол); дѡша *исѡѡла* на мѡкѧма (Туз); јѧ *исѡѡла* (До); ѡна се *расѡѡла* (Коч); нѡ му се нѡѡе *доѡѡла*; мѡне се *доѡѡла* (Ле); ѡна *сѡла*; јѧ кат би *сѡла*; тѡ би *сѡла* овѧ мѡја мѧјка (Тр); докл'ѡ би ѡна *сѡла* (Ли); *мѡгла* си да вѡдѡш (С. До); пѧ би *мѡгла* (Брћ); тѧ је невестѧ *дѡшла* нѡћас (Дет); кад је *дѡшла*; и *дѡшла* (Ша); *дѡшла* је Нѧфѡѡа (Би); *дѡшла* фѡрма ис Тѧћка (Бо); *ѡшла* на кѡња (Ђер); да би ви јѧ *ѡшла* (Го); *нѡшла* се дѡца (Пе); *ѡрѡшла* свѧдба (Ле); бѧба би *ѡресѡкла* пѡпак (Гу); из Грѧблѧ *свѡкла*; нѡкѧко *изсвѡкла* (Го); сѧмо *ѡовѡкла* вѧтра (Нет); ни *ѡшла* нѡѡе у Гнѡлу (Вр); *оѡѡшла* к ѡѡјнѡј кѡћи (Ђер); овѧ млѧдеш *оѡѡшла* (Тр); нѡ знѧм да л' је *оѡѡшла* (Бу); *оѡѡшла* на контрѡлу (Коз); девѡјка је *оѡѡшла*; ка[д] сам *оѡѡшла* онѡ с тѡбѡм (В. Лок); на јѡдна врѧта *ѡѡшла* (Дол); *ѡѡшла* у тѡ сѡбицу јѡдну (Жи); *изѡшла* пѧмѡтна домаћѡца (Вру); ѡна *изл'ѡгла* (Врс); прил'ѡка ти нѡѡе бѡлѧ *изл'ѡгла* (Го); ѡво да си *ѡл'ѡгла* у нѧш врѡт (С. До); кад је онѧ стѡка *ѡл'ѡгла*; прѡвѡ тѧ стѡка *ѡл'ѡгла* у јѡдно жѡто; јѧ нѡѡесам *изл'ѡгла* тѡ нѡј (Ле); *ѡрѡшла* (В. Лок); *рѡкла* ни је Цѧка (Ос); онѡ што је *рѡкла* (Коз); *рѡкла* му мѧјка; *рѡкла* снѧхи (Дол); *рѡкла* му се (Жи); што ми је ѡна *рѡкла* (Ле); ако се ѡна *рѡкла* нѡкѡм (Дет); *рѡкла* би; *рѡкла* тѧ стрѡна; бѡла се *рѡкла* мѡмку; Милѡна-е *рѡкла* овомѡ Хѧсу (Вру); ѡна је нѡјниѡем снѧхѧма *мѡкла* (Дол); *ѡримѡкла* сам осамдесѡт (Кон); *ѡримѡкла* се шкѡла (Брћ); моја мѧјка би се *дѡгла* (До); у пѡла шѡс сам се *дѡгла* (Жи); приѡен сѡдам сам се *дѡгла* (Се); јѧ сам и *ѡдѡгла* ѡбѧдвоѡе (Ос); кѧко сам и *ѡдѡгла* (Ка); јѧ сам се *ѡдѡгла* такѡ; *ѡдѡгла* се шѡма у Гѡљѡву (Врс); ѡна кат је *сѡѡгла* (Жи);

шта ја нѐ би *сѝйгла* (Ос); *сѝйгла* у тѝем гѝдинама (Не); *сѝйгла* тѝ сѝла (Бу); кад је Тѝтѝва влас *ѝрисѝйгла*; тѝд је Срѝбија *ѝосѝйгла* цѝревину (Прћ); вѝма се *угрѝјала* машина (Нет); ка[д] се *сѝјала* конѝплѝа (Ле); мѝл'ѝ брѝј се *сѝјала* (Врс); мѝјка нѝе *сѝјала*; *ѝосѝјала* пасуљ (Уг); мѝјка *сѝјала* (Кл); нѐ би *хѝјала* (Леч); ѝна је *осѝјѝала* (Ос); *изокрѝѝала* онѝ л'ѝбове (По); ја би *шѝинула* (Трн); ја *зѝнула* (Ле); нѝе *замрѝкла* (По). жѝна што ми је *ѝогѝнула* (Кл); замѝло *ѝогѝнула* (Уг); *ѝѝчѝла* музѝка; кѝсно *ѝѝчѝла* (Врс); ја сам *ѝѝћѝла* (Уг); ѝна *осѝјала* удовѝца; тѝ крѝља *осѝјала* (Брћ); ѝна би *осѝјала* на кѝнак (Из); *осѝјала* му жѝна и дѝѝете (Ју); тѝмо су му *осѝјала* тѝ жѝна и тѝ дѝца (Леч); штѝ би да сам *осѝјала* (Ос); *осѝјала* за Блѝжа (Го); ја сам такѝ *ѝрисѝјала* (Бл); нѝе *ѝрисѝјала* (Ков); ѝдмѝ је *усѝјала* (Кл); пѝ се-е *сѝгнула* (Д. Дуб); *ѝрокѝснула* (Бал); *дѝнула* (Вру); двѝ сѝѝена *здѝнула*; *оглѝхнула* о[д] тогѝ рѝта (Гу); *замрѝла* се вѝда (По); да нѐ би варенѝка *укѝсла*; ѝна би *укѝсла* (Уг); нѝ је *фѝкла* (Врс); ѝна је *оглѝхла*; кѝко ми је *наћѝла* (Гр); *ѝосѝгла* се (По); *ѝрсла* стѝка по шѝми (Ле); *ѝрсла* тѝ стѝка (Гу); што би се *ѝокрѝла* ѝбме (Би); стѝка *ѝокрѝла* (Бо); пѝ *сакрѝла* у пѝдрум (Вру); ја би тѝ *сакрѝла*; *ѝокрѝла* пешкѝром (Ле); чѝла тѝ прѝчу (Гу); нѝесам чѝла (Пр); л'ѝла стрѝву (Дол); тѝ *сл'ѝла* јѝј стрѝву (Пл); свѝ тѝ *шѝла*, ѝна је тѝ *шѝла* л'ѝѝпо (Дол); шта си тѝ *куѝовѝла* (Шар); чѝре *ѝоудѝвѝла* (Бр); тѝмо се *ѝродѝвѝла* (Гл); *дѝвѝла* ѝзјаве (Гл); *дѝвѝла* дѝрс (Де); једамѝ се *удѝвѝла* (Го); тѝмо се *ѝродѝвѝла* тѝ стѝка (Гу); тапѝт се зѝмѝа *ѝродѝвѝла* (Дол); нѝесам се вишѝ *удѝвѝла* (На); ѝждаја *дѝвѝла* имѝна сѝл'ѝма (Бу); мѝжда си је *ѝознѝвѝла* (Го); *ѝознѝвѝла* и онѝгѝ Бѝља (До); тѝ би се *ѝријавѝвѝла* (Са); дѝца се *ѝребѝѝвѝла* овѝмо (Са); ѝстѝ се ѝна *расѝѝѝвѝла* и за мѝмка (Вру); ја сам те *замѝѝвѝла* (Го); *нарећѝвѝла* се (Гр); *замѝѝвѝла* јѝдну (Че); *намирѝвѝла* јѝсам (Ле); ѝна-е *заслужѝвѝла* (Пру); деветнѝс гѝдѝнѝ сам *уѝлаћѝвала* (Шар); дѝмѝнзија се *одрећѝвѝла* (Рач); пѝсл'ѝн сам *расѝѝѝвѝла* јѝтрве (Бр); ја би јѝј свѝ *кажѝвѝла*; нѝесам валѝ нѝкѝм *кажѝвѝла* (Дол); да се нѐ би прашѝна *дѝзѝла* (Рам); *јѝхѝла* (Ли); *сѝдсѝла* кћѝрка (Са); ѝна је л'ѝѝсѝла (Ле); и *ѝсѝла* ѝстѝ; и ѝна је нѝшто *ѝсѝла* (Бу); онѝ сам *ѝовѝзѝла* мѝјкино (Дол); што сам тѝ *свѝзѝла* (Гр); ја сам је *свѝзѝла* (Бал); *укѝзѝла* се пѝтреба (Би); ѝна се *ѝокѝзѝла* дѝбра (Вру); нѝеси чѝвѝку *кѝзѝла* (Ков); јѝси *кѝзѝла* мѝмку; ја му нѝсам *кѝзѝла* (Гр); што ми је *вѝкѝла* (Дол); мѝјка јѝј је *вѝкѝла* и *вѝкѝла* (Го); сѝмо *нѝзѝла* (Боб); вѝла сам *заклѝла* (Бр); тѝ се *ѝурѝла* слѝма (Бот); тѝ би се вѝда *ѝурѝла* (Вру); нѝшта се нѝе *осѝћѝла* (Бот); кѝко је *ѝдѝала* шѝма (Бо); вѝда *ѝскоѝала* (Баг); тѝ би се дѝца л'ѝѝи *ѝгрѝла* (Дол); дѝца кад би се *ѝгрѝла* (Би); дѝца како су *ѝвѝла*; о Јеремѝндану би *ѝвѝла* (Коч); *ѝвѝла* сам и ја (Вру); нѝесам ни *ѝрагѝла* тѝ (До); пѝ се чѝѝѝла (Кн); *разговѝрѝла* са ѝѝм (Жи); ѝна-е *венћѝла* (Д. Дуб); вратѝло којѝ се *назѝвѝла* (Би); ѝна *ѝбећѝла* (Го); и свѝје *дѝла* (Че); ѝѝјѝна бил'ѝшка што ми је *дѝла* (За).

II.2.8.3. У средњем роду наставак је -ло:

слѝбо се *јѝло* (Бо); пѝ се *ѝрѝло* (Гл); *ѝрѝло* се на прѝљу (Д. Дуб); свѝ *урѝло* у жбѝуње (В. Лок); јѝдно што је *крѝло* тудѝѝе (До); кѝсно се тѝ *обрѝло* (Ле); свѝ тѝ у трње се *обрѝло* (Лу); тѝ-е свѝ *ѝло* (Дол); овѝ нѝѝе *ѝло* с нѝба (Бл); нѝс је *ѝло* посѝ ѝвде (Го); *ѝло* хи је (Туз); дѝвет крѝвѝва је *ѝло* (Вру); онѝ је *ѝроѝло* (Врс); свѝ тѝ *ѝроѝло* (Кн); ѝндѝ је овѝ *ѝроѝло* (Др); *исѝло* јѝј дѝбро (Вру); пѝкат би *исѝло* (Бл); *исѝло*

му крило једно беше (Ле); касно је *исцјало* (Бо); посл'е то се *расцјало* (Др); посл'е се *расцјало* царство (Ки); шта би ме *сцјало* тамо (Ли); није *мдгло* (Бр); овде се није *мдгло*; ал' није се *мдгло* (Бо); не би се *мдгло* (Гу); *црдило* то (Го); *црдило* би годинама; није *црдило* (Бр); *црдило* је недељу дана (Бо); шта се *цресекло* (Жу); *расекло* оде било вил'ицу (Дол); *врхло* се и са волџима (Тр); и *врхло* се (С. Ћуп); све је то *ишло* тако то; *ишло* се у шџуму з волџима (Бо); таг се *ишло* пешкџе (Би); *оцишло* нешто по браћи (В. Лок); *оцишло* јој џко (Ду); *оцишло* навџше (Ос); *оцишло* му џко (Жи); посл'е је то *изаило* (Дет); *зацило* би сџнце; (Коч); да не би се то *макло* (Дол); то се *дцгло* по тмџши (Ле); све то *дцгло* (Бр); у Пџћ би се *сцигло* (Гу); све *сцигло* (Ков); све га *сцигло* (Ра); док није *сцигло* тал'ијанскџ жџто (Из); нићи се *угрџјало* (Го); шта би се *цјало* (Го); па то се *сцјало* (Де); *сцјало* се ал' мања кол'ичџна (Врс); то се *сцјало* (Ка); па се то *сцјало* (Лу); па се *драло*; с тџем се *драло* (Кл); па онџ рало *драло* се (Лу); све се *драло* са волџима (Бр); *орало* се волџима (Де); *цросцирало* се по кџћи (Боб); два дана ти је *црало* (Бо); *врало* се назат (Ра); па га *окрџало*; *окрџало* те (Трн); *окрџало* се (Вру); *цреврало* је то ка плџк; то е *цреврало* зџмл'у (Д. Дуб); па то се тако *крџало* (Др); тџ је то *крџало* (Пож); то-е код свџкога *крџало* (Ер); у томџ се то *окрџало* (Трн); сџт се ми се чџни *окрџало* (Це); посл'ен је то *цокрџало* дрџкшџе (Ју); не *цокрџало* се (Ле); јџш и је *цогџало* (Гр); дџете *цогџало* гџре (Ки); *цогџало* је џи десетџну (Бо); *цдчело* то да се узџма (Др); то је *цдчело* пшеница (За); сџд је *цдчело* (За); кад је *цдчело* (Не); то је касно *цдчело* тџ ваџари; *цдчело* је то било (Пож); већ сџт се *цдчело* маџо (Бо); отџда је пџтл'е *цдчело* (Кл); то је тџк *цдчело* каснџе (Леч); и то је *сцјало* (Го); *осцјало* је тако до кијамџта (Врс); двџе кџће *осцјало* (Ки); шеснаџс је *осцјало* (Врс); па не би *осцјало* клџс (Др); по двџе трџе *осцјало* (Кн); *осцјало* ти пџра (Ју); дџете *осцјало* у рџке (Бр); посл'е *осцјало* Зџчеви (Кл); да је бар штџоћ иза џџга *осцјало* (Лу); шџстџро децџ *осцјало* (Коз); и онџ што-е *осцјало* (Из); и како је *насцјало* овџ џџбре вџштџкџ (За); нџсам ни јџ знаџ како је *цосцјало* (Бу); како је *цосцјало* то прџзџме (Нет); нешто *засцјало* (Леч); џно ми *несцјало* (Го); *несцјало* ми га-е (Врс); *гџнуло* га (Гр); све *замџзуло* (Бал); дџста и је *цоцрџало* (Ту); *фџкнуло* ми (Вру); штџ се *надџло* сџло Пџљџво (Вру); *догџало* ми (Гр); *црезрџло* (Кн); то стџкџ *огрџло* (Лу); све *цоцрџало* (Бал); све *сацрџало*; и по томџ *надџло* џме (Цв); неџчим *црицџало* (Тр); дџста је било *уцџало* се тџ мџжџе (Вру); било сџмо се-е *цџло* (Бр); тапџт се *куцџало* (Вру); *куцџало* се (Дол); маџе се *куцџало* (За); *живџало* се (Бр); *цуцџало* се (Дет); дџста се *гџдовџло* (Д. Дуб); није се *дџвало* (Бр); наџприџе се *дџвало* (До); ниџ се *дџвало* (Пру); *цризнџво* дџете (Пру); да те не би онџ *цоврџало*; није се *обрџало* (Бо); *расцџало* се (Вру); *расцџало* мџго (Вру); *обрџало* се са волџима (Жи); да се то *цојавџало* (Вру); није се *загџало* (Дол); како се *обрџало* (Жи); *зараџало* (Ле); то се све *црикацџало* (Бџљ); наџприџен се *цреказџало*; некат се *цреказџало* (Пру); све се то *цскало* (Врс); *уцџало* ми (Кн); *скало* (Боб); то се све *цвџало* (Ки); *вџало* се у снопџве (Кн); ранџе се *вџало* (Би); то-е све *мџло* дџље; *мџло* се тџ (Д. Дуб); би се *зџало* (Би); за Бџжић се *кџло* (Коч); све *цоцџало* с небџса (Кн); тџ је наџвишџ кџвоџа *цџало* (Вру); *црокоцџало* дџље џсвалт (Вру); *цгало* се филџана; *цгало* се

онѐ пѳткапѐ (Пл); пѧ се пѳсл'ѐ *чуѧло*; свѐ се тѳ *ѧрагѧло* (Боб); нѧе се *ѧрагѧло* (Би); нѧе се тѳ *ѧрагѧло* (Бр); *ѧреѧрѐдѧло* се (Де); тѳ се свѐ *снабѐдѐвѧло* л'ѐбом (Бо); тијѧ ѓбичѧјѧ се ѓде *деѧѧвѧло* (Гр); у мѳј рѳт се нѧе *деѧѧвѧло* (Дол); *деѧѧвѧло* се (Гу); кѧко се *ѧокрѧѧло* (Ли).

II.2.8.4. За мушки род у множини у употреби је наставак *-ли*:

те смо нѧшто *јѧл'у*; *ѧојѧли* ѧлву (Го); јѧсте л' кѧд гој се *најѧл'у* пѧтѐ (Ос); пѧ смо *ѧл'ѧл'у* (Вр); ѓни би се *исѧл'ѧл'у* (Гу); пѳсл'ѧн би *ѧрѧл'у* (Вр); до двѧнѧс би *ѧрѧл'у* (Лу); свѐ су јѳј *ѧреѧрѧсл'у* (Го); вѧлѧма би *ѧрѧсл'у* (Ер); мѧ смо је *крѧли* (Вру); пѧ су *ѧовѧл'у* рѧт (Прћ); жѧвѳт *ѧровѧли*; с Нѧфѳм смо *ѧровѧли* гѳдине (Бл); *сѧровѧл'у* на Вѧчѧ Лѳкву (Цв); *ѧревѧл'у* (Кон); којѧга мѳмка су јѳј *увѧл'у* (Бр); изјѧтра би *извѧл'у* млѧдѧ (Би); пѳсл'ѧн би хи *свѧл'у* ѧвечѐр (Ст); *срѧл'у* га; да би се мѧ *срѧл'у* (Жу); ѧе су тѧ *ѧѧл'у* у крѧвове; ѓни су *ѧѧл'у* у крѧв тѧмо (Шар); *наѧѧл'у* Бѧхѳр (Ле); нѧе су *мѳгѧли* (Бо); нѧесмо *мѳгѧл'у* (Ру); ѧмѧ нѧкѧ *дѳѧил'у* (В. Лок); *дѳѧили* ѓде (Вру); *дѳѧил'у* за мѧне (Го); зрѧно су му *нѧѧил'у*; понѧшто би *нѧѧил'у* (Вр); *нѧѧил'у* смо стубл'ѧну (Пе); кат су пѧт *ѧрѳѧил'у* (Бо); *ѧрѳѧѧли* крѳз Лукѧвицу (Бо); ка[д]смо мѧ *ѧѧкли* (Вру); *ѧѧкл'у* стѧлно (Де); пѧнѧѧе што смо *осѧкл'у* (Ос); ѧѳјзи *осѧкл'у* нѳгу (Гр); пѳново се тѧ Срѧби *ѧовѧкл'у*; ѓни су се *ѧовѧкл'у* (Нет); ѓни *ѧовѧкл'у* на ѧѧчевину (Ос); сѧмо га *вѧкл'у*; Деспѳтѳвиѧи *развѧкл'у* (Прћ); такѳ би тѳ *врѧл'у*; сѧмо би с тѧѧем *врѧл'у*; докл'ѧн га *изврѧл'у* такѳ; би *изврѧл'у* (Ду); *врѧл'у* тѧко (Бр); поред рѧѧекѧ би *ѧѧил'у*; *ѧѧил'у* би брѧдима; *ѧѧил'у* да тражѧ девојке; за млѧдѧ су *ѧѧил'у* нѧјбл'ѧжѧ; четвѧртком су *ѧѧил'у* (Би); пѧшкѧ су *ѧѧили*; а нѧѧи су *ѧѧил'у* у Пѧћ; *ѧѧил'у* су пѧтом (Бо); ѓни су *ѧѧѧли* (Бл); *оѧѧѧил'у* су за Грћкѧ (Бо); пѳслѧ су *оѧѧѧѧли* (Бл); мѧ смо у Македѳнију *оѧѧѧил'у*; (Нет); ѓни су *оѧѧѧил'у* у попѳве; *оѧѧѧил'у* свѧтови с кѳѧима (Са); *ѧѧил'у* (Бо); пѧ сте *ѧѧѧил'у* у онѧ кѧћу (Гр); шпорѧти су кѧсно *изѧѧили* (Вру); *изѧѧил'у* да ѳрѧ (Бо); ѓни би *изѧѧил'у* (Вру); ѓни би *изл'ѧгли* и[з] сѳбѧ (Ми); пѧ су *изл'ѧгл'у* у Пазѧр (Па); сѧл што смо *ул'ѧгл'у* (Рач); ѓни су посл'ѧ *зѧѧил'у* (Прћ); *наѧѧили* Добрѧѧци (Жу); пѧ би онѳ *рѧкл'у* (Го); би *рѧкл'у* довѳдак л'ѧта (Би); *рѧкл'у* ѧдѧла се; нѧе смо *рѧклѧ* нѧмѧм (Бо); *мѧклѧ* су (В. Лок); *мѧкл'у* пѧчу (Трн); ѓни су Рѧмѧза *мѧкл'у* (Пож); ѓни су *дѧгл'у* рѧке (Гу); у ч'ѧтѧри би се *дѧгл'у* ѧзјутра (Д. Дуб); ѓни је *дѧгл'у* увѧс (Стр); *ѧѳдѧгл'у* су му и спѳменѧк (Из); згрѧду *ѧѳдѧгл'у* (Не); да би *сѧѧѧѧли* сѧтра за пѧѧац (Гл); ка-смо *сѧѧѧгл'у* у Пѧћ (Де); *сѧѧѧгл'у* су нѧѧи лѧди (Гр); *сѧѧѧгл'у* пред бѳлнѧицу (Брћ); нѧѧ-та *ѧѳсѧѧѧгл'у* нѧе су (Ми); док су *ѧѳсѧѧѧгл'у* да напрѧвѧ шкѳдлу (Прћ); овѧ су дрѧѧѧ *сѧѧѧл'у* (Врс); ка[д] смо *сѧѧѧл'у* жѧто (Гр); знѧм да смо *сѧѧѧл'у* (Брћ); нѧе смо нѧкат мѧ тѳ *сѧѧѧл'у* (Трн); свејѧдно штѳ би *сѧѧѧл'у*; *ѧѳсѧѧѧл'у* би (Бо); *сѧѧѧл'у* би свѧ врѧте жѧта; ѓни су *сѧѧѧл'у* помѧло дувѧна (Бр); *сѧѧѧл'у* мало бѳл'ѧ (Вр); такѳ смо *ѳрѧл'у* (Врс); *ѳрѧл'у* смо (Бѳл); пѧ би мѧ *ѳдѧл'ѧл'у* (Вр); нѧе смо се млѳго *сѧсѧѧѧѧл'у* (Го); јѧдним ѧрѧном тѧ би *ѧокрѧѧѧл'у* врѧѧл'ѧицу (Из); *ѧѧѧѧѧл'у* то у вѧѧац (Кѳч); тѧ би тѧ *ѧсѧѧѧл'у* (Лу); посѧн се *врѧѧл'у* (Се); код ѧѧе да сте *сѧврѧѧл'у* (Жи); тѧ су *сѧврѧѧл'у* (Ле); млѧдѧ се лѧди *ѧкрѧѧѧл'у* дрѧѧѧм жѧвѳту (Пож); *ѧкрѧѧѧл'у* је (Бал); кат су *крѧѧѧл'у* за Македѳнију (Нет); *крѧѧѧл'у* да идѧ гѳре (Бл); *крѧѧѧл'у* су (Бо); тѧ би *ѧмрѧклѧ* (Д. Дуб); шѧстѳрица *ѧѳѧѧѧл'у*; *ѧѳѧѧѧл'у* ѳко девојкѧ (Врс); ѧ тѧ су *изѧѧѧл'у* млѳго (Боб); *ѧдѧѧл'у* нешто да брѧѧају (Др); пѳсл'ѧн смо *ѧдѧѧл'у* (Туз); бѧл'ѧи *ѧдѧѧл'у*;

(Це); онџ *идчѣл'и* су (Бот); *идчѣл'и* ваѣшари (Леч); тџ су му *осиѣл'и* некѣ синџвци (Врс); некѣ су *осиѣл'и* тџ по Сеници; *осиѣл'и* стари сѣмо (Баг); *осиѣл'и* су дни; свѣ овѣ стари *осиѣл'и* (Се); што су *осиѣл'и* бѣл'и (Кл); пѣ су *одусиѣл'и* (Кл); кат су *несиѣл'и* волџви (За); од једнога крѣви *насиѣл'и* (Баг); тџ *иосиѣли* овѣ из Ораша (Вру); кад би се *сасиѣл'и* о слави (Кн); што смо се *расиѣлѣ* (Бл); да би *оисиѣл'и* (Пож); дни да су *ирисиѣл'и* (Врс); тџ Дубраву *надѣну*ли кроз Добрињу (Вру); како су јој *надѣнул'и* ѣме? (По); Мѣра јој *надѣнул'и*; *ириѣнул'и* краѣву (Бал); *ирсѣну*ли да тражџ четвртѣну (Прѣ); мѣ смо је *ириѣнул'и* (Вру); *надѣл'и* су хи као Бошњѣци (Пож); ал' су му такџ *надѣл'и* (Ков); пѣ су јој *ириѣл'и* ѣме; Фѣта јој бѣл'и *ириѣл'и* (Гу); *ириѣл'и* је тѣмо (Цр); за три дѣна *ириѣл'и* те тџ покѣпил'и; свѣ су тџ *ириѣл'и* (Из); онџ камѣње *иокриѣл'и* (Би); би се *иокриѣл'и* (Вр); нѣсмо се ни чѣл'и (Пл); нѣсмџ се *изѣл'и* (Врс); *куиѣвал'и* су (Ост); пѣсл'ѣ свѣ *искуиѣвал'и* (Са); кад смо *иѣшѣвал'и* (Д. Дуб); *органиѣвал'и* тѣ ваѣшар (Бо); док би *иосѣѣковал'и* (Вр); мѣ смо *сиѣновѣл'и* онѣмо (Тр); *дѣвалѣ* би ми; свѣ су дни мѣне *дѣвалѣ* (Гл); *ириѣвал'и* је (Би); *дѣвал'и* џфце (Гл); *дѣвал'и* као на кредѣт; џндѣ *дѣвал'и* су нам плѣгове; *ириѣвал'и* (Уг); дџбрѣ зѣмѣу су *дѣвал'и* (Ост); *исириѣвал'и* смо (Кн); да су *дѣвал'и*; за шта су хи *дѣвал'и* (Ки); нѣга су *ириѣвалѣ* (Бо); мѣ смо се *ириѣвал'и* (Баг); *ириѣвал'и* смо се (Жи); највишѣ такџ *ириѣвал'и* (Ков); ѣто тџ смо се *ириѣвалѣ* (Вру); *ириѣвал'и* су хим (Гл); *одлѣѣвал'и* су (Гло); *обаѣѣвал'и* су и црѣве (Лу); јѣсмо *сараѣѣвал'и* (Са); стари *одлѣѣвал'и* (Баг); дни су *ириѣвалѣ* тџ (Бо); те су тџ *исѣраѣѣвал'и* (Бо); ал' се *зѣѣѣвал'и* млџго (Го); *наѣлаѣѣвал'и* пѣсл'ѣ (Гл); *ириѣраѣѣвал'и* (Жи); *ириѣѣвалѣ* та безѣтѣнѣ имѣна (Вру); *ириѣисѣвал'и* се (Гу); пѣјасове *ириѣвалѣ* (По); *ириѣвал'и* су се пѣјасови (По); мѣ смо *ириѣвал'и* мѣтлѣм (Кон); свѣ су *лаѣл'и* (Ле); *исѣл'и* ми дѣѣе гѣдине; дни би ми *исѣл'и* (Врс); *исѣл'и* би (За); *ириѣл'и* хинтанѣ се *ириѣл'и* (Дол); *сѣкаѣл'и* (Кон); тџ смо *ириѣлѣ* кѣње (Гл); *ириѣл'и* онѣ сѣпѣе (Кон); дни би *ириѣл'и* (Би); *ириѣл'и* да-е она побѣгла (Дол); *ириѣл'и* ѣ је кѣна (Ле); онџ мѣсто што су *ириѣлѣл'и* (Баг); тога хѣдѣла *ириѣлѣлѣ* (Вру); би *ириѣл'и* (Коч); *ириѣл'и* би стари (Гу); такџ би *ириѣлѣ* (Вру); *ириѣл'и* на сѣфру (Де); пѣ би *ириѣл'и*; у воденицу би *ириѣл'и*; тџ би *ириѣл'и* (Вр); *ириѣлѣ* жѣто (Д. Дуб); *ириѣлѣ* кѣлѣл'и (Коч); кл'ѣнови су *ириѣл'и* (Кл); *ириѣл'и* у вѣду лѣдну (Гл); пѣ би *ириѣл'и* у вѣду (Бр); *ириѣлѣл'и* пот Прѣнѣвѣ (Бот); *ириѣлѣлѣл'и* су нѣшто; у нѣша су кѣѣшѣта *ириѣл'и* (Че); онѣмо смо *ириѣл'и* (Гло); пѣ га нѣѣе *ириѣл'и* (Го); мѣло *ириѣлѣл'и* (Вр); *ириѣл'и* у дрѣво (Вр); *ириѣлѣ* би онѣмо једну рѣпу (Вру); *ириѣл'и*; *ириѣл'и* (Кон); *ириѣл'и* смо гѣѣе, *ириѣл'и* кл'ѣсѣ, *ириѣл'и* бѣкѣ, *ириѣл'и* дѣѣѣѣ; и *ириѣлѣ* се кѣмена; кѣт би мѣ *ириѣлѣ*; (Вру); пѣсл'ѣ би се *ириѣлѣ* (Пл); мѣ *ириѣлѣл'и* (Дол); пѣ би је *ириѣлѣ* (Д. Дуб); *ириѣлѣл'и*, *ириѣлѣл'и* је (Кон); мѣ би и *ириѣлѣл'и*; би *ириѣлѣлѣлѣлѣ*; ка[д] су *ириѣлѣлѣлѣлѣ* (Бо); тџ су *ириѣлѣлѣлѣлѣ* тѣ ѣге (Вру).

П.2.8.5. У женском роду множеине наставак је -ле:

ириѣл'и би џфце (Тер); *ириѣл'и* нѣге (Ју); нѣше су шѣме *ириѣл'и* (Вру); *ириѣл'и* (Бо); сѣт су *ириѣл'и* хаѣѣне (Ки); кол'ѣко су то *ириѣл'и* да нашкѣдѣ (Би); гѣдине су тџ *ириѣлѣ* (Вру); *ириѣл'и* су тѣ приѣе (Бл); и тѣпѣт се *ириѣл'и* фѣрѣѣе (Трн); бѣга ми су и џне *ириѣлѣл'и* (Кн); жѣне нѣѣсу *ириѣлѣл'и* (Пож); *ириѣлѣл'и* су жѣне (Бо);

осӣд̄д̄ал'е су (Бр); *обр̄ћ̄ал'е* би се (Бољ); *ђе* су овд̄ *грохн̄ул'е* овд̄ *к̄уће* (Туз); *осӣд̄ал'е* т̄е три ш̄ћерке (Прћ); *осӣдале* су ми к̄ости у конд̄пљу (Го); *загл̄ухн̄ул'е* ми *уши* (Ту); *саӣр̄унуле* д̄аске (По); *ми* се *ид̄иел'е* г̄оре (Тр); некако хи *йоуд̄ав̄ал'е* (Де); *па* су још *ӣрераћ̄ев̄ал'е* (Бот); *па услуж̄ев̄ал'е* (Ле); т̄о вратӣло *ӣој̄д̄х̄але* (Би); *ј̄д̄х̄ал'е* на вратӣло (Кн); на она̄ вратӣла су *ј̄д̄х̄ал'е* (Бољ); *ка̄з̄ал'е* би ни (Бр); *ђе* се *ӣока̄з̄ал'е* (Кн); *ста̄р̄е* су *вӣка̄л'е* (Коч); *ӣош̄ӯрал'е* ов̄амо (Бр); *ӣӯрал'е* у мл'ека̄ре (Бр); *ни*су т̄о нешто *ӣраг̄ал'е* (Кл).

II.2.8.6. За средњи род наставак је *-ла*:

ов̄а су ми ун̄ӯч̄ат *ӣшла* (Вр); *па* би т̄у св̄а *изӣшла* (Коч); *ј̄д̄г̄в̄ад* ма̄ло *обр̄ћ̄ала* (Бољ); *која* су *осӣдала*; м̄ртва т̄у *осӣдала* (Лу); *та* се д̄рва *нала̄г̄ала* (Бал); *к̄дӣала* се гр̄об̄ља (Пе); *с̄ела* *о̄ӣусӣџ̄ела* (Вр); на та̄ван се *ид̄иел'а* (Лу); *кӯиов̄ала* су се *ј̄д̄г̄в̄ад* (Гло); *ӣрекаж̄ев̄ала* се (Пру); *која* су-е *зайис̄ив̄ала* (Го).

II.2.9. Трпни глаголски придев

Глаголи чија се инфинитивна основа завршава на *-а-* у облицима трпног глаголског придева на читавом терену тутинско-новопазарско-сјеничког говора показују колебање по питању репартиције наставака *-н(-)* и *-ӣ(-)*. У највећем броју случајева бележени су у обема морфолошким формама, при чему није уочена посебна правилност у употреби двају ликова. Наиме, варијантност је присутна у сваком појединачном пункту, а говорници различите форме у дискурсу употребљавају напоредо.

II.2.9.1. Примери са *-н(-)*⁴⁹:

ӣрӣбр̄ан је био испрет два̄ с̄ела (Ст); *м̄бра̄*, *чим* нӣће *д̄сигур̄ан* (Пе); *о̄н* је иш̄ао у р̄ат, био је *ра̄ња̄в̄ан*, р̄уке обадвӣе овако је држ̄ао (Ков); мн̄до сам био *ид̄шӣов̄ан* (Кл); ако сам и *васӣӣӣан* и од оца; *о̄н* је с̄ат *шлог̄ӣран* (Нет); ситнӣӣ *кам̄ен* *исц̄е̄й̄кан* са чек̄ӣћом (Цр); *шк̄длов̄ан*, *ӣма* право, *оде* нӣко не̄ма *шк̄длов̄ан*, так-т̄ук сл̄ӯч̄ајно по ј̄едно (Ју); *о̄ни* су држ̄ал'и х̄ан, каф̄ану, *лоцӣран* је *ђе* су Ч̄ингӣћи (Че); нӣће ни *на̄рот* био *цивил'изов̄ан*, вӣш̄е се *на̄рот* међу се̄бе убӣј̄о (Рај); *јастук* *ӣст̄о* *ӣкан* *ӣст̄о* п̄ун *в̄ун̄е* (На); *о̄н* је *ид̄ӣков̄ан* са гв̄д̄ж̄адима озд̄ољ (Трн); она̄ град̄ б̄едем *озӣд̄ан*, око цркв̄е от ка̄мена (Прћ); *м̄оре* да д̄о̄ђ̄е ко г̄о̄ј х̄д̄е и ко је *не̄ӣозв̄ан* (Д. Пољ); као да је *јӯћ̄ер* *ӯко̄ӣан*; *о̄н* је био *ӣрӣис̄ан* *ћ̄двек*, *има̄о* је *ћ̄двд̄е* (Уг); *има̄ла-е* једна пл̄д̄ћа вел' *ӣка* и *нацӣрӣӣан* инс̄ан ка̄ што-е *жив* (Бо); *осӯћ̄ив̄ан* је и на см̄рт и на веш̄ање (Бл); св̄е т̄о ј̄есу *бӣл'и* *о̄дабр̄анӣ* *љӯди*, ал' ти *о̄н* нӣће био *о̄дабр̄ан* (На); *о̄на* је *ид̄шӣов̄ана* (Вру); не *м̄оре* демократӣја код *на̄с*, *ти* т̄о *зна̄ш*, *ти* си *шк̄длов̄ана* (Ју); *ба̄ш* *оде* под овд̄ б̄рдо *ђе* су ви *ӣаркӣрана* ов̄а *к̄ола*; овд̄ ти је св̄е *оде* код *на̄с* *ӣско̄ӣана* *јарӯга* (Рај); *ј̄абуку* да п̄уца̄ју, *св̄ез̄ана* *ј̄абука* (Лу); *ӯӣис̄ана* је у св̄а *ч̄уда* св̄ӣџ̄ета (Кл); *хра̄на* да б̄ид̄е *кӯх̄ана* за дор̄учак и р̄учак (Трн); да му је *цена* *загар̄анӣов̄ана* (Шт); нӣјеси

⁴⁹ Имајући у виду да нам је намера да превасходно укажемо на расподелу наставака, наводимо све забележене примере, како оне са несумњиво глаголском функцијом, тако и оне где је глаголски придев трпни употребљен у служби правог придева.

окуйѧна; ниѧеси окуйѧна, снахо, овѧ трѧба најурит, енѧ ми неокуйѧна тудѧер шѧтѧ (Ле); јѧ ниѧесам тѧ тол'икѧ сирѧмѧна, мѧне ниѧе ни пресиѧцѧло (Дол); у тѧ је време одређивѧна кол'ичина и за тѧбе као службеника и за мѧне као сељака; старѧ црква код Пазѧра, тѧ је кад је реновирѧна (Че); рѧпа ѧскоуѧна (Би); овѧ ниѧе ѧна шлогѧ-рѧна нѧ је убѧјена (Го); тапѧт ти ниѧеси мѧгла ниѧкат девојку виѧдет нашимѧнкѧну, тѧ ниѧе имѧло (Ков); онѧ сѧцкѧнѧ папрѧку дѧде л' јој? (Бал); зѧмљу да продѧш не мѧ-жеш, сѧмо ѧшур, онѧ што-е ѧдсијѧно, и хѧјде, бѧжи (Лу); тѧ је бѧло глеђдсѧно; тѧ је свѧкѧвѧно (Из); сѧтрадѧн су нѧшл'и ѧскоуѧно око тогѧ дрвѧта; уиѧиѧѧно је са јѧжнѧ стрѧнѧ, поред темѧља (Че); мѧне дѧнима и дѧнима не отвѧрѧ ниѧко вѧрата, не виѧди ни да л' ми је обрѧсѧно ни да л' ми ниѧе обрѧсѧно (Бал); ѧмѧ у Куранѧу најѧисѧно (Кл); ѧоцеѧйѧно (Трн); за време Дрѧгѧг свѧскѧг рѧта, четрѧс и пѧтеро хи је ѧосирѧљѧно за јѧдну нѧј (Ју); свѧкѧм у свој таѧѧир сѧйѧно (Би); ти опљѧчкѧл'и свѧ, и стѧку и имѧ-вина што-е имѧло, жѧто, сијена, свѧ тѧойљѧчкѧно (Не); мѧрѧш на Сеницу да идѧш пѧ за Клѧдницу пѧ у Ўрсул'е тѧмо, тѧ је вѧзѧно (Шар); кѧко је бѧло, свѧ ѧоциѧејѧно, јѧдно (Шт); овѧ су ѧстѧ девојке и овѧ свѧ, тѧ је свѧ шкѧловѧно, свѧ са факултетѧм (Ос); пѧсл'ѧн ѧмѧмо тѧмо овѧ, виѧдел'и сте кѧко је тѧ исѧрегѧрађѧвѧно (За); ѧзѧйѧкѧно пѧ навѧзѧно; јѧ сам имѧвѧ и пѧре, и стѧку и мѧсло и свѧ и тѧ ми је свѧ нестѧјѧло и носѧло и ѧљѧчкѧно а зѧмља ми седѧи (Вру); кат тѧ пѧмѧну, вѧзѧно је с тиѧем, један ис Пѧљѧва довѧл'и му, а ѧн будѧла (Ју); стѧ двѧдес хиљѧдѧ је уѧйсѧно у Куранѧу (Кл); онѧ мѧсо исѧцкѧно у тѧ (Па); имѧло је ѧреѧѧѧрѧно трѧжѧ и остѧљајѧ тѧ девојке (Дол); ѧомиѧешѧно пѧ тѧ ѧзѧйѧкѧно; овѧѧем двојма сам дѧла по једно двѧ мѧтра памѧком ѧд-ѧикѧно (Го); кѧ да-е избѧѧонѧрѧно (Ер); дѧл'е је бѧло бѧѧонѧрѧно; тѧ је истѧрискѧ докѧзѧно (Уг); тѧ је зѧкључѧно (Са); изѧдѧно гѧре (Ру); дѧсет хиљ'ѧдѧ онѧ црвѧнѧ, онѧ наѧрѧѧѧно кѧкѧн'на онѧ нофчѧниѧце; ни јѧдно не би смѧло ѧстѧ неокуйѧно (Ру); ѧсновѧно на једно вратѧло ѧсновѧно тѧ што ѧе да ткѧ (С. До); обрѧздѧно, мѧш ѧѧве да одвѧјѧш ка[д] се попѧњѧш гѧре (Бо); ѧна посл'е виѧди да је завѧчѧно (По); ковѧчи кѧвѧл'и и укиѧѧно (Из); тѧ је докѧзѧно да је нѧш парѧдет из Црнѧг Вѧрха дошѧ (Бот); нѧјпрѧѧе прѧѧеснѧ, пѧ су посл'ѧ дѧшли зѧковѧнѧ опѧнци (Др); мѧѧи бурѧзѧри свѧ су шкѧловѧни, Гѧтѧви ѧѧци (Че); имѧл'и су кѧвѧни опѧнци, јѧ хи носѧо ниѧесам; волѧви јѧки ѧдѧѧковѧни, и бѧга ми хи укопѧше у л'ивѧду, не дѧдоше хим ни мѧднѧт (Гл); ѧдѧбрѧнѧ ис тијѧ двѧдес и ѧсам, пѧново ѧдѧбрѧни (Кл); ѧѧ отѧшло је онѧпѧт скѧро десѧтѧрица у тѧ војску, коѧ су регѧуѧшѧни и отѧшли тѧмо и одвѧли (Вру); мнѧго су л'ѧѧѧпи, нѧбрѧни нешто онѧ (На); ѧдѧбрѧнѧ ѧѧди, ѧни се пошѧљѧѧ (На); тѧ је хиѧта, сѧт кошѧљѧице се нѧсѧ таквѧ, онѧ мѧло назѧбѧне, тѧ се ткѧло и прѧло и ткѧло (На); свѧ су кашѧѧе офѧшѧне; ствѧрно ко да су офѧшѧне, ѧмѧ нѧшто (По); овѧ двѧѧе сам шкѧловѧ а овѧ двѧѧе ниѧесу шкѧловѧне (См); пѧстѧ нѧге свѧзѧне, нѧтѧ да помѧрѧ (Лу); и дѧн дѧнас такѧ седѧу и затѧ су уѧйсѧне у свѧ чѧда свѧѧета (Кл); знѧш штѧ су овѧ јѧко-ѧѧнѧ згрѧде (Бу); дрѧва ко ти нѧсу маркѧрѧна, нѧмѧш папѧре, нѧ би мѧгла да прѧђѧш (В. Лок); ѧво ти сѧт су свѧ сѧла ѧовѧзѧна гѧре од Пѧштери (Со); ѧрѧбрѧна су на Кѧ-сову; нѧјѧребрѧниѧ пл'ѧме је бѧло (Уг); ѧндѧр носѧл'и смо одѧла окрѧљѧна (Трн).

II.2.9.2. Примери са *-īī(-)*:

о̀н је б̀ио к̀о вој̀нѝк п̀а је у Ск̀дпље зар̀дбљен и *о̀иѝѝр̀а̀ѝѝ* у Нѝмачк̀у (Стр); на Тр̀дјан т̀у̀на за вре́ме т̀урск̀о *о̀дуз̀ѝм̀а̀ѝѝ* вишак ж̀и́та и наш д̀еду одр̀дѝл'и да т̀ѝр̀а т̀о ж̀и́то за Пољ̀ану (С. До); м̀ој б̀р̀ат је н̀ајстар̀и г̀оре, о̀н је *ѝшлог̀ѝр̀а̀ѝѝ*, сл̀аб (Рач); љ̀вијек је б̀ио ов̀а В̀асо испрет П̀ѝр̀ош̀а, о̀н је б̀ио т̀у, јел' је б̀ио д̀дбар ч̀овек, *ѝзглас̀а̀ѝѝ* је т̀у (Ст); *ѝреѝѝѝр̀а̀ѝѝ* у Ит̀ал'ију; кад је н̀ар̀д̀ноослобод̀и́лачк̀а вој̀ска д̀ошла, они су га окр̀ивѝл'и и уф̀а̀тил'и су га и *с̀иѝр̀ѝѝл̀а̀ѝѝ* је, ј̀авно је *с̀иѝр̀ѝѝл̀а̀ѝѝ*; код н̀ас о̀ђе ј̀а не п̀антѝм да је н̀ѝко *ѝѝѝр̀а̀ѝѝ* на Г̀дл'и о̀ток; ј̀а сам *ра̀нѝа̀в̀а̀ѝѝ* т̀амо на Б̀дсну (Пр̀ћ); ада ј̀а сам б̀ила *о̀бавѝз̀а̀ѝѝа* око овог̀а м̀алок, о̀н ми б̀ио нешто сл̀ап (Бр̀ћ); ј̀а не в̀ѝрујѝм на свѝјету на зем̀алск̀у к̀углу да ѝм̀а н̀ација так̀о *вас̀иѝѝѝа̀ѝѝа* (Пож); не вель̀а ни п̀оган ис̀ан, кад је н̀ѝи́ста ж̀ѝна, не вель̀а *неоку̀ѝа̀ѝѝа* да идѝш (Пру); ѝм̀а ов̀амо зов̀у једна б̀ијел̀а в̀ода, о̀на је *ѝрдз̀а̀ѝѝа* по т̀ом б̀ијелом к̀амену (Тр); н̀ајниж̀а темп̀ерату́ра на п̀одру́чу у Сенѝцу *зай̀ис̀а̀ѝѝа* тридес д̀ѝвѝт са чет̀ири, т̀ринѝстог̀а ј̀ану̀ара (Че); за сн̀ау б̀ило ов̀амо т̀ри ј̀абуке, т̀рип̀ут *ѝѝѝа̀ѝѝа* д̀ѝвојачк̀а ј̀абука (Пр̀ћ); шк̀ола је *д̀сно-в̀а̀ѝѝа* седамдесѝт и дру́гѝ г̀одинѝ, чет̀ири р̀азр̀ѝда (Гу); н̀ѝкат се ј̀ѝо л'ѝп мумуру́зан, ј̀ѝчмен, п̀шеница *с̀иј̀а̀ѝѝа*; ѝво к̀ако, на пр̀имер, ов̀о је т̀рл'ица, о̀на је *ѝској̀а̀ѝѝа* ко у в̀иду нек̀а ч̀есма ил'и н̀ѝшто, д̀оста је п̀одубоко (Бр); у к̀ућу н̀ѝ мош, ил' је *у̀гн̀а̀ѝѝа* сток̀а, нѝм̀аш ѝѝ; н̀ијеси *оку̀ѝа̀ѝѝа*, н̀ијеси ѝи́ста (Ле); т̀и т̀рѝба он̀у спр̀ѝму да спр̀ѝм̀аш па да је однѝсѝш *ораб̀д̀ѝа̀ѝѝу* у д̀ом т̀амо (Ко); к̀ућа б̀ила од л'ѝтв̀и, од б̀аскиј̀а п̀а *мал̀иѝѝр̀ис̀а̀ѝѝо* п̀а г̀оре спр̀ат м̀и а д̀ол'е сток̀а у п̀одрум (С. Ћуп); ј̀а за м̀оје в̀ијѝека што п̀амтѝм, т̀о н̀ије б̀ило *о̀дв̀а̀ј̀а̀ѝѝо*; н̀ико, б̀лаг̀ош, н̀ишта на дуњ̀а не с̀ијѝ, н̀иги ти к̀о р̀адѝ, ѝто с̀ат н̀ѝ мош в̀идет да је *ѝдсиј̀а̀ѝѝо* дв̀ас к̀ил̀а п̀шениц̀е у н̀ѝчиј̀у њ̀иву (Рај); сирот̀иња б̀рала онѝ копр̀ивѝе ч̀уп̀ала, ч̀уп̀ал'и онѝ озд̀ол' л̀озе, нѝм̀а г̀оре *ѝдб̀р̀а̀ѝѝо* па чуп̀а онѝ л̀озе (Врс); д̀оста је б̀ило *ѝла̀н̀а̀ѝѝо* (Др); ѝм̀а д̀ознаке, ако дозн̀ачѝ ш̀умски Ј̀ѝлак, ѝм̀а из̀аѝѝ тѝхнич̀ар те дозн̀ачѝ ов̀а др̀ва, очекѝн̀а хи, т̀о ш̀ум̀ар смѝјѝ да д̀а, оно н̀ѝочекѝн̀а̀ѝѝо не смѝјѝ (Гл); т̀о е тол'и́к̀о интерес̀антно, ѝм̀а *исѝѝс̀а̀ѝѝо* т̀а пр̀ича, ако мог̀аднѝм да је н̀аѝѝм (Гу); т̀о су д̀бич̀аји б̀ил'и код правосл̀ав̀ац̀а и овѝ н̀аши којѝ су пр̀имѝл'и исл̀ам, т̀о је *з̀адр̀ж̀а̀ѝѝо* (Кн); ѝм̀а *ѝској̀а̀ѝѝо* т̀амо на з̀емљу (Ми); умијѝсѝла т̀амо кол̀ач, *ѝш̀а̀р̀а̀ѝѝо* он̀о, ж̀ито ун̀утра (Пр̀ћ); т̀о је *орган̀изов̀а̀ѝѝо* још он̀о Д̀ан м̀ладости (Ли); о̀нд̀ар *д̀р̀а̀ѝѝо*, још *д̀р̀а̀ѝѝо* са тијѝм р̀ал'има др̀вѝнијѝм, н̀ије им̀ало к̀а с̀ат што су им̀ал'е овѝ р̀ал'ице п̀а пл̀угови с̀ад; а *д̀дгн̀а̀ѝѝо* п̀уна к̀ола др̀ва, зн̀а се којѝ су б̀адн̀аци; она н̀аѝѝи на т̀о вр̀ач̀ање и шт̀а е т̀у *ѝдѝѝур̀а̀ѝѝо* к̀о т̀о зн̀а, к̀о т̀о зн̀а к̀акѝ прокл'ѝшт̀иѝѝ (С. До); так̀о је и *вас̀иѝѝѝа̀ѝѝо* т̀о д̀ијѝте (Ши); сл̀уш̀а ов̀амо, ѝм̀а педесѝт л̀удѝ *н̀аору́ж̀а̀ѝѝо*, к̀ућу тѝ ти д̀иј̀ (Бр); он̀а невѝста побѝгла, о̀ни хим ј̀ав̀у, они д̀оѝу свѝ *н̀аору́ж̀а̀ѝѝѝ* (Боб); ал'и с̀амо *нан̀из̀а̀ѝѝѝ* (Ле); ј̀а зн̀ам да н̀ије њ̀и б̀ило о̀ђе, м̀и би б̀ил'и *ѝдк̀ла̀ѝѝѝ*; у р̀опсто *ѝѝѝр̀а̀ѝѝѝ*, а у вој̀ску к̀раљѝву б̀ил'и (Пр̀ћ); т̀ап̀ут су к̀оњ̀и *д̀р̀ж̀а̀ѝѝѝ*, уф̀ати по дв̀а к̀оњ̀а (Жу); свѝ су д̀бич̀аји *з̀адр̀ж̀а̀ѝѝѝ* (Врс); к̀о д̀ѝца смо ѝшл'и у шк̀олу, *вѝз̀а̀ѝѝѝ* б̀ил'и (Ст); б̀ил'е *ѝској̀а̀ѝѝе* тѝ м̀ачве, и т̀о би покѝсел'ил'и т̀у кон̀опљу (Ст); њ̀и је д̀оста и на с̀илу, *уз̀ѝм̀а̀ѝѝе* су д̀ѝвојке (Че); д̀оѝи кот к̀ућѝ а д̀угм̀ат *ѝокѝд̀а̀ѝѝа* (Ли); она су и о̀на за м̀ѝне *вѝз̀а̀ѝѝа* (Па).

Напоредност двају наставака код глагола овога типа присутна је и у другим говорима зетско-сјеничког дијалекта. Тако је у говору Враке

(Петровић 1973: 215), Ибарског Колашина (Божовић 2002: 94), Васојевића (СТИЈОВИЋ 2007: 188), те у подгоричком говору (ЧИРГИЋ 2007: 118), док је у мрковићком говору стабилисан наставак *-īī* (ВУЈОВИЋ 1969: 264). Стање које важи за већину зетско-сјеничких одлика је и осталих штокавских говора, те се тако варијантност наставака среће у србијанском Полимљу, где су присутна оба наставка, али доминира *-īī* (НИКОЛИЋ 1991: 485), у централној Шумадији присутна су оба наставка са слободном дистрибуцијом (РЕМЕТИЋ 1985: 328), исто је и у банатским говорима (ИВИЋ и др. 1997: 194), северној Метохији (БУКУМИРИЋ 2003: 267). Напоредно присуство двају наставака у облицима глагола истога типа познаје и српски призренски говор (РЕМЕТИЋ 1996: 508–509), говор Алексиначког Поморавља (БОГДАНОВИЋ 1987: 201), те горански говор (МЛАДЕНОВИЋ 2001: 429).

П.2.9.3. За разлику од претходно наведених примера, где се паралелно употребљавају оба наставка, бележени су и облици где се готово редовно јавља *-н(-)*. Углавном је реч о придевским формама типа:

овâ мало бѿо, што кâжѹ, ни *сѿѿѿсâн* ни *скрѿѿсâн* (Ђер); *звâнѿ* Симион (Ра); кад би ја обѹкô гôрнѿ и дôлнѿ вѿш о-тôгâ, онâ тâпѹт *звâнѿ* штôф кâнгâр; бâш смо имâл'и јѿдан стâн, један стâн смо имâл'и, *звâнѿ* стâн од дрвѿта, па тѿ верѿге су бѿл'е (Вр); ѿшл'и смо на кол'ѿбе, лѿти, на кол'ѿбе мѿ гôре, *звâнâ* бачѿја (Шт); нѿ знâ ни ѿѿ идѿ, млôго, на примѿр, мôмак лошѿјѿ а девôјка *бѿрâнâ* (Баг); бојѿло се у бојаѿциници, па послѿ ето онѿ бôје, донѿклѿн ето [о]нô заткѿвâш *бôјâно* (Вру); свѿ *зâѿпровâно*, парадâјз *зâѿпровâн*, папрѿка *зâѿпровâна*, шта гôј окѹсѿш сад је *зâѿпровâно* (Жи); ја сам мôрô да обиљѿжѿм и да јој дâм нôвац и уговôрѿмо, тô е знâчѿ *загарâнѿшовâно*, нѿмâ мрдâња вѿшѿ (Вру); тô су *ôдâбрâнѿ* лѹди (Ли); он изабѿрѿ свѿ *бѿрâнѿ* јунâке и двâ Србина (Кн); имâло е *звâнâ* мочѿла, мочѿла *звâнâ*, па кол'ко трѿ тâ мочѿла овол'ѿкô, кол'ко овâ сôба, овâ сôба – трѿ тâ мочѿла (Вр).

Употребљени у придевском значењу облици *бѿрâнѿ* (гôс), *ôдâбрâн* (чô-век), *звâнô* (мочѿло), *бѿрâнâ* (девôјка) редовно се јављају са *-н(-)*. Облици са глаголским значењем, међутим, углавном могу имати оба наставка (од глагола *звâѿи*, као што се види у примерима који следе, готово редовно су бележени облици са *-īī(-)*).

С друге стране, *-īī(-)* се бележи редовно у примерима:

ја нешто нѿѿесам о томѿ *ѿѿознâѿи* (Бр); кô нѿѿе бѿо у пâртѿји нѿѿе бѿо *ѿрѿзнâѿи* (Прђ); мало *ѿрѿзнâѿиѿѿи* чôвек у сѿло (Ли); јѿдна је у Сâраево бѿла *ѿдâѿѿа* а двѿѿе су у Сеницу жѿвѹ, а тѿ двѿѿе млâѿѿе, јѿдна у Сâраево бѿла *ѿдâѿѿа* (Дуј); једна бѿла *удâвâѿѿа* у Црквѿне (Жи); јѿдна је тѹ *ѿдâѿѿа*, ѿмâ трôе децѿ (Ков); нѿѿеси тѿ *удâвâѿѿа*? (Ли); Сабâхѿта, код Бâњѿе јој је ôде кѹћа пâ је *ѿдâѿѿа* ѿѿ онô бѿла зâстава ôнде (Рај); једном ôдавл'ѿн сѹседнô сѿло *ѿдâѿѿа* шѿѿер у Бѿѿел'ѿ Вôде (Кн); јесам л'и ја дôшла ôде за нешто ил'и овâкô *ѿдâѿѿа*, зâшта овô?; тâ ми је кѿѿерка у Нâбôје *ѿдâѿѿа* (Бр); у Мелâе *ѿдâѿѿа*; ôна-е бѿла *удâвâѿѿа* ôде у Мелâе; тâ Сабâхка је *ѿдâѿѿа* тâмо ка Рѿбарѿѿу

рен, изрушен је цео; био жењен из БЋева, најстарији био ожењен из Драгојловића; је л'оиремљен онај Дом културѐ?; има вође један рђен; краљ Емануел ожењен Црногорком (Че); није доведен; иримљен сам у мил'ицију (Шт); осуђен је био двадесет година знаш да си од бдга сивдрен (Бл); демек опружен и л'ежи (Бо); има одрђен човек, да л' неки шумар задужен за то, ил'и неки другји овако са села, задужен је да купи подашу (Бр); зато што-е иџен; црѐп је типут набачен (Гл); а виђен је, с'увише је виђен (Жи); налђжен шпдрет; та је рибњак наирвљен посл'е ослобођења (Шав); он је био иогђен код мџега оца па ту смо се упознал'и, ту сам га узела (Се); био је, да простиш, и виђен и л'иџен; био одборник, био виђен (Туз); ја сам осуђен, Амйре; он је осуђен већ; он је осуђен што је убио сина, и немб да га судиш; ова је неожењен; ја сам бде рђен нисам помѐро нигде (Уг); неће он ђе је загађен ваздух; био је мало дол'е иришдрен па га пустил'и; ту му један син неожењен (В. Лок); мој дџа био виђен, гл'едан, висок (Бот); све ове дуња сивдрен кол'ико је то година пршло то алах зна (Бот); све ти ја знам, бйстар, оивдрен; само је иоврђен (Гр); с Бџанком ожењен (Ли); душек неки иуђен вуном; јорган је наирвљен (На); ослобђен за централу (Баг); врши се терѐр на тебе економски, дажбине те, ирогђен си да идеш у бригаде, да идеш на кулуке; он је био ирогђен млого; рањен дошб па посл'е јџџет ме тифус закачио; четрѐс пџте је завршен раџ; ова Гџмбџе је јурен; он беше у Италију, зарџбљен, беше рањен, задњица, да извинџе (Прђ); само један је спрат опрџмљен (Уг); ова млађи је ожењен ту у Краљево живи и рађи (Бољ); само један је остао Зџно Хамйдовић да није рањен; само један је остао нерђњен (Врс); дваџс пџте је ирогђен мусл'имански живаљ; ирогђен от странѐ цандара; онда је ирогђен нарот био (Ју); стан је сад куљен и рџдом онџ ствари (Ос); ја сам такаџ човек, ја сам тако оирџџен (Нет); има цџдйлка овамо обџшена (Бал); ова земљска кугла сивдрена од једног човека и једне женѐ (Бот); сад уведџна вода у куђе; ја и сад вол'им да сам чйста да сам обучџна (Гр); та је цамйја наирвљена приџе двџста година; за те је парѐ намџшиџена ова цамйја; нџва шкџла наирвљена; наирвљена је па је бйла пропала; кад је ирвљена не знам; додуше ја нисам бйла иокривџна; она је иокривџна (Кл); она је онако на ђџраво исирџшена; то је неизмџрена фамйлија (Баг); исирџшена девојка, неће; кад је исирџшена, не смйџе нико да-е узмѐ (Ју); то је бйло мйзџрно да ђџ им кџѐр а да није окйџена; немачка је војска одвџдена бйла сваџат (Рај); ограђена је бџровима (Ра); Фџма и оварањена (Шав); сад је иосйвљена антџна за мџбйллнѐ тел'џфџне (Из); она је ис Кџритџ паџдосџљена ту (Ју); пошто си рџђена у ова крај, уџдала се у ова крај; немб да си иоврџђена да бџдеш ти нешто (Цв); ѐ мало савйџена је; ја сам рџђена код Л'џшка (Не); заирџшена бйла за њим; рџба обџшена; она је бйла забрађена онџ; ја иријављена за тамо (Па); иушџена (Пе); она побџгла, а исирџшена; исирџшена да побџгнѐ за другим (Пл); брађа ми ниџесу жењена (Раџ); ја ако сам, не дај бџже, бџл'есна, а иокварџна (Ру); дрљџа је мало касниџе наирвљена; дџста су бйла жењска дџца угрџжена, одвџдена; мџне се чини сџт да су та дџца прџвише размџжена; иокривџена сџшница папраџџом (Са); забрађена сваџа, и Српкйња и мусл'иманка је бйла забрађена немџ да је откривџна ка сџт (См); тамо сирџмљена вечеџа (С. До); ја сам у Бџдиџе рџђена; рађила је гџре па сџт ирџбачџна ту (Кџз); кџ

погодїо ова пїлѧт којѧ су *нѡшена* којѧ су остѧла, тѧд ми чїни учино; бѡга ми свѧкѡм је *їрїужена*, што се рѡкнѡ, пѡмѡћ (Лу); вѡда *довѡдена*; свѡ јој глава *ољїушїена* (Цр); одрѡјенѧ кол'їчина; пѡсл'ѡ је рѧта *наїрѡвљена* шкѡла (Че); ѡвде нїѡ она *шїурена* (Шт); тол'їкѡ је мѧсна, *чївена* (Вр); јѧ сам бїла свѧкат *залїжена* за тѡ јѡло; нѧша-е кїфа, кѧжї, *досѡљена* нѡђе одозгѡ от Бїшева; ѡна је бїла *чувѡна*; ѡна је бїла на свѧкѡ сѡбе *цїјењена*; їстѡ моја бѧба *чувѡнѧ*, моја мѧјка *чувѡнѧ*; ѡна је *исїрдшена* бїла у Жїњѡвићѡи *осїѧљена* је (Вру); ѡна је ѡтуд изнїтра *оїшївена* (Гл); тѧ ми тѡтка бїла *чувѡна*; тѧмо онѡ *намѡшїена* и *окїћена*; сѧмо што је *оїшїушїена* бїла, ѡни су је гѧђѧл'и (Го); жѡна је *зашївѡрена* бїла (Гу); тѡ кѧ ћѡрга *їокрївена* (Де); мѡја сѡстра рѧвно гѡдину седѡла *исїрдшена* (Дол); јѡдна је тї из нѧшѡга *довѡдена* у тѧ пѡдрум тї а јѡдна је доведѡна ис Шѧрѡнѧ чѧк (Жи); испрѡшена бїла у Дрѧгу (Жу); по пѡла гѡдинѡ би *зашїрдшена* бїла девојка (Ке); ѡна је бїла *исїрдшена* у Рѧдетину и ѡн је їзѡ; тѧмо тѧ *исїрдшена* бїла; тї и *рѡђена* (Ли); *невѧрѡна* врнїка (Ост); нїѡ имѧло вѡду пѧ је *їрѡбѧчена* тѧмо (Врс); дѡл'ѡ бїла *наїрѡвљена* онѧ стругѧра, онѡ дрїгѡ свѡ нїѡ имѧло нїшта (Со); ѡвде *оїшївѡрена* шкѡла нѧјпрїѡ у јѡдан хѧн димитрїјѡвскї, тї је *оїшївѡрена* шкѡла; крѡнїо да бежї, а вѡјска је бїла *їрїїрѡмљена* (Нет); здрѧвнѧ се нѡсї, онѧ домѧћин ѡе зѡвѡш, *кїћена* здрѧвнѧ; двѧнѡстѡ гѡдинѡ кад је Србїја *ослѡбѡђена* (Прћ); онѧ је *їокрївена* (Уг); конфѡкција тї *наїрѡвљена*; конфѡкција кад је *зашївѡрена*? (Бѡљ); јѡсу се, пѧл'їл'и су ѡде јѡдну кїфу, штѧлу, згрѧду, тѡ је *їоїѧљено* бїло (Не); свѡ бл'їзо *їрѡвљено* да се не одаљїї (Бѡб); ѡста гѡре *оїшївѡрено* (Бал); ѡвѡ је *наїрѡвљено* пѡсл'ѡ рѧта ѡвогѧ на Кѡсово; *їоїѧљено* тѡ је свѡ бїло (Из); тѡ-ѡ свѡ *зѡвршѡно* знѧчї; свѧкѧ жѡна код нѧс носїла онї пѡчу, *їокрївено* л'їце (Ју); сѧмо мѧло ѡвакѡрѡзѡвѡјено кѧ до ѡвѡ гарѧжѡ; тї помѧло сїћѡм тѡ, ѡвѡ дрїгѡ *зал'ївѧђено*; л'ѡтно *їолѡмљено* тї кѧ тѧ трѡмка ѡдовїт (В. Лок); пѡсл'ѡн тѡ свѡ *зашїушїено* (Бѡљ); тѡ је алѧх ѡлѡшѧнум одрѡдїо тѡ је мѡсто *блѡгослѡвљено* (Бѡт); тѡ је на тѧ дѧн *урѧђено*; тѧмо је *зѡбѧчено*, *зѡбѧчено* је тѧмо у Ўрсул'ѡ; у тѡровѡ да стѧвимо такѡ тѡ *закїћено* (Гр); тѡ је *незамїшљено*; пѡт їмѧ *увѡдено* рїѡкѧ (Из); *рѧђено*; бїло је дѡста фїрмї *оїшївѡрено*; онѧкѡ *скрїљено*; рїчно *рѧђено*, нїкака машїна, негѡ срп онѧј (Бѡг); те ѡђе од Алїловїћѧ пѧ свѡ до Рѧшкѡ дѡл'ѡ свѡ *сїѧљено* бїло тѧт; онї Ђїрђѡви стїпови што је *їодїжѡно* тѧмо у Ѐвангрѧд; тѡ је чїдо тѧд *рѧђено*; тѡ је сѧд свѡ *удѧљено*; млѡгѡ је Србѧ *їоїшїурѡно* (Прћ); *крївено* је тѡ (Д. Полѡ); тѡ је *зѡбѧчено* (Др); тѡ је сѧд свѡ *расїїурѡно* (За); тѡ је *наїрѡвљено* ѡко пѡдесѡт пѡтѡ (К. Бун); тѡ је *одѡвѡјено*, а тѡ је їстѡ нѧрот; пѧл'и у крф, пѧ је тѡ *расїїурѡно* (Цв); ѡто нїѡ кѡм је *рѡчѡно*; тѡ је код ислѧма *зѡбрѧњено*; тѡ сїјѡвѡрїје је *зѡбрѧњено*; нїѡ *брѧњено*; онѡ је код кїћѡ *бѡјено*; јѡчѧм би се сїјѡ ѡје је, ѡвѧј, *огнѡјено*, а зѡп ѡје се нїѡ (Кл); кад їспаде онѡ свѧшта *сашївѡно* да се купїѡ (Со); *зашївѡрено*, фѧбрика нїхнѧ, тѡ прївѧтно; стѧмбенѡ пїтѧње *рѡшено* за двѧ сѧхѧга (Рѧј); ѡвѡ је дрїгѡ све *їоїшїурѡно* (Бу); *удѧрено* по главі (Кн); онѡ што је *уїрїїњено* (Трн); нѡ бїло *рѡчѡно* нїкѡме; свѡ је тѡ *їрѡкрївѡно* мѡсом (Гр); *разїїјено* и їспрѧвно (Цѡ); нїѡ *изгрѧђено* (Цр); пѡдесѡт дрїгѡ гѡ је *увѡдено* самоупрѧвљѧње, пѧ је *рѡчѡно* изгрѧднѧ канѧла; ни дѧнас нїѡ *зѡвршѡно*; *урѡђено* међунѧрѡднїм зѧкѡном (Че); пѧрѡче л'їма *избїшѡно*; ѡвѡ је *брїшѡно*; свѡ што је *сїшївѡрено*, *сїшївѡрено* је с рѧдом (Шт); не пѧмтїм кѧд је *насѡљено* (Бѡ); у *невїћено*

йоквâрене; разрѝеђене онѝ (Па); девѝјке рãдѝле и онã вѝс, вѝзѝне кошѝље (Рач); гѝре йѝстѝ намѝхђене (Ру).

II.2.9.5. Када су посреди различити односи основа глагола у облицима трпног придева, наводимо неколико важнијих напомена.

Глаголи треће врсте имају следеће облике трпног глаголског придева:

само *йревр̃нѝио* овако; другѝ испод њѝга, *йстѝ йревр̃нѝи* (Из); *шѝљãв гѝре а развр̃нѝи* (Ст); пã ка[д] тѝ тѝри невѝсти нã глãву, нѝ знãш кѝд је *обр̃нѝиã*; јѝдну смо одвѝл'и на кѝња, пã је тѝ шѝљãво, тѝ нѝ знãш кѝд је *обр̃нѝиã* (Ме); тѝ је *йрекѝнѝио* (Ра).

Глагол *йойѝѝи*, има облике глаголског придева трпног са елементом *-ну-*: *јã йѝнѝиã* на кѝња пã ме стрã да ћу да пãднѝм (С. Туп); или без њѝга: *йѝѝѝиã* је скрѝс гѝре (По). Глаголи типа *йочѝѝи*, *йрѝйѝѝи* и сл. обичнији су у краћим ликовима: тã нам кобѝла *йрѝйѝѝиã* (Цр); *йрѝйѝѝиã* је тãмо (С. До); *йѝчѝѝио* је зѝдато (Бу).

Глаголи на *(-)нијеѝи/(-)неѝи* имају облике:

нãниѝѝиã му је штѝта (Ту); што је *йѝднѝѝио* да се вѝдѝ ко[д] тѝ девѝјкѝ што су пѝни'ел'и из дѝма овѝ (Бот); тѝ је јѝдно брѝдо вѝл'кѝ *йзнијеѝио* (Дол); нѝ дãј бѝже, мѝбрã да је то *йрѝнѝѝио* однѝкл'ѝн (Ру);

посл'ѝ *йренѝсене* су у Студеницу и дãn дãнас су тѝнã у Студеници (Ра); мãло су кã *изнѝсене* (Бал);

онѝ *изнеѝѝено* (Брђ); тã бѝл'ѝс је из Æмерикѝ *йренѝѝена*; тѝ ис Æмерикѝ *йренѝѝено* онã варѝла (Кл).

Варијантност форми присутна је и у Ибарском Колашину (Божовић 2002: 95) и васојевићком говору (СТИЈОВИЋ 2007: 189).

Глаголи прве врсте типа *мãћ*, *йãћ*, *дѝћ* и сл. могу имати облике по првој и по трећој врсти:

што му је спѝмен *йодѝжѝн* (Прђ); ферѝца је *мãчена* (Трн); *йримãчена* је ѝде (По); ѝна је *надѝжѝна* (Пе); онѝ Ђурђѝви стѝпови што је *йодѝжѝно* (Прђ);

тã спѝменѝк је *йодѝгнѝи* (Рам); кãјмак *мãкнѝи* (Дол); тѝ је бѝло педесѝтѝ гѝдинѝ пѝћа је *мãкнѝиã* (Уг); јел' ѝна е *навѝкнѝиã* (Ру); рѝкѝ ми је Гѝран да су је доводѝл'и два-трѝ пѝт *снемѝгнѝиу* у Тутѝн у бѝл'ницу (Жи); ѝје је *мãкнѝио* (Рај); мало је тѝ *издѝгнѝио* гѝре (Же).

Глаголи на *-сѝи* такође имају двојакѝ форме:

йѝбѝдѝн тѝ кѝлац (Рач); крава *нейѝмѝзѝна* (Д. Дуб); *йѝбѝдѝна*, тѝ се звãло бãба, дрѝво јѝдно (Ми); све *исѝпрѝсѝно* (По); свѝ жѝвѝ *йокрãдено* (Цв). *зãбѝдени* ек-сѝри (Дет); они су *зãбѝдени* (Бр); *исѝпрѝсѝни* ћил'ѝми; свѝ су *йѝмѝзѝне; исѝпрѝсѝне* јãмбол'ије (Ме); *йзгрѝбãне* рѝке (Ру);

двã дрѝвета *йѝбѝђѝна* (Ду); она је *йѝпрѝѝшена* (Пл); мл'ѝјѝко *йѝмѝжѝно* (Бр); кѝље *зãбѝђѝно* (Бо); *йѝмѝжѝне* су крãве (Ко); рѝке *изгрѝбљѝне* (Со); *довѝђѝно* је на црѝѝво (Др); трѝдна жѝна не смѝѝ нѝшта да тãкнѝ *укрãђѝно* (Вр); онѝ дрѝво што-е *йѝбѝђѝно* ѝде; нѝѝе *крãђѝно* ни стѝка ни нѝшта (Вру); двã дрѝвета *йѝбѝђѝна* тãмо (Рач).

(По); ни ђцом кáрáто ни мáјкѡм бѡвено (До); тѹ ѡробѡвено (Лу); вретѣло изгл'ѣдá овáкѡ дугáч'ко, пá је на двá дѣла ѡробѡвено (Ша); једно дрѡво тѹ ѡробѡвено (Не).

За двојство наставака зна и говор централне Шумадије (Реметић 1985: 331).

Осим облика *надѡвен, -на, -но*, који су сасвим обични, са само једном потврдом присутна је и форма *нáдѡи*: цѡ је бѡ *нáдѡи* (Бал); као и један облик по III врсти: овакѣ јѡј дчи *надѡнѡи* (Ков). Облик са наставком *-јен* (*надѡјене*) непознат је овом говору (Реметић 1985: 331).

Нисмо бележили примере глагола на *-јен* са јотованим сугласником основе типа *зáвљен, рáзвљен*, који се употребљавају у говору Бјелопавлића (Ћупић 1977: 174) и Васојевића (СТИЈОВИЋ 2007: 188), као ни форме са наставком *-и* типа *ѡрѣбѡи, ѡбѡи*, својствене говору Васојевића (СТИЈОВИЋ 2007: 188), а бележене и у Пиви (ВУКОВИЋ 1938/39: 74). Са стањем у нашем ареалу слажу се прилике у Ибарском Колашину, где је забележен само један пример са *-и* (*ѡзуи*) (БОЖОВИЋ 2002: 94).

Глаголи на *-ивен* типа *саиѡвен, ѡролѡвен* у тутинско-новопазарско-сјеничкој зони увек имају овај наставак. Нема форми са наставком *-иѡи* типа *нáлѡи, нáѡи* и сл. (СТИЈОВИЋ 2007: 188).

II.2.10. Футур I

Футур I гради се помоћу глагола *хѡѣѡ / шѣѣѡ*, чије су енклитике: *ћу, ћеш, ће, ћемо, ћеѡе, ће / ѡе*, а као допуна на читавом терену испитиваног говора инфинитив је доста чешћи од конструкције *да* + презент.

II.2.10.1. Прво лице јединине гради се помоћу енклитике *ћу* и инфинитива:

шећер *ћу* јá *нáћ*, нѣка шећѣра; јá *ћу оѡиѡс* (Бал); са[т] *ћу* ти *ѡкáзáѡи* (Брђ); сáт *ћу* вам *ѡрѡчáѡи* коѡи су прáзничци, кѡ је гдѣ; ако ти трѣбá, јѣдно *ћу* ти *ѡоклѡниѡи*, ѣво пробѣри (Из); дрѹгѡ пѹт *ћу* јá *ѡриѡѡзиѡи се* (Лу); јá *ћу* ви тѡ *ѡдмоћ* ал' да увѣдѣте дѣцу и овѣ жѣне у сѡбу (Нет); кáко *ћу рѣћ*; сáт *ћу* ви јá *кáзáѡи*; тѣбе *ћу* јá сáт *ѡдвес* ѡде (Ос); дá л' *ћу доживѣѡи* сáмо да се наспáвáм; ако мѡгу да ви помѡгнѣм, јá *ћу* ви *ѡдмоћ*; јá *ћу ѡрѡчáѡи*, а ви пѡшѡте (Трн); сáт *ћу* ви јá *кáзáѡи*; пá *ћу* ви јá нешто *исѡрѡчáѡи*; попрѡчáј ти нешто пá *ћу* ти јá *ѡѡрѡчáѡи* за једну дрѹгѹ ствáр (Цв); свѣ *ћу* ве *кáзáѡи* (Шав); јá *ћу се ѡкáжáѡи*; пá *ћу оѡиѡс* код тијá Зѡрничá да и посѣтѡм; нѣка је, јá *ћу се ожѣниѡи*; јá *ћу* јѡј *дáѡи*; за пáре ти не дáм, ако ћеш цáбѣ, јá *ћу* ти *дáѡи*; овѡ што *ћу* ти *дáѡи*, три нѡћи опѣри рѹке и намáжи: јá *ћу* ти *кáзáѡи*; јá *ћу гл'ѣдáѡи* у ѡме бѡга да ти тѡ дѡѣте изл' ѡчѡм (Кл); јá *ћу*, сѡне, *оѡиѡс* да тѡ твѡѣ ѡсе очѡстѡм (Кн); ти гл'ѣдá у мѣне, јá *ћу гл'ѣдáѡи* у тѣбе (Тр); ѣво сáт *ћу* јá *нáѡдѡиѡи* крáве (Туз); ѡћу, свѣ *ћу* ти *ѡрѡчáѡи*; сáт *ћу* јá нѡјзи *кáзáѡи*; ѣто кáко *ћу* ви *кáзáѡи* за Рѣљину кѹћу ѣѣ је (Бо); штá *ћу* ти *кáзáѡи*, сѣло, чѡтáво овáкѡ (Бр); вáлá *ћу* ти *рѣј* за трѹдну жѣну; прѡчá ти пá *ћу* ти јá *дѡдáвáѡи* (Вру);

ја ймām, ёво ја *ћу нај* ёво двёста кйлā пасуља дѡл'е (Гл); ја *ћу донй'еи* сѡд вѡду; хāj ја *ћу тѣбе йѡмој*; нек је трѣһи дйѡ Симѡнѣ, ја *ћу је узѣи*; мајко, ја *ћу ти дйраи*; прѡбај тй сйр, па са[д] *ћу ја донй'еи* баклāву и облāнду; са[д] *ћу ја дрўгў* виљўшку *донй'еи*; тй ми тражи, ја *ћу ти дйи*; ја *ћу ти дйи* да попй'еш сѡк; питā тй, пā *ћу ја неђе намйнуи* да вйдйм, да се промўчйм; бојй се ја *ћу га осййви*, ја *ћу зайѡсййви* (Го); питāте ме шта гѡј хѡј, ја *ћу ви исйрићай*; сўтра *ћу йрѡј* крос Пљѣвље; ја *ћу му свѣ йѡмој*; ја *ћу ти сāмо јѣдан слўчāj исйрићай* (Гу); сā *ћу ти йрићай* нешто ўкратко; ја *ћу наврайи* у понедѣлак; ја *ћу јој йсйл'ес* (Дет); кат стйгнў тāчкице, ја *ћу донй'еи* пā да осѣчѣш онѣ купѡне; ко те дофāтйм, читāву овў згрāду *ћу дбйи* с тѡбѡм; ја *ћу га ўбйи* (Ђер); питā ме, ја *ћу ти йрићай*; ко ме не дāдў ја *ћу дсйи* нѣудāта (Жи); бāш *ћу ти ја йрићай* о мојѡј жѣни; сўтра *ћу му йорўчи* (Жу); бѡга ми *ћу ти ја йрићай* за мѣне; валā лāко *ћу ти кāзай* (Ке); мāло *ћу ти сййви*; тй слўшā мѣне шта *ћу ти ја рѣј*; ја *ћу те звйи* тел'ефѡном; свѣ *ћу и йѡмлāйи*; са[т] *ћу ойи*с за Файка мѡтѡром, дѡвез мил'йцију и свѣ ве зайѡдри; сā[д] *ћу ти ја йрићай*; нѣка, ја *ћу донй'еи* (Ле); хāj, што *ћу дсйи* за на пйјѡц, дѡбога мѣне; ја зāлагāj л'ѣба *ћу нај* (Ли); сā[д] *ћу ти рѣј*, првй дѡктор што је тѡ је бйѡ Адѣмовић; богами *ћу лāгаи*; сйгўрно *ћу изўбйи* гѡдину (Ми); тў и тў ја*ћу изāj*, дѡђйте (Ост); ёво ти, са[д] *ћу ти ја нацрйи*; ка[д] су се узймāl'и, тѡ *ћу ти свѣ исйрићай*; сāt ймā онѡ, кāко *ћу ти кāзай*, ко љугўми; жўт, плāv, ада нѣђе *ћу ти га йѡкāзай* (Па); Вāлā *ћу ти ја кāзат*: (Пл); кāt *ћу ти йлāйи*? (По); кāt *ћу дѡј*? Јā *ћу се йѡкājай* (Пр); ја *ћу йриѡзйи*; свѣ *ћу ти йрићай*, шта ме гѡј питāш (Св); ёво ти кāхва, сѣди, ја *ћу тѡ свѣ заврйи* (См); да ве повѣдѣм пā *ћу се врайи* (С До); слѡбодно зѡвите ја *ћу дйи* ви (Кл); бāш дāнас сам мйсл'ила да идѣм пā она велāше мѡжда *ћу исйднуи* пā нй'е испāла, остāла је тў (Уг); вāлā нйт би трѣбāла ни[т] *ћу га узѣи* (Ле); јѣс имāла прйча и тѡ *ћу ти йрићай* (Пр); тй пйши, ја *ћу ти йрићай* (Св); да л' *ћу се ја нѡј свйдеи* (Ст);

односно *ћу + да + презент*

сйпā ми у шāјкачу, ја *ћу да је йѡййѣм* (Стр); дѡшла некā свѡјта једнѡј мојѡј стрйни и онѡ прйчајў да *ћу ја да се жѣнйм* (Вру); ако *ћу пāре да ўзмѣм* (Пр); и ја *ћу да идѣм* за децѡм (На) ја му нйсам кāзāла да *ћу да дѡђем* овāмо (Гр); ада ѡде *ћу ја да сѣднѣм*, сўпер ми је ѡде (Баг); ёво кāфу *ћу ја да донѣсѣм*; ёво сā[д] *ћу ѡ[а] [ид]ѣм* да је прйпнѣм (Бал); знāш за кѡга *ћу да те удām* ка[д] си такѡ дйвна?; тѡ је њѣгѡв ўнук што *ћу ја да те удām*; громѡви нек пўцајў, ја *ћу да сйāvām* кот кўћѣ; и дндā *ћу да сйрѣмйм* рўчак и да ве чѣкām (Ка); ја, мајко ѡдо, дошāо сам у шѣс, да бйдѣм мало по грāду пā *ћу да одмāрам*; осѣкѡ ми сланйнѣ кā да *ћу да га йрѣвйѣм* на нāбој; ја *ћу ѡде да жйвйм* (Коз); штā *ћу да те лāжѣм* вйшѣ?; ја *ћу мѡју дѣцу да крсййм*, нек дѡђѣ да ми забрāнй (Лу); „Јā *ћу*“, кажѣ, „да рāдйм.“ (Не); тѡ *ћу да ви ѡјāснйм* (Нет); прѣговѡрй кāt *ћу да бѣжйм* да га ўзмѣм (С Ђуп); ѣ сāt ѡде *ћу да те йрѣвйрйм* (Цв); кāко *ћу да ти гарāнйуѣм* кад нйсам вйдѡ штā је; свѣ *ћу људйма да ойрѡсййм*; ја да найлāйи нѣћу, ја *ћу да ти дām* (Кл); и ја *ћу да кл'ѣкнѣм* мāло; ја *ћу да идѣм* у љурўмл'йѣ (Кн); āјте тāмо, сā[д] *ћу ја да склѡнйм* овѡ; ја нѣ знāм кат *ћу да кāжем* ѣ *ћу да изйђѣм* (Тр); ја *ћу да ве сйāsйм* (Туз); са[д] *ћу да га ойиўжйм*, пā свѣ тѡ *ћу да му ѡўзмѣм* тāмо на деѡбу (Уг); ја *ћу да свѣ ойрѡсййм*; ја *ћу свѣ да ойрѡсййм* овѡ што-е рāдйла; ја *ћу*

да ви *īrīhām* шиптарскѣ (Бо); како *ћу ја d[a] идѣм тунѣке?*; тѹ сам дѡшла, и тѹ *ћу* комате да *осиѡвѣм* (Бр); мѣне је ѡтац рѣкѡ до тѹ да ве *исцѣрѡиѣм* и ја *ћу да се вѣрнѣм*, дѡлѣ нѣћу; свѹ нѡј мѣслѣм како *ћу ја да уѣиѡниѣм* тѡ; свѹ нѡј ја мѣслѣм како *ћу ја тѡ да ѡгѡдѣм* (Вру); још шѣс *ћу да те чѣкѡм* (Гл); ѡн нѣкат нѣѣ знаѡ ка[д] *ћу да се ѡорѡдѣм*; вѡлѡ ја *ћу Рѡдмилу да дѡм*; ко бѣдѣм жѣв, ја *ћу да је дѡм дѡлѣ у шкѡлу*; сѡ[д] *ћу ја тѣбе сѣра да донѣсѣм*; ја *ћу да ѡдѣм* у новѣмбар; ја *ћу да јѡј слѡжѣм* ѡнѹ грѹду сѣра; како гѡј бѣдѣ, ја *ћу тѡ такѡ да рѡдѣм* (Го); како *ћу да идѣм сѡт*, ѡнумѡт нѣћу, сѡт хѡћу (Ке); а ствѡрно и ја *ћу тѡ да кѹѣм*; свѣ *ћу да ти ѣрѣхѡм* (Ле); са[д] *ћу да ти кѡжѣм* штѡ-ѣ ѡна трѡжила нѣму; ја *ћу вѡс да ѹзмѣм* (Пе); ја *ћу да ти исцѣрѣчѡм* (Св); вѡлѡ ја *ћу да осѣѡнѣм* ѡде ѹ кола; вѡлѡ ја *ћу ѡде да осѣѡнѣм* (С До); тѣ стѡј тѹ, ја *ћу да л'ѣгнѣм* (Пл).

II.2.10.2. У 2. л. јд. бележени су такође примери са обема допунама:

кат *ћеш мѡраѣи* да запѡстѡвѣш (Бал); а ти шта *ћеш рѡдиѡи?*; тѡ се нѣѣ гл'ѣдѡло дѡ л' *ћеш* тѣ ѣтѣту *исцѣрѡѣи* ѡчи, нѡ дѡ л' *ћеш ѡдгнѡи* свѡ говѣда да се ѡбадѡју (Ка); ако бѣднѣ тѹ, сѣди мѡло, и нѣшто *ћеш* и ѡд нѣга чѹѣи (Леч); код нѣга *ћеш ѡдбѣи* да се нѣѣ не крпѡш; тѣ четѣри дѡна, пѣти *ћеш ѡј* (Нет); сѡмо шта ѡднѣсѣш тѡ *ћеш ѣсѣѣ* (Рај); тѣ *ћеш* ми тѡ *исцѣрѣчѡи*; сѹтра *ћеш ѡј* (Ле); сѹтра *ћеш* намѣнут (Ту); ѣ тѣ *ћеш* дѡнас *ѣѡнѣи* у крф; тѣ *ћеш* посл'ѣ ѡнѡ *мѡраѣи* да исцѣѣдиш (Кл); тѣ *ћеш* јѡј кѹѣиш тѡ; да л' *ћеш* ми *ѡзѡјмиѣи?*; ако нѣмѡ карѡктера, да је нѣгѡво, мѹку *ћеш вѣдѣи* (Тр); нѡс двѡе стѡрѡ, ѡмрѣкни, ал' да л' *ћеш ѡсѡмнѣи* (Го); тѣ рѡди шта *ћеш рѡдиѡи*; грднѹ *ћеш мѹку вѣдѣи* (Го); ѣ ѣмѡ тѡ кнѣга, ѡ нѣму *ћеш* пѹно нѣшто *вѣдѣи* и ѡ крѣтѡњу и ѡ свѣму (Жи); с тѣѣм *ћеш умрѣѣи* (Жи); не вѣрѹѣм да *ћеш бѣи* такѡф, Гѡјко; ѡде *ћеш бѣи* нѡ л'ѣто; тѣ *ћеш* ни је *узѣи* (Ле); ѡн нѣшта не ѣѹѣ штѡ *ћеш му рѣѣ*; (Пе); тѣ *ћеш* је *ѡвѣс* ѡде (По); кад *ћеш* нам *кѡзѡи?* (Че); штѡ *ћеш* ми *донѣѣи* на свѡдбу?; тѣ знади твѡе ка[д] *ћеш ѡј* за казѡнскѹ (Вру);

како *ћеш* сѡма тѣ свѡда *рѡдиѡи?* (Го); тѣ *ћеш* сѹтра да *рѡдиѡи* ѡвѡ, тѣ ѡвѡ (Ју); кат *ћеш* тѣ, Мѣцо, да се *ѡжѣниш?* (Рај); дрѡвенѡ рѡло рѣѣтко *ћеш ѣѣ да нѡћѣш сѡт* (Врс); јѡ, тѣ *ћеш да скѡѣлѣш* ѡд глѡди (Гр); ѣто штѡ *ћеш* тѣ да *наѣиш* ѡт тѡга (Кл); тѣ ѹзми виљѹшку кѡ *ћеш* сѡ мнѡм да *јѣдѣш*; свѹј *ћеш* тѣ тѡгаѡ *нѡћѣш* (Кн); кат *ћеш да изѣћѣш?* (Тр); тѣ томѣ детѣту нѣ мош да вѣдиш хѡир, но *ћеш да вѣдиш* шѣр (Бр); нѣшто тѣ се на двѡѣ раздѡѡја ѡвѡ жѣлѡ, нѣшто *ћеш да заѣѹчѣш*; ѣмѡш застѡву, нѣшто *ћеш да ѡѡбѣдиш*, па ѡпѣт на висѣну некѹ глѡс л'ѣтѣ, кљѹч, нѣшто *ћеш да закљѹчѣш* (Го); тѣ *ћеш*, у ѣме ѡга, да се *удѡи* и ѡдѣш у свѡју кѹћу (Шер); на кога *ћеш* тѣ ѡвѡѡ *ѣрѡвѡдѣи?* (Пе).

II.2.10.3. У 3. л. јд. примери са инфинитивом као допуном такође превладавају:

ѡн *ће* нѣкако и *бѣи* дѡбро (Не); да *ће* пѡбаучкѣ ис, ѡн *ће изѡј* да ме вѣдѣ (Леч); са[д] *ће* тѣ ѡна *донѣѣи* зѣјтин; сѡт *ће* тѣ *сѣѡѡи* Зѡрица (Бал); свѡдба, женѣдба, тѡ *ће* тѣ *бѣи* и смѣѣшно (Бѡб); свѣ *ће* тѣ ѡн *исцѣрѣѡѣи* ѡд а до и, ја сам тѡ рѣкѡ, и вишка *ће* тѣ ѡн *исцѣрѣѡѣи* (Бѡг); ѡвѡ *ће* тѣ, реко, *узѣи* пѡре (Брѣ); ѡндѡ ја сам двѡдес и прѡвога септѣмбра са[т] *ће бѣи*, ѡтѣшѡ на сѡбор, тѹ смо се виѣл'и; са[д] *ће* ѡн *донѣѣи*, нѣѣ

оста̀вио та̀мо (Из); то̀ се ѝшло дра̀гѣ во̀љѣ, ко̀ *ће* го̀ј рѣ̀ј дру̀кчѣ, грѣ̀ши; за вре́ме Ти́та ни́ѣ мо̀рб ни́ко да иде́, ако̀ *ће* не́ко рѣ̀ј, ни́ѣ му рѣ̀ално, ла̀жѣ зна́чи; у Ср̀бију и́ма до̀брија̀ лѹ̀ди, ко̀ *ће* го̀ј рѣ̀ј да не́ма до̀брија̀, он грѣ̀ши дебе́ло; ѣ́ ту́ и́ма ста̀ра же́на, она̀ *ће* ти све́ *йо̀ури́чаи́* (Ју); па̀*ће* му ма́јку *ученге́љи́и*; она̀ *ће* ти *и́и́и* ка́фу и тура́*ће* и на го̀милу (Ка); да ја̀ ка̀жѣм пр̀во̀ Го̀рану за́ шта су́ оне́ до̀шл'е, па̀ *ће* он *о̀бја́сни́и* (Коз); ми́сл'и́м да о́де и́ма же́на да *ће* зна́и (Леч); ко́и *ће* ми *до̀ћ* по̀сл'е на та̀и́р (Лу); не́ма са̀т ал' и о̀ни *ће* *си́и́гну́и* (Не); он *ће* *зо̀вну́и* о́вѣ ста̀ри́ѣ лѹ̀де; запи́ши и не́ко *ће* ти *ка́заи́*; са̀т *ће* *мо́раи́* за не́кѹ го̀дину да тра̀жѹ не́кѹ ло̀кацију (Нет); то̀ бо̀г зна́ да л' *ће* *би́и* да л' не́*ће* (Ос); же́дан бра́т што ми је́ *ѹ*мо̀рб са̀[д] *ће* му *би́и* го̀дина (Прћ); пр̀ва́ кѹ́*ћа* *ће* ве *сре́и́нуи́* са л' *и́евѣ* стра́нѣ (Ра); пр̀и́ети́ му та̀мо да *ће* му *и́дби́и* поро̀дицу; што га ни́ѣ пи́та́ла да л' *ће* *о́и́и́с* за не́га (Рај); тести́ја *ће* *до̀си́аи́* (Со); ту́ *ће* ви та̀ на́јбо́љѣ *исѹ́ри́чаи́* (Цв); на́јбо́љѣ *ће* им *и́ри́чаи́* О́гњен Јѣ́лић; он је́ ста̀ри чо̀век, све́ *ће* ви *исѹ́ри́чаи́*; жо́ш не́ко *ће* ти *рѣ̀ћу* (Бољ); не́*ће*, бо̀к *ће* *и́до̀ћ* (Бу); ѣ́ он *ће* ти *и́ри́чаи́*; он *ће* ти све́ *о̀ури́чаи́* о́ томе́ ср̀пско́м; Та̀ко, То́мо и Дра̀гољѹ́п, ко́јега го̀ј на́*ћ*еш они *ће* ти *о̀ури́чаи́* (Врс); ова́ *ће* ви ма́ло бо̀љѣ *исѹ́ри́чаи́* о́ ста̀ри́ѣм; ко̀ сво́м дете́ту *ће* ти он *рѣ̀ј* (Д Пољ); *ње*го̀ва је́ ма́јка ту́, она̀ *ће* ви на́јбо́љѣ *о̀бја́сни́и*; има́ кѹ́*ћа* мусл'иман́ска испод пу́та, пр̀ва́ *ће* ве *сре́и́нуи́*; она̀ *ће* ви све́ *о̀бја́сни́и*, ми́си́м жо́ш и́ма ти́ја Ср̀ба та̀мо и она̀ *ће* ви *о̀бја́сни́и* (Дуј); мо̀рамо да опе́ри́шемо, и не́ га́ра́нту́ѣмо да *ће* се *ди́ћу* жи́ва са сто́ла; мо̀рамо да опе́ри́шемо ал' и не́ га́ра́нту́ѣмо да *ће* се *ди́ћ* жи́ва са сто́ла; што *ће* он *ку́каи́* и *и́ла́каи́* ви немо́ да се пла́шите ни́шта; па̀ *ће* ти *ди́и́и* тол'и́ко па̀ра́ ко́л'ко је́ те́шко, ндо̀вија́, ал' од о́нија́ *ће* ти *узѣ́и́и* де́сет по̀сто́ тро̀шко́ва; ако́ бидне́ а́н*ћ*ел, ме́ле*ћ*, он *ће* *и́дбеј*, не́*ће* гл'ѣ́дат; и о́во *ће* *и́ро́ћу*; са̀т *ће* ми *до̀ј* му́ж да му је́ поклон́и́м (Кл); Кра́јиште се зва́ло о́во ова́мо ка́ Три́ебина́ма о́во сел'е́нце ма́ло и ја́ је че́ко ка[д] *ће* *и́зби́и*, ка́т *ће* *и́зби́и* ка́д о́ни иду́; о́нде свра́ти пи́тај она̀ *ће* ти *ка́заи́* пра́во пу́т (Тр); не́ко *ће* *мо́раи́* да биде́ ма́јор; хо́*ће* ва́ла он, он *ће* ти *и́ри́чаи́*; *ћѣ* ко́ме су́дбина, ту́ *ће* *о́и́и́с*; ѣ́ ва́ла и́ма, са̀т *ће* сва́дба *би́и* у неде́љу, о́де *ће* *би́и* пови́ше про́да́внице́ го̀ре (Уг); А́дем је́ про́да́вац а *ње*го̀ва же́на *ће* ва́м *и́ри́чаи́*; ве́ла́ рѣ̀ј да *ће* *би́и* до̀бро (Бл); она̀ *ће* *и́о̀ј* са́ мнѹ́м да је́ во́дѣм кѹ́*ћи*; не́ зна́м да л' *ће* *мо̀ј* према́шит, не́ да́јѹ; он *ће* ви *исѹ́ри́чаи́*; ва́ла *ће* ви та̀ *ка́заи́*, ја́х (Бо); да ви́дѣм шта́ *ће* ми *до̀ћ* на́ сан; она̀ *ће* га́ *беге́нсаи́*; са̀т мо́ја же́дна уну́ка, ве́руѣ́м да *ће* она̀ *би́и* учи́тељи́ца; са̀т је́ завр́шила факултѣ́т, те она̀ *ће* ве́руѣ́м ту́ се *и́ри́ми́и* (Бр); ова́ пи́ѣта́о *ће* запе́ва, ту́ *ће* *би́и* до̀бро; о́де *ће* *би́и* до̀бро (Вру); помáло ндо̀си́ш то́га бра́шна ко́л'ко *ће* ти *би́и* за́ два́ да́на; да л' *ће* је́ *до́чека́и*; оти́шла она́мо код Ша́банови́ја, са̀[д] *ће* *до̀ј*; ко̀ зна́ ка[д] *ће* она̀ *до̀ј*; она̀ *ће* *о́и́и́с*; ви́де*ћ*еш да *ће* ти она̀ мла́го му́кѣ *ви́деи́*; не́вѣста *ће* по̀сл'е́ *би́и* *ѹ*мо̀рна за сва́дбу; не́што си́ хи на́двѣ́сила, не́ки́ гла́с сре́тан *ће* ти *би́и* (Го); та́ *ће* ви *исѹ́ри́чаи́* што не́*ће* ни́ко о́де (Бер); ту́рила под ја́стук ал' под ду́шек па̀ра́, ко̀ *ће* *ди́заи́*; са̀т сла́бо иде́ на по́сѹ, па́ са̀т не́ зна́м шта́ *ће* *би́и* (Жи); ка́т *ће* *до̀ј*?; гл'ѣ́да чо́века ко́ји *ће* *бри́жи́и* те́бе, да не́ бри́жи́ш ти́ не́му (Жу); мо̀ра́ по̀се́н да *ће* *би́и* ма́чка же́нско да да́јѹ о́брас; не́ зна́м да л' *ће* *би́и* о́вѣ го̀динѣ́ по́ пет ѣ́ура (Кон); ти́ на вранца́, немо́ да га́ окрѣ́*ћ*еш ни л'ѣ́во ни де́сно, он *ће* те *и́двес*; са̀[д] *ће* *до̀ј* ка̀жѣм о́номѣ́ што *ће* да пу́ш*ћ*и́ же́ну; ре́ко мо́жда *ће* ме́ *до́л'еи́* жо́ш ви́ше; ми́сѣо́ бо̀љѣ́ *ће* *жи́веи́*; зѹ́ви га́ тел'е́фо́ном, грѹ́м те уби́о,

бѡга ми *ће се ѿошшмáниѿи* (Ли); мѿсл'ила сам штá *ће биѿи* сá мнѡм; њѡму *ће ѿáдуѿи* на пáмѡт; брѿга нáма да л' *ће ѡн ѿáнуѿи*; и овѡ *ће* ти овáј Идрѿс *рѡј*, блáго мѡне (Ми); снáха *ће мѡраѿи* овѡ гѡдинѡ рáниѡ да идѡ; овá *ће* ви *исѿрѿháѿи* ѡт стáрѡга вáкта (На); хѡј, да ни је нáма знáти кáко л' и *ће се* Бѿјковиће *звáѿи*; дѡца ѡтѡше, нáс двѡје ѡстáл' и јѡш нѡкѿ дáн, и овѡ *ће ѡсѿáѿи*, нѡмá кѡ да рáдѿи (Ост); бѿло штá *ће* ти бáѿѿи да би тѡ дѿѿете посл'ѡ јѡло; јá сам мисл'ѡла она нѡће дѡј ни у Тутѿн, она *ће умрѿѡѡи* (Па); Шѡфко, ко бѿднѡ сѿдбина, нáма *ће ѡѿѿи*; ѡна *ће* ти *ѿѡбеј*; сáт *ће* ѡнѡ кѿћѡ *ѿáнуѿи* пá *ће* те *удáвиѿи*; немѡ бѡжат, бѡк те убѿо, врáѿи се ка кѿћи, крф *ће л' ѡј*; нѡ, врáћáј се, крф *ће л' ѡј*, они хѡте девѡјку (Пл); пѡслѡ *ће* јѡј *ѿѡрáс* чѿр ѡнѡј мáјки што га бѿѡ (По); док си у вѡјску, овѡ *ће* ти *вáѿáѿи*; јá тѡ нѿшта нѡ знáм зá штá *ће* ми тѡ *вѡѿáѿи*, кáко *ће* ми тѡ *вѡѿáѿи*, нѿшта јá не замѿшлáм дáѡѡ; сá[д] *ће дѡј* (Пр); Пѿна *ће се* *нáѿѿниѿи* гњѿдá (Пру); седáмнáес тѿјá кѡсѿцá, кѿкѿ кáд л' и *ће се* овѡ *ѡѿрес* (Св); кѡ *ће ѿрѿѿи* да трáжѿи л' ебá? (См); Мѿловáн *ће* тѡ *знáѿи*; јá нѿѡсам бѿо тѿјесно да л' *ће* ѡна мѡне *ѿзѡѿи* (Ст); она *ће* ве *ѿбиѿи* са ѡнѡѡм кѡл' има (С. До);

ѿзáћѡ и мѡрá, трáжѿи мѡсто, ил' *ће* да *идѡ* у шѿму ил', ако си тѿ, да је пѿшћѿш (В Лок); кѡ би рѡкѡ да *ће* овѡ вѡреме да *ѡѡћѡ* овáкѡ; жѡне су знáл' е штá *ће* да којá рáдѿи, сáт јѡк (Ју); јѡш мáло сáт *ће* и ѡн да *ѡѡћѡ* пá ѡмо сви зáѡдно дрѿштво; ѡна ѿпáк *ћѡда се снáћѡ*, да умѿѡсѿи, да ѡпѡрѡ и свѡ (Ка); а штá *ће* да *чинѿс* ѡнѡѡм? (Ју); не смѿѡш нѡкѡг ни да устáвиѿш с кѡл' има, нѡ знáш *ћѡ* *ће* да *ѿѡ вѡѡѿи* (Не); пá *ће* тѡ да *ѿрѡѡѡѡрѿи* аутѡнѡмију; дáнас јѡдна пáртѿјá, сѿтра дрѿгá, бѡг знá кáко *ће* овѡ да *бѿѡѡ* (Прћ); кѡл' ко *ће* да не *кѡшѿѡ* дрѿчáк?; штá *ће* му, и ѡнѡ *ће* да *ѡсѿáѡѿи* гѡре, ѡнѡ бáбѡвину (Трн); док ѡна порáсте, шкѡла *ће* да *ѿзáћѡ* из мѡде; дáнас *ће* да *бѿѡѡ* гѡрѡ нѡго пѡвѿи дáн (Бу); бѿрáл' и су се прѿѡетѡѿи *ћѡ* *ће* *дáдá* ѡвѡјку, *ћѡ* *ће* да *ѿзмѡ*; кáко *ће* сѿрѡма да га *ѿзѡѡѡ?*; кáжѡ кѡга сáњá зá тѡгá *ће* да *се удá*; сáмо се бѡгу замѡл' и, бѡк *ће* да *ѿмѡѡгнѡ* свѡ (Гр); чѿјá *ће* л' ѿла дѿжѡ да *горѿи* (Д. Пољ); пѡсѡ бѡга ми бѡѿм се сáт овáј нáрот да *ће* да *нáсѿрáдá*; ѿмá јѡдан у Ўгѡ што *ће* да ви *ѿрѿhá* тѡ дѡгáћáје; ѡтѿди код Áмѿра Гѡрћевѿиá свѡ *ће* да ти *исѿрѿhá* ѿстѡрију; свѡ *ће* да ти *исѿрѿhá* ѿстѡрију пѡвѿу (Ки); кѡ *ће* дáнас да му *крсѿѿи* дѿѡте; áдáл' бѿла áдáл' *ће* да *ѿмрѡ* нѡмá ѡпѡтѡ и кáко *ће* да *бѿѡѡ* (Кн); сáт *ће* да *нáѿћѡ* овáј дрѿгѿи мѡмак са бал' ѿркѡм (Тр); сá[д] *ће* *ѡ[а]* *идѡ* зá Áмерику да се удáѡе (Бр); кѡ *ће* ѡнѡ сá[д] да *јѡѡѡ?*; зá Нѡмáчкѿ *ће* да *идѡ* ѡна; сáд зá нѡкол' ико *ће* да *идѡ* зá Нѡмáчкѿ да рáдѿи; а кѡ *ће* *ѡ[а]* *ѡсѿáѡѿи* злáто у кѿћу; Мѡнсѿр *ће* *ѡ[а]* *[ѿд]* зá Нѡмáчкѿ, а кѡ *ће* да ми *чѿвá* овá гѡвѡда пѡсѡн?; Мѡнсѿре, кѡ *ће* да *идѡ* да купѿѡ нáмѿрнице, ѿмáш некѿ гáну, нешто *ће* да *рáзгáнá*; свѡ *ће* да ти се овѡ *ѡсѿáѡѿи*; нешто *ће* да ти се *ѡсѿáѡѿи* (Го); чáуш коѿ *ће* да *ѿрѡѡѡѡѿи*, коѿѿѡ да *рáсѿѡрѡћѿѡ* гѡсте, коѿѿѡ *ће* мусáфѿре пѡвѡ да *зѡвнѡ* нá сѡфру (Гу); ѡтѿди пá рѡши кá[д] *ће* да је *ѿзмѿ* (Де); ѡ Божѿћу *ће* да *нáѿѿни* трѿ гѡдинѡ (До); кѡ *ће* да му *чѿвá*; ѡн нѿѡе му кáзѡ што *ће* да му *ѿшѿѡ* трѡћу (Ке); ѡна *ће* свѿјá трѡдес ѡдѿи да *ѿгѡсѿѿи* (Ков); нѡ *ће* да *ѿáнѡ*; јáгмѿ се стрáна којá *ће* стрáна пѡвá да *ѿжгѿи* (Кон); ѡн *ће* да нѡѿи код мѡне; кѡ *ће* да ми *нáћѡ* тел' ефѡн ѡд Рáѡшá? (Је); којá *ће* вѿшѡ да *ѡѿ ѡѿѿѡ* бржѡ; јá му се мол' ѿо да ми јáвѿи дá л' *ће* да *дѿѿѡмѿрá* (Ми); штá *ће* ѡде да *ѿзгáћѿѡѡ?* (На); тѡ тогá што је дѿрѡ *ће* да *нáѿáнѡ* (Ост); ѡна *ће* ѡпѡт да га *зѡвнѡ* дрѿгѡ вѡче (Па); ѡна *ће* сáд мѿћу кáхву да *ѿѿѡѿи* (Пру);

II.2.10.7. У 3. л. мн. бележена су три реда облика – форме футура I са енклитиком *ће* и допуном у виду инфинитива или презента са везником *да* и облици са енклитиком *иће*, пореклом од старијег пуног облика за 3. л. мн. *хѡиѣ*, које су и најзаступљеније на читавом терену:

дне ти тѹ знајѹ, свѣ *ће* ти тѡ *исѣричаиѹ*; дне *ће* ти свѣ тѡ *казаѹ* (Ос); замѣшљѡ је нѣкад да *ће* Нѣмци *ѡсѣаѹ* (Прћ); сат *ће* ми *ѡѡј* дѣца (Шав); нѡѡас *ће* те *ѹревѡриѹ*, сѹтра *ће* те *ѹрекѡриѹ* (Д. Пољ); мѹку *ће* *видеѹ* онѣ ѡбрнѣ родитељи (По); бѣса ти је лѹцка, ако трѣба, тѡмо *ће* *ѡѡј* (Ле); нѡвине *ће* *ѹѣсаѹ* (Ме); ѡпѣт *ће* се *врѡиѹ* тѣ старѣ обичѡји (На); вѡр се, вѡр се, не превѡр се, нѡѡас *ће* те *ѹревѡриѹ*, сѹтра *ће* те *ѹрекѡриѹ* (Пл); кол’ко *ће* га *ѡѡциѹ* (Св); свѣ *ће* *мѡраѹ* да плѡтѣ (Ту);

мѹе *ће* да не *ѹѡјѡдѹ* (Ос); тѡмо мѡже кат *ће* да *идѹ* код Рѡдомѣра (Шав); сѡт *ће* ѡне да се *разѹђѹ* ѡдѡтл’ѣ вѡљда (Тр); а *ђѣ* *ће* ѡвѡда *идѹ?* (Вру); ѡни *ће* да *идѹ* на дѡн свѡдбѣ да је ѹзмѹ тѡмо (Го); са[д] *иће* да мѣсл’ѣ да је мѡја сѣстра (Кон);

ал’ брђѣ *иће* *ѡѡј* (Кон); да видѣмо штѡ *иће* *рѣћ* за тѣ лѹде (Ков); умрѣѣћу пѡ *иће* ти кѡмшиѣ *ѡѡѣраѹ* (Ка); јѣс да мусл’имѡни *иће* дѡста *ѹрѡвиѹ* нѣзгоду, ал’и јѡко тѣ; ѡни *иће* се *најѡвиѹ* (Пе); млѡго *иће* ни *ѹѡвѣѡаѹ* (Ки); ѣмѡ педесѣт лѹдѣ нѡѡружѡто, кѹћу *иће* ти *ѡѡј* (Бр); нѣђе *иће* се *ѹѡѡвиѹ* (По); ѡни *иће* се *ѹѡнаѹѡјаѹ* (Ост); немѡ да ѡдѣ ѡна у пѣтак у Рожѡе, јер пѡсл’ѣ ѡни *иће* *ѡѡј* тѹ; у четвѡтак *иће* ѡдмѡ *ѡѡј* ѡвѡмо (Го); брѣжѣм кѡкѣ *иће* ми *ѡѡѹ* срѣћѣ (Го); штѡ *иће* ти? И сѣѡнови сад нѣшта (Жи); пѡ *иће* *закѹкаѹ*: „Кѹкѹ Ълѡзе, штѡ тѡ бѣ са тѡбѡм?“; нѣмѡ Јѹса, богами *иће* га *ѹфѡѡѡѹ* Бѣрекарци (Ле); не дѡјѹ је, мѣне *иће* је *ѡѡѹ* (Па); сѡ[д] *иће* се *ѹѡсвѡдиѹ* (Пл); цѣѣелу л’ивѡду *иће* ми *ѹрѡѡѡј* (Пр).

И у говору Ибарског Колашина у 3. л. плурала у употреби су обе енклитике (Божовић 2002: 91), У староцрногорским говорима је готово редовно *иће* (Пешикан 1965: 179), а тако је и у Васојевићима (СТИЈОВИЋ 2007: 182). У Враки је уопштена енклитика *ѹѹ* (< *хѡѹѹ*) па је – ѡни *ѹѹ* ти *казѡѹ*; *казѡѹѹ* (Петровић 1973: 215–216). Енклитике типа *ћеју* и *ћѡду*, које познаје говор централне Шумадије (РЕМЕТИЋ 1985: 323), нису присутне у нашој зони, а ни у осталим говорима зетско-сјеничког дијалекта.

II.2.10.8. Облици футура I у ситуацијама када се енклитика употреби иза глагола у највећем броју случајева изговарају се као једна реч (и код глагола на *-ћ*, дакле).

Код глагола на *-ѹѹ* енклитика се додаје на окрњени облик инфинитива:

јѡ сам бѣла мѡда, л’ѣѡпа девојка, *ѹѡказѡћу* ти сл’ѹку (Ков); *ѡѡћу* јѡ нѡјзи стол’ѹцу нек сѣднѣ (Кл); *казѡћу* ви бѡш сѡд; *ѹревѹкнѹћу* јѡ тѡ (Тр); *ѡниѡѣћу* ти јѡ флѡшу (На); *казѡћу* ти (Ос); *ѹѡказѡћу* ви ѣе су жѣвѣл’и (Ст); *наѹрѡвићу* ти јѡ јѡдну пѡ ћу ти дѡнѣт (Па); тѡмо ѡдмѡ од шкѡл’ѣ пѡ тѡмо, *казѡћу* ви ѣѣ су (Тр); *ѹрѡѡћу* ти јѡ тѡ(Дет); *навѡрѡѡѡћу* сѣгѹрно нѣђе, аѡѡбѡгдѡ *навѡрѡѡѡћу* нѣђе сѣгѹрно ко[д] тѣбе и мѣло ми је да свѡтѣм (Жи); аѡ вел’ѣш тѣ, *ѡѡћу* ти мѡрѡму; *ѹѡѹћу* те, *ѹѡѹћу* те (Жу); *казѡћу* ти сѡт кат изѡђѡмо; мѡја снѡха, *казѡћу* ти сѡт кат изѡђѡмо, дѣвет гѡдѣнѡ ѣѣ ми

је седѐла (Бр); ако знадѐм, хѡћу, *кѡзѡћу* ти (Трн); *врнѡћу* ти ја свѐ; *оѡѡишћу* ја (На); ја ѡви'ек донѐсѐм и вишѐ, *дѡћу* му (Пе); ако не будѐш мѡгѡ, врати матријѡл, *ѡѡрѡжѡћу* некѡг дрѡгѡг (Ос); *оѡрѡћу* ти, мѡјко, ја“; хѡј ми дѡди сѐстру, *кѡѡишћу* ти шта знаш (Го); ја ѡмѡм млѡго крѡмѡчѡ *дѡћу* ви вѐпра (Лу); ѡндѐ ћеш, мѡја шћѐрка ѡдмѡ повише шкѡл'ѐ кѡћа, *ѡѡѡѡћеш* је (Тр); дрѡги пѡт кад ѡдѐш за васѡку и *дѡбѡћеш* (Пож); ако бѡдѐш ѡспрѡвна, *оѡѡѡћеш* живѡа; *убѡћеш* некѡг и *дѡбѡћеш* пѡре; хѡј ѡзми јѡш мѡло, *кѡјаћеш се*; *намесѡѡишћеш* (Кл); нѡсу јѡш заврѡшил' и тѐ ски стѡзе, *вѡдѐћеш* пѡсл'ѐ кад ѡдѐш тѡмо; *вѡдѐћеш* црква ѡмѡ; *вѡдѐћеш*, с л'ѡвѐ стрѡнѐ ти дѡћѐ црква (За); кат стѡгнѐш, *вѡдѐћеш* јѡдну цркви с л'ѡвѐвѐ стрѡнѐ (Тр); *вѡдѐћеш* гѡре тѡ чатмѡру (Ст); ада *вѡћѐћеш* тѡ, мнѡго ти трѐбѡ; грѡдна, ѡди у кошѡру погл'ѐдѡ онѡ тѐлѡт, познѡдни тѐлѡт, *умрѡћѡћу* пѡ тѐ ти кѡмши'ѐ отѐрат (Ка); јѡдно стѡ мѐтѡрѡ при'ен Лукѡрѡ пѡ онѡмо *вѡдѐћеш* јѡдну кѡћу (Ју); *родѡћеш* сѡна по њѡме; *вѡдѐћеш* тѡ, јѡко је овѡ нѡша Рѡда дѡбра, *вѡдѐћеш* тѡ (Го); богами, брѐ, *угњѡвѡћѐ* га (Бал); ѡ *бѡћѐ* пѡсла, ѡ *бѡћѐ* пѡсла (Ос); *убѡћѐ* те крѡва (Леч); а ѡна грѡдна све трѡпи, хѡ *бѡћѐ* бѡлѐ, *бѡћѐ* бѡлѐ; ја сам мѡсл'ила *имѡћѐ* (Го); ако бѡдѐ шѐјтан, *глѐдѡћѐ* (Кл); ни јѡдно мѡшко нѡѐ, све *родѡћѐ се* мѡшко (Коч); бѡгме, ако ѡмѡ, *ѡѡѡрићѐ* ти (С. Туп); *имѡћѐ* дѡста трѡлѡга, *имѡћѐ* дѡста и здрѡвѡга (Ос); ко га бѡци дал'ѐко, *бѡћѐ* берићѐтна гѡдина, ко га не бѡци, нѐћѐ бѡјѡги бѡт берићѐтна гѡдина (Св); *дѡћѐ* бѡк, сат ћѐ шкѡла (За); нѐка, *рѡдѡћѐ се*, *урѡдѡћѐ се* (Гр); *дѡћѐ* бѡк (Д. Пољ); *исѡрѡћѡћѐ* ти овѡ хѡвек (Ки); ако ѡмѡ, *учинѐћѐ* ти бѡлѐ нѡ овѡ (Ке); ако бѡдѐ шѐјтан, *глѐдѡћѐ*; *ѡѡјѡвѡћѐ се* дерѡл (Кл); *мѡрѡћѐ* да се продѡдѡ (Не); да му помѐнѐш двѡ-трѡ пѡт, *донѡјѐћѐ* (Леч); ко бѡци на л'ѡјѐвѡ са рѡга онѡ вѡ онѡ колѡч, *бѡћѐ* лѡша гѡдина (По); *дѡћѐмо* девѡјку (Бр); *ѡосѐѡишћѐмо се* бѡр нѐкат (Ка); *ѡосѡдѐћѐмо* мѡло код мѐне, *рѡчѡћѐмо* (Бѡљ); бѡко, *вѡдѐћѐмо се* (Жу); и *заврѡишћѐѡѡѡ* да се не крпѡте по сѐлу (Ос); *бѡћѐѡѡѡ* зѡдовѡљни (Цв); *вѡдѐћѐѡѡѡ* јѡдну кѡћу са л'ѡѡвѐвѐ стрѡнѐ (Рај); ѡмѡ дѡл'ѐ, *вѡдѐћѐѡѡѡ*, испѡд пѡта (Шав); ѐто *смѡјѡћѐѡѡѡ се* а тѡ нѡѐ за смѡх (Гл); слѡшѡ Смайл'ѐ, немѡ д[а] идѐмо, ѡна је отѡшла, *изгѡишћѐмо*; *дѡћѐмо* њѐму; хѡј ти ѡзми кљѡсе (Ђер); *кѡзѡћѐмо* ви за хѐфту дѡнѡ, ил' за двѡ дѡна (Ков); *вѡдѐћѐѡѡѡ* кад прѡћѐте тѡмо, канцѡлѡрија дѡл'ѐ, као мѡнтѡжно, лампѐрија (Не); тѡ дѡћѡте, *вѡдѐћѐѡѡѡ*, *вѡдѐћѐѡѡѡ* (На); а јѡдна је више пѡта, *вѡдѐћѐѡѡѡ* ѡстѡ *срѐѡишћѐ* ве; *вѡдѐћѐѡѡѡ* јѡш двѡѐ кѡћѐ тамѡ (Дуј); ѡди Гѡно, *ѡѡрѡжѡћѐ* те (Гр); на Тѡпчидер се штѡмпѡјѡ пѡре, ѡнѐси гѡре, *измѐрићѐ* на прѐцизнѐ терѐзи'ѐ (Кл); отѡдѡте вѡ дѡл'ѐ, *ѡрѡћѡћѐ* ви ја вѐруем (Ме); *заврѡчѡћѐ* ти (По); *удѡћѐ се* кобѡгѡ (На).

Глаголи на *-ѡѡѡ*, након измена финалне групе могу имати форме типа: *дѡвѐшћу* (најчешће) и *дѡвѐс ћу* (које се најчешће изговара са паузом између глагола и енклитике, при чему се акценат обично не помера на наредни слог):

ѡорѡшћѐ Жѡко (Коз); јѡдна јѡш на њѐзи не јѐдѡ је, а *ѡѡјѡшћѐ* и ѡѡ (Ос); *оѡѡишћу* (Го); *сѡпрѐшћѐ* је моја мука; *изѐшћѐ* је (Бал); *одвѐшћѐ* је тамѡ (По); *исѡлѐћу* ти (Ба); *дѡвѐсћѐмо* је (Ме); *ѡорѡсћѐ* (Ра).

Аналогијом је и: *оѡѡишћу* час пѡсла, хѡјте вѡ навѡше (Ст); *оѡѡишћу* ја с вѡма да ви кѡжѐм (Гр); *оѡѡишћѐмо* до њѐ (Ке); *изѡишћу* на брѡдо; свѐ око нѡшијѡ кѡћѡ брѡда, реко *изѡишћу* на онѡ брѡдо онамо гѡре (Тр); односно: *оѡѡишћу* ја до њѐ (Го); *оѡѡишћу*

ја (По) (са испадањем једног *h* из групе од два иста консонанта настале губљењем финалног *-и*).

Глаголи на *-хи* употребљавају се без финалног *-и*, а крајње *-h* обично се замењује са *-j*, па су облици футура првог најчешће: *nâjhe*, *ðôjhe*:

nâjhu кō Ејупа (Кл); хăј тî, *ðôjhu* ја; *ðôjhu* да ви нâhêm утóбус (Ле); а јѣдан гòре вîчѣ: „*Осѣjhu* те, ако не родîш“ (Ост); *pějhu* ја Добрòсâву (Ка); *pějheш* лăжѣ овâ стâ-рîи (Цв); *nâjhe* се нѣкî (Уг); *ðôjhe* тó врѣме кат hеш мóрат да запостâвиш (Бал); *ðôjhe* ðн за петнâес дâнâ (Бр); *ðôjhe* ðн на трпѣзу пâ hu му рѣj (Ка); а сâт *nâjhe* жѣна ми, сâт hu ја нòjзи кáзат (Бо); вâлâ *ðôjhe* дâнас (Жу); тî нîшта немò рѣh Везîри, *pějhe* пòсѣн; ðн се свѣ боjâо *nâjhe* некòга баксýза пâ hе му мâjку ученгѣлîт (Го); *nâjheмо* ми пâре до тâмо (Ђер); *ðôjheмо* ўвечѣ (Жи); ако ти трѣбâ, *nâjheмо* нѣшто (Бо); *nâjheмо* мî нý (Врс); *nâjheмо* нѣшто (Бо); отîди те развâл’îте прâк, *nâjheише* нòкте (Пру); *ðôjhe* за петнâес дâнâ (Бр); âjде да изâhêm, *pějhe* (Вру).

У Васојевићима су ове форме сасвим обичне (Стијовић 2007: 182). М. Божовић у Рибарићу и на Рогозни забележио је облике *pejhu*, *pejheш*, *pejheмо* (Божовић 2002: 90), што се слаже са ситуацијом у нашој грађи из тих пунктова, с тим да се примери овога типа срећу и од других глагола.

Сонант *-j*, односно финално *-h* у позицији испред палаталног иницијалног *h*- некада испада, па се бележе и ликови типа *nâhe*, *ðôhe* и сл.: *ðôheмо* кад мòгнѣмо (Го); *pějheмо* јоj (Жи); *ðôhe* она (Бр); *ðôheише* вî да траjите (Бал); ймâ пòшта и *сîйhеш* тî до Бâрâ (Тр).

Према наводима С. Реметића, футур типа *ðôhu*, *ðôheш* покрива „цело подручје Ш-В дијалекта и већину говора источнохерцеговачке базе“ (Реметић 1985: 323). На основу података из дијалекатских студија, аутор закључује да је дијалекатска подлога стандарднојезичких форми *ðôhu hu*, *ðôhu heш* изненађујуће слаба, имајући у виду да се испоставља да „од двају дијалеката који су ушли у подлогу књижевног језика један готово уопште не зна за футур грађен по том моделу, а ни у другом га нема у већини досад испитиваних говора“ (Реметић 1985: 323). Када је о говорима зетско-сјеничког типа реч, може се рећи да су они овде сасвим обични. Бележени су у староцрногорским говорима (Пешикан 1965: 179), у Мрковићу се наводе од глагола *îðh* и *ððh* (Вујовић 1969: 267). У Враки је увек *ððhu*, *ððheш...*, *pějhu*, *pějheш...* (Петровић 1973: 216). Облике *сîйhе*, *сîйhеш...* *ððhu*, *pějhu* познаје и говор Ибарског Колашина (Божовић 2002: 90).

Форме типа *ðôheмо*, *pejheмо* и сл. нису својствене говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице, а углавном ни осталим говорима зетско-сјеничког дијалекта. Налазимо потврде једино за говор Ибарског Колашина (*îшheмо*) (Божовић 2002: 91).

Располажемо само једним примером употребе дужег облика инфинитива са енклитиком у постпозицији, и то из пункта где је забележено неколико потврда инфинитива са финалним *-и*: ја мисим да *моћи ћеш ти* (За).

Испред енклитичког облика за 3. л. мн. *ије* (< *хѡије*) бележено је:

немѡ ме грл'ит *мисл'ѣије* неки мушкѡрац ме грл'и; неѡ га, *дојије* ѡни; ти си скрѡс крѡтко пошишѡна, *рејије* ене што је грл'и онѡ мушкѡрац (Го); *дојије* Влѡхиње и Влѡси (Ле); ѡни нѡѡас улѡзе у кѡћу, *изгѡнуије* (Ру); ил'и да пѡћеш ил'и *убијије* ти све што ѡмѡш (Бр); *ѡогубијије* и (С. До); Ѡзгѡр виѡе дрѡги: „Немѡ сѣј, *родѡије*, немѡ сѣј, *родѡије*“ (Ост); ал'и ако сазнѡдѡ, *убијије* ме (Рај); ил'и да пѡћеш ил'и *убијије* ти све што ѡмѡш (Бр); ѡни нѡѡас улѡзе у кѡћу, *изгѡнуије* (Св).

Употребом форми овога типа прави се морфолошка диференцијација између 3. лица једнине (*да л ѡе дој*; *дојѡе*) и множине (*да л ије дој*; *дојије*), стога не изнанађује то што су облици за 3. л. мн. са енклитиком *ије* фреквентнији од облика са *-ћ*.

Исти облици у употреби су у говору Васојевића, и такође су знатно фреквентнији у односу на облике са *-ћ*, који одликују говор млађих носилаца говора (Стијовић 2007: 183). У говору подгоричких муслимана, међутим, за разлику од околних говора у Црној Гори, нема форми типа *рејије*, *дојије*, већ је овде: *доѡ-тѣ*, *поблјѣ-тѣ* и сл. или *доѡе*, *тѡѡе*, који су са синхроног становишта чешћи (Чиргић 2007: 116). Исто стање је и у говору Враке (Петровић 1973: 216).

П.2.10.9. У питањима се уместо енклитичких, употребљавају пуни облици помоћног глагола, који су ненаглашени:

Хоћу л' бији преко тел'евѡзије? (Ки); *Хоћеш л'и рѡдији?* (Ост); *Хоћеш л'и дој?* (Ту); *Хо л' ми је ѡрѡдији?* (Го); *Оће л' тѡда биѡе на тел'евѡзију?* (Ка); *Хо л' ми даји тѡ крѡву?* (Гл); *Хо л' ме узѣји?* (Бр); *Хоћеије л' нѡѡас за Тутѡн?* (С Ћуп); *Хоћеије л' навѡше ѡ[а] идеије?*; *Оћеије л' јѡпѣт негђе дој?* (Ост).

Иако се пуни облици глагола *хѡијеи* у потврдим реченицама употребљавају за исказивање волунтативног значења, док су краће форме резервисане за образовање футура I, нису ретке ни потврде грађења овог облика помоћу пуних форми, које су и овде ненаглашене:

урѡдићу, пѡ да *оћу умрѡеи* (Ту); тѡ је бѡло срамѡта стѡри да чѡјјѡ и да кѡжѣш чѡвѣку ја *оћу да се ѡродѡм* (Го); *оћу да ве ѡреглѡиѡм*, кѡшљѡм, не мѡгу (Пл); штѡ да рѡдиѡм, *оћу* ћѣцу *да ѡроѡсиѡм*; *оћу да цркнуѡм* (Кл); *оћу да ти кѡжѡм* (Бо); ја *оћу да одѡвѡдем* кобиљу, пѡ да ѡзмѡм кѡња који вѡди невѡсте; једна ми шћѡр и добѡије л'ишѡј ѡде, а тѡ је л'иѣпа кѡ лѡтка, шта *хоћу* ја (Ле); ја сам дошѡ да те прѡсѡм и *хоћу сѡ[д] ѡ[а] идем* да ти нађѡм ѡца гѡре (Бр); тѡ стол'ица, јѡк валѡ, кл'ѣѡа, *оћеш ѡнѡуи* пѡ посл'ѣ да се убѡиеш (Ми); кад *оћеш да сѡвѡиш* у шпѡрет, с рукавиѡѡа ѡбѡвезно (Ост); све тѡ окитѡш, свѡ тѡ згрѡду, ѡе-е стѡка, кад *ѡј да се кѡиѡш* у онѡ вѡду (Ост); с мѡмком се догѡвори кат *хој да ѡбѡегнѡш да се удѡш* (С. Ћуп); *оће* вѡк *доћ* пѡ пѡклат

му стѡку, ѡвце (Лу); немѡте му пушћат вѣл'икѡ вѡду *оће се угушии* (Из); тѡ се б'аѣ кат *хоће* нѣкѡ *да се жѣнѡ* (Со); *оће* жѣне *да ѡсачиѡрѣ* т'амо (Бољ); п'ашче не вѣл'а да уд'арѡ ногѡм, кажѣ *оће да бидѣ* дѡјете чѡп'авѡ к'а м'ачка и к'а п'ашче (Боб); ј'а би је напунио нѡ овѡ млѡго слабо, *оће да се ѡоцѣи*, тѣжак комп'ир (Ка); а шта ми *д'ће?* Јесам д'ао онол'икѣ п'аре, и сад в'идиш? (Пе); кѡ пи'ет'аѡ кад *оће да ѡв'а* (Вру); чет'ири гѡдине н'исмѡ се изул'и кад *оћемо да л'ѣгнѣмо* (Врс); т'у и т'у *хоћемо да ѡе дамо* (Бр); в'ал'а *оћемо* ѡде *да се насачиѡмо* (Вру); оставте п'ашче, брѣ, шта *оћеи* с'ад, да му в'ајдите и[з] стом'ака (Пе); об'учите се, *оћеи* *озѣис* (Грн); *хоиѣ мисл'еи* бѡк зн'а шт'а-е (Кон); свѣ зн'а да спрѣми, да-е пустиш тридес л'удѡ с'ад да *оће да ти дѡђѣ* за ручак (Ков).

II.2.10.10. Негиране форме футура I као допуну у највећем броју случаја имају облике инфинитива:

никат *заборавиѡ* *нѣћу* кат ме н'ѣси д'ала да се см'ѣм; д'а те ми пушкѡ, *нѣћу* ви *узѣи*, нѣм'ате брѡгу (Ле); п'а ђе б'ило, *нѣћу мѡј* с'ама (Ост); *нѣћу* ти је, *намѣстии*; *нѣћу се* ј'а млѡго м'учиѡ (Кл); ј'а *нѣћу* на т'у сѣдницу *дѡћ* (Пож); ѣ, в'ал'а, др'уго, *нѣћу* ти вишѣ *дѡћ* ѡде (С. До); ѣ, шта те брѡга, тѡ тѡ *вићей* *нѣћеш*; позн'адни тел'ат, *нѣћеш зн'аи* да ти и нѣма (Коз); што је л'ѣпо, *нѣј* ми *вѣроваи* (С. Ђуп); ј'а у Перѡше не дол'азим што се *нѣћеш* тѡ *зайѡсл'иѡ* (Пе); *нѣћеш* ми нѡшта *досачиѡ* (Кл); што *нѣј* *дѡј* да в'идиш (Гр); ј'а сам богами р'ајила, и у Добрѡињу, ада ђе се *сѣиѡ* *нѣј* (Бр); ко не пѡшту'еш твоју вѣру, тѡ *нѣј ѡдшѡваиѡ* никѡга (Жу); што ми *нѣј дозвѡл'иѡ* да те пољубим (Кл); твѡде бог'аство мѣне нѡшта не донѡси и тѡ се понѡси саш њим, а нѣј ни сѣнку јѡј *видей* *нѣј*; т'у изб'ија ис једнѡга кр'ша вѡда, па *нѣј вѣроваиѡ*, тѡ н'ѣе м'ала вѡда, тѡ је с'ила и с'ила вѡда (Ке); тѡ тѡ *нѣј ирией*; не см'ѣш што јѡј *нѣј д'аи* ако га ѡм'аш (Ле); вѣру'еш л'и, ѣво *нѣћеш* ми *вѣроваиѡ*, ка[д] су ми рѣкл'и с'ин, ј'а сам се онесви'естила (Боб); ѡна ђе ж'ивет в'азд'ан г'ладна, ѡна ти *нѣће заћ* ни у њиву ни у шт'алу, бѡже сачу'ва (Ка); да те сечѣмо тѡм ѡстѡм тѡм границѡм ђе су те ѡни сѣкл'и, ст'ара жѣна, тѡ *нѣће зар'ас*, не см'ѣмо (Ка); ако затвѡрим овѡ, никѡ ми *нѣће* тѡ *ѡл'ачиѡ* (Леч); причајѡ са њѡм, те д'ће б'ит, те *нѣће б'иѡ*; на срѣт пу'га л'ѣгни никѡ те *ѡробудѡиѡ нѣће* (Не); л'и тѡ свѣ нѣм'а ко'ѣ ме *нѣће сѡиѡнуѡ* да ме посл'уш'а (Ос); н'ѣе мѡгѡ да ѡдѣ што *нѣће се дѡдрей* им'ања; ада бѡга ми њѡ *ѡћ нѣће*, док су ѡде, никѡ ж'иф (Пож); *нѣће ѡграиѡ* он'амо ђе му мѣсто н'ѣе (Гу); ѣ в'ал'а *нѣће* ни ов'а *дс'ачиѡ* (Ли); ѡн ник'ад *нѣће ѡрѡј* него ме позр'авѡ; мѣне можда *нѣће ирѣбаиѡ* (Ми); *нѣће* тѡ *б'иѡ* такѡ (Ли); од т'ап'ут су забр'анил'и, што *нѣће ѡм'аѡ* л'ѣкарск'а уверѣња: здр'ава, ср'це дѡбро, п'а да пѡђѣ (Жи); *нѣће дѡј* да му помѡгнѣ; *нѣће* нѡшта *ф'ал'иѡ*; *нѣће* ми нѡшта *ѡгѡршачиѡ*? (Го); д'ће б'ит, *нѣће б'иѡ*; немѡ се ум'иват и *нѣће* ти вишѣ *ирѣбаиѡ* (Кл); св'ак'а ч'ас, *нѣће* ти шт'а рѣј, л'ѣпо се п'ит'а, сѣднѡ попијѡ к'аву; (Св); кад мѡ изѡмрѣмо, *нѣће дѡћ* никѡ ни да в'идѡ ѡде ђе смо б'ил'и, нити га занѡм'а (Ст); ѡн *нѣће да ирѣс'ачиѡ* (Па); д'анас му га *дѡј нѣће*, сѡгурно; ѣ в'ал'а је им'ала л'ада овѣ гѡдинѣ, ко н'ѣе им'ала л'ада, ник'ат га *нѣће* ни *ѡм'аѡ* (Кн); м'акни тѡ ов'а цибанлук, скр'ајни се дѡље једну гѡдину д'ан'а, овѡ вишѣ *б'иѡ нѣће* (Вру); *нѣће* ѡн н'ама *узѣи* кр'аву испрѣд овол'икѣ децѣ (Бољ); ѡн нѡћас *нѣће мѡј дѡј* на терав'иѣ (Нет); зѡром је тѡ нѣ мош узѣт д'анас вѡдит што *нѣћемо* јѣдан *ѡгѡнуѡ* ѡвде (Бо); к'ако су га цѣнил'и, тѡ *вѣроваиѡ нѣћеиѣ* (Коз); вѡ бог'ат'иши па дѡшл'и да пробѣрѣте, ѣ *нѣћеиѣ* ни трѣћѡ ни четв'ртѡ ни сѣнку *видей*, ј'а за бог'аство не ж'ивим

(Ке); сад за Сенџу тамо се *враћаӣи нѣше̄и* (Гр); вѣдиш ову л'епѣту код нас, што *нѣше̄и дѣ* онѣ кад у цвѣт бѣдѣ (Лу);

нѣху да љзѣм сѣтрадѣн (Кн); тѣ *нѣ* да бѣдѣш зѣвѣсна за тѣ (Гр); *нѣ* да се одл'ѣдѣ, не бѣ се (Бал); а богоми јѣдна бѣла чистѣчица тѣ и сѣтрадѣн кад ја оху кѣћи, ѣна *нѣ* да бѣдѣ тѣ, нѣ замењѣ је дрѣга (Тр); нѣкат тѣбе *нѣ*мо да зѣборѣвѣмо (Ков).

Бележене су и футурске форме са неексплицитаном допунском глаголском лексемом. У оваквим примерима, семантички садржај је или подразумеван или садржан у ширем (изван)језичком контексту:

са[д] *ху* њѣ и тѣбе чѣј (Бал); мрчѣ ми свѣс, сѣл' гл'ѣдѣм нѣе ка[т] *ху* (панут) (Брђ); ко добѣем, овѣ *ху* овакѣ, овѣ *ху* онакѣ (Лу); Ђјѣ, тѣ си пѣмѣтан чѣвек, штѣ *ху* са овѣем? (Кл); бѣга ми мѣрам, штѣ *ху* (Со); нешто ме бѣ срам, чѣвек јѣ бѣше тѣ, мѣне што јѣ чѣвек бѣше тѣ, мѣне бѣ срам, реко дрѣги пѣт *ху*; ја оху овѣ сѣр да ти стѣвѣм, појѣди овѣ, а ѣдо д[а] [ид]ѣм да ти стѣвѣм дол'е, нѣ ѣ шта *ху*, да вѣдѣм (Го); И ја, ѣво остѣл'и смо јѣш нѣкѣ гѣдину, штѣ *ху* ѣде? Јѣ *ху* ко[д] децѣ, зѣ шта сам хи родѣо?; ја *ху* и кот оногѣ у Нѣмачкѣ и кот оногѣ у Аустрију и кот овогѣ помѣло помѣло (На); дѣ ми, нѣху ти узѣт пѣшку, ѣко *ху* ти, ѣна мѣне убѣла (Је); Јѣла кѣт *хе* у шкѣлу? (Бал); Ђдо, са тѣм каламѣријѣм ја нѣ знам ни кѣко *хеш* (Жи); Пѣсѣј пѣток ко *хеш*, тѣ ти је бл'ѣзо (Не); мѣш пѣсл'ѣн ако хеш у Понѣрац, дѣснѣ скрѣнеш онѣ ѣсвалт (Кл); ако *хеш* у Штѣвалѣ сѣло, сѣмо пѣтѣш рѣднѣк хѣ (Гр); бѣш ѣн *хе* да ви тѣ л'ѣпо (исприча) (Цв); ѣна пѣсл'ѣ ку[д] *хе*, штѣ *хе*, вѣрѣи се код брѣхѣ (Го); сѣт *хе* шкѣла (Д Пољ); ада кѣ[д] *хе*, докл'ѣн уфѣти тѣчак рѣп (Ли); ја *хемо* и Бојѣна, нѣшта тѣ немѣ ѣс; (Бал); хѣј д[а] [ид]ѣмо гѣре пѣ *хемо* по кѣхву (Бот); покѣпѣ се жѣне, дѣнас *хемо* ко[д] тѣбе, сѣтра *хемо* код онѣ (Св); хѣјде овѣмо *хемо* у дрѣгѣ сѣбу, овѣ чѣра ѣсисѣвѣ имѣла сам гѣсти (Го); Шѣхо посѣкѣ Влѣху брѣк, па штѣ *хемо*, тѣ га затворѣо? (Је); вѣ *хеш*е скѣро за Срѣбију (Из); пѣсл'ѣ обрѣте овакѣ ѣстѣ дѣснѣ (Дуј); ко *хеш*е у Пѣдѣље, ѣно је тѣнаке, нѣмѣ тамо двѣје-трѣ кѣхе (Ос); вѣ *хеш*е сад за Пѣзѣр? (Шав).

II.2.11. Футур II

II.2.11.1. Футур II твори се у тутинско-новопазарско-сјеничкој зони од презентѣ глагола *бѣӣи* и радног глаголског придева:

нѣе ѣпѣт кат бѣдѣм долѣзила, кѣзѣху ти (Леч); ако не бѣдѣш мѣгѣ, вѣрати матријѣл (Ос); ако бѣдѣш имѣла срѣхѣ (Ост); ако бѣдѣш ѣролѣзила (Че); кад бѣдѣш *ѣрѣбѣла* да полагѣш ѣспит; кад бѣдѣш *ѣолагѣла* (Доб); на пѣримѣр, ако бѣдѣ *ѣрѣбѣло* да га тражѣмо мѣ; ако ѣн бѣдѣ *захѣвѣо* да се вѣрѣти код ѣца, рѣкѣ је да га дѣјѣ (Бл); кад бѣднѣ дошѣ (Не); ако се бѣдѣ *јѣвѣо*, рѣкни му; кад се бѣдѣ *ѣомол'ѣо*, мѣхнѣ му (Рач); кад бѣдѣ *ѣролѣзио* овудѣер (Ту); нѣкѣк хѣте пѣтат ако вѣх бѣдѣше *ѣшл'ѣ*; нѣ знам кад бѣдѣше *ѣшл'ѣ* тамо (За); кад бѣдѣше *дѣшл'ѣ* ка јѣднѣме мѣсту, ѣте полакшѣѣ, ѣмѣ рѣпѣ дѣста. (Брђ); кад бѣдѣ *дѣшл'ѣ* зѣѣдно (Ту); дѣко бѣдѣ *знѣла* да ти кѣжѣ (Не).

II.2.11.2. Знатно чешће, међутим, у служби овога глаголског облика срећу се презентске форме глагола типа *мдгнѐм*, *имдд(н)ѐм*, *зндд(н)ѐм*:

ако *знддѐм*, хдћу (Се); ја њма̄м и васику и гаранцију от сѣстрѣ да ме издржавѣ пѣт гддѣна̄ у Турскӯ ако *не мдгнѐм* да се запдсл'ѡм (Нет); тд-е тол'ѡкд интересантно, ѡма̄ исписѣто тѣ прѣча, ако *могдднѐм* да је нађѐм; ко *сзнддѐм* ја тѣчно кд зна̄ свѣ, рѣћ [h]у ти (Гу); ја ћу вас да ѡзмѐм, ако *не мдгнѐм* њѣга да спрѣчим да вишѣ вѣма не кѣжѣ да се исѣлавѣте са вѣшѣг оғњишта (Пе); нећу да ти продѣм, што *имдднѐм* дѣћу ти онакд (Бал); ја ви онд што *знддѐм*, ја ћу ви исприћат и пдвес ве тѣ на тѣ вдду (Рам); ѡјде да вѣдим штѣ ти тд трѣба̄ ко што *знддѐм* да ти кѣжѐм (Боб); кат *ћѣнѣш* да хи шѣшѣш, јѣвни ми онѣ пѣлѣт да ѡзмѐм (Кон); ка[д] дѣћѣш овѣмо те *мдгнѣш*, јѣвни ми се пѣ хемо се чѣт (Жу); кат се *удддѣш* акобдгдѣ, пѣ тѣ дѣћѣш са мдмком, теке жѣва ти је мајка, одбрѣниће (Жу); отѣди нађи стдтину децѣ у бл'ницу, ако *мдгнѣш* одвдот коѣ, ја да скинѐм главу (Ле); ако ви *шрѣбддѣ* касниѣ, мдгу ви набѣвит кол'ко ви трѣба̄ (Ми); ако *рддднѣ* продавница; ако шта *валддѣ*, узѣћу и тѣбе; ако *се имддѣ* срѣћѣ; кад *хѣднѣ* да дѣћѣ (Ту); ако нешто *фалдднѣ* мдјдј дѣци, фѣл'иће тѣбе; он ће ти прѣчат што *знддѣ* (Туз); ка[д] *ћѣнѣ* д[а] идѣ, дарѣѣмо га (Ост); вѣдећу код Вѣрѣ да ми замѣнѣни овѣ табл'ѣте ко *шћддѣ*, да јдј се замдл'ѡм (Го); ја сам га закљѣо свдм бдјкм задѣтку да он штд прѣје *мдгнѣ* да дѣћѣ да ѡзмѣ дѣцу; ако *могдднѣ*, нек донѣсѣ двдѣ (Бл); у овд нѣсѣље можда *имдднѣ* још нека̄ (Бо); прѣдд тѣ докумѣнта за тѣ пѣнзију ко *имддѣ*, тд от тога̄ рѣда (Се); ако *ћдднѣ* прѣчат (Цв); нѣспи јѣдан ко *ћѣнѣ* (Гр); нѣрочито кат јдш *се имддѣ* евлѣт, ка[д] се обрддѣ чдвек, (Д. Пољ); ако *имддѣ* ѡл'иѣк карѣктера, да му помѣнѣш двѣ-трѣ пѣт, донѣѣће, ако *нѣмддѣ*, остѣнѣ (Леч); ал'и ако нешто *фалдднѣ* мдјдј дѣци, фѣл'иће тѣбе (Туз); ада богами он, мдрам да га тѣрам да настѣви тѣ шкдлу ко *шћддѣ*, најпрѣча̄ му је шкдла (Брћ); слѣбо тд мдш кдме да продѣш, ако слѣчајно неко *зѣпрѣждднѣ*, реко нек ѡма̄ (В. Лок); сѣпѣј тѣ тѣбе, он ко *ћѣнѣ*, лѣко му је (Бал); мдре да се дѣсѣ да дпѣт *имддѣ* сиротѣнѣ кд кат је бѣло некѣт онд (Рај); брѣте мѣл'ѣ, ал'и ако *сзндддѣ*, убѣтѣ ме (Рај); пѣт овѣ макадѣм је, ал'и вѣдим мѣчѣ се, ко *мдгнѣ* хдтѣ да га градѣ да га асвалтѣрајѣ (Ке).

II.2.11.3. Често се у са значѣњем футура II употребљавају презентске форме у временским или условним рѣченицама:

ал'нису јдш заврѣшѣл'и тѣ ски стѣзе, вѣдећеш пдсл'ѣ кад *ддѣш* тѣмо; углѣвнѣм, тд ти је Бѣре, кат *сѣѣгнѣш*, вѣдећеш јѣдну цркву с л'ѣвѣ стрѣнѣ (Гр); кад *идѣш* према Бѣрама, тѣ полѣко с кдлима (Кл); док не *свѣѣш* тд, мѣку ћѣш вѣћѣт (Гр); не мдгу сѣд да свѣ ти изјѣснѣм, штѣ кд, ѣе овѣкд, онѣкд, а мджда бѣ кад *наѣћѣш* неће дпѣт (Бл); пдсл'ѣ ка[д] *се ѡврѣѣш* (Бр); докл'ѣ онѣ гдс, којѣ је мусѣфир, докл'ѣ он *не крѣнѣ* да идѣ, нѣко не смѣѣ да напуштѣ (Гу); мѣ кат је *ѣѣрѣмо*, тѣмо *свѣдѣмо*, знамо штѣ хемо; кѣзѣћу ти сѣт кат *изѣћѣмо* (Бр); знаш штѣ, докл'ѣ траѣ мѣсо, нећемо, кат овд *ѡјддѣмо*, прѣлѣзѣмо (Гу); мдгу ти рѣћ, кад мѣ *изѣмрѣмо*, неће дѣћ нѣко ни да вѣдѣ одѣ же смо бѣл'и, нѣти га занѣма̄, ни снаху, ни сѣна (Ст); кад неће *ддѣѣше*, ѣто ми и кол'ѣбе тѣ, пѣ да ми дѣћѣте пѣ мало да посѣдѣмо; ал'и неће кат *ддѣѣше*, ѡзмѣте ми брѣј, пѣ да ни најѣвите (Д. Пољ); на брдѣ кад *изѣћѣше*, л'ѣвѣ скрѣнете, на брдѣ кад

изађеће, има пут, старји пут што смо ми служил'и (Кл); јавите ка[д] *сѣи҃гнѣће* (Вру); одовѣт кад *наѣће* сѣмо љете ма̀ло до ра̀мпѣ, прошѐгате (Туз); има̀м сѣдам кѣла шѐхѣра покрѝе на тѣ та̀чкице, нѝесу стѣгл'е јо̀ш, да ми да̀ш па кат *сѣи҃гнѣ* та̀чкице, ја̀ љу донѝет па̀ да осѣ̀чѣш онѣ купо̀не (Ђер);

ко ви ја̀ *да̀дѣм* рѣд, ва̀ла тѣшко ѣте га уфа̀тит по̀сл'ѣ (Је); о̀де са̀д ако *идѣш* на Вр̀сенице; (Кл); ти њѣга ко *ћѣка̀ш*, ти сѣмо са њим не мѣжеш завр̀шит ра̀зговѣр (Ме); ако *наѣш* некѣ злѣ, ни́кат напрѝет нѣ мош ѣс па̀ бѣк, па̀ бѣк; ако *сѣи҃гнѣ* кѣмба̀ј, прѣчѝ је кѣмба̀ј да вр̀ше нѣ мѣји навѣлѣци; ако *сѣи҃гнѣ* кѣмба̀ј, ла̀ко ћемо (Кн); ако нѣшто *зай̀уца̀*, ми отѣсмо (Туз); ко *укра̀дѣ* нѣшто, или *ѣо̀јѣдѣ* ако *се дѣрнѣ* нѣѣ, изла̀зѣ биљѣзи по детѣту (Вру); ако ме *ѣанѣ* о љѣу, нѝесам учио, сѣг̀урно љу изг̀убит гѣдину (Ми); она̀ мо̀ра да ти вр̀нѣ то̀ прѝе Ђу̀рђѣвдана, ако ти *осѣанѣ*, завра̀чаѣе ти (По); колѣч ста̀ви во̀лу на̀ ро̀к, ко га *ба̀цѝ*, кол'ко ѣе га ба̀цит, ко га ба̀цѝ дал'ѣко, бѝе берѝћѣтна гѣдина, ко га *не ба̀цѝ*, нѣѣе ба̀ја̀ги би́т берѝћѣтна гѣдина (Св); ако ме *не да̀дѣ* ја̀ љу о̀стат нѣуда̀та (Жи).

У истим контекстима и футур I може имати значење футура егзактног:

донѝеѣу ти кат *љу да̀ј* јѣпѣт (Ту); ѣ бѣга ми ја̀ тебе позна̀ѣм и кат *љу умѣра̀ѝ* љу те позна̀ват (См); ѣво гѣре са̀т кат *ћеш оѣѝѝ* код Мѝлована, вѝдеѣш гѣре тѣ ча̀тма̀ру (Ст); ти зна̀ди твѣе ка[д] *ћеш да̀ј* за ка̀занскѣ (Вру); шта̀ ѣе он да ти прѝи́а кат он ни́шта не љ̀јѣ шта̀ *ћеш му рѣ̀* (На); ко̀ја *ће узѣ̀ѝ* да вра̀ча̀, бѣк нек је убѝѣ (По), то̀ чу̀вате до кат *ћѣе да̀ј* до Ту̀тина (По); кад *ћѣе да̀* др̀угѝ пут, донѣсите ми (Ка); ка[д] *ћѣе* вѝ *осѣл'ѝѝ*, он се вишѐ вра̀тит нѣѣе (Уг); и та̀мо мѣже кат *ће да̀ идѣ* код Ра̀домѣра (Шав); по̀ђи и ти кад *ѣѣ* днѝ *да̀ идѣ* (Тр); нек се прич̀ува̀ от ко̀ла кат *ѣѣ ѣро̀ла̀зиш* овудѝе (Ту). тѣ је стѣ кѣ̀ћа̀ бѝло, от прода̀вниѣ са̀т кат *ћеш ѣ̀*, ода̀тл'ѣ па̀ свѣ онѣ на̀сѣлѣ ова̀кѣ, стѣ кѣ̀ћа̀ (Уг).

Оваква замена футура егзактног облицима футура I забележена је, судећи према расположивој литератури, једино у Мрковићима, где је футур егзактни потпуно ишчезао. Наиме, у овом говору футур I је „потпуно истиснуо футур егзактни, односно презент, из зависних реченица, нарочито временских, чија се радња врши у будућности“, а за ово потискивање вероватно су биле „најутицајније оне временске реченице чија се радња темпорално поклапа с радњом главне реченица: Кѣ^а-*ћемо* ми сѣсѣѝ, тѣ^апу(т) ѣте ви сѣст“ (Вујовић 1969: 344). Осим у временским (Кѣ^а-*ћѣе ѣ̀* у Стѣпицу, учињѣѣте алѣј), овај тип футура је у мрковићком говору бележен и у допусним (Кѣ^а-*ћеш*-му *ма̀шиш* материјала, не притѣца му) и односним реченицама (Кѣ^а-*ће ѣ̀*, љѣѣе срѣлу; Кѣ^а-*ће* пра̀во *ѣрича̀ѝ*, он-ѣе у ценѣт по̀ћ) (Вујовић 1969: 344). Замена футура егзактног облицима модалног аориста (Кѣ^а ја̀ до̀ђѣк, тѣ^апу(т) *ћеш* и ти до̀ћ) (Вујовић 1969: 344), коју познају и староцрногорски говори (ако *сла̀вѣсмо*) (Пешикан 1965: 202) није бележена на нашем терену.

II.2.11.4. Облици типа *узрáдиш*, *узмòгнуш* нису често бележени: ако *узрáдш*, дáћу ти га (Лу); ёто кад *се узиде* гòре, пá мòш дрўгш дáн (Гр); ако *се усирйшше* на родитеље, нёће вáљат (По); ако *узмòгнуш*, нек идў (Го).

II.2.11.5. Најзад, глагол *бйш* у футуру II има облике: кáт *бйдем бйла* стáра (Ков); кад *бйде бйла* јесён (Леч); кад она *бўде бйла* тў (Бал).

Знатно су, међутим, чешћи контексти са изостављеним обликом радног глаголског придева, односно са презентом глагола *бйш*:

ко јá жйв *бйдем*, нёј вйше (Туз); јá сам у вёри исламү, прет смрт сам, ако остá-нём бес тё вёре, бòљш је, цáре, тáј твој кёр од мёне. Ако *бйдем* у вёри, коју вёруём, бòљш сам о[д] тёбе и о[д] твог кёра (Кл); ко *бйдем* жйв, јá ћу да је дáм дáлэ у шкòлу, јер она имáла-е свё петйце (Го); ёво ти трй дáна, л'ёжи и пòсё ко *бйднеш* дòбро, дóђи (Ос); а тш ако *бйдеш* такò бона кáко ћеш да òдеш? (Го); ако јá рёшим да закòлём тá курбáн, јá ћу да нанйетйм, ако ћу мртвòме, родитељу, свёкру, на прймер за негову дўшу, да му *бўде* лáкше на тáј дуњá. (Кон); вáлá ћемо да ўзмёмó један стáн пá ако дáднэ бòк *бйднеш* бòлэ (Ков); зáвйсь ако *бйде* сўдбина (Грн); тў ако *бйде* здравља оће за мл'екáр, (Гр); и она ће, ко *бйде* срёћё (Леч); ако *бйде* тў, бòлэ ће ви он тò (Цв); е пòслé кад *бйдемо* онáмо (Вру); а ако је побёгла кад јој се помйре пá кад *бўдў* спрёмни да понёсў дáрове (На).

У банатским говорима уместо футура егзактног готово редовно се употребљава конструкција са 3. л. јд. презента *буде* и везника *да* са презентом предикатског глагола: Кад *бўде да рòдшш*, тш мёти дёте у излог; Кад *бйде да дòћу* ко тёбе, а тш Бòкинца да йстераш нáпоље (Ивић и др. 1997: 186). Иако не располажемо потврдама за примере овога типа, са становишта језичког осећања изворног говорника дијалекта који испитујемо, они делују сасвим обично.

II.2.11.6. Изложена грађа показује да је на терену тутинско-новопазарско-сјеничког говора процес замене футура егзактног различитим презентским или формама футура I у већ поодмаклој фази. Овакво стање карактерише и неке друге говоре зетско-сјеничког дијалекта. Тенденција ка елиминацији овог облика присутна је у говору Бјелопавлића, где се замењује презентским формама (Ћупић 1977: 165), у Зети га уопште нема (Ћупић 1977а: 280), а тако је и у говору Мрковића, где се замењује футуром I, презентом или модалним аористом (Вујовић 1969: 344). У староцрногорским говорима се на његовом месту налази презент свршених глагола, облици типа *могнем* од несвршених глагола, односно глаголске форме са префиксом *уз-*, а неретко и аорист (Пешикан 1965: 202). С друге стране, футур егзактни обичан је у Ибарском Колашину (Божовић 2002: 115), потом у говору Васојевића, где има и примера замене презентом свршених глагола типа *знаднем*, док облици с пре-

фиксом уз- нису бележени (СТИЈОВИЋ 2007: 183). У Враки је такође присутан, а јављају се и глаголи са уз- (ПЕТРОВИЋ 1973: 216). Повлачење облика футура II пред презентским формама карактерише и остале штокавске говоре. Тако се у Пиви место њега редовно употребљава презент са префиксом уз- од несвршених глагола или презент свршених (ВУКОВИЋ 1938/39: 75). У говорима србијанског Полимља се у служби овог облика употребљава презент типа *могнем*, а ређе типа *узмогнем* (НИКОЛИЋ 1991: 490). Ретко се употребљава и у банатским говорима (ИВИЋ и др. 1997: 185), централној Шумадији (РЕМЕТИЋ 1985: 324), трстеничком говору (ЈОВИЋ 1968: 207), у призренском говору забележено је свега неколико потврда (РЕМЕТИЋ 1996: 503), док у говору Горе (Младеновић 2001) и Гатња (Младеновић 2013) није присутан.

II.2.12. Перфекат

Перфекат се гради помоћу енклитичких облика глагола *јѐсам* и радног глаголског придева. Варијантности у грађењу овога облика нема⁵¹, те стога само наводимо неке забележене примере који илуструју његове облике у свим лицима једине и множине.

II.2.12.1. Примери за 1. л. јд.:

ја кат *сам се женио*; ја *сам био* у војску; ја *сам* посѐн *мѐрѐ* да трајим посѐ; пā одавл'е *сам шр̑ажѐ* посѐ до Загрѐба; ја *сам* вел'кѐ пāре *зарађѐвѐ*; ја *сам зарађѐвѐ* вишѐ него ђе дѐктори (Ос); *ишѐ сам* ја у Пѐћ; *ћуо сам* от стāрија; волѐве *сам имѐ*, кѐње *сам имѐ*, двѐје крāве *сам имѐ*, овāцā; у Шкрѐјеље *сам жиѐвѐ*; ја *сам оишишѐ* да-е вѐдѐм једамā; *ћѐо сам* да је најурѐм (Де); ја *сам довѐо* овѐ твѐђу сѐстру; брāта *сам женио* (Жу); бѐга ми *сам гл'ѐдѐ* лѐѐде, *рāдѐо сам* са инжињѐрѐма; *ниѐсам* ти дѐнијо пāре; кат *сам се* најпрви пѐт *женио*; Хāмѐде, ја *сам* те ѐзѐ на врāт; ја *сам шурѐ* у тѐ кѐжнѐ опāнке (Ке); ја *сам* те дāо; ја *сам дошѐ* да те прѐсѐм; ја *сам носио* једнѐј жѐни у Тутѐн (Бр); *довѐо сам* ти жѐну (Го); *имѐ сам* жѐну; ја *сам имѐ* једнѐк сѐна (Гло); *био сам* у бѐл'ницу; ја *сам* му *био* на хāтар; ја *ка[д]* *сам гл'ѐдѐ* (Уг); *ка-сам* је *одвѐо*; највишѐ *сам ироѐишишѐ* ђе, пā *сам ироѐ* ко ниѐкѐ, те *сам* пѐслѐ *оишишѐ* у Крагуѐвац; ја *сам* га *зак'ѐо* (Бл); ја *сам имѐ* родѐтеље; ја *сам имāо* двāдес гѐдѐнā; ја *сам дошѐ*; ја *сам чѐо* кѐ је ђн, ја *сам чѐо* да си ѐзѐла Цѐганина; ја *сам чѐо* да се ђна ѐдāла; ја *сам дошѐ* по њѐ (Бо); ја *сам дрѐжѐ* тāд око пѐдесѐт-шѐсѐт овāцā, пā *сам дрѐжѐ* сѐдморо-

⁵¹ Стабилност у грађењу перфекатских ликова одликује и друге зетско-сјеничке (в. Пешикан 1965: 179; Вујовић 1969: 266; Стијовић 2007: 181), а тако и остале српске говоре (в. Јовић 1968: 147; Реметић 1985: 333; Богдановић 1987: 198). Исто важи и за горански говор, с тим да у 3. л. јд. и мн. редовно изостаје помоћни глагол (Младеновић 2001: 433), а тако је и у Гатњу (Младеновић 2013: 354). Српски призренски, а потом и горански и говор Гатња одликују се присуством јединствене форме радног глаголског придева (на -л'е) у свим лицима множине (Реметић 1966: 507; Младеновић 2001: 433; Младеновић 2013: 356).

дсморо коња (Кн); ја сам *видо* аџу јопе; ја сам то добро *зайанџио*; ја сам се *оженџо* у једну кџу пот сламу; кат сам *видо* како је та хал тамо, ја сам *реко* бдга ми мџа нџа тамо неће (Тр); ја сам *ишо* кот комшије; ја сам баш *џравио* те опанке; што сам се *обрџкала*; ја ка[д] сам се *оженџо*, није тако било; ја сам *ишо* и *видо* се, *договорио* и се (Туз); ја сам *зайеко*; *дро* сам мало ја с тијем ралом. (За); кат сам онџ *чо* (Ки); а ја сам *пџсл* е *џдма џдчо* да радим; ја сам са Србима л'ијепо *живео*; ја ка сам *нео* да сел'им; ја сам *џравио* хајванџма нџге; па сам ја *ишо* до Нџве Вџроши даље па по тијем сел'има; ја сам *џдчо* то да правџм кат сам бџо у партизане; у Сенџцу сам бџо у нџрднџ џдбрану; ја сам јџ *џево*, двџе-три пџсеме сам јџ *џево*; *заборџвио* сам; тада сам *имџ* дваде с и пџт гџдџна ка[т] сам *наџравио* вољу нџгу и овџме кљџчнџ ко с, *џравио* сам хајванџма нџге; ја сам се *на смџџо*; па сам јџ *џчио* сџна; ја сам онумџт, прије мџсеџ и пџ да на, бџо у Тутџн; кат сам бџо дечџк, свџ сам *ишо* у Пџжегу кџџовџ кукџ-рус; *пџсл* е кат сам мало *џорџсиџ*, ја сам се мало *обџаџио*; ја сам се *женџо* четџри пџт; с овџјем што сам му ја сџстри *џравио* нџгу; у то предузеће је сам *раџио* у фџбрику вагџна; дрџо ме вџше нџ да сам му бџо брџт; за кога сам га гџд *замол'џо*, џн га приџмо; џмџн сам бџгу *џчинџо* да намџстџм цркви; *дошо* сам код тебе; ја сам *имџ* Срба џде; ја кат сам бџо дијете (Кл); педесџт и треће сам се *оженџо* (Со); *раџио* сам тешке послџве у предузеће Укрџс; *реко* сам; тал'џко сам *имџ* терџта; ја сам *дрџо* по двџје по три краве, ја сам *мако* свџ стџку; ја сам *кџџио* џуџашку; ја сам *раџио* у Рџдницу више Тутџна; *ишо* сам ја с мотоџром у Рџдницу на посџ гџре; ја сам *дрџо* кџџињу гџре за радџике; ја сам *дошо* из војске; ја сам тога чџвџка *диџо* (Трн); ја сам џу *укрџо* (Бџ); ја сам се мало *џџио*; ја сам *носио* од говџе кџже; то сам на те двџје мџсте ја *зайџио*; ја сам се дџста *замџрио* (Не); ја сам *џеџо* сџр за Мџтровицу (Нет); бџо сам у шџму гџре, па сам *џзџ* да окрџшем, да срџдџм то (Рај); тџ сам ја *раџио*, тџ сам *сиџко* пџнџџу; ја кат сам *раџио*; ја сам *наџџсиџио* одџвде и *оџџио* сам за Пазџр; *џреџо* сам *пџсл* еџн докумџнта за пџнџџу; ја сам баш и ја *дро* са волџвима до скџро, ја сам бџо онумџт тамо у шџму; ја сам бџо у Пазџру цџјелу зџму па сам *џобџо* овџмо; *накџсио* сам дџл'е једно сџно; *мџго* сам да га убџјемо тџне (В. Лок); ја сам онумџт бџо (Брџ); ја сам *дро* са дрџвџнџм рџлом; ја сам се *оженџо* за време Тџта; *имџо* сам дџветџро деце; ја сам *оџџио* у тџзбину тамо на посџдак *оџџио* (Бџт); ја сам џу *сџџио* дрџкше; ја сам *раџио* и ја у Петџл'џтку мало; дџте док сам бџо; свџки трн сам л'ивџднџ *мџго* стрџлат ногџм; ја сам *оџџио*; ја сам *раџио* недеџлу да на брџо шџйве кот чџвџка, те сам *кџџио* опанке кат сам *џошо* у шкџлу; ја сам *чџко* у бџбанџ, џнда ја сам, дваде с и прџвога септџмбра са[т] је бџт, *оџџио* на саџбор, бџо сам дечкиџ; ја сам *осџџо* и *омџџџџио* и не чџјем; ја сам пџно пџсама *сџџџвио*; ка[д] сам бџо кџ џџк; ја сам *мол'џо* џца да ме да у шкџлу; ја сам у јџдне панталџне *ишо* у шкџлу; а ја јџдва сам мџг џца *убџџио* да посџјем тал'џџанскџ жџто; ја сам тамо *раџио* код једнџг чџвџка; *видо* сам да је тал'џџанскџ жџто мнџго роднџје; кат сам *џдсиџо* тал'џџанскџ жџто (Из); нџгу сам *џџорџџио*; ја сам *носио* прџтене пантџл'е кџ зна кол'џко; *сло-мџо* сам нџгу тџ прџт кџџу; џнде сам *раџио* дџго и дџго, па сам *раџио* гџре у Гџдово на шкџлу онџ (Коз); дџбро сам је знаџ; па сам одџтл'џ џпут *доџио* за Тџрскџ; до скџро сам *мџсл'џо* да гџре водџ нема (Баг); некат ка[т] сам *нео* да идџм (Ју); кат сам се

женѿо; имѿ сам девѿјакѿ; кат сам ја оѿишиѿ у Тѹрскѹ (Пож); пѿсл'е ка[д] сам дошѿ из војскѿ, ја сам бѿо одбѿрнѿик; ѿндал'е сам ја свѹкѿ некѿга Мѿку ис Тушѿймљѿ; тѿфус сам ѿребѿл'еѿ у Ўжицѿама, пѿ пѿсл'е сам бѿо на пѿправку у Вѿљево; од кѹћѿ до кѹћѿ да сам звѿѿо (Прћ); ја сам ти нѿбрѿла; ја сам је извѿдила; ја сам вѿлика бѿла кад сам дѿле ѿшла да се крстѿм, заѿѿмѿила, вѿлика бѿла; пѿ сам мѿслила да мѿгу да је сачѹвѿм од мрѿза; ја сам носѿла нѿж пѿ сам сѿцкѿла (Бал); онијѿ гѿдѿнѿ бѿш ка[д]сам дѿшла ја ѿде, ја сам ѿшла за Врѿшац, нѿѿесам, сѿмо на јѿдно мѿсто сам вѿдела да су шљѿве родѿл'е тѿ сам прѿѿе ѿѿла да ти кѿжѿм (Бѿб); ја сам бѿла дѿсет дѿнѿ са овѿѿем мѿл'ѿм, јѿдва чѿкѿла сам да дѿѿѿм; ада ја сам бѿла обавѿзѿта око овогѿ мѿлѿк; ја сам ѿшла онѿ ранѿѿе (Брћ); јѹтрѿс сам сѿдам кѿсѿ сѿѿвѿила баранѿѿе; свѿ сам работѿѿвѿла, ѿрѿла и ѿл'ѿла нѿрѿду, борѿла сам се; лѿњскѿ гѿдинѿ прѿко двѿста кѿлѿ сам сѿра ѿрѿдѿла од једнѿ крѿвѿ; ја сам дѿцу ѿодѿгла у шѹму; ја нѿ знѿм кѿко сам и ѿодѿгла; пѿсл'е сам осѿѿвѿла; двѿ пѹт сам бешѿку оѿѿрисѿвѿла воѿе (Ка); имѿла сам дѿвера и јѿтрве; пошто сам ја ѿде дѿшла, ја сам ѿде са ѿѿма бѿла; ја сам бѿла вѿзда ситнѿчѿста; цѿпциѿело вѿче сам са ѿѿм ѿгрѿла (Коз); ја сам петнѿес гѿдѿнѿ имѿла; пѿ кат сам дѿшла овѿмо; ја сам млѿго рѿдѿла ѿндѿ; ја ѿе сам му рѿкла да изѿѿѿм; ја сѿмо што сам ѿрескѿѿила овѿмо у сѿло; ја кат сам бѿла девѿјка, ја сам тѿ рѿдѿла; ја сам и ѿкѿла; цѿлу нѿћ сам жѿѿѿла овакѿ кукѹрус по мѿсечинѿ (Леч); имѿла сам четѿри сѿстриѿа и јѿдну сѿстричинѹ (Не); пил'ѿѿе сам тѿвнѿ држѿла (Ос); заборѿвила сам; тѹ сам га ѹзѿла; прѿѿен сѿдам сам се дѿгла; док сам бѿла јѿчѿ, млѿђѿ, држѿла сам по двѿје крѿве (Се); тѿпѹт ја кат сам дѿшла; ка[т] сам ја двѿрѿла; имѿла сам један фѿдѿрнѿ крѿвет; жѿвѿла сам са дѿверовѿма (С. Ћуп); ја сам имѿла мѿмѿкѿ; ја сам такѿ бѿла, мѿжда и тѿ срѿѿѿе, бѿла сам; у Крѿгујевац сам ѿшла; имѿла сам ја свѿ; да прѿчѿм кѿко сам ја тѿ носѿла; ја сам гѿре са учѿтѿѿѿкѿм сѿѿвѿла у шкѿлу; ѿѿбѿгла сам и шкѿл'ѿ (Гр); ја ка[д] сам дѿшла, ја сам тѿ заѿѿѿла и ѿде кат сам дѿшла (За); ја сам са ѿѿма чѹвѿла; да вѿдѹ кѿка сам бѿла пѿ тѿк ѿндѿ; снѿла сам ти да си огрнѹо зел'ѿно јапѹнце; бѿга ми сам ја мѿју дѿцу на кѿња носѿла ѿвдал'ѿ за Сјеницу (Кл); заборѿвила сам ја, дѿѿете (Кн); докл'ѿ сам ја изѿшла тогѿ бѹнѿра; ја сам ѿѿбѿгла пѿсл'ѿ Петрѿвудне; знѿм да сам јѿдну нѿгу обѹла; тѿ сам чѹла (Тр); ја сам кѹѿѿла пѿвѿлаку у Пазѿр; дѿнас сам мѿсл'ѿла да идѿм; ја сам ѿдѿѿла да врѿштѿм (Уг); ја сам двѿнѿс рѿбѿ имѿла; цѿѿо дѿн сам са нѿјпрѿвѿм детѿѿом ѿкѿла (Цѿ); ја сам ѹзѿла нѿѿа дрѿгѿ вѿљѿ; имѿла сам двѿ ѹдѿра ѹ мѿзак (Бѿ); ја сам вол'ѿла у сѿло ѿ почѿтка; јѿко сам бѿла такѿ малѿѿѿтна; ја сам волѿѿла на сѿло да жѿвѿм ѹвѿѿек; л'ѿѿѿепо сам саш ѿѿм жѿвѿла, пѿѿоро дѿцѿ сам имѿла са ѿѿм; мѿѿеху сам имѿла; имѿла сам четѿри брѿта; тѹ сам дѿшла; кат сам ја грѿдѿла свѿдбу мѿме сѿну, вѿла сам закѿла; пѿѿоро дѿцѿ сам родѿла свѿ кѿт кѹћѿ (Бр); свѿ сам тѿ ја рѿдѿла са дѿцѿм; ја сам четѿоро кѿт кѹћѿ родѿла; ја сам ѿѿбѿгла ѿсто; ка[д] сам бѿла тѿмо девѿјка у Мѿтрову (Вру); тѹ сам двѿрѿла (Го); кѿко сам се ѹдѿла; кѿко сам се ја ѹдѿла; знѿла сам га; ја сам брез родѿтѿѿѿ бѿла; ја сам ѿвѿла стѿку (Де); ја сам у Ковѿче дѿл'ѿ жѿвѿла; валѿ сам заѿѿмѿила кѿ да ѿмѿм стѿ; ја сам ѿстѿ бѿла дѿѿете; имѿла сам мѿѿаху; мѿјка ми се расѿѿла ѿ дѿца; нѿѿа сам ѹзѿла; тѿмо је вел'кѿ нѿрот бѿо кат сам оѿѿѿла; ја кѿѿ сам се ѹдѿла шѿсѿѿт и девѿѿѿ; пошто сам ја бѿла малѿл'ѿтна; ја и ја сам дѿста мѹкѿ вѿдела; у сѿло сам

одг'ила чет'ири девојке; свѣ сам на главу нос'ила; ја сам чет'воро деце *иод'ив'ила*; свѣ сам овѣ ја *куйов'ала*; свѣ сам ја *и'ар'ила*; четрѣс седам *и'ља'ада сам д'ала* за ста'н; седам *и'ља'ада евра сам д'ала*; тар'асу сам *им'ала*, то сам ја *мера'гци'ја б'ила*; него сам *м'ор'ала* да чѣк'ам (Ков); *и'рим'акла сам осамдесѣт*; ону нѣј кат сам *д'дила*; шѣз нѣдѣља сам *седѣла* испрѣшена; ја сам *и'шла* на кљу'се; кат сам *д'дила*; шѣсѣт гѣд'и'на ка сам *д'дила*; *и'дѣла сам* от прол'ѣтѣс да не в'ид'им; до прол'ѣтѣс сам *в'идела* дѣбро (Кон); *б'ила сам* б'аш ко[д] тѣ Х'анѣ; ја сам *б'ила т'у*; к'у'ку како сам се *у'иозн'ала*; *у'д'ала сам* се са шесн'аес гѣд'и'на; *ос'и'ала сам* сирѣће са чет'ири гѣдине; *р'асла сам* код д'уха; тако да сам ја ко[д] тога д'уха *б'ила*; *ж'ивѣла сам* код нѣга; *д'сам гѣд'и'на сам седѣла* кот д'уха; ја сам *им'ала* шесн'аес гѣд'и'на кат сам *д'дила*; *и'р'авила сам с'ир*; *м'узла сам* по седамдесѣт кѣз'а; *и'р'авила сам* по ѣтрѣс ка'ца с'ира; ја сам ти *крѣн'ула*; пошто сам се ја *у'д'ала*; кат сам ја *д'дила* (Ле); *у'зѣла сам* га; *и'шла сам* у Ж'ирче ва'шар кад је б'ио; како сам *на'иуш'и'ѣв'ала* (Ли); *в'ишѣ сам* то *р'ад'ила*, нѣ што сам *р'ад'ила* овѣ с'ад по к'у'ћи (Ру);

ја му н'икад *н'и'есам дѣ* да пребрѣ'им па да му д'ам (Ос); ја *н'и'есам и'шѣ* (Ле); *н'и'есам и'шѣ* у мах'алу; *в'идѣ* је *н'и'есам* док н'и'е дѣшла; *н'и'есам им'ао* в'ишѣ (Де); ја *н'и'есам* *ћѣо* да идѣм (Гл); н'ишта *н'исам говор'ио*; ја *н'и'есам им'ао* пробл'ѣма; ја је *н'и'есам в'укѣ* зѣром; *н'исам мѣгѣ* да прису'стужѣм (Бо); ја *н'и'есам мѣгѣ* у сѣбу да у'и'ѣм док ме нѣко не позѣвѣ (Кл); ја онѣ *зай'ан'и'ио н'и'есам*; ја онѣ *в'идѣ н'и'есам*; ја то *и'рѣчи'иѣо н'исам* (Бу); ја *н'исам б'ио* у п'арт'и'и н'икако (Пр'ћ); ја *н'и'есам и'риф'а'и'ио* то (Пож); ја *н'исам д'ао* (Не); ја *н'и'есам* м'лѣго ни трѣшка дцу ни *и'р'авио* (Бот); на посѣ *н'исам р'ад'ио* о[д] деведесѣт девѣтѣ (В. Лок); то *н'и'есам мѣгла* да се сѣт'им, то *н'и'есам мѣгла* да се сѣт'им (Боб); ја то н'ишта *зн'ала н'и'есам*; ма'јку *н'исам им'ала* (Коз); ја *н'исам им'ала* деце (Не); б'аш ми је ж'аѣ што *н'и'есам и'шла* за четрѣс д'ан'а гѣре б'ату (Ос); *н'икаи'и о'и'и'шла* у рѣт *н'исам* што *н'исам и'и'и'ала* дѣвера; ја *н'и'есам н'а'шла* свѣкра ни свѣкрву (С. Ђуп); ал' *н'и'есам и'шѣла* гѣре (Гр); ја то *н'и'есам зай'ѣк'ла* (За); ја л'и'чн'у к'арту *н'исам изв'а'дила*; н'икат *н'исам ко[д]* дѣктора *о'и'и'шла* док овѣ *н'исам и'обол'ѣла* (Кл); ја *н'исам мѣгла*, кад сѣднѣм на р'азбѣј да ткѣм, *н'исам мѣгла* да дов'а'т'им пѣдношке; *н'исам* м'лѣго ни *и'ор'асла* (Кн); *н'исам в'идела*; ја *н'исам* то *зай'ам'и'ишла* (Гр); ја *н'и'есам* вал'а *и'шѣла*; ја *н'и'есам* конѣпљу *зай'ан'и'ишла* (Уг); *н'и'есам б'ила* т'ун'аке у к'у'ћу; ја то *н'и'есам м'а'и'и'и'ала*, н'ишта *зн'ала н'и'есам*; сест'ар'а *н'и'есам им'ала*; *н'и'есам и'шла* по бл'н'и'ца (Бр); н'икакѣ пѣмѣ'и *им'ала н'исам* (Вру); *ни'есам се сл'и'ка'ла* ка[д] сам двѣрѣла (Го); *н'исам о'и'и'шла* да га нѣ зн'ам; ја *н'и'есам мѣгла* ни да се шкѣлујѣм (Де); ни *в'идела* га *н'и'есам* (Кон); ни *у'иозн'ала се н'и'есам*; ни *м'исл'ила н'и'есам*; н'икад *н'и'есам* л'ѣб *зам'и'ес'ила*, *н'и'есам им'ала* кѣме; ни *дор'у'и'ков'ала н'и'есам*; н'ишта то *н'и'есам одв'а'ј'ала* (Ле); ни *в'идела* га *н'и'есам*; т'ип'ут ни *в'идела* га *н'и'есам* х'и'ч, ни *зн'ала* га *н'и'есам*; *в'ишѣ и'шла н'и'есам*; *н'и'есам се* в'ишѣ *уд'ав'ала* (Ли); ја *в'ишѣ н'и'есам ум'и'ес'ила* ни сл'атко ни п'и'ту ни л'ѣп (Па); ја *н'исам им'ала* бр'а'ћѣ (Ру).

II.2.12.2. Примери за 2. л. јд. нису бројни:

тап'ут ко *си* девојку *завол'ѣо*, ил'и напиши мало п'исма, тап'ут *н'и'еси* смѣо од род'итѣља да-е тра'ж'иш (Мел); *ис'ир'ос'ио си* девојку код мѣне (Жу); б'аш ка да *си* је *насл'и'кѣ*; с'амо кат *си дошѣ* (Ке); нѣ *си мѣрѣ* да нѣс'иш у овѣ воденице поточ'аре (Вру); *с'и'ас'ио си* ми ѣ'ан (Де); *в'идео си* девојку за оф'цама; *ку'и'ио си* то, п'а *си дѣнио* код к'у'ћѣ;

шта *си* ми ти *дд*нио на свадбу? (Вру); *дру*гo *им*o *ни*јеси (Тр); тапут кажe кa ципил'е да *си куйи*о (Туз); лaни кол'ко гoј да *си им*o; *мo*гo *си* да продaш, пa ти *си уб*иo дй'ете (Ки); ако *си им*o нeкoгa тaмo (За); oндa *си вo*ду *но*сиo сa йзвoрa свe (Др); a да *си* и *сий*гo, да *си им*o нeчйм, бй л' и убйo? (Бољ); ђe гoј *си штa сакр*иo; нo *си мo*рo да идeш да рaдиш свe цабe; oбавeзнo *си гл'eдo* да ймaш кoмши'е; *мo*рo *си* да слyшaш (Прћ); ти *си тo зайaн*тишo кaснй'e (С. Пуп); *смe*o *си* да спaвaш у Бeдгрaд нa клyпу у пaрк (Ју); да *си ирoдo* дoбру крaву (Из); крoмпйр кo *си нaш*o, пa *си скy*o, пa сe тйм *издржaв*o; да *си им*o сoл' и да умoчйш (Стр); *видeлa* *си* нa yлaс Пoљaнe (Брћ); мoждa *си* гa зaбoрaвилa (Oc); штa *си дд*нијeлa oвo мeнe ти (Гр); нa свaдбу aкo *си* гa *видeлa* (За); чинй ми сe да *си* ти јeднoм *долaзилa* вoђe (Кн); штa *си тo yб*рaлa? (Кн); штa *си сe тo oбyк*лa (Тр); тo *си* кoт мeнe рeклa и нйђe (Туз); ти *си нaб*ылa oнo (Цe); ти *си сe yдaлa*, хa? (Bo); *излй'eчылa* *си сe* (Вру); ти *си* јoј *йрйчaлa* (Дeт); мoждa *си* гa *йaн*тишлa (Бeр); кo *си* гa знaлa (Жу); нe знaм дa л' *си им*aлa ти кoгa у Йстoчнй Мoјстйр; дa л' *си йшлa* (Кe); дa *си сe врaйи*лa при'eн пeдeсeт гoдйнa (Кoв); ти *си* мoждa знaлa нeкoгa oд Кyчeвићa (Ли); пa штa *си йлaкaлa* тoл'йкo? (Мeл);

пa jакo и *ни*јеси *дд*ниo (Кe); ти *ни*си *мo*гo дa сe вйдйш (Co); *ни*си *смe*o oндa дa кaжeш; *ни*си *смe*o дa слaвйш слaву (Прћ); *ни*си *мo*гo кyпит oпaнкe (Из); *ни*си *мo*гo тy дрвo дa нaђeш (Пoж); тo мoждa ти *ни*јеси *зайaн*тишлa (Трн); кaкo *ни*јеси знaлa зa Чeдoвo?; штo *ни*си *сврaйи*лa вoђe јучe? (Чe); ти *ни*јеси *мo*глa дa сe шeтaш кo oвo сaт; ти *ни*јеси *смe*лa рeј нeћу зa мйлy мaјкy (Кoв).

П.2.12.3. Примери за 3. л. јд.

Прнйшaнин кoмитa штo *je бй*o; тo *je* вaкaт нeкй тaкaф *нaш*иo; кaд *je* oнo *дош*o нa влaс (Ју); јeдaн *je* пoл'ицaјaц ис Тyтинa *долaзи*o (Кa); oвa јeдaн *je* сйнoћ из бoл'ницe *дош*o из Бeгoрaдa; сйнoћ *je* *дош*o (Лу); бaш прe нeкй дaн јoј *je* брaт *oт*-ишo зa Бeдгрaт; oн мy *je* тy *йoмo*гo дa oбрaзy'e тy фaрму; кaд *je* *видeо* штa *je*; кaд *je* *йрaж*иo вoду, oвa сйн штo *je* нa Дeжeвскй *нaйрaви*o кyћу (He); кaд *je* *изaш*o дa пoкoсй; yвйeк *je* *но*сиo рyкaвицу; кaд *je* *йрeш*o; *йр*ихвaйишo *je*; првo *je* oнo примaћy сoбу *зaвр*ишo; мaшину *je* *yзo*; jакo *je* финй бйo, врeдaн (Oc); пa oвaмo кaд *je* *дош*o; сaл'*je* знao дa извoдй, тy *je* мoј стрйц *жйвe*o (Кoз); кo *je* *им*o имaњe пoвишe; тo *je* вeл'ићaнствeн чoвeк бйo; кaкo *je* oн *oт*ишo ис Пaзaрa; јeдвa *je* *йрeш*eкo (Пoж); тaкo ти *je* тa Рйстaн *зaвр*ишo; Йвaн *je* тy *oст*иao; oн *je* пoсл'e oдрoдиo дeцу сa тoм Стaнoм; Нeмaц *je* пoсл'e зaвaдиo; oн *je* тy *йог*инy пoсл'e; oн *je* и *йрo*сиo; oн *je* *йд*снoвo држaву српскy првy; пa *je* пoсл'e *нaст*yйишo oвa Стeвaн; глaвнo *je* oн oснoвo; oн *je* кaо бйo кaтoл'йк пa *je* пoсл'e *йр*имиo прaвoслaвнy вeру; oн *je* oснoвo пoл'итйкy и oснoвo *je* држaву и прoшйриo; рaни'e *je* бйo йспит (Прћ); чoвeк јoј *je* бйo и[з] Сeницe; свe *je* тo *йрoд*o (Рaј); слaбo *сe* нaрoт *рeђ*o; тaмo свe нaрoт *сe рaс*тyриo (Co); Рaјкo *je* сaд oбoл'eo; рeчe дa *je* *дош*o; мoј мyш *je* *oт*ишo у Фрaнцyскy, тaмo *je* рaдиo дeвeт гoдйнa; *дош*o *je* сa јeднo пe[т]-шeс лyдй; мoј oтaц *je* из грaдa *изaш*o (Лeч); рaт кaд *je* бйo; Нeдић *je* *йoкy*ишo свy сирoтињскy дeцу; oн *je* *oст*иao и дaљe; oн *je* вйшe *у*йрoйoстийo мyсл'имaнскй нaрoд нeгo штo *je* српскй нaрoд бйo упрoпaстиo; кo *je* *им*o жйтa и кo *je* *им*o стoкe, л'eбa, тa *je* нeкaкo *живoт*aриo; тa брaт штo *je* *oт*ишo у Рй'eкy; oн *je* *св*йрo у клaнeт; нeкй тeтaк ми *je* бйo тy пa пoпpичa зa њy; кoњa кo *je* *им*o, oсeдлaј; *долaзи*o

је ова новинар, он је *долazio*; то је био пролас тудије пута; он је *шражио* о[д] Србије поново да ударе; *идсијо* је један мало нешто, баш синдовац ми је прдоланске године *идсијо* хелду (Из); Каменко док је *био* курир; *имо* је аутобус нон-стоп (Брђ); један стрџ ми је *ту носио* сир тамо; двије операције што је *имало*; он је *иобегло* низ њиву, па овамо, *дошло* је ваљда горе па је посен *иобегло* за Берберџшта тамо код једнога Бѣља (В. Лок); *имо* је срѣће; куд је *имо* несрѣћу, *имо* је и срѣћу са том женом; то је *био* рат; неко је *иофал'ио* (Боб); Мурат је Ребрѣња најприје *идчео* да прѣви гѹменѣ опанке от камиѣна; он је велику зѣмљу *имало*; он је све то *ироћерѣо*; он је и то *ирѣдо*; тамо је и *умро* (Бал); у Украѣс је *радио*; сабор се *звѣо*; то је један у Србији можда највећи ваџар *био*; ипак је *имо* неку прѣднос; ѣтац ми је *ирѣчо*; он је *имо* синове; он је *умро* већ, то-е у то време педесѣте-шѣсѣте *био* гѣгант; слабо је народ *радио* у прѣдзѣћа; син му је *умро*; ко је *имало* вѣзу; гарабит неки што је *био*, он је *горѣо* у те гарабитне лампе (Баг); Миломир је *узѣо* кот мене *ту расу* (Трн); ѣде је *сарађивѣо* пѣп и хѣца; ѣвде је *био* један пазарски хѣца; то кат ми је та парадет *дошло*; *умро* ми је брат прије шѣс гѣдинѣ (Цв); има она старѣ што је Рѣл'е *ирѣричѣво* и што је *наиисѣо* књѣгу; кад је Свети Ђорђе *убио* аждаху; па је као *ранио* негде (Бу); он је *живѣо* шѣсѣт и пѣт гѣдинѣ; *држѣо* је по двѣста педесѣт ѣваца; *имѣо* је најамнике *илаћѣо* и је; он је *имало* све (Врс); он је *радио* у јамо дѣл'е и како је *радио*; брат ми је *умро*, и он ми је *умро* (Гр); тапѣт је *био* тежак дѣста жѣвот (Др); како је ко *имало*; по један дрвѣни крѣвет ако је *имало*; неко је *имѣо* дѣске, неко зѣмљу; један старѣ тај који је *био*; *идѣахѣо* је коња; *нашѣо* је ѣде; он је *имѣо* једну рѣдицу (За); јѣдва је неко *имало* бицикло, то је слѣчајно да је *имало* неко; ко је *имѣо* дѣбру крѣву да да за јѣдно бицикло; то је прѣви *био* јѣдни ѣзгор ис Шарѣња; он је прѣви *био* који је *наирѣвио* то са гѣмама; *имало* је неки Вѣјсел Зећрѣвић; јѣдинѣо је *имало* ѣвај Милѣнѣвић аѣто; он је *дошло* ис Црнѣ Гѣрѣ; *ошѣишло* је да свѣра тамо у јѣдно сѣло Свилѣново; ѣвудѣр је *био* јѣс; наш дѣда што је *био*; ко је *носио* те опанке (Бот); жѣна-е мѣја *носила* прије пѣ[т]-шѣс гѣдинѣ (В. Лок); ѣна је бѣла ѣвамо прѣма Сѣпоћанима; свѣка кѣћа је *имѣла*; вѣда је *носила*; тад је та дѣговѣр Србија *имѣла* са Турскѣм; ѣна је *имѣла* дѣветоро децѣ; а ѣде је Рѣшка *ишла* јѣчѣ; *иосѣла* је мѣла; ѣна је бѣла јѣко богѣта (Баг); аш ѣде горе му је бѣла радиѣница; мене је жѣна бѣла из Вѣрева, а *умрѣла* је ѣсамдѣсѣт и шѣстѣ гѣдинѣ, ѣна је *ирѣмѣла* исѣлам; мѣладѣ је *умрѣла*; *имѣла* је трѣл'ица (Бот); и тај дѣн му је *осѣла*; *ту* је бѣла мил'ина; нѣрѣдба је такѣ бѣла; кад је *кѣла* неће да идѣ, *мѣрѣла* је да има ѣно компл'ѣтно ѣну пѣчу (Ју); ѣна је *зѣврѣшила* вѣл'ки факултѣт (Ка); ѣна је мене *ирѣчѣла*; како је ѣна са снѣшѣм *живѣла*, Стѣнка је *умрѣла* (Коз); та генѣрација је *зѣјѣниѣла* Дрѣги свѣцки рѣт; то је јѣдна вѣл'ика *ужѣс бѣла*; то је мѣла шѣма бѣла; та кѣза је *руѣшила* шѣму; већ је цивил'изѣација *узѣла* мѣха; јѣдва је *ирѣиѣкла* (Пож); ѣна је бѣла ѣд нашѣга рѣда, жупѣнија што је бѣла у Рѣску (Прђ); *ту* е бѣла јѣдна Нада ис Чѣчка (Рај); ѣна ми је *иѣмѣла* (Трн); наша је старѣна *дѣшла* ис сѣвернѣ Албѣниѣ (Цв); иако је *иѣбѣгла*; кокѣшка је *мѣрѣла* да се закѣлѣ да (Бѣл); дѣска је бѣла (За); мѣја снѣха ни јѣдна *није* *имѣла*; бѣла је *ту* старѣ кѣћа; прѣви дѣн му је жѣна *зѣла* (Лѣч); кад је гѣј ѣна *ошѣишла* неће; *ћѣ-е бѣла* свѣдба; вѣл'ика је трѣговина некад бѣла; њѣва која је *раћѣла* пѣт-шѣс тѣварѣ (Из); чѣтава њѣјна порѣдица те мѣѣ сѣстрѣ што је *сѣрѣдѣла*; то-е све стѣка

увидишала; гдѣре нам је кyћа била (Лу); она је медецинскy уишала ова унyка ми; мајка је ноћила код нас са ти'ем дечком; била је посл'е она бдл'ес туберколоза (Не); у то је сийгла нека осица, стршелъ, она стварно је ирихвйшла ко свд'е дете (Ос); више нардѣа је имало; имало је четйри та витла; то је масовно одавдѣ ойишло; имало је крушке; те неколко тyра је ойишло дол'е у Йстамбул; мекано је било то; и то је ита-лджило (Баг); то је било богаство; у Бобовик је свѣ било једно брѣство; тапyт кад је то било; тy је имало преко триес кyћа (Боб); ирийдало је пот Прћендву; бицикло је кошишло по добру крѣву; то је држало; свѣшта је било (Бот); до л'етос ми је ирајало у замрзивач; ово је, да извинѣте, морало ка ис пашчећија yста да се вѣди да се радй (Брћ); то је найyсйшло прије двѣс гдйна; не мѣже да држи кол'ко је то родило; имало је и дрвѣно, имало је и метално; имало је и[з] сѣла, то је држало стѣкѣ (В. Лок); долѣзило је понѣкија мусл'имана на сабор; било је зймскѣ време па је морало у топло; за шта је оно слyжило, не знам (Из); имало је само осам кyћа у ова два километра; осам кyћа је имало; било је отймања девојакѣ, то е доста било отймања (Ју); имало је тy свѣтѣвѣ једно триес; то је имавало; имало е то (Коз); то га-е доуравило; то је свѣ изйнуло та четйри сѣстрића (Лу); то је било баук; шта ја знам от чега је то дйшло; ирѣбало је да Репyбл'ика асвалтира (Не); кад је закачило рѣтно стање (Ос); дйшло је до тија скyпѣвѣ по Пѣштери (Пож); четйри гдйне данѣ ти је било тѣшко жйвет ђе; то је сѣјајало тако до Божйћа; док је имало ђмладинѣ на сѣло (Прћ); то је тѣшко било знаш како; то је време доста ирдйшло (Со); усйало је то (Цв); имало је четрѣс и шѣс кyћа; осел'ило је тридѣс кyћа а шѣснаѣс је осйало мусл'имана, а тридѣс је осел'ило Срба; па је одавдѣ посл'ѣ осел'ило у Брћницу (Врс); йшло је овамо; тy-е имало пѣшњакѣ (Гр); и како је насйало ово ђyбре вештачкѣ, то је идчѣло пшеница; тy је имало највише вѣденица (За);

није изгл'ѣдало чyдан; није хйѣо да радй (Прћ); нико никѣга мрзѣо није (Со); није имало ова пyт; није се оженио (Не); није ме ипросйо (Коз); мѣмак није ишѣо на просидбу (Болъ); није се узймѣ ујам (За); то те нико није ийиѣо мѣш л'и ил' не мош (Леч); никад није добиѣо дйнар од никѣга, никаку пѣмѣн; оно се није ни пѣла кајмак увѣшио (Ка); ђде се наш народ није најѣо л'ѣба; није се мијесйо л'ѣп уѣпште (Из); тамо нико није дйрѣо (В. Лок); што је нико није имало такy; у Бобѣвик није се нико узймѣ (Боб); није шйѣо народ то да радй; у сѣлака нико није улѣгѣо; није дрyги мл'ин имѣо (Баг); није смѣла ка кyћи да идѣ (Ка); она то није учинѣла ђдмѣ (Не); није ни вйдела се с мѣмком (Баг); машинѣ није имало; није смѣло да се покварй; овамо то није имало кyћѣ да немѣ стѣку да држи; није се гл'ѣдало та националнос (Баг); није имало тућинѣ (Боб); није имало аута ђпште (Бот); тy ваљда није закачило (Брћ); ка ове гдйнинѣ није било давно (В. Лок); није смѣло пошто сyнце зађѣ да донѣсѣ водѣ у кyћу; није мѣгло дyго времена да упйшѣ дйѣте у књйге; док није сийгло тал'ијанскѣ жйто (Из); ништа ме кошишло није (Ју); то се није гл'ѣдало (Ка); таг то није имало (Лу); више ништа усйѣло није (Ос); ђнда није имало тѣ л'ѣкѣве (Не); тад није имало стакло (Нет); ђде није ништа осйало о[д] тија Друштйнаца (Пож); тел'евйзѣра није имало, ништа није имало, тапyт није имало да се разговѣра; ни вѣзилѣ није имало (Со); код тѣбе то можда није имало гдѣре (Трн); то се типyт није миѣшало никѣко (С. Туп); није у то време имало ни прѣстѣн

(Бољ); *није имало* није јоргана (Врс); *није се имало* ка овб сат мџдерно (Гр); овбк вештачкџ цџбрива *није имало* (За).

У облицима 3. л. јд. перфекта енклитика *је* у највећем делу примера изостаје у комбинацији *се + је*, имајући у виду да након испадања *ј* у међувокалском полагају долази до контракције двају истих вокала:

пā *се оженџо* озгџ из Шџпча (Боб); ка[д] *се џна наџрāвила* (Баг); тџшко *се жџвџло*; *излāзило се* на крај; *жџвџло се* дџбро (Баг); *џшло се* за јāвџр, дрџен; кџрџн *се корџсџџо* џстџ за тџ; свџ *се тџ џкало*; л'ежāло *се* на слāмарице (Боб); *налāзило се* тџ кџже; *жџвџло се* свāкојāко; *дрāло се* са дрвџниџем рāлом; са волџвима *се дрāло*; за време Тџта *се држāло* (Бот); тџ *се џурāло* слāма; мџј дџда *се оженџо* са некџм удџвџцџм џдавдџ; пā *се рāзудāло* (Бот); видџм јā она *се узрујāло* (В. Лок); *џшло се* и гџло и бџсо; тџл'кџ *се џшло* бџсо; јāко тџшко *се жџвџло*; *зџо се* стāрџ свāт, *зџо се* џџвџр, *зџо се* бајрактāр, *зџо се* стāрџ свāт, *зџо се* младожењскџ мџмак; *знāло се* да се осџчџ бāдњāк; тол'џкџ *се тџ чџвāло*; *џшло се* од Рогџзна; чанāци што *се* нџкад мл'џнеко *разл'џвāло*; тāд *се дāвџ* бџдељ; *чџвāло се* от граџа (Из); кāко *се свџ измџнџло*; сāt што *се џшло*; *педесџт пџтџ се џшло*; *жџвџло се* дџбро; *ранџџ се расџџџџвāло*; тол'џкџ *се тџ расџџџџвāло*; такџ *се насељāвџ* тā нāрот; тџ *се сād дџсџло* тџ бл'џзу; *ранџџ* бџдно *се жџвџло*; *знāло се* јџдан зā другџ; *џшло се* јџдно ко[д] дрџгџга пџшкџ; *водџло се* цџмбус (Ју); кāко *се сџјāло*; тџ *се сџјāло*; *џџ се удāвāло*; оно *се забџло* у шџшкџр око џџга (Ка); џндā *се џшло* с кџњима; *ранџџ се свџ носџло* прџтенџ, сџкно, од сџкна *се џрāвило*; него *се носџло* у онџ чимāре; џн *се посл'џ оженџо*; џн *се тāмо рāзбол'џо* (Коз); нџкат *се тџ сāмо* од нāднициџ рāдџло и жџвџло; свџ *се онџ рāдџло* вџшџ (Леч); срџпом *се онџ жџџло*; пā онџ рāло *дрāло се*, пā *се тџ сџјāло*, пā *се тџ кџџāло*, грабџљџм *се грāбџло*, џто такџ ти *се тџ жџвџло*, стџка вџл'икā *се држāло*; нџко *се удāвџло* (Лу); пџсл'џ *џокајџ се*; *ранџџ се тџ гā'џло*; *носџло се* на обремāчу вџда; *умџрāло се*; џн *се озно'џо* (Не); *џоқџџџо се* нāрот; *џшло се* пџшкџ; двāес пџтџг мāја *се оџвāрāло* (Нет); *жџвџло се* о[д] тџгā; пџсл'џ *се* каснџџ *се тџ органџзовāло* (Пож); пџсл'џн *се џрикљџчџо* вџјсци; три мџсџца *се водџла* бџрба тџнāке; кат *се Сāраџево ослобџдџло*, тāt *се* главнā бџрба *водџла*; пā *се носџло* ониџем женāма; три дāна *се слāвила* слāва; тџ *се* такџ *рāдџло*; *џрчāло се* трбџухом за крџухом; *узџмāло се* жџто; *слāвило се* тџ; Бџжић *се слāвио* дџбро (Прћ); *седџло се*, *разговāрāло се* (Рај); сāt *се* нāрот *изрџмџо* (Со); *носџла се* тā крџмскā пџча (С. Ћуп); Трнāва цџџела *се џоқџџџла*; такџ *се џџкџ* л'џп; *пасџл се* кџхџ у лџнац земљџнџ (Трн); *џшло се* у просџдбу, а *џшло се* и да се крадџ; пā *се дрāло*; без мџмка *се џшло* на просџдбу; ка[д] *се џџрāло* комџра; *деџшāвāло се* (Бољ); дрџгџ посмрџче ми *се родџо*; дрџгџ ми *се родџо*; пџсл'џ *се тџ расџāло*; свџ *се рāдџло* са зāпрегџм; свџ *се рџчно рāдџло*; *косџло се* рџчно; *џлāсџџло се* рџчно (Др); рāло *се избāцило*; *мāмџло се*, *дџговāрāло се*; свџ *се тџ џрāжџло*; мāњџ *се куџвāло* (За); кāко *се џкало* и кāко *се мџчило*; конџпља *се чуџāла*; свџ *се тџ нā рџке рāдџло*; џндā *се* слāбо *сл'џкāвāло*; *оженџо се* с мџјџм мāјкџм; *косџло се*, *жџџло се*, *жџто се жџџло*, *вџзāло се* у снопџве и *џурāло се* у стџгове, пџсџ *се врчло* с кџњима; *наџрāвила се* центрāла на Увац; *нџџе се исџросџло*, *нџџе се џремāмџло*; *одвāјџ се* шџс месџци (Кл); *кџл'ко се вџровāло* (Кн); мрџшāво *се жџвџло*; свџ *се рџчно рāдџло*; тџ

је било то кад *се избегавало*; свѣ *се* то *кѹхало* рѹчно; *ѹравило се* мѣсо; свѣ *се* рѹчно *радѣло*; то *се скѹиљао* нáрот (Тр); *сиавало се* на онѣ дрвѣнѣ крѣвѣте; *ѹурало се* тѹ по једно дѣсет шóљѣ; ѣј шта *се носило*; такó *се ѹравило* (Туз); свѣ што *се кѹало*; пòсл'е *се обрѣло*; кат *се Кáрађóрђе ѹовѹкó* одáвдѣ (Че); па *се врáћó* по дрѹгѣ пѹт; с кòњима *се ѹшло* (Бо); нити *се загрѣлило* мòмак и девојка нит *се ѹољубило* према свѣјем; на сáбòре ѣмá игрáнке *се сасѣявало* (Го).

Знатно ређе бележени су примери који садрже и енклитички облик помоћног глагола (са гласом *ј* који је или ишчезао или је ослабљеног изговора):

òн *се е* óде *насел'ѹо* (Кл); тáпѹтá *се е* нáрот *вол'ѣо* (Туз); кат *се е* мòј óтац *оже-нио* (Туз); тѹ сезóну *се е радѣо* пѹт; на овá вòдовòт кат *се'е радѣо* (Бл); то пѣкмес *се е ѹѣкó*; *ѹѹошребљавало се е* за кошѹље (Пож); конòпла *се'е радѣла* (Леч); тѹ *се'е нахáкала* слáма (Бот); једна *се е ѹдáла* (Бот); то *се'е ѹшло* дрáгѣ вòљѣ (Ју); то *се'е* мало *ѹримѣрило* (Прћ); ка[д] *се е ѹшло* (Со); кат *се е* нáјвишѣ *стѣрѣяло* у Нòвòм Пазáру (Бл).

II.2.12.4. За 1. л. множине забележени су примери:

сѣноћ *смо ѹричáл'и* óде на посѣдак; онò дрѹгò *смо ѹрòдáл'и*; *гл'ѣдáл'и* *смо онò* (Баг); пá *смо ѹшли* онáмо (Бал); *дрѹжѣл'и* *смо се*, *дрѹжѣл'и* *смо се*, готòво *смо свѣ ѹдмрл'и* за њѣм (Боб); мѣ *смо ѹриѹдáл'и* пот Прѣнòвѹ; *држáл'и* *смо мѣ* и кòзá и овáцá и крáвá; мѣ *смо имáл'и* воденѣцу; мѣ *смо ѹшл'и* (Бот); знáм да *смо сѣјáл'и* и да *смо кѣсел'ил'и* то; шта *смо лáнѣ шљѣвѣ имáл'и*, мѣ *смо* ти овѣ гòдинѣ за три дáна *ѹрѣгл'и* те то покѹпил'и; у тá хотѣл'ѣ *смо бѣл'и*; пá *смо бѣл'и* у Итáл'ију; пá *смо бѣл'и* по бòлнѣцá (Брћ); кат *смо држáл'и* крáве; пòсл'ен *смо кѹѣл'и* трáктор; раниѣ кат *смо шѣрáл'и* дрáва за Кòсово; мѣ *смо бѣл'и* бáш óвде (В. Лок); иза црквѣ и сáлу *смо наѹрáвил'и*; у Бѣоце *смо жѣвѣли* једну мáлте гòдину; *бѣл'и* *смо* у дòм у Врњачкѹ Бáњу; тáмо *смо жѣвѣл'и* дѹго врѣмена; тѹ *смо жѣвѣл'и*; мѣ двòѣ *смо се ѹѹознáл'и*; ѣмá тѹ *смо се виђел'и*; *ѹшли* *смо* јá и брáт, *ѹшл'и* *смо*; вòла *смо* *уводѣл'и* у кѹћу (Из); чѹвáл'и *смо* стòку онáмо; *ѹл'и* *смо* (Ју); такò *смо жѣвѣл'и* (Ка); мѣ *смо* Милѹнòвићи *бѣл'и*; *слáвил'и* *смо* слáву óде ка[д] *смо* *дòшл'и*; мѣ *смо ѹрáвил'и* свáдбу; ðндá *смо радѣл'и* пòље; свѣ *смо ѣлáсѣл'и*; *ѹшл'и* *смо* на скѹп; *ѹрáвил'и* *смо* раниѣ онѣ дòдол'е; *ѹшл'и* *смо* на дòдол'е; тѹ *смо се ѹѹознáвáл'и*; *имáл'и* *смо* свòја мочѣла óвде; то *смо* за сѣбе тѹ *држáл'и* стòку; кат *смо* мѣ сирòчáд *осѣяли* (Коз); мѣ *смо се* нáјвишѣ *срѣћáл'и* за стòку; тѣк *смо* сáт мало зáднѣјá гòдѣнá *изáшл'и* да жѣвѣмо како трѣбá; мѣ *смо се* умáло *срѣл'и*; *размѣнѹл'и* *смо се* тѹ (Леч); онакò *смо* и *сл'ѣкáл'и*; пá *смо* мало *се ѹољѹѣл'и*; сѣдам дáнá *смо се борѣл'и* с једнòм л'ивáдòм; вòду дòбру *смо* *довѣл'и* на двá кѣломѣтра ис планинѣ одòзгò; мѣ *смо имáл'и* раниѣ стò овáцá; *носѣл'и* *смо* о[д] *точкòвá* опáнке (Не); нѣкад *смо* мѣ *имáл'и* одобрѣња на срндáћа (Нет); *имáл'и* *смо* кòмшиѣ Ср̀бе гòре; одáвдѣ *смо* *гл'ѣдáл'и* нáшу стòку гòре у то бр̀до; мѣ *смо* гòдинáма *гласáл'и* Сáвка (Пож); мѣ *смо* тѹ *имáл'и* једну тѣтку у Бáл'егѣиѣ; мѣ *смо жѣвѣл'и* дòбро овакò; мѣ *смо држáл'и* овáмо; мѣ *смо се* посл'ен *брáнѣл'и*, нò *смо ѹобѣгл'и* тáмо гòре ѣе нѣѣ спáљено; такò *смо* зѣму

ирезимил'у; посл'е ка[д] *смо се* овде *враштил'у*; низ овѣ виѣнце *смо* га *свукл'у* и *дотл'е*; уочи Божйѣ *смо славил'у*; већинѣм *смо бирал'у* и *храсто*во; по три четири *смо имал'у* и *комшије*; у Сѣпоћани *смо* већинѣм *ишл'у* (Прћ); тѹ *смо се* ѹпознал'и, *Ћѹвѣ* стѣку, тѹ *смо се* ѹпознал'и. посеен *смо* свѣдбу *правил'у* (Се); *живѣл'у* *смо* у Шкрй'еље; *ми* *смо се* ѹзѣл'и; свѣга двапѹт *смо се* *видел'у* и тѣ не да *смо* нешто *разговарал'у*; *држал'у* *смо* ђвѣца, *кравѣ*, *волѣве* и *свѣ*; *кат* *смо* у Шкрй'еље *бил'у*; *држал'у* *смо* *тамо* (Со); *гѣре* *смо* рѹдник *ошварал'у* и *пасмо* тѹ, *богами*, *једну* *гѣдину* *данѣ* по *Тутину* *ишл'у* *стално*; *зѣдно* *смо* *радил'у*; *ка[д]* *смо* *ми* *йграл'у*; *ка[д]* *смо* *нас* *тройца* *зайграл'у* и *сѣбу*; *ми* *ка[д]* *смо* *йограл'у*; *пѣ* *ка[д]* *смо* *йграл'у* и *шкѣлу*; *док* тѹ *смо* *йграл'у*; *носил'у* *смо* на л'ѣѣ, *носил'у* *смо* *пѣт* *километѣра* *житѣ* да *мѣлѣмо* у *воденицу* (Трн); *скѣро* *смо* *бил'у* на *свѣдбу* *код* *мѣг* *ѹјака*, *пѣ* *смо* *бил'у* на *свѣдбу*; *бил'у* *смо* *једѣмпѹт* у *Пѣпе* на *једнѣ* *сѣхрани* (Бѣл); *четрес* *данѣ* *ка[д]* *смо* *йздѣл'у*; *кат* *смо се* *йграл'у* (Гр); *најприје* *смо* *ишл'у* по *Гол'и*; *кат* *смо* *имал'у* и *запрегу*; *ми* *смо* *йдишл'у* да *идѣмо* за *Тријебине* и *враштил'у* *смо се*; *имал'у* *смо* *воденице*, *имал'у* *смо* *воденицу*; *осиѣрал'у* *смо*, *ѡдишл'у* *смо* и *ми* *ка* *крају* (Ки); *ми* *смо се* *разродил'у* од *три* *сина*; *пѣ* *смо* *бил'у* *сиромѣси*; *йѡбѣгл'у* *смо* од *Тѹрака*; *седѣл'у* *смо* *прије* *једно* *некол'ке* *гѣдине* (Кл); *такѣ* *смо* тѹ *гѣдину* *врѣл'у*; *такѣ* *смо* *мѣрал'у* *радит*; *исѣродѣвал'у* *смо*; *свѣ* *смо* *йравил'у* *витѣне* (Кн); *каѣ* да *смо* *ми* *долѣзил'у*; *живѣл'у* *смо*, *ми* *смо* *косил'у* и тѣ *имање*; *узѣмал'у* *смо* *код* *овија* *Јѡвѣнѡвиѣ*; *ѡсен* л'ѣп *смо* *јѣл'у*; *пѣсл'ѣн* *мѣло* *кат* *смо се* *оврижѣл'у*; *валѣ* *смо* *исѣрѣчал'у* *бѣш* *фѣно*; *ми* *смо* тѣ *зѣл'у*; *пиријѣне* *зѣл'у* *смо* *онѣ*; и *онѣ* *хурмашице* *смо* *зѣл'у*; *имал'у* *смо* *гол'ѣмо* *имање*; *ишл'у* *смо* на *Рожаѣ* *тамо*; *пѣ* *кат* *смо се* *враћѣл'у* и у *Пѣзар*; *ка[т]* *смо се* *враћѣл'у* и *ѡтуд*; *ѡтуд* *кат* *смо се* *враћѣл'у* и *ис* *Краљѣва* (Тр); *тапѹтѣ* *смо* *иѣрал'у*, *сѣне*, *зѣми* *дрѣва* на *сѣне*; *пѣсл'ѣн* *смо* *йѡћѣл'у* и *купѣват*; *ми* *смо се* *ранѣјѣ* *йрѣишл'у* на *кол'ибе* (Туз); *ѡвце* *смо* *йрѣѡл'у* и *ѣво* *ѡсам* *гѣдинѣ*, *мѣкл'у* *смо*; *йрѣишл'у* *смо се* на *стѣнове* *гѣре*; *пошто* *смо* *ѡвце* *йрѣѡл'у* и *јѡш* *дѣије* *гѣдине* *смо се* *исѣрѣишл'у*; *дрѣва* *смо* *набѣлѣл'у* и у *теритѣрију* *Црнѣ* *Гѣре*; *по* *петнес* *километѣра* *даљѣне* *смо* *ишл'у*; *ми* *смо* *једну* *плѣћу* *мѣкл'у* и *пѣ* *смо* *гл'ѣѡл'у* (Уг); *бѣш* *смо* *сѣт* с *овијѣм* *мусѣфѣрѣма* *йрѣчал'у*; *ми* *смо* тѣ *зѣл'у* и *дуѣк* (Цѣ); *ми* *смо* *славил'у* и *слаѣу* *сѣтѣг* *Ћириѣла*; *јѹтрѣс* *смо* *йрѣчал'у* и о *тѣмѣ* (Шар) с *Нѣфѣм* *смо* *йровѣљи* *гѣдине* *ѡдобро*; *пѣслѣ* *смо* *мѣло* *ожѣвѣљи* (Бл); *ми* *смо* *ѡл'у* и *једну* *кравѣу*; *ка[д]* *смо се* *ѹзѣл'у*; *тудѣјен* *свѣ* *смо* *ми* *тешкѣће* *йреѣрѣѣљи*; *свѣ* *смо* *имѣли* *помѣло* (Бѣ); *пѣсл'ѣн* *ѡде* *смо* *йрѣѡѣил'у*, *ѡде* *смо* *му* *йрѣѣвиљи*; *јѣчма* *смо* *йѡмиѣиѣл'у* *помѣло* (Бр); *ѣто* тѹ *смо се* *ѹѡзнѣвалѣ*, тѹ *смо се* *узѣмѣли*; *пѣ* *смо* *ишли* *пѣ* *чѣкѣли* у *Пѣпе* *једну*; *сѣкат* *смо* *сѣрѣмѣли* *вѣчѣру*; *ка[д]* *смо* *ми* *йѣкли*, *мѣј* *чѣвек* *сѣкат* *је* тѹ *ракѣју* *пѣкѣ* *ѡдобро* и *имѣли* *смо*; *ми* *смо* *ѡде* *били* *онѣ* у *Срѣбију*; *ми* *смо* *ѡде* *ѡдобро* *са* *овијѣм* *комшијѣма* *били*; *ми* *смо* *из* *Дѡбриѣнѣ* *ѡде* *йрѣшли*; *мѣлѣгѣ* *ѡдобро* *смо* *йрѡшли* (Вру); *ми* *смо* *ѡл'е* *бил'у* с *кѹћѣм* (Гл); *ми* *смо* *дѣѡ* *мѣрал'у* и у *дрѣва* и у *воденицу*; *кѣње* *седл'ѣнике* *смо* *хи* *зѣл'у*; *ми* *смо* *виѣл'у* и *гѣца*, *тамо* *смо* *исѣѡил'у* и *кѣ* *кѹћица*; тѹ *смо* *гѣцу* *йрѣѡл'у* и да *угнѣмо* тѹ (Дѣт); *пѣсл'ѣн* *смо* *йѡчѣѣл'у*; тѹ *нѣћ* *смо се* *видѣл'у* и *прѣѡ*; *шѣтор* *смо* *зѣл'у*; да *гл'ѣдѣмо* *смо* *сѣл'у* (Кон); *ми* *смо се* *йишѣл'у* и *онѣкѣ*; и *изѣшл'у* *смо* (Лѣ); *сѣрѣћѣл'у* *смо* *ко[д]* *тѣѡјѣ* *кѹћѣ*; *мѣрал'у* *смо* *рѣди* *тел'ѣфѣна* *ѡде* да *ѡћѣмо*; *прѣѡ* *нѣј* *смо* *сѣл'у*; у *онѹ* *смо* *бил'у* и *прѣѡ* *нѣј*; *ми* *смо* *носил'у*; *једну*

смо одвёл'у на коња; из Ковача кад смо йшл'у (Мел); ѿбавѣзно мѣ смо мѡрѡл'у да нѡсѣмо (Пе); тѹ смо шурѡл'у рѹчак; дѡл'е смо седѡл'у (Пл); мѣ смо шкѡл'е нѡјприѣ, свѣ смо тѡ бо'йл'е (С. Ћуп); што смо зѣдно чѹвѡл'е; што смо зѣдно йшл'е (Дет); мѣ смо рѡдѣле свѣ жѣвѡ (Гл);

нѣесмо се млѡго задржѡвѡл'у (Дет); нѣсмо имѡл'у врѣмена (Брђ); нѣсмо вѡду увѣл'у ѡде; нѣсмо купѡтило нѡйрѡвил'у (Не); нѣкут хи нѣесмо шѣрѡл'у (Пож); мѣ нѣсмо дѡл'у четвртѣну; од Нѣмѡцѡ нѣсмо ми имѡл'у зулѹма нѣкака; нѣсмо се чѡк ни у цркву венчѡвѡл'у (Прђ); бѣвол'ѣцу нѣсмо држѡл'у (Со); нѣесмо смѡл'у да мрѣднѣмо (С. Ћуп); нѣсмо имѡл'у ни кѡла (Трн); нѣсмо разбѣјѡл'у; нѣесмо се знѡл'у (Кл); нѣсмо ни дорѹчкѡвѡл'у ѡде (Тр); вишѣ нѣсмо шѣл'у (УГ); ствѡрно нѣесмо имѡл'у пробл'ѣма; нѣесмо се ѹзѣл'у зѡром; нѣесмо рѣкѣи нѣмѡм; нѣесмо нѣкад ѡѡцили лѣп (Бо); нѣесмо се машрѣйшрѡл'у; ал'у и јѡш нѣсмо ѹбрѡл'у ни јѣдан чѡј (Бр); нѣесмо уѡпште куѣвѡл'у, ѡвѡј, папрѣку (Ли); нѣсмо се ни чѹл'у (Пе).

П.2.12.5. Примери за 2. л. мн.:

ѡнѡ Весел'ѣнка што сѣе је срѣл'у; кажѣ вѣ сѣе ѣрѣйлѡшѣл'у пѣт гѡдѣнѡ (Нет); ка[д] сѣе сѣшл'у с ѡсвалга пѡсѣе ѹшл'у у ѡнѹ кѹћу; пѡ сѣе вѣ ѹшл'у пѡ сѣе јѡпѣт ѣогрѣјешѣл'у; пѡ сѣе се вѣ јѡпѣт ѣоврѡшѣл'у гѡре ус пѹт; пѡсл'ѣ сѣе се каснѣѣ врѡшѣл'у; знѡчѣи вѣ сѣе тѡ бѣл'у (Тр); вѡлѡ вам бѡш фѡла што сѣе дѡшл'у; ѣѣ сѣе нѡшл'у?; ѣѣ сѣе рѹчѡл'у? (Шар); ѣрѡшл'у сѣе покрај нѣѣ (Де); вѣ сѣе бѣл'е хот Ел'ѣза Тѡхѣровѣна? (Ле); кѡко сѣе се ѹдѡл'у (Мел);

нѣсѣе га разумѣл'у дѡбро (Тр).

П.2.12.6. Забележени су облици 3. л. мн.:

ѡни су сараѣвѡл'у; пѡ су ѣѡл'у у крф (Цв); ѡѣерисѡвѡли су му главу (Бољ); ѡнѡ што су ѣрѣчѡл'у (Бу); тѹ су му ѡсѣѡл'у некѣи синѡвци; ко'ѣи су рѡдѣл'у код нѣга (Врс); тѹ се ѣроизвѡдѣло и ѡвчѡрство и гѡведѡрство; Мѣл'ѣвиѣи покѡјнѣи што су бѣл'у (Др); дѡшл'у су плѹгови, тѡ су вѹкл'у волѡви ил'у и кѡњи; ѣрѣчѡл'у су ми мѡѣи стѡрѣи; ѣрѣчѡл'у су мѡѣи стѡрѣи да су йшл'у за сѡ, за сѡ у Пѣћ; тѡсу йшл'у са кѡњима, кат су несѣѡл'у волѡви, ѡндѡ с кѡњима; нѣкѣи гѡре су жѣвѣл'у; вѡлѡда су нѣкѣи намѣшѣл'у крѡв; ѡни су тѹ ѣѡбѣгл'у и ѡѣшл'у су ѡпѣт у Црнѹ Гѡру код Бѣјѣлѡк Пѡлѡ; Грѣци су, кажѹ, нѣкад жѣвѣл'у (За); ѡни су пѡдѡвно ѡсел'ил'у; кѡл'ко су ѣрѡдѡл'у ѡде; тѡл'кѡ су мѡгл'у да кѹпѹ по Срѣби'и (Ки); кол'ѣки су снѣгови ѣѡдѡл'у, каснѣѣ су лѹѡди изумѣл'у пѡ су косѣл'у; дѡлѣе су нѡйрѡвил'у, кат су ѣрѡвил'у центрѡлу на Ўвац; пѡ су ме у Вѡрош звѡл'у да јѡ бѣдѣм дѡктор за тѡ; пѡ су мѣни дѡлѡзил'у прѣѣе трѣ-четѣри гѡдине; дѡшл'у су у Бѹковѣк; Зѡраниѣи су се ѣрезѣвѡл'у, ѡдавл'ѣ су ѡсел'или; мѣне су ѡженѣл'у; Срѣби су ме вол'ѣл'у; ѡни су Убровѣи ѣѡсѣѡл'у од нѡс Зѡрнѣиѡ; Ћѹкиѣи су бѣл'у, ѡде су сѣѡновѡл'у у јѣдно сѣло; нѡѣѡдѡл'у су га тѡмо; а из Медѣнѣ су га мол'ил'у да прѣѣѣ код нѣи (Кл); тѡ су се такѡ ѹзѣмѡл'у; пѡ су се кѡ нѡшл'у (Рај); држѡл'у су ме свѡкат л'ѣѣпо (С. Ћуп); кат су партизѡни дѡшл'у; пѹтѣви су бѣл'у кѡлѡви; мѣне су сѣшѣрѡл'у у Хѡлкѡф пѡток (Трн); ѡни су ѹмрл'у и изгл'ѣдѡ кад је бѣла тѡ кол'ѣра; рѡтови су ѡѣе хѹјѡл'у свѣи; ѡни су држѡл'у ѡнѣ вѣѣѣнце ѡнѡмо; Тѡл'ѣјѡни су се мѡло код нѡс задржѡвѡл'у; пѡсл'ѣ су и партизѡни ѣѡсѣѡлѡл'у рѣт; пѡсл'ѣ су тѣ

зор, девојке су тамо *исци'еи'ал'е* онѐ нџвине и *гл'џд'ал'е* а жѐне на врата; наше мајке су *и'џкл'е* л'џп у цреп'уље (Трн); тџ су *и'шур'ал'е* јџху (С. Ћуп); ка[д] су тѐ бџрбе *б'ил'е*; девојке су *се ј'агмил'е* да се уд'ад'у у такѐ к'уће домаћинскѐ (Прћ); на два на'чйна су *се св'адбе и'р'авил'е* (Бољ); т'у тѐ њиве *р'а'ђ'ал'е* су свѐ; *им'ал'е* су пџсѐбно некѐ џк'усе; ко'џ су *зн'ал'е* тџ да б'ају понџћи; тџ су *р'ад'ил'е* ко'џ су злом'исл'ице (Коз); тѐк касн'иѐ *из'ашла* су биц'јкла (Бџт); р'а'г'ишта су *у'ћин'џла* (Пож); времѐна су *б'ила* мнџго тѐшка (Цв); ис Б'и'елџк Пџд'ља су *дџшла* чет'ири С'рбина; код мѐне су *дџшла* два С'рбина (Кл); нџвинѐ *нису* *им'ал'у* (Баг); *и'ос'и'џ'ав'ал'у* Црнов'рш'ани пр'иџе стџ гџд'ин'а џде; ран'иѐ *ни'есу* *в'идел'у* мл'ад'у (Бџб); џне *нису* тџ нешто *и'ра'д'ал'е* (Кл); т'ап'ут девојке и жѐне *ни'есу* *см'џл'е* да уи'ђ'у у сџбу да гл'џдај'у кад м'и'г'рамо (Трн); *нису* *им'ал'е* дџцу (Леч); св'акѐ *нису* тџ *р'ад'ил'е* (Коз); *нису* *им'ала* прѐвџза (Коз).

П.2.12.7. Осим наведених негираних форми перфекта, бележене су и оне где се уместо различитих облика помоћног глагола у свим лицима употребља само облик *не*, као ознака негације:

нѐ знџ дџктор да га преглѐд'а (Ки); јучѐ поч'и'њџ и *не мџгџ* (Кн); *не мџгџ* све да пост'игнѐ (Па); џна *не ш'ћ'џла* да сл'уш'а (Ле); *ј'а не зн'ала* што је џна дџшла (По); а џни *не в'идел'у*, тм'уша (Прћ); *не мџгл'у* да у'ђ'у (Кл); *не мџгл'у* му н'ишта, *не см'џл'у* да га чѐкај'у (Дет); џни му н'ишта *не р'џкл'у* (По); они у сџбу, п'а је тамо *не на'шл'у*(Го).

Присуство примера који би према типу одговарали наведенима одликује говор јужнокосовског села Гатња⁵², где у одричном перфекту долази до сажимања пуних форми помоћног глагола у 3. л. јд. и мн. на *нѐ / ни* (< *нѐје / није*) – џн *нѐ дџша*, џни *нѐ дџшли* (Младеновић 2013: 357–360). У овом говору „брисање морфолошке опозиције помоћног глагола у 3. л. јд. и 3. л. мн. подстакнуто је одсутношћу помоћног глагола у 3. л. јд. и мн. потврдног перфекта [...] На тај начин присуство *нѐ / ни* у одричном перфекту не ремети већ остварен однос присуства / одсуства помоћног глагола у облику“. Најзад, „скоро доследно акцентовано *нѐ / ни* у 3. л. јд. и мн. одричног перфекта говори да се оно није у потпуности изједначило са проклитиком *не*, иако је приближавање очигледно“ (Младеновић 2013: 360).

Ситуација у тутинско-новопазарско-сјеничком ареалу разликује се од описане имајући у виду да су свођењем облика помоћног глагола обухваћена сва лица једине и множине, а облик *не* редовно је ненаглашен. Међутим, у основи појаве и у једном и у другом ареалу налазимо исту тенденцију – елиминисање морфолошки редувантних елемената. Имајући у виду чињеницу да је морфолошка ознака за лице и број већ присутна у субјекатским лексемама, односно у облицима радног глаголског придева, њено обележавање формама помоћног глагола није нужно (в. Младеновић

⁵² У расположивој литератури нисмо пронашли податке о употреби оваквих ликова на другим тачкама српске етнојезичке територије.

самовољно ово без икаквѣ дозвола'ѣ (Баг); испрѣшена *ошѣшла* за другѣ; нити зна шта је зѣмља, нити шта пѣд бѣк јакѣ, сѣмо, да извѣнѣте, *знала* да се уда, *дѣшла* да се уда (Ју); тѣ највише *скуѣљѣла* и *иѣрѣла се* (В. Лок); једна мил'ицајска жѣна *била* бѣна и свѣда *ишла* по л'екѣра и није вајда било, и наврљѣ се тѣ, пѣтак и недеља, пѣтак и недеља, свѣког пѣтка и недеље *ишла* к цркви и ѡздравѣ; ѡнда *имѣла* игранка свѣкѣ недеље у мѣснѣ канцелѣрију; мѣне мајка *родѣла* у једно јѣвче, бежѣла и тѣ ме *родѣла* у тѣ шѣму (Ка); у Бѣбовѣк *имѣла*, зисто, једна вѣда (Боб); два брѣта *имѣла*, ја једна бѣла сѣстра; ја *сѣрѣмѣла* зѣвезак; ја до њѣ тѣ зѣвеске *дѣнѣла* (Гр); ѡна ме *мамѣла* за њѣме, ја га *видѣла* и *узеѣла* га (За); ал'и шта му мѣреш, времѣна така *била* (Коз); *извѣл'ила* нѣгу ис кѣка и *била* ко[д] дѣкторѣ три у Пазѣр; рѣка му под пѣзухо *изѣшла* из рѣмена (Кл); сѣћам се ја, *дѣшла* тѣтка; грѣна сѣнаша она *дѣшла* и *довѣла* Мѣку; дѣца *ишла* у шкѣлу пѣшкѣ; наша дѣца свѣ *ошѣшла* кут ко'ѣ (Коз); и *жѣњѣла*, пѣ трѣбу до зѣба, да извѣнѣш, пѣ се сѣгни, пѣ клѣчѣви на нѣс и на уста (Леч); ѣвечѣ дѣѣте *родѣла*, ѡна изѣтра *ѣмрѣла*; ѡна *узеѣла* мѣтлу и брѣшѣ (Коз); ништа не дрѣжѣм, свѣ купѣѣм, свѣ *дѣскуѣљѣло* (Се); *врѣњѣло* и *врѣњѣло* док *изврѣњѣло* кѣ трупѣне от кѣтѣра (Кн); кажѣ *ѣрокоѣјѣло* дѣље ѣсвалт дѣбро (Бу); једно дѣѣте *ћѣрѣло* на кѣња жѣто (Кл); и другѣх фѣрми *имѣло* сѣла (Баг); *бѣкнѣло* свѣ да се идѣ; сѣло се зѣвало Лѣтина и *осѣјѣло* хим то Лѣтинѣцѣ; обрѣза *имѣло*, сѣд нѣмѣ ништа (Ју); *имѣло* дѣбрѣх машѣнѣ (Баг); из овѣјѣ гѣдѣнѣ пѣне *бил'е* шљѣве (В. Лок); мѣђусѣбно *се убѣјѣл'и*, *бежѣл'и* за Македѣнију (Баг); *осѣјѣвил'и* ми онѣ у Нѣвѣ Вѣрош; *носѣл'и* онѣ фѣсове на главу (Кл); и *ѣрѣмѣл'и* сѣцијѣлнѣ пѣмѣнѣ (Не); *ѣоѣл'ил'и* и триес трѣћѣ тѣ Тѣрци свѣ (Ка); *досѣлѣли се* ис Црнѣг Врѣ и ѣде *жѣвѣли* (Бал); такѣ *се ћил'ѣми ѣкѣл'и* (Боб); са клѣнѣцима са некѣм жѣцѣм *закѣвѣли* (Бал); *имѣл'и* свѣнѣа лѣм ранѣјѣ (Коз); овѣ мајстѣри *изл'ѣѣл'и* овѣмо пред њѣга (Ос); у Пѣљѣво мѣсец дѣна *бил'и* гѣре и ѣзгѣр пѣсл'ѣ *ѣобѣгл'и* навр *ћѣршѣн'ѣ* (Пож); пѣсл'ѣ овѣ наши *ѣронѣшл'и* Ивана те га *довѣл'и* за тѣ Стѣну ѣденѣ; за тѣ Стѣну *довѣл'и* тѣг Ивана; *одрѣцѣл'и се* вѣрѣ да би лѣкшѣ жѣвѣо и да би добѣо пѣсѣо (Прћ); мѣ *ошѣшл'и* да је чѣкѣмо и чѣкал'и, чѣкал'и, чѣкал'и (Гр); ѣде лѣѣди слѣбо *жѣвѣл'и*; овѣ *бѣкнѣл'и*, не дѣјѣ шкѣлу тѣ (Ју); мѣ *се видѣл'и* и *завол'ѣл'и се* (Бот); *зобѣл'и* рѣло и *ѣобѣгл'и*, *видѣл'и* да нѣмѣ ѣде жѣвѣта; *укрѣл'и* ме, *дѣшл'и* те ме *укрѣл'и*, и ѣто такѣ (За); не мѣремо ни мѣ, *осѣјѣрѣл'и*, *обол'ѣл'и* (Кн); жѣне *ѣрѣл'ил'е* конѣпљу пѣ пѣсл'ѣн *ѣрѣл'е* (Кн); калѣћѣрке, такѣ *се зѣвал'е* (Баг); *рѣдѣло* док *мѣгѣ*, сѣт кад *осѣјѣрѣл'и* ниѣко их не видѣ (Баг); *осѣљѣвѣл'и* пѣ *се сѣт врѣћѣ* (Брћ); *дѣшли* ис Црнѣ Гѣрѣ, *довѣо* тѣ дѣвѣ децѣ (Бал); и комѣсија *ѣроверѣвѣла* да л' заслужѣјѣ; *омѣгѣћѣла* им глѣвнѣ медеѣнскѣ сѣстра да ѣне наплѣћѣјѣ и да предѣјѣ тѣ нѣвац медеѣнскѣ сѣстри (Не); сѣротѣнѣа ко[д] свѣкѣга *била* до злѣ бѣга (Рај); пѣсѣн ја *ѣобѣгла*, *дѣшла* (Се); она *била* млѣго богѣта, мѣј дѣда *ѣѣо* вѣћѣн, гл'ѣдан, вѣсок, и ѡна *осѣјѣла* удовѣца; дрѣвенѣ кѣла *била* са пѣоцима онѣјѣма и сѣтрадѣн ѣвечѣр *ошѣшл'и*, тѣк *изѣшло* тѣксѣ вѣзѣло, пѣдесѣт и чѣвртѣ гѣдинѣ тѣк тѣксѣ *изѣшл'и*, и ја ѣзмѣм тогѣ тѣксѣју, некѣ Аљѣ такѣста *ѣѣо*, прѣвѣ у Пазѣр такѣста *ѣѣо*; и ѣн *ошѣшл'и* да свѣрѣ и [ѣд] тѣја Пѣповѣћѣ некѣ дѣвѣјѣка, некѣко ѣн се завѣл'и сѣш ѣѣм и *узеѣл'и* је (Бот); мѣ *дрѣжѣл'и* ѣвче најпрѣјѣн ѣде (Со); *мѣкл'и* пѣчу, *зобрѣнѣл'и* да нѣсѣ чѣршав онѣ; једнѣк Мурѣта *извѣл'и* (Грн); *дошѣрѣл'и* да му ѣзмѣ крѣву, зѣок порѣза (Бѣл);

краве јел'е и стока и пекмеза *наидкл'у*; немáмо врéмена, дéца онó у школу *ишла*, посé рат *сидгò*, цáба је (Брћ); ранијé то *радилà* Трèпчà, тó понéшто *долàзил'у рàдил'у*, помáло стòкè *држэл'у*; нèко *осèкò* некí рáс, гòре онáј дéо, а тà крлъя *осидáла* једно мéтар и пò висинé; тó *и́ролазил'у* нèкí, штà знáм јá, камидонцијé; òн *ми́сл'уо* да мòжèк сина да ўбијé да му видí смрт, а оно, видíш, бòк га нèга кáзнí. *Обољéло* и *ўмрло* (В. Лок); мáјка *òдила* те не *ўзéла* и *довéла* ме овáмо кўћи, мало кўћицè *наирáвил'у*; и́збе *ирáвил'у* и у тé и́збе *ирáвил'у*, у топлòту да тò рáдí, *радилò* и зíми и тó и́збе *бíл'е* јédна дò другé (Из); пòсл'é *и́рòшло* мéсèц дáнá пá *о́ишиò* у војску, *слўжэйò* војску; òн, какò *о́ишиò* зà Пазáр, *уишò* у једну кафáну код једнога нáшег ò́же, *о́ишиò* код нèга у кафáну и *изíшиò* и да прòђé крòз Варошмáлу, и, кажé, бешè òнде некá гўжвa, ис тé га гўжвэ некí *гáђáо* и *удрío* га, пиштóльом, *расцијейíло* му нòгу; шестòро нáс *осидáло* без мáјкè а нáјстаријá ни сèстра *бíла* у двáнаестòј гòдини; *и́рòшло* дáн-двá, *о́ишишла* на контрòлу у Пазáр; *имò* двòје децé и жéна му *осидáла* óде и *осидáло* тò двòје децé а òн *о́ишиò* у војску; *водил'у* га к л'екарóу óде, пá *биò* бòлэ пá га *вра́ишил'у* у војску, пá òтут жòпéт óде *дошáо* и óде му *бíла* жéна и тà хéрка, и повéди га к л'екарóу зà Рáшку и òн у пóту *ўмрò*; *биò* сáбор дòл'е Светé Трòице, нáша зáвèтина, и јá *о́ишишла* на скўп и òн дòбе код мéне да и́грá; Рáда *бíла* тридèстò гòдíште а мáјка *ўмрла* четрèс првè, а шéстòро децé *осидáло* (Коз); *изáшла* иза кўћè тáмо у једну л'ивáдицу, òн ме *ўзео* (Леч); тà рòд мòј стáри *идмрл'у*, бра́ћа ми *идмрла*, братáнци, братаница, сèстра, сáмо јá јédна тол'икé гòдине *доживéла*; ал'и једнòм *òдила* некá вèл'икá рўља Шиптарá, пá онò хòравí видí пè-шèс сèлá, тò стòкè *огрèзло*, кол'ико овè пољáне, они видé да туймá нечијé, а *имò* мòј òтáц једнога седл'èника дòбрòг, òће да га ўзмó, а ми грднí на тáван *се идидэл'у* (Лу); *и́рáвил'у* кўћу сину пá пòвећу кўћу *идчео*, тáмо *и́рáжэйò*, какò *бáциò* тó лўбицу, кот кўћè и рèкò: „Дáјте ми мало водé“, и они му *дáл'у* чáшу водé ил'и флáша и òн *идишò* мало вишé водé и *нава́ишò* тó бòл'èс и пòсл'é *ўмрò*; из Крáлэвa некá девòјчица *бíла* и *дáл'у* је сóду; *и́римáла* му мáјка нèгу, а штà ће сáд, мáјка му *ўмрла*, òтáц му *ўмрò* (Не); сíнови *сидгл'у*, òн *исидòдавò* зèмљу и тáмо и ò́же и свè такò у расóло *о́идишл'у*; богáта *бíла* кўћа, тà нáша тётка *бíла* домаћица, чáк *имáла* и злáта пá јòј òн и злáто *и́ронашò* те јòј то ўзò и *и́рòдò*, штà јá знáм; посé Рўси *се идóвкл'у*, пòсл'é овáмо *и́рèузéла* војска Титòвa, *мобил'исáвал'у* нас, *кўишл'у*, мí *наидáдáл'у*; рáњен *дошò* пá посл'é жòпéт ме тífус *закáчиò* (Прћ); *виђéла*, а кад *òдила* пòсл'é у хéрдек да уйђé, *и́урил'у* тогá хáдáлá; *имáло* не дèсетòро, пá чòвек ми óде у војску три гòдине, јá свè *сèдéла* кот дèверòвá. (С. Ћуп); *и́рòдò* тёл'е от двá мèсèца, пá му *се* оно *о́ишел'ило*, пá *родилò* жéнско тёл'е (Трн); *хèл'у* да ўзмó старíјý од мéне, она *бíла* крупна а јá сítан, од четрнèс гòдíná *хидéли* да ме жèнó; *хидéо* да побèгнèм од кўћè; од четрнèс, она *бíла* старíјá двíје гòдине, а крупна (Бòл); јучèн причá Граде, при́е нèкí дáн, кажé *уишò* у онá тунéл да се спáси од кíшэ, оно стíгни òтуд и òтуд, мáло *фáл'ило* да га удави (Бу); три шхéрке *имáла* свè три *се* у Пазáр дòбро *удáл'е*, л'éпе мòмке *ўзэл'е* и дòбре (Гр); сломíла бíла ў кўк, пá ја *намесидиò* и *оздрáвила*; *ишèл'у* да оперишó, òн ни́е смéо а чóо зà мéне; Ћўкићи *се и́резивáл'у*; òн *биò* мáл'и овí свí *бíл'у* крупни нèкí (Кл); *уи́ройáсидиò*, пòсл'é *и́уриò* онé блòмбе, оне *се окрўни́л'е* и áјт (Кн); *рèкò* некí сл'икáр да дòђé да ме сл'икá пá јá *обўкла* димíиé; òндá

имало нарёда више, овё старнице *бил'е*, то свё *идмрло*; она *оийшла* цура, и од завё ми још двйе и она *оийшил'е*; и тамо дне *се зайосл'ил'е*, научил'е *језик* (Гр); *сирёммо* луде, *исиросил'и* је, *довёл'и* је и свё тако (Гуз); *одржавали* нас, *имало* ту једну четворица, ко врт (Вру); *узб* је бес питања родитеља, она *исила* и он је *овёо* и *довёо* је кући (Бл);

б) у свакодневној комуникацији за означавање радњи које се перципирају као новост, изненађење, односно које су се (најчешће) тек догодиле:

двйје аперације *имло* у Крагујевац; *био* ми ту један рђак у село туне с кол'има, тамо нешто башту *радло* (В. Лок); *ради* ал'и приватник га *ирёузо* (Баг); *узео* п[т]-шес кила каймака код мене; та ми *догно* говёда и *куйло* каймак (Ка); *имам* ја мјужа нб нису ту, *оийшб* горе у л'иваду (Леч); *данас* *ила* кйша; *кажу* у Сјеницу *ила* кйша (Це); *ирёко* нарот за тијем пёслом, по Немачкој, по Холандији, по Швёцкој, пёсла нёма (Со); *ийсила* лукавштиња вёл'ика (Коз); она *оженила* сйна и дёл'е живй (Коз); ене, *дониела* ни Зёрица дудове (Бл); омладина *оийшла*, ми бёгальи (Кн); газдарица јој *оийшла* и газда за Албанију (Ос); ја по цю дан тамо по врту тудијенаке *идниила*; ја неку паприку *обрала* (Бал); и све *унйишла* слана и мрас (Коз); дивнога мјужа *узела* (Ка); *ожеднела* зар па ће д[а][и]дё да пйјё (Гуз); *родило* дёл'е ко[д] Чачка, грдно *родило* (Прћ); овё стерл'ёјке, свё *сломло* гране; *осила* ту непокдёшено (В. Лок); *ћерка* и сйн јој *наиравил'и* по пола кућу и за ну *наиравил'и* сёбу (Коз); *сийгл'и* овй (Ос); *данас* му *дйгл'и* и спёменик (Коз); ми *удрил'и* дрүгом путаёбом (Леч); *ћё* си, бako, *дшил'и* овй да те ухaпсу (Кл); погрешно ми *завриил'и* (Ка); *изидал'и* пёдрум и горњи крај; *осила'и* то двоје старб (Лу); *ийсил'и* га да се брани са слобдё (Уг); нёма, готёво, *зайворил'е* се куће (Ка); *искоила* вёда, *бил'е* су кйше (Не); *дшило* нешто те *однијело*, црцавица *била*, и онё пил'йће и ону црцавицу (Ос);

в) за изрицање клетви, благослова, и добрих жеља:

грём те *зруйло*; рак га *йојёо* даббгдa (По); бијела дана *не вйдео* (Бал); *не врайло* се мајки, даббгдa; *у* сан ми се *не сийо* (Ту); даббгдa пёбаучкё *мйльёо* (До); *саирёла* га даббгдa; вaтра те *сагорёла* (Бал); даббгдa *се уйрли* (Бал);

е тако, бок ти *ймдгё*, нйко ти нйшта *не мдгё* (Др); б бг ве *вйдб*; е, бок те *вйћб* (Гр); она то вёл'й да пйшё, хёј бок је *вйдб* (Бр); е даббгдa *живёла* сто гёдинa, и вишё (Ка); дёбро те *нашло* (Бр); јбј дёцо, дaљё *било* от свaкбга (Коз); сa[д], дал'ёко *било*, изгл'ёда да је она бёл'ёс га нашла (Леч); нйкад *не зайрёбало* ви, ал' кад би случaјно отйшл'е, сaмо трајите Бйорац Гордану и кaјите се (Коз); *ймёнло* се, *не врайило* се (Цв); фaлa ви, здравё *бил'и*, да сте здраве, живе (Др); даббгдa стада овaцa *идсла* (Уг);

г) у посебним конструкцијама типа „имао немао, мора да даш“ (= „и да/ако/кад имаш и да/ако/кад немаш...“):

ти *вёровб* ил'не *вёровб* (Бу); цркву мораш правит, па се *йурчио*, *шидо* ће оћеш (Кн); *радио*, не *радио*, йстб ти се фaтa (Ту); *имб*, *нёмб*, мора да се купи (Пе); *зно* нё *зно*, *ваёало* не *ваёало*, хaјде, бивaло је тoгa (Бл); време је било, не пита те родитељ *ћё* ће да те да: ти *била* малољётна, *била* старйја (Бр); *йухало*, *ударало*, кйша, снйјек, она се не скида нити говёри до кућё (Це);

Крњи перфекат у употреби је у свим зетско-сјеничким говорима у синтаксичким околностима мање-више сличним овде наведенима. У Ибарском Колашину подједнако су фреквентне обе форме (Бојовић 2002: 92), док остале говоре карактерише нешто друкчије стање. Наиме, перфекат без помоћног глагола у Бјелопавлићима се врло ретко употребљава (Ћупић 1977: 163), у Мрковићу је „нешто рјеђи него у другим нашим дијалектима који имају дужу и потпунију еволуцију“ (Вујовић 1969: 266), а и у Васојевићима претежу пуне форме (СТИЈОВИЋ 2007: 181).

П.2.12.9. Пуне форме помоћног глагола јављају се уместо енклитичких у облицима перфекта када су посреду упитне реченице, односно одговори на питања или са циљем посебног истицања:

јесам ти *о*до *па*ре? (Ки); *пито* ме *јесам* се чим *б*авио (Кл); *јеси* л' *зн*ла да је Мариџа ис Чедова? (Че); *јеси* *б*ила *д*л'е у Рибариће?; *јеси* *в*идела шта *ра*дѐ од онога *ј*џера?; *јеси* *в*идела шта *ра*дѐ? *па* нѐ *зн*ам *јеси* л' *и*рдила *о*де на ова *П*ометеник (Др); *јеси* л' *и*шурла *ха*јдучицу? (Кл); *јеси* л' *в*идела *п*рву *но*ј шта *ка*жѐ она *т*урски што је добио *н*двѝ (Шав); *јесте* л' *и*рдили *по*крај *њ*џга? (Кл); *јесте* л' *се* *на*си*а*вѝл'и? (Ков);

*б*огами *ј*џсам *ра*дила, *на*мирѐвала *ј*џсам, *и*шла на л' *и*ваду (Ле); *та*ко ми *б*ога, *им*ла га *ј*џсам (Бр); *ј*џсам *др*б дрвенијем *ра*л'има и дрвенијем *к*л'има (Уг); *ј*џс *им*ла, *им*ла је *д*оста је *б*ило (Дет); *ј*џс *се* *ра*дила, *са*мо *ја*, што се *м*џне *т*ичѐ *н*јјесам, а *ра*дила се *к*ондпља (Прћ); *ј*џсмо *и*шл'и *ва*ла и на *К*оново (Дет); *па* *ј*џсмо *б*ил'и *бо*гџти (Бр); *ва*ла *ј*џсмо, *ди*јете, *с*вѐ *то* *чи*нѝли (Вру); *ј*џсмо *др*жѝл'и *ст*оке (Ле); *ј*џсмо *к*ондпљу *си*јѝл'и; *ј*џсмо *си*јѝл'и *к*ондпљу (За); *ј*џсмо, *б*оге, *си*јѝл'и, а *б*ѝш је *ов*дга *мо*чила *н*ѝшег *в*ода *т*у, с *то*га *мо*чила (Кл);

*до*дѝше, *ј*џсам *б*ио *од*бѝрнѝк (Кл); *ја* *но*сила *н*јјесам, а *в*иџела *ј*џсам *т*ѐ *в*ѝшове и *ко*шѝље (Це); *ј*џсте *б*ила *д*бѝра, ал *н*јје *м*оге *ви*ше *с*ѝш њѝм (Пе).

П.2.13. Плусквамперфекат

Плусквамперфекат је сложени глаголски облик који се на тутинско-новопазарско-сјеничком терену гради помоћу префекатских или имперфекатских облика глагола *б*иѝ и *ра*дног глаголског придева.

П.2.13.1. Највећи број забележених примера јесте са облицима перфекта помоћног глагола.

П.2.13.2. У 1. л. јд. плусквамперфекат има облике:

*Ј*а *сам* *б*ио *и*ошурѝо *гр*бѝчу и *ра*дио *сам* *з*ѝмљу *д*ѝво и *њ*ѝма, и *н*ѝма *им*ла; *К*одо је *по*гѝнуо *до*к *ја* *н*исам *б*ио *до*шѝ из *в*ѝјске (Прћ); *ја* *сам* *б*ио *ј*едноме *т*уна *ч*ѝво *д*вце, *к*ѝл'ик *сам* *б*ио *н*ѐ *зн*ам (С. До); *ја* *сам* *б*ио у *во*деницу *мл'*џо (Бот); *ја* *н*исам *б*ио *ни* *д*снобнѝ *ш*кѝлу *з*ѝврѝшо, *т*ѝк *п*рви *р*ѝзрет *б*ио у *В*рѝчакѝ *Б*ѝѝи (Из); *та*пѝт *сам* *б*ио *у*ѝз *тел'*ѝвѝзѝр од *ј*еднога *ћ*ѝвѝка (Ме); *ја* *сам* *п*рѝвио *х*ѝмбарове *ов*ѐ за *ж*ито

цио вијек, тёрѓ сам дол'е на Кѓсово и јѓдан *сам намешићио био* баш дрўги по рѓду; *ја сам био рѓишио* још кат сам мал'и био да наћѓм шта му гѓј драго, јавићу, пѓ да је злато, пѓ да су пѓре, шта му гѓј драго (Пр); ѓво *ја нијесам био* дѓцу *крсишио* (Бал); баш *сам срѓдио био* докумѓнта, да није на терет државѓ, и командир кѓжѓ да гарантирам за њу; свѓ *сам био срѓдио* докумѓнта; *ја сам био првў жену ўзѓ* у ѓсмї разред, ѓна је у ѓсмї разред била ка[д] *сам се ја женио био*, пѓ посѓн дрўгу ўзѓ, *ја сам се пѓт путѓ женио*; осамдесѓт и пѓтѓ *сам* у „Трўдбеник“ *био рѓдио*; *ја сам се био пѓ[т] шѓс путѓ женио* (Ер); *ја сам био тѓмо живѓѓ*, имѓло је око седамдесѓт дѓмѓвѓ (Тер); *ја малѓ сам био чўвѓѓ* стѓку и сѓт дѓђѓ од овѓцѓ (Бо); *ја сам*, богами, *био слўжио* војску (Че); у Блѓце *сам био живѓѓ* тѓпўт и натѓрѓљи су ме да је отѓрам да дрўгу ўзмѓм жѓну (Бл); *ја сам се био женио* ѓдавдѓн кѓмшикѓм, пѓ је оставила јѓдно дѓјете (Цв); изгрѓбла *сам се била* (Ру); кѓко *сам се била исекирѓла* (Ши); ѓво ѓде *сам била ишиѓиш-ла* рўку, дѓсад ми се тѓ познѓвѓло (Ле); *ја сам посл'ѓ ѓдмѓ пѓчѓ* да рѓдѓм, млѓт сам, пѓ *сам био сѓћѓкѓ* вѓл'икў снагу, и кѓ дѓјете *ја рѓдио* (Кл); свѓ *сам била иозел'ењѓла* кат *сам тѓ била завршила* аперѓцију у Ниш, тѓшко сам прѓшла, ал'и свѓ рѓдѓм сѓд (Ка); *ја сам* га *била* јѓдамѓ ўзѓла, појѓла половину и бѓцила; *ја л'ичнў кѓрту нѓсам извѓдила, била сам се ўдѓла*, нѓсам л'ичнў кѓрту имѓла (Кл); *ја ѓћу да идѓм по сѓ-бѓру*, млѓда, глўпос прѓвила от сѓмѓ сѓбе, тѓпўт *сам* јѓдва *била осѓјѓла* живѓа; *била сам нашла* кўћу брвнѓру и пѓсл'ѓ прегрѓдиѓ пѓ прѓвио циглу, пѓ ѓндѓр штѓлу, пѓ сѓњак, пѓ кўћу (Кн); *ја сам била баиѓл'ила* пѓ сам хтѓла ѓпѓт да настѓвѓм пѓ нешто нѓ настѓви, нѓ знѓм; није ми имѓло нѓкѓнче, а *била сам дѓнијѓла* за нѓкѓнче, *ја сам мѓсл'ила* имѓће, кошўљицу за нѓкѓнче *сам била дѓнијѓла* (Го); *ја нѓсам имѓла* децѓ а тол'икѓ *сам била жел'ѓла* (Лу); у шупљѓке се звѓл'е на вѓ онѓ прслўци мўшкѓ, четѓри *ја сам оил'ѓла била* (Дол).

II.2.13.3. Примери за 2. л. јд. су малобрѓјни: у продѓвницу *јеси л' била научѓла* помѓло да крѓдѓш? (Че); јучѓр *си била рѓкла* да ћѓмо причат о томѓ (Лу); *зѓкл'ѓла си се била* да нѓћѓш (Ту).

II.2.13.4. Примери за 3. л. јд.:

ѓн је био ўзѓ Тѓцину сѓстру јѓдамѓ, пѓ-е *наиўсѓио био*, ўзѓ је био јѓдну ис Кѓчѓрникѓ од овѓјѓ, била му је најпрѓвѓ жѓна пѓ му је ўмрла; Драгиша био *нашѓѓ* је тѓмо, Драгиша био шўмѓр (Го); кад је онѓ био глѓт *уишѓ* (Пе); превѓрил'и је те побѓгла, ѓн *није био* војску *слўжио*; Андрија ми је био *наирѓвио* тѓ кѓла; ѓн је био *чўвѓ* воденицу, пѓ кўпи пѓт кѓла брѓшна да би дѓцу исхрѓнил'и (Гл); баш јѓдан тў Бѓјрам што је био, море бит сте га чўл'и, што је био *имѓ* јѓдну из Гѓдова жѓну (Бр); стѓ и двѓес кѓлѓ је имѓо тѓ сѓн, ис Крагујѓвца, нѓ знѓм *ћѓ е живѓѓ био* (Уг); онѓ је *иѓгѓнуо био* у шпѓнскѓм рѓту, нѓга је био *сирѓмио* Стѓљѓн тѓмо да организујѓ, а Тѓта погл'ѓ спрѓмио у Југослѓвију јер је Стѓљѓн био глаѓва; запосл'ио је, додўшѓ, запосл'ио је сирѓтињу, *ошворѓо је био* вѓл'икѓ овѓ (Кл); ѓн је био на штѓкљѓ грдѓн *ишѓ*, био је дѓбар (Бот); знѓм ѓтац ми је причѓ, док је жив био, да је ѓн тў у шкѓлу био *ишѓ* (Баг); негѓф је сѓн Рѓћѓп јѓдан, ѓн је *иѓгѓнѓ био* с кѓл'има (Ме); ипак је нѓко био *иѓромѓсл'ио* да нѓће иѓмат перспективу тѓ шкѓла (Че); ѓн је био *ошкўиѓ* овѓ нѓше пѓљѓ у тѓ врѓјѓме; пѓ

је предузеће „Чачак Вдћар“ *ошкӯийо* био од нашија ка[д] су осељаваљи (Бо); мајка дошла те не ўзела и довела ме овамо кӯћи, а он је *ўродӯжио* био да иде; он је био мало постарији, он је био *завршио* дснбвнў школу; он је био *осићо* на занат мало да учи занат, мене мајка довела; он је више упропастео мусл’имански народ него што је српски народ био *ўироићасићо*, а данас му дигл’и и спдменик; он је дао нешто био и у музеј некџме (Из); рекоше да је био *доләзио* она дечко тў, био у Францускў тамо, сад рече да је дошд (Леч); *дошд* ни је син био и снаа и овї унўчићи те средїл’и л’иваде (Не); он је јадан издржб и дбдро је био и *издржб* и свѣ тџ, а ова нѣ мога Јагода она се скљџка сирџта џдма, она нѣ мога да издржи свѣ (Ос); с мусл’иманїма ми смо жївѣл’и није имало грѣшкѣ, само што је Немац био џндә *ўироићасићо*, тџ е дрўгџ (Пе); један Србин је *осић* био да застўпә Сәнђак, ис Ѐвангрәда (Пож); један је био *исїросио* девџку (Са); џде је бајш један Јаблән дошд у наше сѣло, и тў је био *жївѣо* и пџчѣл’и нешто да брѣбајў (Др); ја му прџдџ тѣл’е от два мѣсѣца, пә му се џно отел’їло, пә родиљо жѣнско тѣл’е, пә порәсло, пә џпет кўпим тў кравў што је бїла *осићила* од два мѣсѣца, кўпим код њѣга, њѣму останѣ дрўгә рәса гџре (Трн); у Драгў је једна бїла такџ *рѣкла се* пә они отїшл’и да је ўзмў пә се посл’ѣ убише, па убише пә нѣ знам кџл’ко крѣвџа пәде (Пр); је л’ онџ кад је Албанија бїла *уишла* те влаџала те се јѣло онџ? (Пе); *ўџала је бїла* шћерку у Пџповиће (Уг); нешто се џна бїла *разбол’ѣла*, сѣћам се, ўглавно, једампўт бїла је *осићала* бес косѣ (Са); ова хим је бїла *їобѣгла* једну недѣљу данә те јџ бехў вѣровәл’и демек да је бїла бџна (Ши); кад је, гәљба, Албанија бїла *уишла*, тапўт је највишиј глат био (Ст); једно врѣме је *организовәла бїла* држәва те су тџ сијәл’и (Баг); како је која бїла имәла мерәк (Ле); тапўт ка[д] су је довѣл’и и џна *није бїла* вїдела чџвѣка (Ме); ова што је убила, џна је *їобѣгла бїла*, јел’ нѣ би ми је дал’и кад је џна бїла тў, џна је бїла *їобѣгла*; нџгу, бїла је *извәл’їла*, слџмїла бїла у кўк, пә ја наместїо и оздрәвила (Кл); Мѣховїца је Зїљи бїла свѣ тџ *ишла* (Дол); Нўла смо је звәл’и, знам је стәру, *доләзила је бїла* (Прћ); имало је тијә чѣтнїкә тўденә бїло (Прћ); јџш се *није бїла* нарәвнїла гџдина (Коз); њѣгџва је жѣна *изгорѣла бїла* у Покрвѣник кад је кўћа изгорѣла (Жи); џна мџжда *није бїла* ни *џдила* у Постїјење; џна, како је бїла *извѣла* дѣцу на брѣк гџре, пџсл’ѣ се вртїла кўћи нешто да ўзмѣ, џн кажѣ у кўћи и кўпї (Шав); џвде Бўђево, оно је бїло *избѣгло*, напат је био от Карајўкићә мусл’иманә (Врс); џвџ је бїло магацин за врѣме Тїта, за прџдаје, да прџдә прехрәмбѣнџ рџба, свѣ је бїло имәло џвде у џвџ згрәди (Ки); тџ је *завләџло бїло* онџ комунїзам, како тџ вїчў, нїсу више дал’и да се тџ нџси (Кл); тџ је бїло свѣ *їогорѣло* и вртїл’и се пџсл’ѣ пџново џвде те обнџвил’и; кажў да је *їобѣгло бїло* свѣ, није имало ниќџк џде за врѣме рәта; тў је бїло свѣ *сагорѣло*, што би рѣкл’и, ни пәсиј кџлац није џстәо; бїло је пәљѣвинѣ између Србә и мусл’иманә, бїло је наше сѣло *сагорѣло* компл’ѣт; њїма је бїло *осићало* тў пѣ[т]-шѣс мәзгї (Кн); цәба валә, мџгло је свѣ да роди, стўт ўбї, џвџ је бїло свѣ *бехрәло*; свѣ је тџ бїло *бехрәло* пәўби она стўт; бїло је *џдило* врїјеме кат сам ја изәшџ џдавѣ и завршио средњў школу у Сенїцу пә сам и вџјску слўжио; џвџ сад није тџ имәло ниќакијә прџбл’ѣмә, додўше бїла је вџјска *џдила* пә нїсмо смѣл’и ни ми ни џни (Тр); мене је у вџјску бїло *сићило* тџ поштѣње (Пр); кажў кад је бїло онџ *їәло* о прѣвџ мәју снїјек (Тр);

за мене *е било дошло* четрѐс и три човека, са аутом (Ру); *било само се е чуло* добра кућа, добар домаћин, и испросил'и девојку (Бр); и онџ посѐн кад *се било зарџишло* на Кџсово (Ер); кат тџ *је било ирџишло*, тражу ми сл'ику (Ми); тџ *је било бехрџло* и *бехрџло*, да је било срѐћѐ, тџ се нѐ би мџгло џбрат, и кад бџ највиши бѐхџр, паде снџјек и џби га (Брђ); рађџа и вџће, ал' бџш овѐ гџдинѐ нека несрѐћа га пџтрефџ, онџ снџјек у прџл'еће паде, онџ мрџс, *цвейџло је било* (В. Лок).

II.2.13.5. Примери за 1. л. мн.:

тџ *смо бил'и одлџчил'и* (Шар); богами *смо бил'и ноћил'и*, имџл'и смо пријетеља једнџ у Рамошево (Трн); бџш *смо ѐто тџ џде бил'и иџсџјџл'и*, иџмамо кџмбаје (За); *бил'и смо се наџоружџл'и* дџбро, ал' и уџпште нџје било пџјма да се свџђџмо с џима (Кн); тџмо *смо наџџл'и бил'и* купџтило и шпџјс (Уг); у Ервенице сам рџђен, пџсл'ѐ *смо бил'и оџиџил'и* у Дџлово, у Дџлово *смо посл'ѐн бил'и жџвѐл'и* и сџт у Тутџн овамо дџл'е (Ер); ѐто тџ *смо се бил'и крџл'и*, и џн тџ беше с овџџама, џвце му се сакрџл'е, а мџ на иџзл'ѐт (Па); мџ *смо* и от цџгл'ѐ *бил'и сџџџџл'и* (Св); пшеница је кџсно дџшла, итал'ијџнка што *смо је наџвџл'и бил'и* (Стр).

II.2.13.6. Свега је неколико забележених облика за 2. л. мн.: јучѐр *сџе бил'е ирџил'е* овуџјер са кџл'има (Тр); причџл'е *сџе бил'е* сџш џџм (По).

II.2.13.7. Примери за 3. л. мн.:

имџло је у Ёрсуле Срба, и сџд има нѐкол'ко тија Зџрнџћџ што *су осџџл'и бил'и*; тџ ми је наџтежа нџј у живџту бџла, теже ми је било нџ што *су* ми родџтељи *бил'и џмрл'и* (Кл); џни *су*, брѐ, *бил'и наџсџл'и* овџ пџт ка Буђеву, *бил'и су* га иџдравџџл'и овџја дџна (Бу); *нџјесу* и *бил'и* ни *одвѐл'и* (Кн); тџ падџл'е *су* бџмбе пџ *су бил'е* *разорџл'е* тџ око рџјекѐ (Кн); џн се усел'џо, јѐдва *су* га избџџил'и, да *нџсу бил'и* *дџил'и* партизџни, зџузео кућу (Шав); једамџ је било кџт овџја Ђѐрл'ѐка гаљба такџ *су* *исџросил'и бил'и* једну Ђерл'екџшу (С. Пуп); такџ *су се бил'и* *сложџл'и* сџн ми и џна, и дџбра бџла онакџ и свѐ, ал' и сџџбина бџ; они *су се бил'и* *удрџжџл'и* овџ мусл'имџни са џима (Тр); *јѐсу* га *бил'и* *закџџил'и*; два брџта *нџсу бил'и* *иџмџл'и* ислам; кат *су* дџшл'и тџ, џни *су бил'и* *иџил'и* за Србију; *бил'и су* *иџвил'и* пџн да правџмо код грџбља (Че); џни *су* *џџнијел'и* тџ *вџну бил'и*, те изаткџла два душѐка (Дол); пџ *су* нама причџл'и стџри једни што *су бил'и* *избѐгл'и* из Црнѐ Гџрѐ (Дџб); двојца *су* *иџџнул'и бил'и* (Ђер); џни *су* у Холџндију *бил'и* *оџиџил'и* (Жи); *бил'и су* *дџил'и* да краџу, пџ са дрџговима, пџ пџџџл'и му више главѐ; џнда га опљџчкаше, вѐзџл'и *су* га за крѐвет *бил'и*; џни *су* ми поклонџл'и *бил'и*; *осџџвил'и су* ни *бил'и* вџду, нџ овџ мусл'имџни затџскаше и затворџше ни вџду посвѐ (Го); нџје пристџла и бџга ми *су* је *убџл'и бил'и* тџ Дражџани, водџл'и је за Рџбарџће, пџ из Рџбарџћџ за Драгу, *убџл'и су* је *бил'и* (Ке); тџ *су* *узџмџл'и бил'и* (Ме); у једно врѐме *смо* *наџџиџил'и* кџће *бил'и*, побѐгл'и *смо* у онѐ кџће гџре (Пџж); кат се тџ џслобџди, пџсл'ѐн *смо бил'и* *џџџл'и*, дџбро *смо* *жџвѐл'и* (Прђ); каснџјѐ пџсл'ѐ *су* изџшл'и онџ тџнкі кџ марџме онѐ што *су* носџл'и онѐ чџлме и онџ, е такџ *су бил'и* *изџшл'и* (Леч); не сѐћџм се уџпште да *су бил'и* *иџџѐл'и* вџшџри кат сам јџ бџла тџ чџра (Леч); џни *су* бџе *бил'и* *џосел'ил'и*, пџ тџ мџло

била, ђн отишђ у војску (Го); та наша тѣтка би́ла домаћи́ца, [...] и пчѣл'е и ђвце, *би́ла* ко́ње седл'ѣни́ке та́д држа́ла (Прћ); она *би́ла* *иобѣгла*, *у́зѣла* га за во́љу, е по́сл'ѣнкен ни́је нешто жо́ј се свиђа́ло (Бр); *добѣла* *у́палу би́ла*, *у́палу* доби́ла жу́чнѣ ке́сѣ (Го); ма́јка ми *би́ла* *умерачи́ла*, ха́ј ја слу́шђ ма́јку, ви́дђ је ни́јесам док ни́је до́шла (Доб); каже́ *би́ла* му је *исѣла* овако́ један црвѣн и кѣла и посл'ѣн је ђна прича́ла то шта́ е би́ло каже́ *исѣла* му кѣла *би́ла* (Дол); једно́га петл'и́ћа, и ту́ *би́ла* ми једна ко́мши́ка нал'ѣгла, пил'и́ће сам то́внѣ држа́ла (Ос); два́ ме́сѣца *би́ла* *наѣусѣила* и са́д је вра́тиђ бе́ше (См); у војску кад сам биђ, *би́ла* нека́ пла́та се *и́римла*, то прв́а пла́та бе́ше (Пр); *би́ла* ми ђна *ђала* пѣт кокоша́ка и пѣтла (Шав); пршутѣ има́ло до́ста, *би́ло* се *за́кла́ло* (Го); да не да́ бђк, ка́кав до́ктор, жо́ш то да ме *би́ло* *нашло* (Ост); то́ се *заи́а-рабу́нило* *би́ло* посл'ѣн, овѣ су Шипта́ри *у́зѣл'и* да́лгу и да́н да́нас траѣ (Пе); ма́јка је но́ћила код на́с са ти́јем де́чком, у но́с му то *уда́рило* би́ло, и от то́га је то́ би́ло (Не); по́сл'ѣ отишл'и та́мо па́ та́мо *ноћил'и* *би́л'и* у један Зми́нац бл'и́зу Би́јелђк По́ља па́ изјутра отишл'и та́мо на пѣјђц, та́мо ни́јесмо купи́л'и ни́шта, па́ смо се вра́тил'и и ђпет ноћил'и у Ра́мошево (Трн); овѣ Црногђрци, *би́л'и* на кагѣне *изишл'и* по Ту́рђевудне (С. До); *сакрил'и* *би́л'и* онѣ ма́це, ђн ба́ци онѣ ма́цу и погђди га у гла́ву на ме́сто (Ми); тако́ је *исѣра́л'и* *би́л'и* (Бр); јавѣл'и се, че́кал'и је, и тако́ да́љѣ, *би́л'и* *ио́годил'и* ко́ла, те́рѣтна́ ко́ла, и ни́је мо́гђ да опра́ви мо́тор, нешто му ни́је у ре́ду и пе́шкѣ (Шав); не зна́м ка́ко се зва́ла, а Фа́га жо́ј *би́л'и* *и́редѣл'и* (Го); ђни кат су се вра́тил'и, ђде се *би́л'и* *усел'ил'и* мусл'има́ни у њи́ну ку́ћу, један што је биђ слу́га код њѣ, ђн се усел'ио (Шав); ма́јка ме је и́знијѣла у кол'и́јевку, го́ре *иобѣгл'и* *би́л'и* према Србији; *иобѣгл'и* *би́л'и* сви́ та́мо преко грани́це, онѣ та́мо ни́су (Кн); ме́не си́нови заврши́л'и и шкђлу, *заврши́л'и* *би́л'и* факултѣт у Пришти́њу; они су рани́је *би́л'и* *кћѣл'и* за Ту́рскѣ да идѣ, *би́л'и* та́мо те́ васи́ке *у́зѣл'и* и, са́т је би́ло на́гло осѣлава́ње за Ту́рскѣ (Бо); осамне́с го́ди́на́ би́ла ђна, мла́да, *укрѣл'и* *би́л'и*, не би да́л'и родите́љи ова́мо го́ре да идѣ (Не); ми́ смо има́л'и, ал' и до́л'е код Ибра *би́л'и* *наи́рѣвил'и* кол'и́бу за седе́ње (Пе); двѣје *осѣл'е* ту́ неке́ *би́л'е*, као шкарт те́ одба́цил'и (Ос);

или је изостанак енклитичког облика условљен фонетским разлозима:

ћђвек жо́ј се *биђ* *венђ* па́ е повеђ (Ле); три́дес и се́дам мил'и́јарди́ се *биђ* *за-дѣжѣо* Ара́пима (Кл); ђн *се* *биђ* *уда́во* за же́ну, и та́ му же́на има́ла двѣје шѣрке (Го); то́ *се* *сл'ио* *биђ* крѣв, тако́ су ста́ри љѣди прича́л'и то́ (Гл); *ђђђ* *се* *биђ* пи́ћу те се упоропа́стиђ (Не); ба́ш ова́ Иван Морачанин ђн *се* *биђ* *иобра́ти́ми* са не́ким, ја́ не зна́м ко́ је *биђ* (Прћ); чу́вала сто́ку и та́мо и ова́мо, ва́ла док ме да́м учинѣо, *иошѣро* ме та́ игба́л *биђ* (Ост); *би́ла* ми *се* *родѣла* ова́ кћѣрка, и отишђ ми де́вѣр (Ру); мо́га ђца тѣтка она *се* *би́ла* *уђала* у се́ло Ба́ћицу; ђна *се* *би́ла* *уђала*, побѣгла у Ба́ћицу се́ло (Гу); смршала́ је, а *би́ла* *се* и *угојѣла* (На); ту́ *се* кажу́ *би́ла* *укрѣѣла* (Гуз); Ми́луша *се* *уђала* ова́мо *би́ла* и́сто́ ту́ у на́ше се́ло и́сто́ за Ма́рића не́кога (Прћ); она́ му је ма́јка ка́сно у́мрла, *би́ла* *се* *и́реуђала* (Коз); *би́ла* ми *се* *ошворѣла* ра́на на но́ге, је́дна, па́ ми *се* ви́ди са́д же́ се пока́зал'е (Кн); ђна *се* *би́ла* *ре́кла* са́ма во́љђм (Пр); мо́ја ма́јка *се* *би́ла* *уђала* за мо́јѣг свѣкра, мо́ја ма́јка *се* развѣла од мо́јѣг ђца (На); а ђна *се* *би́ла* *уда́вала*, и нашђ сам је на пѣја́ц (Цв); *би́ла* *се* *ре́кла* ме́не је́дна у то́ се́ло (Ле); ђна е рђђена Зе́јна ту́ иза брђда, па́ *се* *би́ла* *уђала* ђде у комши́лук (Ле); збок њѣ су По́пе

запал’ил’и, она *се била рекла* неким Турчину, и она посл’ен дигни те ўзми овога Јека, и дни посл’е удари (Ми); *била ме слала* ова докторка вође па ја разболе се, отвори ми се рана на ногу и онда нисам ишла (Че); *кат се било* то *наиўнило* било да ради, то кат се пусти радништво, то не мош да прђеш љ’ицама све радници ис фабрикѣ (Не); *било се* кљусе *сурвало* дол’е у прђвал’ију (Ђер); *то се било савило* до земље, није мђгло да одржи, како *је било родило* јабуке (Тр); код нас мусл’имана ранџје тешко су се виђал’и мђмак и девојка, *то се крило било*, била она пѣча, пѣча била, ферѣца, и жење се крил’е, била је пѣча (Трн).

П.2.13.9. Примери са имперфектом помоћног глагола мање су фреквентни од претходних:

ја јѣдну *бехā ўзб* (Пр); кад ѓтрчā му син млађи, спрѣмйла ме мђја мāма да погāсиш Вўкāну угљѣвље, ја *беā* овако вāтру *наложйла* (Кн); могоāсмо вāлā овāмо и у сѓбу, ал ја тў *бехā* *заложйла* (Бал); ја тѣк *беāдијо дђшла* (Ос);

ти *се бѣше* тѣк *родйла* онйпўт (Бал);

ја и он у бл’ницу у Нѓвѓм Пазāру заедно, мђја дѣца штā донѣси мѣне и њѣму, он, *беше* му ўмрѓ ѓтац, пот аперāцију (Уг); доћѣкаше ме свѣкрва и зāва, свѣкар ми не беше тў, *беше* га *ўгодйло* приш у прс. Бдл’ѣс приш. *Беше* га *ўгодйло* приш у прс, пā бйо код л’ѣкара, не знāм ни хѣ бйо (Ле); *беше се* *ўбѓб* на тарāбе (Доб); мй смо ти отйшл’и ван Тāћка, беше тў у јѣдну, кā шўма, кā некā јалѓвина, не знāм ни штā бѣше, углавнѓ *одвѣо* не *бѣше* бāш ко[д] Тāћка тў (Ле); *бѣше* ова пўт *се ўдѣо* радит за Шпйљани (Бл); *беше* *ўрейсѣвѓ* табл’ѣте (Ши); тў пролазил’и некй, штā знāм ја, камиѓнције, неко *је бѣше нашѓ* и *осѣкѓ* она пāњ и ўзео (В. Лок); тў подāвно је спāсио јѣдан авиѓн, не знāм штā е било, пол’ѣтѣо је некй авиѓн, ја сам, бāш ме йнтересовāло, *беше* Ђировић некй *сийсйло* тā авиѓн, тā пилѓт; тā авиѓн је трѣбѓ, нешто бйо у квāру, и он *беше сийсйло*, не *беше* никѓ *ўогйнуо*, а што га *беше сйўишйло* на пйсту, *исйāло* му крило јѣдно *бѣше*. Аљ он ўспео, не *беше* никѓ *ўогйнуо*. Те пофāљѣваху га (Ле); *бѣше* га дѓбро *угрўвѓ*; ја сам га зāкљѣо по свѓм бѓжѓм задāтку да он штѓ прије мѓгнѣ да дѓћѣ да ўзмѣ дѣцу, оно *бѣше* *ўрйсийео* ова рāт да бйдѣ ѓде; дѓбро *се бѣше наљўиййло* (Бл); *бѣше* *наийдѓ* снйјѣг; пѓслѣ отишѓ у Крагујѣвац, бйо и у Краљѣво три-ћетйри мѣсѣца, те дѓћо, кат овāј Сўљо *се бѣше*, ова ми ўнук, *родйло*, Исмѣтѓв син (Бл); ја сам гл’ѣдѓ, јѣдан *бѣше* Радѓслāв *сзйдѓ* кўћу, ал’и то у живѓту ја нйјесам вйдѓ, по мѣтар јѣдан ймā, јѣдан ѓшник (Св); петнѣс гѓдинā бйла тў за јѣдним и нешто сўцкй се развѣдоше, нѣмā дѣцѣ, двā мѣсѣца бйла напўстила и сād *је врāиййло бѣше* (См); знāш ти штā сам ја чўла? Тѓ *ўрйчѓ* јѣдан чѓвѣк *бѣше*, она цвйјѣт, маслāчак (Го); *сломиѓ* га *бѣше*; тѓ е прѓдѓ у прѓл’ѣне јѓш, бѣше јѓш снйјѣк онѓ, вālā зйма јѓш не *беше изашла* (Го); јѣдна *беше* *ўўрила*, ал’и бѓгме хўтурѣ имāше, овол’йкѓ овйјā хйинћўхā, пā овако до хāк дол’е (Ле); на Чѣчево чѣшель, у Ѐсток *беше* мачўга *исйāла* (Пр); *беше* дђшла ми тā бйвшā сўпруга, мāјка Исмѣтова, дђшла код мāјкѣ дѓље и ова Нафй’а је довѣла да дѓћѣ код нас ѓде, довѣла је и *бѣше* дђшла (Бл); *беше* она *ўзѣла* Мйца (Ле); она *се бѣше савйла* до земље; *беше* млѓго *обол’ѣла* (По); *осйārāла бѣше* пот крѣт (Вру); тў *се беше завукйвало*, овудйје прѓшло (Ос); ја сам ишла за Вршāц,

нијесам, сáмо на једно мѐсто сам ви́дела да су шљиве родѝл'е и тó *се беше* до земљѐ *савило*, ту ма́ло нешто бѐше кá, кáко да ти објáсним, кá у некó дол'ину, и ту ва́лда није закáчило, ту *беше осѝдло* (Брђ); посл'ен кáжу да су óде на Ми́љину гла́ву нѐ знам шта бѐше *исѝло* (Пр);

долáзио да гл'ѐдá кáко жѝвѝмо, ми га онó дочѐкáсмо, он беше згòдан. Пòсл'ен ðпѐт *ѝрѝѝл'и* у нам *беху* кáхву, негòва жѐна и ðпѐт дòшл'и да ви́дү штá чинѝмо (Пл); пòсл'ѐ кат су се вратѝл'и и озгòр, *беху осѝдвил'и* кѝло вунѐ (Нет); ѝма некѝ мўл, кáко *беху рѐкл'и*, мѐне бол'и ту, укòчи ме нешто (См); кáзáла једна Српкиња да сам и јá Србин, а они *се бѐху ѝокуѝл'и*, и они се врнўше двојца онија војникá са пўшкáма (С. До); ова́ хим је била побѐгла једну недељу дáнá те јој *беху вѐровáл'и* демек да је била бóна; он ѝмá терапѝју још едну па да идѐ на контрòлу, *беху* га ѝензионѝсáл'и тáмо у Áустрију (Ши); ево Пазáр пá нѐмá водѐ, они *беху* ту скòро свѐ жѝвò *засѝдвил'и* дòл'е, паркѝрáл'и се на пўт, нѐтѐ да се мáкнў (Гл); одòсмо, ова́кò, јòш је каснијѐ бѝло, ми кад приђòсмо, ðне вѐћ *беху ѝресѝáл'е* тѐ водѐ, нестáдоше нам водѐ (Ост); тѐк тѝпўт *бѐху изѝшл'е*, сѝне, овѐ браде, вáтра хи сагорѐла, нѐ знáш вишѐ ни на кóга су, ни шта хòј да погл'ѐдáш, ни је л' хòђа, ни је л' пòп, ни је л' мòмак (Ле); *бѐху* трѝ Цѝгáнке *цўкáл'е* онѐ дѐфове, тò беше ðбићáј, тò нијесу Цѝгáнке нòл'епòтице ис Вѐл'еза (Ме); сѝн ми намешѝно кўћу, посáдѝо бáшћу, шљиве му *се беху савѝл'е*, свѐ ѝмáмо гòре (Пру); *бехоше рѐкл'и* да нѐће (Пе); ðни *бѐдију* тѐк кўѝл'и овò (Коз).

Српски говори разликују се када је посреди фреквентност плусквамперфекта – у већем броју говора овај глаголски облик редак је у употреби, док на мањем делу територије он има стабилно место у систему облика. Разлике се очитују и на плану употребе двају модела грађења овог глаголског облика. С једне стране су говори у којима доминира модел са имперфектом помоћног глагола – говор Ибарског Колашина (Божовић 2002: 92), Мрковића (Вујовић 1969: 341), Бјелопавлића (Ћупић 1077: 99), Горе (Младеновић 2001: 434), Призрена (Реметић 1996: 508); док су на другој говори у којима је ситуација обрнута – у говору Зете доминирају форме са перфектом глагола *биѝ* (Ћупић 1977а: 280), а тако је и у Полимљу (Николић 1991: 490), северној Метохији (Букумирић 2003: 262), трстеничком говору (Јовић 1968: 148), централној Шумадији (Реметић 1985: 333), Банату (Ивић и др. 1997: 181) и Алексиначком Поморављу (Богдановић 1987: 198). У Пиви, староцрногорским говорима, те у говору Браке и Васојевића (Вуковић 1938/39: 74; Пешикан 1965: 179; Петровић 1973: 216; Стијовић 2007: 181) равноправно се употребљавају обе форме.

Као узрок ниске фреквентности плусквамперфекта са имперфекатском формом глагола *биѝти* у појединим говорима наводи се губљење имперфекта из глаголског система (в. Николић 1991: 490). Оваква повезаност двају системских процеса, међутим, не функционише у свим говорима, зашта би као пример могао послужити трстенички говор, у коме превладавају форме

плусквамперфекта са имперфектом помоћног глагола, иако је имперфекат на овом терену врло мале фреквенције (Јовић 1968: 144). Ово наводимо зарад објашњења чињенице да је и у тутинско-новопазарско-сјеничком ареалу уочено нешто мање присуство облика плусквамперфекта типа имперфекат глагола *биѿи* + радни глаголски придев у односу на други модел, иако имперфекат у систему овог говора има стабилно место. Плусквамперфекат у испитиваном говору често се употребљава, о чему сведочи сразмерно велики број забележених примера. Примећено је, даље, да на семантичком плану постоји разлика између двају модела. Наиме, форме плусквамперфекта са имперфектом помоћног глагола употребљавају се искључиво када су посредни доживљене радње, док се други модел употребљава за обележавање како доживљених тако и недоживљених дејстава из прошлости. Стога закључујемо да је шири семантички домен употребе плусквамперфекта са перфектом помоћног глагола основни узрок разлике у фреквентности двају модела.

П.2.14. Потенцијал

У облицима потенцијала дошло је до свођења различитих форми помоћног глагола на један облик – *би*, који је у употреби у свим лицима једине и множине. Осим тога, у вези са потенцијалом на испитиваном терену није примећена варијантност у погледу грађења облика, те овде наводимо само примере који илустрјују његове облике.

П.2.14.1. Примери за 1. л. јд.

смѿо би (Ле); нит *би вол'ѿо* мѿј сѿн да ѿзмѿ твѿју вѿру, а нит *би вол'ѿо* ја ѿвѿ твѿја кћѿрка (Жу); ја *би жел'ѿо* да ти пѿћѿш нѿћас (Го); *вол'ѿо би* да ѿмѿм шћѿрку; ја *би се ѿдѿла* богами кад *би мѿгла* да нѿћѿм (Ли); *мѿгѿ би* сѿмо да ти мѿтам нѿшто, нѿће пѿтрѿбно кад нѿће тѿћно, нѿ знѿм ти тѿћно прићѿт (Туз); ја да сам знѿо, ја *би рѿкѿ* немѿ да се окрѿћѿш (Че); ја *би ѿрѿбѿ* да тѿј пѿртѿи бѿдѿм повѿрен; ја *био нѿ би* (Кл); *Дѿ би* јѿј ја пѿ кад би ѿзгѿ свѿ попѿдѿло с небѿсѿ (Кн); бѿга ми *би* ти сѿт ѿрѿћѿ бѿљѿ него што је јућѿ бѿло, такѿ сам тѿ запѿнтио свѿ; кѿл'ко *би хѿјѿ* да заврѿши ѿвѿ што је зѿпоћео, свѿ се пѿљѿшм нѿће мѿћ (Пож); да ѿмѿ пѿре, *ѿрѿбѿ би* јѿј (Ке); и да ми је обадвѿ ѿка извѿдила, ја *би шѿѿѿѿ* (Ду); изѿтра *би био* звѿт да идѿм (Ле); кад *би* ја тѿ свѿ *ѿрѿчѿ*, (Прћ); ја сам ѿто тѿ приѿе написѿ пѿ да *би* ви бѿљѿ *ѿбѿсѿнио* (Ле); *ѿмѿгѿ би* ти, брѿте мѿл'ѿи (Рај); да сам кот кѿћѿ, *би* ти сѿт *ѿокѿзѿ* тѿ рѿонѿк (Дол); ја *би хѿјѿ* да се жѿнѿм; да *сам мѿгѿ* да је дѿдѿм зѿром, приѿен двѿдѿс гѿдѿнѿ би је дѿ зѿром; на тѿрен кад *би* гѿд *био*, имѿ би вишѿ пѿату (Трн); ја *би* му је *дѿ*; ја *би* јѿј *наѿрѿвио* тѿ кѿћу, тѿ вѿљу *би* јѿј *исѿѿнио*, ал' мѿло да прѿчѿкѿ (Бр); пѿсѿ рѿата ѿнѿ кад *би* ја *ѿбѿкѿ* гѿрнѿи и дѿлнѿи вѿш ѿ-тѿгѿ (Ко); ја *би ишѿѿ* рѿдѿвно (Пе); *ћѿкѿ би* ве да ве врѿтѿм до Таћка (Ли); ја *би* ти ѿдмѿ тѿ нѿпоље *ѿокѿзѿ* (Ми); сѿт кад *би* ти *ѿрѿчѿ*, рѿѿ ћеш лѿжѿ

ова старї (Цв); *билл сам* за мѳду, да ми се кўпї, набавї свѳ што *би ја жел'ѳла*; по мѳсец дāнā *би ја* тѳ такѳ *нарећивѳла се*; *ја би* ве *їовѳла* ђѳ їзвор врѳла, ђѳ извїрѳ, и ђѳ сам *ја живѳла* (Гр); нѳ знāм одāкл'ѳ *би їдчѳла*, знāм свāшта од мāјкѳ, од бїкѳ о[д] дѳда. Дѳбро си; *ја кад би знāла* нѳшто да ти позлāтїм (Д. Пољ); сād *би вол'ѳла* овогā да ўзмѳм; *ја би бāш вол'ѳла* да мѳгу да нāђѳм одѳ неђѳ да се удāм; *ја би вол'ѳла ал'* не мѳгу да нāђѳм (Ли); *ја би сād вол'ѳла* да ми онѳ замирїшѳ тā чѳрба такѳ нѳ свѳ (Ков); ада бѳгами *би је сād вол'ѳла* уготовїт (Жи); *ја би їрѳбāла тѳ* (Го); *їрāшїла би* сїна да идѳ да хи трађї да хи доведѳ; *їднїјѳла би* *ја* што сам укрāла слāтко, нѳ не мѳгу *ја* да се устāvїм; да кѳштā педесѳт ѳурā, кат је за л'їјѳек, *ја би тѳ кўїїла* (Го); *ја би сāt їрїћāла* на ѳѳјне дћи; знāћї *осїїāла би* тотāл јесїр у Ћāћак бес пāрā (Је); *ја сād би родїла* да їмāм такѳ мāлѳ дїјѳете (Жи); *ја би се снемѳгла* (Ли); *бї дāла* тѳј жѳни (Бр); *ја би те чāсїшїла* за муштўлук (Го); сād *би їлāкāла* (Бр); ми се чинї цїо онā дѳлап *би їѳјѳла* кāхвѳ (Ков); прїјѳе *би с[e] обѳсїла* (Ли); *ја би*, чинї ми се, *ўмрла* (До); вїди кѳл'ко је сāхат да л' је врѳме аутѳбусу д[а] идѳм *ја да би се їрѳбāцїїла*; да нāђѳм кака кѳла да *нѳби се їрѳбāцїїла*; па кад *би* ти *ја їрїћāла* (Ли); слўшā, їмāм сѳстру ал' је удѳвїца, сād, да хѳђе, *би* му је *їовѳла* (Жу); ўвїјѳек *би* хїм л'їјѳѳпо *урāдїла* чергїце (Бр); *ја би тў* конѳпљу у Вїдрѳнāк *држāла* по трї хѳфте (Бр); *ја би* ти је *dāла* онāкѳ; свāкї пўт *би ја оїїшїла* (Го);

свѳ од злāта да је бїла, и да ме је ђѳла, *нѳ би је їогл'ѳдѳ* (Цр); свѳ и да ти звѳзда на чѳло сјāјї, *ја те нѳ би їрїѳѳо* (Ду); ни тѳ ти *нѳ би умѳо* прїћат, тѳ је бїло рāно, прїјѳн мѳга врѳмена (Туз); *ја нѳ би смѳо* тѳ запѳт кад би имѳ пўн камїдн пāрā; *нѳ би* ти знāо прїчат; ни дāнас се оперїсѳ *нѳ би* (Је); *ја нѳ би знāла* штā да ти прїчāм (Д. Пољ); тѳ шўтї пре[д] сāбор мѳсец дāнā *нѳ би тѳ дїрāла*, такѳ би їшла, нѳ сāмо *ја* него свѳ (Гр); да ми се пољўтї *нѳ би вол'ѳла* (Ков); *нѳ би* нїкāко за овїјѳем *осїїāла*, бāш нїкāко (Го); *ја нѳ би мѳгла* отїћ, бол'ў ме нѳге (Је); *нѳ би* овāмо *ддїшла* да се удāм, шāнсѳ нѳмā (На); *ја нѳ би смѳла* занѳћїт сāма кад би ми свѳ поклонїо; *нѳ би смѳла* сāма (Го); *ја се нѳ би мрднўла* са овогā мѳста одавл'ѳн (Је); вїдїм *ја*, *нѳ би мѳгла* да се изгўбїм (Је); *ја* јѳш нїјѳесам отїшла тѳ да вїдїм, нїт *би се мѳгла* напо мѳл'їт ка тѳј кўћи (Жи); тѳ да рѳкнѳш, то *нѳ би*; *нѳ би смѳла* да се закўнѳм; *нѳ би* ти је *їрѳдāвāла* (Го); їмā дѳста гѳдїнā, тāчно гѳдинѳ ти *нѳ би знāла* кāзат (Ков); вāлāјā ти *нѳ би рѳкла* овѳ вишѳ да дāјѳш (Пе); *ја се нѳ би нāдāла* тѳ о[д] Тāдѳ (До); јѳш тѳ да ме бїло нāшло, *ја нѳ би бїла* жїва (Ли); по нћи *нѳ би смѳла* сāма отїћ (Со).

II.2.14.2. Примери за 2. л. јд.:

кат *би се* тї *оїїѳгѳ* тў, он ти нѳ би кћѳо дѳбро да ти ућїнї, свāко е на ѳѳга кўкѳ (Ћѳр); црвѳњї се, тѳ *би рѳкѳ* си ўзѳ чѳтку па га искашѳдївїњѳ (Ми); *би рѳкѳ* нїкат нїје имāло водѳ (Пр); погл'ѳдā, *би рѳкѳ* нїко нїје остѳ, свї су отїшл' и тāмо (Со); ѳво вїдїш овѳ кутїјїцѳ сāдек, тѳ *би рѳкѳ* нāl'ѳт шѳјтан (Др); *би їѳѳрѳ* тї да мѳљѳш тā би узїмѳ ўјам (За); да хи омāжѳш да би мѳгѳ да идѳш; сād *би мѳгѳ* да идѳш за Вāрош, јѳс да је āкадам, ал' мѳгѳ би да идѳш (Кл); тѳбе је нāдāрїо алāх да тї завршїш факултѳт, да те нїје нѳ би тї, *оїїшїла би* да чўваш говѳда (Кл); *имāла би* вāзда да идѳмо (Ос); сāt тї *би рѳкла* овѳ је нѳмогўћѳ (Ков); тѳ *би се осевāїїла* сā мнѳм (Пр); тї *би имāла* да пїшѳш ромāн цїо (Ли); Бѳјана, кад *би* тї мене *рѳкла*: „Фатїма, мѳне је је

дошло до тога да ми ти даш крви, оћу да умрём“, ја би ти дала моје крви (Ков); да пожурйш, *сййгла би* на врйјеме; *знџла би* кџаф је; *не би* тѳ *урѳдйла* (Бр); да га нйкат тога мртвѳца *вйдела не би* (Па); ако *би шћџла* да те одмйјени ако си се уморйла (Дуј); да *не би окрџнўла* л'џћа овѳмо фѳмил'ији (Кл); ти и кад *би се ўдѳла* у тѳ нѳше сџло, ти тѳ *рѳдйла не би* (Ли).

II.2.14.3. Треће лице једнине:

кѳби мѳгѳ да дѳћѳ до нѳе да разговѳрѳ, понѳко *би имѳо* те *би се снашѳ* (Це); ѳн *би ноћйо* (Уг); тѳ те *не би* прйје нйко ўзѳ (Цр); да је Пѳро тў, ѳн *би знѳо* (Че); не смйјѳм, ѳн *би* ме *добйо* тў, на мѳсто *би* ме *осйѳвйо* (Ли); тѳ *би рѳкѳ* исѳн оће нѳко да и пѳдеѳ (Жи); ѳн *би* је *убйо*; Амир *би* јѳј *ўрйћѳ*, Амир *би* знѳо (Ков); ако *би се сасйѳвйо* Албѳнац с Кѳсова и овй нѳши (Бо); истѳрѳ би га да *би* ми и брѳт бйѳ (Ми); ида *би* ми стѳ ѳврй *дѳо*, јѳ тѳ не би прѳдѳ (Ту); не смйјѳмо те дйрат кад *би* чѳвек *рѳкѳ* мил'ијарде да ми дѳ (Жи); ѳн *би* ишѳ са тѳм тѳбљѳм рѳдом (Пру); пѳсѳн ко *би* *имѳ*, ѳн *би кўййо* от тѳ пѳтискѳ; *дошѳ би* по један чѳвек ил'и двѳ један дѳн испред свѳтѳвѳ (Св); ако *би кћѳо* да јѳш вйшѳ зйдѳ гѳре више земљѳ, пл'ѳо се плѳт (Вр); свѳкй *би* *узймѳ* испред сѳбе онѳг биријѳна (Бо); којй *би се* чѳвек *удѳвйо* ил'и обѳсио (Вру); ѳтац *би* ми на нйву *ѳрѳ* са волѳвима (Са); Мѳрт кад *би бйо*, Блѳговйјес (До); хѳ зѳра ѳн би дошѳ; мѳј ѳтац *би* свѳкѳ гѳдинѳ *зѳклѳ* вѳла (Ту); о Божйћу мѳј *би* ѳтац *йорѳнио* (На); по Лўчйндану *би долѳзйо* (Ту); свѳкѳ гѳдинѳ *би долѳзйо* код нѳс (Го); онѳ изўтра на Бѳжйћ *дошѳ би* полѳзнйк (Го); кўмови смо бйл'и, па *би ўрйчѳ* ѳн мѳне свѳкат (Пе); ѳн *би тўнѳ одмѳрѳ*, прйчѳл'и су ми стѳрй, *одмѳрѳ би* кѳња, *ўрййѳо би* га па *би одмѳрѳ*, пѳшкѳ нйѳе мѳгѳ (Ли); дѳвер *би ўрѳбројѳо* пѳре и *зафѳл'йо* се свѳтовима и свѳдбѳрима којй су дѳровѳл'и млѳдў и *изјѳвйо би* кол'йко се нѳвца покўпило (Ме); тѳ бекчйја *би је зѳшворйо* (Са); јѳ знѳм, ѳтац *би ўрйчѳ* да је пѳшче удѳвйло нѳком дйјете (Бо); дошло би кад *би* пйјѳц *имѳо* и Срби и мусл'имѳни (Д. Дуб); мѳј ѳтац *би оййшѳ*, те *би*, у шўму *би оййшѳ*, па *би йѳжњѳ* тога пѳпрађѳ, па *би* у јѳдну вѳзу, па донѳси (Би); да *би лѳкшѳ жйвѳо* и да *би добйо* посѳо (Прћ); они су мѳрѳл'и да заваћйњў нѳрот да *би рѳдйѳ* ѳн шта је хтѳо (Рај); *ѳн би ўрѳбѳ* да омѳл'й; ако *би* тѳ *осйѳвѳѳо*; понѳко *би имѳо* сйјѳно (Тр); ѳн *би ўмрѳ* (Цв); кѳ је бйѳ гѳзда и мѳло јѳчй ѳн *би кўййо* (Врс); овѳ *би* ти мѳгѳ свѳ да ти испрйчѳ (Бѳљ); јѳчам *би се сйјѳ*; јѳдйнѳ ѳѳвер *би осйѳо* (Кл); по јѳдан *би чѳкѳ* пред врѳта од свѳтѳвѳ, *гл'ѳдѳ би* кад прекѳрѳчй преко прѳга да пўца првй (За); јѳ пѳнтйм тѳ кад *би дошѳ* те прљѳ код мѳјѳ мѳјкѳ (Кл); *ѳна би дѳшла* код нѳс (Уг); снаха *вол'ѳла би* да идѳ тѳмо ка Тутйну, *вол'ѳла би* тѳмо д[а] [ид]ѳ у грѳт (Бр); *йшла би* свѳкй дѳн у Тутйн да дће неко да је вѳдй (До); *ѳна би* ти *исйрйчѳла* (Гу); лўта је, *би* те *ўрегрйзла*; водѳнйца *би се окрѳнўла* кѳка је тѳ вѳда; свѳбй ти нѳна *ўрйчѳла* да је тў (Го); валѳ *би* ви ѳна бѳл'и *исйрйчѳла*; она *би бйла мрћивѳ* (Ков); и она *би кћѳла* да га повѳдѳ от порѳдицѳ и остѳви дйјете (Ке); пѳжѳљно је на првў вѳду да пйјѳ водѳ, затѳ да *би имѳла* да дйјете сйсѳ; направила онѳј порѳдйљй цйцвару да *би* ѳна *йѳјѳла* онѳ нѳјпрвѳ (Ру); дѳвѳјчице стрѳго распл'ѳтену кѳсу, ѳчѳшл'ѳне, да *би* хим кѳса *рѳсла* (Ру); и да *би* ми нѳ глѳву *седѳла*, јѳ би је трпѳо (Ша); да је мѳгла, дўшу *би* му *йѳјѳла* (Ке); *ѳна би найѳѳјѳлакол'ко* ти дўша хѳѳе да мѳре тѳ вѳда да се истѳрѳ нѳгѳје; Слѳва да чўјѳ овѳ што пўшйм, она *би* ме мѳф *учинѳ-*

ла (Пе); да баџи невесту, не дај бџе, то *би била* трагедија знаш како (Са); *би се љбрала* хе е проишл'е коприве (Ер); исто и отуд млаџа *би сџавила* томе бајрактару тај дар (Св); та је била марамџица виша и на сва четџри хџшка *имала би* по јџдну рџжу, ко јџдан цвијет, извџзџну (Вр); тамо *би* хи *срџла* та родбџна девојкџ, *би* хи *џочасџила* сџком ил'и кџцкџм и водџм (Са); џна *би* га трџ пџт *окрџнула* према сџнцу (Бо); ранијџ времџна *би се исџросџла* девојка (См); мџја *би се* снаха вџселџ *џџгла*, па *би* свџкат прџју *умџјесџла* (Стр); та млаџа *би мџрџла* џвечџн лџмбу да запџл'џ; ал она ниџкад *не би јџла* мџк л'џп и врџћ (Го); *џрџишла би* не мајка д-џмо код рџ'екџ да убџ-рџмо прџво врџбу (Са); џна *би* у прџдл'џе *изџшла* и *кџџила би* то (Ст); сџтрџи дан рџку *би џзџла*, *љџбџила* (Бо); о слџви дрџгџ нџј то *би* пџна *била* сџба (Стр); свџкад *би* она џлву *наџрџвила* за прџло (Го); џвџћџ срџџеду *би била* кџна (Па); баџба *би џресџкла* пџпак, баџба свџжи она пџпак, свџ *би* то баџба *рџџила*. Јџ пџсл'џн тамо л'џгни, доџџше она постџљџица *би* ми џдма *џџла*, нијесам с нијџдним тџгл'ила мџку (Вру); џн *би*, ако *би* неџа стџка *џохџрџла*, ил'и *џшла* у тџ неџу л'џвџду (Са); и *џшла би* та чџј, сџмо сџт скџро јџк (Бр); да *би се* џна *сџрџмџла* тамо, да *би џџала* онџ чџрге; спрџва по гџдина *би џрџшла*, а сџд јџк, мџсџц данџ два, пџстајџ се вџсти, филмови (Ков); сџћам се вџзде кад *би* џна *џџришла* качџмак од хџлџдџ (Вру); како се то живџло, баџш *би* ми *џрџчџла*, *џрџчџла би* ни мајка (Вр); којџ *би* *џџшла* млаџа, најстаријџ та снаша, црнџ мџку *би видџла* (Цв); *имала би* истџрија да се прџчџ којџ је мџка била (С. Туп); то је чџџо срџмотнџ ко *би* неџа *џџишла* сџма те *би се џџла* (Прћ); *би се сџрџмџла* хрџна, кџ неџа вџчџра; *би се џрџла* обџћа тџ (Рај); џна *би* старијџ *имала* двџ јџтрве; она *би звџла* сџнове; џна *би сакрџла* ако је неџа неџшто учињџла (Шав); рукавиџе понџсџш, да *би била* рџдна гџдина; пџна ова сџба *би се наџџнила*; уговорџла да *би џобџгла* (Врс); пџ *би се џџвала* мџба (Др); стрџна *би* ти *исџрџчџла* бајџке и бајџке што ти ниџко не би (Д. Пољ); џна *би лџџла* у то док измџти (За); што *би рџкла јџдна* старџ жџна (Ки); онџсџ у компџре да *не би* злџтица *била* (Др); и џна *би* му *џла* двџ л'џџа; џна *би изџџкала* онџ поњџву да се простџрџ место ћил'џма (Кл); јџш *би* понџка девојка с џџм *била*; то *би мџгла* сџмо да ти опџл'џ шџмџр; пџсл'џ *би џзџла* по малџе пџвлакџ у тџ хџрду и напџни онџ напрџке (Тр); кад *би* више џџ *рџџило* (Уг); пџла године то *би се гџњџло* како кџ (Це); *џрџџало би* ствџрно да се пџшџ овијџм гџре у Влџду у којџ је нџрод кризу; *живџло би се* јџпџт дџбро (Шт); џн не мџре да наџћ пџсла баџш како *би џрџџало* јџш, *џрџџало би* да се познџемо од неџкут (Ми); ил'и зџмљу ил'и пџпџ ил'и бџло штџ ће ти баџцит да *би* то дџјџте посл'џ *јџло* (Ру); за Џскрс је више имџло да се постџ, то нема сџл'џ да *би се омрџсџло* (До); немџ га сџћ џде, но га оваџко окрџнеш, да *би* то *џшло* нџрмџлно (Ру); то *би* те *сџџсџло* да га кџпиш; да изџткџш то, *џрџџало би* ти дџста вџнџ (Бр); свџ да *би* овџ маф *било* овудџјџн (Ост); да није бџло Тџта, то *би* свџ *било* убџјџено; да ме је закџчила та ситуџција да ме уфџтџ да ме тџрајџ да ме вежџ, мџгло *би* свџшта бџт, дрџкшџ не (Ке); *би се обџшџло* по џгрџда, по конџпаџа на при-мер (Би); пџ *би* то зџми *смрџло*; л'џџи *не би* имџло ова пџток; *зџшло би* сџнце кад *би* најпџриџн долџзил'и оно из Вџдрџњаџа (Св); пџна сџба *би било* за време онџ Дрџгџг свџцкџг рџга (Бо); то се пџвало кад *би се џшло* на Јеремџндџн (Го); то *би се износџло* на Ѓџрџџевдџн да се проветрџ (Би); пџ *би* *џџло* о Ѓџрџџевданџјаџа вџда тџ (Жи); кџд

нас *имало би* то уочи Петровдана (Рач); и *то би се бра́ло* и *киселило* у воду, по дваес, по мѣсец *дана́* (Ост); сва̀кѣ го́динѣ *би ни се зна́ло*; бѣло тѹ клонѣти тѹ армунике тѹ цѣло́г *дана би јеча́ло* (Ме); тѣ *дан би се сва̀ко* ди́жете *мо̀рало оку́йати* (Коч); по̀сѣн Ђурђевдана *имало би* цви́ећа *до́ста* (Би); *имало би* снѣјега и о Ђурђевдану онѡ спр̀ва (Вру); на Благовѣјес *то би се ѿа́л ѿло* изју́тра *ра̀но* (До); рѣјетко *би имало* ха̀рмоника (Ме); понѣкад на сач *би бѣло* (Са); нѣкат *би имало* нѣшто да по̀пију́ (Жу); кад *би се завр̀шило* то (Ме); *мо̀рало би* да надокна́ди то́м га́зди *држа́ло би се* е стѡ́кѣ *до́ста*, држа́ло се е и ко́за и ова̀ца́ и кра̀ва́, *имало би* лѹди́ па и по два́ па̀ра *во̀лѡва́* (Са); ранијѣ око ка́зана́ *би имало* лѹди́ лѡм жи́ви, до́ђи Ѹвечѣ, до́ђи преко́ *дана*, ра̀зго̀вр, пи́, овѡ са́т нѣма́ ни́ко да до́ђе (Ми); *имало би* ѣсприје на̀рѡда, то́ пѣсма, шта́ *би имало* (Д. Дуб); доклѣ *се нѣ би ви́дело* (Вру); шта́ *би до́шло* о[д] Ту́тина, от Коча̀рника (Бр); овога́ *би шрѣ́бало* обесѣт па́ га пѣт пѹта́ ве́шат и ски́дат (Ки); *свѣ би се* то́ *кори́сѣло* (Го); *имало би* тија́ *прича́* (Коч); да *би ла̀кше́ жи́вѣло*, потѹрчи́ло се (Прѣ); кот кѹ́ће то́ кад *би се жени́ло*; посл'ѣн *би се доно́сило* и пи́ће; свѣ да́доше родѣтели́ да *би се шикѡ́лова́ло*; нѣ *би имало* пи́ћа (Рај); то́ *би се ѿоку́ило*, тако ми а́лаха мил'ѣна бѣла (Со); *имало би* стѡ́ го̀вѣди́; кад *би бѣло* на́прије; *имало би* си́јена (Тр); у свѡ́ју кѹ́ћу шта́ *би бѣло* (Цв); тѹ *би ти бѣло* за́једнички са́бор (Бољ); да *би бѣло* жи́то (Вр); *чу́ло би* и та́мо ча́к с врх онѣ́ја бр̀дѡ; по́ла му́кѣ *би ми бѣло*, по́ла; е *мо̀гло би се ѿре́ва́рѣти*; нѣ *би бѣло* та́чно да ти ка́жем (Врс); то́ *би конѡ́пљу се ѿоса́дило* па́ свѣ рука́ма Ѹзми и чу́па и однеси́; гра́ди се ова̀ко да *би се ѿше́рава́ло* онѡ; ја́ па́нтѣм кад је бѣло ср̀п, *би се же́њѣло* (Др); шта́ *би шрѣ́бало* да се *прича́* (Д. Пољ); кад *би се увѡди́ло* да се ткѣ у ни́ти (Дуј); трѣ́ни поза́ди се тура́л'и, да *би се́ме се онѡ расѿо́редѣло* (За); ал'и *заѿѿрѣ́ло би* и Кла̀дницу и Сенѣцу (Кл); па́ се отпѹ́сти она́ че́п до́л'е да *би то́ до́шло* гу́шѣ; кад *би то́ засви́рало* свѣ *би се се́ло о́рило*; кад *би бѣло* код њѣ *весѣље*; *шрѣ́бало би* да ѣма́ једно стѡ́ *педесѣт* кѹ́ћа; л'ѣмѹна нѣкат ста́вим *помало* са́мо да се *нѣ би*, зна́ш, *уше́ћѣрило* (Тр); тѹ *би се зго́мѣла́ло* по трѣ́с, ѣтрѣ́с, *педесѣт*, у со́бе; ѣво шта́ *би се носѣло* (Туз); ни јѣдно да се уфѣ́ти да на́пра́ви кру́г да *би ѣг_рало*; тѹ *би имало* по двѣста дѹша́ у лѣшнѣке о́де да бѣрѣ́ (Кн); ако *би се* то́ *десѣло*, то́ је, зна́чи, *некака́* *вѣл'ика́*, ка́ко ти ка́жем, бр̀ука; по *три́дес* дѹша́ *би то́ бѣло* у једну кѹ́ћу (Тр);

ѡн ти *нѣ би сме́о* узѣт па́рче л'ѣба *кол'ко* ова́ тел'ефѡн (Цв); понѣкад *нѣ би ни сѣ́лѣ* (Вру); то́ *се ранијѣ* ни́ко *нѣ би ни заме́рио* (Го); ја́ да наста́ви, мѣне се ни грѡ́п *ѿозно́ нѣ би* (Ли); да *нѣ бѣ* тога́ *учѣтеле́*, ништа́ мо́ј ѡ́тац *нѣ би мо̀го* да *учѣни́* (Го); да ни́е *воде не би се мо̀го* *окрѣ́хат* воденичкѣ ка́мѣн (По); а ја́ да сам га *пита́ла* ни́кад ме *тѹдо́ нѣ би* (Пе); ни́су се мо́ме ѡ́цу држа́ла *де́ца* му́шка, па́ каже́ *којѣ* ѣме, то́ старинскѣ, нѣма́ у сви́јету да му на́ђенѣмо то́ ѣме да *нѣ би осѣ́до* (Ка); ѡн хи *нѣ би ма̀ко* (Ост); баја́ги спрѣ́ймо се ѡн да *нѣ би ѣдо* (Са); да *нѣ би* *ву́к* и *ѿо́же* (За); и кат *би Ѹмрла*, петне́с *дана́* убаздѣла *би се* тѹ *ко ви́до нѣ би* (Жи); ѡн *рѣче* *трѣ́бало би* му *писа́т* да *нѣ би* га *си́а́со*; оста́вила сам *де́цу*, шта́ *би* ме *помѡгла* за то́ да погл'ѣда́м *крѡз* та́ прѣ́стен *тога́* *чѡве́ка* мо́га да *не би* ме *вра́ѣио* (Бр); *пи́пнут је нѣ би сме́о* *ви́ше* (Ле); ми́ смо *чу́вал'и* *стражу* да *нѣ би* *оздо* од Ср̀бије *неко наѣ́до* (Кл); *нѣ би чу́во* *мѣсец* *дана́* ни́ко за онѡ *мл'ѣјека*; да је *завр̀шио* за *по́па* *нѣ би Ѹзо́* *онога́* *ха́даља* (Кн); *рѣјетка* *кѹ́ћа* да *нѣ би имѡ* *по два́* *па̀ра* *во̀лѡва́* (Са); да *веља́*, она́ му *нѣ би ѿобѣ́гла* (Ли); *ѹоч'и*

Ђурђовдана *не би дала* свекрва (Рач); нѣкат рахметл'и свекрва *не би уиошрѣбила* тѣ (Ру); утѣрком нам *нѣ би дала* свекрва ништа да радѣмо (Ле); свекрва ти *не би дала* овѣ изниѣт ис кѣћѣ кад *би* ти *био* спас (Ру); па да *нѣ би* млѣго *јѣла*; па ранијѣ се припрѣма да *нѣ би ирехладѣла* тѣмо (Са); пита је ти да *нѣ би* тѣби ишта *исѣричѣла* (Ту); ни јѣдно питање нѣма што ти ѣна *нѣ би одговорѣла* (Д. Пољ); ѣди код нѣ да те *нѣ би* нешто *иосѣвѣшѣвала* (Бр); сад *нѣ би имѣло* крѣзѣ (Шт); *нѣ би било* лѣше, сѣмо ѣчи ми нѣсу дѣбро (Го); чѣвѣ се да се *нѣ би дѣсило* нешто ѣспутно; она се чѣвѣ да јѣ се *нѣ би* шта *дѣсило* (Са); да јѣ та чѣј да попијѣ да јѣ *нѣ би било* шта бѣлѣ (Ту); ако нѣга *нѣ би било* (Ли); е сад да је није виѣо нико, тѣ *нѣ би ваљѣло*; на пѣт мѣста да нѣсам ја стѣгѣ (Ле); *нѣ би се мѣгло* да до јѣтра да пронађѣ (Ду); три гѣдине *нѣ би родѣло*; свѣ што *би иосѣјѣло нѣ би родѣло* за три гѣдине (Гло); до Божѣћа *нѣ би се мрѣило* (Ост); *нѣ би* ми *се знѣло* ни кад сам л'ѣгла (Ли); *нѣ би смѣло* да се чѣјѣ дѣлѣ (Цв); па *не би осѣјѣло* клас (Др).

II.2.14.4. Примери за 1. л. мн.:

копрѣву *би*, ми *би ишл'и* у дѣца најпријен, па *би ишл'и* у воденицу па *би узѣмѣл'и* онѣ вѣду што фирика, па *би ишл'и* па *би узѣмѣл'и* најпријен тѣ вѣду (Би); најпријен ми *би ошѣишл'и* да налѣжѣмо шпѣрет (Дол); са мѣтлѣма *би брѣсѣл'и*, докл'ѣ скупи кѣп, се звѣ кѣп онѣ жѣто са плѣвѣм; па у прѣл'ѣше *би мијешѣл'и* слѣму и сѣјено (Тр); у Дѣгу Пољѣну *би мѣгл'и* да стѣгнѣмо докл'ѣн тѣ кѣфа стѣшѣ (Бол); тѣби *се згомѣлѣл'и*; гѣре *весел'ил'и* *би се*, *ишлѣ*, и такѣ тѣ; тај ѣбичѣј је бѣло (Бу); чупѣ говеди што се л'ѣњајѣ у прѣл'ѣше, па ваљѣ у блѣто и тѣби *се игрѣл'и* уместо овѣ лѣптѣ гѣменѣ; тѣ *би се уиознѣвѣл'и*, на пример, ми *би ишл'и* у Драгѣловише на игранку, ил' у Граѣца ѣ се чѣјѣ; кад *би виѣдел'и* кѣла да прѣђѣ ѣдѣм (Врс); *имѣл'и* *би* кл'ѣс па мачѣгицу овакѣ онѣ, знѣш, удѣриш кл'ѣс, па *брѣјѣл'и* *би* кѣл'ко кѣ тѣјѣ погѣдѣ, па мѣш да наѣграш. Онѣ заокрѣжи, и сѣт тѣ радѣ, окрѣжи овакѣ онѣ л'ѣјеску, мѣре л'ѣскѣвина, окрѣжѣш онѣ, па *би* онѣ *забѣл'и* у зѣмљѣ, па смо преко онѣгѣ баѣѣл'и, шта смо онѣ баѣѣли преко онѣгѣ (Тр); па *би крѣл'и* *се* да ни не бројѣ шумѣри; свѣ рѣчно *би сѣкл'и*; па *би се игрѣл'и* гѣѣѣ, па кл'ѣса, паѣвѣчѣ *би се игрѣл'и* онѣ тѣсте и бѣш па курѣѣзе онѣ, нѣ знѣм сѣнѣш се. Постаѣи три плѣче ѣде, три онѣмо па *би се гѣнѣл'и* кѣ ѣбрѣ; кад *би шѣрил'и* пѣту, ми *би се радѣвал'и*. А мѣсо кад *би ирисѣвѣл'и*, такѣ *би се хѣгѣл'и* (Др); у брѣѣла што *би увѣдѣл'и* (Дуј); по двѣ три дѣна *би ишл'и* за кѣла дрѣва (За); ја знѣм отпрѣје кад *би шѣрил'и* мѣсо кокошѣнѣ, тѣ замириши сѣба чѣтѣва на онѣ (Ки); понѣкад *би се* онѣ и *кѣлѣл'и*; *седѣл'и* *би* зајѣдно онѣ у сѣбу ѣе *би* бѣла свѣдба; *иравѣл'и* нешта *би* онѣ на шпѣрет на ваѣтру, нешто онѣ направѣмо; по двѣдѣс *би* нѣс бѣло понѣи на стражу тѣмо чѣкѣл'и *би* да нѣ би слѣчѣјно нѣко напѣ на сѣло (Кл); ми *би ишл'и* на кѣње, на кѣње по мѣсец дѣнѣ *би* ми свѣки дѣн, ми *би* на кѣње *шѣвѣрил'и* по тѣвар дрѣва и догонѣл'и ѣтут; онѣ бѣјѣлѣ брѣшно *би кѣувѣл'и* те *би* понѣкад пѣту онѣ *сѣвѣвѣл'и*; ми *би ишл'и*, ми *би ишлѣ* и кад је жѣлѣс код нѣс, ѣни долѣзил'и (Тр); сѣне, *би закѣл'и* зѣми паѣстру ми *би звѣл'и*; ѣј шта *би се игрѣл'и* (Туз); двѣдѣс и пѣт кѣлѣ жѣта дѣнас *би иорѣл'и*; а ми *би шѣрил'и* црѣвѣнѣ папрѣку и сѣл'и, па онѣ измијѣшѣ па онѣ мало умѣчи на остѣл, па јѣѣди (Шт); нѣше е порѣкло вишѣ е кѣтол'ичкѣ ѣназѣд кад *би се врѣнѣл'и* нѣго и срѣскѣ (Ту); *ѣбрѣл'и* *би* оне врѣвѣвинѣ, и

такò би тò *дòни'ел'у* у кўћу (Ко); па би онè копрїве *сїй'ь'ь'ь'ь'у* у јèдан сўт водè; и тò би *доносїл'у*, за Петрòвдàн, звàл'и смо хи л'ил'е, *зўл'їл'у* би брèзе и црèшњу (Би); Ћўрђевдàн је, би *рèкл'у* доводàк л'èта, доводàк прòл'ећа; брàл'е се бèхàр са дрїена, поред рї'екà би *їшл'у* òе е прол'истàла врба; òни би тò *дòни'ел'у* и *осїй'ь'ь'ь'у* тў и они би се *врàїїл'у* ка кући (Би); изјўтра би *їшл'у* ко òе да се кўпà ладнòм водòм (Коч); шèћер би *добїл'у*; понòћи би *їшл'у* от кўћè до кўћè и *їр'ь'ь'ь'у* ко шта їмà (Ли); кат је грàт пàдò, би га *їозїв'ь'ь'у* да врнè òфце у планине (Вру); кад је дòшло до мало стòкè, *оїїшл'у* и би гòре òе тà растòвина; кад је прòл'еће те òрў лўди, мї би свè *їр'ь'ь'ь'у* и кат хоће да пòчнè да òрè, првà брàзда, òна открївà тè рàшке (Са); кад је онò Прол'èтњàци, тò би *звàл'у*; ў рòт кат сам бїла, кўкурїјек би *брàл'у*; кат цвїјет стїгнè, ми би *оїїшл'у* по л'ївàдà па бèри (Коч); кат пàднè снїјек, òндà би *їшл'у* по дрвa у шўму, кад би погодїла мало лèпшè мèсто, *їомїрїл'у* и би се, дòћи л'ўди, *їомїрїл'у* би се; копрїву би *їур'ь'ь'ь'у* у вòду кад је Ћўрђевдàн (Кон); кат је копрїва пронїкла, би *оїїшл'у* и те *брàл'у*; кат је бїо овà Дрўгї свèтскї рàт, понèшто би *нàшл'у* и тога жїта; и такò би се мўчил'у докл'ен то траè (Вр); пèтком би *їшл'у* на цўму (Ру); понедельком би *їдòни'ел'у* сїр на пїјац (Ле); за Петрòвдàн гўл'їл'и би брèзе и црèшњу (Би); па би *брàл'у* и тà јàја за Ёскрс (Пе); на Петрòвдàн би *изàшл'у* и према нàшїем кўћама на брда (Би); на Ћўрђевдàн *износїл'у* би тàмо штећевину дèкїцà (Би); на Ћурђевдан би *їшл'у* на сàбор те би *игр'ь'ь'ь'у*, *їèв'ь'ь'у* (По); на Ћўрђевдàн бїл'è су нàјпрїен оне штрўгље; па би *їàл'їл'у* на те Прол'èтњàке, запàл'и рàно слàму, да се запàл'è бўе (Св); о Ћўрђевдану би *јàгње калàл'у* (Ме); од кòпрївà би *їр'ь'ь'ь'у* и прїен Ћўрђевдана зельàнїк (Коч); уочи Божїћа би *сèкл'у* бадњàке (По); уочи недèлè би се *їокўїїл'у* (Бо); па би *їзèл'у* мравїњàк ўочи Ћўрђевдàнà (Коч); уочи Ћўрђевудне би *сакрїв'ь'ь'у* и чешлòве и їгл'е (Го); очи Петрòвдана *жў'ь'ь'ь'у* би кòре тàмо од бèлорàста (Би); жагл'їку би посен Ћўрђевдана *брàл'у* (На); по трї недèље би *држ'ь'ь'ь'у* у мочїло; рàнòм зорòм би *оїїшл'у* на Бàнòвац за вòду (Св); свàкò јўтро што би *їогл'èдàл'у* пред њїну кўћу је пол'їција (Жи); мї на посèтке би *їшли* по цїјелў зїму (Бо); їспрва би ўвечè *їшл'у* по посèдàкà (Па); на Ћўрђевдан би рàно *узїмал'у* вòду с їзвора (Би); ўочи Ћўрђевдана ўвечè би *оїїшл'у* на једну вòду (Ме); у пèтак изјўтра би *довèл'у* млàдў (Ру); у ч'етїри би се *дїгл'у* и їзјўтра; понòћи би по едан пўт *оїїшл'у* да вїдїмо воденицу (Д. Дуб); *оїїшл'у* и би тò и у воденицу би *мл'èл'у*, и о-тога óвса она, ка чàчкал'їца, ми зовèмо бадрл'їца, па, каже, тò би *мл'èл'у*, и то би *доносїл'у* и *їèл'у* (Вр); тò би ми тàмо по шўми *вїдел'у*, па која је бўква шўпл'а млòго, па би тў бўкву *обàл'їл'у* и секїрòм, пїлòм, па би је *дòни'ел'у* на волòве, па један пòла мèтра-мèтар, па би још мàло *искòїл'у* и тò унўтра и тò би бїла лўбица, као кàца и пòсле би *рèћàл'у* от тòгà цїјеђа, у кàзан онà цїјеђ би *їокїсел'ил'у*, па *сїй'ь'ь'ь'у* у тò вèш (Вр); кўхàло се бòгами ко е шта имò, нèкї вàлà у комзèрву онў, онў комзèрву од пўтера, мèсо би *кўхàл'у*, пасўл' с мèсом, у огнїште (Вр); *грòшàли* би се, грòшкàње, по пèт кàмèнà па би онò *рàдїли* рукòм, покўпи па бàцà гòре кàмен па покўпи онò дòле па уфàти онà кàмèн, па такò е грòшкàње бїло (Вру). е, гàзи имàло нїе, овај, стрўјè имàло нїје. Гàзи, каже, овà гàс с петрол'èјом што је. Каже, тò би онè мàл'è газул'їце, онè мàл'è, па један фитїл' мàл'ї из онè газул'їцè, на тò би *вечèрàл'у*; и такò би, нїе имàло, па

тогâ гâзи нѣ имало, па *би ми одѣл'ал'у* от смрчѣвѣ даскѣ бритвѣм, па *би запал'и онѣ шйбицѣм ону л'ўску*, па *би*, док *би вечѣрал'у*, тѣ *би држѣл'у* да вѣдѣмо тѣ. Па *би* пѣсл'ѣн налѣжи вѣтру у форуни, и *си'ала би* сѣба док *би ѿосѣйковал'у*, седѣл'и тунѣке. Е тѣ *би* (Вр); тѣ знам да *би шурѣл'у* у вѣду ладну онѣ мѣсо да се нѣ *би* иштетѣло, нѣмѣ фрѣждер, а осѣл'и га ѣбавѣзно (Дол); ада богами смо правѣл'и и тѣ је бѣло стварно л'їјепо, *шурѣл'у би* помало јѣчма и помало кл'ѣкѣ и знаш којѣ сѣк *би* онѣ *наѣравѣли* згѣдно (Ков); сѣд је свѣком у свѣј тањѣр сѣпѣно, а ранѣје нѣје бѣло него по јѣдну шѣрпу са кѣхѣнем *би сѣивѣли* на средѣну и свѣ *би* из онѣ шѣрпѣ *срѣл'у* (Вр); трѣвѣма, чѣевѣма, трѣвѣма, ѣто такѣ *би се лијечѣли*, ни код лекѣра ни жѣне ни лѣуди, бѣо здрав нѣрод ѣндѣ (Вру); чѣкѣл'и, па *би* тѣ лопѣтѣма *чѣсѣил'у* пут док *би* (Цр) тѣ *би ѣлѣшил'у* дѣцу, и сѣт рѣкнѣм ја унѣчѣдѣма мојѣм ѣмѣ калакѣнѣара (Коч); па се тѣ трл'ї, ѣзмѣш, истрл'їш онѣ дугѣчко, *савѣл'у би*, тѣ *би се звѣло* повѣсмо, и сѣд се такѣ зовѣ; кад *би ми ѣрѣшли* кроз Лукѣвицу, сѣхам се, блѣто (Са); ѣво ја сам л'їчно ишѣ пѣшкѣ за Пѣћ, за Ёсток, за Мѣтровицу, пѣшкѣ *би ѣшл'у*, и кѣ *би* имѣ кога свѣга, у рѣду, ко нѣ *би*, у хѣнѣве *би ноћѣвѣл'у* (Ѓер); сам запѣнтио, нѣје имало ни онѣ, па *би* конѣпљу са пѣпелом *ѣрал'у*, нѣје имало прѣшка, и тѣби свѣ то *кѣсел'ил'у* ту конѣпљу (Вр); да не поцрнѣмо да *би бѣл'е* л'ѣпе за сѣбор (Гр); нѣје имало прѣлѣ сѣнко, нѣ *би ѣзѣл'е* на кудѣље и вретѣно и овакѣ (Др); пѣ кад *би* онѣ *сновѣл'е*, вѣшѣ, кад *би навѣјѣл'е* на тѣ вратѣло, тѣ се навѣјѣло, пѣ прѣђа, навѣјѣш (Ду); сву нѣ *би вѣзл'е* (Жи);

мѣнѣ *би мѣгл'у* нѣс двѣје не мѣremo нѣје (Гр); мѣ нѣ *би* тѣ ни знал'у (Уг); нѣ *би мѣгл'у* имѣње да опкѣл'їмо кол'їко је (Ос); још мѣло да прѣчѣм ѣде о тѣј невѣсти да нѣ *би жѣрил'у* (Са); нѣјпрѣен не *би се* ни *чешѣл'у*, не *би* нам дѣла стрѣна ѣ рѣт нѣкако (Коч); тѣ сѣт не смѣју да радѣ, мѣ смо радѣле свѣ жѣвѣ, нѣ *би* ни, да извѣнѣте, ни *ѣрѣчѣле* да смо трѣдне (Го).

II.2.14.5. Примери за 2. л. мн.:

вѣ *би* ме одвѣл'и да *би* ја ѣшла, нѣ нећу (Го); нѣмѣ дѣл'е нѣкѣг, сѣл' јѣдну жѣну *би ѣшл'у* и тѣ бѣна, нѣ *би* ти имѣла штѣ прѣчат (Шар); вѣ *би се* зачѣдѣл'и (По); тѣ је скѣро тѣ пѣт намѣшѣн, пѣсл'ѣ ѣсвалт богами фѣно, тѣ да нѣ *би обѣлѣзѣл'у* (Ки).

II.2.14.6. Примери за 3. л. мн.:

би ѣрѣбѣл'у (Жи); *ѣдкѣл'у би се* кѣ кѣсѣ кѣровѣ (Гло); *би сѣивѣл'у* у тѣ вѣду са којѣм хотѣ да се кѣпѣ тѣ фамѣл'їја (Би); и тѣ *би* по дѣста тогѣ *ожѣл'ил'у*, па *би* овѣмо дворѣкѣасто дрво *осѣкл'у*, мачѣгу дворѣкл'астѣ, па *би* између онѣ двѣ рѣкѣла то *наслѣл'у*; и ѣни *би изѣл'у* према нѣши'ем кѣхѣма на брѣда (Вр); *ѣшл'у би* брѣдѣма са тѣјем л'їлѣма (Вр); и ѣни *би*, ко којѣ хѣће да дарѣе тѣ младѣ, *сѣѣшѣл'у* на тѣ послѣжѣнѣк (Пру); *ѣднѣл'у би* тѣ кѣну и бѣју се звѣло (Св); кад *би* спрѣћу *ѣогл'ѣдѣл'у*, да не броју свѣтове, сѣмо *би ѣогл'ѣдѣл'у* кол'їко ѣмѣ пред бѣрѣк л'ўдѣ; *би* ѣгуд *сѣивѣл'у*, *би* томѣ барѣакѣару што је носѣо зѣставу *би* му *сѣивѣл'у* кошѣљу неку, пѣшкѣр, нѣшто (Ке); кад *би бѣл'у* бл'їзо кѣхѣ, по двѣ чѣвѣка су ѣшла од тѣх свѣтѣвѣ да кѣжѣ тѣј родѣѣни тѣмо кол'їко идѣ свѣтѣвѣ; ѣни *би оѣѣшл'у* испред свѣтѣвѣ и

kāzāl'и, они *би kāzāl'и* свѣтѡвѣ је тол'йко и тол'йко (Са); њни *би се ѿоврѣишл'и* те пречекѣл'и те свѣтове; *би* јој дѣјете *дал'и* у руке тѡј невѣсти; (Бо); ранѣје *би дѡишл'и* ѡде ис вѡјнок ѡсека понѣко; ѣзутра *би шѣрил'и* тога бѣхара у вѡду; најприен *би викал'и* ѣзми сламѣ па *зайѣл'и* тѣмо да изгорѣ бѣхе (Вру); тапѣт *би* по педесѣт ил'и шѣсѣт свѣтѡвѣ *дѡишли* у село; кат су тѣ скѣпови бѣл'и, нѣ *би дал'и* заедно да су у друштво (Цр); ондѣ *би сѣјѣл'и* кукурус; таг тройца *би бѣл'и* ѣпорѣт, па барјактар за н'ѣма; кѣфу *би дал'и* гѡдишнѣ као пѡмѡи сиротѣњи (Ли); сѣтрадѣн *би ѣребројѣл'и* чијѣ је кол'йко; зѣми нѣ знѣм ни ш чѣм *би се кѣишл'и* (Стр); за Петрѡвдѣн *би ѣѣл'ил'и* вѣтру; вѣшѣ *би се ѿонаѣѣл'и* за дѣћу свѣнѣску нѡ на свѣдбу (Вру); на Ђурђевдѣн *би сѣѣвил'и* једну плѡчу (Св); ѡни *би* на јесѣн *долѣзли*; на Вѣлики пѣтак *кѣвѣли би* (По); у четвѣтак невѣсту *би доводѣл'и* (Бо); тѣ кад *би* у двѣ сѣта радници *накркѣл'и* (Пе); пријен сѣнца *би тѡ бѣрал'и*; *ѣѣшл'и* *би* пѣшчѣд уочи Ђурђевдѣна (Пе); пријен зорѣ *би дѡишл'и*; *ѣисл'и* *би* кот хѡѣ пријѣ Ђурђевудне (Ле); па *би* и *осѣѣвили* по пѣшес месѣѣи (На); пѣ тѡ по пѣ[т] шѣс пѣта *би ѣшл'и* лѣуди за мѣр (Ли); онѣ једну кѣву *би осѣѣвил'и*, ко ѣмѣ двѣје-трѣ кѡзе, једну кѡзу *би осѣѣвил'и*, ко ѣмѣ вѣшѣ овѣѣѣ, двѣје осѣѣви, онѡ другѡ, мора тѡ да дѣш (Би); штѣ *би бѣрал'и* овѣѣѣ чѣјѣвѣ ранѣје од л'ѣпѣ, бѡгу фѣла ис Пѡпѣ, па по овѣѣѣ наѣѣѣ шѣмѣ *би бѣрал'и* л'ѣпѣ, чѣјѣве (Бр); нѣкад, којѣ су ѣмуѣни они *би кѣѣвал'и* (Коч); *оѣишл'и* *би* (Д. Дуб); *ѣродѣвал'и* *би* лѣуди пѣрче землѣ да *би снѣху доѣл'и* кот кѣћѣ (Дол); то *би* и-Жѣпѣ ѡдонѣт *дѡишл'и*, тѡ шта *би* имѣло нарѡда, па *би ѣѣвал'и* (Ке); тѡ *би* стѣрѣ *ѣрѣчѣл'и*(Ру); *би* ни *осѣѣл'и* опѣнци (Са); другѣ пон'ѣву *би се ѿкрѣл'и* (Би); ѡни су трајѣл'и тѣ четвѣртѣну да *би јѡпѣт обнѡвил'и* тѡ; Бѣгари, ѣе гѡј си штѣ сакрѣо, свѣ *би* ти *нашл'и*, *ѣрѣкоѣл'и*, *ѣзѣл'и* да изѣдѣ, да оплѣчкајѣ; ѡ Божѣћу *би дѡишл'и* мусл'имѣни (Прѣ); *дал'и* *би* ти дѣјете на кѡнче пѣ га окрѣћѣш овѣкѡ (С. Пуп); *носѣл'и* *би* мл'ѣко, *носѣл'и* *би*, овѣ, стѡци да дѣјѣ сѡл'и онѡ (Шав); што *би се* ѡни *ѿмѡл'ил'и* од бѣнѣра одозѡ (Шав); пѣ *би* тѡ *дѣвал'и* изѣутра кѣѣѣ (Шав); ѡни *би се ѣдсл'ѣ* вѣрѣћѣл'и за Штѣвалѣ (Врс); *оѣишл'и* *би* кот понѣкѡга; не смѣјѣм јѣл' *ѣлѣкал'и* *би*; најпријѣ *би* тѡ *ѣрѣчѣл'и* око стѡкѣ (Гр); по двѣдес кѡнѣ *би* ѡни тѣмо *ѣгрѣл'и* (Др); ѡтпријѣ *би* лѣуди посѣјѣло *наѣрѣвил'и* бѡлѣ нѡ неѣѣѣ свѣдбу; кад *би* је *кѣил'и*, лѣуди *би мѡрѣл'и* свѣ да изѣћу ис сѡбѣ; а имѣл'е су хѣрѣјѣ, пѣ *би* онѡ *наѣрѣвил'и* кѣпу, на чѣло *би* јој *сѣѣвил'и*, хѣрѣјѣ; пѡсѣ *би се ѿмѣрѣл'и*; да сам рѣкѡ идѣ вѡда ѣзбрѡ у Бѡсну, *рѣкл'и* *би* Ејѣп је тѡ рѣкѡ (Кл); ранѣјѣ *би се ѣѣл'и* на кѣћу ѡѣе да порѣшѣ кѣћу (Кн); кад *би оѣишл'и* у Сенѣцу дѡл'е, мѡмак и тѣ дѣвѡјѣѣ, тѡ кад *би засѣрѣл'и* ѡнде ѣе су онѣ ѣанѣриѣе (Тр); тѣ *би* ѡтл'ѣн *ѣѡчѣл'и* кѡњи да трчѣ пѣ до у Карајѣѣѣѣ (Туз); кад *би мѡгл'и* нешто да ѡтвѡрѣ да рѣдѣ (Уг); дѣнас *би Тѣрци бѣл'и* на овѣ зѣмлѣ (Цр); тѡ *би ѣрѣбал'и* да знѣјѣ овѣ за гѣрѣћѣне; *оѣишл'и* *би* Тѣрци знѣш дѡкл'ѣ, до Чѣчка (Че); *би* онѡ *бѣрал'и* пѣ пл'ѣл'и онѣ вѣјѣнаѣ (Шар); ѡни *би* свѣ тѡ *ѣрѡдѣл'и* (Шт); не *би* те *смѣл'и* перѣсѣт, слабо ти је срѣе (Го); свѣ *би мѡгл'и* лѣуди да ураѡѣ (Жи); тѡ е ко кад *би ѣрѣчѣл'и* овѣ из Бѣѡграда и мѣ ѡвѣ ис Тутѣна (Бо); онѣ водѣ што прѣскѣ са онѡгѣ кѡла *би наѣѣнил'е* у тѣј сѣт (Би); онѡм водѡм, *ѣрскѣл'е* *би* жѣне, *би ѣрскѣл'е* онѣ дѣѣу и онѣ фамѣл'ију коѣ се не дѣжѣ; *би ѿносѣл'е* сѣт (Би); те жѣне рѣно *би вѣрѣжѣл'е* тѡ (Ко); тапѣт кат *би* тѣ свѣдѡѣ *бѣл'е* (Цр); ранѣјѣ *би се исѣросѣл'е* (Ли); кажѣ на Ђурђевдѣн такѡ *ѣшл'е* *би* у тѡр на некѡ вѣрѣѣло (Св); у

пéтак је двóрèла тá невèста и *гледáл'е би* је жéне (Пе); ðне *би* уочи Ђурђевдана *ишл'е* око кўћè да врáчájу (До); пá *би чвáрáл'е* пријен зорè понðи; такò *би се саси́авил'е* ўвечè девојке на посèдак (С. До); *и́кáл'е би* жéне (Ми); тò *би и́урáл'е* ранијè плáнинке, и сáт турáју (Ђер); онò бáш пáнтим онò *би носил'е* онè бијел'è онè кá фистáн онò (Пож); да се ствòрү тй скупови да *би се* девојке *уиознáвáл'е* са младийма (Пож); пá *би се наљүи́ил'е* понèкад; ðне *би се* двè *закáчил'е* понèкад, мало *би се иосвáћáл'е* (Шав); отпрйје *би се иорèћáл'е* невèсте; ёто прстèна би тò мáло күпил'е (Кл); тò бйл'е бòшће пá *би* и *навèзáл'е* ðне, л'йјепе су бйл'е (Уг); пá *би бйл'е* коферèнције (Шт); те *би тò стáрè* жéне *иљүвáл'е* по три нðи да не би се тò мáкло (С. До); ја знáм Дул'èпчáт *би излáзила* по онйá брдá гòре и Пантел'йи у Гнйлу; и свè *би сјáјèла* онá брдá от тйá л'йлá (Ду); јèла *би се ирáвйла* кò и свáкат (Ђер); да хи опрскá да *би се* она *иодйзáла* (Ру); имáло је ранијè па *нè би ишèл'и* да се помйрү (Дол); хèфту дáнá *нè би дáл'и* стáри (На); и *ðднйјел'и би* биријан, *нè би вáдил'и* нйкòм у танире (Бо); *нè би се* ни *вићáл'и* мòмак и девојка (Рај); *нè би* ми је *дáл'и* кад је ðна бйла тү; родитељи *нису бйл'и*, *нè би һèл'и* да је дáју за тогá ал' она побèгнè (Кл); һèвèр мòра да чүвá млáдү да је *нè би найáл'и*; мòрáм и тè л'èкòве күпит да ми *нè би* штò *иомòгл'и* (Жи); стáвймо конðпац, и овакò сáстáвймо и унүтра түрим жйта, да *нè би* свè *носйле* на јèдно место (Стр); држйм нòге у онү вòду дáко *би ме иойүишл'е*; пйтá мáјка: „Ђè ти нðсè кокòшке“, а мй кажүјèмо онде ће ни одговáрá, да *нè би ишле* ко далèко (Би); да се не *би рáћáл'е* девојке (Бл).

II.2.14.7. До краја спроведеним процесом уопштавања форми помоћног глагола у облицима потенцијала, тутинско-новопазарско-сјеничка зона спаја се са широким ареалом на коме је дошло до уопштавања облика *би* у свим лицима потенцијала. Облик *би* уопштен је и у говору Ибарског Колашина (Божовић 2002: 93), а даље и у северној Метохији (Букумирић 2003: 267), трстеничком говору (Јовић 1968: 139), Левчу (Симић 1972: 403), централној Шумадији (Реметић 1985: 327), Банату (Ивић и др. 1977: 189), потом и у Алексиначком Поморављу (Богдановић 1987: 199), Призрену (Реметић 1996: 504), Гори (Младеновић 2011: 436) и Гатњу (Младеновић 2013: 364).

Аналитизација облика помоћног глагола тутинско-новопазарско-сјеничку зону (а њој се прикључује и говор Ибарског Колашина) издваја из опште слике која карактерише говоре зетско-сјеничког дијалекта у Црној Гори. Ови говори разликују се од осталих најпре по томе што углавном добро чувају различите облике помоћног глагола у множини, при чему форма за 3. л. мн. гласи *бише*, иако је у свима њима отпочео процес уопштавања облика *би* за сва лица једнине и множине, тако да функционишу паралелне форме. Такво стање је у староцрногорским говорима, Мрковићу, Враки, Зети, Бјелопавлићима и Васојевићима (Пешикан 1965: 171; Вујовић 1969: 267; Петровић 1973: 216; Перовић 1977а: 287; Ћупић 1977: 99; Стијовић

2007; 183–184). Најзад, иста ситуација одлика је и говора Пиве (Вуковић 1938/39: 75) и србијанског Полимља (Николић 1991: 492).

II.2.15. Остали глаголски облици

II.2.15.1. *Би* + императив

Конструкција *би* + императив, која је у употреби на читавом терену тутинско-новопазарско-сјеничког говора, морфолошки представља контаминацију потенцијала и императива, са којима, уосталом, дели исту семантику (више о овоме в. Вељовић 2015а: 507–524; Вељовић 2018: 388–398). Њу карактерише непроменљивост саставних елемената, односно увек се јавља у истом морфолошком лику у свим лицима једнине и множине – облик *би* и форма 2. л. једнине императива.

Забележени су примери:

те *би* ја недељом *осечи* по пун један цегер рђовинѐ те јој понѐси те је ђна нешто тѐ кӯхала и пила би тѐ чџј (Бр); имала сам девојчицу, па у она бѐшик што се лӯља свѐкрви *би* је *осиџави* (Ру); по двадес лѐбѐва изутра *би* *умиџеси* (Жи); тѐ радџше Мака, а ја ниџесам, ја *би* *убѐри*, па хи лџиџепо испѐри, тџри у вџду (Ру); очи Божџћа *би* *донѐси* на хастџл свѐ што џмџш вџћа, јџбуку, крџшку, џра, свѐ што џмџа, кукурус, пшеницу онџ скџхџа, и како коѐ узџма те га лџшти и (Боб); јѐдва *би* *џџи* до камена џе су вѐћи сџбџри, не мџже да те пџнѐ да бџциш (Ли); тџ домџћин *би* *расџорѐди* нџс; кад *би* џн *џџи*: „Тџ ниџе у рѐду, ниџе ураџено како трѐба“ (Ли); Жџвка *би* *џиџи*, *куџи* *би* џџ маџцу (Ми); мџ џтац *би* *џиџи*, те *би*, у шџму *би* *џиџи*, пџ *би* *пџжџ* тога пџпраџа, пџ *би* у јџду вџзу, пџ *би* *џиџи*, пџ на крај тџмо, у џџшак, пџ *би* *тџиџи* такџ, и јџду пон’џву тџри по онџм пџпраџу, и дрџгџ пон’џву *би* се покрџл’и; Јџ *би* свѐ џшла са моџџем дѐдом од двџнѐс до јѐдан џд ноџи, ми *би* тѐ свѐ сѐло *џџи* се (Тер); овџ *би* двџ кџња *џџи* за Сџницу, онѐ бисџге турџ, пџти Цџганима те тѐ кџње поткџј, а мџло је вол’џо да пиџѐ, кад џдѐ у срџџџу, долџзи у четвџтак, ноџиџевџ *би* у кафџну (Цр); џн га је мџџо вољѐо и што *би* га џн *џиџи*, џн *би* *пџкџ*, џѐ да препџкнѐ (Па); тѐ *би* се прџвио јѐдан Миливоје ис Тутџна, то-ѐ бџо заџавола тџ чџвек, џн *би* *џџи*, џзми вратиџо и у тѐ вратиџо побџдѐ двџ крака, ка ето оно џши (Вру); нѐко *би* *џџи* кнџџге, неко јџк (Би); и кад је џн дрџџ пџре, тџ, мџт чџвек, трѐбџло му пџре, и пџчџ је дѐди да крадѐ пџре, ис кџфѐра *би* *џзми* (Цв); понѐко *би* *џџи* кад *би* по мџџо зџта трџџл’и (Ке); коџџ *би* побѐгла дџџѐ врѐмена *не би* јџ се *џџи* рџт од иџџа што ниѐ са рџзилџком рџда џна дџта, но-ѐ сџмовџ’но џџшла (Па); Пунџша џстѐ нџс кад вџди, кџко *би* се *џџи* (Го); џна *би* *свџџи* се гџла гџлциџџа (Би); џна *би* *џџи* гџре код мѐне кат хоџу да промџџенџм смѐну (Го); јџ сам носџла онџ запрегу, а одџвџт онџ завџџџу, пџ кад *би* мџџа мџџа тѐ *џџи* тѐ, пџ коѐ цветџџе тџ тџџа, бџш кџ онџ џил’џме овѐ жѐне мусл’имџнке што су тџџ’ѐ, ѐто такџ *би* тѐ нашџрџла. И бџљѐ онџ што се унџштиџо, бџљѐ бџга ми (Лу); сѐстра јџ јѐдна у бџл’ницу рџдџла

и ја сам био у болници доста ту, а ми смо се познава'и, верујте, она би ми чај изутра донеси у онe термосе да пи'ем (Баг); она би узела маше, и ону жижку овако и све би ирија'и ону цигару (Ле); вала би понекa и ди'ете рдди не би се помир'и; Мђа бијача би, велики казан и велику стoку би има'и, *скуха* ону врнику и *макни* онамо, е послен та разливача, а карлице има'е, па ону врнику по онија пољица у кљетове онoм разливачoм турaј и оно се послен закајмачи она врника; мђа би мајка по два-дес л'ебoва и по десет онија кукурџа испечи (Тр); кад би *крени да бежи* преко дољинe, йсто ко онo пчела ка-се пуш'и (С. До); на онo чeстo с'ито *с'и'аби* би онo пшенично колаче (Коч); прво су бил'и обича'и, нит би *види* мамак девојку, нит девојка мамака, само отиди испрoси је (Боб); девојка та'т ни'е сме'а с мамаком да ста-не, само би јој у кућу *дођи*, *виду* се мамак и девојка и испрoси је (Ме); касни'е су изашл'и опанци, дни су хи звал'и заклопаши, они дебел'и, готово ка от онија испол'ашн'и'а гума, тако су бил'и и дебел'и, па бoга ми кад би се то *окваси*, уби у ноге, нoге ти одeри, не мош д-идеш (Са); узми, па онo кад би се *ошри* 'и, имају грeбе-ни, па узмеш те изгребенаш (Де); ма'ло је то било лоше кад би се *окваси*, онo нoга бежи по ономе; онo кад би се *расц'рaви* они ексeри овако и кат хoј да кора'аш, рас-прави се они ексeри па кат срeтни нoгу уз ногу, они'ем ексeрима, кат те удари, то љип'е крв (См); и тако би, ниe имало, па тога гази ниe имало, па би ми одeл'ал'и от смрчeвe даске бритвoм, па би *зайал* 'и онo шйбицoм ону л'уску, па би док би вечeрал'и то би држал'и да видимо то (Би); нит би се *свaђај*, ништа то (Вру); ми би се *сигра*, *сигра* док крeнемо ка кући (Ли); то на Ђурђевдан би узми једну флашу, па донеси на воденицу па стави по једну коприву у ту флашу (Шав); ми нисмо држа'и бивољицу, дни нису држа'и свињу и ми би код њи *једи*, *йи*, *иласиши*, *жњи* (Ми); то би нек'и с'умпoр *нађи*, па би она канћела стави одозгoр на кацу па наложи доље (Ме); он је био, матрегирo, она би *побeгни* (Бр); па би *с'и'аби* ону кахву, попију кахву; има'и смо и ста'нове лeти би се *йра'иши* на ста'нове (Ру); пeтком би *ош'иди* на ц'уму, да клањамо ц'уму (Ђер); па ка-смо мало ве'и одрасл'и, кад би бил'и и не'е ц'умб'уси, како кажу код вaс весeл'е, па би *ош'иди* тако, увечe на посeдак (Пр); лoпту ни'есмо имал'и него би узми те саш'и нешто ил'и от крaвe узми поћупа онe длаке па намота у лoпту и узми крпa па сави у некy ћарапу жeнскy па уши онo, то нам је била лoпта, крпeњаре (Рај); ја сам затeко кат би она хлeп *ум'еси* па у врнику, па удрoби онo дроб'ење, најeди се (Ми); би *наложи* вaтру у фор'уну, и с'и'ала би сoба док би посeткова'и; послeн би тy кондпљу, дoбро ка[д] се истрл'и, *одваја* на клaсе (Бр); посл'e слaмарице кад изађoше било-е млoго дoбро, и *иза'иши* би ми т'ија слaмарица (Гу); прво с-опрeло основа, па би мотавило онo *намош'a*, сoхе имал'е, па се то на сoхе (Ду); на вериге казан би *закaчи*, тy би кyва'и хpaну; на сaнке онe, сoне се зва'е, би нос'и свaки друг'и дан и'и за недељу данa би *донеси* помало дрвa и та дрвa би *искрaиши* хи онако сирoва, квaсна (Ђер); би се *йoкyиши* тy нaрoда и нaрoда, йнтeресуe и штa-е тeлeвизoр (Бо); код св'ија гaздa би лyди, по десeт по двадeс лyди, узми рeт oтлeн па до на врх (Ру); дни би *йoбаца* у прo'еће ка-дoђе она велика вoда, побaца дрвa, па у Гoдoво су та дрвa йшла (Го); ако не би била девојка, дни би је *с'и'аби* на магaрца, нaопaко ту невeсту, па крoс ц'ипци'ело сe'ло би *ош'иди*, да зна ц'и'ело сe'ло што ни'е била девојка

(Ру); конѡпла се раѡила, јѡс та конѡпла некат, лан, тѡ би имала нека трљлица, такозванa трљлица, па би, кад *би осуши* онѡ, ѡни ону конѡплу побѡри па-е тури у мочило (Ле); овако *би намѡићи* па свѡ на чеврт, и свѡ тѡ карлице (Го); ако *би исцрѡси*, па-е тамо та испрѡшена била, звaљи би се свaтови; кад се разбѡљи ћѡвек па сѡне *би* за волѡве *закaћи*, па вући за Пазaр (Бо); сyтрадaн тѡк *би крѡни* (Ђер); пружи рyку: „Њокољико?“ А ова *би кaжи*: „Њољижѡ“ (Ли); тапyт на кѡње, и ѡни *би ѡѡћи* на кѡнак (Глу); *би ошѡиди* свaтови, бл'ижна порѡдица кой-е дѡвѡр, ѡн узимa младy; Онѡ *би уфaићи* кѡње и пѡслѡн *би* онѡ јѡчам *наслaжи* на лѡдйну (Па); тапyт се мањѡ сaме уѡваљѡ но свѡ просидѡм и тако *би исцрѡси*; Тапyт *би* по педесѡт иљи шѡсѡт свaтѡвa *ѡѡћи* у сѡло (На); рaнићѡ би дѡшљи ѡде ис вѡјнѡк ѡсека понѡко, и би ти бѡрци што су били у пѡнзију *би ѡѡћи* (До); пyно хи је ѡдозгѡ имaло, катастрѡфа, ада цѡћѡло тѡ Грачaне, пѡбрђе, тѡ је Зaстава дѡл'е запосл'ила, тy *би ѡѡћи* овако кат су вaшaри (Баг); ѡни се спрва нису мйриљи, мѡжда и по пѡла гѡдинѡ прѡшло *не би се йомйри* (Не); ѡтуд нaтовaри, тапут нй'ѡ ни рaђaло, слaба зѡмл'a овaмо, па *би ѡтуд нaшѡвaри* тога жйта, нaтовaри рaзнѡ тѡ, донѡси (Вр); изaтки тѡ вел'ико, а ѡбѡј, свaкија бѡја *би ѡбѡј* (Д. Дуб); йшло се за Пѡћ, за Мйтровицу, за жйто, нйѡ ѡде мѡгло да стйгнѡ за гѡдину дaнa онѡ што *би йоси* (С. До); с кѡн'има *би ошѡиди* и *дѡвѡди* је; Тѡ нйѡ бйло пѡсебно да држy кѡње, него рaди с нйим и онaко ѡд вѡл'ѡ комшйскй *би* и *сасйѡви* (Ђер); пѡслѡн *би* тy конѡплу, дѡбро ка-се истрљи, *ѡдѡјa* на клaсе; *Прескaчи* *би* онy лѡзу дѡца, йгрa између двйѡ вaтре (Бр); дѡље у Гѡдово *би чѡка* дрyги лyди, намѡшћйљи онѡ да не пролазy (Го); би се пйтaло ѡткаљѡн јѡј је мајка, кaка јѡј је мајка, кaка јѡј је порѡдица, а дрyгѡ не би ни вйдељи, и испрѡси је, тако *би* је *йзми* (Би); па би йшли у кољедaре, то *би мй ѡмладина скyи се* и понѡћи би йшли ѡт кyћѡ до кyћѡ и трајйљи ко шта ймa, масла, сйра, брашна, тѡ свѡ кад би скyпиљи на едно мѡсто нaлѡжи вaтру и тѡ *би сйрѡми* и *јѡди тy*; лaдно, зима, мрaс. *Би* ни *замрзни* нѡге, рyке, свѡ ѡтѡкни нѡге, свѡ замрзни (Би); ѡне *би ѡйљѡи* чарaпе, *ѡйљѡи* *би* прѡслук, цѡмпер (Ми); ѡне *би*, *кaжy*, *ѡѡћи* која тѡ зна, она би дѡшла да ти то учинй (С. До); пyшнице онѡ, пaби *йзми* жѡне нaлѡжи онy пyшницу, па прѡвишѡ нaлѡжи па понѡкад запaљй се и пyшница и вѡће и свѡ погѡри (Бо); рaнићѡ би се испросйље па *би* и *ѡшѡи-ви* по пе-шѡс мѡсѡци (Би); онѡ кад *би се йѡжњи*, више нѡмa да се жњѡ, бaца овако дѡвѡјке срп преко рaмена (Са); пaнтйм мѡју мајку и мѡју тѡтку кад *би крѡни* у Ђерекaре из Дѡлова, па уз јѡдне кљисyре пѡшкѡ се на кѡња (До).

II.2.15.2. Бйло + инфинитив

Ова конструкија сасвим је обична у испитиваном говору, иако није забележен велики број примера. Јавља се увек у истом морфолошком лику, са обликом *било* и инфинитивом. Чешћа је са негираном формом глагола:

јакѡ га је, *било мйсл'иш* на вриѡеме (По); *било* размйшљат (Ту);

јaко те убио, богами *не бйло* га *дйраш* (Бал); кaзнй га бѡк, *не бйло* *узймаш* тyђе (Ке); нека плачѡ сaд, *не бйло* махнйтат (Бал); ѡ, *не бйло се* свaђат (Ме).

Више о синтаксичко-семантичким одликама као и о ареалној распрострањености в. Вељовић 2018: 398–400.

П.2.15.3. *Шћâ(x), шћáше* + инфинитив

У оквиру ове конструкције имперфекат глагола *хѣѣѣѣ* / шћѣт има различите облике у зависности од граматичког лица:

шћâ ѣѣнуѣ на она л'ѣт (По); *шћâ се онесвѣѣсѣѣѣѣ* (Ту); *шћáше ѣѣѣѣнуѣ* за њóме (Ме); *шћáше* је и *ѣѣѣѣ* да и не раздвѣѣи (Го); *ѣн ме* и *удѣѣриѣѣ шћáше* (Ме); *шћáше* свѣ овѣ *расѣѣѣѣриѣѣ* да му дѣѣдосмо (Ту); *шћáше се ѣѣѣѣѣѣ* (Ту).

Више о синтаксичко-семантичким одликама као и о ареалној распрострањености в. Вељовић 2018: 400–402.

III. ЗАКЉУЧАК

У овој студији извршена је морфолошка анализа глаголског система говора Тутина, Новог Пазара и Сјенице.

Анализи граматичке категорије глагола претходио је уводни део у оквиру којег су дате основне географске и историографске напомене о испитиваном терену, те представљена методологија прикупљања дијалекатског материјала и његове анализе у овоме раду. Описане су важне изоглосе које указују на појаву територијалне раслојености на терену испитиваног говора.

Преглед литературе о топономастичким слојевима на тутинско-новопазарско-сјеничкој територији показао је да је у питању пространа област која је одувек привлачила сточарско становништво, преко које су пролазили значајни трговачки путеви, и на којој се и данас из назива насељених места могу ишчитавати трагови укрштаја различитих народа – Грка, Келта, Словена, Влаха, Турака, Албанаца и др. Различита мотивисаност топонима описује не само географску конфигурацију терена него сведочи и о делатностима којима су се некадашњи и садашњи мештани бавили, те о политичким приликама у прошлости овога краја. Увид у историјске прилике, како се показало, од значаја је за разоткривање језичких слојева на овоме терену, имајући у виду да су миграције становништва биле од пресудног значаја за формирање дијалекатске композиције тутинско-новопазарско сјеничког говора. Овде пре свега мислимо на настанак специфичне, двојне јекавско-екавске замене јата (*дије̄џе̄* : *де̄џа*) настале у сусрету старијег екавског слоја и јекавштине коју су донели досељеници из црногорских крајева. Бројне особине присутне у говору данашњег становништва пештерског ареала имају упориште у несловенском, пре свега албанском адстратном слоју који су овде донели присељеници из Малисије. Стапање, претапање и укрштај појединих етничких група свакако су оставили свога трага у језику, те није реткост да при тумачењу појединих језичких црта, у настојању да их објаснимо, посежемо управо за историјским подацима о пореклу носилаца дијалекта. Но, како се показало у анализи, у категорији глагола овакви утицаји са стране не рефлектују се у оној мери у којој је то случај са, на пример, фонетско-фонолошким планом (изговор појединих гласова, прозодијски језички ниво), где се доста чешће уочавају црте настале у сусрету са несловенским језичким

идиомима. Глаголски систем у великој мери очувао је наслеђену прасловенску слику, што посебно потврђује чињеница да се на овоме терену чувају и редовно употребљавају и сви они облици чији је статус у осталим штокавским говорима нарушен, и који су или изгубљени или у повлачењу – аорист, имперфекат, инфинитив.

У уводном делу од значаја је било поменути (како бисмо прецизно омеђили ареал обухваћен нашим истраживањима) и то да је дијалекатски материјал прикупљен на простору тутинско-новопазарско-сјеничког говора указао на постојање два типа раслојености – хоризонталне и вертикалне. Хоризонтална микрораслојеност овог територијално јединственог ареала огледа се у томе да се, судећи по дијалекатском материјалу прикупљеном у пет сјеничких пунктова – Дружиниће (Дру), Крстац (Крс), Трешњевица (Тре), Увац (Ув) и Урсуле (Ур) – један мањи део ове територије (у питању је релативно узак појас на терену сјеничке зоне који се граничи са говорима херцеговачко-крајишког типа) не уклапа у прилике које карактеришу остатак ареала, који се несумњиво уклапа у зетско-сјенички дијалекат. Забележене су дијалекатске карактеристике које недвосмислено упућују на постојање раслојености, односно на припадност овог дела територије суседним херцеговачко-крајишким говорима, а међу које смо убројали: појаву пренесених акцената и ликова са краткоузлазним и дугоузлазним акцентом непознатих остатку територије; метатонијско преношење на проклитику; облике са јекавском заменом кратког јата и већи обим присуства ликова са извршеним јекавским јотовањем у односу на остатак територије; замену *x* гласовима *k* и *z*; присуство наставка *-ијех* у облицима заменичко-придевске промене; разликовање падежа места и падежа правца; претежно присуство дужих облика инфинитива наспрам краћих форми које карактеришу остатак територије и др. Све издвојене диференцијалне црте указују на то да територија коју захватају поменути пунктови припада друкчијем дијалекатском типу (херцеговачко-крајишком), односно да међудијалекатска граница пролази преко дела сјеничке зоне. Основано претпостављајући да територија на којој се налазе наведени пунктови припада другом дијалекатском типу, дијалекатски материјал прикупљен на овом простору нисмо користили током наших истраживања. Вертикална микрораслојености огледа се кроз појаве отовренијег/затворенијег изговора појединих вокала, умекшаног изговора гласа *л* и његове замене са *љ* испред вокала предњег реда, неразликовање парова африката, засноване на конфесионалним разликама, а бележене у говору дела муслиманског становништва, које изостају у говору хришћанске популације.

Увид у историографске податке показао је да је на територији Тутина, Новог Пазара и Сјенице у прошлости често долазило до популационе

смене становништва и до промена у бројчаном односу између двеју доминантних конфесионалних скупина – хришћана и муслимана. Од самих почетака насељавања ових простора Словенима и ширења хришћанства у оквирима немањихке државе хришћанско становништво било је доминантно, а топонимијски слојеви сведоче и о присуству Влада сточара. Уз то, ови крајеви одувек су били густо насељени имајући у виду културни, политички и економски значај рашке области. Долазак Турака на ове просторе имао је утицаја на историјски развој у целини, а то значи и на етничке процесе. Муслиманско становништво у овом периоду било је сасвим ретко, углавном сконцентрисано у градским срединама, а чинили су га махом представници турске власти. Са доласком Турака започиње интензиван процес исламизације, који је довео до постепеног повећања броја становника који су почели исповедати мухамеданску веру, да би данас муслиманско становништво у рашкој области било доминантно. На ислам су прелазили и хришћани староседеоци, и припадници црногорских племена досељени на ове просторе са црногорских брда, а посебно албански католици, малисори, чији потомци данас чине највећи удео у становништву Пештерске висоравни. Под утицајем ратова и напада страних непријатеља, али и због унутрашњих сукоба и честих промена услова живота становништво тутинско-новопазарско-сјеничке области често се са ових простора селило – хришћани су махом одлазили ка централној Србији и Шумадији а муслимани у Турску. Но, погодна за бављење сточарством, Пештерска висораван са околином континуирано је привлачила ново становништво, тако да су се овде временске етапе депопулације смењивале са периодима популационог попуњавања територије. Осим сточарства, важна грана привреде на овим просторима била је и земљорадња, те, у мањој мери, шумарство, занатство и трговина.

Централни део наше студије посвећен је морфолошкој анализи глаголских облика. Глаголске јединице испитиване су детаљном анализом прилика у систему глаголских основа и врста. Сваки од облика који улази у систем глаголских форми испитиваног говора посматрао се појединачно, при чему је пажња била усмерена на глаголске наставке, те промене бележене на границама основе и наставка. Морфолошка анализа подразумевала је утврђивање инвентара морфолошких категорија (глаголски облици) и средстава која у њиховом грађењу учествују (глаголске основе и наставци). Увид у инвентар глаголских облика омогућио је сагледање стања које се тиче (не)стабилности позиције сваког од њих у систему испитиваног говора (превасходно на облике који у појединим српским говорима изостају: аорист, имперфекат, инфинитив, глаголски прилог прошли). Утврђивање инвентара глаголских основа

и подела глагола по типовима за циљ је имало праћење појаве укрштања глаголских врста.

У наставку износимо само најважније закључке добијене посматрањем и анализом дијалекатског материјала.

Преглед глагола I врсте показао је да највећи број глагола на *-c* (< *-cīi*) има промену искључиво по I врсти. Из опште слике издвајају се глаголи типа *срѝс/срѝйнуїї*, *ѝбрес/ѝбрѝйнуїї*, *їѝс/їѝнуїї*, *сѝс/сѝднуїї* и други, који имају значење тренутности, а код којих се бележи продор елемента *-не/-ну-*, пореклом III врсте, који у се највећем броју случајева такође одликују семантиком тренутности. Код глагола који се у инфинитиву завршавају на *-ћ / -ј* тенденција ка укрштању са глаголима III врсте присутнија је него код глагола на *-c* (*-cīi*). Такође, приметна је и чешћа појава дублетних форми у парадигмама различитих глаголских облика. Појава укрштања глагола I и III врсте карактерише и друге говоре зетско-сјенчког дијалекта, а бележена је и на ширем штокавском ареалу.

Глаголи II Белићеве врсте одликују се значајном стабилношћу наслеђених форми. Појаве укрштања, иако и овде присутне, мањег су обима од оних забележених код глагола I врсте, тако да се највећи број глагола уклапа у промену овога типа. Такође, увиђа се и већа уједначеност облика на читавом штокавском етнојезичком простору. Укрштање II и V врсте забележено је у парадигми глагола *їїкѝїї*. Глаголи на (*-*)*сїїѝјаїї* типа *усїїѝјаїї*, *осїїѝјаїї*, *сасїїѝјаїї* се и сл. своје облике углавном граде по II врсти, али је уочена и тежња ка укрштању са глаголима VI врсте типа *їѝѝѝїї* : *їѝѝѝїї*, подстакнута чињеницом да су обема врстама обухваћени углавном учестали глаголи.

Иако се углавном уклапају у наслеђену промену, поједини глаголи III врсте, осим по овом моделу, своје облике могу градити и по I врсти. Дублетне форме се притом могу јавити у инфинитиву, аористу, радном глаголском придеву и трпном глаголском придеву, с тим да постоје разлике у обиму варијантности код појединих група глагола. Тако, на пример, глаголи на (*-*)*гїїнуїї* и (*-*)*кїїнуїї* све облике осим аориста граде по III врсти. У аористу су, међутим, сасвим обични и подједнако фреквентни и облици по I и по III врсти. Поједини глаголи облике радног глаголског придева могу градити и по I и по III врсти. Такви су глаголи (*-*)*дѝнуїї*, (*-*)*мр̃знуїї*, (*-*)*їр̃у(х)нуїї*, (*-*)*кїїснуїї* и сл. Глаголи типа *їр̃снуїї*, *ї(р)ѝїнуїї*, *їрїїїснуїї*, *зїїнуїї* и сл. имају двојаке ликове аориста, ређе радног глаголског придева, док остале облике граде само по III врсти.

Код глагола IV врсте у првом разделу нису бележена укрштања са глаголима других основа. Код глагола другог раздела варијантност у облицима

је нешто израженија. Неуједначеност се пре свега тиче односа форманата *-ова-*, *-ива-*, *-ава-*, *-ева-*, односно различитог степена флукутирања у парадигмама појединих гаголских облика.

Већи део глагола V врсте према односу основа остаје у оквирима ове категорије (изузимајући само глаголски прилог садашњи, који може имати двојачке форме), с тим да глаголи типа: *(-)слагаӣ*, *йомáгаӣ*, *налагаӣ*, *(-)махаӣ*, *(-)бркаӣ* и сл. показују знатно виши степен варијантности. Колебање у односу основа тиче се пре свега могућности да поједине своје облике граде како по V, којој припадају, тако и по VI глаголској врсти. Глаголи V врсте типа *(-)крéшаӣ*, *(-)сре̄шаӣ*, *обр̄шаӣ*, *уйл̄е̄шаӣ*, *жва́каӣ* и сл. чешће имају промену по II врсти, са једнаким основама у свим облицима.

По VI глаголској врсти мењају се глаголи *(-)сл̄ӯшаӣ*, *(-)кд̄о̄шаӣ*, *(-)й̄е̄ваӣ*, *(-)й̄граӣ*, *(-)й̄а̄даӣ*, *се̄ћаӣ се* и сл., који према односу основа у потпуности припадају VI глаголској врсти. Глагол *ма́хаӣ*, међутим, осим облика по IV врсти (*ма̄ше̄м*, *ма̄ше̄ш*), може имати и промену по VI врсти. Забележено је и неколико примера од глагола *(-)вр̄ћаӣ* / *(-)вр̄ћаӣ*, *о̄й̄кль̄учаӣ*, *гла̄чаӣ*, који указују на појаву укрштања са глаголима VII врсте. Глаголи *(-)д̄а̄ӣ*, *(-)й̄маӣ* и *(-)зн̄а̄ӣ* мењају се по VI врсти, с тим да се јавља укрштање са глаголима III врсте, односно долази до продора форманата *-не-*, *-ну-* у различите облике.

Већина глагола VII врсте остаје унутар своје категорије. Код глагола *(-)зр̄е̄ӣ* бележени су и облици по III врсти, обични на читавом испитиваном простору. Глаголи који припадају типу *обла̄чӣӣ*, *свла̄чӣӣ*, *извла̄чӣӣ*, *увла̄чӣӣ* и сл. могу имати промену по VII, али неретко прелазе и у IV врсту.

Најзад, најмањи степен варијантности уочен је код глагола VIII врсте. Глагол *бр̄д̄јаӣ* : *бро̄ј̄ӣм* може имати промену по VIII, али и по VIIа, а глаголи *вр̄ӣшӣӣаӣ*, *ћӯӣаӣ*, *й̄ӣшӣӣаӣ*, *чӯчаӣ*, *й̄д̄чаӣ* и сл. такође могу имати промену по VIII, али чешће се срећу облици по VIIIб врсти.

Помоћни глагол *бӣӣ* у облицима инфинитива јавља се на читавом испитиваном ареалу у јединственом фонетском лику, са свега неколико потврда продора форманта *-ну-* пореклом из III врсте (*бӣд̄нӯӣ*). У презенту се напоредо употребљавају облици: *б̄ӯд̄е̄м*, *б̄ӯд̄н̄е̄м* (са елементом *-не-* / *-ну-* из III глаголске врсте), *бӣд̄е̄м* (форма настала аналогично према инфинитивној основи) и *бӣд̄н̄е̄м* (са продором *-не-* / *-ну-* из III глаголске врсте у облик који је настао наслањањем на инфинитивну основу). У облицима императива превладавају форме са аналошким *-и-* у корену (*б̄ӯди* : *бӣди*). Аористне форме су: *бӣ(х)*, *бӣ*, *бӣ*; *бӣсмо*, *бӣс̄тӣе*, *бӣше*; а забележена је и паралелна употреба множинских облика (који се срећу и у имперфекту): *б̄е̄хосмо*, *б̄е̄хос̄тӣе*, *б̄е̄хоше*. У облицима имперфекта присутна је знатнија варијантност: *б̄е̄х* / *б̄е̄х̄а̄* / *бе̄а̄дӣо*; *б̄е̄ше*; *б̄е̄ше*; *б̄е̄смо* / *б̄е̄хосмо*; *б̄е̄с̄тӣе* / *б̄е̄хос̄тӣе*; *б̄е̄ху* /

бѣхоше / беѣдијѹ / бѣахѹ, са различитом фреквентношћу и територијалном распрострањеношћу појединих форми.

Глагол *(x)шѣѣиу* инфинитиву може имати и варијанте *шѣѣи* и *киѣѣи*. У презенту овај глагол има пуне облике *(x)дѣу*, *(x)дѣеи*, *(x)дѣе*, *(x)дѣемо*, *(x)дѣеѣе*, *(x)дѣе*. У 3. л. мн. презента знатно чешће се на целом терену испитиваног говора јавља облик *(x)дѣѣѣ*. Осим пуног облика *(x)дѣѣш*, у 2. л. јд. у употреби је и краћа форма *(x)дѣ*. Глагол *киѣѣи* у аористу има два низа облика. Дуже форме имају у основи проширење *-д-*: *(x)шѣѣдо(x) / шѣѣдо(x) / киѣѣдо(x) / кѣѣдо(x)*, *(x)шѣѣде / шѣѣде / киѣѣде / кѣѣде*, *(x)шѣѣдосмо / шѣѣдосмо / киѣѣдосмо / кѣѣдосмо*. Забележени краћи облици су: *шѣѣ(x)*, *шѣѣ / кѣѣ... (x)шѣѣсмо / шѣѣсмо*. У имперфекту глагол *киѣѣи* има следеће облике: *ѣѣ / шѣѣ / кѣѣ, ѣѣше / шѣѣше / кѣѣше... ѣѣсмо / шѣѣсмо / кѣѣсмо, ѣѣхѹ / шѣѣхѹ / кѣѣхѹ / ѣѣдѣјѹ / кѣѣдѣјѹ*. У радном глаголском придеву има облике *(x)шѣѣѣо / ѣѣо / шѣѣѣо / кѣѣѣо / киѣѣѣо*, *(x)шѣѣѣла / ѣѣѣла / шѣѣѣла / кѣѣѣла / киѣѣѣла*, *(x)шѣѣѣло / ѣѣѣло / шѣѣѣло / кѣѣѣло / киѣѣѣло*.

Инфинитив без финалног *-и* употребљава се на читавом терену тутинско-новопазарско-сјеничке зоне. У тутинско-новопазарском ареалу забележене су искључиво краће форме, док се у Сјеници јављају и облици на *-ѣѣи* и *-ѣѣи*. Ипак, на већем делу сјеничког подручја њихова појава углавном је спорадична. Након губљења крајњег *-и* код глагола који се завршавају на *-ѣѣи* финални експлозивни сугласник ишчежава, што је у складу са ограничењем које се тиче немогућности реализовања групе *-ѣѣи* у финалној позицији уопште у највећем броју случајева (*ѣѣс*, *кѣѣс*, *мѣѣс* и сл.). Појава испадања финалног сугласника, након које долази до упрошћавања финалне групе *-ѣѣи* забележена и у осталим говорима зетско-сјеничког дијалекта. Глаголи на *-ѣѣи* такође се јављају без финалног вокала. Губитком експлозивне компоненте условљеном крајњим положајем у речи, *-ѣѣ* се у облицима инфинитива често изједначује са *-ѣѣ*.

На читавом терену тутинско-новопазарско-сјеничке зоне у 1. л. јд. презента наставак највећег броја глагола је *-м*. Наставак 2. л. јд. је *-и*; у 1. л. мн. презента наставак је *-мо*; а наставак 2. л. мн. је *-ѣѣе*. Код глагола VII и VIII Белићеве врсте забележена су два наставка – *-е* и новије *-у*, настало у резултату аналогije према другим глаголима са овим наставком. Поремећени однос наставака *-е/-у* карактерише целу територију испитиваног арала. Наша грађа није нам пружила могућност уочавања правилности у њиховом избору. У сваком од пунктова забележени су примери са обама наставцима, а информатори их напоредо употребљавају. Примећено је, међутим, да у свим тачкама испитиваног простора форме са *-у* превладавају, као и то да су облици са *-е* нешто чешће забележени код православног становништва. Морфолошка

варијантност облика 3. л. мн. карактерише велики број штокавских говора. Глаголи VI Белићеве врсте у највећем броју случајева чувају наставак *-aju*. У мањем боју примера јавља се наставак *-ay / -y*, а највећи број оваквих забележених примера из наше грађе јесте из новопазарске зоне, те присуство ових облика тумачимо утицајем говора косовско-ресавског типа. Форме 3. л. мн. за завршетком *-ду* натутинско-новопазарско-сјеничкој територији имају једино глаголи *(-)д̄а̄ӣи* и *(-)зн̄а̄ӣи*:

Наставак *-a(x)* у 1. л. јд. имперфекта у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице имају глаголи II, IVб, VI и VIII Белићеве врсте, који имперфекат граде од пуне инфинитивне основе. Глаголи III, IVа и VII врсте, који имперфекат граде од окрњене презентске основе, у 1. лицу имају наставак *-ā(x)*. Наставак имперфекта у 2. и 3. лицу једнине у тутинско-новопазарско-сјеничком говору је *-āше*. Наставак 1. лица множине редовно је *-āсмо*, анаставак 2. лица множине *-āсӣе*. Највећи број глагола у 3. лицу множине има наставак *-āху*. Оно што, међутим, новопазарски говор додатно диференцира од говора Тутина и Сјенице јесте присуство елемента *-д-*, односно *-ад-* и у другим глаголима, који иначе немају двојак облике презента и императива. Продор поменутог елемента, међутим, није захватио читаву парадигму, већ само прво лице једнине и треће лице множине. Тако глагол *īrīčaiī*, на пример, има следеће облике: *īrīčādijo/īrīčādija* (ум. *īrīčax*), *īrīčāше*, *īrīčāше*, *īrīčāсмо*, *īrīčāсӣе*, *īrīčadijū* (ум. *īrīčāху*). Облици са проширењем са *-adijā/-adijo* и *-adijū* у новопазарском ареалу у потпуности су потиснуле ликове са *-āху* у 3. л. мн. имперфекта (*чујаху*, *īrīчаху* и сл.). Закључили смо да се присуство овог елемента може објаснити аналошким продором из облика глагола типа *znaiī*, *imaiī*, односно могуће је да је *-adijū* само додато као готов наставак уместо *-аху*. Имајући у виду да су на обликовање облика презента и императива типа *znāđēm/znādi*, *imāđēm/imādi*... утицали глаголи типа *đāiīi* (*đām/đāđēm*), *jēsīi* (*jēđēm*), може се узети у обзир и посредни утицај ових глагола на формирање поменутих имперфекатских форми. Имперфекатске форме са *-оу* 1. л. јд. имперфекта бележили смо само у новопазарској зони. Тутинском и сјеничком ареалу примери типа *rādādijā/rādādijo/rādādijū* нису својствени, тако да њихово присуство новопазарски говор диференцира од остатка територије, повезујући га истовремено са севернијим говорима зетско-сјеничког дијалекта, у којима овакви облици нису необични.

У говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице аорист се твори помоћу инфинитивне основе и две групе наставака. Глаголи са основом на вокал у аористу имају наставке: *-ø/-x*, *-ø*, *-ø*, *-смо*, *-сӣе*, *-ше*, док се глаголи са инфинитивном основом на консонант граде додавањем наставака: *-o/-ox*, *-e*, *-e*, *-осмо*, *-осӣе*, *-оше*. Наведено правило обухвата највећи број глагола. Систем

тутинско-новопазарско-сјеничког говора одликује се добром очуваношћу гласа *x*. Ипак, у облицима аориста финални веларни сугласник из наставка 1. лица једнине елиминисан је у највећем делу примера. У нашој грађи мали је број потврда са наставцима *-x* и *-ox*. У свим осталим примерима у 1. л. јд. бележени су наставци *-o* или *-ø*. Наставци другог и трећег лица једнине су *-e* и *-ø*. У 1. лицу множине редовно смо бележили новији наставак *-смо*, односно *-осмо*. Друго лице множине има редовно *-сџе*, *-осџе*. Наставак трећег лица множине је *-ше*, *-оше*.

У 2. л. јд. синтетички облици императива у испитиваном говору у потпуности се чувају. Забележене форме, међутим, показују варијантност како у погледу инфинитивних основа тако и на плану наставака за грађење овог глаголског облика. Највећи број глагола твори императив додавањем наставака *-и* на окрњену презентску основу (глаголи I, II, III, IV, VII, VIII врсте). Глаголи I врсте имају редовно овај наставак. Глаголи III, V, VII и VIII врсте такође имају наставак *-и*. Један део глагола II врсте има наставак *-и* у императиву – глаголи II врсте са презентом на *-је-мо* инфинитив граде додавањем наставака *-ј*, који најчешће испада (*обрџ*, *џосџ*). Наставак *-ј* код глагола IV врсте најчешће испада у позицији иза *и* (*зави*, *џоџи*). Остали глаголи ове врсте чувају финално *-ј*.

Глаголски прилог садашњи твори се у тутинско-новопазарско-сјеничком говору додавањем наставака *-ћи* на облик 3. л. множине презента. На испитиваном ареалу присутно је колебање у односу наслеђених наставака *-е* и *-у* у поменутих презентским формама, са тенденцијом уопштавања наставака *-у*, те се таква варијантност пресликава и на облике глаголског прилога садашњег. Стога су у грађи потврђени двојаки ликови – са завршетком *-ећи* (код глагола који чувају старији презентски наставак) и *-ући* (које се јавља након успостављања аналошког *-у* у облицима презента).

У тутинско-новопазарско-сјеничкој зони глаголски прилог прошли се не употребљава. Присутни су једино облици придеви типа *бџишџ*.

Радни глаголски придев гради се подједнако на целом терену испитиваног говора – додавањем наставака *-ао* / *-о*, *-ла*, *-ло*, *-ли*, *-ле*, *-ла*. Неуједначености када су посредни наставци за овај облик нема, док је у односу основа присутна знатнија варијантност.

Глаголи чија се инфинитивн основа завршава на *-а-* у облицима трпног глаголског придева на читавом терену тутинско-новопазарско-сјеничког говора показују колебање у репартицији наставака *-н(-)* и *-џ(-)*. У највећем броју случајева бележени су у обема морфолошким формама, при чему није уочена посебна правилност у употреби двају ликова. Наиме, варијантност

је присутна у сваком појединачном пункту, а говорници различите форме у дискурсу употребљавају напоре.

Футур I гради се помоћу глагола *хѡѡѡѡ / шћѡѡѡѡ*, чије су енклитике: *ћу, ћеш, ће, ћемо, ћеѡѡ, ће / ѡѡѡѡ*, а као допуна на читавом терену испитиваног говора инфинитив је доста чешћи од конструкције *да* + презент.

Футур II твори се у тутинско-новопазарско-сјеничкој зони од презента глагола *бѡѡѡѡ* и радног глаголског придева. Знатно чешће, међутим, у служби овога глаголског облика срећу се презентске форме глагола типа *мѡгнѡѡѡѡ, имѡд(н)ѡѡѡѡ, знѡд(н)ѡѡѡѡ*.

Перфекат се гради помоћу енклитичких облика глагола *јѡсам* и радног глаголског придева. Варијантности у грађењу овога облика нема.

Плусквамперфекат је сложени глаголски облик који се на тутинско-новопазарско-сјеничком терену гради помоћу префекатских или имперфекатских облика глагола *бѡѡѡѡ* и радног глаголског придева. Највећи број забележених примера јесте са облицима перфекта помоћног глагола.

У облицима потенцијала дошло је до свођења различитих форми помоћног глагола на један облик – *би*, који је у употреби у свим лицима једнине и множине. Осим тога, у вези са потенцијалом на испитиваном терену није примећена варијантност у погледу грађења облика.

Конструкција *би* + императив, која је у употреби на читавом терену тутинско-новопазарско-сјеничког говора, морфолошки представља контаминацију потенцијала и императива, са којима, уосталом, дели исту семантику. Њу карактерише непроменљивост саставних елемената, односно увек се јавља у истом морфолошком лику у свим лицима једнине и множине – облик *би* и форма 2. л. једнине императива.

Конструкција типа *бѡѡѡѡ рѡдѡѡѡѡ* сасвим је обична у испитиваном говору, иако није забележен велики број примера. Јавља се увек у истом морфолошком лику, са обликом *било* и инфинитивом. Чешћа је са негираном формом глагола (*нѡ бѡѡѡѡ лѡгаѡѡѡѡ*).

Спроведена анализа показала је да је систем глаголских облика у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице богат и да, када је реч о инвентару морфолошких категорија и средстава, у основи чува наслеђено прасловенско стање. Највише варијантности примећено је у погледу преобликовања појединих наслеђених наставака, на које су махом утицале тежња ка аналошком уједначавању унутар парадигме и тенденција ка повећању степена језичке економије редуковањем редувантних елемената у морфолошком систему и остварењу симетричних односа (попут свођења презентских наставака у 3. л. мн.). Појава укрштања унутар глаголских врста такође је присутна, при чему највећу експанзивност показују глаголи III врсте, чије

проширење *-не-*, *-ну-* се шири у основе глагола других конјугационих типова. Промене у односу основа неретко су узроковане тежњом ка уједначавању инфинитивних и презентских ликова уопштавањем истог основинског вокала. Но, појава укрштања углавном остаје на нивоу измена које обухватају глаголске основе. С друге стране, ни код једног глаголског облика нисмо уочили тенденцију ка укрштању и изједначавању глаголских наставака, односно процес ширења наставака једног у парадигму другог глаголског облика (чему су у штокавским говорима посебно склони аорист и имперфекат), те њоме узроковано слабљење морфолошке и морфосинтаксичке разлике између њих. Сваки од испитаних глаголских облика има јасан инвентар морфолошких средстава која учествују у његовом грађењу, а присутни су и јасне дистинкције у односу на остале јединице у систему. Најзад, код свих глаголских врста бележене су гласовне алтернације које се дешавају на границама основе и наставака, али оне, иако упућују на присуство изразитије варијантности, нису од значаја за системски статус морфолошких облика.

Увид у ареалне прилике које карактеришу остале говоре зетско-сјеничког дијалекта показао је да говори тутинско-новопазарско-сјеничке зоне показују значајну еволутивну и типолошку сличност, те да са њима чине јединствену дијалекатску целину. Варијантност и у погледу морфолошких категорија и у распореду и инвентару морфолошки средстава свакако постоји, али није присутна у већем обиму. Праћење прилика у другим штокавским идиомима омогућило нам је да увидимо неке значајне изоглосе које повезују испитивани говор са идиомима на ширем етнојезичком простору, при чему се знатнија сличност увиђа при поређењу са говорима косовско-ресавског типа, посебно када је посредни новопазарски део територије, који се наслања на ове суседне идиоме.

IV. ИЗВОДИ ИЗ ДИЈАЛЕКАТСКИХ ТЕКСТОВА

Бороштица, Тутин

И рѣкосте ми нѣшто ве йнтересуѣ? Оћу, свѣ ћу ти причат. Оћу да ти кѣжѣм.

Јѣ дѣста сам запѣнтио лѣшијѣ гѣдѣнѣ, нѣродне гѣдине. Јѣ се сѣћѣм дѣбро, трѣ гѣдине нѣје родѣло жѣто, посѣ, нѣ би родѣло, глѣдне гѣдине су бѣл'е. Овѣ ѣмладаина сѣт, тѣ вишѣ пѣтѣ јѣ што причѣм, нѣ би мѣне вѣровѣл'и. Нѣрот ѣвде нѣје имѣо л'ѣбом да се хрѣни. Посѣјѣл'и би, свѣ што би посѣјѣло нѣ би родѣло, за трѣ гѣдине. Нѣма је пѣјац бѣо у Пѣзѣр. Мѣ смо дѣл'и јѣдну крѣву, сѣћѣм се дѣбро, стѣри мѣј отѣрѣ је у Пѣзѣр, и с тел'ѣтом, прѣл'ѣе, л'ѣена крѣва, сѣ-та крѣва мѣжда хил'ѣду ѣурѣ нѣјмањѣ мѣже, а ѣндѣ је дѣо за тѣвар жѣта, јѣчма, јѣчам се јѣо. Јѣ тѣ дѣбро знѣм. Кукѣрус, јѣчам, пѣ да ти кѣжѣм, пшеницѣ нѣје ни имѣло ѣвде, нѣје нѣкѣ покушѣвѣ да сѣѣ тѣ. Нѣје ни покушѣвѣ.

Оћу да ти кѣжѣм, рѣлом се орѣло, дрвѣнѣ рѣло онѣ бѣло, нѣрод би са тѣѣм рѣлом цѣо дѣн трѣес ѣри, нѣ би вишѣ мѣгѣ да подрѣ. ѣндѣ нѣје имѣло, мѣ сѣт ѣвде дрл'ѣче ѣвѣ што дрл'ѣмо жѣто, тѣгѣ нѣје имѣло, дрвѣнѣ су бѣл'е. Брѣну онѣ направѣ от брѣзѣ. Пѣтѣвѣ нѣје имѣло, лѣшијѣ пѣтѣвѣ. ѣвде се нѣје мѣгло ис Тутѣна до ѣвде у продѣвницу, отворѣл'и нѣкѣ дућѣне звѣл'и су хи. Ранѣѣ пѣшкѣ су йшли с кѣн'има, снабдѣвѣл'и, и тѣ нѣје, ѣћу ти кѣзат. Шѣћер мѣ нѣѣсмо, тѣшко, и да си имѣ пѣре, нѣје га ни имѣло, мѣгл'и су сѣмо да дѣбѣјѣ онѣ сирѣмѣшнѣ. Кѣфу би дѣл'и гѣдишнѣ као пѣмѣћ сирѣтѣнѣ. Шѣћер би добѣл'и. Е тѣкѣ ти је бѣло тѣ времѣна.

Дрвѣнѣ кѣла су бѣла ѣвдѣ, дрвѣнѣѣм кѣл'има се рѣдѣло, слѣжѣло, мѣсл'ѣм, дрѣва тѣрѣл'и и тѣкѣ свѣ тѣ, нѣје да лѣжѣм. Нѣши стѣри, тѣ се дѣста до кѣсно мѣжда. Бѣло-ѣ рѣтнѣ врѣѣме и пѣсл'ѣ, јѣ се сѣћѣм, трѣ гѣдине пѣсл'ѣ рѣта нѣје рѣћѣло жѣто, свѣјѣдно штѣ би сѣѣл'и. Причѣл'и би пѣсл'ѣ тѣјѣ посл'ѣдице тѣјѣ бѣјнијѣ ѣтрѣвѣ, тѣ жѣто нѣје мѣгло да родѣ.

ѣвде у Пѣзѣр нѣје ни имѣло, сѣд Сѣлѣкѣвац, тѣ си вѣѣ у Пѣзѣр рѣћѣна, до Бѣѣлѣк Пѣл'ѣ, до Йвангрѣда, мѣ зѣвѣмо Берѣне сѣдек, Берѣне се звѣло и ранѣѣ, а и сѣт се ѣпет тѣн йме врѣћѣ, нѣрот је свѣ тѣрѣ с кѣњѣма, ишѣ за

Пазар, а наши су ишли у Пећ. Ў Пећ је имало кукуруза, ето родило би жито тамо добро, и с коњима би ишли, десет, петнаес и дваес л'уди сваког дана би догонили и жито.

Још ово да ти причам, мој отац, моја баба, она је дала ектер земље за осам ока брашна кукурузна и то брашно-е било љупхл'ало се, ко у бусике дошло, утврдило се позел'енело, деца била ситна, није се имало, није имало хране и сат један отишо одавде и догно товар тога жита и он кад је догно то брашно, и сад диел'ио по кућама свијем фил'цан, шол'а једна, по шол'у, кол'ко кућа све по шол'у, шол'у па се враћо по други пут па по трећи пут и онда су миешал' и мл'ијеко са тијем брашном и зел'е брал'и ово по н'ивама, ми кажемо она спонаћ, грушицу ону, и исеча и тако би леп првила и тако децу хранила. Дала је за осам ока ектер земље, сат је та ектер продат дванаес хил'ада еура.

Реља Шкријељ, 74 године

Нема у Борштицу вашир, тамо у Суходо другог сат, другог августа, ту има један извор воде, има једна предаја ту о Ђерђел'ес Ал'ији. То се прића тако. Понекко каже био је неки Ђерђел'ес Ал'ија, он је, како прићају, оно, да је био навр Тројана са шатором и ту је стао и гл'едао ово пол'е, није имао же да пије, није воде није имало и он је сишо и кл'ео је ово пол'е: „Јараби те стока покрила. Стока се родила а слана те убила“. И вала е то и истина, ево и дан данас слане ђутуре а стокџе ђутуре.

А како је удрио сабл'ом, бабо?

Има камџен, и шћео да пије и није имао и отишао, сабл'у извадио и удрио, тап, посред онога камена вако, и избйла вода, и ту је коња водио и коњ, да видиш копите, како-е газио н-ону воду и пио је и хузда како му је пала, одек хузда срела за камен и ту-е пио. И ђовек и она коњ. А он се борйо против неке аждахе која је узимала, шта знам ја, девојке, ко да-е она узимала та аждаха девојке најбол'е, шта ја знам. И он се борйо у Крнијелу, има село Крнијела, то-е одма ту иза Тројана село, његово родно, ту је аждаха окрњила јелу и одма-е добило село *Крња Јела*. Па не знам, у Баћицу она се бацала и добила Баћица име по томџе, посџен у Пружањ с-опружила и исто има село Пружањ, које је исто добило по томџе име. И дан данас баш има та вашир другог августа сваке годинџе ту се окупл'а омладина, има музика, шатори, згода. Коштанпол'е је Дбл'ња Пџштер, то је дол'е Дел'имеђе, Мелaje, то е оно брдо вел'ико што се види иза брда дол'е, тамо е Коштанпол'е. Има Карађе исто оде у Борштицу, ту је Карађорђе са војском био, то су прићал'и, ту ћак има и некџ грбл'е ко нешто да-е имало, долазил'и су неки те су то истраживал'и,

његџва војска, Карађорђева тѹ да-е била, тѳ-е ова прѳва махала кот онога гѳ-тера ка-сте најшл'и па дѳсно се скрѳћѳ.

Хука Шкријељ, 81 година

Брегови, Тутин

Тѳ би потѹрал'е овамо женѳма да пребацѹјѹ варнику от ѳихнија крѳва сво'ијем крѳвама. Тѳ су радил'е са вел'кијем зел'ом, баѳил'е би тѳ зел'е, потѹрил'е тѳијем женѳма, и ѳне вѹчѹ онѳ мл'ијеко от тѹђија крѳва и ѳна да йма дѳста мл'ијека, ѳ тѳ је тѳ.

Ќман йстѳ ѳије лѳше, турѳл'и би крѳвама офѳѳама, онѳ кад би сол'ил'и, турѳл'и би. Дѳбар је кад некѳга вѳл'иш па га погл'ѳдаш крос она ѳман, ѳто ти га на весѳл'е, човѳка свѳга погл'ѳдаш понѳкат некѳт – бл'ѳи. Како се онѳ рѳкнѳ: „Јѳ те гл'ѳдам крос ова ѳман а ти бл'ѳио за мѳм ка ѳван“. Тѳ чѹднѳ брѳјнице некадашнѳ от нѳрѳда. Јѳ ти приѳам чѹвенѳ. Мѳне су л'ијчно бил'е трајил'е некѳ женскѳ што су напѹшћѳл'е, па мѳне мајка ѹмрла, а женскадѳја та: „Е, бѳга ти, хо л' ми та прѳтѳн дѳт?“, кажѳ такѳ и такѳ, „оставѳла сам д"ѳцу, штѳ не би ме помѳгла за тѳ да погл'ѳдам тога човѳка мѳга да би ме вратѳи“. Реко: „Тако ми бѳга, имѳла га јѳсам“, а ймамо бѹнар ѳнде, „ада бѳга ми ми је пѳ у бѹнар, а дѳла би ти га да ѳикад нѳ би помѳсл'ила нѳшто.“ „ѳ, вѳла мѳне ме научѳла једна жѳна, тѳ би се осевѳпила сѳ мѳм, оставѳла сам пѳторо деѳѳ, да ми дѳш та прѳтѳн от мајкѳ, од бијѳчѳ од некѳга.“ „Имаѳла сам“, рѳко, „ал' ја д-ѹзмѳм вѳду, ѳн ми нешто вел'ик, и ѳн ми је бѳга ми пѳ“. „Хайрл'и бѳло, вѳла“, плѳчѹћи и отѳшла је. А жѳ ми је бѳло, она мајку ѳије имѳла, но је бѳла сирѳче та жѳна, и ѳна, такѳ је истѳрал'и бил'и. Е тѳ, кажѹ, погл'ѳдала би тѳијем мртѳвачкијем прѳстеном: „Ка та мртѳвац што нѳ зна ни ти ѳишта нѳ знѳ мѳне да биѳеш ни да псѹеш да ротѳш“. Такѳ су тѳ корѳстѳл'е, најпријѳашнѳ жѳне су тѳ приѳал'е старѳ.

Йма тија зл'ија дѹша, нѳ дѳј бѳже, да ви йстину кажѳм, тѳ једѳнѳ да сам имѳла, бѳ дѳла тѳј жѳни, а ѳикат кро-жѳвот се ѳијесам батарѳла са тијем нѳчѳјнима лѳшијем, ѳијесам смѳла, имѳла сам тѹ дѳцу, нешто сам вол'ѳла тѹ дѳцу са халѳлом да хи подѳѳивѳм, да хим не вѳдѳм шѳр, но сам вол'ѳла ѹвијек, штѳ ми ко приѳа, ја за сѳбе задрѳжи, ѳијесам се тѳијем чѳѳѳама батарѳла, тѳ да рѳкнѳш, тѳ нѳ би. Ова траѳа штѳ-е, како се зоваше ова траѳа, дѳтел'ина, тѹ траѳу стѳвиш под јѳстук, помѳсл'иш за некѳга, препостаѳвимо сѳд би вол'ѳла овога да ѹзмѳм а да вѳдѳм штѳ ће ми дѳћ на сан, да л' га хѳћу ил'и нећу и оно ти тѳ кажѳ, тѳбѳже. Е тѹ су дѳтел'ину са тија пѳт л'истѳ стѳвл'ѳл'е пот јѳстук девѳјке. Е бѳш тѳ такѳ је бѳвѳло.

Хасл'и субџта и љторак хасл'и нй'есу д'анови баш за н'екй р'ат, накй посџ, бџл'й су тй д'анови да се пџшту'е, да се тџ не р'адй н'ешто прет'ер'е'ено. Х'ефту д'ан'а н'е би д'ал'и ст'арй ни чешл'џве нити џштро н'ешто, док то не прџ'е, ни да се п'ер'е, да се л'уп'а, р'ат гр'ада, рад н'евремена, пер'ал'ка јџке, једно тры х'ефте пред Ђур'е'вд'ан тџ нй'е дџбро.

Фатима Куч, 69 година

Глоговик, Тутин

Кат су бйл'и партиз'ани п'а, кат су бйл'и онџ Мџјстйр йм'а српскй и т'урскй, бйл'й хим попл'а'н'ал'и св'е Т'урци, и кат су се вратйл'и, М'арко, х'ел'и да пл'ат'у, партиз'ани вй'ћу: „Кџ-е крйв?“ М'арко р'екџ: „Нйшта, шт'а-е проп'ало, проп'ало је, не вр'а'н'а нйшта“. Ј'а М'арка позн'а'ем, бйџ је џн д'у'го пр'ес'еднйк.

Ј'а сам остџ иза џца од гџдин'е сирџче, п'а су ме ст'авил'и, З'е'чевић један првџбџрац б'еше, и т'ер'ах'у Н'емце, џнд'ар џни р'екџше овй Тутйнци, каж'е: „Ов'а-е сирџче, м'ајка му с'амо йм'а н'ега“, те ме ост'авише у Поз'ар, ал' тџ се пџдр'уче р'асформйра. Ё пџсл'ен: „Вџл'йш л'и да ид'еш у При'епџл'е пџдр'уче ил' да бйд'еш у Паз'ар у н'арџдн'у џдбрану?“ Те ме ост'авише т'у. Бйџ сам тры й пџ гџдине, пџсл'ен м'ало сам бйџ у Пл'евл'е, т'ер'ах'у Бџжа Б'ел'ицу. Убйсмо му трынез др'угџв'а, убйше му ов'а вџјска, п'а кад ми један Ј'авџр пйш'е... Бџжо Б'ел'ица пйш'е: „С'утра ћу прџј крос Пл'евл'е“. И прошџ крос Пл'евл'е, т'урио кџт'ур от кџл'а и крос Пл'евл'е. Да га не уф'ат'у Партиз'ани, слџмйџ кџла. Пџсл'ен је жйв'ео јџш дв'адез гџдйн'а, т'а Бџжо Б'ел'ица, а бйџ је комад'ант батал'џна партиз'анскй, убйл'и му бр'ата. Пџсл'ен јџш дв'адес гџдйн'а пџсл'ен је партиз'ани љдбџвци, зн'аш шт'а су р'адйл'и, пов'ежй се, н'ака девџјка бйла вй'ђена т'амо иза Пл'ев'ал'а, саш нйм р'адйла и џн, бйл'и љдбџвци т'у, и џн дошџ да љзм'е нек'е ст'в'ари ко-т'е девџјк'е, убйл'и га крос прџзор, џна му дџд'ала в'еш, они га убйл'и. Тџ су бйл'и н'ајспецијал'нй'й Тйтџвй др'у'гови. Бйл'и љдбџвци, љдба је бйла сп'ецијална.

А-ф'е-ж'е тап'ут је кад је дошџ Тйто им'ала је ск'упштина ж'ен'а у џпштињу, п'а мџја ж'ена испрет ов'е џпштињ'е бйла је пр'ес'едница. Одлучйвал'и су, им'ало је џдбор ж'енскй, св'е, пйт'ал'е су се џп'асно. Пйт'ал'е су се ж'ене.

Ујкан Дедић, 99 година

Гурдијеље, Тутин

Гурдијел'е је добило име по онџи ажда'и, мџда си чула тџ причу. Ја та'чно нџ знам дџвџл'но, кажџ да је била аждаха гџре у то јџзеро, гџре овџ Алићун ђџ је. Алићун, то је у Браћа'к, сџло Браћа'к, и тџ је нџкат био хомар. И дан данас се идџ на та ва'шар, дџл'е у Македџнију зовџ га Ыл'индан, а код мусл'имана зовџ га Ал'индан, то је дрџгџг августа. Тог дана је аждаха, кажџ, џви'ек некџ девџку, кад би оти'шл'и гџре, џна би појџла и кат је Ђџрлез Ал'ија наишџ, џн је удрио сџбл'џм, кџњ му-е био жџдан, и џн је удрио сџбл'џм у кр'ш ђџ та вџда, и сџт постојџ кџњскџ тџ копите у та кџмџн урџзџне, и тџ је вџда избџила и џн је, то се десџло у сџло Браћа'к, и џн је вџдџ тџ аждаху и тџ је дџшла са сџбл'ама и са кџпл'ем и џн је ударио и окр'њио је, и сџло је добило Кр'ња Јџла име по тој аждахи, окр'њио је. Баћицу је обџлџла, кажџ, у Тџч'илово јџ тџкла кр'в, у Гурдијел'е се зџрила, а у Живал'иће је жџвџла, у Прџжањ се опрџжила тџ била, посл'џ у Хџђево је дџл'е тџ-е завр'шила. Истџрич'ар овџ ис Пазџра којџми је рџкџ да Гурдијел'е значџ сџнчанџ кр'ш. То-е тол'и'кџ интересџнтно, џма испџсџто та прича, ако могџднџм да је наћџм. Мџја тџтка од џца је то тол'и'кџ знала, а ја о томџ нџ знам. Ко сазнадџм ја та'чно кџ зна свџ, рџћ-у ти.

Тџ су и Грци жџвџл'и, на'шл'и смо нџкџ, шџтџл'и смо ја и мој брџт, Камбрџзин се мџсто зовџ тџ, изнад Гурдијел'а два кџлометра, на'шл'и смо стубл'и'ну, дрвџнџ лџбицу и звал'и смо тџ прџ'е јџдно дваес гџдџна јџднок Хајриза. Тџ стубл'ине се радџ от шџпл'џк дрвџета бџковџк, и џне се постџвџ, та стубл'ина, не памти ни овџ од стџ гџдџна да је нџкат тџ била та вџда, знач'и то-е за време Гр'ка. Тџ џма мџсто, лџс јџдан зовџ се Лџс Сџрћин, тџ Сџрћи ђџ су жџвџл'и ти Грци, и џни су из Гурдијел'а оти'шл'и кат су у прџл'џће хтџл'и да џрџ, снџ'ек је пџо и стџгла онџ повр'шица, зна'ш штџ-е повр'шица, и џни су дџгл'и рџке о-то'к крџја, џни су тџ заднџ бил'и, по нџким прџч'ама, џни су забџл'и орџло у повр'шицу и оти'шл'и су зџви'ек, ни'есу мџгл'и, кад трџдџстџк априла кад ни'су мџгл'и да посџјџ пшеницу, и џни су дџгл'и рџке о-то'к крџја и напџстил'и га зџви'ек. Тџ је јџдна црква нџкат била наџомак, јџдно кџлометар, два, и то мџсто се зовџ Црквине, то мџсто је кџлометар џ пџ од Гурдијел'а, зџсџок Ч'укџту припџда. Ыма јџдна пећина, она ни'џ мџгџ вел'и'ка, мџжда дџвет мџтарџ десет да је дубинџ, мџже чџвек да се овакџ посџгнџ и да џћџ, тџџма рџзних на'пџса, рџзних тих, ал' то су свџ чџбџни са онџ'џм џгл'џном от жџра потписџвал'и се џма нџки су и урезџвал'и, ал'и не мџжеш да, то је пџно прашинџ, то да би очџстио нџшто да би открџо. Та је пећина у кр'ш, јџдно дваџ пџ кџлометра од Гурдијел'а ус кр'ш. Тџ нџма кр'ша, ал' тџ се зовџ кр'ш пошто је око пећинџ кџмџн, то нџма јџдну трџес ари.

Шемсо Укић, 53 године

Делимеђе, Тутин

Ћво како сам радѝо. Сѝјѝ жѝто на зѝмл'у пѝ тѝ се сѝјѝло, орѝло се во-
лѝвима, а рѝл'има, нѝје имѝло онијѝ плѝгѝвѝ док нѝје партизѝн завлѝдѝ, нѝе
имѝло ни плѝга него дрвѝне рѝл'ице. И, разумѝш тѝ, ишѝепрл'ѝ тѝ имѝња
нѝкако, посѝ га, повлѝч'ѝ га, ѝ дѝђи врѝме да се кѝсѝ, да се жњѝ, жњѝло се,
нѝје имѝло ни косе да кѝсѝмо жѝта, него се жњѝло, срп, пѝ овѝм рукѝм жѝто
фѝтѝј, а овѝм сѝч'и жѝто. Е тако се жѝвѝло. Па пѝсл'ѝ сѝћи прѝђе по шѝмѝма,
овѝ ѝтањѝ прѝђе, пѝ онѝ жѝто наслѝгѝно овакѝ свѝ јѝдно нѝ другѝ, нѝ другѝ
наслѝгѝно, турѝ рукѝма, пѝ посл'ѝн зѝђи пѝ кѝпи рукѝма, пѝ онѝ прѝт тѝри по
зѝмл'и, па напѝни онѝ пѝ јѝднѝм рукѝм ѝтут, јѝднѝм ѝтут те онѝ прѝтегѝни,
ѝто тако се мѝч'ио нѝрот. Пѝ тѝрѝ, гради на зѝмл'у, рашѝѝсти мѝло трѝву,
обрѝши онѝ зѝмл'у пѝ тѝри по зѝмл'и онѝ жѝто, пѝ уфѝти по двѝе кѝњѝ по
трѝе, кол'ко је кѝ имѝ, пѝ тѝрѝ, тѝрѝ онѝ те га кѝњѝ убѝ, пѝ посл'ѝн онѝ слѝму
трѝси, прѝтрѝсѝ је по двѝ трѝ пѝтѝ да пѝнѝ жѝто. Ћ кѝт пѝнѝ жѝто, онѝ слѝму
мѝцѝл'и би, пѝ мѝтл'ѝ брезѝвѝ пѝѝдри кол'ѝко-ѝ имѝло нѝрѝда, ѝдри ѝтут, онѝ
брѝшѝ, онѝ ѝтут, пѝ на средѝну гѝвна, гѝвно се звѝло, тѝ је бѝо јѝдан кѝлац
ђѝ су вѝзѝл'и кѝње те окрѝћѝл'и, стѝжер. Пѝ посл'ѝн ѝзми лопѝту дрѝвену,
пѝ јѝдан бѝцѝ ѝвѝс да се одвѝи жѝто от оногѝ шлѝма, јѝдан бѝцѝ, ил' муш-
карац ил' жѝна, бѝци нѝ глаѝву нѝшто да му н-идѝ у кѝсу, у глаѝву, те онѝ чѝ-
сти, пл'ѝва се звѝла, одвѝи жѝто на едну стрѝн на едну стрѝн пл'ѝву, унѝси у
кѝђу, на тавѝне, овѝмо кошѝви бѝл'и гѝре, опл'ѝти от прѝђа пѝ мѝло ул'ѝѝпи
бѝл'егѝма, са извињѝњѝм, ѝтл'ѝ ѝзѝмѝпѝ тѝрѝ у воденицу. Јѝ сам у Шкрѝѝел'ѝ
жѝвѝо до пѝдесѝт и ѝѝтвртѝ гѝдинѝ, пѝ тѝрѝ у Смѝлуђу у воденицу, потоћѝре
се звѝл'ѝ, пѝ посл'ѝн ѝтут врѝти се а кѝки пѝтѝви кѝки хѝлѝви, тѝшко нѝма да
идѝмо а јѝш кѝњѝма на л'ѝђѝ по стѝ кѝлѝ натовѝри.

Јѝсмо ишл'и валѝ и на Кѝсово, ишѝ сам јѝ у Пѝћ ка-се зѝмл'отрѝс де-
сѝо у Скѝпл'ѝ, јѝ се у Пѝћ тѝ јѝтро обрѝо. Натѝвѝрио на кл'ѝсе двѝѝ кѝч'ице
сѝра, ка-смо стѝгл'и у Пѝћ, испѝт Пѝчи, тѝ пѝт нѝје бѝло млѝго насѝл'ено,
равнѝца, зѝмл'а, л'ѝдѝна, ка-смо стѝгл'и на некѝ згрѝде кѝпл'ѝ побѝјѝно.
„Штѝ је овѝ?“, пѝтѝмо. Кажѝ: „Зѝмл'отрѝс у Скѝпл'ѝ бѝо“. Бѝше јѝдну шѝсѝт
трѝћѝ, ѝинѝ ми се такѝ. Јѝ нѝјѝсам млѝго ишѝ, јѝсам у Мѝтровицу тѝрѝ тѝ
сѝр, у Пѝћ пѝ и нѝјѝсам млѝго, у Пѝзѝр нѝје мѝгло да се продѝ, вѝл'кѝ нѝ-
рот, вѝл'кѝ сирѝтѝња бѝла. Ада ѝтут нѝшта, ѝзми по јѝдан л'ѝп, пѝ ујѝши, с
опрошѝњѝм, на кл'ѝсе, па по'ѝди онѝ сѝхо, тѝрѝ, тѝрѝ, тѝрѝ, дѝђи овѝмо око
пѝла нѝђи, изѝтра. Сѝне, дѝнас се жѝвѝ грофовскѝ, бѝговскѝ. Мѝ смо звѝл'и
овѝ богѝташе бѝгови, ѝгови, а бѝга ми се жѝвѝло грѝко.

Етем Селимовић, 79 година

Добриња, Тутин

Нйшта, бѡг знā. Тѡ сам йшла те брāла мрāве, на трй вѡде ђе ймā вѡда, на трй вѡде ўзми тѣ водѣ у тѡ, нāјпри'е се звāла штрўгља, посл'ѣ у кѡфе и повр онијā мрāвā тўри вѡду, с трй вѡде и донѣси те тўри на срѣт, ко ймā овāцā, и тўри једно јā'е. Ујўтру поквāси крāве с тѡм водѡм и онѡ прѡспи тў. Посл'ѣ сўтрадāн пўшти стѡку, тўри да се једѣ, и нйшта. Ранй'ѣ су се кўпāл'и, јā како пāнтйм нй'есу. Кѡм нй'е мрзно отйди те опѣри нѡге на вѡду дѡл'е ѣто тѡ. Тѡ су причāл'и, јā тѡ нѣ знāм, свāкā, кѡ д-ўзмѣ крāви мл'й'еко. Ранй'ѣ кāже се пāл'йл'о, јā како пāнтйм, нй'есу, нѣмā кѡ да жўљй кѡру и тѡ.

Кад је Бāдњѣ вѣче, дйгни се йзутра, мојā мāјка би се дйгла да мй'есй погāчу, и тѡ при'есна, нйшта да се не стāвлā у њў већ при'есна. Љўди уфāти волѡве и отйди у дрўва и понѣси тў и кйло ракй'ѣ ил пѡла кйла.

Ђѣ ме нāђе бāш сāt. Ђе стāдосмо?

И щўди отйди тўри онакѡ кѡструтну тѡрбу и отйди щўди и ка-трѣбā да дѡђў да све избāцйш из, тѡ сам упāмтила, свѣ би ме мāјка псовāла што нй'есам избāцйла, и не велā да се брйшѣ ка-дѡђў бāдњāци, стол'йце и стѡ. Бāдњāци дѡђи, мй отйди те пољўби ѡни, нāјпри'е су догонйл'и по пўна кѡла дрўвā, пѡсл'ѣ јѡк, нй'е дѡ шўмār, и пољўби онѣ бāдњāке и ўзми онѣ бадњачйце и свй помāло појѣди. Пѡсл'ѣ сўтрадāн вāлда и тй ѡде нѣшто чинйш. Сўтрадāн се омрсй, онѡ се постйло нāјпри'е. Полāзник дѡђѣ и чāркā онѡ, нāјпри'е су на-лāгāли ѡгањ у дрўгў згрāду а пѡсл'ѣ јѡк нѡ у шпѡрет, сāмо чаракā: „Овол'йкѡ мўшкијā глāвā, овол'йкѡ овāцā, стѡк кол'ико бѡк“, и такѡ. Пѡсл'ѣ полāзник дѡђѣ, тўрйш му стол'йцу, огрнѣш га нѣчйм ѡзгѡр, повўчѣш онў стол'йцу, ѡн пāнѣ, е посл'ѣр ѡн гржā тѡ и такѡ. Пѡсл'ѣ полāзника срѣтнѣш, тўрйш му рўчак, кāно о Божйћу, свѣга ймā, мѣсо и свѣ тѡ, ѣ пѡсл'ѣ га испрātйш, дāднѣш му тѡ повѣсмо, нāјпри'е се дāвāло тѡ повѣсмо, а сād богами чāрапе ил'и пешкйр. Полāзник гржā, дѡбро, и кўћāни гржājў помāло ал' бес полāзника нйшта. Љўди, мушкārци, бѡлѣ кад је млāђй ал' мѡже и свāкојāкй. Сād нйкѡ ни не гржā.

О Божйћу мѡј би ѡтац порāнио, догнā вѡла зāухо ѡздѡ, имāла је једна згрāда ђе се тѡ налāгѡ ѡгањ и тѡ, и кад би шћѣо онā вѡ да прѣђѣ једнѡм ногѡм унўтра, умѣсй колāч за вѡла, и оставй рўпу на срѣд сри'едѣ и подā ономе вѡлу мало жйта те појѣди и натўчй му тā л'ѣп на рѡк, и пўшти га ѡн, нѣкй нѣће да га обāl'й нйкāко а нѣкй га обāl'и ѡдмā, ѣ кад га обāl'и л'ѣпо, како се онѡ уми'есйо л'ѣп, тѡ сўпер дѡбро, а кад га преврнѣ, тѡ нй'е дѡбро. И тўри тā л'ѣп један дāн двā на некў пол'йцу да тѡ стāнѣ тў и тѡ посл'ѣ појѣди. Кад би бāдњāци йшл'и ка кўћи, свѣ изнѣси и остāl и стол'йце и свѣ а унѣси слāму, пā штā би чинѣл'и по тѡј слāми, не пйтā. И чѣргу кѡструтнў што су

најприје то старѝ ткал'и да вијју жѝто от козѝ, ми смо имѝл'и до скѝро па се поци'епѝла. Саѝд под заѝдње време нико и не унѝси, каку сламу, а и немѝ је. Кажу око Божѝћа не мѝреш да дођеш да зајмиш ништа а ако имѝш нешто, да вратиш. Три даѝна се није брѝсѝло. Могло-е да се брѝше до Баѝдњега даѝна, кад идѝ баѝдњаѝи ка кући, не, нико. Имѝло је то, најприје нијесу жеѝне ми'есѝл'е жеѝне л'ѝба од Божѝћа до Васиљѝвдаѝна нѝ умѝеси то за Бѝжић да имѝ, ал'и ми'есѝл'е су саѝмо прѝесан а јѝк кѝсео. Нешто раѝди... не знаѝм, праѝво ти ка-жеѝм. Наѝс је биѝло пуно у кућу, ја нијесам ни траѝла то.

Савић, 64 године

Жупа, Тутин

Е хај да поѝчнемо пошто је сваѝдба слаѝтка биѝла, то л'ѝ'епо биѝло. Сваѝд-бе се праѝвил'е до сѝт скѝро времена, десѝтак гоѝдиѝна праѝвило се, позѝвѝш, реѝкнимо, то ти је мајка, је л' тако, удаѝе те мајка, удаѝе те, и сѝт ѝна позѝвѝ бл'ѝжнѝ коѝмшију, све при'етел'е, све доѝстове позѝвѝ на сваѝдбу, и што хи позѝвѝ на сваѝдбу, доѝносѝ поѝклѝн ко шта то имѝ. Сваѝдбу'ѝ се, јеѝдан даѝн се то сређѝа и сваѝдбу'ѝ се, весел'ѝ се и све и вечерѝа се и све, сѝтрадаѝанке се онѝ сваѝтови што су, то је, дако ћеш ме разѝумет, то је се звѝ чаѝш најпри'ен, ко сѝт домаѝнин. Зовѝе: „Бујрум сѝтра дођѝте на каѝфу“. И они дођѝу сѝтра на каѝфу, спреѝми се јеѝло и пиће и све то, даѝру'ѝмо неѝвесту, кол'ко ко имѝ, даѝру'ѝ и доѝвиђења, посл'ѝр та се сваѝдба заврѝшила. Ё ко те ѝнтересѝ'ѝ поѝсл'ѝ шта раѝду, повраѝтак и то све.

Не би имѝло паѝра да би се ми срѝл'и, саѝмо, реѝкнимо, познаѝем се доѝбро с тѝвоѝм мајкоѝм и ѝна фаѝл'ѝ тѝ моју жеѝну, фаѝл'ѝ: „Доѝбра девојка“, и то све. „Ё је л' доѝбра?“, „Јѝсте.“ „Е хајде, праѝтим проѝвођѝаче“, и ѝде таѝмо ѝштѝ је ти'ем туѝрски'ем реѝдом, срѝпски'ем реѝдом, траѝжи је: „Траѝжим ти девојку“, кажѝ да расѝпитаѝмо да виѝдѝмо ѝѝе-е како је. Не виђѝа ни ѝн тѝ девојку, ѝн се таѝмо заѝби'ѝ у друѝгу соѝбу, шта ја знаѝм, испѝтаѝ оваѝмо-оѝнаѝмо, кажѝ: „Да ја питаѝм“, да про-вѝри кака сам ја, све то тѝ да виѝди, баѝш ћу ти ја при'чат о мојѝм жеѝни, имѝш да се сми'ѝш. Ё посл'ѝн та роѝд ѝѝѝзѝн расѝпитѝе како је мој поѝрот, какав сам ја, да ти не отеѝам ѝ ри'еч, да л' сам пиѝјаѝница, да л' сам курѝвар, ја ти при'чаѝм све. Ако имѝм три четѝири краѝве, пѝт, имѝм двѝс оваѝѝа, даће ми је, ако је ко оѝво саѝд сирѝмаѝх, јеѝдну краѝву ил'и неће краѝву, не да ти је, сирѝма си, ми смо жиѝвѝл'и о ти'ем краѝваѝм о ти'ем овѝцаѝма о пол'оприѝвреди.

Хајро Адемовић, 83 године

Конице, Тутин

Никāко се нѝјесу срѣћал'и, нō су ме мēне испросил'и у Пōдтреп а мōм-ка нē знāм уōпште. Ни видела га нѝјесам, те отишл'и у Шкрѝјел'е те ме венчāл'и, пā онū нōј кат сам дōшла, тū нōћ смо се видел'и првō. И ѓн мēне и јā нѣга. Јā сāзнāла, ѓтац ми бѝо ис Пāл'ѣва, а у Пōдтреб жѝвѣл'и. Ѓни по-чѣше да ме мāmū, ѓн хи не хāјѣ, нō онā ме мōмак ѝска и ѓн ме дāде ни пѝтō ме нѝје, нō сам јā плāкāла и кўкāла и ѓн ме дō. От петнѣз гōдѝнā. Шез нѣдѣл'ā сам седѣла испрōшена. И посл'ѣн овāмо дōшл'и свāтови, онā гōч, нѝје имāло музѝкѣ нō онā гōч и свāтови, оно црвѣнō ми набѝл'и нā глāву пā на кōња пā овāмо. Ѓни су ми дōниел'и да шѝјем. Нѝје овō звāло се кō овō сāt, нō сāl' овѝ прѣчѝ по нѣкол'ико, а каснѝјѣ посл'ѣн шāтор. Постāви шāтор, ѣ у шāтор смо звāл'и посл'енāке, срѣћал'и, спрѣмāл'и биријāне, пѝте, дўдове.

Они дōшл'и дōл'е, рўчāл'и, ѝгрāл'и, цумбўсѝл'и, натовāрил'и ме на кл'ўсе и довѣл'и ме. Нѝје имāло нѝшта дрўгō, сāмо на кл'ўсе, јā сам ѝшла на кл'ўсе, припињāла хи, а којā нѝје нō ће да пāнѣ па је дрђи зā рўке, дрђи је за по едну рўку. Тāпўт кат сам дōшла јā, јōк, каснѝјѣ-е пōчѣла тā кочѝја, пōсѣн мēне. Јā прѣко шѣсѣт гōдѝнā кā сам дōшла. Ис Потрѣба кот Дел'ѝмеђа ѓнде. Невѣста кāt, од л'ѣда, тāпўт нѝје имāло овō дрўкчиѣ нō од л'ѣда, матријāl тā такō се звō л'ѣд. Којā ѝмā злāто, којā нѣмā ѣ отишла у сиромāшно, нѣмā злāто. Којā је имāла комōру, спрѣму, она посѣн по томѣ, ако-е богāта, она трāжѝ злāто, ако-е спрѣму дōниѣла богāту, она трāжѝ злāто ѓдмā. Пресѣчѣ тол'ѝкō, ѓндā мōжете за мēне. Рѝјетко, иāко је побѣгла, ѓни нѣће да јој се помѝрū. Рѝјетко тāпўт побѣгла, нō свѣ просил'и. И родѝтел'и се пѝтāл'и, ранѝјѣ се девѓјке нѝјесу пѝтāл'е хōће л' ил' нѣће. Ада ранѝјѣ су и овѝ стāрѝ бѝли глўпи, дāди је ѣ богāто, ѣ жѝта ѝмā, кō ће ѓна ко нѣће. Млāдуза стāрōга што ѝмā брāду. Мōрā пōсѣн да ће бѝт мāчка жѣнско да дāјў ѓбрас. Јѣс, такō Хaјрѝја, сѣстра јој побѣгни, они су је дāl'и млāду. Довѣдў ти дѝјете јѣдно пā га окрѣћѣш, кōнче, и посѣн скѝнѣ те онā дѣвер и увѣдў те ѣ трѣбā да спāвāш. Тў ме прѣстеновāл'и, тō ранѝјѣ нѝје имāло ў рōт, тō срамōта. Онā девѓјка је срāmна. Седѣла, ѓни цумбўсѝл'и, скāкāl'и, ѝгрāл'и, пѣвāл'и, јā седѣла гл'ѣдāла. Ни да причāм, да гл'ѣдāмо смо смѣл'и, а пријен гōдинѣ ни да запѣвā ни да зайгрā. Кāко, а нѣ тū нōј. Изўтра га је познāла по нōшњи што-е дōниѣла. Дѓбар ми је бѝо, нō ми ўмрѝје те ме ѓстави. Млѓго дѓбар свāкојāко. Посѣн сўтра, тō је бѝло уочи пѣтка смо мѝ тō рāдѝл'и, посл'ѣн у пѣтак, бāш кā нѓћас, четвртaк дōђи, сўтра пѣтак двōри, пōсѣн пѣтка се тō рāстурѝ кўт кō. Гѓсти долāзил'и, рўку узѝмл'и. Првѝ дāн тўри кāхву, понѣшто намируј овāкō. Пā узѝмā да обрѝшѣ, да опѣрѣ сўдове, опѣрѣ

вѣша. Првѡ јутро мѣни је ѡна дѡни'ела да пл'етѣм, ја ни'есам кћѣла, а њѡјзи је њѡјзина дѡни'ела вретѣно.

Хајрија Халитовић, 80 година

Лескова, Тутин

Ми смо рѡдом ис Албани'ѣ, тѣмо су пог'инул'и двѣдес и јѣдан око пашћѣта и тѹ су б'ил'и три брѣта, а ов'и су побѣгл'и. Убио ћѡвек пашћѣ, а она доћѣка па уби њѣга, она оногѣ, она оногѣ, те двѣдес и јѣдан око пашћѣта, у Албанију. И сѣт ѡни побѣгл'и, ѡни су се звѣл'и Бајрактѣрѣвићи, овѣмо предѣнул'и йме Шкр'и'ел'и, јѣдан остѡ у Јѣворову, јѣдан дошѡ у Л'ескѡву, јѣдан у Борѡштицу, Шкр'и'ел'и, предѣнул'и прѣзиме, да нѣ би уфѣтил'и. Ђ, сѣ-да в'идиш и тѡ, кажѣ: „Да зѡвнѣмо пѣштерскѡг бајрактѣра“, а мѡј ѡтац пѣштерск'и бајрактѣр, и от'иди тѣмо, срѣтни га јѣдна жѣна, п'итѣла се са н'им, кажѣ: „Кѡ си ти?“ Кажѣ: „Јѣ сам пѣштерск'и бајрактѣр“. „Ти бајрактѣр?“ „Јѣ бајрактѣр.“ Мусл'ихуни тѣмо засѣдѣл'и: „Е хѣјде кат си пѣштерск'и бајрактѣр да ни об'јасниш тѡ.“ „Ђво сѣд да ви об'јасним, пашћѣ уби'ено, глѣва зѣ глѣву, ћѡвек за пашћѣ, дѣл'ѣ и дѣл'ѣ и дѣл'ѣ и знаћ'и пашћѣ напрѣвило тол'йкѡ крѡвѡ-вѣ.“ И ѡн хим тѡ об'јасниѡ, они нѣ знајѹ да је ѡн тѡ.

Јука Шкријѣл, 82 године

Попе, Тутин

Испод воденицѣ се узимѣ вѡда, нѣшто је бѡлѣ ѣ се то окрѣћѣ кѣмѣн, окрѣћѣ се кѣмѣн, па тѡ нѣшто ко здравшѣ испот кѣмена. Ђдѣш под воденицу, пѣ с-окѹпаш при'е сѹнца у лѣдну вѡду, понѣси пешк'ир и окѹпѣ се у лѣдну вѡду и тѹ се обѹчѣш и свѣ. И тѹ зѡвѣш нѣкѡга кад в'идиш од дрѹгѡвѣ ил дрѹгар'ицѣ, по ймену, ѡна се озѡвнѣ, штѣ је, не вел'и мѡл'им него штѣ је. „Е в'идиш л'и овѣ зѣл'ен др'и'ен, предѣ'ем ти мѡј др'и'ем, ѡд гѡд дѡ гѡд, до овѡ доба гѡдинѣ“. Е, предѣдо ти др'и'ем, пѡсл'ѣ тѣ девѡјка ц'и'ело л'ето др'и'емѣ. Којѹ ти није жѣо да се др'и'емѣ сву л'ѣто, ѡна се млѡго не наљѹти тѡ.

Бѹква зѡвѣ се од воденицѣ, воденица ймѣ бѹкву којѣ идѣ вѡда крос ту бѹкву, и дирекно у кѣмѣн у воденицу. Да ни'е водѣ не би се мѡгѡ окрѣћѣт воденичк'и кѣмѣн. Ако се не озѡвнѣ, не мѡреш да јѡј предѣш, ако се озѡвнѣ, ти јѡј предѣдѣш та др'и'ем, велѣ да се озѡвнѣ. Пѣ не мѡже док је не зѡвнеш, мѡрѣш да је зѡвнѣш, кѡм ћеш да предѣш док не зѡвнѣш, нѣ мош воденици да предѣш др'и'ем. Мѡш Лѡлу кад је пѡпила да зѡвнѣш. Ђочи Ћѹрћѣвдана

коприву бѣрѣш, дрѣен, фрбу, и донѣсѣш, на шталу ставѣш, на кѹћу више вратѣ, више шталѣ, гѡвѣдѣ вратѣ, више вратѣ ѡфчијѣ. Тѡ су свѣ животѣне, кѡ чѡвек, кѡ, и ѡно дѣшѣ, што гѡј дѣшѣ стављѣш. Испл'ѣтѣш виѣнац, онѣкѡ тѹриш више вратѣ, тѡ л'ѣпо је та виѣнац. Сѣмо ставѣш виѣнац. Виѣнац се стављѣ и уочи Петрѡвдана.

Да се причѣ нешто смѣшно, нѣе, онѣкѡ причаш, ѡбично разговѣраш. И окѹпѣ се и ставѣш водѣ, и код кѹћѣ се кѹпајѹ дѣца, и ставѣш јѣје и ставѣш копривѣ у водѹ, помѣшаш копривѣ и јѣје у водѹ и окѹпаш дѣцу ис тѣ водѣ ѣе копривѣ и ѣѣ јѣје. Да је здравѡ дѣете кѡ јѣје, и копривѣ је здравѣ, да је здравѡ кѡ копривѣ. И кад спѣвѣ, мѣло га испѣљаш копривѡм, бѹдѣш га, оно нѣе да се разбѹдѣ, ти подѣгни ѣѣбе и испѣљаш га по ногѣма, по рукѣма га испѣѣш, оно устанѣ бржѣ. Да је здравѡ кѡ копривѣ.

Жѣне ѹћѹ у шталу да нѣма крѣва мл'ѣека, и ѡне тѣмо заврѣчајѹ, унѣсѣ вратѣло нѣкѡ и појѣшѣ н-онѡ вратѣло и понѣшто шѣпољѣ тѣмо, виѣѣ: „Како овѡ вратѣло имѣло мл'ѣека, такѡ крѣва имѣла мл'ѣека“; а вратѣло нѣма мл'ѣека, дрѣво нѣма мл'ѣека. „Како јѣ овѡ дрѣво јѣхѣла (јѣхѣла), такѡ крѣва мл'ѣеко престѣла“. Тѡ мѡгѹ кѡмшике да урѣдѣ тѡ, сѣмо којѣ ѣмѣ лѡше дѹшу, а којѣ је жѣна дѡбра, нѣе, а којѣ ѣмѣ лѡше дѹшу, пѣ ѡна нѣмѣ да јѡј се сѣрѣ сѣр, и ѡна лѹбомѡрна на онѹ, и да нѣма ни тѣ ка ѡна што нѣмѣ, сѣмо којѣ баш нѣмѣ, те нѣе нѣкѣ домѣћица, она урѣдѣ онѡј домѣћици да је ѡна лѡша ко ѡна што нѣе рѣдница. Знадѹ да нѣшто врѣчајѹ, нѣкат нѣѣсам врѣчѣла тѣѣм крѣвѣмѣ, нѣ знѣм. Ѳне то шѣпољѣ у сѣбе да се не чѹѣ, сѣмо пѡсл'ѣ овѣ знѣјѹ, трѣзвене су овѣ да ми је тѡ учѣнѣо крѣвѣма нѣко. Тѣмо посл'ѣ бѣцаѹ пасѹље, гл'ѣдајѹ да се тѡ развѣл'ѣ, гл'ѣдајѹ у кѣрте, у пасѹље. Бѣцѣ по пѣт пасѹлѣ, пѣ овакѡ и разрѣди и гл'ѣдѣ у те пасѹље и сѣдек којѣ се пасѹљ сѣстѣви са тѡм жѣном што мѣсл'ѣш на нѹ, е кат се сѣстѣвио пасѹљ, тѣ је жѣна чѣм је дѡшла до тогѣ пасѹлѣ на крѣј, та је жѣна учѣнѣла. Он се примѣкнѣ, скодрлѣ се нѣкѣко.

Спрѣва су ѣшл'ѣ код ѡцѣ, пѣ развѣлѣвѣл'ѣ. Тѡ су свѣ комшике, комшика комшики урѣдѣ којѣ је лѹбомѡрна на нѹ, онѣ ѣмѣ дѡста сѣра, овѣ дрѹгѣ нѣмѣ и она ѣјде да јѡј направѣм да нѣмѣ. И крѣве рѣчѹ пѡсл'ѣ, пѣ жѣне добѣвѹ вѣл'ѣкѡ зѣље, ѡдѣ у л'ѣвѣду, у крѣше тѣмо, зѡвѣ се трѣва вѣл'ѣкѡ зѣље, нѣѣ свѣкѣ трѣва, нѣкѣ којѣ је вѣл'ѣкѡ зѣље и набѣрѣ тѡ вѣл'ѣкѡ зѣље и тѣ што врѣчѣ и дѣдѣ тѡј крѣви и она рѣчѣ та крѣва, ѡѣе да полѹдѣ, појѣла вѣл'ѣкѡ зѣље. Сас тѣѣм стрѣшно се врѣчѣ. И кад кѣшлѹ дѣца, дѡбро је да попѣјѹ мѣло чѣј од вѣл'ѣкѡ зѣље. То вѣл'ѣкѡ зѣље мѣне Слѣвко дѣвѡ. Слѣвко нѡсѣше ѹ цѣп, јѣ му испрѣча, и ѡн из новчѣниѣка ѣзвѣдѣ. То нѣко нѡсѣ рѣд урѡка, и ради урѡка, и ради кѣшлѣ кад дѣѣте кѣшлѣ, а и с ѣѣм да врѣчамо, све с вѣлѣкѣѣм зѣљом мѡже. Крѣви дѣјѹ, те она рѣчѣ млѡго, махнѣтѣ крѣва, бежѣ од кѹћѣ, и такѡ, и каже: „Рѣчѣ, нѣма мл'ѣека, појѣла је вѣл'ѣкѡ зѣље. Вѣл'ѣкѡ зѣље јѣдѣ, а мѣње

мл'ијека да'је“. Па спасе, она се газдарица труди се некако да-е спаси, па има неко пил'е зове се грл'ица, и они уму те перушке от грл'ице и даду крави да поједе то, од неко пил'е, горско пил'е. Тако се спашава о-те грл'ице, није ни од врапца, ни од вране, но од грл'ице перушке. И то држу жене у завазак, завезу у неку крпу и то држу у шталу више врати, и чим крава тако нема млијека, они мало те перушке о-те грл'ице даду те поједе и крава посл'е се поврати, има мл'ијека. На сваки начин понеко нешто ради, не знам то шта радје.

Немо да да'еш... треба да ти врати зајам прије Ђурђевдана. Ако си дала брашно, ако си дала паре у зајам, нешто, шта било си дала. Одеш: „Да ми врнеш то прије Ђурђевдана“; и она мора да ти врене то прије Ђурђевдана, ако ти остане – заврчаће ти. И судове ко уме, све врнеш уочи Ђурђевдана. Заврча тамо нешто, шта знам ја, ал треба ти да умеш у не то. Не знам живота ми како се то врача, тамо то не кажужу. Заборавила сам. Оне могу да заврчају, па тој жени која сирј млијеко, њози све пожути сир, кол'ико то заврчају страшно, које то знаду те лоше душе, оне заврчу, па пожути јој сир, није бијел него пожути, и она посл'е види да је заврчано, и она се спашава некако, на какав се начин спашава како она зна, не знам стварно, како она зна спашава се о-тога. Драговановој мајци то врачал'и, сир јој жуто, она нешто тамо прала оно, прала со. Узела со, па посл'е ставила чистог, онога мкроба сол'и по оном сиру да би то извукло. И ону воду испиједи, први она сок испиједи и-сир, прдопе она течнос, па друго наспе са том дпраном сољом да би се то жутило макло. Она не зна да врача, она само зна да опере то и да стави слану другу чисту воду и то извуче со, оно се жуто мало макне, не зна друго она, неко не зна, неће да каже она што зна.

На Ђурђевдан то је празник, то се ништа не ради на Ђурђевдан, а на Божих не перу се судови, не брише се с метлом. Ка-дођу бадњаци, оду људи у Бадњаке, док они не дођу, све мош да очистиш, ка-дођу бадњаци, донесе човек бадњаке, она домаћин оне куће, ништа не смјеш, метлу сакриеш, не смјеш да бришеш, судови се не перу по два дана. Ставиш сламе у собу, л'егнеш, озгор прдопреш једну поњаву ткану от конопље, л'ежиш на ону сламу, на патос.

Немо да да'еш ис куће ништа на Ђурђевдан, не вела боба ми, немо да даеш. Неко дође нафа да ти уме да ти врача, ти немо да даш неко да ти врача, немо. Може и на брашно ко уме и на со. Највише тражу мл'ијеко и брашно, тако шта било, сито оно што сјеш брашно. Не даду сито, сјју ни-мет, оно брашно сјју, и она ће да заврча и посл'е неће л'еб да јој нарасте л'еп. Мене нема сита није, неко ми га однесе, ко ми га није Бановица узела.

А кад је Бџић такџ унџсџ слџму у сџбу, ту спџвајџ, л'и'џгајџ, и унџсџ, иџмџ тџмо сџба пџсебно, зџвџ се кџџа, тџ је дџл'е бетџн, зџмџља, то не мџре да се запџл'и, гџре вериџге, обџџшене вериџге, дџл'е једно бакрџче вџсџ, и тџ су лџнчеви уз вџтру, онџ од земџџ лџднац тџ ври и помџло пшеницџ, тџ се пшеница кџвџ, и тџнџ сџдек направџ се од дџцџ пџлџт, једно бџдџ квџчка, стџрешина, а четвџро пџлџдџ за њџме, кол'ико иџмџ, трџе дџцџ, четвџро, тџ су пџлџт, а старџјџ једна девџјчица идџ наприџет и она квџчџ онакџ, а пџлџт пијџчџ за њџм, пџлџт: „Пијџ, пџјџ“, вџчџ, а то су дџца, а квџчка „Кво, кво, кво“, вџдџ пџлџт, џна све окџ њџ, трџ-пџт се обрџнџ око вџтрџ. И она помџло онџ пшеницџ вџдџ, пџ тџри н-онџ бџдџњџк, пџ јџдџ онџ, са дрџвета јџдџ оно жџто.

Сџмо уочи Ѓџрџџевдџна врџчау, а на Бџжић јџк. За тџ је Ѓџрџџевдџн, нешто врџча се, то је цџганскџ слџва. Цџгани слџвџ Ѓџрџџевдџн, па се напџјџ. А на Бџжић је грехџта, затџ што је Исус: „Хрџстџс се рџдџ, вџјстину се рџдџ“. Тџ је Исус бџжџ и не смџ да се врџчџ, тџ-е бџжџ чџвек. Тџжџ је Бџжић, тџ је Исус, а ниџе на Ѓџрџџевдџн Исус, џн се не појавџљџџ, сџмо на Вџскрс тџ не смџџ да се врџчџ, тџ је грехџта. Тџ је грехџта да се врџчџ на Бџжић, нџ знџм, нџџе на Бџжић, затџ што е тунџ Исус, џн не дџ, не смџјџ од Исуса, а на Ѓџрџџевдџн нџмџ Исус. Он иџмџ у цркви, пџштуџемо ми све то прџзник, ал'и мџш да врџчаш на Ѓџрџџевдџн, а на Бџжић се не врџчџ.

„Чџри, мџри, на тџбе четџри“, дџца вџчџ кад г-удџри. Ѓна га шџнџ, пџслџ џе јџј порџс чџр онџј мџјки што га бџџџ. „Немџј да ме бџџеш, чџри мџри на тџбе четџри на мџне ни јџдан што си ме убџла“. Нџ знџм коџ бџше онџ дџн кад блџјџ, кад идџ оно нџрот блџџи. Коџ бџше онџ дџн...Васџљџевдџн. Тџ је тџмо по Бџжџџу. Трџџи дџн по Бџжџџу идџ прет штџлу, нџсџ пџрче л'џба џе лежџ краџе, оне рџчџ: „Ууууу“. И стџвџ на рџзу, рџза, затвџрџ се, тџри пџрче л'џба. Па тџмо џе су џвце џдџ по некџ дџџете и вџчџ: „Блааааа“, бл'џџи, и стџвџ пџрче л'џба на рџзу. Стџвџш на онџ рџзу, пџ тџмо на џвце, пџ стџвџш, на свџкџ рџзу стџвџш л'џба онџ што јџдџш, што си миџсџла за Бџжић. Ѓзмџш помџло л'џба и стџвџш на говџда и тџнџке такџ. Рџчџш ко онџ краџа: „Ууууууу“. Тџ би стџвлџл'и. А нџсџ се трџхе, рџко ти, на гџвно и пџџце то пџсл'џн поџдџ. На угџрке стџви мало пшеницџ, оне тџ покџљџцајџ, поџдџ дџца то рукџма поџдџ. Једно зџ другџ се држџ, вџчџ: „Пијџ, пџјџ, пџјџ“. Онџ квџчка вџчџ: „Квџ, квџ, квџ“. Обрџџ се трџ пџт. Тџ вџ, рџкла сам ти тџ, увџдџ га, и гл'џдџ на којџ стран бџци. Ко бџци на дџснџ, дџбра џе бџт гџдина, ко бџци на л'и'џевџ са рџга онџ вџ онџ колџч, бџџе лџша гџдина. Тџ је бџжџ иџстина, такџ гл'џдајџ. И чџснџца се прџвџ тџ погџча. Умиџсџ се тџ ко онџ за слџву колџч ка-се миџсџ. Стџвџ се мџло шеџџера, сџ. Стџвџ се и пџре, ко онџ за Бџжић. Стџвџш некџ дџнџр, стџвџш, и пџсл'џ ломџш, по трџџе обрџџ га и садџк слџмџ га. Пџсл'џн

кò нàђē тò је његòво, срѣћа нѣкà. Кò нàђē тò срѣћа га прàтї. Дїнàр стàвљàју у л'ѣп.

Дѣца се кùплѹ на Ћурђевдàн, испѣцају и, и посл'ен стàвѣ јàје у вòду да је дїѣте напрѣдно ко јàје. Ўви'ек стàвѣ црвѣно јàје у вòду. Òдѣш у Вїдрењàк, ўзмѣш водѣ и мало мрàви ко мош да нàђеш стàвїш у ону вòду и пòспѣш тàмо у тòр же спàвају говѣда, же говѣда л'ежѹ. Донѣсѣш водѣ уочи Ћурђевдана и стàвїш тàмо же стòка л'ежи мало онѣ водѣ, мало онїја мрàви тàмо да су ти мїла говѣда, да не мрзїш крàве, стòку, мрàви су мїл'и. И такò то, стàвїш у штàлу. Мрàв је мїран, мрàв је дòбар, кажѣ: „Ни мрàва нїси згàзио“. Мрàв нїе бàксус, грѣта га је мрàва ўбит. Нàђеш у сòбу, па грѣта, кажѹ.

То пѣвају: „Бòжић, Бòжић Бàта нòси кїту злàта да позлàтї врàта“.

На Богојавлѣње кад бїдѣ рàно изјутра. Ўвечѣ спрѣмїш вòду, тò сутрадàн се нòсївòда, на Крстòвдàн. То донѣсѣ пòп тѹ вòду, тї тѹ вòду спрѣмїш за ујутру, а ўвечѣ се утòчи за ујутру. И ујутру понѣсѣш, тàмо стàвїш секїру и обрнѣш онà оштрїћ как...на дѣснѹ, же сунце изгријàвã. Ўзмѣш флàшу водѣ и тàмо двòе децѣ чѣкã, а јѣдно се старїѣ окрѣћѣ и на дѣснѹ стрàн првò пòчнѣш. Трїпут се обрнѣш овакò док стїгнѣш до онѣ флàшѣ, пã се прекрстїш. Ћуткѣ се обрћѣш. И пòслѣ кад се трїпут обрнѣш, скòчиш мѣзгѣ, нòге да не раздвãјаш. Скѹпїш нòге и скòчиш с онѣ секїрѣ мѣзгѣ тàмо кол'їко мòш, ко мѣтар мòш да скòчиш. Гл'ѣдã се ко вїшѣ мòре да скòчи, та је ко дѣмек вреднї ко бајãги. Кажѣ: „Ја евѣ дòвдѣ, ти коїчко скòчи“, те такò то скàчѹ. Тãт се бòк јàвљã, изјутра. Ко порàниш те погл'ѣдãш, отвòрѣ се небѣса, кад мòш да потрѣфїш, и пожел'їш кат се отвòрѣ небѣса, тї гл'ѣдãш на прòзор и гл'ѣдãш: „Дãди ми, бòже, дòбро здрàвље, како јà гл'ѣдãм овò да вїдїм отвòрена небѣса“. Нѣкї погрѣши, па рѣкò: „Дãди ми глãву кол'їко бѹчук“. Òн шћѣо да рѣкнѣ: „Дãј ми, бòже, бѹчук пàрã“, иштѣ се код бòга, и здрàвље се иштѣ крòз прòзор и гл'ѣдã отвòрена небѣса, и куд је òн погрѣшио и рѣкò: „Дãј ми, бòже, глãву кол'їко бѹчук“. И бòк му дãди глãву кол'їко бѹчук и нїе мòгò да изãђѣ на прòзор док му нїсу распїл'їл'и прòзор.

Тò су: „Вàр вàрице, вàрице, родїл'е се крãвице“. Вàриш онѣ вàрице, то-е за Вàскрс. Вàриш онò, тò-е пшеница и кукѹрус. Тѹрїш пшенице и кукѹруза и онò вàриш и такò рукòм онò на верїге и онà котл'їћ мàшеш мàло и пѣвãш му: „Вàрїте се вàрице, догòдинѣ крãвице“. Тò се изобрãзїло.

Полãзник, неко положãонїк, нѣко вїче полãзник. Долãзї да ме полãзї, јã му спрѣмїла баднãке и првò рѣкнѣ: „Овол'їкò у ћѣсу пàрã, овол'їкò здрàвљã, овол'їкò свѣга и свãчегã до мїлòга Бòга“. Свѣ порѣдї. Кòљѣ се прãсе, печѹ прãсе за Бòжић и јѣдѣ се вїшѣ сѹхò мѣсо на Бòжић. Мї прїѣ Божїћа закòлѣмо, па јѣдѣмо сѹхо мѣсо на Бòжић. И ўвечѣ јѣдѣш пшеницу и кукѹрус и свã дѣца јѣдѹ, пе-шестòро децѣ кол'ко ймã децѣ у тѹ кѹћу, òни свѣ јѣдѹ из

једне каленице и свако пре-себе једѐ а остави дол'е пшенице ма̀ло, и посл'ен завучу ту кашику да је покри'е мало она пшеница и све кашике тако̀ до̀ло и то̀ гурну̀ тако̀. До̀ху̀ а̀нђел' и у̀вече па офашају̀, и сад гл'едају̀ свакѝ: „Ово је мо̀ја кашика, зна̀м ђе сам ја̀, ђе си ти“ и свакѝ сво̀ју кашику позна̀е ко̀ја је: „Ене, мо̀ју а̀нђел' и“, све а̀нђел' и офашају̀, а ко̀ ни'е миран, те ни'е а̀нђео, кажѐ: „Тво̀ју ни'есу офаша̀ли“. И све су кашике офаша̀не. А стварно ко да су офашане, йма̀ нешто. Рече ми та̀мо Би́сера, у неко̀ село Ва̀рево дола̀зил' и хо̀це и све снйма̀ли. Родило се ја̀гне, о̀фца се оја̀гна, па с једне стра̀не пишѐ Ала̀х, а с дру̀ге оно̀ што ми ви́чемо Й́сус. Ка̀димо се у̀вече, запал'имо сви́ећу и ка̀димо се.

Чу̀ла сам, са мртва̀ца прстѐн да се скѝне па ко̀га во̀л'иш да погл'еда̀ш мо̀мка да те та̀ у̀змѐ. И ко те неко̀ мрзѝ, погл'еда̀ га крос прстѐн, то̀ се крос прстѐн гл'еда̀, и да̀н да̀нас скѝдају̀ прстѐн. Ми смо̀ онда̀ рекл'и, рекла ми је Й́вка, истина̀ божа, ни́кат не би она̀ у̀зела оно̀га вр̀љаво̀га Вѐцка онака̀ л'й'епа дево̀јка, но кад је ста̀ла ту̀на под та̀ о̀ра дивл'и, бѐше понедѐљак, ску̀пил'и се и она̀ има̀ла прстѐн Радо̀јков и она̀ са̀мо, она̀ ту̀ та̀ дево̀јка шета̀ла и Вѐцко дол'е саш њо̀м и она̀ крос прстѐн погл'еда̀ла и узешѐ је. Й́вка ми је рекла. Ко̀јега мо̀мка во̀л'иш погл'еда̀ га крос та̀ прстѐн, ка̀жу он је мр̀тав посл'ен, нѐзна некѐ мил'етлу̀ке, но умр̀тви се, што му го̀ј рѐкнеш он то̀ слу̀ша.

Пр̀во Бо̀жић, па Бо̀жи да̀н, па Ба̀дњи да̀н, па Стѐфа̀ндан, три да̀на. Бо̀жић је да̀нас, а су̀тра Бо̀жи да̀н. Три да̀на је пра̀зник. А на та̀ Стѐфа̀ндан се ми́есѐ но̀жице, о̀фцама се да̀е ко̀лаче, то̀га л'ѐба се да̀е на Стѐфа̀ндан. Ми́есйш ко̀лаче, па оно̀ј о̀фци да̀еш да по̀едѐ ко̀ ма̀ка̀зе л'ѐп направлѐн, то̀ се да̀е о̀фцама, да су здра̀ве о̀вце. На Бо̀жић уфатѝш у ја̀рам дво̀е теладѐ од дви'е го̀дине, пр̀ви пу̀т уфатѝш га у ја̀рам да зна̀ да о̀ре, вѐла се. Па уфатѐ људи тел'е о-двй'е го̀дине, дво̀е теладѐ па направѐ та̀љиге, ја̀рам, па да би оно̀ вла̀чило, о̀ра̀ло. То̀ се зовѐ вла̀чи кад покрива̀ жито, кад о̀реш па насй'еш посл'ѐ и то̀ покриваш, вла̀чење, послѐ га вла̀чиш, прекри'еш оно̀ сѐме. То̀ се ра̀ди на Бо̀жић. Уфати дво̀е теладѐ па цйпцио да̀н њйву тѐраш навйше и на̀нйже, учиш та̀ телат. Осѐчеш ба̀дња̀к и рѐкнеш: „Ха̀ј, бо̀же, помодзи“, и кад га пр̀во пресѐчеш секйрѐм га ударѝш уна̀крс и у̀змеш ону̀ љу̀ску пр̀вооста̀виш за до̀годинѐ да ти седѝ од ба̀дња̀ка та̀ љу̀ска. Пола̀знику да̀је се па̀ра и мѐса му се да̀јѐдбавѐзно, по једно̀ ху̀до мѐса му се да̀де, чара̀пе му дару̀еш. Дарѝваш пола̀зника и да̀деш му мѐса, а он ста̀ви па̀ре на ба̀дња̀к, дару̀е ба̀дња̀ке, он дарѝва ба̀дња̀ке обавѐзно. Трѐба да дару̀е ба̀дња̀ке он, нѐки дйнар кол'ико йма̀. На та̀ Васи́љевда̀н се ми́есѐ ко̀лаче, ти л'ѐбови, па се да̀је по комшилу̀ку, па размењу̀емо, ја̀ тѐбе ко̀лач, ти вр̀неш мѐне.

Црвено се не једē на КрстѠвдѠн, не једē се црвено вѠће, јѠгоде, вѠшње, тѠ се не једē, бол'и глава. Ко се крѠстом крстѠи, КрстѠвдѠн постѠи. ДрѠен се не једē црвен, вѠшња црвена се не једē, и постѠиш.

ТрѠфѠндѠн, тѠ су прѠзници, ТрѠфѠндѠн и ВасѠљѠвдѠн, тѠ се не рабѠтѠ.

МѠрат, прѠви прољѠтњѠк. НѠјпрѠви је четрнѠестѠг мѠрта, МѠрат се зовѠ, у мѠрт мѠсѠц, и постѠи се, нѠко не смѠ'Ѡ да мрѠси. ПѠсл'Ѡ тѠмо каснѠ'Ѡ, пѠсл'Ѡ свѠ топл'Ѡ'Ѡ, сѠ'Ѡ се, пѠсл'Ѡ април.

БлѠгови'ес, говѠђѠ зѠнови'ес. ТѠпѠт нестѠнѠ пѠћѠ, пѠ се говѠда завѠдѠ, па мрѠшајѠ, нѠмѠ, нестѠло сѠ'ена. Неко се говѠче бѠло завѠл'Ѡло, и пѠсл'Ѡн надѠл' и му такѠ. НѠмѠло сѠ'ена да једѠ и Ѡно се завѠл'Ѡло.

ТѠ су бѠл'е двѠ'е сѠстре и брѠт. СветѠ Ил'Ѡја бѠо брѠт, а БлѠгѠ МарѠја и ОгњѠнѠ МарѠја сѠстре двѠ'е, пѠ им тѠ брѠт ѠмрѠ, и Ѡне жѠл'ил'е брѠта, и сѠдек ѠмрѠ им тѠ брѠт на ту ОгњѠнѠ МарѠју и садек рѠкла тѠ БлѠгѠ МарѠја: „Да знѠ БлѠгѠ МарѠја кад је светѠ Ил'Ѡја, свѠ би ѠгњѠм погорѠла“. ЗатѠ што им је тѠ дѠн Ѡмро брѠт. Ил'Ѡја је нѠјѠпаснѠ, Ѡн је громѠвњѠк, Ѡн бѠ'Ѡ грѠмом. На светѠг Ил'Ѡју нѠјвишѠ грѠми. Ко нѠмѠ мѠјку, кат пѠнѠ грѠт, стѠвѠ једно зрѠно под јѠзик да стѠнѠ грѠт, а дрѠгѠ дѠ'Ѡте ѠзмѠ пѠ удѠри секѠрѠм у зѠмљу, оштрѠћѠм удари у зѠмљу, забѠдѠ секѠру и грѠт престѠнѠ.

Кат слѠвѠш слѠву, ѠзмѠш од слѠвѠ колача и ѠзмѠш мало тамњѠна, и ѠзмѠш мѠло сви'ѠћѠ, тѠ од слѠвѠ. И тѠ стѠвѠш у једну крѠпу завѠ'Ѡш и стѠвѠш у кѠла па се вѠзѠш свѠћ по свѠ'Ѡту. Ѡни то нѠсѠ у кѠла до кад ће дѠј до ТутѠна. МѠш од нѠшѠ слѠвѠ да се сѠтѠш да остѠвѠш то трѠе, мѠло од колача, мѠло од сви'ѠћѠ онѠ што ти горѠ на остѠл слѠвскѠ, од слѠвѠ хѠсл'и и тавњѠна у кадѠ-оницу пѠ да увѠ'Ѡш у зѠвезак.

Кад се ПоклѠди примѠчѠ, у недѠљу су, сѠт су ПоклѠди бѠл'е у недѠљу овогѠ рѠда, постѠила сам јѠ, у понеделѠк су бѠл'и. КажѠ: „Нит се мѠжи, нит се глади, дѠћѠше ПоклѠди“, и запоклѠду'Ѡш и за ВѠскрс се прѠчѠстиш. НѠмѠ да се мѠжѠш, да се мѠстиш. БѠ'Ѡл'Ѡ, мрснѠ су бѠ'Ѡл'Ѡ ПоклѠди, и мѠснѠ ПоклѠди, тѠ се мѠсо једѠ, а пѠсл'Ѡ овѠ се постѠѠ. ПѠл'Ѡ се онѠ л'Ѡл'е уочи ПетрѠвдѠна. ТѠ су, ољѠштиш о-трѠшњѠ онѠ кѠру и набѠ'Ѡш на једно дрѠво и тѠ се пѠл'Ѡ Ѡочи ПетрѠвдѠна. ПетрѠвдѠн кад је, двѠнѠестѠг јѠла Ѡн је. ДвѠнѠестѠг јѠла запѠл'Ѡш тѠ, тѠ нѠко зѠл'и и тѠ кѠре л'Ѡл'е.

Драгица ВељѠвић, 79 година

РуђѠ, Тутин

Кл'Ѡке се стѠвл'ѠјѠ у балѠне. СтѠвѠш кл'Ѡку у балѠн и тѠрѠш и крѠшку дѠвл'Ѡ и дѠвл'Ѡку, хѠј штѠ је л'Ѡ'Ѡпа тѠ чѠрба пѠсл'Ѡ, тѠ седѠ те се укѠсел'Ѡ,

пѡсл'ѣ цеди́л'ку, процїѣди, млого́ је бѡл'ѣ него́ сва́кї сѡк. Дриѣн мѡре сѡк, а мѡре и, праву́ и цѣм ова́. Она хи ста́ви на ону́ прѣсу, н-онѡ бѡцкавѡ, ол'ушті хи свѣ, и онѡ сѡл' бута́, бута́ и ту́ри му ма́ло шећѣра и цѣм бѡл'ї не́ма нѡ о-дриѣна. То́ рада́ше Ма́ка, а ја́ ниѣсам, ја́ би убѣри, па́ хи л'їѣпо испѣри, ту́ри у во́ду, скѹха́ хи, процїѣди, та́ сѡк међу́ најбол'иѣм. Кл'ѣка сѡл' у во́ду, процїѣди́м л'їѣпо, просїѣ́м и, извиѣ́ш, изне́си овако́, оно́ свѣ онѡ́ трѹ́ње нѡсї́ вѣтар, оне па́дају́ дѡл'е.

Бѣре́ наро́д а ја́ не бѣрем. Са́бра ова́ мѡја је йшла́ једамѡ́н и ста́вл'ала́ је сѡк од зѡвѣ́ а ја́ ниѣсам, мѣне́ је мала́ сѡба, нѣма́м вел'ику́ простѡрију́, то́ трѣба́ да, кад не́што ра́диш, да́ је л'їѣпо, да́ се не на́трѹни́. Са́мо за сѡк, за дру́го ништа́. Она́ изгл'ѣда́, бѣха́р йма́ бїѣл', на́ ћѹбе, а сѡк је л'їѣп, сѡк је готѡ́во ка́ кру́шка, йсти́ ка́ сѡк од кру́шкѣ, са́мо јѡш л'ѣпши́ да се пи́ѣ. А зѡвѣ́ йма́, йма́ у грѡбл'е́ оде́ једна́ зѡва, са́мо ну́ не бѣре́ ни́ко, а изра́стѣ вел'ика́ и овакѣ́ су јој́ ћѹбе́ бїѣл'е. Та́мо ка ста́диѡну́ има́ше на једно́ мѣсто, ту́ сам йшла́ са Са́брѡм. То́ трѣба́ л'їѣпо́ д-испѣрѣ́ш, па́ кол'ко онї́ја́ гра́нчица́ да с-ѹзмѣ́, тол'икѡ́ водѣ́, па́ не зна́м кѡл'ко трѣба́ да сто́ї. Кл'ѣке свѹт, свѹд ра́стѹ кл'ѣке́ около́ Тутї́на, она́мо иза́ Мїлоше́вѣ кѹ́ћѣ йма́ онѡ́ трње́, йма́ кл'ѣка́ свѹј. Ма́ло да́л'ѣ ка-се́ идѣ́ та́мо ка́ Жу́пи йма́ бѹкада́р кл'ѣка́, а ја́ ниѣсам млого́ кл'ѣкѣ́ бра́ла, сїтне́. Ја́ сам са́мо шипу́рке и дрѣнове́, а једна́ На́фїја́, она́ је ѹмрла́, оде́ жи́вѣла, ѡ́на-е бра́ла кл'ѣке. Шипу́рци за цѣм и за ча́ј.

Шеља́ Речепо́вић, 75 година

Саш, Тутин

Ранїѣ́ што сам ја́ запѡнтио́, ранїѣ́ се пра́вило обу́ћа, мї смо́ звѡл'и́ то́ ластика́ши, то́ су бїл'и́ ка́ ово́ из изну́трашње́ гѹмѣ́ од ѡ́ута и то́ наокру́жїш шаблѡ́н та́ се напра́ви, по вел'ичїни́, по брѡ́ју томѣ́, шаблѡ́н се напра́ви па́ се то́ са стра́нѣ ониѣ́м рѹбом, на пра́мер овако́, имѡ́ло је зѹмба́ која́ је пра́вила отвѡ́ре, па́ се ту́ убацу́ѣ пѡсѣ́ она́ кѡ канѡ́п, тако́ да се ма́ло скѹпи́ онѡ́, обл'їку́ѣ се за нѡгу́ и покѹпи́ се онѡ́ и посѣ́ одѡзгѡ́ оне напра́ву се, звѡл'и́ су то́ фрча́нице. Дру́га́ врста́ обу́ћѣ от кѡ́жѣ, то́-е бїло́ пра́је от кѡ́жѣ. На́јбол'ѣ́ су бїл'е́ од говѣ́чета, од бївол'и́цѣ́, од ја́чѣ́ кѡ́жѣ то́ се напра́вилѡ́ йстѡ́ на та́ принцип́ йстѡ́ кѡ́ ова́ од гѹмѣ́ штѡ́-е, са́мо је бїло́ ра́зл'ика́ што́ ове́ от кѡ́жѣ ни́си мѡгѡ́ да нѡсї́ш изјѹ́тра ранїѣ́ кад йма́ рѡсѣ́, то́ се раскѡ́сї́ него́ мї кад́ би чу́ва́л'и́ стѡ́ку, ма́јка́ би ни ре́кла: „Чу́ва, сїне, те́ опѡ́нке, немѡ́ да хи нѡсї́ш по рѡси́“, него́ ја́ испот́ руке́ опѡ́нке и кад огри́ѣ дѡ́бро сѹ́нце, ја́ се обу́вам. И овї́ од ластї́ка што́ су бїл'и́, и ове́ од кѡ́жѣ штѡ́ су, не́где ма́ло нага́зїш на трн, ѡ́, ста́ни па́ чупа́ трн. Пѡсѣ́ тога́, те́ двѣ́ врсте́ долѡ́зї звѡл'и́ смо́ хи

крл'аши. Тò су радїл'и мајстори, тò се звò тã мајстòр, један је имò у Ту-тин, звò се Пйтãр, тã што-е прãвио тè крл'аше. Тò-е од гумè дòл'њи дèо овã што гãзїш, òн је бїо ко от кòлã с вањскè гумè, јãчã гума, а онò што-е бїло са стрãнè, оно је бїло од овè гумè изнутрãшњè, ал' тò нїе врèдèло нїшта, тò нїе знò тã мајстòр, тã Пйтãр, да урãдї унутра тò него би чарãпу за двã дãна тò ти посèчè. Каснїè пòсè појãвїо се некї мајстòр у некò сèло Бèлã Црква у црногòрскÿ теритòрију, òн је прãвио пòсл'è тè опãнке ал'и млòго, млòго бòл'ї, звãл'и су тè опãнке белоцркванскї, кò је имò белоцркванскè опãнке, тã-е бїо дòбар домãнин. Кат су стÿпїл'и пироãанци, један мòј брãт старїї, сатрїї бїо шèс гòдїнã, пã је бїла вèл'икã рãзл'ика у брòевима тè обÿћè, нèму је трèбò вèћї брòј, и мòја мајка некè пãре састãвила тãмо, тò-е мÿка црнã бїла док би се састãвило за тè опãнке, и састãвила за јèдне опãнке мèне да кÿпї, тè пироãанце, јã сам се мол'їо нòј, и мол'їо и док се тò мòје усвòило, и òна рèшїла тол'їкã мòлба, да ми кÿпї пироãанце, ал'и тò се нїе знãло да тї опãнци їмајÿ брòеве, да тò по вел'ичїни идè, їстò кò гума на кòла, него пòслала по једнòј кòмшїки: „Е бòга ти ак-òћеш да ми кÿпїш једне пироãанце детèту“, те н'òј пãре, нити брòј ни нїшта. Кад овã кÿпїла опãнке и дòниèла нãвечè, ал'и вèл'ики брòеви, тамã овòм мòм брãту, пã штã сам тÿ сÿзè прол'їо, пã плãчи, нїшта, онã хи запÿчио и свòј посò и остãше нèму, и пòсл'è кò знã каснїè кат сам тè добїо.

Авдулах Хот, 70 година

Смолућа, Тутин

Јã сам, сїне, једамãн дошò ис Бèограда пèшкè, још са двã друга, свè сам ишò прїекием пÿтèвима, прїїи же їмã вòзнã стãница, погл'èдã на кãрту онò же прãвац от прил'їкè пã дошò сам у Јãњицу, мрãк, пãрã нèмãмо, трòїца нãс, пãрã нèмãмо, л'èба нèмãмо, штã ћемо, пã крèнèмо овãмо ка Гол'їи планїни уз једну рїèку, зовãше се Морãвица, хÿчи онò, не вїдї се, тмÿша, хãјде, хãјде, їди гòре, дòћòсмо гòре, вїдÿ се свèтла, погл'èдãмо, више кÿћè једна штãла, хã се пòпнèмо на овÿ штãлу да л'èгнèмо мãло. Пòпнèмо се на онÿ штãлу, имãше слãмè, сїèна и онò, мї пол'їèгãмо онò, овї двојцã умòрни, што л'èгоше, òдмã хрчÿ, а онã чòвек изјÿтра рãно òтвори врãта и дòђе да вїдї говèда дòл'е у штãлу: „Хèј, кò сте вї?“ Реко: „Пÿтнїци, мї с дал'инè смо пã сèдосмо мало“. „Хèј, хãјде, вї сте помрзл'и, хãјде, наложио сам форÿну да се ùгриèте“, јã хи разбÿди: „Хãјде д-èмо, форÿна горї да с-угрїèмо“. „Јòк хãјде д-èмо“, пã у једно сèло овакò уз брòдо, кад пред једну кÿћу їмã дèсет л'ÿдї, Срби свè. „Кò ће прїћ да тражї л'èба?“ Реко: „Јã ћу“. Прїћем код нїма:

„Добро јутро“. „Бок ти добро до“. Реко: „Ми смо путници с дал'ека па л'еба немāмо, ко ви је до бок мало л'еба, да ни дате“, отоше онамо, дони'еше она л'еп, ис крепул'е онапут, сира доста, кажē: „Откал'ен си ти?“ Реко: „Ја сам от Пештери“. „Е бога ти чул'и смо да йма нека задруга у Штавал' тамо рудник ймау та Штавал', чул'и смо да йма мумуруза да продају“. Реко: „Йма“. „Йма“, кажē, „неки ту директор йме му је Часлав“. „Уу“, реко, „Часлав Радџловић?“ Кажē: „Јесте“. Реко: „Йма сестру Л'ил'ану“. „Тачно, тачно“. А ја са ти'ем дружио са ти'ем Чаславом и с том девојком, била је силна девојка а ми дружил'и. Реко: „То је мој пријетел' најбол'и“, и стварно било тако се намештило: „Е ми ћемо дој ко-тебе са десеторо коња да љземо мумуруза“. Крѣнемо отл'ен, она л'еб располдвимо, кад располдвимо, овако црно, хел'да и обас и шта ја знам, ада бога ми угризни зубом, сваки зуп се познае, ал'и бога ми слатко.

Ризван Чоловић, 85 година

Струмце, Тутин

Тако ти је то било, бога ми. Ми то и сад радимо, ми старѣ, йсто оно ко што гл'едаш преко тел'евизора. Дођи ни деца, унучад, то њих йнтересује, дођи ни из Крагујевца, мџи су у Крагујевцу сви, и ћерка ми и сѣнови и ја и позџи за Бџић да дођу, љземо рукавице онē, шал, и отиднемо у шџму, осечемо два-три млатка она, овāмо осечемо трџе четворо дрвѣта и једном рѣкне: „Ајде да унесеш бадњак“, унџету, оно унесē бадњак. Реко: „Вѣчи добро вѣче, срећан ти бадњак, дѣда и баба“, оно то рѣкне. Реко: „Грџа сат, овол'йко стѣкē, овол'йко дара, овол'йко здравља“, и оно то понавља и прича, тако. И сѣтрадан слави се то бајаги, пѣємо, весел'ймѣ се. Код нас ни'есмо уводил'и вѣла, него смо уносил'и у штаљу тамо ако смо имал'и, па набѣ на рок ил'и направѣ колач ко маказе па отидемо тамо као шишāмо ѓвце, па посл'ен она колач излѣми помало, свакој ѓвци помало. Ако славиш славу Светѣга Васил'ија четрнѣсти јануар, ондар други дан, данас је Бџић, сѣтрадан мѣчеш сламу и нѣсиш по вѣћу помало по онија грāнā. Ако јѣк, три дана славиш славу, слама се не мѣчē, положѣник је ту, долāзи, густѣрамо се оно шта йма, пѣємо сѣкове, неко пѣје ракију, мѣзе, мрѣни рѣчак, донесē се свињско, донесē се кокошињē, шта койма, и тако. Домаћица која је ту кѣпи му ѣмпер неки, па му умѣсѣи колач, то је колач за полāзника.

Ми славимо Трѣице, Ил'индан и Васиљевдан, четрнѣсти јануар. Йма ту у сѣседно сѣло су славил'и, била слава њима. Копрѣвом се оно пѣљал'и кобајаги, при'ен сѣнца, дођи пѣцка те са копрѣвом. Дођу гѣсти, дѣгнемо сла-

ву, гѡспѡдѡмо онѡ, пѡѣмо виѡно, пѡ се окѡдѡмо, пѡ ѡндѡр виѡно по трѡ чѡшице и загѡспѡдѡмо онѡ кѡ пѡѣ: „Гѡспѡди помѡйлѡј, гѡспѡди помѡйлѡј“. Јѡ бл'ѡзу осамдесѣт гѡдѡнѡ ѡмѡм, мѡј ѡѣт је тѡ слѡвио. Тѡ се прѡча прѡчѡ, препѡстѡви-мо, попѡѣ по трѡ чѡшице ѡѡтѣ ракиѣ гѡсти, кѡ пѡѣ, кѡ не пѡѣ, пѡјѣ сѡк, кат прѡђѡ тѣ трѡ чѡше, ѡндѡ сѡпѡ се ал'и мѣкѣ ракиѣ, сѡпѡ се онѡ чѡјнѡ чѡша, што би пѡл'и чѡј, ѣ пѡсл'ѣ онѡ коѡ је ѡ вр стѡла, ѡн устѡнѣ, и ѡндѡр тѡј честѡтѡ слѡ-ву: „Дѡбро смо мѡ дѡшл'и кѡ гѡсти, срѣћнѡ слѡва нека ти бѡдѣ, домаћинѣ“, и онѡ трѣбѡ да попѡѣ свѡкѡ, ко гѡд мѡже, нѣко попѡѣ, нѣко не попѡѣ, такѡ ти је тѡ. Добродѡшл'ица, кѡ пѡѣ мнѡго, пѡ му трѣбѡ јѡш којѡ у кѡп да попѡѣ, ѣ ѡн се напрѡвѡ пѡмѣтан пѡ кѡжѣ: „Што не дѡш добродѡшл'ицу, домаћинѣ?“ „Ѣво да ти дѡм добродѡшл'ицу“, из оногѡ брдѡка натѡчи му. „Дѡбро смо дѡшл'и мѡ кѡ гѡсти, тѣбе срѣтѡ слѡва“, знѡш онѡ кѡ стѡри ѡѡди. Пѡл'и смо и мѡ ис шѡјкѡчѣ ал'и тѡ су онѡ пијѡнице што не мѡре да се задовѡљѡ нѡкѡко, пѡ у шѡјкѡчу, кѡжѣ: „Дѡ л'и мѡже да се попѡѣ“, кѡжѣ, „сѡпѡ ми у шѡјкѡчу, јѡ ѡу да је попѡѣм“. Тѡ се сѡпѡло из оногѡ брдѡка ал'и мѣкѡ ракиѡ, девѣтка, десѣтка, и ѡн искрѣсти се, млѡти нѣшто, испрѡчѡ, и навѣди, пѡѣ ис кѡпѣ, глѡпѡштиѡнѡ.

Тѡ нѡѣ имѡло да отѡдѣ кѡ сѡд мѡмак и девѡјка, пѡ да ѡдѡ гѡдину ил'и двѡѣ, пѡ да се узѡмајѡ, него се бегенише прѡѣтељ са прѡѣтељѡм, ѡн ѡмѡ девѡјку, јѡ ѡмѡм мѡмка, и ѡндѡ мѡ сѣднѣмо нѣѣ код нѣкѡга прѡѣтељѡ и договѡрамо се: „Вѡлѡ да се пријѡтељѡмо“. „Вѡлѡ, ко ѡмѡш вѡљу, да се пријѡтељѡмо“, и ѡндѡ се договѡрѡмо са прѡѣтељѡм и ѡндѡ пѡсл'ѣн ѡдемо на прошѣѣ кѡ бѡјѡги, тѡ сѡмо да се вѡшѣ пѡѣ и отѡди тѡмо, испрѡсѡмо девѡјку, вратѡмо се овѡмо посл'ѣн пијѡнка, ѡндѡ зѡвѣш свѡјту, свѡтове, прѡвѡ старѡјко, пѡ дѣвер, пѡ кѡм пѡ мѡмци пѡ вѡјвода онѡ што нѡсѡ стѡри тѣ млѡдѣ, пѡ бѡјрактѡр и отѡдѣмо, ѡзмѣмо девѡјку, спрѡвѣдѣмо свѡдбу. Тѡт су мѡло из нѣкѣ глѡпѡштиѡнѣ зафркѡвѡл'и мѡмка, те: „Тѡ си овѡкѡ те нѡси дѡбар“, а јѣдан старѡѡѡ, вѡшѣ гѡре седѡ, а мѡмак коѡ се жѣнѡ ѡн је порѣд нѣга и брѡнѣ га бѡјѡги да га не угрожѡвајѡ. Бѡјрактѡр нѡсѡ зѡставу. Кѡ је дѡбар стрѣлац и кѡ ѡмѡ орѡжје. Сѡд се скѡдѡ јѡбука, јѡ сам унѡку у Крѡгуѣвац и сѡд, и дѡшл'и свѡтови и мѡј сѡн млѡђѡ тѡ и стѡгоше свѡтови, свѡрѣна, пѡцѡл'и, пол'ицѡјци, ѡн пол'ицѡјец, и ѡни крѣнѡл'и да ѡѡѡ унѡтра и ѡн рѣкѡ: „Нѣ, прѡвѡ да обѡрите јѡбуку, пѡ пѡсл'ѣ“, а ѡни је дѡгл'и у вѡис млѡго висѡко, пѡ увѣзѡл'и јѡш жѡцѡм да не мѡре да обѡрѡ, пѡцѡ јѣдан онѡ прѡште, пѡцѡ оно се свѣ срѡчи дѡл'ѣ: „Ѣ“, кѡжѣ, „сѡд улѡзѡмо“. Тѡ су сѡд рѡдѡл'и. Тѡ-ѣ некѡ зѡваѡ, тѡ не врѣдѡ такѡ. Јѡ ка-сам женѡ сѡна ѡстѡ у Крѡгуѣвац, млѡђѡ ми, и не дѡјѡ да се уѡѡѣ ѡстѡ унѡтра што нѣѣмо обѡрит јѡбуку, и онѡ пѡцѡше, а овѡ је увѣзѡл'и са жѡцѡм, знѡш, из онѡјѡ ловѡчкијѡ, не мѡже, онѡ прѡснѣ и стѡѡ гѡре, а јѣдан дѣчко тѡ, свѡјта ми нѣкѡ, кѡжѣ, с опрѡштѣњѡм, да се изрѡзим: „Сѡ-ѡу ти јѣбат мѡјку“, пѡ уз онѡ ѡра, пѡ гѡре рукѡм је уфѡти пѡ бѡци дѡл'ѣ, пѡпѣ се пѡ је ѡборѡ.

Напѣју се зѣтови пѣ млѣтѣ свѣшта. Оѣе дѣр, оѣе мѣсо, оѣе пѣво, оѣе ракѣју, оѣе свѣ, пѣњу се на кѣћу.

Јѣ сам лѣтѣ тѣмо овѣмо, трѣжѣо, рѣкл'и стѣрѣ лѣуди, кажѣ, вѣла онѣ што се плѣстѣ, трѣжѣ око пѣта, а девѣјку око скѣта, и мѣне тѣ пѣло нѣ памѣт и нѣ шѣнѣ дѣлѣ да трѣжѣм него тѣ, што познѣем и тѣ се ожѣнѣм, из комшилѣка, нѣѣе тѣ дал'ѣко ал'и комшилѣк је.

Радовић Миломир, 76 година

Суви До, Тутин

И овѣ нѣши су ѣзбежѣл'и свѣ ѣдавѣн и-Суходѣла, сѣмо остѣла је овѣ фѣмил'ѣја као снѣха са дѣцѣм и некѣ стрѣѣ чѣвек, и найшла јѣдна бѣнда, дѣшла те-е покѣпила свѣ тѣ лѣуде, ѣе-е имѣло ко'ѣ чѣвек и потѣрѣл'и и тѣмо. Онѣмо ѣе-е дѣм. Тѣмо су потѣрѣл'и тѣбоже кѣ да хи пѣбијѣ. Јѣ сам бѣо јѣдноме тѣнѣ чѣвѣо ѣвце, кѣл'ик сам бѣо нѣ знѣм, кѣ ова снѣина девѣјка, мало пѣвишѣ. И кѣзѣла јѣдна Срѣпкиња да сам и јѣ Срѣбин, а они се бѣхѣ покѣпил'и, и они се врнѣше дѣвица онијѣ војникѣ са пѣшкѣма, кажѣ: „Хѣјде да идѣш и тѣ“, а јѣ штѣ знѣм, дѣѣете, нѣ знѣм о чѣму се рѣдѣ, а вѣдѣ сам ѣе тѣ лѣуде вѣдѣ тѣмо, они идѣ сѣш нѣма, штѣ јѣ знѣм чѣму. Кажѣ: „Трѣбѣш нам тѣ“, овѣ, брѣт му-е тогѣ мѣга гѣздѣ. И вел'ѣ овѣ, да и кѣжѣм пол'ѣцѣјци ил'и лѣпѣви, кажѣ: „Пѣсти дѣѣете тѣ да ми стѣка не пропѣднѣ да ми се не погѣбѣѣвце“, кажѣ, „трѣбѣ ни ѣн. Мѣже л' мѣја глѣва за нѣгѣву?“ И јѣдан и дрѣгѣ мусл'имѣни. Те ме ѣни врнѣше. Отѣрал'и и тѣмо, тѣмо бѣла некѣ згрѣда, у тѣ згрѣду, овѣ што сам му јѣ чѣвѣ ѣвце тѣ је бѣо сѣлан чѣвек, признѣвѣла га овѣ Пѣштѣр. Ѣн ѣзѣ зѣ рѣку оногѣ вѣђу тѣ грѣпѣ, кажѣ: „Хѣјде овѣмо. Штѣ мѣсл'ѣш тѣ? Из овѣгѣ сѣла је изѣшло седамдѣсѣт пѣшѣкѣ, ни јѣдна нѣѣе старѣјѣ од двѣдѣс и пѣт гѣдѣнѣ. Они мѣгѣ за нѣн дѣѣи јѣш овол'ѣкѣ петѣро Ђурѣшѣнѣ војскѣ пѣ удѣрит ѣдовѣт до Тутѣна, за нѣј свѣ мѣф учѣнет, а тѣ хѣј да пѣбиѣш овѣјѣ двѣдѣс грѣбѣвѣ. Штѣ ѣеш да урѣдѣш?“ Те попушѣл'и и ујѣтру. Оно пѣсл'ѣ дошѣ Илѣз Кѣртовѣћ, они су брѣнѣл'и овѣ сѣло, тѣ Ђерекѣре брѣнѣло овѣ сѣло. Дошѣ Илѣз Кѣртовѣћ ка-су ѣни бѣл'и направѣл'и вѣшало да вѣшајѣ тѣ Срѣбе. Те ѣн срѣшио тѣ, вѣкѣ тѣ: „Лѣми тѣ“. Ѣде је сѣмо јѣдан погѣнуо, јѣс погѣнуло вѣшѣ, двѣ-трѣ су погѣнула онѣмо ко-шкѣл'ѣ. Погѣнуо је јѣдан са сѣном и са женѣм и јѣдан је погѣнуо тѣмо у Ђерекѣре код овѣгѣ што-е седѣо, пѣ ѣшл'и те му тѣрѣл'и жѣто, прѣѣе се вѣзѣло тѣ жѣто, жнѣло се пѣ се вѣзѣло у снопѣве, пѣ товѣрило се на кѣла, пѣ се тѣрѣло ка кѣћи, те тѣ што су тѣрѣл'и му жѣто, ко-е наговѣрио, штѣ-е бѣло, тѣ нѣко не мѣре знѣт, изѣшѣ јѣдан те га

гађо и убио га. Ова друѓи, бил'и два браћа, ова друѓи ис кола да бежи, рекo: „Нйшта не бежи, ја тебе нећу слoбодно“. Е такo богами било за врeмена тога.

Авиoни амерички ка-су найшл'и oвдeнa, тo свe скaдрила за скaдрилoм, oвaкo пo eдну двaес ел' трйес, л'етe свe oвaкo пa друѓи за нйма, пa трeћи за нйма, тo су се звaл'e скaдрил'e, кaжe свe скaдрила за скaдрилoм. Пa сам чyo од онија старија што би причaл'и, кaжe кoмaнду'e крaљ Пeтар са нйма, а кo знa кo је и штa је, углaвнoм йшл'и су из Сицил'иe, ако ја тo мoгу да рeк-нeм, из Итaл'иe, пaймa тy Сицил'ија. Отaл'енa су йшл'и нaпaдaл'и Нeмцe и кaт су oни найшл'и тй aмeрички авиoни, Нeмци су прoпaл'и. Прoпaл'и су Нeмци тaпyт. Била бйткa Првoг свeцкoг рaтa кaд је тo било. Вйдйш тe кyћe нaјкрaјнe тaмo, прeмa пoљу, онe нeкoл'икo oндeнa рйeткија, пa посл'eн oнo житo, oнa кyћa и oнo житo, e тyймa и нeкa црквйнa, и тy се зoвe Кaрaцa, e oтaл'eн је Кaрaђoрђe нaвaл'йo, зaкoпaвao сe и вйкнyo нa вoјникe: „Зaкoпaвaј сe“. Вйдйш ђe Гoл'йја, oнo је Трoјaн, e Трoјaн изa Грaцa a Гoл'йја је тo штo-e прeмa нeбу oнaмo нaјпoсл'eднe, тo-e Гoл'йја. Oтaл'eн је вйкнyo Кaрaђoрђe: „Зaкoпaвaј сe, вйдйш ђe Гoл'йја, трeбa прeћ Гoл'йју“. E oндa су тyнa нaпaл'и нa Тyркe и прoбйл'и су тa прoбoј тe су спo'йл'и Црнy Гoру и Србију, oндaк српскa вoјскa oздoл' изaшлa тe сe срeлa сa Црнoм Гoрoм. Грaцa, нa Пeштeри Грaцa, oнo ймa кo-Тутинa eдaн Грaцa, ал'и oвo је нa Пeштeри Грaцa, ђe oнa вeтрeњaчa.

Јаблaн Тyрoвић, 82 гoдинe

Багри, Нови Пазар

Тo-e, рeцимo, сaмo јeдaн гигaнт, фaбрикa Рaшкa, oнa e пeт хйљaдa лyдй имaлa, мушкaрци, жeнe, тeкстйлнa фaбрикa. Успeл'и су дa је рaстyрe, дa... Тй пoгoнчићи мaњй штo су бил'и, прoдaти. Кo је имao вeзу ўзo мaлo јeфтинйјe, a имaлo e дoбрйх мaшйнa, пa су тo пoсл'e прoдaвaл'и сaмo тe мaшйнe и искoристйл'и oнy зaрaду, штa знaм ја. E, друѓйх фйрмй имaлo йстo сйлa, „Ўкрaс“, „Слoбoдa“. Рaдй ал'и прйвaтник гa прeузeo, штa знaм ја. Прoизвoдe, стружy oнaј кaмeн, спoмeникe, и тaкo пoнeштo. Сeлo имaлo је, oвo су чeтйри кyћe, мй смo пeт, oнa вeл'кa шeс, пoштo oнa нйје тyнe нeгo y Нeмaч'кy је, нaс шeс кyћa, нeмa вйшe. Вйшe нaрoдa је имaлo. Гoрe oвa Слaтинa, тo e, oнa је била јaкo бoгaтa, мaлo је при стрaни, ал'и живeлo сe стрaхoвйтo дoбрo, имaлo нaрoдa. У сeлaкa нйкo нй'e улaгo, рaдй'o дoк мoгo, сaт кaд oстaрaл'и нйкo их нe вйдй, нeмa ни пeнзију, нeмa нйштa, и oни су, тaкoрeћи, oтйшл'и, пoлoвйнa.

Е јес, то је баш, сат тренутно то је та воденица. Џма један онај, вџто се звào, такò. Имào је четџри та вџтла, ðни су дån-нòћ мл'èл'и, нџе дрџгџ мл'ин имò, а óде је Рашка џшла јач'è, ðна је пòсл'èџзèта тџ брдом крос тунèл, четџри хџладе и ðсамстò мètарà је од џзвора, èно онамо код онòг брда излàџџ, тàј тунèл. Тудà је вòда за централу спровèдена и бетонџрана хидро-централа. Ка-се ðна напраџила, то е, рецимо, у то врème, педесètè, шèсètè, бџо гџгант, сàд ðна не мòре да, рецимо, јèдну фџрму јач'џ да покрèнè, да... Постàла је малà. Такò да струју увòзè ис дрџгџх мèстà. Ово је џзвор Рашкè. Ово е Рашка, одòзгòр извџрè од мàнастџра, пà ово је к Пазàру идè. Òна је нèкад бџла ч'џста. Бџла је јèдна од нàјч'истијà. Џма вџкендице, свè вџкендице до вџкендице џмà, од нàшèг óде гòре мало високшџџè, свè до мàнастџра свè су вџкендице, свè вèцè, свè канал'изàција, тџ нџшта ч'џсто нџје. А нèкад је бџло, прџјен трџдес и нèшто гòдџнà, јà сам прàла тџне, што кàжџ, вèш и пел'èне док сам дèцу рàђàла и тò, а сàт рџке, ако вèру'èш, да опèрèмо, то нџје ч'џсто. Пà, èто, стòка мòрà да пџјè ал'и нџје, нџје чџсто. Тò ðпштиња дозвол'џла да заџзмџ сàмовòљно, без џкакè дòзвол'è, урбанџзма, сàмо онакò су – *шџà ово је држàвнò, ðàј заџзми и корџсџи*. Бèзàкòње. Тò е такò лòше урађено. Прèко педесèt тих вџкендџцà џмà, загàдил'е су, ма кàкџ то сàд да пџјè инсàн, то е прљàво до краја.

Мурат Исовић, 63 године

Бобовик, Нови Пазар

Свàдба, женџдба. Тò ће ти бџт и смџешно. Ранџјè нџ'есу вџдел'и млàдџ, него нèко је пофàљџо и ðни дòђџ да је прòсџ, и они сàт питајџ кàко жџвџ. Кажè дòбро, џмајџ дòста стòкè, гòвèдџ, овацà, кòзà. Тò је бџло богàство. Испрòсџ је, и ðна нè знà мòмкà. Дòђџ, они то су звàл'и првођàче, а сàт се то дрџкшè зовè, сàт то ни нèмà, сàми се догòворџ. Испрòсџ је, уговòрџ свàдбу, џвечèр дòђџ канаџџе, то се такò звàло, донèсџ за млàдџ пòклòн, злàто, кàто-ве, рòбу, они су вџкàл'и рџхо. Одвèдџ је, мòмак нèмà да је вџдџ док не уџђè у џèрдèк, то су вџкàл'и џèрдèк. Из Бобòвџка, кот Позарџшта. Позàру припàдà. Одвèдџ је, свàдба траè трџ дàна. У срџједу су жèне, јèло, не мџјешајџ се л'џди, сàмо жèне, а у четвртак л'џди, у пèтак двòрџ невèста. У пèтак је цџмбус, на едан крај су л'џди, на едан жèне, нèмà д-џграјџ зèдно кà сàт, пòсèбно џграјџ л'џди, пòсèбно жèне. Пòсл'èн, трџ недèл'е прòђè па врађајџ млàдџ џ рòт, у прџвиче идџ. Тò се звàло прџвиче. Идџ у прџвиче с дàром, остàвџ млàдџ трџ недèл'е да седџ. Пòсл'èн је довèдџ овџ из рòда, џстò долàзџ у прџвиче и остàвџ млàдџ. Тò ти-е свàдба. Кошџл'е, материјàл'е, злàто што кџпџ, двол'џрке

највише, л'ира, петол'ирка, двол'ирка, то је, прстѣн, мѣнђуше, ко шта йма. Йсто такѡ, ми смо бѣл'и приѣтел'и, ја сам се знала. Идѣ дѣвѣр, прстенски дѣвѣр и његова породица, сватови, не идѣ младожења, он је не видѣ док не уйђѣ код њѣ, ни кад је доведѣ, он не смѣ да уйђѣ да је видѣ, само ка-трѣба д[а] [ид]ѣ да спавѣ. Кат спавѣ, мѡгу да доведѣ кога бѣло. (Је л било таквих случајева?) Јѣсте, енѣ је л' бѣло. Бѣло свѣга. Нѣшта, она остѣнѣ, кажѣ кад је преспавѣла, нѣмѣ кѣт. Тѡ нѣје кѣ сѣт, удѣ се, не мѡгу и разведѣ се, нѡ мѡрѣ д-остѣнѣ. Ђда рѣједак слѣчај. Рѣјетко, нѣмѣ, енѣх, бѣјѣ је, матрегѣрѣ је, то нѣко не окрѣћѣ пѣжн'у, кажѣ мѡрѣ да слѣша, мѡрѣ да трпѣ. Бѣо је ѡбѣчај да ме прстенуе дѣвѣр кот кѣћѣ и само улѣзи дѣвѣр и још двѣ са њѣм, кѡ пѡмоћни дѣверови, ја н-умѣјѣм ни ја да ти објѣснѣм тѡ. Прстенујѣ млѣдѣ, она хѣм дѣдѣ по пешкѣр, кад је прстенујѣ, свѣјѣм по пешкѣр да, преко рѣмена, по ѡбѣчају. Донѣсѣ хѣм шѣрбѣт, нѣје имѣло сѡк него шѣрбѣт, вѡда и шѣћер. Ђ, и ѡни је дѣрујѣ посѣн на онѣ, вѣкало се тѣбл'а, нѣје послужѡник. Стѣвѣ на тѣбл'у пѣре, кол'ко кѡ мѡже, нѣје имѣло послужѡвник него тѣбл'а. Мѣне бѣло за чѣдо: „Па надѣните му дрѣгѡйме, штѣ тѣбл'а“. Нѣмѣ глѣдѣн'а, само испре[д] сѣбе онѣ чаткѣју ти стѣви и не мѣчѣ је. Мѣрѣмицу овакѡ, онѡ на ѣѡше е на-прѣви, пѣ онѡ ѣѡше онѣмо, овакѡ, двѡрѣш. Е кад ѣзму млѣдѣ да йгрѣ са мѡм-ком, и она свѣ испрѣ[д] себе гл'ѣдѣ, нѣмѣ тѣмо, овѣмо. Йгрѣ, ал' гл'ѣдѣ испрет сѣбе. Такѡ ти је тѡ бѣло ранѣјѣ тѣ мѣка. Ујѣтру устѣнѣ невѣста и они улѣзѣ, прѣвѡ свѣкар, она га грл'и, ѣуби му рѣку и такѡ свѣјѣ рѣдом, свѣкрву, и свѣјѣ. Вала, тѡ јѣтро јѡк, а дрѣгѡ јѣтро невѣста и мѣјесѣ и мѣзѣ и свѣ мѡрѣ да рѣдѣ. Свѣ мѡрѣ да рѣдѣ. (Јесу л се ѣутили?) Енѣ јесу ѣ се ѣутѣл'и – гѡдинѣма се нѣ би помѣрѣл'и. Гѡдине би прѡшл'е нѣте да се помѣрѣ. Йма и дѣцу, порѡдѣ се, и нѣће рѡ[д] да се помѣрѣ, кажѣ нѣје пѣтѣла. Дѣдни дрѣгѣ којѣ ймајѣ. То не мѡже да се прѡћѣ да ѡни н-ѣзмѣ. Вала, имѣло је баш у Дѡлац, ада дѣл'и су млѡго млѣду, тѣ старѣјѣ испрѡшена побѣгла. Оне седѣ л'ѣпо. Мѣрујѣ ѡне. Онѣ невѣста побѣгла, ѡни хѣм јѣвѣ, и они дѡћѣ свѣ нѡоружѣти: „Мѣ хоѣмо девѡјку“. И којѣ йма тѣ у тѡ пл'ѣме, они мѡрајѣ да је дѣдѣ. Дѣл'и му дрѣгѣ. Свѣ тѡ имѣло. Нѣко е не пѣтѣ. Имѣло је и убѣства, свѣга је имѣло. Кад нѣмѣ дрѣгѣ, свѣга е имѣло, и убѣства и свѣга. Ал' оно у тѡ пл'ѣме йма и дрѣгѣ, у свѣкѡ пл'ѣме йма јѡш, ко нѣмѣ онѣ ѡтац, йма ѡд амѣцѣ, ѡт рѡћѣка, нѣјбл'ижѣ нѣкѣ. Дѡлац ти прѣпѣдѣ Позѣру. У Пѣл'ѣво сам ти се ѣдѣла. Тѡ ми бѣл'и приѣтел'и, и ја нѣћу да се удѣм док не видѣм мѡмка, још тѣпѣт. Приѣтел'и бѣл'и: „Да те дѣмо?“ – „Дѣјте.“

Селима Булић, 68 година

Боторовина, Нови Пазар

За време крaл'а Пётра, она пѣсма била пѣсл'ѣ ослобођења, кажѣ: „Крaл'у Пётро, куће наше дал'ѣко те отѣраше, отѣраше авионом, баѣцише те пред Лондоном“. Такѣ је крaл' Пётар отишѣ, Тiто га истѣрѣ, за време Тiта-е њн измaкѣ у Ёнгл'ескy. Такѣ-е била пѣсма за време Тiта, ѡдмa пѣсл'ѣ ослобођења кат је партизaн уишѣ, кат је партизaн уиђѣше, пa ѡвде смо бил'и и ѡни одозгѣ једна ч'ѣта партизaнa нaйѣ ѡвде гѣре, наше жѣне отиѣдоше, покyпише се да виђy кѣ су тѣ партизaни, чyвено партизaни нѣсy петокрaке онѣ, војска, и отишл'и гѣре: „Партизaни не вѣруjy у ѡдга ѣл'ешaнухум, не вѣруjy“, кажѣ, а нaрот се препѣ, уплaшио се, тѣ кажѣ „да ѡстaнѣмо без вѣрѣ“. Тѣ било коjа било нaѣија, свaкa свѣје вѣровaње ѣмa, свaко на нѣкi нaч'ин вѣруjѣ у ѡдга ѣл'ешaнухум. Ми, свi смо, што кажy, од једнѣгa крѣви настaл'и, од једнѣгa ч'ѣвѣка и женѣ, свi смо настaл'и, цѣо дуњa. А ми, прогнозiраjy нaучњaѣи, мил'иѣни, пa нѣкi нaучњaѣи кажy мил'иjарде гѣдiнa од Адем Пеjгaмбера пa на ѡвaмо. Јер, мѣжемо да замiсл'ѣмо кад је нaрод ѣѣпѣио, ѡвa зѣмaл'скa планѣта нaшa, ствѣрена од једнѣк чѣвѣка и једнѣ женѣ. Свѣ ѡвѣ дуњa ствѣрен. Кол'ѣко је тѣ гѣдiнa прѣшло тѣ алаx знa.

Ќде су бил'ѣ нѣмaћкѣ колѣније. Свѣ су тѣ бил'ѣ нѣмaћкѣ колѣније тудѣјер. Бил'и су и ѣтнѣици, бил'и су нѣкi дрaжѣвци, бил'и су Нѣмци, лѣгори нѣмaћкi, на дрyгy стрaн Тiто с партизaнѣма. Један хaус је бiо жiвѣи. Ми смо ѡдaвдѣ побѣгл'и бил'и. Бил'и смо попaл'ени свѣ, нiје имѣ ни кокошaр ѡде, што се ѡнѣ кaжѣ, кокошaр да је постоjaвѣ. Пa нaкон гѣдинѣ, кад је партизaн завлaдѣ те је партизaнскa војска уишла, тѣ мaфѣје рaзнѣ пaрaвѣјнѣ формaѣије, ѡни су тѣ свѣ уништил'и и кѣ је бiо у нѣмaћкy војску, кѣ-е бiо лѣјaлан Нѣмцима, тѣ су свѣ покyпил'и, тѣ је свѣ упиcaно било, партизaни су свѣ покyпил'и, стрѣл'aл'и, дa л' бiо Срѣбин, дa л' бiо мусл'имaн, дa л' бiо кѣ бiо, сaмо је л' бiо ѡн лѣјaлан Нѣмѣица, ѡни су га фaтaл'и и стрѣл'aл'и. Ми смо се ѡде врaтил'и, ѡдга ми сирѣтѣнскѣ се жiвѣло. Ми смо бѣжaл'и у Пазaр. У Пазaр смо бѣжaл'и. У рaзнѣ кyће, кѣ би нас пyстио. Пyстѣ нѣко за севaп, aјде избѣгл'ице, и жiвѣл'и смо по нѣкол'ко врѣмена док се тѣстѣшa тa сѣтуaѣија, и пѣсл'ѣн се ѡпѣт врaти на свѣје имaње, нѣшто грaди. Кyће се нiјѣсу грaдил'ѣ от тврдѣк мaтериjaлa кѣ сaт што се рaдy, ѡсѣи ѣхѣвинѣ, грѣдa, тyри мало темѣл'a камѣња, тyри онѣ грѣде по ѡномѣ камѣњу, мaло дѣрѣкa ѡвaкѣ, ѡкyј онѣ л'ѣтве, л'ѣтве, л'ѣтве ѡкyј, нaхaкa блaто између камѣња, чaтма, ѡнѣ ол'ѣѣпи и усѣл'и се, тѣ нiје имaло дрyгѣ спрaт, ил'и штa знaм jа, него уиђи.

Није се имало брашна да се једē кō сѧд бѣелō брашно него бōми му-
муру̀зница бѣла и јечмѣнō, вечѣйнōм јеч'мѣнō, вечѣйнōм јеч'мѣнō, јеч'ам је
раѣо бѣо и јеч'мѣнō смо јѣл'и.

Унѣтра ни пѧтоса ни ништа, сѧмо зѣмл'а, сѧмо зѣмл'а онѧкō на зѣмл'у и
сламѧрице онѣ, мōжда тѣ не разѣмѣш ме штѧ су бѣл'е сламѧрице, тō су бѣл'е
испл'ѣтене као душѣци од некōг плѧтна, и тѣ се нахѧкѧла слѧма, тѣ се турѧла
слѧма, иѣндѧ жѣнетō, мѧјке децѣ, ѣне тō умекшѧјѣ мѧло, онѣ слѧму, и прѣ-
стри дѣци, одѣздō тѣри да л' ѣѣбе, да л' мало ѣѧршѧфа и на тō би л'ѣжѧл'и. И
ч'ѣтворо децѣ, нѧс је шѣсторо бѣло, л'ѣжѧло на по једну сламѧрицу и мѧјка
би не покрѣи. Ал' тō је бѣло жѣвл'ѣње, свѣ се тō жѣвѣло нѣкѧко својскѣ, нѣ-
кѧко, кѧко да вам кѧжѣм, са л'ѣбѧвл'у. Ништа се није осѣѧла тѧ криза, брѣ.
Сѧд се вишѣ осѣѧ криза нѣго и ѣндѧ.

Хусо Црновршанин, 85 година

Брѣјани, Нови Пазар

Овѣ-годинѣ ништа, тō је бѣло бехрѧло и бехрѧло, да је бѣло срѣѣѣ, тō се
нѣ би мōгло ѣбрат. Кад бѣ нѧјвишѣ бѣхѧр, пѧде снѣјек и ѣби га. Јѧ сам ишла
за Врѧца, нијесам, сѧмо на јѣдно мѣсто сам видела да су шљѣиве родѣл'е и тō
се беше до земљѣ савѣло, сѧмо на јѣдно мѣсто, тѣ мѧло нѣшто бѣше кѧ, кѧко
да ти објѧснѣм, кѧ у некѣ дол'ѣну, и тѣ ваљда није закѧчило, тѣ беше остѧло.
Врѧца, Бѣдграт, тō свѣ тѧмо прѣшл'и, није вишѣ ни смо видел'и вѣѣку јѣдну,
зна-штѧ је јѣдна вѣѣка. Овѧ ѣе ти, реко, узѣт пѧре. И штѧ смо лѧнѣ шљѣивѣ
имѧл'и, и крѧве јѣл'е и стѣка и пекмѣза напѣкл'и, до л'ѣтѣс ми је трѧјѧло
у замрзивѧч. Овѣ гѣдинѣ нѣмѧ. Валѧ кѧ овѣ гѣдинѣ није бѣло дѧвно, кѧ овѣ
гѣдинѣ није дѧвно. Ада пѧ не пѧнтѣ се кѧ овѣ-год'нѣ, овѣ је, да извиѣнете, мѣ-
рѧло кѧ ис пашчѣѣијѧ ѣстѧ да се вѧдѣ да се рѧдѣи. Дѧнас га покѣси, ако га не
покупѣш, ујѣтру ѣдмѧ кѣша. Тѣ је бѣло јѧраби сачѣвѧ, ми смо ти овѣ гѣдинѣ
за три дѧна прѣгл'и и те тѣ покупѣл'и, јѣл' ако га остѧвиш, кѣша уфѧтѣи, нѣмѧш
кут. Није сѧл' ми, нѣ свѣ су тѣ прѣгл'и. Бѧш сам бѣла тѧмо, са овијем мѧл'ѣм
у бѧњу сам једну ишла тѧмо, тѣ јѧраби сачѣвѧ кѧка-е вѣда, кѧка-е кѣша, нѣ
дѧј бѣже. У хотѣл ѣије вѣда, овол'ѣкѣ онѣ бѣбе, пѧ кад удѧрѣи, чинѣ ти се црѣп
ѣѣе да га слѣмѣи. Јѧ зовѣм ѣде кѧжѣ ѣстѣ и ѣде пѧдѧ. Ми смо бѣл'и у Гѣчево, тѣ
на гранѣцу Бѣснѣ, тѧмо смо бѣл'и, пѧ тудѣје се пролѧзило, ал' стѧврно беше
дал'ѣко. И тѧмо беше стѧврно, и рѧдѧше се. У тѧ хотѣл ѣе смо бѣл'и, нит се
знѧше кѣ је дирѣктор, ни кѣ је шѣф, то рѧдахѣ, тѣ уѣпште се нѣ знѧ кѣ је штѧ.
Рѧдѣ, и имѧху.

Ја знам шта би оде шипурка љубрал'и. Јесте родило, ал није ка из овѣјѧ гѡдѣнѧ, ал' ѡпѣ-дѡбро. А валѧ овѣ-год"нѣ ништа. Валѧ су брал'и, родило је пѣчурѧкѧ, имѧло је л'епѡта. Ја сам онумѧт бѣо готѡво ме змија пѣчи. Сѧт хи ѣмѧ нѧјвишѣ се појѧвил'е, овѣ врућине, оно кѣша дѡста бѣло пѧ врућине. При'е двѧтри дѧна ја отѣшла да трѣхнѣм врѣће от усивѧча, кат оде на пѣт у овѣ жбѣуње смѣк. Тѣ на пѣт. Није, ѡн ако га не дѣраш, ѡн те нѣће. Смѣк нѣће а змија ѡће. Кѧжѣѡто ка-се пѣши цигѧра ѡн осѣћѧ цигѧру. А змија што осѣти духѧн, она бежѣ. Ѣн што осѣти дѣм, ѡн бежѣ. Кѧ свѣ што осѣти мѣрѣс. А смѣк јѡк, ѡн не осѣћѧ. Тмѧ онѣ што нѣће да дѣрајѣ, онѣ пѡскоки хѡће. Тмајѣ онѣ шѧрке.

Тмушић, 45 година

Избице, Нови Пазар

Дѣте док сам бѣо, што би рѣкл'и стѧри, за врѣме Краљѣвинѣ, при'е рѧта, тѡ е бѣо тѣжак, бѣдан жѣвот, ѣшло се и гѡло и бѡсо. Свѧкѣ трн сам л'ивѧднѣ мѡгѡ стрљѧт ногѡм, тѡл'кѡ се ѣшло бѡсо. Од Ѓѣрђевдѧна пѧ до Мѣтрѡвдѧна нѣ би знѧл'и да обѣѣмо нѣт би имѧл'и опѧнке, носѣл'и се при'еснѣ опѧнци, от кожѣ говѣћѣ. Тѡ се уштѧви кѡжа, ѡбично се осѣши, уштѧвице, пѧ се исѣчѣ на кѧјѧсе како мѡже опѧнак да се онѡ опѣти, а опѣта бѣла от кѡјзѣ кожѣ, тѧнко исѣчѣш пѧ се онѡопѣте опѧнци, при'ечнѧци, да извѣнѣте, док тра'ѣ онѧ длѧка, кѡстрет онѧ, опѧнци трајѣ, ка-се онѧ кѡстрет мѣкнѣ, опѧнци се брзо ци'ѣпајѣ.

Рѧт кад је бѣо, побѣгл'и смо за Рѧшку, пѧ из Рѧшкѣ у Беѡце смо жѣвѣли јѣдну малте гѡдину, јѧ сам отишѡ. Нѣдић, Мѣлан Нѣдић је покѣпио свѣ сиротѣнскѣ дѣцу кѡјѧ су бѣла кѡ избѣгл'ице и бил'ѣ смо у дѡм у Врњѧчкѣ Бѧњу, тѧмо смо жѣвѣл'и дѣго врѣмена, јѧ и мѡј јѣдан брѧт старѣѣ, ѡн је ѣмрѡ вѣћ, ѡн је пѣно и старѣ бѣо од мѣне. Ѣн је остѧо и дѧљѣ а мѧјка дѡшла те не ѣзѣла, довѣла ме-е овѧмо кѣћи, а ѡн је продѣжѣо бѣо да ѣдѣ, ѡн је бѣо мало пѡстаријѣ, бѣо заврѣшио оснѡвнѣ шкѡлу, јѧ нѣсам бѣо ни оснѡвнѣ шкѡлу заврѣшио, тѣк прѣви рѧзрет бѣо у Врњѧчкѡј Бѧњи мѧло, онѡ рѧтно врѣме. Ѣн је остѡ на занѧт, да учѣ занѧт, мѣне мѧјка довѣла, овѧмо смо дѡшл'и, попѧљено тѡ је свѣ бѣло, мало кѣћицѣ направѣл'и, тѣ смо жѣвѣл'и, бѡгами јѧко тѣшко-е се жѣвѣло. Бѣло пѧљевѣнѧ, дѡшл'и су Албѧнци и запѧл'ил'и, тѡ је бѣо рѧт. Аћѣф Ефѣндѣја, подѣгл'и су му и спѡменѣк, а ѡн-е вишѣ упропѧстѣо мусл'имѧнскѣ нѧрод него прѧвослѧвнѣ нѧрот што-е упропѧстѣо, а дѧнас му дѣгл'и и спѡменѣк.

Бѣло босотѣнѧ. Прѣви опѧнци што су изѧшл'и ковѧници од камѣнѧ, гѣма, тѡ ти је бѣло кѡ...жѣшћѣ но дѧнас цѣпѣла. Јѧ сам рѧдѣо недѣљу дѧнѧ брѧо шљѣве кот чѡвѣка те кѣпио опѧнке кат сам пѡшѡ у шкѡлу, и тѡ ковѧници

онѝ од камиѡнскѣ гѹмѣ. Сл'ични цѣпелѡма, сѡмо другѡчиѣ бѣло. Пироћани опѡнци су бѣл'и јѡш, за време Краљѣвинѣ да си прѡдѡ дѡбру крѡву, нѣси мѡгѡ кѹпит опѡнке. Пироћанци су бѣл'и ѹдобни за ношѣње. Према ониѣм ковѡницима онѡ је бѣло јѡко дѡбро ѹдѡбно, ковѡници бѣл'и лѡши.

Слѹшѡ, како кѡ, зѡвѣсѣ, коѝ су бѣл'и тргѡвци богѡти, ѡни су жѣвѣл'и мало бѡљѣ, а коѝ су бѣл'и сѣлѡци, бѣло тѡ свѣ јѣфтино, стѡка бѣла јѣфтино, рѡднѡ снѡга јѣфтино, а ѣнѡче кѡ-е имѡ жѣта и кѡ-е имѡ стѡкѣ, л'ѣба, тѡ је пѡнѣкѡко животѡрио, а кѡ нѣѣ, богами бѣло повѹци-потѣгни. Осамдесѣт и прѡвѡ гѡдина. Пѡсл'ѣ рѡта овѡ кад је ослобођѣње дѡшло, па на овѡмо, брѡт ми бѣо, двѡ брѡта ѣмам старѣјѡ од мѣне, тѡ брѡт што је отишѡ, ѡн је у отишѡ Рѣѣку, тѡмо жѣвѣо у Хрѡѡцкѡј, а овѡ што је старѣ мѡло од мѣне, четѣри гѡдине старѣ, ѡн је свѣрѡ у кланѣт. Јѡ сам чѹкѡ у бѹбанѣ, ѣѣ е бѣла свѡдба, слѡва, весѣље, игрѡнке су бѣл'е. Свѡкѣ недѣлѣ бѣла-е игрѡнка, тѡмо ѣмѡ једно брѡдо, Водѣчкѡ брѡдо звѡл'и смо, сѡд је постављѣна антѣна за мѡбѣлнѣ тел'ѣфѡне, тѹ би се скѹпила ѡмладина: Ызбице, Сѡкѡвиѣе, Драгѹнац, Осѡѣе, Педѣље, Л'ѣча, Нѣтѡрѣѣе, ѡзгѡ Пѡјсѣ Пѡток, Нѣготинац, Лопѣже, свѡ би тѹ ѡмладина бѣло, тѹ је бѣло, ма да те не слѡжѣм, нѡјмањѣ рукѣ по илѡду дѹшѡ имѡло ѡмладинѣ, тѹ којѣ би кѡло бѣло, којѣ би игрѡнка бѣла, којѣ весѣље. Ё кад би нѣко зѡвнѹѡ мѡбу, ѣшл'и би на мѡбу да се жњѣ, пѡ би јѣдва чѣкѡл'и да се састѡвѣмо мѣ млѡди, пѡ кад удѡрѣмо пѡстѡт, пѡ затѹшти, кѡ, кѡ...што кѡжѹ, кѡ ѡвце, пѡ да мил'ѣна бѣло погл'ѣдат у онѹ ѡмладину кад жњѣ, кад се рѡдѣ, тѡ-е дивѡта бѣло. Сѡд је тѡ већ ѣзумрло, нит ѣмѡ ѡмладинѣ, сѡд ѡпѣт, фѡла бѡгу, да кѡжѣм, весѣл'ѣјѣ, нит је бѣло рѡдиѡ, нит је бѣло тел'ѣвѣзијѣ, нит је бѣло стрѹјѣ. Мѣ смо тѣк дѣвестѡ шѣсѣт пѣтѣ гѡдинѣ довѣл'и стрѹју у Ызбице. Бѣо сам члѡн комѣсијѣ, што је бѣло куферѣнциѣе да се одржѣ за стрѹју, тѹ је бѣло кѡд нѡс у мѡју кѹћу да се покѹпѣ, пѡ би бѡгме бѣло и кѡљѡво нѣкѣ пѹт зѣми пѡ би бѣло и блѡта се ѹниѣло. Она бѣла млѡда ѡндѡ, мѡгла је и да чѣстѣ.

Драгојѣ Јоловић, 81 година

Јуковѡча, Нови Пазар

Прѣѣн трѣдес пѣт гѡдѣнѡ, четрѣс, имѡло-е сѡмо ѡсам кѹћѡ у овѡ двѡ кѣломѣтра овѡм дол'ѣнѡм, сѡмо ѡсам кѹћѡ-е имѡло, а сѡт ѣмѡ стѡ педѣсѣт ко нѣ вѣшѣ, кѡко се свѣ измѣнѣло. Бежѹ л'ѹди са сѣлѡ, из брѡдѡ. Сѣдам хѣл'ѡдѡ ѣврѣ је ѡде ѡр. Ёво ѡнде ѣе си тѣ стѡвила кѡла, онѡ-е прѡдѡто по сѣдам хѣл'ѡдѡ ѣврѣ. А нѣкад, да си му поклѡњѡ ѡде тѡ плѡц, ѡн би рѣкѡ: „Тѣ нѣѣси нѡрмѡлан, штѡ ѣу јѡ тѹ? Да оставѣм јѡгѡре зѣмл'у да сѡђѣм тѹ“. Ал'и време донѡсѣ, тѡ вѡкат донѡсѣ, не донѡсѣл'ѹди нѡ вѡкат. Такѡв вѡкат. Јѡ сам от пѣт гѡдѣнѡ ѡде.

Памтїм ма̀ло Пѐко Да̀пчевић кад је прошо̀, ја̀ нѐ знам ка̀д је он прошо̀ ко̀је го̀д“нѐ, ја̀ мѝсл’їм да̀ је једно педесѐт чѐтвртѐ, ма̀ло то̀ пантїм кад је бїла та̀ тактика така̀, прѐпогãнда. Прѐпогãнда-ѐ опãсна, опãсна-ѐ, ла̀жа. Кажѐ *иду̀ ѡ̀арїїзãни дзгõр и свѐ кòл’у̀ жївõ*, нãрот се узбуркò, мѝсл’ї изїстинѐ, пã бѐжи, пã кри се по шумã. Зна̀м кад нѐ òтац, нãс трде, одвѐо у шуму, те не сакрїо, а пãдã кїша кã овò дãнас пã јòш ма̀ло вїшѐ. Ту̀ не сакрїо. Ту̀ не сакрїо од партизанã. То̀ е ранїјѐ тако̀ бїло, прѐпогãнда.

Осел’ãвãл’и су педесѐт и пѐтѐ и шѐсѐт и пѐтѐ, са нãшега кра̀ја одãвдѐ, што се тїчѐ Сãнцака.

Хãјде, брѐ, пã мòгу ја̀ сврнут код ва̀шѐ кумѐ нѐкат. Пã се вїдїмо у пу̀ту, пã. Инсãн инсãну трѐбã свãкат. Нѐ мош тї да кажѐш *не ѡ̀трѐбã он мѐне, шїїã ђе он мѐне*. Пã то̀ е глупос. Свãкат чòвек човѐку трѐбã. Кò зна̀ кãт и ђѐ, кò зна̀ ђѐ ми тї мòш трѐбат и ђѐ мòгу ја̀ тѐбе трѐбат.

То̀ е пòсл’ѐ рãта бїло, за врѐме Тїта. Двãес пѐтѐ је прогòњен мусл’имãнскї жївал’. Мòј дѐт је отишо̀ двãес пѐтѐ. Прогòњен од странѐ цандãрã. Јã зна̀м и по мòм дѐди. Ондã је прогòњен нãрот бїо, мусл’имãнскї жївал’ прїтїском цандãрã, прїтїском прѐседника општинѐ òвде у Лукари-ма, Јѐврем је бїо прѐседник, ја̀ га пантїм. Ђе го̀д бигїниши зѐмл’у, ми сãт то̀ прїчамо, нїје то̀ та̀ идѐја, ал’и. . . Бигїнисò дòбру зѐмљу и он сãт наговòрї цандãре, и дòђу цандãри ўвечѐ и измлату̀ онòгã гãзду, измлату̀ га, ўбију̀ га. И овãј сад òдѐ код прѐседника општинѐ, то̀ би ми ма̀жа прїчãла, òтац, прѐседник кажѐ: „Тò нїѐ мòѐ, то̀ су цандãри, ја̀ саш нїма̀ нѐмãм нїшта“, кажѐ. „Нїшта“, кажѐ, „нѐмãм“. А то̀ је їстина, нїје нѐкã прїча бòг зна̀ кадãшнã. Пãòпѐт му се навр̀ни цандãри ђе гòј бигинїши зѐмл’у, òпѐт. Нãјзãт кажѐ Јѐврем: „Јã сãмо мòгу да ви дãм òтпус да идѐте за Азију, дрўгò ви нїшта не мòгу“. Зѐмл’у да продãш не мòжеш, сãмо ўшур, онò што е пòсијãно, и *хãјде, бѐжи*. А овò сãт што се їшло, педесѐт пѐтѐ се їшло, то̀ се їшло дра̀гѐ вòл’ѐ, ко̀ ђе гòј рѐј дрўкѐ, грѐшї. Дра̀гѐ вòл’ѐ, чумò се да се у Турскỳ дòбро жївї, да їмã пòсла, да јѐдно дїѐте одрãслò мòре да хрãни пѐ-шѐш члãнòвã, òде л’уди слãбо жївѐл’и, сиромãшно по тїјã брдã и хãј д-идѐмо. Зѐмл’а јѐфтино бїла, бумкнulo свѐ да се идѐ, зна̀ш. Зна̀ју л’уди брòј, сãмо ја̀ нѐ зна̀м. Тò-е л’їстом отїшло свѐ, што онò кãжу̀, трбу̀хом за кру̀хом, за бòл’ѐ жївл’ѐне, кò сãд за Нѐмачкỳ што се идѐ. Педесѐт пѐтѐ пã се забрãнило. Кò је забрãнио ја̀ нѐ зна̀м. Да л’ Турскã нїѐ прїмãла, да л’ је Тїто забрãнио, нѐ зна̀м. Пã се òпѐт пу̀стїло шѐсѐтѐ, шѐсѐт и нѐшто, и òпѐт посл’ѐн навãл’їо нãрот да идѐ и пòсл’ѐ се забрãнило. За врѐме Тїта нїѐ мòрò нїкò д-идѐ, ако ђе нѐкò рѐј, нїје му тãчно, нїѐ му рѐãлно, ла̀жѐ зна̀чї, да ти отворѐно кãжѐм, ла̀жѐ, вї знãте кãко се жївѐло. Ру̀шо фãлсїфиковò тѐ васїке за пãре. Жївѐло се дòбро за врѐме Тїта, то̀ мòре да прїча ко̀ го̀ј хòђе, смѐо си да спãвãш у Бѐоград на

клу́пу у па́рк, ка́што су спава́л'и: оти́ди тра́жи по́сла, нѐма по́сла, нѐма па́ра у хотѐл, у па́рк спава́ш, у Београд, ђе го́ј хо́ј, о́де на клу́пу л'ѐгни, ни́ко те не ди́ра, тако́ е би́ло, ви то́ зна́те до́бро. То́-е интереса́тно врло́ тол'и́ко та́ про́мена да до́ђе. Са́т не смй'ѐш да помйсл'иш, ал' до́бро је опѐт.

Зѐмл'а је то́гало́но јефтина́ би́ла. Ёво́ ти ка́ко, код на́с је мешови́то сѐло, Ср́би и мусл'има́ни, уопште́ у ова́ сѐла, то́ је битно́, интереса́тно је записат. У сѐло Вр́апче јѐдна једи́на ср́пска́ ку́ћа, у сѐло Вр́апче, у сѐло Свр́ње јѐдан једи́ни мусл'има́н, у сѐло Зну́шу јѐдан једи́ни мусл'има́н, у сѐло Жу́њевихе́ јѐдан једи́ни мусл'има́н, у сѐло Го́шево јѐдан једи́ни Ср́бин, ку́ћу мйсл'им, у сѐло Лу́каре, двй'ѐ ср́пскѐ ку́ће. Ср́бови – Милути́новићи. И́ма она́ што је у војни́ о́сек, ова́, ше́ф. И́мају ку́ћу до́л'е, о́ни ра́ду зѐмл'у о́де и са́т, њи́ два бра́та је, ма́јка хим је из Добри́њѐ. Умрла́ је, а жѐсна-е жѐна би́ла, жѐсна, ка́ка је би́ла, ви́ђена, крупна́ – чо́век, она ни́је би́ла жѐна него чо́век. Ја́ зна́м бра́т јој је из Добри́њѐ. Е по́сѐн нанйже́, Ра́тко Милути́новић јѐдан једи́ни Ср́бин, е по́сѐн нанйже́ двй'ѐ-три́ ку́ће мусл'има́нскѐ, двй'ѐ-три́ ср́пскѐ. Ни́кат, кол'ко́ ја́ зна́м, ни́кат ициде́нт ни́је имо́ и нека́ сва́ђа, про́бл'ѐм ни́је имо́ ни́кат. И са́д је до́бро про́шло свѐ, ѐво са́д је би́ла оп́асна ства́р, то́ су ти́ буш-ка́чи ко́и бу́шкају́, ко́ји ку́пу појѐне, ко́ји зава́ђавају́ на́рот, то́йме је у ду́ши, ал'и́ до́бро смо про́шл'и, фа́ла бо́гу, и да́л'ѐ ко́мшије́, и да́л'ѐ на смр́тове, на свѐ, ту́ смо, до́ђе ова́ и-Жу́њевиха́, до́ђу код ме́не д-идѐмо кат у́мрѐ не́ко њи́ма, овйо́де, свѐ то́ се иде́, но́рмално́, тако́ и тре́ба.

Расим Дупљак, 75 година

Кашаљ, Нови Пазар

Дана́с су ти Макиви́је. Два́ес о́смог ва́шар је би́о Госпођинда́н. Од данас да се почи́не да се жње́, а до данас да попла́стиш, свѐ да подѐнеш си́јено, тако́ се то́ ра́дило. Има́ло је о́ђе, ди́јете, звало́ се Ба́лдска́ ри́јека, прѐзиме Ба́лдови́ћи па́ Ба́лдска́ ре́ка, ту́ има́ цр́ква зове́ се Света́ ружи́ца, ѐ ту́ на са́бор о Макиви́јама би се ку́пило си́ла, брѐ, на́рдода. И са́т се ку́пи помало́. Па́ на Јуна́ке, не ви́ди се ода́вдѐ, та́мо цр́ква има́.

Дана́с је са́бор би́о Макиви́је, йду́ жѐне овако́ ко́ја болу́е не́што, ту́ је до́бро. Једна́ мил'ица́јска́ жѐна би́ла бо́на и сву́да йшла по л'ѐкара́ и ни́је ва́јда би́ло, и навр́љи се ту́, пе́так и неде́ља, пе́так и неде́ља, свако́га пе́тка и неде́ље йшла к цр́кви и о́здрави. Пита́л'и је: „Бо́га ти шта́ ти би́ ва́јда?“ „Бо́г и Света́ ружи́ца ме спа́сио.“ А то́ је са́мо зи́ди́на ма́ло и овако́.

Вера Аврамовић, 72 године

Лече, Нови Пазар

У лубицу, била-е тѹ старā кѹћа пā сам на огниште, пā сам у црепѹл'у свѣ мѣсила хл'ѣп. Пā би дођи кѡмшике, а јā, хāтула имāла јѣдна, прѡстрѣш на тѹ хāтулу. Пā порѣди, по једанѣс двāнѣстору имāло фāмил'иѣ, тѣјā ис црепѹл'ѣ л'ѣбѡвā, пā једна кѡмшика дођи, пā: „Како хи овакѡ помѣсиш, пā кāко хи печѣш?“ „Под жāр.“ Посѣн стāвѣш мāло брāшна. Онѡ је поклѡпац сāч, мѡже и пот сāч а мѡже сāцāк. Тѡ је, ймā три нѡге овāкѡ, ѡздѡл' стāвѣш жāра, тѹ стāвѣш на тѡ тепсију, ѡзгѡр сāч, прекрѣѣш онѹ тепсију, стāвѣш жāр и пѣпо и печѣш пѣту. Штā-е тāгар? Тѡ је мāнгал кот нāс. Тѡ кат су бѣл'е старѣ кѹће пā нѣси имāо шпѡрет, нѣси имāо, него форѹну си налагāо у сѡби, а у кѹћи огњиште, пā имāло онѡ верѣге, пā тѹ би кѹвāл'и, тѹ би свѣ. Йшла би јā, зѣма, снѣг до кол'ѣна, тāмо у шѹму, пā осѣчи дрвā, пā донѣси, пā сѣрово налажи пā пѣчи.

Зулејха Нумановић, 65 година

Лукаре, Нови Пазар

Ймā код нāс онā поврāтич, мирѣшѣ онѡ за крāве за ѡвце, отѣди гѡре око њѣвѣ, л'ивадѣ, нāжњи оногā поврāтича пā издрѡби овцāма и крāвāм посѡл'и. Пā ѹвечѣ кѣти кѹћу, кѣти штāлу, кѣти пчѣл'е тāмо, свѣ што ймāш кѣти, ко се квѡчка испѣл'йла, онѡ прије Ђурђевдана. Ђе јѣдна, тѡ пошто сам ѡђе дошла, ѡна ми је тѡ прѣчāла: „Снāо, да ѹзмѣш у завијāчу, тāд сам носѣла тѹ завијāчу, да раздѡјѣш онијā пѣлāдѣ, онѡ кад л'ѣгнѹ ѹвечѣ па да обнѣсѣш око кѹћѣ: ‘кѡ погодѣо овā пѣлāт којā су нѡшена којā су остāла, тāд ми чѣни учино’“. Три-пѹт тѡ обнѣсѣш око кѹћѣ, око штāл'ѣ. Јā сам тѡ рāдѣла. Онѹ ведрѣцу да помѹзѣм крāве, ѡвце јѡш нѣсѣу бѣл'е пѡчѣте да се мѹзѹ, сāмо изјѹтра, напѹни је водѣ пā по једну копрѣву у онѹ вѡду. Е кад би гѡре у Добрѣњу и отѣрāл'и, е гѡре не знāдо, ѡни јѡш нѣшто вишѣ. Јā и јѣдна ѡђе јѡш јѣдна жѣна отѣрā ѡвце уочи Ђурђевдāна, онѡ на пāшу код њѣ л'ѣти, нѣје зѡрѣ, нѣ знāм кол'йко је бѣло, тāмо пѹстише онā јāгњāд, помѹзоше онѣ ѡвце, штā су онѡ рāдѣл'и нѣ знāм. Мѣ двѣ нѣмāсмо, нешто су абавѣтāл'е око тѡра око овāцā, а штā ймā, бѡга ми лāжѹ, онѡ нѣмā нѣшта. Нѣшто су чињѣл'е, којā је знāла нѣшто, а мѣ не мѡгосмо да вѣдимо, мѣ у крѣвет бѣл'е, у онѣ постѣље, кāки ти црнѣ крѣвет. А јā сам се подѣгла такѡ. Ђовѹт дāска, јѡк, ѡдовѹт је зѣт ѡздѡл' дāска и ѡтуд дāска, пѹно слāмѣ онѡ, пā онѡ от кѡзā се ткāл'е тѣчѣрге, то-е имāло да се ткѣ, онѡ прѡстри по онѡј слāми а јāстук кол'ко до врāтѣ слāмѣ напѹни, тѡ пѡд глāву и мѣ дѣца пол'йјежи. Нāс је бѣло остāло жѣвѣјā тѣ млāђѣ сѣстре

ни једна није а ова што је дваес бсмџ гџдйште и ова двае-шџстџ, џне су бйл'е тџд жйве, ова дваес бсмџ. И такџ смо л'ијежџл'и. Ўвечџ ка-ћемо д-џмо у онџ дубйроге, згрџда се звџла, йди мй пртйнџм бџси, бџг ми дџша, тџмо о онџ слџму обрйши нџге и завџчы се и л'џгни, џ бџже слџтко л'и је бйло а сџт. Поњџвџм, онџ богами бџлче от кџчйнџ ткџто, онџ до нџс, пџ пџсл'џн онџ гџњ озгџр привџл'и, тџпло кџ мџјци џ срце. Ада бџга ми у јџдно онџ-е бџлџ бйло. Штџ ћу да те лџжџм вйшџ?

Ймамо мй и сџд џђе џман. Мй ти га за нйшта не корйстимо. Ёто тџ ймџ прет кџћу. А штџ ће да чинй с онй'џм? Е бџга ми јџ нџ знџм, јџ стџвљџла нй'џсам нџ поврџтич. Ё нџ знџм тџ. Ёца је тџ имџ да пйшџ, бџга ми овџмо каснйјџ посл'џн и тџ нй'џ. Девџјка да џзмџ мџмка, е бџга ми јџ не вџрујџм тџ да мџже. Е тџ вџл'икџ зџље кажџ, јџ нџ знџм штџ је тџ, нйкад вй'ђела нй'џсам, е тџ су дџвџл'е девџјке, а нџ знџм тџ кџко је вџл'икџ зџље. Ёђе ти тџ нйкџ нй'џ имџ. И тџ чџла и јџ, око кџћџ кџм ће чйне да учйнй, јџшџ на вратйло, а гџла да се скйнџ, џ гџла. А свџшта-е бйло. Ада јџ би је на мџсто убйла, џј ако нџ би, бџк ме убйо, ада кџко нџ би.

Манасија Ристовић, 91 година

Негџтинац, Нови Пазар

Крџве, трй крџвице држймо, не мџремо да држймо нйшта вйшџ. Ёво јџ сџт прйчџм џези, тџрџм и на пџшу тџмо, л'ивџде нйт се кџсџ нйти кџ што рџдй. Не мџгу да и стйгнџм, брџ. Оне мџгу да йду и отџше, да йду куд џне џтџ. Мџрџће да се продџдџ. Дџшџ ни је сйн бйо и снџа и овй унџчићи те срџдйл'и л'ивџде, а оно кйша пџ кйша, сџдам дџнџ смо се борйл'и с јџднџм л'ивџдџм, не мџремо да-е џгнџмо од кйшџ. Понџшто понџсџ, а сџт су ни рџкл'и: „Вй сналџзите се а нџма пџмџћ. Јџ ћу“, кажџ, „да рџдйм“, ова сйн ми, џна је меде-цйнскџ упйсџла овџмо ова унџка ми, млџго дџбри џченици. Богами пегнџес гџдйнџ, шеснџес, кол'йко. Девџјке. Ён рџдй у цџнтрџлнџм мџгацйну у жџлезници, по јџдан дџн рџдй, по јџдан не рџдй, мало пџтежй пџсџ пџ идџ џй двојйца, одговџрџјџћй пџсџ, матерйјџл за жел'џзницу. Ёна ймџ кџћу дџл'е на Шџстово, сйн јџј рџдй, кџар у вџјску, гџре на Л'ивџде. Ёцо.

Немџј да се плџшйте да кџжџте да мй смо тол'йкџ сирџмџшни, послџжйте се, брџ. Акџ сте глџдне, да дорџчкџјџте. Ймамо и л'џба и л'џп смџк, овџј, бџл'й. Углџвнџ, немџ да сте глџдне, ймамо мй, иако смо овакџ гл'џдајџћи.

Свй ни кџжџ не мрџдате одџвдџ. Овџ је старинскџ изгрџднџ пџ ймамо тџмо просторй'џ тџ јџш нџкџ. Нйсмо вџду увџл'и џде, нйсмо купџтило напрџвил'и, а вџду дџбру смо довџл'и на двџ кйломџтра ис плџнйнџ одџзгџ,

ми и она Весел'инка што сте је срѣл'и. Ја сам овд баш љзб у Пазару код онога Жѣла, дѣбар ова матријал, сѣдоперу и ова висѣћи дѣо. И тѣ рекѣсмо хѣ данас, хѣ сѣтра. Правил'и кѣћу сѣну пѣ пѣвѣћу кѣћу пѣчео, пѣна два спрѣта, прѣзѣмље и пѣткрѣвље, дѣл'е кѣ онѣ подрѣми, нѣсу ни подрѣми нѣ сѣбе. Он кажѣ *ја ћу да ѣрѣвѣм*, пѣ пѣсл'ѣ кад је вѣдео штѣ-е, покѣјѣ се, свѣ срѣства тѣ отѣше.

Томислав Вељковић, 71 година

Нетврђе, Нови Пазар

Мѣѣга ѣца дѣт је дошѣ ис Бѣћицѣ у Трнѣву. Тѣ ћу ви мѣј да ви обѣснѣм кѣко је постѣло тѣ прѣзиме. Тѣ Хѣмза што је тога Мѣкѣ сѣн, они су ѣшл'и гѣре на Пѣштер у Рѣмошево, л'ѣти, Срѣби вѣч'у *на бач'ѣје*, а мусл'имѣни вѣч'у *на сѣѣнове*. Онѣ су ранѣѣ отѣшл'и тѣ трѣ брѣта.

Извињѣвѣм се, јесте вѣ ѣдѣте?

И он је побѣо два брѣта тѣѣ, Рѣч' се прѣзѣвајѣ они, и сѣт хи ѣмѣ у Рѣмошево, а због тѣ тѣрѣвѣ, пѣ се сакрѣо тѣмо у шѣму, а имѣ некѣ л'ивѣр. И ѣвеч'ѣ у тѣ стѣнове покѣпио се нѣрот кѣт тѣјѣ мрѣтвијѣ ѣљѣдѣ, кѣ и кѣд вѣс и кѣд нѣс се ч'ѣвѣ она мрѣтвац кад је у кѣћу. И тѣд нѣѣ имѣло стѣкло него имѣл'и папѣри на прѣзѣре, а тѣ овакѣ она папѣр, оквѣсѣш га, он се прѣбѣѣ и тѣ вѣдѣш тѣмо у тѣ простѣрију свѣ кѣ је и слѣшѣш. И она рѣкѣ трѣћѣ брѣт: „Кад га ја уфѣтѣм, нѣјвѣћѣ пѣрч'ѣ ће му бѣт ѣхо“, да га искомѣтѣ цѣо у комѣте. Он ѣзми пѣ кроз онѣ рѣпицу поштѣл'ом, у срѣт чѣла га погѣди ѣѣга. И побѣгѣ, овѣмо-ѣ бѣла Тѣрскѣ, овѣмо-ѣ бѣла Аустроѣгарскѣ, и он побѣгѣ у Тѣрскѣ, крѣо се тѣ, и напрѣвио јѣдну кол'ѣбу тѣмо, и сѣд тѣ зѣмл'а се зѣвѣ Хѣмзѣн пѣток, у јѣдан дѣч'ѣк напрѣвио кол'ѣбу от плѣта. И тадѣшнѣ тѣ муфтѣјѣ што је бѣо глѣвнѣ за грѣт, сѣт од нѣкѣга је ч'ѣо да ѣмѣ тѣ бѣгѣнац тѣ, и рѣкѣ: „Нека дѣћѣ да му дѣм нафѣз“, нафѣз је по тѣрскѣм л'ѣћнѣ кѣрта, јѣ мнѣго разѣмѣм и тѣрскѣ. И он је отѣшѣ и прѣјѣвѣо се, тадѣшнѣ тѣ обезбѣћѣње тога муфтѣјѣ којѣ је бѣло, дѣ л' је бѣла вѣјска, дѣ л' је бѣла пол'ѣцијѣ, ѣскер се зѣвѣ вѣјска, а пол'ѣцијѣ нѣ знѣм у тѣ врѣме ни дѣ л' је постојѣвѣла, кажѣ она вѣјник: „Извѣлте“, ил'и бѣјрум, кѣко му је рѣкѣ, нѣјверѣватнѣјѣ тѣд је бѣјрум бѣло. Кажѣ: „Јѣ сам тѣ и тѣ“, Хѣмза Мѣка, ова уѣћѣ, кажѣ: „Ефѣндѣјѣ, дошѣ ова Хѣмза Мѣка“. Он је Мѣкић се прѣзѣвѣ пѣ Мѣка имѣ као надѣмак. Кажѣ: „ѣзми му тѣ орѣжѣ и увѣди га“. Ова изѣћѣ, кажѣ: „Дѣ ми тѣ пишѣтѣл' што ѣмѣш“, л'ивѣр. Кажѣ: „Јѣ нѣсам дошѣ да се разорѣжѣвѣм“. „Нѣго?“ „Он ми је ѣбѣћѣ да ми поклѣнѣ жѣвѣот и да ми дѣ нафѣс, л'ѣћнѣ кѣрту, и да бѣдѣм слѣбѣдан грѣћѣнин.“ Ова уѣћѣ пѣново кѣт тога глѣвнѣга, кажѣ: „Бѣга ми ѣн не дѣ л'ивѣр, него такѣ и такѣ“.

Кажѐ: „Кад је така ђорда, увѐди га“. Ова уишѐ, дѐ йзјаву, ова му напиши, дѐ му тадашњѹ л'йћнѹ кѣрту. И рѐкѐ: „Вишѐ ниси Хѣмза Мѣкић него си ђорда Хѣмза – Ђорхѣмзић“. И написѐ му л'йћнѹ кѣрту Ђорхѣмзић. О-тад нѣко не постој ђе тѐ пл'ѐме осим што је бѣло нѣс пѣт брѣћѐ од његѐвѐга унѹка, и сѣд мѣ ймѣмо око двѣес. Е нѣмѣ Ђорхѣмзић нѣко, јѣ сам бѣо по вѐјсци, пѣ сам бѣо у Македѐнију, нѣђе нѣмѣ тѐ презѣме. Тѐ млѐго тѣшко, пѐсѣбно Срѣби, млѐго тѣшко да га напишѹ. У Македѐнију мѣне би рѐкл'и *напиши га сѣм*.

Салих Ђорхамзић, 76 година

Осоје, Нови Пазар

Ймѣ ђдмѣ, кѣжем, тѹ у овѐ нѣсѣље ймѣ старѣјѣ жѣна. Кѣко ћу рѣћ, кѣко ћете сѣћ дѐл'е што онѣ ймѣ ова мѐс пѣ дѐл'е трѣћѣ мѐс, онѣ е ђука дѐл'е, Дрѣшкова кафѣна знѣдосте л' ђѣ је? Од Рѣшкѣ, сѣл' пѣтате ѐнденѣке онѣ гарѣже што су. Ане ти тѹ знѣјѹ, свѣ ће ти тѐ испрѣчат. Мѐжда ймадне некѣ њѣна од млѣдијѣ да тѐ већ и ткѹ и рѣдѹ и тѐ. Двѣ су, прѣвѐ је мусл'имѣнскѣ кѹћа, вел'йка, висѐка онѣ са три спрѣта, с мѐста, пѣ пѐсл'ѣ гѐре, овај, су срѣпскѣ двѣ пѣ мусл'имѣнскѣ. Нѣ знѣм кѣко се зовѹ овѣ. Сѣде нѣмѣ ни јѣднога да ми кѣжѣ кѣко се зовѣ онѣ сѣнови, Йсмет и, кѣко се звѣше онѣ дрѹгѣ, њѣна мѣјка. Сѣмо трајѣте старѣ жѣна.

Е ђѐгами за Л'ѣчу йдѣш дѐл'е на ова дѐлњѣ мѐс, Јѐшѣница ђѣ, како силѣзѣте прѣво пѣ посл'ѣ йдѣ се прѣво, испод онога брѣјѣга је пѹт, врѣћѣмо се овѣмо прѣво за Л'ѣчу. И мусл'имѣни и Срѣби. Знѣм, знѣм кѐ је, бѣш ето онумѣд, нѣје Никѐла ѹмрѐ нѐ брѣт му-е ѹмрѐ, чинѣ ми се. Свѣ су четвѐрица гѐре, и онѣ Слѣвковић је, јѣ мѣсѣм, йшѐ с тѐѐѐм. Пѣ ђѐгами јѣдан сѣхат, сѣхат й пѐ пѣшкѣ. Груѐбетиће мѐраш да се врѣћѣш гѐре ка Лукѣрѣма. Пѣдѣље је ѐвде, бѣш јѹтрѐс је седѣо овај дѣчко из Пѣдѣлѣ тѹ сѣ мнѐм. Тѹ и тѣмо, ђгѣвно, тѣмо је до рѣјекѣ дѐбро, од рѣјекѣ је мѣло каменитѣјѣ. И у Л'ѣчу нѣмѣ мѣло, десѣтак кѹћа. Пѣдѣље су овѣмо свѣ Срѣби, а пѐсл'ѣ дѐл'е ймѣ и мусл'имѣнѣ по Јал'йѣ тѣмо, ймѣ и тѣјѣ и тѣјѣ. За Пѣдѣље ус пѹт. Авде кад изѣћѣте преко мѐста пѣ сѣмо мѣло навѣше ка Трнѣви, овѣкѐ, прѣво пѹт гѐре, како сте йшл'и ис Пѣзѣра пѣ сте скрѣнѹл'и на онѣ мѐс тѣмо ка мѣне, а Пљѣвљѣни је л'ѣвѣ страна, а Пѣдѣље је овѣмо дѣснѣ страна. А у Пѣдѣље нѣмѣ и тѹ пѣ-шѣс кѹћа. А Л'ѣча је дѣлѣ, гѐре Цвѣјѣтње, Л'ѣча. Цвѣјѣтње је прѣвѐ, тѹ гѐре мѐрѣ да се изѣћѣ уз ова двѣ брѣда, тѹ ћете да изѣћѣте и тѹ ти је Цвѣјѣтње дѣснѐ. И Срѣби и мусл'имѣни, Срѣбѣ нѣмѣ двѣјѣ кѹће с почѣтка.

Милица Марковић, 78 година

Пожега, Нови Пазар

Ратови на овием прѠстѠрима на Балкану, ћесто су ратови. Ёво нѠмā генерације која нѠ запāнти рāt. Јā сам запāнтио Други свѠцки рāt у детал'има кā да је јућѠ бїло, бѠга ми би ти сāt прићѠ бѠл'Ѡ но што је јућѠ бїло, такѠ сам тѠ запāнтио свѠ, дїјете от шѠс гѠдїнā. НѠмци, НѠмци, НѠмци, НѠмци, дāн и нѠћ су Ѡде бїл'и, и дāн и нѠћ је тā вѠјска тā сїла бїла. Ал'и беху дѠбри. Јā не вѠрујѠм на свїјету на земāљску куглу да ймā нāција такѠваспїтāта, на свїјету тѠ нѠмā. ЖѠне млāде, девојке млāде, нѠмач'ки војник по три мѠтра, нѠће да прићѠ бл'йжѠ. И понѠшто им проговѠри, а мї кѠ дѠца Ѡдмā наућїсмо некї гѠвѠр са њїма, сāмо би йзнио нѠшто и бāци да ўзмѠш нѠшто от одѠћѠ. Ни јѠдан слўћāј имāл'и нїјесмо, у једно врѠме смо напушћил'и кўће бїл'и, побѠгл'и смо у онѠ кўће гѠре, тол'йкā је тā сїла бїла, изгл'Ѡдā изгубїше рāt пā крѠнўше да бежу. Тол'йкѠ тā вѠјска беше ћїста. Тал'ијани у зādњѠ врѠме су се појāvїл'и бїл'и, лѠши беху. Тал'ијани и Рўси, лѠши. Свāшта су рādїл'и ал'и млѠго крātко бїше, а НѠмāћки војник да опл'āћкā, да уфātї девојку, жѠну, јѠк. Јā Бўгаре нїјесам запāзио, Рўси су бїл'и и Тал'ијани а Бўгари нїјесу. У рўску вѠјску имāло онијā црнāцā понѠкијā, црнѠ кѠжѠ. Ѡде је бїла тол'йкā механизāција кат су крѠнул'и да иду, и Ѡни су хи сāмо убацївāл'и у н'йве, сāмо у н'йву га угнā и оставї. ТѠ је гѠдинāма л'уди су после ломїл'и мāцāма и тѠ гвѠжје узймāл'и. Тол'йкā тā сїла бїла.

Рецеп Цанковић, 79 година

Прћенова, Нови Пазар

Дїјете, ратови су Ѡје хўјāl'и свї, јā не пāнтїм тā Првї свѠцки рāt, нїсам бїо рѠћен, а други, Хїтл'ер кад је Ѡндā на КраљѠвину напāо, тѠ знām, пā рѠдом посл'Ѡ овāмо, четїри гѠдине дāнā ти је бїло тѠшко жївет Ѡје. А што се тїчѠ овакѠ мусл'имāнā кѠмшїјā, мї смо жївѠл'и дѠбро овакѠ, док нїјѠ НѠмац дошѠ, е НѠмац је пѠсл'Ѡ завāдио, и тāј чувѠни Аћиф у Пазār, којї је бїо тād градонāчāлник, Ѡн је пѠсл'Ѡ, Ѡн је тѠ мѠгѠ да тѠ не дѠћѠ до тѠгā, ал' Ѡн је тѠ прѠузео, Ѡн је шћѠ Албāнију још тāt овудїѠе, пā је тѠ довѠо Шїптāре те не попāl'йо Ѡје, пā да ўзмў четвртїну пā мї нїсмо шћѠл'и да дāмо, пā овї су пѠчѠл'и да убїјāју Србе, да пāl'Ѡ сѠла, мї смо се пѠсл'Ѡ пѠчѠл'и брāнит и у тѠмѠ проузрѠковѠ рāt. Ѡни су држāl'и онѠ вїјенце онāмо, а мї смо држāl'и овāмо, они не попāl'йше, мї смо се посл'Ѡн брāнил'и, органїзовāl'и смо се сāми те се брāнил'и што смо мѠгл'и и нїјесмо Ѡје презїмїл'и нѠ смо побѠгл'и тамогѠре је нїјѠ спāљено, побѠгл'и у ПрћенѠву. НїјѠ сāl' мї нѠ свї

ми одавдѣ ко је ђе имо горе се некако одбрани од Дежевѣ, горе до Алџловића попал'ише, а горе посл'е одбранише се Ковачѣво, горе ова крај се некако одбрани, а ми нисмо могл'и, са онога вѣса су тукл'и, ми смо нон-стоп држал'и полажај дол'е.

Ко су ти Никол'ићи горе? Они су из Будића сашл'и дол'е. Никѣћаима у Будиће, мене је жена из Будића била, од Дабѣћа. Овамо посѣ редом има, пзнато ми горе та села свѣ. Кодо је од Никѣћа, он је ту погинуо посл'е, ја сам био у Босну, он је погинуо, те тамо добих љвештај погинуо је те ту је и сахрањен. Није сѣл' он погинуо, онда био рѣт и ти су партизани чѣстѣли и чѣтнике те. Четрѣс пѣте је и завршен рѣт. Он је погинуо одма ту, а ова Гѣмбѣш је јурен, што-е Гѣмбѣш био, он је јурен. Ја посл'е ка-сам дошѣ из војске, ја сам био одборник доста времена туне горе и знам да сам сазѣво село те смо ѣшл'и у потеру за тиѣм Гѣмбѣшом, пропал'и, Гѣмбѣш је доста времена посл'е живѣо. А Кодо-е погинуо док ја нисам био дошѣ из војске, није само он, погинуло је њѣ десетѣну двѣнаѣс, имало је тиѣ чѣтника тудѣна било пѣ је то горе у Драмиће побѣше, ту-е изгинуло, чѣстило се то о-тиѣ чѣтника, те банде партизани су миѣал'и, унишѣавѣл'и, јел ѣто тако-е то ѣшло.

Са мусл'имѣнима, као прѣво, Немци су прѣжил'и ѣтпор Срѣбиѣи, као Срѣби да су крѣви, е сѣд ѣђе је била срѣпска вѣлѣс, краљѣвина, пѣ свѣ док је била краљѣва вѣлада и то било, Немци кат су дошл'и, мусл'имѣни судма прѣшл'и Немѣцима и Немѣци су им дал'и вѣлѣс ѣима, та Аѣиф, он је био за време краљѣвинѣ начѣлник града Пазѣра, што му је спѣмен подѣжен, ко му подѣжѣ, он је попал'ио свѣ ово овудѣен, он је шѣѣо Албѣнију овудѣен. Он је прѣво и прѣво прѣшѣ Немѣцима, он је прѣво код Немѣца прѣшѣ ко њѣн да-е чѣвек, изврѣшио им добродѣшл'ицу кат су дошл'и, срѣо и и они су му дал'и вѣлѣс и он је одма нарѣдио, рѣзѣружѣ срѣпске ѣандѣре ис Пазѣра и најѣриѣо, прѣмиѣо овѣ мусл'имѣне у жандѣре и постѣвил'и њѣну вѣлѣс, пѣ му то није било доста, он је посл'е до војску Немѣцима, као ѣбеѣао овѣѣм ѣге што су бил'и некат, те смо ми ко Срѣби чѣвѣѣѣ бил'и, зѣмљу рѣдѣл'и а ѣима дѣвѣл'и четвртѣну, и то за време тѣрског времена, до двѣнѣстѣ годинѣ. Двѣнѣстѣ годинѣ кад је Срѣбија ослобѣђѣна, то је прекѣнѣто и свѣ ти ѣге коѣи нѣсу рѣдѣл'и зѣмљу, ѣни су ѣима ѣдузѣл'и зѣмљу, остѣло ѣниѣм чѣвѣѣѣјама што су рѣдѣл'и и вишѣ им се није дѣвѣла четвртѣна. Е сѣт кат су Немци, Дрѣгѣ свѣцки рѣт кад је настѣпѣо, те су Немци дошл'и, теѣге ус пѣмѣѣ Аѣифѣ, ѣни су тражѣл'и ту четвртѣну да би јѣпѣт ѣновѣл'и то. Е сѣд ѣни су л'ѣѣпо ѣбеѣѣл'и Немѣцима војску ѣѣну и ѣнда жѣндѣмѣрију, прѣузѣл'и су ѣни вѣлѣс у Нѣвѣм Пазѣру, свѣ то та Аѣиф, и ѣнда тражѣ добровѣлно мусл'имѣне ѣѣне да се јѣвѣ да идѣ у нѣмѣцкѣ војску. Меѣутѣм, ѣима се мѣло јѣвѣло добровѣлно, ѣни су посл'е зѣшл'и жандѣри пѣ су сѣлѣм, бѣш ѣнѣ ѣнамо неки Сѣљѣ, ѣнамо му је сѣт сѣн, ѣѣга су из

њиве отерал'и у војску немачкѹ, и горе некѡга Таза из Дѣжевѣ, и њѣга су сѣлѡм отерал'и жандари у немачкѹ војску. И сакупил'и су један дѣо тијѣ мусл'иманѣ ко војску, и имал'и су некѣ њѣши што су бил'и зарѡбљени у Немачкѹ, у рѡпсто терѣти у војску краљѣву бил'и, свѣ су ѡтут попушћал'и онѣ мусл'иманѣ су дошл'и и ѡдмѣ су и ѡђе ѹзѣл'и посл'ѣ у војску, тѡ је Аћиф њѣма даѡ Немцима, и ѡни су тѹ војску отерал'и, да л' на рѹски фрѡнт, да л' и ѣѣ су и отерал'и, ја тѡ не знам. Ђ ѡндѣ ти ѣге прснѹ да тражѹ четвртѣну, ми нѣсмо дал'и четвртѣну, и ѡни посл'ѣ ѡђе да не напаѡајѹ, да не убијѣју, Пѡбрђе запѣл'ише сѣло, Брћѣни, и побѣше некѣ Србе, убише некѡг Вељка тѹ у Врболѣс, убише једнѡга у Вѡјниће и ми се поплѣшимо, пѡчнемо да бежѣмо, да одржавамо страже, да се борѣмо да не дамо, и у тѡме се тѡ окрѣнѹло. Ови мусл'имани њѣши ѡдављ'ѣн побѣгоше за Пазѣр ми побегѡсмо гѡре, и ѡни удрише те попѣл'ише ѡђе на нас, ми посѣн њѣши, ја сам бѣо дѣчко, млѣт, ѡви њѣши стрѣчеви, ѡчеви, тѡ се организујѣ, брѣнил'и, по некѹ пушку сѣмо, а њѣма Нѣмац даѡ оружје и Нѣмац се пѡвѹче ис Пазѣра и прѡпусти свѹ влас томѣ Аћифу. Е посл'ѣн ми даѡсмо ѡтпор дѡбар, три мѣсеца се водѣла бѡрба тѹнаке, стѣлно, ѡни онѣмо ми смо бил'и брѡдима ѡвамо, и посл'ѣн ѡн дѡведе Шѣптѣре ѡтут са Кѡсова, Албѣнце, и попѣл'и бѡга ми свѣ гѡре до Алѹловићѣ пѣ свѣ до Рѣшкѣ. Ми се борѣсмо и њѣзѣт протѣрѣсмо, ал'и попѣл'ише не. Тѡ је стајѣло такѡ до Божѣићѣ. О Божѣићу се Немци пѡново вратѣ у Пазѣр, ка-се вратѣише, тѡ се мало примѣрило. Е ми коѣи нѣсмо имал'и и ѣѣ да се вратѣмо, пошто је попѣљено ѡђе свѣ, ми смо кот тиѣ њѣшијѣ ѣѣ ко мѡгѡ, код некѡга, свѡјти, да презѣми, презѣмил'и смо. Кѡ је имѣо нешто да јѣдѣ, ко њѣѣ ѡн је и просѣо, давѡ нарѡт ко је мѡгѡ, и такѡ смо зѣму презѣмил'и. Пѡсл'ѣ ка-смо се ѡвде вратѣл'и, ми смо пѡново пѡсл'ѣн, више њѣѣ бѣло рѣта, Немци су тѡ одржавѣл'и. Е Аћиф је пѡсл'ѣ постѣвио њѣгѡву стражу, жандѡмерију на Пиларѣта и у Алѹловиће и у Шарѡње гѡре, ѡн је тѡ рачунѡ као тѣ Сѣнѣцѣк што га даѣнас ѡни тражѣ, третѣрају, и ѡн је шћѣо да јѡш тѣт д-ѡдѡјѣ Кѡсово под Албѣанију да бѣдѣ, замѣшљѡ је некѣд да ѣе тѡ Немци ѡстѣт њѣна влас, пѣ ѣе да тѡ прѣтѡрѣ ауѡнѡмију.

Јѣ вѣдѣм шта ѡни прѣчѣју сѣд, него њѣѣ тѡ такѡ. Е тѣ чувѣни Бѣко што-е бѣо, ѡн је бѣо ко некѣ официр тѣ вѡјскѣ, ѹнифѡрму немачкѹ, јѣдан дѣо вѡјскѣ држѣѡ ѡн ѡђе ко шѹс-пол'ицију, а тѣ један дѣо вѡјскѣ, ѡгрѡман дѣо вѡјскѣ, даѡ Немцима и отерал'и су и Немци тѣмо на фрѡнт тѣмо да л' на Рѹсију. Тѣ Сѹљѡ Мѣтић пѡсл'ѣн четрѣс пѣтѣ дошѣѡ ѡђе, ѡн беше у Итѣл'ију, зарѡбљѣн, прѣтерѣт у Итѣл'ију, беше рѣњѣн, задѣница, да извѣнѣш, и ѡн прѣчѣ, и тѣмо га л'ѣчѣл'и у Итѣл'ију и посл'ѣн га комѣсија некѣ пуштила, дошѡ и прѣчѡ. Те ѡн је сѣлѡм пѡсл'ѣ тѣ њѣгѡве мусл'иманѣ дѡ Немцима, мѣло њѣ је дѡбровѡљно се прѣјѣвило, а већѣнѡм сѣлѡм, тѣ жандари су покѹпил'и и посл'ѣн су тѣ ѣге

крѣнѹл'и да узїмѣјѹ четвртїну, мї нїсмо дѣл'и и у томѣ се сукобїл'и. Е сѣт ђни су имѣл'и оруже имѣл'и су од Нѣмѣца бїл'и су надмоћнїи него мї, такѡ је тѡ бїло, те ѡђе од Алѹловїћѣ пѣ свѣ до Рѣшкѣ дѡл'е свѣ спаљено бїло тѣт. И такѡ, кад је нѣрѡдноослободїлачкѣ војска дѡшла, они су га окрївїл'и и уфѣтил'и су га и стрѣљат је, јѣвно је стрѣљат.

Бїко и Дѣко су с Пѣштери озгѡр они су имѣл'и сѣстру ѡђе за једнѡг нѣшѣг кѡмшијѹ ѹдѣту. И гѡре су позавѣћѣл'и се с некїм њїниѣм гѡре мусл'имѣнїма и побїл'и се и ђни убїл'и некѣ гѡре и пѡсл'ѣ су од ѡсветѣ ѡђенѣ побѣгл'и и ко-тѣ сестрѣ. Чїм су дѡшл'и Нѣмци, ђни су се придрѹжил'и Нѣмцима, пријѣви се дѡбровѡлно у тѹ њїну војску, и Нѣмци су и прифѣтил'и и постѣвил'и и тѹнѣ за официре, штѣ ти јѣ знѣм. Кѣко су ђни пребѣгл'и Бїко и Дѣко, кад је нѣрѡдноослободїлачкѣ војска дѡшла, ђни су пребѣгл'и за Тѹрскѹ, ћѣвѡ га знѡ. Ни нѣ знѣм, ал'и пот комѣндѡм Аћїфа. Ђни су имѣл'и жандомѣрију за свѡ врѣме и ѡн је застѹпѡ за свѡ врѣме док је дѡшла српскѣ војска, имѣл'и су њїну жандомѣрију. Е мї смо шѹтѣл'и, трпѣл'и, у Пазѣр рїѣтко је кѡ смѣѡ да ѡде д-идѣ дѡл'е. За Рѣшку, кад їмѣш нешто пѡсла, дѡл'е смо їшл'и по Рѣшки. Тѣ стран ѡтут нѣрѡда тѡ је свѣ овѣмо бїло пребѣгло, кѡ је мѡгѡ да ѡдѣ, кѡ нїѣ, ђни убїјати, тѡ стѡ јѣдѣ бїло, те овѣмо пребѣгло, те се спашѣвѡ нѣрот. Тѡ је бїло четрѣс прѣвѣ нѣкѣко пѡчѣто од ѣвгуста мѣсѣца, пѣ свѣ до Божїћѣ овѣмо. Посѣ Нѣмци се врѣтише пѡново у Позѣр и пѡсл'ѣ се мало смїри, рѣдїл'и смо јѡпет и подїзѣл'и кѹће и такѡ.

Од Нѣмѣца нїсмо ми имѣл'и зулѹма нїкака. Нѣмци нїшта нїсу мрѣдал'и по сѣлу, нїшта. Тал'їјѣни су мало бїл'и дрѹкчи, ал'и Тал'їјѣни су се мѣло код нѣс задржѣвѣл'и, у прѡлѣзу. Бѹгари су бїл'и баксѹзи. Бѹгари, ће гѡј си штѣ сакрїо, свѣ би ти нѣшл'и, прѣкопѣл'и, ѹзѣл'и да изѣдѹ, да опљѣчкајѹ. Нѣмац нїшта нїѣ хтѣѡ, сѣмо преко ѡдбора су трајїл'и, нешто мѣло смо дѣвѣл'и от стѡкѣ за мѣсо, жїта врѡ мѣло, а тѡ преко ѡпштињѣ, ѡпштињѣ ти одрѣди и мїрѣн си, не дїрѣ те нїко, а Тал'їјѣни се нїсу ѡђе задржѣвѣл'и, у прѡлѣзу сѣмо, јел нїѣ бїо њїн редн овѣмо, ђни су бїл'и Тутїн и Сенїцу тѣмо су држѣл'и а овѣмо су држѣл'и Нѣмци. Посл'ѣн њїна вѣлѣс је бїла, мусл'имѣнѣ, свѣ док нїѣ дѡшла нѣрѡдноослободїлачкѣ војска у Позѣр, те су ослободїл'и пѡсл'ѣн.

Кѣко да ти идѣ, ослобођѣње, Нѣмци се повлѣчѣ, остѹпајѹ, партизѣни, Рѹси ѡтут потїснул'и, и рѣкоше јѣдамѣ Рѹси да су дѡшл'и до Крѣљѣва. Посѣ Рѹси се повукл'и, пѡсл'ѣ овѣмо прѣузѣла војска Тїтѡва, мобил'исѣвѣл'и нас, кѹпил'и, мї напѣдѣл'и, јѣ сам бїо ѹчеснїк на Сарѣѣву у бѡрби, кат се Сарѣѣво ослободїло, и такѡтѡ рѣдом. Е пѡсл'ѣ су и партизѣни постѣљѣл'и рѣт, вѣлѣс, и ѡндѣ су ђни чїстїл'и и тѣ чѣтнїке, тѣ мусл'имѣнскѣ бѣнде, ко гѡј нїѣ бїо за њїма, убїјѣл'и су, прегонїл'и, затвѣрал'и, такѡ тѡ. С прѣвѡг крѣја

било тешко, посл'е није било па лоше, а спрва краја било тешко. Опустела земља, што гoј радиш није имало да се плати, нo си мoрo да идеш да радиш, свe цабe, да л' с кoл'има са запрегoм, да л' пeшкe, да л' oмладина, тo свe било. Раднe акције називал'и, а ми тo рачунамо кo кулук нo ниси смeо oндa да кажеш, фрoнтoвци.

Код нас oђе ја не пaнтим да је некo тeрaт на Гoл'и oток. Малa грешка, oдмa Гoл'и oток. Имал'и су јeдни ти чeтници, мoгo-е чeтникa било oдeнa, код нас су већина бил'и чeтници завладал'и. Пoсл'е имал'е су тe грyпe чeтничкe што су трeбал'е да се уништe от партизана, те су и унишћавал'и, тy биo oстao тa Гeмбeш дyжe вpeмeна, погинул'и смо тeрајyћи га. Сaт мaло мaло, по три дaнa oдaвдe пoчни и тaмо смо нoћи'евал'и, пoсл'eн га тaмо йздo нeкo. Убийше га oви у Кoпривницу, йздaл'и га те га убийше у Кoпривницу. Било њи трoйца, пa јeднoга убийше, дyжe вpeмeна-е oн биo.

Пoсл'eн дрyгo вpeмe кад је Титoвa влac пристигла, пoсл'eн није ни било лoше. Оно било, ал'и oни су Дрaжу, Дрaжa-е тaмо уфaнeн. Ишo нeкo тaмо, нeкo oвaмо, није знаo нaрот ни ку-ћe ни штa ћe. Oђе чeтници влaдал'и, а тaмо су у Пазaр влaдал'и и мусл'имани. Знате л' Весeл'ина Мрљeша? Ми смо бил'и под њeгoвy командy. Oн је биo при партизанима пoсл'e, oн се пoсл'e пoјaвиo. Кoдo је главни чeтник биo, oн ти је биo кo рeгуларнa вoјска Дрaжина. Имал'и смо ми oђeнa јeднoгa нашeга, сaд је yмрo.

Кад би ја стao тo причат у детаље, ја знам да није њи било oђе, ми би бил'и пoклaти од мусл'имана. Дoвoдил'и Албaнце са Кoсова и пaл'или, до Рaшкe. Нaјвeћa-е бoрба била на Арaнђeлoвдaн, ми њи ка-смо пoсл'eн напaл'и. Напaдал'и су Петрoвy цркву, ја сам биo на онy чyку гoрe на Ђурђeвe стyпoвe, дeчкo, без oрyжa мe oтeрал'и oви наши, eнo ћe су. Oнђe је погинуo, тaдa смо трeбал'и ми да заyзмeмo Пазaр, а Весeл'ин Мрљeш и oздo тa вaша странка свe дoшла до Пoйла дoл'e, oвaмoдoл'e сјyрил'и и и oндa смо тaт трeбал'и да, oнo партизани удaрe на Рaшку дoл'e и чeтници се повyчy да брaнe Рaшку, и напyстe, и они oсeтe тo и навaл'e на нас те се ми пoсл'e повyчeмo. Oндал'e сам ја свyкo некoгa Мйку ис Тушймљe, Вйдо'евић мйсл'им да се зoвe, трeбa да-е Вйдо'евић, те пoгибe oнђeнa на сaмy чyку, а она гpaд бeдем oзидан, oкo црквe от кaмeнa, и кад oн, ја и Рaдe Морaчанин, кo младићи онакo без oрyжија, ми дoл'e мaло се склонил'и са њим, сaгнyл'и се, вoдй се бoрба, и она Мйка зaвйкa oнoмe Мил'йвоју са пушкoмитрaлeзoм: „Штити мe ти са пушкoмитрaлeзoм“, да бaци он тoблoвкy некy бoмбy набй'e на пyшку пa да гaћa, e кад је oн кл'eкнyо, oвa га штитйo, oзгoр је мусл'имaн удрйo и пoгoдй га, и сaл' завйкаше oви наши: „Пoгибe Мйкa“, ја испрaви глaву, сйнyла му кaпa гoрe yвйc она се врaћa oзгoр, oн сaмo йзврну се нaзaд дoл'e, и пoсл'eн га дaдoшe мeнe и Рaду и свe низ oвe вй'eнце смо га свyкл'и дoтл'e. Сaмo га

вукл'и. А ми то прво да видимо мртвога, па уби бдже како-е код нас било. Посл'е стиге један Мутавцић Милутин ис Тушимље те га он сподби те га доукдсмо до Црновршанџа ту, ови наши оступише посл'ен, четници се дол'е повукдше, изгинуше Нићифоровићи онамо на ону стран. Е тад је највиша наша борба на њи била, а они су не попал'ил'и све и да није било партизанџа на Рашку, ћадјју, ми могадсмо да заузмено онда Пазар. Ал'и опет не би значило ништа, опет Немци се врати'и и опет ништа.

Страдал'и смо ми доста ту од њи, а додуше ове комшије нијесмо од овјја, нисмо од комшија, о-тога Бика смо. Он је и та Аћиф, погोटво Аћиф је био крив. Они говорше да макну па сад вичу окрђе се пол'итка, не смјју да почну. Ёво на Косово виш шта се чени. Они су је сад јопет врати'и, оће да је врате ал' не даду им на то место. То кад би ја имо комџије како је све то текло док сам ја завршио и док сам се вратио. Ја сам равават тамо на Босну, над Вишеградом, мало ме закачило, није баш млого, ал' и закачило ме у ногу, и тако до Сараева. Није био у мју једеницу.

И глат и вашка и тифус. Рањен дошџо па посл'е јопет ме тифус закачио. Тифус сам пребол'ео у Ђжицама, па посл'е сам био на поправку у Ваљево, један месец њ по данџа, па посл'ен отал'ен су ме отерал'и понове ме врати'и у јединицу, ал'и тад кад сам ја био от тифуса, тад се главна борба водила ш четницима у Босну. Тад је вел'ика сила четника била и разбил'и хи Руси са авиџнима, е посл'е су те четнике фатал'и. Причају ови мџи другови. Имало је посл'ен тија мусл'имџана који су удрил'и у плџчку, ставил'и се у редове тамо њине и плџчкал'и су Србе, убијал'и, то је било.

То су комџте некад за време, то је старије било, ја то не памтим, те комџте су бил'е за време турске царевине, имало је и мусл'имџана тија комџта, имало је и Срба. Неко и је звао комџте, неко и је звао хајдџци. Ти су убијал'и, плџчкал'и, пресиџчал'и на пџре, ал' то је било у мање групе, таИван, Иванџов отац, Ристџн, он је био тад у то време, па посл'е кад је двџнесте године наступила Србија овамо да ослобџди ове крајеве, он се предрџжио посл'е војсци српској. А имџ је неки, причал'и су, неки Алко Каџак, Гусџнац, он је био те плџчко Србе са два друга, три њи су бил'и пресиџчал'и су Србе на пџре, то-е било за време турске царевине, баба би то причала, ја то не знам. Те комџте су помџнал'и, ја сам био мал'и ал'и памтим, они су и јурџл'и та влас и фатал'и и ка што су партизџани фатал'и четнике.

А ови четници само сџт једни отџшл'и у партизџане као сад. Дража Михајловић, он је био за краља а ови су бил'и за Тџта и они су се сџкџбил'и, кџ је више држао терен та је био јџчи и они су прогањал'и четнике, комунџсти, а где су бил'и јџчи четници, они су прогањал'и мусл'имџане, ал' нису мџгл'и џде да се одрже партизџани. Партизџани нису мџгл'и џђе да се одрже,

јел је ова АѠиф бѠо јак са вѠјскѠм мусл'иманскѠм и Немци а овѠмо су бѠл'и четници. Е пѠсл'ен партизанѠма признадоше Енгл'ези Ѡтуд, западњаѠи те ѠѠма признадоше влас а четнике одбаѠише.

Весо Јоловић, 92 године

Рајетиће, Нови Пазар

Тамо су СтѠлови пѠ горе Бањска, тѠ је пот КѠсово. ГрубетѠиће је онѠмо Ѡе онѠ шѠл'ак, онѠ вел'ики крш, ЈерингрѠт. Знам Ѡе ГрубетѠиће сѠмо нѠ би умѠо опиѠат. За ГрубетѠиће мѠра на ПазѠр, на Крушевачки, ка КрушевачкѠм мѠсту. ЀстѠ нѠсам бѠо до у БелѠанскѠ је дѠбар тѠ пѠсл'е идѠ пѠт к ВѠјковићу, горе ка ЦрнѠм Врху. БѠо је насѠт пѠт. Све Ѡете Ѡс ови'ем бѠ'ел'Ѡм макадѠмом, Ѡколо брѠда овѠмо, прѠва кѠћа што Ѡете да замѠкнѠте, прѠва кѠћа Ѡе ве срѠтнут са л'ѠевѠе стрѠнѠ. Дал'е нѠма Ѡпште кѠћа вишѠ тамо да би нѠко живѠо. ОнѠмо је лѠше. рна је дѠл'е у бѠриће, кат сте ѠдовѠт виѠел'и сте, у бѠрове једна двѠспрѠтна згрѠда, ѠдовѠт се слѠбо виѠди, ограђена-е бѠровима. ТѠ не мѠра те ни да стѠнѠте, не дѠрајѠ. Ова је бѠо најстари'Ѡ на РогѠзну, при'ен десетѠну-петнаѠс данѠ је премѠнѠо, Ѡн је нѠкат бѠо шеф туне, сѠд му је син, ЖѠфко. НемѠ, опѠстѠло овѠ свѠѠде. ЈѠ верѠуѠм да Ѡма педесѠт пѠт, нѠзнам тѠчно, нѠ'е млѠт а нѠ'е ни стѠр. ЈѠс, КамѠнку јѠ верѠуѠм да јѠс жѠна, сѠт мѠрете јѠпѠт да проверѠите.

Рамиз Бећовић, 55 година

Рајчиновиће, Нови Пазар

КрѠч Ѡма Ѡде у ПѠжегу. ТѠ крѠчњаѠ камѠн, тѠ је ци'ело пѠдрѠчје тѠ камѠн, сѠмо га је мѠка пѠћ. ЀстѠ кѠ и сѠт, Ѡно ти, ако ѠмѠш мерѠк, мѠреш да виѠиш, по ПѠжеги Ѡма најмањѠ стѠ крѠчѠнѠ запѠл'енијѠ. ЀстѠ кѠ сѠт сѠмо једѠнѠ што су се пл'Ѡл'е от плѠта рани'Ѡ а сѠт ѠмајѠ пѠ зиѠајѠ тѠ, сазѠѠајѠ да нѠ би тѠ градѠо сваѠиѠас. КрампѠма, штѠнгѠма, сѠд овѠ што ѠмајѠ тракторе. ЈѠ Ѡмам тѠткиће тамо, по дању и по нѠћи тѠ се не спѠва, мѠј брѠте, тѠ су патрѠни о-тѠга, свѠка три данѠ, четѠри, тѠ је печѠно по стѠ тѠвѠра крѠча. ТѠ кѠл'ко долази, дѠсет тѠнѠ, тѠ се продѠѠе, кат онѠ камѠн, кѠ из вѠтрѠ, тѠ е врѠо, рукавице ти не помѠжѠ, ваѠи пѠ одѠтл'Ѡ други се допрѠма те се тѠ пѠни. Та што не вел'Ѡ Ѡн се ни не стѠвл'Ѡ, Ѡни знајѠ, бѠвѠ се са тѠ'ем, камиѠне, тракторе, преко ци'ел'Ѡ гѠдинѠ, сѠмо кад завѠ'Ѡ снѠјег, тѠ је онѠ црѠѠ зѠма те не мѠре да се допрѠми дрѠво и камѠн, они тѠпѠт батал'ѠјѠ. СѠт су се испрѠковѠл'и пѠ

преко л'ета то су багѐри по трѝста мѐтарā дрвā тѹ ѝмā, а кāмена сачѹвāj бѹже, и по чѝтаву зѝму то рāдѹ. Не градѹ се кѹће они сāми ѝмајѹ онѐ рѹпе изидāне и избетонѝранѐ и гāсѹ тѹ тā крѐч, водѐ дѹста, и нагāсѹ тогā крѐча, то су тѹне и тѹне пā онāкѹ готѹво га посл'ѐ скѹпл'ѐ продāјѹ. Сāмо додѹшѐ, тā ко'ѝ то рāдѝ трѐбā да ѝмā срце, да се умѹриш, ал' ѹни се привѝкл'и, то нѐмā врѐмена да дѹћѐ на рѹчак, бѹжѝ чѹвече. Онѹ нѐ дāј ти бѹже да чѹвек јѐдѐ л'ѐба од онѹгā. Свāко то узѝмā, ѹни то градѹ кѹће, фѝрме, чѹда, они то не мѹгѹ да навāкшѹ тогā, јел' то мāl'ѝ број л'ѹди рāдѝ. Свѝ Цѹрићи, Друштѝнци онāмо, Кāчари, ни ѹни не рāдѹ свѝ него сāмо понѐкѹ. Тѹ-е мѹка тѹ, чѹвече. Тѹ нѝ'е јѐдна, то се упāl'ѹу прѹл'ѐше и угāсѹ се мāло при'е Нѹвѐ гѹдинѐ, то нѐмā да се угāсѹ, они то понѹћи чѝстѹ, то нѐмā врѐмена ѹ дāн да чѐкā, кāкѝ. Нѐмā спāвāња нѝкад докл'ѐ се то не испѐчѐ, на смѐну рāдѝ се, нѐко идѐ те то допрѐмā дрвā, кāмѐн, нѐко ложѝ тѹ, печѐ, нѐко пѹсл'ѐн ка-се то испѐчѐ, вāдѝ се, товāри се у трāктор, камиѹне, мѝчѐ се одāтл'ѐ, ада то е посѹ не пѝтā.

Оде је бѝла фāбрика, бāш оде под овѹ брѹдо ље су ви паркѝранā овā кѹла, пā ѹдмā овā кѹћа дѹл'е, трѝес четрѐс рāднѝкā до скѹро. Затвѹрено, фāбрика нѝхна, то прѝфāтно. Овѐ кројāчкѐ радиѹнице, овā чѹда. Ранѝ'ѐ нѝшта, кѹ крāву, кѹ двѝ'е, кѹ пѐт, то ти је бѝо посѹ, сāд је бѹл'ā јѐдна крāва но онѝјā пѐт ранѝ'ѐ што се држāло, тѝ си запāнтила онѐ бѹше, а сирѹтѝнā ко-свāкѹга бѝла до злā бѹга, и онѝ што су се рачѹнāl'и да су, вѝкāло би се кажѐ дѹбар домāћин, то је за тāпѹт бѝло, сāд ка-тѹ вѝдѝш штā-е ѹн ѝмѹ, то је јѐдно ѹбѝч-нѹ нѝшта, свѐ сирѹтѝнā бѝла јāднā.

Рамиз Бећовић, 62 године

Суша Ћуприја, Нови Пазар

Тѹ у рѹт кат се испрѹсѝ, зѹвнѐ девѹјке и ѹне бāш кā овѹ што вѝ ту-рāте лāк мѝ тāпѹт крнѹ турāl'е, кѹпѹ се девѹјке, ѝграјѹ, пѐвајѹ, невѐста се обукѹ'ѐ у хал'ѝне, у димѝје, свѐ то променѹј, сѹтра дѹћѹ свāтови повѐдѹ је, тāмо посл'ѐ свāдба, л'ѹди, жѐне, цумбѹсѝ се, пѐвā се, ѝгрā се, свѐ то такѹ. Димѝ'е, јел'ѐче, свѝл'ѝницу, свѐ смо то обукѐвāl'е, фѝстāн, зāпрега. Бѹга ми сам заборāвила. Кат се то испрѹсѝ, те те родбѝна трāжѝ злāта, хоће лāнац, хоће мѐнћѹше, хоће прстѐње, ѹше свѐ то пресѝ'ечѐ онѹгā што-е прѹсѝ. Кат побѐгнѐш, шта ти тѹрѝ, бѹгме, ако ѝмā, тѹриће ти, ако нѐмā не тѹрѝ ти нѝшта. Јеси вѝдѹ сāд на вāшар штā је злāта? Нāма то је ѹбѝћāј кот хѹћѐ, посл'ѐ у ѹпштињу.

Јā нѐ знāм, алāхā ми, заборāвила сам. Кāко му бѝло ѝме? Бѹгоми сам, сѝне, заборāвила јā то одāвно. Да је бѝо портѝр јā нѐ знāм нѝкѹк.

Дочекā, стигнӯ, ймā онā књйга мусāф, дāдē ти, тй пол'ўбйш, стāвйш пот пāзухо, пол'ўбйш дōл'е прāк, пол'ўбйш гōре прāк и улāзйш у кӯћу. Књйга нāша мусāф штō е, узймāш га. Тō би ти дāл'и да пол'ўбйш и тākни гōре и пол'ўби прāк дōл'е и пōсл'ē улāзйш унӯтра. Тāмо дāју ти шēрбет, сēднӯ ти кāхву, покрйју те чаткйјōм, двōрйш, сто'йш, йграју невēсте, йгрā нāрот, ēто такō се рāдйло. Ёј шӯћур мēне за тēбе. Нāма би мусāф дāвāл'и. Дāл'й би ти дй'ете на кōнче пā га окрēћēш овакō, трйпӯт га окрēнēш, мӯшко дй'ете, и посл'ē улāзйш у кӯћу, дēsнōм ногōм, ðни те дочекāју, сēднēш, скй-нӯ ти цйпил'е, донēsи тāбл'у, тй бāцāш пāре на тāбл'у, пй'еш кāву, бāцйш ðпēt пāре на тāбл'у, свē тō такō бйло тāпӯт, дēвēр кат те прстену'ē, окрēћē теи бāцā бамбōне, ðн те трй пӯт окрēнē овакō и тӯрй ти прстēн нā рӯку и бāцā бамбōне на тēбе, дēца кӯпӯ, нāрот кӯпй пōсл'ē. Ранй'ē се тō вāжēло да је слӯжйо вōјску. Трāжйла се поштēна девōјка. Бйло кōд вās, бйло кōд нās, поштēна девōјка. Сāt тō не трагā нйкō. Тō се ðн пйто, нēмā да се пйтā нйкō дрӯгй, сāмо старешйна.

Нāјпри'е смо мй нōсил'и чāршāфе, сйне, кā сāt овй јāди што турāју црно нā глāву, пēче, пā ћӯхни човēка да га преврнē, ðн нē знā да-е ðна: „ћӯхнӯ ме“, кажē, „једна жēна, готōво пāдо. Готōво ме ðбāл'и“. Маскйрāта, а сād јōк, нō вйдй те свē. Тйто тō скйнуо пōсл'ен свē. Ў, бōк му дō што мāче тō. Свē је тō носйло, тō хā је стāсāло, носйло је тō. Цйпил'е, кōндре, тāпӯт се звāло кōндре, кӯпй јōј кōндре, кажē. Кā йстō цйпил'е, црне, нй'есу имāл'е пету нō рāвне су бйл'е. Кӯпй ти дōбрē хал'йне, димй'е, на свāдбу, подвēжй се, нй'е имāло гологлāво нйкō нō подвēжи шāмйју и отйди на свāдбу, и такō се удāј, отйди ў гости кот рōда, и свē. Умй'еси колāче ðдовӯт, пйте, пā посēн кат се врни од рōда, ðпēt колāче врни у дōм. Ёто такō ти је тō остāло. Ил'и гурāбй'е ил'и колāче. Мй'еси и спрēми овāмо.

Кат се помйрймо, ðдмā првйче. Они дōћу мōй дēsēt, тō се првйче зовē, првй пӯт. Јēдē се, спрēмā се јēло, посē ðдовӯт отйдӯ, повēдӯ мēне ў рōт и остāнēм јā ў гости мēsец дāнā. Кōл'ко се договорӯ. ðдмā дōћē дēвēр ил'и свēкар да те ўзмē, богами тāпӯт и кōњ, пā јā пōпнӯта на кōња пā ме стрā да ћу да пāднēм. Нйсам јā дал'ēко нō тӯне. Дал'ēко бйло, јā би шāшнула. У срй'еду жēне а у четвртак л'ўди, тāпӯт јā кат сам дōшла, у пētак нй'е имāло нйгје човēка, тō се тйпӯт нй'е ми'ешāло нйкāко, нй-се смēло. Тй си тō запāн-тйо каснйјē, ка-сам јā двōрēла нйкōк од човēка имāло нй'е, сāмо жēне. Сто'й овāкō, тӯрила рӯке и стојй, покрйл'и је чаткйјōм, нйшта не смй'ē да се прйчā. Пā пōсл'ен кат āрсус, пōсл'ē пӯштй јēзик овал'йкй.

Јā нē знāм да је тō йкат йгје бйло, једамā је бйло кот овйјā Ђēрл'ēкā, гāл'ба. Такō су испросйл'и бйл'и једну Ђēрл'екӯшу пā за једнй'ем у Јērку су отйшл'и. Имāло-е тō, Хōцићи су једни бйл'и пā повēл'и дēвера те вйдела а

кад дѡшла пѡсл'е у ђердек да уйђе, тўрил'и тогā хадāl'а. Имāло-е, а рйетко је тѡ бйло ђе. Јес валā, остāла, ђе ђе, а штā да е тѡ вāкат нйе бйло, кѡ је бйло пйсмен, пйсмāма ил'ѡн дѡђе на цўмбус пā га вйрйш на врāта, немā да уйђеш кад је л'ўди те нешто йграјў. Ѣн префāтио кā његѡво, а да је нешто бйло, нека мешвѡра, јѡк. Јā сам бйла и пйсмена, умѡла сам да напишѡм и пйсмо.

Аза Ницевић, 82 године

Трнава, Нови Пазар

Ѣндāр кат смо мй йшл'и по цўмбўсā, зовў се цўмбўси йгре, рецимо кат се нѡко жѡнй. Тāпўт девѡјке и жѡне нйесу смѡл'е да уйђў у сѡбу да гл'ѡдајў кад мй йгрāмо, запиши, него су вйрѡл'е на прѡзор, нйе имāло стāкло него папйр, нѡвина, бйло-е место стāкла, пā онѡ провал'и, оквāси га, пā су тў вйрѡл'е, девѡјке и жѡне на врāта, отвѡри врāта пā су не вйрѡл'е ка-смо ми йгрāl'и. Тѡ је такѡ бйло ранйе, ѡдавл'е површица, у Дѡжѡву кот Црновршāнā, снйек, знāш онѡ површица, ис Трнāвѡ у Дѡжѡву пѡшкѡ на цўмбус и тў ка-смо нāс тројйца зайгрāl'и у сѡбу, девѡјке су гл'ѡдāl'е на прѡзор, тāмо мй йгрāмо, не вйдймо девѡјке, мй тāмо помахнйтāсмо у сѡбу, ми ка-смо пойгрāl'и, девѡјке су тāмо ициепāl'е онѡ нѡвине и гл'ѡдāl'е а жѡне на врāта, један стāрй држй врāта л'ѡђйма овакѡ, мāло отвориѡ врāта, и ѡне онā врāта ономе стāрѡм дйгнў на л'ѡђа ономе стāрѡме, избйјй и из бāглāmā. Бйла је йгра: „Заврзлāма нйе лāка не йгрā-е нѡга свāкā“. У шкѡлу кад би бйло нāјприе, онā жўтā Мѡмйровица, она-е азйна бйла кад је йгрāла, накокорā кѡсу овакѡ пā ка-смо йгрāl'и у шкѡлу, удāри ногѡм пā хође пāтос да слѡмй, разўмѡш тй, док тў смо йгрāl'и. У Дѡжѡву и онā врāта ономе стāрѡм на л'ѡђа, онā врāта прифāтише л'ўди, кажѡ: „Нāл'ѡт те бйло и са заврзлāмѡм и са свйѡем, жѡне укрkāше у сѡбу“, разўмѡш тй. Ё пѡчѡл'е су жѡне о-тāпўт. Јā к-сам се жениѡ, жѡна ми је одāvл'ѡ, тў јѡј је кўђица бйла, од л'ѡсā, они нйсу имāl'и брāђѡ, пā сам јā кўпйѡ кот свāстѡ ѡде зѡмл'у пā ме тā дѡо земл'ѡ пѡ-ѡде, и жѡнйн дѡо и мѡј дѡо, пā сам јā пѡсл'ѡ грāђй кўђу ѡде. А тāмо сам јā рѡђен, тāмо ђе су мѡји Кѡл'ићи.

Ризо Колић, 80 година

Цвијетње, Нови Пазар

Којā би дѡшла млāдā, нāјстаријā тā снāша, црнў мўку би вйдела. Тѡ је глўпо бйло, онѡ дā јѡј бѡк дѡцу, свѡ тѡ идѡ рѡдом, пѡвишѡ, јѡтрва до јѡтрвѡ,

јѣтрва до јѣтрвѣ, пā некā имѣна називају тāмо, чинѡве јој дāју. Ё пā сād јā кад би ти тѡ прѣчѡ. Пā тѡ ти је била некā глупѡштина, бѡга ми да ти кaжѣм, јѣсте, јѣсте, ѣ чин. Тѡ је било, тaчно-е. Дѣвер те звaл' ѡ га *ага*, те *везѡрага*, те *шећѣрага*, те нѣ знāм овā, те нѣ знāм онā, ада бѡл'ѣ ѡзми кѡлац те га убѡ.

Тѡ је било тā ћоротиња. Пā ѡвде у нāш крāј, а јā вѣруѣм и у Тутѡн, пошто јā ѡмāм двѡѣ снаше ис Кāмешницѣ од Врāнићā, ѣ брāћа су јој сāt у Обрѣнѡфцу била брāћа, те јѣдна је била за Крāном, мѡѡим кѡмшијѡм, а дрѡгā за Рāдивѡѣм. Е богами нѡѣ се мѡгло ни код Србѡвā ни код мусл'имāнā с девојкѡм лāко прѡћ. Са мāјкѡм овāкѡ, и затѡ кaжѣ свѣ што рāдѡ, мāјка знā.

Тафиљ Шаћировић, 80 година

Шавци, Нови Пазар

Богме за време рāтa мѡ нѡсмо бѡл'и ѡде. Побѣгл'и четрѣс прѣвѣ за Рāш-ку. Јā триес прѣвѡ. Пā такѡ, дѣвет-дѣсет гѡдѡнā. Било нāс ѡсмор. Имāла ѡйна мāјка ѡсам децѣ. И ѡндā смо побѣгл'и одāвдѣ, кад смо бежāл'и, мāјка је носѡила у нāрѡче и јѣдно је погѡнуло и оставила га је. Она рāњена била мāло у кѡк, пā се уплāшила и нѡѣ мѡгла да нѡсѡ дѡѣте и оставила га. До четрѣс пѣтѣ у Рāшку. Ђде нѡѣсу смѣл'и, мусл'имāни зāузѣл'и. Кāкѡ, ѡни кат су се врāтѡл'и, ѡде се бѡл'и усел'ѡл'и и мусл'имāни у ѡјну кѡћу, коѡ је бѡо слѡга код ѡѡ, ѡн се усел'ѡ, јѣдва су га избāцѡл'и. Да нѡсу бѡл'и дѡшл'и партизāни. Зāузео кѡћу: „Овѡ вāше нѡѣ“. тни посл'ѣ комāновāл'и. Дāл'ѡ му кад је мāl'и бѡо. Официри кад су бѡл'и јā слѡшѡ, да ми дāју л'ѣба, глāдан. Према нāма су ѡде бѡл'и дѡбро, нѡсу нѡшта рāдѡл'и, грћѡ мусл'имāни. Пѡсл'ѣ каснѡѣ су се појāвил'и партизāни пā се тѡ узнемѡрило. Нѡсу не дѡрāл'и. Помѣнѡло се не поврнѡло се. Нѣмци нāс нѡсу дѡрāл'и ал'и ѡни, мусл'имāни су плāчкал'и. Бāба прѡча из Лукѡцриѣва, сѡсѣднѡ сѣло, отѡмāл'и гардерѡбу, кaжѣ, кѡпил'и. Кaжѣ: „Мѡрāмо да кѡпѡмо вѣш, дѡшл'и Шѡптāри ѡде у Пазāру, мѡрамо да и помѡгнемо да им дāмо“. тна, како је бѡила извѣла дѣцу на брѣк гѡре, пѡсл'ѣ се врāтѡла кѡћи нешто да ѡзмѣ, ѡн кaжѣ у кѡћи и кѡпѡ. Било је ѡде унāкрс запāљено сѣло, у ѡбл'ѡку крѣста, нāмѣрно такѡ. Тѡ посл'ѣ се појāвил'и чѣтнѡци, тѡ се третѡрāл'и домѡбрāнци, да брāнѣ нāрот от овѡјā мусл'имāнā. Мѣне ѡтац тѡ нѡѣ прѡчѡ. Тѡ је било, овѡ мусл'имāни коѡ су прāвил'и злѡчин у овѡј ѡкол'ини, нѡсу ћѣл'и да се предāднѡ нѡ су бежāл'и пā су изгѡнул'и. Они су од Пѣштѣри гѡре. Они су ѡвде сѡсѣднѡ сѣло Грачāне, ѡни се тѡ као појāвил'и да брāнѣ као зāштита, тѡ су сѣљāци рāнил'и, јѣл'и и на крāју пѡсл'ѣ побѡл'и су Србе. Кад је дошѡ Тѡто, ѡндā је бѡило прпа за ѡѡ. Ако си понишāнѡ прѣстом: „Тā ми је прāвио несрѣћу“, тā је гѡтов, такѡ је

било у Пазáру. Ђндá, овáј што-е бйо у нáшу кўћу, ђн је рáдйи и нáшу зёмљу и нй'е хтѐо, тђ јá прескáчем, бйло је четрѐс трѐћѐ да се вратйи, као ослобођѐње, као овђ што-е на Кђсово тáмо да се вратймо, пá се мй вратйсмо четрѐс трѐћѐ, нйсмо бйл'и ни мѐсец дáнá, бѐжи нáтрáг, ђпѐт не отѐраше. И ђндá кат смо мй четрѐс пѐтѐ дђшл'и, овáј гáзда што је бйо ђде у нáшу кўћу, псђвђ мáјку, нáшу мáјку псђвђ: „Кђ те тѐбе пђдмáши да тй дђђеш! Овђ је нáше, нй'е вáше, мѐне áга дáо зёмљу“, псђвђ јђј крѐс. Е кад је бйло ослобођѐње четрѐс пѐтѐ, ђн дошђ ђде код нáшѐ мáјкѐ и рѐкђ: „Драгйна, мђј жйвот је у твђјм рукáма“. Знá штá-е рáдйи. „Знáм зá штá си дђшђ, нек те нђсй љáвђ, да ти нй'е од мѐне нйшта, ал' да те нђсй љáвђ. Знáм штá си заслўжйо, ал' нек те нђсй љáвђ“. И ђна га нйје тўжѐла дђл'е у Пазáр. Мѐсец дáнá-двá бйо и отишђ за Тўрскў. Кђ је злђ чинѐо, ђн се оселáвáо, бежáо. Дђшл'и на српскђ имáње. Дáто је нйма зёмљйште бйло, зáузѐл'и кад су овй отйшл'и. Овй напўстил'и кўће овй се усел'йл'и. Вде свѐ тђ попáљено српскђ, нѐмá. Нѐмци нйшта нйсу йшли саш нйма да прáвў несрѐћу по сѐлу, а ђни, тђ азгйно. Долáзил'и су и повўкл'й су се. Они су бйл'и до четрѐс трѐћѐ и повўкл'й се Тал'ијáни.

Милосијá Јоловић, 83 године

Његђвђг су ђца убйл'и мусл'имáни, мláда. Млáд бйо. Њй дво'йца остá-ло. Тў смо држáл'и кафáну љѐ овá кўћа испод пўта, пá су тў бйл'е царинáрнице између Србй'ѐ и Црнѐ Горѐ, пол'йцијá бйла, пá она је тў контрол'йсала прѐлас преко грáницѐ, имáла рáмпá и тў бйл'и ти царинáри, и сáмо добйл'и нарѐђење да бежў, а овй се мусл'имáни покўпи тў више тѐ кафáнѐ, и један плотўн пў-шáкá пўцал'и и једну бђмбу бáцил'и и от тѐ бђмбѐ мђј ђтац погйнуо, сáмо ђн погйнуо. Нйсу л'йчно хтѐл'и њѐга. Јѐсу онй мусл'имáни ту кђмшы'ѐ вйкáл'и су му да йдѐ, ђни су знáл'и, да бежй, да идѐ код њй на кђнак, долáзил'и те га звáл'и, ђн завѐзђ се, што кажў, сўдбина му такá бйла, нѐће да изáђѐ, нѐће да изáђѐ, посл'ѐ дђђђше, тá пуцњава кад је бйла, дђл'е у пђдрум, кад тáѐдан мусл'имáн јѐдан нáш, саш нйм дђђе тў, пйтá за мђг ђца је л' тў. Јђк валá, нй'е дошђ. Они јђпѐт отйди дђл'е пá не смйјў да уйђў у тў кафáну, пáђпѐт дђђи, пá дђл'е, пá гђре, ђједáмá рѐкни: „Áјде да га ўзмѐмо“, кад ђн л'ежй на крѐвет. Пђсл'ѐ дђђђше пá кáзáше. Јá сам имђдсам гђдйнá. Један брáт му мláђй од њѐга, јѐдан пђсл'ѐ се родйо, бйо у стомáк, трђѐ остáло сирђчáдй.

Пáнтйм, побѐгл'и су с кђл'има, уфáтил'и волђве и кђла, јá нйсам тўнá бйо, тў бйла ми једна стрйна у тйм кђл'има, а стрйц ми је бйо у Нѐмáчкў зарђбљѐн. И ђни крѐнўл'и д-идў гђре ка Гол'йи, а мусл'имáни и чѐкал'и и пўцал'и на њй. И ђна је, нѐко остáо, нѐко погйнуо. Изгйнул'и бђга ми пўно, стрйна ми погйнула. Фѐма и овá рáњена, јђш имáло некијá мртвайá. Побйло

још на́рѡда. Ка́ рѡт. У Никѡљачи смо бѡл'и. Двѡе године. Ё бѡже се помѣну́ло не поврѡтѡило се. Она та́мо у́дѡта мѡ посл'ѣ отѡшл'и код њѣ те седѣл'и, та́мо смо седѣл'и саш њѡма. Помѡло им рѡдѡл'и понѣшто. Рѡнѡл'и се л'ѣбом и тѡ ти је. Ђндѡ се њѡе имѡло ни помѡћи ни плѡтѡ ни пѣнзѡјѡ ни њѡшта.

Овѡ-е мѡја кѡћа бѡла ѡстѡ ка́ и сѡт штѡ-е, пѡ је ѡни запѡл'и, Тѡрци је запѡл'и, пѡ је ѡна изгорѣла, сѡмо цѡгла остѡла, а онѡ је дрѡво изгорѣло. Посл'ѣ Нѣмци дѡђѡ пѡ свѣ онѡу цѡглу развѡл'ѣ и отѣрајѡ дѡл'е на Дѡѡевиће, прѡвили онѣ бѡнкере, свѣ развѡл'ѡл'и и тѣрајѡ цѡглу, зѡдѡл'и тѣ бѡнкере дѣмек, те мѡ посл'ѣ пѡново прѡвил'и. На ѡстѡ мѣсто, ѡстѡ ѡнде. Пѡ јѣсте, прѡвило се над земљѡм, њѡе имѡло пѡдрѡмѡ, напрѡвѡ се огњѡште и тѡ се ложѡ. Пѣкаре имѡл'е, црепѡље и сѡчеви. Сѡде шпѡрет и ѡјд.

Драгољуб и Драгомирка Јѡловић, 80 година

Буђево, Сјеница

Прѡво што се рѡдило са дрѡвенѡм рѡлом, јѡ причѡм, дрѡвенѡ дрљѡча, дрѡвенѡ кѡла, с тѡѣм смо рѡдил'и, што нѡ кѡжѡ њѡе гвѡзденѡ имѡло њѡшта, дрѡвенѡ тѡчкови. Нѣко рѡдио с волѡвѡма, нѣко рѡдио с кѡњѡма, али већѡнѡм је бѡло дрѡвенѡ рѡдило. Ђндѡ, штѡ ти мѡгу рѣћи, пѡсл'ѣ кад је изѡшла рѡл'ѡца, рѡлица гвѡзденѡ, тѡ е кѡ сѡт трѡктор. Знѡчѡ ка-се напрѡвила рѡл'ѡца, кѡ са трѡктором да рѡдиш, тѡ е такѡ бѡло, и, овѡј, ошѡњенѡ тѡчкови ка-се ѡстѡ изѡшло, бѡло свѣ о-дрѡвета, дрѡвенѡ гѡбѣље, дрѡвенѡ свѣ, е ка-су шѡне изѡшл'е, тѡчкови онѣ ошѡњенѣ, свѡј дрѡво, сѡмо ѡбрѡч гвѡзденѡ, е тѡ је бѡло ѡндѡ бѡш онѡ прѡвѡ. Гѡбѣље тѡ онѡ на тѡчкови, ѡмѡ трупѡна прѡво, пѡ су гѡбѣље, пѡ се на тѣ гѡбѣље, кѡко да ти кѡжем, на тѣ гѡбѣље се тѡ шѡна стѡвѡ. Гѡбѣље на трупѡне. Тѡ је свѣ тѡкѡ мѡка бѡла, мѡченѡци, што но кѡжѡ, до крајѡ. Ка-су изѡшл'и трѡкторѡ, кѡко је кѡ мѡгѡ да и кѡпѡ. Упорѣдиш жѡвѡт ѡндѡ на сѣло, и сѡд, тѡ је кѡ дѡн и нѡћ. Ђндѡ ѡѡт је имѡло трѡкторѡ, јѡдинѡ с кѡњѡма, са волѡвѡма, тѡ се тѡкѡ рѡдѡло.

Сѡд је сасѡм другојѡчи'е, мѡ смо ѡшл'и, јѡ вѣрујѣм, ѡко седамдесѣт кѡлометѡрѡ ѡдѡвдѣ, повише Тутѡна у Хѡм, мѡ смо тѡ ѡшл'и за дрѡва, јѣсѣн, прѡл'ѣће, тѡ смо ѡшл'и, а сѡдѡ, подѡгла се шѡма у Гѡљѣву, такѡ да се већѡнѡм корѡстѡ сѡд ѡвде зѡбрѡни свѡѡи, ѡндѡр њѡе имѡло, тѡ бѡло свѣ сагорѣло, такѡ да сѡд корѡстѡмо већѡнѡм тѡу, у планину, у Гѡљѣву. Л'ескѡвина, јѡсѡковѡна, пѡ врѡло мѡло бѡковѡнѣ имѡ, црѣшњѣ, штѡ знѡм јѡ, тѡ, тѡу је, већѡнѡм л'ескѡвинѣ и јѡсѡковѡнѣ.

Нѡјпри'ен ѡшл'и смо та́мо у Гѡљѣву, тѡу се имѡло помѡло букѡвинѣ и тѡу би се згомѡлѡл'и нѡс, сѣло је бѡло, имѡло ѡмладинѣ пѣдѣсет омладинѡцѡ,

скўпи се, на примѣр, ова дѡлнї дѣо по дѣсет-пѣтнаес омладїнацѡ отїди те сѣчи гѡре їстѡ такѡ и гѡре се састѡни, понѣси ракију, и гѡре весел'їл'и би се, пїли, и такѡ тѡ. Код нас хростѡвинѣ нѣмѡ пѡ бўковину. Одавдѣ понѣсѣш рукавице и у рукавице понѣсѣш жїто и понѣсѣш и сѡд се зовѣ тѡ косїр и прѡвѡ што ўзмѣш те засѣчеш, да осѣчѣш овај бѡднѡѡк, онў лўскицу стѡвиш у жїто и пѡсл'ѣ посїпаш по бѡднѡцима, из рўкавицѡ посїпаш по бѡднѡцима, такѡ и ка-дѡђеш ѡвде. Слѡви се полѡзак бѡднѡѡка, ўђеш у сѡбу, пѡ у шпѡрет, по жѡру: „Тол'їкѡ овацѡ, тол'їкѡ жѡгнѡди, тол'їкѡ кѡнѡ, кравѡ, мўшкѣ децѣ“, набрѡја се. Е код нѡс се вѡтѡ. Са рукавицѡма се тѡ такѡ се тѡј ѡбичѡј.

Блажо Марковић, 63 године

Врсенице, Сјеница

Чїтлук, Цетѡновиће и Рѡсно, Рѡсно им је мѣснѡ зѡедница тѡмо а нѡма је мѣснѡ зѡедница Рѡждагина. Ондѡ се идѣ дѣснѡ за Карајўкиће, л'ѣвѡ преко сѣла Дўгѡ Пољѡна. Тѡмо прѡвѡ сѣло од Рѡсна је Тузиње. Пѡ їмѡ с кѡл'има јѣдну трїес мїнўтѡ, пѡ ѡсвалт је јѣдан дѣо ѡтуд мало од Рѡсна и ѡвде пресї'ѣцѡ, ѡвде ку-сте хтѣл'и да прѣђѣте пѡ посл'ѣ излѡзи на брѡдо гѡре до пѡла Ки'евѡцѡ пѡ посл'ѣ нѣмѡ тѡмо. Тѡ ѡни обеђѡвајў пѡ нѣмѡ, и не мѡже да се рѡди, нѣмѡ држѡва пѡрѡ. Свѣ мусл'имѡнскѡ. Нѣмѡ. Пѡсл'ѣ од Рѡсна идѣ Ал'ивѣровиће, ѡндѡ тѡмо Тѡчилово, Бѡћица. Кѡко се звѡше онѡ јѣдно сѣло, нѣ знѡм, тѡмо је идўћи їстѡ от Тѡчилова ка Тутїну, Тѡчилово спѡдѡ под Тутїн. Бўђево је ѡдмѡ ѡвде, скрѣнѣ се од Читлўка дѣснѡ, пѡсл'ѣ л'ѣвѡ, овај, Карајўкиће, тѡ им је мѣснѡ зѡедница.

Пѡ прѡсечно ка сам дошѡ шѣсѣт и трѣћѣ из вѡјскѣ, имѡло-е четрѣс и шѣс кўћѡ, што Србѡ, што мусл'имѡнѡ. Јѡ сам триесдѣвѣтѡ. Ондѡ пѡсл'ѣ од седамдѣсѣтѣ до седамдѣсѣт пѣтѣ, осел'їло је трїдѣс кўћѡ а шеснѡес је остѡло мусл'имѡнѡ, а трїдѣс је осел'їло Србѡ. Краљѣво, Мїлановац, Крагуевац, Беѡграт. Ови из овѣ нѡше трї четїри кўће, они су свї у Беѡграт. И тѡ су бїл'и Срби тўне, бѡш у тѣ прѡвѣ кўће. Оселѡвѡл'и, знѡш кѡко ти је, дѡста, кѡ-дѣца ѡдў у шкѡлу, ѡдў, бїло-е онѡ свѡкѣ прїчѣ, те мало нѡсїлѡ од мусл'имѡнѡ, те тў и тѡмо. Ондѡ, већїнѡм за децѡм, осѣл'и, продѡ ѡде имѡње, дѡл'е кўпи кўћу, дѡл'е се запѡслў їмѡ їстѡ, јѡки са шкѡлѡма. Овај што је јѣдан у Краљѣво ѡн је нѡзѡрнїк тијѡ шкѡлѡ.

Не пѡмтим рѡт. Мѡло авиѡнѣ сам запѡнтио некѡко четрѣс четвртѣ, а четрѣс прѡвѣ кад је бїло бомбѡрдовѡње, тѡ не пѡмтїм. Пѡ кѡ и вѡзди, свѡкї рѡт кад бїдѣ, избѣгл'ице постојў на свѣ странѣ. Овде Бўђево, ѡно-е бїло избѣгло, нѡпат је бїо от Карајўкићѡ мусл'имѡнѡ. Нѣмци су тѡдѡ бїл'и. У Бўђево су свѣ

Срби, и из Буђева је њстѳ осел'ило млѳго, пѳ сѳт се врѳтило једно чѳтири пѳт кѳћѳ. Нѳзгоднѳ, запошљѳња нѳмѳ, напућѳило фѳрме, пропѳл'е фѳрме, свѳ ти је тѳ. Пѳ ѳвде дѳбро, сѳд нѳје лѳше, дѳбро-е.

Ћто тѳ кѳћѳ прѳвѳ ѳзгѳр идѳћи кат сте дѳшл'и, тѳ стѳрѳ, њстѳ и дѳснѳ и л'ѳвѳ. У тѳ дѳба је нѳјбогатѳ бѳо у овѳ крај сјенѳчкѳ. Он дѳћѳ ми као дѳда, нѳје рѳћенѳ. Он је жѳвеѳ шѳсѳт и пѳт гѳдѳнѳ, тѳ су му остѳл'и некѳ синѳвци, пѳ-шѳс ѳѳ, пѳ је ѳдавдѳ пѳсл'ѳ осел'ило у Брѳњицу, за Шѳре, пѳ из Брѳњицѳ њстѳ у Краљѳво, свѳ је тѳ бѳло. Он је држѳ вѳл'икѳ стѳку и бѳла је њстѳ вѳл'икѳ зѳдругѳ фѳмил'иѳ, по двѳес пѳт члѳнѳвѳ у јѳдну кѳћѳ. Тѳдѳ нѳје имѳло да се бѳћнѳ снѳ ил'и сѳн. Тѳ е зѳдругѳ, Мил'ѳнтиѳ бѳо нѳјстѳриѳ, ѳн ти је бѳш кѳ онѳ дирѳктор бѳо у фѳрму, прѳвѳтно је тудѳ бѳло и фѳрмѳ прѳје рѳта четрѳс прѳвѳ. Држѳ је по двѳста пѳдесѳт овѳцѳ, по стѳ кѳзѳ, пѳдесѳт кѳњѳ. Ымѳ је нѳјѳмнѳке којѳ су рѳдѳл'и и код ѳѳга, и-сѳла тудѳје, прѳвѳтно, плѳћѳ и је, нѳкѳм жѳтом, нѳкѳм пѳрѳма. Богѳтѳш бѳо у тѳ дѳба кад нѳје имѳло нѳје јѳргѳнѳ и тијѳ мало бѳљѳјѳ пѳстѳљѳ, бѳљѳјѳ крѳвѳтѳ, ѳн је имѳо свѳ. Тѳдѳ онѳ с тѳбљѳма, и такѳ.

Томѳ Луковић, 76 година

Сѳјѳл'и смо јѳчѳм, ѳвѳс, рѳш, пшеницу, крѳпнѳк, свѳ тѳ жѳтарице упѳши. Крѳпнѳк је бѳо у вѳду пшеницѳ, сал' ѳвакѳ дѳпѳло два зрѳна су ѳшла, за стѳку. Тѳ за стѳку. Рѳш, пшеница, јѳчѳм, хѳл'да за нѳрот. гвѳс и крѳпнѳк за стѳку. Јѳ пѳнтѳм кад је бѳло пѳ-е сирѳтѳњѳ брѳла онѳ копрѳве чѳпѳлѳ, чѳпѳл'и онѳ ѳздѳл' лѳзе, нѳмѳ гѳре пѳбрѳто па чупѳ онѳ лѳзе, раскопѳвѳ те јѳди. Тѳ пѳнтѳм. Бѳл'е сѳше, бѳла скупотѳњѳ. Четрѳс и пѳ-дѳнѳрѳ је бѳло кѳло шећѳра а нѳје мѳгло јѳгне нѳјбољѳ да кѳпѳи кѳло шећѳра. Е сѳт хѳј, кѳко ће сирѳма да га изѳдѳ? А кѳхвѳ, кѳло кѳхвѳ, ѳко дѳш кѳцу мѳснѳк сѳра, с четѳри ѳбруча, мѳш узѳт кѳло кѳхвѳ, а дрѳкчѳ јѳк. Ћ, кѳ је бѳо гѳзда и мѳло јѳчѳѳн би кѳпѳѳ, кѳ нѳје нѳмѳ. Пѳнтѳм, ѳтѳшл'и би кот понѳкѳга, шѳку сѳл'и, разумѳѳш, и мѳло бибѳра, измѳѳешѳ, тѳ ко-сѳромѳхѳ, и тѳ умѳче, јѳдѳ. Имѳло је ко је имѳ бѳгат, а тѳ сирѳмѳси јѳк, имѳло-е ѳде пѳ-шѳс кѳћѳ свѳ смо хим носѳл'и, Мил'ѳнтиѳ, Лѳто, Ѓриф, Рѳмо, носѳл'и смо хим нѳ рѳт вечѳру, тѳ запѳши, свѳ нѳ рѳт смо хим носѳл'и вечѳру, нѳмѳ, ѳј да пол'ѳпшѳ глѳдни. И тѳ сирѳмѳси, вѳло, нѳјвишѳ ѳни децѳ су имѳл'и. Нѳјвишѳ.

Држѳл'и смо једно стѳ двѳес овѳцѳ, једно пѳдесѳт кѳзѳ, једно двѳес гѳвѳдѳ, двѳ кѳњѳ седл'ѳнѳка, и мѳ смо богѳто жѳвѳл'и. Мил'ѳнтиѳ Лѳковић и мѳ у Врѳсенице и Лѳто Тѳкѳвић, мѳ смо богѳто жѳвѳл'и, а дрѳгѳ нѳ ѳѳкѳ. Ѓко ј-ѳмрѳ сирѳма, мѳрѳл'и смо мѳ да г-укѳпѳмо. И дѳску, и ѳѳфѳне, онѳ што мѳ купѳемо. Јѳ нѳ знѳм вѳ јѳсте Срѳби. Нѳје бѳтно, сѳмо трѳбѳ да знѳте. Мѳрѳл'и

смо кúпит ћефине и даску ону, ако си имала, ми не градимо сáндук ка ви, нò се искòпá грòп и овакòбòде онá мѣт, покрí. Е такò. Богàто смо жíвѣл'и.

Нíсам запáнтио Швáбу, тáпút је мòј дѣт хрãнио овò сиротíњѣ свѣ, íме му-е бíло Дервíш. И Мил'ѣнти'е Лúкòвић. Íмá мáло, мáло, двí'е-трí кúће, осел'íл'и су за Србију, тá Мил'ѣнти'ева порòдица је осел'íла, а òн је у овòкол'ину нáјбогатí бíо, у овá двá-трí сѣла óде. Нáјбогатí. Бáш у његòвòга сíна кúпíл'и смо двáектáра и двáес áрí, тáмо ðѣ је нáјглавнијá зѣмља, у Вел'íмíра Лúкòвића.

Мѣне óде сáмо јѣдан унук, двá унúка, јѣдан у тý кúћу тáмо, јѣдан óде сá мнòм. А дѣца су ми отíшла, девòјке се поудáл'е, отíшл'е. Јѣдан ми је сíн у Рúсију, јѣдан у Беòграт. Вáлá је прí'ен двá дáна долáзио. Долáзí, жѣна му је мусл'имáнка из Гúйíћá, од Хáцићá. Свѣ смо у овú кúћу жíвѣл'и. Имò сам ðсморо децѣ, од ðсморо, свѣ отíшло, сáл' овá унук ð-сíна ми је óде и јѣдан тáмо.

Е бòгоми, гòспођо, хáлòви, да ти јá прíчáм íскрено. Нí'е имáло млòго нáс у зáедницу, а имáло е нáрòда око онò, што ће да јѣдѣ пá се цангáл'и, а нѣ зáшта дрúгò, а ми нí'есмо и Мил'ѣнти'ева кúћа и нáша и Лáтòва око тогá нí'е оскуди'евáла, нит је имáло цангáња, а овò-е дрúгò имáло. Ако си му пò-нио вечѣру, онò хоће да ðтмѣ д-изѣдѣ, оће онò, знáш кáко је ка-се нѣмá. Нí-сте вí запáнтил'и. Млòго смо ми нѣшто запáнтил'и. Сáмо јѣдíнòбòде док су жíвѣл'и Срби те нíсу прòдáл'и, ми смо жíвѣл'и íстò кò да је јѣдно брáство са ти'ем Србима, нáрòчито овá Мил'ѣнти'ева кúћа. Јá сам тý ишò. Мòја мáјка и Мил'ѣнтијова жѣна бíл'ѣ су посѣстриме. Дáн-нòј смо íшл'и, тáмо-овáмо. Дòбро смо жíвѣл'и.

Углáвнò, стáрí вáкат тѣжáк је бíо, гòспођо, тѣжак. Онá што íмá, òн íмá и прѣвишѣ, онá што нѣмá, нѣмá нíшта. Ё овò запíши: сирòма нѣмá да јѣдѣу лѣто, отíди код оногá гáздѣ, дáдни му тòвар жíта у зáјам и двáдес днѣвницá да му кòсí. Сáмо тò вí замíсите кòл'ко је тò. Двáдес дáнá да му кòсí и врáтí му онá тòвар жíта, òн му је дò у зáјам. У зáјам, а двáдес нáдницá да му кòсí, мòрò је тò да урáдí сирòма. Онú његòву што íмá л'и'ек л'ѣтинѣ, онò је про-пáло док је òн онò одúжio. Онò-е његòво пропáло, изгорѣло, и посѣн нѣмá нíшта, јòш гòрѣ.

Жíвѣло се, дрвенá кòла, пá кад би íшл'и из дрвá, кòл'ко онí точкòви јáучу, чúло би и тáмо чáк с врх онíјá брдá, дрво о дрво оно стружѣ и врíштí врáу, врáу, врáу. И тò запíши. Íшл'и смо у Гол'íју. Тáмо иза Брñицѣ, тáмо дал'ѣко бòга ми, дал'ѣко иза Брñицѣ. Драгòјловиће, пá Грáдац пá Штáвал' пá Брñица. Тáмо је Цетáновиће, тáмо је. Дал'ѣко-е Кáмешница, дал'ѣко. Сáт тѣ нáше су шúме одрáсл'е, пá слáбо кò идѣ у Гол'íју, сечѣмо у тѣ нáше шúме. С волòвима двá дáна и двí'е нòћи. Нí'еси мòгò прí'ен отíс, јел' волòви су

ишл'и полако, два дана и двѣ нѣди, нѣкад двѣ нѣди, нѣкат једна нѣдј, а два дана губиш.

Хасиб Никшић, 89 година

Градац, Сјеница

Слѹшā, ѓндā је бiло дрѹгѡ, јā сам имāла два браћа, тā браћа по свѣтету, јā код ѓца и мāјкѣ, бiлā сам за мѡду, да ми се кѹпи, набавѣ свѣ што би јā жел'ѣла. По мѣсец данā сам јā пл'ѣла пл'етенѣце, имāла сам кѡсу дѹгу, л'ѣпу, и поквāсѣм, пл'ѣти пл'етенѣчице, тѡ шѹтѣ пре-сāбор мѣсец данā нѣ би тѡ дирāла, а ѓчи, тѹри спѹчу, марāму завѣ, сāмо кол'ко вѣдѣм нā очи да идѣм, такѡ би ишла, нѣ сāмо јā него свѣ, да не поцрнѣмо да би бiл'е л'ѣпе за сāбор. А кад би на сāбор, нѣмā, кад скѣнѣш, бѣла, бѣла, бѣла. А имāла сам јā свѣ, и помāду, да се нарумѣнѣм, нѣ се имāло кā овѡ сāt мѡдѣрно нѡ црвѣнѹ āртѣју што се кѣтѣ свāтови, јā тѡ чѹвāла се да не црнѣм, тѹ кѡсу распл'ѣти полако пā плѣти пā пѡсл'ѣ, пā завѣжи тāмо овал'ѣки ѓбруч нā глāву, кѡса овол'ѣкѡ онѡ јѣжāва, ада не мѡгу сād да прѣчāм кāко сам јā тѡ носѣла, по мѣсец данā би јā тѡ такѡ наређивāла се. Ишла сам у Дѣжѣву чāк ѣѣ Свилāново, тѹ сам у сāбор ишла пешāка, мѡја је свѣкрва нѣ дѡбро, ѓдѣмо ѓдавѣ по двѣ три ѣвојке и понѣкā жѣна којā је млāда те пѣшкѣ свѣ уз онѣ шѹме, свѣ уз онѣ рѣјеке гѡре, стѣгнѣмо. Ал'и јā повр свѣга сам бiла мѡдѣрна, јā ођу бѣл'ѣ патѣке, Ил'индāн на сāбор, сāмо јā бѣл'ѣ патѣке девојка, оно свāко зѣнуо: „Јѡј, кѹпила бѣл'ѣ патѣке!“ Дрѹгѣ сāбор свѣ ѣвојке бѣл'ѣ патѣке, свѣ од мѣне вѣђел'е. Бiлā сам мѡдѣрна, вол'ѣла сам да се облāчѣм, вол'ѣла сам мѡду, како сам сāма шћѣла, такѡ сам се модирāла и ствāрно сам ѹвѣек. Јā и сād вѡл'ѣм да сам чѣста да сам обѹчѣна, и сād ме нѣ срамѡта да се намāжѣм, јā се намāжѣм, помāду ѣмāм, свѣ ми снāе купѹјѹ, мѣрис ѣмāм, помāду ѣмāм, свѣ јā, јā вѡл'ѣм и сāt. Штѡ да идѣм, дал'ѣко бiло, јā вѣдѣм овѣ жѣне, свѣ ми се осѣћā на нѣшто, пā не мѡгу да и трпѣм брѣ. Улāзѣш у штāлу, улāзѣш, пā јāко је и старѣјѣ, оно стāрѡ трѣбā. ѹвѣек јā вѡл'ѣм, ѣво сāt снāјка по овол'ѣкѹ онѹ нивѣу помāду. „Мāма, ѣмāш л'и јѡш?“ „Ѣмāм“, а при крају сам, кѹпѣ ми. Такѡ сам вол'ѣла да се модирāм, на мѡду сам бiла.

Миљана Павловић, 70 година

Дражевиће, Сјеница

Онѡ је бiло ѓбѣчāј уочи Петрѡвдāна да се пāлѹ л'ѣл'е. Пā смо се тѡ договорѣл'и нāрѣднѣ гѡдинѣ, тѡ нѣсмо мѡгл'и на брзѣне. Такѡ да ћемо тѡ

идућѐ годинѐ да припрѐмѐмо тѐ л'ил'е, онѐ планинка што је била оће да јој се запѐл'и мл'екѐр, мѐрѐ да изнѐсѐ кѐјмак, налѐжѐ се вѐтра, пѐ се пре-скѐчѐ вѐтра, чијѐ ће л'ила дѐжѐ да горѐ, пѐсл'ѐ тѐгѐ идѐ тѐ л'ила око тѐра, ѓндѐ онѐ кат се свѐ изгорѐ, однѐсѐ у компѐре да нѐ би злѐтица била, остѐтак онѐ л'ил'ѐ. Те се прѐвѐ л'ил'е искл'учѐиво о-дрѐвета, ал' већѐнѐм од брѐзовѐг дрѐвета. Пѐ се скинѐ онѐ кѐра да би ѓна бѐл'ѐ горѐла, пѐ се нѐћѐ ракл'асто дрѐво пѐ се ѓна стѐви међу онѐ ракл'еве. ѐндѐ пѐсл'ѐ затѐгнеш жѐцѐм и онѐ пѐсл'ѐ се запѐл'и.

Ибро Хамидовић, 72 године

Дујке, Сјеница

Јѐ сам рѐдом из Дрѐжевићѐ, Дрѐжѐфка, а ѐдѐта ѓде. Дрѐжѐвиће је фѐно мѐго. Јѐ сам от Хѐмѐдовѐћѐ. Ибрѐхим, тѐ ми је от амѐцѐ рѐђенѐк, јѐ сам ѓд н'их, ал'и шѐсѐт и кѐсѐр гѐдинѐ јѐ сам ѓде дѐшла, ѐдѐла се. Е јѐ сам ѓд н'и, тѐ ми је от амѐцѐ рѐђенѐк. ѐни држѐ вел'кѐ стѐку, вѐлѐ јѐ ни краѐву не држѐм. Док сам мѐгла држѐла, сѐт имѐм двѐје кокѐшке. Штѐ ће ми. Мѐ се презѐвамо Граѐци, прѐзиме је нѐше Граѐци, а јѐ сам ѐдѐта из Дрѐжевићѐ, Хѐмѐдѐфка. Тѐ ми је амѐцићѐ.

Пѐ, дѐјѐте, отпрѐје жѐвѐло се, сѐт сѐмо се жѐви. Педесѐт фѐмил'ијѐ-е нѐс бѐло кат сам се јѐ ѐдала, у зѐдницу свѐ, сѐмо по кѐћѐма смо бил'и.

Млѐда сам се јѐ ѐдала. Тѐ е ишло, знѐш кѐко је ишло, ћорѐтина, нит сам знѐла јѐ н'ѐга нит је знѐо ѓн мѐне. Дѐшл'и, просѐл'и ме, испросѐл'и ме, дѐл'и ме са свѐтовѐма, нѐсам побѐгла. Нѐт је ѓн мѐне знѐо, нѐт сам јѐ нѐга знѐла, а имѐла сам тѐтку ѓде ѐдѐту, ѓчину сѐстру, иѐтѐ у Граѐцѐ. По тѐмѐ: „Дѐбар је мѐмак, дѐбро жѐвл'ѐн'е, дѐбро жѐвѐ“, ѓтац ме дѐ, јѐ сам јѐдѐхница бѐла. Двѐ брѐта имѐла, јѐ јѐдна. Ёто такѐ смо се ми ѐпознѐл'и, сѐне, нѐје кѐ сѐт идѐш, познѐеш се с мѐмком, разговѐрѐш, шѐташ, отпрѐје тѐ нѐје бѐло. Отпрѐје кѐ је свѐдба бѐла, жѐнскѐ су тѐмо, девѐјке и невѐсте а л'ѐди на дрѐгѐ-гѐ странѐ. Нѐје бѐло тѐ такѐ. Е такѐ сам ти се вѐлѐ упознѐла. Дошѐ прѐсац, дѐвѐр ми, дошѐ, испросѐо ме дѐвѐр, а знѐл'и се ранѐјѐ, бѐла је мѐја зѐва ѐдѐта за мѐк амѐцу рѐђенѐк. Е по тѐмѐ, ѓни долѐзил'и, упознѐл'и се, а нѐсам јѐ излѐзила кот мѐмка, нѐт је знѐо ѓн мѐне нѐт јѐ нѐга већ по прѐчању. Нѐје мѐмак долѐзио, кѐко. Нѐ, нѐ, тадѐјѐр нѐје имѐло. Свѐтови, на прѐмер, кѐмшићѐ, брѐство, брѐћа, а мѐмак не долѐзѐ. Мѐмак не долѐзѐ, отпрѐје нѐје бѐло мѐмка да се долѐзѐ. Дѐћѐ, јѐнѐје се тѐ зовѐ, двѐје девѐјке ил'и невѐсте, на прѐмер, испросѐла се овѐ мѐја унѐка, е тѐ си дѐшла у рѐсто си, и тѐ си дѐшла за нѐ, да опрѐмѐш је, да опрѐмѐш невѐсту. Е тѐ се зовѐ јѐнѐје. Дѐвер

йстō такō, пр̄стену^јѣ, дōђѣ, знā се дѣвѣр, ул'ѣгнѣ трй човѣка, ул'ѣгнѹ дѣверови, трй, тройца на пр̄имер. Онā невѣста услѹжй онѣ дѣверове, онā хи услѹжй, е п̄сл'ѣ јѣнђе опрѣмајѹ је, обѹчѹ је, они донѣсѹ нйхно рѹхо. Нека имā кол'ко хōђе тогā рѹха, ђни нйхно донѣсѹ хође нйхно да обѹчѹ. Отпрй'е се носйло, нй'ѣ кā с̄ат сѹкне, димй'ѣ вѣл'кѣ, венчанйца, ѣто такō тō се доносило отпрй'ѣ, цйпил'е, онѣ нйхне цйпиле, не би д̄ал'и да ђдѣ девојка у нōјне цйпил'е него мѡмак. Мѡмак нй'ѣ долāзио. Како кōме, мѣне-е пр̄шло један мѣсѣц, јā вѣруем, нѣкōм пр̄ђѣ по п̄ла гѡдинѣ, нѣкōм мѣсѣц, нѣкōм двā, трй, како се испр̄сй, те се уговѡрй. На пр̄имер, дōђеш тй, ка-трѣбā да дōђѹ свāтови, е такō.

Имāло-е кат се венчāвā, кат се венчā имāло-е, дво'йца одрѣдѹ к̄л'ко дā'ѣш, кā и с̄ат, имāло-е. Такō ми се чинй, заборавила сам алāхā ми, чинй ми се да је такō. Ёто такō, сйнок, богоми. Имā, имā кōнче кат се доведѣ, изнѣсѹ ти кōнче, невѣста донѣсѣ, дарѹ'ѣ кошѹл'ицу, срѣжѣ, кōнче ти изнѣсѹ, изнѣсѹ сйто, пшеницу, на пр̄имер, бāцāш, онѡ пр̄скāш, бамбōне кад венчāвајѹ, посйплѹ бомбōнйма. Л'ебл'ебй'ѣ се тō звāло. Такō тō āдет тā. Двѡрй, двѡрй невѣста, отпрй'ѣ би се порѣђāл'е невѣсте, дōђѣ онā невѣста пā имā нѣвѣстā у сѣло и свѣ се порѣђā, двѡрѹ зāедно. Е цѹмбус, йгра, пѣсма на пр̄имер п̄сѣ свѣ тō такō рāдѹ. Музйка имāла ѡбавѣзно, и кат дōђѹ свāтови, отпрй'ѣ су кōњи бйл'и нй'ѣ кā к̄ла с̄ат, на кл'усе невѣста на кл'усе, невѣста нй'ѣ на кл'усе, рāба се звāла. К̄н'и и свāтови на онѣ к̄н'е идѹ. Рāба. Тō долāзй, уфātѹ се један к̄н', двā к̄н'а и зовѣ се ћѣза, нѣко ћѣза нѣко раба, такō тō. Вйђаш на тел'евйзѡр онѡйстō к̄н'и што идѹ. И такō је тō бйло, за невѣсту, подувāчи је.

Кāна се рāдй ко-девојкѣ, ка-се испр̄сй девојка, кот девојкѣ кāна се рāдй. А кат побѣгнѣ, у онā д̄ом се кнй девојка. Тō су нāјпри'ен онѹ кнѹ бр̄кāl'и, пā овудār по ноктйма, овудār, нѡге йстō такō, кā овѡ с̄ат што удāрајѹ овѣ, а тадѣр је бйла тā кнā, пā онā бйла жѹтā, па закѹхāш га бāш кā онѡ кāхву.

Хамида Грац, 92 године

Зājечиѣ, Сјеница

Нѣмā др̄вā, мй купѹ'ѣмо др̄ва, нāјпри'ѣ смо йшл'и по Гол'й'и, по двā трй дāна би йшл'и за к̄ла др̄вā. Кат смо имāl'и зāпрегу, волѡве, йшл'и са волѡвима, кат су нѣстал'и волѡви, ѡндā с кōњима. Е с̄ат ка смо добāвил'и тракторе с̄ат и слāбо идѣмо у шѹму него хи купѹ'ѣмо. Купѹ'ѣмо бѡгоми. Нѣмāмо мй нāшу шѹму. Не пāнтйм тō. Ймāмо ѹгл'а, ѹ Штавал' ймā рѹдник ѹгл'а, ѹзмѣмо по трй тōне ѹгл'а, по пѣт мѣтāрā др̄вā, тō мѡре гѡдину. Оно с̄ат су и тѡпл'е сѡбе, нй'ѣ кā што-е нѣкат бйло. Јā ка-сам дѡшла, би зāтрпāl'и кѹћу са др̄вима и не мѡре да бйдѣ. Онѣ дрвѣнѣ кѹће би бйл'е, пѹхā, хāl'й, лѡжи, и бйлѡ-е и зйме су бйл'е

ѡпасне, сад је мало дрѹкчѡ, прије двѣје-три гѡдине онѡ снѣек што је сѡмо бѣо. Прѡшл'ѡ гѡдинѡ нѣе га ни имѡло снѣјега. Тѡт свѡ на дрѡва. Сѣноћ нѣе имѡло, нестѡло струјѡ, бѣла-е вѡл'кѡ кѣша. Јучѡр у Сеницу је бѣла кѣша. Оѡде нѣе пѡдѡ. Ми смо пѡшл'и да идемо за Триѡебине и врѡтил'и смо се. Врѡтѣсмо се, оно ѹсѹ кѣша и ѹсѹ, не мѡремо да пешѡчѣмо. Тѡ смо плѡтил'и, плѡтил'и тѡ јунѣце на чуварѣну те ни хи чѹвајѹ. Има л'ѹдѣ коѣ су на стѡнове и ѡде код нас ѣмѡ нѡколко у Гѣл'ѡву су гѡрекѡне са стѡкѡм. Испрѡћѡмо се на стѡнове. Тѡ је тѡмо тѡ крај ка Црнѡј Гѡри, ѡни кѡжѹ на бачѣе, кѡпѹни. Нѣшта нѡмѡ, ѣмајѹ нѡки стѡнови, како кѡ, нѡчѣ бѡл'ѣ, нѡчѣ гѡри. Кућер је онѡ што чѹвѡ ѡфце, за овцѡма где нѡвечѡ спѡвѡ гѡзда да нѡ би вѹк и појѡ.

Јѡсте, кѡко нѣе, имѡло зѡедницѡ, пѡ кућа са огнѣштом и по једна сѡба напрѣет, прѡстри душѡе и свѡ јѡдан крај дрѹгѡк, укрѡсти нѡге да бѣдѡ топл'ѣ. Имѡло је и тѡгѡ, јѡ сам тѡ затѡкла и ѡде кат сам дѡшла, нѡкѣ гѡре су жѣвѡл'и а дѡл'ѡ хѣм крѡве. Тѡ свѡ зѡвѣсѣ од порѡдицѡ, како-е кѡ имѡо, по јѡдан дрвѡни крѡвет ако-е имѡо, дрѹгѡ нѣшта. Дѡске, нѡко-е имѡ дѡске, нѡко зѡмл'у а вѣшѡ дѡска-е бѣла. Кѡко се жѣвѡло. Свѡ је тѡ јѡдан је комѡнѡдовѡ штѡ да се рѡдѣ дѡнас, гѡзда кѹћѡ, и ѡн су свѣ знѡл'и штѡ трѡбѡ да се рѡдѣ. Он им кѡжѡ: „Дѡнас трѡбѡ да врѡеѡмо“, да врѡеѡмо, „да кѹпѣмо сѡно“, да кѹпѣмо сѡно. Тѡ се знѡо јѡдан којѣ би тѡ одрѡђѣвѡ. Имѡла-е жѡна којѡ је миѡсѣла пѡсѡбно, имѡла је којѡ мѹзѡ, ѣѡ бѣла зѡедница имѡло хи је вѣшѡ. Планинка, мешѡјка, измећѡрка по кући. Свѡ тѡ имѡло.

Сѣр, мѡсло, мѡсло се прѡвило, онѡ ѣзмећѡј, сѣр тврѡдѣ је бѣо, нѣе бѣло мѡснѡга, затѡ нѣе имѡло мѡснѡћѡ нѣкѡ у крѡф. Тѡпѹт је здрѡвши нѡрод бѣо, чѣм се јѡло јечмѡно, а мѡсло се јѡло, ал'и тврѡдѣ сѣр, нѣе имѡло папрѣка на пѡвлаку, нѣе имѡло сѣр мѡснѣ. Стѡви папрѣке, помѡло нѡспи врнѣкѡ и тѡ ти је свѡ, а сад јѡк, нѡ пѡвлаку, кѡјмак, и нѡмѡ, што свѡк ѣмѡ мѡснѡћу. Јѡсте, тѡ је свѡјстѡ. Имѡ је стѡп и покѹпи онѹ пѡвлаку, кѡјмак, и стѡви тѹде и рѹчно се бѣло овакѡ, а сад јѡк но укл'ѹчи у струју и за чѡс га измѡти. Стѡп. Бркл'ѡја, са тѣм лѹпѡ и лѹпѡ по јѡдна би планинка, ѡна би лѹпѡла у тѡ док измѡти. Док је забѡл'и рѹке. Штѡ знѡм, нѣсам тѡ, у мл'екѡр. Нѡ знѡм, како кот кога је тѡ бѣло, нѡкѡ свѡкрве нѣсу дѡл'ѡ, нѡкѡ нѣѡсу брѡнил'ѡ. Јѡрдум, тѡ ти је од ѡфчѡ врнѣка, сѡт тѡ мѡже да се ујѡрдѹмѣ, тѡ-е гѹсто дѡћѡ, л'ѣѡпо, у папрѣке се стѡвл'ѡ, тѡ јѡш дѡћѡ јѡчѡ бѡш кѡ пѡвлака. Пѡ сад је пѡчѡло да се прѡвѣ, ѡвгус мѡсѡц. Цѣка ти је от сѣра слѡнѡ онѡ, тѡ ти је цѣка. Грушѡвина, тѡ ти је крѡва ка-се отѡл'ѣ, пѡ помѹзѡш, онѡ прѡвѡтѹриш крѡви, а онѡ зѡдн'ѡ помѹзѡш и стѡвѣш грушѡвнѣк. Тѡ је за двѡ дѡна кат се крѡва отѡл'ѣ.

Јѡк вѡлѡ, бѣло ти је уочи пѡтка да стѡвѣмо пѣту, јѡдну рѡвнѹ јѡдну ѹкотѹр, кѡко кѡ-е имѡ, нѡкѡ ѹкотѹр, нѡкѡ рѡвнѹ. Тѡ су, кад је у прѣѡтел'ѡ кад је водѣл'и одѣву, колѡче, и гурѡбѣѡ, а колѡчи ѣстѡ кѡ пѣта сѡмо су овакѡ у

кѡцке бѣл'и. Е сѣт одѣва је отѣшла, хоће ѱ гости, кот свѣкѣ њѣхнѡк рѡђѣка по онаѣ колѣч и онаѣ гурабѣѣја би се ѡдниѣло, сѣт њѣко њѣшта не трагѣ, ни колѣче ни гурабѣѣе. От слѣткѡк су се прѣвил'е гурабѣѣе и дѣдови, тѡ ти-е бѣло свѣ, и хѣлва, а сѣт ако ѱмрѣ чѡвек, дѡл'е у хотѣл, ако су бѣбине, у хотѣл. Свѣ у хотѣл. Нѣ, ѣстѣ хрѣна, кѣко гѣзда нарѣчи и кѣко плѣти. Ымѣ печѣње, плѣскавице, дѣстѣнѡ мѣсо, ѣмѣ мѣнтиѣе, салѣте, прѣдјело, сѣцук, сѣр, пршѣта, сѡкови рѣзѣни коѣе хѡћеш. Кѣко плѣтиш, такѡ ѣмѣш. Кѣсно је бѣло. Кѣсно је бѣло за мѣнтиѣе. И ако си ћѣо мѣнтиѣе, мѡрѡ си секѣрѡм овакѡ да исѣцѣш мѣсо, њѣе имѣло машинѣ. Кѣпиѡ би се по цѣк за пиѣту и тѡ би се чѣвѣло кат се пиѣта тѣри. А ѣстѡ ти је тѡ кѡ по Тутѣну.

Јѣсте, имѣло је пѣкарѣ по сѣлу и тѡ су пѣкл'и л'ѣбове. Нѣ, двѣе-три пѣкаре би имѣло по сѣло. Овде је кѡд нѣс имѣло сѣмо на јѣдно мѣсто, двѣе пѣкаре су имѣл'е, тѡ је сѣд свѣ растѣрено. Ал' тѡ што су држѣл'и овѣ пѣкарѣ, пѣкаре тѣ, њѣ је жѣвѣло по пѣ-шѣс браћѣ у кѣћу, пѣ тѡ не мѡже јѣдно да мѣѣсѣ, по хѣфту, по петѣес дѣнѣ пѣ се мѣѣњѣл'е. Сѣма тѣ ѡде закѣвѣш и ѡднѣсѣш испѣчѣш. Имѣл'и смо воденице, имѣл'и смо дол'екѣне воденицу, нѣше сѣло је имѣло, тѡ јѣдан дѣн јѣ мѣл'ѣм, дрѣги дѣн тѣ мѣл'ѣш, рѣдѡви, кѣко онѡ. Нѣје имѡ воденичѣр, тѡ је бѣла сѣоскѣ, редѡвѣници. Нѣе се узѣмѡ ѣјам, е кѡ ѣмѣ свѡју воденицу пѣ би тѣрѡ тѣ да мѣл'ѣш тѣ би узѣмѡ ѣјам. Кѣ што је бѣло по Шѣрѣма, тѣ је имѣло нѣјвишѣ вѡденицѣ. Тѣ је имѣло нѣјвишѣ вѡденицѣ, у Шѣре.

Алѣхѣ ми кѣко је се нѣзвѣло Зѣѣчиѣе, ѣмѣ јѣдан нѣш дѡл'е стѣри, ѡн је тѡ пиѣсѡ, јѣ нѣмѣм пѡјма кѣко се нѣзвѣло Зѣѣчиѣе, ал' мѣ смо рѡдом от Црнѣ Гѡрѣ ис Нѣкшиѣа. Нѣши су пѡсѣн стѣри тѣмо, вѣл'да су нѣкѣ намешћѣл'и и крѣв, убѣл'и се тѣмо и намешћѣл'и су крѣв, и ѡни су тѣ побѣгл'и и отѣшл'и су ѡпет у Црнѣ Гѡру код Бѣелѡк Пѡл'а, е ѡдѣтл'ѣ јѣдан стѣри тѣј коѣ је бѣо, разумѣеш, пѡјакѡ је кѡња и трѣжѣо је ћѣ ѣе да доведѣ фѣмил'ѣју, и нашѡ је ѡде. Грѣци су, кажѣ, нѣкад жѣвѣл'и и забѡл'и рѣло у поврѣшицу и отѣшл'и за Грѣкѣ. По прѣвѡм мѣју пѣо снѣек и поврѣшица, такѡ се прѣча, ѣстина кажѣ, забѡл'и рѣло и побѣгл'и, вѣдел'и да нѣмѣ ѡде живѡта. Нѣмѣ, ѣмѣ сѣмо јѡш у Врѣсенице, и у Дѣјке двѣе-три кѣће. А Зѣѣчиѣе, Рѣждагина, нѣмѣ мешѡвѣте, Брѣза, Медѣре, Крѣе, Дубѣница. Јѣ ти кажѣјѣм ћѣ ѣмѣ.

Садик Бѣхѡрац, 73 године

Киѣвце, Сѣеница

Сѣјѡ се нѣјвишѣ јѣчам у тѡ врѣмена нѣјвишѣ се јѣчам сѣјѡ, рѣш, ѡвас, сѣ-се и тѡ сѣѣ, пшеница, и такѡ. Сѣт јѡш постоѣѣ тѣ дрл'ѣча што су је кѡњи

вукл'и и волѡви код мѣне. Саѡ се ѡде сѣ'е и хѣлда, свѣ се сѣ'е. Ђе кукурѡс не мѡре. Не сѣ'е се овудѣ'е кукурѡс. У овѡ нѣкол'ко сѣла тѡ не сѣ'е нѣко. Сѣјало се, сточарство, и сѣт се нѣрот сналазѣ, држѣ краве.

Ал' јѡпет је ѡбро, ис Тутѣна овѣ Зѡрниѣи долазѣ ѡде код нас за мл'ѣеко. Она Зѡрниѣ долазѣ ѡде. Ђво јѡтрѡс је дошѡ, ѡставѣ не по два-трѣ даѡа, ѣма мл'ѣека млѡго. А лѣнѣ кол'ко гѡј да си имѡ, мѡгѡ си да продаш, овѣ гѡдинѣ не ѡставѣ по једно два-трѣ даѡа. Најачѣ Зѡрниѣи на овѣ крај, заузѣл'и, ѣма и камиѡне, згѡду. Богами и поштѣно плаћајѡ. Ада бѡга ми и да ти кажѣм, убѣјајѡ са овѡм маѡнѡм дѡста, по дваес и седам-ѡсам дѣнарѡ, дваес и пѣ-шѣс, завѣсѣ кака ти је маѡна, такѡ ти је платѡ. Мѣне-е маѡна бѣла трѣ зарес дѣвет, по дваес пѣт дѣнарѡ и јѡш онѡ кол'ко фѣнѣга, нѣ знам, тѡ маѡло. А нѣ'е бѡш слаба, четѣри зарес два највиша, више не мѡре да ти је нѣ знам кака. Виша не постој. Тѡ ја мѣсим да и по Србѣи да ти је такѡ. Маѡло убѣјајѡ онѣ на тѣм по-нѣким можда по један прѡценат маѡло, пѣ мл'екѡре су тѡ. Ђни продајѡ пѡвлаку, ѣма тѡ, нѣко бѡш, нѡла зарес два је дѡл'е у сѣло једнѡм бѣла маѡ, тѡ нѣма нѣшта, можда десе-дѣнарѡ, нѣма. Пѣ маѡло тѡ завѣсѣ, богами ѣма овакѡ жѣна дѡста скинѣ му онѡ пѡвлаку, кад уфѡтѣ, оно-е пуно маѡѣ, кад уфѡтѣ онѡ, она скинѣ, посѣн ѡстанѣ рѣ'етко оно она врѣика а ѣма л'ѡдѣ мѡре, шта знам, мѡре да стѡви и вѡду, мѡре свѣга, тол'ѣко не мѡре да бѣдѣ слаба док не стѡви вѡду, ја нѣ знам стварно. Ђма и тѡга, паѣво ја једну сам краву кѡпиѡ, мл'екѡр долазѣ стално, мѣне-е ѣме Рѣзо, кажѣ: „Како си кѡпиѡ овѡ краву, стварно, млѡго ти-е бѡл'ѡ маѡна, и више она врѣика као жуѡа“, кажѣ млѡго бѡл'ѡ.

Ризо Ваѣић, 73 године

Кладница, Сјеница

Ова два што су ми старѣја сѣна од овѣ женѣ ѡн имѡ ѣкономскѡ и бѣо четрѣс гѡдѣна дирѣктор ѡметнѣх занѡта. Саѡ је у пѣнзију. Ђн се родиѡ четрѣс трѣћѣ гѡдинѣ. Седамдесѣт једна гѡдина му сѣт. Рѣдиѡ у Сарѡево ѡметнѣ занѡти. Тѡ је најбол'ѣ предузѣће с парѡма бѣло. А овѡ је имѡ фѣзику и матемѡтику пѡ-е бѣо наставнѣк, и ѡн је у пѣнзију, овѡ један ѣма дуѣан, овѡ један нешто дрѡго петл'ѡ, рѣдѣ. Нѣ'есу ми сѣнови кѡ што сам ја пѡметан бѣо да се снађѡ. Нѣ'е ни један адвокат знаѡ онѡ што сам ја знаѡ.

Мѣлан један ѡде, ѡде му је кѡѣа, ѡн жѣви јѡш гѡре у онѡ. Имѡ вел'ѣкѣ парѣ. Имѡ по стѡ оваѡа, по петнаес крава, а бѣо је, цѣ'ел'е пантѡл'е ѣдрѣте бѣл'е, бѣо кѡкавац слаго у једну кутѣју од л'ѣма и неко узѣмѡ и мѣш уѣѣ и у овѡйчкѣ коматѣѣ изгрѣцка, имѡло је трѣ кѣла парѡ. И носѣо у Пазѡр, у ѡжице, свѡј носѣо, изѣо мѣш и шта ѣе. И дѡѣ код мѣне. Ђн је мѣне вол'ѣо, кад

је био онџо Друѓи свецки рџт, ми смо чўвал'и стражу да не би озџо од Србије неко напџо, бил'и су четници, знаш, један био тў командир, по дваџез би нас било понџи на стражу тамо чекал'и би да не би слўчајно неко напџо на село. И та један што је био вџа, прџвио се да је био дџбар мусл'имџн, спрџмио код њџга да закл'џвцу, дџмек да су дџшл'и шиптарски официри, албџнски, ал'џн је био слџбодан. Онџ га враћџл'и, заклао џфцу и тўрио пўн онџ вел'ики кџзан мџса, они дџниел'и на кџлац дво'ица, онџ и спрџмио командир што је био, Мујо неки, џн дошџ, загалџмио, реко штџ ћеш ти џвде, а џн био ћџрав. „Штџ ћеш тиџде, ћор Милџне“. „Ѓјде Ёјупе сўфуруј“ , био рамазџн, постџло се. Кџжџм јџ: „Штџ да сўфурујџм?“ „Ево, јџ сам дџнио јџловицу, кџзан пўн мџса“. „Пџ“, реко, „да јџ јџдџм твџју џвцу што су ти џтел'и, пџ нџсам јџ лўд да јџдџм твџју џвцу а постџм, нека јџдў онџ што не постў“, и јџ дџћџм кўћи, нџкад нџје дошџ код заџругџ џде ил' код мџснџ зајџднициџ што не би рџко: „Неће Ёјуп да јџдџ мџју јџловицу“. И дџнио тџ пџре код мџне: „Ејупе, ти си пџмџтан чџвек, штџ ћу са овџџем?“ Кџжџм јџ: „Милџне, држџва је тџ пџре тўрила у џптицај, она штџтуџџ тџ пџре, на Тџпчидер се штџмпајў пџре, однџси гџре, измџриће на прџцизнџ терџзије пџ ће ти дџти тол'икџ пџрџ кол'ко је тџшко, нџвијџ, ал' од онџјџ ће ти узџти дџсет пџстџ трџшкџвџ“, и такџ ураџио и до-био је. И вољџо ме је док је гџј био жив вишџ нџ да сам му био сџн.

Око овџк села тамо био је командџнт четничкџг кџрпуса Вўк Алџит, нџје џн нас дџрџ ни ми њџга, а у Бџсну је направџио вел'ики белџј, ал' нас нџје шћџо. Ђн је шћџо, џдџ је иза овогџ брџда, џдмџ тў, Бџбџвићи су богџти бил'и, Вџјо био демокрџта и пџмџтан био, прџсџдник дўго гџдџнџ у тџ њџхово тамо села и дошџ тџ Вўк што е командџнт кџрпуса и са брџтом Вџјџвиџем, био Бџжо вићџн чџвек и угл'џдан, договорџл'и се да пџчнў да пџлў тџ село гџре и Кладницу, а овџ је Вџјо слўшџ, и брџту: „А џдобри л', Брл'о, да се пџлў кошџре бџровичкџ и кладничкџ, ти мџсл'иш чекаће те Кладничџни да и кол'џш? А нџдџј се сўтра до Ѓвца да ће џни попџл'ит кўће српскџ. Штџ тџ радџш?“ И овџј Вўк Алџит тџ чўо и нџје вишџ нџкат нџ нас шћџо. Ми смо бил'и врџџедни л'ўди. Ђвде овџ село што-е, некад било врџџедно, нџје сџд вишџ тџ. Имџло је шџс стџтџнџ кўћџ тџ мџснџ зајџдница. Ѓмџ јџш дџста.

Јџймџм тамо дџста рџдбинџ, сџстрићи ми отџшл'и тамо у Стџмбол. Јџ сам био дваџес пўтџ у Стџмбол. Нџмџ Стамбџла на свџјету, тџ нџје нџмџ. Ѓмџм јџ књџгу, пџсџ је један Бранџслџв Нўшић, Рамазџнскџ вџчери, пџ је написџ: „Висџко је неџо под којџм се прџвџднџ алџху клџњајў. Ширџко је цџрство којџ је алџх доџиел'ио. Цџрство му кџти сџдам стџтџнџ седамџсет и сџдам грџдџвџ, меју њџма Стџмбол на два свџјета и на сџдам мџрџ. Нџмџ штџ у њџму нџмџ, и злџта и дрџгџг камџња и л'иџепџ жџнџ и девојџкџ и свџга и бџгал'џ“. То је Бранџслџв Нўшић написџ тў књџгу. Ѓмџ Пџндик, у Пџндик

су ми теткићи. Аутдбусом је ишђ. Па онђ, шта ја знам, педесђ-шђстђ гђдинђ ђде, дваес пђтђ гђдинђ дђшла Срђбија и бђло ђде онђ тђрскђ. Мђј ђтац бђо сђбет те ниђе овђ остђло, ђн ниђе шђђо да идђ, рђкђ: „Јђ ћу да седђм“, овђ зовђ врђло, овђ се зовђ врђло, ђде ђмђ пђт ђзвђрђ, ђмђ вђда на цђђеви, двђђе чђсме ђмђ пред кђћу а пђт ђзвђрђђмђ тђмо, видела си пђток, прђскочђла, „Јђ нећу да се сел’ђм за Тђрскђ да се потђцђм, ја хоћу да жђвђм са Срђбима да седђм у мђђе врђло“, и слђгђло је тђдђ, дђсет л’ђдђ остђло без ђмђња ниђесу отђшл’и. Имђло је у Ўрсуре Срђбђ, ђ сад ђмђ некол’ко тијђ Зђрњићђ што су остђл’и бђл’и. Ти у Сугђбинђма су осел’ђл’и. Јђш седђ тђ мђђи рђђђци. Сђ-сђднђ сђло, ђмајђ некђ кђ кђће трђ-четђри.

Ўмђ на Прђвђ мђј и на Ћђрђевдђн, уочи Ћђрђевуднђ. На Прђвђ мђј гђре у Понђрац, а уочи Ћђрђевудне ђде код шкђл’ђ. Ўмђ дђста. Тђ је уочи Ћђрђевудне. Јђш се тђ рђдђ. Тђ су ђбђчђђи бђл’и код правослђвђцђ и овђ нђши кођ су прђмђл’и ислђм, тђ је зђдржђто, а ниђе, тђ је код ислђма забрђњено, код нђс мусл’ђмђнђ прђвијђ немђ сђјевђрјђ ниђакђк, немђ, тђ сђјевђрјђ је забрђњено. Тђ-е ђмђло отпрђђе, ја знам кад би мђја мђјка на Бђжић мђрђла да турђ кђпус и мђсо пђ под прђзђре пђтђ *шђђа рђдђђђе*, те овђ, те онђ, знаш, кад турђ лђбове, дђђе јђдан срђма да прл’ђ да му дђ л’ђба. Да пђтђ: „Шта рђдђте?“ „Вечђрамо.“ „А тахтђбе?“ оно ђмђло тахтђбђ. „Оне јђдђ јђдна дрђгђ.“ Тђ су свђ бђл’и ти ђбђчђђи, сђјевђрјђ. „А тахтђбе шта рђдђ?“ „Јђдђ јђдна дрђгђ.“ Вђровђло се у Бђжић. А код нђс мусл’ђмђнђ, мђ вђру’ђмо у Ўсу-са Хрђста, ја вђру’ђм, мђ га зовђмо *Ўсђ*, ђстђ кђ и Мухђмеда, јел’ бђло је стђдвђдес хђл’ђдђ тих ђђжђх послђниђкђ кођ су бђл’и прђвђци, рецимо, вђру проповђдђли, Мђјсиђе је бђо, Јеврђђи су га прђмђл’и, пђслђ иза Мђјсијђ до-лђзђ Ўсус Хрђс. Пђсл’ђ иза Ўсуса Хрђста долђзђ Мухђмет. И такђ се тђ рђдом рђдђло и от тијђ стђ двђдес хђл’ђдђ је упђсано у Курђну двђдес ђ осам ђдабрђнијђ. ђдам, Идрђс, Нђја и такђ, ђмђ и у вђшу Бђбл’ђју. Трђ Бђбл’ђђе ја ђмђм. А ђдабрђни ис тијђ двђдес и ђсам, пђново ђдабрђни, Ўсус Хрђс, Мухђмет, Ибрђхим и Мђса и онђ Нђр Пејгђмбер кад је бђо пђтоп. А појђдђни мусл’ђмђни не вђрујђ нђ псђјђ Ўсуса Крђста, а ђн је кђ и Мухђмет ђђжђ ми-лоснђк, ђђга је створђо ђђк у мђјчинђј ђтробђ бес гђнитђва, алђх је шђђо да прђкажђ свђју сђлу, да ђн мђре, Јеврђђђма. ђн је глђвнђ.

Ўмђл’е су онђ земл’енђ форђне, кђ пђкара, и ђн дђђђ те прл’ђ да му дђ л’ђп. Имђ је тђ јђдан срђма, дђље је остђ, ја пђнтђм тђ кад би дошђ те прл’ђ код мђђђ мђјкђ, и ђна би му дђла двђ л’ђба. Сирђма бђо.

Јђсте, тђ је мђхом бђжђло, вишђ нђ просђдба. Пђсђ би се помђрђл’и, а бђзбел’и бђло би крђво понђкђм. Пђ дђбро, ђмђло-е просђдба, рецимо, спрђ-мђ по двђ-трђ чђвђка те испрђсђ девђјку за сђна, а ђмђло је кђншђјђ неђкђ, неђко се нђђђ што је пђзнђт и ђна побђгнђ. Рђдђтел’и нђсу бђл’и, неђ би ћђл’и

да је дају за тога ал' она побегне, свиђео јој се мџмак и ђна побегне, за мене нису бџжал'е. Ова што-е убила, она-е побегла била јел' не би ми је дал'и кад је ђна била тџ. Ђна-е била побегла. Ђсам гџдина. С пиштол'ом. Имџ пиштол'. Билџ је дивна та жџна што ми је погинула, ал'и тако тџ свџ. Ова што-е убица, ја сам је оставио због дџцџ. Није била јџш гџдина данџ ка-сам се женио саш њџм, убила је прије. Јџк, нису смџл'е да се свађају од мене. Наговорише је тџ кџмшије, она кџегџ сам ја помџгџ и изњиџио га, женио, и дџво му, био сирџиња, џн је наговџри и дошџ јој да је помџгне. Нџма данас вишџ л'џди, сџко. Ја сам у мџе предузеће запосл'ио седамдесџт, педесџт из овџг мџг сџла сирџиње око сјџничкџ џпштиње, до Тутина запосл'ио око два-дес. Мнџго сам био пџштовџн, вол'џл'и су ме у тџ предузеће же сам радџио у фџбрику вагџна, Срџби су ме вол'џл'и, пџзџво ме Л'џбо Пџхара у канцџларију, секретџр комунистичкџ пџртије био. Кажџ: „Ејџупе, да те увџдем да бидџш члџн пџртије“. Кажџм ја: „Л'џбо, ја не мџгу кџ сврџка на два кџлца“. „А шта је тџ сврџка на два кџлца?“ „Па“, рџко, „ако ме ти увџдџш да ја бидџм члџн пџртије, ја би трџбџ да тџј пџртији бидџм повџрен. Тџ је јџдан кџлац, Л'џбо. А дрџги је кџлац: не да-е тџвџја фџбрика, не да је тџвџје Сарџево, него да кџжџш 'Ејџупе, џво ти цијџела земџл'ска кџгла нек бидџ тџвџја да бидџш комуниста', ја био не би. Ја сам вџрник, ја клџњџм, постџм, вџрујџм џ бога, пџштујџм свџког чџвџка без џбзџира кџје вџрџ био, ја сам такав вџрник и мене тџ не трџба. Тџ је дрџги кџлац, Л'џбо“. И затџ су ме пџсл'џ Срџби вол'џл'и, да сам рџкџ идџ вџда џзџбрџо у Бџснџ, рџкл'и би 'Ејџуп је тџ рџкџ'. И педесџт сџромџха су џдавџдџ дџшл'и и сви су сџд богџти. Био јџдан Никџла персонџлац, дрџжџ ме вишџ нџ да сам му био брџт. За кџгџ сам га гџд замол'ио, џн га приџио. Ма кџки, џни су мене мрџџл'и. Волџл'и су ис Чџчка Срџбин да-е дошџ него ја што сам дошџ у Сарџево. Бџсанци џни што су стџри у Сарџево не вџл'џ нас. Сџд мџло се, џто, дрџкџчџ промиџенило како је био ова рџт у Бџснџ. Нису Бџсанци дџбри л'џди. Лџши су тџ л'џди.

Ја сам хаџија, пџ ме зџвџ понџко хаџија. Дџвије хџл'аде и чџтвртџ, био сам џстарџ бџга ми, јџдва сам џбџвио посџ. Саудџска Араџбија нџма ништа, тџ је свџ пџјесак, пџстиња. Медџна-е л'џјепа, л'џјепа град а ова Мџћа није л'џјепа град же Мухџмет рџђен, џмају брдџнцџт нека пџ свџ џнџ црнџ камџе некџ, није ми се свиђео кџ град. Медџна-е дал'џко шџстџ кџлометџра од Мџће, тџ је Мухџмет побџгџ из Мџће у Медџну. Напџдал'и су га тџмо а из Медџне су га мол'џл'и да пређе кџд џии џн прџшџ пџтл'џ тџмо код џи и џтал'џ-е пџчџ да шџри ислам. Дџсет је џн имџ жџна, ал'и није џн се женио него узџмџ пџ и заштићџвџ, није џн жџвџо саш џима. Ђн је имџ Хџтиџу, џн је био сирџма, џн је пџсл'џ смрџти рџђен, пџсл'џ смрџти џчинџ, џегов жеџ је имџ дџсет сџнџва, џегов је џтац био нџјмлађи, и џмрџ и родиџАмџна му је било џме мџјци, роди

га и на сѐло су давѧл'и тадѧ из Мѣћѣ те се одгѧи ђѣца и њѣга-е ўзѣла јѣдна те га гѧйла и плаћѧ је амйца му и ѧн пѧсл'ѣ порѧстѣ ал'и бйѧ сирѧма и ѧде код јѣднѣ удовйцѣ, бйла је богѧта, Хатица, трѧговѧла је и ѧн је ишѧ с каравѧнйма и дѧбро зарађѣвѧла и ѧна му се повѣри и ўзмѣ га, старйјѧ је од њѣга бйла двѧс гѧдйнѧ, сѧмо је бйла дѧбро пѧмѣтна. И ѧн пѧсл'ѣ ишѧ на брѧдо Хйрѧ, одвѧјѧ се шѣс месѣцй, размйшл'ѧ, штѧ-е сўнце, штѧ-е мѣсѣц, штѧ су л'ўди, штѧ-е овѧ, штѧ-е онѧ, јѧвл'ѧла му се, рѧзнй глѧсови, и на брѧду Хйрѧ јѣдно јўтро и изўтра се спўстио Цѣбрѧил, мѣлећ, вй га зовѣте Гѧбриел, мй Цѣбрѧил'. Мѣлећи су ѧнђел'и, ѧни су ствѧрени од свѣтлости. Л'ўди су ствѧрени од йловачѣ, цйнови од вѧтрѣ а ѧнђел'и су ствѧрени од свѣтлости, и ѧни л'етѣ брзйнѧм свѣтлости. Спўстио се онѧкѧв кѧкав је и њѣму се учинѣло да је засйјѧло, покажўјѣ му се као чѧвек. И донѣсѣ му прѣвѧјѣ ис Курѧна. У прѣвѧду глѧси: Мухѧмеде, ўчи, пйши, научѧвај! Он дѧћѣ кот женѣ, бйла му жѣна пѧмѣтна млѧго. Кажѣ: „Прикѧзѧ ми се шѣјтан на брѧду Хйрѧ“. Ѧна кѧжѣ: „Л'ѣгни, Мухѧмеде, да те пѧкриѣм мѧло те се одмѧри“. Ѧн л'ѣгнѣ, мѣлећ долѧзи пѧново, ймѧ у Курѧну напйсанѧ: Ѧ покривѣнй, устанй, опомйњи! Он зовѣ Хатицу, кѧжѣ: „Хатица, ѧпѣт ми се онѧ прикѧзѧло, зовѣ ме“. Ѧна га не вйдй, а ѧн вйдй мѣлећа, ѧнђѣла, а ѧна га не вйдй. Кажѣ: „Мухѧмеде, ўзми ме на крйло и помйлўј ме по кѧси. Ако бйднѣѧнђел, мѣлећ, ѧн ѣ пѧбеј, нѣће гл'ѣдат. Ако бйдѣ шѣјтан, глѣдаће“. И ѧн је ўзмѣ на крйло и помйлуѣ је по кѧси и мѣлећ побѣгнѣ. И затѧ је Мухѧмет нарѣдйѧ да се жѣна покрйѣ кѧса. А нйѣ нарѣдйѧ онў пѣчу, онѧ је нарѣдйѧ Тимурл'ѣнко. Монгѧл. Цйнгис Кѧн је бйѧ рѧп код јѣднѧга гѧздѣ и ѧн га уфѧтио у рѧло да ѧрѣ с магѧрцом, а наишѧ је прѧлѧзнйк кѧ тй: „Штѧ си уфѧтио чѧвѣка да ѧрѣ с магѧрцом у рѧло?“ а Цйнгис се окрѣнѣ: „Кѧн је цѧр“. А њѣму је йме бйло Цйнгис, пѧ пѧсл'ѣ је постѧ цѧр и кѧн. Он се окрѣни испод јѧрма, кѧжѣ: „И овѧ ѣ проћи“, пѧ се одмѣтнѣ пѧ органйзуѣ нарѧт и освѧјй пѧла свйѣта. У Багдѧдў му прѣстѧница. Позѧвѣ јѣднѧк стѧра чѧвѣка кѧ овѧ мѣне, не смйѣ свѧк да уйћѣ код цѧра монгѧлскѧг, прѣстѧница сѧд Багдѧд му прѣстѧница, Арѧпи ѣе су жйвѣл'и, у Пѣрсију, ѣе онѧ овѧ што је погйнуо, Сѧдам Хусѣин, кѧжѣ: „Чѣститй цѧре, штѧ си ме звѧо?“, је л' је Цйнгис Кѧн ўмрѧ пѧ га је сйн насл'ѣдйѧ, Тимурл'ѣнко му је бйло йме. Кѧжѣ: „Звѧо сам те да те пйтам јеси л' бѧл'й тй ил' овѧ мѧј кѣр“, имѧ кѣра. Кажѣ: „Гѧ не мѧгу сѧ-да ти кѧжѣм“. „А штѧ?“ „Јѧ сам у вѣри исламѧ, прѣт смрт сам, ако остѧнѣм бес тѣ вѣрѣ, бѧл'й је, цѧре, тѧј твѧј кѣр од мѣне. Ако бйдѣм у вѣри, којў вѣруѣм, бѧл'й сам о-тѣбе и о-твѧг кѣра“. „А штѧ је тѧ?“ Ѧн му кѧжѣ: „Пѧ јѧ би тў вѣру прймйѧ“. „Пѧ ѧнеш сѧд?“ „Ѧѣ сѧд, да ми се смйѣ вѧјска и генѣрал'и и држѧве. Нѧ да превѣдѣм вѧјску и генѣрал'е.“ А одрѣдй му јѣдно трй-чѣтйри гѧдине. И старй бйѧ стѧр, ѣѣо да ўмрѣ, а имѧ сйна, рѣкне му: „Тѣ и тѣ гѧдинѣ, отйди мѧнгѧлскѧг цѧра и опомѣни да извршй онѧ што је рѣкѧ мѣни“. Стѧ-

рѣѣмрѣ, врѣѣме течѣ, дође та гѣдина, овѣ не смѣѣ да ѣдѣ код њѣга нѣдѣ те учи езѣн онѣ на мол'ѣтву се позѣвѣ. Досѣдѣ му, ѣн га зѣвнѣ: „Штѣ се“, кажѣ, „дѣрѣш ѣде? Не дѣш ми мѣра у двѣру“ Кажѣ: „Не дѣрѣм се јѣ, нѣ позѣвѣм на мол'ѣтву, ал'и ми-е учиѣѣо амѣнет ѣтац да ти некѣѣѣбавезу изврѣшѣм“. „Јеси тѣ њѣгѣв?“ Пѣ свѣ, свѣ вѣјска, генерѣл'и и ѣн прѣмѣ ислам. И бѣо дѣбар војник, тѣдѣ Тѣрци посл'ѣ заѣзмѣ тѣ мѣсто и ѣн ѣдѣ да освѣјѣИндију, да исламизѣрѣ хи, а имѣ л'ѣѣпу жѣну, у Сѣмаркѣн је тѣмо, под рѣскѣ је тѣ мѣсто, имѣ л'ѣѣпу жѣну и ѣна му прѣвила цѣмѣју, да му је поклѣнѣ кат дѣѣ из Индиѣ. Ал'ѣна инжиѣѣр нѣѣе да је намѣстѣ, дѣѣ, кажѣ, позѣвѣ га: „Што ми не прѣвѣш цѣмѣју, сѣт ѣе ми дѣј мѣж да му је поклѣнѣм?“ Четѣри мунѣре ѣмѣ, гл'ѣдѣ сам је прол'ѣтѣс на тел'ѣвѣзију у Сарѣево у упѣсѣна је у свѣ чѣда свѣѣта. „Неѣѣ ти је“, кажѣ, „намѣстит што ми нѣј дозвѣл'ит да те пол'ѣбѣм“, она тѣри длѣн, ѣн пол'ѣби, остѣнѣ ожѣл'ак кѣл'ко је бѣо страѣвен. Долѣзѣ Тимурл'ѣнко из Индиѣ, жѣни му на ѣбрас. „Штѣ ти је тѣ?“ ѣна кажѣѣистину. ѣн сѣбл'у да га посѣчѣ, ѣн побѣгнѣ. „ѣ“, кажѣ, „да идѣш да скѣчѣш са онѣ мунѣрѣ. Ако бѣдѣш ѣспрѣвна, остѣѣш жѣва“. ѣна намѣшти некѣ ѣѣрдѣју, скѣчѣ и остѣнѣ жѣва, ѣн се пѣпнѣ и онѣ мунѣре свѣ докл'ѣ је онѣ мујѣзин полѣмѣ и дѣн дѣнас такѣ седѣ и затѣ су упѣсѣне у свѣ чѣда свѣѣта, прол'ѣтѣс сам и гл'ѣдѣ. Е ѣн је нарѣдѣо да му-е жѣна имѣла онѣ пѣчу, нѣ би онѣ пол'ѣбѣо. ѣн је нарѣдѣо прѣѣе хил'ѣду гѣдѣнѣ и сѣд мусл'имѣнке нѣсѣ онѣ пѣчу. ѣн је тѣ нарѣдѣо, нѣѣе Мухѣмет. Л'ѣди тѣ нѣ знајѣ, јѣ сам тѣ чѣтѣ, јѣ тѣ знам.

Ејуп Зорнић, 94 године

Кладница, Сјеница

Хѣнка, срмѣхѣнка, сербесхѣнка. Везѣрага, шеѣѣрага, ѣга. Ма кѣкѣ, нѣѣе се тѣ по ѣмену звѣло, нѣмѣ шѣнсѣ, сем ако су бѣла мѣлѣ, овол'ѣкѣ ѣѣца, тѣд по ѣмену. Свѣкѣ јѣтро је мѣрѣла невѣста да заѣѣ свѣјѣ да ѣ рѣку пол'ѣбѣ. А сѣд кѣкѣ. Свѣѣем обѣѣу да припрѣмѣ да ѣбуѣ и да им пѣспѣ ако се нѣсу омѣл'и, пешкѣр преко рѣмена, посѣпѣ пѣ се омѣ пѣ постѣви да се јѣдѣ.

Хафиза Тарић, 75 година

Кнежевац, Сјеница

Тѣ ѣзраниѣѣ, звѣли мѣл'ѣѣвере, старинскѣ што-е бѣло. Мѣје рѣѣнѣ ѣѣвере звѣлѣ сам нѣјстарѣјѣг ѣѣвера ѣѣшо, бѣо ми је рѣчни ѣѣвѣр, пѣ пѣсл'ѣ дрѣгѣга ѣѣвера сам звѣла ѣѣвергѣспѣда, пѣ ѣво овогѣ зовѣм мил'ѣѣвѣр, пѣ

ђевербрал'е, милобрале, па диванбрал'е, па заове дикомйла, милозаова, чувенице. Милозаова, једну сам звала сѣја, једну дикомйла. Једна ме снаа звала сѣице, онѹда онѣ пѹсл'ѣ младѣ, нѣка ме звала диковило, дикоцвѣће, нѣка беарвило, нѣка милогл'ѣднѣ, ѣто такѹ. Е кѹ је тѣбе звѹо милогл'ѣднѣ? Да-е овѹ ѣвојчйцу такѹ звѹо. Имѹла сам јѹ тѹмо родбйнѣ дѹста. Звали жуборцвѣће, милосиновйце, диковило.

Вукомирка Живаљевић, 70 година

Тѹ је нѣкадѹ жйвѣо кнѣз, ѹвдѣ-е бйо насѣљен. Штѹваљ, Штѹваљ се зовѣ по штѹваљу онѹ што се прѹвй пита, зељѹнйк, тѹ је рађѹо штѹваљ ѹгрѹман, долѹзил'и су ис Крђѹа, мусл'имѹни, бѹл'е овѣ те су овѹдије брал'и тѹ зеље и затѹ је штѹваљ. А Кнѣжѣвац, тѹ је кнѣз жйвѣо, бйла је црква тѹ код нас, у наше сѣло. Кнѣз нѣкад, питај бѹга кад је, па су имѹл'и тѹ једнѹг кѹмшйју ка-се овѹ црква прѹвила и ѹн шђѣо да идѣ, кѹко се звѹ онѹ, нйје шђѣо цркву да прѹвй, ѣурѹмл'йја нѣкй, кажѣ: „Неђу цркву да прѹвйм, јѹ ѣу да идѣм у ѣурѹмл'йје“, а тѹд је влѹдѹло, мусл'имѹни влѹдѹл'и, за време тѹрскѹ тѹ бйло. Кажѹѹни: „Цркву прѹвит мѹраш па се тѹрчио, ишѹо ѣе ѹђеш, цркву мѹраш да прѹвйш па рѹди шта ѹђеш“. Ђурумл'йја смо га звѹл'и тѹ, а у стѹѹари тѹ је фѹмил'ија бйла млѹго и нѣраднѹ, нй'ѣ млѹго бйла такѹ раднѹ да би нѣшто оствѹрил'и.

Сѹд, дй'ѣте, дрѹгѹ су времеѹна, свѣга ймѹ сѹмо трѣбѹ ѹмладинѣ. Јѹ ймѹм двѹ сйна, прй'ѣ ми се јѣдан оженио из Албѹни'ѣ, довѣо Албѹнку јѣдну, нй'ѣ прй'ѣ, ймѹ, прѹвѹг мѹрта, а јѣдан отишѹ за Рѹсију. Ймѹм ти двй'ѣ шђѣрке, јѣдна је у Краљѣво, јѣдна је ѹде у Ўшђѣ, ѹне ймајѹ по двй'ѣ шђѣрке, сйн је скѹро ожѣњен. Имѹмо свѣ ѹслѹве за жйвѹт нѹ нѣмѹ кѹ да рѹдй. Албѹнке богами дѹбре. Нй'ѣ му бйло нѹжда ни да је ѹзмѣ, ѹшѹ мѹло у гѹдине не шђѣо да се жѣнй, е сѹд кад је вйдио. Двѹес гѹдйнѹ млѹђй од ѹѣ, овѹ, ѹна млѹђѹ. Негђѣ дѹл'е од Скѹдра, нѣ знѹм, бл'йзу су Скѹдра. Ймѹ тѹ једнѹ йстѹ у Граѹац ѹдѹта, ймѹ и млѹго. Ймѹ и по Тутйну, јѹ вѣруем. Сймѹ ти и је доводйѹ овудй'ѣ продѹвѹо ко тѣлѹд. ѹн је сѹд дѹл'е по кѹзни, чинй ми се, у Вѹчитрн, ѣе су млѹго Шйптѹри. ѹн је ѹпѹсан. Ёто тй познаѣш свѣ послѹве сѹд, овѹ рѹд, овѹ сирѹмѹштиѹ, сѹде нйсу лѹди сйромѹшни кѹ ранй'ѣ, мй смо бйл'и и глѹдни и жѣдни свѣга, мй смо ранй'ѣ дробйл'и сйр у варенйку да би прежйвѣл'и, нѣмѹ штѹ да се јѣдѣ. Сйр удрѹбйш у мл'ѣко да јѣдѣш, нѣмѹ лѣба. Тѹ је бйло пѹсл'е ослобођѣња, мѹжда пѣдесѣт пѣтѣ гѹдинѣ. Јечмѣнице бйл'е, јечмѣница злѹтнѹ нѹ зѹбено па онѣ трыце по овал'йкѣ.

А штѹ си тѹ ѹбрѹла? Да вйдйм. А л'ѣпа. Тѹ-е за чѹј убйло се. Тѹ да-е гѹре у шѹму.

По три дана и данас то тако славу. Три дана, слави се уочи славе, дан славе и окриље, четврти дан пријетели иду. Е сад бдга ми није, а и немā ко да слави, немā. Дбђу деца, помогну мало о слави, дбђу ту, немā ни гости, немā ко да дође више, некад би пил'и по педесет л'итарā ракије за прбславу славе, сад по л'итар ракије и сѡкѡвā. Јā сам ранй'е пйо дѡбро, сад сам нешто ослабио, не могу ни да попй'ем. Слабй'е, ми ти оде с вѡћом ништа нисмо богати, немā код нас не мѡре ништа да роди од вѡћа, рѡде некѡ дивљаке, тръйне, крушке дивље, глогйње најбоље. Оне беарāју, никад неће да пропадну. Ово дрѡгѡ немā ништа.

Миливоје Живаљевић, 74 године

Тузиње, Сјеница

Јā сам оде, оде је био овај Србин ућител' и Српкња, био је Блашко и Рѡжица, они су из Арāнђелѡвца. Рѡжица ймā једно ћетрѡс гѡдйнā је стāлно оде ућител'ица, ѡна је кума мене. Она је и ова Блашко, њѡјзйн ѡтац, мене је умрло седморо деце, пā посл'ен кат су ѡни бил'и туне, оно кажѡ дѡбро да се покумйиш са дрѡгом вѡрѡм, и пѡсѡн јā сам пйтѡ га: „Ако си рāспѡбжан да се покумйимо, да ми посѡћеш детѡту кѡсу“. Кажѡ: „Кāко да не, Ујкāне“. И ми се покумйимо онѡ, изгрл'ймо се. Она пѡсл'ен имāла децу, нѡјзина деца су спāвāла кад нас, јѡла, пйла, подњивйла се, и тѡ тако и дан данас тѡ пријател'ство. Е сāt су деца оженила јѡј се, на примѡр, она су дѡл'е оженила се, запосл'йла се, рāдѡ, онā једна снаха у бѡлницу рāдй. А ова ми је кум пресел'йо, ова Рѡжица кума јѡш рāдй, ѡна ймā још двй'е гѡдине пā д-ѡ у пензију. Тридес и ѡсам гѡдйнā она рāдй бес прѡкйда. По гѡдину дāнā, по шѡз мѡсѡцā тако би жйвѡла пā смо ми тѡ и пйсāл'и кот хѡђā, кот пѡпѡвā и кот свāкѡга се тѡ мућил'и кāко мѡре ал' није успѡло, како смо се покумйил'и оде с Блашком. Тѡ-ѡ кѡ једна фāмил'ија, йшл'и смо ми дѡл'е, кат је умрѡ овāнѡјзйн чѡвек, ми смо йшл'и дѡл'е и кат смо га спѡшћил'и ѡ грѡп тāмо, никѡм није дāла сāмо ми смо га спѡшћāл'и. Он је, кажѡ: „Штā сам по'ѡ л'ѡба и сѡл'и и нймѡта туне“. Ђ јā са сйном и јѡш негѡф сйн и јѡш јѡдан, ми смо га спѡшћāл'и. Рѡкла Рѡжица: „Сāмо кум да га спушћѡј'е, јел' млѡго је по'ѡ сѡл'и и л'ѡба туне“. При'ен дѡсет гѡдйнā је бйла онѡ свāђа и мржна, ѡће да се завāдй, да се зарāти, свѡ тѡ. Тѡ није имāло. Она је гл'ѡдāла, кажѡ: „Слѡшā куме, док ти јā ништа не рѡкнем, ништа се не бѡј тй. Ал'и ако нешто фал'аднѡ мѡјѡј деци, фāл'иће тебе“. Кажѡ: „Ако нешто запѡцā, ми ѡтѡсмо, јā ћу да ве спāсйм“.

Ђј штā би се йграл'и, йграл'и се свāшта онѡ кā ћѡбāни, напрāви овāкѡ, забѡди овāкѡ једно дрѡво и јѡдан кл'йс, и сѡдек овāкѡ онā кл'йс шйни, и онā-

отуд ба̑ца ба̑аги да погѡди ово̑, ако погѡди̑, ба̑аги ја̑ идѣм. Па̑йгра̑ се, све̑жи ѡ̑ћи, све̑жи ѡ̑ћи, шта̑ зна̑м ја̑, и ѡ̑нд̑ар напра̑ви један кру̑к овакѡ и са̑т њи̑ пешест̑и̑ну овакѡ у та̑ кру̑к, и ја̑ све̑жи ѡ̑ћи и тра̑ж̑им, ако т-уф̑а̑ти̑м, ти̑ посл̑'е̑ ве̑жеш ѡ̑ћи, ако она̑ уф̑а̑ти̑ онога̑, ѡ̑н ве̑жеш ѡ̑ћи, то̑ жм̑уркеш се̑ зва̑ло.

Оде̑ су држ̑а̑л'и̑ л'у̑ди̑ ја̑ мис̑им̑ про̑сек од педесѣ̑т ѡ̑ва̑ца̑ па̑ до двѣ̑ста, па̑ се држ̑ало̑ о-десеторо̑ гѡ̑вѣ̑ди̑ до педесѣ̑т гѡ̑вѣ̑ди̑, ѡ̑де̑ су држ̑а̑л'и̑ једни̑ Ха̑ђи̑ћи, вел̑'к̑у̑ стѡ̑ку су им̑а̑л'и̑, ја̑ мис̑им̑ двѣ̑ста-три̑ста̑ ѣ̑ктѣ̑ра̑ земл̑'е̑, ѡ̑ни̑ су по̑ стѡ̑ држ̑а̑л'и̑ гѡ̑вѣ̑ди̑, б̑икове̑, држ̑а̑л'и̑ су ма̑га̑ра̑т, кѡ̑н'е̑, то̑ је̑ б̑ило̑ ово̑ Ту̑зи̑ње, на̑ Пеш̑тер, нај̑више̑ бог̑а̑сто̑ је̑ б̑ило̑ у Ту̑зи̑ње, ал'и̑ са̑т је̑ на̑пу̑ши̑ло, огро̑б̑ило. Ви̑ш̑ Цет̑анови̑ће, ни̑је̑ им̑ало̑ сиромаш̑ни̑је̑ сѣ̑ло̑ от̑ Цет̑анови̑ћа̑, а са̑т се̑ гра̑т напра̑вио. Све̑ сре̑ди̑ло̑ то̑ по̑ Нѣ̑ма̑ћкѡ̑ј, Цет̑анови̑ће̑ гра̑т, Ту̑зин'е̑ са̑дек сирот̑и̑нскѡ̑ сѣ̑ло̑ пре̑ма̑ Цет̑анови̑ћу. То̑ нѣ̑ма̑ ѡ̑вѣ̑ка̑ ис̑ ку̑ћеш̑ што̑ нѣ̑ма̑ нѣ̑ко̑ у Нѣ̑ма̑ћк̑у, ти̑ Да̑ци̑ћи̑ та̑мо̑ ф̑ирму̑ й̑ма̑ју̑ и ѡ̑ни̑ су̑ све̑ њи̑не̑ пов̑укл'и̑ та̑мо, све̑, такѡ̑ су̑ ѡ̑ни̑ слѡ̑жни, ѡ̑ни̑ се̑ зав̑а̑д̑у̑ и све̑ то̑, ал'и̑ кад̑ б̑иди̑ ста̑ни-па̑ни, ѡ̑ни̑ су̑ слѡ̑жни. Й̑ма̑ један̑ Да̑ци̑ћ̑ гла̑вни̑ та̑мо, ѡ̑н је̑ све̑ пов̑укѡ̑. Куп̑а̑тило, е̑вѣ̑ л'у̑ди̑ у Цет̑анови̑ће̑ й̑ма̑ју̑ базѣ̑н, базѣ̑н л'у̑ди̑ напра̑вил'и̑, двѡ̑ри̑ште̑ огра̑ди̑о̑ гво̑жђ̑енѡ̑, базѣ̑н, ф̑а̑мил'и̑ја̑ се̑ куп̑а̑, ка̑ у Нѣ̑ма̑ћк̑у, јеш̑ бѡ̑га̑ ми. Ё̑во̑ ово̑ је̑ мѡ̑је̑ ѡ̑де̑ ово̑ ж̑ито̑, ово̑ ја̑ ра̑ди̑м, ово̑ је̑ мѡ̑је̑ ж̑ито̑ што̑ ја̑ ра̑ди̑м. Мѡ̑ја̑ је̑ ку̑ћа̑ гѡ̑ре̑ више̑ шко̑л'е̑, ово̑ су̑ л'у̑ди̑ осел̑'ил'и̑ и па̑ ја̑ куп̑у̑јем̑, куп̑у̑јем̑ зѣ̑мл'и̑ште̑ те̑ ра̑ди̑м, ни̑је̑ ѡ̑но̑ мѡ̑ја̑ зѣ̑мл'а̑. Нѣ̑ма̑ју̑ ку̑т̑ кра̑ве.

Ја̑ сам̑ ѡ̑но̑ ран̑и̑је̑, ми̑ смо̑ се̑ ран̑и̑је̑ пра̑тил'и̑ на̑ кол'и̑бе̑, на̑ ста̑нове̑ се̑ пра̑тил'и̑, па̑ пол'и̑е̑пи̑ ѡ̑не̑ ста̑нове̑, сре̑ди, на̑ пра̑имер̑ то̑ је̑ б̑ила̑ хладов̑и̑на, по̑кри̑ ово̑кѡ̑ са̑ си̑ѣ̑ном, са̑ ше̑ва̑ром, ту̑ је̑ б̑ила̑ хладов̑и̑на и ту̑ је̑ си̑р̑ дѡ̑бро̑ ст̑ва̑рно̑ б̑ио. Дѡ̑л'е̑ зѣ̑мл'а̑, ол'и̑епл'ено̑, по̑кри̑вено̑, испот̑ то̑га̑ ту̑рил'и̑ би̑ на̑илѡ̑н да̑ не̑ трух̑ни̑, да̑ не̑ би̑ па̑да̑л'и̑. Ја̑ сам̑ ку̑пио̑ по̑ једно̑ три̑ес̑ ѡ̑етрѣ̑с̑ ка̑ца̑ си̑ра, ѡ̑но̑ би̑ истер̑авѡ̑ срби̑ја̑нскѣ̑ ѡ̑фце̑, мѡ̑је̑ ѡ̑фце̑, мѡ̑је̑ кра̑ве, по̑ четрѣ̑с̑ ка̑ца̑ би̑ по̑ку̑пио̑ си̑ра. Ја̑ сам̑ у И̑ва̑њи̑цу, пет̑нѣ̑с̑ гѡ̑ди̑на̑ сам̑ ја̑, й̑ма̑м̑ и дѡ̑л'е̑ пе̑-ше̑с̑ к̑умѡ̑ва̑, й̑сто̑ дѡ̑л'е̑, срамѡ̑та̑ да̑ се̑ ф̑а̑л'им̑, такѡ̑-е̑ мѣ̑не̑ св̑а̑ки̑ вол'ѣ̑о. Такѡ̑ сам̑ ша̑лци̑ја̑, ни̑јесам̑ ра̑зл'и̑ковѡ̑, ѣ̑но̑ дѡ̑л'е̑ от̑и̑дни̑ ја̑ за̑ ѡ̑фце̑ дѡ̑л'е̑, по̑ три̑-ѡ̑ет̑и̑ри̑ да̑на̑ би̑ седѣ̑о̑ на̑ гѡ̑збу. То̑ нѣ̑ма̑ гла̑ва̑ да̑ те̑ бол'и̑, нѣ̑ма̑ кѡ̑ да̑ те̑ мр̑з̑и̑, спа̑вѡ̑ би̑ код̑ ово̑га̑, от̑и̑ди̑ пи̑та̑йм̑аш̑ л'и̑ ѡ̑ва̑ца̑да̑ да̑ш, по̑ сѣ̑л'има̑, па̑ је̑ б̑ила̑ слобѡ̑да, мѡ̑гѡ̑ си̑ да̑ спа̑ва̑ш̑ на̑ вр̑х̑ бр̑да̑, да̑ те̑ ни̑ко̑ не̑ ди̑ра̑: „Ё̑во̑ га̑ мусл'им̑ан̑ до̑шѡ̑де̑, ха̑ј“̑. Нѣ̑ма̑ ве̑зеш̑ то̑. То̑ ни̑је̑ та̑д, а̑ са̑д̑ то̑ ни̑је̑ ба̑ш̑ такѡ̑. И̑ са̑т̑ кат̑ сам̑ кас̑ни̑је̑ б̑ио, па̑ сам̑ имѡ̑ г̑азду̑, ка̑жеш̑: „У̑јк̑ане̑, код̑ на̑с̑ дѣ̑сет̑ г̑азди̑ што̑ уз̑имл'еш̑ ѡ̑фце̑, мѡ̑гѡ̑ би̑ да̑ спа̑ва̑ш̑, да̑ шѣ̑та̑ш̑, да̑ спа̑ва̑ш̑ у̑ сѡ̑бу, ал'и̑ й̑ма̑“, ка̑жеш̑, „с̑ва̑кѡ̑ сѣ̑ло̑ й̑ма̑йзрѡ̑да̑, ви̑ди̑ ово̑га̑ мусл'им̑ана̑ ѡ̑д̑е̑ до̑шѡ̑ да̑ ми̑ се̑ шѣ̑та̑, немѡ̑ј, мѣ̑не̑ посл̑'е̑ кри̑во̑ да̑ ти̑ нѣ̑ко̑ ри̑е̑ћ̑ рѣ̑кнеш̑“. То̑ је̑ ран̑и̑је̑ б̑ило̑ слобѡ̑да. Дѡ̑бро̑ је̑ и̑ са̑дек, мис̑им̑.

На први мај у Карајџкиће, ту је трка коња, други мај у Дел'имеђе, и ту је трка коња, на дваес пети овамо између Расна и Цетановића, и ту је трка коња. Оде у Карајџкиће, тамо ће горе ће су ка Дџл'ићу, ту би ђгл'ен пџчел'и коњи да трчу пџ до у Карајџкиће. Тџ л'уди домаћини, тџ не држи свџко, тџ је вел'ка хрџна. Ёво оде јџдан у Ђерекџре, џн џмџџн је држџ тџ бџкове, и, да ти прићџм, сџне, тџ бџк што г-џн држџ, дџћко бџо дваес џсам гџдџнџ, пустио стџку тџмо и џнџ бџк изџшо ис кол'џбџ и џн бџо седџо, штџ је рџдџо нџ знџм, није га премџтио, и џн, дал'џко бџло вџс, прићџи удџри га рџговџма џде, удџри га, удџри га рџговџма пребџци га преко сџбе, и бџо га, и ниџко видџ није, ниџко није ни ћџо, свџ у комџте г-ућинџо. Сџт у Ђерекџре што је бџло, тџ је жџлџс вел'ка бџла. Дџбар дџћко, знџш кџко ти је тџ, јџднџ н'егџва мџјка. А џмџ брџта у пол'џцију. Њџму је душа испџла на мџкџма.

Ујкан Вџтић, 73 године

Тријебине, Сјеница

Пџ имџ, како кџ, јџ имџм џко двџестџро гџвџдџ, кџ имџ снџгџ, имџм јџ овогџ мџмка, џто причџ ти мџлоприје, не мџре да се џжџни. Свџга на нџкџ начин имџмо, ал' и нџмамо жџнџ. Јџ џмџм нешто женџ и џно џбољџло, џслабило. Нџмџ, тџ није ништа, кад џна не џгрџ џко тебе, нџмџ ту женџ. Јџ џгрџм џко нџ, нџ цџба, стџро. Тџ трџбџ да џзмџ џвџ кад се жџнџ да џзмџ чџвек пуно млџћџ жџну да га послџжи пџсл'џ. Аџо џзмџш јџдно гџдџште тџ чџвџка ил' жџну, жџнско мџло пријен стџрџ од мушкарца, пџсл'џ нџ мош да слџшџш тџбе, мџрџш јџш жџну да слџшџш. Мџј се бџбо, упрџво јџдан сџн трџбџ да за време Партизџнџ четрџс прџвџ, и џвџ, џн просџо за сџна тогџ жџну, џнџ посл'џ, умрије нџша мџјка, џн је џзџ за сџбе. Тџ ти-џ џстина. И џво пџсџ му шџџрка морџбит двџдџстџ по рџду. Са двџје жџне. Имџло је и по тридџс члџнџвџ у по џдну кџћу. Е бџга ми кџ те тџ пџтџ. Ђџца, прџт имџ у ћџшџк дџље, а лџуди и џви мало старџјџ, тџ су тџшка, јџ сам запџнтио, тџшка су времџна за ћџцу бџла. Адџ, јџсу. Јџк вџлџ, кџку кол'џбу, ама тџ тџ нџ мош да знџш којџ је тџрџђџ бџло ранџје. Нџђе је имџло да се џдвџјџ нџђе јџк вџлџ, него мџладожџња, ту фџмил'џја, џн џбџлџ посџ, кџ ће да слџшџ мџре, кџ нџће, не мџрџ. Свџ је тџ бџло такџ. Вн стрџго. Сџмо ти је бџо глџва кџћџ, џн што ти кџжџ, имџло нџс по дџсетџро-петнџестџро, како у којџ кџћу. Издџ ти наређџње кџ џнџ у вџјску, нџ тџ ниџи бџла у вџјску, тџ тџ, тџ тџ, затџ е се и Тџто прџзвџ по тџмџ. Вн док је влџдџ у Југослџвију, сџмо кџжџ тџ тџ, нџмџ да џдџ да мџши да нџмџ.

Како кџ, кџ џвџ џ сџт, џвџ стрџнке што су, кџ се углџвио у ту стрџнку до сџд, дџбро, кџ није џн вџси. Такџ и код Тџта, кџ је умџо да се причлџни

да је комуниста, није мórо, мórо је да је комуниста. Тó су бíл'и нáродни херó'и, сáд и ћерају у Ха́к. Имáла си, шта вел'иш тí, онé тáчкице, јá сам и тó запáнтио, и онé тáчке кад истрóшиш, нéмá вишé. И сeља́ци, óндá су сeља́ци свé бíл'и, није имáло господé кó сáд. Пá и сéло-е пòчéло за врéме тítовинé. Нéко га фáл'и а код мéне бíо вéл'икí лóпов. Óн је грáђáнима дáвó и шáкóм и кáпóм. И тéбе, отíди, рецимо, мóј бура́зер код тéбе ил' код твоéга мýжа, нéмá штá нéмá, óде нéмá ни лéба, и тí пòсл'иé мéне óчи да ишћéраш: „Идém и́ јá“, и такó су сéла напýшћена. За бóљиéм живóтом, што се кáжé. Имáло је óђе у Трíебине трíста кýһá. Тó ти је йстина жíвá. Јá не вéруéм сáд да ймá педесéтак. Тó óсам рáзрédá имá, а нáјпри'ен сáмо четíри имáло. Имáло во́ђе Србá морeбít око едно трíес кýһá, мусл'имáнá и вишé, а и óни одóше, нéко по Нémачкóј, нéко по Сарáеву, свé угрáбу кó мóре за Нémачкý да óдé, тáмо узíмају некé бáбе, венчý се за њí. Овí нáши Срби ранíе Чáчак, Беóграт, у Кра́гуевац мáхом док је рáдила Зáстава тó је набíло и ћóрáво и сакáто. Е сáд овé жéне овé гóспође óне да се вратý нéће, овí лýди дóђи помáло овудáн авéтá, нéко нéће, посл'é нáзáд јòпé за њóм такó.

Милан Бошковић, 75 година

Није, овó се подразумéвá као демек Пéштер, ал' није овó Пéштер тó трéбá да знáте. Ёто о-Дрáжевићá пá тáмо, тáмо тá сéла йсточно, тáмо тó је Пéштер свé а овó овáмо овó није Пéштер, ал' се тó подразумéвá Пéштер дéмек. Због тíјá хлáднóћá. А Тутíн је вишé Пéштер, Тутíн препáдá вишé Пéштер, гóре је Гóрњá Пéштер.

Трíебине, тó је добíло, кáо, жíвёл'и су тý некí Гр́ци, бар такó овí нáши стáри причају и óндá кад је бíло Ђурђевдáн, óни су жíвёл'и тáмо, ймáéно óнде повише онóгá жита ђе ви треба да скрénéте, ймá тý некó грóбље, мí смо косíл'и тó имáње узíмáл'и смо код овíјá Јовáнóвићá дáвно, и óни су тý ва́лда жíвёл'и, штá јá знáм, и кад је трéбáло тó прóл'еће да се дрé, такáв је бíо снíег пáо да је бíла пòвршица онó, знáш, и кáжý да су рáло забóл'и у тý пòвршицу и напýстил'и, и кáо истријебíло се, Трíебине, истриебíло се и Трíебине, по тóмé. Причáће ти, можда ймá још понéко од овíјá стáријá лýди нешто вишé.

Јес, óдé. Е нéкад имáло стó педесéт домаћинстáвá, стó педесéт кýһá, можда скóро три дíчела је осел'ило, вишé, сáмо стáри остáл'и. Ёво óде од овíјá нáшијá кýһá, на прíмер, Колашинáцá имáло је двáнáес-трíнáес кýһá свáкá кýһá је имáла двá три сина, на прíмер, и скóро нијéдан није тý вишé. Свé отíшло. Девóјке се рáзудал'е, рáдý.

Їма деце сат пā ухār, нєкат је бiло тy око тpиcта yчeнiкā. Ка-смо јā и Мєдо јāднi бiл'и, чeтpи cтoтине yчeнiкā имāло сāл' из јeднoгa сєлa овoгā oдe чєтpиcтo yчeнiкā. Сāмо овo сєлo Тpи'єбине. Ал' бiло је дoшлo вpи'ємe кат сам јā изaшo oдaвдє и завpшиo cрєдњy шкoлу у Сeницy пā сам и вoјcкy cлyжбo, бiо сам oвдe јeднo дecєтaк гoдiнā тaкo и дoл'є сам ишo у шкoлу, дa је бiло од пpвoг рāзрєдa до oсмoг двāдec yчeнiкā. Сāд мāло ймā јoпєт нєкијā чeтpєcтoрo yчeнiкā од пpвoг до oсмoг. Ка-сам јa ишo, ни'є бiло oсмoљєткa, сāмо до чeтpи рāзрєдa и чєтpиcтo yчeнiкā је бiло, живoтa ми јєcтe. А пoсл'є кacни'є ce увєлo oсам рāзрєдā ал' тo ce смāњило пoсл'є и свє кaкo је гoдiнā мāњє, мāњє, a сāд ймā јeднo дви'є тo ce мāло пoбoљшāло. Никo ce нe вpāћā. Ил' дoђy лєти, нa пpимєр, кaд ймāјy овi oдмopи, пo дєcєт-пeтнāec дāнā и вpāћāјy ce. Нāрот oтишo у иноcтpāнcтвo, нєки cy oстāл'и тy пo Сeници, овā-мo, онāмo, углāвнoм вeћиnа је у иноcтpāнcтвo oтiшлa. Слāбo ce вpāћā, oт cтo јєдaн мoждa. Дoђємo пoрāдiмo овo имāњe, пoкoдєиmо, пoплācтiмo, дpвā тy мaлo дoгнāмo.

Знāш кāкo, јєc тєшкo зa дpвa, иcпpи'є, јā тo знāм ca мo'и'єм рaхмeтл'и oцoм кат сам ишo, знā и Рāхo, нa пpимєр, тo сāд гoрe, тє шyмe тāмo кa Бāрā-мa, тy сāмо нєбo пoвишe cєбe видиш, ништa дpу'гo, иcпpи'є тaкo је бiло тo, дāвāл'и cy cєљāциmа, кo је шћєo, дāднє ти нeкy дeбницy, нa пpимєр, мєнe дāднє тy, тєбe тy, и мi cєчємo. А сāд нє, сāд је cиcтєм, јā сам нeки кyпaц и кyпим єктāр-двā тє шyмє кoјa тpєбā дa ce cєчє и oндā пpодā'єм вāмa. Ймāјy овi нєки пpивāтници ймāјy cвoјy шyмy, oн чoвeк пpодā'є cвoјy шyмy, знāчи тo је нєгoвa шyмa. А мi кo'i нємāмo тє шyмє дoстa је тєшкo зa тy шyмy, нe мoрeмo ни дa yзмєш, ти вишє нє мoш дa yзмєш, нe смi'єш дpвo дa oсєчєш, кaжњāвa тe, мoрaш дa кyпиш кoд нєгa пo тpиec пєт чeтpєc єурā. Јāймāм тpāктop, нa пpимєр, ймāм cвy мeхaнизāцијy, јā би мoгo дa пpoђєм кoл'кo гa дā'єш пo пeтнāec єурā дa oсєчєм, дoкoн сам, ал'и нe мoгy, јā мoрāм дa кyпим у нāкyпцa, a тy сāд, йcкpeнo ти кaжeм, и нєкє вєзe рāдy, тaкo дa cвāкє гoдинє тi јeдни йcти лyди, нe рaчунāм овє штo ймāјy cвoјy шyмy, тaкo дa је дoстa тєшкo oдe штo ce тичє зa дpвa. Ёвo сāдā лoжiмo, знāчи читāвa гoдинa нāмa је, овє гoдинє нємā дāнa дa мi мoрeмo дa зaндћиmо дa нe нaлoжiмo. Бeз yглā штo yзймљємo бeз јeдaнєc-двāнєc мєтāрā штo yзймљємo cвāкє гoдинє. А пpи'є кa-сам јā oнo мoмaк бiо, мi би йшл'и нa кoњe, c изви'єњeм, јā, нєгoф oтaц, нāшa дpужинa ци'єлa нa кoњe oдaвл'є дo тāмo дo Бāрā, тo је јoш дāљє oд Бāрā у Вaгāнe, тo је вєћ нa гpаницy Цpнє Гopє и Сpби'є, нa кoњe пo мєceц дāнā би мi cвāкi дāн, мi би нa кoњe тoвāрил'и пo тoвap дpвā и дoгoнил'и oтyт. Тpєбā ти изyтpа пpи'є дєвeт зoрā дa пoђєш, пā тāмo дa cтигнєш, пā дa пpєпpємiш пā дa нaтoвāриш, пā дa дoђєш oвдe. И кат дoђєш, и cјyтpадāн йcти дāн йcтā пpичa, тaкo зa мєceц дāнā, пo дecєтaк-двāec oнiх цeпāницā и

тo ти је. А није имало ни угља, ни ништа ко сад, и живел'и смо некако. Па кат сам помисл'им како смо живи, дан-дана ме нешто чуђи, бoга ми, како-е мyка била.

Рахо Колашинац, 70 година

Ѕсвалт је овако путем идe, ал'и сeла су дал'eко од асвалта, имa сeла Угo, Дoл'ићe, Црвскo, Гoшево, свe тo дал'eко от асвалтног пyта. Гoшево богоми, како ти кажeм, имa једно сaхат и пo до два пeшкe. Идeтe л' ви пeшкe? Полако докл'e мoре aуто, мoре, докл'e не мoре. А што мoратe кот свaкoга? Бaре тo је мeснa зaедница, тo је дoбро, гол'eмо. Није дал'eко Бaре. Свa су овa сeла припадајy Бaрaма, мeснa канцелaрија Бaре. Вaлa не скрeћeш није сaмо пyтем прaво. Е богоми дa л'имaасвалт до Бaрa тo ти нe би знаo тaчно рeћ, трeбaло би да имa, мајку му, нешто нисам пролaзио дaвно.

Раниe мршaво се живeло, ал' је бiо весел'и нaрот нo сaд, jа сам се ожениo у једну кyћу пот слaму, једна сoба била тy а бiло нaс пeт сестaрa и jа и брaт, сeдам, бaбо и мајка, дeвeт. Би жeна, с извиeњoм, скiнула, угaси лaмбу пa скiни се да л'eгнe, тo свe у једну сoбу бiло, није имало да имa двиe сoбе нo свe у једну, дoл'e говeда била и свe чу'eш ти како онo говeче дoл'e бал'eжa, ти свe горе чу'eш. А eво сaд видиш нaрод штa свeймa и oпeт нeзадовoл'ан, мајка га yбила. Oндa нешто весел'ићи нaрод бiо, тo је чудо бiло. Пpстeнa нaјвишe ониjа, покривa прстeн, кри се. Сeднe нaс дeсеторо, кол'ко имa у сoбу, посиeдa и она један yзмe прстeн и идe рeдом, и овaкo рукoм и ти затвoриш брzo рyку. Такo свyдa рeдом, рeдом, и oндa погађa, ако сам првo тeбе, тeбе кaишoм, ти кажеш у Хaса, Хyса, Јaнка, Мaрка, такo свe рeдом ћeрa, yдри. Вaлa, брaтe, кoд нaс jесy.

Бoга ми су тo била дoбрa вpeмeнa. E пa бiло је тo кoд нaс нeкат, код нaс није, yвиeк је бiло шарeнo кoло, yвиeк. Није смeла, на пpимeр, уфaти се мoмак нeкi, није свoја, није у рoство, разумиeш, и ако му дaднa, звaл'и смо кoрпу, oн jој удaри шaмaр, и ништа. Кад му не дa да се уфaти до њe, oн је удaри шaмaром. Тo је један Иcмет Каришик бiо. Код нaс је тo бiло и yвиeк скyп зaједно. Тo је нeкат, кад ми не пaнтимo, мoжда тo бiло. А како смо ми, тo је бiло свe, и кoмшиe, свe тo се звaло на свaдбe на сaстaнке, свe је тo бiло код нaс.

Тo нeкат није бiло нo нe зна се ни мoмак ни девоjка, нит се видy нит се чујy, пpeкo родитeл'a се: „Хоћеш да ми је дaш?“ „Хoћy.“ А нисмо смeл'и да се сaстaвл'aмо, сaмо писмaма, овако би се виђaл'и, би се питaл'и мимогрeт и тo, а као сaт да изaђеш у грaт да шeташ тo није имало. Eно ми је кyћа она дoл'e. Бл'изy, играл'и се пpстeнa свaкy нoј. Игрaл'и се. Свe закажи нoћас

код мѣне, друґу нѣ код друґѡга, свѣ такѡ, напѣчи, накѹхā компѣра, онѡ ѣе би седѣл'и тѹ би бѣло вечѣра пѡсл'ѣ, јѣло се пѣло се, сѹпер је бѣло, свѣ се рѹчно рāдѣло ал'и л'ѣпшѣ је бѣло, сāде нѣмā ни да долāзи нѣко тол'ѣкѡ, овāдмлада идѣ по граду, овѣ стāрѣ остāл'и.

Кол'ко се затвѡрѣ кѹћа. По стрāни одѡше, овāдмладина ѡде, овакѡ остāло по двѡе стāрѡ. Нѣмā ѣе се нѣе растѹрио овā нāрот.

Мурат Рахић, 76 година

Угао, Сјеница

Ми смо нāјпребрани'ѣ, тѡ су три пл'ѣмена албāнскā бѣла, Нѣкћ, Вѹкел'и Кл'емѣндѣ, а ми смо Нѣкћ, прѣбрāна су на Кѡсову нāјпребрани'ѣ пл'ѣме је бѣло Нѣкћ, тѡ су Гѡрчевићи, а Кел'мѣнди су овѣ Борѡштица, ѡни су прѣшл'и нāјзаднѣ у ислам. Ђни су Шкрѣл', тѡ су правѣ онѣ Албāнци, ѡни су прѣшл'и нāјзаднѣ у ислам. Како прогнозирајѹ, за време осмāнл'ѣјскѡг царства ѡвде нѣе имāло исламa, долāском Осмāнл'ѣјѡни су исламизирāл'и Кѡсово, Албāнију, дѣо Црнѣ Горѣ, Сāнђак и Бѡсну и Хѣрцеговину, и пѡсл'ѣнке, с тѣем да нāјпрвѣ пѹшку је удāрио прѡтиф Тѹрāкā, Албāнци су удāрил'и, ѡни су удāрил'и пѹшку Осмāнл'ѣјāма. Скѣндербек, кад је ѡн удāрио пѹшку, штā-е ѡн рāдѣо, Тѹрци су расел'āвāл'и из Албāни'ѣ и су нāбацāл'и по овѣјā пѹстѣнā да нѣ би рāтовāли против Тѹрāкā. И затѡ су нам ѡни довѣл'и овāмо рāсѹл'и нѣ по тѣјā плāнинā ко'ѣ су тѡ бѣл'и рāтнѣици прѡтиф. Гѡвѡр сто'ѣј мѡја генерāција, јā знāм перфѣкт, а ѣво овā нѣ знā нѣшта мѡј сѣн, ни јѣдан сѣн нѣ знā, а тѡ је јѣзик свāкѣ је дѡбар, тѡ не угрожāвā нѣкака. Овѣ којѣ су отѣшл'и, један мѡј кѡмшија, ѡн у Нѣмачкѹ рāдѣ, Кѹћ, и прѡдѡ мерцѣдес Албāнцу у Нѣмачкѹ: „Да ми дотѣрāш кѡла у Тирāну“, тѡ је бѣло прѡшл'ѣ гѡдинѣ, и кажѣ отѣрѡ је кѡла тāмо и прѡдѡ и двāдес хѣл'āдā ѣврā. „Јā сам“, кажѣ, „говорѣо с њѣм ѣстѡ кѡ са нāшијем л'ѹдѣма, а са Косовāрѣма мало друкћѣ“, а кажѹ овѣ у Албāнију дѣрек говѡрѣ као што су нāши стāрѣ говорѣл'и. Ђмā имѣна овакā, цѣѣла овā планина, овѡ се брѡдо зовѣ *Мāја Шкл'āуѣ*, а кат окрѣнѣш српскохрвāцкѣ, кажѣ врх српскѣ, ѡн се зовѣ по српскохрвāтскѡм јѣзѣку српскѣ врх а на албāнскѣ *Мāја шкл'āуѣ*. Ђде ѣмā *Мāја Тоѣдвес*, тѡ тāмо можда Борѡштица. *Мāја Бāшиѣ*, тѡ припāдā сѣлу Ђглу, по пл'ѣмену Курбāшевићā. Тѡ је одāвдѣ једно двā кѣлометра.

Сѣло Ђгао је једно сѣло нāјстари'ѣ на Сāнђаку, ни једно сѣло нѣмā да ѣмā ѡсам грѡбāл'ā, ѡсам грѡбāл'ā. Свāкѡ тѡ грѡбл'е да гл'ѣдāш тѹѣмā по хѣл'āду ѹмрл'ѣх, знāчѣ тѡ је сѣло одāвно насѣл'ено нāше којѣ пāнтѹѡде ѣме-

на кат смо бѣл'и Ил'ири, та имена су хи звал'и Калкан, Тадѣн, Макѹс, Кѹл'а, тѹ су та ил'ирска пл'емѣна.

Гњѹха тѹ је јѣзик, јѣзик је гњѹха. Ђни раниѣ нѣши нѣсу хтѣл'и узѣмати Бошњѣке, Српкину нѣсу хтѣл'и ни Бошњѣку нѣсу хтѣл'и, јер ја кат сам ја запѣнтѣо, ѳде су се носѣл'е та времѣна ѣакшѣре, фѣрмени, шѣлови, бѣел'е кѣпе, и ѳде је бѣло као да је бѣло у срѣт Албѣниѣ. Ђде су носѣл'и дѣца а ми смо носѣл'и и кѣпе тѣ бѣел'е, тѣ кѣпе су од јѣринѣ од јѣгнадѣ. Опѣри тѹ јѣрину пѣ посл'ѣнке је ишчешл'ѣј, пѣ је понѣси у Пѣћ пѣ тѣмо ѳни су имѣл'и тѣ калѹпе, и прѣвил'и тѣ бѣел'е кѣпе и продѣвал'и. Ђ свѣ каснѣѣ, каснѣѣ, ѳндѣ су тѣк кѣсно, ја пѣнтѣм, узѣмѣл'и Бошњѣке. Сѣмо су се узѣмѣл'и Ђгао, Дѹл'иѣ, Борѹштѣца и Лескѹва. Тѹ-е та, и Бѣћница, тѹ је та гѹвѹр албѣнскѣ бѣо, ал' посл'ѣнке, полѣко, полѣко, ѳни узѣмѣј нѣше, ми ѣине и јѣзик се ѣзгуби. Кѣко нѣѣ штѣта, тѹ је бѣла једна стѣар.

У тѹ време, ја пѣнтѣм, тѹ су бѣл'е ѣвл'иѣ, жѣне су бѣл'е пѣсебно на свѣдбе, л'ѹди пѣсебно, нѣѣсу бѣл'е мешѣвине, тѹ је мачѹга трѣјала. Ђне да гл'ѣдајѹ л'ѹде коѣј јѹ се свѣдѣ мѹмак. Нѣѣсу се носѣл'е димѣѣ, албѣнскѣ којѣ су бѣл'и рѣд, нѹ су се носѣл'е бѹшѣе, фистѣн. Ђна-е имѣла и позѣди и наприѣт та бѹшѣа а на овѹм дѣснѹм кѹку вѣзѣла га-е, ја тѹ пѣнтѣм. Јѹш раниѣ коѣ сам ја дожѣвѣо, нѣше жѣне нѣѣсу смѣл'е да идѹ овакѹ, пѣћа бѣлѣ-е, ѳндѣ Тѣто је нарѣдѣо да пѣћу мѣкнѹ и плѣтѣо свѣкѹј жѣни, плѣтѣо пѣрама и тѹ пѣћу су прѣдѣл'и и запѣл'ѣли. Тѹ је бѣло педесѣтѣ гѹдинѣ пѣћа је мѣкнѹта. Ђндѣ ја не пѣнтѣм свѣ су тѹ бѣл'е бѹшѣе пѣ би и навѣзѣл'е ѳне, л'ѣѣпе су бѣл'е, а ѳде на дѣснѹм кѹку су хи вѣзѣл'е.

Е тѹ су тѣ кѣпе бѣел'е, ѣво вѣдѣш је, овѹ-е мѹј ѳтац. Ђде сѣд нѣмѣ нѣко да нѹсѣ кѣпу бѣѣлу ни нѣшта.

Нѣѣ, за свѣдбе, знѣш кѣко-е бѣло, тѣ девојку у тѹ време нѣси мѹгѹ ни да се договѣраш с ѣѹм ни да је вѣдѣш, него по млѹго ѣлѣнѹвѣ имѣла-е кѹћа, ѳн је по глѣсу трѣжѣо једну ѹгл'ѣдну жѣнскѹ и нѣт је вѣдео, ѣѹрѣву, сакѣту, ѳни су му-е довѣл'и, у та једна времѣна.

Тѹ је једна плѹћа, и сѣт она-е осѣћена, мусл'имѣни кѣжѹ Ђѣвѣл'ес Ал'ѣја, а Срби кѣжѹ Ил'ѣја, Ил'ѣндѣн. Срби кѣжѹ та прѣзник што га прѣзнујѹ тѹ је СвѣтѣИл'ѣја, мусл'имѣни кѣжѹ нѣѣ нѹ Ђѣрѣл'ес Ал'ѣја. До пѹднѣ бѣо Ил'ѣја а от пѹднѣ се потѹрѣио Ал'ѣја. Тѣ су тѣ бѣјке како кѹме навѣја и одговѣра. Е сѣд вѣди, кѣко је ѳн тѹ удѣрио сѣбл'у, тѹ се познѣјѣ ѣгѹѹва рѹка кат је крѣнѹо да пѣѣ, стѹпа от кѹња, хѹзда от кѹња, тѹ је већ дѹкѣс, стѹтине нѹвинѣра, да је имѹ кѹ да те одвѣдѣ да снѣмѣш, тѹ-е жѣвѣ ѣстина. От кѹња кол'ѣна кат је пѣо, тѹ се укрѣсѣло у та кѣмѣн, тѹ нѣѣ га мѹгло да га укрѣшѣ нѣкат у та времѣна. Ђн је ишѣо планинѣма, овѹ свѣ су планине, пѹстѣѣ бѣл'е, такѹ истѹрија кѣжѣ и рѣкѹ је: „Дабѹгдѣ“, нѣ знѣм кѣку кл'ѣтву кѣѣо да рѣкнѣ, пѣ

повратио се рекѳ: „Дабѳгда стада оваца пасла“, није шћѳо да га укунѳ. И није имало није водѳн је тѳ учио и махнуѳ, тѳ је пио водѳ. Тѳ је Карађа у Борѳштицу, тѳ је неки Кѳрађѳрђе. Трѳјан, ѳ ко-тога Трѳјана та је извор. Маја тѳ је врх брда. Угѳ се највише традиција, ти кад би видела грѳбл’а, јел’ све мѳреш да устанѳвиш истѳриски на ѳснову грѳбал’а, нијѳдан град нѳма ѳсам грѳбал’а, а Угѳймаѳсам грѳбал’а. По тѳм албанском језику не зѳве се Угаѳ, нѳ на албански Угла, јел’ теритѳрија земл’ѳ до Браћака, до Буђева до Бѳоца, све је та теритѳрија сѳла Угла јел’ тѳ је најстариѳ сѳло и он је заузео вел’кѳ теритѳриѳ. Угаѳ, тѳ је, по српскѳрватском, тѳ је неки троѳгаѳ, нешто увѳчѳно. Ја нијесам, рецимо, бѳо, ѳни су тѳ комунѳсти такѳ урађѳо. Ћаѳовић тада се говорѳло Цѳамај, е ѳнда изгубѳл’и су та прѳзимена, Албанци нѳмајѳ -ић. И ова Цѳѳевић сѳт што тражи тѳ, тѳ тѳчно ја доживѳѳ, Ћамај, Пл’акић није Пл’акић но Пл’акај.

Амир Горчевић, 70 година

Цѳтановиѳе, Сјеница

И за конѳпл’у и за вѳнено. Конѳпл’у ја нијесам, а свѳкрва мѳја јѳс, алахрахметѳл’е, конѳпл’у поси пѳ ишчупѳ пѳ понѳси ѳ воду те сѳди дваѳдес дѳна пѳ је извѳди из водѳ пѳ је извѳди те је осуши. Тѳ-е имало мѳчило се звѳло а тѳ-е било каѳвде сѳд око ѳвѳ, одврѳни рѳјеку, рѳјека ка-точѳи и сѳт ископѳ маѳло да се напѳни, ископѳ на прѳимер тѳ, ил’и ископѳ ил’и ѳе су ѳни кѳловрѳти се звѳло ѳе идѳ рѳјека на ѳнѳ ѳкуке тѳмо и тѳмо пѳ у ѳнѳ јѳдно ѳзми, заграда, пѳ забѳди кѳл’е, пѳ набаца тѳ конѳпл’у и камѳња и вѳда је скрѳс прекрѳи, није нѳма да се видѳи, сѳмо се видѳу кѳл’и, а конѳпл’а се није не видѳи, пѳ се пѳсл’ѳ извѳди навр дваѳдес дѳна, пѳ је осуши, пѳ док се оцѳјѳди, пѳ је донѳси на хрѳбат код кѳћѳе, све на л’ѳја, пѳ је услѳни овакѳ ус стрѳху, да-е не квѳси кѳша те сѳди те се дѳбро осуши. Па направи трѳл’ице се звѳло тѳ, јѳдно дрѳво одоздѳл овакѳ ископѳто тѳ, а дрѳгѳ дрѳво одозгѳ овакѳ, уби, уби тѳм трѳл’ицѳм и ѳнѳ све дѳл’е пѳда пѳздер. Пѳздер ѳнѳ нѳјзѳно ѳтпѳт, тѳ се не употребл’ивѳ за ништа, ѳто запѳлѳ пѳсѳнке ил’и бацѳу у ѳѳѳре те иструхни тѳ. Тѳ се нагомѳла богами ѳѳѳурѳ. Пѳ посл’ѳнке ѳзми те га огребѳна, стѳви на грѳбѳне, два грѳбѳна гвожђѳна са зѳпцима овакѳ овол’ѳки кѳл’ко цѳјѳло тѳ, а ѳстѳ од жѳцѳ пѳ сѳмо зашѳл’ѳно, пѳ стѳви на ѳнѳ конѳпл’у на ѳнѳ, пѳ уби, пѳ уби, пѳ огребѳна, као чѳшл’ѳло се, ѳдри јѳдан ѳ другѳ грѳбѳн, пѳ пѳсл’ѳнке ѳзми те ишчѳл’ѳ ил’и извѳди вѳас, ако хѳће вѳас за ѳснову. Пѳ ѳнѳ пѳсѳнке тѳри на вретѳно пѳ ѳрѳди, засѳдни у сѳбу пѳ прѳди, прѳди, па ѳснѳј, пѳ изѳтки, са извиѳѳѳом, дѳл’ни вѳш и кошѳл’у гѳре. А тѳ ка ѳт конѳпл’ѳ, ако га оквѳсиш,

са извињењом, дѣци вѣселѡј поцрвѣњи ову дѣер нѡге, вѡлѡ ја носила нѣјесам, нѣћу да рѣкнѣм, а виђела јѣсам тѣ вѣшове и кошѡл'е. Пѡсѣн се бѣс доносиѡ. Код вѡс је свѡђе тѡ тѣшко бѣло. Пѡсл'ѣн је пѡчѣло, по продавницѡ ја пѡчѣо бѣс, пѡсл'ѣнке почѣше да избацѡјѡ гѡће и кошѡл'е о тогѡ бѣза срѣжи кошѡл'у пѡ посл'ѣн од пѡтискѣ богами пѡл'и'ѣпо. Пѡтиска, тѡ је бѣло плѡтно бѣјело, пѡно бѣјело, не би тѣ мѡгла ѡпште описѡт кѡл'ко је тѡ бѣло бѣјело. А од бѣза јѡг нѡ је бѣло мало жутѡњѡво, жутѡњѡф је бѣо бѣс, ал'и тѡ је бѣло тврѡдо, по трѣ четѣри гѡдине. Пѡ га пѣри у лѡбицу. Лѡбица тѡ ти је јѣдна кѡца а нѣмѡ днѡ, нѣмѡ днѡ, пѡѡзми тѡ лѡбицу пѡ дѡл'е тѡри слѡмѣ ил'и сѣјена, пѡ набѣ онѡ дѡл'е, набѣ, набѣ, пѡ посл'ѣн се онѡ вѣш слѡжѣ, пѡ дѡбро ѡзми пѡ овакѡ набѣ, набѣ, овакѡѡколо. Пѡ посѣнке просѣ пѣпѣла пѡ тѡри ѡзгѡр и јѣдан пешкѣр конопл'ани. Пешкѣре ти нѣ реко и пешкѣри су конопл'ѡнѣ. Бѡга ми и за рѡке и за л'ице, штѡјмѡ да се обрѣшѣ. Тѡри тѡ јѣдан пешкѣр, ѡн би нѡјвишѣ прѡл'ѡв бѣо, тѡри тѡ јѣдан пешкѣр от конопл'ѣ нѡ врѡх па посл'ѣн онѡ пѣпѣо пѡ понѣси вѡду те прѡври у котл'и'че, на шпорѣте ил'и тѡри на огн'иште пѡ прѡври, пѡ онѡ вѡду кл'ѡчѡнѡ трѣхни у тѡ лѡбицу у тѡ вѣш, а оно онѡ вѡда пролѡзѣ дѡл'е. Сѡмо с врѣмена на врѣме, не мѡрѡ брѡзо да прѡђѣ, тѣ си набѣла онѡ, и она полѡко тѣхо пролѡзѣ онѡ вѡда и прѡђѣ тѡ вѡда. По јѣдно тѡ котл'и'че ил'и по двѣ тѡри у тѡ лѡбицу. Е пѡсл'ѣнке кад виђиш гѡре те нѣмѡ водѣ на пѣпѣо, а бѡгоми и кѡт ѣмѡ водѣ на пѣпѣо, ѡзми пѡ, е бѡгме, сѣне, бѡк да помѡгнѣ овѡм нѡрѡду, нѣјѣ зѡдовѡл'ан нѣко, пѡ се отхѣри, избрѣстри се на онѡ пѣпѣо на средѣну, овакѡ се напрѡвѣ, тѣ насѣпѡш онѡ вѡду а онѡ се овакѡ напрѡви, с извињѣњом, ѣто овакѡ. Вѡлѡ јѡ нѣјесам, пѡ ти ѡзми сѡфу онѣ водѣ, тѡри у лѡвѡр, опѣри кошѡл'у, шѡми'ѣ. Нѣмѡ прѡшка. Пѡ она сѣјѣра, онѡ се шѡми'ѡ опѣри пѡѡ очи те удѡрѡ кѡл'ко је бѣјѣла. Пѡ онѣси пѡсл'ѣнке потурѡ у лѡвѡр, у тепсѣју, пѡ намѣсти котрл'ѡч, пѡ нѡ глѡву, у рѣѣку дѡл'е кѡт си сѡт прѡшла виѡдела си. Испод Лѡтѡвѣ кѡћѣ дѡл'е онѣси, пѡ опѣри онѡ вѣш перѡл'кѡм те га избѣ, пѡ га донѣси те га разгрѣни а ѡн сѡл' шкрѣпѣ от пѣпѣла кѡл'ко тѡ нешто кѡ мѡсан долѡзѣ тѡ вѣш. А сѡт нѣти га пѣрѣ рѡчно, сѡмо што га изнѣсе кѡ јѡ од сеѡмдѣсет гѡдѣнѡ кѡдна од двѡдѣс, изнѣси, покѡпи. А мѣ јѡк, онѣси га нѡ глѡву, пѡ кѡјмѡ вишѣ фѡмил'и'ѣ ил' децѣ, јѣдно нѡ глѡву а јѣдно онакѡ. Кад нѡсѣш нѡ глѡву, нѣ бѣше бл'ѡзу. А богами јѡк, кад бѡци корѣто, ѡдѡ ти лопѡтице за корѣтом. Учѣнѣло би ти се лопѡтица ти и врѡт ѡде за корѣтом. Напѡни га пѡно, јѡ сам двѡнѣс рѡбѡ имѡла, сѣдморо децѣ, и двѣ стѡријѡ и јѡ и мѡш ми, пѡ онѣси по ѣдно нѡ глѡву по ѣдно на кѡк, пѡ онѣси нѡ рѣѣку. Пѡѡде кѡт дѡђѣ, разгрѣни га на брѣјне, пѡ трѣчи двѡ кѣлометрѡ ко-тѡра. Дѡназ нѣће да помѡзѣ у штѡлу нѡ кѡжѣ нѣмѡ дѡсѣиѡ, а мѣ јѡк нѡ за четѣри л'ѣтра отѣди кѣлометрѡ пѡ трѣчи на брѣјне да виђиш јѡднѡ дѣца кѡд је пѡпишѡно кѡд нѣјѣ. Сѡт јѡк нѡ машѣна и купѡтило и л'ѣпѡта, бѡнѣк, стѡр,

млѧт, ђн је мѡрѡупол'е, да извѣнѣш, да идѣ да вршѣ нѡужду, а дѧнас јѡк нѡ у сѡбу, један прѧк, тѧп, зѧседе кѡ крѧл' и ћѡсѧ.

Тѣ си мѡрѧла да родѣш кот кѡћѣ. Сѣдморо сам родѣла, свѣјѧ седмѡро кот кѡћѣ. Помѡгни како помѡгни, штѧ ће да ти помѡгнѣ, нѣкакаф пѡмѡћ нѣје имѧла да ти помѡгнѣ, нѣкако знѧње имѧла нѣје ни тѣхнику ни нѣшта, ни да ти, са извињѣњом, помѡгнѣ да избѧциш дѣјете, сѧмо чѣкѧ дѣјете кат пѧнуло у лѧвѡр, дофѧти га из лѧвѡра, окѡпѧ га, бѧци га. А сѧт јѡк нѡ отѣди, ѡ кѧко је сѧт дѣвно за тѧ пѡрођѧј, тѡ нѣ мош да замѣсл'ѣш, и чѣсто и л'ѣпо, и дрѡгѣ сређѡјѣ, а овѡ тѧпѡтѧ јѡк. А мѣ јѡк нѡ за шпѡрет, и тѡ рѧди и тѣи. Цѣо дѧн сам са нѧјпрвѣм детѣтом тѣѧла, кат се разбѡл'и, јѧ се дѣгни, из рѧзбѡја, кад ме прѡђи бѡл, јѧ дѡђи за рѧзбѡј. Двѧ дѧна-трѣи јѧ нѣ мога да се порѡдѣм, ни л'ѣкара ни нѣшта. А сѧт, сѣне, јѡк.

Нѣје имѧло л'ѣкара за вѣл'кѣ крѧсте и за мѧл'ѣ, мѣ смо тѡ звѧл'и, тѡ би хим изѧшл'е онѣ пл'ѡфке мало мѧњѣ нѡ овѡ, тѡ би звѧл'и вѣл'кѣ крѧсте, пѧ бѡга ми кѡ не мѡре да га чѡвѧ оно се ишчѣши пѧ му остѧни онѡ л'ѣце ѣстѡ кѡ сѧт кѡ онѡймѧ онѣ пѡфке па истѣскѧ пѧ му остѧнѡ онѣ рѡпе са извин'ѣн'ом, по л'ѣцу, ѣстѡ би такѡ тѡ дѣци изѧшло по л'ѣцу. Нѣ мош да га чѡвѧш, свѣ те чѣкѧ, и тѡр и ѡфце. Дѧнас пѧла кѣша, овѣ гѡдинѣ пѧла кѣша, овѡ л'ѣто је кишѡвѣто бѣло, свѧкѧ-е жѣна мѡрѧла да ѣмѧ разбѡј. Амѧн и овѣ жѣне нѣсу сѧд зѧдовѡл'не од л'ѡдѣ, нѡ дѡђи, ѡна га чѣкѧ кѧ мѣчка с решѣтом. А мѣ вѣселнице нѣсмо имѧл'е кѧт, нѡ трѣчи смѣри дѣцу, повѣ га и трѣчи за рѧзбѡј. Удѧрила кѣша, вѧлѧ се закѣшило, пѧ трѧжи, ако нѣмѧ, ѣди те кѡпи оснѡву пѧ тѣи. Кѧко се сѧд жѣвѣ, алѧху шѡћѡр. А јѧ сам жѣвѣла кѧ цѧр према мојѡј свѣкрви. Ѣна је свѣ ложѣла, ѣјзѡтра се дѣгни, пѡхни снѣг, испод хѧтѡлѧ се звѧло тѡ, испод стрѣхѧ овѧкѡ уфујѧвѧ снѣг на огнѣште. Пѧ у тѡ огнѣште, она ѡзми мѣтлу пѧ избрѣиши онѡ, пѧ налѡжи вѧтру, а јѧ сам, фѧла бѡгу, у шпѡрет. Узвечѡр унѣси дрѡва.

Сабријѧ Дѧцић, 70 година

Црвско, Сјеница

Ће мѡре да држѣ вѡду. Зѣмљѧ којѧ је, смѡнѣца, ѡна држѣ вѡду, овудѣје не мѡже, кѡпѧл'и су стѧрѣ овудѧ, и не мѡже да држѣ, пѡшѣѧ. Тѧмо јѧ ће сам кѡпѡ овѣбунѧре, тѧмо држѣ. Сѧт су овѣ чѣстил'и су бѡлдожѣрима некѣ лѡкве ѡнѣ крај бунѧра те прѧвил'и тѡ, сѧд ѣмѧ водѣ, ал' мѧњѣ стѡкѣймѧ. Вѡћѣ-е нѧрот жѣвѣо од стѡкѣ и от пољѡпрѣвредѣ и од рѧда, ѡде нѣје имѧло чѡвѣка којѣ нѣје имѧо двѧес до стѡ овѧцѧ и вѣшѣ су лѡуди држѧл'и. До стѡ дѣсѣт. Гѡвѣдѣи по трѣдѣс смо држѧл'и.

Е овѠ су стѠнови. ОвѠ је сѠмо за лѠти. О Ђурђевудне се испрѠти до Мйтровудне. ВѠђе нѠмѠмо, дѠл'е имѠм кот кѠћѠ. ДогѠнѠм, кад идѠм до сѠла, за пиѠе из бунѠрѠтијѠ. НѠмѠ, воѠђе имѠл'и су некѠбунѠри грѠчки јѠш што су бѠл'и, сѠт се тѠ пѠстило, јѠ нѠ знѠм ни кѠко тѠ бунѠри, до прил'ѠкѠ да су и кѠпѠл'и Ѡе сам јѠ овѠ бунѠре кѠпѠ тѠмо сѠд на тѠ зѠмљѠ. МеђѠ камѠња зѠдѠни, сѠт су онѠ обурвѠл'и пѠ су пѠстил'и. Осел'Ѡло, нѠмѠ. СедамдесѠт домаћинстѠвѠ имѠло у овѠ сѠло, сѠт тѠ двѠес и двѠ'е. ЈѠ у ЧѠчак сам кѠпиѠ шѠсѠт Ѡри земљѠ пѠ сам прѠвио кѠћѠ сѠну, шѠћѠри, и оне изудавѠл'е се.

Јелић Комнен, 78 година

Чедово, Сјеница

Не мѠжемо да знѠмо тѠчне гѠдине, нѠмѠ јѠш двѠеста гѠдѠнѠ како смо воѠђе. Од СуводѠлскѠ бѠткѠ, КѠрѠћѠрђѠе што је водѠо бѠтку у СѠвѠм ДѠлу на ПѠштѠр. ТѠ је бѠла бѠтка вѠл'икѠ, тѠмо се ВѠса СтѠјковѠвић завѠдио са ХајдѠк ВѠљком и изгубѠл'и су бѠтку. СедамдесѠт ѠљѠдѠ, нѠ, стѠ четрѠс хѠљѠдѠ је са пѠдрѠча пашалѠка сенѠчкѠг отѠшло с КараћѠрђѠем кат се КараћѠрђѠе повѠкѠ одѠвдѠ. СтѠ четрѠс хѠљѠдѠ СрбѠ, такѠ да ниѠе остѠло на пѠдрѠчјѠ пашалѠка сенѠчкѠг, сѠмо су остѠл'е ОбѠћине, јѠдна кѠћа и зафѠљѠјѠћи, тѠ је ЛѠпо'евиѠе и БѠковѠк, зафѠљѠјѠћи томѠ ПрѠдѠну што-е бѠо кнѠз, у тѠ времѠ су имѠла пѠдрѠча кнѠзови, е тѠ је остѠо тѠ, и сѠмо су тѠ ОбѠћине остѠл'и тѠ. СедамдесѠт ѠљѠдѠѠрнаѠтѠ је ТѠрскѠ, кат се КѠрѠћѠрђѠе повѠкѠ, досел'Ѡла из АлбѠнијѠ на ПѠштер, ал'и су Ѡни бѠл'и римокѠтол'Ѡци, ал' под ѠсловѠм: „Идите тѠмо на ПѠштер ал' да примѠте ислам“. И дѠн дѠнас се познѠјѠ тѠ Ѡуди, л'Ѡчу на арнаѠте. ЗнѠчи тѠчно је тѠ. У НѠвѠм ПазѠру пѠсл'Ѡ КѠсовскѠ бѠткѠ насел'Ѡл'и су ШкрѠћѠљи, Кл'имѠнте, ЉѠћѠћи су Кл'имѠнте. ШкрѠћѠљи, ХѠт и Кл'имѠнте. ЉѠћѠћѠ имѠте три сѠрте, да не кѠжѠм врсте, узѠмајѠ се измеђѠ сѠбе, нису ниѠкав рѠд. ПѠсл'Ѡ, виш кѠко, тѠ се дѠл'и Берл'Ѡнским кѠнгресѠм на српски и црногѠрски СѠнцѠк. ПрвѠ СрбѠјѠ сѠмо двѠ'е гѠдине трајѠла пѠ посл'Ѡ дошѠ прѠви свѠцки рѠт, пропѠло тѠ, пѠ тѠк осамнѠестѠ гѠдинѠ онѠ ослобођѠње КрѠљѠвинѠ.

ПрвѠ су бѠл'и УстѠше, пѠ су посл'Ѡ дѠшл'и НѠмци. НѠмци су дѠшли у априлу и бѠл'и су три четѠри мѠсѠца, пѠ су ис ХрвѠцкѠ организовѠл'и, дѠшл'и су устѠше а и НѠмци су бѠл'и кат су бѠл'и УстѠше, сѠмо су имѠл'и влас. УстѠше и НѠмци су стѠгл'и Ѡвде зѠједно. А пѠсл'Ѡ дѠговѠр ХѠтл'ер Мусол'Ѡни, ми смо ЗѠтскѠ бѠнѠвина бѠл'и за време КрѠљѠвинѠ. Пошто је крѠљ ЕманѠел ожѠњен ЦрногѠркѠм, ЗѠтскѠ бѠнѠвина припала-е цѠла ИтѠл'Ѡји, тѠ је за српски нѠрод, за СрбѠјѠ, бѠло ослобођѠње. А знѠш кѠ је

дāvō, тō док је имāла ўтицāја крāљѣва влāда, тō-е долāзило, према брѣју члāнōвā. Јā сам бйō мāl'и, мѣне помāло пиринча дāднū. Е ка-смо напūшил'и Мѣзгеле, дѣшл'и смо у Чѣдово. Са сѣдам члāнōвā-е овā порѣдица дѣшла.

Вујо Шекуларац, 84 године

Шаре, Сјеница

Кѣ ти трагā тō, блāгѣш, тō свѣ пропāло. Јā сам држѣ док нй'е ме потрѣ-фио овā ўдār, држѣ сам четйри-пет крāvā, да извйнѣш, бйка двā, пā тō угāи пā продā, ўзми пāре, а сāt како сам се побол'ѣо, не мѣгу. Ёво сā-сам јѣдва двй'е крāве отѣрѣ гѣре. Не мѣгу, да извйнѣш кѣ мѣе дй'ете, овй колāчи ми ѣде свѣ пропāл'и, пā ми срѣћā овā колāч овā кѣс ѣде, и тѣ пропāло кат овакѣ корачў'ем, срѣћā кѣс у кѣс и не мѣгū да помѣрū. Богами од рāда, ѣде се бѣдно жйвѣло. Нѣ мош ми вѣроват нйкāко, ѣде знāјū да дѣћū бāгѣри, бўндожѣри да чйстū пā прѣбйјū кѣ тунѣл, пā посл'ѣн зāћū, ѣтут се врнū пā пѣново чйстū, а сāt ймā онā машйна, повучў'ѣ снй'ек и бāцā га дѣл'е. Ал' не мѣре да стйгнѣ кад је мећāва. Нѣмā ти мрдāња пѣсѣн нйће. Свѣ, дрва, ѣгрев, ўгал'.

Авдија Вејселовић, 70 година

Штавалъ, Сјеница

Она чўвāла говѣда, а јā чўвѣ говѣда, ѣна огл'ѣдāло у онѣ брѣдо онāмо, а јā у овѣ, свйткāмо јѣдно дрўгѣм, добацўемо се, нй'е имāло тел'ѣфѣнā, нй'е имāло згѣдѣ и јā с бāбѣм кат се срѣтнѣмо: „Онѣ твѣ'е огл'ѣдāло нѣкат свйткā дѣбро, нѣкат нѣће“. Кажѣ: „За врѣменом: кад грй'ѣ сўнце, оно свйткā, кад је облачйна, нѣмā“. Ёто такѣ сам ти бāбу нашāо. А јā сам ти мало бйо и шѣрās, а мало сам ти бйо, овакѣ је срамѣта, и мећу овй'ем срѣднй'ем, вйћен, пā сам ти вол'йо мало лѣпшū, ал'и нйсам бāш мѣгѣ да дѣћѣм до лѣпшѣ, трѣбѣ сам некū дѣкторицу, некū којā је завршйла, да она мѣне рāнй, нѣ јѣпет узѣ некū сѣљакўшу. Кāсно ми се пāмѣт развйла. Свāћāмо се. „Јā сам мѣгла да ѣдѣм нā глās, пā да жйвйм, ўзѣла сѣљāка“, мѣгѣ јāда вйћела. Кад је трѣбāло да га ўзмѣ, кажѣ: „Мѣне су прймйл'и у мил'йцију“, она нй'е шћѣла. Кажѣ прймљен сам у мил'йцију, и стрйна га ўзмѣ. Кад је дѣшла: „Шта бй за мил'йцију?“ Кажѣ: „Укрѣ се дрўгй“, прймйл'и дрўгѣг. Дѣбро, нāша дѣца дāнас престāљāјū. Сѣљакўша је бйла, ис тѣрѣвā, ис кўћā онијā дрвѣнијā, калāвијā, нй'е бйло купатйла. Л'йѣп сам бйо, мећу првйм, ал' нй'е ѣна бйла за мѣне. Е да је мѣне сād дѣктѣрка а јā да седйм. Кажѣ: „Јāѣдѣм у Буњāчкѣ брѣдо“, а дѣље му снāе и

шурњаје и свастике, кажѐ, „дне се издѹћил’е, л’ежѐ на ирамчад, а ја дођи оде, ја мѹју закѹкѹ до кољѐна у блаѹто, у љубре“. „Штѹ се радѹи доље?“ „Ма штѹ штѹ се радѹи, нѐмајѹ љѐба да јѐдѹ.“

Двије сам кѹће намѐстио у Краљѐво, локале за дѐцу ја урадио, другѹ нѹје опрѐмљена сѹмо је покривѐна, доље ћѐрка радѹи и свѐ смо размѹнѹл’и овѐ наше којѹ су отишл’и у Краљѐво. Радѹи, ал’ љѐца не верујѹ нѹ кажѐ: „Штѹ си ти радѹи?“ Куповѹл’и ѹђе зѐмљу, градѹил’и. Разумѐм ја штѹ је ѹна рѐкла. Јѹ тѹ ѹбзи причѹм. Питѹм је до чѐга је дошло до имѹвинѐ, ја знѹм штѹ сам ја радѹи.

Њѐгов је гѹст ѹвде пѹп. Овѹ наше сѐло ѹвде вѹдѹиш кол’икѹ-е, тѹн је имѹло вѐл’ик нѹрот, кат сам ја дошѹо из војскѐ, из овогѹ нашѐг сѐла је изл’ѐгло и прѹфѐсѹрѹ, нѹстѹвникѹ, доктѹрѹ, инжињѐрѹ свакојѹкијѹ. Тѹ-е свѐ с радѹом. Тѹ су љѹди шкѹловѹл’и свѹју љѐцу, свѹ се трѹдил’и за свѹју љѐцу д-урадѐ што су мѹгл’и. Са стѹкѹм, мѹчило, јадѹило, ѐто такѹ. Оно нѐкад родѹи ал’ га ѹбиѐ слѹна, нѐкад и родѹи. Свѐ што-е држѹ Турчин, тѹ је голомѐтно.

Вѐл’икѹ је слѹга бѹила у овѹ наше сѐло, нѐ у овѹ нѹ у свѹ сѐла, прѹѹетѐл с прѹѹетѐлом, кѹм с кѹмом, кѹмшијѹ, с ѹикѹим нѹсмо имѹл’и зѹвађѹ. Мусл’имѹни су с нѹма граничил’и, по пијѹцима, ѹикад нѹсмѹ се свѹђѹл’и, јѐдан другѹгѹ позѹјми пѹре, дођи, продѹ, кѹпи. У овѹ наше сѐло имѹло је чѐтѹникѹ, имѹло-е и партизѹнѹ, ѹни су вѹкл’и ѹѹнѹ пѹртѹју, ѹни су вѹкл’и ѹѹнѹ пѹртѹју, брѹт брѹта је убијѹо, ал’ жѹвѐл’и су дѹбро.

И мѹрѹ да се трчи да се радѹи, ви сте мѹди, да радѹите мѹрате. Имѹл’и смо мѹ водѹицу на Вапу, четѹри вѹтла и кѹ сѹд мѹја генѹрѹцијѹ да причѹјѹ унѹчѹдима, кат сам добиѹ унѹче вѹдио сам да је мил’ѹѐ нѹ свѹѐ. Вѐзѹ ме зѹ ногу пѹ бѹдањ, онѹ цѹѐв што идѐ вѹда ка водѹици, пѹ прѐсло, ако сѹд стѹви зѹкрѹ спѹља, прѹитисѹк откѹвѹ, и овол’ѹки сам бѹи, свѹжѹи ме зѹ ногу пѹ низ бѹдањ ме спѹшти, пѹрче л’ѹма избѹшено, тѹка, тѹка, да прѹкујѹм изнѹтра, пѹ оно прѹкуј, и ѹн ме пѹштѹ пѹсл’ѐ дѹљѐ дѹл’е, ко ме повѹчѐ ѹѐ да ми искрѹјѹи гѹре онѐ другѐ зѹкрѹ. „Ѓѹ полѹко“, а доље одврнѹо вѹду на онѹ трѹ бѹдѹнѹ, четѹри бѹдѹнѹ ѹмѹ, пѹмѐ-да ти стѹнѐ, хѹчи вѹда, онѹ доље ѹѹско. А сѹд не би имѹло пѹрѹ Мѹрка. Тѹ врѐме вишѐ се не врѹћѹ.

Ѓѹмѹ јѐдан дѐда одѹвдѐ, рѹдом из Штѹвѹа а жѹви у Краљѐву, ал’и здрѹв чѹча и прѹшл’ѐ гѹдинѐ сѹн му довѐо доктѹра тѹ кѹћи да га прѹгѹѐдѹ и ѹн кажѐ свѐ гѹѐдѹ, кажѐ: „Дѐда што се тѹчѐ срѹца и здрѹвѹа уѹпште, јѹш стѹ гѹдѹинѹ мѹжѹш да гѹраш“. Овѹј сѹн му ѹспрати доктѹра, а чѹча пѹчѐо да плачѐ. „Штѹ ти је, штѹ плачѹш, чѹѹѹштѹ кѹжѐ доктѹр?“ „Адѹ јѹ чѹ, него чѹѹѹштѹ л’и ти? Вѹдѹиш л’и кѹл’ко ми рѐче да љѹ да жѹвѹим, ви ћѐте помрѹѹет, штѹ љѹ пѹсл’ѐ да радѹим.“ Дѹѐ мѐне доктѹр л’ѹѹекѹве двѹпѹт дѹвѹно: „Дѹктѹре, јѹ јѐдѐм трѹ пѹт“. ѹн ми дѹѐ л’ѹѹекѹве двѹ пѹтѹ пѹсл’ѐ јѐла.

Ми смо Ал'џксићи Кал'ичани, тѳ су свѳ Кал'ичани, јѳдни су Ал'џксићи, јѳдни су Керебáћи, јѳдни су Павићѳвићи, јѳдни су Гáлоње, јѳдни су Глувáћи. Не узимáмо се, јѳдну слáву слáвимо, ми слáвимо Дмитровдáн. Требáло би ствáрно да се пишѳ овиѳем гѳре у Влáду у коју је нáрод кризу. Шѳсѳтѳ гѳдинѳ ка-сам ја дошѳ из вѳјскѳ, пá би бил'ѳ коферѳнци'ѳ, стѳ четрѳс дѳмаћинá имáло, а сáд ја вѳруѳѳм да ѳмá четрѳс, педесѳт. О-тијá педесѳт, тѳ-ѳ пѳла затвѳрено. Да и пребрѳѳиш нá прсте. Павићѳвићá нѳмá дѳл'ѳ пѳ-шѳс кѳћá. Ѓл'и ѳзбиљно да подáтке некѳ му узимаш.

Влајо Каличанин, 80 година

V. ЛИТЕРАТУРА

- Андрејић 2001: Ж. Андрејић, *Пресџоно месџо Рас*, Рача: Центар за митолошке студије Србије, Центар за културу „Радоје Домановић“.
- Барјактаревић 1966: Д. Барјактаревић, Новопазарско-сјенички говори, *Срџски дијалекџолошки зборник*, књ. XVI, Београд: Институт за српскохрватски језик, 1–177.
- Барјактаревић 1966а: Д. Барјактаревић, Бихорскиговор. Фонетске особине и акценат, *Зборник Филозофског факулџетџа у Пришџтини*, књ. III, Пришџтина: Филозофски факултет, 9–79.
- Белић 1905: А. Белић, Дијалекти источне и јужне Србије, *Срџски дијалекџолошки зборник*, књ. I, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, I–CXII + 1–715 (са два картама).
- Белић 1965: А. Белић, *Истџорија срџскохрватџског језика. Речи са коњугацијом*, књ. 2, св. 2, Београд: Научна књига.
- Белић 2000: А. Белић, *О дијалекџима. Изабрана дела Александра Белића*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Богдановић 1979: Н. Богдановић, Говори Бучума и Белог Потока, *Срџски дијалекџолошки зборник* књ. XXV, Београд: Институт за српскохрватски језик, I–XIV + карта +1–178.
- Богдановић 1987: Н. Богдановић, Говор Алексиначког Поморавља, *Срџски дијалекџолошки зборник*, књ. XXXIII, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српскохрватски језик, 7–302.
- Божовић 2002: М. Божовић, *Говор Ибарског Колашина*, Пришџтина: Институт за српску културу, Косовска Митровица: Филозофски факултет.
- Божовић 2008: М. Божовић, Инфинитив, аорист и имперфекат у поибарским говорима, *Зборник Инстџиџуџа за срџски језик САНУ (џосвећено др Драгу Ђуџићу џоводом 75-годишњице живоџа)*, књ. I, Београд: Институт за српски језик САНУ, 79–87.
- Бошњаковић и Радовановић 2011: Ж. Бошњаковић, Д. Радовановић, Синтетички поглед на творбу аориста и ареал наставака у штокавском наречју, *Зборник Матџице срџске за филологију и лингвистџику*, LIV/1, Нови Сад: Матица српска, 181–204.
- Бошњаковић 2012: Ж. Бошњаковић, Морфолошке особине говора источне Шумадије, *Срџски дијалекџолошки зборник*, LIX, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 1–381.

- Букумирић 2003: М. Букумирић, Говори северне Метохије, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. L, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 1–356.
- Величковић 1990: В. Величковић, Фонетске особине говора Мјесне заједнице Карајукића Бунари, *Зборник Сјенице: наука, култура, уметности*, 5, Сјеница: Самоуправна интересна заједница културе, 157–167.
- Величковић 1999: В. Величковић, Морфолошке и синтаксичке особине говора села Месне заједнице Карајукића Бунари, *Зборник Сјенице: наука, култура, уметности*, 6/7, Сјеница: Самоуправна интересна заједница културе, 155–165.
- Вељовић 2012: Б. Вељовић, О неким особинама фонетизма говора Тутина и околине, *Савремена истраживања језика и књижевности*, Зборник радова са III научног скупа младих филолога Србије, одржаног 12. марта 2011. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, књ. I, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 33–43.
- Вељовић 2013: Б. Вељовић, Етнолингвистичка грађа о Ђурђевдану у Штавици, *Прилози истраживању језика* 43, Нови Сад: Одсек за српски језик и лингвистику Филозофског факултета у Новом Саду, 267–294.
- Вељовић 2014: Б. Вељовић, Облици имперфекта у говору Тутина и околине, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LVII/2, Нови Сад: Матица српска, 161–177.
- Вељовић 2015: Б. Вељовић, Облици аориста у говору Тутина и околине, *Српски језик, књижевности, уметности*, Зборник радова са IX међународног научног скупа, одржаног 24. и 25. 10. 2014. на Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу, 2015, књ. I, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2015, стр. 67–82.
- Вељовић 2015а: Б. Вељовић, Конструкција *би* + императив у тутинском говору и њен однос према потенцијалу и императиву у временској служби, *Српски језик*, XX, Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, 507–524.
- Вељовић 2018: Б. Вељовић, Синтакса глаголских облика у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице, *Српски дијалектолошки зборник* LXV/1, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 1–476.
- Вељовић 2018а: Б. Вељовић, Употреба аориста у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице, *Српски језик: сџајус, сисџем, ујојшеба*, Зборник у част проф. Милошу Ковачевићу, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 377–409.
- Вељовић 2019: Б. Вељовић, Унутрашња микрораслојеност тутинско-новопазарско-сјеничке зоне, Исходишта, бр. 5, Зборник радова са V међународног научног скупа „Материјална и духовна култура Срба у мултиетничким и/или периферним областима“, одржаног на Филолошком факултету Западног Универзитета у Темишвару (19–21. 10. 2018), Темишвар – Ниш: Савез Срба у Румунији – Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 83–99.

- Вељовић 2019а: Б. Вељовић, Однос основа глагола II глаголске врсте у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице, у: *Животић посвећен трагању за етничким идентитетом*. Зборник у част универзитетском професору др Михају Миљи Радану поводом 65. рођендана, Темишвар: Западни универзитет у Темишвару – Филолошки, историјски и теолошки факултет; колектив за српски и хрватски језик и књижевност, 85–100.
- Вељовић 2019б: Б. Вељовић, Облици инфинитива у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице, *Наслеђе: часопис за књижевност, језик, уметност и културу*, бр. 44, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 25–38.
- Вељовић 2020: Б. Вељовић, Облици презента у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице, *На темељима народних говора*: Зборник радова посвећен прф. Јордани Марковић поводом одласка у пензију, Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 113–149.
- Вујадиновић 2007: Н. Вујадиновић, *Говор Каменара*, Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика.
- Вујовић 1969: Ј. Вујовић, Мрковићки дијалекат (с кратким освртом на сусједне говоре), *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XVIII, Београд: Институт за српскохрватски језик, 73–398 (с картом).
- Вуковић 1938–1939: Ј. Вуковић, Говор Пиве и Дробњака, *Јужнословенски филолог*, XVII, 1–113.
- Вуковић 1967: Ј. Вуковић, *Синтакса глагола*, Сарајево: Завод за издавање уџбеника.
- Дердемез 1984: Х. Дердемез, Веровања и обичаји везани за неке верске празнике у Барама и околини, *Новопазарски зборник*, 8, Нови Пазар: Музеј „Рас“, 191–199.
- Дердемез 2009: Х. Дердемез, Неке карактеристике санџачких говора у окружењу, са посебним освртом на мини-регију Баре, *Новопазарски зборник*, 32, Нови Пазар: Музеј „Рас“, 201–207.
- Дешић 1976: М. Дешић, Западнобосански ијекавски говори, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XXI, Београд: Институт за српскохрватски језик, 1–316 (са 1 + 4 карте).
- Драгин 2006: Г. Драгин, Имперфекат и аорист у говорима Студенице, *Српски језик*, XI, св. 1–2, Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, 447–455.
- Ђоковић 2003: Е. Ђоковић, Етничка и конфесионална структура становништва општине Тутин, *Гласник Српског географског друштва*, свеска LXXXIII, бр. 1, Београд: Српско географско друштво, 72–78.
- Ђукановић 1995: П. Ђукановић, Говор Драгачева, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XLI, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик, 1–240.
- Ђуровић 2010: С. Ђуровић, Облици аориста глагола стати у савременом српском језику, Српски језик XV, Студије српске и словенске, серија I, XVIII, Београд: Филолошки факултет; Никшић: Филозофски факултет; Источно Сарајево: Филозофски факултет; Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет; Бањалука:

- Филолошки факултет; Нови Сад: Филозофски факултет; Ниш: Филозофски факултет; 447–457.
- Зекић 2004: Л. Зекић, Развој школства и културе, *Сјенички крај – антиројогеографска истраживања*, Београд: Географски факултет Универзитета у Београду, 237–265.
- Ивић и др. 1997: П. Ивић, Ж. Бошњаковић, Г. Драгин, Банатски говори шумадијсковојвођанског дијалекта. Друга књига: морфологија, синтакса, закључци, текстови, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XLIII, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 1–586.
- Ивић 2001: П. Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штиокавско наречје*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
- Ивић 2009: П. Ивић, *Српски дијалекти и њихова класификација*, приредио Слободан Реметић, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
- Ивић и Реметић 1981: П. Ивић, С. Реметић, Тријебине (ОЛА 78), *Филолошки описи српскохрватских/хрватскосрпских, словеначких и македонских говора обухваћених Ојшћесловенским лингвистичким аџласом*, Сарајево (Посебна издања АНУБиХ, књ. LV, Одјељење друштвених наука, књ. 9), 559–565.
- Јовановић 2005: М. Јовановић, *Говор Пашировића*, Подгорица: Универзитет Црне Горе.
- Јовић 1959: Д. Јовић, О имперфекту у говорима околине Врњачке Бање, *Зборник за филологију и лингвистику*, II, Нови Сад: Матица српска, 114–132.
- Јовић 1968: Д. Јовић, Трстенички говор, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XVII, Београд: Институт за српскохрватски језик, XVI + 1–238 + карта
- Кашић 1995: З. Кашић, Говор Конавала, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XLI, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик, 241–396.
- Костић 1990: П. Костић, Годишњи обичаји, *Гласник Еџнографског музеја у Београду*, 52–53, Београд: Етнографски музеј, 73–123.
- Лутовац 1960: М. Лутовац, Рожаје и Штавица: антропогеографска истраживања, *Српски еџнографски зборник* LXXV, Београд: Српска караљевска академија, 324–419.
- Лутовац 1973: М. Лутовац, Породичне задруге на Пештеру у Старој Рашкој, *Гласник Еџнографског институија САНУ*, књ. XIX–XX, Београд: Етнографски институт САНУ, 1–11.
- Лутовац 1977: М. Лутовац, Сточарство и сточарски живот на Пештерско-сјеничкој висоравни, *Зборник радова географског институија „Јован Цвијић“*, књ. 29, Београд: Географски институт „Јован Цвијић“, 157–170.
- Лутовац 1978: М. Лутовац, Етничке промене у области Старе Рашке, *Глас СССРИ Српске академије наука и уметности*, Одељење друштвених наука, књ. 20, Београд: САНУ, 205–230.

- Љешевић и др. 2004: М. Љешевић, Д. Шабић, С. Ђурђић, Географски положај и физичкогеографска обележја, *Сјенички крај – антропогеографска истраживања*, Београд: Географски факултет Универзитета у Београду, 9–53.
- Љујић 2014: М. Љујић, Циклус годишњих обичаја Срба на Пештеру, *Милешевски записи*, Пријепоље: Музеј у Пријепољу, 367–381.
- Марковић 2000: Ј. Марковић, Говор Запања, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XLVII, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик, 7–307.
- Марковић 2011: С. Марковић, Говор Ужичке Црне Горе, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. LVIII, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 337–672.
- Милетић 1940: Б. Милетић, Црмнички говор, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. IX, Београд: Српска краљевска академија, 209–663 (с картом).
- Михајловић 1986: В. Михајловић, Неколики митолошки реликти у топонимији околине Сјенице, *Зборник Сјенице: наука, култура, уметности*, 2, Сјеница: Самоуправна интересна заједница културе, 71–73.
- Младеновић 2001: Р. Младеновић, Говор шарпланинске жупе Гора, *Српски дијалектолошки зборник*, XLVIII, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 1–606.
- Младеновић 2013: Р. Младеновић, *Говор јужнокосовског села Гајиње*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Младеновић 2013а: Р. Младеновић, Преобликовање множине импфекта и аориста српских говора у српско-македонском подручју, *Језици и културе у времену и простору II, Тематски зборник*, Нови Сад: Универзитет у Новом Саду – Филозофски факултет, 171–181.
- Мушовић 1979: Е. Мушовић, *Етнички процеси и етничка стурктура сјановништва Новог Пазара*, Посебна издања, књ. 1, Београд: Етнографски институт САНУ.
- Мушовић 1985: Е. Мушовић, *Тушин и околина*, Посебна издања, књ. 19, Београд: Етнографски институт САНУ.
- Мушовић 1986: Е. Мушовић, Становништво МЗ Суви До, *Новопазарски зборник*, 10, Нови Пазар: Музеј „Рас“, 203–216.
- Мушовић 1989: Е. Мушовић, *Сјановништво сјеничког и тушинског краја, Етноантрополошки проблеми, Монографије*, Београд: Одељење за етнологију Филозофског факултета у Београду.
- Недељковић 2006: М. Недељковић, Топонимијски слојеви у околини Сјенице, *Новопазарски зборник*, бр. 29, Нови Пазар: Музеј „Рас“, 99–107.
- Николић 1964: Б. М. Николић, Сремски говор, *Српски дијалектолошки зборник* књ. XIV, Београд: Институт за српскохрватски језик, 207–412 + карта.
- Николић 1966: Б. М. Николић, Мачвански говор, *Српски дијалектолошки зборник* књ. XVI, Београд: Институт за српскохрватски језик, 179–313 + карта.

- Николић 1968: Б. Николић, Тршићки говор, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XVII, Београд: Институт за српскохрватски језик, 367–473.
- Николић 1969: Б. М. Николић, Колубарски говор, *Српски дијалектолошки зборник* књ. XVIII, Београд: Институт за српскохрватски језик, 1–71.
- Николић 1972: М. Николић, Говор Горобиља (код Ужичке Пожеге), *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XIX, Београд: Институт за српскохрватски језик, 619–746.
- Николић 1991: М. Николић, Говори србијанског Полимља, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XXXVII, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српскохрватски језик, 1–548.
- Николић 2001: В. Николић, *Моравички и горњосјуденички говори*, Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика.
- Окука 2008: М. Окука, *Srpski dijalekti*, Zagreb: Srpsko kulturno društvo „Prosvjeta“.
- Павловић 1970: М. Павловић, *Говор Јањева: међудијалектиски и миксоглојски процеси*, Нови Сад: Матица српска – књижевно одељење.
- Павловић 1982: Р. Павловић, Облици дефлекције и конјугације у говору подручја Раче Крагујевачке (с посебним освртом на акценте), *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XXVIII, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српскохрватски језик, 7–61.
- Петровић 1973: Д. Петровић, Морфолошке особине у говору Врачана, *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, књ. XVI/1, Нови Сад: Филозофски факултет, 201–235.
- Петровић 1973а: Д. Петровић, *О говору Змијања*, Нови Сад: Матица Српска: Књижевно одељење: Библиотека Зборника за филологију и лингвистику, 171–203.
- Петровић 1978: Д. Петровић, *Говор Баније и Кордуна*, Нови Сад – Загреб: Матица српска – Просвјета, 1–205.
- Пецо и Милановић 1968: А. Пецо, Б. Милановић, Ресавски говор, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XVII, Београд: Институт за српскохрватски језик, 241–366 + карта.
- Пецо 2007: А. Пецо, *Говори источне и централне Херцеговине*, Сарајево: Босанско филолошко друштво, 1–434.
- Пешикан 1965: М. Пешикан, Староцрногорски средњокатунски и љешански говори, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XV, Београд: Институт за српскохрватски језик, стр. VIII + 1–294.
- Пешикан 1979: М. Пешикан, Један општи поглед на црногорске говоре, *Зборник за филологију и лингвистику*, XX/1, Нови Сад: Матица српска, 149–169.
- Пижурица 1981: М. Пижурица, *Говор околине Колашина*, Титоград: Црногорска академија наука и умјетности.
- Пилипенко 2015: Г. Пилипенко, Курбан-бајрам у тутинској општини, *Савремена српска фолклористика*, 2, Београд: Институт за књижевност и умет-

- ност: Удружење фолклориста Србије: Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, 445–454.
- Попис 2011: <http://media.popis2011.stat.rs/2012/Nacionalna%20pripadnost-Ethnicity.pdf>, преузето 25. 5. 2016.
- Поповић 1990: М. Поповић, Обичаји српског становништва у Сувом Долу I, *Ново-пазарски зборник*, 13, Нови Пазар: Музеј „Рас“, 183–191.
- Поповић 1991: М. Поповић, Обичаји српског становништва у Сувом Долу II, *Ново-пазарски зборник*, 14, Нови Пазар: Музеј „Рас“, 137–147.
- Поповић 2003: В. Поповић, *Пешићерско-шићавички вихори. Хроника*, Београд: Културно-просветна заједница Србије.
- Премовић Алексић 2000: D. Premović Aleksić, Tutinski kraj od prahistorije do ranog srednjeg vijeka, *Tutinski zbornik*, 1, Tutin: Kulturni centar „Mladost“, 15–36.
- Радовановић и Ђоковић 2004: С. Радовановић, Е. Ђоковић, Етничка и конфесионална структура, *Сјенички крај – антропогеографска истраживања*, Београд: Географски факултет Универзитета у Београду, 305–313.
- Радовановић 2006: Д. Радовановић, Морфолошке особине говора средње Колубаре, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. LIII, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 189–374.
- Рељић 1990: Љ. Рељић, Самртни обичаји и култ покојника, *Гласник Етнографског музеја у Београду*, 52–53, Београд: Етнографски музеј, 125–148.
- Реметић 1985: С. Реметић, Говори централне Шумадије, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XXXI, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српскохрватски језик, XIX +1–555.
- Реметић 1996: С. Реметић, Српски призренски говор I (гласови и облици), *Српски дијалектолошки зборник*, XLII, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик, 319–614.
- РМС 2007: *Речник српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Рудић 2004: С. Рудић, Историјски и демографски развој, *Сјенички крај – антропогеографска истраживања*, Београд: Географски факултет Универзитета у Београду, 139–157.
- Сикимић 2018: Б. Сикимић, Ковачи у Санцаку, *Роми Србије у XXI веку*, Београд: САНУ, 101–117.
- Симић 1972: Р. Симић, Левачки говор, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XIX, Београд: Институт за српскохрватски језик, 1–618 + карта.
- Стевановић 1933–1934: М. Стевановић, Источноцрногорски дијалекат, *Јужнословенски филолог*, књ. XIII, Београд: Штампa Државне штампарије Краљевине Југославије, 1–128 + карта.
- СТИЈОВИЋ 2007: Р. Стијовић, Говор Горњих Васојевића, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. LIV, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 1–321.
- СТИЈОВИЋ 2007а: Р. Стијовић, О једном типу редукованог инфинитива у неким зетско-сјеничким говорима с освртом на стање у бугарском и македонском језику,

- Јужнословенски филолог*, LXIII, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 199–206.
- Трајковић 2016: Т. Трајковић, *Говор Прешева*, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. LXIII, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 279–578.
- Тутин 2008: *Стйрајшешки ѿлан одржсвог развоја ойшйшине Тушйн (2008–2012)*, Тутин: Канцеларија за локални економски развој
- Ћирић 1983: Љ. Ћирић, *Говор Лужнице*, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XXIX, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српскохрватски језик, 7–190.
- Ћирић 1999: Љ. Ћирић, *Говори Понишавља*, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XLVI, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик, 7–262.
- Ћупић 1977: Д. Ћупић, *Говор Бјелопавлића*, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XXIII, Београд: Институт за српскохрватски језик, IX + 1–226 (са картом).
- Ћупић 1977а: Д. Ћупић, *Преглед главнијих особина говора Зете*, *Јужнословенски филолог*, књ. XXXIII, Београд: Институт за српскохрватски језик, 265–284.
- Цвијић 1987: Ј. Цвијић, *Балканско ѿлуосйрво*, Београд: Српска академија наука и уметности.
- Чиргић 2007: А. Чиргић, *Говор ѿодгоричких муслимана (синхрона и дијахрона ѿерсйекйшва)*, Цетиње: Институт за црногорски језик и језикословље „Војислав П. Никчевић“.

VI. SUMMARY

MORPHOLOGICAL FEATURES OF VERB TENSES IN THE SPEECH OF TUTIN, NOVI PAZAR AND SJENICA

The goal of the study is to determine the inventory of morphological categories and means which are included in building verb forms in the speech of Tutin-Novı Pazar-Sjenica. The dialect in question belongs to the northwest region of the Zeta-Sjenica dialect. It is located in Serbia and covers three municipalities – Tutin, Novi Pazar and Sjenica.

In the introduction of the paper we shall define the geographic position of the researched area, single out historiographic and ethnographic remarks, that is, facts about the population (origin, confessional belonging and ethnical structure), migration, traditional spirit and material culture. A review of dialect characteristics of the aforementioned speech is given along with the most relevant aspects of each level of the language structure, which enables us to typologically determine the analyzed speech, define its relation towards adjacent idioms, thus determining the miclayering within the idiom that is the focus of this research. With the aim of determining the degree to which this topic has been researched we present an overview of previous studies in the field of dialectology that have included the speech of Tutin-Novı Pazar-Sjenica and neighboring territories of this part of the Serbian ethnolinguistic space. Introductory remarks about the methodological aspects will include defining the ways of gathering and forming the corpus for the study and the criteria according to which it is analyzed and presented in the paper itself.

The central part of the paper consists of a morphological analysis of verbal units. By presenting an overview of the verbal categories we may determine the relation between bases and monitor how they are mixed, that is, the transition of a verb from one category to another, leading to varieties and parallel usages of two or more morphological functions. Following this, verbal forms are analyzed individually. Special attention shall be placed on verbal suffixes, whose distribution is significant for following

the evolution and synchronic status of each of the units. Analogical equation within the paradigm, elimination of morphological means driven by the principle of linguistic economy, intersecting suffixes of two or more forms – these are all phenomena which may be detected in the collected material. Throughout the entire analysis the fixed state of the researched environment is compared to the characteristics of other Shtokavian idioms so as to enable areal tracking of the noticed phenomena.

In the concluding remarks we extract the most significant conclusions and provide a general picture of the tense system, based on which the speech of the researched region is precisely positioned within a wider dialectal area. The most dominant developmental tendencies are also stated, that is, the path for the possible future evolutionary course from the synchronic perspective.

The texts presented at the end of the paper include examples of connected speech, noted in conversation with informers.